K. FEDIN

OPERE

КОНСТ. ФЕДИН

СОЧИНЕНИЯ
В ШЕСТИ ТОМАХ

ТОМ ШЕСТОЙ

Повести и рассказы
очерки, статьи
литературные воспоминания
речи

ГОСУДАРСТВЕННОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО
ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

Москва 1954

KONST. FEDIN

OPERE
IN ȘASE VOLUME

VOL. VI

Nuvele și povestiri
Articole și reportaje
Amintiri literare
Cuvîntări

EDITURA
PENTRU LITERATURĂ UNIVERSALĂ

București 1962

NUVELE ȘI POVESTIRI

AM FOST ACTOR

Lui Nikolai Koppel, cu care am trăit două vieți.

1

Același gînd ne frămînta pe toți : „Dracu știe cînd o să se mai sfîrșească războiul ăsta blestemat ?!" Lîncezeam de trei ani în acest oraș, care semăna cu un azil de bătrîni bine amenajat. Cunoșteam pe toți brutarii și pe toți pastorii. Comisarul de poliție ne saluta ca pe niște cumetri de-ai lui. Cîinii din oraș se învățaseră cu noi și nu ne mai lătrau. Gospodinele ne cîrpeau ciorapii și din cînd în cînd le picura cîte o lacrimă de mila noastră.

Și războiul nu se mai sfîrșea, nu se mai sfîrșea.

Seară de seară mă duceam la directorul unei uzine constructoare de mașini, un om de vreo șaizeci de ani, sfios și plăpînd ca o femeie, care avea un nume fioros — Krieg[1]. Îi dădeam lecții de limba rusă. Nu m-am dumirit de ce ținea să învețe rusește. Știa șase limbi și o învăța pe a șaptea. Citeam împreună *Oblomov* de Goncearov. Directorului Krieg îi plăcea, mai ales, cum nimerea Oblomov, cu ochii închiși, de-a dreptul în papuci. Mă ruga să-i recitesc acest pasaj, dădea puțin capul pe spate, zîmbea și-și mijea ochii. Sînt sigur că în fiece dimineață directorul Krieg se exersa să nimerească cu picioarele în papuci la fel ca Oblomov. Poate că această dibăcie inocentă era

[1] *Krieg* — război (în l. germ.) (n. ed.).

cel mai tăinuit vis al omului care conducea o uzină constructoare de mașini și învăța a șaptea limbă străină. Declinam împreună la masculin: papucul, al papucului, papucului, un papuc... iar apoi la feminin...[1] Directorul Krieg admira bogăția limbii ruse și declina cuvîntul *papuc* în limba franceză, italiană, germană. Mă uimea dorința lui vie de a cunoaște, de a ști cît mai mult.

Ziua, dădeam lecții unui băiețaș dintr-o familie de ruși, pe care războiul o prinsese în Germania și care se stabilise acolo definitiv. Elevul meu avea vreo doisprezece ani. Îl întrebam cît face de cinci ori opt. Băiatul își întorcea privirea spre fereastră. Îl atrăgeau copacii îmbrăcați în flori trandafirii și perii cu ramurile lor în zig-zag, care se agățau de pervaz. Îmi plăceau și mie copacii, îmi plăcea cerul; tare aș mai fi vrut să zbor din cameră, dar stăteam pe loc și repetam întrebarea:

— Așadar, cît face de cinci ori opt?

— Douzeci și opt, îmi răspundea elevul, aruncîndu-mi o privire grăbită, cu niște ochi speriați, luminoși.

Mă uitam la fruntea lui. Vinișoare viorii, ca ramurile unui arbust gingaș, șerpuiau, tresărind ușor, pe tîmplele sale palide. Căpșorul lui, bietul, se străduia din răsputeri. Era, de altfel, un copil silitor.

După zece ani l-am întîlnit în același orășel. Ne-am așezat la o masă să bem un ceai. Elevul meu crescuse și se făcuse un tînăr voinic, purta pantaloni bine călcați pe dungă. Își tundea mustățile, care îi atîrnau sub nas ca două pensule de acuarelă. La început mi-a răspuns în nemțește. L-am dojenit. S-a înroșit tare, ca pe vremuri la lecții, și, întinzînd mîna spre zaharniță, zise:

— *Freți să-mi tați, fe roc, țuchernițe...*

După acești zece ani nu l-am mai întîlnit pe directorul Krieg. Dacă o mai fi trăind, învață poate a noua

[1] În limba rusă cuvîntul *papuc* are două forme: tuflea și tufel — masculin și feminin (n.t.).

sau a zecea limbă şi — cine ştie ? — te pomeneşti că a prins meşteşugul lui Oblomov şi nimereşte cu picioarele de-a dreptul în papuci... Dacă a murit — fie-i ţărîna uşoară !

2

Şi războiul nu se mai sfîrşea, nu se mai sfîrşea.

De plictiseală, făcusem cunoştinţă cu actorii teatrului din oraş. Erau de fapt o adunătură pestriţă. Populaţia validă apăra patria germană, fără a-şi cruţa pielea. Înaltei arte scenice nu-i rămăseseră decît ciurucurile. Se nimeriseră laolaltă bătrîni, invalizi, oameni zurlii, suferind de grandomanie şi, în cel mai bun caz, tineri atît de descurcăreţi, încît fără teamă de a păcătui îi puteai socoti dezertori. În schimb, partea femeiască era reprezentată de actriţe de profesie, chiar mai multe decît trebuia. Mărunţele ca nişte păpuşi, sau imense ca nişte idoli de piatră, ele înviorau străzile şi cafenelele.

Cum aş putea-o uita pe blondina Lissy, graţioasă ca o păsărică, săltînd uşor, cu un nas tare nostim, deşi din cale-afară de lung. Cînta exact ca o păsărică, nu mai tare ; pesemne din această pricină, ca şi din pricina nasului ei lung, nu se putea produce decît pe scena teatrelor mici, care nu apreciau pe artişti după fizicul lor.

Fräulein von Sezmon avea, dimpotrivă, o voce puternică de soprano, un păr roşu ca focul şi un trup bine împlinit. Ca prim-solistă trebuia neapărat să cucerească cîte un adorator şi, după cum îmi dau seama acum, plăcea în toate rolurile. Nimeni nu-i cunoştea numele adevărat. Pseudonimul ei atesta un fel de dedublare a personalităţii. Numele, cu rezonanţă franceză, avusese o anumită strălucire pe vremuri, înainte de război, cînd actriţa păşise pe calea ademenitoare a teatrului. Dar nici nu-i venea prea uşor să renunţe la impunătorul *von* german, pe care

scena îl împărțea în dreapta și în stînga, oricui, fără taxe vamale și tărăgăneli.

Războiul compromisese numele franceze. Comicul buf, de pildă, făcuse furori, înainte de focul de pistol de la Sarajevo, sub numele de Henry, nume destul de jignitor pentru demnitatea națională germană. În anii războiului, nemții, care se dezvățaseră, cît ai clipi din ochi, să citească și să vorbească franțuzește, l-au botezat pe actorul lor preferat Heinrich. A trebuit să se împace cu acest nume și să joace sub numele de Heinrich nici mai prost și nici mai bine decît sub numele de Henry. Era un omuleț vioi, cu perucă și obraji vopsiți, mare crai, meșter în a lega prietenii cu feldvebelii și subofițerii de la centrul de recrutare de care ținea teatrul.

Primul tenor al teatrului era... baritonul Breig. Nu-i nici un fel de calambur : lipsa de tenori era atît de mare, încît, de nevoie, se prețuiau cîntăreții care puteau ataca cît de cît unele note de sus. Breig avea un trecut strălucit : cîntase la teatrul de operetă din Viena — cea mai înaltă recomandare pentru un cîntăreț și mîndria de neșters a vieții sale. Dar îmbătrînise, și acum era aproape orb. Din cînd în cînd izbutea să dea vocii sale intonații frumoase și, atunci, i se trezea flacăra de artist pasionat și cuceritor. Dar de cele mai multe ori acest avînt se poticnea la cîte un nefericit *la bemol*. Atunci, chiar acolo pe scenă, Breig își pierdea deodată tot farmecul, se speria, vedea și mai prost, oferind spectacolul chinuitor al unui om copleșit de bătrînețe. Îl iubeam pentru virtuozitatea-i înnăscută, pentru soarta lui tristă, ca și pentru pasiunea lui de a filozofa. Trupa era numeroasă, opereta alterna cu drama. Actorii, care interpretau azi piese de Hauptmann și Grillparzer, cîntau a doua zi în operetele lui Lehar și Strauss. De altfel, această diversitate de roluri îi privea mai ales pe actorii de mîna a doua și pe coriști, principalii interpreți rămînînd credincioși ori tragediei, ori cîntului.

Conducătorul muzical al teatrului, capelmaistrul Richard Kvast, devenise unul dintre prietenii noștri. El apucase să guste din plăcerile războiului. Regimen-

tul lui, care plecase pe front la începutul campaniei, străbătuse Belgia luptînd, pătrunsese adînc pe teritoriul Franței și, după zdrobirea nemților la Marna, se întorsese în țară pe jumătate nimicit. Kvast fusese rănit în două rînduri, nu prea grav, doar atît cît trebuia pentru a căpăta, o dată la două-trei luni, o nouă amînare.

De război nu vorbea decît ca de o „porcărie".

— Să mai guste și alții din bunătatea lui. Eu m-am săturat pînă în gît.

Atunci, cu o voce mieroasă, spuneam oftînd :

— Dar germanii n-au vrut de loc război...

Se înroșea. Scrîșnind din dinți, făcea o schimă răutăcioasă și îngăima :

— Păi da... asta spuneam și eu, ca german, nu vreau să mă bat...

Era o fire veselă și, ca și lui Casanova, îi plăceau femeile. Cîrduri de fete îl înconjurau ori de cîte ori, după repetiție, ieșea de la teatru și, mijindu-și ochii la soare, povestea anecdote cam pipărate. Fetele se prăpădeau de dragul lui și erau gata la orice. El simțea bine acest lucru și era tare fericit.

3

Ajungînd în localitatea unde ni se fixase domiciliul, chiar în ziua în care ne-am prezentat întîia oară la poliție, ne-am întîlnit cu domnul pictor Șer. Domnul pictor Șer întîrziase cu cinci minute, și comisarul de poliție, după ce-l dojeni, îl înștiință că de acum înainte pe noi, supușii unui stat inamic care se află în stare de război cu Germania, ne așteaptă lagărul de concentrare dacă vom mai întîrzia.

Dintre ai noștri, Șer găsise cel dintîi de lucru : îl angajase un negustor spaniol, proprietarul unui magazin de fructe. Șer intrase într-o doară în prăvălie, stătuse puțin pe gînduri și i se adresă, apoi, într-o franțuzească stîlcită :

— Aș vreu să lucrez ceva la tumnevostra...

— Oi fi vrînd dar, din păcate, dorința dumitale nu se nimerește cu a mea, îi răspunse spaniolul.

Șer nu-i făcuse o impresie prea bună negustorului: era tare mic de statură, avea nasul lung, nu era prea arătos, se vedea ușor că-i străin, și mai era și sărăcăcios îmbrăcat. Spaniolul ajunsese să-și facă un număr mare de clienți tocmai fiindcă arăta bine, era gras și rumen la față.

— Dar, mă rog, ce știi să faci? îl întrebă negustorul.

Șer cuprinse cu privirea pereții și cornișele plafonului.

— Am să vă pictez... fructe...

— Păi bine, domnule, lîngă frumusețea de fructe adevărate, mîzgăleala dumitale nu va putea face decît o impresie neplăcută. Și apoi de unde știu eu că te pricepi la pictură?

— Am fost copist la Zwingerul[1] din Dresda.

— Nu, nu. Clienților mei n-o să le placă.

— Am să pictez plafonul de jur împrejur, în tot magazinul, stărui Șer, apropiindu-se cu un aer misterios de spaniol; am să împotopesc plafonul cu un motiv atît de grozav încît clienții or să dea buzna în prăvălia dumitale. Tot orașul o să se înghesuie să cumpere portocale la dumneata.

— Ei, taci, și ce fel de motiv?

— O luptă de tauri!

Spaniolul se uită la cornișe.

— Ce lățime?

— Un metru.

— De jur împrejurul prăvăliei?

— Da.

— Și deasupra ușii?

— Și deasupra ușii.

— Firea-i să fii, dă-i drumul... dar fără nici un fel de prostii. Fără futurism. Năzbîtiile astea ale voastre nu-s bune pentru comerț!

---

[1] *Zwinger* — renumit așezămînt cultural din Dresda; cuprinde o galerie de artă și diferite muzee de știință (n. ed.).

Şer se obişnui la spaniol, cu toate că acesta mai adăugă repede, repede, la obligaţiile lui artistice, alte servicii mai prozaice, ca vînzarea merelor, duminica în piaţă, şi, ceva mai tîrziu, spălatul sticlelor de limonadă.

— Taurii-s aproape gata, îşi făcea socoteala spaniolul, ridicînd capul şi privind cu atenţie caii care-şi dădeau parcă sufletul pe arena însîngerată, dar cine ştie cînd o să-mi scot gologanii. Nu te pot hrăni pe degeaba, chiar dacă te-au lăsat să faci cópii la Zwinger.

— Priveşte-l pe matador, îl tot îndemna Şer, ce straşnică expresie are. Un adevărat andaluz.

— Da, ai dreptate, răspunse negustorul, am cunoscut unul ca ăsta! Dar socoteşte şi tu: masa de prînz, masa de seară, dimineaţa vrei cafea. Ce mai încolo-încoace, vezi de spală bine sticlele, amice...

Şer ne-a purtat noroc. După el, am găsit încet, încet, cu toţii de lucru.

Unul dintre noi s-a angajat ca violonist, altul instalator la o uzină electrică, un al treilea a intrat într-o fabrică. Un chimist, care aducea cu un personaj de-al lui Dumas — avea mustăţi stufoase, barbişon ascuţit, mers ţanţoş, purta pantaloni de cizmă şi moletiere strîns înfăşurate în jurul pulpelor — căpătase serviciu ca ajutor al laborantului din oraş şi făcea analiza surogatelor de alimente. Şeful lui, un om posac, care cît era ziua de lungă înşira fel de fel de sentinţe morale, se purta destul de aspru cu el şi nu admitea rezultatele negative ale analizelor sale.

— Da, da, desigur *herr collega,* fonfăia el, degeaba ar cloci o găină aceste prafuri, că tot n-ar ieşi vreun pui. E chiar puţin probabil ca ele să miroase a ouă. Doar nu scrie pe ele că ar fi ouă. Stă scris pe aceste prafuri că pot fi folosite cu rezultate strălucite în mîncărurile care necesită ouă, atunci cînd nu avem destule sau nu avem de loc. Analiza nu exclude de fel această afirmaţie. Dumneata însă faci un referat defavorabil. În felul acesta, dumneata lipseşti populaţia de un aliment de bună calitate, tocmai în aceste vremuri grele. Noroc că te cunosc. Un străin ar pu-

tea crede însă că dumneata, ca cetățean rus, rebutezi produsele alimentare din motive dușmănoase...

Înspăimîntat, chimistul își mușca mustața și se și vedea condamnat la moarte pentru sabotaj, așa că schimba repede referatul asupra prafului de ouă, trăgînd concluzii favorabile.

Nu mai pridideam deci cu toții să lăudăm prafurile de ouă ale căror jumări făceau, chipurile, să-ți lase gura apă. Războiul cu lipsurile, epidemiile și toate necazurile lui nu se mai sfîrșea, și noi duceam, toți, dorul unei vieți libere, fericite.

Într-o seară, mă plimbam pe strada principală a orașului, sub cerul spuzit de mulțimea stelelor de toamnă, priveam cozile răsfirate ale meteorilor, și vorbeam cu chimistul nostru despre pace, acest vis etern ca și bolta cerească. Eram încredințat că e aproape cu neputință să mai apucăm pacea, pentru că foametea creștea, se ințețea, tîrgovețul se arăta tot mai zgîrcit, nu prea aveam cu ce ne procopsi de pe urma îngăduinței lui, le devenisem tuturor o povară. I-am luat pe rînd pe cunoscuții noștri ca să vedem cu ce se ocupă fiecare pentru a-și asigura un trai cît de modest și am izbucnit în rîs auzind ce fel de muncă și-a găsit domnul pictor Șer. După ce a plecat de la spaniolul lui, a făcut vreme îndelungată cópii după operele lui Hals și Rubens, fără a privi originalele, ci din memorie, folosind reproducerile în culori ale unor tablouri celebre. Apoi a lăsat baltă această artă ingrată și a intrat ca figurant la *Teatrul Verde,* situat într-o pădure, la granița cu Cehoslovacia. In *Oedip rege* și într-un spectacol militar patriotic, el „interpreta mulțimea", cum spun actorii, sau cu alte cuvinte, dădea din mîini și, la nevoie, bombănea în culise un singur cuvînt „barbarade, barbarade", ceea ce voia să imite rumoarea maselor.

— Află de la mine că în curînd i se va încredința un rol serios, observai eu.

— Prostii, îmi răspunse chimistul. Șer nu poate scoate un sunet ca lumea.

— Să știi că sînt bine informat. In *Clopotul scufundat,* el va sta în fîntînă și va orăcăi : „Brekekekeks".

— M-da, rîzi, rîzi, îmi replică chimistul, dumneata însă n-ai avea curajul să te produci pe scenă în Germania.
— Ei și, mare lucru!
— Sînt sigur că dumneata n-ai juca pe scenă.
— Ba oricînd și oricît!
— Vorbe.
— Nu-s vorbe.
— Adevărat?
Mă oprii, privii dîra argintie pe care o lăsase o stea căzătoare, îl măsurai pe chimist din cap pînă în picioare. Își tremura genunchiul și își răsucea încet mustățile de mușchetar.
— Hai să facem prinsoare că mîine mă angajez la teatrul orășenesc, îi spusei.
— Ca ce?
— Mi-e totuna!
— Ai să joci pe scenă?
— Am să joc pe scenă.
— Dar e un teatru de operetă.
— Ei și? Facem prinsoare pe șase sticle de șampanie!
— Ei, chiar pe șase sticle?! exclamă chimistul, bătînd în retragere.
„Aha, îmi zisei, bestie zgîrcită! Las' că-ți arăt eu ție!"
— Dar pe cît vrei să pariem? îl întrebai repede, întinzînd mîna.
— Că te vei produce pe scena teatrului orășenesc?
— Da, răspunsei țanțoș.
— Fie, bolborosi el cu o voce mai sfioasă. Cît costă o sticlă de șampanie?
— Știu eu?
— Ei, atunci pe o sticlă.
— O sticlă? Nu zău? N-ai vrea cumva ca pentru o biată sticlă de șampanie, oamenii să ajungă actori cu renume mondial?
— Bine, atunci pe două sticle.
— Fie. Bate palma!

I-am strîns, cu un aer solemn, mîna. Mi-a părut neobișnuit de rece. Am văzut cum își frămînta nervos barbișonul. Niciodată nu i-am putut suferi pe cărpănoși !...

4

A doua zi am fost primit de directorul teatrului.

Înalt, gras, cu părul argintiu, cu un lanț de aur de-a lungul vestei de pichet, avea o înfățișare de adevărat director. M-a recunoscut, căci nu se putea să nu mă fi observat mai demult, dar m-a lăsat să mă cufund într-o spovedanie biografică. Prea puțin îi păsa de simpatiile mele în acest război greu, după cum spunea el, dar se înțelegea de la sine că se bizuie, ca orice german, pe loialitatea mea.

— Știi să cînți ? mă întrebă directorul, trecînd direct la subiect și lăsînd la o parte discuțiile de neînlăturat despre nevinovăția kaiserului Wilhelm și perfidia britanică.

— Cunosc notele, îi răspunsei.

— Dar cum stai cu vocea ?

— Am cîntat într-un cor.

— Unde ?

— La școală.

— Ce-ai cîntat — discantus sau... altceva ?

— Bas, răspunsei, încordîndu-mi vocea și înecîndu-mă pe loc.

— Vino mîine la repetiție. Capelmaistrul te va pune să dai o probă.

Eram gata să-mi iau rămas bun, dar nu m-a lăsat să plec.

— Care sînt pretențiile dumitale ?

I-am răspuns că trebuie să trăiesc. Mi-a propus o leafă de corist. Îmi zvîcnea inima, dar nu făcui decît să tușesc mai tare, ca orice cîntăreț, așteptînd politicos ce o să-mi mai spună.

— Dacă vom fi mulțumiți de dumneata, ne vom înțelege.

Pe stradă m-a întîmpinat Lissy. Zglobie, ca întotdeauna, m-a bătut pe umăr.

— Ce zici, scumpul meu, ce se aude? Te-a angajat bătrînul nostru, sau nu?

Am fost pur și simplu uimit de acest neașteptat „tu", căzut parcă din cer.

— De unde știți?

— Ascultă, tu, maimuță, nu te mai preface! Am aflat de la chimist de prinsoarea voastră stupidă și azi dimineață i-am spus directorului că ai să vii, că trebuie să te angajeze și că ai o voce dumnezeiască de tenor.

M-am apucat cu mîinile de cap. Ea rîdea în hohote, ca în rolurile ei de subretă, descoperindu-și dinții de un alb strălucitor. Mă și socotea unul de-al lor și îmi dădea, cu un fel de duioșie, porecle familiare, prostești, dintre acelea care circulă în culise.

— Drăguțule, îmi spuse ea în cele din urmă, crede-mă, în teatru nu poți face nici un pas fără protecție și, uite, am hotărît să te ajut. După ce ai să-l îmbolmojești pe moș, vino pe la mine, am să te învăț să te grimezi.

S-a despărțit de mine cu un aer protector; o luai fuga spre casă, fără a înțelege ce putere mă mîna pe străzile ce-mi apăreau într-o lumină cu totul nouă.

Toată seara am tușit, mi-am încercat vocea, fredonînd fel de fel de prostii. Mi se întări sentimentul măgulitor că sînt un cîntăreț înnăscut. Apoi, cînd am răgușit de-a binelea, mă speriai groaznic văzîndu-mi periclitat tot viitorul. Proprietăreasa își vîra capul din cînd în cînd în camera mea sub diferite pretexte nevinovate. Dar, pînă la urmă, nu s-a mai putut reține și, din pragul ușii, m-a întrebat cu o amabilitate neobișnuită:

— N-ar fi bine să vă culcați puțin? V-aș face puțină cafea naturală...

Am înțeles că se cam temea să nu-i stric bunătatea de mobilă, sau, mai știi, poate și pentru viața ei. Dar degeaba, nu mă mai puteam opri, cîntam.

Spre seară mi-am pierdut vocea de tot. M-am zvîrcolit toată noaptea, și, dis-de-dimineață, fiind încă în

pat, am atacat, cu frica în sîn, o notă nu tocmai înaltă. M-am lămurit atunci pe deplin: orice s-ar spune aveam o voce de bas destul de bună. În gîtlej îmi hîrîia o răgușeală nesuferită și, cu cît atacam notele mai jos, cu atît era mai bine.

Am plecat glonț la teatru.

În stagiunea aceea, minunatul domn Richard Kvast, ademenit de un teatru mai bogat, părăsise teatrul nostru de operetă. Muzicanții, soliștii și în primul rînd directorul însuși se socotiră rămași deodată fără părinte, orfani. La pupitrul de dirijor stătea un om scund, cam stîngaci, pe nume Seifert. Avea un singur cusur: în activitatea lui de dirijor nu-i ajungeau mîinile, și, atunci cînd dădea semnalul de intrare instrumentiștilor și actorilor, din cauza eforturilor pe care le făcea se strîmba și se încovriga; ochii, gura, sprîncenele, pielea de pe ceafă, umerii, coatele se întreceau care mai de care parcă pentru a lua parte la această farsă muzicală, pe vreme de război. De profesiune era pianist, probabil unul dintre aceia care cîntau pe la seratele dansante, dar cînd trebuia să studieze partiturile cu cîntăreții și să-i facă să prindă noile motive, atunci arăta el tot ce putea.

L-am găsit în fața pianului. În jurul lui se aflau cunoștințele mele: roșcovana von Sezmon și Lissy. Ceva mai departe, stăteau grămadă coriștii, cu partiturile larg deschise.

— Destul, rosti capelmaistrul, făcînd semn din cap cîntăreților. Ieșiră unul după altul, în timp ce el bătea cu degetele sale scurte pe clapele îngălbenite, care se clătinau.

M-am apropiat de el. Îmi ceru să lungesc mult notele pe care mi le va cînta la pian și, pentru început, bătu un „la". La atît s-a mărginit examenul. Cînd se termină, am auzit glăsciorul convingător al Lissy-ei:

— *Herr* capelmaistru, e probabil viitorul nostru june-prim, nu-i așa?

— Mai sînteți aici? se miră Seifert.

— Ne-au fermecat pur și simplu aceste sunete dumnezeiești, îi răspunse cu o voce cîntătoare von Sezmon.

Capelmaistrul lunecă fără zgomot spre ușă, ca o minge de cîrpă, iar după ce ieși, Lissy se aruncă spre mine să mă îmbrățișeze. Socotea că totul e în regulă, mie însă mi se părea că mă prostește și drept răzbunare mă gîndeam ce cuvinte usturătoare i-aș putea spune despre vocea ei pițigăiată. Dar tocmai atunci se reîntoarse capelmaistrul, care mă anunță cu un aer misterios că mă așteaptă directorul.

Tot ce-a urmat după aceea ține de o adevărată minune. Am fost angajat la teatru ca simplu corist, cu obligația de a interpreta roluri episodice în operete și în drame, pentru care primeam un supliment de salariu. Trebuia să mă prezint la lucru chiar în seara aceea.

O oră mai tîrziu eram la Lissy, în fața oglinzii.

— Unge mai gros, nu te sfii, mă povățuia ea, principalul in grimă e vaselina. Începi cu vaselină și sfîrșești cu vaselină. Mai gros, cît mai gros! Dacă ai putea chiar să și înghiți vaselină, nu ți-ar strica.

Zelul ei dezinteresat mă încînta. N-a pomenit decît o singură dată despre ceea ce de fapt ascundea această poveste:

— Cînd ai să te pilești cu șampanie să te gîndești la mine, maimuță. Chimistul tău o să crape de ciudă cînd o să afle că te produci azi...

La teatru mi s-a rezervat un loc în cabina coriștilor. În magazia de costume, garderobierul Krauss mi-a încercat un frac și mi-a spus că fracul face parte din garderoba obligatorie a unui actor și că-i gata să-mi confecționeze, la un preț convenabil, o capodoperă de faimă mondială în acest gen. În magazia de recuzită mi s-a dat o crizantemă murdară de pînză, pe care am înfipt-o în butoniera reverului de mătase al hainei. Împreună cu alți coriști, m-am urcat pe scenă în fața unei mici estrade. Se juca *Silvia,* sau *Regina ceardașului*. Noi eram niște feciori de bani gata care o duceau numai în chefuri. Cupele noastre erau umplute cu limonadă. Sticlele erau goale. Răcoarea ce venea din culise cît și faptul că-mi reînviau fără voie visele mele de școlar despre teatru, despre circ, despre reprezentațiile de bîlci mi-au dat fiori care

m-au scuturat pînă la ridicarea cortinei. Am început să-l fac pe ștrengarul bogat și cu chef.

De pe estradă, *Fräulein* von Sezmon îmi făcea semn clipind din ochii ei mari, mînjiți cu albastru și cînta :

Oh, la-la, so bin ich gebaut !

O aplaudam, mă simțeam un dobitoc în lege, și eram atît de jignit, încît mi-era pur și simplu rușine de mine însumi.

5

Dragostea ne era interzisă. Așa hotărîse consiliul municipal. Rușii care întrețineau legături cu o femeie germană erau aruncați în lagăr. Se cerea deci multă iscusință, și numai o pasiune nestăpînită putea împinge fetele la legături amoroase atît de riscante.

Am făcut cunoștință cu Gulda pe o promenadă într-o mică alee retrasă, ce se întindea de-a lungul unui gard, și care nu putea atrage privirea nici unui trecător. Datorită unei întîmplări neobișnuite, ajunsesem să cunosc aceste locșoare ascunse din centrul orașului încă din primul an de război.

Într-o zi, în amurg, cînd de obicei nu e lume, s-a așezat lîngă noi pe bancă un glotaș bavarez mai în vîrstă. Duhnea de departe a bere, dar tonul lui binevoitor, felul lui de a se purta cuviincios, părintește, i-au cîștigat simpatia noastră și am început să trăncănim. Se întorsese de pe front și știa cîte în lună și în stele despre ruși. Dar, deodată, nu știu ce-i veni, de începu să ne descoasă : voia să știe cine sîntem. Eram trei : domnul pictor Șer, eu și tătucul Rosenberg, cel mai în vîrstă din colonie și călăuza noastră în tainele publicisticii. În neașteptata noastră ciocnire cu bavarezul, tătucul Rosenberg dădu cel dintîi înapoi. La început am încercat să-l atragem pe inamic pe o cale greșită, apoi am căutat să întoarcem vorba glumind. Dar glotașul nu se abătea de pe linia lui, o ținea înainte, milităresște, nu se lăsa

dus de tertipurile și stratagemele dușmanului: eram tineri și sănătoși, prin urmare ar trebui să fim în tranșee, dar nu eram în tranșee, prin urmare eram străini; eram poate cehi, dar și cehii trebuiau să lupte în tranșee, prin urmare nu eram cehi; atunci eram poate supușii unei țări dușmane, poate, *Donnerwetter* [1], niscaiva ruși ?!

Chiar atunci tresări și tătucul Rosenberg. Fără a se îndrepta de-a binelea, ci abia ridicîndu-se de pe bancă, o porni ghem pe alee, căutînd să se piardă în întuneric. Bavarezul rămase uluit. Se ridică și, fără un cuvînt, se dădu cu un pas înapoi. Scoase baioneta din teacă. O ridică deasupra capului. Deschise gura și rămase o clipă nemișcat. Apoi, deodată, începu să strige și o porni la atac.

Șer se dădu de-a dura peste bancă. Eu o luai la goană de-a dreptul prin gazon. In fugă, mai auzii urletul bavarezului. Tăia și împungea cu baioneta în tufișuri, flori, crengi de frasin și de tei. Striga, cerînd ajutor, și deslușii apoi un tropăit stăruitor care se alătură bavarezului.

Străbătînd vreo două-trei alei mici și înguste, ca niște cărărui, dădui de un gard pe lîngă care descoperii un mărăciniș ce ascundea aproape cu totul un drum părăsit. Acesta mă salvă. Glotașul se dovedise un prost tactician: urmărindu-ne pe tustrei deodată, n-a prins pe nici unul. Pagubele noastre au fost mici: Rosenberg și-a pierdut *pince-nez*-ul, Șer s-a lovit la un picior.

Un an mai tîrziu, admiram aceeași promenadă, dar de data aceasta nu de unul singur, ci cu Gulda. Ne vedeam după ce întocmeam amănunțit planul întîlnirilor. În răstimpul dintre întîlniri nu știam nimic unul de altul. Toate aceste precauțiuni pe care eram nevoiți să le luăm, și îndeosebi afurisita de fereală, începură să ne otrăvească bunătate de viață. Nu ne dădeam seama de înrîurirea pe care o avea asupra întîlnirilor noastre misterul lor. De altfel, nu ne dădeam seama de multe lucruri.

---

[1] *Donnerwetter* — înjurătură: mii de trăsnete (în l. germană) (n.ed.).

Ceasurile acestea de seară în mijlocul frunzișului nemișcat, trecerea de la o pată de lumină la alta, adulmecarea larmei orașului, toate, toate ne cuceriseră, fără să ne dăm seama, pentru totdeauna.

Cînd îi povestii Guldei despre prinsoarea pe care o cîștigasem, ea rîse mult. Curios, dar și pe dînsa o amuza mai cu seamă faptul că chimistul va trebui să-și dezlege baierele pungii ca să plătească șampania; pe lîngă această perspectivă, aventurile mele teatrale păreau jalnic de palide.

— Te gîndești serios să rămîi în teatru? mă întrebă ea, voioasă.

Asta m-a cam supărat, răscolindu-mi un acces de înfumurare, deoarece în sinea mea începusem să cred că teatrul e, de bună seamă, chemarea mea.

— Am să vin și eu să văd ce învîrtești pe acolo, zise Gulda, fără a-și ascunde aerul puțin batjocoritor.

— Cred că nu-s mai prost decît dobitocii ăia, care au intrat în teatru înaintea mea.

— Ei, dacă te compari cu dobitocii...

Ne-am despărțit mai liniștiți decît oricînd. De obicei aceste clipe erau pline de tristețe și de tînguiri nerostite. Trebuia să ne despărțim tocmai atunci cînd am fi vrut nespus de mult să mai rămînem împreună. Sufeream amîndoi îngrozitor.

Prietenia noastră intrase de mult în faza cînd năzuințele și gusturile comune ne apropiau din ce în ce mai mult. Ne-am mărturisit unul altuia cu pasiune și înflăcărare admirația pentru expresionism, și deodată l-am respins și ne-am bătut joc de el cu indignare, smulgînd de pe pereți tablouri pe care le atîrnasem cîndva cu o nemărginită venerație. Gulda îmi aducea revista *Die Aktion*. Răsfoind-o împreună, visam la viitoarele reviste pe care le vom scoate. Desenam emblemele noastre editoriale. Ne dăruiam unul altuia opere de-ale scriitorilor scandinavi: August Strindberg, Björnson, Hamsun erau înghesuiți pe rafturile mele și, privind copertele galbene de pînză, mă întrebam: ce rafturi va trebui să-mi confecționez dacă voi trăi toată viața alături de Gulda? Se poate închipui

pe lume o dragoste în care femeia să nu dăruiască bărbatului vreo carte? Dacă mîna iubitei nu va atinge, împreună cu tine, coperta unei cărți, femeia, niciodată, nu va putea dezvălui nici duioșia și nici farmecul pe care natura le-a ascuns în ea.

Nu trecu mult și Gulda veni la mine, în camera mea, izbutind să se strecoare fără a fi văzută.

— Te-am văzut la spectacol, îmi spuse ea, fără altă introducere.

Am îmbrățișat-o, și ea adăugă :

— Ai ochii încondeiați.

Am rîs. M-am îndepărtat de ea.

— Miroși a machiaj.

— Ți se pare.

— Cînd ai de gînd să te lași de comedia asta ?

— Vreau să mănînc în fiecare zi.

— Dar pînă acum n-ai trăit ?

— Nu mă întreba cum am trăit.

— Dacă mi-ai fi spus că ai să te angajezi vreodată la teatru...

— Ce s-ar fi întîmplat ?

— Vreau să pleci de acolo !

— Nu pot.

— Te rog.

Am căutat s-o îmbunez, spunîndu-i cuvinte emoționante, convingătoare, dar Gulda mi-a întors spatele și a ieșit din cameră, coborînd repede scările. Aplecat deasupra balustradei, am strigat, disperat, de cîteva ori :

— Gulda ! Gulda ! Așteaptă ! Întoarce-te !

Nu s-a oprit nici măcar o clipă și am auzit-o trîntind din fugă poarta ce dă în stradă.

Seara, cînd să plec la teatru, m-am ciocnit în antreul casei cu un comisionar. Și-a scos șapca roșie din cap și mi-a întins o scrisoare. Am recunoscut de îndată scrisul. Mi s-a făcut inima cît un purice. Gulda îmi scria : *M-ai înșelat, m-ai înșelat ! Nu ești poet. Ești corist ! E ceva de prost gust. Lasă-mă în pace pentru totdeauna. Te urăsc, te urăsc, te urăsc !*

Nu-mi mai amintesc cum am ajuns la teatru.

De cînd mă știu mi-a plăcut pictura și, cu toate că n-am devenit pictor, mă bucuram de încrederea pictorilor. Mă înțelegeam foarte bine cu ei. Cu Șer eram prieten.

La galeriile din Dresda lucrase adesea alături de un bătrînel vestit pentru còpiile sale izbutite, de pe urma cărora s-ar fi îmbogățit chiar. Într-o zi i s-a adresat lui Șer: „Dumneata îmi placi, și vreau să-ți dezvălui secretul meu, pentru că presimt că în curînd voi muri și n-am nici un prieten". Așa s-a și întîmplat. I-a dat lui Șer două rețete pentru lacuri, i-a arătat cum să trateze còpiile, și, puțin timp înainte de război, și-a dat sufletul.

Șer era încredințat că și el s-ar fi îmbogățit dacă nu izbucnea războiul.

— Mai bine îți lăsa bătrînul părăluțele lui.

— Bani se mai găsesc pe lume. Dar cine știe acum să facă asemenea cópii, ca să pară vechi de două sute de ani?

Într-adevăr, còpiile lui Șer semănau mult cu tablourile străvechi, purtau pe ele pînă și ciudata imitație a crăpăturilor de pe suprafața lacului și tonurile profund înnegrite parcă de vreme. În procedeul folosit de Șer, culorile de pe pînzele sale păreau muiate în lapte. Se păstra doar armonia culorilor, dar ele erau parcă fără viață, spălăcite. Apoi pînza se usca. Prima tratare a pînzei cu lac înviora deodată toate culorile, trezind la viață, din neființă, coloritul potrivit. Și apoi pînza era din nou întoarsă cu fața la perete, pînă îi venea sorocul, și Șer o acoperea iarăși cu lac. Atunci se petrecea transformarea miraculoasă a copiei într-un tablou străvechi, cu locuri mai confuze, parcă „mîzgălite", învăluit în mister, ca orice lucru vechi.

Fiica gazdei lui Șer, Wilma, o autentică Gretchen bălaie, cu ochi albaștri, privea fermecată un astfel de tablou ca și cum s-ar fi aflat într-un muzeu, murmurînd:

— Cum e posibil așa ceva, cum e posibil?

Șer se uita țintă la Wilma, nădăjduind să smulgă prin tabloul său ceva mai mult decît un simplu succes platonic. Dar Wilma îl asigura că numai arta o poate înduioșa...

Un negustor care se îmbogățise de pe urma unui ingenios surogat de salam pe bază de hrișcă, analizat și aprobat pentru vînzare de chimistul nostru, își cumpără vila unui maior mort „ca un erou" și se gîndi să-și împodobească camerele cu picturi vechi. Șer zugrăvi pentru sufragerie un Rubens și intră în tratative cu negustorul pentru un Rembrandt, dar cineva îi șopti negustorului că ar trebui să se intereseze mai curînd de pictura expresionistă, căreia îi aparține viitorul, ceea ce îl făcu să renunțe la Rembrandt și începu să regrete că cumpărase Rubensul. Atunci Șer copie cît ai clipi din ochi un desen de Kokoschka [1] și îl propuse lui Maecenas, după care, acesta, zăpăcit de-a binelea, se lăsă păgubaș de arte plastice.

Nu, degeaba, pictura nu-ți putea oferi un mijloc de trai mai acătării !

— Să ne punem nădejdea în teatru, fu de părere Șer, străduindu-se să facă pași cît mai mari cu picioarele sale scurte și întorcîndu-și cu ifos capul mare.

În toamnă, după închiderea *Teatrului Verde,* Șer intră la teatrul orășenesc, și începurăm să lucrăm împreună. El n-avea voce.

— N-are importanță, spunea el, important e că sînt unic în felul meu.

Teatrul repeta o piesă după alta. După ce învăța, de bine de rău, rolurile și corurile, trupa trecea pe scenă.

Recuzitorul aducea o duzină de scaune, și micul Heinrich, preocupat așa cum îi șade bine unui regizor, le așeza în grabă pe scenă, botezîndu-le pe fiecare în parte :

— Ușa. Divanul. Fereastra. Arcul. Treptele ce duc în grădină. Canapeaua. Fereastra din dreapta.

Bătea din palme.

---

[1] *Kokoschka* O. (n. 1886) — pictor expresionist austriac (n. t.).

— Începem !

Se ocupa singur de coregrafie, arătînd femeilor și bărbaților cu aceeași ușurință cum să facă pașii simpli, impunea ca un dictator ritmurile muzicale, răstindu-se din cînd în cînd la nefericitul Seifert, care, cu capul plecat, zdrăngănea la pian. Toți i se supuneau lui Heinrich, uneori însă plîngînd. Coristelor le vorbea cu voce liniștită, abia mișcîndu-și buzele :

— Dumneavoastră, *Fräulein,* sînteți foarte grațioasă. Închipuiți-vă că o vacă se ridică sprijinindu-se pe picioarele dinapoi, ținînd într-unul din picioarele dinainte un buchet de micsandre, iar cu celălalt vă face bezele. Exact aceeași impresie o veți produce spectatorului cînd se va uita cum dați din poponeață și vă răsfirați coatele. N-ați vrea să vă uitați la mine ca să vedeți cum trebuie să executați mișcările ?

Lua la întîmplare de mînă o actriță și, după ce făcea o reverență, se îndrepta cu ea spre rampă.

Dacă fata începea să plîngă, Heinrich se adresa cînd unui actor, cînd altuia, întrebînd cu o voce cît mai puternică :

— Nu știi cumva ce curge din lighianul ăla pentru clătit ?

Bună la inimă de felul ei, Lissy se apropia de șef și îi șoptea cu o expresie de spaimă și dezgust, ca să nu audă corul :

— Ascultă, cămilă ! N-o mai chinui în halul ăsta, ea nu poate azi, e bolnavă, are...

Lissy se ridica în vîrful picioarelor și îi completa în și mai mare șoaptă la ureche ce voia să-i spună. El sărea la o parte și striga ca să-l audă toți de pe scenă :

— Oprește, te rog ! Ce mă fac dacă se îmbolnăvește la premieră ?

Deodată îi sărea țandăra. De obicei, la repetiție, nu cînta cu vocea-i plină, și așa destul de pițigăiată, ci fredona doar. Asta se numea că bate tactul. Acum însă nu-și mai cruța coardele vocale și glasul lui subțire de tenor tremura prin culise, trecea în zbor în sala neagră, parcă fără fund, și, ca speriat, se întorcea înapoi :

— Voi de bună seamă că dormiţi noaptea, nu-i aşa? După repetiţie, vă duceţi acasă şi vă întindeţi picioruşele pe canapea, nu-i aşa? Dar cine concepe punerea în scenă? Cine alege decorurile? Cine face prescurtările necesare în rolurile voastre? Dar n-am dreptul să spun nici un cuvînt, fără ca să vă simţiţi rănite în mîndria voastră! Eu trebuie să vă şterg lacrimile! Ia mai duceţi-vă la toţi dracii! Faceţi voi regia dacă vă pricepeţi!

Şi se repezea spre cabina lui.

Îl înduplecam, se întorcea şi o luam iarăşi de la început.

Era politicos numai cu Breig, şi nici cu el întotdeauna.

Repetam *Das Dreimäderlhaus* [1], o operetă veselă, sentimentală, scrisă pe muzica lui Schubert, după motivele unui roman austriac. Această operetă se bucura de un succes deosebit, fiind pe placul publicului, care în cursul celor trei acte avea de ce să plîngă, să se întristeze şi să rîdă cu poftă, să admire costume în stilul *Biedermeier* (al vechii Viene, cum se spunea la noi), lăsîndu-se totodată cucerit de duioşia cîntecelor lui Schubert. Frantz Schubert însuşi era personajul principal al operetei în care era înfăţişată viaţa compozitorului; rolul acestuia, rol generos, era jucat de primul cîntăreţ — Breig. Breig era cel mai potrivit pentru a-l interpreta pe Schubert: îi semăna la faţă, avea aceeaşi statură, manierele elegante păreau la el fireşti, avea un zîmbet sfios, un fermecător dialect vienez, un simţ al melodiilor vieneze şi acel tragism de nepătruns al unei vieţi singuratice petrecute între zidurile teatrului. Era fericit că interpretează acest rol şi punea pasiune chiar cînd repeta cu acompaniament de pian.

La un moment dat, cîntînd cu voce puternică, trebuia s-o îmbrăţişeze pe Lissy, care interpreta principalul rol feminin. Se îndreptă încet spre actriţă, oprindu-se o clipă după fiecare pas, aşa cum cerea rutina teatrală, ce ţinea la noi locul gustului artistic, ridică

[1] *Das Dreimäderlhaus* — *Casa cu trei fete* (n. ed.).

încet brațele, întinzîndu-le și deschizîndu-le apoi larg pentru a-și cuprinde iubita. Dar el înainta, ocolind-o, pornind în altă direcție, spre fundul scenei, îndepărtîndu-se tot mai mult de iubită. Crea astfel o situație stranie, penibilă. Lissy căută să-l ajute, se apropie de el, deși rolul îi cerea, dimpotrivă, să se dea înapoi cu sfială. Breig era gata, gata să cuprindă aerul alături de partenera sa, deschizînd și închizînd brațele în jalnice îmbrățișări.

Atunci Heinrich răcni cît îl ținu gura, pentru a acoperi cîntecul lui Breig și sunetele pianului :

— Ține stînga, amorezule, stînga !

Toți cei care se aflau pe scenă și în culise izbucniră în rîs, iar Breig încremeni cu brațele întinse, ca un orb pe stradă. Apoi lăsă mîinile în jos. Se întoarse către Heinrich. Toți tăcură. El rosti cu o voce înceată :

— Vă mulțumesc, domnule regizor.

Deodată Heinrich anunță o pauză.

In magazia de recuzită, unde se strîngeau mereu actorii ca la club, se încinseră, în lipsa lui Breig și a lui Heinrich, discuții aprinse : cine are dreptate ? Și Schubert era orb, spuneau unii ; da, dar nu într-atît, rîdeau alții, ca să strîngă în brațe obiectele din jur în locul iubitei.

Șer lucra de data aceasta, la teatru, în cadrul adevăratei sale profesiuni. Avea totdeauna prin buzunare bucăți de creion, cărbune, cretă. Il atrase peretele alb și curat, rămas întîmplător neocupat de divanele și sofalele împrăștiate prin colțurile magaziei. Avîntîndu-se, Șer schiță pe perete chipul lui Breig, dibuind-o în gol pe biata Lissy, care, stînd în spatele lui, îl trăgea de mînecă înspăimîntată.

Caricatura plăcu, rîseră cu toții în hohote, mai cu seamă Lissy. Apoi Șer o desenă pe Lissy, și din nou izbucniră toți în hohote de rîs, mai ales von Sezmon, iar Lissy găsi că nu-i reușită caricatura și plecă. Șer o desenă apoi pe von Sezmon și rîsetele porniră și mai zgomotoase ; cel mai tare rîdea Heinrich, care sosise tocmai atunci ; von Sezmon, ridicînd din umeri, plecă și ea. Șer se legă și de Heinrich, și toți se tăvăliră de rîs, iar regizorul, mai în glumă, mai în serios, îl

amenință pe Șer cu degetul și o luă și el din loc. Încet, încet, se împrăștiară cu toții, rîsetele se potoliră, iar pereții se umplură de caricaturi. Mai tîrziu sosi și Breig.

Se apropie de Șer, cu un zîmbet maiestuos pe buze, și rosti :

— Am auzit că mi-ați făcut caricatura. Unde e, vreți să mi-o arătați ?

Șer îl conduse cu oarecare sfială spre perete.

Breig își potrivi ochelarii pe nas și începu să-și plimbe fața de-a lungul desenului, ca și cum ar fi ales locul unde să-și lipească buzele. Rîse îndelung, îndepărtîndu-se și apropiindu-se de perete. Se întoarse apoi către Șer, îl luă de mînă și îl privi drept în față :

— Ești un om talentat și sînt bucuros că te cunosc, zise el și rîse din nou, strîngîndu-și tare pleoapele zbîrcite.

7

În această piesă jucam primul meu rol, un rol de șelar ; eram logodnicul uneia dintre cele trei surori în jurul cărora se desfășura acțiunea. Numele meu era tipărit în program ; mă înălțasem cu o treaptă mai sus decît cea de simplu corist. De fiecare dată cînd stăteam în culise, așteptînd clipa intrării în scenă și simțind mîna asistentului de regie, care împingea de cot, rînd pe rînd, pe actori și actrițe, pregătindu-i cu un cuvînt de îmbărbătare pentru intrarea în scenă, îmi dădeam seama că emoția mea devine o dulce obișnuință. Piesa se juca cu casa închisă, în zilele de sărbătoare se dădeau două spectacole, publicul era în culmea fericirii, directorul radia de bună-dispoziție și zîmbea zi și noapte.

Succesul nu se putea asemui desigur cu acela pe care-l repurta piesa la Viena. În renumitul teatru din capitala Austriei, opereta se juca fără întrerupere de aproape doi ani, și actorii istoviți, disperați, dăduseră în judecată pe impresar cerînd rezilierea contracte-

lor. Ne șablonizăm, parcă am fi niște gramofoane, nu actori, pierdem pînă și înfățișarea de om, vă rugăm să ne cruțați, se jeluiau actorii. Dar vienezii ar fi ascultat toată viața lor această operetă, și tribunalul dădu dreptate impresarului : binevoiți a cînta, a dansa, domnilor comedianți, de vreme ce vi se plătește!

Cîntam și dansam și eu și începeam să simt oboseala, dar era o oboseală trecătoare, la drept vorbind eram măgulit în sinea mea că obosesc, creștea și se umfla în mine, ca o drojdie proaspătă, mîndria sfioasă a actorului debutant. Dar de frică să nu par caraghios, căutam să iau un aer trist.

— Ascultă, maimuțoiule, mi-a spus într-o zi Lissy, de ce nu arăți pe față cît ești de mîndru? Ar fi mai bine. Doar toată lumea vede că nici tu nu te așteptai la un succes atît de extraordinar... Sau poate ești într-adevăr mîhnit?

Eram la repetiție, în timpul unei pauze. Ne aflam în cabina Lissyei. La lumina zilei se vedea mai bine calitatea proastă a crinolinelor albastre care atîrnau pe perete. Lissy țesea un ciorap de mătase, îmbrăcat pe o ciupercă de lemn. Ședea pe masa de machiaj, bălăbănindu-și picioarele, iar eu stăteam alături de ea.

— Sînt într-adevăr mîhnit, îi răspunsei.

— Te-a părăsit?

— M-a părăsit.

— Vai! E foarte trist. Dacă disprețuiește actorii, înseamnă că-i o toantă. Îi maimuțărește pe aristocrați.

Lissy oftă.

— Hm, ce să-i faci, hai, sărută-mă, are să-ți fie mai ușor.

Mă cuprinse cu mîna în care ținea ciorapul, iar eu mă trăsei spre ea și mă sărută în lege. Nasul ei îmi păru aproape mic, de bine ce știa să-l manevreze. Mă atinse cam tare la ureche cu ciuperca de lemn și repetă de cîteva ori :

— Oh, iartă-mă, iartă-mă... Dar poate se mai întoarce, rosti Lissy, după un timp, întinzînd ciorapul pe ciupercă.

— Poate o să se întoarcă.

— Atunci la ce dracu te mai mîngîi eu!...

Inciudată, se îndepărtă de mine şi începu să împungă cu acul aşa de repede că mă sperie.

— Trebuie să fii fericit că te-a părăsit, altminteri povestea ta ar fi avut acelaşi sfîrşit ca şi aventurile lui Şer.

Numai la auzul cuvîntului „părăsit", simţeam o durere în suflet; o întrebai în şoaptă:

— Ce i s-a întîmplat lui Şer?

Lissy sări de pe masă, aruncă ciorapul şi îşi vîrî degetele în părul ei ciufulit.

— Cum? Nu ţi-a spus nimic? Nu l-ai văzut?

— Nu.

— Păi atunci înseamnă că zace!

— Unde zace?

— După sîrma ghimpată! In lagăr! Doamne, Dumnezeule, nu înţelegi? Ascultă. O ştii pe Wilma? Gîsculiţa ceea cu ochi albaştri, fata gazdei lui. Ascultă. Intr-o zi a fost văzută împreună cu Şer. Cine a văzut-o, n-are a face. A văzut-o cine trebuie. Şi, mă înţelegi, Şer a fost chemat la comisarul de poliţie, spectacolul e dat peste cap şi bietul Şer e băgat în lagăr pentru o lună. Ascultă şi nu mă mai întrerupe! Şer, din cale afară de amărît, a izbutit să ajungă cu chiu, cu vai la bătrînul nostru, ei da, la director, şi acesta telefonează la poliţie: „Cruţaţi-mă, domnilor, la mine au loc acuma spectacole cu coruri, cu ansambluri întregi, fiecare om contează pentru mine, şi dumneavoastră îmi luaţi un corist! Nu s-ar putea face ceva?" Am auzit discuţia cu urechile mele. Pe cuvîntul meu. Bătrînul cunoaşte acolo, la poliţie, un ştab, care are şi un loc rezervat în rîndul doi, fetele noastre îi spun „inspectorul genunchilor". I s-a făcut milă de bătrîn şi i-a redus pedeapsa lui Şer la o săptămînă. Să fie mulţumit acest domn pictor al dumitale, a spus el, că are voie să îmbrăţişeze coristele pe scenă, dar să umble după fete germane, asta, domnule, n-o s-o permitem! Patriotismul nu s-a stins încă în noi, nu!...

Eram grozav de abătut de cele ce-mi povestea Lissy, iar ea simţea o plăcere deosebită văzînd că sufăr.

— Ei dacă Șer zace, izbucnii cu cu disperare în glas, să știi că-l invidiez!

— Te-ai scrîntit!

— Nu, nu m-am scrîntit. Nici eu n-am să scap de lagăr, căci nici în mine nu s-a stins patriotismul. Am auzit că de ziua nașterii kaiserului toată trupa trebuie să cînte imnul german înainte de spectacol. Nu-i așa? Ei, bine, am să-l anunț pe director că n-am de gînd să iau parte la manifestația voastră.

— Prost mai ești, rosti Lissy cu glas posac. Uiți unde te afli. De vreme ce ești în slujbă trebuie să-ți faci datoria. Pe noi nu ne întreabă dacă vrem să cîntăm sau ba. Cînd am cîntat la voi, am trecut și eu prin multe. Am cutreierat doar sfînta voastră măicuță Rusie, în lung și în lat: am fost la Riga, la Varșovia, la Lodz, la Vilna, la Revel, unde n-am fost? Oh, *izvoștcik!* [1] Ce minunat! Și iată că la un teatru din Riga, de ziua lui Nicolaie al vostru, trebuia să cîntăm imnul rusesc. Trupa noastră era compusă numai din nemți, nimeni nu știa nici o boabă rusește. Atunci directorul ne-a așezat așa: în față, un rînd de cîntăreți de biserică ruși, gătiți cu veste, iar toți actorii în spatele lor. Pe spinările cîntăreților au fost prinse în bolduri notele cu textul imnului scris cu litere latine. Ne apucase sughițul de atîta rîs. Dar cînd a trebuit să cîntăm, am cîntat după toate regulile imnul vostru *Poșe saria kranî* [2].

Sunetele ciudate ale unei limbi necunoscute ne-au amuzat grozav.

— Oricum, spusei, mă așteaptă lagărul: și dacă o să cînt imnul vostru, tot mă bagă în lagăr pentru că m-am sărutat cu tine.

— Oh, cu mine se poate, eu-s cîntăreață.

Mă alintă cu o duioșie de mamă, sări pe masă, și se apucă iar să-și țese ciorapul. Am plecat.

La garderobă, unde se alegeau costumele pentru viitoarea operetă, l-am văzut pe Șer, care încerca liniștit o pereche de coturni. L-am privit cu groază.

---

[1] Corect: *izvozcik* — birjar (în l. rusă) (n.t.).

[2] Corect: *Boje țarea hranî* — imnul țarist (n.t.).

El se îndreptă, făcînd să scîrţîie încălţările acelea vechi; abia ţinîndu-se în ele şi părînd mai înalt ca de obicei, ridică încet braţul cu palma deschisă deasupra capului meu, rostind cu un glas ca de pe lumea cealaltă:

— Muritorule! În faţa ta se află umbra neliniştită a unui pictor.

— Ia dă-te jos de pe catalige, drăcia dracului!

L-am întrebat cum s-a întîmplat toată tărăşenia. Lissy nu minţise nici un pic: Şer trebuia să zacă o săptămînă în lagăr.

După ce se lăsă cu multă greutate pe o grămadă de ghete scîlciate, de felurite mărimi, Şer mi se plînse. cu un zîmbet pe buze, de pacostea ce dăduse peste el. Deodată se întristă.

— Ei, ce are a face lagărul?! exclamă el. Nu ţii minte cum zicea Iaroşenko? „Oriunde se poate trăi"... Altceva mă supără. N-am nici o vină în toată povestea asta. Nimeni n-a putut-o vedea pe Wilma cu mine, şi nici pomeneală de vreo legătură mai intimă între noi.

Stătea, cu nasul în jos, trăgîndu-şi coturnii de pe picioarele lui mici.

— Ea umblă cu un altul. M-aş lăsa dus bucuros în orice lagăr numai să se adeverească acuzaţia ce mi se aruncă în faţă. Ciudate mai sînt femeile: curtezanul ăsta al ei, cu care am fost confundat, e cît se poate de caraghios şi, după părerea mea, şi antipatic de-a binelea...

În coridoare se auzi zăngănitul clopoţelului care anunţa continuarea repetiţiei. Strînsei mîna lui Şer. În semiîntunericul din culisele reci, la intersecţia dintre două decoruri, mă izbii de director, lovindu-mă de pîntecele lui rotund şi elastic.

— E-e-e! exclamă directorul cînd mă recunoscu. E-e! Am nevoie de dumneata. Montăm opera *Martha*. M-am gîndit să-ţi încredinţez rolul lordului Tristan. O partitură de bas, foarte comică. Ce zici?

Ameţit încă de ciocnirea mea cu pîntecele directorial, am bîiguit ceva, că n-aş avea destulă experienţă şi că mai stau la îndoială.

— O să te ajutăm. Dacă n-are să meargă, am să iau cu rolul ăsta. Dacă vei reuși, am să fiu dublura dumitale. Mîine primești un clavir.

Mă bătu încetișor pe umăr cu vîrful degetelor, ceea ce putea părea, de departe, un fel de îmbrățișare încurajatoare. Eram gata să-i răspund, dar îmi luă vorba din gură :

— Vroiam să-ți mai spun ceva : te scutesc de *Apoteoza victoriei germane*. Poți să nu cînți imnul...

Și dispăru în spatele decorurilor.

„Lissy, mă gîndii eu mișcat, ai o inimă de aur."

8

Muzica operei *Tîrgul din Richmond* sau *Martha* nu era prea complicată. Intre două pietre de hotar — opera populară romantică și aptitudinile componistice ale lui Friedrich von Flotow — zboară duete, triouri, cvintete și coruri vesele. Pentru mine era grea, deoarece habar n-aveam de cînt. Imi învățam rolul împreună cu capelmaistrul Seifert, care se ajuta pe el și mă ajuta și pe mine cu coatele, cu genunchii, cu tot ce putea. Sărmanul, nici nu visase vreodată că va trebui să dirijeze o operă. In sfîrșit, ajunseserăm la repetițiile pe scenă. Directorul, care se ocupa de regia operei, începu să mă învețe cum să mă întorc, cum să mișc picioarele, cum să fac reverențe ca un adevărat curtean. Partenera mea, o femeie de aproape șaizeci de ani, soprană de coloratură, care apucase vremuri de glorie și fusese scoasă dintr-o stare de anabioză pentru a interpreta „în calitate de invitată" rolul lady-ei Harriet-*Martha,* se căznea și ea să mă instruiască. In rolul ei, ea compensa cu iscusință, datorită experienței din trecut, tot ceea ce vitregia anilor îi răpise.

La repetițiile cu orchestra, devenise clar că domnul capelmaistru nu era prea meșter în stăpînirea stihiilor naturii. Ar mai fi trebuit să dispună de nu știu cîte organe, ca să poată face față nenumăratelor feste pe care i le juca partitura.

Atunci, spre bucuria tuturor și în entuziasmul fără margini al femeilor din trupă, s-a hotărît, în urma unui diplomatic schimb de telegrame, să fie chemat, din marele oraș care avea un teatru mai bogat decît al nostru, Richard Kvast.

El apăru cu aureola strălucitoare a biruitorului, puțin cu chef, se sărută cu actrițele, hohotind, povesti oricui se nimeri vreo duzină de anecdote și-i impresionă grozav pe toți declarînd că în viața lui n-a auzit opera pe care urma s-o dirijeze:

— Copii, o să mă credeți sau nu, dar, uitați-vă, această partitură a *Marthei* voastre, am luat-o ieri în tren cu gîndul ca cel puțin să adulmec despre ce-i vorba acolo. Și ce credeți ? In compartimentul meu s-a urcat un ober-locotenent cu care am șters-o după Marna. Pe atunci era încă locotenent. Ei, mă înțelegeți, a avut merite, crucea de fier și altele. Așa că am ținut-o tot drumul bînd coniac. Zău, nici n-am apucat să deschid partitura asta.

Dacă mințea, mințea, orice s-ar zice, grozav de bine. Toți îi erau dragi, dar și el le era drag tuturor.

Nu l-am mai văzut pînă în ziua repetiției, cînd s-a instalat la pupitrul de dirijor. Orchestra i se supuse cu un sentiment de ușurare, și actorii cîntau din răsputeri, ca și cum spectacolul s-ar fi dat în beneficiul lor.

Textul prevedea ca trei lachei să anunțe sosirea lordului Tristan Mackleforț la lady Harriet. Teatrul nu-și putea îngădui o asemenea risipă, și de aceea misiunea celor trei lachei era îndeplinită de unul singur. El cînta cîte o frază, pe rînd, cu voce de bas, de bariton și de tenor, apoi alămurile orchestrei executau *coda*, și, în sunetele lor, lordul își făcea intrarea ceremonioasă în scenă.

Cînd dădu intrarea, Richard Kvast, recunoscîndu-mă deodată în persoana lordului, tresări și coborî de pe scaun. Tot timpul cît eu am cîntat și el a dirijat, nu și-a luat ochii de la mine, plin de uimire.

— Măi frate, exclamă el în pauză, scuturîndu-mi mîna, dacă decorurile de pe scenă ar fi pornit spre

mine, m-aș fi mirat mai puțin! Bine o mai duci dacă te-ai făcut actor!

Zîmbi sarcastic, apropie capul meu de-al lui și-mi șopti la ureche:

— Dar e mult mai bine decît în tranșee, pe cuvîntul meu de onoare! Un ober-locotenent mi-a povestit că soldații ruși sînt sătui pînă peste cap de război și nu vor să mai lupte. Cînd și ai noștri or să priceapă că acest război blestemat e o pacoste, o să-i punem capăt, ai să vezi!

În ziua spectacolului repetasem întreaga partitură cu acompaniament de pian, și, mulțumit, îmi răsplătii munca cu o bună halbă de bere. Era la amiază. După o oră, nu mai rămase nici urmă din vocea mea. Pe moment nu mă dumirii ce se întîmplase. Era de altfel și greu de înțeles. Seara urma să aibă loc premiera, și nimic în lume n-ar fi putut-o amîna. Trebuia să cînt. Din gîtlejul meu ieșeau doar firave hîrîituri și șuierături.

Am dat fuga la lady Harriet. Ea prăjea ghindă pe un primus, ca să prepare apoi o cafea, surogat „de război" ; în cameră mirosea a ars, în coliviile prinse deasupra geamurilor ciripeau canari, iar un mops bătrîn îmi lingea mîinile în semn de bun venit. Lady Harriet îmi interzise, pînă una alta, să scot vreun cuvînt și îmi dădu niște misterioase picături aromatice, rețetă pe care bărbatul ei, cînd era tînăr, o primise de la Caruso. În afară de asta, trebuia neapărat să beau pe loc un gălbenuș de ou crud, și, întrucît de un an întreg lady nu mai mîncase ouă, am pornit în căutarea lor.

Am alergat din prăvălie în prăvălie. Peste tot, oamenii se uitau la mine ca la un nebun și, sfioși, îmi propuneau un surogat de ouă în praf, care înlocuia minunat ouăle adevărate. Cunoșteam aceste pozne ale chimistului nostru, dar n-am avut încotro. Abia după ce am băgat prafurile în buzunar, îmi amintii de Lissy, și dădui fuga la ea.

Aflai că are un cunoscut care crește păsări.

— E înspre iarnă, îi zisei eu disperat, acum găinile nu prea ouă.

Dar ea nu se descurajă, știind că găinile erau de rasă. Totul era să ajungă cît mai repede cu putință la crescătorul ei de păsări.

Rămas singur, mă întinsei pe divan. Pînă la începutul spectacolului mai erau vreo patru ore. Îmi acoperii fața cu mîinile. Dacă nu intervine vreo minune, mă gîndeam, se dă totul peste cap. Încercai cu teamă să iau un „la". Gîtul meu fusese parcă înlocuit cu un fel de fluier ce suferea de laringită cronică. Înghețat, așteptam reîntoarcerea Lissyei.

Ea se întoarse repede. Sării în întîmpinarea ei. Faimoasele găini de rasă încetaseră de mult să mai ouă. Dar crescătorul de păsări îi dădu Lissyei un bilet către o cunoștință a lui, soră de caritate într-un spital de ofițeri. El pretindea că ofițerii erau hrăniți numai cu ouă. Mă prăvălii din nou pe divan.

— Bagă de seamă! îmi strigă Lissy, ai prafuri de ouă în buzunar! Să nu le strivești!

Îmi veni puțin inima la loc. Pornirăm în căutarea surorii de caritate. Nimic de zis, ea s-a arătat binevoitoare, mai cu seamă după ce Lissy îi promise un bilet de favoare la teatru. Locuia chiar la spitalul militar și se duse imediat în bucătărie. Dar nu i-a fost prea ușor să facă rost de un ou, căci ne-a făcut să așteptăm mai bine de jumătate de ceas. Cînd se întoarse în cele din urmă și îi dădu Lissyei oul, sora îi spuse că are un nepot, un tînăr care trebuie să plece în curînd pe front, un mare admirator de operete. Lissy îi promise un bilet de favoare și pentru nepot.

Pe loc am procedat la aplicarea tratamentului cu tot ceremonialul de rigoare. Sora ne dădu două farfurioare, într-una am turnat albușul, în cealaltă gălbenușul. Ca un ochi roșiatic, lucitor, gălbenușul se rostogoli alunecînd din farfurioară în cavitatea mea bucală. Lissy și sora de caritate priveau cu atenție cum înghițeam.

— Nu te grăbi, mă sfătui Lissy.

Apoi bău ea albușul; era păcat să se piardă, și, încruntîndu-se, mă puse să-mi încerc vocea. Îi înde-

plinii porunca fără să crîcnesc. Nici o schimbare, ca și cum n-aș fi înghițit nici urmă de ou. Ședeam tăcuți.

— E limpede, observă Lissy, istoriile astea cu vocea durează uneori cu săptămînile. Trebuie să te duci la director și să-i spui că nu poți cînta.

În ce mă privește eram de mult pregătit pentru așa ceva. Pe drum îl întîlnii pe Breig, care ținea un pachet de cărți la subsuoară. L-am oprit ca să mai răsuflu puțin înainte de a păși pragul biroului directorial. Mă luă de braț și, împingîndu-mă înainte, ca și cum ar fi lăsat la voia mea să aleg drumul pe care urma să mergem, îmi zise:

— Cînd nu vei mai fi tînăr, cînd îți vei da seama că nu mai ai nimic de așteptat de la viață, vei fi silit să-ți cauți un prieten. Și ai să vezi că nu-i așa ușor de găsit. Un om ajuns la amurgul vieții este adeseori o povară și e întotdeauna plictisitor. Chiar dacă e respectat, acest respect i se acordă pentru trecutul lui. Vei rămîne singurul care ai să te iubești pînă la sfîrșitul vieții. Totuși, un singur prieten îți va rămîne veșnic credincios: cartea.

Scoase de la subsuoară pachetul de cărți legat cu un șnur și îl întinse în fața mea, ca și cum ar fi vrut să-l cîntărească.

— Egoismul, acest sentiment sfînt, numai cartea îl respectă; numai cartea îi îngăduie omului s-o aprecieze după bunul său plac. Ți-am mai spus că romanul *Singur* de Stirner e cartea mea de căpătîi. Azi e sărbătoare pentru mine: am izbutit să-mi procur o ediție a romanului *Singur*, tipărită cu caractere foarte mari, pentru oamenii cu vederea slabă. Am să pot citi singur, cu o lupă. Îl privi lung pe Breig. Ochii lui cu pupilele întunecate și tulburi, lăcrimați și mijiți, mi se păreau sașii. Dar nu-l compătimeam. Dimpotrivă, socoteam că el trebuie să mă deplîngă și voiam să pun capăt discursului său bombastic.

— Azi deschizi prima pagină a tinerei dumitale vieți, urmă Breig.

— Nu deschid nici un fel de pagină, îl întrerupsei. N-auziți ce se întîmplă cu mine?

— Ești răgușit? E primul dumitale rol? Atunci de ce alergi prin oraș? Ah, tinerețea! Du-te repede acasă și bagă-te în pat. Două ore de somn bun și — ascultă-mă pe mine, bătrîn cîntăreț vienez care își va cînta, probabil, în curînd, ultimul rol, ascultă-mă pe mine — te asigur că înainte de a intra în scenă îți vei recăpăta vocea și vei cînta foarte bine. Boala dumitale se numește febra rampei. Luminile scenei, rampa albastră care ascunde acea enigmă ce se cheamă spectator... și acuma mi se strînge inima cînd trebuie să intru în scenă. Dar ce, crezi oare că-i timpul să-mi pierd încrederea în mine? Du-te și culcă-te. Hai, la culcare!

L-am ascultat și eram uimit eu însumi de nepăsarea cu care m-am întors acasă. Mi-era doar teamă că n-am să pot adormi, dar cum mă întinsei pe pat, mă doborî un somn de plumb și mă trezii doar cu un sfert de ceas înainte de începerea spectacolului. De buimăcit ce eram nici nu mi-am mai încercat vocea, și am alergat într-un suflet la teatru. Intram în scenă la începutul actului întîi și mai trebuia să mă schimb, operație foarte complicată, și să mă grimez minuțios.

Garderobierul, un om ursuz, cu sprîncenele încruntate și cu un aer totuși părintesc, fără a-și scoate dintre dinți nelipsitele sale bolduri, care semănau cu partea inferioară a unor mustăți cărunte, m-a vîrît iute într-un burduf uriaș de cîrpe, de parcă eram un păianjen. In timp ce-mi lega la spate șnururile vestei, și la genunchi fundele pantalonilor de mătase, în timp ce îmi încheia cataramele aurite ale pantofilor și-mi punea caftanul împodobit cu fire și paiete strălucitoare, prinzîndu-mi-l pe alocuri cu ace, am răsuflat adînc, am tușit și, cu frica în sîn, mi-am încercat vocea.

— Ce părere ai, domnule Krauss, îl întrebai cu un aer nepăsător.

— M-m! răspunse garderobierul, fără a descleșta dinții și mișcînd din boldurile lui ca niște mustăți. În cabină, cîntați cu toții mai bine decît pe scenă.

Prin urmare cîntam! Dar parcă nu vocea mă neliniștea în acea clipă: directorul mă chema la el să

vadă cum arăt grimat, și eu alergam prin culise să dau de frizer!

Din fericire, teatrul nostru nu ținea să se deosebească de teatrele din capitală, și reprezentația de premieră începu cu întîrziere. Directorul, nădușit, potrivea micile accesorii scenice: geniul lui scînteietor îl mîna mereu; cînd se îndepărta în fugă spre rampă, și, întocmai ca un pictor, examina decorurile, aplecînd capul ba la dreapta, ba la stînga, cînd se întorcea, sprinten, lipindu-și fața de misteriosul ochi rotund și negru al cortinei, spre a scruta cu emoție lojile și fotoliile scăldate în lumină.

Era așteptat Ober-Burgmeisterul, care venea adesea de pe front să se odihnească după viața din tranșee și să se laude cu faptele sale de eroism împotriva francezilor. Erau așteptați consilierii municipali cu soțiile lor. Era așteptată presa. Iată motivele pentru care directorul trebuia să fie cu ochii îndreptați spre cele trei puncte binecunoscute ale sălii: în rîndul doi de la parter, la capătul șirului, unde, ca o pată neagră, se desprindea de ceilalți editorul bărbos al *Analelor* oficiale, care nu pridiдea cu laudele la adresa teatrelor, scriind în ziarul lui că *nu întîmplător slăvitul nostru templu al Melpomenei se bucură de un renume european;* apoi, directorul îl căuta, în primul rînd de la balcon, în centru, de unde își îndrepta sceptic binoclul, pe cronicarul unui influent ziar liberal de dreapta, care semna amenințător *rr;* în sfîrșit, căuta să-l dibuiască în amfiteatru, în penumbra căruia se pierdea, printre primele rînduri de spectatori, pe redactorul organului social-democrat, ziar bănuit că ar păcătui de moarte prin ideile sale lipsite de patriotism și potrivnice familiei, castei militarilor, sfintei biserici, bunelor moravuri, dar care sprijinea în schimb arta teatrală, mai cu seamă dacă era oferită la prețuri reduse.

Se nimeri ca toți aceștia să-și ocupe locurile tocmai atunci cînd directorul găsise că-mi vin bine buclele pudrate, culoarea tenului, zbîrciturile vopsite cu un roșu aprins, sprîncenele lipite și benghiurile de pe obraz și bărbie. În timp ce ascultam cu atenție cloco-

titoarea uvertură vibrînd de zgomotul timpanelor și șuieratul flautelor, încercam o senzație ciudată și neplăcută, de parcă cineva m-ar fi înfășurat la iuțeală într-un cearșaf ud și rece și apoi m-ar fi uscat deodată cu o pală de aer fierbinte. Am crezut, la început, că e din pricina curentului ce sufla în culise, dar aplecîndu-mă peste burduful meu ca de păianjen pentru a-mi cerceta costumul, observai că minunatele funde de la pantaloni tremură și că nu-mi pot opri dîrdîiala foarte vizibilă a genunchilor. Mă scuturau acele binecunoscute friguri ale rampei, despre care îmi vorbise Breig, și nu le puteam veni de hac. Mă lăsam cînd pe un picior, cînd pe altul, ba apropiam, ba îndepărtam genunchii, dar ei tremurau tot mai mult, și cine m-ar fi privit ar fi putut crede că mă pregătesc să dansez. Cuprins de groază, mă trecură toate sudorile. Lady Harriet și confidenta ei Nancy terminau duetul, asistentul de regie îl împinse pe lacheu spre scenă și mă atinse ușor de cot. Ca un cal ce recunoaște glasul grăjdarului, ciuleam urechile și, cu atenția încordată, înghițeam parcă măsurile care precedau intrarea mea în scenă. Nici o putere din lume nu mă mai putea opri. Pornii, simțind că mi se taie picioarele.

Eram pe scenă. Făcui ceremonioase reverențe în fața doamnelor, aruncînd îngrozit o privire spre genunchii mei. Fundele tremurau. În lumina ca de foc a rampei și a sufitelor, tremuriciul lor se vedea și mai tare. În dorința de a-l stăpîni, făceam mișcări vii, nepotrivite cu statura mea masivă, cu totul nefirești pentru un personaj cu titluri de noblețe și stare socială. Îmi dădeam seama că dau rolul peste cap și aș fi fost fericit dacă în clipa aceea scena m-ar fi înghițit.

Dar continuam să cînt. Lady Harriet și Nancy mă întrerupeau, așa cum prevede partitura, rîdeau, mă luau în zeflemea și, încetul cu încetul, se apropia clipa cînd urma să ies din scenă. În culise îmi dădui repede seama că-mi revenise vocea, că picioarele mă țin foarte bine, așa că îmi recăpătai repede curajul pierdut.

La sfîrşitul actului trei, lordul Tristan sare pe geam şi caută să le înduplece pe lady Harriet şi pe Nancy să fugă, cîntînd împreună un graţios trio.

După ce cortina se lăsă, ridicîndu-se apoi din nou, iar toţi trei ne apropiarăm de rampă, ţinîndu-ne de mînă, pentru a saluta publicul, din spatele decorurilor laterale apăru recuzitorul cu un buchet de trandafiri roşii pe care mi-l oferi mie. Nancy, interpretată de von Sezmon, şi lady Harriet au făcut, cu multă amabilitate, un pas înapoi, lăsîndu-mă pe mine în faţă. N-am înţeles pe loc ce se întîmpla. Mă uimea îndeosebi recuzitorul : de obicei primeam din mîinile lui flori de hîrtie sau de pînză, şi în genere tot soiul de imitaţii, pe cînd acum îmi dădea trandafiri veritabili, proaspeţi. La aplauzele repetate ale publicului, ieşii cu buchetul în braţe, şi partenerele mele mă împinseră înainte cu un minunat spirit de sacrificiu.

Dar după aceea, în culise, von Sezmon bombăni :

— Cît ai dat pe florile astea grozave ?

Uluit de tonul ei, mă rezemai de pervaz. Ea trecu pe lîngă mine cu un aer ţanţoş, fluturîndu-şi fusta înfoiată, cu volane mari.

Atunci se apropie de mine Heinrich. Interpreta rolul judecătorului, şi, potrivindu-şi perucile (purta trei peruci : prima, peruca lui obişnuită cu cărare, peste ea o perucă cu chelie, pe care i-o scoteau la iveală în scena din piaţă ţărăncile, trăgînd de pe capul judecătorului a treia perucă, cu bucle), aranjîndu-şi acest savant eşafodaj, clipi din ochi arătînd spre flori.

— Ei ? Mătura asta roşie ai primit-o pesemne de la concetăţenii tăi ! Nu-i aşa ? Spune-le că se cam întrec cu gluma. Revoluţia a avut loc la voi în Rusia ; la noi deocamdată totul e în ordine.

— E în ordine deocamdată... răspunsei şi, întorcîndu-mă, dădui să plec.

— Ce ? strigă Heinrich. Ce-ai spus ?

— Am spus că nu ştiu de la cine sînt florile.

— Ia vezi !

Am intrat în cabină. Ochii coriştilor exprimau sentimente complexe : suspiciune, nemulţumire, ironie.

Mă frămîntam în sinea mea: pe cine aș putea bănui de intenția de a mă linguși, de a mă înciuda sau de a-și bate joc de mine? Deodată, mă străfulgeră un gînd limpede, un gînd ce mă umplu de fericire și făcu să-mi tresară inima de bucurie: nimeni în tot orașul, nimeni în lumea întreagă, în afară de Gulda! Am cercetat din nou buchetul, floare cu floare, nu era nici o scrisoare, nici un bilețel, nici un semn sau vreo aluzie. Atunci mă încredințai că florile veneau într-adevăr de la ea.

În final, în cursul unui furtunos cvintet, am zărit-o în fața mea într-o lojă. Am recunoscut-o pe dată după degetele ei subțiri, după linia mîinii cu totul aparte în care ținea binoclul, după înclinarea capului pe gîtul ei zvelt și lung. Fața îi era în umbră și nici n-o puteam privi prea insistent, dar nu încăpea nici o îndoială: era Gulda.

Am stat ca pe ghimpi pînă s-a lăsat cortina. Trebuia să mă schimb, să mă demachiez, iar între timp, oricît de lungi ar fi fost cozile la garderobă, publicul se putea, desigur, împrăștia. M-am grăbit mai mult decît înainte de începutul spectacolului. Am ieșit într-un suflet din teatru și am alergat spre intrarea principală, unde am zărit doar cîteva siluete pierzîndu-se în penumbră. M-am oprit. În aceeași clipă se deschise o ușă laterală și Gulda ieși. Aș fi recunoscut-o chiar de-ar fi fost întuneric beznă. Am înțeles că așteptase după ușă, privind în stradă pe geam. Mă repezii spre ea. Mergea repede, aproape că alerga.

— Ne-am împăcat, nu-i așa? îi șoptii, pășind în urma ei. Răspunde, răspunde mai repede. Nu mai pot aștepta. Nu pot trăi fără tine!

— Ai înnebunit, rosti ea repede, ne văd oamenii!

Mi-am ridicat doar gulerul de la palton.

— Mi-e totuna.

Ea apucă pe o ulicioară. Am luat-o de braț și am strîns-o tare.

— Iubito, iubita mea!

Ea nu scotea o vorbă. Mergeam repede, fără a micșora pasul, prin străzi singuratice, în întuneric. O mică piață goală din fața unei biserici luterane mi se

păru deosebit de prielnică pentru a ne feri de ochii trecătorilor. Ne-am învîrtit multă vreme în jurul bisericii, prin mijlocul pieței.

— Mi-e totuna, repetam eu din cînd în cînd.

Îmi amintii de un restaurant care avea o intrare de serviciu mai dosnică, într-o stradelă îngustă ca o despicătură.

— Mi-e totuna, rosti în cele din urmă Gulda cu glas domol.

Ne-am strecurat prin mica deschizătură, ne-am furișat, trecînd pe lîngă niște butoaie goale de vin, pe o ușă joasă și am nimerit într-o firidă, despărțită de sala restaurantului printr-o perdea. Apăru numaidecît patronul, un om cu un aer atotînțelegător, paralizat de o mînă, care ne zîmbi binevoitor și trase perdeaua cu mîna cea sănătoasă. De altfel, restaurantul era gol.

Ne-am așezat la o masă veche de stejar, lucioasă de mult ce fusese frecată, pe bănci tot de stejar. Ne țineam de mînă. Ca în extaz, priveam fiecare trăsătură a chipului Guldei. Parcă se năștea a doua oară pentru mine, atît de bine cunoscută, totuși uimitor de nouă. Zîmbetul cu care răspundea privirii mele strălucea, luminîndu-mă pesemne și pe mine.

Am stat mult timp nemișcați. Gulda îmi acoperi ochii cu palma. Degetele-i subțiri erau fierbinți.

— Trebuie să comandăm ceva, întrerupse ea tăcerea.

— Vin, răspunsei.

— Șampanie, dori ea și repetă : da, șampanie ! Hai să bem împreună sticla pe care a pierdut-o chimistul nostru !

— Două sticle, o corectai.

Și, fericiți, am rîs din toată inima.

9

Lagărul de prizonieri se afla în apropierea orașului. Era împrejmuit cu sîrmă ghimpată ; între această împrejmuire și pereții din spate ai barăcilor, fără geamuri și uși, patrulau landșturmiști.

În lagăr erau închiși soldați ruși și francezi. Vara, cînd se cocea grîul, prizonierii încercau să evadeze; se ascundeau prin spice și se hrăneau cu boabe, chiar dacă nu erau bine coapte. Toamna, se țineau lanț sinuciderile. Și vara și toamna, ca și în celelalte anotimpuri, prizonierii mureau pe capete de foame. Mantalele decolorate și boțite atîrnau pe oameni ca pe niște umărașe. In camerele de spital pentru bolnavii cronici era mai multă înviorare decît în curtea lagărului. Prizonierii se mișcau de-a lungul barăcilor ca niște umbre cenușii. In lagăr erau adunați o mulțime de nenorociți, pe care autoritățile îi consolau cu veșnicul și unicul refren: „Voi o duceți bine aici, dar cum o duc ai noștri la voi, în Siberia?"

Aproape în fiecare zi, în lagăr, era cîte o înmormîntare. Consiliul municipal rezervase prizonierilor un lot de la marginea cimitirului orășenesc, cît mai departe de monumentele funerare de marmoră, cu urne și îngeri visători. Se înmulțeau acolo șirurile de cruci negre de lemn, ca niște rînduri strînse de soldați.

Orice legătură a prizonierilor cu lumea exterioară era pedepsită fără cruțare. Inmormîntările se făceau sub paza unei gărzi de landșturmiști, comandată de un ofițer. Localnicii nu erau lăsați să se apropie prea mult de cortegiu, dar printre ei se găseau și admiratori ai cîntecelor rusești de prohod și, în cimitir, la o oarecare distanță de landșturmiștii care făceau cerc în jurul prizonierilor, se strîngeau întotdeauna cîțiva amatori de asemenea cîntări. Un ziar de dimineață consacrase corului de prizonieri un articol special care, datorită repetării cuvintelor „Bizanț, orient, ortodoxie", putea trece în ochii cititorilor drept foarte științific. Autorul apreciase cu bunăvoință vocile, ca și pe conducătorul corului, un anume Barinov. Acest Barinov fusese menținut în lagăr numai din considerente artistice, căci, dacă n-ar fi condus corul, ar fi fost găsit bun pentru orice muncă: era un mustăcios chipeș, voinic ca un hamal, cu fața albicioasă.

Intr-o zi însorită, trecînd pe lîngă cimitir, mă uitam îndelung la iedera care acoperea gardul de piatră. Frunzișul ei des, bogat, viu colorat, lucios,

lustruit parcă, cu sclipiri de poleială verde-închis, și nemișcat pe toată întinderea lui, părea mort, ca frunzele de metal ale unor coroane artificiale. Plantă a durerii, ea stîrnea trecătorului o adîncă melancolie.

Deodată răsunară vocile guturale ale unui cor care cînta într-un singur glas. Cîntecul trecea din cînd în cînd pe două voci, pentru ca apoi să se contopească într-o singură voce cu un timbru ciudat de alto, ca un strigăt sfîșietor de cumplită durere și obidă. Cîntecul venea de dincolo de gard. Grăbind pasul, ajunsei repede la poartă și, străbătînd cărările străjuite de monumente funerare, ajunsei la cimitirul prizonierilor și mă alăturai micului grup de civili respectabili care căscau gura.

De bună seamă se petrecea ceva neobișnuit, un eveniment solemn. Prizonierii francezi și ruși stăteau aliniați unul lîngă altul, formînd un unghi. Între ei, în interiorul unghiului, se afla un preot catolic, iar în fața lui, la o oarecare distanță, comandantul lagărului și un tînăr ofițer, care comanda garda ce păzea de jur împrejur locul unde se desfășura ceremonia. In mijlocul crucilor negre se ridica, la înălțimea unui om, o piatră de granit ascuțită la vîrf și împodobită la bază cu plante verzi. O coroană de iederă era sprijinită de piatră și o panglică cu culorile germane, negru-alb-roșu, legată de coroană, atîrna în rotocoale pînă la pămînt.

Preotul privea în jos, cu ochii țintă la pantofii lui. Comandantul lagărului, un maior scund, ținea mîinile pe mînerul unei săbii falnice, și după înfățișarea lui părea că e silit să se preteze la ceva care nu corespunde educației sale.

Corul francezilor, compus din tenori cu voci înalte, cînta în latinește cu glas de oameni amărîți, sfîșiind aerul cristalin. Ziceai că nu-i cîntec, ci mai curînd un geamăt de durere, înălțat notă cu notă spre bolta cerului însorit și senin.

Cînd francezii terminară de cîntat, dirijorul corului lor aruncă o privire lui Barinov, care stătea în fața sa, în fruntea rușilor. Barinov se întoarse cu fața spre ai lui, duse la buze un fel de fluieraș-diapazon, apoi

îngînă tonurile necesare și, desfăcînd hotărît coatele, făcu un semn cu capul. Răsună deodată un cîntec pe mai multe voci, care cobora uneori pînă la o șoaptă, pentru a se întări apoi ca un bocet de înmormîntare.

Cercetam cu atenție chipurile palide și supte ale prizonierilor, căutînd să deslușesc cam ce ascunde nepăsarea lor aparentă de oameni bolnăvicioși. Deodată încercai un sentiment de stinghereală, ca atunci cînd simți că cineva te privește stăruitor. Cu siguranță că cineva se uita țintă la mine; aruncai o privire de jur împrejur, dar nu zării pe nimeni. Deodată văzui în fața corului un soldat mic de statură, cu o figură foarte cunoscută. N-am putut face de îndată o legătură între acest chip și mantaua ostășească, dar apoi l-am recunoscut într-o clipă și, fără voie, am pășit înainte.

Șer era printre bași, așezați mai la o parte de Barinov. Nu-și lua ochii de la mine; chipul lui grav și încremenit nu trăda nici cea mai mică emoție.

Corul cînta: *Tu ești Dumnezeu, care ai pogorît în iad și ai desfăcut fiarele celor încătușați.* M-am uitat atent la buzele lui Șer. Nu cunoștea nici un cuvînt din aceste cîntece religioase, care îi erau străine, dar mișca cu pricepere buzele, așa cum făceau coriștii de operete cînd nu apucau să învețe pe dinafară textul. Secretul consta în ghicirea justă a vocalelor lungi; cînd izbuteai să le ghicești, te răzbunai pentru piescăitul nedeslușit din buze al consoanelor și silabelor neaccentuate și lungeai sunetul cît mai mult. Îmi venea să rîd, dar eram totodată și dezgustat... Mantaua lui Șer nu era pe măsura lui. Fîșia de culoare roșu-aprins — semnul distinctiv al prizonierilor — cusută pe mîneca stîngă aproape de umăr, îi venea mai jos de cot, degetele abia se vedeau din manșete, bărbia se îngropa în guler. *Tu ești fecioară, curată și neprihănită,* cînta corul. Nu! Nu mă mai puteam uita la Șer! Bineînțeles, lui îi era totuna ce cînta. Dacă ar fi fost pus lîngă prizonierii zuavi, ar fi cîntat cu zuavii *Mulți ani trăiască* sau prohodul. Voia să scape din lagăr măcar pentru o oră, asta era tot. Parcă auzeam cum îi bate inima cînd privirile noastre s-au

încrucișat. Radia de bucurie că în mijlocul prohodului dăduse cu ochii de mine, un prieten în viață. Îmi venea greu să-l văd pe el, artist de operetă, cîntînd la acest prohod, în mijlocul crucilor negre ale victimelor războiului. Mă dădui înapoi cu un pas, în așa fel ca să nu-l mai văd.

După ce s-a cîntat „veșnica pomenire", comandantul lagărului, fără a se clinti din loc, întinse puțin bărbia și rosti în liniștea mormintelor:

— Soldați francezi, soldați ruși, prizonieri! Comenduirea lagărului a hotărît dezvelirea acestui monument în memoria concetățenilor voștri care au murit, pentru ca să vă dați seama încă o dată cît de umanitare sînt regulile și obiceiurile militare ale acestui popor, pe care, din instigațiile criminale ale guvernelor voastre, îl considerați dușmanul vostru. Prizonieri! Depunem o coroană de flori, împodobită cu nobilele noastre culori naționale, pe mormintele dușmanilor noștri care și-au găsit liniștea, aș spune chiar o liniște ospitalieră, în pămîntul nostru german. Procedăm după cum ne învață domnul nostru Isus, care ne-a cerut să iertăm dușmanilor noștri. Iertăm dușmanilor noștri care dorm somnul de veci în acest pămînt. Știm, desigur, că nu toți cei care dorm aci au meritat iertarea noastră. Printre ei au fost și unii care au murit nutrind o ură oarbă față de noi, germanii. Dar noi, germanii, știm bine cine este răspunzător de ura lor...

Îl privii din nou pe Șer. Ridicase înduioșat ochii spre cer, de-ai fi zis că predica comandantului trezise în sufletul lui adînci sentimente religioase, și își împreunase mîinile pe pîntece, încrucișînd vîrfurile degetelor, care abia i se vedeau din manșete.

— Prizonieri, urmă maiorul, vă este dor de patrie, suferiți de pe urma unor lipsuri, de altfel cu totul neînsemnate, inevitabile, firești. Dar gîndiți-vă la suferințele fraților noștri dragi din coloniile toride ale Franței și din pustiurile înghețate ale Siberiei. Cu cît sînt mai mari, mai grele, mai chinuitoare suferințele lor decît ale voastre! Aș spune că suferințele lor sînt de neîndurat! Ei sînt bătuți, schingiuiți, tor-

turați. O, noi, germanii, nu vom ierta nimic călăilor noștri! După ce vom cîștiga războiul, mîna noastră justițiară va lovi pe toți cei care sînt vinovați de suferințele noastre. Fiecare fir de păr căzut din capul unui soldat german va fi răzbunat de o sută de ori. Păziți-vă! spunem noi dușmanilor noștri. Nu vom putea uita o picătură de sînge german vărsată de voi, decît atunci cînd ea va fi înecată într-o mare a sîngelui vostru!...

Maiorul stătea la fel de neclintit, dar acum nu numai bărbia, ci întreaga-i față, cu pete roșietice, ieșea în afară, de parcă s-ar fi desprins de trupul său. Părea alcătuit din doi oameni: unul — cu o înfățișare furioasă — arunca vorbe grele ca de piatră, celălalt — cu mîinile pe sabie — îl asculta cu respect.

In timp ce maiorul își debita discursul sforăitor, comandantul pazei chemă discret un feldwebel și îi dădu un ordin. Ocolind încet, pe la spate, corul rusesc, feldwebelul cercetă grupul de prizonieri cu privirea unui dresor de profesie. Ținea mîna stîngă strînsă pe sabie, ceva mai jos de mîner. Cînd ajunse în dreptul lui Șer, lovi deodată cu mînerul sabiei mîinile lui încrucișate, desfăcîndu-le prin puterea loviturii.

Șer tresări și clipi speriat din ochi, apoi își ridică mîinile în sus pentru a-și acoperi fața, dar fedwebelul le împinse cu putere în jos, și Șer ținea acum mîinile întinse, așa cum cerea regulamentul, în poziție de drepți, numai că din manșete nu i se mai vedeau degetele.

Prizonierii nici nu se clintiră, preotul își privea pantofii, feldwebelul se întoarse cu un aer semeț la locul lui, și maiorul își încheie discursul:

— Vreți să scurtați durata prizonieratului vostru și să vă întoarceți cît mai repede în patrie? Depinde numai de voi. Scrieți acasă ce atitudine omenească au germanii față de voi, cum iartă ei dușmanilor lor. Scrieți că sîntem de neînvins, că forțele noastre sînt nesfîrșite. Scrieți că împotrivirea trupelor voastre e zadarnică, că ele trebuie să încheie cît mai repede pacea cu Germania, atîta timp cît nu sînt încă com-

plet nimicite. Procedaţi aşa, şi curînd veţi pleca acasă...

Maiorul tăcu. Din rîndurile corului ieşi un tălmaci, care citi cuvîntarea în franţuzeşte.

Ii mai aruncai o privire lui Şer. Era galben ca ceara şi se uita în gol fără să clipească, cu ochii împietriţi, în poziţie de drepţi, cu mîinile pe cusătura pantalonilor.

Mă trecu un fior rece, de mînie şi de neputinţă. Am ieşit din cimitir, dar pe drum, obosit, m-am aşezat pe o bancă. Femei bătrîne măturau strada, schimbînd din cînd în cînd cîte un cuvînt între ele, oprindu-se pentru a răsufla. Piţigoii începeau să se strîngă în vederea iernii, şi se avîntau în stoluri mici de pe morminte pe copacii pe jumătate despuiaţi, cercetînd orice crăpătură, orice gaură, orice scorbură. Firele tîrzii de păienjeniş, desprinzîndu-se de pe gard şi de pe cioturi de plopi, sclipeau argintiu în bătaia soarelui.

Venea iarna, o altă iarnă, a patra de la începutul războiului, şi nădejdile de pace scăzuseră parcă şi mai mult. Tot ce se întîmplă nu ţine o veşnicie, e doar vremelnic — înţelegeam bine acest lucru. Dar deznădejdea mă cuprindea uneori, ca un acces, şi nu mă mai aşteptam la nici o schimbare. Mi se părea mereu că voi muri, că tocmai în ajunul unui eveniment însemnat, cu o zi înainte de încheierea armistiţiului, îmi voi lua rămas bun de la viaţă. Mi-ar fi fost ruşine să mărturisesc cuiva aceste gînduri, dar ele se cuibăriseră în mine şi nu izbuteam să le alung, decît prin discuţii aprinse şi în contradictoriu.

Ciudat, dar în clipele cînd Şer sta în faţa ochilor mei, în poziţie de drepţi, îmi reveniră în minte toate ideile din anii războiului, despre dreptate, răzbunare, despre dreptul societăţii asupra omului, despre toate aceste chestiuni simple ca nişte probleme şcolăreşti, dar cît de complicate! Ca viaţa şi ca moartea! M-am ridicat şi am plecat în sunetele jalnice ale „veşnicei pomeniri“, care abia se auzeau din depărtare şi gîndul mi se opri o clipă la Şer, care cunoştea de bună seamă aceste cuvinte, dar, acum, răscolit de durere, nu le cînta.

Mă hotărîi să trec pe la Rosenberg, să-i povestesc totul și să-mi descarc inima. Am bătut la ușa camerei lui; o voce puternică mi-a răspuns: „Da!" Am deschis ușa, dar n-am putut intra: camera fusese parcă întoarsă cu tavanul în jos, scuturată și apoi așezată din nou la loc. Nici un lucru nu se găsea la locul lui: sertarele comodei și ale mesei trase în afară, cărțile răvășite prin toate colțurile, ușile de la sobă deschise, cenușa împrăștiată afară, rufăria, ghetele, scrisorile, geamantanele, ziarele învălmășite într-o dezordine de neînchipuit, salteaua proptită de perete, pe pat se tăvăleau perne desfățate. Rosenberg stătea cinchit în mijlocul acestor ruine și alegea hîrtii.

— Calcă drept înainte, îmi zise el, nu-ți fie frică, nu mai ai nimic de păgubit aici.

— Dar ce s-a întîmplat?

Se ridică și, trecînd peste hîrțoage, se așeză pe pat.

— Au luat cu ei un coș întreg de cărți.

— O percheziție?

— Un pogrom, zîmbi el. Dar de mine nu s-au legat: comisarul de poliție în persoană a dat dispoziții să fiu lăsat în pace.

— Dar ce au căutat?

— Cărți, cărți și nimic altceva. Cărți împotriva războiului.

— Bine, dar lor ar trebui să le convină că ești împotriva războiului.

— Depinde cum privești lucrurile, nu știi...?

Își scoase *pince-nez*-ul și îl șterse cu batista, îndoind și dezdoind anevoios arcul tare.

— Puteau să te ridice și pe dumneata, îi spusei.

— Mai au timp să se răzgîndească.

— Dar de unde a pornit toată tărășenia asta?! exclamai. Ceva s-o fi întîmplat de vreme ce s-au hotărît să facă această percheziție.

— Șer, răspunse el.

— Cum asta, Șer?

— Cred că Șer a fost motivul percheziției.

M-am ținut de pat ca să nu cad. Rosenberg miji ochii ca un miop, își puse *pince-nez*-ul, mă privi prin sticlele ochelarilor și începu să rîdă:

— Nu, nu-i ce crezi, nu!... Şer a fost la mine să ia nişte cărţi înainte de a intra în lagăr. I-am dat cîteva broşuri despre război, nişte ediţii elveţiene. Bănuiesc că de aici a pornit totul: le-a luat cu el în lagăr. De la mine au ridicat toate cărţile tipărite în Elveţia, pînă şi o hartă a vegetaţiei alpine.

— Ai avut de gînd să introduci anumite cărţi în lagăr, nu-i aşa?

Nu-mi răspunse pe loc.

— Am vrut să mă ocup de educaţia politică a lui Şer.

— Au să aibă ei grijă de asta şi fără dumneata!

Şi i-am povestit ceea ce văzusem la cimitir.

10

Stagiunea se apropia de sfîrşit. Gulda plecase la o prietenă şi îmi scria aproape în fiecare zi. Îi cunoşteam scrisul la fel de bine ca pe al meu şi l-aş fi recunoscut chiar cu ochii închişi. Îmi scria despre o mulţime de lucruri, dar de fapt vorbea mereu despre unul singur. Din neobosita ei pălăvrăgeală se desprindea atîta fericire, încît fără voie îi învăţam scrisorile pe de rost. Răspunsurile mele îmi păreau foarte variate, pentru că îi vorbeam despre cărţile citite, despre planurile mele, despre război şi prizonierat, dar de fapt îi spuneam unul şi acelaşi lucru: nu puteam trăi unul fără altul, şi acesta era tot rostul vieţii noastre. Cărţile pe care ea mi le dăruise aveau o asemenea putere de atracţie asupra mea, încît le citeam aproape înfiorat de emoţie; numai văzîndu-le mă înduioşam, puteam să le ţin în mînă şi să le privesc la nesfîrşit fără a le citi. Ne înţelesesem ca primăvara să ne întîlnim des, ori de cîte ori vom dori. Dar Gulda nu ştia dacă se va întoarce repede: boala prietenei ei o reţinea, şi dorul nostru se înteţea tot mai tare.

Înainte de închiderea stagiunii, trupa a semnat cu directorul un contract pentru un turneu de primăvară într-un orăşel din Munţii Metalici. Pentru a cointeresa

toată trupa, directorul făgăduise coriștilor că va da un spectacol în beneficiul lor. Oricum, era plăcut să vizitezi un alt oraș: obișnuitele repetiții nu se mai făceau de vreme ce duceam cu noi un repertoriu dinainte pregătit, călătoria trebuia să fie o adevărată plimbare.

In cele cîteva zile libere pînă la începerea turneului, întreprinzătorul Heinrich se gîndi să mergem prin satele din împrejurimi. El înjghebă o mică trupă ambulantă, compusă din vreo doisprezece oameni, și începu să dea reprezentații cu preț redus. La unul din spectacole m-a invitat și pe mine, dar am refuzat. Atunci a trimis-o pe Lissy să mă convingă.

— Ce faci? m-a întrebat ea revoltată, pe un ton dojenitor. Pe cine refuzi? Regizorul te invită, îți face această cinste, și tu? Nici măcar nu-i colegial. Dezorganizezi toată treaba. Crezi că trebuie să suferim de pe urma capriciilor tale?

M-a înduplecat, îmi era greu să-i rezist.

Duminica, aproape o dată cu răsăritul soarelui, am plecat din oraș și am călătorit cu trenul vreo două ore. Am sosit într-un sat mare, așezat foarte pitoresc pe un povîrniș lin. De acolo se vedeau mai multe drumuri cu șiruri lungi de căruțe ce se îndreptau spre sat, la piață.

Ziua s-a scurs în freamătul de pregătire a scenei și a sălii. Sala de spectacol era într-un hotel cu restaurant și cu încăperi pentru diferite asociații sătești: asociația trăgătorilor, asociația coriștilor, asociația sportivă. Părea un coșciug uriaș.

Am împodobit-o cu stegulețe de hîrtie colorată. Scena, nu destul de adîncă, era îngrădită cu un zid de siguranță împotriva incendiilor, decorul din fundul scenei, care înfățișa o pădurice verde, atîrna de-a dreptul pe zid, și, cînd un actor trebuia să treacă prin culise, dintr-o parte în cealaltă a scenei, observai cum se mișcă pădurícea lăsînd să se vadă burta, genunchii, umerii omului care se strecura îndărătul decorului. In fața scenei erau înșiruite măsuțe ca într-un restaurant și dincolo de ele rînduri de scaune și bănci. Pe străzi se lipiseră afișe pe care Heinrich le tipărise în oraș.

Nu ne mai rămînea decît să așteptăm publicul, care se aduna încet, ca și cum ar fi fost tîrît cu de-a sila. Familii de țărani se așezau la masă, comandau bere și dezlegau cîte o legăturică cu de-ale gurii, adusă de acasă, din sat. În timp ce noi îi tot zoream, sunînd clopoțelul, ca să-și ocupe locurile, țăranii tăiau slănina, cojeau ouă tari și le presărau cu sare. Prin crăpătura cortinei, Heinrich privea îndelung la pregătirile de mîncare.

— Ei, drăcia dracului, țăranii mai au încă multe bunătăți, observă el.

Lissy se uită și ea prin crăpătură.

— Ai zice că se extaziază, nu alta, în fața noastră, spuse ea.

Ne-am lipit și noi ochii de crăpătura cortinei. Țăranii tăiau slănina cu bricege ascuțite, în felii destul de groase, cu grijă. Slănina avea o culoare trandafirie. Chelnerițele aduceau muștar la mese, rostind cu voce tare: „Poftă bună". Oamenii de-abia răspundeau. Am sunat tare pentru ultima oară, pianista ieși pe avanscenă și începu uvertura.

Nu ne prea știam rolurile, cîntam la întîmplare, acoperind bîlbîielile noastre cu zgomotul dansului sau cu un ropot de tobe.

— Înghit ei gălușca, ne spuneam, văzînd cum spectatorii mestecă stăruitor slănina.

Au răsunat aplauze slabe, și Heinrich se înfurie.

— Prea de tot s-au îndopat!

Era o încuviințare tacită de a ne face de cap în voie. Cu chiu, cu vai, am tras comedia pînă la sfîrșit și, noaptea, după ce am mîncat o supă fierbinte, am pornit-o acasă.

În acea zi blestemată, cînd eram în turneu la țară s-a întors Gulda. Am găsit pe masă un bilețel: „Așteaptă-mă mîine". Mă simțeam vinovat și, de dimineață pînă seara, am tot căutat cum să mă justific în fața ei. Dar asta nu făcea decît să mă dezarmeze și, cînd a sosit, n-am știut cu ce să încep.

Stătea cu spatele la mine, cu fața spre raftul de cărți și-și plimba degetele pe cotoare, ca pe sticla unei ferestre. Urmăream degetele ei, citeam absent

titlurile cărţilor şi mi se părea că de mult m-am despărţit de tot ceea ce vedeam şi că nu mai recunosc nimic.

— Cînd mi s-a spus că ai plecat, am avut o senzaţie îngrozitoare. M-am gîndit că dacă va fi întotdeauna aşa, eu...

— De ce întotdeauna ?

— Ştiai doar că trebuie să vin.

Am privit în ochii ei.

— Oricum, stăruia ea. Ştiai că pot să vin dintr-o zi în alta.

— Spune-mi, ce trebuie să fac ca să fii mai dreaptă cu mine ? Am să fac totul.

— Ah, aşa stau lucrurile ! exclamă ea cu asprime, întorcîndu-se spre mine. Ei, află atunci că ştiu totul, totul, totul, auzi ? Pleci cu teatrul în nu ştiu ce fel de turnee, poate pentru totdeauna ! Nu-i aşa ? Nu ? Nu-i aşa ?

Se îndepărtă deodată de mine, se aşeză pe canapea cu faţa spre perete şi aşa, vîrîtă în zid, rosti nedesluşit, înăbuşindu-se aproape :

— Spune-mi, ce să fac ca să fii drept cu mine ?

Abia de mă mai puteam stăpîni. Ea reluă :

— Mi-ai scris că aceasta va fi primăvara noastră. Că n-o vom dărui nimănui, sînt cuvintele tale. Ah, cum am aşteptat-o, cum am aşteptat-o ! De ce ai...

Plîngea cu sughiţuri. Mi-am adunat toate puterile ca să nu mă arunc la picioarele ei. Am vrut să-i spun şi eu ceva, dar ea izbucni şi mai tare în plîns. Atunci mă apropiai de fereastră, şi tăcui ca o stană de piatră. Ea se linişti. Dar eu continuam să tac. Gulda se ridică, pregătindu-se de plecare. Simţeam privirea ei îndreptată spre mine, dar nu m-am mişcat. Îmi zise :

— Atunci mai bine să ne despărţim. Mai bine nimic decît aşa. Adio.

— Adio, răspunsei.

După o clipă era la uşă. Paşii îi răsunau tot mai grăbiţi. Imi făcea rău să aud cum zgomotul lor descreştea în antreu şi îmi astupai urechile. Prea se schimbase totul într-o poveste ce se repeta mereu, devenind greu de suportat. Mă hotărîi să nu mă mai

las chinuit, că e pentru ultima oară. Dar deodată mi se păru că Gulda se va răzgîndi și se va întoarce. Îmi plecam urechea la fiecare foșnet. Nu-mi amintesc cît timp am stat așa, nemișcat. Era o liniște desăvîrșită, nimic nu răspunse așteptării mele. Mă lăsai greoi pe scaun.

Poate că mă înșelam, se putea să greșesc, desigur, desigur! Multe mi se mai învălmășeau în cap, dar un lucru era limpede: eram din nou singur, da, eram singur și, desigur, pentru totdeauna.

Am rătăcit și am alergat în seara aceea pe străzi întunecoase, vai, ce aș fi putut face, ce poți face atunci cînd ești părăsit, cînd ești aruncat și cînd nu poți înțelege de ce, pentru ce ești părăsit și de ce ești întotdeauna singur?!

Era noapte cînd mă abătui pe la Rosenberg, fără să-mi dau seama dacă mi-ar putea fi de vreun folos. Dar nu l-am găsit acasă. Proprietăreasa, speriată, se codea la început să-mi spună unde e, apoi, închise ușa, mă duse în bucătărie, făcu lampa mică și, în semiîntuneric, îmi zise că în urmă cu o săptămînă domnul Rosenberg fusese arestat de poliție și că nu se știe unde se află acum. Am scos o exclamație de stupoare, dojenind-o că mi-a ascuns o veste atît de îngrozitoare. Ea rămase pe gînduri.

— Dacă n-o să spuneți nimănui... Am primit o carte poștală de la domnul Rosenberg. Am vrut s-o ard, dar m-am gîndit că dacă i s-a dat voie domnului Rosenberg să-mi scrie o scrisoare, am dreptul...

— Unde-i cartea poștală? Arată-mi-o!

Ridică de pe poliță un vas de porțelan în formă de butoiaș cu inscripția: „Foi de dafin“ și scoase din el o carte poștală îndoită. Pe o parte se vedea o cunună imprimată și colorată din flori de nu-mă-uita, deasupra ei — doi porumbei — și pieziș — în litere de aur: *Hristos a înviat!* Pe dosul cărții poștale, Rosenberg înștiința, cu un scris mărunt, migălos, că este deținut în închisoarea poliției regale din Dresda și că speră să primească vizita prietenilor. Am stat și ne-am gîndit, eu și proprietăreasa, cu ce am putea

să-l ajutăm și apoi ea m-a condus, cu foarte multă băgare de seamă, pînă în stradă.

M-am simțit deodată ușurat, ca un om care, după multe șovăieli, s-a hotărît să facă un pas important. Mergeam acum chibzuind un plan de întîlnire cu tovarășul meu din închisoare, străbătînd aceleași străzi pe care cu puțin timp în urmă rătăcisem cu singurul gînd la nenorocirea mea. Abia cînd am ajuns în fața casei mele a început din nou să-mi bată puternic inima: credeam că pe masă o să găsesc o scrisoare de la Gulda. Dar mă înșelasem.

Fața ei dragă și înlăcrămată îmi răsări în minte de cum ațipii, dar ceva nu mă lăsa s-o privesc, s-o privesc îndelung, se făcea că mă grăbesc undeva, mergeam, goneam într-o caleașcă pe un drum rusesc, de-a lungul unor mesteceni, sus, la deal, și deodată mă oprii la un observator, unde, printr-o lunetă, descoperii una din stelele Ursei-Mari — acolo, în lumina de un albastru-crud a rampei, zăcea mort, cu ochii înfundați în orbite, directorul teatrului nostru, și de jur împrejur, la mese, țăranii tăiau alene slănină albastră. Mă trezeam, amintindu-mi că ori de cîte ori mă plimbam pe promenadă îmi plăcea să admir Ursa-Mare; readormind, îmi apărea iar Gulda și o porneam din nou pe o alee de mesteceni...

Dimineața, frînt de oboseală, m-am dus la Șer.

— Uite, vezi, îi spusei, pentru că ai fost prins cu cărțile acelea, un om zace acum în închisoare.

— Eu am zăcut în lagăr. De altfel, erau cărțile lui Rosenberg, și nu ale mele. Fiecare cu soarta lui. Eu cred în soartă, îmi răspunse Șer, după ce se gîndi puțin.

— Poți să crezi în ce poftești. Nu vrei să-i trimiți ceva lui Rosenberg prin mine, dacă voi izbuti cumva să-l văd?

— Am să izbutesc și eu să-l văd.

— Dar dacă îl văd eu înainte?

Șer măsură camera cu pașii lui mărunți.

— Să-i trimit ceva? întrebă el, fluturînd un zîmbet pe buze. Transmite-i salutul meu social-democrat.

Proprietăreasa lui Rosenberg se dovedi a fi mai simțitoare decît Șer: înainte de plecare îmi aduse un borcan cu marmeladă de mere.

— Duceți micul meu dar deținutului nostru! Tare îi mai plăcea această marmeladă preparată de mine. Domnul Rosenberg mi-a rămas dator cu chiria. Sper că atunci cînd o să iasă din închisoare, o să-mi plătească datoria. În închisoare el n-are pe ce să cheltuiască și o să strîngă bani, nu-i așa?

— Bineînțeles, îi zisei, dacă i se va plăti leafa în închisoare.

— Cum, se dă leafă acolo? întrebă, foarte serios, proprietăreasa.

— Păi sigur. Dacă stai zece ani, cînd ieși din închisoare ți se dă bani de tramvai.

Femeia tăcu.

— Ah, rușii ăștia! exclamă ea deodată, izbucnind în rîs.

Am plecat în turneu cu o zi înaintea trupei și toată ziua am alergat ca să capăt o autorizație pentru a-l vedea pe Rosenberg.

Clădirea poliției regale din Dresda se afla pe una din străzile animate. Avea un aspect sever de castel medieval, dar în același timp amintea ceva din specificul Europei centrale, o arhitectură corectă care corespundea formei parlamentare de guvernare. Era construită în formă de pătrat. De jur împrejurul acestui pătrat era forfotă mare: zgomot de sonerii de biciclete, șiruri de doamne îmbrăcate în alb, trăsuri și furgoane ținîndu-se lanț, pocnituri de bice. Dar în interiorul pătratului, în curtea despărțită de restul lumii prin înalta clădire a poliției, se ascundea o inimă neagră: închisoarea. Nu avea geamuri sau, mai bine zis, toate geamurile erau ascunse de gratii de fier, cu o mică deschizătură sus pentru lumină.

Am străbătut curtea printr-o galerie închisă cu geamuri. În fața și în spatele meu țăcăneau ușor lacătele cu chei mici, ingenioase, pe care le mînuia însoțitorul meu. Apoi în fața noastră a răsărit deodată un paznic într-o manta neagră, cu niște chei

lungi de o jumătate de arşin, prinse într-o verigă, cam la fel cu acelea pe care recuzitorul nostru le dădea paznicului închisorii din opereta *Liliacul*. Îmi fulgeră prin minte laitmotivul cîntecului de beţie al lui Strauss: *Ach, ich hab'sie ja nur auf die Schulter geküsst!* [1] Dar paznicului nici nu-i trecea prin minte să cînte: era treaz. Mă luă în primire cu un aer întunecat şi mă predă altuia, zăngănind în aşa fel din chei, de mi se tăie respiraţia.

Eram în inima închisorii. Prin toată clădirea, pînă la acoperiş, se ridica o plasă de oţel, ca un turn rotund, acoperind complet scările dintre etaje. Nimeni nu s-ar fi putut arunca de la etaj. Becurile electrice se pierdeau, şerpuind, în sus.

Temnicerul se apropie de plasă şi bătu în ea cu palma. Casa scării vui, umplîndu-se de un sunet metalic.

— Alo, domnul Rosenberg! strigă deodată temnicerul.

Trecură cîteva secunde, vuietul încetă şi auzii vocea tătucului Rosenberg:

— Ce s-a întîmplat, ai adus prînzul?

— Nu, pînă la prînz mai e un ceas întreg, strigă temnicerul, dar a venit cineva la dumneata.

— Păi, lasă-l să urce.

Temnicerul mă conduse pe scări. Etajele pustii erau compuse din ganguri asemănătoare între ele, cu şiruri nesfîrşite de uşi zăvorîte. Zidurile şi uşile erau vopsite în aceeaşi culoare verde-închis. Uşile aveau vizete, ca nişte mici luminătoare, şi deasupra lor erau înşirate cifre mari, zugrăvite în culoare deschisă. La etajul doi o uşă se întredeschise, ieşind parcă din front (abia aici îmi dădui seama cît era de grea), şi în pragul uşii apăru Rosenberg.

M-a îmbrăţişat şi, foarte cordial, m-a poftit să intru în celulă.

— O să trăncănim puţin, se adresă el prietenos temnicerului.

— Bine, dar nu închideţi uşa de tot.

---

[1] *Ah, doar n-am sărutat-o decît pe umăr!* (în limba germană) (n.t.).

Pe peretele celulei erau atîrnate *Reguli de igienă,* scrise cu caractere mici. Cam pe la mijlocul foii erau desenați dinți și o mînă cu o periuță de dinți. Alături, pe o policioară, se afla o cană de cositor cu chipul cancelarului, prințul Otto von Bismarck, imprimat pe ea, o periuță și praf de dinți. Rosenberg mă urmărea cu un aer protector, cum căutam să mă obișnuiesc cu încăperea celulei.

— E pentru întîia oară? îl întrebai.

— Da, încerc să mă acomodez, răspunse el.

Eram uimit de goliciunea celulei și mă simțeam prost că venisem cu mîinile goale: marmelada mi-o confiscase, pentru cercetare, directorul închisorii.

— N-am nevoie de nimic. Mi se aduce prînzul din afară, de la restaurant, și după cum vezi fumez chiar, mă asigură Rosenberg.

— Dar e ceva cu totul neobișnuit, mă mirai, uitîndu-mă chiorîș spre ușă. Asta nu-i închisoare, e *Liliacul.*

— Nu, închisoarea e o instituție foarte crudă, groaznică, obiectă el, supărat, după cum mi se păru. Dar cu mine e altă poveste.

— Ce-i cu dumneata?

— Am fost acuzat de defetism. Mi-au spus: ești bolșevic. Dar, înțelegi dumneata, au de-a face pentru prima oară cu un astfel de caz și deocamdată nu știu cum să se comporte cu bolșevicii. Parcă ar fi niște răzvrătiți periculoși. Dar totodată ei reprezintă puterea rusească, cu care se joacă de-a pacea!

Începu să rîdă.

— De aceea mă țin la pușcărie, dar pentru orice eventualitate cochetează cu mine, adoptînd o atitudine cît se poate de amabilă.

— Înțeleg, nu-i costă nimic.

— Exact. Dacă își vor da seama că au greșit, niciodată nu va fi prea tîrziu să-mi plătească pentru tot prisosul de umanism pe care l-au manifestat față de mine.

La despărțire, Ronsenberg mi-a dat cîteva comisioane și și-a luat rămas bun de la mine, spunîndu-mi pe un ton glumeț:

— Toate astea pot avea și o latură bună : de îndată ce va începe schimbul de prizonieri, o să ne zboare pe amîndoi din Germania cît ai zice pește. N-or să uite ei vizita pe care mi-ai făcut-o azi !

Am deschis ușa. Temnicerul, care trăsese cu urechea la convorbirea noastră, se dădu la o parte cu un aer grav și politicos.

— Cum ? Înțelege rusește ? întrebai eu.

Dar în închisoare, ca pretutindeni de altfel, bunele maniere cereau ca omul să se prefacă a fi un imbecil care nu pricepe nimic, și temnicerul m-a pus imediat la locul meu :

— În coridor nu se vorbește !

Rosenberg privea din pragul ușii, zîmbind cam trist și făcîndu-mi un semn de rămas bun cu capul.

— Nu uita să-i transmiți complimente lui Șer, îmi strigă el.

Am coborît scările și trecui iar din mînă în mînă, în sens invers, de la un temnicer la altul. Mă așteptam mereu ca cineva să strige la mine și să-mi cînte, zdrăngănind cheile, din *Liliacul : Ach, ich hab'sie ja nur auf die Schulter geküsst !*

Eram afară în stradă. Soarele, vîntul, oamenii mă amețeau. Am stat locului, nemișcat. Vedeam ca printr-o perdea lumea înconjurătoare, ascunsă parcă hoțește de larmă și mișcare, de goana vieții. Și eu parcă îmi pierdusem ținta. Dar de ce, din cînd în cînd, îmi venea să rîd, atunci cînd sîngele ar fi trebuit să-mi înghețe în vine de tristețe ? Ah, da, *Liliacul !* Nenorocit teatru ! Îmi stătea în cale, mă împiedica în toate, glumisem cu el și iată cum s-a înfipt în mine cu ghearele lui de pisică. Gulda scumpă, Gulda iubită, trebuie să părăsesc teatrul, de bună seamă că-l voi părăsi, chiar de-ar fi numai de dragul tău, îl voi părăsi fără zăbavă, fără părere de rău și fără șovăială, acum, chiar acum, numai de n-aș întîrzia, de n-aș întîrzia la gară, la personalul cu care, împreună cu trupa noastră, plec în turneu !

Era un an greu în Munții Metalici. Nu-i vorbă, pretutindeni era greu, dar aici locuitorii nu puteau trage nădejde nici măcar la un cartof mai mult, deoarece munții stîncoși, acoperiți pe ici, pe colo cu vegetație săracă, nu erau potriviți pentru cultivarea legumelor. În orășelul industrial în care sosisem cu calabalîcul și cu arta noastră, sărăcia ne privea de la fiecare geam. Dughenele și magazinele, berăriile, restaurantele, cafenelele, piața erau deschise, dar totul părea fantomatic, și foamea, de care oamenii se temeau ca de o stafie, se instalase în case, rătăcea pe străzi și pe drumuri.

Sosirea unui teatru cu muzică veselă, cu cîntece, cu o mulțime de actori era într-o vreme ca asta un prilej de adevărată bucurie. Mai aduceam cu noi și pe un tînăr tenor de la Opera Imperială din Dresda, Richard Tauber, care cînta cu o voce suavă și înflăcărată *Voievodul țiganilor,* ceea ce spori și mai mult bucuria populației, cel puțin a femeilor din oraș.

Desigur, faima teatrului nostru nu se putea asemui cu cea a Operei Imperiale. Dar felul de a fi al actorilor noștri nu era mai prejos de al cîntăreților din capitală, și inimile noastre curate băteau tot atît de des ca și acelea istovite de glorie și de vicii. Și, bineînțeles, că ne socoteam centrul de atracție al lumii în care ne duceam traiul.

Era după al treilea sau al patrulea spectacol. Rîzînd și fredonînd motivele pe care abia le auzise, publicul se scurgea în șuvoi de pe dealul unde era instalat teatrul. Lanternele aruncau o lumină slabă, ca pe vreme de război, asupra mulțimii, care părea o masă misterioasă și atrăgătoare, ca pe scenă.

Coriștii și actorii mai mărunței, ascunzîndu-și fața sub borurile largi ale pălăriei, se fandoseau care mai de care. Printre ei mă simțeam un incorigibil ștrengar.

Treceam printre șiruri de fete. Ele ne priveau pe furiș și șușoteau. Nu puteai să nu vezi ochii lor obosiți : de un veac așteptau această seară de aprilie și

pe acești tineri crai în pălării italiene, ca și zborul cîntecelor de operetă în văzduh. Eram încîntați de noi, cochetam și călcam apăsat, făcînd să răsune asfaltul sub tălpile noastre. Știam însă că publicul așteaptă mai ales pe vedete.

Tradiția operetei cere ca eroii principali să fie prezenți pe scenă pînă se lasă cortina, pînă la acel *happy-end,* cînd dansează și cîntă întregul ansamblu, sau, cel puțin, primadona cu primul tenor și subreta cu comicul buf. Vedetele preferate de public pleacă din teatru întotdeauna la urmă de tot.

Mulțimea se rărea treptat, ușile pe care torentul de oameni le ținuse multă vreme larg deschise începură să se închidă cu zgomot.

În sfîrșit apăru Tauber. Trecu printre coloanele de admiratoare, întocmai ca pe scenă, lăsînd în urma lui un miros greu de grimă și de parfum. Heinrich trecu și el cu pași ușori, săltăreți.

— Noapte bună copilași, ne spuse Tauber, ducînd din cînd în cînd o mînă la perucă și cu cealaltă învîrtind un baston subțirel. Cîteva fete se repeziră în urma lui. El tuși cu o voce obosită de tenor. După plecarea lui, cîmpul de luptă rămase pustiu.

O bună bucată de drum am schimbat priviri cu două fete simpluțe. Șușoteau, se țineau de mînă, ba ocolindu-mi rușinate privirea, ba uitîndu-se țintă la mine cu ochi șireți. Am coborît împreună dealul și m-am apropiat de ele. Se fandoseau. Ceea ce, la început, luasem drept șiretenie, era o voioșie care, în ciuda eforturilor de a o ascunde, izbucnea fără pricină.

Mergeam pe străzi întunecoase, tot urcînd, fetele chicoteau, eu le priveam. Cea de lîngă mine era tare drăguță. Din cînd în cînd, la lumina felinarului, îi vedeam ochii căprui și arzători, sprîncenele ce-i tresăreau vesele. Avea un rîs molipsitor, care pornea din piept, și obraji rumeni cum nu se mai vedeau aproape nicăieri. La tot ce le spuneam, fetele răspundeau scurt: „Oh, nu!", „Oh, da!" La urmă găsii nimerit să le mai întreb ceva despre orașul lor și ele se arătară mai guralive.

— Se mai mănîncă ceva în orașul acesta sau v-ați dezobișnuit cu totul? le întrebai.

Fetele pufniră în rîs.

— Pentru străini o fi pesemne greu: la cafenea prăjiturile au dispărut. Dar noi o ducem binișor... Unde credeți dumneavoastră că lucrăm noi? mă întrebă fata cu obrajii rumeni.

— Desigur într-o brutărie, răspunsei.

Ele izbucniră din nou în rîs, fiindcă ghicisem aproape: amîndouă lucrau într-o instituție medicală, care prepara produse dietetice pentru bolnavi. Am înțeles că-i vorba de un spital militar, dar fetele n-au vrut să-mi mai dea și alte amănunte. Se grăbeau la serviciu, căci erau în schimbul de noapte, așa că ne-am despărțit.

A doua zi dimineața, la teatru, mi s-a predat un pachet legat cu o panglică. L-am desfăcut și am rămas uluit. Alături de mine erau coriștii, care mă urmăreau cu o privire ironică. Dar la drept vorbind, era mai multă uimire și invidie decît ironie; în pachet erau două franzele de o albeață nefirească, feerică. Toți se întrebau: unde, în ce împărăție și pentru ce pofte împărătești au putut fi coapte asemenea franzele? Nici eu nu-mi dădeam seama cine mi le-a putut trimite.

Seara însă, după spectacol, pe stradă, în același loc, am văzut-o pe cunoștința mea din ajun, singură, fără prietena ei, pe aceea cu sprîncenele tresărind vesele și cu rîsul pornind din piept. Ne-am strecurat repede din mulțime, apucînd pe străzi înguste, întunecoase.

— Cum te cheamă? o întrebai.

— Heiderl.

— Ești austriacă?

— Sînt din Viena.

— Ți-or fi plăcînd desigur petrecerile. Viena e un oraș vesel.

— Eu sînt întotdeauna veselă.

— Atunci, ce mai așteptăm?

— Nu știu. Cum dorești dumneata. Eu sînt gata.

Drăcia dracului, şi eu eram gata! Dar n-aveam un ban în buzunar, şi oricum, aşa de tîrziu nu puteai găsi în tot oraşul nici măcar o salată.

— Ascultă, îi spusei, acasă mi-a rămas una din franzelele pe care mi le-ai trimis. Mergem s-o mîncăm?

Mă privi pieziş, cu ochii ei căprui arzători şi, rîzînd, răspunse:

— Fie şi franzelă...

I-am strîns mai tare cotul şi am pornit-o la vale. În *Das Dreimäderlhaus,* unde aveam un rol de şelar, logodnica mea se numea tot Heiderl, şi am rîs amîndoi de această coincidenţă. Alături de dînsa, îţi venea parcă tot să rîzi.

Aveam cheia de la poartă şi am intrat fără a trezi pe nimeni.

Bineînţeles că numai de franzelă nu ne ardea. Pentru musafira mea, lecţia de dragoste nu era chiar dintre primele. Dar radia de atîta fericire, încît ai fi spus că pe neaşteptate i s-a deschis raiul în faţă, şi eu eram aproape încredinţat că numai cu ea pot fi fericit.

După ce am condus-o şi am rămas singur pe strada pustie, noaptea tîrziu, m-a cuprins tristeţea. Din acea clipă, printr-o ingratitudine a firii omeneşti, am uitat-o aproape cu totul pe Heiderl, sau numai în treacăt mi se opreau gîndurile asupra ei, fără a-mi îmboldi imaginaţia.

În schimb, niciodată nu m-am gîndit aşa de mult la Gulda. O aveam mereu înaintea ochilor, şi ziua şi noaptea, şi nu mai conteneam să mă dojenesc şi să regret atitudinea mea. Recunoşteam că numai eu eram vinovat de ruptura noastră şi că îi pricinuisem o cumplită mîhnire. Îmi juram să-i cedez în toate şi oricînd, numai de s-ar întoarce. Eram hotărît să-i cer iertare. Îmi frămîntam mintea ce şi cum să-i scriu şi rupeam ciornele de telegramă una după alta, pînă cînd, în cele din urmă, am compus şi am trimis o telegramă de zănatic, cu nădejdea că această nebunie

îmi va alina durerea. Dar n-am primit nici un răspuns.

Pare-se că înfăţişarea mea trezea compătimire, căci, într-o bună zi, mă trezii cu vizita lui Şer, care îşi arăta oarecum îngrijorarea din această pricină. Căuta să mă îmbărbăteze, să mă consoleze prin tot felul de cuvinte, dar avîntul lui se topi încet, încet, ca în cele din urmă să-mi ceară să-l consolez eu. Povestea lui cu Wilma luase o întorsătură neaşteptată: fetiţa blondă binevoia să primească curtea lui Şer.

— Şi bineînţeles te-ai bucurat mult? l-am întrebat.

— Da, desigur. Dar vrea să mă însor cu dînsa.

— Ah, va să zică aşa stau lucrurile: „dar". Şi de ce nu-ţi place?

— Nemernicul acela cu care am fost confundat atunci a părăsit-o pe Wilma. Adică, pur şi simplu a dispărut fără urme, nu se ştie unde. Şi iată că fata trebuie să se mărite cu orice preţ.

— Înţeleg, înţeleg, spusei, oricum, fata trebuie să se mărite.

— Păi da, oricum.

— Şi tocmai pe dumneata te-a găsit? îl întrebai.

— Da, tocmai pe mine. Dacă ai să negi, mi-a spus Wilma, nimeni n-are să te creadă; toţi ştiu că ai stat în lagăr din pricina mea. S-a dovedit că ai legături cu mine. Restul e clar...

Şer se opri nehotărît.

— Şi să vezi ce m-a mai întrebat pe urmă: nu mi-ai făcut oare o declaraţie de dragoste?

— Şi ce i-ai răspuns? îl iscodii pe Şer.

Tăcu, privindu-mă şi frecîndu-şi mîinile de parcă l-ar fi trecut fiorii. Deodată un zîmbet blînd i se aşternu pe faţă:

— Orice ai spune, dar în lagăr am suferit pentru ea, bolborosi Şer.

M-am apropiat de prietenul meu, m-am înclinat şi i-am strîns mîna. Dar el s-a fîstîcit.

— Principalul, dragă Şer, îi zisei, este să nu-ţi calci în picioare sentimentele. E singurul sfat pe care pot să ţi-l dau.

Cît despre mine eram încredințat că niciodată nu-mi voi călca în picioare sentimentele. Vorbind cu Șer, mă gîndeam mereu la Gulda, o asemuiam cu Wilma, o asemuiam cu toate femeile pe care le cunoșteam și îmi dădeam seama că ea e fără pereche. Ce mă atrăgea spre Gulda atît de năvalnic? Pocăința, rușinea? După ce ai înșelat-o, dragostea față de femeia înșelată izbucnește din nou. Cere oare propria-ți conștiință răzbunare pentru nedreptatea suferită din pricina necredinței tale? Și drept răspuns la aceste gînduri, mi-am spus că ar fi mai bine să mă las păgubaș de acest turneu și să plec.

— Dar spectacolul dat în beneficiul nostru, exclamă Șer, spectacolul nostru?!

— Nu-ți dă pace gloria, îi răspunsei.

— Banii nu-mi dau pace, replică Șer. Să dăruim directorului banii spectacolului dat în beneficiul nostru? Singurii bani pe care-i cîștigăm cu gîtlejele noastre, urlînd tot anul!

— O să dați spectacolul și fără mine...

Așa a și fost: în aceeași seară, la teatru, mi s-a înmînat o telegramă. Ea cuprindea un singur cuvînt, un cuvînt hotărîtor: „Vino“.

Am dat fuga la director. Știam că nici un motiv nu era destul de temeinic ca să fiu scutit de ultimele spectacole. De aceea, n-am invocat nici un motiv și m-am mulțumit să insist că trebuie neapărat să plec, să plec imediat. Niciodată în viața mea nu mi-a fost dat să aud un asemenea șuvoi de cuvinte despre datorie, despre obligații, despre răspundere ca acela pe care mi l-a turnat directorul. M-am ținut însă tare. Atunci directorul și-a șters fruntea nădușită cu batista, mi-a întins mîna, și cu o neașteptată bunăvoință mi-a spus:

— Ei, să rămînem totuși prieteni!...

Am plecat a doua zi. Primăvara era tare călduroasă, gările foiau de mulțimi însuflețite, pretutindeni se vindeau flori. Am cumpărat o frumoasă ramură de măr, cu floricele alb-trandafirii, care abia începeau să

se scuture. Încărcată de flori, ramura atîrna greu, şi, neavînd nici cum s-o rezem, nici cum s-o culc, am dus-o solemn în mînă, şi vecinii din compartiment, mai cu seamă doi soldaţi, au privit-o tăcut tot drumul.

I-am oferit-o Guldei — floricelele se scuturaseră, dar am ţinut-o mult timp în faţa noastră, stînd amîndoi unul lîngă altul. Pe fereastra deschisă se zărea un frasin verde, care-şi clătina domol frunzişul tînăr ; nori albi pluteau licărind printre frunze, cîte o pală de vînt se abătea pentru o clipă prin geam ; era o necontenită mişcare. Ne întîmpina o primăvară zorită, era primăvara noastră, şi nu aveam nevoie de vorbe ca să ne afundăm în ea.

Gulda venea adesea la mine. Într-o zi, cînd şedeam, ca de obicei, în faţa geamului deschis, intră la mine Şer, care se întorsese din turneu. Revederea a fost călduroasă. Coriştii îmi trimiseră prin el partea mea din suma realizată la spectacolul dat în beneficiul nostru, şi mi-a înmînat banii oarecum solemn, crezînd că mă va impresiona. Îi mulţumii, şi pînă şi Gulda, care de obicei ironiza tot ce era în legătură cu teatrul, s-a arătat mişcată de data aceasta.

— Recunosc, zise ea, că e un gest tovărăşesc.

— Sigur că e un gest tovărăşesc, repetă Şer. Ţi-au dat toată partea ta, deşi n-ai cîntat în spectacolul dat în beneficiul nostru.

Mai să mă felicite, de parcă aş fi cîştigat la loterie. Dar a adăugat :

— Asta-i una. Acum alta.

Şi, scoţînd din buzunar un pacheţel, mi l-a pus pe masă.

— Ai primit acest pachet la teatru. Nu ştiu ce conţine.

Am ghicit numaidecît : după forma pachetului, după greutatea lui, după panglica colorată cu care era înfăşurat. Bănuiam ce se află în pachet, dar începusem să-l dezleg şi nu mă puteam opri. Gulda şi Şer se uitau la mîinile mele. Am desfăcut hîrtia : înăuntru era o franzelă albă uscată. M-am înroşit.

Vara am obținut un nou angajament într-un oraș mare, unde dirija Kvast. Directorul teatrului dusese cu mine o lungă corespondență. Era un om uscățiv, iute, semăna cu un englez. Cînd m-am prezentat în fața lui, m-a măsurat din cap pînă în picioare ca pe o marfă și mi-a urat succes în teatrul său. Un bătrîn corist m-a înscris în Uniunea cîntăreților de operă și operetă. Mă socoteam un adevărat artist profesionist.

Dar, după premiera operetei, un critic teatral a scris într-un ziar că, la drept vorbind, nu i-a fost dat să audă o voce de bărbat mai nesuferită decît a mea și, dacă se mai adaugă și stîngăcia caraghioasă cu care mă mișcam pe scenă, e ușor de înțeles cît de mult s-o fi chinuit spectatorul care a avut ghinionul să dea, ca să zicem așa, de un asemenea artist în teatru. Nu-i de conceput, scria mai departe criticul, după ce criterii s-o fi călăuzit domnul director al teatrului, care, precum se știe, are gust, invitînd în talentata lui trupă un specimen atît de prăpădit.

Cronica din ziar m-a îngrozit ca o catastrofă cosmică. Ce i se poate întîmpla unui om în asemenea împrejurări ? Il pîndește o moarte fulgerătoare, rămîne slutit pe toată viața ca de pe urma vitriolului sau, poate, se alege cu disprețul de neșters din partea oricărui semen ?

Capelmaistrul, bătîndu-mă pe umăr, îmi zise cu voce gravă :

— Ascultă, lup de mare. Ai azi o presă, ce să-ți mai spun, adevărat *Flautul fermecat*, nu altceva ! Cumpără-ți un album de fotografii ieftin și lipește acolo această odă. Orice actor care se respectă trebuie să aibă un album cu articole critice despre el, așa, pentru cariera lui.

Păream pesemne tare nenorocit, de vreme ce dirijorul Kvast, fără să rîdă, exclamă compătimitor :

— Ascultă, măi frate, dă dracului mîzgăliturile astea din ziare ! Nu vezi că sînt scrise dintr-o invidie oarbă ?

— Cum, din invidie? îl întrebai.

— Dintr-o invidie oarbă față de dumneata.

— Nimeni nu mă invidiază.

— Ei, pesemne că cineva tot te invidiază! Noi, artiștii, trebuie să ne gîndim că întotdeauna ne invidiază cineva și tot ce se vorbește de rău despre noi e pornit din invidie.

Tot frămîntîndu-mi mintea ca să aflu cine ar putea să mă invidieze, îmi mai trecu puțin amărăciunea.

În cursul spectacolului, în culise, directorul îmi șopti trecînd pe lîngă mine:

— Nu-mi place cum îți vin mănușile pe care le porți. Pune-le pe astelalte cînd intri în scenă.

Și îmi strecură o pereche de mănuși galbene englezești, din piele de căprioară, fără ca vreun actor să poată observa. Mănușile costau mult mai mult decît aș fi putut cheltui eu și îmi ziceam: nu, nu, sentința ziarului nu-i o condamnare la moarte, nu-i nici o slutire, ci doar o boală trecătoare, și atîta timp cît bolnavul nu devine o povară plictisitoare, oamenii inimoși îi mai fac și daruri.

— Dar critici bune ați avut cîndva? mă întrebă un corist bătrîn și chel cu voce de bas, în auzul tuturor, în timp ce stăteam cu toții în fața oglinzii și ne demachiam.

— Am avut critici admirabile, răspunsei cu glas nepăsător, ungîndu-mi obrajii cu vaselină și simțind cum îmi ard. Oamenii se și mirau cum se pot scrie critici atît de elogioase despre un cîntăreț așa de tînăr.

— Le-ați păstrat, de bună seamă, întrebă basul, sau poate le-ați aruncat?

— Nu, trebuie să fie pe undeva pe la mine.

— Ar fi interesant de citit.

— Cum să nu, dacă le găsesc, cu plăcere...

— M-da, dacă le găsiți, răspunse basul, tușind zgomotos, iar după el începu să tușească toată cabina.

Multă vreme mi-a hîrîit în ureche această tuse. Incercam să mă liniștesc, dar mi se părea că zilele mele în teatru sînt numărate și că dacă nu am fost

alungat imediat după huiduiala din ziar, era numai din pricina marii lipse de oameni.

De mult nemții se încleștau, la apus, într-o aprigă luptă cu aliații, care porniseră ofensiva. In fiecare zi gravele comunicate militare ale marelui stat-major recunoșteau că inamicul înaintează cu două sau trei sute de metri. Se mai întîmplase și înainte ca francezii, sau englezii, să cucerească vreo tranșee germană, dar n-o țineau mult timp fiindcă nemții o ocupau din nou și înaintau, la rîndul lor, cu o sută sau două de metri în întăriturile inamicului.

Așa fusese ani de-a rîndul. Dar acum zadarnice erau sacrificiile nemților în contraatacurile lor disperate: pozițiile cucerite de inamic rămîneau ferm în mîinile lui. Și această înghițire lentă, de neînlăturat, zilnică a pozițiilor germane de către dușman făcea ca o tăcere mormîntală să se întindă asupra poporului din spatele frontului, care începea să vadă cu groază înfrîngerea.

La dezastrele de pe front se adăugau nenorocirile dinăuntrul țării, frontul trimitea spre orașele și satele îndepărtate soli ai morții și ai deznădejdii. Așa, de pildă, tranșeele trimiseră în spatele frontului o epidemie de boală de piele, o pecingine, care se cuibărea în bărbile și mustățile bărbaților, pricinuindu-le căderea părului. Pe front se molipseau de această boală brigăzi și regimente, în spatele frontului — străzi, sate, orașe întregi. Tot așa s-a abătut, trecînd peste tranșee, molipsind ambele părți ale frontului, epidemia de gripă spaniolă, boală care izbucnise dincolo de Pirinei și fusese botezată cu numele primei sale victime, Spania. Din sud, boala s-a urcat în nordul Europei și în Germania, care, istovită, delira, scuturată de febră, împreună cu întreaga Europă, acuzînd de această molimă războiul, marele vinovat al tuturor suferințelor.

In teatru, gripa spaniolă se plimba ca și curenții din culise. Din pricina îmbolnăvirii actorilor, spectacolele se amînau; ne așteptam ca și teatrul, urmînd pilda școlilor, să-și închidă porțile pentru un timp îndelungat. Și mă gîndeam: gripa spaniolă mă men-

ține în teatru; cum se va termina epidemia — adio, scenă.

Mi se încredințau însă roluri noi, poate în speranța că mă voi putea reabilita.

Spre sfîrșitul verii au început pregătirile în vederea unui spectacol festiv Wagner, alegîndu-se cîteva scene din *Maeștrii cîntăreți din Nürnberg*. S-a înjghebat un cor din asociațiile de cîntăreți din oraș și la repetiții au început să vină frizeri, învățători, *Schutzmann*-i[1], chelneri, electricieni, restauratori — o mulțime stîngace care avea să reprezinte pe membrii breslelor din Nürnberg. Kvast se căznea, căutînd să scoată ceva din ei, dîndu-le tot felul de îndrumări, vîrîndu-le în cap adevăruri evidente, trîntind cu zgomot capacul pianului și strigînd:

— Domnilor, nu vă încordați numai gîtlejele, ci și creierul, domnilor!

Domnii „încordau" tot ce puteau, dar căruța abia se urnea din loc, scîrțîind.

Față de acești maeștri cîntăreți din veacul al douăzecilea, actorii erau adevărate genii și, în rolurile noastre de maeștri cîntăreți din veacul al șaisprezecelea, priveam de sus corul de amatori pripășiți. Mie însă îmi plăceau repetițiile zgomotoase, care necesitau un efort mare și ascultam uluit cum acel geniu al sîrguinței germane — Richard Wagner — izbutise să acopere impetuos cu edificiul muzicii sale tot ce rămăsese și înflorise după luminoasele revelații ale lui Amadeus Mozart, așa cum o avalanșă acoperă trecătorile ce se avîntă semețe spre ceruri. Cu uimire mă trezeam ca un străin în această matematică a sunetelor zgomotoase, în învălmășeala vocilor bătînd la unison, rătăcind, ca în delir, prin hăurile acestor rezonanțe.

Interpretam rolul maestrului cîntăreț Hans Schwartz, ciorăpar, tovarășul altor bași respectabili — un săpunar, un căldărar, un brutar, un tinichigiu. Din cele vreo douăsprezece replici pe care le cuprindea rolul meu, îmi plăceau mai ales patru măsuri din

[1] Polițiști (în limba germană) (n.ed.).

cîntul cu care ciorăparul îl întrerupe pe notarul orașului, Sixtus Beckmesser, la întrecerea cîntăreților:

Ce cîntă oare?
Ce-i cu el, ce-i cu el?
Cine mai înțelege?

Cuvintele acestea îmi veneau mereu pe buze și le fredonam cînd se potrivea și cînd nu se potrivea, la masă, în antracte, și înainte de a adormi. Mă surprindeam întrebîndu-mă: „Ce cîntă oare?“ Și nu se întîmpla nimic în jurul meu ca să nu mă întreb mașinal: „Cine mai înțelege?“, și nu o dată mă pomeneam adresîndu-mă trecătorului care, uluit sau înciudat, vorbea de unul singur pe stradă: „Ce-i cu el, ce-i cu el?“

Și iată că sosi și ziua spectacolului festiv. Cabinele, scările, coridoarele, toate colțurile din culise erau înțesate de oameni. *Schutzmann*-ii, electricienii, învățătorii trebuiau îmbrăcați, fețele lor inexpresive trebuiau machiate, ochii lor dați cu creion, nasurile — pudrate. Îmbrăcîndu-și hainele pe dos, ei discutau aprins cine înțelege mai bine vechiul Nürnberg, pînă cînd sosi în fugă, cu sufletul la gură, garderobierul și le porunci:

— Îmbrăcați-vă cum trebuie, domnilor! Nu puneți hainele pe dos! Aici nu-i Nürnberg, ci teatru.

Hărmălaia aceea îmi trezi deodată o ciudată nepăsare și, deși mă aflam în mijlocul acestei mulțimi, o vedeam parcă de departe, ca și cum n-aș fi avut nici o legătură cu ea.

Spectacolul începea cu o scenă din actul întîi, în care maeștrii cîntăreți se înțeleg să organizeze o întrecere a cîntăreților. Purtînd drapelele breslașilor, maeștrii cîntăreți formau un semicerc în mijlocul scenei. Țineam în mînă prapurul meu, pe care era desenat un ciorap, în jurul meu erau un croitor, un blănar, un căldărar, un spoitor. În față, înaintau, apropiindu-se de rampă sau îndepărtîndu-se de ea, actorii care aveau de dat primele replici.

Cînd brutarul Fritz Kotner, ridicînd deasupra capului un covrig rumen într-o ramă împodobită, începu să atace apelul maeştrilor:

Pentru încercare şi pentru deliberare
Sîntem poftiţi aci la adunare,

am văzut bine de tot cum Fritz Kotner — bătrînul corist care-şi bătuse joc de mine după neuitata cronică jignitoare — tot cîntînd, se pornise să moţăie de-a binelea, mişcîndu-şi nasul cărnos, care, lungindu-se, se încolăcea parcă din ce în ce mai tare, se rumenea şi se făcea taman ca un covrig. Am căutat să-mi alung această vedenie cătînd spre capelmaistru, spre sufler, care îşi vedeau de treabă, şi, lac de sudoare, băteau măsurile. Mi-am cîntat replicile, aprobînd, potrivit textului, pe maestrul Pogner, luîndu-l în rîs pe cavalerul francon Walter, dar din cînd în cînd trăgeam cu coada ochiului la brutar, simţind cum mă scutură frigurile: se vedea cît colo că dormita în lege, şi pe umerii lui se clătinau, unul peste altul, doi covrigi — cel de pe băţ, într-o ramă colorată, celălalt ceva mai jos, în locul capului ce nu i se mai vedea.

După ce s-a tras cortina, în culisele foind de mulţimea cîntăreţilor, simţii că sînt leoarcă de sudoare şi că mor de sete. Brutarul răsări lîngă mine şi îmi spuse:

— Eşti gata, gata să adormi.

— Tu dormi, nu eu, îi răspunsei mînios, ai să vezi ce o să te mai foarfece prin ziare!

Nu mai desluşeam nimic din tot chipul lui! Faţa-i ca o coajă rumenită, prăjită peste măsură, arăta ca un covrig şi găurile covrigului căscau în locul ochilor. Ducîndu-mă la magazia de recuzite ca să-mi predau prapurul, găsii semnele de breaslă proptite unele peste altele într-un colţ. Pe deasupra se lăfăia covrigul. L-am dat la o parte ca să văd ce se află dedesubt. Tot un covrig. L-am împins şi pe ăsta la o parte. Dedesubt alt covrig. L-am împins şi pe ăsta. Dădui de alt covrig. Aruncînd o privire la prapurul meu, văzui că şi ciorapul luase forma unui opt, se rumenise pe

dată și se prefăcu în covrig. Drace, drace, ce o mai fi asta?! Înciudat de toată această aiureală, dădui totul dracului, lăsînd prapurii să se prăbușească cu zgomot pe jos, și mă îndreptai spre cabina mea fără a mai privi îndărăt.

Apoi timpul se opri parcă în loc, lîncezind fără capăt și noimă. O groază de oameni se tot învîrteau în jurul meu, semănînd între ei ca două picături de apă. Cînta Hans Sachs, cînta Beckmesser, cînta și brutarul Kotner, cel cu un covrig în loc de cap. Cîntai și eu.

Suflerul, cu fața de un roșu-cărămiziu, ieșea parcă cu totul din cușca lui, amenințînd cu degetul arătător. Richard Kvast mișca bagheta lui de dirijor, îl vedeam departe, foarte departe, ca printr-un binoclu pus de-a-ndoaselea. Deodată bagheta se desprinse din mîinile sale, zbură pe scenă, se înfipse în degetele suflerului. Suflerul scutură o dată mîna, bagheta se desprinse, zbură înapoi la capelmaistru, trecînd peste întreaga sală. Amuzat, o urmăream cu privirea. „Nu-i voie, nu-i voie“, auzeam rostindu-se cu glas aspru și mă duseră nu știu unde.

Cînd îmi revenii, afară era ziuă, și începui să privesc îndelung abajurul cu mărgele verzi de sticlă al lămpii de gaz, atîrnată de plafon. Lucrurile îmi erau cunoscute. Îmi dădui seama că sînt acasă, în camera mea. N-aveam chef de nimic.

După puțin timp se deschise ușa, și Gulda aruncă o privire în cameră. Zărind-o, m-am înviorat. A intrat încet, cu grijă, s-a așezat pe marginea patului și mi-a atins ușor mîna.

Cînd ai venit? am întrebat-o.

Nu-ți aduci aminte?

Te-am așteptat la spectacol.

Am venit așa cum ai dorit, și am fost la spectacol. Nu-ți amintești ce s-a întîmplat la spectacol?

Nu-mi venea să-i răspund. Mă căzneam să-mi amintesc cînd avusese loc spectacolul, dar degeaba, nu izbuteam.

— Cum te simți? mă întrebă.

— M-am îmbolnăvit.

— A fost doctorul, îmi spuse ea, ai gripă spaniolă.
Parcă îmi venea să mă tot întind, și de ce mă întindeam, de ce m-aș fi întins mai tare, să mă întind cît era odaia de mare, mai mult, în toată casa, de-a lungul străzii, în așa fel încît picioarele să se rezeme de gară și capul de teatru, de cușca suflerului. Îmi venea mai la îndemînă așa, fiindcă îl vedeam foarte bine pe suflerul cărămiziu scăldat într-o lumină crudă. Răsfoia impetuos notele și, cu creionul care-i crescuse în locul degetului arătător, număra măsurile. Și eu număram măsurile și așteptam să-mi facă semn să încep să cînt. Mă lungisem într-atît, încît picioarele îmi umblau lesne prin gară, de la o casă la alta, și mă chinuia gîndul să întreb la ce casă se vînd bilete pentru Richard Wagner, în Rusia, dar îmi lipsea graiul, de vreme ce capul îmi era la teatru. Neavînd încotro, mă ghemuii și mă răsucii cu capul pe gară și cu picioarele pe teatru. Dar suflerul învîrtea paginile partiturii tot mai repede și îmi era teamă să nu scap clipa cînd va trebui să cînt...
Mă mai dezmeticii puțintel și o văzui pe Gulda stînd aplecată deasupra mea. Își ștergea lacrimile cu batista. Mă bucuram că-i atît de îngrijorată și voiam s-o rog să mai plîngă așa, de dragul meu, dar mă durea tare capul.
— Ai să pleci, probabil, curînd ? o întrebai, după cîteva clipe.
— Am să stau la tine pînă ce ai să te faci bine.
Încercai din nou un sentiment plăcut, urmăream fiece mișcare a ei, cum îmi poartă de grijă ; vedeam cum îmi toarnă o doctorie într-o lingură, cum moaie o batistă în apă și mi-o pune pe cap, cum mă ajută să mă ridic, cum îmi scoate cămașa, lipită de trup, leoarcă de apă și cum îmi pune o altă cămașă uscată, rece, ce-mi dă fiori. După ce mă mai încălzeam puțin, îmi mai reaminteam cîte ceva, dar în față mi se învîrtea totul ca o horă.
— Cînd au fost brutarii ?
— Care brutari ?
Mă căzneam să-mi amintesc :
— „Maeștrii cîntăreți“, spun eu.

— Aseară, îmi răspunde Gulda, zîmbind.
— De ce rîzi?
— Stai culcat, stai culcat.

Nu-mi aduc de loc aminte cum mi-au trecut nopțile, ce s-a mai întîmplat cu mine de-a lungul lor. Ziua îmi schimbau mereu cămășile și fețele de pernă, le întindeau la uscat, pe toate scaunele, pe pat, pe unde se nimerea.

Cînd am început să mă simt mai bine, Gulda mi-a povestit ce se întîmplase la spectacolul cu *Meistersängerii*.

În scena întrecerii cîntăreților, am cîntat, în delir, de două ori, în loc de o singură dată, cele patru măsuri care mă obsedau:

Ce cîntă oare?
Ce-i cu el, ce-i cu el?
Cine mai înțelege?

Și începusem să le cînt și a treia oară, dar actorii m-au luat pe sus și m-au scos de pe scenă.

M-am săltat deodată și am întrebat-o în șoaptă pe Gulda:

— A fost groaznic, nu-i așa?

— Ei, cum să-ți spun, se codi ea, începînd să rîdă.

— Un asemenea spectacol! Și eu l-am dat peste cap!

— Vezi tu... După părerea mea, nu-i chiar așa ușor să-l dai pe Wagner peste cap: nouă zecimi din cei aflați la teatru oricum nu pricep nimic.

— Dar actorii, directorul!... Dacă m-au scos de pe scenă, înseamnă că și publicul a văzut!

— Eu mi-am dat seama că ceva nu-i în regulă. Dar liniștește-te, nu-i nimic grav. Mi s-a explicat după aceea că din punct de vedere muzical n-ai prea greșit, ai repetat numai fără rost cuvintele acelea, pe același ton cu brutarul.

— Cu brutarul? Și după aceea?

— După aceea te-au scos din scenă.

M-am culcat și m-am acoperit cu perna peste cap.

— Capelmaistrul! rostii eu cu o voce înăbușită în pernă. Ziarele!

Îmi era groază să privesc lumina zilei. Guldei îi era milă de mine, căuta să mă mîngîie, și mă simțeam și mai prost.

— S-a dus cu teatrul, îi spusei, oftînd, după ce mă mai slăbi acel penibil sentiment de rușine.

— Ei, ce să-i faci, răspunse Gulda, era de așteptat.

Nu i-am răspuns.

Încetul cu încetul, pe măsură ce mă întremam, parcă mi se trezea nădejdea că în cele din urmă totul se va aranja. La drept vorbind, cu ce eram vinovat? Oricine se putea îmbolnăvi de gripă spaniolă; o jumătate de teatru suferise de această boală! Și faptul că pe scenă cîntasem ceva mai mult decît trebuia se va uita repede.

Deoarece mă durea gîtul, doctorul îmi interzise să vorbesc, așa că această nădejde o nutream numai în mine, creîndu-mi o mai bună dispoziție. Gulda se simțea și ea foarte bine, fiindcă, nevorbindu-i de teatru, era încredințată că am uitat de el. Citea mult cu glas tare, și adeseori cuprinsul cărților se potrivea cu visurile noastre sau găsea ecou în viață. Citeam cu nesaț versurile poeților ruși (pe care expresioniștii germani i-au tradus rînd pe rînd în revista lor, pentru că tot ce era rus era considerat revoluționar), apoi am trecut la Richard Dehmel [1] și după aceea la Heine. Zîmbind, Gulda recita din *Cîntarea cîntărilor*

Trupul femeii e un vers,
Scris de Dumnezeu.

Mă întremam încet, încet și nopți de-a rîndul îmi repetam aceste versuri. Ne gîndeam ce jertfă am putea aduce pe altarul gripei spaniole care ne-a prilejuit un concediu atît de lung, atît de prețios.

Dar concediul se sfîrși și, cu inima zvîcnind, m-am dus la teatru, intrînd de-a dreptul în cabinetul directorului. M-a salutat compătimitor și, învăluindu-mă

---

[1] *Dehmel Richard* (1863—1920) — scriitor impresionist-naturalist german (n.ed.).

într-un fum des de ţigară de foi de bună calitate, vorbi repezit:

— Da, da, gripa spaniolă. Numai ea ne mai lipsea, într-o perioadă atît de grea. Dacă lucrurile vor continua aşa, va veni şi ciuma. Dar, cum se spune, noi, germanii, vom rezista.

Căutîndu-mi cuvintele, i-am răspuns că pe frontul din apus s-a creat o situaţie oarecum nouă.

— Fără ieşire, după părerea dumitale, nu-i aşa? mă întrerupse grăbit directorul. Nu se ştie încă. La dumneata, în patrie, s-a pus capăt războiului cu ajutorul revoluţiei. La noi însă e puţin probabil să iasă ceva pe această cale: revoluţia e legată de mari cheltuieli. Noi sîntem oameni economi. Prin urmare, nu ne mai rămîne nimic de făcut; sîntem nevoiţi să luptăm pînă la victoria finală.

Felul cum se desfăşură convorbirea nu-mi prea plăcu, îmi dădui seama că situaţia mea e proastă. Directorul, ca şi cînd mi-ar fi ghicit gîndurile, se apropie mai mult de mine.

— Doctorul a spus că nu ai voie să cînţi după boală. Uite, vreau să-ţi fac o propunere: n-ai vrea să fii ajutorul meu? Am nevoie de un ajutor la cancelarie. Eşti un om cult. Ştii să baţi la maşină? Nu? Ai să înveţi repede. De acord? Remuneraţia rămîne aceeaşi. Te simţi bine la mine, nu-i aşa? Gîndeşte-te pînă mîine.

I-am spus că mă voi gîndi.

Şi abia în stradă, ascuns după un colţ al clădirii teatrului, mă simţii copleşit de ruşine, văzîndu-mă în faţa maşinii de scris şi în jurul meu roind actorii, care, rîzînd, mă bîrfesc, tratîndu-mă ca pe un aventurier demascat şi pedepsit.

13

Dar fui cruţat de umilire.

In ziua cînd trebuia să mă hotărăsc dacă refuz propunerea directorului sau mă aşez smerit în faţa maşinii de scris, primii vizita lui Şer. Avea o înfăţişare cu totul neobişnuită: începînd cu pieptănătura,

care dovedea o viziune cochetă asupra lucrurilor, pînă la noul fel de a-și încrunta cu un aer impunător sprîncenele.

— Te pregătești de plecare? mă întrebă el, în loc să-mi spună de ce venise.

— Unde?

— Acasă.

— Unde — acasă?

Imi aruncă o privire disprețuitoare și-și trecu degetele prin păr.

— Plec mîine acasă, în Polonia. Am venit să-mi iau rămas bun de la dumneata.

— Cum asta, pleci?

— Aha, va să zică așa! exclamă Șer. Prin urmare, directorul nu ți-a spus nimic?

— Ce să-mi spună?

— Are nevoie de munca dumitale și nimic altceva. Nu vrea să-ți dea drumul, fără dumneata se dă peste cap toată opera lui!

— Da, răspunsei, ce mai încolo-încoace, fără mine ar merge într-adevăr cam greu opera lor... Dar mai slăbește-mă cu jocul ăsta de-a v-ați ascunselea, despre ce-i vorba?

— Te schimbă cu niște prizonieri germani, rosti Șer, bosumflat. Poți să pleci acasă.

M-am uitat la el, uluit. Acum abia înțelesei de ce își luase această înfățișare: ținea cu tot dinadinsul să mă uimească cu știrea asta senzațională, și trebuie să recunosc că-și atinsese scopul, spre marea lui satisfacție. Multă vreme n-am putut scoate o vorbă. An de an, clipă de clipă, am tot așteptat această veste și cînd a sosit, uite-mă, stau uluit, speriat că nu mă bucur cum s-ar fi cuvenit. Pentru o clipă aș fi vrut poate ca Șer să recunoască că a glumit, dar pe loc îmi dădui seama că o asemenea glumă ar fi fost cu totul nepotrivită, și apoi Șer prea dorea să fie luat drept om serios, ca să se ție de glume. In cele din urmă, îl întrebai:

— De unde ai aflat această veste?

— Facem parte amîndoi din aceeași circumscripție militară. Ne dă drumul la toți. Chimistul a și ple-

cat. M-a rugat să-ți spun că sticla de șampanie pe care a pierdut-o ți-o va da în Rusia, cînd ai să te întorci și dumneata.

— De cealaltă sticlă s-a făcut niznai, observai, prea ar fi fost de tot să nu-și respecte rămășagul măcar pentru o sticlă. Degeaba însă! Dacă vrea să facă economie, atunci măcar s-o fi făcut pînă la capăt. Dacă s-ar fi arătat și mai zgîrcit, n-am fi ajuns să facem prinsoarea; eu n-aș fi cutreierat teatrele și aș fi bătut poate la mașină, de mai mare dragul.

— Ciudat om mai ești, oftă Șer. Dacă aș fi avut și eu succesul dumitale la operă! Am auzit că ai cîntat în *Maeștrii cîntăreți*, se spune că ai fost grozav.

— E adevărat. Mi-au și făcut propuneri noi...

— În genere ești un om norocos. Toți actorii pe care i-am întîlnit m-au rugat să-ți predau complimente; Lissy ți-a trimis o scrisoare.

Șer își scoase portofelul, doldora de tot felul de fleacuri, și găsi cu greu un bilețel.

„Maimuțoiule, îmi scria Lissy, dacă acest stupid schimb de prizonieri ar depinde de mine, nu te-aș fi dat nici pentru o duzină de nemți, fără a mai vorbi de austrieci, cu toate că tare m-ai neglijat. Dar nu sînt supărată pe tine, pentru că ai fost ocupat. Te voi păstra în inimă, alături de amintirile mele despre fermecătoarea ta măicuță Rusia. Nu cumva pleci mai departe de Varșovia? Adio, cămila mea dragă, ai fost un bun coleg și un băiat de treabă. Cînd o să se termine revoluția voastră, trimite-mi niște icre negre proaspete.

A ta, *Lissy*."

I-am citit lui Șer bilețelul și el a repetat, dînd din cap:

— Ai noroc.

— Dar cum stai cu Wilma dumitale? l-am întrebat.

— Am să mă gîndesc ce-i de făcut. Acum sîntem oameni liberi, mi-a răspuns el, ștrengărește.

Își desfăcu larg haina, îmi arătă noile lui bretele albastre si mă întrebă cam cît cred că a dat pe ele.

Apoi se aplecă, suflecă o manşetă de la pantaloni şi zării o jartieră de aceeaşi culoare albastră. Trase de ea pentru a-mi arăta calitatea elasticului.

— Îţi place?

— Mi se pare, am răspuns cu toată seriozitatea, că s-ar potrivi mai bine jartiere roz. Gîndeşte-te la frumoasa îmbinare de culori cînd te dezbraci: bretele albastre cu jartiere roz.

Incruntă sprîncenele şi mă privi mijind ochii. Şi ca artist, aprecie observaţia mea.

— Te pregăteşti de însurătoare?

— Sîntem oameni liberi, mi-a răspuns el din nou, ştrengăreşte.

Am stat de vorbă despre viitorul care ne apărea atît de enigmatic şi ne-am luat rămas bun, îmbrăţişindu-ne, strîngîndu-ne mîinile cu căldură, întristaţi ca nişte oameni care au împărţit împreună şi necazuri şi bucurii şi care nu ştiu ce va urma după despărţirea lor.

Noutatea pe care mi-o adusese Şer s-a adeverit. La poliţie mi s-a spus că din ordinul autorităţilor militare, mi se vor pregăti actele necesare şi că voi putea pleca acasă.

Directorul m-a întrebat dacă am de gînd să-mi continui cariera teatrală şi după război, în ţară. Într-adevăr, auzise că la Moscova, de pildă, se bucura de mare faimă un oarecare Teatru de artă. Am ţinut să-l asigur că tocmai Teatrul de artă e acel care mi se potriveşte de minune şi că bătrînii mei vor fi fericiţi văzînd că am oarecare cunoştinţe şi posibilităţi în domeniul muzicii vocale, iar teatrul acesta, judecînd după *Soarele răsare şi apune,* se pricepe în ale cîntecului şi va sfîrşi, probabil, prin a deveni operă.

Bineînţeles că directorul nici nu mi-a mai pomenit de maşina de scris, s-a arătat foarte amabil, bine dispus, mi-a oferit şi o ţigară de foi, dar toate acestea nu m-au împiedicat să fiu înciudat şi să mă simt jignit văzînd cît de bucuros e că scapă de mine pentru totdeauna.

Mi-am vîndut garderoba. În timp ce îmi călcam reverele de mătase ale fracului — o adevărată capo-

doperă de croială a garderobierului Krauss — pentru a le da un aspect mai îngrijit, mi-a apărut deodată în fața ochilor îndatoritorul croitor care-și plimba prin gură boldurile, și încercai pe loc un sentiment curios, de parcă l-aș fi înșelat și aș avea de gînd s-o șterg hoțește.

Unui bătrîn corist i-am vîndut o vestă gri-deschis, cu nasturi de sidef, și toate produsele cosmetice pentru grimă la un preț de nimic, așa cum se obișnuiește numai în culise.

— Prin urmare, părăsești definitiv scena ? mă întrebă el.

— Definitiv.

— Și crezi că n-ai să te mai întorci niciodată ?

— Niciodată.

— Ehe-hei ! Știi ce am să-ți spun ? S-au împlinit de curînd patruzeci și doi de ani de cînd m-am urcat pentru prima oară pe scenă. Cîte n-am văzut în teatru în acest timp ? Întreabă-mă ce n-am văzut ! Ei, întreabă-mă ! Am să-ți răspund : în toți acești patruzeci și doi de ani n-am văzut niciodată ca un om care a părăsit scena să nu se întoarcă, mai devreme sau mai tîrziu, în teatru. Așa ceva nu-mi amintesc.

Mă uitai lung la corist. Pleoapele de jos dispăreau în niște pungi buhăite deasupra pomeților obrajilor. Mici vine de culoarea carminului îi acopereau obrajii, care-i atîrnau pe guler. N-avea sprîncene. Un puf cărunt răsărea ici, colo, ca niște insule mici, firave pe chelia lui gălbejită. Maxilarul inferior îi tremura necontenit a dojană.

— Nu, prietene, urmă el, izbucnind în rîs și căscîndu-și larg gura știrbă, adă-ți aminte ce-ți spune un bătrîn : ai să te mai urci pe scenă.

Și dădu din mînă a deznădejde.

Mă îngrozi prorocirea lui. Sinistrul „adă-ți aminte de scenă“ răsuna în mine ca „adă-ți aminte de moarte“ și, de parcă aș fi vrut să opresc moartea în loc, îi întrerupsei brusc rîsul.

— Nu, nu, gata, s-a isprăvit. Nu mă mai întorc pentru nimic în lume.

Mi-am vîndut garderoba, mi-am luat rămas bun de la foștii mei camarazi și, după ce am trecut pragul coridorului, înainte de ieșirea din teatru, m-am oprit pentru o clipă pe scară. Dinspre culise venea un curent de aer, aducînd miros de vopsea făcută cu clei, miros de lac de mobilă; se auzeau strigătele tîmplarilor care se chemau între ei, răsuna zgomotul surd al decorurilor ridicate de scripete, care loveau din cînd în cînd podeaua, răzbeau de sus sunetele slabe și abia deslușite ale unui pian; începuseră să repete *Gasparone* de Millöcker. În vitrină, alături de afișul indicînd programul săptămînii următoare, erau anunțate repetițiile. Am citit: „«Ninon». Din cauza îmbolnăvirii doamnei *N.* se anunță repetiția pentru doamna N. N., care o înlocuiește în rolul lui Ninon de Lenclos. Din cauza plecării din trupă a domnului cutare (aici citii numele meu), domnul cutare (cunoștința noastră, bătrînul corist) va repeta, în locul celui plecat, rolul lui Tambour-major."

Inima îmi zvîcnea puternic. Cineva se apropie pe nesimțite de mine și îmi strînse umerii. M-am întors.

— Ce se întîmplă, te interesează repetițiile? întrebă Kvast cu obișnuitu-i aer disprețuitor. Crezi că directorul va organiza un spectacol în beneficiul dumitale, cu prilejul plecării?... Ah, da, da, înțeleg. Teatrul e ca un ghimpe care îți intră în carne și dracu știe cînd și pe unde îți iese. Hai să mergem la cafenea. Fac cinste.

În fața unei cești de surogat de cafea, de culoare gălbuie, îndulcită cu zaharină, Richard Kvast mi-a vorbit:

— Da, da, pretutindeni unul și același lucru, unul și același lucru: război, război! Pacostea asta s-a întins peste lumea întreagă, dar acum lucrurile se apropie de sfîrșit. Poftiți, priviți acum. Unii spun — noi vom cîștiga, alții — noi vom pierde. Cine — noi? Și nu e oare totuna cum se va numi? Am cîștigat, am pierdut... Numai speculanții vor rămîne cu profiturile.

Își apropie ceașca de gură și mormăi abia desluşit:
— Fără doar și poate că ne-ar trebui și nouă o bună revoluție. După modelul rusesc. Să scuturăm bine pomul, să cadă toate „poamele". Te invidiez că pleci în Rusia: acolo totul s-a clarificat acum. Aici, însă, nu se știe ce o să fie...

Ajunsesem aproape să mă invidiez eu însumi tot mai mult pe măsură ce se apropia data plecării și, pe fiece zi, se destrămau tot mai mult legăturile care mă mai rețineau. In sfîrșit sosi clipa la care, deși mă pregătisem tot timpul, îmi era totuși teamă să mă gîndesc cu adevărat — clipa despărțirii de Gulda.

Mă mir și eu cît de amănunțit îmi amintesc momentele despărțirii noastre. Tot ce e legat de această despărțire mi s-a întipărit în minte ca pe o placă de metal, parcă înadins, ca nu cumva durerea încercată să mi se șteargă vreodată. Rătăceam împreună prin parc și îmi amintesc de toate cotiturile potecilor, de fiecare copac, de fiecare creangă scăldată în lumina soarelui. Am trecut de cîteva ori podul, înainte și înapoi, și am ajuns să cunosc fiecare piesă din grinzile lui de fier. Am stat, am stat mult, amîndoi, pe o bancă în fața casei grădinarului, acoperită de viță sălbatică, încît mai să cred că am și locuit împreună cu Gulda în această casă. Ceasurile acelea îmi păreau atunci că zboară ca vîntul, dar ele mi se cuibăreau adînc în suflet, rămînînd acolo pentru totdeauna.

Și iată că totul s-a sfîrșit.

E seară, luminile sînt aprinse, stau în ușa vagonului, care tocmai s-a urnit din loc. Acoperindu-și fața cu palmele, Gulda merge de-a lungul trenului și mă privește. Vagonul își mărește viteza. Gulda merge mai repede, tot mai repede. Apoi ca să mă poată vedea mai bine, se îndepărtează de tren. Își freacă, își frămîntă obrajii de parcă i-ar fi degerat. Aleargă. Aleargă tot mai iute, dar distanța dintre noi crește, crește mereu. Deodată, la capătul peronului, se lovește de un stîlp de felinar. Simt durerea aceasta stupidă a loviturii și scot un strigăt. Gulda își lipește capul de stîlp.

Strig:

— Te-ai lovit?

Ea ridică o mînă în sus, apoi mîna îi cade. Ca bătută în cuie, Gulda stă lîngă felinar. Trenul cotește și n-o mai văd.

Ba nu: o văd, deși a dispărut de mult ultima lumină a gării, o văd tot drumul ce se întinde nesfîrșit, între cer și pămînt, dezvăluindu-mi mereu lucruri noi, neobișnuite. O văd aievea și în somn, mi se perindă mii de alte chipuri, frumoase și respingătoare, dar nu pot ascunde chipul de neuitat, fără asemuire al Guldei...

În Polonia m-am alăturat unui grup de prizonieri cu care am sosit la punctul de schimb unde urma să intrăm în carantină.

De jur împrejur, pămîntul era sfîrtecat de exploziile bombelor, pădurea de pini se întindea despuiată, cu copaci fără creste, retezate la nimereală de focul de artilerie. În șanțurile de comunicație vechi, pe jumătate astupate, care legaseră tranșeele, se vedea o apă ruginie. Pe seară, broaștele o zbugheau din ea ca să mai orăcăie.

În baraca noastră se nimeriră doi armoniști și un violonist. Pentru a mai distra pe oamenii istoviți din lagăr, am hotărît să organizăm un concert. Am pregătit un program care să poată fi încuviințat de severul comandament și care să amintească cît de cît că, dincolo de linia de demarcație ce se afla în apropiere, în patria noastră se cîntau cîntece neînfricate.

În fața unui gard dublu din sîrmă ghimpată erau așezați sau tolăniți pe jos prizonierii din baraca vecină, în spatele nostru se grămădiseră camarazii noștri. Seara de muzică începu cu un concert de vioară. Liniștea ce se așternuse devenea tot mai adîncă și vremea încremenea parcă în loc. Micul instrument cu patru coarde, ce părea atît de firav, și plăpîndul lui arcuș au umplut totuși cutezători vastul spațiu. Mulțimea stătea neclintită, oprindu-și răsuflarea. Cînd încetă muzica, aplauzele sfioase de început se schimbară deodată în manifestări de entuziasm nereținut.

Prizonierii, care se dezvățaseră să-și exprime sentimentele la unison unii cu alții, devenind dintr-o dată conștienți de această unitate de simțire, începură să aplaude cu atîta înflăcărare, încît ostașii din gardă cătau neliniștiți unii la alții și-și pipăiau cartușierele prinse la centură.

După ce s-a mai potolit această furtună de entuziasm, am început să cînt *Dubinușka*[1]. Imi încercasem vocea înainte, mai mult în surdină, și mi se păruse sonoră, boala nu lăsase nici o urmă. Dar de îndată ce am început să cînt, se suprapuse parcă o notă înaltă persistentă, nu prea tare, ca un zumzet de țînțar, care se contopea în silă cu vocea mea firească. După primul cuplet am tușit, dar zumzetul țînțarului din gîtlej se întărea și cînd am atacat nota cea mai de sus — „englezul-înțelept ca să-și ajute în muncă a născocit mașini sumedenie" — la aceste „mașini", glasul meu a scos un sunet ascuțit și s-a spart brusc.

Oamenii ori nu-și credeau urechilor, ori erau nedumeriți : nu știau dacă trebuie să ia cele întîmplate drept glumă sau în serios, dar, după o clipă de groaznică tăcere, am auzit răsunînd un rîs care, ca și aplauzele, a pornit sfios ca să crească tot mai tare, schimbîndu-se într-un hohot asurzitor care m-a învăluit din toate părțile. N-am avut putere să plec. Am desfăcut mîinile cerînd scuze, dar oamenii au izbucnit într-un rîs și mai zgomotos, vădindu-și bucuria de a se simți laolaltă, cît mai aproape unii de alții. De data aceasta chiar și ostașii din gardă s-au alăturat cu inima ușoară la veselia generală, zîmbind și răsucindu-și mustățile.

Greu, greu de tot, ca un om beat, abia de-am ajuns la baracă. Cînd am pășit pragul ușii, s-a apropiat de mine un tînăr ostaș. Ca la toți prizonierii, mantaua îi atîrna roasă și mototolită, de parcă era un halat de spital ; tînărul avea însă o înfățișare de om sănătos, ochi strălucitori, iar barba, deasă ca o perie, îi

---

[1] *Dubinușka* — Vechi cîntec popular rus, zugrăvind starea jalnică a poporului în timpul țarismului (n.t.).

acoperea cu totul obrajii, ca o coajă deasă roșietică. M-a întrebat cu o voce blîndă :

— Ai cîntat și te-ai descărcat, frățioare ?

M-am uitat la el mirat și l-am întrebat cu glas răgușit :

— Cum adică, m-am descărcat ?

— Păi, da. Ai cîntat în voie, pe placul inimii.

Am intrat împreună în baracă și m-am lăsat pe prima laviță. Ostașul s-a așezat lîngă mine și a rămas tăcut, doar atît ca să nu pară necuviincios, și apoi mă întrebă :

— Ai ce fuma ?

— Nu.

A tăcut din nou.

— Hai, nu te mai necăji, mă liniști el, ridicîndu-se de pe laviță. Ai să ajungi acasă și ai să te întremezi. Cu toții o să ne întremăm acasă.

Și-și puse mîna pe umărul meu.

Nu știu de ce, dar deodată m-am ridicat și mi-am îndreptat spinarea. Mă priveau doi ochi albaștri și limpezi, foarte calzi, și fața, sub coaja roșcovană a bărbii, îmi zîmbea liniștit. I-am luat mîna de pe umărul meu și i-am strîns-o cu putere.

Afară, în curte, se întreceau armonicile răsunătoare, înghițind aerul cu lăcomie ; oamenii ascultau cu răsuflarea oprită. Am ieșit din baracă împreună cu ostașul și m-am alăturat mulțimii ; nu mai încercam nici pic de rușine sau stinghereală, mă simțeam ușor și bine ca niciodată în tot timpul prizonieratului și al vieții mele de actor.

Prizonieratul și viața de actor începură într-adevăr să-mi apară ca lucruri din trecut, iar eu porneam spre casă să mă întremez.

1930, 1936—1937

BĂTRÎNUL

Cuvînt înainte

In frageda copilărie auzeam uneori vorbindu-se de vremuri de demult, și din neființă, din gol, dintr-un fel de „nimic“ adînc, întunecat, răsărea realitatea. Cum se petrecea asta?

Se vorbea adeseori de vechiul Saratov, oraș care de mult nu mai exista, dar care, ciudat, trăia undeva pe aproape, alături de mica mea viață. Saratov e orașul meu natal. Cu mult înainte de a mă fi născut, începuse să crească, să se întindă tot mai departe de locul unde, cîndva, i se clădise destinul. Dar vechile ziduri mai dăinuiau și străzile mai purtau încă numele de altădată. Pe neașteptate, revedeam trecutul cu o limpezime care mă uimea și de care aproape că îmi era teamă. Pe cît de fragedă mi-era vîrsta, pe atît de vie îmi era imaginația și, pe străzile uitate, reîncepea pentru mine o viață pe care nici chiar strămoșii mei nu o cunoscuseră vreodată. Astfel, prezentul se îmbina cu acest trecut, dîndu-i aceeași putere de realitate, ca și aceea pe care o aveau pentru mine, băiețaș de șapte ani, jocurile din curte sau dejunul meu de dimineață — lapte îndoit cu apă fiartă, o bucată de zahăr și franzelă albă de Saratov.

Toate acestea au constituit primul factor determinant al povestirii...

Cred că unul dintre primii scriitori de care am auzit în copilărie a fost Nikolai Gavrilovici Cernîșevski. Tatăl meu îl cunoscuse personal și cîteodată auzeam pomenindu-i-se numele în casa noastră, atunci cînd tata povestea, cu entuziasm, „pe ce hîrtie îi plăcea lui Cernîșevski să scrie cînd traducea operele germanului Weber". Probabil de atunci a început să mă intereseze soarta acestui scriitor.

M-am mirat aflînd nu demult că el, în copilărie, dorise foarte mult să vadă casa misterioasă a negustorului Kornilov, de la întretăierea străzilor Moskovskaia și Bolșaia Serghievskaia. Intr-una din povestirile sale a scris: „Colțul casei era rotunjit și avea o cupolă de tablă vopsită cu verde; restul acoperișului, de tablă și el, era roșu".

Aceste cuvinte aveau un conținut plin de groază.

Colțul casei era, într-adevăr, rotunjit și avea cupolă!

Cum să nu știu casa (pe vremea aceea a fraților Smidt) cînd mie îmi era frică nu numai să trec pe lîngă ea, dar chiar să mă gîndesc la ferestrele ei zăbrelite de la subsol?

E o casă care, într-adevăr, îți inspira groază. De un veac întreg ferestrele și colțul ei rotunjit îți dau impresia nedeslușită a misterului.

Și nu era oare reală lumea închipuirii mele atunci cînd readuceam la viață vechiul și strămoșescul Saratov — chiar pe aceste străzi, lîngă aceste ziduri — și cînd străzile și zidurile duceau de zeci de ani și din timpul copilăriei mele aceeași viață neschimbată?

In autobiografia scrisă în fortăreața Alexeevskaia, Cernîșevski vorbește mult de vechiul Saratov, și astăzi s-au alcătuit adevărate studii topografice ale orașului după spusele scriitorului.

In sfîrșit, am dat întîmplător de schița lui Cernîșevski intitulată *Furtul*.

Cele descrise în această schiță s-au petrecut la Saratov. Subiectul acestei schițe îl consider al doilea factor determinant al povestirii mele...

Și iată acum ultimul factor determinant — al treilea: Filipp Filippovici Vighel, membru al asociației

Arzamas, autor al unor *Însemnări* binecunoscute, vorbește în ele de Alexei Davîdovici Panciulidzev. Numele acesta a fost atît de vestit în orașul nostru, încît au ajuns și la urechile mele fragmente din legendele ciudate, de neînchipuit, despre acest fost guvernator al orașului Saratov.

Ceea ce mai rămăsese din crîngul bătrîn nu mai înconjura pe vremea mea reședința guvernatorului, ci un pension de „fete nobile" ; pesemne, însă, că și pe timpul meu frumusețea tulburătoare a parcului era aceeași ca și în anii copilăriei lui Cernîșevski, care își amintește cu stăruință și admirație de monumentul dispărut. Oricînd eram fericit de a avea prilejul să cutreier fostul crîng acum părăsit al reședinței guvernatorului. Și pot spune că l-am cutreierat deseori, am prins și eu acolo păsări, împreună cu un prieten al meu, un pierde-vară ca și mine...

Nici eu nu-mi pot da bine seama ce este realitate în toate acestea, ce este luat din cărți, dacă nu cumva s-au amestecat amintirile tatălui meu cu cele trăite, și dacă nu există ceva și din povestirile protopopului Gavril Cernîșevski, de la biserica Serghievskaia din Saratov, sau, poate, din cele ale membrului asociației *Arzamas* Filipp Filippovici Vighel.

Dar una este în multe și multe sînt în una.

Cu aceasta închei prefața mea, poate de prisos, și încep povestirea, care ar fi putut fi spusă încă de acum vreo nouăzeci de ani.

1

În parc, pe larga alee principală, ședea un bătrîn pe un scaun cu trei roți. Scaunul era așezat sub un tei în așa fel ca soarele să-i încălzească bătrînului numai picioarele învelite în pled, iar capul să-i fie la umbră. Bătrînul moțăia.

În apropiere, pe o bancă ședea un flăcăiaș îmbrăcat ca un copil de casă : cu șalvari și jiletcă de catifea și cămașă albastră de satin. Din cînd în cînd tînărul

se apropia de scaun și-l împingea mai la umbră, atunci cînd soarele se ridica prea mult pe pieptul bătrînului. Cîțiva din puținii trecători salutau, dar bătrînul nu le răspundea. După un timp oarecare, toropit de căldură și legănat de ciripitul monoton al vrăbiilor, ațipi și flăcăul.

Trecu cam o jumătate de ceas. Soarele ajunse pînă la capul bătrînului. Încălzit, bătrînul se trezi, își roti în jur ochii apoși și, deodată, își încordă atenția.

Pe alee venea înspre el o tînără elegantă, învăluită într-o spumă de volănașe roz, cu o umbreluță de dantelă și ducînd de lănțișor un spiț alb. Spițul mergea săltăreț, scuturîndu-și parcă mereu lăbuțele; blana-i pufoasă tremura ușor și, ca și blana spițului, volanele roz ale rochiei se ridicau și se lăsau lin la fiecare pas al elegantei femei.

Spițul se apropie de scaun, mirosi pledul, dar fu îndată tras de lănțișor și strigat de glasul afectat al tinerei:

— Vino, Dandy, vino!

Glasul părea obosit, leneș, dar atît de plăcut, încît bătrînul ar fi dorit să închidă ochii ca să-i rețină pentru mai mult timp, în memorie, muzicalitatea.

— Vasea! strigă el. Vasili!

Flăcăul, trezit din moțăială, sări de pe bancă, răspunzînd mecanic:

— Ascult, Miron Lukici!

— Du-mă! ordonă repede bătrînul. Pe unde o iei, pe unde o iei, prostule? strigă el îndată ce băiatul începu să întoarcă scaunul. Înapoi! Mai repede!

Dar nu trecu nici un minut și se răsti din nou:

— Parcă te mînă necuratul! Mai ușor!

Scaunul aluneca prin parc pe urmele volanelor roz și ale umbreluței de dantelă, pe urma foșnetului mătăsii și mirosului delicat, dulceag, de pomadă.

Miron Lukici privea femeia. N-o mai întîlnise niciodată, niciodată nu mai văzuse o doamnă umblînd cu un aer atît de preocupat, ca și cum fiecare secundă i-ar fi fost prețioasă și, în același timp, atît de liniștită și fără nici o grabă, ca și cum toată grija ei ar fi fost să-și plimbe cățelușul de lănțișor. Nici așa mers natu-

ral și, totuși, parcă bine studiat, nici așa mînuță cu umbrelă, nici chiar așa umbrelă nu i se mai întîmplase lui Miron Lukici să vadă în parc; și se tot străduia să zărească mai bine chipul neobișnuitei doamne, dar nu reușea de fel, pentru că prostul de Vaska, de zăpăcit ce era, nu știa cum să conducă scaunul.

— Mai ușor! se răsti la el Miron Lukici.

Iar după cîtva timp îl struni iar:

— Dă-i bătaie! Dă-i bătaie! Ce-ai adormit?

În sfîrșit, aproape de ieșirea din parc, spițul se smuci într-o parte, doamna se opri, își lăsă umbrela pe umăr, scaunul o ajunse și atunci, o clipă, Miron Lukici zări, în bătaia soarelui, urechea micuță a femeii printre două bucle ce ieșeau de sub pălărie. Era transparentă și trandafirie, trandafirie ca volanele rochiei, ca umbrela, iar cîrlionții erau de o culoare roșcată plăcută, ca o flacără, cu tonuri roz în razele calde, aurii ale soarelui.

— Mai spre dreapta, înainte! ordonă încet de tot Miron Lukici.

Dar era prea tîrziu. Spițul, scuturîndu-și lăbuțele, ieși pe poartă, iar stăpîna lui părăsi parcul, fără să-l fi băgat măcar în seamă pe bătrînul de pe scaunul cu roate.

Chiar în aceeași clipă, un bărbat, amintind ca înfățișare un vînzător de prăvălie, cu o cămașă de doc și cingătoare cu ciucuri la capete, se apropie de Miron Lukici. Scoțîndu-și șapca, întrebă zîmbind respectuos:

— Cum vă merge cu sănătatea, Miron Lukici?

— Nu mă plîng, răspunse tăios bătrînul.

— Slavă domnului, spuse vînzătorul și se interesă și mai respectuos:

— Dar cu picioarele cum o mai duceți?

— Ce mare nevoie am de picioare? se răsti moșul. Doar nu-s dansator!

Făcu din cap către Vasili:

— Ce stai?

— Încotro porunciți?

— La dracu! Nu știi? E timpul să mergem acasă!

Scoase din buzunar un ceas mare de argint, cît o

ceapă, apoi o cheiţă şi-l întoarse. Pînă acasă nu mai spuse o vorbă.

Roţile scaunului alunecau pe drumul obişnuit, pe strada Armeanskaia, spre Volga în jos, către strada Millionnaia.

Millionnaia scîrţîia de care, de hulube, de roţile dinţate de lemn ale morilor de măcinat sare, de zăvoarele şi balamalele porţilor de la depozite. Era o stradă răcoroasă, cu clădiri înşirate una lîngă alta. Curentul se plimba printre porţi, purtînd cu el mirosul greu de cîlţi, de funii şi de sare stătută. Sarea scîrţîia sub picioare, sub roţile carelor, trosnea între roţile morilor. Aceste sunete se împleteau cu glasurile oamenilor îndemnînd caii de la moară.

Căruţaşii, hamalii, tîrgoveţii îi făcură loc lui Miron Lukici. Ca de obicei, în faţa intrării, Vasili şi un morar îl ridicară cu scaun cu tot şi-l duseră în casă. Casa lui Miron Lukici, casa familiei Guleaev, era jumătate din piatră. Spre strada Millionnaia era joasă, cu ferestre aproape de pămînt, iar spre curte — înaltă de un cat şi jumătate aproape: strada cobora în mal abrupt spre Volga.

La dreapta şi la stînga se înşirau, cu faţa spre Millionnaia, depozitele şi morile. În curte, de lîngă ele, porneau celarele, baia şi hambarele, înconjurînd proprietăţile familiei Guleaev. Clădirile erau numeroase, împiedicînd oamenii să meargă cu carele, dar toţi erau obişnuiţi cu asta, ca şi cum aşa ar fi fost de cînd lumea, ca şi cum mai bine nici că s-ar fi putut.

La ora asta, după plimbare, i se servea lui Miron Lukici prînzul. Nu mînca de loc carne. Dimineaţa i se aducea peşte din Volga. El însuşi alegea cega, crapii sau alţi peşti de soi.

Vasili apropie scaunul de masă şi aşternu şervetul pe genunchii stăpînului. Acesta îi ordonă:

— Acoperă castronul, să nu se răcească!

Se răsuci de la masă, tăcu un timp, apoi oftă uşor:

— Hai, toarnă!

Şi îndată, căutînd parcă ceva, se foi pe scaun şi, cercetînd camera cu privirea, adăugă cu asprime:

— Dă-mi o oglindă.

Vasili se repezi la scrin.

— Du-mă lîngă fereastră, îi spuse Miron Lukici.

Fără grabă, își apropie de față oglinda ovală. Mai întîi îi izbiră privirea urechile: mari, galbene, cu smocuri de păr sur ieșit în afară. Miron Lukici pipăi loburile cărnoase, păroase, își frecă fața cu palma, își mîngîie barba.

— Pe la ora patru să te repezi după frizer, spuse el, înapoind oglinda lui Vasili.

Miron Lukici mîncă, cu nazuri, alegînd bucățică cu bucățică, apoi dădu repede la o parte farfuriile. Vasili duse scaunul într-un colț întunecat al camerei, după draperie, puse sub capul stăpînului o pernă, strînse vasele și ieși încet, închizînd ușa în urma sa.

Bătrînul rămase să se odihnească, dar nu-i era somn. Mîinile lui, galben-roșiatice, crăpate ca niște labe de gîscă, nu aveau liniște. Bătu cu unghiile în rezemătoarea din pai împletit a scaunului, trase perna de sub cap, o aruncă pe pat și puse mîna pe clopoțel.

— Cheamă-l, ordonă el scurt lui Vasili.

Pietrele și roțile morilor scîrțîiau monoton, legate de osiile lor, vrăjite parcă, nici mai departe, nici mai aproape decît fuseseră cu un minut, cu o lună, cu un an înainte; Vaska alerga prin curte, strigînd:

— Pal Mironîci, Pal Mironîci, vă cheamă tatăl dumneavoastră!

Se înapoie în fugă în camera bătrînului și se opri, gîfîind, în prag:

— Vine! spuse el.

Fiul cel mai mic al lui Miron, Pavel, se înfățișă în fața părintelui său.

Intră, și, ca de obicei, întrebă cum s-a odihnit bătrînul, gata să primească ordine și să dea raportul asupra activității din cursul zilei. Stătea cu brațele greoaie de-a lungul trupului, liniștit, cu o privire încăpățînată în ochii lui limpezi, deschiși la culoare, ca și ai bătrînului.

— Ei, ce-i? întrebă tată-său și fără să aștepte răspunsul, întorcînd capul spre fereastră, spuse: De ce oare s-au scumpit carele? Trimite după Denisenko.

Carele nu erau mai scumpe ca de obicei. Vara era timpul lor de cîștig, căci iarna le făceau concurență cele de la sate. Pavel începu să vorbească despre asta, dar bătrînul îl întrerupse:

— Ascultă, tu! Trimite după Denisenko, surugiul! Asta e tot.

E ușor să spui: asta e tot. La roata de angrenaj s-a rupt un dinte — e mare lucru? Dar moara trebuie oprită. Trebuie oprită toată mașinăria.

De cînd paralizia îl țintuise de scaun pe Miron Lukici, gospodăria familiei Guleaev și toată viața din jurul ei nu-și oprise o clipă mersul, și acum punea piedică un dinte amărît. Miron Lukici își pierdu somnul de după masă, frizerul fu chemat în mijlocul săptămînii, și nu în zi de baie, și iar apăru șchiopul, de mult uitatul Denisenko.

Mai prost era că Miron Lukici vorbi cu Denisenko cu ușile încuiate, iar seara, după ce, ca de obicei, Pavel îi predă lui taică-său cheile și cîinii fură dezlegați în curte, i se aduse lui Miron Lukici, prin intrarea principală, o scrisoare.

Bătrînul îi porunci lui Vasili să iasă din odaie. Așteptă mult, pînă se potoli în curte lătratul cîinilor, stătu îndelung cu atenția încordată la cel mai mic zgomot și se uită la ușă. Apoi, repede, rupse cu labele lui de gîscă pecetea de ceară roșie de pe plic și desfăcu scrisoarea.

Un scris cunoscut, nesigur, așternuse pe hîrtia fără iscălitură:

Agrippina Avdeevna Șișkina, necăsătorită, strada Moskovskaia, casa asesorului de colegiu Boldin, peste drum de seminar, puțin mai jos.

Chipul lui Miron Lukici se lumină de zîmbet și rămase așa, uitat parcă. Ochii i se umeziră de atîta încordare. Băgă scrisoarea sub el și strigă tare:

— Vaska!

Cînd apăru Vasili, Miron Lukici îi spuse cu un aer prietenos, fericit:

— Ei, nătăflețule!

Îl cercetă din cap pînă-n picioare.

— Măi, gură-cască! făcu mulțumit. Nătăflețule! Ei, ce stai?

Miron Lukici începu să rîdă.

— Marș, neghiobule, servește ceaiul. Adu romul de pe etajeră. Cheamă-l pe Pavel Mironîci; întreabă-l, poate vrea și el rom. Repetă:

— Nătăflețule!

Și începu din nou să rîdă.

2

Cum se făcea drum bun de sanie, se aducea sare de la lacul Elton, de dincolo de Volga. Mii de care veneau la Elton și se tîrau înapoi spre Volga, prin pustiul de zăpadă, risipindu-se pe la cotiturile drumurilor, ca plutele unui năvod aruncat în rîu. Primăvara, sarea se trimitea în bărci. Caravane de vase mici cu pînze sau altele, trase la edec, pluteau în susul apei spre Saratov.

Vara, după ce scăpau de dări și după ce făceau noi cumpărări la licitații, negustorii și furnizorii plecau la Elton să-și aleagă noi sectoare de exploatare, să încheie alte diferite afaceri.

De cînd cu boala tatălui său, Piotr, fiul mai mare al lui Guleaev, conducea totul aproape singur. Nu o dată fusese la Elton; și în vara aceasta venise acasă mulțumit, împăcat, mai liniștit decît s-ar fi cuvenit la vîrsta lui: treburile fuseseră conduse cu îndemînare și totul ieșise cum nu se poate mai bine.

Dar acasă pe Piotr Mironîci îl așteptau neplăceri. Roțile morii se stricaseră rău și urechea lui, deprinsă, simți imediat în țăcănitul lor ceva care nu prevestea nimic bun.

— Și zici că n-a pomenit nimic, nici un cuvînt? îl întrebă Piotr pe fratele mai mic, după ce acesta îi povesti ce a vorbit cu bătrînul.

— Nici un cuvințel, răspunse Pavel. Doar atît că m-a cinstit de două ori cu rom.

— A devenit prietenos?

— Pavluşa în sus, Pavluşa în jos!

— E limpede, spuse Piotr. Dar cu Denisenko ce-i?

— Parcă poți să afli ceva de la ucraineanul ăsta?! Iți răspunde tot în doi peri.

— Bun, zise Piotr, mă duc să dau raportul.

Raportul îl interesa prea puțin pe Miron Lukici. Asculta tăcut, lingîndu-şi buzele ca şi cum ar fi mîncat ceva dulce, şi abia spre sfîrşit sclipi parcă în privirea lui inexpresivă o scînteie de ironie.

— Va să zică, totul e-n deplină regulă? întrebă el. Slavă domnului. Vino, Petruşa, şi mă sărută.

Piotr se aplecă, sărută pe tată-său pe obraz şi se dădu la o parte.

— Şi aici la noi totul merge bine, slavă domnului, spuse Miron Lukici. E adevărat, Pavluşa?

Pavel bîigui:

— Slavă domnului!

Bătrînul începu să rîdă, uitîndu-se pe rînd la cei doi feciori ai lui, apoi deodată se opri, mirîndu-se parcă de prezența lor.

— Ce mai vreți? Plecați.

Se uită după ei. Amîndoi erau la fel: spătoşi, cu omoplații bombați, reliefați sub podiovkă[1], cu linia umerilor bine desenată.

— Seamănă cu tatăl lor, şopti bătrînul şi făcu un semn spre uşă.

Frații stăteau față-n față, înmărmuriți. Cel mare îşi veni în fire cel dintîi şi spuse:

— Fără Denisenko nu facem nimic.

— Trebuiesc bani, îi ținu isonul Pavel.

— Am eu bani.

— E-nvățat cu nărav. Nu scapi ieftin.

— Ajunge. Să mergem.

Şi plecară.

Denisenko ținea o curte cu care pentru cărăuşie, aproape tot transportul peste Volga era în mîinile lui;

---

[1] *Podiovkă* — Haină bărbătească plisată în talie (n.ed.).

caii lui erau vestiți; fusese cu ei pînă la Penza și pînă la Tambov. Avea faima unui surugiu foarte priceput.

Curtea lui se întindea la marginea rîpei, dincolo de zidurile bisericii Kazan. Bălegarul din grajduri și din curte se arunca în rîpă, de unde se ridica un abur călduț, dulceag, de gunoi putrezit. Totul împrejur era pătruns de acest miros, totul plutea și se scufunda în el.

Ca toți ucrainienii din regiunea Pokrovsk, Denisenko vorbea cam stîlcit, amestecînd cuvintele ucrainene cu cele rusești, pe un ton cîntat, apăsînd pe ultima silabă. Sărea pe piciorul cel sănătos, cu cel beteag chircit sub el, ca găinile, și se tot închina.

— Apăi, că știu eu ce gînduri o hi avînd dumnealui?

— Dar ce-i scriai în scrisori? insistă Piotr posomorît.

— Scrisori? Ferească-mă Maica Precista! Nici că mi-au auzit urechile de scrisori!

— Lasă că știu eu! spuse Pavel.

— Că ce?

— Că tata a primit scrisori de la tine.

Denisenko se repezi:

— Văzutu-le-ați cu ochii domniilor voastre?

— Le-am văzut! strigă Piotr.

— Ba nu! rîse Denisenko.

Și așa se ciondăneau, privindu-se unul pe altul, așteptînd momentul potrivit să treacă la fondul chestiunii. In sfîrșit, Piotr întrebă:

— Cît vrei?

Pe Denisenko parcă l-ar fi trăsnit. Sări în sus, se repezi spre colțul cu icoane, se așeză pe laviță.

— Auleu și vai de mine! mormăi încet, ștergîndu-și sudoarea de pe frunte. Ce să hie asta, că n-am auzit bine, Piotr Mironîci?

— Ba ai auzit bine, răspunse Piotr liniștit. Cît vrei ca să spui pentru ce te-a chemat tata?

— Dar nu vreau nica! Ce nu spuneți de-a dreptul: de ce, mă rog matale, Denisenko, te-ai dus la tătînele nostru?

Spaima de adineauri dispăruse ca prin minune. Spuse rîzînd :

— Miron Lukici s-a făcut zgîrcit la bătrînețe. Denisenko, cică, ia cam scump pentru care. Norocul tău, zice, că nu pot să mă salt în picioare, că te-aș scutura eu di moț!

Trase de smocul său de păr aspru și o zbughi, rîzînd, pe ușă.

— Stați oleacă, dragi oaspeți, mă răped numa pîn-la grajduri. Oh, mi-ați tulburat sufletul, dragii mei!...

— Plecăm fără nimic? spuse Piotr fratelui său.

— Uite așa o să tot sară ca un diavol.

— Ei, la dracu! Pierdem vremea de pomană.

Acasă era totul ca și înainte, nici o schimbare, dar cei doi frați nu aveau pace. Tot li se părea că acuși, acuși, o să le cadă năpasta pe cap și ei habar nu au de unde o veni și cum s-o preîntîmpine. Umblau posomorîți, nu aveau nici un spor la treabă, tot cu gîndul la ce-ar putea să le coacă tatăl lor, pînă cînd, într-o bună zi, pe neașteptate, lucrurile se limpeziră de la sine.

Asta s-a întîmplat într-o seară, cînd se întunecase și cînd cheile trebuiau predate bătrînului. Piotr Mironîci, pregătindu-se să meargă jos unde locuia bătrînul, ciuli deodată urechile în liniștea ce pogora tot mai mult peste zgomotele din timpul zilei. Fără să scoată o vorbă, o zbughi într-un suflet din odaie, prea sprinten parcă pentru greutatea corpului său. Pavel se repezi după el în jos pe scări. Prin întuneric nu se putea desluși ce se petrece în coridor. Se auzea doar un zgomot în tindă, la intrarea principală. Pavel se ghemui lîngă ușcior.

— Piotr Mironîci, Piotr Mironîci! auzi el o voce înăbușită.

— Dă-ncoace! mîrîi Piotr.

— Piotr Mironîci, pe dumnezeul meu!

— Ce-ai în mînă? Dă-ncoa' îți spun, diavole!

— Piotr... z...ă...u!

O clipă nu se auzi nimic, apoi răsună un horcăit sălbatic.

— M-a sugrumat, Hristoase, doam...

Iar tăcere, apoi lovituri surde în podea, iar horcăit:

— Hristoase... doam... mă sugru...

Deodată se auzi un bîiguit disperat, abia deslușit:

— În cizmă... în dreapta... Hrist...

Zgomotul se întări parcă, pentru a se liniști brusc, apoi se stîrni iarăși și, după o secundă, Piotr zvîrli în cămară, ca pe un sac, trupul cuiva și trase zăvorul.

— Cine era? șopti Pavel.

— Vaska.

— Mi-a stat inima în loc. E viu?

— E prea devreme pentru prostănac să moară! răspunse Piotr, abia trăgîndu-și răsuflarea. Am simțit imediat cînd a tras zăvorul.

— Ei?

— Ei, și am pus laba pe el. Scrisoare, vezi?

Au urcat în cameră.

Pe plic era scris de mîna tatălui lor numele Agrippinei Avdeevna Șișkina.

— Una nouă? întrebă Pavel tot în șoaptă.

— Ai mai auzit de ea?

— Nu.

— Atunci e nouă.

Piotr rupse plicul.

„Respectată de la depărtare, adevărată rază luminoasă a zilelor mele și nădejde a fericirii, Agrippina Avdeevna! Nu-l respingeți pe cel ce năzuiește să capete un răspuns, ci încredeți-vă în sinceritatea lui. Nu un oarecare seducător, ci un rob ce vă divinizează arde de dorința de a îngenunchea la piedestalul frumuseții dumneavoastră. Gîndiți-vă în liniște la cele scrise pînă acum, la viața minunată și fericită pe care în fiece clipă sînt gata să v-o ofer la un singur capriciu al dumneavoastră. Căci totul, afară de anii ușuratici ai tinereții, promit să vă dăruiesc, iar simțurile mele pline de ardoare vor ști să înlocuiască tinerețea. De vă neliniștește însă cumva starea picioarelor mele, după cum l-ați întrebat pe trimisul meu, să știți că această boală mă lasă îndată ce mă gîn-

desc la dumneavoastră și ar putea să treacă cu totul dacă v-aș privi numai, porumbiță cerească...'

Vă implor să-mi răspundeți, arzînd de dorința să vină ceasul cînd, în sfîrșit, am să pot să mă întîlnesc cu îngerul meu.

Cu toată iubirea,
M i r o n G u l e a e v"

Frații citiră scrisoarea o dată, de două ori. Piotr o privi aproape de lampă, Pavel pipăi hîrtia. Nici unul nu cuteza să spună ce gîndește. Așa, tăcuți, se ridicară, stînd un timp nemișcați, acoperind lumina cu spatele lor vînjos. Apoi Piotr puse scrisoarea în buzunar, luă de pe masă legătura de chei și plecă la taică-său. Fratele lui îl urmă ca o umbră.

Miron Lukici își întîmpină fiii cu o oarecare bănuială. Se lăsă pe un braț al fotoliului, de parcă i-ar fi fost mai la îndemînă să le urmărească de departe chipurile.

— Parcă am auzit un zgomot pe coridor.

— Poftim, tătucule, cheile, spuse Piotr și întinse bătrînului legătura.

Acesta n-o luă imediat, se lăsă și mai mult într-o parte și repetă, ațintindu-și privirea spre fiul său :

— Te-am întrebat ce zgomot a fost pe coridor.

— Poftim cheile, sau unde poruncești să le pun ? răspunse Piotr.

Bătrînul întinse mîna alene, cu șovăială, ca și cum cheile grele, înșirate pe inel, ar fi fost neobișnuit de reci.

— Unde-i Vaska ? întrebă el, strîngînd tare cheile în laba lui ca de gîscă.

— Dumneata ar trebui să știi mai bine, e sluga dumitale.

O clipă se făcu tăcere ; toți trei erau cu răsuflarea întretăiată. Era doar prima dată în viața sa cînd Miron Lukici auzea un astfel de răspuns.

— Nu ești în toate mințile, băiete ? mormăi el.

Chipul lui Piotr își pierdea tot mai mult culoarea.

— Eu sînt în toate mințile, dar nu știu dacă dumneata ești, tată! La bătrînețe le-ai pierdut parcă cu totul! Ce vrei să faci cu noi? Pentru ce vrei să ne pedepsești?

— Încetează cu obrăznicia! îl întrerupse tatăl.

— Dă-mi voie să-ți spun tot, tată, continuă Piotr cu mai multă încăpățînare și mai răspicat. Să ne-nzestrezi cu mamă vitregă e cam tîrzior. Sîntem cam mari. Să ne împărțim cu ea moștenirea, eu și Pavel, e dureros. Casa asta se ține pe umerii noștri. Dumneata știi. Dar dacă e pentru plăcerea dumitale...

— Să taci! strigă bătrînul și, aplecîndu-se peste fotoliu, zgîriind cu mîna speteaza de pai împletit, mormăi: Ai furat scrisoarea? Răspunde, ai furat-o? Scrisoarea mea!

— Uite scrisoarea dumitale, spuse Piotr, scoțînd din buzunar foaia mototolită.

— A-a! strigă bătrînul și deodată zvîrli cu toată puterea cheile în obrazul lui fecioru-său.

Piotr nu apucă să se ferească. Legătura, zăngănind, se izbi de capul lui și căzu jos. Repede își prinse fruntea cu ambele mîini.

— Tată, așa poți să-l omori! strigă Pavel, repezindu-se la frate-său.

Miron Lukici, cu ochii holbați, șuieră cu glasul stins:

— Ați mirosit?! Ați mirosit?! V-ați repezit ca niște ulii! Așteptați moartea mea? Vă gîndiți la moștenire? Dar v-ați greșit socoteala! Iacă unde vă am pe amîndoi! Nimic n-o să căpătați! Cît oi avea cap și mîini, n-o să fiți la mine decît niște slugi, slugi! Am să trăiesc mai mult decît voi, mai mult, mai mult!

Într-adevăr, părea că un nou torent de viață izbucnise în el. Se ridică, înfigîndu-și pumnii în scaun, pledul îi căzu de pe genunchi. Aproape că stătea în picioare și continua într-un șuier:

— Mai mult! Mai mult!

Printre degetele lui Piotr se prelingea sînge. Pavel îl luă de umeri, îl întoarse și-l scoase din odaie.

3

Pe fereastră se vedea o bătrînă împărțind, la un mormînt, pomană săracilor și schilozilor. Cu o lingură scotea colivă dintr-o strachină de lut și o turna în palmele întinse ale cerșetorilor. Dînd capul pe spate, ei îndesau grîul fiert în gură, îl mestecau și se închinau. Bătrîna se închina și ea.

Pe cărăruia pietruită cu lespezi albe venea, printre morminte, un călugăr.

Primprejur bîzîiau albine. Pesemne că drumul lor către prisacă trecea pe lîngă fereastră.

Era liniște. Pereții văruiți ai sălii și coridorul lung, care se pierdea în întuneric, măreau cel mai mic zgomot, făcîndu-l să se repete, grav, de nenumărate ori, ca într-o biserică goală.

Mirosuri de miere, de untdelemn, de pește și de busuioc de mult uscat veneau dinspre coridor și, amestecîndu-se între ele, se risipeau pe fereastra deschisă.

Cei doi frați ședeau pe o bancă din colțul sălii. Speteaza băncii avea la mijloc o cruce. Pe lîngă pereți erau înșirate, la distanță unul de altul, scaune cu învelitori albe. In colțul din față stătea un iconostas îmbrăcat în brocart vișiniu. Deasupra lui pîlpîia o lumînare galbenă.

Așteptarea devenea tot mai plictisitoare. Pavel căscă de două ori cînd ușa se deschise și un călugăr anunță, făcînd plecăciuni repezi spre cealaltă cameră :

— Preasfinția-sa !

Cei doi frați se ridicară în picioare.

Arhiereul intră, mîngîindu-și ușor crucea pe piept. Ochii îi sclipeau parcă vesel, parcă ironic. Un motan pîntecos, cu blană pufoasă, veni fuga după dînsul, apoi dispăru deodată sub sutană.

— Preasfinția-voastră, spuse Piotr și își încrucișă mîinile, plecîndu-se pentru binecuvîntare.

— Care Guleaev ?... în numele tatălui și al fiului, întrebă arhiereul, acela care are vase de transportat sare pe Volga ? și al sfîntului duh...

— Da, acela, preasfinte, Miron Guleaev.

— Ei, ce-i cu el?
— Fiți bun și ascultați-ne, preasfințite, am venit cu jalbă.
— Jalbă împotriva cui? îi întrerupse arhiereul, privind spre cei doi frați cu neîncredere.
Motanul își scoase botul de sub sutană și privi și el în sus, ațintindu-și, pe rînd, pupilele tăioase ca două muchii de cuțit spre cei doi frați.
— Dacă-i împotriva tatălui vostru, atunci nu vă face cinste; copiii se cade să-i arate supunere.
— Supunere, preasfinte, îl îngînă Piotr, teamă și supunere. Dar jalba noastră nu-i atîta împotriva părintelui nostru cît...
— Zi-i, oftă arhiereul.
— De altfel, binevoiți să vă uitați, preasfinte, spuse Piotr, întorcîndu-se cu fața spre lumină și ducîndu-și degetul la tîmplă, semnul acesta îl port fără să am vreo vină.
— E adîncă, observă arhiereul, privind rana cu curiozitate. Cu ce a fost făcută?
— Cu cheile, preasfinte.
— Zi-i.
— De zece ani părintele nostru e cu picioarele neputincioase și e purtat pe un fotoliu cu roate. De atunci în casa noastră e liniște, dar tot greul cade pe noi, pe Pavel și pe mine. Preasfinte, iertați-mă, nu știu cum să spun... dar, sînt ca la spovedanie în fața preasfinției voastre. S-a aciuiat în oraș o tînără... una, așa, cam ușuratică. De altfel se ține mîndră, e atrăgătoare, pare cinstită, dar pare numai așa, preasfinte. Pavel a văzut-o. E o ispită, preasfinte.
— Înțeleg, spuse arhiereul.
— Pe tînără o cheamă Șișkina; înainte a locuit la Tambov, iar de acolo se spune că a fugit, fiind urmărită. L-a îmbătat pe un moșier de acolo și i-a furat tot, pînă la ultima cămașă. Într-un cuvînt, e o adevărată țigancă, preasfinte.
— Cîți ani are părintele vostru? întrebă deodată arhiereul.
— Șaptezeci și unu, preasfinte,
— Mama trăiește?

— Mama a fost prima nevastă a tatii, după aceea am crescut cu mamă vitregă și după aceea... Părintele nostru este foarte pătimaș, preasfinte, și înainte se mai întîmpla să... dar, pe atunci umbla pe picioare...

— Deci este văduv?

— Văduv, preasfinția-voastră.

Preasfinția-sa își ridică capul și aspirînd aerul, spuse cu o blîndă resemnare:

— Totul este în mîinile domnului. Sfînta biserică încuviințează să te căsătorești de trei ori.

Piotr îl privi în ochi. Pupilele îi erau ciudat de mici, ceva nedeslușit sclipea în ele — blîndețe, curiozitate, sau o indiferență de gheață.

Piotr se prăbuși în genunchi, trăgînd și pe fratele său după dînsul și atinse cu fruntea podeaua.

— Nu ne lăsați să ne prăpădim, preasfinte, dați-ne un sfat!

De jos, drept în fața lui, străluceau ochii galbeni-verzui, cu pupilele negre și înguste, ai motanului. Scoțîndu-și capul de sub sutană, pisoiul își mișcă nările, stînd parcă în dubiu dacă să mîngîie capul omului ivit pe neașteptate pe podea, sau să-l zgîrie.

Piotr își dezdoi repede spinarea.

— Dați poruncă, preasfinte, protopopului, să nu-l cunune pe tatăl nostru! Totul stă în puterea preasfinției-voastre.

— Cum în puterea mea?! spuse arhiereul, coborîndu-și privirea spre cruce și mîngîind-o iar ușor. Domnul a înzestrat pe om cu voință și omul singur își alege binele sau răul.

După ce stătu puțin pe gînduri adăugă:

— Vă rog, ridicați-vă! Părintele vostru este doar în toate mințile, nu?

— Putem oare să spunem că-i așa, preasfinte? Treburile nu-l mai interesează, nici de mîncat nu mai mănîncă, pe mine și pe Pavel nu vrea să ne vadă. I s-a tulburat mintea, preasfinte!

— Așa judecați voi, spuse încet arhiereul. Asta ar avea mai mult temei dacă ar spune-o un doctor priceput în de-alde astea, adăugă el și mai încet, și își

întoarse capul într-o parte. Piotr aruncă o privire către fratele său. Acesta se uita fix, aproape cu spaimă, la pisoiul care i se lipise de cizmă, cu mare dragoste, așa deodată.

— Ați înțeles? întrebă arhiereul.

— Ascult, preasfinte.

— Nu asculți bine! spuse sec arhiereul și ridică mîna pentru binecuvîntare. Adevăr grăiesc vouă că totul e în mîinile domnului.

— Preasfinte! exclamă Piotr cu disperare. Dacă pe tata nu-l puteți opri, fetei nu-i putem veni de hac? Dacă intră ea în casa noastră, eu și cu fratele meu trebuie să plecăm în lume!

Pupilele nu se mai vedeau de loc în ochii preasfinției-sale. Spuse povățuitor:

— Asta ar depinde mai curînd de excelența-sa, dacă tînăra de care vorbiți este de o morală îndoielnică. Oare am înțeles bine?

— Prea bine, preasfinte.

— Curmarea răului depinde de puterea laică. Mergeți în pace.

Ridică din nou mîna, dar se opri și adăugă, de astă dată cu mai multă blîndețe:

— De altfel, părintele vostru este cunoscut în oraș. Fără strigări de la amvon, nimeni nu va cununa. Cînd le-ați auzi, atunci să și porniți la treabă. In numele tatălui și al fiului...

Porni spre camera sa, dar deodată se întoarse și întrebă cu severitate:

— Vă dați obolul la lăcașurile domnului?

— Da, preasfinte. Spuneți-ne, unde doriți?

— Totuna-i. Se poate la catedrală, se poate și la mînăstire. Biserica domnului e una singură.

Apoi zîmbi deodată ironic:

— Am numai doi preoți de care mă cam îndoiesc. Aceia s-ar putea să cunune și fără strigări. Unul e la Kurdium, celălalt la Uvek. Fiți cu băgare de seamă, încheie preasfinția sa cu viclenie-n glas și se îndreptă spre ușă.

Motanul se repezi după el, cu coada băț.

Frații trecură prin curtea mînăstirii, călcînd pe lespezile albe care formau o cărăruie între biserică și chilii. Se auzea zumzetul albinelor și foșnetul ușor al crîngului. Vreo doi, trei călugări le ieșiră în cale și-i salutară. La poartă îi înconjurară cerșetorii, cerînd pomană și murmurînd rugăciuni.

Crîngul se rărea tot mai mult. Spre capătul lui, pe o colină, se înălța o moară de vînt, învîrtindu-și, abia-abia, aripile paradite.

Aici era mai mult spațiu decît în crîngul care amintea de liniștea parfumată a mînăstirii. Frații se opriră.

— Să știi că n-o fi pomenit degeaba de doctor, spuse Pavel.

— Nu zău ?

— Iaca zău ! Motanul l-ai văzut ?

— L-am văzut.

— Ei, asta-i ! dete cu importanță Pavel din cap.

Își scoaseră amîndoi șepcile și încet, fără grabă, își șterseră frunțile de sudoare.

4

Un servitor o conducea pe Agrippina Avdeevna prin parc. Ea purta pe umeri o eșarfă neagră. Silueta nu i se distingea printre arbori în întunericul serii. Se uita la ciorapii albi ai celui care o conducea și asculta scîrțîitul nisipului de sub picioare.

Lîngă podeț, servitorul se opri și, arătînd cu mîna înainte, șopti :

— Așteptați, vă rog, în pavilion.

Agrippina Avdeevna merse ușurel pe podețul îngust, ce se prelungea, urcînd, spre pavilion. De o parte și de alta se întindea lacul. În mijloc apa oglindea încă, din loc în loc, porțiuni mai puțin întunecate de cer ; pe margine, spre mal, unde se îngrămădeau țanțoș tufișurile tunse, era întunecoasă, părînd înspăimîntător de adîncă. Pavilionul avea drept acoperiș un schelet subțire de lemn, în care erau prinse, una

lîngă alta, bucățele de sticlă colorată. La această oră aici era sumbru ca într-o capelă de cimitir. Agrippina Avdeevna își strînse mai bine eșarfa și începu să aștepte.

La urma urmei, nu e atît de ușor să trăiești. E adevărat că nu ești nevoită să muncești, dar grijile nu-ți dau pace și duci o viață suportabilă, și nimic mai mult. Iar viața, își spunea Agrippina Avdeevna, adevărata viață, ar putea fi atît de plăcută, și singurul om care înțelege ce este viața plăcută e excelența-sa, Alexei Davîdovici.

Ah, ce viață a știut el să-și creeze în jur! Nici nu era de fapt viață, era un fel de plutire, o alunecare abia simțită între cer și pămînt. Și pămîntul era cu totul altul decît cel pe care se înșirau sate sălbatice și orașe ca Penza, Tambov, Saratov. Înveșmîntat în verdeață, scăldat de rîulețe și de fîntîni arteziene, pămîntul acesta, asemenea unei cupe, cu izvoare și fîntîni răcoroase, era împodobit cu plante și flori înmiresmate, așezate cu măiestrie în stil francez sau italian. Aici nu existau case sau șoproane, ci numai palate, pavilioane, grote. Aici nu exista nimic greoi, neconfortabil sau obositor. Și chiar de pe acest pămînt ușor, bătătorit, netezit, diferite mici coline și podețe, ba ici, ba colo, înălțau omul în văzduh, spre linia diafană și minunată ce se împreuna cu cerul. Doamne, aici chiar și cerul era altfel, nu ca cel de la Tambov și Saratov, nu! Aici totul era altfel, fără nori, eteric. Visul minunat al Eldorado-ului a ajuns aici cu întîrziere de peste un veac, și iată că natura s-a îmbrăcat în aur, iar oamenii parcă n-ar mînca păstrugă și plăcintă cu pește, ci...

— Ah! exclamă Agrippina Avdeevna, eu visam, și dumneata...

— La ce visai, scumpa mea? întrebă excelența-sa Alexei Davîdovici, intrînd în pavilion.

— La plăcintă cu pește... Dar ce vorbesc? Ce ai să-ți închipui? Mă gîndeam cum pot oamenii mînca plăcintă cu pește...

Alexei Davîdovici căuta prin întuneric mîna Agrippinei Avdeevna.

— Cînd mă duc la arhiereu la masă, mănînc cu plăcere asemenea plăcinte! Asta te face să-ți fie silă de mine?

Căutînd să-și ascundă stînjeneala, ea-l dojeni cu glas mieros:

— Frumos e pentru un cavaler să se lase atît de mult așteptat? Oare nu din cauza plăcintelor cu pește umbli atît de încet?

— Draga mea, m-am gîndit la dumneata și am ordonat să se facă repetiția pentru jocurile de artificii. Pregătindu-mă pentru primirea oaspeților, aș fi vrut ca și dumneata...

— Mult mai plăcut ar fi fost pentru mine să privesc jocurile de artificii împreună cu toți oaspeții.

— Draga mea...

— Oh, știu cît e de greu, spuse cîntat Agrippina Avdeevna și se lăsă pe bancă.

— Nerăbdarea dumitale, crede-mă, o împărtășesc și eu. Dar... iată, a și început, schimbă vorba Alexei Davîdovici. Să mergem la geam.

Departe, pe malul lacului, izbucneau jerbe de foc. Rachetele se înălțau una după alta și se risipeau într-o pulbere scînteietoare, ce cădea pe apă, dispărînd apoi în adîncurile ei.

— Îți place?

— Știu că artificiile vor fi mult mai minunate pentru oaspeți, cu toate că și această repetiție este interesantă.

— Te asigur... începu Alexei Davîdovici, apropiindu-se de Agrippina Avdeevna, dar ea se îndepărtă. În dreptul ei era un geam roșu, care îi făcea fața să ardă în lumina lui. Alexei Davîdovici stătea în fața unui gemuleț albastru. Nasul lui mare se lungise parcă și mai mult. Pe chelie îi cădea o dîră de lumină verde, pe pîntec i se perindau luminile multicolore ale rachetelor, iar picioarele îi erau în umbră, încît părea că, în fața Agrippinei Avdeevna, nu se află decît un trup mic, fără picioare, cu un cap de un albastru cadaveric. Ea se cutremură și-i spuse:

— Sfătuiește-mă ce să fac, Alexei Davîdovici? E a doua lună de cînd mă plictisește cu scrisorile lui

un hodorog fără picioare, negustor pare-se. Îmi promite o adevărată împărăție. M-a plictisit de moarte!

— Numele negustorului nu-l știi?

— Un oarecare Miron Guleaev.

— M-m-m, mormăi Alexei Davîdovici. Nu stii cumva cu ce face negoț? Nu cumva cu sare?

— Poate cu sare, poate cu săpun. Ce importanță are?

— Dacă-i cel cu sarea... spuse Alexei Davîdovici, și se opri puțin așa cum obișnuia să facă la audiențele lui, pe acela mi se pare că îl cheamă Miron... Și ce-ți scrie el, draga mea?

— O, îmi scrie ca un adevărat îndrăgostit! exclamă Agrippina Avdeevna. Nici n-ai crede că-i bătrîn!

— Asta e plăcut.

— Ce?

— Trebuie să fie plăcut, spun, să ai un admirator atît de pasionat.

— Dar e țintuit în fotoliu, Alexei Davîdovici! Și apoi e un simplu negustor!

Excelența-sa tuși și se apropie din nou de Agrippina Avdeevna.

— Nu sînt eu cel care ar trebui să te ajute la alegerea adoratorilor, mai ales că m-am obișnuit să mă consider și eu printre ei și chiar... Alexei Davîdovici se opri din nou, chiar preferat între toți ceilalti. Nu greșesc oare, draga mea?

Luminile de pe lac se stinseră repede. Pavilionul se cufundă în întuneric.

— O, dumneata... șopti Agrippina Avdeevna.

Un minut trecu în tăcere.

— M-da, spuse Alexei Davîdovici, ca și cum ar fi terminat cu o chestiune și ar trece la alta. Pe acela, îmi amintesc, îl cheamă într-adevăr Miron... Dacă este el, scumpa mea, dacă... m-m-m... cel care face negoț cu sare... atunci dă-mi voie să-ți spun că este un om...

— Nu mă chinui! Nu e decît un negustor și încă unul înțepenit în fotoliu! repetă Agrippina Avdeevna cu dezgust.

— ...un om cu capital, continuă Alexei Davîdovici, şi are un capital, după cum se aude, cam de...

— Cam de? întrebă grăbit Agrippina Avdeevna.

— Cam, după cum umblă zvonul, de o jumătate milion în bilete de bancă.

Agrippina Avdeevna oftă.

— Şi cum sectorul cu sarea nu e străin de preocupările mele, pot să-ţi spun că zvonurile nu sînt departe de adevăr.

— Dacă n-ar fi bătrîn... rosti visător Agrippina Avdeevna.

— Atunci nu cred că te-aş sfătui să-ţi opreşti atenţia asupra lui. Dar cum e bătrîn şi încă şi bolnav, nu va trăi prea mult şi deci... de pildă, soţia lui, dacă ar avea una, ar putea să rămînă curînd văduvă.

— Alexei Davîdovici! îl întrerupse Agrippina Avdeevna, cu teamă parcă, în glas.

Dar el continua să vorbească, cu o blîndă stăruinţă, vrînd parcă să convingă un copil.

— Avînd apoi capital, unei tinere şi atrăgătoare văduve nu-i va fi greu să facă o partidă bună, mai ales că are şi un prieten credincios care o adoră. Şi atunci dorinţele dumitale...

Noi lumini se aprinseră pe lac. Agrippina Avdeevna spuse cu vioiciune:

— Atunci am să privesc jocurile de artificii împreună cu ceilalţi oaspeţi ai dumitale?

— Şi nu din pavilionul acesta, ci...

Dar Agrippina Avdeevna nu-l lăsă să-şi sfîrşească vorba.

Focurile de artificii se aprinseră viu, luminînd gemuleţele colorate ale pavilionului. Pîlpîiri de curcubeu îmbinau şi reuneau trăsăturile Agrippinei Avdeevna cu ale lui Alexei Davîdovici...

In noaptea aceea, excelenţa-sa avu un somn bun şi odihnitor.

Dimineaţa, proaspăt, întinerit, apăru în anticameră, mergînd cu paşi mărunţi, adulmecînd tot aşa, mărunt, cu nasul în dreapta şi în stînga, parcă ar fi vrut să miroasă ce-l aşteaptă. Şi-l aşteptau: o bătrînă generăleasă cu o boneţică de dantelă pe cap, un bărbat în

redingotă, semănînd cu un profesor de limba greacă, și cei doi frați Guleaev. Excelența-sa primi pe cei veniți, după rang: întîi eșarfa, apoi redingota, și la urmă se opri în fața celor două podiovce de negustor.

Îi ascultă cu multă bunăvoință și nu-i întrerupse decît cu o singură întrebare: „Miron Guleaev?", scoase din vestă tabachera și întrebă: „Obișnuiți?", apoi, prizînd tabac, încheie:

— Din tot ce mi-ați povestit se vede că ar putea să iasă mari neplăceri. Dar ce fel de ajutor doriți de la mine?

— Bizuindu-ne pe excelența-voastră, spuse Piotr, cutezăm să vă rugăm să luați măsuri împotriva domnișoarei Șișkina, dată fiind imoralitatea ei.

— Imoralitatea? M-m-m, se opri Alexei Davîdovici. Cum... imoralitate... în ce fel? Cum imoralitate?

— Pericol pentru cetățenii cinstiți și respectați... Ar fi de dorit să părăsească orașul... Ispită, încercă cu prudență terenul Piotr.

— M-m-m... Pericol? Ispită? nu pricepea și se enerva excelența-sa. Cum vorbiți de ispită, de vreme ce părintele vostru vrea căsătorie legală?

— Ne ruinează, excelența-voastră!...

— Totuși, legea-i lege! ridică ușor tonul Alexei Davîdovici. Iar domnișoara aceea, cum îi spuneți... domnișoara? Ce spune ea?

Excelența-sa bătu cu unghiile în tabacheră.

— E o chestiune care privește biserica. Numai biserica. Nu găsesc că depinde de mine.

Se dădu înapoi, gata să-și ia rămas bun și să termine audiența, dar își roti nasul într-o parte și în alta și trecu ușor la un alt subiect:

— Deci lucrați, împreună cu tata, la sare? Așa? Tot mă pregătesc să mă duc la lacul Elton, să văd ce-i pe acolo... m-m... să mai pun ordine... Sînteți pe Elton, nu? Știu, știu. M-mmm... mi s-a raportat într-o zi că negustorii ocolesc un sector mic de pe Elton... c-ar fi cică nerentabil... nu-mi amintesc acum ce sector anume...

Mai întinse o dată tabachera, spunînd: „Obișnuiți?" și întrebă apoi cu totul în treacăt:

— Nu v-ar interesa cumva acest mic sector?
— Excelența-voastră! spuse Piotr, oftînd din greu. Îl cumpărăm chiar și acum.
— Poate că va trebui să-l convingeți pe tata în chestiunea... m-m... sectorului? întrebă cu îngrijorare Alexei Davîdovici. Iar în chestiunea voastră cu această... m... m... domnișoară...
Lungi foarte mult fraza și, lămurit în sfîrșit, declară solemn:
— In caz de încălcare a moralei, să vă bizuiți pe lege... M-m... Astăzi, mi se pare că e o zi splendidă!
Ziua era într-adevăr minunată. Verdeața, rotondele cu flori, podețele și pavilioanele de piatră erau înecate în soare, împrejur totul strălucea, totul era atît de armonios și de neobișnuit, încît cei doi frați, fără să se fi vorbit, străbătură tot parcul, pînă la poartă, în vîrfurile picioarelor.

5

Ca întotdeauna după sărbătoarea Adormirii Maicii Domnului, nopțile erau întunecoase. Pulbere de stele scînteia pe cerul negru.
Pe malurile Volgăi, tot atît de negre ca și cerul care le continua parcă, mocneau focuri singuratice ca niște tăciuni aprinși.
Strada Millionnaia dormea somn greu, ferecată cu lacăte și cu zăvoare. Din cînd în cînd cîini, acum dezlegați, mîrîiau; în grajduri caii băteau din copite sau, în vreun hambar aluneca o bucată de sare, huruind ușor în rostogolirea ei.
De pe Volga se auzeau strigătele adormite ale paznicilor. Ele răzbăteau pînă la oraș, unde se amestecau cu ropotul de toacă ce anunța că și aici paza e trează.
Piotr nu putea să doarmă. Miron Lukici era bine păzit. În jurul casei nu veghea numai o singură pereche de ochi. La porțile curții moțăia paznicul, pe stradă bătea toaca rondul de noapte, iar cîinii, ne-

hrăniți de dimineața trecută, așteptau înrăiți zorile. Vaska dormea la ușa stăpînului, ca de obicei. Totul era bine rînduit. Dar pacea lipsea din casă.

Pavel gemu prin somn, se trezi deodată, sări în sus și își ațintí privirea asupra fratelui său:

— Auzi cîinii?

— Îi aud.

— Tiii, frate, spuse Pavel, frecîndu-și ochii, știi ce-am visat? Parcă era sîmbătă și făceam plățile la oameni. Am băgat mîna în buzunarul șubei. Acolo în loc de bani, ceva pufos. Scot mîna — un motan. L-am aruncat jos, el s-a ghemuit, gata parcă să sară. Oamenii s-au pus pe rîs... M-au trecut sudorile.

— Nu-i a bine, hotărî Piotr. Mă duc să văd ce-o mai fi pe-afară.

Mersé prin casă pe dibuite, își luă în drum șuba și ieși. Cîinii alergară la el dînd de zor din coadă. Peste tot era liniște. Afară părea mai puțin întuneric decît în casă și pămîntul răspîndea răcoare. La mînăstirea de maici din apropiere bătu clopotul de vecernie. De pe malul apei se auzi un strigăt prelung.

Piotr se înfășură în șubă și se duse grăbit spre poartă, la paznic.

— Dormi?

Paznicul nu răspunse.

Piotr îl înghionti.

— Ce-i? întrebă paznicul.

— Ai adormit?

— Nu-u, cum să dorm? Păzesc.

— Parcă ar fi strigat cineva pe mal după ajutor. Ai auzit?

— Strigă degeaba. Halal de-așa paznici! răspunse bătrînul. Trebuie să știi să faci de pază. Dacă faci zgomot, hoțul se sperie. Dacă taci, vine și-l înhați! Și pe urmă, arde-l cît îți poftește inima... Dacă strigi, poți să stai o viață întreagă de pază și nu prinzi pe nimeni.

Piotr privi cerul și spuse încet:

— În nopți ca asta se fac tot felul de fărădelegi.

— Nu-u, răspunse paznicul cu pricepere, în nopți ca asta nu se întîmplă nimic. Vezi cum pîlpîie stelele? Răufăcătorul stă acum acasă.

Se gîndi puțin și adăugă:

— Am să-ți dau de știre, Piotr Mironîci, dacă o fi ceva. Du-te, culcă-te.

Piotr se înapoie în casă, trecu prin coridor. Vaska sforăia dus. In camera lui Miron Lukici era liniște.

Piotr urcă încetișor în camera sa. Pavel dormea. Se culcă și el și se înveli pînă peste cap ca să se încălzească...

Miron Lukici ciulea urechea la fiecare sunet, ca o pasăre. A deosebit scîrțîitul podelei de scîrțîitul ușii cînd a umblat fiul său, a auzit sfîrîitul lumînării și mai auzea ceva ce se petrecea dincolo de șoaptele și de foșnetele accesibile urechii, un fel de glas interior al celor neînsuflețite. Zîmbea, întinzîndu-și gîtul uscățiv, holbîndu-și ochii, zîmbea de fericire că avea un auz fin ca al unei zburătoare. Ce-ar fi dacă ar deveni el însuși o pasăre? Demult ar fi zburat din această colivie, nici un fel de pază nu l-ar fi putut opri. Ar fi rîs de toți supraveghetorii săi. Dă atunci alarma și ispitește din ușă în ușă cît vrei!

Lui Miron Lukici i se făcuse lehamite de toată casa asta, cu toți locatarii ei, cu toate bogățiile și cu tot calabalîcul din ea. Îi alunga pe toți de lîngă el, să nu-i mai vadă în fața ochilor, venind cu rapoarte, băgîndu-se în ungherul său.

— Negustorul de pește mi-a spus să vă întreb, striga Vaska, dacă nu doriți plătică.

— Mi-e totuna, poate să fie și dracu, spunea Miron Lukici, întorcîndu-și privirile. Șterge-o de aici, prostule!

Nu vroia să știe de nimic. A tot așteptat ziua lui, ceasul lui, și acum aștepta ultima secundă, care dintr-o clipă într-alta trebuia să vină. Era gata. Totul era pus la punct.

Ședea învăluit în tăcere cu sufletul gol, încordat, cu coatele desfăcute, gata parcă să sară din fotoliu. Toate celelalte simțuri sau îi ajutau parcă auzul, sau adormiseră cu totul. Dacă în clipele acestea l-ar fi

cuprins pe Miron Lukici vreo durere, n-ar fi simțit-o. Sta cu gura întredeschisă, cu broboane de sudoare în sprîncenele-i cărunte, degetele îi tresăreau din cînd în cînd și, neliniștite, își schimbau mereu locul.

Iată că mîinile ating roțile fotoliului. Fotoliul pornește din loc. Merge lin, roțile sînt bine unse, pe podea e un covor. Încet, scaunul se apropie de fereastră. A zecea oară Miron Lukici scoase ceasul din vestă.

Dar nu apucă să-l deschidă.

Auzi o bătaie ușoară în oblonul ferestrei: o dată, de două ori.

Miron Lukici ridică repede capul. Privirea i se fixă pe drugul de fier ce închidea oblonul. Drugul tresări și dispăru în ascunzătoarea lui.

Miron Lukici stinse fulgerător lumînarea, dibui cîrligul oblonului, îl desfăcu și trase. Cîrligul se desprinse, și zăngănitul lui se auzi ușor, înspre stradă, dincolo de oblon.

— Ș-ș-ș ! făcu Miron Lukici.

Oblonul se deschise fără zgomot. Niște mîini reci, noduroase, îi atinseră degetele.

— Dați-vă mai încolo, se auzi din stradă.

Apoi Miron Lukici simți cum ceva mătăhălos se ridică din întuneric, urcă pe pervazul ferestrei și se prăbușește în cameră, împingînd scaunul.

— Ț-ț-ț ! Mai încet ! dădu din mîini, înspăimîntat, Miron Lukici.

Dar în aceeași clipă o mînă îi alunecă peste umăr, se așeză între spatele lui și fotoliu, și cineva îi șopti în dreptul nasului :

— Apucați-vă de grumazul meu ! Luați-mă de grumaz, mai strîns !

Miron Lukici îmbrățișă un cap păros, tuns scurt și deodată, cu o ușurință neașteptată, părăsi scaunul.

— Dă-i drumul ! Dă-i drumul ! auzi din nou, și imediat, alte mîini de dincolo de fereastră îl prinseră și-l cufundară în întunericul rece, ca într-un rîu.

Omul care-l ținea pe Miron Lukici în brațe fugea cu grijă prin întuneric. In spatele lor bocăni ceva, cîinii începură să latre. Dinspre poartă se auzi un glas bătrînesc :

— Au-u-d! Au-u-d!

Miron Lukici începu să tremure.

După colț, puțin mai departe de drum, stătea pe mal o căruță cu coviltir. Un om se apropie, îl așeză pe Miron Lukici în car ca pe un copil în leagăn și fugi înapoi. Miron Lukici auzi pași grăbiți, parcă ai unor urmăritori, apoi o răsuflare grea și șoapte. Cineva încerca să urce în car fotoliul lui Miron Lukici. Fotoliul nu încăpea, și o roată îi prinse piciorul lui Miron Lukici.

— Puțină răbdare numai, auzi de afară.

— Denisenko? întrebă Miron Lukici.

— Chiar eu.

Miron Lukici șopti:

— Dar ea unde-i?

— Ce?

— Ea e gata? E gata? mormăi bătrînul, tremurînd.

— Țineți-vă bine! spuse Denisenko, suindu-se pe capră.

Caii porniră. Oamenii care se învîrtiseră în jurul lor se mistuiră în întuneric. Căruța porni de-a lungul malului, prin hîrtoapele săpate de apă, pe prundișul acoperit de nămol, spre drumul Kazanului, spre rîpă, la curtea lui Denisenko.

Acolo deshămară repede caii și puseră fotoliul în grajdul de trăsuri. Pe Miron Lukici îl duseră în casă și stinseră luminile.

Curtea părea cufundată în întuneric ca de obicei, ca și cum nu s-ar fi petrecut acolo nimic deosebit. Caii sforăiau în grajduri, în mijlocul ogrăzii fumega un felinar, înălțînd spre cer o dîră roșcată de fum gros. Surugiii dormeau pe unde apucaseră, în căruțe, în șuri, pe fîn.

Pe Miron Lukici îl așezară într-un colț, acoperindu-l cu tot felul de sumane și de șube. Denisenko se liniști și se urcă pe cuptor.

Miron Lukici dădu la o parte sumanele și rupse tăcerea cu jumătate glas:

— Denisenko! Ea unde-i acum?

— Să așteptăm, răspunse gazda.

Așteptarea nu fu prea lungă. Belciugul zăngăni, porțile scîrțîiră, se auziră strigăte.

— Înfundă-te cît mai mult, șopti Denisenko.

În tindă se prăbuși ceva, ușa se trînti cu zgomot de perete, și Pavel și Piotr Guleaev, cu felinare în mîini, năvăliră în cameră.

— Denisenko, diavol șchiop! urlă Piotr, unde l-ai ascuns pe tata? Dă-te jos de pe cuptor, neam de hoțoman!

Pavel îl apucă pe Denisenko de picior.

— Te omor, suflet de năpîrcă! strigă Piotr.

Denisenko sări de pe cuptor și se așeză pe laviță.

— Cu noi e puterea domnului, Dumnezeule, Maică Precistă, preasfințită, preacurată fecioară, Micola milostiv, sfinți muncenici, doamne atotputernic, mare, preaslăvit...

— Te omor-r, diavole! Unde l-ai ascuns pe bătrîn? Vorbește.

Piotr flutura felinarul pe sub nasul lui Denisenko. Denisenko tremura și gîngăvea:

— Apostoli, evangheliști, preasfinți...

Surugiii, somnoroși, buimăciți intrau în cameră, se îngrămădeau la ușă.

Pavel îl trase pe Denisenko de umăr, îl ridică, îl puse în picioare.

— Ce-o hi asta? se trezi Denisenko. Îi Piotr Mironîci? Îi Pavlo Mironîci? Doamne!

— Răspunde, unde-i tata?

— Miron Lukici? se sperie Denisenko.

— Faci pe nebunul! urla Piotr. Te omor! Răspunde de ce l-ai răpit pe bătrîn pe fereastră?

— Pe Miron Lukici? strigă desperat Denisenko.

Se apucă cu mîinile de cap. Ochii i se deschiseseră larg. Deodată îndepărtă cu mîna oamenii și făcu doi pași înainte.

— În fața crucii preacurate a domnului, începu el cu evlavie, și în fața oamenilor, se întoarse spre surugii, jur de trei ori, sînt nevinovat, nevinovat, nevinovat! O namilă de surugiu icni de parcă ar fi urnit din loc o căruță încărcată vîrf. Denisenko se închină.

Piotr îi lumină chipul cu felinarul. Ucraineanul avea un aer solemn, ochii nici nu-i clipeau măcar.

— Nu s-a făcut isprava asta fără caii tăi, spuse Piotr după o clipă de tăcere, cu glas mai potolit.

Denisenko se repezi imediat :

— Nu credeți în jurămînt ? Jurămînt ! Glebka ! se năpusti el spre surugiul tuns scurt. Glebka, zî cîți cai avem cu tății ?

— Cinci troici.

— Cinci troici ? Ați auzit ? Hai, mergem în grajduri să-i numărăm. Haideți ! Cinci troici ?

Începu să-i tragă pe frați de mîneci.

— De aseară nu i-am înhămat, spuse Glebka.

— Ați auzit ? Ați auzit ? repeta Denisenko.

— Taci odată ! făcu Piotr, dînd din mînă a lehamite.

Se duse în colț, unde erau îngrămădite sumanele, se așeză pe laviță, se sprijini cu coatele pe genunchi.

— Treaba dracului !

— Și voi, dragii mei flăcăi, n-ați auzît cum îl scoate tîlharul pe tatăl vostru pe fereastră ? întrebă compătimitor Denisenko.

Pavel spuse cu însuflețire :

— Am pus de pază un surd ! A lăsat să-l fure chiar pe stăpînu-său.

— Cine naiba să hi avut nevoie de el ? se miră Denisenko.

— Tu trebuie să știi, vulpe, strigă Piotr, poate că din vina ta tata e acum cununat.

— Cununat ? Cine să-l cunune noaptea ?

— Stai ! sări Piotr. Stai ! Cine să-l cunune ? Pavel, ascultă, știu ce-i de făcut ! Tu dă o fugă la Uvek, iar eu la Kurdium. Bătrînul trebuie să fie acum ori colo, ori dincolo. N-are unde să fie. Denisenko, fii bun și înhamă două troici !

— Doamne ! spuse Denisenko, taman așa-i ! Ori colo, ori dincolo ! Băieți, două troici, fuga ! Ce stați ? Ce căscați gurile ?

Împinse surugiii afară și se repezi după ei, luînd cu el felinarul.

Prin curte se stîrni zarvă: sunau alămurile de la hamuri, caii treziți nechezau, carele scîrțîiau, glasurile se ridicau prea vioaie pentru ora aceea de noapte.

Pavel ședea la masă. Piotr umbla prin cameră, se scărpina în cap, mormăia printre dinți:

— Numai de-am ajunge! De-am ajunge la timp!

Se apropie de grămada de sumane din colțul camerei; se aplecă, luă un suman, îl măsură pe trupul său.

Denisenko intră într-un suflet, smulse haina din mîinile lui Piotr, o aruncă în grămadă, apucă alta.

— Stai, stai. Îți aleg eu o șubă, pe măsură. Și pentru Pavel Mironîci, așteaptă!

Lua cîte un cojoc din grămadă, îl arunca la loc, scotea altul, alerga cînd la Pavel, cînd la Piotr, cînd iar la cojoace.

— Una e gata, strigă Glebka, năvălind în cameră.

— Amîndouă-s gata! urlă în spatele lui un alt surugiu cît o namilă, poftiți!

— Îi dibaci aista. Îi tare dibaci! țipa Denisenko, sărind, cu șubele în brațe, în jurul celor doi frați.

— Îi ajungem? întrebă cu asprime Piotr.

— Doamne! Cu caii mei! Cu caii mei poți să ajungi vîntul!

— Cam cît facem, ce crezi?

— De la Uvek în două ceasuri ești îndărăt, iar de la Kurdium ai să hii acasă spre ziuă. Cu domnul!

— Să mergem!

Peste un minut, cele două troici țîșniră una după alta pe poartă. În oraș se auzi mult timp uruitul roților. Denisenko stătu nemișcat în curte, pînă ce oamenii se risipiră. Apoi se înapoie în casă și alergă la sumane. Dînd la o parte hainele, apropie felinarul de fundul bîrlogului. Flacăra clipi, învăluită de aerul cald ce venea de jos.

Un obraz alb ca varul, presărat cu broboane de sudoare, se zări în lumină. Miron Lukici zăcea cu gura deschisă.

— Să-ți dau ceva? întrebă repede Denisenko.

Miron Lukici abia răspunse, mișcîndu-și cu greu buzele albe:

— Apă...

6

Coloanele albe ale seminarului se înălțau fantomatic spre cer. Clădirea abia se vedea în întuneric; plopii, mai înalți decît casa, erau învăluiți în noapte. Șirul scurt de căsuțe din fața seminarului nu se ghicea de loc în beznă. Numai la unul din obloane se zărea o șuviță îngustă de lumină gălbuie.

Era ultima casă de pe Moskovskaia, foarte aproape de Volga, proprietatea asesorului de colegiu.

De cu seară nu se mai stinsese lumina aici. Agrippina Avdeevna era de mult gata. Nu o dată se sculase de pe divan, se apropiase de oglindă. Atunci se repezea la ea Mașutka, o fată cu părul despletit, îmbrăcată cu o fustă țărănească. Se așeza pe vine și începea să-i potrivească rochia. Agrippina Avdeevna își aranja buclele de pe tîmple, învîrtind părul pe deget, se privea cînd dintr-o parte, cînd din alta, în oglindă, și iar se ducea la divan. Mașutka își punea, din cînd în cînd, mîna pe piept, își dădea ochii peste cap și striga cu o voce stridentă:

— Oh, doamne, parcă vin!

Agrippina Avdeevna ofta.

— Ți s-a părut.

— Cînd stau să cuget, zise încet Mașutka, mă apucă groaza. Dacă o să-l urmărească? Unui boier, vecin cu noi, un ofițer i-a furat fata. Zece zile i-au fugărit, pe el și pe mireasă, pînă să-i prindă. Trei perechi de cai au căzut morți. Mă apucă groaza!

— Deh, aia era mireasă! zîmbi Agrippina Avdeevna.

— Și ăsta-i mire! De vreme ce-i păzit cu atîta strășnicie, o fi mai scump ca o mireasă, spuse Mașutka.

Iar își puse mîna pe inimă.

— Oh, doamne, parcă ar fi la poartă!

Agrippina Avdeevna se ridică puțin și trase cu urechea.

— Du-te, întreabă cine e!

Mașutka își miji ochii.

— Să mă ucideți în bătăi și tot nu mă duc. Îmi tremură genunchii, mi-e inima cît un purice și afară e un întuneric! Oh, bate cineva!

Agrippina Avdeevna ieși din cameră și se înapoie numaidecît. In urma ei venea șchiopătînd Denisenko.

— Amu pornim, spuse el. Ce mai mire, ce mai cai: nu-i poți ține locului.

Mașutka își astupă, cu teamă, urechile.

Agrippina Avdeevna își acoperi capul cu o eșarfă neagră de dantelă și își puse o pelerină cu guleraș de blană. Impovărată de pelerină, îl urmă încet pe Denisenko.

La vreo două sute de pași de casă, lîngă grilajul catedralei, caii băteau nerăbdători din copite.

Denisenko o ajută pe Agrippina Avdeevna să se urce în trăsură. In trăsură ședea Miron Lukici. Cu mîinile tremurătoare, atinse plin de grijă șuba de pe picioarele ei. Surugiul Glebka trase de hățuri. In urma trăsurii venea o căruță cu doi cai, în care era Denisenko cu fotoliul bătrînului.

Cît au mers pe strada pe care se înșiruiau magazinele, cîinii lătrau înnebuniți, zăngănind din lanțuri. Cei doi lăturași, speriați, îl împingeau pe mijlocașul troicii. Apoi totul se liniști, troica porni drept, tot mai repede. Roțile aproape nu se auzeau din cauza prafului care, vara, acoperea ca un covor drumul.

Miron Lukici tăcea. Tot mai des era cuprins de tremur. Ii tresărea barba și mîinile îi săreau de pe genunchi. Se uita sfios la Agrippina Avdeevna, rugînd-o parcă să-l ierte că nu poate birui aceste crize de tremurici. Se gîndea să-i spună cuvinte drăgăstoase, cum n-a mai spus niciodată în viață, dar ea se așezase lîngă el tăcută, fără să-l salute măcar, și bătrînul simțea cum i se usucă gîtlejul. Căută să străbată întunericul cu privirea. Peste colțul dantelat al eșarfei putea să vadă bine năsucul puțin cîrn al miresei. Ghicea linia sprîncenelor, a bărbiei, și toate i se păreau așa cum și le închipuise în tăcerea camerei sale.

— Nu ți-e frig? întrebă în sfîrșit, nemairecunoscîndu-și glasul.

Agrippina Avdeevna se întoarse spre el; îi simți privirea. Pentru prima oară această privire ardea atît de aproape de el. Dar chiar în această clipă tremurul îl cuprinse din nou și bătrînul își strînse cu toată puterea mîinile.

— După cum văd, dumitale ți-e mai frig decît mie, spuse Agrippina Avdeevna și, luînd șuba de pe picioarele ei, o puse pe ale lui.

Atunci el se aplecă tulburat spre ea și, prinzînd curaj, spuse:

— Frigurile acestea sînt din cauza fericirii!

Ea își întoarse capul. El întrebă:

— Să cred oare că pot să-mi văd visul cu ochii?

Ridică încet mîna și atinse umărul Agrippinei Avdeevna. Ea nu zise nimic, dar el îi simți tresărirea umărului. Ridică mîna și mai sus, prinse marginea eșarfei și o trase ușor spre spate. În față îi apăru obrazul Agrippinei Avdeevna, buclele năvăliră afară din eșarfă, un colțișor de ureche abia apăru și dispăru din nou.

— Frumoasa mea multdorită, șopti Miron Lukici și se aplecă spre ea.

Dar Agrippina Avdeevna își trase repede eșarfa peste față și Miron Lukici iar nu-i mai văzu decît năsucul.

De mult ieșiseră din oraș. Întunericul îi întîmpina și îi urma. Caii parcă se învîrteau pe loc. O mulțime neclintită de stele sclipeau, adîncind și mai mult bezna.

— Mînă mai repede! strigă deodată Miron Lukici.

Urechea de surugiu a lui Glebka prinse strigătul; el se întoarse pe jumătate și spuse:

— Ce mai noapte!

Nimeni nu-i răspunse.

— Așa noapte mai zic și eu! repetă Glebka tărăgănat. N-o uiți pînă la moarte! Bine pus la cale. Acum un ceas, îl duceam pe Pal Mironîci tot pe drumul ăsta. Încoace-încolo! Am sosit la Uvek, la biserică. Pustiu! Parcă și lacătul ruginise în belciuge. Am alergat la popă. Nu ne-a lăsat nici măcar pînă în tindă. Ce-ați înnebunit, zice, poate sînteți tîlhari! Și ne-am întors

așa cu coada între picioare... Eu știam, dar Pal Mironîci nu mai avea răbdare, mă tot înghiontea în spate: mînă mai repede, mai repede. Mînam, ce mă costa!...

Glebka rîse, se așeză mai bine pe capră și întrebă:

— Dumneavoastră, Miron Lukici, ați cam tras o spaimă bună cît ați stat sub cojoace.

— Mai repede! ordonă Miron Lukici.

— Mă gîndeam c-o să le dea prin cap să vă caute. Dar cum să-ți vină în cap așa ceva! De cînd e el, Denisenko, n-a dat încă de unul mai șmecher ca dînsul.

— Mînă, diavole! strigă furios Miron Lukici.

Tremura fără încetare, și nu putea rosti o vorbă. Agrippina Avdeevna privea cerul. Chiar deasupra ei se desprinse o stea, desenă o dîră pe cerul negru și se risipi, ca o rachetă, în pulbere. Agrippina Avdeevna oftă.

— Știți franțuzește? îl întrebă ea gînditoare.

— Nu, zise Miron Lukici. Dar parcă e nevoie... cînd vă iubesc atît? adăugă, învingîndu-și cu greu tremuratul.

Ea tăcu o bucată de vreme, apoi, tot gînditoare, îl întrebă din nou:

— Ați văzut vreodată parcurile lui Alexei Davîdovici?

— Ale excelenței-sale? Am fost o dată... întîmplător...

După o scurtă tăcere, Agrippina Avdeevna spuse:

— Cred că astfel de parcuri n-au avut decît Ludovicii...

Miron Lukici nu răspunse. Se abținea din toate puterile să nu clănțăne din dinți.

— Toți Ludovicii au trăit în Franța, la Versailles, îl lămuri dînsa.

El nu se mai putu stăpîni și gemu. Fălcile lui tremurătoare rupseră geamătul în bucățele: a-vva-vva și, pentru a acoperi cu ceva acest geamăt, Miron Lukici abia reuși să rostească, întinzînd mîinile spre Agrippina Avdeevna:

— În-ger, în-ger...

Dar ea nu mai zise nimic.

Au mers așa, în tăcere, pînă la Uvek...

Mireasa urcă ea întîi în pridvorul bisericii și se opri în fața ușii. Denisenko aduse fotoliul și fugi. Glebka îl scoase pe mire din trăsură, îl duse pe scări și-l așeză în fotoliu, acoperindu-i dibaci picioarele cu pledul.

Un dascăl apăru vioi din întuneric și deschise ușa. Apoi apăru Denisenko cu popa. Popa era mic și sprinten. Călcînd fără zgomot cu pîslarii, intră în biserică, aprinse o lumînare lîngă cutia cu danii și îmbrăcă degrabă niște odăjdii verzui, mototolite.

Denisenko îl aduse pe mire. Mireasa își scoase eșarfa și pelerina și rămase într-o rochie albă, luminoasă. Mirele o privea fără să mai vadă nimic împrejur.

Popa deschise un registru picat cu ceară, îi întrebă pe mire și pe mireasă de nume. Nași au fost Denisenko, care a iscălit, și Glebka surugiul, care, neștiind carte, a pus două cruci. Pe un iconostas, în mijlocul bisericii, ardeau lumînări. Dascălul începu să cînte, dar popa strigă la el de răsună în toată biserica :

— Stai, stai ! Întîi logodna !

Dascălul trecu fără greutate la cele de trebuință.

Toți înaintară pînă la iconostas, unde se opriră. Denisenko îi ajută lui Miron Lukici să-și descheie haina și să scoată din vestă verighetele. Mîinile mirelui tremurau, și, la lumina lumînărilor de ceară, ele aminteau, mai mult ca totdeauna, labele de gîscă. Cînd popa a pus pe degetul mirelui inelul de aur, degetul părea o gheară de pasăre — uscat, roșiatic, cu o unghie tare și îndoită.

Agrippina Avdeevna stătea alături de fotoliu, cu ochii în jos, ascultînd cu atenție cîntările mormăite ale dascălului și preotului. Avea o ținută severă și simplă, ca o fată care așteaptă cu teamă schimbarea înspăimîntătoare pe care i-o va aduce cununia.

Miron Lukici o privea uimit. Vorbele rele ce umblau prin oraș pe socoteala ei — că ar fi nenorocit multe vieți omenești, că ar fi rîs de mulți bătrîni și că ar fi înșelat pe mulți tineri — erau minciuni, închipuiri,

calomnii. Alături de el era o mireasă sfioasă, curată, tînără, care respira tulburată. Inima lui nu se înșelase. La sfîrșitul vieții și-a găsit fericirea multdorită, și nu mai rămîneau decît cîteva minute pînă să cuprindă această fericire în brațe. Bolboroselile unui popă îl mai împiedicau încă să se atingă de rochia strălucitoare de fecioară. Arzînd de nerăbdare, mirele spuse preotului, cu glas rugător, tare:

— N-o mai întinde, te rog!

Dar mireasa se închină cu evlavie, și el tăcu, privind-o de jos în sus.

Dar nici nu se putea săvîrși slujba mai repede decît așa cum se făcea. Popa și dascălul se înțelegeau bine și nașii nici nu și-au dat seama cînd a trecut vremea și a venit clipa să pună mîna pe pirostrii.

Cîntarea pițigăiată a dascălului răsuna prin ungherele bisericii pustii. Popa porni încet în jurul iconostasului; odăjdiile mototolite se legănară în jurul lui. Grăbit, șchiopătînd, Denisenko împinse fotoliul după popă, ținînd, cu o mînă, deasupra capului lui Miron Lukici, pirostria de aramă, presărată cu cioburi roșii, strălucitoare ca niște rubine. Cu mîna grosolană întinsă, călcînd mereu pe trena albă a miresei, Glebka surugiul ținea deasupra capului Agrippinei Avdeevna o pirostrie tot atît de strălucitoare. Miron Lukici se făcuse alb, sudoarea îi aburise din nou fața; se apucă deodată de roțile scaunului și începu să-l împingă repede după popă.

Dădură ocol așa de trei ori și, cu aceasta, cununia se isprăvi. Toți se năpustiră spre ieșire.

In fața ușii, se opriră ca să se îmbrace mireasa. In semiîntuneric, aceasta, punîndu-și eșarfa, atinse cu cotul umărul lui Miron Lukici. El o apucă și o strînse, mormăind ceva.

Atunci ea, deodată, într-o pornire pătimașe, îi strînse cu putere degetele osoase și-i șopti, aproape atingîndu-i urechea cu buzele:

— Ce-i cu tine? Ai răbdare!

Din cauza acestui *ai răbdare* îl trecură căldurile; se rezemă în mîini aproape să sară din scaun, dar ea

se înfăşură în pelerină, iar Denisenko, rînjind. bolborosi :

— Felicitările mele mirelui, felicitările mele miresei !

Uitînd că erau încă în biserică, Miron Lukici se repezi la el :

— Mai repede, satană...

V

În loc de epilog

Se luminase de ziuă cînd Piotr Mironîci ajunse pe strada Millionnaia. Fratele lui îi sări în întîmpinare :

— Ei, ce-i ? se repeziră amîndoi deodată uitîndu-se unul la celălalt. Dar amîndoi îşi întinseră braţele în lături, a neputinţă.

Toată casa părea, ca şi ei, nedumerită şi desperată. Bătrînul se mistuise fără urmă ! Ascuns într-un colţ, se văita Vaska, bătut măr. În curte, cerînd să i se facă socoteala, urla paznicul :

— Ce paznic se mai lasă bătut ? Şi mi-a dat una-n fălci. Am şaptezeci de ani !

Piotr Mironîci, apucîndu-se cu mîinile de cap, umbla ca un leu în cuşcă.

— Dacă am fi ascultat atunci pe preasfinţia-sa, spuse obosit Pavel, să fi găsit un doctor...

— Ei şi ?

— Ar fi declarat că tata nu-i în toate minţile şi n-am fi avut acum bătaie de cap. Cîţi bani am cheltuit pentru biserică şi pentru sectorul ăla de la Elton ! Ia acum ceva pe el, dacă poţi.

— După război mulţi viteji se-arată. Spune mai bine ce-i de făcut acum ?

— Ce-i de făcut, repetă Pavel cu necaz, ce-i de făcut ? Să mergem la ea.

— La ea ?

— Unde poate fi, dacă nu acolo ? Acolo a stat ascuns. Iar tu ai pornit să prinzi vîntul pe cîmpie. Piotr se uită la frate-său, se gîndi şi-i dădu dreptate...

Peste puțin, băteau la ușa Agrippinei Avdeevna.

Le deschise Mașutka, dar văzîndu-i, scăpă basmaua din mîini și o zbughi înapoi în casă.

Intrară în antreu. Alături, într-o cameră mare, pîlpîiau niște lumînări uitate, totul era în dezordine, haine erau aruncate pe scaune.

Se auziră pași grăbiți. O femeie îmbrăcată în negru, ștergîndu-și ochii cu o batistă udă, de dantelă, se opri în ușă.

— Ce doriți ? întrebă ea cu glas sfîrșit.

— Am venit să aflăm ce-ai făcut cu tatăl nostru, spuse Piotr. Sînteți dumneavoastră aceea, nu ?

— Of ! oftă Agrippina Avdeevna și își duse încet batista la ochi. Oh ! mi se pare că sînteți copiii lui Miron Lukici... fiii... bărbatului meu...

— Ai bărbatului ? întrebă Piotr amenințător.

Ea izbucni în lacrimi și își acoperi fața cu totul.

— ...ai răposatului meu bărbat...

— Răposat ? strigă Pavel. Ce-ai făcut cu el ?

— Vai de mine ! exclamă ea, întinzîndu-și brațele, vrînd parcă să se apere. Ce nenorocire, ce nenorocire ! A avut o inimă atît de slabă !

— Unde-i acum ? strigară frații.

— Ce nenorocire ! repetă ea cu patimă și izbucni deodată în hohote de plîns.

— Nu mi-a, nu mi-a... încerca ea să lege vorbele, nu mi-a lăsat decît jumătate !

Cei doi frați se năpustiră spre ușă, îmbrîncind-o pe Agrippina Avdeevna, trecură în goană printr-o cameră apoi în alta, năvăliră în dormitor și rămaseră încremeniți.

Bătrînul, vînăt, cu gura căscată, zăcea în fotoliul său. Picioarele îi erau descoperite.

1929—1930

ARMONICA

Lui I. Sokolov-Mikitov

E zi de sărbătoare. Pe cer, nici o pată. Acolo unde viroaga se deschide spre Volga, nici o adiere, trestiile stau nemișcate. Prin desișul lor se vede sclipind pîrîul, ce își întinde larg vîlceaua nisipoasă.

Pe o parte a viroagei povîrnite străjuiau niște stejărei cu trunchiurile strîmbe și negre, o pădurice care răsărise în locul multor generații de copaci bătrîni, dispăruți de multă vreme, amintiți doar de cioturile de rădăcini uscate. De cealaltă parte a viroagei se întindea un sat. Căsuțele lui se zăreau de pe Volga, de la o depărtare de multe, multe verste.

Flăcăii s-au așezat pe buștenii culcați la pămînt chiar lîngă marginea rîpei și, ca de obicei, așteaptă acolo fetele. Armonistul Mitea Sajin cîntă din saratovcă, o armonică cu un singur rînd de clape și cu clopoței. Toți ascultă în tăcere. Flăcăii mai mari ciugulesc semințe din niște floarea-soarelui mare cît talgerul, copiii se uită tăcuți la clopoțeii care, ca niște oglinjoare, răsfrîng razele de soare. Sunetele vesele și voinicești ale armonicii zboară repetate de ecoul din păduricea de stejari, peste viroagă, și parcă întregul sat cîntă din saratovcă.

Fetele nu se arată, și flăcăii se hotărăsc să meargă în sat să le cheme. Mitea Sajin se ridică și dă să

plece cu armonica lui, dar deodată își trage umărul din curea, pune armonica jos pe un buștean și zice:

— Doar nu-s cucoane, le aducem și fără armonică!

Depărtîndu-se, îi amenință pe băieți:

— Vai de cel care pune mîna!

Dar nu apucă să treacă după cea dintîi izbă din sat, a lui Anikon, că băieții se și apropie de armonică. Alioșa, cel cu fața albă și ochii sașii, apasă ușurel o clapă de bas.

Armonica tace.

— Apas-o pe astălaltă, îl sfătuiește un alt băiețaș, arătînd o clapă de la margine.

Alioșa apasă. Toți sînt prinși de mirare că armonica nu scoate nici un sunet.

— Dă la o parte cîrligul, îndeamnă sfătuitorul.

— Trebuie s-o întinzi, îi suflă un altul încruntat.

Încuietoarea cu cîrlig e din tablă strălucitoare, cu marginile tivite cu un arabesc complicat. Alioșa o atinge cu o sfială respectuoasă. Cîteva mîini se reped să-l ajute.

Și iată că încuietoarea se deschide: armonica își desface ușurel foalele. Și îndată ce degetele lui Alioșa încep să se plimbe mai îndrăzneț pe clapele mute, răsună un clopoțel. Degetul poposește pe clapa din margine, prinde curaj și apasă din ce în ce mai tare. Ciocănelul lovește mereu, sărind ca un arc și izbind clopoțelul. Capetele copiilor se strîng roată deasupra armonicii. Alioșa îngăduie prietenilor la care ținea mai mult să sune și ei din clopoțel. Băieții ajută să desfacă o altă încuietoare, să întindă cît mai tare foalele, și Alioșa apasă de zor pe clape.

Sunete desperecheate țîșnesc din minunata jucărie, și trecînd în zbor peste viroagă, prin pădurice, stîrnesc un ecou puternic care vine dinspre sat.

— Vezi ce pot eu, vezi ce știu eu?! se laudă armonica, chiuind pătrunzător, și sunetele ei răzlețe se încalecă de-a valma cu clopoțeii, în timp ce bașii suflă din burtă aerul cu un gîfîit greoi.

Deodată Alioșa scoate un strigăt de durere: Mitea Sajin îl apucase de păr, trăgîndu-l de lîngă armonică,

și-l lovea cu pumnul în cap, aruncîndu-l cît colo de pe bușteni. Copiii o zbughesc ca potîrnichile care încotro. Mitea Sajin rosti cît se poate de liniștit :

— Altă dată, zbanghiule, să știi că-ți răsucesc gîtul.

Și, strîngînd dintr-o mișcare zvîcnită foalele armonicii, închise amîndouă încuietorile.

Alioșa, ridicîndu-se de jos, se porni pe plîns. În urechi îi ropotea un vuiet ca de cascadă ; ceafa îl durea de n-o putea atinge.

Anikon, care se apropiase și el de bușteni, îl bătu pe băiat ușurel și compătimitor pe umăr.

— Nu mai plînge, pînă la nuntă trece. Măi, nebunule, se răsti el la Mitea Sajin, de ce l-ai bătut pe băiat ? Îți închipui că dacă știi să cînți din armonică, nu mai ai seamăn pe lume ? Și apoi ce fel de armonist ești tu ? Armonica ta e bună doar de scîrțîială și atît. Crezi că seamănă cu o armonică adevărată ? Tu nici n-ai auzit o armonică adevărată...

— Te apuci cumva să îndrugi iar povestea cu țiganul ? îl întrebă Mitea Sajin disprețuitor.

— De îndrugat îndrugi tu. Eu spun ce știu.

Armonistul, luînd armonica sub braț și aruncîndu-i lui Anikon o privire semeață, o luă spre sat.

De îndată, băieții se adunară în jurul lui Anikon și se așezară pe bușteni.

Anikon era un țăran nu prea mintos, dar văzuse multe în viața sa. Nu i-a prea plăcut să stea locului și era oricînd gata să ia ca bun orice i se spunea ; de aceea, cu vremea, ajunsese să creadă că îl paște nenorocul în viață. Tot hoinărind fără rost în căutarea unui trai mai acătării, se întorcea de fiece dată înapoi în sat, pentru ca, după un an de zile în care se hrănea doar cu cartofi, să i se năzare din nou cîte un loc încotro s-o pornească ca să-și încerce norocul. După ce își întărea cu proptele noi casa și cerdacul, se apuca de tot felul de năzbîtii, sădea cine știe ce flori pentru sămînță sau băga în apă cîte o vîrșă, adusă de la miazănoapte, cum nu s-a mai văzut nicicînd pe Volga. Florile de bună seamă că nu înfloreau, peștele nu se prindea în vîrșă și tot satul nu mai putea de rîs și-și bătea joc de scamator : cap sucit !...

— Ce știi tu, nene Anikon, despre țigan? întrebă Alioșa, ștergîndu-și lacrimile cu mîna și mîngîindu-se pe toată fața.

— Știu despre țigan cum a cîntat din armonică, zise Anikon.

— Hai, povestește.

— Iacă, ascultă. Trăiam pe atunci la ginerele meu, în ținutul Smolenskului. Am acolo o fată măritată. Era în al treilea an de cînd începuse războiul cu nemții. Odată, în ajun de ziua crucii, în zorii zilei, unii se pregăteau să meargă la munca cîmpului, la cartofi; vin fuga în sat copiii de la cîmp, unde pășteau caii: hoții de cai furaseră noaptea două iepe. Și amîndouă iepele erau bine hrănite; se vede că hoții au știut pe ce pun mîna. S-au repezit țăranii în cîmp. Ce să facă? Unde să caute hoții? Firește, toți într-un glas, că le-au furat țiganii: la vreo două verste de sat era o șatră țigănească. Au fugit drept acolo — nici pomeneală de ei! Au răscolit țăranii cenușa de pe tăciuni: jăratícul nu se stinsese încă, va să zică n-au plecat demult. De sărbătoare tocmai trebuia să se deschidă un tîrg de cai în orașul din apropiere. Păgubașii n-au stat mult pe gînduri — iute la tîrg, iar cei rămași au răscolit toată păduricea de lîngă sat și, ce să vezi, au prins un tînăr țigan: sta țiganul în tufișuri, iar în spate avea o armonică cu două rînduri de clape. Au început să-l iscodească despre iepe și de ce se ascunde în pădure. Se jură țiganul că n-a văzut iepele, că a plecat de cu seara într-un sat mai depărtat, și a rămas în urma șatrei, iar în pădure s-a ascuns numai de frica țăranilor. Dar sătenii nu se lasă: „Te facem noi să spui adevărul". Și au început să-l bată. L-au bătut ei ce l-au bătut, apoi au așteptat pînă să-și vină în fire, și iar l-au întrebat: „Unde-s iepele?" Țiganul îi dădea într-una: „Degeaba mă bateți, creștinilor, v-am spus curatul adevăr și mai mult n-am să spun chiar de m-ați omorî în bătăi. Eu, zice, sînt botezat ca și voi", și le arătă crucea de la sîn. I-au sucit mîinile la spate și l-au dus în sat să-l mai bată. Acolo se adunase tot satul și au tăbărît toți pe el — și țăranii și muie-

rile. Dădeau în el, care cu ce putea, unul cu piciorul, altul cu bîta, ba unii au fugit să aducă și proțapuri. Țiganul, la început, a tăcut, apoi a prins să se vaiete, cu o voce subțirică. Sătenii au crezut că vrea să spună ceva despre iepe și s-au oprit din bătaie. Iar el abia mai răsufla, capul îi era negru de sînge, un ochi îi atîrna de un firișor: îi scoseseră ochiul. Și atunci țiganul rosti: „Văd că mi-a venit sfîrșitul, așa că vreau să vă rog ceva: dați-mi armonica să mai cînt o dată înainte de moarte". S-au gîndit țăranii și au spus: „Hai, cîntă, dă-i drumul, tot te omorîm noi". I-au adus armonica, i-au dezlegat mîinile țiganului. Țiganul s-a rugat: „Dați-mi, oameni buni, să beau niţică apă. Vouă vă e totuna, dacă înainte de moarte beau ori nu beau." I-au adus un ulcior cu apă, a sorbit el o înghițitură, și-a turnat apă în palmă, și-a dat cu ea pe față, și-a pipăit ochiul care-i atîrna, a dat din mînă: „Așa, zice, culcat pe pămînt nu pot cînta, dați-mi ceva pe care să șed". I-au adus un butuc, a încercat el să se ridice de jos, dar gemea de durere. L-au ajutat, s-a așezat țiganul, și-a luat armonica. Oamenii, așa cum se înghesuiseră în jurul lui cînd l-au bătut, au rămas în preajma sa, doar s-au mai dat puțin la o parte.

Și a început țiganul să-i zică un cîntec. Nimeni n-a mai auzit vreodată un cîntec atît de jalnic. Stăteau toți, tăceau și se uitau la țigan. Iar lui îi curgeau pe obraz lacrimi amestecate cu sînge. Au început și muierile să-și șteargă ochii cu mînecile și să se uite cu milă la țigan. Țăranii au început să clipească și ei cam des.

A isprăvit țiganul de cîntat, a dat din cap și a spus: „Mi-ați frînt, creștinilor, toate oasele în mine, nu mai pot de durere. Dați-mi nițel lapte, am să vă mai cînt ceva." Muierile s-au uitat la bărbați să vadă ce-or spune. Țăranii s-au gîndit puțin și au încuviințat: „Dați-i lapte, dracu să-l ia, tot nu mai are el mult de trăit". Au alergat muierile acasă, au adus lapte, una mai miloasă a adus și două ouă. A băut țiganul laptele, a mîncat ouăle. Și iar a început să cînte. Cum a început el să cînte, au prins muierile să se

șteargă la ochi cu șorțurile și să plîngă, ba una a început chiar să bocească de-a binelea. „Nenorocitule, se jălea ea, cine te-a adus, mînjitule, pe lume?"

Dar țăranii s-au înfuriat. „Sfîrșește, au strigat ei, ajunge cu văicărelile! Faci pe șiretul, crezi că ne înduioșezi, dar minți: n-ai să mai furi tu cai!" Atunci a început țiganul să se roage de ei. „Tot am să mor, a grăit el, ori dați în mine ori nu dați: mi-ați rupt toate măruntaiele. Dați-mi un păhărel de votcă, și ca să-mi iau rămas bun de la lume, am să vă cînt ceva vesel." Le-au venit țăranilor pasămite gînduri creștinești în cap: mîine, cică e sărbătoare de la Dumnezeu, votcă avem, să bem noi pentru odihna sufletului țiganului, tot îi creștin, cu crucea la gît. Și deodată le spun muierilor: „Aduceți votcă". Au adus muierile votcă. A băut țiganul și a început să geamă. „Parcă, zicea el, m-au ars pe dinăuntru cărbuni aprinși", și rostind aceste vorbe, a întins armonica cît a putut și arde-i una de joc! Și dă-i și dă-i! A rămas lumea ca pironită: ce-o mai fi asta? Nimeni nu putea pricepe: parcă a venit o fanfară în sat, a început totul să se însenineze. Și țiganul dă-i pe clape, îi zburau degetele, nu alta. Au prins muierile să miște din picioare, să-și strîngă basmalele pe cap, să-și proptească mîinile în șold. Incep și bărbații să frămînte pămîntul cu călcîile. Și, cînd a văzut țiganul una ca asta, s-a oprit din cîntat și s-a întins iar după pahar. I-au turnat fără să se calicească, au băut toți cu el, pe cinste, îndemnîndu-l din nou: „Arde-i, cîntă, că-ți mai dăm!"

Și a început ceva, dragii mei, cum nici bătrînii nu-și mai amintesc să fi văzut. Au început să joace țăranii cu muierile, după ei flăcăii cu fetele, cîntau din răsputeri, băteau din palme, pocneau din degete, unii desculți, alții în opinci sau în cizme, se învîrteau unii în jurul altora, pămîntul duduia și gemea sub picioarele lor. Iar țiganul bea rachiu și îi zicea din nou din armonică, bea și iar îi dădea înainte. Iar cînd s-a isprăvit băutura au trimis în satul vecin, și de acolo au venit o mulțime de oameni ca să-l audă pe țigan cum cîntă și-și ia rămas bun de la viață.

Au petrecut toată ziua, iar către seară muierile au început să se roage: „Măi, oameni buni, nu-l omorîţi azi pe ţigan, închideţi-l. Mîine e sărbătoare, avem să mai jucăm, şi el are să ne cînte, o să-l bateţi după aceea". Ţăranii se mai îmbunară de pe urma vinului. „Niciodată, au zis ei, nu e prea tîrziu să-l omorîm, să-l lăsăm noaptea asta închis". L-au încuiat pe ţigan într-un hambar, i-au adus muierile plăcinte: mănîncă, îl îndemnau ele, după aceea n-ai să mai mănînci, nu ne pare rău după mîncare.

Iar dimineaţa au descuiat lacătul şi... ce să vezi? hambarul gol. Dă-i, caută-l, nici urmă de ţigan. Au început ţăranii să înjure muierile: v-a fost milă de el, proastelor, i-aţi dat drumul. Muierile se cruceau: „Nu ştim nimic, zău dacă ştim". Au cotrobăit prin hambar şi ce credeţi? Ţiganul săpase pămîntul pe sub perete şi ieşise prin gaura ceea. Iată ce înseamnă muzică ţigănească...

— Dar armonica? întrebă Alioşa, cînd Anikon isprăvi de povestit.

— Armonica a dus-o cu el. Pînă la moarte, cred c-o fi sărutat şi o fi mîngîiat el armonica ceea.

— Dar iepele? întrebă alt băiat.

— Le-au găsit stăpînii lor la tîrgul de cai la nişte geambaşi şi le-au luat înapoi.

Toţi tăcură. În liniştea albastră răsunară după cîteva clipe sunetele clopoţeilor şi acordurile dese ale saratovcăi, repetate de ecoul păduricii de după viroagă.

— Parcă Mitka Sajin ăsta e armonist? întreabă Anikon şi scuipă peste buşteni.

Şi băieţii, uitîndu-se la el şi trăgînd cu urechea la sunetele plîngăreţe ale armonicii, ce se depărtau, scuipară şi ei pe rînd peste buşteni.

1944

CRAPII

Eram trei prieteni: Kolea, Sanea și cu mine. Stăteam în aceeași curte și tare ne mai mîndream că tustrei aveam la un loc treizeci de ani. Lui Sanea îi plăcea să se ia la harță, dar eu și Kolea eram mai tari decît dînsul și de aceea el nu se lega de noi. Îl poreclisem „Sanka Nas-turtit". Se supăra cînd îl strigam așa.

Într-o zi de toamnă, stăteam de vorbă pe o bancă, în grădinița din fața casei. Era o zi senină; un pițigoi cu pene gălbui ciripea, rotindu-se din creangă-n creangă pe sălciile din grădină, și noi îl urmăream cu luare-aminte.

Nu i-e de loc frică, observai.

— Încearcă de-l prinde, zise Kolea.

— Ce-i mai bine să prinzi: o pasăre sau un pește? întrebă Sanea.

— Un pește, răspunse Kolea.

— Asta s-o crezi tu! se amestecă Sanea. O pasăre o prinzi, o închizi în colivie și ea cîntă. Dar un pește nici n-ai apucat bine să-l prinzi, și gata, ce mai faci cu el? Doar să-l dai motanului.

— Cred că tu n-ai prins niciodată vreun pește mai mare. Ai fi pescuind numai săbioare, rîse Kolea.

— Dar tu ce ai pescuit? Ochene? întrebă Sanea supărat.

— Eu am prins și crapi, se făli Kolea.

Aici n-am mai putut răbda:

— De ce minți, Kolea?

— Ba nu mint de loc. Astă-vară pe Volga, la Belenki, am prins crapi.

— Vara trecută am fost și eu cu mama la Belenki, zisei, acolo nu se prind crapi.

— Unde ai pescuit?

— Am pescuit pe mal și în luntre.

— Păi, de pe debarcader se pescuiesc. Grozav îi mai prinzi acolo!

— Așa unu ăi fi prins tu? întrebă Sanea arătînd degetul cel mic.

— Am prins un crap de trei palme, rosti din nou, țanțoș, Kolea și măsură pe mînă trei palme, pînă la cot.

— Tot mai înșiri la gogoși? zise Sanea dînd din cap. Cînd ți-oi trage una...

— Ia încearcă, se răsti Kolea și se apropie de mine.

M-am apropiat și eu de el și Sanka s-a dat la o parte.

In clipa aceea pițigoiul zbură repede de pe creangă, cufundîndu-se în văzduh, iar creanga de salcie se clătină îndelung, luîndu-și parcă rămas bun. Am urmărit cu privirea pițigoiul pînă s-a pierdut în zare, și deodată m-a cuprins mîhnirea la gîndul că vara a trecut și nu se va mai întoarce, și am văzut că Sanea și Kolea se gîndesc și ei la ceva trist, numai că Sanea mai stătea cu spatele la noi.

— Ascultă, ai spus drept adineauri, chiar de trei palme era? îl întrebai pe Kolea.

— Știi ce, zise el în loc de răspuns, hai să mergem amîndoi la Belenki.

El mă privi cu ochii lui gălbui, îndrăzneți, și eu mi-am spus: „Nu, Kolea nu poate minți".

— Dar cum să ajungem acolo?

— Foarte ușor, cu vasul. Plecăm dimineața și după masă sîntem înapoi.

— Şi cu ce bani?

— Fleacuri! zise Kolea şi, băgîndu-şi bărbia în umărul meu, îmi şopti la ureche: Am eu bani, o să ne ajungă.

Sanea se ridică, făcu trei paşi, se întoarse şi ne spuse:

— Nu vă trebuie prea mulţi, mincinoşilor! şi plecă.

— Sanka Nas-turtit! strigai în urma lui.

Ne ameninţă cu pumnul, dar noi şi începurăm să ne facem socoteala cum o să mergem să prindem crapi.

A doua zi, Kolea şi cu mine am pornit-o ca de obicei spre şcoală, dar cam la jumătatea drumului am cotit-o în altă parte şi am luat-o încet pe uliţa ce duce spre Volga. La început nu ne uitam unul la altul, de teamă să nu-şi dea seama cineva că sîntem înţeleşi. În buzunare aveam fire subţiri de undiţă cu cîrlige, iar în ghiozdane — pacheţele cu de-ale mîncării. Mergeam din ce în ce mai repede şi pînă la urmă am luat-o la fugă.

Cînd am ajuns la mal, răsună şuierul de plecare al sirenei vasului pe care urma să călătorim.

„Gu-gu", şuieră ea scurt, ceea ce în limba vapoarelor înseamnă: ridică scheleie de debarcare, eu am plecat.

Am gonit cît ne ţineau picioarele spre chei. Schelele erau ridicate, parîma de acostare de la proră dezlegată şi căpitanul comanda de pe puntea de cart cu voce puternică:

— Dezleagă la pupa!

Un tînăr alerga spre parîma de la pupa, iar noi ne-am luat după el.

— Hai, daţi-i drumul, săriţi! ne strigă el, întinzîndu-ne mîna. Am sărit de pe debarcader pe pupa vasului şi flăcăul a aruncat parîma în apă.

Era un vas mic, dintre acelea care navigau de-a lungul satelor din împrejurimi şi cărora li se spunea „negustori". Toată puntea lui, împreună cu pupa şi prora, era ticsită cu panere goale de mere şi totul mirosea a mere, ca şi cum vasul ar fi plutit într-o livadă, şi nu pe apă. La pupa apăru secundul căpi-

tanului, și Kolea, cu un aer mîndru, cumpără biletele de la el. Ne-am întins în voie printre panere și ne uitam peste bord cum apa saltă și clocotește sub elice.

Vasul se oprea la toate debarcaderele mici, mai descărcînd din panere. Pe Kolea și pe mine ne răzbise foamea, am răbdat noi cît am răbdat, dar pînă la urmă ne-am hotărît să mîncăm ceea ce pusesem într-unul din cele două pachețele pe care le luasem cu noi, dar nu ne-am putut stăpîni și le-am mîncat pe amîndouă : vîntul proaspăt și mirosul de mere ne ințetise pofta de mîncare !

În sfîrșit am ajuns la Belenki. Kolea s-a dus la rîu, în aluniș, să taie un băț de undiță, în timp ce eu m-am apucat să sap pămîntul ca să adun viermi. Mi-aminteam bine de toate locurile unde erau viermi și tare m-am mai bucurat dîndu-mi seama că recunosc toate în sat : nimic nu se schimbase în tot acest an.

Ne-am întors, Kolea și cu mine, pe debarcader, ne-am așezat chiar în partea dinainte, cu picioarele bălăbănind peste bord, am meșterit la repezeală o undiță și am aruncat-o în apă.

— Vezi, chiar aici se prind crapi, mă lămuri Kolea.

Curentul apei, pe vreme de toamnă, era lin, plutele coborau ușor pe apă și noi aruncam undița numai cînd și cînd. De sus lunecau pete de țiței aurii-liliachii, albăstrii și verzi, se învîrteau în jurul undițelor noastre și, lungindu-se ca niște panglici, se strecurau apoi mai departe. Stăteam tăcuți. Pește nu prindeam.

— Trebuie să așteptăm, observă Kolea, crapul trage mai greu.

Ne-am uitat la soare, coborîse puțin.

Din josul apei venea un „negustor“ ticsit cu panere pline de mere, mai încărcă de pe debarcader alte mere și plecă spre oraș. La noi însă, undița nici pomeneală să tragă.

— N-ai născocit tu cumva povestea asta cu crapii ? zisei, cînd mi se făcu lehamite de a mai arunca degeaba undița.

— Am să-ți povestesc cum a fost, se grăbi Kolea să-mi răspundă, bucurîndu-se oarecum că am deschis vorba. Pescuiam aici cu tata. Nici la noi la început nu trăgea și eram gata să plecăm. Deodată undița tatei a început să se smucească încet, apoi mai tare și deodată s-a lăsat într-o parte. Tata a tras repede undița și mi-a spus: „Cred că-i un crap. Ia, zice el, ține undița, vreau ca tu să-l scoți." Cînd am apucat-o, abia de-am putut-o ține. Dar tata mi-a zis: „Nu trage prea tare, ai să rupi undița, lasă-l să se mai zbată, are să obosească, și atunci ai să tragi!" Și așa a fost, cum a început să tragă ba într-o parte, ba într-alta, m-am gîndit: „O să rupă undița". Apoi cînd s-a mai potolit puțin, l-am tras o dată drept aici și l-am apucat cu mîinile. Frumos mai era!

— Dar cum arăta? l-am întrebat.

— Bronz ai văzut tu vreodată? O culoare ca bronzul auriu-închis. Ei, așa îi erau aripioarele. Avea spinarea neagră și pîntecele alb. Căpățîna groasă, caraghioasă și o gură mică-mi-ică de tot, și tot timpul clefăia. Uite așa: civac, civac. Avea nouă vieți!

Auzindu-l, mă cuprinse de-a binelea o dorință grozavă să prind și eu un crap și aruncai iarăși undița. Dar degeaba, nu trăgea.

Mai trecu un „negustor", de sus, cu panerele goale. Kolea se hotărî să cumpere ceva de-ale mîncării, căci timpul prînzului trecuse de mult. A adus, de la bufetul vasului, o chiflă cu niște mere și, cum am început să mîncăm, pluta undiței mele — tiuc-tiuc, tiuc-tiururiuc — începu să se lase încetișor în jos.

— Un crap! îmi șopti Kolea.

Chifla îmi căzu din mîini și — pliuh în apă. Kolea îmi dădu un ghiont în coastă și îmi șopti:

— Ce, ai înnebunit?! Nu fă zgomot!

Pluta începu iarăși să joace: tiuc-tiuru-riuc! Tare îmi venea să trag. Dar Kolea mă învăța:

— Răbdare, băiete, nu te grăbi.

Pluta se opri deodată și rămase nemișcată. Am tras cu grijă undița în sus și, spre mirarea noastră, am scos din apă un peștișor subțire, lung, ca o scrumbie, cu spinarea argintie, un pic scobită. Cînd l-am arun-

cat pe debarcader, a tresărit o dată și apoi a încremenit: ochii i se tulburaseră și solzii începură să pălească tot mai tare, învinețindu-se.

— O săbioară, mă fălii eu.

In clipa aceea și pluta lui Kolea începu să joace. Kolea trase undița și scoase și el o săbioară. Și tot așa mereu: scoteam ba eu un pește, ba el, nici că dovedeam să aruncăm undița. După puțin timp am strîns o grămadă de peștișori uscați, de un albastru-șters, care se tăvăleau pe podeaua debarcaderului. Ne umplusem de solzi, căci săbioara își pierdea solzii de cum te atingeai de ea, dar nouă nu ne păsa de loc și eram fericiți că izbutisem să pescuim din gros, nu glumă.

Deodată, în spatele nostru auzirăm o voce:

— Ce-ați adunat aici?

Ne-am întors. De sus ne privea un bătrîn marinar mustăcios.

— Cine v-a dat voie să stați aici? se răsti el.

— Noi, nene, pescuim crapi, răspunse cuviincios Kolea.

— Cra-api? strigă el cu voce puternică. Vă arăt eu vouă acușa crapi!

Nu știu de unde îi răsări deodată în mîini o mătură cu care începu să mături din răsputeri săbioarele în apă.

— Cărați-vă de pe debarcader, hai, iute!

Ne-am adunat în grabă catrafusele și am luat-o spre țărm.

Abia atunci mi-am dat seama că Volga avea o culoare roșie ca focul, de parcă s-ar fi aprins din toate părțile: soarele scăpătase pe jumătate.

Săbioarele noastre pluteau în josul apei, duse de curent, cu pîntecele lor slabe în sus, scăldate în lumina trandafirie a asfințitului. Mi se făcu milă de peștișori. Deodată însă, un gînd îmi străbătu prin minte: „Ce ne facem acum?"

— O să ni se tragă o săpuneală zdravănă acasă pentru hoinăreala noastră, zisei.

— Acuși vine un „negustor", căutăm noi să ne furișăm, răspunse Kolea.

— De ce să ne furişăm? Cumpărăm bilete şi gata.
— Şi cu ce ai să cumperi bilete?
— Cum, cu ce? N-ai spus că-ţi ajung banii?
— Dar mere cu chiflă ai mîncat?
— Mărul l-am mîncat, dar chifla a căzut în apă.
— Ei şi ce dacă a căzut în apă: oricum, bani am dat pe ea.
— Şi nu ţi-a mai rămas nici un ban?
— Nici unul.
Kolea era neliniştit, dar mă privea îndrăzneţ cu ochii lui galbeni.
N-am mai vorbit nimic. Am aruncat varga de la undiţă, am depănat sfoara şi ne-am pus pe aşteptat ca să treacă un vas. Aruncam din cînd în cînd cîte o pietricică pieziş în apa întunecată şi număram de cîte ori sare şi atinge iarăşi faţa apei. Acest joc se numea „de-a clătitele".
Un „negustor" sosi cu luminile aprinse. Am vrut să sărim de pe debarcader pe prora vasului, dar ne-am dat seama că e prea înalt. Am luat-o atunci spre pupă. Nici n-am pus bine picioarele pe punte şi deodată apăru marinarul acela mustăcios ca să atîrne lanterna pe catarg. Lumina lanternei căzu drept pe noi, şi marinarul începu să urle ca şi cum ar fi prins nişte hoţi.
— Ah-ah, iarăşi aţi venit aici? Vreţi să mergeţi fără bilet? Ha?
Am sărit repede jos şi, pînă să ajungem la mal, vasul şuieră şi se îndepărtă de chei. Plutea, cu lanternele şi ferestrele luminoase, şi în jurul nostru se făcea întuneric, tot mai întuneric. Atunci abia ne-am dat seama că e noapte.
— Mai vine vreun vas? îl întrebai pe Kolea.
— Din oraş.
— Dar spre oraş?
— Spre oraş mîine, răspunse trist Kolea.
— Ştii ce, îi zisei, hai să mergem la baba Nilovna. Am stat la ea anul trecut cu mama. O să ne primească.
Casa Nilovnei era pe aproape, ferestrele dădeau pe Volga, şi am ajuns repede acolo; am găsit uşor drumul şi pe întuneric. Nilovna nu m-a recunoscut deîndată, dar după aceea a aprins lampa şi, în timp ce-i poves-

team cum am nimerit la Belenki, dădea mereu din cap, rostind într-una :

— Vai, ștrengarilor, vai, ștrengarilor !

Ne-a dat să bem lapte abia muls, ne-a așternut pe jos un cojoc în tinda casei mari și ne-a îndemnat să ne culcăm.

Ne-am îndoit sub cap gulerul uriaș al cojocului, ne-am lipit unul de altul spinare la spinare și ne-am încălzit repede. Dar somnul nu se lipea de mine și simțeam că nici Kolea nu doarme.

Aveam înaintea ochilor odaia mea de acasă, patul acoperit cu o pătură de catifea albastră. Pe pat ședea mama și plîngea, iar tata stătea lîngă sobă și vorbea supărat :

— Iată creșterea care i-o dai : crește un nătăfleț nerușinat !

„Nătăfleț nerușinat" — așa îmi spunea tata. Dar se înșela, îmi era rușine, mă mustra conștiința : îmi era grozav de milă de mama și îmi era rușine că plînge din pricina mea. Dar și eu eram gata-gata să plîng, cu capul vîrît în gulerul cojocului, și din nou auzii, foarte deslușit, vocea mamei :

— Nu, nu-i un băiat chiar așa de rău.

Vocea era atît de limpede, încît ridicai capul. Ușa din odaia mare se deschise și intră Nilovna cu o lampă în mînă, iar după dînsa — mama.

L-am apucat pe Kolea de mînă și am sărit amîndoi în picioare.

— Mamă ! strigai.

— Ei, ce se aude, pescarilor ? întrebă mama încet și cu o voce atît de duioasă cum nu-mi vorbise niciodată în viața ei.

M-am aruncat la pieptul ei. M-a îmbrățișat.

I-am șoptit încet-încetișor, ca nimeni, în afară de dînsa, să nu mă audă :

— Mă ierți, mamă ?

M-a strîns și mai tare la piept.

— Dar cum ne-ai găsit ? am întrebat-o.

— E taina mea, răspunse mama, privindu-l pe Kolea, și dădu din cap.

Deodată zise :

— Liniște, ascultați.

Am tăcut. Din depărtare se auzeau sunetele cînd scurte, cînd lungi ale sirenei unui vas, de parcă cerea ceva.

— E un vas de pasageri, cere o barcă, rosti Nilovna.

— Pleacă spre oraș? întrebă mama.

— Da, la vale, spre oraș.

— Hai, iute, îmbrăcați-vă! ne grăbi mama. Dacă prindem barca, poate ne ia vasul.

S-a sărutat cu Nilovna și ne-a spus să-i mulțumim pentru găzduire.

— Mulțumesc, zisei.

— Mulțumesc, spuse și Kolea.

Am ieșit afară, în întuneric. Un vas mare și frumos, tare iluminat, se apropia încet. Sirena sfîșie din nou văzduhul. Ca răspuns, lumina galbenă, slabă a unei lanterne se clătină pe mal, lîngă debarcader. Ne-am îndreptat spre luminița aceea.

Omul din barcă puse lanterna în partea din față a bărcii și ridică o vîslă pentru a împinge barca și a o îndepărta de mal.

— Așteaptă! strigă mama. Ia-ne, te rog, și pe noi. Poate găsim loc pe vas. Vrem să mergem la oraș.

— Ei, hai, iute! răsună o voce groasă și aspră.

Il recunoscui de îndată, după glas, pe marinarul care ne gonise de pe debarcader. I-am făcut semn cu cotul lui Kolea, iar Kolea îmi făcu și el semn: îl recunoscuse și el pe marinar.

Ne-am suit în barcă, ne-am așezat pe băncile laterale: mama într-o parte, eu și Kolea în fața ei, ca să ținem cumpănă, iar pe banca din mijloc, lîngă vîsle, s-a așezat marinarul. Vîslea din răsputeri, cu mișcări scurte, întretăiate și vîslele săltau din apă, ca niște plute, lucind sub lumina gălbuie a lanternei. Valuri mici gîlgîiau, izbindu-se de fundul bărcii. De jur împrejur era întuneric. Departe-departe, în beznă, vasul hîrcîia zgomotos și roțile lui pocneau pe apă. Luminile vasului începură treptat să învăluie barca, văzui chipul neliniștit al lui Kolea și al mamei, pe ma-

rinarul care stătea cu spatele la vas și căruia i se zăreau doar vîrfurile mustăților lungi.

— Și dacă pleacă acum? întrebă mama speriată.

— Cine? răspunse marinarul.

— Vasul.

— Nu se poate să plece, vorbi cu mîndrie marinarul, a răspuns la semnalul meu.

— La ce semnal? îl întrebai încet.

— I-am făcut semn cu lanterna să aștepte că venim și noi.

Luminile vasului se vedeau tot mai aproape, barca plutea printre sclipirile lor multicolore care jucau pe apă, chipul mamei devenea cînd trandafiriu, cînd verde, cînd galben. Zgomotul și șuieratul aburilor se rostogoleau peste barcă, se puteau auzi strigătele de pe vas și repede-repede ne-am apropiat de bordul lui.

— Ah! exclamă mama.

Marinarul aruncă vîslele, sări pe partea dinainte a bărcii, ridică mîna. Am trecut repede pe lîngă roata vasului care se oprise. Era uriașă, de trei ori mai înaltă decît marinarul nostru, și din palele ei roșii curgea și picura apa, împroșcîndu-ne, pe mine și pe mama. Venea pînă la noi un miros fierbinte, greu, de ulei de mașină și de petrol, și deodată ne izbi în față un miros plăcut de ciorbă de varză. Deasupra noastră, într-o ușă îngustă, vopsită în roșu-aprins, se arătă bucătarul, care își ștergea sudoarea de pe față cu un prosop. Am trecut iarăși în goană pe lîngă luminile rotunde ale ferăstruicilor; întunericul ne cuprinse din nou și ne-am oprit.

Marinarul se ținea cu amîndouă mîinile de treapta de jos a unei scări de fier, sta aproape spînzurat de ea și striga, cu capul ridicat în sus:

— Avem pasageri! Îi primești?

— Cîți sînt? se auzi o voce de pe pupa vasului. Dă-i drumul mai iute!

Roțile se învîrtiră ușor ca vasul să nu fie dus de curent, barca începu să joace pe valuri, marinarul ba se sălta pe scară, ba se lăsa în jos, întinzînd brațele.

— Hai, urcați, repede! ne porunci el.

Îl ajută întîi cu o singură mînă pe Kolea să se urce, apoi pe mine și, cînd mă apucai cu toată puterea de scară, mă bătu în glumă pe spinare, cu palma lui lată, și rosti cu voce tare:

— Ei, crapilor, crapilor!

După ce am ajuns pe punte, m-am întors și am privit în jos. Marinarul o ajuta cu multă grijă pe mama să se urce și chipul lui mustăcios, care abia se zărea în întuneric, îmi păru un chip de om bun, tare bun.

Coborîră repede, pe scara de fier, pasagerii pentru care fusese chemată barca și vasul porni apoi cu toată viteza. Cu greu căutam înapoi, în noaptea neagră, luminița galbenă care se pierdu curînd fără urmă: era barca ce plutea spre îndepărtatul țărm și mă gîndeam că nicăieri nu-ți poate fi frică lîngă marinarul acela mustăcios.

Mama găsi un loc bun aproape de motor, unde era mai cald. După ce ne-am așezat și noi, l-am întrebat în șoaptă pe Kolea:

— Știi tu cine o fi povestit totul despre noi?

— Sanka Nas-turtit, șopti Kolea.

— Ce-ar fi să nu-i spunem nimic despre săbioare?

— Dar de crapi?

— De crapi o să-i spunem că i-am mîncat.

— Aha, se învoi Kolea.

Totul se limpezea. Simțeam că mama și-a pus mîna pe umărul meu și că somnul, întocmai unui val cald, zgomotos ca motorul, mă poartă undeva, departe, departe.

1941

SFÎRŞITUL LUMII

1

— Oare, nu-i totuna ce fel de bioscop[1] e? De altfel, nici nu-i vorba de bioscop, exclamă Profiri Maximîci.

Şi nu rosti bine ultimul cuvînt că, aproape fără să-şi dea seama, o apucă pe Milocika de braţ, o strînse tare, tare de tot la piept, încît simţi cum îl împung nasturii rochiei ei şi, transportat de acest elan pătimaş, i se păru că-i fug scările de sub picioare şi că se prăbuşeşte într-o prăpastie fără fund.

Senzaţiile încercate în clipele acelea ca de prăbuşire nu le-ar fi mărturisit Profiri Maximîci pentru nimic în lume. Îşi amintea doar că-l ameţise mirosul de rezedă, simţind şi răsuflarea caldă, îmbietoare a Milocikăi, care-l bătea în faţă ca o flacără nevăzută, că a cumpărat apoi un baton mare de ciocolată *Gala-Peter*, pe care de emoţie îl înghiţise aproape dintr-o dată, şi că apoi a rîs de el împreună cu Milocika.

Ieşind de la cinematrograf, valul nopţii înăbuşitoare îl copleşi şi, moleşit de căldură, îngăimă:

— Doamne, Dumnezeule, ce-o fi asta?

---

[1] *Bioscop* — invenţie anterioară cinematografului; era deja o sinteză a mişcării (n.ed.).

Milocika îi aruncă o privire şireată şi-l întrebă:

— Spuneţi-mi, vă rog, ce filme aţi văzut?

El rîse şi înşiră cîte în lună şi în stele, ca şi cum n-ar fi fost niciodată consilier de curte, ci doar un proaspăt absolvent de liceu. Întorcîndu-şi pentru o clipă, ca din întîmplare, faţa radioasă şi, lipindu-se de Milocika, izbuti să citească numele înscris cu litere de foc:

— Record.

În dreptul casei unde locuia Milocika se încheie această seară plină de emoţii, care-l înfioră plăcut pe Profiri Maximîci: atinse mînuţa caldă şi durdulie a logodnicei sale, ea îi aruncă în faţă o crenguţă de rezedă parfumată şi o zbughi pe portiţă ca un pui de animal speriat. Portiţa scîrţîi în balamale şi se închise cu un pocnet ce răsună în toată strada.

In seara aceea, norocul i-a surîs într-atît lui Profiri Maximîci, încît după vreo două-trei străzi de la locuinţa Milocikăi, la un colţ, chiar sub felinarul unui restaurant, zări pe jos o monedă nou-nouţă de zece copeici, pe care o vîrî în buzunar. Nu mergea, nu fugea şi nici măcar nu gonea, ci de-a dreptul zbura, zbura ca un pilot, fără teamă de primejdie. Căci ce primejdie îl poate ameninţa pe un om care nu e frămîntat de îndoieli?

Şi cum niciodată nu-i părea rău lui Profiri Maximîci să se milostivească de un sărac, dînd peste un cerşetor, nu stătu nici de data asta nici o clipă pe gînduri şi, înduioşîndu-se el însuşi de bunătatea inimii lui, dărui cerşetorului moneda de zece copeici. Dar îşi aminti pe dată că moneda e cu noroc, de vreme ce o găsise sub felinarul restaurantului, şi că a o da cuiva înseamnă a-i da norocului cu piciorul. Zbură înapoi mai repede ca vîntul, îl ajunse pe cerşetor, îşi recăpătă norocul în schimbul unei monede de cincisprezece copeici şi, fără a-şi trage răsuflarea, porni iar spre casă, la etajul patru, în camera lui. De acolo putu doar să strige gazdei:

— Gata, mă însor! şi se prăbuşi într-un fotoliu, duse la buze rezeda pe care i-o aruncase Milocika şi rămase aşa nemişcat mai bine de o jumătate de ceas.

După ce își veni în fire, străbătu de cîteva ori camera în lung și în lat, puse rezeda într-o cană cu apă, se așeză la masă și începu să se gîndească. Se gîndi cît se gîndi, rînduindu-și gîndurile, apoi scoase din sertar un carnețel albastru, mic cît o jumătate de palmă, cu cuvîntul *Notes* tipărit pe copertă, îl deschise la o pagină albă, se mai gîndi puțin, apoi așternu cu litere mărunte:

„Record" cu Milocika . . . *80 cop.*
Ciocolată . . . . *60 cop.*
Rezeda . . . . *55 cop.*

De toate astea își amintea bine, dar întîmplările dimineții erau parcă învăluite în ceață și se îndepărtaseră atît de mult, încît fu nevoit să se adîncească iar în gînduri pînă își aminti:

Săpun și scobitori . . . . . . *75 cop.*
O datorie uitată (Pisarenko) . . *40 cop.*
Spălătoreasa . . . . *78 cop.*

Dar nu și le amintea chiar în ordinea lor, deoarece îi plătise spălătoresei, pentru rufe, încă dis-de-dimineață. Profiri Maximîci luă deci o gumă, fu cît p-aci să șteargă însemnările pentru a transcrie apoi cheltuielile în ordinea cuvenită, dar deodată îi răsări în față căutătura șireată a Milocikăi și începu să rîdă:

— Totuna e, își zise. Azi e totuna... Draga de ea!

Luă din nou creionul și scrise doar atît:

. . . . *15 cop.*

Puse puncte-puncte înaintea cifrei deoarece Profiri Maximîci, discret din fire, ascundea pînă și carnetului său de însemnări bănuții pe care-i dădea de pomană. In schimb, pe o pagină albă, acolo unde trecea încasările și veniturile, Profiri Maximîci scrise îngrijit, cu litere caligrafice, că în cutare zi, la cutare oră, în cutare loc a găsit o monedă de zece copeici. Iar ca să n-o mai dea cuiva din greșeală, așa cum i se întîmplase în seara aceea, o înfășură într-o bucată

de hîrtie și o ascunse într-o despărțitură a portmoneului.

Se sculă apoi de la masă și se duse la culcare, după ce-și puse paharul cu rezedă la căpătîi.

2

Ți se întîmplă uneori să călărești în goană pe un cal nărăvaș : ți-e frică, vrei să strîngi frîul calului, să mai încetinești acea fugă vijelioasă, dar nu poți decît să te ridici puțin în șa, să chiui și să galopezi, să galopezi nebunește.

Profiri Maximîci Pirojkov galopa nebunește.

A doua zi, după seara îmbătătoare și de neuitat petrecută la „Record“, Profiri Maximîci a cutreierat orașul de zor, descoperind fel de fel de scumpătăți pe care pînă atunci nici să le privească nu îndrăznea. Cînd începu să se întunece, se repezi acasă să se schimbe, iar seara luă o trăsură și se duse la Milocika.

S-a comportat atît de bine la Milocika, încît i-a încîntat pe toți ai casei, mai cu seamă cînd s-a adus un buchet de la florărie și Profiri Maximîci i-a plătit comisionarului în vestibul.

Și deși nu se hotărîse încă nimic în privința căsătoriei și totul se petrecuse foarte ceremonios, se nimeri ca înainte de plecare Pirojkov să rămînă singur cu Milocika și să-i sărute, ca și cu o seară înainte în fața porții — ba nu, chiar cu mai multă căldură mînuța durdulie.

E de neînțeles, de neînțeles, unde au putut dispare șaptezeci și patru de copeici, căuta să-și amintească Profiri Maximîci, stînd la masă în fața carnețelului deschis, cu creionul pus între pagini. Își bătea capul și-și frămînta creierul, dar zadarnic, tot nu-și putea aminti ; atunci notă :

Nu știu unde . . . . 74 cop.

Îşi zîmbi binevoitor şi rosti cu îngăduinţă :

— Sînt îndrăgostit pînă peste cap !

Calul nărăvaş sălta năvalnic, şi niciodată carneţelul albastru al profesorului de liceu Pirojkov nu-l văzuse pe stăpînul său atît de risipitor, niciodată n-ar fi bănuit că e în stare de o nechibzuinţă ca aceea de care dăduse dovadă în acele zile uimitoare, cu adevărat uimitoare. Profiri Maximovici Pirojkov galopa fără să ţină seama de nimic, şi tot mai des se iveau, în carneţelul lui, însemnări de neiertat pentru un om în toată firea :

Nu ştiu unde . . . . . 1 rub. 02 cop.
Pierdut, pare-se, la telegraf . . . 20 cop.

Cînd îl cuprinseră frigurile nunţii — şi îl cuprinseră foarte curînd, deoarece cununia trebuia celebrată pînă în postul Adormirii Maicii Domnului — Profiri Maximîci destină o sumă frumuşică pentru cheltuielile matrimoniale şi se hotărî ferm să nu intre în amănunte, ci doar să consemne clar şi concis în carneţel suma totală a cheltuielilor. Dar suma destinată fu cheltuită înainte de termenul stabilit şi Profiri` Maximîci se văzu silit să se întoarcă la carneţelul său, fără să poată înţelege de ce acum, după nuntă, se repetau rîndurile ce cuprindeau aceleaşi formule de neîngăduit :

Probabil pierdut . . . . 50 cop.

Şi aşa se întîmplă că în a treia preafericită zi a vieţii sale conjugale, Profiri Maximîci, nemaiputînd răbda, îşi întrebă soţia :

— Milocika, îmi lipsesc ceva bani, tu nu mi-ai luat nimic ?

Milocika îi răspunse că-i conţopist, iar el jumătate în glumă, jumătate serios, obiectă :

— Orice trai trebuie să se întemeieze pe posibilităţi reale. Fără o strictă evidenţă nu poate exista fericire.

Surprinsă, Milocika rămase doar o clipă pe gînduri, neputînd rezista valului de duioşie ce-i stîrnise Profiri Maximîci.

Mai e oare nevoie să spunem că Profiri Maximîci ar fi izbutit să-şi pună gîndurile în cea mai perfectă rînduială, înlăturînd orice nelămuriri din însemnările sale, şi aceasta în cel mai scurt timp, dacă nu i s-ar fi întîmplat un lucru cu totul neprevăzut? De fapt nu i s-a întîmplat lui, ci peste el, în afara lui, năpustindu-se de undeva, din celălalt capăt al lumii.

Pe scurt, la o săptămînă după nuntă, Profiri Maximîci dădu buzna la el în cameră, palid şi descompus, ca şi cum ar fi trecut o trăsură peste el. Dădu buzna şi, cu răsuflarea tăiată, gîfîind, abia putu rosti:

— Milocika! Doar eu sînt praporşcic în rezervă!

Milocika nu pricepu nimic, dar tare se mai sperie şi, fără să zică o vorbă, începu să mîngîie obrajii bărbieriţi ai lui Profiri Maximîci.

Dar deodată el îşi dădu seama că praporşcic în rezervă nu e cuvîntul pe care trebuia să-l rostească şi că un alt cuvînt ar stîrni mai multă groază şi, în cumplită deznădejde, smulse dintr-însul acest cuvînt.

Atunci Milocika izbucni într-un plîns înfundat.

3

Totul era nou.

Fără arme, prăpădiţi, nepieptănaţi, slăbiţi, numai piele şi oase, oamenii se bălăbăneau fără rost din baracă în baracă, zgîiau ochii, dădeau din umeri, se ciorovăiau. Se mirau şi ei cum de au nimerit acolo cu statele-majore, cu generalii, cu toată acea oştire de creştini.

Mormăiau, cîrteau pe înfundate, strîmbau din nas, se pierdeau în discuţii aprinse, căutau pe vinovaţi. Aşa treceau zilele unele după altele. Apoi s-au obişnuit, au început să joace dame, să bea pe îndelete ceai şi să-şi fure unul altuia tutunul.

În ajun de crăciun, fugi din lagăr un porucic slab, cu picioarele subţiri. După două zile fu adus înapoi.

Fulgi ascuţiţi de zăpadă cădeau rotindu-se, se strecurau în crăpăturile barăcilor, netezeau cărările înguste. Porucicul prins îl aştepta afară, în frig, în faţa uşii căptuşite cu muşama, pe comandantul lagărului. Porucicul îşi rătăcise pe undeva chipiul; vîntul îi răvăşea şuviţele de păr, obrajii îi erau acoperiţi de o coajă neagră de sînge închegat, pe care se prelingeau lacrimi străvezii. Părea că o namilă îl scutură pe porucic de umeri, atunci omul zîmbea uşor, ştergîndu-şi cu mîna reverul mantalei pe care îngheţaseră lacrimile. Îl duseră de subsuori la comenduire. Şi după ce dispăru, mai stăteau chipuri nemişcate în faţa ferăstruicilor pătrate şi albăstrii ale barăcilor, uitîndu-se cu aceleaşi priviri fixe la uşa căptuşită cu muşama.

În căptuşeala mantalei porucicului s-a găsit o scrisoare cusută. Era o scrisoare foarte lungă, amănunţită şi care se încheia cu următoarele cuvinte: iubitul tău Profiri, care suferă. La scrisoare era anexată o chitanţă:

„Mă oblig ca la întoarcerea mea în Rusia să plătesc în valută rusească cele 15 mărci pe care mi le-a împrumutat praporşcikul Pirojkov — soţiei lui. Ludmila Pirojkova."

Urma semnătura porucicului care fusese prins.

Seara, Profiri Maximîci fu dus în lagărul soldaţilor.

Acest lagăr era situat departe de orice aşezare omenească. Barăci lungi, nenumărate, se înşirau ca nişte coşciuge într-o cameră mortuară şi pe zăpadă se vedeau petele galbene ale stivelor de scînduri proaspăt tăiate ce răspîndeau un miros de răşină.

— Doamne, Dumnezeule, dă-mi tăria să rezist pînă la capăt, se rugă Profiri Maximîci, păşind dincolo de sîrma ghimpată.

În baracă era un miros greu, înecăcios; deasupra capetelor plutea un nor de fum care împăienjenea şi înţepa ochii, şi oameni tăcuţi se mişcau cu greutate prin duhoare.

Mulți ostași gîrboviți și slăbănogi fuseseră aduși aci; ei încălzeau baraca umedă și lungă cu trupurile lor puturoase, se înghesuiau cîte doi pe niște paturi de scînduri, în zdrențe, cu încălțămintea ruptă și jeg lipicios. Oamenii se închirceau și se înecau într-o tuse dezgustătoare ce nu se potolea nici ziua, nici noaptea, ca și cum această clădire ar fi fost anume construită ca să răsune fără contenire de o muzică drăcească.

Și cînd întunericul învălui lagărul tăcut, Profiri Maximîci se strecură sub manta, pe patul îngust de scînduri, aproape de tot de vecinul lui întîmplător. La început vecinul stătu nemișcat, răsuflînd fierbinte și regulat. Începu apoi să-și facă cruce — niște cruci mici și dese, cum fac femeile — boscorodind încet o molitfă către Maica Domnului. Iar după ce isprăvea, o lua iarăși de la capăt; tot crucindu-se, îl atingea cu mîna pe Profiri Maximîci și, fără să contenească cu crucile, bolborosea într-una aceeași molitfă. Și o ținu așa multă, multă vreme.

Cînd muzica infernală a tusei se împleti cu șuvoiul puternic de sforăituri, căzu într-un somn greu și, chinuit de coșmaruri, se zvîrcoli pe o parte și pe alta, scrîșnind din dinți toată noaptea. Din cauza aceasta Profiri Maximîci nu izbuti să adoarmă nopți de-a rîndul. Dimineața nu putea sta de vorbă cu neliniștitul său vecin: acesta tăcea, șezînd pe patul de scînduri, tăcea și la curățatul sfeclei, tăcea și cînd lucra la ridicarea noilor barăci-coșciuge. Doar noaptea, în somnul lui greu, bolborosea cuvinte neînțelese.

— Dă-mi, doamne, tăria să rezist pînă la capăt, se ruga Profiri Maximîci, trezindu-și de frică vecinul și căutînd să-l înduplece să-i facă puțin loc și să-i dea pace.

— O să-ți fac loc, zise într-o noapte vecinul și coborî din pat, își trase pe umeri mantaua, bolborosi o rugăciune și, huruind din galenți, plecă.

A doua zi de dimineață, necunoscutul vecin al lui Profiri Maximîci fu găsit în latrină; se spînzurase cu cureaua și lăsase un bilet, pe care nimeni nu izbuti să-l deslușească, cuvintele fiind încurcate, iar literele nelămurite și încîlcite.

Acum Profiri Maximîci avea loc și dormi pentru toate nopțile grele de nesomn. Nu trecu însă nici o săptămînă și i se aduse un alt vecin.

Noul-venit era ager și vesel și nu uita să adauge mereu cîte un respectuos „vă rog". Profiri Maximîci legă prietenie cu el. Era atît de plăcut să auzi pe cineva vorbind omenește!

— E un lucru care trebuie înțeles, vă rog: dumneavoastră sînteți un om din altă stofă, vă rog, dumneavoastră, Profiri Maximîci, sînteți altfel, locul dumneavoastră nu-i aici, vă rog.

Dar nu prea puteai înțelege despre ce loc vorbea omulețul acela respectuos și ager, pentru că niciodată nu-și spunea gîndul pînă la capăt. De fiece dată intra altfel în vorbă, așa încît Profiri Maximîci nu se plictisea. Numai o singură dată omulețul atinse de aproape o chestiune foarte însemnată, și lui Profiri Maximîci i se păru că însăși providența îi trimisese pe acest respectuos prieten ca să poată desluși o anumită taină. Iată ce îi spuse prietenul:

— Foarte des mă gîndesc la oameni, la soartă și la dumneavoastră, Profiri Maximîci. O viață ca a dumneavoastră trebuie păstrată. Are un rost. Mă gîndesc la faptul că viața dumneavoastră este folositoare urmașilor familiei dumneavoastră, vă rog. Înțeleg că vă iubiți foarte mult familia, vă rog...

Discuția avu loc într-o zi de primăvară, cînd încropea pămîntul, și o dată cu el oamenii, și de jur împrejur firea toată era scăldată în soare. In ziua aceea Profiri Maximîci primi o scrisoare din patrie; Milocika îi scria soțului ei că a devenit tată. Inima-i zvîcnea năvalnic, se frămînta și gemea de bucurie ca vîntul de aprilie. Profiri Maximîci își revărsă generos bucuria asupra acelui omuleț respectuos, iar acesta îi spuse o vorbă caldă, vărsînd chiar lacrimi împreună cu el, și îi mărturisi că nu-i este dat lui, un biet omuleț, să încerce fericirea de a fi părinte. Mult l-au mai înduioșat pe Profiri Maximîci lacrimile amare ale tovarășului său, așa că sufletul i se umpluse pe de-a-ntregul de încredere în devotament și în prietenie, în minte sunîndu-i într-una acele cuvinte mi-

loase: „Să vă păstrați pentru familie, Profiri Maximîci, nu-i chiar atît de greu, vă rog. Trestia care se pleacă n-o frînge vîntul. Trebuie să vă aveți bine cu șefii, Profiri Maximîci. În mîinile șefilor se află soarta oamenilor."

În acea zi de primăvară Profiri Maximîci adormi cu scrisoarea pe piept și cu o bucurie primăvăratică în inimă. În cap i se învîrteau ca niște pioni cuvintele miloase:

„Să rabzi pînă la capăt... Să te păstrezi pentru familie... Trestia care se pleacă n-o frînge vîntul..."

Secara aștepta secerișul. Holdele luceau, plecîndu-se ca spinarea unui animal blînd. Ogoarele te îmbiau să te ascunzi în holdele lor. Aproape în fiecare zi, la revărsatul zorilor, se constatau în lagăr noi evadări. Oamenii fugeau spre libertate, fugeau acasă.

În acele zile fierbinți, în baracă geamurile și ușile erau vraiște, un vînt uscat se plimba de-a lungul căsoaiei, schelete de oameni vii, istoviți de arșița dogorîtoare, se ascundeau în penumbra răcoroasă. Profiri Maximîci zăcea pe patul de scînduri cu mîinile sub cap, mijindu-și ochii la o rază jucăușă de soare care se strecura prin crăpătura scîndurii. Umbre domoale îmbrăcate în haine pămîntii, cu chipuri și mîini la fel de pămîntii, lunecau, pluteau de partea cealaltă a peretelui. O umbră se desprinse de celelalte, se îndreptă legănîndu-se spre baracă, tăind șuvița subțire de lumină care gîdila ochii lui Profiri Maximîci, și, lunecînd pe peretele de scînduri, se lăsă jos la pămînt. Profiri Maximîci ascultă cum o mînă zgîria pămîntul încet-încet, ca o cîrtiță, auzi cum pîrîie ceva de partea cealaltă a peretelui ca într-o raniță plină. Ciuli urechile, lipi un ochi de crăpătură și iată ce văzu: un soldat ședea cu spinarea la perete, se sprijinea cu o mînă de genunchi, iar cu cealaltă săpa, încet, foarte încet, aproape să nu observi, pămîntul

de sub perete. Chipul lui bărbos era liniștit, de parcă soldatul era gata să ațipească. Și, într-adevăr, biruind piroteala, soldatul se ridică și bătu din picioare pe loc, frămîntînd pămîntul afînat și, fără grabă, se îndepărtă de baracă.

Lui Profiri Maximîci îi trecu un fior rece prin șira spinării, îl apucă groaza la gîndul că alături, lîngă el, se pregătea ceva misterios.

Iar noaptea aduse cu ea o teamă nouă, de neînvins. Baraca ațipise și luminile cețoase ale lămpilor pîlpîiau slab lîngă ușă. Profiri Maximîci era treaz și auzi cum coboară din pat un tînăr fruntaș, cum se lungește pe jos, cum răscolește îndelung, stăruitor pămîntul moale, afînat. Auzi apoi un duruit surd, ca și cum ar umbla cineva într-o raniță, cum astupă gaura, simți cum se vîră sub manta și cum pînă în zori nu conteni să scrîșnească înfundat printre dinți pesmeții tari ca piatra.

Era o scenă înspăimîntătoare și nu puteai sta nepăsător fără a face ceva, cît mai repede, pe loc, chiar în clipa aceea. In zori, Profiri Maximîci îl căută pe omul acela bărbos și îi zise:

— Uite ce-i, dragul meu, te pregătești să pleci, îngropi pesmeți, apăi eu am să te rog...

Bărbosul îl apucă pe Profiri Maximîci de piept, îl privi țintă cu niște ochi înecați parcă în sînge:

— Prin urmare, tu erai, scîrnăvie?

Profiri Maximîci începu să se jure, să se apere.

— Cine? strigă hîrciind bărbosul. Cine?

Și Profiri Maximîci îl dădu de gol pe vecinul lui, tînărul fruntaș, că el fura în fiecare noapte pesmeții pe care bărbosul îi îngropa în pămînt.

Atunci soldatul se potoli.

Iar seara, prietenul respectuos îl sfătui lingușitor pe Profiri Maximîci:

— Ieșiți la raport, vă rog. Și înțelegeți-mă bine, Profiri Maximîci: locul dumneavoastră nu-i aici, vă rog. Locul dumneavoastră e printre ofițeri, și nu printre oameni cu grade d-astea. Se poate să stați aici? Ieșiți la raport, vă rog...

Noaptea, Profiri Maximîci se gîndi la fiul lui și la Milocika, în față îi apăru bărbosul și în cap i se învîrteau cuvintele: „Să mă păstrez pentru familie... Să rezist pînă la capăt... Dă-mi, doamne, putere, dă-mi, doamne, putere..."

Și cînd, alături de patul lui, căzu deodată o masă lipicioasă și o umbră neagră se aruncă într-o parte, Profiri Maximîci scoase un țipăt sălbatic, neomenesc.

Săriră oamenii, începură să se adune de jur împrejur, se aduseră lămpi. Perna și așternutul tînărului fruntaș erau însîngerate și el zăcea, dormind parcă, făcut ghem cu palma sub obraz.

Ieșind din baracă, împreună cu ceilalți arestați, Profiri Maximîci plecă urechea la cuvintele respectuoase ale prietenului care mergea lîngă el, și, parcă în somn, nu în realitate, i se învîrteau în cap, ca niște pioni pe tabla de șah, cuvintele lui domoale: „Ieșiți la raport, vă rog. Locul dumneavoastră nu-i aici, vă rog. Păstrați-vă pentru familie — ăsta-i lucrul cel mai important."

După ce răsări soarele și se încheie interogatoriul, intrară în baracă ostași înarmați și îl duseră sub escortă pe bărbos, iar Profiri Maximîci începu să-și strîngă catrafusele...

Din ziua aceea lucrurile luară un alt curs. Un singur lucru n-a putut afla Profiri Maximîci: ce s-a întîmplat cu omulețul acela isteț, prietenul lui respectuos; dar uită repede și de el.

Îl mutară din nou în lagărul ofițerilor; începu iar să-și treacă notele în carnețelul albastru, păstrat cu dragoste, și proceda cu vechea lui precizie:

Din partea Crucii Roșii Daneze primit 2 pfunzi biscuiți, 1/8 pfund ceai, 1 pfund zahăr tos, 1 pachet hîrtie de scris cu plicuri.

Veniră zile liniștite, senine. Profiri Maximîci trăia cu chibzuială, de-ai fi zis că s-a trezit din somn profesorul de liceu, consilierul de curte Pirojkov. O dată cu liniștea îi reveniră și sentimentele cele mai bune, și în carnețelul albastru se înmulțiseră rîndurile scrise mărunt, aidoma unor mărgelușe:

Împrumutat ștabs-căpitanului Noskov — 1/2 pfund tutun.

Sublocotenentului Smidt — 4 mărci pentru o săptămînă.

Și, însuflețit de sentimente bune, Profiri Maximîci își împrumuta tovarășii care căutau să evadeze cu bani și biscuiți. Dar toate încercările de evadare din lagăr se încheiau prost, fugarii erau aduși mereu înapoi, planurile lor se năruiau foarte repede. Și atunci Profiri Maximîci trecea pe o pagină specială niște însemnări indescifrabile, pe care numai el le putea înțelege.

Milocikăi, însă, îi trimitea scrisori stropite cu lacrimi :

„Crucea grea pe care îmi este dat s-o port o voi duce pînă la capăt. Să-ți păstrezi viața pentru familie e o datorie sfîntă. Nădăjduiesc că va veni clipa fericită a revederii.“

Soarele se ridica și cobora deasupra lagărului. Iernile și primăverile treceau una după alta. Și iată că sosi clipa revederii.

5

Trebuia să-și verse din inimă cupa plină de chinuri fără rost și să-și ușureze creierul de groaznica povară a vremurilor trăite. Trebuia să se îndrepte de sub greul încercărilor îndurate, că tare mai ostenise Profiri Maximîci de lunga cale ce o străbătuse.

Și iată că într-o noapte, după bucuria primelor zile ale revederii, Profiri Maximîci povesti Milocikăi cum viața îi smulsese fericirea pe care începuse să și-o înfiripe alături de dînsa și ce a făcut el ca să înnoade firul rupt, ca să-și păstreze fericirea, în pofida vieții ce-și bătuse fără cruțare joc de dînsul.

Lampa mică de gaz arunca o lumină slabă, cercetînd fricos cu ochiul ei galben colțurile camerei. Profiri Maximîci ședea pe divan, ținînd-o îmbrățișată

pe Milocika, privind în ochii ei parcă schimbaţi de despărţire şi îi vorbea în şoaptă, temîndu-se să tulbure liniştea fiului său, a căminului său. Pentru cine oare dacă nu pentru căminul său îndurase atîtea Profiri Maximîci?

Vorbele îi curgeau din gură uşor, frumos, că tare bine şi exact mai ştia să povestească acel carneţel albastru cu inscripţia *Notes!* Căci Profiri Maximîci îşi amintea viaţa urmărind însemnările din nedespărţitul său carneţel, tovarăş de drum, şi, citind toate cele prin cîte a trecut, acestea i se înfăţişau ca nişte tablouri vii.

În noaptea aceea Milocika îl văzu pe Profiri Maximîci, după primul sărut, zburînd pe sus ca un aviator, îl văzu dînd de pomană moneda norocoasă şi alergînd apoi după cerşetor ca să i-o ceară îndărăt, cum se aşază seara la masă şi trece în carneţel cheltuielile pentru flori şi trataţii în cinstea iubitei Milocika.

I se mai păru că vede cum e dus din lagăr undeva, în beznă, soldatul bărbos şi cum stă răsucit în pat, ca şi cum ar dormi, tînărul fruntaş.

Cînd zorile se iviră în geamurile înalte şi ochiul plăpînd al lămpii de gaz păli, Milocika înţelese totul şi nici n-avusese cînd să mai observe cît de uşurat şi de liniştit adormise lîngă ea Profiri Maximîci.

Cînd acesta se trezi, cerul atîrna plumburiu deasupra geamurilor; în cameră era frig, posomorît.

Milocika stătea la capătul patului, cu o înfăţişare nouă, străină. Copilul se agăţa de mîna ei, aruncînd înspre tatăl său priviri aspre, neîncrezătoare.

— Plecăm, rosti Milocika.

Şi cînd Profiri Maximîci înţelese ce vrea să spună şi o groază aiurită îi licări în ochi, ultimul cuvînt căzu şi mai încet:

— Adio.

Milocika ieşi cu paşi abia auziţi, abia auzit se închise uşa după ea. Numai un glas de copil întrebă ceva cu o voce răsunătoare de partea cealaltă, de după uşă.

Profiri Maximîci izbucni în plîns.

Carneţelul cu inscripţia *Notes* zăcea pe podea ca un petic albastru, o posomoreală rece se aşternu peste pereţii camerei, afară, prin geam, se vedea cum se mişcă sprîncenele cenuşii ale cerului.

— S-a sfîrşit, rosti Profiri Maximîci. Şi, ascultînd cum se sting sunetele vocii sale, repetă mai tare: Sfîrşit.

Apoi se ridică, se apropie de masă, smulse printr-o mişcare repezită o foaie de hîrtie dintr-un caiet şi scrise cu litere mari:

„Nimeni să nu fie învinuit de moartea mea. Căminul mi-e distrus, viaţa mi-e distrusă, lumea întreagă e distrusă. Totul s-a sfîrşit. Profiri Pirojkov."

Se ridică, făcu cîţiva paşi. Apoi deodată îşi dădu seama că nu există nimeni pe lume care ar putea compătimi soarta-i stupidă; nimeni care să se gîndească la moartea lui. Şi acel ultim cuvînt, scris cu sîngele inimii, ultimul lui cuvînt — cine-l va citi? Cine? Poate doar bătrîna proprietăreasă căzută în mintea copiilor, gîrbovită ca o virgulă, baba aceea jalnică şi neputincioasă.

Şi cînd şi-o închipui în faţa ochilor, îşi aminti deodată un lucru simplu, clar. Deschise uşa, strigă în penumbra coridorului:

– Ţi-am dat ieri cinci sute de ruble pentru cumpărături, de ce nu mi-ai adus restul?

Drept răspuns la hîrîiala care se auzi, mormăi ceva, se gîndi o clipă şi întrebă din nou:

— In ce fel de bani?

Apoi oftă, ridică de pe jos carneţelul albastru, se aşeză la masă şi aşternu cu litere mărunte, ca mărgelele:

Milocika a luat cu ea 125 ruble.

Rămase pe gînduri, apoi adăugă între paranteze:

. . . . *Kerenki*[1]

şi despărţi printr-o linie groasă notele dinainte.

1921

---

[1] *Kerenki* — bancnote fără acoperire care au circulat în timpul guvernului Kerenski (n. ed.).

LIVADA

Viiturile cele mari de primăvară se abăteau în fiece an tocmai cînd livada era în floare.

Livada pornea de pe un delușor și se rostogolea pe clină spre malul unde se întindea un zăplaz și unde se înșirau cîteva răchite, tunse în formă de umbrelă. Printre rămurelele lor dese strălucea mantia de brocart a apei, iar peste vîrfuri stăruia o dîră ca de vis, sclipind atît de orbitor, de te întrebai ce-o fi : aer, cer, apă ?

In susul apei, se întindea altă livadă, apoi o a treia, o a patra...

In fața livezii se vedea o poienița despicată de o rîpă nu prea adîncă, în ale cărei pripoare verigarul își împletea sprințarele-i mlădițe.

O lume în miniatură... Îndărătul ei se odihnea o pîrloagă cu ochiuri de pelin și colilii, cu tufele fără viață ale imortelelor, cu albăstrele și volbură ce se așternea de-a lungul zăplazurilor și al gardurilor de nuiele ale livezilor.

Un văl diafan de praf alburiu se lăsase peste pîrloagă. Șerpuind alandala, se depănau în lături două-trei drumuri cu urme adînci de roți.

In acel an rîul se revărsase chiar pînă-n zăplaz. Răchitele moțăiau moleșite de atîta umezeală, iar

frunzulițele lor tinere străluceau, de parcă erau unse. Ici, colo prinse a înflori și gardul de nuiele; din cioturile despuiate, cojite, se iviseră smocuri de rămurele parfumate. Valurile tulburi, gălbui de apă revărsată torceau ca mîțele, gudurîndu-se la poalele delușorului.

Iar întreg delușorul se gătise și el cu o broboadă smălțată de flori albe și trandafirii. Vișini albi, luminoși ca soarele, acopereau gardul, împrejmuind livada cu un brîu des de canafuri.

Ciorchini de flori, de un trandafiriu-pal, spînzurau de fiece crenguță, de fiece ciot, cuprinzînd într-o pufoasă îmbrățișare toți pomii. Parcă totul încremenise în nemișcare, supunîndu-se tainicului ritual al primăverii.

Livada era în floare...

Altădată, pe vremea asta venea din oraș la conac și cucoana bătrînă. Incins cu o terasă largă, conacul era cocoțat aproape de vîrful dealului. Din foișorul de lemn înfipt în acoperișul binalei, se vedeau rîul, pîrloaga dindărătul livezii, ca și crucile mînăstirii de la marginea orașului.

Cucoanei i se damblagiseră demult picioarele și era purtată din loc în loc într-un fotoliu cu roți. Dimineața, poruncea să fie scoasă pe terasă și acolo își petrecea toată ziulica, privind liniștită în jur, cu acei ochi cărora nimic nu le scapă.

Fiul ei, proprietarul livezii, un om tăcut și pașnic, venea rareori să-și vadă mama. Iar cînd se abătea pe acolo, îl chema pe Silanti, grădinarul, și amîndoi rătăceau prin livadă, oprindu-se în fața straturilor de fragi, zăbovind pe lîngă un măr de toată frumusețea, a cărui poveste grădinarul o rostea cu glasul vibrînd de emoție; se opreau și în fața serei, în care Silanti creștea trandafiri și zambile.

Prietenia dintre boier și grădinar se legase demult, încă de pe vremea cînd stăpînul, dornic să-și facă o grădină, îl tocmise în acest scop pe zdravănul, vrednicul și neobositul Silanti, poruncind să i se clădească, mai încolo de conac, o casă din bîrne, trainică și încăpătoare.

Se stimau unul pe altul, poate, fiindcă amîndoi erau scumpi la vorbă și fiindcă nici unul din ei nu se pricepea să aducă vreo schimbare. Amîndoi una știau: zis și făcut. Iar tot ce făceau era temeinic, trainic, cu socoteală.

Cînd tînăra livadă prinse viață, nici sluga, nici stăpînul n-au stat să flecărească, ci trecură de la un pomișor la altul, admirînd, cu ochii mijiți, floricelele albe ca neaua, presărate pe crenguțe firave, și aruncîndu-și din cînd în cînd o privire, cu coada ochiului.

— O să meargă? întrebă într-un tîrziu stăpînul. Întrebarea suna mai curînd ca o afirmație.

— Și de ce n-ar merge? îi întoarse vorba celălalt, cu socoteală.

Erau pe atunci amîndoi tineri, voinici și, ca și livada, viața lor abia începea să dea în mugur.

Livada prinse a se înălța buiac, tot mai în putere, tot mai lată în spate în fiece primăvară. Merii, perii și vișinii își împletiră ramurile și se înfipseră trainic în pămînt, iar grădinarul își legă viața de acești arbori și, pentru a-i ocroti, își împlîntă parcă brațele-i adînc, pînă la rădăcinile lor, în pămînt.

Trăia ca ursul. Iarna și-o petrecea într-un fel de toropeală. De-a lungul zăplazului se grămădeau troiene, și livada n-avea să se teamă nici de oameni, nici de vite și nici de vifor. Nevasta lui Silanti nu lăsa să se stingă focul în vatră din zori pînă-n noapte, iar el ședea sau dormea pe cuptor, așteptînd primăvara.

Greoi și abia mișcîndu-se, își dădea drumul de pe cuptor spre masă, rostogolindu-se de parcă era o stîncă de granit, necioplită, rece, tăcută.

Iar cînd venea primăvara înmiresmată, bucata de granit își regăsea căldura, și, treptat, treptat, prindea înfățișarea care-o părăsise o dată cu ultima rază a soarelui de toamnă.

Ursul se trezea o dată cu livada...

Dar în primăvara aceea îl cuprinse o neliniște. De cu toamnă stăpînul poruncise să fie închis conacul, ferestrele bătute în scînduri; vînduse ce mai rămăsese din merele de soiul Antonovka, proaspăt culese,

și plecă fără să spună nimănui unde și nici pentru cîtă vreme.

Grădinarul auzise de la nevastă și vecini că toți moșierii și negustorii fugiseră care încotro, că prin orașe și sate trecuse răzmerița, dar nu-i plăcea să vorbească despre asta și poruncise și femeii sale să-și țină gura.

Cînd drumurile se mai îndreptară, au apărut în livadă niște oameni, au smuls plăcuța cu numele boierului și i-au spus lui Silanti că trebuie să vină la oraș.

— Iaca și eu nu mă puteam dumeri cum se face una ca asta : stă atîrnată plăcuța cu numele boierului, cu toate că livada e sovietică, îngînă Silanti, zîmbind în barbă și luînd scîndurica.

— Las c-o revopsim noi, spuse unul din orășeni.

— Ar trebui una nouă, asta nu mai e bună de nimic de putredă ce-i...

Silanti nu s-a dus la oraș. Credea că toate astea or să treacă... doar n-o să fie așa cît lumea. Dar se înșela.

Pomii își scuturau florile, și petalele cădeau ca niște panașuri negre, zbîrlite, dezgolind crengile unde se legase rodul. Începură să crească frunzele, grăbindu-se să recîștige timpul pierdut, plesnind de vlaga ce hrănise pînă atunci marama trandafirie de flori. Grădina trebuia săpată, dar oameni, ia-i de unde nu-s.

Înainte se aduceau din satele de prin împrejurimi o droaie de neveste și fetișcane.

Dacă te plecai, zăreai printre șirurile de meri pulpele albe, goale ale femeilor care îndesau pămîntul din jurul tulpinițelor scunde, vedeai cum saltă sapele strălucitoare, iar capetele fustelor roșii, cu poalele prinse-n brîu tresăltau în tact. Pămîntul bubuia sub loviturile dese, glasurile femeilor săreau sprințare din creangă-n creangă și se pierdeau, chemîndu-se în desișul vișinilor ca un ecou :

— Mașutka-a-a ! Mai adă niște curmeie !...

Acum însă era liniște și tăcere peste tot.

Zi de zi soarele se cățăra tot mai sus. Chiar în fața casei lui Silanti pămîntul crăpase de uscat ce era. Nopțile erau înăbușitoare și fără nici o adiere. Livada aștepta să fie udată.

Singur, cum putea s-o scoată la capăt? Iar de la oraș nu se abătea nimeni pe acolo. Silanti umbla fără rost, de cum mijea de ziuă și pînă-n seară, descurajat, posomorît, înrăit. Își ocăra muierea cu cele mai urîte vorbe, cum nu mai auzise ea de la el, iar cînd s-a înduplecat în cele din urmă să plece la oraș, îi trase și-o mamă de bătaie.

Hotărî să se abată pe la cumătru-său, care se tocmise mai demult paznic la un depozit de cărămizi. Cumătrul era isteț la minte, ceapcîn și nu-i scăpa nici un zvon.

L-a găsit pe cumătru șezînd în fața unei mese de tei, cu tăblia albă de mult ce fusese frecată și răzuită, sorbind ceai de mere dintr-o farfurioară cu înflorituri. Și în timp ce din robinetul necurățat al samovarului picurau fire de uncrop în ceainicelul pîntecos, cumătrul vorbea, strîmbîndu-se șiret:

— Halal gospodari! Vai de mama lor care i-a adus pe lume...! De loc nu-i ajută capul... Du-te la sovietul lor, ai să te încredințezi tu singur...

De la fereastră se vedea poarta cea mare, lăsată vraiște. Mai încolo se conturau niște clădiri, o fabrică, sau poate o magazie, la fel de mohorîte și lungi ca depozitul de cărămidă.

— Ce mare lucru, cărămizile! urmă paznicul. Dar nici aici nu se pricep să facă treabă ca lumea. Se fură ziua, se fură noaptea, iar hoțul — nicăieri. Au gospodărit ei așa de bine, că am ajuns să n-avem o cărămidă în toată fabrica, să tragi cu tunul. N-ai cu ce să zvîrli după un cîine!...

Silanti se întoarse de la oraș abia pe înserat. Mîncă fără să scoată o vorbă, apoi se întinse cît era de lung în mijlocul odăii pentru oaspeți. Îi plăcea să doarmă vara pe dușumea: mirosea a rășină și te învăluia răcoarea beciului umed, strecurată prin crăpături.

Iar cînd miji de ziuă, își trezi nevasta, dădu o fugă-n magazie, de unde se întoarse cu o lopată și

o sapă, smulse din baloturile burdușite un smoc de cîlți, meșteri o perie, umplu căldărușa cu catran și, suflecîndu-și mînecile, îi zise nevestei :

— Inchină-te cu fața spre răsărit. Poate dă Dumnezeu și izbutim s-o scoatem la capăt.

Își făcu cruce cu mișcări largi, atingînd pămîntul cu degetul, apoi luă, cum putu, lopata, sapa și cîlții, îi porunci nevestei să ducă ea căldărușa cu catran și o porni la vale spre rîu, pășind apăsat, cu picioarele îndoite de la genunchi, așa cum umblă țăranii.

Pe mal te întîmpina mătăhăloasă, greoaie, o roată cu găleți pentru irigație. Această mașinărie caraghioasă, proptită de o sumedenie de prăjini și bîrne, părea rezemată în coate. In ciuda roților dințate și a hulubelor sale uriașe, stătea molatică și tăcută, parcă netrezită încă bine din lunga-i iernare ; roata părea cu totul nelalocul ei, acolo, în verdele pașnic al răchitelor dichisite.

Silanti cercetă ulucile care porneau din amîndouă părți ale jgheabului din susul roții, aruncă o privire în puț, apoi, icnind, se așeză jos, își scoase cizmele și-și desfăcu obielele. După aceea, se săltă un pic și își descheie un nasture de la nădragi. Largi, cum poartă hamalii de pe Volga, nădragii îi lunecară ca un burduf de armonică și căzură în jurul tălpilor, ca un colac mare în formă de opt.

Femeia tăcută privi picioarele vînoase și pline de păr ale lui Silanti, care sfîșiau rugii-de-mure încîlciți și striveau și lipeau de pămînt iarba grasă, încă necosită.

Era liniște. De dincolo de rîu se aprindea văpaia dimineții, împurpurînd și luciul nemișcat al apei. Ramurile răchitelor atîrnau asemenea unor brațe ostenite, tresărind speriate cînd în desișul lor se deștepta cîte o pasăre.

Silanti coborî cu luare-aminte în fîntîna plină de surcele, crengi și tot felul de gunoaie cărate aici de apele revărsate, și, proptindu-se bine cu un picior de o bîrnă din peretele puțului, iar cu celălalt de scară, începu să arunce afară gunoiul.

Apoi strigă în sus, scurt și ascuțit :

— Dă-i drumul!

Grădinăreasa se lăsă cu toată greutatea trupului pe huluba roţii, la care altădată era înhămat un cal, şi pe dată livada, vadul rîului, cerul se umplură de scîrţîit, scheunături şi gemete. Zăngăniră găleţile, agăţîndu-se unele de altele, scrîşniră dinţii roţilor, schelălăiră ascuţit osiile leneşe, şi liniştea paşnică prinse grai bombănind, ca şi cînd s-ar fi supărat că a fost smulsă din nemişcare.

Păsărelele pitulate prin tufişuri parcă n-ar fi aşteptat decît acest semnal şi, ca un răspuns la gemetele roţii, un cor răsună în toată livada, se risipi prin tufişuri, ţîşni într-o nestăvilită bucurie spre slăvile cerului şi încremeni acolo, ca vrăjit de uriaşul glob purpuriu răsărit la marginea bolţii.

Silanti ieşi din puţ ud leoarcă, cu cămaşa lipită de piele, frînt de oboseală, dar mulţumit şi voios.

— Găleţile n-au păţit nimic, slavă domnului...

Se urcă sus, unse cu catran jgheabul, se căţără tocmai pînă la capătul osiei orizontale şi cercetă dacă roţile dinţate se îngemănează bine... Se îmbrăcă apoi, spunînd nevestei să se ducă acasă, şi se apucă să dea cu catran ulucele şi să cureţe şanţurile de scurgere, năpădite de iarbă.

În sufletul său încolţi deodată nădejdea că totul se va sfîrşi cu bine, doar să-şi dea osteneala şi să nu stea cu mîinile în sîn. Săpa şi muşuroia prin livadă, trăbăluia cu toporul, cîlţuia ulucele şi făcea totul cu atîta rîvnă, de parcă ar fi dorit să recîştige timpul pierdut în chinuitoarele săptămîni de inactivitate.

O pitulice gureşă, şezînd pe o rămurea chiar deasupra capului său, se grăbea să-i povestească un lucru de mare însemnătate, iar Silanti, ştergîndu-şi cu mîna gîtul năduşit, bombănea blajin, cu vocea-i de bas:

— Ce tot zici tu acolo, păsărico? Pari să fii tare vrednică! Hai, zi-i înainte...

Trebuia să facă rost de un cal, ca să înceapă stropitul. Bine că cel puţin roata se învîrtea cît de cît. Şanţurile le va plivi el cu baba. De prăşit însă n-are

cu cine să prășească. Dar dacă i-or da un cal, or să-i dea și oameni.

Ca un nor negru se abătu un stol de grauri, acoperi merii și făcu mare zarvă în rămurișul des. Silanti șuieră o dată haiducește, ridică sapa și începu să alerge în urma stolului stîrnit, țipînd și suduind, pînă ce ultimul graur zbură peste gardul de nuiele în livada vecinului.

La masă, îi spuse nevestei :

— Trebuie să-ți dai osteneală dacă vrei să iasă treaba treabă. Fără asta nu se poate... Și-apoi, să fim drepți : aveai destulă bătaie de cap și pe vremea boierilor. Numai că toate se rînduiau parcă mai cu rost. Ei, ce să-i faci, așa-s vremurile...

A doua zi plecă la oraș. Acolo i-au făgăduit și cal, și oameni.

Zilele treceau, soarele dogorea fără milă, frunzele se înnegreau și se uscau, dar nu venea nimeni, de parcă ar fi uitat că livada adăsta pe delușor să fie stropită.

Silanti începu să se frămînte. Dădu o fugă pînă la fabrica de cărămizi, trecu și pe la grădinarii din satul vecin, nicăieri nu erau cai, nimeni nu se învoia la muncă.

Intr-o zi, întorcîndu-se de la oraș, grădinarul coborî pînă la rîu, privi roata cea mare, acum din nou tăcută, și rătăci un timp pe mal. Rupse dintr-un pom aproape uscat niște mere verzi, prăpădite, și le duse nevestei.

— Juri că-s pădurețe, nu? Află că le-am rupt dintr-un măr de soi.

Și zvîrlind pe masă merele tari și încrețite, adăugă :

— S-a sălbăticit de tot copacul.

Se așeză apoi pe laviță și rămase așa nemișcat pînă se înseră, privind într-una pe fereastră, de unde se vedea livada încremenită parcă, scăldată în razele soarelui.

Cînd se făcu întuneric, oftă și, vorbind de unul singur, spuse :

— Las' să se prăpădească. N-am pentru cine s-o păstrez.

Pe lîngă fluieratul și ciripitul păsărelelor mai răsunau acum și glasuri zglobii de copii. În conacul în care locuise pe vremuri bătrîna coană mare, se aciuiseră școlari veniți de la oraș: o duzină de băiețași vioi, cu privire ageră, oblăduiți de o învățătoare, o fată tînără, numai piele și oase, de-ți era mai mare milă să te uiți la ea.

Pe terasa, altădată tăcută și liniștită, gălăgiosul norod al noilor-veniți punea la cale fel de fel de jocuri, se risipeau băiețașii ca potîrnichile pe delușor, se ascundeau în pomi, după prichiciul serelor, în pivnița și în podul conacului, prin colțurile și ungherele barăcilor, ba nimereau și în zmeurișul uscat. Nu era cotlon sau desiș de unde să nu răsune glasurile tinere, ce făceau o gălăgie de parcă nu erau doisprezece copii, ci sute sau mii.

Nu trecu mult și într-o bună zi ceata de copii apăru și în dreptul casei lui Silanti, iar învățătoarea rosti pe un ton grăbit:

— Dați-ne și nouă două straturi.

— Și ce vreți să puneți acolo? o întrebă grădinarul.

— Fasole, ridichi...în general legume.

— E tocmai timpul!

Prinseră la poartă o fîșie de pînză, pe care scriseră cu litere înflorite:

„Colonie de copii".

Din foișorul de unde se vedea ca în palmă orașul și împrejurimile, atîrna o pînză roșie, fluturînd în bătaia vîntului, pocnind voios, zi și noapte, cu capătul slobod.

Seară de seară, răsunau din balcon, răzbind peste vîrfurile copacilor, cuvintele scurte și aspre ale unor cîntece, cum nu mai auzise Silanti, așa că bănuia în ele ceva ce era cu desăvîrșire străin livezii, ceva atît de îndrăzneț și de răuprevestitor, încît își cuprindea

capul în palme și începea să se legene ca un cîine care nu suferă dangătul clopotelor.

Mut și încruntat, deschidea gura să vorbească numai cînd nevasta lui, nemaiputînd de urît și de singurătate, își descărca sufletul în fața bucătăresei de la colonie, și-i povestea despre merele domnești care umpleau altădată barăcile.

— Iar acum, uită-te și dumneata, se văita femeia, i-au ros viermii cînd nici n-au apucat măcar să se lege bine!

— Acum, mormăia supărat Silanti, acum s-au dus toate, de parcă le-a suflat vîntul!...

— Au plecat, care va să zică, boierii și parcă au luat totul cu dînșii!...

— Și mai ai de furcă cu obraznicii, cu bezmeticii ăștia, îi ținea isonul bucătăreasa, și supărarea celor trei se revărsa într-un puhoi de ofuri, păreri de rău și ocări, pînă ce venea vremea de culcare...

Într-o zi, trei ștrengari desculți, cu cămășuțele ferfeniță, s-au cățărat pe o cracă lungă a unui măr bătrîn, s-au prins de ea cu capul în jos și au început să se legene ca pe bara unui trapez. Apoi au încălecat craca și s-au tîrît pînă la capătul ei. Craca se legăna lin, sprintenă, săltînd în sus și în jos povara cu care nu era obișnuită. Deodată prinse să pîrîie, trosni și-și plecă, tăcută, ramurile la pămînt.

Acrobații scoaseră un țipăt vitejesc, apoi izbucniră într-un rîs victorios, căruia i-au răspuns din livadă ecouri vesele. Deodată amuțiră și o luară la goană, printre copaci, spre conac.

În urma lor venea în goană Silanti, cu capul plecat ca să nu atingă nici o creangă; sărea șanțuri, ferindu-se cu mîinile de merii întîlniți în cale. Fugea ca o fiară tînără gonind după pradă; ocolea cu îndemînare piedicile, ținîndu-și răsuflarea ca nu cumva vreun sunet de-al lui să prevină prada că a ajuns-o din urmă; își măsura fiecare mișcare și, sărind din loc în loc, simțea cum se încinge tot mai aprig mînia dintr-însul.

Copiii fugeau de mama focului. De teamă, parcă li se înzecise sprinteneala; goneau fără să se uite îndărăt, scoţînd doar scurte exclamaţii cînd voiau să-şi atragă unii altora luarea-aminte asupra vreunei primejdii; treceau fără să şovăie prin hăţişuri de urzici şi agrişe; rupeau orice rămurea din cale, se mai poticneau şi, căzînd în nas, săreau într-o clipă în picioare, pentru a se năpusti înainte, mîncînd pămîntul.

Cînd Silanti năvăli pe urmele lor pe terasa conacului, băieţii o zbughiră înăuntru şi, în faţa grădinarului care gîfîia şi avea faţa îmbrobonită de sudoare, apăru, indignată, învăţătoarea.

Ea încruntă din sprîncene şi îl întrebă mirată:

— Ce, eşti nebun? Cum poţi să sperii în halul acesta nişte copii?

Atît de lipsite de orice noimă i se părură lui Silanti aceste vorbe şi atît de caraghioasă, vrednică de milă, învăţătoarea, o biată fetişcană uscăţivă, încît toată mînia şi-o revărsă într-o ameninţare reţinută:

— Am să vă alung de aici ca pe nişte şobolani...

In ziua aceea, nu se ştie de ce, toată colonia plecase în oraş şi conacul rămase tăcut şi pustiu ca odinioară.

La amiază, Silanti ieşi la poartă.

Altădată, pe vremea asta plecau una după alta pe poarta livezii căruţe lungi încărcate vîrf cu trufandale şi cu coşuri pline de tot felul de boabe. Acum urmele roţilor fuseseră acoperite de buruieni tîrîtoare şi nu se mai auzea huruitul binecunoscut al căruţei.

„Parcă ar fi luat totul cu dînşii", gîndi Silanti şi începu să urmărească leneş cu privirea doi oameni care veneau pe drum, tocmai de la depozitul de cărămidă.

Cînd au ajuns în dreptul lui, l-au întrebat a cui e livada.

— Da voi ce treabă aveţi p-aici?

— Ne-au trimis să prăşim.

— De ce aşa devreme? zîmbi ironic Silanti. Şi apoi nu ştiţi, acum toate-s ale sovietelor...

I-a iscodit pe îndelete și, cînd s-a dumirit că oamenii au fost trimiși la el, zise:

— Ați greșit drumul! Nici n-am auzit de livada asta.

— Și acum încotro s-o apucăm?

— Nu știu... Duceți-vă unde v-au trimis... La noi, totul e în bună rînduială; chiar acum am isprăvit a doua stropitură... Asta-i!

Rîse înfundat în urma celor doi, apoi se întoarse în casă și o trimise pe nevastă în oraș, născocind o treabă de-a gospodăriei ce nu putea fi amînată.

După ce se potoliră glasurile păsărilor și liniștea înserării se lăsă peste întreaga fire, Silanti se sui în fînărie, trase de prin colțuri un braț de paie și porni spre conac.

Aici, potrivind șomoioagele sub ziduri, dădu de plăcuța cu numele stăpînului, scoasă încă în primăvară de pe poartă și pe care el o dosise în fînărie. O ținu cîteva clipe în mînă, o întoarse pe o parte și pe alta, apoi o vîrî cît mai adînc în paie și se duse să mai aducă alte paie.

Întorcîndu-se spre conac, luă și niște vreascuri pe care le așeză la celălalt capăt al casei. Apoi, scăpără un chibrit. Paiele uscate se aprinseră repede, iar vreascurile începură a trosni vesel.

După ce a dat foc conacului, Silanti se depărtă fără grabă cîțiva pași și se așeză jos, privind cum se încolăcește fumul albicios pe stîlpii de lemn ai cerdacului și balcoanelor. O horbotă neagră învălui ornamentele sculptate și flăcările trandafirii se prelinseră prin nenumăratele crăpături.

O trîmbă neagră ca de funingine țîșni, spre cer, apoi deodată, ca și cînd și-ar fi adunat puterile, văpăile roșii, aprige, scuturară căciula de fum.

Casa ardea ca o iască.

Iar Silanti ședea nemișcat cu mîinile sale vînjoase, trudite, petrecute după genunchi, și privea țintă la flăcări.

A stat el așa mult timp pînă cînd într-un tîrziu îi răsună la ureche un țipăt sfîșietor de femeie.

— Doamne, Dumnezeule, Silnușka. Ce ți-a venit? Ce-o să răspundem cînd s-or întoarce ai noștri?

Atunci, abia izbutind să-și desprindă privirile de la pîrjol, aruncă femeii o căutătură cruntă și spuse, mai curînd sieși decît ei:

— Da proastă mai ești, mă nevastă! Ce, îți închipui că s-or mai întoarce vreodată?

Femeia se potoli pe loc și, alături de bărbatul ei, își pironi asupra flăcărilor ochii goi.

Pe chipurile lor bătrîne, focul, abia mocnind, arunca umbre trandafirii, pîlpîitoare.

1919—1920.

LINIŞTE

Iernile se scurgeau în singurătate, înecate în urît şi tăcere. Singura potecă îngustă, înghesuită între nămeţi, ducea de la portiţă la rîu, şi de acolo spre sat. În curte, troienile atingeau streşinile şoproanelor, iar prin uşa bucătăriei, lăsată deschisă încă din toamnă, vîntul aducea zăpadă.

Alexandr Antonîci îşi petrecea zilele şi nopţile într-o singură cameră cu ferestre mici, de unde se puteau vedea doar cîţiva plopi tremurători, slăbănogi şi putregăiţi. Prin colţurile încăperii era îngrămădit ce-i mai rămăsese din lucrurile de la conac — un suman de vizitiu, cîteva rame de ştiubei mînjite cu ceară înnegrită, nişte hamuri cu zorzoane de metal şi o cartuşieră ruptă. Pe pereţii îmbrăcaţi în coajă de brad atîrnau în rame fotografii îngălbenite, labe de lupi şi blăniţe de veveriţă. Pe un raft, între cărţi jerpelite, zăceau aripi şi cozi de gotcani şi găinuşe, cartuşe goale şi maldăre de boarfe mucede, acoperite de colb.

Cînd Alexandr Antonîci se plictisea să tot stea pe patul mototolit şi tare, se urca în pod. Acolo, zăbovea cam o jumătate de ceas, sau alteori cîte un ceas întreg, şi se întorcea cu un vraf de albume vechi, de

scrisori şi cărţi. Era în stare să stea zile întregi plecat asupra rîndurilor şterse ale versurilor pline de înflorituri, asupra reţetelor a tot felul de leacuri şi a scrisorilor respectuoase adresate unor mătuşi şi bunici necunoscuţi. Cînd se plictisea de ele, zvîrlea poezioarele şi scrisorile într-un colţ, le punea în raft sau le băga în sobă.

Cîteodată venea la el Tit, un ţăran palid, cu mustaţa ca spicul, se scutura, apoi se aşeza pe un colţ al patului şi putea sta aşa la nesfîrşit, tăcut, cu mîinile strînse pe pîntec, de parcă l-ar fi durut. Alexandr Antonîci îi arunca din cînd în cînd o privire, aşteptînd împăcat şi răbdător, ca în atîtea alte dăţi, să vadă ce vînt l-a adus pe acolo. Tit se ridica, se apropia cu paşi furişaţi de hamuri, cerca cu unghia ţintele, cîntărea în palmă curelele să vadă cam cît trage tacîmul şi rostea într-un tîrziu:

— Vinde-mi mie hamul, Antonîci. Ţie la ce-ţi foloseşte?

— O să-mi cumpăr un cotoi şi o să plec cu el la arat, atunci o să-mi trebuiască şi mie...

— Cu un cotoi!

Tit se aşeza iarăşi, strîngîndu-şi pîntecul cu palmele şi începea tocmeala:

— Un pud, e bine?

— E puţin.

— Zgripţuroiule, ei iaca: îţi mai dau şi un car cu lemne. Lemne, n-ai să spui că nu-ţi trebuiesc!

— In pădure-s lemne berechet.

— Păi, acelea-s în pădure...

Cînd să plece, după ce-şi îndesa căciula în cap, Tit mai arunca din prag:

— Treacă de la mine: îţi trimit şi muierea să-ţi grijească prin casă.

— E puţin.

Către sfîrşitul iernii, cînd de obicei se cam isprăveau bucatele, ţăranii se arătau mai strînşi la mînă şi îl duceau mai mult cu făgăduieli, poftindu-l doar la cîte o gustare de dimineaţă sau de seară.

Intr-un sfîrşit de iarnă, Alexandr Antonîci se încinse cu un curmei, îşi îndesă şapca în cap, se legă

peste gulerul ridicat cu un șal pestriț și plecă de acasă. La marginea satului, smulse o joardă din gard, o potrivi cît îi era de trebuință și o luă pe drumeag spre pădure. Pădurea îl primi firesc, blînd. Brazii nemișcați își scuturau lin ramurile încărcate de povara zăpezii pe umerii și șapca lui. Din loc în loc, săgeta o veveriță plumburie printre vîrfurile copacilor. Alexandr Antonîci o urmărea cu privirea pînă ce o pierdea din ochi și apoi își vărsa năduful:

— A șters-o în lăstăriș, spurcăciunea...

Își încetini pașii, își strînse mai tare cingătoarea, începu să se sucească ca și cum l-ar fi strîns șuba și cătă în jur, oftînd. Intre copaci șerpuia în zăpada pufoasă o urmă încîlcită. Alexandr Antonîci se aplecă, privi sub ramurile grele plecate pînă-n pămînt, se abătu la marginea drumeagului și cercetă îndelung zig-zagurile întortocheate ale urmelor de iepure.

Deodată, chiar sub ochii lui, țîșni dintr-un mesteacăn, lovind zgomotos din aripi, un fluierar. Alexandr Antonîci se opri, își înălță capul, mîinile îi tresăriră și rămase locului să asculte cum se deșteaptă pădurea, cum prinde a vui, amorțind apoi iar. Frînse joarda de genunchi, o zvîrli cît colo și făcu cale întoarsă.

Ajungînd în Arhamonî, se opri la izba lui Osip, își lepădă haina și se așeză la masă. Cînd omul îl întrebă dacă vine de departe, îi răspunse aspru:

— Am fost și eu în pădure, să mă plimb puțin...

După ce îmbucară cîte ceva, Alexandr Antonîci se rugă de gazdă:

— Mă, Osip, dă-mi și mie cu împrumut o baniță de cartofi.

— Cu împrumut? Nu, Antonîci, cu împrumut nu-ți pot da.

— Cînd fac rost ți-i dau înapoi, știi bine...

— Dacă mă rugai să-ți dau așa, îți dădeam nu una, ci două. Dar cu împrumut...

Osip îl petrecu pe Alexandr Antonîci pînă-n poartă. Era tăcut și grav. După ce Alexandr Antonîci își făcu foc în sobă, își înfășură picioarele în plapumă și rămase nemișcat, privind țintă la flăcări; deodată se

pomeni cu Tania, fiica lui Osip, care îi trînti dintr-o singură răsuflare cu o voce zglobie, neobișnuită între aceste ziduri și mai cu seamă printre ciurucurile rămase de la conac și maldărele de scrisori și albume:

— Tăicuța vă trimite vorbă să veniți mîine dimineață după cartofi. Cu bine!

Și dispăru.

Primăvara, țăranii se apucau adesea să-și croiască altfel loturile; se adunau la cislă, unde făceau multă gălăgie, apoi trimiteau delegați în județ, după ingineri hotarnici. Dar pe pripoare semănăturile de toamnă străluceau ca și înaintea împărțelilor, iar țarinile erau la fel de cafenii ca și cînd s-ar fi copt hrișca. Primăvara, Alexandr Antonîci creștea parcă cu un cap mai înalt. Ți se părea că pășește mai țărănește, călca apăsat și legănat. Dibuia printre ciovee un baston julit cu vîrful ros și o lua spre cîmp. Ochiul lui de bătrîn, încă ager, măsura șirul de tarlale, și căta îndeosebi spre caii aproape culcați în brazdă. Pleoapele îi tremurau ușor, înțepate de vîntul rece ce venea dinspre arături. Stătea așa singur pe creastă, înalt, uscățiv, cu podiovka lui neagră, strînsă pe trup, strivind arătura cu cizmele și cu bățul. Departe, undeva în cîmp, îi ghicea el pe alde Osip, Tit, Maxim, pe Tania, fata lui Osip, pe Lukeria — toți cîți or fi fost de treabă, bărbați sau muieri din satul Arhamonî. Apoi o lua încet spre ogor, oprindu-se lîngă fiecare tarla, așteptînd să-l ajungă plugul lîngă drum, pentru a mai schimba cîteva vorbe cu plugarul.

Dimineața cînd se trezea, Alexandr Antonîci adulmeca cu multă luare-aminte cele mai tăcute zvonuri și își spunea de fiece dată că astăzi înflorește ierița, că se împlinește secara sau că dă în spic orzul mustăcios. Umbla prin sat, din ogradă în ogradă, se oprea sub ferestre sau la poartă și, dacă nu-l poftea nimeni în casă, o lua spre pădure. In drum, pe cîmp, găsea tocmai ceea ce se așteptase să vadă acolo cînd se trezise: ierița bălaie înflorea și foșnea, bobul de secară dădea în pîrg, se umfla, și covorul albastru scund și gingaș al inului se pierdea în depărtare.

Sub streașina pădurii, văcarul Agap scotea cireada la păscut. Alexandr Antonîci îl căuta, dar fără prea mare zor și, zărindu-l, îl întreba :

— Ce mai nou ?

— Nimic, ce să fie, răspundea Agap. Stai colea și mănîncă.

Agap avea o față suptă, numai cute și zbîrcituri ce se întretăiau de-a lungul și de-a latul, plete încîlcite, înspicate cu fire albe, dar ochii ageri îi cătau vesel. Alexandr Antonîci se simțea bine stînd sub plopi, mestecînd pîinea grea, lipicioasă, tot privindu-l pe Agap ; putea să șadă așa ceasuri în șir cu ochii lipiți de degetele lui Agap, care mînuiau cu repeziciune o sulă groasă, încîrligată, cu care împletea fîșiile supuse de coajă de tei.

Vara, Alexandr Antonîci căuta să plece din sat. Bătînd mereu drumurile obișnuite, între țarinile ce-i erau atît de cunoscute, pe potecile șerpuitoare, peste pajiști, ținea necurmat privirea în pămînt, dar din felul cum își încorda genunchii și cum apăsa bastonul, ghiceai neostoiala pribeagului. Și fără a-și da seama, se tot ducea lăsînd în urmă drumeagurile cunoscute, și cînd, pe nesimțite, o tarla de un albastru buiac îi aducea aminte că atunci cînd înflorește inul se prinde bine peștele în vintir, făcea pe dată cale întoarsă, ca să-l caute pe Agap.

Pescar înverșunat, Agap nu se lăsa mult rugat, își lăsa cireada în grija ciobănașului și, luînd din curtea conacului un voloc vechi pe care îl dregea, o pornea cu el tîrîș la gîrlă. Intra în apă încălțat, fără să se dezbrace, în nădragi și obiele. In locul cel mai adînc, apa îi ajungea pînă la brîu, iar curentul îi umfla cămașa cum umflă vîntul vintrele. Agap ridica mai întîi volocul deasupra capului, pentru ca, după ce ochia un locșor care i se părea mai potrivit, să-l cufunde o dată cu plasa în direcția în care curgea apa. Ocolind plasa și apropiindu-se de gura volocului, scormonea cu piciorul printre rădăcinile de sub țărm, în gropi și prin ascunzișurile dintre pietre. Apoi strîngea cu o mișcare fulgerătoare plasa și scotea prada.

— Am prins, am pri-i-ins! striga el cu vocea lui de cioban, cu mlădieri adînci, și arunca pe mal ciortani, mihalți și băbuști argintii, care își tremurau cozile.

Alexandr Antonîci umbla pe mal în urma lui Agap, strîngînd în sac peștele și așteptînd ca Agap să iasă tîrîș din apă ca să fumeze și să curețe plasa de nămol și ierburi. Atunci Alexandr Antonîci găsea nimerit să-l întrebe dacă nu li s-a urît țăranilor să-l hrănească pe degeaba și dacă nu au cumva de gînd să-l alunge din Arhamonî. Ar fi poate bine să plece el, pînă n-a dat de belea, la oraș sau aiurea. Poate că oamenii au și vorbit despre așa ceva.

— De ce să vorbească? îi răspunse Agap. Nu faci nimănui nici un rău, nu te pricepi la nimic, decît doar să vînezi. Și nici asta nu poți face, căci de unde să iei acum iarbă de pușcă?

— Totuși, or fi vorbind ei ceva despre mine.

— Ce să vorbească? Că-i sucit boierul, umblă și umblă, dar de plecat, n-are unde. Las' să trăiască aici. Cucoana din Ragoznoe s-a-ntors și ea.

— S-a-nto... Alexandr Antonîci sări în picioare, dar se așeză din nou, înfigîndu-și pumnii în țărînă.

— Uite unde se pitește ciortanul, iată, colo, prin lintiță, vezi cîtă lintiță-i aici? Hai să mai cercăm!

Și Agap se vîrî în hățișurile pletoase, verzi, ale algelor. Alexandr Antonîci nu-l mai întrebă nimic, dar ciorba o mîncă fără poftă, tăcut și mofluz.

Cînd rămase singur, stătu îndelung, cum obișnuia să facă iarna, între vechiturile colbăite din camera lui, cu ochii închiși, mișcîndu-și din cînd în cînd buzele uscate și fleșcăite.

Așa îl prinse somnul.

În zori, se duse la gîrlă, se spălă cu nisip în loc de săpun și o porni întins spre Ragoznoe.

Știa foarte bine ce va găsi acolo. Cu șase ani în urmă, țăranii de prin partea locului hotărîseră să împartă moșia Taisei Rodionovna între două sate. Împărțeala începuse cu conacul și, la vreo trei ceasuri după asta, vîntul vuia slobod prin încăperile sale pustii. În casă nu rămăseseră decît tapetele pă-

tate și urme întunecate, acolo unde înainte atîrnau tablouri. Sătenii duceau mare lipsă de sticlă și ferestrele conacului nu mai străluceau în razele soarelui. Cît despre Taisa Rodionovna, țăranii o ținuseră închisă într-o șură cît timp a durat împărțeala, iar după ce au golit conacul i-au dat drumul și i-au spus așa :

— Matale, Taisa Rodionovna, nu ești dintre boierii cei mari și pe deasupra ești și fată bătrînă. De aceea, ne-am sfătuit între noi să te lăsăm de sămînță. Du-te cu Dumnezeu unde ți-e voia.

Alexandr Antonîci auzise nu o dată toată povestea. Dar de peste treizeci de ani nu mai dăduse pe la Ragoznoe și acum, uitîndu-se în jur, nu recunoștea locurile atît de bine cunoscute. Cam la trei verste de conac se opri și ascultă cu luare-aminte. De după colină, unde începea moșia, venea un zgomot stăruitor. Zgomotul se tot îngroșa ca o povară grea și se rostogolea ca un val peste tot locul. Jurai că se doboară undeva o pădure deasă de stejari bătrîni. În timp ce Alexandr Antonîci urca dealul, larma se destrămă parcă, se risipi. Doar cînd și cînd răbufneau în rafale țipete și chiote. Apoi, deodată, un cîrîit desperat izbucni ca de sub pămînt la picioarele lui. Deasupra parcului, care se întindea pe clină, păsări negre își luau zborul una cîte una, în stoluri mici sau în cîrduri mari ce acopereau cerul ca un nor negru, uriaș. Cît vedeai cu ochii, coamele late, noduroase ale teilor mișunau de pene de un negru vinețiu.

Pe o parte a drumului, cu fațada spre parc, se afla o casă părăsită. Zidurile erau înnegrite de vreme, acoperișul aproape prăbușit, coloanele însă stăteau drepte ca odinioară, iar antablamentele se păstraseră albe. Un burlan de tablă ce ieșea din ferestruica unei dependințe, care părea să fie o tindă, scotea pufăieli de fumuleț subțire. Alexandr Antonîci se îndreptă într-acolo.

Din partea cealaltă, venea o femeie îmbrăcată cu un camizol de catifea, strîns în talie cu un șiret. Camizolul atîrna pe umerii ei ca un sac și movilițele ascuțite ale umerilor păreau să susțină capul. Se în-

tîlniră chiar în fața conacului. Alexandr Antonîci dădu să deschidă gura, dar rămase încremenit așa, cu gura căscată, plecat ușor înainte și cu un picior puțin ridicat, gata să pășească.

De sub șalul tras pe frunte îl priveau doi ochi rotunzi, de culoare foarte deschisă, aproape spelbi. Sprîncenele subțiri, depărtate făceau ca ochii să pară și mai mari, așa încît aveai impresia că toată fața ei era numai ochi.

— Taisa Rodionovna, murmură într-un tîrziu Alexandr Antonîci.

— Da, răspunse ea, eu sînt, Taisa Rodionovna.

Țipătul ceucelor înăbușea cuvintele, dar el le auzi atît de limpede, de parcă le-ar fi rostit o voce chiar înlăuntrul său. Se plecă spre urechea ei.

— Am ținut să vă văd. Se poate?

Taisa Rodionovna făcu un gest către casă:

— Poftiți.

Odaia era mică și nedereticată. De la soba scundă venea un miros de humă jilavă, și Taisa Rodionovna, punînd la foc ceainicul de tablă, mătura lutul cu poalele largi ale camizolului. În odăiță, Alexandr Antonîci părea mătăhălos și căuta să se facă cît mai mic pe scaunul spart, vienez, ce stătea într-un colț.

Taisa Rodionovna povestea cu o voce obosită despre toate prin cîte a trecut, fără a se uita la oaspetele ei, dar Antonîci o pîndea, așteptînd cu teamă clipa cînd ochii ei rotunzi și spelbi îl vor privi drept în față.

— Am gustat din viața de oraș. Îmi ajunge. E bine peste tot, dar acasă e mai bine.

— Și acum ce aveți de gînd? întrebă Alexandr Antonîci.

— Dar dumneavoastră? îi întoarse vorba Taisa Rodionovna.

Alexandr Antonîci dădu să răspundă, dar privirea-i întîlni deodată o fotografie îngălbenită de vreme, atîrnată pe perete. Portretul era inundat de lumină, se vede că în clipa aceea chiar soarele îl dibuise prin fereastră și fotografia prinse viață, trăsăturile se conturară clare, viguroase și tinerești. Alexandr Anto-

nîci se recunoscu pe el în acest chip. Fu uluit. Mîna pe care o întinsese spre ceașcă rămase suspendată în aer, fruntea și chelia i se înroșiră și stătu așa mult timp, nefiind în stare să scoată o vorbă. Se ridică brusc, își desfăcu brațele într-un gest de uimire și bîigui :

— Nu înțeleg ! Cum am putut, nu înțeleg ! Nu pot pricepe. In acești șase ani... Adică de ce șase, treizeci și patru...

Se uită la Taisa Rodionovna. Ochii ei luminoși se îngustară, se tulburară și, ascunzîndu-și lumina sub streașina sprîncenelor încruntate, îl fixau cu mînie.

— Ce rost are să mai răscolim trecutul...

Glasul i se frînse și după un timp murmură cu voce stinsă :

— Am s-o duc eu într-un fel. Doar nu mai e mult... Numai ceucele mă înnebunesc. Cîrîie de cum mijesc zorile.

— Ticăloase păsări, jivine scîrboase, zi-i cioară și pace, izbucni agitat Alexandr Antonîci și-și luă rămas bun...

Drumul pînă la Arhamonî i se păru scurt. Dar de cum intră în sat, genunchii i se muiară de oboseală și se așeză istovit pe o podină făcută din buștenii aduși în fața unei izbe.

Dinspre capătul uliței, luneca domol peste sat luna roșie, părînd ca un pepene tăiat în două. In întuneric cîteva fete treceau în fugă drumul, ascunzîndu-i pentru o clipă luna, apoi se adunau mănunchi și chicoteau. De departe se auzeau, asurzitor, strigături întovărășite de sunetul hămăitor și răgușit al armonicii. Flăcăii veneau agale, chemînd tot satul la joc :

Satul nostru prăpădit
Soarta l-a blagoslovit
Cu mesteceni și cucute
Și cu fete tare slute.

Lîngă butucii de pe uliță, descojiți de cîtă lume se așezase pe ei, se opriră flăcăii în grupuri mici, răzlețe, și fetele strînse zid.

Cîte unul se apropia, în mers legănat, de Alexandr Antonîci ca să-l miroasă parcă și se depărta liniștit: e de-al nostru.

Fără vreun semn, fără vorbă, fetele începură să cînte; vocile lor țipătoare se învolburară deasupra capetelor și porniră vifor, pe uliți. Dar ele — țepene și serioase — stăteau umăr la umăr, de parcă s-ar fi aflat în pețit, într-o odaie strîmtă de oaspeți. Flăcăii ascultau, fumînd. Cînd fetele tăcură, armonica izbucni vijelios. Totul în jur se puse în mișcare. Pînă și casele începură parcă să joace. In cîrdul fetelor, freamăt cumplit: cînd una, cînd alta se despărțea de suratele ei și ieșea din rînd. Deodată, sări de pe butuci un flăcăiandru mărunțel, prinse de braț fata care se nimeri și o trase în mijlocul cercului, strîmbîndu-se caraghios și rîzînd. Țipetele înăbușeau armonica, pîlcul de fete se strînse apoi buluc, iar flăcăii făcură roată în jurul lor.

Luna, săltată parcă în vîrful picioarelor, privea de sus satul, pălea, lungindu-se la față. La lumina ei, Alexandr Antonîci deslușea cum se vînzoleau în întuneric mîinile neastîmpărate, spinările rotunde și șoldurile pline. Flăcăii, de felul lor mai înalți, ascundeau fetele cu trupul. Armonica se opri, înecîndu-se cu niște note pițigăiate, apoi deodată atacă o polcă, revărsînd o cascadă de sunete.

— Tuste![1] strigă unul din flăcăi.

Făcură repede loc și se așezară pieziș: fetele din nou stol, iar băieții, care cum apuca. Maxim, ostașul roșu, care adusese din tîrg „tuste", o luă pe Tania Osipova de mînă, îi petrecu un braț după talie și începu s-o joace. Tania dansa în opinci. Purta o zeghe scurtă, pînă la genunchi. Basmaua vîrîtă după guler îi făcea capul tare mic. Zeghea era croită pe talie, se lipea strîns de piept și se sălta cîte un pic, cînd o învîrtea în dans, lăsînd să i se vadă poalele sarafanului și șorțul. Cînd Maxim dansa drept înaintea sa, ea își ferea fața de a lui, plecînd capul spre umărul stîng, cît mai departe de flăcău. Cînd se învîrteau,

---

[1] *Tuste* — Țoo-step (n.t.).

ea își dădea capul pe spate și se întorcea cu fața la Maxim, care o privea cu coada ochiului, așa cum văzuse că se face la oraș, și împreună porneau ușor, din nou drept, înaintea lor. Așa era tot dansul: o fugă sprintenă înainte și înapoi. Dar Tania era zveltă și mlădioasă, ca un arțar tînăr. Fiece pas al ei era o figură de dans, în fiecare mișcare se supunea dansatorului — era o supunere firească, pură, castă.

Prietenele Taniei și flăcăii amuțiră. Șolticii de băieți, care pînă atunci se zbenguiseră și se învîrtiseră între picioarele flăcăilor, înlemniră cu gurile căscate. Armonica abia mai glăsuia și, din cînd în cînd, ofta din rărunchi ca o vițelușă în somn.

Alexandr Antonîci o privea pe Tania, săltîndu-se în mîini. Zveltă ca o fetiță, cu zeghea fluturînd ușor cînd își îndoia genunchii, făptură ca de vis, o fantasmă apărută sub clar de lună. Poate că într-adevăr era o fantasmă ce se învîrtea în fața ochilor lui Alexandr Antonîci, poate Axiușa s-a sculat din mormînt ca să-i aducă aminte cum, cu ani și ani în urmă, îl vrăjise pe domnișorul din Arhamonî.

...Era logodit pe atunci, și, în așteptarea nunții, nu era zi să nu se ducă la Ragoznoe ca să-și umple ochii de frumusețea Taisei Rodionovna. Și tocmai ca în ziua aceea, întorcîndu-se într-o seară la Arhamonî, se trezi în fața unei hore. În mijlocul cercului larg, în ritmul cîntului și al șuierăturilor voinicești, Axiușa luneca parcă, fugărită de un dansator îndrăcit. Dansa atît de lin, încît ți se părea că abia atinge pămîntul cu picioarele ei desculțe. Alexandr Antonîci venise în goană din Ragoznoe, pe calul înspumat. Sări din șa, aproape fără să oprească, tremurînd de enervarea goanei și de răcoarea serii, la fel ca fugarul său. Rămase cu ochii pironiți asupra fetei, cu răsuflarea tăiată. Apoi, cît a ținut jocul, a dat mereu tîrcoale, șfichiuindu-și cu cravașa carîmbii cizmelor. În aceeași noapte Axiușa a întîmpinat revărsatul zorilor la conac. De atunci Alexandr Antonîci dădea tot mai rar pe la Ragoznoe și nu stătea mult cu Taisa Rodionovna: începuse tocmai cositul și se nimerise să aibă și multe treburi la oraș.

Într-o dimineață, se plimba prin salon, acasă la el, în umbra groasă a perdelelor lăsate. Pe neașteptate, se deschise în spatele său o ușă și un rîs zglobiu năvăli în cameră. Alexandr Antonîci își duse mîinile la piept, ca să-și încheie nasturii de la cămașă, dar degetele nu-l ascultau. Își pierduse cumpătul, picioarele descriau figuri ciudate, capul căuta parcă să se ascundă între umeri, bărbia îi tremura. Ba își netezea părul încîlcit, ba încerca din nou să-și încheie cămașa.

— Taia, Taicika, atîta putu să îngîne.

Taisa Rodionovna rîdea să se prăpădească:

— Doamne, ce somnoros, somno-ro-o-sule!

— Treci aici, te rog, Taia, pe ușa aceasta, pînă mă îmbrac, uite aici...

Dar deodată se deschise o altă ușă și Axiușa se opri în prag, chiar în fața Taisei Rodionovna. Rîsul i se frînse. Zîmbetul mai întîrzie cîteva clipe, apoi obrazul i se schimonosi convulsiv, își repezi înainte capul și pieptul spre Axiușa și înțepeni. Axiușa era fără basma, desculță, cu brațele ei puternice, goale. În primele clipe, privirea-i nu trăda decît descumpănire. Apoi un zîmbet slab de tot îi flutură pe buze și fata prinse s-o măsoare pe Taisa Rodionovna din cap pînă în picioare. După aceea se clătină un pic, mișcîndu-și zvîcnit șoldurile pline, o dată, de două ori, fluturîndu-și ușor cămașa, și făcu doi pași mărunți. Începu să zîmbească cu toată gura, își aruncă provocator, cu un gest al capului, pe spate, părul ce-i atîrna pe piept. Taisa Rodionovna își desprinse anevoie privirile de la Axiușa, se apropie repede de Alexandr Antonîci, îl lovi scurt, neîndemînatic, peste creștet și fugi. Tot timpul cît dură această scenă, ea nu-i aruncă nici o singură privire lui Alexandr Antonîci, ca și cînd el nici nu s-ar fi aflat în cameră și tot timpul părea gata, gata să se repeadă spre Axiușa. Era înspăimîntătoare la chip și roșie de încordare. Nici atunci cînd se repezi spre ușă, nu se uită la el, ci îl lovi doar în treacăt. Poate de aceea îl lovise atît de stîngaci, nimerindu-l în creștet, și nu pe obraz. Alexandr Antonîci primi lovitura fără să schițeze o mișcare, palid, cu gura căscată.

Îndată ce Taisa Rodionovna dispăru, el se repezi cu pumnii la Axiușa, dar n-o lovi și fugi din cameră, gemînd înăbușit:

— Taia, Taia!

Stînd în prag, auzi prin foșnetul frunzelor și al tufișurilor ropot de copite ce se topea în depărtare...

Peste o săptămînă plecă la Ragoznoe și primi răspunsul în antreu:

— Domnișoara vă trimite vorbă să nu vă mai osteniți pînă la noi.

A lăsat să mai treacă o lună și s-a dus din nou. Dar Taisa Rodionovna plecase undeva în vizită. După un an aproape, i-a scris. Scrisoarea veni înapoi, nedesfăcută, chiar cu omul cu care i-o trimisese...

Niciodată încă Alexandr Antonîci nu a mai revăzut atît de limpede în minte cele petrecute în dimineața aceea ca acum. Se ridică greoi de pe butuci și porni spre rîu.

După dansul Taniei, pe locul lăsat liber pentru joc, începură să zburde șolticii, stîrnind praful și îmbrîncindu-i pe cei mari. Acolo unde malul cobora spre vad, de după un șopron lăsat într-o rînă, țîșni chicotind, ca apoi să tacă, un mic stol de fete. Glasurile răzlețe, țipătoare îl ajunseră din urmă pe Alexandr Antonîci cînd păși pe prundișul vadului:

O micuță căsuță
Cu cerdac înflorat.
Acolo băsmăluța
Și inelul mi-am uitat.

Își scoase cizmele și intră în apă. Toamna, rîul era totdeauna străveziu, prundișul mărunt strălucea ca șpanul, malul prăvălatic de o parte și de cealaltă a vadului părea negru. În lumina rece a lunii, brazii din curtea conacului parcă înghețaseră, erau ca morți, încremeniți ca niște plante uriașe, de casă.

Alexandr Antonîci călca desculț pe drumul luminat de lună, urmîndu-și umbra care pășea înaintea lui ca un stîlp, drept și întunecat. Se simțea străin de toate, iar liniștea ce se așternuse i se părea mută și

rece ca lumina lunii. Cînd ajunse în bîrlogul său, se prăbuși pe pat, dar se ridică îndată, acoperi ferestrele cu plapuma și sumanul și, numai cînd se făcu întuneric beznă, se culcă iar. Undeva, prin apropierea conacului, piuia o pasăre de noapte și numai tînguirea ei ținu isonul, în noaptea aceea, hohotelor răgușite de plîns ale lui Alexandr Antonîci. Stătea nemișcat, turtind așternutul sub el, așa cum un copac doborît turtește mranița. În vizuina lui, în care te puteai tîngui, că tot nu te auzea suflet de om, singur între vechiturile lui colbăite, se îneca de plîns, îngropîndu-și fața în jerpelituri, de parcă îl ținteau ochi străini prin fiece crăpătură...

A doua zi de dimineață porni să-l caute pe Agap, care tocmai își aduna cireada pestriță, chemînd vacile ce răspîndeau în jurul lor un abur cald. La rugămintea lui Alexandr Antonîci, Agap îi puse în buzunar puțină sare, îi rupse o bucată de plăcintă și îi dădu să bea niște zară. Cînd Alexandr Antonîci îi mulțumi din cap și se depărtă pe drum, Agap fugi după el, dînd caraghios din mîini și strigînd cu glas sugrumat:

— Antonîci!... vezi... dacă s-o întîmpla ceva, să te întorci, Antonîci!...

Apoi, uitînd de cireadă, rămase locului, privind în urma lui Alexandr Antonîci, care, pe măsură ce se îndepărta, se gîrbovea, pînă ce se mistui în lăstăriș...

Pe lîngă dealul de după care se întindea Ragoznoe, Alexandr Antonîci, zărind mici stoluri de păsări negre, o coti din drum și o luă pieziș peste arătură. Ceucele își întindeau gîturile, își curățau parcă gînditoare ciocurile cu lăbuțele, se înălțau în văzduh una cîte una și se îndepărtau puțin, zburînd alene rînd pe rînd. De acolo îl ținteau pe acel oaspe nepoftit cu mărgelele bombate ale ochilor lor reci și lucioși ca niște boabe de sticlă. Apoi își potriveau în voie aripile pe spinare și, deodată, furioase, își înfigeau în pămînt ciocurile, albe de mult ce au fost curățate.

Alexandr Antonîci intră în parc dinspre partea cea mai îndepărtată de conac, năpădită de tufișuri, vreascuri și frunze putrede. Din loc în loc zăceau creste-

tele ce prinseseră a se veșteji ale stejăreilor și cîteva trunchiuri grele, care nu se puteau căra decît doborînd copacii din jur. De pe ramurile groase ale teilor atîrnau nenumărate crenguțe uscate, căzute din cuiburile ce se îngrămădeau în jurul trunchiurilor ca niște ciubărașe negre, ascunzînd ochiurile rare ale cerului. Cînd într-un copac, cînd în altul apărea cîte o aripă desfăcută, lovea aerul, se pitea din nou după ramuri. Păsările își luaseră zborul în spre țarini, dar cîteva stoluri mici se vînzoleau în copaci, stîrnind o larmă asurzitoare ce înăbușea zgomotele obișnuite din parc. Nimic viu în acest loc părăginit în afară de aceste stoluri de păsări care puseseră stăpînire pe parc, și mai să crezi că nici copacii nu mai creșteau, iar florile își irosiseră de mult mirosul. Pe jos — găinațul îngroșat, aidoma unor ciuperci veninoase, viermănoase, iar dedesubt, iarba mucedă, ce se înnegrea și se vestejea ca la margine de drum. Frunzișul era tărcat de pete de parcă ar fi fost mîncat de larve. Rămurelele erau încărcate de murdării ca un pătul neîngrijit, și întregul parc, pe cît de solemn pe atît de posomorît, îi părea acum lui Alexandr Antonîci un uriaș coteț părăsit.

Se întoarse în cîmp, smulse din gardul dărîmat o prăjină lungă, subțire și intră din nou în parc. Plăcinta pe care i-o dăduse Agap o înfășură în podiovcă și o piti sub un trunchi doborît. Ochind un copac plin de cuiburi, care își resfirase larg și aproape de pămînt crengile, Alexandr Antonîci se apucă de lucru.

Prăjina nu era destul de lungă, dar cu ea putea doborî ușor toate cuiburile de pe crengile de jos. Nu trebuia decît să înfigă în ele vîrful ascuțit al prăjinei și cuiburile lunecau de-a lungul ei. Căzînd, răscoleau nuielușe, pene și frunze ce se abăteau ca ploaia peste Alexandr Antonîci, acoperindu-l din cap pînă-n picioare. Puful se prefira în văzduh ca o pîclă neagră, unduindu-se la fiecare mișcare a prăjinii. La început treaba merse cu spor și după puțin timp nu mai rămase nici un cuib pe ramurile de jos ale teiului. Veni însă rîndul ramurilor dinspre vîrf, unde cuiburile erau durate mai solid, mai strîns. Ceucele începură să se

rotească stol deasupra teiului, stîrnind tot neamul păsăresc. În acel copac se pitiseră mai multe păsări decît bănuise Alexandr Antonîci. Ele se lăsau tot mai jos, umplînd copacii, zburînd în jurul teiului curățat, fluierînd și țipînd amețitor, pînă la sleire.

Alexandr Antonîci se cățără pe o cracă joasă, golită de cuiburi, se așeză bine și se apucă să curețe cu înverșunare cuiburile de sus. Dar loviturile prăjinii slăbeau tot mai mult, așa că nu cășunau nici un rău cuiburilor, mai cu seamă că nimereau din ce în ce mai des pe alături. Prăjina era ca de plumb, nu-l mai asculta și deodată îi scăpă din mîini. Atunci Alexandr Antonîci coborî din copac. După ce se mai odihni, se uită în sus. Ramurile dinspre vîrf rămăseseră ticsite de cuiburi și mișunau de păsările atrase de zgomot. Atunci Alexandr Antonîci își puse în gînd să distrugă numai cuiburile de jos, la care putea ajunge fără să se cațăre în copac. Așa că o luă spre inima parcului, doborînd, distrugînd și scuturînd în drum, rînd pe rînd, toate cuiburile cu atîta furie, ca și cum nimicirea acestei cetăţui a ceucelor ar fi fost scopul întregii sale vieți. Se oprea să se odihnească numai cînd nu-și mai putea mișca brațele.

Păsările dădură alarma pînă-n țarinile cele mai îndepărtate și din toate părțile se năpustiră, spre parc, stoluri negre, năprasnice. Un cîrd de ceuce, ca un val uriaș, negru, acoperind întregul Ragoznoe, se rotea greoi în văzduh, stîrnind o larmă care se revărsase peste împrejurimi. Din cînd în cînd se desprindeau stoluri mai mici care se prăbușeau, acoperind ca un covor vîrfurile teilor și stejarilor ce păreau că se mișcă de atîta păsăret, iar în timpul acesta cîrduri răzlețe se ridicau deasupra parcului unindu-se cu valul negru din înălțimi.

Cînd Alexandr Antonîci, istovit, murdar, cu mîinile zdrelite, străbătu tot parcul și ajunse în fața conacului, o zări pe Taisa Rodionovna. Ea venea din sat pe același drum pe care o întîlnise în ajun și i se păru că, văzîndu-l, o porni mai grăbită spre casă. El strînse prăjina în mînă și se înturnă în parc, doborînd în drum ramurile și crengile pe care mai ră-

măseseră cuiburi. I se muiau din cînd în cînd genunchii și atunci se lăsa să cadă buștean la pămînt, rămînînd așa cu ochii holbați, nădușit, sleit, iar păsările înnebunite zburau deasupra lui, atingîndu-i aproape capul cu aripile lor ascuțite. Apoi se ridica și tăbăra din nou asupra copacilor. Ajungînd la bușteanul sub care își ascunsese mîncarea, zvîrli prăjina, își aruncă podiovca pe umeri și ieși din parc. După ce străbătu ogorul, Alexandr Antonîci își întinse podiovca jos, pe lîngă tufele butucilor bătrîni înverziți; se așeză și începu să îmbuce plăcinta. Deodată, se clătină, căzu cu fața în jos și adormi pe loc. Prin lumina trandafirie a asfințitului răzbătea pînă la el larma înăbușită a ceucelor care se întorseseră la cuiburile lor.

A doua zi în zori, Taisa Rodionovna se uită prin ferăstruică în parc. Păsările zburau în trîmbe deasupra teilor, croncănind și mai avan ca în ajun. Către amiază, cerul se acoperi cu nori cenușii, aducători de frig, aproape ca norii de toamnă, și vîntul îndoi spre soare-răsare vîrfurile întunecate ale copacilor. Stolul uriaș care se rotise fără răgaz în aer se cățără ca pe o costișă prăpăstioasă, spre slăvi, încremeni acolo, topit în cenușiul mohorît al norilor și apoi căzu, covor gros, peste copaci. Iar în urma păsărilor, căzură, în ropot mărunt, stropi repezi de ploaie, încrețind drumeagul cu inele străvezii de colb. Atunci Taisa Rodionovna se înfășură în șal și se duse în parc. Era emoționată. Umbla repede cu pași siguri, cum sigură era că-l va găsi în parc pe Alexandr Antonîci. Ceucele amuțiseră, ploaia răpăia peste vîrfuri și cuiburi ca pe un acoperiș de paie; penumbra jilavă se prelingea prin desișul copacilor; dinspre țarini venea un miros aromat de mărar. Taisa Rodionovna strigă:

— Alexandr Antonîci!...

Deasupra ei începură să se adune ceucele. Ea strigă mai tare:

— O-o-o!

Zgomotul ritmic al ploii se rostogolea fără contenire. Ea ajunse la capătul vechilor poteci, ba repezindu-se într-o parte, ba oprindu-se să asculte, cău-

tînd din ochi, așteptînd, căutînd din nou. Parcul era pustiu ca întotdeauna, iar sub picioarele ei se zbîrleau ciubările răscolite ale cuiburilor căzute.

Porni spre casă călcînd încet și obosit, cu o mîhnire surdă, pitită în suflet. Și cum nu trecu mult, și cerul de vară împrăștie norii, aprinzînd mii de sori în iarbă, iar ceucele începură din nou să cîrîie, i se păru că mai trecuse o zi, la fel de nesfîrșită, de obositoare și de tristă, ca toate zilele ei...

Alexandr Antonîci se întoarse la Ragoznoe a doua zi. A tot căutat iarbă de pușcă la Arhamonî; s-a dus și în satele megieșe să ceară vînătorilor de acolo, dar nimeni nu mai avea rezerve. Vînătorii nu-și mai curățau de mult puștile și înghițeau în sec cînd vedeau în bălți becațe sau cînd auzeau, dimineața, cotcodăcitul găinușelor de munte. Așa că trebui să-și ia gîndul de la vînat. Ochise de data trecută o prăjină bună și acum se puse pe treabă, fără să mai stea pe gînduri, așa cum teslarul se apucă să strunjească o scîndură nouă. Se suia pe trunchiurile doborîte, se cățăra pe crengi, scutura, smucea, zgîlțîia ramurile și, după ce dobora și distrugea un cuib, ataca fără răgaz un altul și un altul...

Prin ochiurile ivite cădeau sfios pe pămînt pete tremurătoare și calde de soare. Petele însă erau foarte rare, iar barajul gros de cuiburi din vîrfurile copacilor se profila negru, neatins. Alexandr Antonîci încercă să-l atace cu pietre. Culese de pe cîmp pietroaie rotunde, punîndu-le în poala podiovcăi, așa cum strîng nevestele cartofii, și le grămădi sub un copac. Ochia cu atenție, fără grabă, alegînd cuiburile slab proptite în crăcana ramurilor, iar piatra o arunca cu o mișcare scurtă, precisă. Dar cuiburile cocoțate sus de tot se legănau alene sub loviturile pietrelor, pierdeau doar cîteva rămurele, dar rămîneau bine prinse de ramuri.

Alexandr Antonîci se rezemă de un copac. Mîinile nu i se mai îndoiau din coate și îi atîrnau neputincioase, ca niște crengi uscate, amorțite, zgîriate peste tot. Se frînse deodată și începu să alunece, încet,

de-a lungul trunchiului, ca și cum i s-ar fi muiat oasele.

Deodată, din valul de păsări care îl înconjurase din toate părțile, țîșni o ceucă cu aripi mari și coborî lin, îndrăzneț, chiar deasupra capului său. Pasărea zbîrlită și furioasă, cu ciocul căscat, își pironi ochii bulbucați drept pe fața lui Alexandr Antonîci. I se păru că penele păsării erau vinete cu sclipiri ca de jăratic, iar din ciocul căscat o limbă ascuțită scotea fum. Mușcîndu-și buza, Alexandr luă tiptil o piatră de jos, o ridică încet deasupra capului și o zvîrli. Ceuca țîșni în sus, zgîrie trunchiul cu ghearele, apoi se prăbuși la pămînt, zbătîndu-se, își desfăcu aripile și rămase nemișcată. Alexandr Antonîci se smulse de lîngă copac și alergă spre pasăre. Dar ceuca se smuci din mîinile lui, și, bătînd aerul cu o singură aripă, iar pe cealaltă tîrînd-o pe pămînt, începu să fugă în salturi, lovindu-se mereu de copaci.

Alexandr Antonîci auzi cum în spatele său se cutremură parcul de țipătul sfîșietor al păsărilor, cum acest țipăt se apropie mereu, zguduind furtunos văzduhul, rupînd și strivind în calea lui tufișurile, crengile și uscăturile. Simțea că tot cîrdul e pe urmele sale, vedea cum unele păsări i-o iau înainte, descriind în aer cercuri și lăsîndu-se pe pămînt lîngă ceuca rănită. Dar el fugea mereu, fără să întoarcă capul după pasărea care se zbătea, lovind mereu din aripă. Sărea peste trunchiurile doborîte, ocolea copacii, frîngea și îndoia ramurile întîlnite în cale. În cele din urmă, apucă pasărea cu o mînă grea, tremurătoare, o ridică și o izbi cu furie de un copac. Apoi se întoarse brusc și, pășind înaintea stolului, zvîrli în mijlocul ceucelor stîrvul moale, cald încă. Păsările se aruncară în lături, adăpostindu-se în copaci.

Alexandr Antonîci se opri, cu pumnii ridicați, turbat de mînie, cu fața schimonosită, singur între copacii drepți, muți.

Deodată simți o apăsare grea pe umăr. Sări în lături. În fața lui stătea Taisa Rodionovna. Îl privea cu ochi limpezi și liniștiți, apoi ridică mîna, făcîndu-i

semn s-o urmeze. El se clătină de parcă ar fi fost beat. Atunci ea îl luă încetișor de mînă și-l duse afară din parc...

Șezînd la masă, în odăița strîmtă, curată, Alexandr Antonîci se uita pe sub sprîncene la gazdă și-și țuguia buzele cu un aer vinovat, ori de cîte ori ea se întorcea spre el. Degetele, pe care și le ținea răsfirate pe genunchi, îi tresăreau ca la un bolnav.

După ce isprăvi de trebăluit, Taisa Rodionovna îl întrebă cu glas voios:

— Ei, ți-ai mai revenit?

Să nu fi auzit bine? Poate nu era decît o părere duioșia surprinsă în glasul ei. Se plecă sfios spre ea. In ochii larg deschiși ai femeii se citea o bucurie caldă, liniștită.

— Ce ți-a venit să te chinuiești atîta?

— Dar bine, Taisa Rodionovna, ele nu-ți dau pace, ele...

— Și ce-ți pasă?

— Taisa Rodionovna...

— Spune, om ciudat, cu inimă de aur, spune.

— N-ai de unde să știi... toată viața mea, toată viața...

— Ssst! Ajunge. Acum trebuie să mănînci, și apoi la culcare. Ia, mănîncă...

Și el mîncă ascultător tot ce-i servi ea. Iar cînd, după cină, îl conduse în camera pustie, cu geamul spart, și-i arătă patul vechi, așternut într-un colț, Alexandr Antonîci o apucă de mînă și o întrebă șoptit, cu voce sugrumată:

— Doamne, dumnezeule, m-ai iertat? M-ai iertat?

Ea își retrase încet mîna și, înainte de a pleca, îi spuse limpede, blînd:

— Noapte bună...

Cînd se trezi, lui Alexandr Antonîci i se păru că se află la el, la Arhamonî, între vechiturile pe care le cunoștea pînă la ultimul cui. Abia de se auzea ciripitul păsărilor, iar frunzișul foșnea, din depărtare, ca valurile mării. Dar deodată i se perindară în minte cele petrecute în ajun la Ragoznoe și atunci se trezi de-a binelea.

Pe tapetul șters soarele aruncase un fuior portocaliu, rece încă. Alexandr Antonîci sări în picioare și ieși în cerdac. Dimineața se apropia rumenă și caldă. Fîșiile de bronz de pe creasta dealului se învălurau încet, molatic. Dinspre trifoiște venea o răcoare proaspătă, de rouă.

Parcul se înălța ca un zid puternic, tăcut: ceucele își părăsiseră cuiburile. Tăcerea unduia ca un văl nevăzut deasupra meleagului.

Alexandr Antonîci se întinse, oasele îi trosniră zgomotos, tinerește; răsuflă din adîncul pieptului.

— Ceucele le-ai izgonit; acum aștepți să se schimbe vremea? auzi el un glas răsunător.

Un țăran venea pe drumeagul ce ducea spre cîmp, în urma plugului pus pe tălpici. Îi dădu binețe din cap lui Alexandr Antonîci și-l privi cu un zîmbet mucalit.

— Unde-ai plecat, la ghircă? îl întrebă Alexandr Antonîci.

— Nu, la cartofi!

— Stai, că viu și eu cu tine!

Fugi repede în cameră, își trase cizmele, apucă podiovca, sări din cerdac și, ajungîndu-l pe țăran din urmă, porni alături de el.

1923—1924

CRONICA NAROVCEATULUI

In numele tatălui, al fiului și-al sfîntului duh...

Aș fi putut începe fără aceste cuvinte pravoslavnice, folosite îndeobște de fețele bisericești, de vreme ce stăpînesc limba laică; am chiar un oarecare dar al vorbirii, remarcat adesea de către părintele Rafail, neprețuitul meu învățător și stareț al mînăstirii noastre, ce poartă numele sfîntului apostol Simon Canaanitul. Dar tocmai din respect pentru el am socotit că este nevrednic să ascund faptul că-s poslușnic. Invățătura duhovnicească, la fel ca și cunoașterea scrierilor laice, le datorez în totul dragostei grijulii pe care mi-a purtat-o părintele Rafail și, întru împăcarea conștiinței mele, amintesc numele său cucernic la începutul acestei cronici — prea puțin iscusite, dar adevărate, potrivit gîndurilor mele sincere. Amin.

Fără îndoială că am un oarecare dar al stilului. De pildă, am simțit că ultima frază a introducerii e bombastică, fără a mai vorbi de lungimea ei. Aceasta o explic prin faptul că am început cu cuvinte pravoslavnice care au dus la întorsăturile frazelor următoare. Intr-adevăr, dacă observăm cu atenție limba

duhovnicească, vedem că e întotdeauna complicată, datorită figurilor de stil. Eu însă, repet, am o înclinare spre stilul laic și în scrierile mele descopăr mereu acest lucru cu plăcere. Părintele Rafail, după ce a citit o scrisoare pe care am scris-o din însărcinarea sa, mi-a spus textual:

— Ignati, scrisoarea e frumoasă, dar e cu neputință s-o trimitem; unui ieromonah nu i se cade să semneze vorbe atît de înflăcărate. Se vede că ți-a plăcut tare mult Feodor Mihailovici Dostoievski, nu-i așa?

N-am răspuns nimic, ci doar mi-am lăsat privirea în jos. Intr-adevăr, Feodor Mihailovici Dostoievski îmi place nespus de mult.

Fiindcă veni vorba, voi povesti acum o întîmplare care poate să dea o idee despre orașul nostru și despre gradul de cultură al locuitorilor săi cei mai instruiți. Mă voi folosi de această întîmplare pentru a arăta de ce m-am hotărît să scriu cronica de față.

Nu demult, într-o dimineață veni în fugă la mine poetul Antip Grustnîi[1], cu părul răvășit și cu fața strălucind de bucurie. De tare ce fugise, nu putea rosti nici o vorbă, ci, bîlbîindu-se doar, desfăcu cu mîinile tremurătoare un mic pachet și aruncă o carte pe pervazul pe care beam ceaiul.

— Uite, exclamă el după ce, în sfîrșit, izbuti să-și învingă emoția, uite ce cărți se tipăresc acum la noi în Rusia! Am citit toată noaptea și, fără să beau ceaiul, am venit într-o fugă la tine. Privește, Ignati, măreață prin talente este forța poporului; cred, cred că va înflori acum Rusia ca un trandafir, ți-am mai spus-o! Citește mai repede această carte, aici parcă totul e scris despre noi: adevărul curat, sîntem niște oameni umiliți și obidiți! Am și așternut pe hîrtie un articolaș de critică; trebuie neapărat să se atragă atenția asupra cărții. Ascultă.

— Ia stai, îi zic eu, asta-i o carte veche...

[1] *Tristul* (în l. rusă) (n. ed.).

— Ai înnebunit? strigă Antip Grustnîi. Privește: Comisariatul Poporului pentru Învățămînt, anul una mie nouă sute nouăsprezece.

— Ei și, ce dacă, cartea e totuși cunoscută...

— Scriitorul, autorul e cunoscut, ridică el vocea, nu mă mai învăța, știu, dar *Umiliți și obidiți* e o lucrare nouă, am scris și un articolaș pentru ziar. Comisariatul Poporului pentru Invățămînt n-o să...

L-am lăsat pe Antip Grustnîi să se liniștească, apoi i-am făgăduit să caut la bibliotecă descrierea morții și a înmormîntării acestui minunat scriitor. Antip Grustnîi a plecat supărat, fără să se atingă de ceaiul pe care i l-am turnat într-o cană. Cred că în ziua aceea n-a mîncat nimic.

Și totuși, în ciuda întîmplării pe care am povestit-o, Antip Grustnîi este unul dintre oamenii instruiți din orașul nostru. Dar despre el poate că voi avea prilejul să vorbesc mai încolo.

Cugetînd asupra pricinilor care m-au îmboldit să scriu această cronică, văd în primul rînd cît de firavă este cultura noastră ca să putem înțelege însemnătatea evenimentelor ce se desfășoară ceas de ceas. Cine din orașul nostru ar fi fost vrednic de a purta titlul de cronicar? Poate doar un singur om ar fi putut să redea generației de acum mărturia zilelor noastre cumplite, asemănătoare judecății de apoi, și anume Simforian Bespoleznîi, scriitor foiletonist. Dar acest om e stăpînit de o crudă patimă pentru băutură și nu poate da dovadă de sîrguința ce se cere unui cronicar. Iar ceea ce apare în ziar, scris de el, n-are viață lungă, fiind sortit să putrezească din pricina proastei calități a hîrtiei de tipar. Indeobște, cînd mă gîndesc la soarta tiparului din țara noastră, cu toate că această îndeletnicire îmi este străină, mă cuprinde groaza, și din nou mă întăresc în părerea că un timp istoria va fi redată prin slova scrisă de mînă. E locul să vorbesc aici despre întîmplarea petrecută de curînd în biblioteca mînăstirii noastre, care, după moartea părintelui Antonie, a fost lăsată vremelnic în grija mea.

In noul corp de case al mînăstirii, autoritățile laice au deschis un spital de copii, un orfelinat, purtînd

numele de internat și alte instituții sociale. Din cauza lipsei acute de locuințe, mînăstirea a primit ordin să elibereze biblioteca. Fiind foarte strîmtorați, călugării au mutat cărțile în podul vechiului corp de case. Acolo zac ele vraiște pînă astăzi, așa că e greu să pătrunzi în pod. Nu pot să trec sub tăcere valoarea bibliotecii noastre, atît în ceea ce privește lucrările duhovnicești, de istorie a bisericii și a schismelor, cît și operele unor scriitori laici, pătrunse de un profund caracter național rus, și mai cu seamă în ceea ce privește cărțile vechi în manuscris: condici de venituri și cheltuieli ale mînăstirii noastre de la începutul secolului al șaptesprezecelea, zapise, jalbe, decrete imperiale și acte de cumpărare. Aceste valori istorice, după cum m-a sfătuit părintele Rafail, le-am acoperit cu cărți mai puțin rare, deasupra cărora am pus *Eparhealnîie vedomosti* și alte ziare. Acum mînăstirea este abonată la ziarul *Narovceatskaia pravda* pentru a se putea informa în privința treburilor duhovnicești, care s-au îngreunat în ultima vreme. Ziarul îl puneam deasupra lui *Eparhealnîie vedomosti,* chiar la intrarea în pod, ca să-l am mereu la îndemînă.

Dar cu vreo săptămînă și jumătate în urmă peste Narovceat s-a abătut o ploaie grozavă, un potop nu alta, încît a făcut să se reverse rîulețul Gordata, iar pe ogoare grînele au fost culcate la pămînt. Cînd, a doua zi, m-am urcat în pod ca să alătur la colecția ziarului exemplarul din acea zi, am descoperit că, printr-o gaură în acoperiș, greu de văzut cu ochiul liber, se strînsese chiar deasupra teancului de foi din *Narovceatskaia,* o mare băltoacă de apă de ploaie. Am scos repede din pod ziarele ude și, pentru că afară era o vreme liniștită și însorită, le-am întins cu grijă pe acoperiș, umplîndu-l în întregime de la turla capelei sfinților apostoli Simion de Dumnezeu Primitorul și Anna Prorocița și pînă la mica clopotniță.

În acea zi părintele Rafail m-a trimis în oraș pentru niște treburi mai de seamă. Mînăstirea noastră se afla la trei verste depărtare de bariera orașului, așa că, ocupat de treburile lumești, m-am înapoiat

de-abia peste vreo două ceasuri. La jumătatea drumului am zărit în urma mea un norișor, și pe loc se și porni dinspre oraș un vîntuleț. În aceeași clipă zburai cu gîndul la foile întinse pe acoperiș. Am început să mă grăbesc; am mărit pasul, iar vîntul, întețindu-se, mă mîna din ce în ce mai tare din spate. Chiar în fața porților mînăstirești, îmi smulse din cap scufia, care se rostogoli pe drum, o ajunsei din urmă, mă oprii ca să-mi trag sufletul și, aruncînd o privire spre mînăstire, văzui că deasupra cupolelor ei se rotesc, asemenea unor porumbei albi, foile de ziare. M-am pus pe fugă cît mă țineau picioarele. Am intrat, glonț, în curte, aici nu era nimeni; am intrat în clădire, pe acolo parcă trecuse moartea. Atunci, observînd încotro bate vîntul, o luai la fugă spre portița care dădea din curtea mînăstirii spre izlazul dinaintea rîulețului. Dar de-abia ajunsei la zid, că mă oprii nedumerit și înspăimîntat: îl zării pe părintele Rafail, care ținea întredeschisă portița, privind prin crăpătură. Pesemne că starețul, auzind zgomotul stîrnit de fuga mea, își luă privirea de la crăpătură și, măsurîndu-mă din cap pînă în picioare, mă chemă cu degetul la el. Mai mult mort decît viu, mă apropiai de dînsul ca să mă binecuvînteze. El mă izbi dureros cu degetele sale osoase peste frunte și-mi spuse:

— Privește, Ignati, în ce nevrednică stare i-ai adus tu pe frații tăi călugări cu lipsa ta de chibzuință.

M-am aplecat tremurînd și am privit prin crăpătura portiței, mai jos de barba părintelui Rafail. Pe izlazul încă necosit, toți călugării noștri alergau de colo-colo prin iarba învălmășită de ploaie și care le ajungea pînă aproape de genunchi, căutînd să prindă ziarele purtate de vînt. Mulți dintre ei își suflecaseră anteriele la brîu după curea, alții, neavînd timp să se îmbrace, alergau pe izlaz numai în pantaloni și cu capul descoperit. Vîntul ducea ziarele spre rîuleț; să alergi după ele prin iarbă nu era lucru ușor, iar frații noștri călugări nu erau obișnuiți cu iuțeala în mișcări și dădeau dovadă de prea puțină îndemînare.

Era o priveliște care te ispitea să tot cați la ea îndelung, și fără să țin seama de răsuflarea fîșîitoare și grăbită a părintelui deasupra capului meu, mă lăsai pe vine și izbucnii într-un rîs nerușinat. Părintele stareț îmi ținea isonul cu vocea sa groasă, ceea ce ațîța și mai dihai veselia mea ; iar atunci cînd, de atîta rîs începuse să mă doară burta, mă mai potolii puțin, părintele mă pocni iarăși peste frunte și rosti :

— Prost mai ești, Ignati, doamne, iartă-mă !

Apoi mă binecuvîntă.

Din păcate, rîsul meu se schimbă în mîhnire de îndată ce călugării aduseră ziarele culese pe izlaz : toate foile erau albe, de parcă pe hîrtie nu fusese niciodată tipărit ceva. Un singur cuvînt se putea desluși cu chiu cu vai : *Pravda,* tipărit cu litere mari, iar din text rămăsese doar ceva cenușiu și neciteț. Cerneala de pe ziarele întinse pe acoperiș ca să se usuce fusese ștearsă de razele soarelui. Simforian Bespoleznîi lămuri acest fapt prin proasta calitate a cernelei folosite la tipar ; dar în mînăstire această întîmplare fu socotită drept un semn divin și mi s-a dat poruncă să nu mai păstrez *Narovceatskaia Pravda* tot acolo unde țineam și cărțile duhovnicești. Într-adevăr, articolele din ziar îl huleau pe Dumnezeu...

Înclinarea mea deosebită pentru cele lumești și priceperea ce o aveam de a mă purta cu tot felul de oameni îl făceau pe părintele Rafail să se folosească de serviciile mele de mijlocitor ori de cîte ori era nevoie, în legăturile cu autoritățile orașului și cu oamenii bine informați. Aveam deci prilejul să observ multe din moravurile orașului nostru și să aduc adeseori foloase mînăstirii. Aflînd de curînd de la comisarul funciar Roktov despre intenția de a ni se naționaliza din gospodărie un taur de prăsilă, am putut să-l înștiințez din timp despre acest lucru pe părintele econom. În curtea pompierilor din oraș se ridicase pentru tăurașul nostru un mic grajd, dar pînă să ni se ia vita, noi, avînd binecuvîntarea părintelui Rafail, am vîndut o parte din carnea ei, iar cealaltă am pus-o

la sărat. Astfel am cruțat mînăstirea noastră care avusese atît de suferit, preîntîmpinînd o nouă pagubă drept care călugării m-au poreclit „preîntîmpinătorul", nume ce-l port și azi.

Socot că această introducere drept explicație a cronicii mele este pe deplin îndestulătoare. Dacă manuscrisului meu îi este dat să ajungă în mîinile unui istoric, el nu va mai fi nevoit să-mi ceară alte amănunte peste cele autentice care le înșir aici. Trec acum la fapte, dînd încă o scurtă lămurire: numele orașului și cel al rîului pe malul căruia se află mînăstirea, precum și numele unor persoane oficiale le-am născocit eu. Orașul l-am numit Narovceat, în amintirea locului de naștere al răposatei mele mame. Am schimbat restul din dorința de a fi nepărtinitor, așa cum se cere unui cronicar, precum și de dragul de a fi credincios obiceiului scriitoricesc.

Astăzi a venit la internatul de copii fostul diacon al bisericii de la cimitir, Istukari, care e slujbaș la starea civilă. Înspăimîntătoare e înfățișarea acestui om! S-a tuns, poartă veston, are o tabacheră din mesteacăn de Carelia. Trecu pe la părintele Rafail.

— E rău, spuse el, pentru dumneavoastră, părinte, fără vreo îndeletnicire. În timpurile de azi clerul de mir mai are o ieșire: nașterile, căsătoriile, înmormîntările se fac cu toată revoluția. Dacă o să se închidă mînăstirile, ce o să vă faceți? Bănuiesc că vă apasă camilafca.

— Nu-i nimic, răspunse smerit părintele Rafail, e chestie de obișnuință.

— Nu-s de părere. Asta-i rămînere pe loc, răspunse Istukari.

Din gubernie ne-a sosit noul președinte și secretarul sovietului din Narovceat. I-am văzut trecînd strada lîngă Grădina publică (fosta grădină-șantan Eldorado). Președintele, din cale afară de slab, parcă-i străveziu. Tușește, mijește ochii; o fi miop, sau

se prea poate să se prefacă. Poartă, însă, uniformă de matroz și calcă vioi. Altăuri de el, secretarul, scund, cam plinuț, are fața albă, plăcută. E foarte tînăr. Poartă șapcă studențească, spălăcită. N-are mers apăsat.

Am cugetat mult la cuvîntul părintelui stareț „obișnuință". Un cuvînt blînd, dar fatal! Cîtă putere are asupra omului obișnuința! Și m-am gîndit fără să vreau la Pușkin al nostru. După ce a trecut prin toate zguduirile epocii, el nu contenea să îndeplinească ceea ce i-a fost sorocit de soarta sa misterioasă. Poate el oare să se lepede de iluzia care îi conduce viața? Dar, de altfel, să descriu mai amănunțit această viață ciudată.

Sînt mulți ani de cînd locuiește în orașul nostru un oarecare Afanasi Sergheevici Pușkin, țăran de origine, absolvent a patru clase de școală primară urbană. Alte amănunte biografice despre el nu se cunosc. A sosit la Narovceat, Dumnezeu știe de unde, nu prea tînăr și cu certificatul de absolvire a școlii, după care a căpătat o slujbă la stația de mărfuri unde întocmea scrisorile de trăsură pentru transporturile pe calea ferată. Toată viața sa Afanasi Sergheevici a fost prețuit pentru punctualitate în serviciu; lucra într-o odăiță cu o singură ferăstruică, alături de cantaragiul stației. În timpul orelor de lucru, de dimineața și pînă seara, Afanasi Sergheevici stătea în odăița sa ascuns oricărui ochi străin, și doar cîte unul își băga mîna prin gemuleț ca să arate că pe duplicatul scrisorii de trăsură e scris neclar: sînt patru copeici taxă comunală sau șapte? Și totuși e instructiv să-l privești bine pe acest Afanasi Sergheevici, ceea ce e de altfel la îndemîna oricui, dar numai în alte ore ale zilei decît cele ale serviciului.

Dacă se poate vorbi de glumele pe care și le îngăduie cîteodată natura, atunci nu-ți rămîne decît să te miri de cruzimea cu care ea face asemenea glume. De ce a ținut oare natura să reproducă aidoma în persoana acestui țăran cu patru clase primare pe de-

functul poet Alexandr Sergheevici Pușkin? Cărei întîmplări nesocotite datorează acest om faptul că, pe lîngă asemănarea fizică cu vestitul scriitor, a devenit, pe baza extrasului legal din registrul de nașteri, și posesorul gloriosului nume? Dar natura a complotat împreună cu întîmplarea oarbă, și gluma s-a înfăptuit: în orașul Narovceat, aproape la un secol după moartea lui A. S. Pușkin, trăiește un nou A.S. Pușkin.

Seamănă pe drept cuvînt uimitor cu adevăratul Pușkin. Scund, bine legat, cu părul creț și închis, aproape negru, poartă favoriți; cam ciupit de vărsat, mai ales pe nas are urme adînci, fără să fie hidoase, nasul îi e puțin turtit, buzele umflate. Oricine dacă își amintește cîtuși de puțin de portretul poetului Pușkin nu poate să nu se cutremure văzîndu-i copia din Narovceat.

De altfel, acest caz ciudat n-ar fi atras prea mult luarea-aminte dacă însuși Afanasi Sergheevici n-ar fi căutat să-l dea în vileag cu un zel din cale-afară de stăruitor.

Locuiește în casa lui Vakurov, singur de tot. Vakurov, un moșier din județul nostru, îmboldit de ideea că orașul Narovceat e sortit să devină un fel de Chicago rusesc, a luat hotărîrea să pună temelia unor noi construcții în oraș. În acest scop a ridicat, la jumătatea drumului din oraș spre stația de mărfuri, o hardughie uriașă cu trei caturi, înălțime nemaivăzută pe meleagurile noastre. Planurile acestei case fuseseră întocmite de constructori din țară, din care pricină scările au fost adăugate după terminarea clădirii, pe dinafară, din partea fațadei spre curte. Pe toată lungimea casei se întind terase largi de fontă în care dau o sumedenie de uși. Pe această parte, clădirea n-are de loc ferestre, așa că aduce cu un hambar de grîne. E interesant să privești cum pe scările și terasele de fontă se cațără și se tîrăsc locatarii acestei clădiri unice în felul ei. Alegînd pentru construcție locul de pe maidanul dintre oraș și stația de mărfuri, moșierul Vakurov a ținut să demonstreze că Narovceatul trebuie musai să se prelungească spre

calea ferată, unde urma să răsară Chicago-ul rusesc. Dar în răstimp de zece ani n-au apărut acolo nici un fel de construcţii, iar maidanul a fost dat în arendă pentru înfiinţarea unei bostănării. Moşierul Vakurov a fost declarat în stare de faliment, apoi a murit, iar clădirea sa se înalţă şi astăzi într-o maiestuoasă singurătate, stîrnind uimirea celor veniţi în oraş din alte părţi.

Tocmai în casa lui Vakurov, la ultimul cat, spre capăt, locuieşte Afanasi Sergheevici. Trăind, în afara orelor de slujbă, aproape ca un schimnic, acest om apare în centrul oraşului duminică seara, atunci cînd pe strada principală a Narovceatului, înţesată de lume, se plimbă tineretul de la liceul real, de la liceul de fete, de la oficiul poştal şi din diferite magazine. El străbate la iuţeală strada de la un capăt la altul, păşind cît mai aproape de trotuar, cu jumătatea superioară a corpului aplecată mult înainte şi cu braţele duse la spate. Face să-l vezi pe Afanasi Sergheevici în aceste clipe! Privirea ochilor săi negri scapără, trăsăturile nobile ale feţei sale exprimă hotărîre, merge de parcă n-ar călca pe pămînt, toată înfăţişarea sa este măreaţă. La această oră e îmbrăcat întocmai ca poetul Alexandr Sergheevici: cu o manta cum se purta pe vremea lui Nicolae I, cu o pelerină ce-i ajunge pînă la brîu, iar în cap cu o pălărie tare şi înaltă. Trece o singură dată pe lîngă lumea care se plimbă, cu pelerina neagră tremurînd din pricina iuţelii, uneori fluturînd în bătaia vîntului, şi prin întreaga sa înfăţişare aminteşte pe slăvitul poet într-un chip aproape mistic, dacă se poate să mă exprim aşa. Atunci în întîmpinarea sa şi în urma sa zboară din sute, poate chiar din mii de guri cuvîntul:

— Puşkin, Puşkin, Puşkin!

Unii rostesc acest cuvînt în batjocură, alţii ştrengăreşte, iar alţii cu entuziasm, ceea ce se poate uşor explica prin faptul că oraşul nostru e mic şi are puţine lucruri demne de văzut, din care pricină mulţi dintre cei care au crescut aici sînt foarte mîndri de Afanasi Sergheevici. Adeseori în urma sa, abia ţinîn-

du-se după el din pricina grabei cu care merge, aleargă băieți, făcînd să răsune strada de aceleași strigăte:

— Pușkin, Pușkin!

Afanasi Sergheevici își caută de drum, neluînd nimic în seamă. Se întîmpla uneori ca vreun coleg de slujbă al lui Afanasi Sergheevici să-l strige din urmă cam în bătaie de joc: „Afonea, hai să sugem cîte o halbă de bere!“ sau altceva la fel. Dar Afanasi Sergheevici avea timp să și dispară la capătul străzii principale și își îndrepta pașii spre casa lui Vakurov pe căi ocolite, întunecoase.

Nici după revoluție Afanasi Sergheevici nu se abătea de la obiceiul său de a apărea în oraș cu înfățișarea asta în fiecare duminică la aceeași oră. În ultimii doi ani nu se mai făceau plimbări pe strada principală. Strada era tristă și pustie, tineretul fusese împrăștiat prin toată republica, gonit de război și de nenorocirile legate de el; fetele care se arătau în oraș nu mai atrăgeau, nici nu mai distrau pe nimeni, și pînă la urmă s-au și lăsat de acest obicei. Îndeobște, viața oamenilor se apropia de cea a călugărilor, deși mînăstirile nu se mai bucurau din partea mirenilor de bunăvoința din trecut. Cu toate că viața orașului pulsa mult mai slab, Afanasi Sergheevici Pușkin, parcă neobservînd acest lucru și semănînd la fel de uimitor cu vestitul său dublet, își continua în fiece duminică plimbările meditative pe strada principală.

Aseară, ducîndu-mă la comisarul funciar Roktov pentru a afla ultimele noutăți din oraș, m-am întîlnit cu Antip Grustnîi. În oraș nu era țipenie de om și l-am recunoscut pe poet de departe. Înfățișarea sa era mai izbitoare ca de obicei, ți se părea că iaca, iaca o să cadă cu fața în jos și căuta în grabă să-și sprijine trupul aplecat înainte pe picioarele sale scurte care îi rămîneau mereu în urmă.

— Bună, Ignati, mă întîmpină el scuturîndu-mi mîna, cum o duci?

— Ca și înainte, i-am răspuns.

— Eu sînt cufundat în creație! exclamă Antip Grustnîi, fără să-mi lase mîna. Noaptea asta am scris un imn solemn, mi-a reușit foarte bine. Spre dimineață aproape că m-a podidit plînsul. Ascultă finalul :

Iar noi mergem.
Mergem mereu,
Mergem, mergem,
Mergem, mergem!

Aduce cu o chemare a clopotelor, cînd bate alarma, înțelegi ? Fug la redacție, vreau să public un apel către toți compozitorii din republică, știi, ca să pună imnul meu pe note.

Antip Grustnîi făcu o pauză, își șterse gura și exclamă cu și mai multă tărie :

— O, Ignati ! Creația ! Ce îmbătătoare și nemărginită...

Dar în clipa aceea se petrecu ceva care întrerupse firul convorbirii noastre. Antip Grustnîi se cutremură deodată și-și aținti privirea undeva peste umărul meu, ridicîndu-se în vîrful picioarelor. Întorsei capul și-l văzui pe Afanasi Sergheevici pășind voinicește. Mergea drept spre noi și, împotriva obiceiului, nu pe caldarîm, ci pe trotuarul pustiu. Înfățișarea sa era aidoma celei de duminică. Dar această înfățișare îl răscoli pe Antip Grustnîi, cum răscolește mantaua roșie un taur furios. Destul de lent din fire, Antip Grustnîi se smuci într-o parte și-i tăie lui Afanasi Sergheevici drumul.

— Stai, stai, strigă el apucîndu-l de pelerină, stai !

Tulburarea lui Antip Grustnîi, strigătul lui aspru și toată această scenă neașteptată îl cam speriară pe Afanasi Sergheevici, și observai cum fața-i căpătă o paloare cadaverică. Stătea nemișcat. Doamne, cît de mare era în acele clipe asemănarea fatală a lui Pușkin al nostru cu defunctul său tiz ! Nu-mi puteam lua ochii de pe fața sa. Antip Grustnîi se ținea cu putere de pelerina lui Afanasi Sergheevici și, neputînd să rostească nici un cuvînt din pricina mîniei de neînțeles ce-l cuprinsese, urla ca o fiară sălbatică :

— În sfîrșit mi-ai căzut în mînă, aventurier josnic! auzii cuvintele lui Antip Grustnîi de-abia inteligibile în vălmășagul lui de urlete.

Își apropie fața schimonosită de cea a lui Afanasi Sergheevici și-și holbă ochii.

— Să taci! strigă el, de răsună toată strada, deși victima furiei sale de neînțeles nici nu se gîndea să rostească vreo vorbă.

— Știi tu, nenorocitule, cine vorbește cu tine? îl întrebă Antip tremurînd și bătînd din picioarele sale scurte. Cu tine vorbește poetul poporului, Antip Grustnîi, care a scris multe poezii de tot felul și un imn măreț și nemuritor! Versurile mele vor fi transpuse pe note muzicale! Prin cuvintele mele mărețul popor își va exprima gîndurile și visurile sale! Dar tu ce ești? Toată viața ta n-ai scris un vers, nulitate ce ești! Atunci ce drept ai să batjocorești pe străzi chipul glorios al lui Pușkin? Cum îndrăznești să amintești cu mutra ta dezgustătoare fața, de toți respectată, a poetului? Rușine, rușine să-ți fie!

Antip Grustnîi începu din nou să urle ceva nedeslușit și să-l scuture pe Afanasi Sergheevici atît de tare, încît pălăria acestuia începu să-i joace pe cap. Îndurerat, priveam expresia de adîncă suferință de pe chipul lui Afanasi Sergheevici și nu mă simțeam în putere să-mi revin din zăpăceală. Deodată observai în ochii nefericitului două lacrimi mari, gata să se prelingă pe obraz. Părea dus în alte sfere, privea nespus de trist în gol și numai cu trupul răspundea la smuciturile lui Antip, care era din cale-afară de furios. Inima mi se strînse de durere. Ridicai mîna ca să-i liniștesc și să înlătur această întîmplare neroadă, dar Afanasi Sergheevici se smuci pe neașteptate din mîinile chinuitorului său, se întoarse și fugi înapoi, de unde venise.

Amurgul înghiți curînd pelerina care flutura în vînt, de tare ce fugea Afanasi Sergheevici. Mă gîndii că poate pentru întîia oară în viață Afanasi Sergheevici Pușkin își schimbase itinerariul și n-ajunsese la capătul străzii principale.

Fără să-i mai arunc vreo privire lui Antip Grustnîi, care răsufla din greu, și fără a-i spune un cuvînt, îmi urmai drumul cotind după colț.

L-am găsit pe comisarul funciar Roktov căutîndu-și de treabă printre straturile de zarzavat de pe lîngă casa în care locuia de mulți ani. În întunericul ce se lăsase culegea castraveți, pipăindu-i unul cîte unul. Abia după ce am intrat în casă și a aprins lampa, am văzut cum arăta comisarul. Purta o cămașă de stambă, băgată în pantaloni. Se făcuse și mai burduhănos; cît despre ochi — ce-aș putea spune despre ochii comisarului funciar Roktov? Pe vremuri, de hramul bisericii, se adunau la noi la mînăstire tot felul de oameni cu chipuri monstruoase, și am văzut mulți ochi hidoși. Și totuși nu-mi aduc aminte să fi văzut o privire atît de respingătoare ca cea a lui Roktov. Ochii săi nu cred să fi fost mai mari decît ai unei ciori și de culoare la fel de nepătrunsă, iar albul lor era doar un cerculeț subțire. În schimb, celelalte părți ale feței îi erau mai mult decît pronunțate, iar nasul chiar uriaș. De cînd l-am văzut ultima oară pe comisar și am aflat de la el despre soarta tăurașului mînăstirii, se îngrășase din cale afară.

— Ce e, preafericitule? mă întrebă el, în timp ce ochii săi mă priveau, dar căutau parcă în același timp și aiurea; întocmai ca ochii de pasăre. Ai să lași chilia curînd? Las-o. Porți sutană, dar nu ești călugăr, așa că n-ai ce pierde. Iar treptat, treptat, mînăstirea va fi desființată.

— Ce, umblă vreun zvon? îl întrebai.

— Nu-i nici un zvon. Se știe că în curînd veți fi comasați. O să se facă la voi un spital militar.

— Cum asta, spital?

— Nu mai croncăni, îmi răspunse comisarul, unde trăiești, în ce țară? Nu știi ce se întîmplă în jurul tău? De ce nu ești pînă acuma în Armata Roșie, trîntorule?

— Din pricină că am talpa piciorului nescobită, i-am răspuns, am fost scutit ca inapt. Dar e adevărat ceea ce spuneți despre spital?

— Dar pe tine ce te privește? Haide bea, mă îndemnă comisarul, turnîndu-mi în pahar dintr-o damigeană o băutură închisă la culoare. Nu vrei? Degeaba te păstrezi, că tot acolo ai să ajungi.

Își turnă în gură, repede ca printr-o pîlnie, conținutul paharului, că n-am avut timp să văd nici cînd și nici cum l-a înghițit, se clătină puțin, mușcă dintr-un castravete și apoi urmă cu vocea răgușită:

— Nu-mi pot da seama ce fel de băutură e asta. Ne-au trimis-o de la gubernie pentru lupta împotriva dăunătorilor agricoli. E tare. Deși te face să verși toată noaptea, îți ține totuși capul afumat. Uite ce-i, vino mîine la Simforian, să stăm de vorbă. Am să-ți vorbesc și despre spital și despre președinte — e fioros! Și acum, cară-te! Trebuie să mă culc, îndată începe greața. Pleacă, pleacă!

Mă împinse afară; mă pomenii în grădină.

Fiind tare tîrziu, n-am apucat pe drumul cel mai scurt, ci pe strada principală. Trecînd pe lîngă aripa în care locuia noul președinte al sovietului, m-am oprit în dreptul unei ferestre, acoperite cu o pînză albă, prin care străbătea lumina lămpii și am observat în odaie umbra nemișcată a unui om. Mai bine de jumătate din oraș dormea. Numai cîinii urlau din cînd în cînd de urît și, deși de felul meu nu sînt fricos, mă simții nu știu cum în fața umbrei acestui om necunoscut ce se profila pe perdeaua de la fereastră. În clipa aceea am auzit în urma mea o voce sugrumată:

— To-va-ră-șe Igna-ti!

Am întors capul. Nu era nimeni nici în apropierea mea, nici ceva mai departe. Am simțit cum îmi tremură genunchii și am început să fug îngînînd rugăciuni.

Părintele Rafail aflînd intenția autorităților de a face la mînăstire un spital militar, fu cuprins de îngrijorare. Se lăsă în genunchi în fața tetrapodului și citi cu evlavie un psalm al lui David: „Doamne, mult timp ai să privești la toate acestea? Scapă-mi

sufletul de nelegiuirile lor, de acești lei, sufletul meu singuratic..."

Am făcut trei mătănii și am așteptat să văd ce o să spună stareţul.

— Nici un fir de păr n-o să cadă din cap fără voința lui, rosti el oftînd. Iar tu, Ignati, înfăptuiește ceea ce ți s-a încredințat.: pleacă și nu te întoarce pînă n-ai să cunoști întru toate nenorocirea ce pîndește mînăstirea noastră.

După asta mi-am luat într-o legăturică de-ale gurii și m-am dus în tîrg.

Acolo am întîlnit-o pe maica-vistiernică a mînăstirii de maici din Narovceat. Atunci mi-am dat limpede seama cît e de folositor să ai întotdeauna cunoștință de tot ce se întîmplă pe lume în vremuri tulburi ca cele de acum. Și așa aflai că de trei zile cucernicii mireni din Narovceat și clerul bisericilor din oraș erau tare tulburați de nedreptatea ce li se făcuse surorilor noastre întru Hristos. Din cele povestite de maica-vistiernică, împrejurările în care s-au petrecut lucrurile sînt următoarele:

În parcul de pini al orașului, acela de lîngă depozitul de băuturi spirtoase, autoritățile militare amenajaseră un teatru de vară neacoperit, pentru ostașii Armatei Roșii și pentru oamenii de rînd. Parcul era foarte întins și, în pauzele dintre acte, spectatorii se împrăștiau pe alei îndepărtate și chiar prin locuri ascunse, mai cu seamă perechi, adică bărbați cu femei, ceea ce, după spusele maicii-vistiernice, făcea și mai anevoioasă adunarea publicului pentru continuarea spectacolului. Trebuiau trimiși oameni în toate colțurile parcului cu clopoței, pocnitoare, sau să strige din gură, ca să adune lumea ce plecase de la spectacol. Din această pricină se iveau multe greutăți în desfășurarea spectacolului, și, atunci, actorilor le-a venit ideea să pună pe un stîlp din fața teatrului un clopot cu sunet puternic.

Comandantul Armatei Roșii din Narovceat sau, în graiul popular, comisarul militar, căruia actorii i-au cerut un asemenea clopot, a poruncit fără să stea mult

pe gînduri să se naționalizeze un clopot din clopotnița mînăstirii de maici. Întrucît la această mînăstire era încartiruită o companie din garnizoană, ordinul comandantului s-a executat fără întîrziere. Nu trecură nici patru zile, și niște ostași ai Armatei Roșii care au venit la mînăstire, chipurile pentru treburile serviciului, au scos din clopotniță clopotul cu dangăt profund, cîntărind două puduri și jumătate, și l-au dus cu o șaretă în parc.

Această faptă nemaipomenită nu numai că a păgubit vistieria mînăstirii, dar a dăunat armoniei fără de pereche a gamei clopotelor, care a fost astfel văduvită de un ton de neapărată trebuință.

În ziua naționalizării clopotului, maica-vistiernică s-a dus în grabă la noul secretar al sovietului cu cererea de a i se restitui mînăstirii proprietatea ei. Atunci s-a iscat o ceartă mare între șefii de autorități ai Narovceatului, ceartă care nu s-a potolit nici pînă azi.

Secretarul sovietului a trimis comisarului militar o hîrtie prin care a cerut să se restituie mînăstirii clopotul, întrucît, după cum se înțelege din decretul de separare a bisericii de stat, cea dintîi nu trebuie să fie stingherită în ritualurile sale. La care intervenție, comisarul militar a răspuns că secretarul, arătînd grijă pentru nestingherirea bisericii, a uitat de oamenii muncii din orașul Narovceat, ale căror interese e chemat să le slujească și care au nevoie de un clopot răsunător pentru semnalizare în teatru. La aceasta, secretarul obiectă, spunînd că comisarul militar, dacă voia să perfecționeze modul de semnalizare în teatru, trebuia să se pună de acord cu secția juridică și atunci nu s-ar fi făcut această încălcare a legii, care îi tulbură pe cetățeni. Atunci comisarul militar a răspuns, la rîndul său, că el și ostașii Armatei Roșii, subordonați lui, nu sînt tulburați și, dacă secretarul se simte cumva tulburat, pesemne că lui — secretarului sovietului — îi sînt scumpe idealurile popilor și ale burjuilor. După aceasta, secretarul a înaintat întreaga corespondență președintelui, care a dat ordin

să fie chemat la el comisarul militar pentru o explicație personală.

E greu de spus cum o să se încheie afacerea asta, dar în oraș nu se vorbește decît de clopot, ba mai mult chiar, că în curînd vor fi scoase toate clopotele și trimise la Moscova, unde, chipurile, sînt atît de multe teatre și locuri de distracție, încît, neavînd destule clopote proprii, s-au trimis oameni să le adune din toată Rusia. Lumea mai spunea că comisarul militar are depline puteri și n-o să se ducă niciodată la președinte, deși se mai trage o nădejde, întrucît președintele e matroz.

După ce am ascultat cele povestite de maica-vistiernică, m-am pierdut de tot. Te prindea groaza gîndindu-te la întîmplările ce se mai pot ivi și de care depinde viața religioasă a creștinilor pravoslavnici și, poate, chiar toată istoria bisericii noastre! Zăpăcit cum eram, n-am găsit cuvinte de îmbărbătare pentru maica-vistiernică.

— Dumneavoastră, maică, v-a fost dat, cu prilejul întîmplării cu clopotul, să ajungeți la soviet. N-ați auzit acolo că la mînăstirea noastră se va face un spital militar? o întrebai eu.

— N-am auzit.

— N-ați putea atunci să-mi spuneți cum se poartă cu oamenii secretarul cu care ați vorbit și dacă se arată milos?

— Cu oamenii, mi-a răspuns maica-vistiernică, e foarte delicat, dar în ce privește mila cred că-i departe de dînsa. Totul, spunea, o să reintre în cursul său. În care curs, doamne, iartă-mă! n-am îndrăznit să întreb, dar lacrimile parcă mi le-a luat cineva cu mîna.

I-am făcut o plecăciune adîncă maicii-vistiernice și ne-am despărțit.

Am tot căutat să aflu ceva despre ceea ce mă preocupa, dar nimeni în oraș n-a putut să mă lămurească. Așa că am început să mă gîndesc dacă nu cumva comisarul funciar Roktov și-a cam rîs de mine. Spre seară însă, ajungînd la Simforian Bespoleznîi, m-am

încredinţat de crudul adevăr şi am trecut prin emoţii care mi s-au întipărit în minte pentru toată viaţa.

De-abia mă apropiasem de casa lui Simforian, care se află în mahalaua Zaton, cînd auzii zgomot de glasuri. Mi-am încetinit paşii, dar, mergînd tot înainte, mi-am dat seama că zgomotul vine din tinda casei lui Simforian. Curînd, uşa se deschise larg şi recunoscui în cei care strigau pe stăpînul casei şi pe fostul diacon Istukari.

— Cunosc tertipurile tale! striga Istukari. De ce ţi-ai luat numele de Bespoleznîi[1]? Pe cine ai vrut să jigneşti prin asta? La ce faci aluzie, cînd oricare cetăţean conştient ştie că Simforian e un nume ce înseamnă, dimpotrivă, folositorul?

— Dar ţie ţi-e ciudă, ciudă, striga Simforian căutînd să-i acopere vocea, ţi-e ciudă că numele Istukari nu înseamnă nimic, degenerat ce eşti!

— Tu eşti *derenegat!*

Chiar acest cuvînt stîlcit l-a strigat Istukari în timp ce Simforian îl dădea afară ţinîndu-l de umeri. Voiam să mă ascund, simţind că am nimerit într-un moment nepotrivit, dar Simforian mă zări şi mă trase în casă, după care îi trînti uşa în nas lui Istukari.

Fiind încă în tindă, am simţit un miros plăcut, care semăna cu balsamul mirositor al sfîntului aer. Dar de îndată ce am trecut pragul odăii, mirosul acesta mă ameţi, de era cît pe-aci să-mi pierd cunoştinţa. Nu mă puteam lămuri din ce pricină, dar mirosul din odaie aducea mai mult a săpun parfumat de toaletă decît a balsam. Pe masă văzui înşirate pahare cu lapte şi într-o farfurie cartofi fierţi şi curăţaţi. Afară de Simforian, în odaie mai era comisarul funciar Roktov. Şedea pe un scaun ţinînd ochii închişi, şi de sub cămaşa de stambă i se vedea coşcogea pîntece. Trecînd prin odaia vecină, o zării, stînd într-un colţ, pe soţia lui Simforian, fosta preoteasă Avdotia Ivanovna. In casă nu mai era nimeni.

— L-ai dat afară? întrebă Roktov, tresăltîndu-şi burta.

---

[1] Inutil, nefolositor (în l. rusă) (n ed.).

— L-am alungat, răspunse Simforian, împingîndu-mi un scaun și așezîndu-se și el. Fața-i asudată lucea, iar ochii îi rătăceau tulburi, întunecați. Îmi spuse:

— Istukari a venit să mă învețe curățenie morală, ca să vezi. De ce, zicea el, mă duc cu fetele la Eldorado, asta, spunea el, jignește conștiința de femeie dezrobită a soției mele. Iar proasta ceea, firește, s-a pus pe bocit, zău așa! Eu, spunea Istukari, trebuie să divorțez de soția mea, nu s-o chinuiesc cu destrăbălările mele. La el, în biroul de divorțuri, nu e de lucru, îi e frică de șefi, canalia! Or să-l tragă la răspundere pentru lipsă de activitate. Dar, poate, într-adevăr să divorțez, ce zici? Dunia, începu să strige Simforian, Duniașa, vrei să divorțăm mîine? Hai, nu mai plînge!

— Am venit pentru o informație, începui eu, temîndu-mă de ce ar putea să urmeze.

— În privința spitalului, zise comisarul funciar, să plece, vreau să fiu singur.

Mi s-a părut că Roktov vorbea din somn, ochii aproape că nu i se mai vedeau, iar capul îi cădea pe umeri. M-am ridicat, Simforian însă mă așeză la loc.

— Lasă-l să rămînă, mormăi ca prin somn Roktov, îmi place societatea.

Deodată se smuci, își deschise ochii și izbi cu amîndouă mîinile în masă cu atîta putere, încît cartofii din farfurie se împrăștiară în toate părțile.

— Hai! strigă el răgușit, aplecîndu-se peste masă.

— Hai! răspunse Simforian.

În acea clipă îmi fu dat să fiu martorul unei probe de sminteală omenească. Simforian și Roktov se sculară în picioare, luară în mînă paharele cu lapte, își strînseră tare nasurile cu degetele, închiseră ochii și într-o clipă turnară în gurile lor, larg deschise, conținutul paharelor. Apoi dădură grăbiți afară aerul din piept, îl traseră din nou și iarăși îl dădură afară, repetînd tot așa de vreo cinci ori. Pesemne că băutura era foarte tare, fiindcă Simforian se strîmba de parcă înghițise un pumn de viermi vii și îi simțea zvîrcolindu-se în măruntaie, iar lui Roktov i se lăsă burta

în jos de parcă ar fi lovit-o cineva. În cele din urmă își reveniră și începură să mănînce cartofi.

Simforian își aminti de Istukari.

— De, cînd a fost să capete slujba, ce se mai căciulea să-i atest devotamentul. Ce pot să fac dacă omul n-are nici un pic de recunoștință.

— Nici un pic, consimți Roktov și urmă: Nu face să fii activ. Înainte vreme, pe cînd eram grădinar la primărie, ce mai oameni erau. Țin minte ca acum: am crescut într-o sticluță un castravete. Era așa, de parcă castravetele a fost pus în sticluță, dar cum anume, nu se știe, și nici nu putea fi scos afară! O minune, nu alta! L-am oferit cercului militar. Pentru aceasta mi s-au adus mulțumiri printr-un ordin de zi. Iar acum? Am semănat rezedă pe mormîntul victimei noastre de pe bulevard, cu monogramă, cu seceră și ciocan și lozinci. Să se fi găsit barem cineva să sufle o vorbă! Nimic! Ți-e lehamite să mai muncești!

— Ai venit să întrebi despre spital? mi se adresă Simforian. Că va fi spital la voi, asta-i sigur.

— Oare n-o să se arate mai îngăduitori cu noi? exclamai eu. Căror autorități să mă adresez, dați-mi un sfat, pentru numele lui Dumnezeu!

Simforian mă privi atît de întunecat, încît de spaimă îmi mușcai limba.

— Adresează-te unde știi. Pentru de-alde voi n-o să mișc un deget. N-o să am pe pămînt viață liniștită pînă n-o să se isprăvească o dată cu sfinții! Nu-mi plac sfinții!

Deodată se smuci de guler și urlă înspăimîntător:

— Of, ce plictiseală! Un oraș întreg de oameni, și nici un suflet viu! Oriunde te uiți, vezi numai necioppliți! Un singur om în tot acest Narovceat, dar nici el nu are loc aici, e hăituit!

— Despre cine vorbești? întrebă Roktov.

— Nu despre tine, și tu ești un necioplit!

— De acord, răspunse Roktov.

— Singurul om din Narovceat e Pușkin, declară cu emfază Simforian.

— E un prost, zise Roktov.

— Un prost? Simforian sări în picioare plin de indignare. Un prost? Ei, ce să mai vorbesc cu tine! Ignati, oare Puşkin e un prost?

— Nu-l socot pe Afanasi Sergheevici drept un om mărginit, răspunsei eu, mi se pare că are o imaginaţie clocotitoare.

— Asta-i un cuvînt potrivit: imaginaţie! E singurul om din Narovceat cu imaginaţie, un om, nu un necioplit!

— Dar ce îl ameninţă pe Afanasi Sergheevici, de spuneţi că n-are loc printre noi? îl întrebai.

— Iată ce, spuse Simforian şi-şi scoase din buzunar un carneţel. Eu, frăţioare, sînt ziarist, am aici notat totul, şi arătă carneţelul. În societatea omenească mă simt ca buretele în apă. Ieri am făcut o copie de pe o hîrtie, ascultă:

„Cetăţeanului Afanasi Sergheevici Puşkin,
la fosta casă a lui Vakurov.

Vă aduc la cunoştinţă ca o dată cu primirea prezentei să încetaţi imediat de a mai apărea în oraş în ţinută nepotrivită, adică în îmbrăcămintea scriitorului Puşkin, şi prin aceasta să induceţi în eroare cu premeditare pe cetăţenii cinstiţi şi, în general, să încetaţi de a mai înşela proletariatul. În caz de neexecutare, voi aplica măsurile de rigoare.

Şeful miliţiei orăşeneşti din Narovceat
Makaruşkin"

După ce citi, Simforian începu să alerge prin odaie, urlînd şi agitîndu-şi pumnii. Apoi îl lovi pe spinare pe Roktov, care aţipise, şi alergă la scrin. Scoase de acolo un flacon şi-l arătă lui Roktov, spunîndu-i:

— Bem din triplul ăsta?

— Bem, dădu să se scoale Roktov, şi amîndouă mîinile îi căzură din nou pe masă.

De-abia atunci mă lămurii ce era acea băutură mirositoare. Sticluţa pe care o scoase Simforian era plină cu apă de colonie. Simforian umplu pe jumătate paharele şi adăugă apă. Lichidul se făcu de un alb lăptos.

Nu puteam privi cum beau, astupîndu-și nasurile, acești doi prieteni. Auzeam numai niște gemete îngrozitoare și, acoperindu-mi fața cu palmele, așteptam să se isprăvească odată. De cum se făcu liniște, avui curajul să mă uit la Simforian și, de frică, îmi acoperii iarăși repede fața. Pe frunte îi apărură niște vine groase, gura i se schimonosi, ochii i se înroșiră. Deodată se auzi un zgomot și o izbitură. Cuprins de mînie, Simforian împinse cît colo scaunul.

— Ce te tot strîmbi acolo? strigă el la mine. Parcă l-ai vedea pe necuratul! N-o să crăp! O-of, nu-mi plac sfinții; n-o să am viață tihnită pînă n-o să se isprăvească cu ei! Și eu am fost sfînt, și eu îl făceam pe popa! Îi urăsc Roktîci, Roktîci, începu Simforian să țipe, haide să-i nimicim pe sfinți, să-i împușcăm!

Am sărit în picioare și, făcîndu-mi semnul crucii, fugii spre sobă.

Simforian se apropie de pat, scoase de sub saltea un revolver, ridică scaunul și se proțăpi în mijlocul odăii. Cu singura nădejde ce-mi rămase, privii spre Roktov; acesta adormise pe scaun. Îmi astupai urechile și rămăsei în așteptare. De-abia atunci înțelesei ce faptă se încumeta să săvîrșească acest nebun orbit. În colțul din față atîrna icoana celor zece mucenici din Creta — o cunoscută icoană bizantină. Simforian țintea în chipurile sfinte ale mucenicilor. Doamne, Dumnezeule, de ce nelegiuire m-am făcut vinovat de m-ai pedepsit pe mine, nemernic rob al tău, trimițînd această încercare asupra sufletului meu netrebnic! Am vrut să strig, dar îmi pierise graiul; încercai să mă mișc, ca să îndepărtez mîna acestui pîngăritor al celor sfinte, dar picioarele nu mi se supuneau.

Între timp Simforian, apucîndu-și cu mîna stîngă încheietura mîinii drepte și ținînd în aceasta revolverul, începu să țintească și glăsui bisericește, cu un ison, ce-i drept, falnic ca de fost preot:

— Și pre părintele nostru mucenicul Agathopus cel deopotrivă cu sfinții...

Toată casa se cutremură. Din pricina zguduirii aerului, lampa se stinse și se aprinse iarăși, apoi îndrăznii să-mi ridic privirea la icoana pîngărită. Unul

dintre cele zece chipuri ale mucenicilor fusese străpuns de glonț și în jurul acestuia lacul de pe icoană căzuse jos.

Atunci, smuls parcă de o putere nevăzută din încremenirea în care mă aflam, fugii spre ieșire. Dar în ușă stătea fosta preoteasă Avdotia Ivanovna. Albă ca varul, ea își întindea mîinile tremurătoare spre soțul ei, implorîndu-l din ochi să se liniștească. Se uită la mine și-mi șopti cu rugăminte în glas :

— Mașenka, fie-mea, doarme pe cuptor. Are s-o sperie de moarte.

Mă întorsei spre Simforian, dar fața-i fioroasă mă făcu să dau îndărăt.

— Pleacă ! se răsti el și, ridicînd revolverul, strigă : Și pre părintele nostru...

Avdotia Ivanovna își împreună mîinile și se clătină. Mi se strînse inima de milă. Am luat-o de braț și am ajutat-o să se ducă în bucătărie, unde se așeză plîngînd pe pat. O priveam încurcat, neștiind cum s-o ajut. Plîngea amarnic, frîngîndu-și mîinile. Părul i se desfăcuse și i se răsfirase pe spate, șalul îi căzuse pînă la brîu și îmi dădui seama că Avdotia Ivanovna era gata să se culce, dar de supărare uitase și cum e îmbrăcată. Atunci mi se cam încîlciră simțămintele : mă îmboldea și compătimirea pentru dînsa și dorința de a o alina pe nefericită, dar se brodi că tot în acea clipă vedeam o femeie atît de aproape pentru întîia oară în viața mea. Nu-i vedeam numai umerii albi, acoperiți de părul revărsat, dar și sînii îmi apăreau în fața ochilor în toată goliciunea lor. Nu mai țin minte ce rugăciune am rostit în gînd, dar mi s-a părut că domnul o să cruțe tinerețea mea neprihănită, și în aceeași clipită tresări și mai puternic în mine simțămîntul de milă creștinească față de Avdotia Ivanovna. Îi pusei mîinile pe umeri și mă pregăteam să-i spun ceva ca s-o alin, cînd din odaia de oaspeți se auzi vocea lui Simforian :

— ...mucenicul Pompie cel deopotrivă cu sfinții...

Împușcătura fu asurzitoare. De tare ce m-am speriat, mi se îndoiră picioarele și fața îmi lunecă pe pieptul Avdotiei Ivanovna, iar mîinile mele, pe care le pusesem mai înainte pe umerii ei, o țineau cu pu-

tere împotriva voinței mele. Doamne, îndură-te de mine, păcătosul! Fără să-mi dau seama de nimic, sărutam pătimaș pieptul Avdotiei Ivanovna, iar în amintirea mea n-a mai rămas nimic în afară de o fierbințeală cumplită.

Cum am fugit din casa lui Simforian, n-aș putea spune. Capul îmi vuia, fie din pricina împușcăturilor, fie din altă pricină — martor mi-e Dumnezeu — nu știu.

Cele scrise pînă acum le-am isprăvit dis-de-dimineață, cînd se crăpa de ziuă. O greutate neînțeleasă îmi apăsa răsuflarea. Deschisei fereastra. Ziua începea cu obișnuita-i utrenie solemnă. Păsărelele cîntau, o adiere de vînt legăna copacii, dincolo de zid, de pe rîulețul Gordota, se ridica ceața. Mai-mai să mă podidească lacrimile, atît de greu îmi venea să cuprind toată liniștea firii cu sufletul meu chinuit de o tulburare plină de păcat. Deodată răzbi pînă la urechea mea o voce compătimitoare.

— Te chinuiești, Ignati?

Scosei capul pe fereastră. Părintele Rafail, făcîndu-și plimbarea de dimineață, se opri în dreptul chiliei mele. Lăsai capul în jos și rostii cu greu:

— Mă chinuiesc, părinte Rafail.

Nu mi-a răspuns nimic, a oftat adînc și s-a depărtat. Iar eu căzui pe pat și începui să plîng.

Se stîrnise într-o vreme o tulburare mare în oraș, de parcă s-ar fi întîmplat nu știu ce eveniment de seamă privind întreaga țară. Într-adevăr, încredințîndu-mă că anumite zvonuri sînt întemeiate, m-am lămurit ce anume eveniment s-a întîmplat: Afanasi Sergheevici Pușkin dispăruse, nu se știe unde. Dispariția lui a fost descoperită de locatarii casei lui Vakurov și confirmată la stația de mărfuri de către șefii săi. Ultima oară îl văzusem pe Afanasi Sergheevici cu trei zile înainte. M-am dus în grabă la casa lui Vakurov. Într-acolo oamenii se îndreptau în număr mare, deși era zi de lucru, așa că se adunase o gloată întreagă. Curînd după asta sosiră și mai-marii miliției din oraș,

în frunte cu comandantul Makarușkin. Urmau să facă o descindere la locuința lui Afanasi Sergheevici. Oamenii priveau cu răsuflarea oprită cum autoritățile, însoțite de martori, urcau scările oable și terasele uriașei clădiri. În sfîrșit, Makarușkin ajunse la ultima ușă a catului de sus, și milițienii înconjurară pe șeful lor. Peste o clipă se auzi zgomotul făcut de un lacăt smuls, care căzuse pe terasa de fontă. Deschizătura ușii înghiți pe milițieni. Toți cei ce stăteau în jurul meu se așteptau la ceva îngrozitor și clipele treceau nespus de încet. Autoritățile apărură iarăși pe terasă și aflarăm cu toții că în locuința lui Afanasi Sergheevici nu s-a descoperit nimic. Makarușkin dădu ordin ca ușa să fie sigilată, dar, neavînd la îndemînă sigil și ceară roșie, autoritățile plecară în oraș, după ce porunciră martorilor să păzească avutul lui Afanasi Sergheevici. Aceștia, din bunătate, din nesocotință sau din plictiseală, îi lăsară pe curioși să intre în încăperea pe care o păzeau, așa că avui prilejul să cercetez și eu locuința lui Afanasi Sergheevici.

N-am putut încerca decît un simțămînt de înduioșare cercetînd această locuință, deși mulți dintre orășenii care erau cu mine rîdeau. Locuința lui Afanasi Sergheevici era alcătuită dintr-o singură odaie, plină de lucruri care aminteau viața și opera lui Alexandr Sergheevici Pușkin. Pe pereți atîrnau reproduceri după portrete cunoscute ale vestitului poet, ilustrații ale operelor sale, un raft cu tot felul de cărți despre el.

Nici vorbă de așa ceva în biblioteca mînăstirii noastre, dar nici în biblioteca laică a Narovceatului nu se găseau atîtea lucruri despre Pușkin adunate cu conștiinciozitate. Chiar și lucrurile cele mai mărunte din odaia aceea purtau amprenta mîinii pline de dragoste a admiratorului poetului. Printre celelalte obiecte ale acestei locuințe modeste, atenția mi-a fost atrasă de o oglindă mare într-o ramă bogată, în care Afanasi Sergheevici putea să se vadă în întregime.

Am părăsit locuința pustie atît de îndurerat, de parcă aș fi lăsat la voia întîmplării un orfan. Dar

această tristețe a mea făcu loc unei neliniști pentru soarta lui Afanasi Sergheevici și-l rugam pe Dumnezeu să-l ferească de nenorocire.

În timp ce împreună cu mulțimea mă aflam lîngă casa lui Vakurov, cei de la mînăstire mă căutau. Într-adevăr, a fost o mare ușurință din parte-mi să plec fără să las vorbă, într-o vreme cînd în orice clipă se putea abate peste mînăstire o nenorocire! Intrînd în chilia părintelui Rafail, l-am găsit gata de drum.

— Să mergem, îmi spuse el cu asprime și ieși fără să mă binecuvînteze.

Caii ne fuseseră luați de mult și era cel dintîi drum, după Revoluție, pe care părintele Rafail îl făcea în oraș. Mergea tăcut, sprijinindu-se în băț, fără să-și ridice privirea de la pămînt, așa cum scria în pravilă. Îl urmam la trei pași și, cu cît mă uitam mai mult la ținuta lui maiestuoasă și totodată smerită, cu atît simțeam mai limpede că acest om e mereu îmboldit de gînduri și fapte dezinteresate. Și mă cuprinse deodată o rușine pentru deșertăciunea și nimicnicia mea. Dar taina gîndurilor părintelui Rafail și tăcerea lui mă nelinișteau peste măsură, așa că durerea de pe urma rușinii încercate mi se potoli curînd și îndrăznii să-l întreb:

— Încotro vă îndreptați pașii, părinte Rafail?

Dar starețul tăcea.

Așa am ajuns în strada principală, la fosta primărie, unde se află astăzi sovietul. Acolo părintele Rafail se opri, își făcu semnul crucii, ca la intrare în biserică, și-mi porunci cu mîna să deschid ușa.

M-am supus cu inima strînsă, neașteptîndu-mă la nimic bun de la cele ce aveau să urmeze. Între timp, părintele Rafail, cu aceeași hotărîre calmă, urcă scara, trecu printr-un gang și, văzînd un slujbaș, îl întrebă unde poate să vorbească cu tovarășul secretar al sovietului. Acesta îi răspunse că trebuie să așteptăm pînă o să vină secretarul și ne conduse în camera de primire a acestuia. Acolo nu era nimeni. Părintele Rafail se lăsă în genunchi în mijlocul camerei, cu fața spre intrare, și-mi porunci să fac la fel, arătîndu-mi

un loc lîngă sfinția-sa. I-am îndeplinit porunca. Atunci părintele Rafail mi-a spus: Culcă-te, și se culcă și el cu fața în jos.

M-am culcat și am stat așa culcați cîtva timp, în liniște, cu capul spre ușa deschisă, ca la pocăire. Apoi, se auziră niște pași repezi și zgomotoși, cineva intră în cameră și se opri pe loc.

— Ce-i asta? auzirăm o exclamație de mirare. Ce-i asta?

Se făcu liniște, apoi aceeași voce, mult mai răstită, întrebă iarăși:

— Cine sînteți? Pentru ce ați venit aici? Ce înseamnă...

Atunci părintele Rafail, fără să se miște, rosti cu rugăminte în glas:

— Nu ne vom scula, pînă n-ai să ne asculți.

La care, aceeași voce, întărită cu o lovitură de picior în dușumea, răspunse amenințător:

— Ridicați-vă, imediat să vă ridicați!

— Nu ne vom scula pînă ce...

— Ridicați-vă, v-am spus!

Și așa a urmat: părintele Rafail, fără să se ridice, stăruia să fie ascultat, că are de spus ceva, iar necunoscutul, care bătea la capetele noastre în dușumea cu ghetele, striga mereu să ne ridicăm. Apoi ne spuse hotărît:

— N-o să vorbesc cu voi nici un cuvînt cît timp zăceți pe jos, și ieși în fugă, strigînd de se auzea în toată casa:

— Cine i-a lăsat să intre aici, fir-ar al dracului! (Să-mi fie iertat acest cuvînt păcătos, pe care l-am scris numai de dragul adevărului.)

Părintele Rafail și cu mine nu ne mișcarăm de jos, pînă cînd se apropie cineva de noi și ne înghionti pe rînd îndeajuns de tare cu cizma:

— V-ați prefăcut destul, ajunge, ridicați-vă, de nu, o să vă ridic cu sila!...

N-aveam ce face, părintele Rafail se ridică și-mi porunci să mă ridic și eu. Atunci în camera de primire se întoarse secretarul sovietului, și, după vocea lui, mi-am dat seama că era acela care strigase la

noi și bătuse cu piciorul în dușumea. Totuși, pe fața sa n-am observat furie sau mînie, mi s-a părut chiar că zîmbea ușor, deși nu puteam înțelege cărui fapt se datora zîmbetul în acea împrejurare serioasă și m-am gîndit că așa o fi el de felul său.

Părintele Rafail îi spuse secretarului că din informații particulare aflase că autoritățile au de gînd să facă la mînăstire un spital militar, ceea ce ar duce la închiderea ei, deoarece și așa mînăstirea e strîmtorată la culme din pricina spitalului de copii și a orfelinatului, numit internat. Secretarul ascultă cu atenție argumentele părintelui stareț și răspunse scurt:

— Întoarceți-vă acasă, o să viu la voi să văd încăperile.

Am făcut cîte o plecăciune adîncă și am părăsit sovietul, atît de plini de nădejde, încît părintele Rafail îmi spuse:

— Se cunoaște dintr-o dată omul după purtarea sa: a strigat la noi din delicatețe și din bună creștere. Domnul e cu mila...

Dar nădejdile noastre au fost zadarnice. Ziua, începută cu neliniște, ne pregătea noi încercări. Pentru mine ele au fost amare și peste puteri, căci acum, cînd aștern aceste rînduri, mă frămîntă simțăminte necunoscute pînă în prezent și frica mi-e atît de mare, încît n-am putere nici să mă rog lui Dumnezeu. Caut să-mi adun tot curajul pentru a descrie cît mai adevărat rușinea prin care am trecut.

N-apucasem a păși dincolo de poarta mînăstirii, părintele Rafail și cu mine, cînd ne ajunse o trăsură din care sări secretarul sovietului. Vizita aceasta neașteptată îl ului chiar și pe părintele stareț, care, luîndu-l pe secretar drept o arătare a diavolului, făcu semnul crucii ca să-l alunge. Pe fața secretarului observai iarăși zîmbetul, și el ne spuse:

— Ei, arătați-mi încăperile voastre.

Noi însă nu ne pregătiserăm pentru primirea unui asemenea oaspete și trebuia să înlăturăm unele surprize, prevenindu-i în acest scop cel puțin pe călugări.

De aceea părintele Rafail arătă cu mîna noul corp de clădire și propuse :

— Atunci să începem cu clădirile care ne-au fost luate de autorități pentru orfelinat, numit internat, și pentru spital.

Rostind aceste cuvinte, părintele stareț îmi dădu să înțeleg cu privirea să-i înștiințez pe călugări despre venirea oaspetelui. Secretarul însă era de altă părere :

— Nu, zise el, de ce să vedem ce a fost luat ! Hai mai bine să vedem ceea ce n-a fost luat...

Și de aici s-a pornit totul ! De-abia ne urcarăm în cerdac, cînd din clădire ieși val-vîrtej fratele Profiri cu un coș în mînă plin de piroști prăjite, din care se ridicau aburi.

— Ce faceți, mergeți la piață ? întrebă secretarul.

— Întocmai, cetățene, la piața de vechituri, răcni fratele Profiri, parcă bucurîndu-se, nu doriți și dumneavoastră, sînt proaspete, cu ouă, mei și ficat...

Părintele stareț îl împinse la o parte pe Profiri și-l lămuri pe secretar pe cît îi era cu putință.

— Mînăstirea aproape că nu mai are venituri, călugării însă trebuie să-și ducă traiul, fie el și cît de sărăcăcios. Din asta se trag aceste îndeletniciri neobișnuite pentru călugări.

M-am uitat la secretar și am avut o presimțire rea : ne pîndește o nenorocire, mă gîndii eu, zîmbetul secretarului nu-i potrivit firii sale, ci alta îi e pricina.

Părintele Rafail îl conduse prin gang, deschizînd pe rînd ușile și dînd lămuriri :

— Aici e magazia pentru lucrurile gospodărești, aici e chelăria, aici sînt unelte pentru muncile cîmpului ; la noi e o asociație de muncă, o comună, cum se spune. Iar de aici încep chiliile pentru călugării mînăstirii noastre...

Deschise o ușă. În chilie nu era nimeni, paturile erau nestrînse. Părintele Rafail deschise o altă ușă. Nici aici nu era nimeni, iar răvășeala, și mai mare decît în chilia dintîi.

— Călugării au plecat după negustorii ? întrebă secretarul.

— Lucrează călugării la felurite munci, răspunse părintele Rafail, conducîndu-l pe secretar la chilia următoare.

Trei oameni săriră de la masă, de cum apărurăm în ușă. Doar pe unul dintre ei îl cunoșteam, pe ceilalți îi vedeam pentru prima oară. Cu toții erau fără anterie și-și ascundeau mîinile la spate și în buzunare. În chilie puțea a tutun. Pe masă am văzut un pachet de tutun *Bostanjoglo*. Secretarul se apropie repede de unul dintre oameni.

— Cu ce vă ocupați ? întrebă el.

— Sînt fără lucru, răspunse acesta.

— Ce faceți aici ? se amestecă părintele stareț.

— Dumnezeu ne e martor, nu jucăm pe bani, părinte Rafail !

— M-ați înțeles greșit. Vă întreb cu ce v-ați îndeletnicit înainte ? îl descosea secretarul.

— Cu băcănie.

— Adică ați făcut negoț ?

— Am avut o prăvălie, nu cine știe ce grozavă. După ce am fost ruinat, nu mai am mijloace, sînt strîmtorat.

Nu mă mai puteam uita nici la părintele Rafail, care stătea abătut, nici la cartofori, și am fugit în chilia mea.

Doamne, Dumnezeule ! Ce s-a făcut din mînăstirea noastră ? Ce fel de oameni au ajuns să adăpostească zidurile ei ? Și sînt eu oare atît de orbit, încît nu văd cum peste cuvioșie și sfințenie au crescut putregai și necinste diavolească ? Vai mie, vai !

După grabnica plecare a secretarului sovietului, părintele Rafail se închise în chilia sa și-mi trimise vorbă prin chelar să mă duc la mînăstirea de maici și să aflu cum s-a încheiat întîmplarea cu clopotul. Înțelesei că situația mînăstirii noastre s-a înrăutățit foarte mult după vizita aceea neașteptată și, deși eram tare abătut de cele întîmplate, îmi înfrînsei deznădejdea și mă îndreptai spre oraș.

La maica-vistiernică mă așteptau știri liniștitoare. Sfada dintre autorități s-a încheiat cu o mare rușinare

a comisarului militar: clopotul a fost înapoiat mînăstirii și atîrnat în vechiul lui loc de către oștenii Armatei Roșii.

Adînc recunoscătoare secretarului sovietului, surorile iubitoare întru Hristos au voit să însemne izbînda cucerită asupra fărădelegii printr-un act material. Pentru asta maica-vistiernică s-a adresat secretarului cu rugămintea să primească din partea mînăstirii pentru soviet un steag roșu, cusut cu fir de aur și galoane, lucrat de călugărițele, novicele și ucenicele recunoscătoare. La această rugăminte secretarul a răspuns că sovietul n-o să primească nici un fel de danie din partea călugărițelor, pentru că acest lucru e împotriva spiritului noilor legi, dar dacă atelierele mînăstirii pot primi o comandă pentru un steag roșu, atunci sovietul o să plătească costul lucrului. Comanda, se înțelege, a fost primită neîntîrziat, și maica-vistiernică m-a condus prin atelier unde se lucra la steag. Am cercetat pînza întinsă pe gherghef și am fost încîntat de iscusința broderiei și a ornamentelor. În mijlocul steagului erau cusute cu fir de aur, cu care se garnisesc odăjdiile bisericești scumpe, cuvintele: „Vom făuri o lume nouă, a noastră!“, pe care secretarul le trimisese scrise pe o hîrtie. În jurul acestor cuvinte erau niște figuri străvezii din zăbranic țesut din aur, pe marginile steagului canafuri, iar în colțuri, ciucuri. Înfățișarea acestui bogat prapur laic m-a bucurat foarte mult și am plecat tare mișcat de la preafericitele surori.

Mergînd pe stradă și gîndindu-mă că surorile au ales o cale potrivită pentru stabilirea unor obiceiuri bune în legăturile cu autoritățile, chibzuiam ce ar trebui să întreprindă mînăstirea noastră pentru a obține rezultate tot atît de favorabile. Ar trebui, mă gîndeam, să le facem vreun serviciu, să dăm ajutor autorităților în vreo acțiune grea și, în genere, să arătăm că ne ținem deoparte nu din rea-voință, ci pentru că așa e pravila. În timp ce mă frămîntau aceste gînduri, cineva mă strigă pe nume. Îmi ridicai privirea, dar o coborîi repede în jos: în fața mea stătea fosta preoteasă Avdotia Ivanovna.

— De ce nu vii pe la mine? mă întrebă ea, apropiindu-se tare de mine.

— Griji multe, i-am răspuns, de teamă ca nu cumva Avdotia Ivanovna să mă dojenească pentru purtarea mea nevrednică din seara aceea de pomină.

— Al meu bea într-una, urmă ea și vocea i se sugrumă, și eu sînt mereu singură.

Avdotia Ivanovna mă luă de mînă și răsuflarea ei îmi atinse fața.

— Vino la noi, mă rugă ea, să mai stăm împreună...

Am îndrăznit să ridic ochii spre dînsa. Era durdulie, cu un trup vînjos, rochia subțire îi juca pe piept, iar în ochi îi citeam parcă și o ușoară zeflemea și duioșie.

— Vă mulțumesc pentru poftire, îi răspunsei tușind, simțind că mi se usucă gîtul. Trebuie să plec...

Avdotia Ivanovna îmi strînse într-un chip neobișnuit mîna și-mi strigă, după ce mă îndepărtasem cu cîțiva pași :

— Să vii !...

Ajungînd la mînăstire aproape în fugă, am căutat să mă liniștesc pentru ca cel puțin pe scurt să-i povestesc părintelui Rafail ce s-a întîmplat cu clopotul și cum s-a isprăvit toată povestea. Mă plimbam, mă așezam din cînd în cînd pe malul rîului Gordota, că doar, natura cu puterea ei tămăduitoare îmi va veni în ajutor ; stăteam de vorbă cu copiii de la orfelinat ca să-mi mai împrăștii gîndurile și încercam într-una să rostesc o rugăciune. Nu-mi puteam găsi liniștea. Spre marele meu noroc, părintele Rafail n-a voit să mă vadă și am rămas singur în chilia mea liniștită.

Gîndurile mi se învălmășeau și nu știam ce vreau. Toate întîmplările mi se desfășurară înaintea ochilor : dispariția misterioasă a lui Afanasi Sergheevici, caracterul hotărît al părintelui Rafail, care l-a împins la înjosirea demnității sale egumenice, vizita la mînăstire a unui reprezentant al autorității laice, vizită ce putea să aibă urmări de neînchipuit ; în cele din urmă, întîlnirea cu fosta preoteasă Avdotia Ivanovna, care nu se arătă de loc mînioasă pe mine, lucru de care îmi era tare frică înainte. Depănînd aceste gînduri chinuitoare, simțeam nedeslușit că unul dintre ele e mai

stăruitor decît celelalte. Parcă o vedeam pe Avdotia Ivanovna stînd lîngă mine în liniștea chiliei, iar eu, ud de sudoare, îi priveam rochia și o vedeam așa cum mi s-a întipărit în minte în seara aceea de neuitat din casa lui Simforian!

Acum, cînd aștern aceste rînduri, îmi birui chinul. Atunci însă am aruncat cît colo letopisețul și mă plîngeam pe mine, nefericitul, și rîdeam fără să știu de ce. Apoi am luat o foaie de hîrtie și pe neașteptate, fără nici un gînd și fără nici o ștersătură, am scris pentru întîia oară în viață o poezie. După ce am recitit-o, am plîns și mai tare și m-am hotărît s-o arăt neapărat lui Simforian.

După o noapte de nesomn, m-am dus în acest scop la redacția ziarului *Narovceatskaia Pravda.* Acolo l-am găsit pe Antip Grustnîi, care ședea pe marginea unei bănci. Am deschis gura ca să-i dau bună ziua, dar el mă opri cu o mișcare a degetului. Mă așezai lîngă dînsul și îmi spuse la ureche, arătînd spre ușa închisă:

— Încet: acolo se face lectura noii mele lucrări.

— Cine? l-am întrebat în șoaptă.

— Simforian! S-s-st!

Am stat amîndoi nemișcați cîteva minute. Apoi ușa se deschise cu zgomot și Simforian se apropie de noi. Îi întinse lui Antip un manuscris și vorbi scurt:

— Gunoi.

Antip rîndui cu grijă filele răvășite, le ascunse în sîn și rosti sfios:

— Mai am o lucrare...

Dar Simforian nu-l lăsă să isprăvească.

— N-am nevoie de lucrările tale, scutește-mă!

După aceste cuvinte, Antip se strecură fără zgomot, iar Simforian mă întrebă:

— Ei, dar cu tine ce-i? Ai plăsmuit și tu vreo operă?

Auzind aceste cuvinte, mă hotărîi pe loc să nu-i mai arăt pentru nimic în lume poezia mea; și îmi mai veni în cap un gînd înspăimîntător: Simforian o să-și

dea seama neapărat că soția sa, Avdotia Ivanovna, m-a inspirat să scriu.

— Ai scris vreo poezie? mă întrebă Simforian.

— Da, într-adevăr, dar mi-e rușine s-o arăt, pentru că mi se întîmplă pentru întîia oară așa ceva...

— Lasă-te de asta, mă sfătui Simforian, punîndu-mi o mînă pe umăr, scrie, frățioare, din domeniul tău de specialitate.

— Cum vine asta? îl întrebai eu neînțelegînd ce vrea să spună.

— Ce profesie ai? urmă el. Ești călugăr? Deci specialitatea ta este existența divină. Scrie-ne la ziar pentru rubrica de ateism...

Mi-am făcut semnul crucii și n-am mai știut ce să spun. Simforian rîse și, după cum mi se păru, se uită din întîmplare sub bancă, la locul unde șezuse Antip Grustnîi. Apoi scuipă și plecă repede în altă odaie.

Mulțumit că această discuție neplăcută pentru mine se încheiase, mă îndreptai spre ieșire socotind că Simforian a scuipat de necaz văzînd că-mi făcui cruce. Dar mă uitai și eu sub bancă. În locul unde stătuse Antip, pe pardoseală, era o băltoacă, făcută de Antip de pe urma emoției încercate sau a bolii, și, pesemne, de aceea a scuipat Simforian.

Astăzi, duminică dimineață, cînd clopotele au sunat de începerea liturghiei, observai o mare neliniște în jurul meu. Oamenii ieșeau în fugă din clădirile mînăstirii, îndreptîndu-se spre poarta din dos, copiii de la orfelinat strigau ceva și cîțiva călugări de-ai noștri trecură în fugă pe lîngă mine. Ieșii în cerdac să aflu ce se întîmplase.

Mi s-a spus că în timpul nopții apele rîului Gordata au aruncat pe mal, în dreptul mînăstirii, cadavrul necunoscut al unui înecat.

Împreună cu alți frați întru domnul și oameni pe care nu-i cunoșteam, veniți la liturghie, mă dusei în grabă la mal. Mergînd spre locul întîmplării și ascultînd ce spuneau oamenii, am înțeles că nimeni nu-l poate recunoaște pe înecat. Îmi făcui cu greu loc să trec și mă apropiai de mort. Inima îmi bătea tare și,

deși rosteam rugăciuni, gîndurile îmi erau încîlcite. Înecatul zăcea cu picioarele în sus pe povîrnișul malului, cu capul spre rîu, așa că apa îi acoperea părul lung. De gîtul său se încolăciseră alge, fața i se umflase tare.

Oricît căutăm să ne deprindem cu gîndul că tot ce trăiește e trecător, chiar și călugării și monahii cu o înaltă tărie morală nu pot privi liniștit moartea. Îmi luai ochii de la capul mortului și începui să-i cercetez îmbrăcămintea. Deodată mă cuprinse un tremur înspăimîntător și o sudoare rece îmi îmbroboni fruntea. Haina care acoperea trupul nefericitului era cunoscuta pelerină a lui Afanasi Sergheevici Pușkin. Mă uitai din nou la fața mortului. Nu mai era nici o îndoială : înecatul nu era altul decît Afanasi Sergheevici, dispărut atît de misterios.

Desfigurat de o moarte cumplită, își păstrase totuși trăsăturile cunoscute ale chipului său ; ciupiturile de vărsat i se vedeau pe față, iar gura și nasul nu puteau fi decît ale lui. Singurul lucru care făcea ca mortul să fie greu de recunoscut era părul. Părul închis și creț al lui Afanasi Sergheevici parcă nici n-a existat vreodată. De capul lui Afanasi Sergheevici atîrnau niște șuvițe de păr gălbui, udate și netezite de apă, iar vestiții săi favoriți erau roșcați și netezi. Cînd te gîndești că omul acesta și-a cănit toată viața părul, și lucrul acesta a trebuit să fie aflat în împrejurări atît de tragice !

Îmi acoperii fața cu mîinile și o pornii spre mînăstire.

Doamne atotputernic, miluiește-ne pre noi !

Trei zile în șir nu putui să-mi revin. Chipul lui Afanasi Sergheevici, zăcînd pe mal cu capul spre rîu, părul său decolorat, udat de apă, nu-mi ieșeau din minte. Soarta mortului mă înspăimîntă.

În a patra zi am ieșit din mînăstire, dar n-apucai să mă apropii de oraș, că mă și întorsei în fugă, închizîndu-mă în chilia mea. Ceea ce am aflat m-a zguduit nu mai puțin decît moartea lui Afanasi Sergheevici. Această moarte îngrozitoare a atras o altă mare

nenorocire: a murit Simforian Bespoleznîi, otrăvit cu o licoare necunoscută. N-am izbutit să aflu amănunte în legătură cu această întîmplare și însemn aici numai ceea ce am auzit de la alții. Se știe că Simforian venise la morga spitalului orășenesc să-și ia rămas bun de la cadavrul lui Afanasi Sergheevici. După aceea a vrut neapărat să publice în ziar un necrolog al răposatului și într-adevăr a scris un articol de seamă despre personalitatea defunctului Pușkin. Dar la ziar au rîs de el și n-au vrut să-i publice articolul, așa că, enervat, Simforian s-a jurat să nu mai ia niciodată în viață tocul în mînă. Apoi a fost văzut beat pe stradă, după care s-a aflat că, întorcîndu-se acasă, a băut mult dintr-un lichid necunoscut și a murit fără să se pocăiască și fără împărtășanie.

Simt că nu mai am putere să continuu cronica cu sîrguința care se cuvine unui lucru atît de folositor. Totuși am să însemn și alte întîmplări pe care le-am aflat pe alte căi. Din ordinul președintelui sovietului, Makarușkin a fost înlăturat din funcția de șef al miliției orașului, pentru că, după cum se spune, întocmea hîrtii lipsite de înțeles. Nu se știe dacă era vorba de hîrtia pe care Makarușkin o trimisese răposatului Afanasi Sergheevici Pușkin sau și de alte documente.

O a doua noutate: printr-un ordin asemănător s-a deschis o anchetă judiciară în afacerea întrebuințării necorespunzătoare de către comisarul Roktov a lichidului trimis de la gubernie pentru combaterea dăunătorilor agricoli. De asemenea, nu știu dacă această anchetă are sau nu vreo legătură cu otrăvirea lui Simforian Bespoleznîi cu lichidul necunoscut.

Închei cronica mea, după ce izbutii să mă liniștesc, și în viața mea se observă o cotitură însemnată. In acele zile pline de zguduiri de neuitat, nu eram în stare să fac nimic, necum să-mi continui cronica. Zile în șir stăteam în chilia mea, singur și copleșit de durere. În sfîrșit bătu la ușa mea și intră în chilie părintele Rafail.

Mă speriai nu atît de venirea sa, cît de înfățișarea-i schimbată. Mi-a spus că a ținut post negru toate acele

zile, gîndindu-se mereu la soarta care îi așteaptă pe călugări și rugîndu-l pe Dumnezeu să ferească mînăstirea de orice pîngărire. Apoi părintele Rafail mi-a spus :

— Nici durerea ta nu mi-a rămas ascunsă, Ignati. Gîndindu-mă la viitor, am ajuns la hotărîrea să nu te împiedic să-ți alegi calea după vrerea ta. Întotdeauna ai fost înclinat spre cele lumești. Și pe noi ne apasă păcatul pentru sufletul tău ! Trimițîndu-te în lume, noi te-am supus la o încercare peste puteri la anii tăi. Văd cum te chinuiești. Dacă așa ți-e voia — mergi în pace în lume.

Am făcut o adîncă plecăciune părintelui Rafail. Creștineasca bunătate a preasfinției-sale mi-e izvorul puterilor pînă la sfîrșitul zilelor mele.

Curînd după aceea m-am dus la fosta preoteasă Avdotia Ivanovna ca s-o liniștesc. Dar în privința asta nu pot însemna nimic, fiindcă nici nu îndrăznesc să aleg cuvinte potrivite.

Voi spune numai pe scurt că, întorcîndu-mă de la Avdotia Ivanovna, m-am oprit lîngă casa președintelui și, ca și odinioară, am privit pe fereastră. În odaie ardea lampa, dar perdeaua nu era trasă. Președintele ședea aplecat deasupra mesei și cerceta niște hîrtii. Fața îi era suptă, dar, cu toată slăbiciunea, vădea dîrzenie, hotărîre.

De data asta nu mi-a fost frică și mi-am urmat drumul gîndindu-mă la ce mă așteaptă în viitor. În suflet îmi cîntau păsări cerești.

Săptămîna viitoare, miercuri, eu și fosta preoteasă Avdotia Ivanovna ne vom duce la fostul diacon Istukari, la oficiul stării civile.

1924—1925

TRANSVAAL

1

Soarele abia răsărise. Cea dintîi rază, după ce se ridicase deasupra arinişului, căzu pe acoperişul morii, furişîndu-se apoi în jos. De-a lungul malurilor, unde soarele nu pătrunsese încă, iazul se întindea negru-verzui, iar stuful ţepos stătea nemişcat. Spre mijloc, apa era lucioasă şi trandafirie şi numai insuliţa rotundă mai păstra în sălciile ei umbra rece a nopţii.

Lîngă eleşteul de beton al morii sta singuratic, pe o piatră mare, un om. Îşi ţinea mîinile strînse la piept şi capul, ridicat în sus, era acoperit cu o pălărie uriaşă ca de *cow-boy*. Se socotea pesemne tare înalt: în apropierea sa nu era nimic în afară de parmaclîcul eleşteului. Omul stătea nemişcat, ca şi totul din jurul său, în acel ceas al dimineţii, cînd nu se simţea nici o adiere de vînt. Se uita ţintă înaintea sa, la oglinda netedă a iazului, la insuliţă, la stuf, la ariniş. Nu-i puteai citi pe faţă la ce se gîndeşte. Un ochi, larg deschis sub sprînceana nemişcată, cuprindea imaginea insuliţei şi a unui petic de cer albastru, şters. Celălalt — mai mic şi mai tulbure — se înviorase de tremurul genelor sale rare şi roşcate. Obrajii galbeni şi raşi îi atîrnau peste bărbie, aşa că partea inferioară semăna cu un săculeţ, umplut nu prea tare cu pleavă.

Şi totuşi trăsăturile tremurătoare ale feţei sale puhave se îmbinau ciudat cu ţinuta sigură a omului. Avea o expresie de putere, de dîrzenie. Omul stătea pe piatră cu o înfăţişare, de parcă pentru acest lucru ar fi fost nevoie de o hotărîre uriaşă. Se înălţa în ciuda tuturor forţelor naturii, privindu-le sfidător. Poate că înaintea ochilor săi neobişnuiţi se întindeau prerii, sau se vedea înconjurat de nisipurile Africii centrale, sau poate, mai simplu, căuta să cuprindă cu imaginaţia lanţul nesfîrşit al cîmpiilor ruseşti, al sătuleţelor şi cătunelor. Cine ştie? Privindu-l, nu-i puteai ghici gîndurile. Un lucru e neîndoielnic: se simţea buricul pămîntului, stătea lîngă moară, lîngă eleşteul de beton, deasupra iazului, şi preriile, deşerturile, cîmpiile, satele îi erau supuse lui ca lui Dumnezeu; se întindeau nesfîrşite şi mute la picioarele sale.

Dar, ciudat, ţinuta omului trăda nu numai sfidare şi dîrzenie. Se răsfrîngea din ea şi ceva măreţ, maiestuos, aproape divin. Omul se dizolva în natură, se contopea cu liniştea dimineţii, cu unda netedă şi nemişcată, cu arborii încremeniţi.

Raza de soare care învăluia moara răzbise, în cele din urmă, pînă la omul de pe piatră şi-i lumină faţa. Acum se putea vedea că e înduioşat, că se roagă, că ceva cîntă în sufletul său.

Şi într-adevăr. Săculeţul umplut parcă cu pleavă tresări, buza inferioară se lăsă în jos, gura i se deschise şi în liniştea înconjurătoare răsună o voce subţire de tenor, care se întinse deasupra iazului. Omul, ca un adevărat cîntăreţ, îşi luă mîinile de la piept, care îi atîrnau acum slobod, în jos. Vocea se întări încet, încet, începu să tremure şi în timbrul ei răsuna o notă plîngătoare ca de vaiet. Cîntecul era trist şi totodată solemn, aducînd cu psalmii preacuvioşilor puritani englezi. Încă o clipă, şi urechea deprinsă cu tăcerea din jur ar fi desluşit poate cuvintele cîntecului.

Dar fără veste trecu pe stăvilar, venind dinspre deal, o căruţă, duduind şi zăngănind din roţi, şi o voce răguşită şi puternică strigă speriată:

— Tpra-ru, tr-rru, trrr, ho, ho-o-o!

Omul de pe piatră își duse iarăși mîinile la piept, își strînse tare buzele și rămase nemișcat, ca mai înainte.

Pe stăvilar trecea un car țărănesc, încărcat cu saci de grîu. Un țăran pirpiriu, strîngînd hățurile, mergea săltăreț, alături de căruță. Ajungînd la eleșteu, strigă :

— Noroc, Sviokor !

Omul de pe piatră nu se mișcă și nu răspunse. Țăranul duse calul de-a lungul malului pînă la un buștean lung, pe jumătate afundat în noroiul frămîntat de copitele cailor, și se întoarse la eleșteu.

— Noroc, Sviokor ! Ce tot stai așa și te uiți ?

Omul de pe piatră nu răspunse. Atunci țăranul se apropie de el și rosti cuviincios :

— Vilian Ivanîci, bună ziua !

Viliam Ivanîci sări de pe piatră și-și scoase pălăria. Făcuse acest gest într-un chip cu totul neobișnuit : după ce sări de pe piatră, se lăsă ușor pe vine, apoi se ridică încetișor, ca un gimnast, iar pălăria nu și-o scoase, ci mai curînd și-o smulse înapoi, înspre spate, ținînd-o de margine. Era chel ca în palmă și de pe capul său ars de soare scînteiau vesel spre țăran reflexele razelor de soare.

— Nu m-ai recunoscut ? întrebă țăranul.

— Svaaker nu recunoscut ? exclamă mirat Viliam Ivanîci și-i întinse mîna sa cu degete scurte. Bună ziua, Frol Petrov din Veseluh, care este dator la mine două puduri grîu !

Frol Petrov rîse bucuros și-și strînse barba în mînă.

— Dar tu, Vilian Ivanîci, îmi ești dator mai mult de două !...

Viliam Ivanîci îi aruncă cu ochiul său tulbure o privire plină de dojană :

— Tu țăran sărac, tu n-ai gospodărie, ție ușor este să dai înapoi datoria ! Svaaker are un întreg bogăție, un întreg nenorocire, la Svaaker tot se învîrtește, se învîrtește, Svaaker nu pot rupe un bucățica așa de mic !

Și Viliam Ivanîci arătă, cu mîinile dezgolite pînă la cot, cum se învîrte ca o roată gospodăria sa și cît e

de greu să smulgi din ea chiar și o bucățică cît degetul mic. Țăranul se grăbi să-i încuviințeze:

— Asta așa-i.

Viliam Ivanîci își dezdoi mînecile suflecate ale hainei și se apucă de cap.

— Of, sărman Svaaker! Svaaker visat totdeauna numai cît bine este să ai un cal, un mic căsuță, un mic bucățic de pămînt! Dar Svaaker s-a pedepsit cu un așa mare gospodărie! Transvaal luat de la Svaaker ultim puteri!

— O să ți le ia, da, da, cît ai bate din palme! zise țăranul și, ca să lungească vorba care îi era pe plac, întrebă:

— Dar de ce te-ai urcat adineaori pe piatră?

Viliam Ivanîci pocni de trei ori cu degetul arătător peste nara dreaptă. Se auzi un fel de plescăit scurt ca de lovitură pe apă.

— Svaaker mirosit cum va fi timp. Svaaker are nevoie apă și iaz!

Țăranul rîse, se așeză puțin jos și începu să se lovească cu pumnii peste genunchii săi înguști și ciolănoși. Dar Viliam Ivanîci se înfurie deodată. Se apropie de țăran, miji un ochi, celălalt îi ieși pe jumătate afară și rămase încremenit într-un colț al orbitei. Sacul cu pleavă începu să se zgîlțîie, împroșcînd stropi.

— Ai adus să macini grîu nou? Tu crezut Svaaker o să pornească moara pentru tine singur? Tu ești țăran prost, n-ai gospodărie, tu, Frol Petrov din Veseluh!

Îl apucă pe țăran de braț mai sus de cot și începu să-l strîngă.

— Așa este puterea tău? Puterea tău? Asta-i supă de mazăre, nu mușchi! Bărbat trebuie să aibă mușchi puternici! Ca să faci un gospodărie mare trebuie avut un mare putere!

Țăranul se tot dădea înapoi, dar Viliam Ivanîci se ținea după el. Deodată își scoase repede haina, o aruncă jos, își descheie pantalonii care alunecară fără zgomot spre tălpi. Stătea cu trupul ars de soare, cu pieptul gras acoperit de peri roșcați în jurul sfîrcurilor negre și mate, cu pîntecul auriu, care-i atîrna

puțin deasupra picioarelor sale păroase și roșii. Chiloții de sport, scurți și roz, erau legați cu o gumă, ce vîrsta burta cu o cută adîncă.

Viliam Ivanîci își întinse brațele și, ținîndu-le orizontal, începu să se lase încet pe vine.

— U-u-nu, făcu el soldățește. Do-o-oi!... Uite așa. În tot dimineață așa. Dacă vrei să ai Transvaal, trebuie avut mușchi!

— Fără doar și poate! încuviință Frol și, strîngîndu-și din nou barba în pumn, întrebă: Dar pîntecul te lasă?

Svaaker se ridică, își aruncă din picioare pantalonii și se frecă la subsuori.

— Tu păzește hainele la mine, pînă eu am fugit în jurul iazului. Corp sănătos — minte sănătoasă!... Își lipi coatele de șoldurile sale cărnoase, se aplecă și, după ce făcu un salt înainte, cam de vreun stînjen, începu să fugă, călcînd rar și fără grabă, de-a lungul malului. Pielea de pe omoplații săi era de un cafeniu-închis, asemenea cojii de ulm, și lucea în soare ca o catifea. Pulpele și coapsele i se făcuseră parcă una cu chiloții săi trandafirii. Se băgă în niște tufe și se vedea cum burta își făcea loc prin ele, dîndu-le la o parte, și cum apoi se legănau îndelung. Curînd trupul i se pierdu în desiș și numai capul, cu chelia lucind în soare, îi apărea săltînd de după stuful negru-verzui.

Țăranul îl urmărea pe Viliam Svaaker cu plăcere. Cînd omul dispăru în stuf, rosti rîzînd:

— Ei, bată-te să te bată!

Ridică de pe jos pălăria lui Svaaker, o cercetă îngîndurat pe dinăuntru și pe dinafară, o puse cu grijă pe pantaloni și, dînd din cap și trăgînd aer în piept, rosti uimit:

— A-a-a!...

Apoi se duse la căruță, deshămă calul, îl scoase dintre hulube, îl legă cu căpăstrul de cutia căruței și-i puse sub bot un sac cu iarbă. Calul suflă zgomotos în nutreț, trase în nările sale lărgite aroma jilavă și dulceagă și începu să culeagă ușor iarba cu buzele sale calde, catifelate.

Țăranul mai dădu o dată din cap și rosti din nou:
— A-a-a!
Se îndreptă spre hainele lui Svaaker, tîrșîind cu opincile pietrișul mărunt și bulgării de noroi uscat.
La moară începea o zi ca toate celelalte. Pe apa, care scînteia ca tinicheaua în bătaia razelor de soare, pluteau, venind dinspre locul lor de dormit, cîrduri de rațe și de gîște. Pe acoperișul morii porumbeii își curățau cu ciocul penele și-și întindeau aripile. Doi prepelicari se vînzoleau lîngă cerdacul casei la vreo cincizeci de pași de moară, își scuturau cu labele din spate purecii din urechile lor lungi, pătate, și se tîrau neliniștiți cu șezutul pe pămînt. O argată ducea din casă la grajd un hîrdău cu lături și niște purcei galbeni-trandafirii, mînjiți de baligă, goneau după ea guițînd, ba luîndu-i-o înainte, ba împleticindu-se între picioarele ei goale și rotunde.
Peste vreo zece minute veniră la moară ca să macine grîu alți doi țărani, care-și rînduiră carele lîngă buștean și se apropiară de Frol. Se învîrteau cu mîinile la spate în jurul hainelor lui Svaaker, iar Frol le povestea zîmbind zeflemitor despre Viliam Ivanîci, care se dezbrăcase pînă la piele și fugise spre lac.
— N-a plîns? întrebă un țăran tînăr și slab.
— Olecuță i-au dat lacrimile. Frol zîmbi și continuă: Svaaker e sărac, zice el.
— Sărac... diavolul...
Țăranii se îndreptară spre moară, se așezară pe jos sub șopron și se cinstiră cu hîrtie de ziar și tutun.
Soarele începuse să încălzească, un vîntuleț blînd legăna ușor tufele, lîngă insuliță apa din iaz se încreți, iar sălciile de pe mal o biciuiau fără zgomot cu ramurile lor palide și mlădioase.
Zgomotul stîrnit de lătratul cîinilor, de gîgîit și de guițat întărindu-se, țăranii nu auziră pașii lui Svaaker, care fugea pe stăvilar. Il văzură abia după ce sărise pe rama morii, presărat din cap pînă în picioare cu broboane strălucitoare de sudoare, cu chiloții uzi, lipiți de coapse. Se apropie în fugă de hainele sale, ca după o baie rece, se șterse de sudoare cu palmele,

se îmbrăcă și ridică pălăria. Apoi se îndreptă spre țărani, se opri brusc la vreo zece pași de ei și, lăsîndu-se puțin pe vine, descrise cu pălăria sa uriașă un semicerc, făcu o plecăciune și se prezentă :

— Viliam Svaaker, proprietarul din Transvaal !

Țăranii rîseră. Însă Svaaker se ținea serios. Porni hotărît spre casă și strigă răsunător :

— Darea, dă cheile !

Peste cîteva clipe, omul nostru ieși din casă cu alte haine ; purta o cămașă de zefir mînjită de făină, ce scotea în vileag cutele de grăsime de pe burtă și de pe piept, și în cap avea o pălărioară, care nu era nici tichie, nici șapcă. Descuie și deschise larg poarta de sus a morii, de unde se răspîndi o aromă dulceagă și stătută de praf de secară, de coji de semințe și de unsori. Țăranii alergară la carele lor și începură să strige la cai. Frol căra pe spinarea-i gîrbovită un sac lung și îngust de grîu, călcînd grăbit cu picioarele sale îndoite și slabe.

— Mișcați ! striga Svaaker țăranilor. Timp e scump.

Cîntări unul după altul sacii, puse într-o ladă uiumul, porunci țăranilor să toarne grîul în cupa de încărcare, coborî iute o scăricică aproape dreaptă, curăți gura de descărcare de rămășițele de făină și deschise poarta de jos. Apoi se duse la ramă, băgă în cadrul închizătorului o rangă lungă, așeză sub ea un butuc și ridică închizătorul.

Un val negru și greu de apă porni pe uluc, șiroind spre roată, dar se dădu repede înapoi, împroșcînd o spumă albă ca zăpada și clocotind zgomotos în loc. Fără să contenească o clipă, apa năvălea din iaz pe fundul jgheabului, înălțîndu-și fața înspumată tot mai sus și mai sus. Și iată că jgheabul se umplu, vîrtejurile clocotitoare aproape că se revărsară peste margini, dar pe dată pereții morii se cutremurară înfundat, roata umplută cu apă se zgudui și începu să-și rotească greoi trupul masiv, care parcă gemea, iar apa, după ce-și croi astfel drumul, se prăvăli de la înălțime în jgheabul de jos.

Între timp Svaaker ajunse la moară și la zgomotul roții, la plescăitul și zumzetul apei se adăugara

gemetele pietrelor de moară și scîrțîitul ritmic al roților dințate de lemn...

Din zori pînă în amurg munca la moară nu contenea. Mulți țărani veneau să macine: aduceau recoltă nouă — secară jilavă, bine treierată și vînturată în grabă. La amiază căruțele se înșiruiau de-a lungul stăvilarului, înlănțuindu-se cu osiile, iar țăranii se chinuiau să le descurce, cînd vreunul dintre ei trebuia să plece. O funie de la ham ruptă, o cotigă sărită din cui — mici necazuri care în piață, la oraș, n-ar fi trecut fără sudălmi și țipete, aici se înlăturau pașnic și fără gălăgie. Țăranii își așteptau liniștiți rîndul, ascultînd pentru a zecea, poate pentru a suta oară povestiri despre neobișnuitele întîmplări din viața lui Viliam Svaaker, mulțumiți de ziua frumoasă, de recolta bună.

Și numai cîinii care stăteau lungiți în căruțe se oțărau unul la altul, își arătau colții și se prefăceau că dorm, ca să sperie și mai tare pe cel care ar cuteza să se apropie de ei.

Spre seară, în micul pîlc de țărani care așteptau ultimul măciniș, se vorbea cu aprindere despre acești cîini. Un țăran subțirel și ager se străduia din răsputeri să-i convingă pe ceilalți că nu se află în lumea întreagă cîine mai rău decît cîinele său.

— Încearcă de te apropie de el! striga țăranul firav, smucindu-și cămașa și îndesîndu-și șapca de parcă era gata, gata să se ia în pumni cu cineva.

— Încearcă de te apropie! Carul meu stă acolo, la margine! Uite, se vede huluba; ei, care dintre voi se încumetă? Nimeni? Vă sfîșie în bucăți, să mă bată Dumnezeu dacă mint! Cîinele meu, de Sfîntul Niculae...

Țăranii nu-l lăsau să-și isprăvească vorba, lăudîndu-și care mai de care cîinii. Deodată toți tăcură.

— De ce este numai ceartă, și nu bătaie? întrebă Svaaker apropiindu-se de țărani.

Tichia de pe cap aproape că nu se mai vedea; acoperită cu un strat gros de făină, ea se contopea cu fața sa mînjită. Unul din ochii morarului, plin de făină, era închis, iar celălalt — ciudat de străveziu

și de mare. Svaaker privea dintr-o parte, de parcă era strîmb...

Țăranul cel subțirel începu să facă semn cu mîinile.

— Vilian Ivanîci, am un cîine, negru... tocmai le spuneam lor că nu lasă pe nimeni să se apropie de el !...

— Unde la tine cîine negru ? întrebă Svaaker.

— În car, stă pe un suman ! Le ziceam că pot să facă orice, dar cîinele n-o să-i lase să ia sumanul !...

— Unde cîine la tine ? repetă Svaaker.

Țăranii, de parcă s-ar fi înțeles, începură să strige care mai de care :

— Nu-u-u, Vilian Ivanîci, n-ai să poți !

— Cîinele e tare ră-ă-u-u, n-o să te lase !

— Încearcă Sviokor, e un fleac de cîine !

— Ținteşte-l cu ochiul tău !

— Da de unde, e fioros cîinele !

Svaaker porni spre căruțe. În drum luă ranga cu care deschisese închizătorul, iar țăranii începură să strige în semn de încuviințare și porniră grămadă în urma lui. Cînd Svaaker dădu să treacă printre care cu ranga ridicată deasupra capului, cîinii din căruțe săriră în picioare și un lătrat pe toate tonurile se amestecă cu strigătele țăranilor.

— Care e ? țipă ascuțit, cu voce subțirică, Viliam Ivanîci, ajungînd chiar lîngă căruțe.

Stăpînul cîinelui se ținea cu greu după el, trecînd pe sub burțile cailor și sărind de pe o roată pe alta.

— Îl vezi ? E în car, negru, stă încolăcit ! striga el.

Pe suman ședea culcat un cîine nu prea mare, lățos, cu labele strînse sub el, ținîndu-și capul cu fruntea lată întins înainte. Cu ochii săi negri, ca niște cărbuni, îl urmărea încordat pe Svaaker.

— Atinge-l, atinge-l, Vilian Ivanîci ! strigau țăranii.

— Șo pe el, Polkan, șo pe el ! îl asmuțea stăpînul.

Încă înainte de a ajunge la car, Svaaker lăsă ranga în jos.

Cîinele se ridică în picioare, pregătindu-se să sară. Părul pe spate i se zburli, buza de sus se ridică, desco-

perindu-i colții și începu să tremure. Se porni deodată să chelălăiască atît de pătrunzător și cu atîta furie, încît cîinii ceilalți, mirați, amuțiră.

Svaaker, calm, strînse cu ranga cîinele de căruță. Cîinele începu să dea din labe silindu-se să iasă de sub rangă, dar Svaaker, în loc s-o ridice în sus, o deplasă înainte, și corpul lățos al animalului, care se zvîrcolea, se întoarse cu burta în sus. Atunci cîinele apucă furios cu colții rînjiți ranga și începu s-o izbească cu labele.

Ținînd un capăt al răngii subsuoară și apăsînd-o cu mîna, Svaaker se apropie de car, apucă sumanul cu palma și-l scoase de sub cîine. Cîinele își holba ochii injectați, strîngînd în neștire ranga cu fălcile sale amorțite. Stăpînul său dădea din mîini fără rost, își îndesa șapca pe urechi, se izbea peste picioare și-l asmuțea cu vocea răgușită:

— Șo, șo pe el, șo pe el!

Țăranii îl priveau cu mîndrie pe Svaaker, rîdeau în semn de încurajare și, pentru a prelungi spectacolul, îl ațîțau pe țăranul cel isteț să-și asmută cîinele împotriva morarului.

Svaaker aruncă sumanul la picioarele țăranilor și rosti sentențios:

— Unde trebuie pricepere, nu trebuie putere!...

Își holbă fioros ochiul cel mare și străveziu, îi măsură cu privirea pe țărani și, călcînd greoi, se îndreptă spre moară.

Iar țăranii, întorcîndu-se către seară pe la casele lor, duceau cu ei o nouă poveste despre Sviokor și cîinele cel negru făcut de ocară.

2

Viliam Svaaker răsărise în județ cu puțin înainte de revoluție. Nimeni nu știa bine de unde venise și ce căuta pe aceste meleaguri sărăcăcioase, printre rămășițele de păduri moșierești și satele care smulgeau cu îndărătnicie și mînie pămînt din mlaștinile fără capăt.

îi mersese vestea hăt departe omului acestuia ciudat, care vorbea caraghios rusește. Se zvonise că, straniu cum e, ar cunoaște o taină a vieții și că se hotărîse s-o dezvăluie numai în acest județ, necum în altă parte. Dacă atunci Svaaker ar fi dispărut fără urmă, oamenii ar fi rămas crunt dezamăgiți, ar fi socotit chiar ca o amară înșelare plecarea acestui om neobișnuit, chel, care vorbea rîrîind și de la care toți așteptau ceva deosebit.

În vremea aceea începură să se întoarcă de pe frontul îndepărtat la părinții și soțiile lor ostași schilodiți în război. Oamenii neliniștiți așteptau să *vină* ceva ; ce anume, nici ei nu prea știau. Firește că în capetele lor zănatice toate acestea se împleteau cu poveștile minunate despre Viliam Svaaker.

Omul acesta ducea o viață ciudată, aproape misterioasă, îl ispitea orice, dar întotdeauna părea că se tocmește cu el însuși. Răsărea fără veste în cîte un sat, întreba de prețul unui cîine sau cerea să i se arate toate gloabele de acolo și, după ce alegea pe cea mai prăpădită, se pornea s-o laude în graiul său caraghios.

— La stăpînul tău cap e rău, îi spunea el subțirel gloabei, pipăindu-i buza moale ce-i atîrna în jos, te-a îndopat numai cu paie ? Sărman iapă ! Rasa tău e cu totul alt ! Tu trebuie mîncat numai ovăz ! Vrei mergi la alt stăpîn ? Vrei ? Bine, bine, am să te iau și ai să fii prima calitate. Da ! Cît preț vrea stăpînul tău pe tine ?

Țăranul se codea, căuta să scape prin glume, șiretlicuri, și în cele din urmă spunea prețul :

— Calul costă patruzeci de ruble !

Atunci Viliam Svaaker îmbrățișa capul calului și din ochiul său mare și tîmp se rostogolea o lacrimă.

— Am spus eu ! La stăpînul tău cap e rău ! Prețul tău e cincizeci de ruble ! Sărman iapă !

Să te strici de rîs, nu alta. Nu orice măscărici de la bîlci te putea înveseli într-atît. Țăranii se adunau roată în jurul acestui năstrușnic și-i priveau gura fleșcăită, moale, de parcă n-ar fi împroșcat stropi de scuipat, ci prorociri. Lucrul cel mai de necrezut era că

Svaaker într-adevăr plătea mai mult decît prețul cerut, cu trei, cu cinci ruble, și pleca cu gloaba amărîtă, ținînd-o de căpăstru și repetînd mîngîios :

— Să mergem, sărman cal! Te sprijin eu cu un țăruș și ai să trăiești încă un săptămînă!...

Nu trecea nici o lună și începeau să curgă la zvonuri despre calul cumpărat de Svaaker. Iar cînd ajungeau pînă în cele mai uitate colțuri ale județului, se schimbau în adevărate minunății.Vorbeau oamenii că gloaba țăranului, după ce a prins putere mîncînd ovăz și niște turte nemțești, fusese premiată la herghelia de la Voronej și cumpărată apoi de niște americani pe un preț fabulos. Iar țăranul ar fi căpătat de la Svaaker „bani gheață o mie de ruble și acum, cică, ar cumpăra pămînt".

Din alte locuri porneau alte scorniturі despre gloabă. Se spunea că Svaaker ar fi vîndut căluțul unui geambaș la oraș cu jumătate preț și că făcuse tîrgul cu țăranul numai ca să-l scoată pe acesta din nevoi, strivit cum era de lipsuri și datorii.

Zvonurile acestea, care se băteau cap în cap, nu împiedicau pe nimeni să-l privească pe Svaaker ca pe o făptură nemaivăzută, așa că multe din nădejdile oamenilor se îndreptară spre acest om greu de înțeles. Că Svaaker a furnizat departamentului militar paturi de puști, că s-a îmbogățit din comenzile statului și că și-a închis la timp atelierul, fără a fi apucat, bineînțeles, să-și îndeplinească toate obligațiile, acest fapt nu avusese cătare în județ, poate fiindcă le părea oamenilor ceva plicticos. Toată lumea era încredințată că într-adevăr Viliam Svaaker avusese parte de o carieră de o uimitoare strălucire și aștepta să vadă ce o să mai facă pe noile meleaguri unde se aciuiase. El însă nu se lăsa de ciudățeniile lui.

Într-o zi, un țăran, întorcîndu-se acasă de la cîmp, observă pe un hat un bărbat care izbea cu înverșunare o piatră de alta. Speriat, țăranul voi s-o ia la fugă, dar curiozitatea dîndu-i ghies, făcu un ocol și se apropie de hat.

Pe o buturugă ședea Svaaker. Ținînd între genunchii strînși o piatră mare, o lovea ritmic cu o bucată de

cremene ascuțită la un capăt și care se albise de mult ce fusese lovită. Fărîmi galbene de piatră zăceau la picioarele sale. Asudase, la tîmplă i se umflase o vînă albastră și globul neasemuit de mare al ochiului stîng părea gata, gata să cadă dintre pleoapele sale subțiri. Aruncă jos pietrele și se ridică în picioare.

Țăranul, înfricoșîndu-se din nou, se hotărî să se lămurească cît mai repede:

— Doamne ajută, rosti el după ce tuși.

Svaaker se întoarse spre el, își descoperi chelia, își scutură de pe ea cu palma sudoarea și, parcă dumirindu-se de ceva, exclamă prelung:

— A-a...

— Încercați cremenea? îl întrebă țăranul.

Svaaker se apropie de el, își miji ochiul cel mare și, luîndu-și un aer impunător, nu răspunse nimic. Apoi își înfipse degetul în barba țăranului:

— Ești roșcovan?

Țăranul era într-adevăr arămiu, ca o căpățînă uscată de ceapă.

— Și eu sînt, zise Svaaker.

Își trase cravata la o parte, desfăcu gulerul cămășii și își arătă pieptul acoperit cu păr creț și auriu.

— După cap nu poți da seama, și-și trecu din nou palma peste chelie, demult-demult aici era păr frumos, de aur, acum rămas numai capul de diamant...

Deveni deodată visător, oftă și îngînă:

— S-a dus pentru totdeauna timpul ace-ela!... Eu respect la om roșcovan, adăugă el apropiindu-se de țăran, de aceea vreau spun la tine un secret despre acest piatră!

Svaaker scoase din buzunar o bucată de cremene rotundă și alungită și, punînd-o în palmă, o întinse pînă sub barba țăranului.

— Degetul dracului, vezi? Dacă e sfărîmat mărunt și apoi și mai mărunt, făcut praf, atunci vindecă bine rănile. Presari puțin și totul terminat. Ai înțeles? Ține-l!

Băgă degetul dracului în mîna țăranului, îl lovi cu putere pe spinare, rîse, se strîmbă, apoi se întoarse și porni călcînd apăsat pe arătura afînată.

— Cu bine, roșcovan, strigă el întorcîndu-și capul. Să vindece pietricica asta rănile tale trupești! Svaaker îngrijește el de rănile sufletești!...

Țăranul stătea în mijlocul cîmpului, cu degetul dracului în pumn, vrăjit parcă de ceea ce nu era decît nerozie șireată în cuvintele lui Svaaker, în care se îmbinau atît de surprinzător șolticăria cu misterul. Apoi își desfăcu pumnul, se uită la pietricică și, deși aceasta nu se deosebea prin nimic de alte degete ale dracului, împrăștiate peste tot cîmpul, o băgă în buzunar.

Nu trecu mult după această întîmplare și Svaaker se înființă la o moară, de care se știa în partea locului că mai mult stătea decît mergea, fiind mereu în reparații. Era o moară veche, de apă, ridicată cîndva de un moșier nu prea bogat, care scăpătase cu totul după ce două primăveri la rînd apa rupsese stăvilarul. Morarul cel nou, un raznocineț[1], era străin de sat, lipsit de experiență și leneș de felul său. Își cheltui banii tot dregînd stăvilarul, curățind iazul, dar nu izbuti să pună moara în mișcare, și-l prinseseră bătrînețele dregînd și cîrpind cusururile ce se iveau într-una.

Cînd Svaaker veni să vadă moara, funcționa numai partea pentru măciniș, mașina de decorticat nu mergea și în genere nu prea măcina, fiindcă moara nu putea scoate un măciniș făinos, de calitate.

Svaaker coborî împreună cu proprietarul în scocul morii, trecu sub pod, ascultă cu luare-aminte cum începură să trosnească sub picioarele lor dulapii dușumelei și privi în jurul său. Prin scîndurile negre ale cutiei, prin crăpăturile capacelor din închizătorul coșcovit, țîșneau de peste tot de sub dușumea șuvițe zglobii de apă, împrăștiind o pulbere argintie și răcoroasă, care se legăna prin aer ca un roi de musculițe.

— La dumneata e viață splendid! exclamă Svaaker arătînd șuvițele de apă care susurau prin spărturi. Aici un adevărat și minunat Peterhof...

---

[1] *Raznocinți* — în secolul al XIX-lea în Rusia, intelectuali liberali și democrați; proveneau din rîndurile funcționarilor, ale micii burghezii sau țărănimii (n.ed.).

începu să rîdă și-l îmbrățișă pe morarul fîstîcit.

— Toate astea trebuiesc astupate, astupate, astupate! strigă el, lovind cu pumnii în toate părțile. Apoi îl lovi ușor pe morar peste burtă și adăugă: Mai înainte trebuie astupat asta, uite asta, hai?

Mulțumit de gluma ce o făcuse, îl duse pe morar în casă și, după ce închise ușa, trase zăvorul.

Nimeni nu știe ce au vorbit între ei Svaaker și morarul, stînd închiși în casă un ceas întreg. Oamenii văzură doar că după un timp Svaaker ieșise pe cerdac, își făcuse vînt cu pălăria și, oftînd ușurat, își șterse ochii care îi lăcrimau.

In aceeași zi cumpără într-un sat vecin o iapă, o încălecă și plecă la oraș. Spectacolul rămase de pomină în tot satul. Oamenii se ținură de Svaaker pînă în cîmp, copiii goniră buluc după el pînă la cătunele din pădure, cîinii răgușiseră pentru multă vreme de atîta lătrat. Svaaker mergea la pas, picioarele sale lungi, care atîrnau de pe animalul scund, aproape că brăzdau pămîntul, tîrau bulgări, iar atunci cînd trecea peste locuri podite, băltoace și noroi, își trăgea picioarele în sus și-și proptea genunchii de greabănul iepei. Avea o față aspră, aproape înfricoșătoare, privea înainte pe sub sprîncene cu o căutătură piezișă și cu vocea sa subțirică îngîna un cîntec necunoscut. Pălăria sa uriașă cu boruri largi îi acoperea, ca un fel de umbrelă ciudată și înspăimîntătoare, făptura caraghioasă. Părea că nu călărește, ci că înaintează fără a-și mișca picioarele, iar calul merge sub el, separat.

Dispăru în pădure, ca un misionar, osîndit să pribegească într-o lume străină lui. Așa li s-o fi părut pesemne Svaaker țăranilor, fiindcă din acea zi începură să vorbească despre el ca despre o *închipuire,* nu ca despre un om adevărat.

Și tocmai atunci se petrecură o sumedenie de evenimente care însoțiră *venirea* aceea atît de mult așteptată și atît de puțin lămurită. Evenimentele se prefăcură repede într-un adevărat ghem de fapte născocite și altele adevărate, și tot atunci oamenii își dădură seama că în preajma lor se află un om gata să des-

curce orice ghem. Acest om nu era altul decît Svaaker, întrucît el, Viliam Svaaker, după ce plecase călare pe iapă la oraș, se întorsese aducînd cu el *Revoluția*.

Ploua într-una, și, din pricina drumurilor desfundate, oamenii nu se puteau mișca din satele lor.

Adunarea sătească se ținu la școală, fusese tare zgomotoasă, pe fețele țăranilor sudoarea curgea șiroaie, ologii, cățărați pe bănci, își fluturau în aer cîrjele, în încăpere se întunecase de atîta fum și aer greu, oamenii se foiau prin odaie ca niște raci într-o strecurătoare acoperită cu o cîrpă. Cînd toți obosiră de atîta vorbărie, la adunare apăru Svaaker.

De-abia deschise ușa, și oamenii tăcură, de parcă s-ar fi înțeles între ei, și își ațintiră privirile spre el.

Era stropit din cap pînă în picioare cu noroi, de pe sumanul care-i acoperea umerii se rostogoleau picături de apă tulbure ; Svaaker își aruncă sumanul pe jos.

— De ce să strigați acum ? întrebă el mijindu-și ochii din pricina fumului și a întunericului. Puterea e al vostru !

Oamenii rămaseră și mai tăcuți. Svaaker se apropie de fereastră, țăranii se dădură în lături, făcîndu-i loc la lumină.

— De ce tăceți ? întrebă el plimbîndu-și privirea înțepătoare a ochiului său mijit peste capetele țăranilor și culegînd de pe hainele sale ghemotoacele de noroi, pe care le aduna ciudat și cu grijă în palmă.

Apoi rosti cîteva cuvinte caraghioase, neobișnuite :

— Cetățenii țărani vor pune întrebare, cetățeanul Viliam Svaaker va da răspuns. Eu fost la oraș, eu știu tot. Vă rog !

— Ați adus vorba despre putere, grăi încet un țăran vînjos, cu înfățișare ștearsă, care ședea în spatele lui Svaaker, pe pervaz.

Svaaker se întoarse spre el brusc, își înfipse degetul în pieptul lui și strigă :

— Uite, tu ! Tu grăpezi, seceri, ari ? Tu ești puterea !

Îşi înfipse degetul puternic în pieptul fiecărui ţăran în parte, trecînd repede de la unul la altul, şi strigă:

— Tu eşti fierar? Tu făureşti cu ciocanul şi mîna ta este bătătorită? Tu eşti puterea! Şi mîna mea bătătorită, priviţi — am tras frîul iepei mele, tot timpul cît am călărit, spre voi, Svaaker ros palma său pînă la sînge!

Şi, podidindu-l un sughiţ de plîns, îşi sărută palma; ţăranii începură să strige care mai de care şi, ţinîndu-şi isonul, se înveseliră, iar el nu se lăsă, strigătul lui primeni atmosfera stătută din cameră, de parcă s-ar fi deschis larg ferestrele.

— Mîna la mine bătătorită, eu sînt puterea, da! Pieptul tău poartă crucea sfîntul Gheorghe?

Svaaker făcu semnul crucii, îşi şterse de pe ochi cu pumnul o lacrimă, sărută pios crucea sfîntul Gheorghe de pe pieptul unui schilod şi, acoperind larma veselă a ţăranilor, strigă pătrunzător:

— Sărman erou! Pierdut mîna bătătorită, apărat patria împotriva nemţilor, tu eşti puterea!

Oamenii îl întrerupseră.

— Vorbeşte despre război!

Rotindu-şi mîna în jur, îi dădu la o parte pe ţărani şi se îndreptă din şale. Era cu un cap mai înalt decît oamenii care îl înconjurau, trupeş, arătos, copleşea cu făptura sa mulţimea de ţărani, ce părea verde-tulbure în bătaia amurgului, ca o grămadă de raci.

— Bine, încuviinţă el supus şi-şi lăsă capul în jos, bine. Vorbeşte Svaaker despre război! Războiul îngrozitor! Război împotriva la nemţi, oameni tare cruzi! Tatăl meu, şi el Viliam, şi el Svaaker, avea un mic gospodărie, mic de tot, atît de mic! Noi trăit pe malul mării, în mica mea patrie Estonia, şi muncit în folosul la oameni, ca noi toţi, aşa, ca noi toţi de aici, tu şi tu, la fel. Atunci izbucnit războiul, năvălit nemţii. Eu aveam un porumbar, m-am urcat sus şi început să flutur un băţ cu o cîrpă legată şi — fi-uu, fi-uu — am şuierat şi asta era fericire pentru mine! Atunci a venit un soldat neamţ şi mi-a poruncit să stric porumbarul, pentru că eu să nu urc sus şi să nu privesc cîţi soldaţi sînt la nemţi şi apoi să nu flutur

cu bățul spre partea rusească, ca rusul să numere cîți nemți sînt. Eu spus soldatului neamț: unde o să stea atunci porumbeii mei scumpi, fericirea mea cea mai bună? Neamțul lovit pe mine o dată cu patul de la pușcă drept în ochi! Și atunci frumosul meu ochi albastru a fost nimicit! Neamțul a fript porumbeii cu unt și i-a crăpat ca un porc, pentru ca eu să nu trimit poșta cu porumbeii în partea rusească, iar ochișorul meu albastru!... ochișorul meu albastru!

Viľiam Svaaker începu să plîngă. Lacrimile curgeau în șuvițe sprintene și luminoase pe obrajii săi puhavi, se prelingeau în colțurile gurii, pe bărbie, ajungeau pe gît, sub guler. Plîngea ca un copil.

— Dar untul pentru porumbei l-a luat de la tine? întrebă un fierar.

— Untul meu, untul meu presat! răspunse Svaaker, printre sughițuri de plîns.

— Ei, nemernicul! zise fierarul. Ei, dar ochiul, ți-a crescut altul, nou?

— Nou? strigă Svaaker, măsurîndu-i pe țărani cu ochiul său mare, aproape ieșit din orbită. Nou?

Își împreună trei degete de la mîna dreaptă, ca pentru semnul crucii, își duse mîna deasupra capului, o lăsă deodată în jos, își înfipse cele trei degete în orbita ochiului stîng și apăsă globul ochiului.

— Iaca ochiul meu!

Toți se uitau țintă spre el. Stătea îndoit, pleoapele zbîrcite, căzute în orbita ochiului stîng se lipiră, și el întindea spre țărani mîna făcută pumn, desfăcînd încet degetele. Apoi arătă, ținînd în palmă, un ochi mare și rotund de sticlă și-l puse pe o bancă ca să-l vadă toată lumea. Ochiul izbi greoi, ca o piatră, scîndura și începu să se legene pe loc ca o nucă. Țăranii scoaseră un strigăt de mirare și se îngrămădiră în jurul băncii ca să vadă ochiul de sticlă.

— Noul putere în prim loc va pune capăt războiului, rosti apăsat Svaaker.

Atunci țăranii ologi, care ședeau pe băncile de școală, începură să-și învîrtească prin aer cîrjele strîmbe făcute de ei în casă.

— Așa-i!

— Ajunge cît ne-am schilodit, așa-i !

Svaaker își făcu loc printre curioși, luă de pe bancă ochiul de sticlă, își scoase batista din buzunar, o udă cu scuipat și șterse ochiul. Apoi își desfăcu pleoapele goale și introduse între ele ochiul, ca pe un monoclu, ridicîndu-și tare sprîncenele roșcate și stufoase.

— Eu bărbat frumos, nu-i așa ? întrebă el.

— Ca un păun ! răspunse fierarul, dar oamenii nu luară în seamă gluma lui, și Svaaker urmă :

— Noul putere al vostru este ! strigă el cu ton aspru. Noul putere cu o mînă va sfîrși războiul, iar cu alta va împărți pămîntul care ne hrănește !...

In clipa asta pereții se cutremurară și începură să vuiască, de parcă s-ar fi desprins și s-ar fi prăbușit un mal spălat de ape. Țărani bărboși înaintară spre Svaaker, dînd la o parte pe cei tineri, împingîndu-i de pe bănci pe schilozi, îmbrățișînd ciudat cu brațele aerul, de parcă ar fi înotat. Ziceai că oamenii porniseră la bătaie, că acele cîrje și coate costelive sfarmă capete, umeri, doboară trupuri strivite de mulțime. Dar întunericul și zgomotul te înșelau ; ele ascundeau deplina înțelegere atotbiruitoare care se închega și se întărea, oamenii se contopeau laolaltă, ca pietrele sub greutatea muntelui, formînd o stîncă.

Il împinseră pe Svaaker într-un colț, ca și cum ar fi uitat de el...

Noaptea însă, după ce oamenii se împrăștiară, Viliam Svaaker, stînd în apropierea școlii, printre mestecenii rari și înalți, își întinse alene brațele și-și vorbi încet, întărindu-și vorbele :

— Așa !

Nu mai era un oarecare Viliam Svaaker — un năstrușnic pripășit nu se știe de unde și de ce — era acum un cetățean de onoare al satului, învestit cu putere prin încrederea oamenilor. Era președintele sovietului sătesc.

Viliam Svaaker își înălță capul spre cerul de toamnă, negru și rece. Vîntul îl curățase de nori și pe catifeaua lui neagră lunecau acum stele căzătoare, împrăștiind cu coada o pulbere argintie.

Viliam Svaaker zîmbi.

3

Cam la o verstă de moară, pe malul rîulețului, se afla o casă cu spatele spre un parc de tei și cu fața spre apă. O ridicase Burmakin, tatăl moșierului care scăpătase din pricina morii, o zidise gospodărește, ca să dureze multă vreme. După moartea lui, pămînturile și pădurile trecură din mînă în mînă, ipotecile și actele de vînzare se încheiau unele după altele, băncile trimiteau experți și intentau procese. Dar casa stătea în picioare la fel de trainică, cu spatele spre tei, cu ochii spre apă, spre rîulețul tulbure și năvalnic primăvara, limpede și liniștit toamna. Casa o locuia în răstimpuri Burmakin-nepotul, împreună cu soția și fiica, îndeobște vara, cînd venea de la Moscova, uneori iarna, de sărbătorile crăciunului, cînd se nimerea vreo vînătoare de lupi. Dar în casă era întotdeauna cald, ca într-o casă locuită, era bine îngrijită, iar capacul negru al pianului, care în familie era numit pe nemțește *Flügel*, era curat ca o oglindă.

În jurul moșiei se înșirau satele, cărora li se urîse de mult ce avuseseră de luptat împotriva mlaștinilor, a pădurii, a lupilor și bolilor. Cînd murea un om, sătul peste cap de mulțimea buturugilor dezrădăcinate de el și de smîrcurile în care se bălăcise o viață, i se punea la căpătîi un făraș cu apă, pentru ca sufletul, după ce o să părăsească trupul, să se poată spăla. Cînd omul trăgea să moară, cei ai casei cătau spre fărașul cu apă care, în clipa morții, începea a se încreți și a se legăna ; atunci toți își făceau semnul crucii, de smerenie față de sufletul mortului ce se curăța de cele lumești, și laolaltă se porneau să-l bocească pe sprijinitorul lor, făcînd roată în jurul rămășițelor lui pămîntești. Atîrnau apoi pe dinafara ferestrei un prosop, scoteau pe prispă fărașul cu apă lîngă care puneau un codru de pîine. În nopțile ce urmau, sufletul desprins de trup, care mai pribegea pe pămînt, putea să se odihnească pe lîngă casă ; să mănînce și să bea, să se spele și să se șteargă cu prosopul. În anii grei, cînd boala venea să încheie socotelile țăranului după truda

lui de pe arătură, din pădure și de la scosul buturugilor, vîntul flutura lîngă fiecare casă pînze cerești, iar vrăbii roșcate și ciufulite ciuguleau pe prispe coji uscate de pîine.

Şi iată că acum, în toamna asta friguroasă, după ce strînseseră de pe cîmp, oamenii au putut să-și înhame caii la căruță și s-o pornească la conac, puțin amețiți de băutură, într-un lung alai ca la nuntă, cîntînd din gură și din armonică. Fiecare putea să cerceteze în voie și pe îndelete hambarele, șurele, grajdurile moșierești, să pipăie orice i-ar fi pe placul sufletului și să ia cu sine cîte un lucrușor de nimica pentru nevoile lui.

Mare bucurie e să te poți plimba prin conac! În bucătăria lui Burmakin se găseau lucruri minunate, strălucitoare, ca într-o prăvălie; în odăi picioarele scaunelor, ale meselor, ale pianului se oglindeau în dușumea ca într-o apă. Copiii, îngrămădiți în jurul pianului, cîte șase, șapte deodată, loveau cu pumnișorii clapele, și casa răsuna de ți se părea că plutește, legănîndu-se și gemînd ca un pod plutitor pe un rîu revărsat. Toate acestea ți le puteai îngădui fiindcă venise o mare sărbătoare, un fel de cîșlegi fără capăt, un fel de onomastică a tuturor, cu prilejul căreia oricine primea daruri după pofta inimii.

Viliam Svaaker le spuse țăranilor:

— Acum trebuie ţineţi cap sus! Acum sînteţi la fel de bogați. Acest casă este al nostru, al tuturor, și moara la fel al tuturor, și mînzul pe care eu luat de la Burmakin pentru soviet este tot al nostru, al tuturor! Eu am să dau creștere la acest mînz al poporului: cu paiele țărănesc ar crăpa!...

Svaaker se mută la moară, în casa din care plecase vechiul morar, fără zgomot și pe nesimțite, îndeplinind parcă o învoială. Treptat, cu îndărătnicie, Viliam Svaaker, ca un adevărat stăpîn, punea moara în ordine și țăranii îi încuviințau totul fiindcă nu lua nimic pentru măciniș.

În aceste zile de onomastică, de cîșlegi, țăranii îl îndrăgiră pe acest străin voinic cu vorba lui rîrîită.

El era o autoritate pe placul lor, un om cu experiență; moara, sub supravegherea lui, pornise pe dată; era priceput, ce-i drept cam zurliu și nu se prea omora cu munca pentru traiul zilnic. Oamenii îl porecliseră cu un nume ușor de rostit — Sviokor[1], și el, cînd îi ardea a glumă, le zicea:

— Ce oameni nătîng: sînt la voi mai bun ca părinte, iar voi spuneți la mine Sviokor!

Tot așa, pe nesimțite, cum a dispărut vechiul morar, îi sosi lui Svaaker de undeva soția, o femeie cît un munte, pistruiată, bălană, cu sînii gata să spargă bluza de stambă. Nu scotea o vorbă, iar expresia feței nu i se schimba niciodată. Adesea Viliam Svaaker o oprea în văzul tuturor, o apuca pe neașteptate de cot, o întorcea cu fața spre el și rostea îngrozit:

— Asta-i soția meu? Ce să mă fac? Un bătrînă așa de colosal la un bărbat așa de tînăr? Sărman Svaaker! Dumnezeu m-a pedepsit pentru bunătatea meu.

Își ridica ochiul sănătos spre cer, rostea în șoaptă o rugăciune și se căia:

— Dar eu nu crîcnesc, port crucea! Du-te, scumpul meu soție, la vaci!

Și soția, fără să clipească, dreaptă ca o stană își urma drumul la grajd sau la cotețul de păsări. Toată munca în gospodărie o făcea singură și soțul n-o lăsa să se apropie cît de cît de moară și de mînzul lui Burmakin. Pe tînărul animal frumos, vioi, nărăvaș, îl îngrijea Svaaker însuși, îi șoptea în grajd la ureche cuvinte de neînțeles, îi gîdila cu degetul buzele calde, îl învăța cu încetul, ca la crescătorie, la ham. Gospodăria sa crescuse neînchipuit de repede și, cînd, în preajma iernii, venise de la Moscova familia Burmakin, averea lăsată de vechiul morar se întreise. Curtea se umpluse de păsări, vite, vînturătoare găurite, căruțe, cherestea, cărămidă veche, butoaie de ciment primite de la oraș pentru moară...

Familia Burmakin găsi în casa ei de la țară tocmai ceea ce nu avea nevoie: un pian dezacordat, tablouri,

[1] Socru (în l. rusă) (n.ed.).

resturi de mobilă, un hamac. Fiind moșieri fără pămînt, țăranii se purtau cu ei îngăduitor, îi lăsau în voia lor, și, dacă au răvășit conacul, au făcut-o nu din ură, ci mai mult de urît ce le era și din pricină că stătea fără stăpîn. Dar nimerindu-se în acel an o recoltă proastă, cu rod slab, oamenii din sat n-avură încotro și se văzură siliți să se mai înfrupte ici, colea din cele bunătăți, ca grîne, cartofi, carne de porc, strînse la conac. Familia Burmakin venise să se apere de foamete, dar foametea o întîmpinase și mai rău decît o însoțise la plecarea din Moscova.

Duceau o viață retrasă, singuri cu nenorocirea lor, așteptîndu-și supuși sfîrșitul.

Și iată că într-o noapte cu lună, strînsă în cleștele gerului, cînd lîngă parc, chiar sub ferestrele casei, ți se părea că urlă cumplit un lup, cineva bătu la ușa familiei Burmakin. Burmakin însuși se duse să deschidă. În antreu năvăli un bărbat uriaș, acoperit de promoroacă, îmbrăcat cu o șubă de oraș și căciulă de samur, plin de făină și de zăpadă. Dădu jos de pe umăr un sac de două puduri de făină, desprinse de la un nasture al șubei două rațe jumulite și înghețate, și-și scoase căciula.

— Viliam Svaaker, rosti el făcînd o plecăciune și întinzîndu-i lui Burmakin mîna, președintele la sovietul țărănesc local...

Stăpînul casei, un bărbat scund și tare vioi, răspunse cu vorba sa grăbită și sfioasă, săltîndu-și barbișonul cărunt:

— Ivan Savvici Burmakin, docent al Universității din Moscova, soția mea... Ania! strigă el deschizînd ușa care dădea în odaie! Ania! Ne-au venit oaspeți! Soția mea Anna Pavlovna, fiica mea... Nadia! chemă el alergînd la o altă ușă, Nadia! Ne-au venit oaspeți! Fiica mea Nadejda...

— Iertați la mine, rosti cu voce subțirică Svaaker, apropiindu-se de stăpîna casei și ținîndu-se drept, eu sînt în șubă, și dacă a început musicul nostru de la țară, cred că lupul a început romanța lui, și acesta înseamnă că e tîrziu. Dar am venit numai pentru un clipă!

Făcu cîţiva paşi spre tînăra fată, îşi îndreptă şi mai tare trupul, pleoapele ochiului său de sticlă începură să clipească repede, şi se prezentă :

— Viliam Svaaker. Am avut fericirea să-l văd pe dumneavoastră la stăvilarul...

Se retrase din faţa Nadejdei Ivanovna şi, fără să se întoarcă, mîncînd-o din ochii săi care nu semănau unul cu celălalt, şi, silindu-se să vorbească corect, declară :

— Eu cunosc că cetăţeanul Burmakin are necesitate de produs alimentar. Eu sînt autoritatea locală şi datoria mea este să lupt cu orice nevoi. De aceea aduceam un mic raţie, care se află aici.

Arătă cu un gest falnic raţele şi făina.

— Vai de mine, dar... exclamă speriat Ivan Savvici.

Anna Pavlovna, la fel de mică ca şi soţul ei, îşi acoperi faţa cu palmele şi începu să plîngă. Fiica sa o îmbrăţişă, îi mîngîie părul rar, spălăcit şi zise :

— Nu ştiu, tată, se cade oare ?

Svaaker îşi duse mîna la inimă :

— *Mademoiselle* Nadejda Ivanovna, vă rog, sînt străin, înţeleg cultur, datoria unui om cu cultur ! Ca autoritate locală, pot porunci ca în satul meu nimeni să nu moară din pricina foametei ! Dar cultur, şi eu nu pot decît să vă rog...

Nadejda Ivanovna zîmbi, şi Svaaker, fericit, răspunse cu un rîs delicat şi recunoscător.

— Intraţi în casă, domnule Viliam... Nu ştiu cum vă numiţi după tată, începu printre lacrimi Anna Pavlovna mişcată, şi soţul ei continuă :

— Intraţi, dezbrăcaţi-vă, scoateţi-vă şuba !...

După ce vorbiră cam vreun ceas, Viliam Svaaker adresîndu-se pe rînd fiecăruia dintre cei trei membri ai familiei Burmakin şi, căutînd să-şi mlădieze deseori şi fără efect vocea sa subţire de tenor, le spuse :

— Eu nu fumez şi n-am băut niciodată. Eu socot : corp sănătos — minte sănătoasă. Trebuie să trăim demn pentru om. Acum acesta este program la mine. Noi, oameni cult, sîntem dator să conducem volanul

la evenimente. Noi sîntem dator să dăm mintea nostru la acest îngrozitor revoluţie!

Aţintindu-şi privirea saşie asupra Nadejdei Ivanovna, faţa sa rotundă deveni pătrată, şi el îi şopti cu o voce repezită:

— Asta rămîne între noi; eu am un plan mare! În Rusia poate să facă multe acest mînă, acest muşchi, acest cap!

Îşi arătă palma, îşi îndoi braţul din cot şi se lovi peste chelie.

Ochii rotunzi şi întunecoşi ai Nadejdei Ivanovna zîmbeau miraţi şi mîngîios; privea nedumerită la faţa puhavă a acestui bărbat, care vorbea cu atîta stăruinţă cruntă despre el însuşi, se uita la mîinile lui, care pipăiau neliniştite aerul, la ochiul lui rece, sub a cărui lumină albastră se simţea un gol.

— Dumneavoastră jucaţi la pian, eu ştiu asta. O, fericirea meu cel mai mare este music! Poloneza lui Chopin, Friedrich Frantz Chopin, o, o! exclamă Svaaker.

Se apropie de pian, ridică capacul, bătu un acord şi se dădu înapoi.

— Doamne! Trebuie face acordarea! Am să fac eu, nu neliniştiţi la dumneavoastră! Music! Nadejda Ivanovna, music!...

Închise ochii, tăcu o clipă înduioşat şi oftă:

— Viliam Svaaker cîntă. Veţi fi atît de bună să faceţi music cu Viliam Svaaker?...

La despărţire gazdele îi mulţumiră pentru făină, iar el rosti, cu capul plecat pe piept:

— Nu trebuie să uităm că noi toţi sîntem creştin!...

Nadejda Ivanovna îl însoţi pînă la uşă. În antreu, în frig, el îi luă a doua oară mîna, dar în clipa aceea liniştea fu sfîşiată de un urlet de lup. Nadejda Ivanovna se cutremură şi făcu un pas înapoi.

— Un cîine! ţipă ascuţit Svaaker. Eu duc să alung pe acest ticălos împuţit!... El nu-l lasă pe Nadejda Ivanovna să se odihnească, adăugă duios, sări de pe trepte în zăpadă şi porni spre rîu de unde venea urletul.

— Încotro, încotro vă duceți? îi strigă din urmă speriată tînăra fată. Pentru ce faceți asta?

Ieși în grabă pe cerdac și întinse o mînă, de parcă ar fi vrut să-l rețină pe Svaaker.

Luna ca de sticlă, înfiptă sus de tot în înaltul cerului, sta nemișcată, trimițînd o dîră de lumină argintie, moartă, peste zăpadă. Teii, încleștați de ger, vuiau răsunător, un lătrat de cîine, ce se auzea din depărtare, aducea a dangăt de clopot.

Viliam Svaaker privi înapoi.

— Ce noapte poetic, exclamă el încet. Nu vă neliniștiți pentru viața meu: lupului e totdeauna frică de om... Ger foarte mare, trebuie să vă îngrijiți de viața vostru, nu de al meu, Nadejda Ivanovna... nu trebuie să stați afară pe ger așa mare! încheie el deodată cu voce tare și autoritară și se îndreptă plin de hotărîre spre rîu.

Ea rîse, închise ușa în urma ei, trecu repede în odaie și trase cu urechea. Cunoscutul urlet de lup, care începuse cu un lătrat subțire și disperat, se îngroșă, devenind tot mai furios, și, sfîșiind cu un trosnet tăcerea, se întrerupse deodată fără să mai ajungă la acel dezgustător hîrcîit de moarte. Nadejda Ivanovna îl auzi pe tatăl ei vorbind dincolo de perete:

— Cineva l-a speriat și l-a alungat... Ea se apropie de fereastră, trase puțin perdeaua și se opri în locul unde cădea lumina rece și moartă a lunii. Prin horbota minunată de gheață de pe geamul înghețat nu se putea vedea nimic.

Cu puțin înainte de a se desprimăvăra, Viliam Svaaker se duse la oraș la congresul țăranilor, de unde se întoarse victorios și începu să muncească cu și mai multă dîrzenie și tragere de inimă. Se porniseră fel de fel de zvonuri despre uimitoarea cuvîntare pe care o ținuse la congres, în fața a peste o sută de țărani, cărora le arătase cît de tare au fost asuprite micile popoare, scoțîndu-și ca o dovadă concretă nu numai ochiul de sticlă, dar și protezele dentare. Plînsese în hohote, sprijinit cu coatele de tribună, ținînd într-o palmă ochiul, iar în cealaltă dinții. Con-

gresiștii îl purtaseră pe brațe, îl aleseră în toate comisiile, dînd poruncă întregii plăși să aibă grijă de Viliam Svaaker și să-l respecte ca pe un om care a avut mult de suferit și e de neînlocuit. La încheierea lucrărilor Viliam Svaaker rosti din partea congresului o cuvîntare în pridvorul catedralei la mitingul orășenesc, și făptura sa trupeșă, ochiul său înfricoșător și vocea sa subțire și pătrunzătoare se întipăriră pentru multă vreme în amintirea întregului oraș.

Țăranii erau încîntați de activitatea lui Svaaker, dar erau încredințați că el încă nu și-a dezvăluit marea taină pe care o ascundea. Într-adevăr, mari surprize aveau să-i minuneze abia de acum înainte.

În toiul arăturilor de primăvară, sosi în sat o comisie județeană, făcu revizia sovietului, constată că treburile sînt în bună ordine, și, cînd veni vorba despre moară, Svaaker pofti comisia la el acasă.

— Moara este al poporului, al tuturora, ca și pămîntul-mamă care ne hrănește, zise el poftindu-și oaspeții să șadă în jurul mesei.

Plini de importanță, se așezară cu toții și, așteptînd să fie ospătați, trăgeau cu coada ochiului la stăpîna cea tăcută. Ea pregătea un terci pentru viței, făcea zgomot cu donițele, cu hîrdaiele, vărsînd băltoace alb-albăstrii pe bancă.

Lui Svaaker nu-i rămase loc la masă, se uită la banca mînjită de lapte, se îndreptă spre un ungher din față, desprinse din cui o icoană lată și negricioasă și o puse sub el pe banca udă. Țăranii scoaseră un sunet gutural, de parcă ar fi tras cu mîna funia de ham a unui cărucior greu, dar nu ziseră nimic.

— Nu sînteți credincios? îl întrebă încet președintele comisiei, un tîrgoveț cu părul lung și unsuros.

— Domnul Dumnezeu a vrut să ia la noi mintea și făcut război, răspunse Svaaker, atunci noi făcut revoluție și domnul Dumnezeu pierdut capul!

Tîrgovețul rîse, țăranii se luară după el și el spuse în semn de încuviințare:

— Vă dezvăluiți foarte isteț convingerile revoluționare... Dar să isprăvim treaba pe care am început-o, Viliam Ivanîci, cît uium luați pentru măciniș?

— Nimic, răspunse mîndru Svaaker. Comisia se tulbură, iar el, făcînd un gest larg cu mîna, de parcă ar fi cuprins întinderile nesfîrșite ale cîmpurilor, rosti pe un ton solemn :

— Am spus : tot e a poporului ! Cînd moara lucrat — țăranul primit gratis ! Cînd moara stricat, țăranul reparat gratis !

— În această privință nu sînt de acord cu dumneavoastră și trebuie să vă explic, vorbi blînd tîrgovețul cu părul lung. În toată gubernia pentru măciniș se ia uium, așa-i hotărîrea autorităților, și dumneavoastră trebuie s-o executați. În afară de aceasta, naționalizarea în mediul rural a unor întreprinderi atît de mici și mai ales a morilor este interzisă categoric, ca să zic așa, prin lege, fapt bine lămurit... Dumneavoastră, Viliam Ivanîci, sînteți dator întrucîtva ca să spun așa... Moara, potrivit legii, ar trebui să rămînă vechiului proprietar și comisia vă propune...

Președintele comisiei nu apucă să isprăvească.

Viliam Svaaker sări cu zgomot de pe bancă și se trînti peste masă, cu atîta putere, încît oamenii se dădură înapoi. Sprijinindu-se în coate, el îi măsură pe toți cu privirea sa înfricoșătoare și, răsuflînd greu, se ridică gîrbovit, ca năucit. Era întîia oară de cînd apăruse Svaaker în județ, că oamenii îl văzură pierzîndu-și calmul. Își ridică brațele deasupra capului, de parcă ar fi tunat deasupra sa, deschise larg gura, iar sticla din orbita ochiului stîng îi licărea.

— Viliam Svaaker nu înțeles revoluția ? bîigui el și limba i se împleticea în gură. O moară mic poate să rămînă la un proprietar particular ? Proprietar particular poate să ia uium, să exploateze pe țărani săraci ? Sărma-a-nul Sva-a-aker ! Nu am închipuit așa ceva ! Am închipuit că totul e al toți, al popor !...

Pentru o clipă pe față îi licări un zîmbet caustic ; se ghemui de parcă s-ar fi pregătit să sară, făcu un pas înapoi și, ducîndu-și mîinile la spate, rosti cu un ton de viclenie amăgitoare :

— Tovarăși ! Cetățeni ! Cine vrea să vadă gratis un mic scamatorie a lui Viliam Svaaker ? Un scama-

torie mi-i-c de to-o-t a lui Svaaker ? spuse el sîsîind, scoase din sîn un portofel roșcat de piele și-l deschise încet în palmă.

Cu o mișcare jucăușă se apropie de masă și desfăcu o foaie scorțoasă de hîrtie albastră. Președintele pletos atinse ușor hîrtia și-și holbă ochii ; era actul de cumpărare prin care Viliam Svaaker ajunsese stăpînul morii.

Proaspătul morar își îmbrățișă muntele de nevastă și repetă pe un ton exaltat și plîngăreț :

— Asta-i pentru zestre al tău, scumpul meu, iubitul meu bătrînică ! Viliam Svaaker nu știut de loc că are un mic gospodărie proprie legal ! Nu știut de loc ! El gîndit că nu are nici după ce să bea, că totul e al popor, dar el are un ungher unde poate să moară !...

Răsuflă o clipă, se așeză pe bancă, își închise ochii și urmă înduioșat :

— Eu vrut să păstrez micile mele economii și cumpărat la mine acest moară derăpănat. Am dus călare la oraș, la notar, și dat la morar tot capitalul meu. Deodată am auzit : revoluție ! Eu spus : sărmane Svaaker, ai pierdut la tine tot : în Rusia e revoluție, ce este de făcut ? Dar acum căpătat iarăși la mine moara, prietenul meu cel mai bun...

Tîrgovețul se lămuri, în cele din urmă. Împinse cu cotul actul de cumpărare de lîngă el și bîigui necăjit :

— Va să zică, cetățene Svaaker, sînteți proprietar, un element nemuncitor, ca să zic așa ?... De aceea, potrivit constituției, sînteți lipsit de drepturi și faceți parte dintr-o altă categorie, adică nu puteți fi deputat din partea țăranilor și, desigur, nici președinte...

Svaaker se sculă în picioare, ridică solemn o mînă ca la depunerea jurămîntului, și rosti cîntat :

— Viliam Svaaker suferit mult pentru idee ! Viliam Svaaker o să continue să slujească la revoluție !

Se uită pios spre tavan, își mișcă buzele, apoi începu să umble zgomotos, dînd porunci soției sale :

— Hai repede, Viliam Svaaker este acuma stăpîn. Musafiri trebuie ospătați, cum spune la poporul rus, pune pe masă tot ce e în cuptor !

Ospătîndu-i cu o masă țărănească sățioasă, îi împăcă pe toți cu neașteptatul său rol de bogătan și spre seară unul dintre țărani dădu drumul la o vorbuliță despre Svaaker ca să zboare prin tot județul:

— S-a îndîrjit să trăiască, coțcarul!

Aceste cuvinte fuseseră rostite și cu admirație, dar și cu invidie...

Primăvara, într-un scurt răgaz după arat, moara începu să se înnoiască. Munca înainta gospodărește, fără întrerupere, zgomotos și cu socoteală. Dădură drumul apei din eleșteu, închizătorul putred și strîmbat fu desfăcut, în locul lui se înălțau ca niște dinți stîlpi galbeni de pin, răspîndind parfum de rășină. Se zidea un închizător de piatră, de pe cîmp oamenii cărau bolovani; în cazane se pregătea ciment, tîmplarii ciopleau părțile întortocheate ale roții hidraulice.

Și atunci, pe panta din față a acoperișului în formă de piramidă al morii, apărură litere zvelte și aurii, alcătuind un cuvînt pe care țăranii nu-l puteau înțelege:

Transvaal

Nu s-a mai pomenit în tot județul ca o moară să nu se numească după numele rîului, pe malul căruia se află, al satului, sau al stăpînului, ci cu o poreclă necunoscută, greu de înțeles, dar și mai greu de reținut; mai ușor se putea ține minte numele lui Viliam Svaaker.

Oricît timp îi luau lui Svaaker lucrările de construcție, el tot mai găsea vreme să treacă din ce în ce mai des pe la Burmakin.

Docentul universitar se temea de el și se ascundea cînd acesta venea.

Anna Pavlovna îl socotea un binefăcător, plîngea mișcată, primea darurile și nu știa cum să-i mulțumească.

— Viliam Ivanîci, îl întrebă ea, încercînd să se dumirească, de ce ne arătați atîta atenție? Nu se poate chiar așa, pentru nimic! Cum o să ne putem plăti față

de dumneavoastră? Nouă nu ne-a mai rămas nimic, zicea ea plîngînd și rugîndu-l printre lacrimi să primească ceva. Cel puțin luați oglinda de colo, este o oglindă bună, elizabetană!

Svaaker o lăsă politicos pe Anna Pavlovna să spună tot ce avea de spus și, mijindu-și misterios ochii, răspunse:

— Noi sîntem oameni cult, noi trebuie ajutat unul la celălalt. Acum așa trebuie. Odată și odată o să faceți și dumneavoastră plăcut lui Viliam Svaaker! Cîndva...

Își umflă nările, își îndreptă privirea spre Nadejda Ivanovna, răsuflă zgomotos, fără să vorbească, apoi se porni pe glume:

— De ce sînteți așa de rău, Anna Pavlovna? Vai-vai-vai! Vreți ca Svaaker să se uite în oglindă si să vadă ce mutră strîmb și fioros are?

Anna Pavlovna se sperie, se întristă, iar el așteptă iscoditor să întîlnească privirea fiicei ei și urmă:

— Pentru ce îmi trebuie oglinda? Un lucru de nimic, un flecușteț! Odată... odată, și dumneavoastră. Așa-i, Nadejda Ivanovna? Așa-i?

Auzind asta, Anna Pavlovna, din ce în ce mai îngrijorată pentru fiica ei, se sperie și începu să-și muște batista, ștergîndu-și pe ascuns obrajii, ca să n-o observe tînăra fată.

Nadejda Ivanovna se așeză lîngă mama ei, o îmbrățișă și îl întrebă cu voce plină:

— Despre ce vorbiți, Viliam Ivanîci? Nu înțeleg.

El își lăsă timid capul în jos, știind că acest lucru îi face pe alții să rîdă.

— Svaaker nu e bun pentru conversații. Îi place mai mult să facă music. Nu ați vrea să vă așezați un clipă la acest minunat *Flügel*?

Nadejda Ivanovna se posomorî, se uită prelung, cu o privire tulbure, la fața lui Svaaker, de parcă s-ar fi silit să-i ghicească gîndurile. Dar el zîmbea dulceag, prevenitor și ea îi spuse scurt:

— Să mergem.

El cînta lăsîndu-și pleoapele în jos, ca un canar; la notele înalte și delicate, vocea sa trecea în falset;

își țuguia buzele și cîntecul se stingea. Nadejda Ivanovna apăsa fără vlagă clapele gălbui, plimbîndu-și pe deasupra notelor privirea pierdută, scăldată în lacrimi. Uneori se însuflețea cînd cînta la pian. Svaaker o amuza cu cîntece stridente, care se schimbau în lătrat de cățel, țipa ca un cocoș, cotcodăcea și măcăia înfățișînd „o dimineață la moara Transvaal".

De fapt, aceste distracții mai scuturau puțin monotonia vieții la conac, și fără ele e îndoielnic dacă lui Svaaker i-ar fi venit în minte să organizeze o

Serată culturală, muzicală și vocală pentru cetățenii țărani muncitori

Această serată se ținu în prima săptămînă după paști, în sala mare din casa familiei Burmakin, și-i merse vestea prin tot județul.

De frică docentul universitar consimți să rostească un cuvînt introductiv la această serată și, într-adevăr, îndrugă ceva de neînțeles chiar și pentru el însuși. Se adunase lume multă ; ferestrele și ușile erau larg deschise, spectatorii se îngrămădeau în jurul casei. Muzica Nadejdei Ivanovna îi uimi pe toți, mai cu seamă după ce acordeonistul, prețuit de tot satul, mărturisise că nu știe să cînte la pian.

Dar în fața lui Viliam Svaaker păli toată erudiția docentului și toată arta fiicei sale. El cîntă o romanță despre o fată neprihănită și un seducător mincinos. Toată sala fu zguduită de cum începu :

...Peste lac zboară un pe-escăruș liniștit...

Apoi, cînd ajunse la „o dimineață la moara Transvaal", oamenii uitară și „pescărușul" : sala gemea de atîta rîs și zgomot :

— Sviokor, fă-l pe cocoșul, fă-l pe cocoșul !

— Scoate-ți ochiul, Sviokor !

— Arată-ți ochiul și dinții ! Scoate-le, fă-ți pomană !...

A doua zi dimineața se constată că, la adăpostul zgomotului petrecerii, în parcul familiei Burmakin,

niște poznași tăiaseră, chiar aproape de casă, doi tei bătrîni care zăceau la pămînt, strivindu-și cu greutatea lor bogatele coroane, înverzite tinerește. Aflînd aceasta, Nadejda Ivanovna evită să mai dea ochi cu Svaaker, cu toate că el vărsă o lacrimă peste teii doborîți, și făgăduise un premiu în făină pentru prinderea poznașilor.

Pe Svaaker părea să nu-l prea neliniștească faptul că nu mai era pe placul Nadejdei Ivanovna. Pe el îl mișcase succesul seratei și îi făcea plăcere să-i audă pe țăranii din satele îndepărtate chemîndu-l la ei :

— Tu, Sviokor, ai face bine dacă ai veni la noi cu reprezentația ta ! Să cotcodăcim cu muzică !...

Dar nu trecu mult, și se întîmplară lucruri care îi făcură pe oameni să uite pentru o vreme faima artistică a lui Svaaker.

Închizătorul morii fusese ridicat, se lucra la construcția podului, și în eleșteu apa se înălțase sus. Topoarele ciocăneau care mai de care, ferăstraiele țiuiau răsunător, tăind capetele butucilor grei. În toiul ciocăniturilor, al pîrîitului de țăndări, șuieratului și vîjîitului sculelor, muncitorii îl văzură pe Viliam Svaaker alungînd din casă ușurel, ușurel pe soția sa.

Ea plecă, pășind cu același mers ca de piatră, cu acea expresie a feței parcă încremenită, cu care oamenii se obișnuiseră s-o vadă în curtea morii. Se opri o clipă dincolo de stăvilar ca să-și lege mai strîns bocceluța, nu aruncă nici o privire înapoi și dispăru printre sălcii.

— De ce ți-ai alungat muierea, Sviokor ? îl întrebă șeful de echipă.

— Am alungat-o ? se miră Svaaker. Ea vrut să plece, nu știu de ce ! Ea spune că a prins așa odată pică pe Viliam Svaaker ! Tace și a plecat ! Sărman Svaaker !

Se întristă, apoi se lovi pe chelie, și exclamă :

— Viliam Svaaker trăit toată viața cu această zgripțuroaică ? Asta-i curată...

Se căzni mult ca să-și amintească cuvîntul, privind nedumerit în jurul său, și apoi rosti încet cu un oftat :

— Hipnohoză!

Își luă ca slujnică o nevastă de soldat, cu ochi negri, veșnic pornită pe rîs, care umbla prin curte iute și mlădioasă ca o pisică.

Satul nu isprăvise bine de tălmăcit și de răstălmăcit această întîmplare, cînd Svaaker îl uimi și mai tare cu o altă istorie.

Într-un amurg galben-liliachiu de iunie, Viliam Svaaker, cu un sac pe umeri, se apropie de casa Burmakinilor, venind dinspre rîu. În sac avea alimente: slănină, crupe și o pereche de gîște. Bunătățile acestea erau cît se poate de binevenite. Anna Pavlovna se tulbură și fugi în odaia soțului ei.

— Cum ați venit de acolo? Înot? îl întrebă Nadejda Ivanovna arătînd spre rîu.

— O, da! Viliam Svaaker înotat puțin! răspunse el mulțumit de faptul că Nadejda Ivanovna îi ieșise în întîmpinare. Nu ați dori să vedeți?

O conduse la mal. În ariniș, legată de o rădăcină spălată de apă, se legăna o barcă albă ca zăpada.

Nadejda Ivanovna, emoționată, bătu din palme. Svaaker se lumină la față de plăcere; voi să spună ceva, dar nu putu, mestecă în gol, clămpănind din fălci.

În partea din față a bărcii era scris îngrijit cu vopsea neagră „Pescărușul N. S.".

— Acest flotă minunată este al dumneavoastră, Nadejda Ivanovna! rosti în șoaptă Svaaker.

— Dar ce înseamnă literele N. S.?

Svaaker o amenință șugubăț cu degetul.

— E un micuț secret care nu pot să vi-l spun! Poate că e așa, poate că încă nu e așa! Cîndva! Vă rog!

Îi întinse o mînă ca s-o ajute să sară în barcă, dezlegă frînghia și împinse barca de la mal.

Pe rîu, pe lac și, mai tîrziu, după ce noaptea înghiți locurile și copacii, cînd casa și hambarele se subțiară ca niște umbre și chiar mai tîrziu, în parc, Svaaker vorbi cu fermitate tinerească. Fața, privirea, zîmbetele nu i se vedeau; cuvintele stîlcite sunau curios, nerusește, vocea îi era gîtuită de nerăbdare.

— Acest țară încă nu știut să se nască pe el însuși! Nici el nu știe ce este! Sub picioare la noi este mare bogăție, Nadejda Ivanovna. Așa, ca un scamatorie: Viliam Svaaker umblat, umblat pe bucat de aur! Dumneavoastră umblat pe diamant! Țăranul umblat chiar pe Rotschild! Acesta va fi Americ! Svaaker va ajuta revoluția să facă Americ! Dar noi sîntem sărac, ca un prost...

În parc, pe întuneric, se loviră de un tei trîntit la pămînt. Svaaker o apucă pe Nadejda Ivanovna de braț, mai sus de cot. Fata simți puterea degetelor lui fierbinți și o străbătu deodată fiorul răcorii înțepătoare a începutului de vară și nu căută să-și tragă brațul. Se așezară pe trunchiul teiului.

— Un prost a tăiat acest copac bătrîn, copac e putred, gol și nu e bun de nimic, spuse pornit Svaaker. Acum o să stea culcat pe jos și o să facă murdărie în parc, dar a fost un frumusețe admirabil! Omul rus nu poate niciodată să privească înainte, să vadă... să prevadă.

— Eu pot să prevăd, răspunse pe neașteptate Nadejda Ivanovna.

— Cum? strigă Svaaker. Iertați-mă, vorbi el mai încet, dumneavoastră tăcut toată seara și apoi deodată — hop! ați spus... Ce puteți să prevedeți?

— Totul.

— Totul? o întrebă el și mai încet.

— Da, totul.

O îmbrățișă cu o mînă, o strînse cu putere la piept și, silindu-se să străpungă întunericul cu privirea ochiului sănătos, își apropie fața de a ei.

Părinții Nadejdei Ivanovna o așteptară abătuți și aiuriți. Ivan Savvici încercă să prindă curaj, rostind un mic discurs ca din inimă și plin de noblețe:

— Eu, Nadia, îi spuneam mamei: așa nu mai poate merge, nu trebuie. E înjositor, imposibil să primești pomană. Ce vrea de la noi omul acesta? La ce or să ducă toate astea? Eu prefer să mor de foame, trebuie să prefer. Înțeleg că mamei și ție vă e greu. Dar asta e soarta. În această situație e toată Rusia, tot poporul, nu numai familia Burmakin. Trebuie să avem

atîta curaj ca să renunțăm o dată pentru totdeauna la...

— Iartă-mă, îl întrerupse Nadejda Ivanovna, vorbești despre Viliam Ivanovici?

— Vorbesc despre acest monstru, acest saltimbanc și, fără îndoială, pung...

— Iartă-mă, îl întrerupse din nou fiica sa, trebuie să vă spun că... Viliam Ivanîci m-a cerut... în căsătorie... și eu am consimțit.

Docentul universitar și soția sa săriră de pe scaun. Nadejda Ivanovna stătea palidă și nemișcată. Mama întinse spre ea mîinile, bolborosind:

— Nadenka, Nadiușecika! Dar tu... tu nu-l...

— Îl iubesc, rosti Nadejda Ivanovna.

După ce trecu verdele holdelor dese, se așternură rînd pe rînd peste întinderi arama miriștei, pojghița cenușie-liliachie a ogoarelor negre, zăpezile nesfîrșite și albăstrii. Ca întotdeauna tremurau pe mesteceni mîțișorii, ca de obicei pe vremea asta soarele străpungea cu ace de aur vata destrămată a norilor și ca oricînd înainte de vara sfinților arhangheli vîntul stîrnea în crînguri un vîrtej galben-arămiu, roșu-sîngeriu.

Dar se apropiau vremuri grele.

Umbre de orășeni se strecurau într-una de la casă la casă în căutare de pîine, iar casele se uitau nemiloase la ele cu ferestruicile lor care-și mijeau parcă ochii de curiozitate, cum obișnuiesc țăranii. Satul își aștepta încruntat moartea de neocolit, își ținea cu dinții rămășițele de bunătăți ascunse în gropi, și pînă și întreprinderea lui Viliam Svaaker părea că s-a oprit din înflorire.

În casă, alături de moară, el își rînduise o viață molcomă ca la țară, plicticoasă pentru un ochi străin. Căsătoria lui Svaaker cu fiica lui Burmakin uluise tot satul; de atunci el nici nu mai ținu să-i înveselească pe țărani cu vreo năzbîtie de-a lui. Soții Burmakin se

mutaseră la moară, ușile și ferestrele casei lor fură bătute în scînduri și toate se așezară la locul lor, ca lucrurile într-o căruță la sfîrșitul unui drum lung.

Dar deodată, Viliam Svaaker, parcă la comandă, se apucă să uimească lumea cu năstrușniciile sale.

Începu cu pietricelele.

Primăvara, la moară veniseră cîțiva săteni să-l roage pe stăpînul ei să le facă un bine.

— Ne-a adus nevoia, Sviokor, ajută-ne, poate că și noi îți vom fi cîndva de folos.

— Stați jos, poftiți, răspunse Svaaker, arătîndu-le un loc pe zăpada topită, călcată de picioare, iar el se așeză pe treptele casei, vă rog.

— Nevoia, firește, repetară pe toate tonurile țăranii și-și scoaseră tutunul. Țăranii noștri sînt la ananghie, ca să spunem așa... ne-a strîns tare nevoia...

Svaaker se feri de fumul de tutun; oamenii așteptară tăcuți pînă ce el, fără să se grăbească, îi măsură cu privirea pe fiecare în parte.

— Am venit să te rugăm să ne dai ceva grîne. S-o scoatem la capăt pînă la noua recoltă.

— Să dau la voi grîne? întrebă cu voce tare Svaaker, ridicîndu-se și trecînd la atac. Svaaker cînd dat grîne, înseamnă că el avut grîne! Acum nu se poate avut grîne, legea cerut ca tot grîne să fie dat pentru popor și pentru eroicul nostru Armata Roșie. Sărmanul Svaaker, și el mîncat totă ziua numai cartofi, strigă el pe un ton ascuțit. Svaaker are un socru și un scump soacră și are un minunat soție, Nadejda Ivanovna, și ei toți mănîncă numai cartofi! La tine cap sec! Nu este de loc creer! La Svaaker nu este nici un bob de grîne! Ai uitat? Și tu ai uitat? Și tu?

Se așeză din nou și urmă pe un ton pașnic:

— Ei, acum tot e în ordine, putem începe să stăm de vorbă. Aveți nevoie de grîne? Svaaker are nevoie de multe pietricele. Da. Pietricele cum toate celelalte, mare de un pumn, de doi, de trei pumni, care zace peste tot pe cîmpul care împiedică la arat și strică grapa la țăran. Svaaker o să strîngă multe pietricele, foarte multe caruri, multe vagon. Voi o să aduceți la

Transvaal pietricele, iar Svaaker o să dea la voi grîne.

Sări iar în picioare, întinse o palmă și strigă cu un glas înfricoșător :

— Timpul este scump, bateți palma !

Cineva întrebă batjocoritor :

— Dar cu cît ai să plătești ?

— Un fund [1] pentru un pud [2] ! răspunse repede Svaaker. Fiecare pud de piatră — un fund de grîne.

Un flăcău cu fața trasă și galbenă dădu din mîini fără rost.

— Minți ! El vă îndrugă la gogoși, iar voi îl ascultați cu gurile căscate ! Mincinosul !

Viliam Svaaker sări spre flăcău și-l apucă de umăr.

— Cum te cheamă ?

Il sfredelea pe flăcău cu privirea ochiului său sănătos, care clipea încordat.

— Akim, răspunse flăcăul, strîngîndu-și nemulțumit umărul.

— Pe tine te cheamă deci Akim, ține minte dar cuvîntul meu. Svaaker nu înșelat niciodată pe nimeni, Svaaker are cuvîntul de oțel. Toți o să aducă pietricele, Viliam Svaaker va plăti. Iar tu Akim, cap sec, eu nu am să te cunosc !

Sări pe trepte, făcu o plecăciune și dispăru pe ușă.

Vestea că Svaaker cumpără pietre cu carul făcu repede ocolul regiunii. Dar nimeni nu se hotăra să ducă primul car cu piatră la moară de teamă să nu ajungă pentru totdeauna de rîsul satului. Akim, bolnav și furios, rîdea de făgăduielile lui Svaaker, își bătea joc de țăranii prea încrezători.

Dar peste vreo trei zile, un țăran pricăjit, care avea casa la marginea satului, de cum se lumină de ziuă plecă pe căi ocolite la cîmp, strînse de pe un hat un car de pietre și se înfățișă la Transvaal.

Svaaker se apropie de car, pipăi pietrele și, mijindu-și ochii asupra carului, întrebă :

— Cît vrei ?

[1] *Fund* — Unitate de măsură egală cu 409,5 gr. (n.ed.).

[2] *Pud* — Unitate de măsură egală cu 16,381 kg. (n ed.).

Pe țăran îl trecură sudorile, se șterse cu mîneca, bîigui speriat:

— Păi, cît ai spus...

— Bine, zise Svaaker, făcînd doi pași înapoi și măsurînd din ochi carul. Sînt vreo douăzeci de pud?

— Vreo douăzeci trebuie să fie, se învoi țăranul, cu toate că fără cîntar e greu să știi, dar nu e mai puțin de douăzeci!...

— Ai sac?

— Am luat un săculeț cu mine, vă rog, răspunse țăranul și trase grăbit de sub curea o cîrpă scorojită.

— Trage trăpaș al tău, am să arăt la tine unde să descarci piatra!...

Țăranul descărcă pietrele în dosul morii, deasupra malului povîrnit. Și fără să întîrzie, Viliam Svaaker, calm, îl duse pe țăran în hambar, luă dintr-o despărțitură grîu, cîntări o jumătate de pud și, ca la prăvălie, după ce legă sacul, îl întinse țăranului.

De-abia acum se încredință țăranul că e o treabă serioasă, simți respect față de sine însuși și începu să se miște agale, așa cum e obiceiul oamenilor plini de importanța persoanei lor.

— Să-ți mai aduc piatră? întrebă el, și, după o clipă de tăcere, adăugă: E piatră bună!...

Ieși plin de gravitate din hambar, întoarse fără grabă calul și o porni încet. Dar de îndată ce coborî de pe pod și ajunse la stăvilar, lovi cu hățurile iapa peste picioare, peste crupă, peste burtă, o dată, de două ori, de trei ori, pînă ce iapa o luă la galop. Se duse pe cîmp, la hat, să mai aducă pietre...

Din ziua aceea, creștea, fără încetare, în spatele morii, pe malul înalt, grămada de pietre, și în fiecare dimineață din toate părțile se îndreptau duduind spre Transvaal căruțe încărcate cu piatră...

După povestea cu pietrele, care îi cam pusese pe gînduri și-i înviorase oarecum pe țărani, Viliam Svaaker îi uimi pe toți cu o nouă ispravă de-a lui: îl alungă din casă pe socrul său.

Docentul universitar părăsise Transvaalul cam la fel ca prima soție a lui Svaaker: totul se petrecu în liniște, pe nesimțite, de parcă Burmakin s-ar fi hotărît

de bunăvoie să plece la Moscova, după odihna petrecută la ţară.

Înainte de plecare, Ivan Savvici, ca să nu se emoţioneze cumva din cale-afară, rosti un discurs despre datoria sa de cetăţean şi om de ştiinţă, declară că e hotărît să scrie un nou studiu pe care n-ar putea să-l ducă la bun sfîrşit fără biblioteci, fără universitate. Căută anume să ocolească discuţia ce o avusese cu ginerele său şi se sforţă vădit să-şi dea curaj, aruncînd cu teamă din cînd în cînd cîte o privire spre Svaaker, care îi dădu întreaga încuviinţare. Viliam Svaaker, după ce aşeză în căruţă sacii, coşurile, valizele, îl luă ceva mai la o parte pe docentul universitar.

— Mersi, scump al meu socru şi tată, sînteţi un erou minunat! Dar aş vrea să mă înţelegeţi încă o dată. Transvaal va deveni o mare întreprindere şi atunci puterea noastră mujicească o să spună : de ce stă la moară moşier Burmakin? Este un burjui care l-a angajat pe Svaaker ca să se ascundă după el, trebuie dat afară, iar Transvaal făcut bun al poporului!

— Înţeleg, înţeleg foarte bine, bîigui Ivan Savvici, grăbindu-se să se urce în căruţă.

— Am să trimit la dumneata, dragă tată-socru, puţin făină, puţin slănină şi crupe şi veţi trăi cumva foarte bine în capitalul nostru revoluţionar şi veţi scrie marele dumneavoastră lucrare ştiinţific!

Vizitiul se urcă pe capră, Ivan Savvici începu să clipească din ochi şi, cuprins de disperare, dădu din mîini, rostind anevoie, bîlbîindu-se :

— Ania!... Anecika!... Nadiuşa!...

Viliam Svaaker ridică spre cer ochii şi făgădui solemn :

— Jur, că să am grijă de soţia dumneavoastră scump şi de soţia mea dragă, Nadejda Ivanovna!

Începu să şoptească ceva grăbit, ca o rugăciune pe fugă, cu buzele sale moi şi căzute.

Căruţa se urni din loc, Ivan Savvici îşi acoperi faţa cu palmele, Anna Pavlovna îşi lăsă capul pe pieptul fiicei sale...

După o perioadă de acalmie neobişnuit de lungă pentru el, Viliam Svaaker se puse pe o muncă plină de înfrigurare. Părea ca trezit dintr-un somn, muncea în salturi şi pe apucate, îşi aminti chiar şi de misiunea sa obştească.

La o nouă încorporare de recruţi, în faţa adunării săteşti apăru iar făptura sa impunătoare, uriaşă, cu chelia scînteietoare ca de metal, cu luciul rece al ochilor, cu vocea sa cu modulaţii de falset.

— Puteţi să vorbiţi că Viliam Svaaker v-a înşelat vreodată în viaţă? întrebă el adunarea tăcută, îngheţată. Nu! Şi acum Viliam Svaaker dat cuvîntul său de onoare că acest război este cel din urmă război şi vom ajunge la un pace deplin şi la întreagă fericire! Noi trebuie dat numai încă o dată soldat şi nu trebuie să ascundem băieţii noştri în pădure pentru ca ei să ajungă verzi [1]. Noi trebuie învingem la Polonia şi după aceasta va fi cea mai bună fericire la întregul nostru popor nefericit, sărac şi bun!

Viliam Svaaker îşi coborî vocea, se aplecă puţin, se apropie încet, fără zgomot, de ţărani şi, şuierînd de parcă ar descînta un şarpe, şopti apăsat:

— Ştiţi la voi cine stat în dos la Polonia cînd acesta pornit împotrivă la Rusia? În spatele ei stat englezul! En-gle-zul! Acest en-glez-ul este un duşman cumplit la fericirea de la oameni!

Svaaker se îndreptă din şale, pătrunse în mijlocul mulţimii, o cercetă ca un conducător şi porunci autoritar:

— Popor rus făcut revoluţie nu pentru englez! Noi nu trebuie lăsăm pe englez să ia pămînt de la noi, copiile nostru, soţiile nostru! Viliam Svaaker ştie cine este englezul! Viliam Svaaker este bur! El trăit cu tatăl lui, şi dînsul Viliam, şi dînsul Svaaker, în patria lui minunat, în ţara cald Transvaal, în îndepărtat Africa.

---

[1] În anii intervenţiei militare străine şi ai războiului civil, intervenţioniştii şi agenţii lor — naţionaliştii burghezi, menşevicii şi eserii — încercau să creeze detaşamente contrarevoluţionare sub denumirea de „Verzi", în spatele frontului Armatei Roşii; încercările lor n-au fost însă sprijinite de masele populare şi s-au terminat cu un eşec (n.ed.).

Svaaker făcu o pauză, vocea sa tresări la ultimul cuvînt, amintirile îl mișcară și urmă cu o duioasă tristețe :

— În țara cald Transvaal sărmanul meu popor bur muncea cinstit și făcea un viață fericit, și se gîndea la dumnezeu de la noi, învăța la copiii mici biblia și întotdeauna citea acest carte sfînt... Atunci venit englezul...

Un sînge întunecat năvăli în obrajii lui Svaaker, ochiul său de sticlă parcă se înălbise, mult timp nu putu rosti nici un cuvînt. Apoi deodată începu să frămînte cu pumnii aerul, apucă parcă pe un dușman nevăzut, îl strîngea de gît, vorbind cu voce răgușită :

— A început așa, apoi — așa și încă așa, pe tot sărmanul nostru popor ! Și apoi a înșfăcat pe soții și copii, aruncat pe toți la lagăr și acolo — așa, așa ! Bocancul său strivit totul, totul ! Apoi luat pe sărmanul vostru Svaaker de gît și băgat pe el la închisoare și dat la el un așa bucățic mic de pîine uscat și o picătur de apă amar pe zi. Atunci Svaaker gîndit că venit sfîrșitul, citit biblia și așteptat moartea. Dar dumnezeu nu dat lui Svaaker moarte, ci numai boală și Svaaker a pierdut acolo toți dinții săi ! Iată !

Își scoase cu un pîrîit din gură protezele care luceau jilav cu cuburile galbene de mastic și aurul resorturilor. Însă Svaaker nici nu apucă să-și arate țăranilor protezele, cînd Akim strigă peste toată adunarea :

— Ăsta știe să îndruge. Ba spunea că un neamț l-a ospătat cu patul puștii, iar acum, auzi, vorbește despre englez !

Svaaker își băgă protezele în gură, plescăi din limbă, fixîndu-le pe gingii, își făcu loc prin mulțime și se apropie de Akim :

— Tu erai ? Eu te știu ! Eu vorbit despre dinți ? Hai ? Eu vorbit despre ochi ! Neamțul scos ochiul lui Svaaker, englezul luat dinții !

Dar Akim nu se mai putu stăpîni, învîrtea pumnul deasupra capetelor țăranilor, țipînd :

— Ţie ţi-e uşor să-i îndemni pe alţii, tu nu trebuie să dai şi cel din urmă lucru pe care îl ai, pîntecul tău uite ce mare e!

Toată adunarea se îndîrji, şi prin hărmălaia iscată răzbăteau strigăte ascuţite:

— Mi se ia ultimul cal!

— Tu n-ai feciori, îţi vine uşor.

— Vezi bine, ai pus mîna pe armăsarul lui Burmakin!

Svaaker îşi aplecă smerit capul, aşteptînd să se mai potolească zarva. Supunerea sa linişti mînia ţăranilor şi şuşotitul lui Svaaker izbuti să se facă auzit în zgomotul stîrnit:

— Sărmanul Svaaker! N-a avut niciodată fecior! Atît de tare dorit să aibă la el un fecior! Dar pentru război fiecare trebuie să ducă sacrificiu! Svaaker vrea să dea pentru război cal minunat pe care a hrănit, şi a curăţat şi a iubit ca pe feciorul lui!

— Hai la moară, să dai calul! strigară furioşi ţăranii. Haide!

Cîteva clipe mai tîrziu Svaaker, înconjurat de ţăranii care de-abia se ţineau după el, păşea pe uliţa satului. În urma mulţimii zgomotoase veneau fuga copiii, luînd-o din cînd în cînd înainte, zgîindu-şi ştrengăreşte ochişorii la matahala de bărbat care înainta cu pas hotărît şi milităros.

În faţa Transvaalului, ţăranii se opriră. Viliam Svaaker intră în curte şi scoase din grajd armăsarul.

Şargul de trei ani era frumos. Trupul său gălbui, îngrijit, răsfrîngea în lumina soarelui reflexe ca de văpaie; coama neagră şi deasă se strîngea la greabăn cu o cureluşă neagră ce se întindea lin pe spinare. Armăsarul era neastîmpărat, nu sta locului o clipă, îşi săltă înainte, nerăbdător, crupa teşită şi lucioasă, de parcă ar fi vrut să-şi bage pieptul în stăpînul său, şi îi privea pieziş pe ţărani cu ochii lui negri, umezi.

Svaaker apropie calul de ţărani şi întinse frîul unuia care era mai la-ndemînă.

— Poftim, rosti el pe un ton plîngăreț, luați acest căluț, acest sacrificiu al lui Svaaker pentru război contra englezi!

Dar n-apucă țăranul să pună mîna pe frîu, că armăsarul speriat sări în lături și țăranii se împrăștiară care încotro. Svaaker se făcea că nu vede nimic.

— Vă rog, luați căluț al meu și duceți pe el la oraș, urmă el, întinzînd frîul unui alt țăran.

Armăsarul începu să bată din picioare, răscolind bulgări de noroi, își lipi urechile de cap, necheză. Nimeni nu îndrăznea să se apropie de el și Svaaker întindea zadarnic în dreapta și în stînga capătul frîului subțire. În cele din urmă, strigă:

— Akim, tu ești un minunat și curajos țăran, primește, te rog, pe căluț al meu!

Akim intră în platoul unde juca armăsarul, sări spre el, luă în grabă din mîna lui Svaaker frîul, apucîndu-l chiar de sub buza animalului, trase frîul cu putere în jos, săltîndu-și în sus brațul slobod, ca să-l înfricoșeze pe animal. Dar în aceeași clipă acesta își smuci capul, îl tîrî pe Akim, purtîndu-l pe sus, iar apoi îl aruncă la pămînt și-l înșfăcă cu dinții de umăr, sfîșiindu-i pînă la cot mîneca cojocelului.

Învălmășeala, rîsetele și strigătele oamenilor — o să-l omoare, o să-l omoare — îl înfierbîntară și mai aprig pe șarg, care se ridică viguros în două picioare, iar Akim, cu chiu, cu vai, o luă la sănătoasa în patru labe. Svaaker apucă frîul, începu să țopăie lîngă armăsar, depărtîndu-și caraghios picioarele înapoi, ferindu-și tălpile de copitele calului și țipînd de parcă ar fi fost cuprins de desperare:

— Scăpați pe mine de acest fiară!... Svaaker nu știe ce să facă cu el!... Acest cal o să omoare pe mine!... Vai, o să scoată la mine ultimul ochi!... Vă implor, scăpați pe mine de acest cal, luați pe el pentru război!...

După ce țăranii rîseră pe săturate de Svaaker care țopăia ca un apucat și făcură haz și de mîneca ruptă a lui Akim, ba mai rîseră chiar și de ei înșiși, Svaaker

își struni calul cu o chibzuită dibăcie, îi spuse un cuvînt de neînțeles și bidiviul îl urmă spre grajd, cu urechile ciulite, rotindu-și coada în jurul crupei lucioase ca văpaia...

În ziua aceea Viliam Svaaker fu foarte bine dispus și se descurcă ușor de două neplăceri care îl pîndeau.

Pe neașteptate sosi la Transvaal fostul proprietar al morii. Toată averea și-o purta cu el: traista pe umăr, un băț în mînă, opinci cu sforile legate în jurul gleznelor. Scoase din sîn actul de vînzare, îl întinse lui Svaaker, așteptînd să vadă ce o să spună acesta. Din act reieșea că a fost achitat doar un acont de zece mii de ruble, și că cumpărătorul mai avea să plătească cincisprezece mii, rest din prețul morii. Svaaker îl ospătă pe musafir, îi umplu traista cu pîine și apoi îl duse pe uliță și-i grăi:

— Vezi țăranul acel care stă cu spatele încoace? El e adevărat stăpîn al morii! Și vezi femeia aceea care scoate cu găleata apă din fîntînă? Ea e stăpîn la moară! Moara a poporului este! În orice clipă poate să ia la mine moara, totdeauna văzut eu în vis cum alungat este de la Transvaal. Pentru ce să plătesc bani pentru un lucru la altul? Du-te, rămîi drumeț, aceasta e cel mai bun fericire la un om!...

Morarul plecă fără să-și ia rămas bun, Svaaker se uită fîstîcit la opincile omului, se întoarse în casă, găsi în cămară niște cizme tocite și-i spuse slujnicei să-l cheme înapoi pe cerșetor. Dar cerșetorul nu se întoarse...

Seara, la masă, Anna Pavlovna, întotdeauna atît de smerită, prinse pe neașteptate curaj. Vorbi mult despre soartă, despre soțul ei care plecase la moarte sigură, despre inimile neîndurătoare, încheind scurt și surprinzător:

— Viliam Ivanîci, n-o iubești de loc pe Nadenka!...

Svaaker își ridică sprîncenele și încremeni pentru o clipă.

— Eu crezut, scumpă mamă, că soția meu are limbă, dar... dar dînsul tace...

— O, Viliam Ivanîci, să lăsăm glumele! Oare nu vezi cum a ajuns Nadenka? Omul pe care-l pui în sicriu arată mai bine.

— De ce în sicriu? se sperie Svaaker, îndreptîndu-se în fotoliul în care stătea. Își scutură mîinile, adresîndu-se pe rînd soției și soacrei: Eu nu știut nimic. Eu dat soției meu bucățica cel mai bun, dat muzic, cărat aici douăzeci de puduri de cărțile, eu...

— Ajunge cu prefăcătoriile! îl întrerupse mînioasă Anna Pavlovna. Și un orb poate vedea cum o înșeli pe Nadenka!

— Svaaker înșelat?

Nadejda Ivanovna se îndreptă spre încăperea alăturată, dar în ușă se întoarse, rostind cu un aer obosit și în scîrbă:

— Mamă, lasă, te rog!

Pe Anna Pavlovna o podidi plînsul, lacrimile îi picurau jucăușe ca stropii zglobii ai unei ploi de iulie, și, scuturîndu-le de pe obraji, de pe bărbie și bluză, bîiguia cuvinte pline de durere:

— S-o înșeli chiar aici, după perete, alături de patul soției, s-o înșeli cu slujnica!...

— Cine spus, femeie nenorocită, cine spus că Viliam Svaaker este un crai atît de îngrozitor?...

— Păi, chiar ea a spus! De la dumneata a rămas grea!

Svaaker își mîngîie chelia. Se liniști și se așeză mai comod în fotoliu.

— Dacă ea spus, înseamnă că știe mai bine. Asta trebuie rezolvat altfel. Nu trebuie faceți scenă. La Viliam Svaaker nu place țipete și lacrimi, el făcut început, el o să facă sfîrșit. Nu înțelegeți... cum se cheamă? căsnicie modern, da! Femei s-a dezrobit, bărbat s-a dezrobit de asemeni! Sînteți femei bătrîn, mamă...

— Dumneata însuți ești un boșorog bătrîn, să-ți fie rușine! strigă Anna Pavlovna și fugi în camera fiicei sale.

Viliam Svaaker rămase cîteva clipe locului, apoi zîmbi și, uitîndu-se în urma soacrei, își zise încet, convins :

— Cu boșorog bătrîn asta nu poate întîmpla. Da, asta poate întîmpla întotdeauna numai cu boșorog tînăr...

Intră în bucătărie. Slujnica spăla dușumeaua, mișcîndu-și în dreapta și în stînga poalele suflecate. Se îndreptă din șale, își săltă dibaci, cu cotul uscat, părul căzut pe ochi, se sculă și îl privi veselă pe stăpîn. Acesta, arătînd cu degetul burta femeii, înfășurată în cutele fustei suflecate la brîu, o întrebă :

— Tu... asta ? Da ?

— Parcă nu știți ? rîse femeia. Socot că sînt în luna a treia !

Era o muierușcă durdulie, îndesată, ochii ei negri scînteiau mereu de bucurie și avea fața smeadă, cu pielea netedă și întinsă. Viliam Svaaker se apropie de ea, îi pipăi omoplații, umerii, pieptul, își miji ochii și îi zise :

— Bun ! Dar tu nu mai trebui lucrezi la Transvaal ! Eu dau la tine pîine, slănină, crupe, doi berbec și găine și am să dreg izba ta. Dacă va fi fetiță, eu mai dau la tine încă doi berbeci. Dacă va fi băiat, fiu, eu dau la tine vacă ! Ții minte ? Vrei așa ?

— Mi-e totuna ! exclamă cu putere femeia, băgînd cîrpa în hîrdău. Ai să vii la mine la casă nouă ? întrebă ea ștrengărește și pufni pe loc în rîs...

În curînd se îndeplini profeția lui Viliam Svaaker : se făcu pace. Și deși ea n-aduse fericirea deplină, așa cum făgăduise Svaaker, totuși dădu oamenilor imbold la muncă.

În sat mai erau lipsuri, țăranii cărau cu dragă inimă lui Svaaker piatră, un munte de piatră se înălța deasupra scocului, scînteind în soare cu răsfrîngerile rare ale muchiilor de cuarț. Oamenii obosiseră să se tot întrebe de ce e nevoie de atîta piatră la moară. Svaaker plătea pentru piatră potrivit înțelegerii : cu grîne. La Transvaal piatra ținea loc de bani.

În cele din urmă aduse și Akim un car de marfă. Pentru a scăpa de zeflemeli, descărcă repede, pe ascuns, piatra și duse căruța la moară. Svaaker îl urmărise prin fereastră. Cînd Akim se înfățișă pentru plată, Svaaker, cu un zîmbet șiret, îi spuse că nu mai cumpără piatră, că nu mai are nevoie și dacă Akim vrea, n-are decît să-și încarce căruța și să o ducă înapoi, pe cîmp. Akim scrîșni din dinți, fugi la căruță și, după ce se îndepărtă, îi arătă lui Viliam Ivanîci pumnul...

Iarna trecu în pregătiri misterioase. Lîngă moară, în partea unde fusese îngrămădită piatra, se construi o magazie de scînduri, iar mai departe o baracă mare și joasă. În magazie se înjghebă după schițele făcute de Svaaker o instalație de care oamenii nu se dumireau ce ar putea fi: avea roți dințate de lemn puse în mișcare de la arborele morii. În baracă se orînduiau valțuri vechi de moară și pe jos scînduri așezate în zigzag formau niște deschizături joase.

La începutul primăverii, cînd gheața nu se pornise încă pe rîu, Svaaker tocmi doi spărgători de piatră, care lucraseră înainte la șosea, și un morar, un flăcău tînăr. Curtea se învioră, oamenii lucrau din zori și pînă-n noapte, iar stăpînul, făcînd glume și șotii, prididea să fie în tot locul.

Și iată că în cele din urmă Viliam Svaaker dezvălui satului taina mult așteptată: la Transvaal se începuse fabricarea pietrelor de moară. În magazie o ciudată mașină sfărîma pietrele în bucățele, lovind cu un spărgător de fier. Piatra spartă era trecută în baracă, acolo era dată printre valțuri și, după ce se fărîmița în bucățele de mărimea bobului de mazăre, se vărsa în forme pentru turnare.

Țăranii se minunau, se scărpinau după ceafă, îl încuviințau pe Svaaker și căutînd mereu să afle adevăratul secret, și anume: compoziția lichidului care leagă piatra mărunțită, formînd pietre de moară întregi. Dar Svaaker, drept răspuns, rîdea pe sub mustață.

Cînd drumurile se zvîntară și se bătătoriră, începu căratul pietrelor de moară la stația de cale ferată ; zarva și larma care se iscau la încărcarea în căruțe a pietrelor grele de mai multe puduri, strigătele și sudălmile cărăușilor, nechezatul cailor înhămați într-un chip neobișnuit pentru ei, pîrîitul roților, osiilor și oiștilor stîrneau un zgomot nemaiauzit de oamenii din sat.

Svaaker își freca mîinile de mulțumire. Slăbise, se mai subțiase, părea vioi ca un băiețandru, muncea cu plăcere și aprindere, de parcă juca arșice. Se scula o dată cu zorile, își cerceta în liniștea răcoroasă făbricuța, uneori se urca pe grămada de pietre de lîngă închizător și cădea pe gînduri, privind țintă la vîlvătaia ferecată parcă a răsăritului.

Odată, în zori, Svaaker auzi niște lovituri de topor ce veneau din depărtare. Părea că veneau din sat, contopindu-se într-un vuiet prelung, care se legăna lin pe sus, în văzduh. Dar în acest vuiet Svaaker deslușea lovituri scurte, seci, care răzbeau de undeva, de la capătul stăvilarului. Porni într-acolo. Fugea aplecat, pe poteca dintre răchite și urzici, ascunzîndu-se pe după rambleul stăvilarului ; fugea fără să facă zgomot, ocolind tufele, oprindu-se din cînd în cînd și ascultînd cu încordare loviturile de topor, de parcă s-ar fi furișat spre un cocoș de pădure care ciocănea.

Pe stăvilar, un țăran, stînd cu spatele spre Svaaker, tăia cu toporul o salcie mărginașă. Se vedea că-și isprăvise treaba, dar toporul mai scotea din tăietura adîncă a tulpinii așchii netede și jilave, care, căzînd jos, săltau pe pămîntul tare și bătătorit. Svaaker străbătu în fugă stăvilarul, fără zgomot, se ascunse după o salcie apropiată, scoase din buzunar un pistol negru, plat și se apropie liniștit de țăran. În clipa cînd acesta ridicase toporul deasupra capului ca să lovească copacul, el îndreptă pistolul spre fața tăietorului.

— Bună dimineața, Akim, rosti Svaaker. Akim sări în lături, scăpă toporul, întinse spre morar degetele sale rășchirate și rămase încremenit.

— Acum e foarte devreme și tu deja venit la lucru ? vorbea Svaaker fără grabă și fără să lase pistolul în jos. Ridică toporașul și dă la mine. Hai, nu te. teme, dragă prieten.

Akim se aplecă și întinse cu teamă lui Svaaker toporul. Mîinile îi tremurau, era palid, pe obraji îi apăruse un roi de pistrui cenușii și de-abia acum se putea vedea cît era omul de istovit și de slab. Deodată căzu în genunchi și începu să se vaiete ca o muiere.

— Nu mă nenoroci, Viliam Ivanîci !

— De ce să te nenorocesc ? Nu sînt de loc așa rău, răspunse Svaaker blînd, îndreptînd revolverul spre nasul lui Akim. Eu bun la inimă, și tu ești bun și totul o să fie bine. Numai să spui la mine cine a învățat la tine să tai atît de frumos copacul. Poate ai să mai spui cine a tăiat teișorii la Burmakin la parc ? Hai ?

— M-a împins păcatul, Vilian Ivanîci !

— Cine a împins ? De ce Akim tăiat copacii ?

— Făceați larmă mare atunci, în casă, am vrut să văd dacă o să auziți ori ba cum se prăvălesc copacii.

— Akim vrut să facă un mic glumă ? Hai ?

— Lasă-mă, Vilian Ivanîci, nu mă nenoroci !

Svaaker atinse cu țeava pistolului fruntea lui Akim. Înfiorat de atingerea metalului, Akim scoase un strigăt de spaimă, căzu jos și începu să se lovească cu capul de pămînt. Svaaker îi vorbi întretăiat, stîlcind cuvintele mai rău ca de obicei. Vocea i se înăspri, fața i se făcu pătrată, ochiul de sticlă ba se holba, ba reintra în orbită ajutat de pleoapele tremurătoare.

— Ai vrut plătești lui Svaaker pentru că el nu vrut cumpere piatrul tău ? Dar Svaaker însuși vinde piatră ! Svaaker poate acum să ucide pe Akim și sovietul mulțumește lui pentru că ucis un trădător de stat care stricat stăvilarul, un bun al poporului ! Dacă Akim nu vrea ca Svaaker apăsat pe trăgaci, iată — o dată și gata ! pentru ca tu să zaci pe pămînt ca un chine, dacă Akim nu vrea, atunci el trebuie să-și aleagă singur pedeapsa ! Spune ce pedeapsă ai ales ? Ei ?

— Fă ce vrei, dar nu mă nenoroci ! răspunse cu un geamăt Akim.

Dinspre moară se auzi zgomotul greoi al apei căreia i se dăduse drumul spre roată. Svaaker își miji ochii, schiță un zîmbet și zise repede :

— Svaaker hotărît ! Ai să scalzi puțin, ai să faci un mic baie ! Scoală-te !

Akim se ridică în picioare. Svaaker îl împinse înainte, îi duse pistolul la ceafă și porniră amîndoi de-a lungul stăvilarului spre moară, sub acoperișul nemișcat al coroanelor de sălcii.

Acolo, stînd pe mal și tot mișcînd pistolul strîns în pumn, Svaaker îi porunci lui Akim să coboare sub malul povîrnit, să intre în apă, să stea sub roată și să nu se miște din loc pînă nu i-o va îngădui el. După ce-l privi cîtva timp cu satisfacție pe Akim, care se zgribulea din pricina frigului și a loviturilor grele ale apei ce cădea fără întrerupere peste el ca o cascadă, Svaaker îl amenință cu pumnul și se duse la lucru.

Peste un sfert de ceas, spărgătorii de piatră îl scoaseră cu niște prăjini pe Akim, istovit de tot, din apă, și-i dădură haine să se schimbe...

Și ziua aceasta, care se pornise atît de vesel, fu întunecată de o întîmplare tristă.

După-amiază Burmakin Ivan Savvici se întoarse la Transvaal. Sosise pe jos, avea o înfățișare jalnică. Anna Pavlovna, uluită și zdrobită de milă pentru soțul ei, leșină. Ivan Savvici căzu îndată la pat, ceilalți de-abia izbutiră să-i scoată cizmele, și omul zăcea acum în așternutul soției sale, murdar, cu părul vîlvoi, cu fața cît un pumn, cenușie-liliachie, îmbîcsită de praf.

Svaaker intră cu zgomot în odaie. Pregătise o cuvîntare de bun-sosit, se umflase ca să o înceapă solemn, dar, după ce îl privi pe socrul său în ochi, răsuflă doar adînc și ieși.

În curte fugări furios cîinele care se tot învîrtea pe lîngă casă și, cu botul ridicat în sus, urla prelung și tînguitor. Dar după cîteva clipe Svaaker fu chemat în casă.

Ivan Savvici, ținîndu-și ridicat maxilarul inferior cu bărbuța lui ascuțită, căruntă, și sprijinindu-se stîngaci cu ceafa de pernă, bîigui stors de puteri:

— Îți încredințez... Viliam... pe soția mea... mama Nadiușei... să dea dumnezeu... iartă-mă...

Viliam Ivanîci se lăsă în genunchi la căpătîiul lui Ivan Savvici, își cuprinse capul cu mîinile și, pe neașteptate, începu să bocească drept ca la țară:

— Scum-pul me-uu ta-tă so-cru, cui ne-e la-ași...

Atunci Nadejda Ivanovna se apropie repede de el, îl apucă de umeri și-l întoarse cu fața spre ea. El își înălță capul și întîlni privirea străină, apăsătoare a ochilor soției sale, care scînteiau într-un chip neobișnuit. Voi să scoată o exclamație de mirare, dar ea i-o luă înainte, rostind poruncitor:

— Încetează cu prefăcătoriile. Pleacă de aici.

Peste măsură de uluit, Svaaker se ridică repede și ieși în vîrful picioarelor.

Nu trecu nici o clipă și docentul universitar Burmakin deveni cu totul nepăsător față de Moscova, de universitate, față de sat, Transvaal, iar bărbuța sa ascuțită și căruntă părea acum ca lipită de fața mică și prăfuită...

Viliam Svaaker obținu ușor încuviințarea ca defunctul să fie îngropat pe insulița din mijlocul eleșteului, care aducea a cimitir, la umbra bolții rotunde a sălciilor.

— Vreau să am întotdeauna mormîntul scumpului meu tată-socru în fața ochilor! Să ies pe mal, să mă uit, să plîng puțin și îndată să mi se facă mai ușor inima!

Înjghebă în grabă o plută, o împodobi cu ramuri de brad, tîmplarii făcură o cruce uriașă și dreseră barca.

Țăranii duseră sicriul pe plută. Viliam Svaaker îl acoperi cu o pînză, luă crucea, și pluta se îndepărtă încet de la mal. Împreună cu sicriul pe plută se aflau Svaaker, care o împingea cu o prăjină, și țîrcovnicul, care stătea înaintea mortului, cu fața spre insuliță.

În barcă veneau soția și fiica lui Burmakin, doi muncitori cu hîrlețele și preotul din sat. Acesta purta

odăjdii zmeurii cu cruci cusute în fir de argint și o camilafcă de catifea. Cu multă băgare de seamă se ținea cu mîna stîngă de prora bărcii, stătea aplecat, învîrtea stîngaci cădelnița, pe care o avea aproape de el. Șuvița rară de fum de tămîie înainta alene pe apă, în urma bărcii. Cu vocea-i hodorogită, ca o flașnetă, popa îi dădu drumul :

— În adormirea fericită... veșnica pome-e-eni...

Iar pe plută țîrcovnicul și Viliam Svaaker îi țineau isonul :

— Vee-eșnica pomeni-re...

Înainte de a se apropia de insulă, Svaaker încetă să mai miște prăjina și rosti visător :

— Am văzut un astfel de tablou trist care se numea Insula Morții. Ca și acum, arătă el cu mîna alaiul de pe apă, insula, și-și duse palma la ochi.

Țăranii, îngrămădiți pe mal, urmăreau înmormîntarea cu o curiozitate posacă. Cunoșteau pățania lui Akim, și în închipuirea lor Svaaker dobîndi o trăsătură nouă, de om primejdios.

La praznicul dat în amintirea lui Burmakin, țăranii, puțin amețiți de băutură și oarecum voioși, nu-l slăbeau pe stăpîn :

— Tu să nu ascunzi, Sviokor ! Cum vine asta : spui că nu crezi în dumnezeu, dar pe mormînt, uite ce cruce ai înfipt. Spune drept !

— Am făcut asta pentru ca scumpul meu tată-socru să nu scoale din mormînt ! îi lămuri Svaaker, amenințînd cu degetul în spre insuliță. Am să mai pun un piatră mare, care o să-l țină bine de tot !

În clipa aceea unul dintre țărani spuse despre Svaaker :

— E sfînt, sfînt ca o prescură, dar încearcă să-l muști — e de piatră !

De atunci își făcu drum în tot județul o nouă vorbuliță despre Viliam Svaaker : prescură de piatră...

După moartea tatălui ei, Nadejda Ivanovna se închise și mai mult în sinea ei ; o cuprinse o ciudată nepăsare față de tot, de parcă nu trăia în Transvaal. Anna Pavlovna plîngea într-una, pierdu ultima fărîmă

de respect, pe care-l purtase ginerelui ei, și îi tot reproșa cele întîmplate, așa că acesta se hotărî curînd să facă un pas verificat prin experiență ca sigur.

Întocmi o căruță cu coviltir și cu roți mici, ce aducea cu furgoanele în care călătoresc circurile ambulante, o încărcă cu tot avutul soacrei și o rugă pe Anna Pavlovna să se mute la neamurile ei care locuiau în capitala județului.

Anna Pavlovna îndeplini această rugăminte cu un sentiment de ușurare. La plecare, își scoase capul din furgon și-și luă rămas bun cu privirea de la fiica ei, apoi făcu repede semnul crucii și rosti doar cîteva cuvinte:

— Așa ne-o fi soarta...

Dimineața, insulița cea rotundă mai păstrează între sălciile sale umbra nopții și din întunericul ei se ridică o cruce înaltă, albă.

Viliam Svaaker stă pe o piatră lîngă închizătorul morii; are o ținută impunătoare, falnică și o privire atentă, ageră.

În spatele lui se ridică noi construcții. Pe pereții lor sînt lipite pe dinafară afișe despre impozit și cooperație, înfățișînd popi cu mutre roșii de chiaburi și semănînd cu niște păianjeni. Cînd oamenii veniți la măciniș nu înțeleg afișele, Svaaker îi lămurește în spiritul vremii. În birou, în colț, în fața icoanei atîrnă în loc de candelă un ciocan și stăpînul vorbește despre acesta cu înduioșare:

— Acesta-i simbolul meu al muncii! Cu acest ciocănaș am început micul meu operă civilizatoare, Transvaalul meu!

În birou, stă la o măsuță o domnișoară adusă de la oraș. În dreapta ei e o mașină de scris, iar în stînga — o mașină de calculat. Domnișoara, pare-se, va trebui în curînd concediată, înzestrată cu o vacă, gîște, făină și trimisă înapoi la oraș...

Uneori, Svaaker își împărtășește planurile și soției sale. Ea stă în colțul întunecos al odăii, ascunzîndu-se de lumina inegală a becului electric. Prin zgomotul

năvalnic și continuu al dinamului care se aude din curte, cuvintele soțului de-abia se pot înțelege :

— Nadin, cunoști Osovnia ? Acest sat sărac și nenorocit care arde după fiecare furtună ? Țăranii și-au pierdut capul, nu știu ce să mai facă. Vreau să fac la Osovnia un paratrăsnet. Țăranul o să care ceva pietriș la gară, iar Svaaker va face paratrăsnetul. Ce spui ?

Nadejda Ivanovna tace. Soțul îngînă un cîntec, apoi spune visător :

— Civilizație !... Svaaker va face electricitate în fiecare sat... Tot județul — Svaaker !

Se apropie de soția sa și repetă stăruitor :

— Nadin !... Nadin !... Cum crezi, Svaaker poate să facă electricitate în tot județ ? Nadin !

Atunci, Nadejda Ivanovna, închizînd ochii, spuse încet și nepăsător :

— Cred, Viliam, că tu poți orice...

1925—1926.

O DIMINEAȚĂ LA VEAJNOE

De lăsata-secului, înaintea postului de Sîn Pietru, păduricile de mesteacăn din jurul satului Veajnoe par străvezii ca smaraldul, și tot ca smaraldul joacă, în ape adînci, verdele pajiștii din partea locului.

În faptul dimineții, înălțaseră în mijlocul pajiștii o roată cu călușei, și cînd ceața ușoară, albăstruie, a dimineții se așternuse pe pămînt, iar roua smălțuise iarba cu boabe lucioase, ca mazărea de mari, stăpînul călușeilor se cruci și făcu din cap semn lăutarilor.

Armonica izbucni vesel ca un animal ținut multă vreme închis și care e lăsat deodată slobod. Toba, sunînd înfundat, ca o copaie, abia de se putea pune la unison cu muzica. Dar o dată ce a prins tactul, nu s-a mai lăsat bătută și, ținînd-o tot așa, cu bărbăție, sparse fără milă liniștea dimineții. Cînd se pornise hărmălaia, mai să crezi că întreaga fire nu va putea ține piept la acest necuviincios asalt al sunetelor ce se revărsaseră puhoi asupra ei. Părea că iarba se va veșteji, mestecenii o vor lua la goană, pămîntul se va căsca, iar cerul se va prăbuși peste pajiște, înghițind pe lăutari cu călușei cu tot. Dar firea își reveni repede, dibuind lesne sunetele care avură darul s-o împace cu această muzică neașteptată.

Cel dintîi începu a zăpăi un dulău nerod. Dormea tocmai somnul liniștit al cîinilor, somnul de dimineață, cînd răsunară țipetele nebune ale armonicii. Javra sări în sus, de parcă cineva i-ar fi dat un picior, își trase coada, falca de jos îi căzu și începu să tremure. Dar cînd desluși petele pestrițe ale călușeilor, simți că-i mînă de om la mijloc și, dezmeticindu-se, fugi hămăind, fără să întoarcă capul.

Nu se astîmpără bine dulăul, că începură să gîgîie gîștele. Un cîrd întreg, cu gîturile lipite de pămînt, porni sîsîind pe pajiște, spre călușei. Cumplite și amarnic de bătăioase porniră gîștele la atac împotriva tărcaților căluți de lemn, gata să-i sfîșie dacă s-ar încumeta cumva să le arate cît de cît vreo vrăjmășie. Dar căluții își holbau ochii de lemn în sus și erau nemișcați ca cioturile. Totuși, sunetele ciudate, de nesuferit, țîșneau tot mai tare din rărunchii lor. De atîta hărmălaie gîștele prinseră groază, și surata care pășea falnic pînă atunci în fruntea cîrdului își desfăcu aripile, se săltă puțin, ridicîndu-și capul pe gîtul țeapăn ca un băț și, fîlfîind din aripi, aproape zburînd, fugi de călușei spre mestecăniș. În urma ei, veni buluc tot cîrdul gîgîind, șuierînd și bătînd din aripi, lăbărțîndu-se deodată, de părea ca un nor alb, ce unduia pe pajiștea verde.

Așa începu acea dimineață. Sunete de nedeslușit — mugete, suspine, guițaturi, lătrături, cotcodăcit și nechezat — răspunseră muzicii călușeilor, și, nu știu cum, deodată ți se păru că numai această muzică se potrivea dumbrăvilor nemișcate de mesteceni, ierbii presărate cu boabe argintii de rouă, ca și acelui cer trandafiriu și rece la soare-răsare și care nu apucase încă să se coloreze în albastru.

Dinspre stăvilarul năpădit de răchite bătrîne, după care se pitea satul pentru a nu fi văzut parcă, se auziră glasuri de copii. Mărunței, îmbrăcați în hăinuțe de culori șterse, zdrențuite, peticite la genunchi și la coate, desculți, semănînd de departe, cu șepcile lor prea mari ce le cădeau pe ceafă, cu niște ciuperci, băiețașii goneau pe stăvilar, spre pajiște. Dispăreau

chiuind în cîte o groapă, săreau afară, se poticneau și cădeau în mîini. De sub picioarele lor țîșnea în evantai pulberea de rouă strălucitoare, răscolită din firele de iarbă. Copiii porniră să dea asalt călușeilor, mai hotărîți și mai războinici decît gîștele. Cînd se apropiară cam la vreo zece pași, se făcu liniște de parcă pusese cineva surdină muzicii. Armonica amuțise deodată și ultima lovitură a tobei răbufni stingheră în liniștea care se așternuse. Băieții se opriră.

Ochișorii lor albaștri, negri, căprui, spelbi, nespălați, dar limpezi și strălucitori, rămaseră pironiți asupra căluților năzdrăvani împodobiți cu ceaprazuri.

Căluții aveau șa, frîu, coame pletoase ce fluturau de zor. Copitele micuțe scăpărau scîntei, iar cozile le țineau bîrligate. Căluții nu erau mai mari decît niște berbeci bătrîni și chiar și capetele le țineau ca berbecii : gata-gata să împungă.

Puștii rămaseră nemișcați, fără glas. Pumnișorii lor zvîcneau, se căzneau să-și potolească răsuflarea zgomotoasă, încinsă de atîta goană, dar pieptul nu le dădea ascultare, și numai buzele le tresăreau și se căscau ca ciocurile de pui care n-au învățat încă să ciugulească.

— Ian te uită, bîigui în sfîrșit un băiețaș cu ochii ca viorelele, ăsta e ca al lui nenea Fanaska !...

Și arătă cu capul un căluț roib. Dar două glasuri îi răspunseră pe loc :

— Auzi ! Ca al lui Fanaska ? Vezi-ți de treabă.

— Ce tot îndrugi ?... Al lui Fanaska e sur !

Atunci băiețelul cu ochii albaștri, țuguindu-și buzele și smiorcăind din nas, țipă :

— Păi acela e bătrîn, dar mînzul e roib. Tu nu știi nimic.

Unul din ei, mai răsărit, întrebă :

— Ăla care-i, noatenul ?

— Da, noatenul, roibul. Deunăzi a fugit noaptea din ceair și Fanaska a răscolit toată pădurea pînă a dat de el ! Deodată se porniră să vorbească cu toții laolaltă și pe nesimțite se apropiară de călușei. La început pipăiră scările, rînd pe rînd, unul cîte unul, le atingeau cu multă băgare de seamă, ținîndu-și răsfi-

rate degetuţele butucănoase. Apoi, unul din ei lovi uşor cu palma crupa unui roib şi strigă, îngroşîndu-şi vocea :

— Dă-i drumul !

Căluţul se legănă lin pe bara de fier, iar deasupra lui, sub baldachinul de pînză, prinseră a licări ţarţamurile aurite.

Copilaşii izbucniră în rîs şi fetişoarele lor erau numai zîmbet. Zîmbetul înflorea pe obrăjorii cafenii, pietroşi, mijea pe sub cozoroacele şepcilor, se pitea fără să se poată ascunde în adîncul senin al ochilor, şi întindea pînă la urechi sau ţuguia hazliu buzele arse de vînt.

Iată că un băieţaş cu picioarele strîmbe îndrăzni să-şi proptească piciorușul gol în scara mică, se săltă, apoi, chiuind sări jos şi făcu cîteva tumbe.

Atunci ţin-te rîs !

Un altul apucă un bălan de buza de sus, se aplecă şi, privind la dinţii rînjiţi ai calului, spuse :

— E diavol bătrîn !

Alte rîsete.

Stăpînul căluşeilor, un bubos cu nasul vînăt ca o prună necoaptă, se apropie de copii cu biciul în mînă şi le zise :

— Decît să vă ţineţi de drăcii, mai bine aţi da o fugă în sat să spuneţi că au sosit căluşeii !

Băieţaşii s-au dat puţin înapoi, fără a scoate o vorbă.

— Şi cît costă ? întrebă într-un tîrziu cel cu ochii albaştri.

— Trei copeici.

— Pentru o singură dată ?

— Păi da, pentru o singură dată.

— Şi... de multe ori se învîrte într-o singură dată ? întrebă cel cu ochii albaştri, după ce mai stătu pe gînduri.

— Las' c-ai să ai timp să numeri atunci, îl lămuri omul.

— Auzi tu, trei co-o-peici ! repetă tărăgănat şi în bătaie de joc băieţaşul. Cu trei copeici, ehei !

Şi-şi îndesă mai bine şapca.

Băieţaşii mai zăboviră un timp, uitîndu-se tăcuţi la omul cu căluşeii. Dar deodată, un prichindel gîngăvi:

— Nene, învîrte-o mai întîi goală...

Toţi rîseră de el, şi băieţaşul, fîstîcindu-se, făcu stînga-mprejur şi fugi pe pajişte spre sat, strigînd celorlalţi, cînd ajunse aproape de stăvilar:

— Mă duc!

Pe urmele lui porniră în iureş şi ceilalţi copii, chiuind cît îi ţinea gura.

Aşa a început bîlciul la Veajnoe în ziua de lăsatasecului, înaintea postului de Sîn-Pietru — obicei vechi şi împămîntenit. De îndată ce soarele îşi miji geana deasupra păduricilor, făcînd să descrească umbra mestecenilor, locurile de jur împrejur se smălţuiră de gătelile fetelor.

Tot răsărind şi dispărînd una cîte una printre mesteceni, ţi se părea că nu fetele forfoteau, ci mestecenii umblau din loc în loc, oprindu-se cînd ici, cînd colo!

Ţinîndu-se una de alta, fetele veneau de-a dreptul pe drumul care despica mestecănişul în două şi se pierdea apoi spre depărtări, în băsmăluţele şi iile lor albe, vîrstate de pete de lumină, ce ţîşneau din frunziş. Dumbrăvile erau verzi ca smaraldul, aproape azurii, iar cerul azuriu deasupra lor, împodobit cu nori albi pufoşi, bătea şi el într-un verde ca smaraldul. Albul mestecenilor şi albeaţa basmalelor din capul fetelor se învolburau în verdele ca de smarald, la fel ca norii de pe cer, de nu ştiai unde-i capătul pămîntului şi unde începe cerul. Totul în jur părea cufundat într-un fel de bahnă orbitoare şi unduitoare, de un alb-verzui.

Şi în această bahnă, ca o tremurare uşoară care încreţeşte luciul apei, licăreau sarafanele galbene, cum e gălbenuşul de ou, purpurii ca sîngele, vişinii sau albastre ca cerul.

Şuvoiul de oameni se revărsa din trei părţi, dar mai cu seamă pe drumul care tăia păduricea, apoi dinspre stăvilar, cîte unii veneau de-a dreptul peste pîrleaz. Fetele, ţinîndu-se de bulumaci, se rostogoleau peste prăjinile pîrleazului sau se strecurau pe sub ele şi zăboveau apoi îndelung, scuturîndu-şi şi potrivindu-şi

sarafanele, strîngînd mai bine cingătoarele și înnodîndu-și cu grijă colțurile basmalelor.

Bîlciul e în toi.

Stîlpii pe care se învîrtesc călușeii încep să se clatine și căluții nu mai gonesc lin: cînd se avîntă în sus, cînd se prăbușesc aproape pînă la pămînt. Dar călușeii se învîrtesc necurmat, la fel de vijelios, baldachinul deasupra lor se umflă ca o pînză de corabie, iar țarțamurile par gata-gata să se rupă și să zboare în toate părțile.

Proprietarul călușeilor e leoarcă de sudoare. Coșurile de pe fața sa sînt roșii ca focul, iar nasul i se învinețește rău. Abia de mai pridideşte să-i atingă cu șfichiul biciului pe șolticii care încearcă să se dea în călușei fără să plătească; băiețașii roiesc ca niște tăuni în jurul călușeilor, trag de picioare pe călăreții „cu bilet", aleargă roată, în cîrduri, luîndu-se la întrecere cu telegarul favorit, și nu o dată, strigătele lor de bucurie, de nestăpînită veselie, acoperă armonica și toba.

Dar armonica și toba călușeilor nu sînt singurele instrumente muzicale pe pajiște. Roata vie a băiețașilor din jurul caruselului nu se învîrte singură, mai are în apropiere alte cercuri. În mijlocul acestora e mai multă liniște, fetele și flăcăii stau nemișcați în șiraguri dese, și numai înăuntrul cercului joacă fetele, bătînd pămîntul cu călcîiele și dînd din mîini. Aici armonicile sînt mai potolite, dar, sînt și multe și neobosite, cîntînd fără astîmpăr, așa cum răsună vuietul și suspinele apei stîrnită de roțile unei mori.

Flăcăii, deși se întîlniseră mai din vreme cu fetele, stau laolaltă grămadă și, ca și ele, cot la cot. Par înfumurați, cu privirea încordată, iar din gură scuipă coji de semințe de floarea-soarelui, ca daracul scama de la lînă.

Între ei, unul, Alexei, se deosebește de ceilalți printr-o înfățișare mai aleasă. Are mîini delicate, de loc țepene, și știe a arunca cîte un zîmbet fulgerător de repede, cum rar se vede la oamenii de la țară. E bine legat, are umeri lați și nu-i prea înalt. Fetele trag cu

ochiul la cămașa lui de stambă, cu dungulită subțire, liliachie, cu o tăietură adîncă pe pieptu-i gol și în spate cu un guler marinăresc cusut caraghios. În cămașa asta, Alexei seamănă cu un boboc de gîscă, dar ți-ar fi nu știu cum să rîzi de el : flăcăul cunoaște rînduielile de la oraș și cată cu destulă îndrăzneală să facă acestei mode vad nou în sat.

Tocmai cînd își ochise un locșor în cerc și se așeză alături de armonist, făcîndu-i șăgalnic cu ochiul, se iscă un mare tărăboi printre fetele care stăteau în afara cercului.

— Hristea, Hristea ! începu să țipe o fetișcană și, îndată, un rîs puternic, din rărunchi, răsună deasupra capetelor.

— Aoleu, măicuță, mi-e frică de gîdilat ca de moarte !

— Ciupește-o, ciupește-o !

— Hristea, ha-ha-ha ! Nu mă ati-i-nge !

— Aoleo ! Mi-e frică !

Țipetele se învălmășiră, răsunînd ca un urlet, și, ca niște ghemotoace, sarafanele pestrițe prinseră a se învîrti pe pajiște. În apropiere un flăcău fu împins să intre în cerc, dar se împotrivea. Și iată că, deodată, cercul se rupse, se frînse, nici urmă de el, și vălmășagul pestriț de basmale, cămăși brodate, brațe arămii, opincuțe, sarafane și călcîie goale se rostogoli pe iarba călcată, bătătorită a pajiștii.

Alexei îl îmbrînci pe furiș pe un băietan, în grămadă. Căzînd, băietanul îl trase după el și pe vecinul său, și, cît ai clipi, fetele, tăvălindu-se pe jos, începură să țipe ca din gură de șarpe, strivite sub povara trupurilor tari, ciolănoase, ale flăcăilor.

Stînd deoparte, Alexei privea la această ispravă a lui, zîmbetul îi era cînd batjocoritor, cînd îngăduitor, apoi deodată, pierindu-i de pe buze, fața i se schimbă și se vedea cum fălcile colțuroase încep să-i tremure și cum i se întunecă privirea de plictiseală. Dar repede, repede își recăpătă obișnuita-i înfățișare de fante de țară, chipeș și fercheș nevoie mare.

Vînzoleala se potoli însă tot atît de repede, cum se pornise. Fetele, așezîndu-se ca și la început, în șir des, umăr la umăr, făcură din nou cerc.

Printre ele era și Hristea. Ea își înnoda tocmai băsmăluța spălăcită plină de semințe de floarea-soarelui și fața nu i se vedea bine. Apoi își potrivi, ca nevestele, părul ieșit de sub broboadă, înălță capul și privi în jur.

Flăcăii se umflară în pene. Alexei își întinse înainte un picior îmbrăcat într-un pantalon marinăresc care cădea larg și-și repezi în sus sprîncenele. Armonistul icni deodată și-și plimbă ca vrăjit degetele pe clapele din stînga, cu viers subțire, ale armonicii sale cu două rînduri. Hristea nu-și revenise încă după iureșul de odinioară. Îi săgetă pe toți cu albul strălucitor al celor două șiraguri de dinți mici, aproape pătrați, trase adînc aer în piept și, apăsîndu-și coastele cu pumnul, aruncă într-o răsuflare:

— Aoleo, fetelor, nu știu ce mă înjunghie aici!

Cînd rîdea, obrajii ei bucălați se săltau ca niște mingi pînă sub ochi și strălucirea privirilor ei se putea ascunde, dispărînd oarecum, pitită după aceste mingi elastice, încinse de sînge cald. Mai să crezi că sîngele o să-i țîșnească din obraji, atît erau de vîrtoși și de rumeni.

Fetele o împingeau ușurel pe Hristea să iasă la mijloc, dar ea nu se urnea din loc, arătîndu-și mereu dinții strălucitori și privind peste umăr. Era fericită: toată lumea aștepta ca ea să pornească la joc, toți se uitau la ea.

Deodată, Alexei rosti tare:

— Ia nu mai fă mofturi!

Iar Hristea de colo, către suratele ei:

— Credeți că fără voi nu știu ce să fac?

Și ieși la mijloc.

Armonica îi așternu înainte ca un covor o melodie săltăreață. Ea își șterse buzele, strînse mai bine băsmăluța cu semințe, își îndoi celălalt braț din cot, așa fel încît mîna să-i vină în dreptul umărului, și începu domol să bată pămîntul cu călcîiele. Privirea i se îngîndurì, de parcă avea de făcut cu multă luare-

aminte nu știu ce muncă de seamă. Numai picioarele în opincuțe, care frămîntau surd iarba, și mîna pe care și-o plimba în fața ochilor, numai ele se mișcau. Trupul parcă-i împietrise, așa că acum puteai vedea cît era de bine legat și de sprinten, cu umerii lin rotunjiți și spatele ușor unduiat. Își mișca tot mai repede picioarele, făcînd fel de fel de figuri din ce în ce mai încurcate și pămîntul răsuna tot mai tare sub călcîiele ei, iar pieptul, strîns în sarafanul decolorat, sălta sprinten, ca și obrajii ei aprinși.

O fetișcană deșirată, într-un sarafan de culoare albăstrie, țîșni în mijlocul cercului, fluturîndu-și băsmăluța și lovind pămîntul cu călcîiele cizmulițelor scurte. Nimeni nu se uita la ea, iar fata se tot frămînta în fața Hristei, fiindcă așa cerea jocul și nu din dorința de a-și arăta măiestria, și se ferea ca nu cumva s-o încurce.

Dar să fi vrut cineva s-o încurce, că nu izbutea. Dintr-o sută de fete prinse în joc, ochiul oricui ar fi ales-o fără greș, atras de viguroasa îndoitură a coatelor ei arămii, de șoldurile pe care i le ghiceai mlădioase sub sarafan, de boiul ei îmbietor.

— Un drac de fată! exclamă pițigăiat un flăcăiaș sfios ștergîndu-și cu limba scuipatul ce i se prelingea pe buze.

Îl împinse pe Alexei cu umărul.

Acesta, nespus de îngîmfat, se mută de pe un picior pe altul, apoi întoarse spatele fetelor prinse în joc și, fără să se pripească, își făcu loc printre flăcăi și fete.

Îndată ce Alexei ieși din cerc, armonica, ca și cînd ar fi obosit, începu să-și încetinească goana. Jocul se încheie ; nu se mai găseau alți doritori. Fetele se strînseră grămadă și porniră spre dumbravă.

Ceva mai încolo de călușei, lîngă o șură părăsită se înjghebase la iuțeală un cort din velințe. La umbra lui înăbușitoare se bălăbăneau pe niște stinghii două legături de covrigi, tari ca piatra, și se înălțau saci cu semințe de floarea-soarelui. În fața cortului, ținîndu-se de mînă, cu burțile lor mici ca niște bășici împinse în afară, se zgîiau cîteva fetițe, care nu-și luau ochii de la aceste bunătăți.

Fetele mai mari zăboveau lîngă tarabă, își umpleau băsmăluțele cu semințe și apoi porneau, plutind parcă, spre pădurice.

Acolo, în tihna înmiresmată de aroma cojii de mesteacăn amestecată cu mirosul dulceag de putregai al băltoacelor mocirloase, fetele, moleșite, îngînau un cîntec după altul, dar urzeala lor parcă se destrăma, se rupea, împotmolindu-se în năduful mieros al dumbrăvii.

Cineva prinse de veste că Hristea, despărțindu-se de celelalte fete, se pierduse printre mesteceni. Au hăuit-o de cîteva ori cu glasuri adînci, răsunătoare. După ce se potoliră strigătele în dumbravă, se auzi în apropiere glasul ei :

— Fetelor, am găsit aici mînătărci, uite cîte !

Izbucniră, în ropot, strigăte vesele :

— Bagă-te mai adînc în tufișuri, ai să dai acolo de mînătărci așa de mari că n-ai să le poți rupe !

— Dacă n-o să-ți ajungă coșul, strînge-le în poală !

— Hristea, uuu ! Lasă-ne și nouă, să gustăm barem !

Rîsetele și țipetele cutremurară văzduhul îngroșat de zăpușeală, mirosul pătrunzător de mesteceni prinse a fremăta între trunchiuri și, ca atrasă de atîta veselie, năvăli în dumbravă o boare sprințară, aducînd cu ea bubuit de tobă, cîntec săltăreț de armonici și larmă de glasuri.

Hristea rămase o clipă locului, ascultînd zgomotul, cu obrazul rezemat într-un deget ; apoi, cu un gest a lehamite, se îndreptă în spre locul de unde veneau glasurile și strigă mai mult sieși, decît fetelor :

— Mă pizmuiți !

Trînti cu putere mînătărcile, care, lovindu-se de un mesteacăn, se făcură fărîmi.

Hristea o luă la fugă prin mestecăniș. În acea parte pădurícea se rărea — locul ținea de comună și autoritățile îl lăzuiau cu mult sîrg. Sărind peste mușuroaie și ocolind ușor copacii, Hristea ajunse în fugă în cîmp.

Prin lanurile pe alocuri tărcate cu galben, mergea Alexei. Bluza lui marinărească, liliachie, tresălta în ritmul mersului legănat și se umfla ușor la adierea

vîntului. Călca leneș, pufăind dintr-o țigară subțire.

Hristea ridică puțin poalele sarafanului și-l ajunse din urmă. Era înfierbîntată de fugă, mărgelușe de sudoare i se strînseseră șirag în jurul sprîncenelor și pe buza de sus, iar în obraji sîngele îi năvăli mai tare.

Alexei zvîrli mucul în lan.

— Trebuia s-o faci mai din vreme, aruncă el cu ifos.

— Mi-era să nu bănuiască ceva fetele, căută să se apere Hristea, abia trăgîndu-și sufletul și potrivindu-și sarafanul și băsmăluța.

— N-au decît!

— Ție puțin îți pasă...

Alexei ridică deodată mîna, pocni cu palma peste genunchi și apucă cu băgare de seamă, de pe pantalon, o muscă strivită.

— Am intrat în gura lumii, se necăji Hristea.

— Ei și! făcu Alexei.

El nu grăbea pasul și toată ținuta sa parcă întărea că nu se întîmplă nimic deosebit. Abia de catadicsi să-i arunce o privire cu coada ochiului. Dar cînd intrară în huceagul ce se-ntindea buiac pe malul gîrlei, Alexei petrecu un braț după mijlocul Hristei, îi strecură o mînă în subsuoară și îi strivi cu palma sînul vîrtos. Hristea își arătă într-un zîmbet dinții pătrați și îi apucă cealaltă mînă...

Au stat apoi întinși pe țărm, acolo unde malul se prăvălea spre rîu și de unde se vedea apa neagră, nemișcată. Stăruia acolo un miros dulce, moleșitor, ca de tămîie, de obligeană. Din pricina acestui miros și a sfîrșelii tot atît de dulci ca mirosul de obligeană, Hristea simți cum o cuprinde somnul. Se întinse pe spate, cu palmele sub ceafă. Pe piept cămașa îi ieșise din sarafan, broboada albă i se bălăbănea pe alături și niște șuvițe de păr, scurte și subțiri, i se ciufuliseră.

Alexei, cu capul culcat pe pîntecul Hristei, scotea cu migală de pe bluza lui marinărească firicele de iarbă. Sta întins incomod, într-o rînă, ca nu cumva să-și boțească pantalonii după ultima modă, călcați

pe dungă. Deodată, sări ca ars: alergă spre apă, dîndu-și capul pe spate.

Hristea se ridică în coate.

— Ce-ți veni?

Alexei nu răspunse.

— Lexei!...

— Un cocor, răspunse el privind în sus. A trecut jos de tot, al naibii!

— Era mare?

Alexei se apropie de Hristea, își potrivi șapca și-și trase o buclă sub cozoroc.

— Păcat că n-am pistolul la mine, l-am uitat acasă. Ehe, dacă aveam pistolul — bum! și gata, rosti el făcînd pe grozavul. Toți cocorii sînt mari. Vara trecută eu și morarul am doborît unul. Zbura — ehei! sus de tot. Morarul a ochit cu flinta sa și... bum! Dau fuga, găsesc cocorul pe o coastă, sprijinindu-se numai cu o aripă și un picior. Și avea niște picioroange! Întind mîna să-l apuc, dar el mă chitește o dată, în locul ăsta, cu ciocul, mai-mai să mă străpungă! Era o dihanie! Ei, dar apoi i-am venit de hac: i-am sucit gîtul...

— Zi, cu pistolul m-ai mințit, nu-i așa?

— Iote! Da' din armată, ce, nu pot să-l am? Proprietate personală.

Hristea se uită cu admirație la Alexei. El se umflă în pene și-și luă o poză țanțoșă.

— Lioșa, mă Lioș, îl chemă ea.

— Ei, ce vrei?

Făcu o mișcare de parcă ar fi avut de gînd să plece.

— Spune, e adevărat că-i dai tîrcoale Tankăi?

— Dar tu?

— Îți jur pe sfînta cruce, Lexei, dacă te gîndești la Stiopka, el, nu eu, se grăbi să-l lămurească Hristea.

Dar Alexei se și supărase. Se mai cercetă o dată, încruntat, din cap pînă-n picioare și-și curăță pentru a zecea oară hainele.

— Taică-său vrea să-l însoare, se grăbi să-i spună Hristea.

— Poate c-o să te pețească pe tine, o întrerupse Alexei și adăugă, imitînd fandoselile de la oraş : — Ei, rămîneți sănătoasă, eu trebuie să plec!

Și dispăru în tufișuri.

— Lioșa! strigă Hristea.

El nu răspunse. Nu trecu mult și nu se mai auziră nici crengile trosnind și nici foșnetul frunzișului.

Hristea își potrivi cozile și se căzni să-și netezească pe genunchi poala boțită a sarafanului.

1925.

ÎNTÎLNIRE CU TRECUTUL

De mulți ani nu mai fusesem în orașul meu natal, în care îmi petrecusem copilăria. De curînd însă am fost pe acolo.

Pe locul unde era cîndva un singur oraș, sînt astăzi două. Au dispărut întinderile tăcute ale bostănăriilor, care se pierdeau șerpuind în zare de-a lungul Volgăi, adăpostite spre apus de crîngurile și de livezile de pe povîrnișul dealurilor. Peste tot uzine, străzi, drumuri, iar uzine și iar străzi. Auzi schimbul de tuse răgușită a claxoanelor de automobile, vezi cîte un avion strălucitor coborînd cu băgare de seamă pe aeroport. În jur totul este săpat, răscolit, răsturnat, dat peste cap, îngrămădit. Straturile de pămînt negru, roditor de prin grădini și bostănării se uită trist de sub grămezile, mușuroaiele și movilele de lut sterp, galben-roșcat. Dar cum îți ridici privirile de la pămînt vezi pe cerul opac și îmbrobodit de fum contururile unor turnuri, eșafodajele unor pasarele — desenul unei lumi stranii, răsărită parcă din străfundurile unor epoci geologice, ca să răstoarne într-o groapă a neființei toată lumea de pînă acum, năpădită de buruieni.

Mă atrăgeau totuși ungherele și colțișoarele odinioară atît de bine cunoscute. Ce s-a păstrat, ce s-a dus,

ce oameni au mai apărut și cum se mai respiră pe străzile ce-mi păruseră altă dată atît de înăbușitoare, încît invidiam pînă și vrăbiile ca pe niște ființe fericite.

Am văzut casa, unde — cu cîți ani în urmă ? — am compus prima epistolă de dragoste, sorbind inspirația din volumul : *Un erou al timpului nostru* de Lermontov. E surprinzător cum s-au micșorat, cum s-au sfrijit toate în casa aceasta ! Cum au crăpat și s-au zbîrcit șițele acoperișului, cum s-au strîmbat cercevelele sculptate ! Și ferestrele, ferestrele ce mici sînt ! Iat-o pe aceea pe care m-am uitat cu inima strînsă la pogromurile sutelor negre — o ferestruică micuță și oarbă, dar care pe timpuri dezvăluise înaintea ochilor mei înspăimîntați un noian de grozăvii și de dureri, într-o perspectivă de necuprins. Iată ușa pe care am închis-o încetișor după mine, cînd am fugit de acasă și am lăsat-o pe mama, fără să știu unde mă va duce primul drum pe care mă aflam singur, în grija nimănui. Canaturile șubrezite ale porții de la intrare, pămînt gol în locul straturilor de flori și al băncilor și, alături, portițele strîmbate de la curțile vecine — toate păreau că mă privesc cu oarecare nepăsare, vorbind într-o doară între ele : „Cine se uită așa la noi ?" „Nu-l recunoașteți ?" „Cum de nu, ne aducem aminte ! Băiatul cela ochios care se cățăra pe acoperișuri." „Ce a mai îmbătrînit drăguțul de el !"

— Da, da, murmuram eu, și aici au îmbătrînit toate, au îmbătrînit...

Am colindat multe străzi cunoscute și deodată m-am pomenit în fața clădirii școlii, care mi-a amintit într-o clipă primii ani de învățătură. Am intrat în curte. Pămîntul era bine bătătorit și ușor acoperit cu un strat de praf fin, ca o pudră. Am recunoscut acest pămînt și, ca și cum aș fi dat buzna în recreație după lecție, am cercetat toate ungherele curții : încotro să alerg ? Am lovit cu călcîiul în pămînt — era îndesat și mi-a răspuns cu un sunet plin și sonor, binecunoscut, cum îi răspundea altădată tropăitului zglobiu al școlarului. Intr-un ungher îndepărtat, la umbra unui zid de cărămidă, se tupilau, una lîngă alta, tufe de li-

liac, același liliac de altădată; doar tulpinele i se gîrboviseră și se uscaseră de bătrînețe, de semănau cu niște mușchi disecați, fibroși și răsuciți ca niște frînghii. Toamna îl despuiase de frunziș, dar eu îl vedeam tot alb și tot în floare: într-o zi luminoasă de aprilie rupsesem, sărind în sus, o ramură mirositoare, pe care am dat-o surorii mele. Ea, în rochie albă, mergea încet lîngă mine și căuta printre florile de liliac pe cele cu cinci petale. Le numea „aducătoare de fericire", și mă punea să înghit aceste steluțe reci și amărui. Eu le mestecam, și abia acum îmi dau seama că atunci gustam într-adevăr adevărata fericire.

Întorcîndu-mi privirea dădui cu ochii de vechile ferestre mari ale coridorului școlii, cu forma lor neobișnuită, semiovale, cu cercevele împletite des, cu geamuri mărunte, în formă de trapez. Vrînd să văd cum arată acum acest coridor, deschisei ușa și mă izbi aceeași mireasmă, din zilele îndepărtate ale copilăriei. Scîndurile dușumelei, scobite parcă înadins, ca niște luntre, erau tot atît de solide ca și înainte, iar pereții de piatră păreau și mai groși.

Învățătoarea, înconjurată de niște fetițe, stătea pe pervazul unei ferestre. Oprindu-se din vorbă, ele se uitară toate țintă la mine și a trebuit să le explic pentru ce am venit. Cînd fetițele auziră că și eu am învățat la școala lor, mă măsurară cu luare-aminte, din cap pînă în picioare, uimite, îngrozite aproape la gîndul că timpul le va putea face să arate așa cum arătam eu atunci. Tulburat, nici n-am apucat să-mi vin în fire că ele l-au și adus pe director, care m-a salutat destul de rece. Purta o haină cu pătrățele mici și pestrițe, o cămașă rusească cu guler brodat, și smocurile mustății cărunte, și părul tuns perie, cărunt și el, se potriveau cum nu se poate mai bine cu haina lui demodată și cu cruciulițele broderiei.

— Poftiți la noi, în cancelarie, mă rugă el.

Am urcat la etaj și am intrat într-o odaie pe care am recunoscut-o îndată.

— Aici a fost înainte clasa a treia, i-am spus, iar aici, după ușă, în a doua, am învățat eu. Dacă un

profesor se îmbolnăvea, celălalt deschidea ușa și ținea cursul în două clase în același timp.

— Și vă amintiți de profesorii dumneavoastră ? mă întrebă directorul.

— Cum să nu-mi amintesc ? Unul din ei era bunicul meu. Locuia aici, jos, și îi arătai podeaua.

— Acuma stau eu acolo.

— Nu-i așa că aveți o fereastră semiovală, ca în coridor, care dă spre stradă ?

— Întocmai, așa e.

Mi-am amintit cum mă duceam la bunic, de Paști și de Crăciun, cum o dată, uitîndu-mă pe fereastră, am răsturnat din nebăgare de seamă un pahar de cafea cu lapte pe fața de masă curată și cum s-a îngrozit maică-mea de pozna mea.

— Îngăduiți-mi să folosesc vizita dumneavoastră în scopuri pedagogice. Să mergem în clasă, îmi propuse directorul și deschise ușa.

Elevii se sculară în picioare cu acea explozie instantanee de curiozitate și de bucurie, care ne cuprindea și pe noi întotdeauna cînd ora era întreruptă pe neașteptate.

— Copii, a venit să ne viziteze școala un fost elev al ei, care, ca și voi, a învățat aici, tovarășul... începu directorul și își încheie haina în pătrățele, pe pîntecele lui supt. Clipind din ochi din pricina luminii, rostea cuvintele ca și cum ar fi picurat un medicament într-o sticluță și, cu toată intenția atît de lăudabilă a directorului, fața elevilor trăda dezamăgire ; totuși ei trăgeau încă nădejdea că ivirea mea i-ar putea interesa într-un fel.

— Așa este, le spusei, după ce directorul tăcu, am stat și eu la pupitrul acela din colț, acum patruzeci de ani bătuți.

— U-u-uh ! făcură băieții și fetele, într-un singur glas.

Dacă clasa ar fi avut cunoștințe despre antichitate, cu siguranță că aș fi părut în ochii lor drept Homer înviat.

Strălucirea atîtor priviri ațintite asupra mea din toate băncile era atît de vie, încît o simțeam cum aș fi

simțit o atingere fizică. Am început să întreb care erau cărțile lor preferate. Primele răspunsuri fură prudente, apoi, mai îndrăznețe, începură să curgă care mai de care și deodată, o voce melodioasă de altist răsună, acoperindu-le pe celelalte.

— Mie, Borea Vasilcikov, îmi place să citesc tot felul de aventuri.

— Stai jos, stai jos, zise directorul.

Dar Borea Vasilcikov nu era atît de ușor de potolit cînd toată clasa avea privirile ațintite asupra lui. Era vesel, cu umerii rotunzi, cu capul mare, cu părul blond-castaniu lins, pieptănat pe spate, răsfirîndu-se în chip de evantai spre tîmple. La vîrsta lui Borea Vasilcikov visam și eu să am o asemenea freză și încercam chiar să-mi ud părul și să-l frec de zor cu degetul mare, ca să-l fac să stea lins spre spate, dar șuvițele îmi cădeau mereu pe frunte. La Borea Vasilcikov părul stătea lins, contrazicînd parcă toate legile naturii. Nici nu apucai să întreb cui îi place să meargă la teatru, că se și auzi din nou alto-ul lui ca de fanfară:

— Eu, Borea Vasilcikov, am văzut șapte spectacole diferite.

— Stai jos, nu mai sări.

— Pot să spun ce spectacole am văzut?

— Stai jos, nu vorbi neîntrebat.

La început mi s-a părut că acum patruzeci de ani am fost și noi la fel: în bănci se vedeau aceleași cămășuțe de stambă de toate culorile, degetele noastre erau tot așa mînjite de cerneală, și ne lipseau și nouă la gulere nasturii rupți în recreații. Dar abia m-am așezat în banca mea de altădată și m-a și cuprins un sentiment amar: fusesem cel mai posac din toată clasa, cel mai fricos și cel mai obosit; eram ros de tristețe, nu-mi doream decît un singur lucru — să fug de la școală. Și toți vechii mei colegi, cu cămășuțele lor de stambă, se uitau pe sub sprîncene și aveau și ei mutre chinuite, de parcă așteptau mereu vreo pedeapsă. Mi-am trecut energic mîna peste față, ca să-mi gonesc amintirile urîte.

— Care din voi e cel mai bun elev? i-am întrebat.
— Eu, Borea Vasilcikov, sînt cel mai excepțional!
— Mereu sare el, observă directorul, răspunzînd la zîmbetul meu, își strică mult prin purtarea sa.

Borea Vasilcikov se repezi pe loc:

— Am să-mi dau osteneală la purtare, dar atunci nu care cumva s-o stric la învățătură.
— Totuși încearcă.
— Am să încerc, făgădui Borea Vasilcikov și își lăsă, supus, privirile în pămînt, sub bancă; dar clasa, care pare-se că-l cunoștea bine, izbucni în rîs.

Îmi luai rămas bun, făgăduind să trimit cărți de citit, și n-apucai să închid ușa în urma mea, că-mi sună în urechi același glas îndrăzneț, acoperind vuietul clasei:

— Nu uitați o cărticică pentru premiantul Borea Vasilcikov!...

La intrarea din coridor în cancelarie era o scăricică îngustă. Balustrada era proaspăt vopsită în albastru, straturile suprapuse de vopsea, timp de zeci de ani, deformaseră complet ornamentele balustradei, îngroșînd bilele și stîlpii, dar mi-am amintit imediat de ceva și, ridicîndu-mi ochii în tavan, am întrebat:

— Spuneți-mi, vă rog, acolo în pod...

M-am oprit pentru o clipă: un miros ciudat mi-a izbit parcă nările, amețindu-mă; mi-am amintit cum veneam la bunicul meu cu prilejul vreunei sărbători, primăvara, cînd vremea începea să se încălzească. Mă ridicam de la masă înaintea celorlalți, cînd cei mari discutau cu aprindere, așa că uitau cu desăvîrșire de mine. Școala era în clipele acelea altfel ca de obicei: tăcută, dar o tăcere vibrantă care te înfiora. Eu mă urcam încetișor în pod, ținîndu-mă de barele reci și lunecoase, vopsite cu ulei, ale balustradei. Deschideam ușița și îndată mă simțeam prins într-o lume tainică, ce mă lua cu ea. Cupola întunecată și încinsă a podului se umplea din ce în ce mai mult de șuiere, foșnete, bătăi de aripi, tăind parcă văzduhul: erau locuitorii speriați ai streșinilor — porumbeii — care se ridicau, întîi unul cîte unul, apoi

perechi, în urmă stoluri întregi, zburînd spre ferestruica podului. Împiedicîndu-se de spărturile geamurilor și de crăpăturile cercevelei, droaia lor deasă astupa toată lumina, pînă ce stolul scăpa la aer și îmbulzeala se potolea: pe urmă începeau iar, cîte unul sau perechi-perechi, să-și ia zborul prin ferestruică. Călcam fără zgomot, pe stratul de găinați, moale ca mușchiul, pe lîngă coșurile lipite cu lut, aplecîndu-mă peste cuiburi, speriind păsările ce stăteau neclintite, clocind, sau mă uitam la puii care piuiau cu ciocurile deschise și-și fluturau aripioarele golașe, ce păreau niște bucățele de carne vînătă. Cîteodată luam în palmă oușoarele mici și calde. Aveau un miros dulce-amărui de vînat viu. Pe lîngă coșuri, prin unghere mai ascunse, păsările stăteau cîtva timp neclintite și, luîndu-și zborul la trecerea mea, mă speriau atît de tare în tăcerea ce domnea acolo, încît mi se tăia răsuflarea, și astfel trăgeam în mine izul de neuitat al podului, în care se amestecau mirosul dulce-amărui al penelor, acreala găinațului și funinginea coșurilor. Mirosul acesta mă trăda cînd, scuturîndu-mă cu grijă, mă întorceam la cei mari.

— Iar te-ai urcat la porumbei, neastîmpăratule!...

— Spuneți-mi vă rog, repetai după ce-mi trecu amețeala care mă apucase, acolo în pod au fost pe vremuri porumbei...

— Cum nu, răspunse directorul; i-am mai apucat și eu. Dar i-am mîncat pe toți în timpul foametei.

— Și chiar nu se mai înmulțesc?

— Nu. Nu se mai încred în noi. Dar închipuiți-vă și azi mai e în pod un strat de trei sferturi de metru de murdărie de păsări. Vreau să curăț podul, cer în fiecare an credite, dar nu mi se acordă.

— Spuneți grădinarilor. Ei o să vă și plătească pentru gunoi.

— Dar, vedeți, e cam... spuse directorul oarecum plictisit.

M-a condus jos. Încă o dată se deschise înaintea mea coridorul larg, luminos, cu galeria lui de ferestre ciudate, și mi-am luat rămas bun de la priveliștea aceasta, de bună seama pentru totdeauna.

În ziua aceea trebuia să țin o lecție în fața studenților Institutului pedagogic. Îmi mai rămînea o oră liberă și m-am hotărît s-o petrec umblînd pe străzi. Hoinăream, uitîndu-mă la ceea ce rămăsese din grădina care înainte vreme se numea Teișorii Cîinilor, aruncam priviri prin curți, mă uitam pe sub gardurile tufișurilor de brustur cu frunze aplecate, moarte, vineții de praf, și auzeam din timp în timp cîte un pîrîit de motocicletă, stîrnit din senin, ca un zgomot de meteor în cădere.

Deodată atenția îmi fu atrasă de un trecător. De altfel abia mai tîrziu mi-am dat seama că era un trecător. În primul moment însă mi se păru ceva nedefinit, nebulos în care memoria mea căuta cu înfrigurare să desprindă un element cunoscut de mult. Încercam o senzație nu prea plăcută, o stare de nedumerire prelungită, ca aceea pe care o simți atunci cînd lucrează numai instinctul, iar conștiința nu este prezentă, ca atunci cînd calci greșit, cazi și în timpul căderii nu știi cum să te aperi mai bine. Cu un cuvînt, căutam să-mi amintesc o figură uitată și priveam cu atenție la ceea ce se apropia de mine. Și deodată îmi amintii : o față ironică, dar totodată blîndă, exprimînd și politețe prevenitoare și mulțumire de sine, cu un nas fin pe care sălta un mic *pince-nez,* cu o bărbie cu contururi moi, cu o mustăcioară subțire și elegantă, cu pielea smeadă, de meridional, și cu un păr bogat ce încadra o frunte frumoasă, avîntată. Precizîndu-mi-se cu o claritate uimitoare aceste trăsături, înțelesei că omul care îmi venea în întîmpinare mă fixa tot atît de încordat: desigur că și lui apariția mea îi evocă, în chip chinuitor de confuz, o imagine cunoscută. Veneam unul spre altul și ne-am oprit la doi pași.

— Iertați-mă, am zis eu, n-ați fost student la Moscova ?...

— Da, sînt chiar studentul Langstrem, m-a întrerupt el. Dar dumneata...

Și rosti numele meu. Auzind că-l cheamă Langstrem, chipul ce-l aveam în memorie se lămuri ca sub lumina unui arc voltaic. Da... fără îndoială, era el, cel care

ţinea totdeauna şapca în mînă, fiindcă ştia, desigur, că are o frunte frumoasă: de altfel, îi cam plăcea să se autoadmire, plimbîndu-se pe sub tei, nu Teii Cîinilor, ci teii aceia mari, în jurul cărora se învîrtea toată lumea din oraş, încredinţată că-i astfel la „promenadă". Umbla încet şi de aceea părea mai în vîrstă decît era — cu pelerina lui neagră, prinsă peste piept cu un lanţ de bronz. Şi din mersul lui, ca şi din faţa sa, se desprindea ceva ironic, dar nu provocător. Purta gulere lucioase, cele mai lucioase din tot oraşul, iar uniforma lui de student era uzată, tocmai cît trebuie ca să însemne că nu acorda prea mare importanţă exteriorului, şi mai însemna, desigur, că nu era bogat. Trecea drept om citit şi cult, dar nu se grăbea să-şi ia diploma, găsind că niciodată nu-i prea tîrziu. Îl cunoşteam puţin; în mintea mea păstram imaginea unui plimbăreţ, dar îmi plăcea aspectul lui îngrijit şi-mi plăcea să stau cîteodată pe stradă, de vorbă cu el.

Tot ceea ce povestesc, această reconstituire a chipului din trecut, a durat, desigur, cele cîteva clipe în care ne apropiam şi ne recunoşteam unul pe altul. Apoi ochii memoriei s-au închis, şi, cu ajutorul altor ochi, cei adevăraţi, am văzut că faţa tînărului student Langstrem se înscria abia perceptibil, ca o aluzie, în fizionomia aceasta nebuloasă, palidă, revărsată peste guler; din vechea figură nu rămăsese decît *pince-nez*-ul cu lentile mici, care parcă nu fusese schimbat niciodată şi care sălta agăţat nu de osul nasului, ci de pielea lui zbîrcită. Tot restul, pînă şi pupilele spălăcite, şi mustăcioara rară şi albită, şi nasul lăbărţat deasupra ei, tot restul era altul, necunoscut, străin, şi aparţinea mai curînd unui om care ia narcotice sau, în orice caz, unui alcoolic, a cărui mînă moale o strîngeam acum.

Mă uitam mereu la faţa lui: amintirile îmi ţintuiseră parcă privirile şi, puţin buimăcit, tot nu-mi dădeam încă bine seama cu cine vorbesc. Dar după ce ne-am strîns mîna, mi-am coborît privirea şi am văzut că vorbesc cu un cerşetor, că în faţa mea e un cerşetor în zdrenţe, care îşi acoperea smocurile

jegoase de vată ce-i ieșeau din găurile hainei, încercînd pesemne să le ascundă privirilor mele sau, poate, făcînd-o fără nici un gînd.

— Am auzit că ai venit, zise el, am vrut chiar să mă întîlnesc cu dumneata, dar am socotit că nu e prea nimerit.

— Dar de ce...

— Nu, nu, ai fi putut crede că vin cu vreo rugăminte...

— Dacă-i ceva ce poate fi îndeplinit...

— Nu, nu, repetă el repede, tocmai, tocmai, aş fi foarte mîhnit dacă m-ai înțelege în felul acesta.

— Foarte rău, răspunsei, dîndu-mi seama că nu voi găsi nimic de vorbit cu el.

— Astfel de lucruri se întîmplă.

— Ce fel de lucruri?

— Întîlnești cîteodată un vechi prieten și nu te alegi decît cu un sentiment de ciudă, de regret. Nu, nu, nu! se grăbi el. Nu vreau să spun că am fi fost prieteni. Doar țin minte. Dar cînd te uiți înapoi, exagerezi totul fără să vrei; am mai avut prilejuri s-o constat... Îți amintești cum ne-am văzut ultima dată? întrebă el cu o voce stinsă și pătrunsă de emoție. Ne-am întîlnit pe strada Kostrijnaia; dumneata erai cu tatăl dumitale, căruia m-ai și prezentat, îți amintești?

Într-adevăr, mi-am adus aminte că tatăl meu cercetase cu privirea pe acest student cu pelerină, cu capul gol, expresiv, și apoi, vădit speriat de aerul de ironică nepăsare pe care-l avea, mă întrebase: „Ce fel de poamă mai e și ăsta?..."

— Mai trăiește tatăl dumitale?

— Nu, a murit demult.

— Da, și tăticu și mămica mea au murit, oftă cerșetorul. De aceea o duc atît de greu. Singurătatea. Tăticu și mămica erau pentru mine un mare sprijin.

Ce puteam să răspund? Ar fi putut avea nepoți mari, elevi de școală, iar el bolborosea ceva duios despre tăticu și mămica. Gîndul că ar trebui să-i dau de pomană nu-mi dădea răgaz și — recunosc cu rușine — eram sigur că pînă la urmă are să-mi ceară el, de cum se va fi convins că m-a pregătit suficient

pentru a-i da o sumă mai mare. Lui însă tocmai de așa ceva îi era teamă; citeam asta în ochii lui, în dosul sticlelor tulburi care îi săltau pe nas, și căuta mereu să mă distragă de la gîndul acesta neplăcut și jignitor pentru el, cînd, deodată, îmi întinse mîna și își luă rămas bun.

— Mă ierți, am zis buimac, simțind că am același aer pe care-l avea mama cînd refuza pe cîte un cerșetor, spunîndu-i „Nu te supăra".

— Iartă-mă dumneata, îmi spuse și se depărtă.

Am stat cîteva clipe urmărindu-l cu privirea. Un smoc de vată îi atîrna din poala hainei, bălăbănindu-se ca o coadă. Abia atunci îmi dădui seama cît de scund era omul acesta. Și grozav aș fi dorit să știu ce a gîndit el despre mine. Dar nu-i puteam ghici gîndurile. Știu doar că nu și-a întors măcar o singură dată capul. Desigur că și eu l-am înspăimîntat cu ceva...

Acesta trebuie să fi fost motivul pentru care am mers atît de încet și am întîrziat peste ora fixată: studenții erau adunați în amfiteatru și se întrebau îngrijorați dacă mai vin. Întîi am fost condus la etajul al doilea, în cancelarie, unde am făcut cunoștință cu directorul institutului și, împreună cu el, am coborît la primul etaj.

— Știți ce era în această clădire înainte? mă întrebă directorul, cu tonul unei gazde amabile, în timp ce coboram scările.

M-am oprit o clipă, zîmbind. Broderia de fontă turnată a treptelor, ștearsă acum și netedă ca o oglindă, pe lîngă balustradă, luneca sub picioarele noastre și ne răsfrîngea mișcările. Aproape de perete desenul de pe plăcile grele de fontă se mai vedea încă și, ca prin minune, mi-am amintit de arabescurile lui, proaspăt unse cu ulei!

— Pe palierul acesta, observai eu, ținînd ușor gazda de mînă, stăteam ore întregi: aici mă aducea mama la denii să ascult cele douăsprezece evanghelii. Țineam cu toții lumînări, care se stingeau în răstimpurile dintre citirea evangheliilor, și învîrteam printre degete bobițe de ceară și le lipeam pe lumî-

nare după fiecare evanghelie, ca să nu ne încurcăm în socoteală, cît s-a citit și cît a mai rămas. Și trebuia să dăm dovadă de mare îndemînare ca să nimerim cu bobițe de ceară pe cîte un băiat de jos, drept în ceafă, fără să se bage de seamă.

— Nici n-am știut că aici a fost o biserică.

— Dar ar fi putut exista un seminar teologic care să n-aibă capela lui ?

— Dar de ce stăteați pe scară ?

— Biserica era colo, după ușa aceea, în sala mare...

— Acolo vă așteaptă acum studenții.

— Da, da, să mergem... Și, cum vă spuneam, în biserică stăteau pe două rînduri seminariștii în haine negre, lungi pînă la genunchi ; în spatele lor profesorii, superiorii, cu și fără anterie, iar în ușile larg deschise și aici pe scări, poporul venit din afară. Chiar în ușă, lîngă lada cu lumînări, stătea inspectorul seminarului. Cîte nu v-aș putea povesti despre el, dar trebuie să mergem.

— Ce mi-ați putea povesti ?

— Ce v-aș putea povesti ? repetai, coborînd pînă la palierul următor și oprindu-mă în stînga ușii. Aici era sala de recreații, cu capre de gimnastică pentru viitorii popi, cu paralele și cu trambulină, cu scară și bare fixe. Apoi, de aici încolo erau coridoare ; deasupra ușilor erau agățate tăblițe decolorate cu inscripții : *Secția a treia filozofică, Secția a doua teologică.* În capul coridorului era o toaletă, încăperea cea mai dorită de seminariști, fiindcă aici își vărsau ei tot focul inimii lor aprinse. Și trebuie să vă spun, nicăieri în viață n-am văzut asemenea ornamentații pe pereți ca în această încăpere a seminarului teologic. Ornamentațiile constau în cea mai teribilă hulire a domnului, o profanare cum desigur nu ar fi putut s-o încerce nici pe Muntele Pleșuv. Erau psalmi, versete biblice, acatiste pline de înjurături, împestrițate cu imagini și cu titluri cum nu le găsești nici într-o carte de basme arabe. Dar, știți, nu lui Dumnezeu îi aduceau seminariștii prinosul lor cel mai de preț. Adevăratul Sinai de obscenități și de huliri îl înălțau inspectorului seminarului. Inscripțiile și dedicațiile nu

se făceau numai cu creionul, cu cerneală sau cu vopsea, nu ajungeau să fie scrise sau desenate pe tencuială, ele se zgîriau, se tăiau cu tot soiul de instrumente, se ciopleau și se săpau în lemnul ușilor, pe praguri, pe metalul clanțelor, pe marginea de piatră a ferestrelor. Probabil, de fiecare dată cînd vizitau acest sinistru sanctuar, seminariștii reprezentau undeva, grafic, măcar un modest blestem la adresa adoratului lor inspector, atît de încărcată era toată atmosfera de aici de ură, de sarcasm și de cea mai mare nerușinare.

— Dar ce fel de creatură era acel inspector ?

— Iată : stătea de obicei la ușă, lîngă lada cu lumînări, și avea o înfățișare dintre cele mai obișnuite ; nici prea înalt, nici prea plin, într-o uniformă de demnitar sinodal ; iar cînd un seminarist avea nevoie să iasă din biserică, era obligat să se apropie de inspector și să-i ceară voie. Inspectorul îi lăsa pe seminariști unul cîte unul, ca să nu se întîlnească acolo mai mulți o dată. Supravegherea era datoria lui sfîntă, și în același timp, cea mai dragă vocație a lui. Era ca o pasăre care vede toate de sus. Ani de-a rîndul, zi și noapte, seminariștii simțeau deasupra lor fluturatul aripilor acestei păsări și, o dată ajunși vlăjgani bărboși, așa cum îi înfățișează Gogol, gata-gata să se însoare, să-și ia preotesele și să meargă prin sate să prohodească morții și să jupoaie pe cei vii, tot mai tremurau de frica inspectorului și tot mai căutau cîte un colțișor liber de zid, pentru a scrie alte obscenități inedite.

Ne-am apropiat de intrarea principală a sălii.

— Și o dată, continuai eu, încetinindu-mi iar pașii, la o sărbătoare, după liturghie, cînd inspectorul s-a întors spre ușă, ca să iasă din biserică, un seminarist, în văzul tuturor, i-a înfipt un cuțit în spate și l-a omorît pe loc. Uite aici, pe pragul acesta, zăcînd cu fața în jos, și-a isprăvit inspectorul cariera lui de supraveghetor.

— Dar seminaristul ?

— Seminaristul s-a întors către colegii lui înspăimîntați și a rostit : „Pentru voi toți, prieteni, am

făcut cum am putut, nu mă condamnați!... Îl cunoșteam pe seminaristul acela. Era slăbuț, cu cearcăne albăstrui pe sub ochi, cu părul galben; probabil tuberculos. Nu cred să-și fi împlinit stagiul la ocnă. Țin minte că pe familia lui zbirii autorităților au chinuit-o în fel și chip.

— Multe lucruri știți despre casa aceasta! observă directorul institutului.

— Da, destule, am întărit eu, plecîndu-mă la urechea lui, fiindcă intram în sală și vuietul studenților care mă salutau creștea, năpădind tot spațiul străbătut de razele soarelui ce se furișau pe ferestre.

Trebuia să trecem de la un capăt la altul al sălii și, în timp ce înaintam, zarva creștea și mă purta, ca pe o luntre, de pe limanul mort al amintirilor, în realitate. Studenții obosiseră de atîta așteptare și acum își manifestau prisosul de nerăbdare printr-un freamăt care arăta mulțumire.

Am ajuns la podiumul pe care era catedra acoperită cu o față de masă roșie, și acolo am simțit deodată, ca și adineaori la școală, acea atingere fizică a privirilor care parcă revărsau lumină. Am urcat spre catedră, m-am uitat împrejur, am văzut deasupra mea o boltă mare și mi-am dat seama că acolo fusese altarul fostei biserici, că această catedră stă pe locul porților împărătești, iar eu la catedră, sînt cu fața la amvon, cu fața la seminariști. Aceasta a fost ultima fulgerare a amintirilor: după ce a licărit o clipă și s-a stins, am simțit apoi răsuflarea caldă și încă nepotolită de nerăbdare a auditoriului și am început:

— Vă voi citi o povestire de-a mea...

Freamătul prinse a se potoli, făcînd loc tăcerii.

— Vă voi citi o povestire despre Lenin.

Freamătul se stîrni din nou, înălțîndu-mă parcă și purtîndu-mă undeva cu el.

1940.

PORTRETUL LUI LENIN

1

Intr-o zi de vară, la amiază, tînărul pictor Serghei Şumilin primi o comunicare telefonică de la ziar prin care era rugat să vină urgent la redacţie pentru o chestiune importantă. Pictorul îşi lăsă desenul, se spălă pe mîini, vîrî în buzunarul bluzei cîteva creioane şi un caiet de desen şi ieşi în stradă.

In vitrinele magazinelor erau expuse portretele lui Lenin, încadrate în pînză roşie, şi peste tot se putea citi lozinca: „Trăiască Internaţionala a III-a Comunistă". In vreme ce privea vitrinele, Serghei Şumilin cugeta că fotografiile redau, desigur, foarte exact, fără să se depărteze de realitate, trăsăturile lui Lenin, dar că un pictor i-ar putea prinde cu mai multă fineţe caracteristicile feţei, vioiciunea mişcării; el, de pildă, ar fi încîntat să aibă vreodată prilejul de a face un portret al lui Lenin, după natură.

La redacţie i se spuse:

— Iată ce sarcină vrem să-ţi dăm. La congresul Internaţionalei Comuniste vin delegaţi străini. Ei se vor aduna azi la Palatul Muncii. Du-te acolo şi schiţează portretul unuia dintre delegaţi. De acord?

— Da.

— Iar mîine îți vom da un permis de intrare la ședința de deschidere a congresului. Poți face schița oricărui delegat, ori, dacă-l vezi pe Lenin...

— Pe Lenin? îi tăie nerăbdător vorba Șumilin și zîmbi la ideea că soarta îi îndeplinește în chip atît de neașteptat dorința.

— Da, dacă ți se oferă prilejul, desenează-ni-l pe Lenin.

— Bine, se învoi din nou Serghei.

Bucuros, luă tramvaiul spre Palatul Muncii. De cîte ori zărea prin ferestrele deschise ale vagonului portretul lui Lenin, se minuna din nou de norocul care a dat peste el și-și închipuia limpede acum cît de izbutită, cît de naturală și de vie va fi schița lui după Lenin.

Hotărî ce album să ia cu el, ce creioane va folosi și-și făuri planul cum, după aceasta schiță, va face mai tîrziu un portret mare.

2

La Palat, unde venise pictorul, era larmă mare. Pe scări și prin coridoare întîlneai delegați străini, înconjurați de ruși, care le vorbeau despre viața din Republica Sovietică.

Republica se afla încă în război cu Polonia; polonezii fuseseră înfrînți, și Armata Roșie urmărea trupele poloneze care fugeau. Și în Crimeea, gărzilor albe ale baronului Vranghel li se apropia sfîrșitul. Pînă la încheierea păcii mai era încă cale lungă. Blocada dușmană istovea forțele tînărului Stat Sovietic și, de peste hotare, era greu să răzbați pînă la Petrograd. Ca să ajungă la congres, oaspeții străini fuseseră nevoiți să străbată un drum primejdios pe mare, înconjurînd Peninsula Scandinavică. Dar dorința lor de a vedea Țara Sovietelor învinsese cele mai grele

piedici și oamenii se adunaseră, venind din toate colțurile lumii.

Șumilin cunoscu un delegat neamț, mărunțel, cocoșat, cu figura gravă și cu mersul domol. Era croitor de meserie, de fel din Braunschweig. În timpul revoluției germane fusese trei zile în fruntea republicii „independente" din Braunschweig, nimicită apoi de trădătorii social-democrați germani.

Primi îndată să pozeze, și chiar de la început îl copleși pe pictor cu tot soiul de întrebări amănunțite despre Puterea Sovietică ; nu putea de loc să se dumirească de ce a fost nevoie să se desființeze comerțul și să se introducă sistemul repartizării mărfurilor. Amîndoi priveau de pe balcon piața mohorîtă din fața Palatului. Se mai vedeau încă urmele apărării eroice a Petrogradului împotriva generalului Iudenici ; ici, colo, pe caldarîm, se zăreau tranșee astupate în grabă, iar în micul parc, rămășițe de parapet : bîrne și saci cu nisip. Serghei spuse :

— O puzderie de dușmani au pornit împotriva noastră ! Și noi avem un singur gînd : să-i învingem.

— Înțeleg, înțeleg, răspunse cu un aer de superioritate neamțul, clătinîndu-și încet capul înfundat între umeri. Dar ce rost are să țineți închise prăvăliile de mărunțișuri ?

— Fiindcă prăvăliașii sînt de partea dușmanilor noștri.

— Înțeleg, înțeleg... Dar dacă îmi cade un nasture de la haină, de unde-l cumpăr ?

Asemenea cugetări păreau să nu mai aibă sfîrșit. Serghei, plictisit, simți deodată că n-ar ieși nimic dacă ar încerca să-l deseneze pe neamțul din Braunschweig.

— Știți, am să vă fac portretul mîine, în timpul congresului, spuse el.

Cu multă condescendență, neamțul se învoi, și pictorul își luă repede rămas bun.

A doua zi dimineața, cu biletul de intrare în buzunar Serghei se grăbi să ajungă înainte de deschiderea congresului, dar, spre mirarea lui, găsi sala Palatului Urițki înțesată de lume: un șir viu de capete unduia prin balcoane, aerul vuia de larma glasurilor și, peste tot, ziarele desfăcute fîlfîiau ca niște aripi albe. Era înăbușitor de cald. În amfiteatru, invitații își scoteau pe rînd hainele, își făceau vînt cu ziare, cu batiste, și coloritul acela pestriț din sală îți lua ochii; toți așteptau cu înfrigurare.

Șumilin găsi loc în loja ziariștilor, chiar în fața tribunei. De acolo se vedeau bine băncile prezidiului. Deschise carnetul și se pregăti pentru a începe să deseneze.

Deodată se auziră fremătînd balcoanele și un torent de aplauze se rostogoli de sus, făcînd sala să vuiască. Serghei se ridică o dată cu ceilalți și privi spre locurile din prezidiu. Dar acolo nu apărea nimeni. Privi apoi în sală și carnetul îi scăpă deodată din mîini; începu să aplaude.

Lenin venea de-a dreptul spre el, străbătînd sala în fruntea delegaților din toată lumea. Era grăbit și pășea cu capul înainte, despicînd parcă aerul; aveai impresia că voia să treacă cît mai repede, pentru că poate așa aplauzele vor înceta. Se îndreptă spre locurile prezidiului și cît timp ținură ovațiile nu mai fu zărit din sală.

În clipa cînd reapăru pe estradă, se deschiseră toate ușile sălii și, atît în balcoane cît și în amfiteatru, se aduseră coșuri uriașe cu garoafe roșii. Florile treceau din mînă în mînă și culoarea lor vie îngemăna lungile șiruri de bănci cu purpuriul drapelelor și al lozincilor. Cercetînd sala, Serghei văzu în apropiere doi pictori mai vîrstnici, care pînă nu de mult îi fuseseră profesori. Ei se și așezaseră, în timp ce el continua să stea în picioare. Grăbit, își ridică blocul de desen și își luă creioanele.

Cînd totul se liniști, pe neașteptate îl văzu din nou pe Lenin, care urca grăbit, aproape alergînd, printre

băncile amfiteatrului. La început cei din sală nu-l observaseră, dar, îndată ce-l zăriră, începură să aplaude și să iasă în calea lui, îngrămădindu-se pe culoarul strîmt dintre bănci, pe care el aproape alerga. Surîzînd vesel, Lenin ajunse în dreptul unui om din sală și-i întinse amîndouă mîinile. Acesta se ridică în întîmpinarea lui și-l salută domol, fără grabă, cum le stă în fire țăranilor, zîmbindu-i reținut și cu blîndețe. Își vorbeau aplecîndu-se tot mai mult unul spre celălalt, fiindcă ovațiile creșteau și oamenii făcuseră cerc în jurul lor.

— E Miha Țhakaia, auzi Serghei, un comunist georgian. A fost împreună cu Lenin în Elveția.

Cercul din jurul lor se făcea tot mai strîns și Lenin, după ce dădu mîna cu tovarășul georgian, aproape că rupse rîndurile mulțimii ce făcuse zid în jurul lor și porni repede, vădit nemulțumit de zgomot și înghesuială.

Serghei îi urmărea fiecare pas. I se părea că a izbutit să prindă unele mișcări foarte caracteristice ale acestui om de statură mijlocie, cu mers ușor, și le și vedea redate în creion, pe caietul său.

Lenin se apropie de locurile prezidiului. O clipă nu se mai zări din sală, apoi se arătă iar și Serghei Șumilin îl văzu cum își scoase din buzunar hîrtiile cu însemnări și cum se așeză pe o treaptă a scării ce ducea spre estradă. Asta se petrecuse atît de repede, atît de simplu și de firesc! Șumilin nu visase și nici nu se așteptase să găsească o poziție mai bună. Simți că pictorii de lîngă el au și început să deseneze. Strînse creionul între degete, dar nu izbuti să-și ia ochii de la Lenin.

Ce bine i se vedea capul, mare, cu totul deosebit, care, de la cea dintîi privire, îți rămînea întipărit în minte! Lenin își puse hîrtiile pe genunchi și, aplecîndu-se mult deasupra lor, începu să citească. Fruntea lui avîntată, creștetul, ceafa cu părul bălai și încrețit care-i atingea gulerul, toate acestea ieșeau în evidență cînd îl priveai. Șumilin încercă să-l asemuie cu vreo figură cunoscută din istorie sau din

viață, dar Lenin era unic. Fiecare trăsătură îi aparținea numai lui.

În sfîrșit, pictorul luă creionul și atinse cu el hîrtia; schiță ușor, dintr-o singură alunecare de condei, conturul capului lui Lenin, apoi ridică ochii. Dar Lenin nu mai era acolo.

4

Serghei îl văzu din nou, abia cînd veni la tribună să-și prezinte raportul.

Ovații entuziaste, nesfîrșite, îl întîmpinară pe Lenin, care trebui să aștepte pînă ce se potoliră. Răsfoi îndelung foile cu însemnări, ridică apoi mîna, scuturînd-o și căutînd să liniștească cu acest gest furtuna din sală. Privea dojenitor și sever în jurul lui — singur, în mijlocul tumultului clocotitor. Deodată își scoase ceasul și îl arătă auditorilor, bătînd supărat cu degetul în cadran, dar nici aceasta nu ajută la nimic. Atunci începu din nou să cerceteze și să răsfoiască nervos notițele, pînă cînd ovațiile, istovindu-se parcă, se transformară într-o liniște încordată.

Lenin începu să vorbească.

Expresia feței și gesturile lui întăreau ideile pe care le expunea. Tocmai această mobilitate visase pictorul să o oglindească în desenul său. Trăsăturile lui Lenin, atît de bine prinse de pictor numai cu cîteva minute înainte, nu se mai regăseau acum pe fața lui Lenin-orator. Ele se schimbau necontenit, clipă după clipă. Șumilin și le nota pe rînd în memorie, dar ele se iveau, dispăreau și nu se mai repetau. Se temea să nu le piardă și tot nu cuteza să înceapă desenul. Nici el nu mai știa ce face: studiază gesturile lui Lenin sau îi ascultă discursul.

Unitatea perfectă dintre gesturile și cuvintele lui Lenin îl uimiră. Conținutul cuvîntării era redat plastic, prin întreaga lui ființă. Lui Serghei i se părea că un metal fluid e turnat într-un tipar maleabil: atît

de bine se potrivea fiecare mişcare cu vorbele rostite, atît de tumultuos se transmitea înţelesul lor arzător.

Lenin demasca Anglia, care, pe neaşteptate, se simţise cuprinsă de dragoste pentru pace şi, în scopul de a salva Polonia panilor şi pe generalul alb Vranghel, se oferea ca mijlocitoare între aceştia şi Republica Sovietică. Cînd Lenin întrebă sala de ce s-a creat în toată lumea această „nelinişte", cum spunea delicatul guvern burghez al Angliei, toată fiinţa lui exprima cu ironie această „nelinişte" neplăcută şi incomodă pentru Anglia, şi întreaga sală văzu faţa adevărată, plină de sarcasm, a politicii engleze.

Lenin cerceta adesea notele şi cita multe cifre, dar asta nu-l făcea, nici o clipă măcar, să devină un profesor plicticos. Era mereu acelaşi tribun cuceritor. Avea o voce sonoră şi neobosită, un fel de a vorbi simplu şi plastic, o pronunţare dulce, apăsa uneori pe consoana „r", ceea ce dădea vorbelor sale o căldură deosebită, care îl apropia de sufletul ascultătorilor.

Încredinţat că nu pierde nici un sunet din cuvîntare, Serghei începu să deseneze. Schiţă pe hîrtie capul lui Lenin cu fruntea sus, braţele-i întinse, spatele lui drept, umerii traşi înapoi, pieptul robust şi scos înainte. Lăsa un desen şi începea altul : ba nu-i izbutea faţa, ba nu-i izbuteau braţele, ba nu-i plăcea cum a ieşit bustul. Repeta liniile reuşite, se trudea cu cele nereuşite, întorcea filă după filă şi, pînă în cele din urmă, pricepu înspăimîntat că scopul pe care şi-l propusese era foarte departe.

Se uită la cei doi profesori. Unul din ei, aplecat, ştergea sîrguincios cu guma schiţa pe care o făcuse. Avea chelia stacojie. Serghei îşi aminti că fostul lui profesor se înroşea ori de cîte ori nu izbutea ceva. Celălalt pictor plecase din lojă, se aşezase în faţa tribunei şi, lăsînd desenul, îl asculta pe Lenin.

Pe Şumilin îl cuprinse deodată teama că va pierde pentru totdeauna momentul acesta, că Lenin va sfîrşi cuvîntarea şi că pînă la urmă nici una din schiţele începute în carnetul lui nu va fi isprăvită. Ieşi din lojă şi îşi făcu cu greu loc prin uşi, unde oamenii

stăteau înghesuiți unul lîngă altul. Se opri jos, pe interval, de unde Lenin îi apăru mai mare și mai înalt. Șumilin găsi că e locul cel mai nimerit. Dar văzu îndată că îl încurcă lumina reflectoarelor; aparatele fotografice și cele de filmat, laolaltă cu pictorii, se străduiau să prindă pe omul care era atît de greu de prins, pe Lenin cel plin de viață și în necontenită mișcare. Izbucnirile de lumină te orbeau, și cîteva clipe nu mai vedeai nimic. Șumilin trecu atunci de cealaltă parte a tribunei. De aici Lenin se vedea abia ca o siluetă, fiindcă lumina din spatele lui era mai puternică. Degeaba, tot prima poziție fusese mai bună. Trebuia așadar să se întoarcă repede în lojă, cît mai repede.

Șumilin își găsi locul ocupat. Fu nevoit să rămînă în picioare. Descoperi însă că de acolo putea să-l vadă pe Lenin în toată înălțimea lui, să-l cuprindă cu privirea în întregime, să aibă o vedere de ansamblu, ceea ce nu-i izbutise înainte, cînd ochiul prindea numai o parte din acea făptură atît de bine închegată. Șumilin începu îndată să facă o schiță nouă. Și atunci prinseră viață toate pregătirile, toată șovăielnica strădanie, făcută parcă din oarbe dibuiri, și gesturile, mișcările capului, trăsăturile feței, completîndu-se unele pe altele, se îmbinară, transformîndu-se treptat, treptat, într-o schiță legată într-un chip apropiat de realitate, într-un Lenin viu. Și, fără să mai ridice ochii de pe caiet, iute, fără sforțări, pictorul desena mai departe.

Un vuiet năvalnic izbucni în sală. Șumilin ridică ochii. Lenin își strînsese repede hîrtiile și cobora tribuna cu pas grăbit.

Serghei închise caietul.

5

După ce se sfîrși ședința, Lenin, înconjurat de însuflețita și compacta mulțime a delegaților, ieși din palat împreună cu Gorki. După semiîntunericul găl-

bui al sălii, lumina albă, strălucitoare a zilei te orbea și te ardea parcă. Îmbulzeala opri cu totul circulația în jurul ieșirii. Fotografii, împresurîndu-i pe delegați din toate părțile, țăcăneau din aparate bucuroși că au dat de lumină puternică. Gorki și Lenin, împinși de mulțime, se opriră lîngă o coloană pe scările palatului. Erau fotografiați fără întrerupere. Capul lui Gorki, ras ca-n palmă și strălucind în soare, se zărea de departe. Numele lui era rostit pretutindeni. Ceva mai jos, în fața lui, și tot cu capul descoperit, stătea Lenin.

Șumilin era lîngă ei și ar fi trebuit să deseneze, dar îl imobilizase mulțimea. De altfel nici nu avea de gînd să se miște: în tot cursul zilei nu-l văzuse încă pe Lenin atît de aproape. Șumilin simțea că zîmbește — deși poate nu prea era potrivit — dar zîmbetul îi stăruia pe chip, încremenit parcă pe buze. Desigur, nu se putea bucura că fotografii vor face cîteva zeci de poze proaste, pizmuia însă repeziciunea meseriei lor atît de ușoare.

Cortegiul porni. Printre flamuri, deasupra capetelor, era purtată o coroană de vreo trei metri, împletită din crengi de stejar și trandafiri roșii: mulțimea se îndrepta spre mormîntul comun din Piața Eroilor căzuți pentru Revoluție.

Lenin mergea în fruntea delegaților congresului. Alături de el se perindau mereu alți oameni: străini, ruși, bătrîni și tineri. Abia isprăvea să vorbească cu unul și începea cu al doilea, apoi cu al treilea.

Era fără palton, cu haina descheiată și ținea mîinile cînd la spate, cînd în buzunarele pantalonilor. Părea că nu se află pe stradă, în mijlocul clădirilor masive, uriașe, ci la el acasă, în camera lui. Nu găsea nimic extraordinar în faptul că îl înconjoară o masă de oameni; afluența nestăvilită a tuturor spre el nu-l stînjenea de loc.

Deodată Șumilin, care nu era departe, băgă de seamă cum o figură cunoscută se strecoară prin mulțime, izbutește să răzbată prin rîndurile compacte și, folosindu-se de un moment prielnic, se apropie de Lenin. Era cetățeanul din Braunschweig. I se pre-

zentă cu multe amănunte, îi strînse mîna lui Lenin și își începu, de bună seamă, tirada bine pregătită.

Ca să-l poată auzi mai bine pe interlocutorul său mic de statură, Lenin își înclină capul. Neamțul vorbea grav, gesticulînd cu mîna lui lungă, cîntărindu-și bine cuvintele prețioase, străduindu-se să nu rostească vreo vorbă de prisos. La început, Lenin asculta serios. Apoi, începu să zîmbească, clipi, dădu scurt din cap și se opri făcînd cu mîna un gest care însemna: prostii, prostii!... Dar omul din Braunschweig tot gesticula și continua să demonstreze ceva. Lenin îl luă de braț și rosti două-trei fraze scurte, categorice. Neamțul începu să obiecteze cu furie. Atunci, Lenin îl bătu ușor pe umăr, își băgă degetele pe după jiletcă și începu să rîdă; rîdea cu hohote, clătinîndu-se din mers, grăbind pasul, fără să mai privească la cel care-i stîrnise veselia.

Nu cumva nefericitul neamț l-o fi întrebat și pe Lenin despre nasturi? Se prea poate, firește, își spuse Șumilin și zîmbi văzîndu-l cum rămîne în urmă, pierzîndu-se în mulțime. Această scenă stîrni sentimente ciudate în sufletul pictorului. Fusese mută pentru el, dar plină de mișcare; scosese atît de bine la iveală naturalețea lui Lenin, simplitatea lui și necruțătorul său simț al ridicolului! Șumilin îl văzuse pe Lenin vesel, rîzînd din toată inima, urmărise felul lui de a discuta în contradictoriu — el își schimba fulgerător de repede expresia feței, clipea șiret din ochi și gesticula, trădînd entuziasmul și voința lui de fier. Scena cu neamțul trebuia să completeze schița lui Șumilin cu aceste trăsături atît de însemnate, pe care înainte nu avusese prilejul să le cunoască.

„Doi președinți, gîndi el zîmbind și căutînd să evoce cît mai clar cele două figuri: președintele guvernului de trei zile din Braunschweig, care s-a scufundat apoi în Lethe[1], și conducătorul unui guvern care dăinuia de trei ani și va dăinui veșnic."

Un sentiment de mîndrie, necunoscut pînă atunci — aproape o senzație fizică — îl cuprinse pe Șumi-

[1] *Lethe* — unul din fluviile infernului: fluviul uitării (în mitologia greacă) (n.ed.).

lin și, în aceeași clipă, inima începu să-i zvîcnească de ciudă și de o dorință îndrăzneață, care îl frămînta: de ce, de ce oare atîția oameni se apropie de Lenin, îi răpesc din timpul lui, iar el, pictorul, care trebuie, care e dator și care vrea să-l imortalizeze pe Lenin, pentru sute, pentru mii și mii de oameni, de ce tocmai el trebuie să pîndească secunda în care să-l poată privi în față, să-i poată vedea zîmbetul și să-i poată prinde din zbor privirea?

Serghei își deschise caietul. Schița aceea aducea, fără îndoială, cu Lenin. Trăsăturile erau prinse într-o doară din fuga condeiului, asemănarea însă era discutabilă. Dar ce ar spune oare Lenin despre acest desen?

Șumilin fu împins înainte sau, poate, i se păruse că a fost împins, cînd, de fapt, singur se strecurase în primul rînd și ajunsese alături de Lenin. Gîfîia. Numai un pas îl despărțea de țel și pînă la urmă îl făcu și pe acela, fără să fi bănuit dacă va fi sau nu în stare să-l facă.

Se apropie de Lenin.

— Vreau, spuse el, și fraza abia începută se frînse. Vladimir Ilici, desenul ăsta, cum îl găsiți?

Lenin se uită în treacăt la Serghei, apucă blocul de un colț, se apleacă și privi, strîngînd din ochi, desenul. Apoi îi înapoie blocul și se uită vesel dintr-o parte la pictor.

— Dumitale îți place? întrebă el, graseind prietenos.

— Nu, răspunse Șumilin. Totuși, mi se pare că seamănă...

— Nu pot să-mi dau părerea, nu sînt pictor, răspunse Lenin vorbind repede.

În ochii lui trecu o licărire șireată și glumeață; dădu capul pe spate, salută pe Șumilin cu un semn de încurajare și se întoarse în altă parte: altcineva intrase în vorbă cu el.

Serghei fu împins din rîndul întîi, apoi din cel de-al doilea. Se întrebă mirat cum de-și păstrase tot timpul atît de ușor un loc bun în cortegiu și acum îl pierduse deodată. Mîhnire? Stinghereală? Pictorul în-

cercă să reconstituie starea prin care abia trecuse. Nu, nici în glasul, nici în privirea lui Lenin nu fusese nimic care ar fi trebuit să-l neliniștească. Dar cum de-i venise în minte să-i arate lui Lenin o schiță neizbutită? Fusese o slăbiciune. Șumilin deschise și închise la loc caietul, schița nu era bună de nimic.

Atunci cineva îl trase de mînecă. Se întoarse.

Cetățeanul din Braunschweig îl ținea strîns de braț.

— Dumneata, prietene, ai avut de gînd să-mi faci portretul, zise el cu glas tare. Azi n-ai putut, dar pot să te primesc mîine.

Își ridică deasupra capului mîna lungă și uscățivă, apoi îl bătu pe Serghei pe umăr.

— E o zi îngrozitor de caldă. Parcă n-am fi în maica-Rusie a voastră!

— Știți, m-am răzgîndit, zise Șumilin, n-am să vă mai fac portretul.

— O, cît ești de amabil! auzi el din urmă, în timp ce căuta să-și facă loc prin mulțime.

Îl uită îndată pe neamț. În aceeași clipă simți o călduroasă strîngere de mînă. Profesorul lui, pictorul care desenase împreună cu el în lojă, îi spuse domol, cu obișnuitul lui aer concentrat:

— Știi că n-am izbutit să fac o schiță după Lenin? Dar dumneata?

— Nici eu, răspunse Șumilin și, strîngînd deodată la piept mîna prietenoasă, adăugă cu înflăcărare: Dar vă dau cuvîntul meu, cuvîntul meu de onoare, că pînă la urmă tot voi izbuti!...

1939.

POVESTIRE ÎN SCRISORI

„Dar nu există Orient și
nici Occident nu există..."
R. Kipling

1

Dragă Edgy, sînt încredințat că vei ierta lunga mea tăcere, fiindcă ceea ce îți voi scrie acum, după atîta timp, nu numai că lămurește, dar și justifică toate necazurile pe care, fără voia mea, ți le-am pricinuit în tot timpul vieții noastre comune. Dar ai și ghicit, simt, Edgy, că ai ghicit! Da, da! Totul e acum confirmat de realitate, totul pînă la cele mai uimitoare amănunte. Ipotezele mele cele mai îndrăznețe, primite cu atîta rezervă la noi la Universitate, s-au adeverit într-un chip neașteptat. Da, da, sînt absorbit cu totul de ruinele acestui oraș dispărut de mii de ani, despre care am scris, în care am crezut cu încăpățînare chiar de la începutul săpăturilor. Mă simt ca Howard Carter care, dezgropînd a douăsprezecea treaptă, a văzut intrarea sigilată ducînd la mormîntul lui Tutankamon. Pot afirma că sînt fericit. Pot afirma că visul vieții mele se îndeplinește. Ce fericire că îți scriu aceste rînduri, Edgy!

Îți scriu din orașul anticei Chine descoperit de mine. Noi am dezgropat pînă acum o parte din piața orașului egală cam cu a zecea parte dintr-un cerc. În această porțiune se găsesc trei case; una dintre ele, într-o stare perfectă, s-a păstrat aproape în între-

gime: ruinele pereților ei ating, ca înălțime, statura mea. Nu mai vorbesc despre obiectele pe care le găsesc într-una echipele noastre: niște vase pentru apă, cîteva farfurii aproape întregi, cioburi de cești. Iată, ieri, de pildă, într-un colț al încăperii din subsol am descoperit garnitura de bronz a unui scut și chiar bucăți de scut, roase de rugină, dar care permit totuși reconstituirea întregului motiv ornamental. Aceste ornamentații sînt compuse din mici balauri, după care se poate preciza în mod neîndoielnic din ce epocă datează. Dar cea mai importantă descoperire din ultimele săptămîni au fost niște monede ale căror inscripții s-au păstrat minunat. Am găsit la un loc patrusprezece din aceste monede.

În timp ce săpăturile pentru noi descoperiri continuă fără întrerupere, în fiece seară lucrez la întocmirea referatului pentru Universitate, iar în cursul zilei reconstitui planul pieței care se dezgroapă și al străzii învecinate. Am curățat suprafața pieței care păstra urmele bazinului de piatră. Nu numai că-l poți întrezări, bănui, dar se și poate vedea cum acest oraș misterios răsare încet-încet din întuneric la suprafața pămîntului, către soarele care destramă învelișul tuturor misterelor. Darul pe care ni-l face istoria, ca răsplată pentru munca stăruitoare a multor generații de savanți, îmi este scump, cu toate că deocamdată n-are decît înfățișarea sărăcăcioasă a unor cioburi și a unor ruine dezgolite. Dar am ajuns abia la a douăsprezecea treaptă care ne duce spre aceste tainițe, al căror fast ne va orbi.

Orașul meu este unul din vestitele orașe din vremurile dinastiei Cijou, care a domnit opt sute șaizeci și șase de ani. Documentele din aceste vremuri sînt rare, căci dinastia următoare, Tzini, a distrus toate documentele și scriptele care ar fi putut aminti epocile anterioare. Dar sînt convins că vom găsi în acest oraș scrieri mai vechi de două mii cinci sute de ani. Îți poți închipui, Edgy, ce sentimente încerc respirînd aerul unei epoci cu mult mai vechi decît aceea a Marelui Zid Chinezesc!

Iartă, deci, tăcerea mea nedorită. Mă gîndesc mereu la tine și în gînd îți scriu mereu. Dar cînd oare vor ajunge la tine aceste rînduri ? Greu să-mi închipui ! Scrisoarea va trebui să facă aproape ocolul pămîntului : probabil că o vor trimite în jurul Africii. Au trecut aproape trei luni de cînd n-am mai primit nici o veste de la tine ; este singurul lucru care mă neliniștește acum. Ești sănătoasă ? Ce face Dick al nostru ? A fost mobilizat și el ? Povestește-i despre orașul meu, pe care-l eliberez din încătușarea morții. I-am trimis felicitări cu prilejul celei de-a douăzeci și cincea aniversări a lui. Dar poșta mă face să devin deodată sceptic, pe mine, om încrezător, însușire pe care am căpătat-o, precum știi, îndeletnicindu-mă cu nobila știință a arheologiei. Te rog să-mi scrii cît mai des. Dacă din cinci scrisori îmi va ajunge una, stăruința ta îmi va aduce pentru multă vreme fericire.

Devotatul tău Anthony

2

Scumpul meu Tony, mi se pare că noi aici am devenit cu toții niște umbre ciudate și eu rătăcesc printre ele, fără a mă deosebi cu nimic de cei din jurul meu ; descumpănită, fiece zdruncinătură neașteptată din timpul nopții mă face să mă clatin, uitînd pînă și noțiunea de liniște.

Nu ți-am scris, fiindcă pentru nimic în lume nu voiam să-ți mărturisesc crizele mele de lașitate ; știi prea bine că n-am știut niciodată să mint. Voiam să mă folosesc de faptul că legăturile cu toate țările îndepărtate, îndeosebi cu țări cum e China, s-au înrăutățit, ca să pun pe socoteala lor tăcerea mea. Dar tăcerea ta a întrecut-o pe a mea, și m-a chinuit îngrozitor. Pe de altă parte, cei de la Universitate m-au întrebat ce vești am de la tine și despre lucrările voastre, și în felul acesta am aflat că sînt temeri în privința expediției. Și nu mă simt în stare să mai tac.

Cel mai grav e că nu pot ascunde starea în care mă găsesc și pricina ei, pe care n-aș fi vrut să ți-o dezvălui. Nu m-am exprimat corect mai sus: nu-i vorba de lașitate, nu-i ceva care depinde de însușirile sufletești, este poate pur și simplu o boală, o îndobitocire generală. Cînd privesc în ochii cunoscuților, văd în ei aceeași nepăsare somnolentă, care a pus stăpînire pe creierul și inima mea.

Nu-mi amintesc cîte nopți am petrecut prin tunelele metroului, întorcîndu-mă acasă uneori abia la amiază. Nu mai puteam respira acel aer, sau mai bine zis nu aer, ci acel amestec de gaze, care în fiecare dimineață mă făcea aproape să leșin. Am început să mă duc seara la bunii noștri prieteni Smith, care și-au zidit un adăpost bun, unde au pus și pentru mine un divan. În felul acesta a început puțin cîte puțin să-mi revină somnul. Dar asta a fost acum o săptămînă...

...Acum o săptămînă, într-o dimineață, plecasem de la familia Smith și pe podul de peste canal l-am întîlnit pe poștașul nostru. Mi-a spus: „Poftim ziarele dumneavoastră". L-am întrebat de ce nu le-a lăsat, ca de obicei, în cutie. „Ah, nu știți încă, mi-a răspuns el, va trebui să vă schimbați adresa." Cum nu-l înțelegeam, m-a lămurit: „Vechea dumneavoastră adresă nu mai există" și m-a întrebat unde să-mi lase de azi înainte poșta...

Am fugit acasă și cînd am ajuns la colțul străzii mi s-a înfățișat ceva neînchipuit înaintea ochilor, țintuindu-mă locului. Multă vreme nu m-am putut dumiri: mi se părea că stau cu capul în jos și că strada atîrnă de cer. După ce mi-a mai trecut amețeala, am deslușit niște movile de gunoi și de moloz pe care se cățărau oameni. Și apoi am văzut casa noastră fără acoperiș. În locul ferestrelor, găuri căscate prin care bătea ploaia. Dintr-una atîrna, grea de ploaie, o draperie pe care vîntul o zgîlțîia ca pe un steag greu. Am recunoscut-o, Tony: era draperia verde din cabinetul tău, și atunci am înțeles că nu mai avem adăpost, Tony! Amîndouă etajele noastre erau distruse, împreună cu alte apartamente ale casei.

La început am căutat să mă stăpînesc. Oameni cu tărgi umblau încă printre dărîmături, dar mi s-a spus că victimele fuseseră ridicate și duse la spital. Soldații săpau un șanț. Am intrat în șanț ca să pot răzbate pînă la ruinele casei, dar nu m-au lăsat. Am luat atunci o sapă și am început să lucrez alături de soldați. Mă gîndeam la tine, la colecțiile tale, la biblioteca ta, și cînd oboseam ridicam capul și priveam draperia. Se clătina ca și cum ar fi vrut să mă îmbărbăteze să nu las lucrul și atunci începeam iar să sap. În jurul meu erau mulți oameni și toți săpau de zor. La un moment dat, trecură peste șanț doi sanitari purtînd o targă pe care stătea întins un om acoperit cu o pînză pătată. Era unul din vecinii noștri, dar n-am avut puterea să întreb cine. Îmi și ieșeam din fire, săpam, săpam mereu cu ochii la draperie. M-au luat cu de-a sila, seara, la Smith, și, iată, a trecut o săptămînă de cînd nu mă lasă să ies din adăpostul lor și nu văd lumina zilei.

În acest răstimp îmi tot spuneam că nu am dreptul să scriu despre cele întîmplate nici ție, nici lui Dicky al nostru, pentru că și unul și celălalt vă îndepliniți datoria. Dar pe zi ce trece mă chinuie din ce în ce mai mult dorința de a-ți mărturisi că sînt singură, grozav de singură, ca niciodată în viață, Tony! Parcă nu te-aș mai avea, parcă n-aș mai avea un fiu, iar tu parcă ai fi uitat că ai avut cîndva o Edgy și el nu și-ar mai aduce aminte că are o mamă. Și nu mai am colțișorul meu, pe care să-l pot îngriji, pentru tine și pentru Dick. Sînt condamnată acum să rătăcesc, să trăiesc din mila oamenilor buni, atîta timp cît mai există asemenea oameni pe lume. Singură, singură. Veșnic singură!

Nu știu, dragul meu, dacă mă voi hotărî, pînă la urmă, să-ți trimit aceste văicăreli. Dar dacă mă hotărăsc, iartă-mă, te rog, iart-o pe

Edgy care te iubește.

Dicky e de patru luni mobilizat. Dar mie mi se pare că au trecut ani și ani de cînd nu l-am mai văzut. Trebuie să-mi ascund dorul de tine, dorul de el.

Aceasta e datoria mea, așa cere societatea. Dar mă apucă groaza la gîndul că durerea singurătății mele, durerea pentru mine însămi ar putea covîrși suferințele pentru soarta voastră. Poate că nici n-ar trebui să-ți spun toate astea, Tony. Îi văd însă pe prietenii noștri Smith cît sînt de zdruncinați cînd se uită la mine; în soarta mea își văd propria lor soartă. Și ce mă înspăimîntă mai mult sînt eu însămi.

Ți-am spus întotdeauna că trăim într-un cartier îngrozitor. Blestemată e această uzină de gaze, care servește avioanelor de bombardament drept momeală în cartierul nostru!

3

Mă grăbesc să te înștiințez, dragă mamă, că astăzi am luat parte la o adevărată acțiune. Trebuie să-ți spun că a fost ceva măreț, și acuma, dis-de-dimineață, întregul nostru detașament e în picioare, cu toate că nimeni dintre noi n-a ațipit nici o clipă în ultimele patruzeci și opt de ore. Ne-am întors cu toții neatinși, fără nici o zgîrietură, și am fost în număr de... o, ce păcat, mamă, că nu am voie să-ți povestesc totul cu de-amănuntul!

În fine... Era un port important al dușmanului. L-am dibuit printr-un întuneric cumplit, dinspre uscat. În primul ocol pe care l-am făcut am incendiat depozitele de cherestea și încă ceva pe acolo, și aceste incendii, ca niște proiectoare grozave, au luminat ținta noastră. Am luat sub focul nostru locurile de ancorare și docurile plutitoare și am bombardat pînă ni s-au epuizat toate rezervele. Observatorul meu a văzut clar cum am nimerit de două ori în plin. N-au fost două lovituri rele, poți să mă crezi! Comandantul detașamentului s-a uitat adineauri la fotografiile developate pe care le-am luat în timpul operațiilor și ne-a spus că am lucrat ca niște diavoli.

În timp ce scormoneam pămîntul cu avioanele de bombardament, deasupra noastră convoiul nostru se încăiera cu dușmanul și, știi, *spitfire*-ii noștri s-au

întors şi ei acasă, toţi, pînă la ultimul. Dacă ai vedea ce băieţi avem! Acum se vorbeşte numai despre detaşamentul nostru. Treaba asta are să fie trecută în comunicatul oficial, nici nu ne îndoim, dar interesant e cum are să fie ticluit în limbaj ministerial.

Ne cheamă acum să ne fotografiem, tot detaşamentul, şi trebuie să închei scrisoarea. Îţi mulţumesc foarte mult pentru tutun. Dar să ştii că pe aicea ne-am cam bădărănit şi *kapsten*-ul ni se pare prea dulceag. La noi face furori un soi de tutun marinăresc, numit *Karvet-blad-tabak,* un tutun norvegian, tare ieftin. La fumul lui fetele cad în nesimţire. Dacă ai găsi din el, ţi-aş fi grozav de recunoscător.

Te sărut şi nu uit toate sfaturile tale.

Dick

Ce-ţi scrie scumpul nostru chinez? Eh, de-ar putea ieşi din subterana lui, să vină să zboare cu mine! S-ar distra de minune şi s-ar mai odihni puţin de lupele lui. Ai dreptate, mamă, cu lupele astea, tata, într-o bună zi, are să orbească!

4

Dragă Edgy, tot n-am veşti de la tine, şi niciodată n-am fost atît de îngrijorat ca acum. Ce e cu tine? De mult timp noi n-am mai văzut ziare şi zilele trecute autorităţile militare ne-au confiscat aparatul de radio pentru că sectorul săpăturilor se găsea pe linia frontului. De jur împrejur totul a fost invadat de trupe.

Ţi-am scris despre succesele noastre. Dar ele ar putea deveni foarte uşor o amintire. Militarii plănuiseră să cuprindă şi teritoriul nostru în sistemul întăririlor. Din străvechiul meu oraş au avut de gînd să facă fortificaţii! Cu mari eforturi, l-am găsit pe comandantul diviziei şi literalmente l-am implorat să dea ordin ca inviolabilitatea săpăturilor să fie garantată. Cînd m-am întors, mi-am găsit prietenii foarte alarmaţi: în timpul lipsei mele, avioanele arunca-

scră bombe la o jumătate de milă de locul lucrărilor noastre. În fața noastră s-a ridicat problema de a salva monumentele descoperite. Și am hotărît să le îngropăm din nou în pămînt.

De cîteva zile sînt absorbit de o muncă sălbatică, nemaipomenită. Îmi îngrop orașul. Îl restitui mormîntului, de unde abia l-am smuls cu propriile mele mîini. El se reîntoarce în sînul pămîntului, poate din nou pentru multe veacuri, ducînd cu el tainele sale. Mă voi resemna eu oare? Soarta va face din mine un nou aliat al Tzinilor, condamnînd la tăcere măreața dinastie Cijou?

Dacă ne-ai vedea în aceste clipe, Edgy! Semănăm cu oamenii din caverne, care își agoniseau hrana printr-o vînătoare primitivă. De dimineață pînă seara gem ferăstraiele și pocnesc topoarele: îmbrăcăm cu scînduri ruinele noastre prețioase. Săpăm și cărăm pămîntul. Încet, prea încet, cresc mormanele de pămînt peste acești pereți care ne-au luminat privirile de bucurie și ne-au umplut sufletul de mîndrie. Aș fi vrut să fiu un simplu soldat, care se teme numai pentru viața lui, atunci cînd deasupra capului aude zgomotul motoarelor. Și sînt gata să mor cu lopata în mînă, dacă vreo explozie absurdă ar distruge munca mea înainte de a izbuti s-o ascund în pămînt.

Mi-e groază să scriu aceste cuvinte și totuși le scriu. Mi-e groază să zidesc mormîntul peste ceea ce este însuși rostul existenței mele și totuși îl zidesc. Tot mai adînc și mai adînc se cufundă orașul meu în pămînt.

O, Edgy, ce o fi oare cu tine, nu voi afla ce e cu tine?

Anthony

Mi s-a făgăduit că voi putea trimite aceste rînduri prin poșta militară. O! Pentru asta sînt recunoscător războiului!

1940.

FRATE ŞI SORĂ

Nina era numai cu un an mai mare ca fratele ei Vitea, dar, pe lîngă el, fetiţa părea să aibă mai mult decît cei zece ani ai ei. O ajuta pe maică-sa în gospodărie şi cînd oamenii mari vorbeau despre raţii, despre cartele de pîine, despre cozi, se amesteca şi ea cu multă seriozitate în vorbă.

— Tu, mamă, nu trebuie să le asemui pe toate cu vremea de pace, spunea ea şi ofta adînc, ca o femeie.

Vitea se ocupa mai mult de prietenii de vîrsta lui decît de soră-sa. Era încredinţat că ea îşi trece vremea numai cu fleacuri. El, însă, adunase o colecţie de schije de la proiectilele antiaeriene, o cruce de fier nemţească, dăruită de un ostaş sovietic, şi multe alte trofee, de pildă cutia aurită a unui brici nemţesc care nimerise în mîinile aceluiaşi curajos ostaş cu prilejul distrugerii unei poziţii duşmane.

Nina făcea, bineînţeles, tot ce era în stare să facă, dar Vitea socotea munca ei doar ca o treabă de fetişcană, afară, însă, de drumul pe care îl făcea la cantină după mîncare. Dar treaba asta Nina n-o putea face fără Vitea. Îl lua cu dînsa, ducînd fiecare cîte o crăticioară.

Odată, într-o zi vijelioasă de iarnă, se întorceau acasă de la cantină. De data aceasta li se dăduse numai un singur fel de mîncare, dar bun.

— Uite, spunea Nina, amestecînd cașa de orz cu lingura, uite ce vîrtoasă e. E mai bună decît supa și decît felul doi, care e tot o supă, dar cu marcă de cașă! Nu-i așa?

— Cum asta, cu marcă? Cașa nu poate să aibă marcă, nu-i scrisoare, zise Vitea.

— Tu niciodată nu înțelegi, răspunse Nina, așa se spune.

Îmbrobodiți, zgribuliți, mergeau amîndoi împotriva vîntului, ascunzîndu-și obrăjorii în gulerele ridicate și legate cu fulare. Nina ducea cașa, iar Vitea crăticioara goală cu lingura în ea.

Începea să amurgească, dar ei știau că pînă se va întuneca vor putea ajunge acasă și o luară pe drumul obișnuit: pe strada Millionnaia, apoi de-a dreptul peste cîmpul lui Marte, pe o cărare îngustă, strîmbă, bătută, prin troienele de zăpadă, spre strada Sadovaia. Cînd ajunseră aproape de monumentul ridicat în cinstea eroilor căzuți pentru Revoluție, se năpusti asupra lor, ca din pămînt, o dată cu viscolul, vîjîitul înspăimîntător al sirenelor.

— Na-ți-o bună. Numai alarma asta ne mai lipsea, strigă Vitea.

— O să ajungem, zise Nina, luîndu-și fratele de mînă.

Alergară, zgribulindu-se și mai tare, îngropîndu-și capetele în gulere. Lingura, în crăticioara goală, zăngănea veselă, și Vitea se gîndea că zboară călare prin viscolul de zăpadă, repede, repede.

Deodată auziră vuietul unui avion și apoi șuieratul sfîșietor al bombei căzînd din cer, parcă drept peste ei.

— Culcă-te! țipă Nina, trăgîndu-l puternic de mînă pe Vitea.

Se aruncară cu fața în zăpadă și cîteva clipe rămaseră nemișcați. Geamătul zgomotos al exploziei

se revărsă deasupra lor și ei rămaseră întinși la pămînt, nemișcați și tăcuți. Ridicînd capul, Nina zise:

— Asta a căzut pe la noi.

— Nu, răspunse Vitea, a căzut mai departe. Știu eu.

Se trîntiră din nou în zăpadă, căci o nouă șuierătură străbătu cîmpul pustiu, prăbușindu-se greu asupra lor și rostogolindu-și geamătul spre Neva.

— Știi ce, rosti Nina, hai să fugim spre canalul Lebedei, acolo o să ne ascundem sub podeț.

Străbătură repede cîmpul, își dădură drumul pe panta cheiului și, înotînd prin zăpadă, ajunseră în sfîrșit sub pod. Acolo era întuneric, vîntul șuiera amenințător, dar ei se ascunseră atît de adînc sub bolta podului, încît nu-i mai atingea viscolul. Se strînseră unul într-altul și înțepeniră parcă locului.

Abia atunci începu adevăratul bombardament. Unul după altul cădeau proiectilele peste oraș. Prin scurtele flăcări ale exploziilor se zărea masa neagră și impunătoare a Palatului Inginerilor, ca și cum s-ar fi apropiat de pod, dar nu ținea mult și se îndepărta iarăși, învăluit de întuneric. Copacii din jurul Palatului păreau că răsar din pămînt ca niște biete mături negre și goale, ca să se ascundă din nou, de parcă cineva i-ar fi tras iarăși în pămînt.

— Asta a căzut pe lîngă noi, șopti Nina. Lîngă casa noastră.

— Acuma da, se învoi Vitea.

— Și dacă o omoară pe mama? întrebă Nina.

Vitea nu răspunse nimic. El îndreptă crăticioarele, întîi pe cea goală, cu lingura, și apoi pe cea cu cașă, îngropîndu-le mai adînc în zăpadă. Deodată răsună o lovitură atît de puternică, încît zgudui tot podul, făcîndu-l să geamă, și Vitea auzi cum lingura, sărind în fundul crăticioarei, scoate un sunet jalnic, ca struna unei ghitare.

— Nu ți-e frică? întrebă Nina. Și repetă: Dacă o omoară pe mama?...

— Știi ce, Nina, zise deodată Vitea cu o voce de bas, hai să mîncăm cașa...

— Și mama ce o să mănînce? întrebă Nina.

— Păi, nu-i totuna, dacă spui c-o omoară pe mama?

Tăcură. Exploziile încetară, vîntul se liniști și cîteva clipe domni o tăcere desăvîrșită.

— Dar dacă pe mama n-o omoară, zise Nina, și noi mîncăm cașa?...

Vitea nu răspunse. Din nou începură exploziile bombelor: una, încă una, a treia... Palatul întunecat apăru, parcă apropiindu-se de pod, și apoi dispăru iarăși.

— Ei, și dacă totuși o omoară pe mama? repetă cu o voce și mai groasă Vitea. Cașa îngheață de tot. Pe ce o s-o încălzim? Numai bucăți de gheață o să alegem din ea. Acum e încă moale... O mîncăm Nina, ce zici?

Nina se gîndi și răspunse:

— Nu, Vitea. Poate că totuși n-o omoară...

Tăcură amîndoi și așteptară sfîrșitul bombardamentului. Apoi ieșiră pe brînci de sub pod, amorțiți, zgribuliți, și o luară spre casă.

Din poarta casei le ieși mama în întîmpinare și, strîngîndu-i în brațe, murmură cîteva cuvinte nelămurite, ca „micuții“ sau „scumpii mei“, parcă înghițind mereu ceva și gîfîind de emoție.

În casă, ea încălzi cașa pe plită și o împărți copiilor în două porții egale.

— Mamă, dar tu? o întrebă Nina. De ce nu ți-ai pus și ție?

— Eu am mîncat, copii, mîncați voi, mîncați, spuse mama, îndepărtîndu-se de masă și căutîndu-și de lucru pe lîngă sobă.

După ce mîncă, Vitea se apropie încet de maică-sa și o sărută.

— Mulțumesc, rosti el cu vocea lui obișnuită.

Pe urmă se duse în colțul cel mai îndepărtat și mai întunecos al camerei și de acolo strigă:

— Nina, hei, Nina, vino-ncoace.

Soră-sa se apropie de dînsul și băiatul, agățîndu-se cu mîinile de gîtul ei, șopti :
— Apleacă-te. Hai, apleacă-te, îți zic... Vreau să-ți spun ceva la ureche... Știi... tu... nu povesti mamei... despre... despre ce am vorbit acolo sub pod...
— Despre cașă ? întrebă tot în șoaptă Nina. Dar ce-s proastă ? Pentru nimic în lume n-am să-i spun...

1942.

BĂIATUL DIN SEMLIOVO

La Casa Armatei Roșii din Moscova avea loc o serată literară. De la masă priveam rîndurile de ascultători care ședeau liniștiți în sala demodată și solemnă. Șirurile de oameni se întindeau pînă departe, și chipurile care se deosebeau clar pe scaunele din față păreau că se contopesc în fundul sălii în șiruri înguste, șterse, îngălbenite de lumina electrică. Publicul era alcătuit din ofițeri de pe front. Privirile lor se sileau parcă să nu trădeze amărăciunea pe care războiul o pricinuise poporului.

În rîndul al doilea, zării deodată printre oamenii maturi, cu o expresie severă, o față de copil ce contrasta cu ceilalți prin culorile ei gingașe și prin ochii mari, lucioși.

Era un băiat, îmbrăcat în haine militare, cu gîtul slab ieșit din gulerul prea larg, cu petlițe de sergent. Foarte mic de statură, se sălta mereu ca să vadă mai bine. Prin fiece trăsătură a feței vădea curiozitate. Sentimentele care îi însuflețeau pe ascultători erau la el mult mai vizibile: sala, după ce rîdea, devenea din nou serioasă, dar pe buzele subțiri ale băiatului mai flutura încă mult timp un surîs copilăresc.

— Uite, mă adresai prietenului care stătea la masă lîngă mine. Uite în rîndul al doilea, ce ostaş avem acolo.

Şi îl priveam cu atenţie pe băiat, mirîndu-ne de prezenţa lui aici, de înfăţişarea lui paşnică în hainele sale militare, de toată silueta lui mică, nespus de vioaie.

După vreo zece minute, mi s-a trimis din alt rînd un bileţel frumos îndoit.

„Băiatul pe care l-aţi arătat adineauri a luat parte la multe lupte de partizani şi ale unor unităţi regulate. A fost de două ori propus pentru decorare, a prins zece «limbi»[1]."

Am citit de cîteva ori aceste rînduri, învîrtind bileţelul printre degete, şi, nu prea încrezători, ne uitam unul la altul.

— Trebuie să stăm de vorbă cu el, zisei.

Şi de cum s-a sfîrşit serata, am rugat să fie căutat băiatul şi să ne fie adus pentru a sta de vorbă cu el.

Am aşteptat puţin în camera alăturată sălii. Nu trecu mult şi se auzi un ciocănit puternic, sigur, şi uşa grea fu deschisă cu o uşurinţă uimitoare. Intră un locotenent spătos, înalt, cu mîini mari, care bătu zgomotos din pinteni şi, luînd poziţia de drepţi, părînd astfel şi mai înalt, ne întrebă :

— Îmi permiteţi să-l aduc ?

În primul moment nu prea înţeleserăm pe cine voia să aducă. Dar cum locotenentul ni se adresă nouă, i-am răspuns :

— Poftim !

Plecînd, locotenentul lăsă uşa întredeschisă şi în locul lui, prin crăpătura îngustă, apăru deodată băiatul în uniforma militară.

Ca şi locotenentul, bătu şi el din călcîie, luînd poziţie de drepţi, şi ne privi, pe rînd, în ochi.

Vădea o nereţinută curiozitate, ce ştergea orice altă expresie de pe faţa-i mică, cu bărbia ascuţită. I-am părut, se vede, vrednici de cea mai atentă exa-

---

[1] *Limbi* — în limbaj militar, prizonieri prinşi pentru a divulga anumite secrete (n. ed.).

minare, de parcă era un vînător care așteaptă pentru întîia oară să-i apară, de după tufiș, prada mult dorită. Eram aproape sigur că el va deschide convorbirea: buzele îi tremurau de nerăbdare, gata să rostească cuvintele pregătite. Dar disciplina birui curiozitatea, și el așteptă, liniștit, să-i vorbim noi.

— Ești de mult în armată? îl întrebă tovarășul meu.

— De cînd s-a topit zăpada.

— Și iarna?

— Am fost la partizani.

— Unde?

Băiatul tăcu, se întoarse spre locotenentul cel înalt și, cu toate că acesta avea o înfățișare prietenoasă, chiar plină de bunăvoință, ne răspunse pe un ton foarte serios:

— Prin păduri.

Am rîs, și eu l-am întrebat:

— Ale Smolenskului sînt pădurile acelea?

Băiatul îl privi din nou pe locotenent și începu să rîdă și el, aplecînd capul.

— Ale Smolenskului.

În rîsul lui era încă atîta farmec copilăresc, încît simții acea emoție tinerească pe care o încerci ori de cîte ori intri într-o grădiniță de copii.

— Cîți ani ai?

— Merg pe cincisprezece.

— Oho! Pari a fi cu vreo doi ani mai mic.

Băiatul nu dădu nici o atenție acestei observații jignitoare, lipsită de interes pentru el, de parcă ar fi fost hotărît să aștepte cu răbdare o discuție mai interesantă.

— Dar de unde ești?

— Din Semliovo.

— Ia te uită! Știu, știu unde e Semliovo: de o parte a căii ferate este stația și de cealaltă satul și chiar aproape de tot e și pădurea.

— Pădurea e la o aruncătură de băț, răspunse el fără codeală, cu acea siguranță de sine, sinceră, obișnuită la copii, și, clipind des, își încreți năsucul ascuțit.

Și-mi apăru deodată parcă aievea imaginea acestui băiat în mijlocul pădurilor din locurile sale de baștină, așa cum va fi fost el cu un an-doi în urmă, așa cum ar fi putut hoinări și acum pe dealurile umbroase și vesele din împrejurimile Smolenskului. Îl vedeam, în capul gol, fără șapcă, cu ochii limpezi ca apele unui pîrîu toamna, legănînd nu știu ce gînd lin: îl vedeam cu vinișoara albastră de-a lungul tîmplei și cu o umbră deasă deasupra buzei de sus. Parcă-l vedeam cum stă nemișcat, cu capul puțin aplecat, ciulind urechea ca să audă deslușit săritura unei veverițe roșcate ce a făcut să tresară cetina deasă a unui brad. Privește cum veverița smulge un con de brad, îl scormonește și, găsindu-l gol, îl aruncă furioasă la pămînt. Vezi-l cum ascultă fluieratul grangurului gălbui, pitit sus de tot, în vîrful unui plop, vrînd parcă să se ia la întrecere cu murmurul pîrîiașului care se prelinge din mlaștină, răzbătînd jos, sub deal. Uite-l cum se oprește lîngă mesteacănul subțire și alb, care năzuiește spre azurul cerului, și lui însuși îi zboară gîndul amorțit sus, sus de tot, spre înălțimile tăcute, cufundîndu-se în veșnicia naturii de pe meleagurile natale. Cine știe dacă acest băiețaș nu va deveni un poet, un poet rus, din aceia pe care ni-i dăruiește atît de generos pămîntul Smolenskului?

Băiatul stătea acum înaintea mea și se putea citi pe fața lui cum gîndurile îi zburau spre pămîntul de obîrșie, spre Patria pe care omul o primește în dar o dată în viață și pe care o păstrează apoi în inima lui cît trăiește, ca dragostea de tată și de mamă.

— Unde e tatăl tău? îl întrebai.

— În Armata Roșie.

— Dar mama?

— Mama? Nu știu. Se spune că ar fi plecat în pădure.

— Dar ce se spune despre tine, că ai fi prins niște „limbi“?

— Am prins.

— Asta cînd ai fost la partizani sau în armată?

— Și la partizani și în armată.

— Cîţi ai prins?
— Cu totul zece.
— Zece nemţi? Ia te uită cine-mi eşti! Dar cum i-ai prins, cîte unul sau mai mulţi deodată?
Băiatul se uită din nou, zîmbind, la locotenent, dar acum privirea lui era mai distrată: se vede că nu era întrebat pentru întîia oară despre aceste lucruri.
— Depinde, răspunse el, ba cîte unul, ba cîte doi.
— Cum, ai prins şi cîte doi? Povesteşte-ne şi nouă cum s-a întîmplat.
Luînd mirarea noastră drept o nepricepere a oamenilor mari de a înţelege lucrurile cele mai simple, care pentru copii sînt atît de fireşti, el răspunse cu vioiciune, vrînd sincer să ne vină în ajutor.
— Da' nemţii cînd se duc în recunoaştere umblă de cele mai multe ori beţi.
— Beţi?
— Beau ca să-şi dea curaj şi o pornesc. O dată eram ascuns într-o pădure de brazi, stam culcat. Şi îi văd cum vin pe drum din recunoaştere.
— Cîţi erau?
— Doi. Mă uit, beţi turtă.
— Dar ce, se clătinau?
— Păi da, erau pe skiuri. Picioarele li se împleticeau; numai ce-i văd cum cad şi îi aud cum hohotesc. Satul unde erau cantonaţi era aproape. Îi las să treacă şi pe urmă, din brădet, încep să strig. Şi trag! Deodată mi se duc de-a dura. Nici nu se puteau ridica, skiurile li se încurcaseră. Şi i-am prins.
— Bine, dar cum i-ai prins? Tu erai singur şi ei doi.
— Am alergat la ei, l-am împuşcat pe unul în mînă, şi celuilalt, cu mînerul revolverului — pac — i-am dat una în căpăţînă şi l-am dezarmat. I-am legat pe amîndoi cu mîinile la spate, şi pe urmă a venit şi grupul nostru de recunoaştere. Şi i-am dus...
Tăcu puţin, apoi adăugă:
— Altădată, am mai prins doi, dar unul nu voia să meargă nici în ruptul capului. Se încăpăţînase.
— Şi ce-ai făcut?

— Nimic. L-am împuşcat şi celălalt a mers.

Faţa lui se înveselise şi avea aerul să spună: „Vedeţi, totul e foarte simplu, şi dumneavoastră v-aţi închipuit că-i cine ştie ce!“ Şi, într-adevăr, totul părea atît de simplu, că nu mai avea rost să-l întrebăm şi, tăcuţi, ne uitam la dînsul.

Atunci, trezindu-i-se din nou curiozitatea, ne întrebă repede:

— Astăzi ne-aţi citit o povestire: e adevărată sau aţi născocit-o?

— Pentru ce să născocesc? îi răspunsei. Adevărul e mai interesant decît orice născocire.

— Da-a... şi totuşi, parcă nu-i chiar aşa! zise el plin de îndoială.

— Îmi permiteţi? ni se adresă locotenentul cel înalt, făcînd politicos un pas înainte. Trebuie să ne retragem.

— Dumneata eşti numit pe lîngă el? întrebă prietenul meu, arătîndu-l pe băiat.

— Da, seara, zise locotenentul. Vedeţi, e pentru prima oară la Moscova şi, ştiţi, poate să se rătăcească, circulaţia e atît de mare!

Şi amîndoi — cel mare şi cel mic — făcură un zgomotos şi milităresc „stînga-împrejur“ şi ieşiră...

1942.

CESULEȚUL

În spitalul militar fu adus un rănit, Ivan Ivanîci, poreclit „sergentul". Porecla stîrni rîsul tuturor, fiindcă bărbia femeiască și moale a sergentului Ivan Ivanîci era abia-abia acoperită cu un pufușor blond și obrajii arși de soare, ce-i dădeau un aer aspru, milităros, luceau de frăgezimea și rumeneala tinereții.

Ochii lui Ivan Ivanîci erau bandajați, nu-i văzuseră decît doctorul și sora de caritate.

Cînd fu adus, sergentul Ivan Ivanîci întrebă unde a nimerit și, aflînd că se găsește în vechea clinică de ochi, se supuse, fără să crîcnească, regulilor obișnuite ale spitalului, așteptînd rezultatele tratamentului.

A trebuit să i se facă o operație, și, două zile după aceea, sergentul Ivan Ivanîci se hotărî să întrebe sfios dacă o să mai vadă vreodată. Doctorul îi răspunse :

— Cu un ochi nu. Dar cu celălalt cred că da, ca și înainte de a fi fost rănit.

De atunci, sergentul Ivan Ivanîci începu sa se neliniștească. Va putea într-adevăr să mai vadă cu ochiul acela cu care trebuia să vadă ca și înainte de

a fi fost rănit, și mereu întreba pe sora de caritate în timpul pansamentului:

— Dar cînd, cînd?

Și sora îi răspundea:

— Trebuie să aștepți. Prea ești nerăbdător...

— Vreau să scriu o scrisoare cu mîna mea, zise Ivan Ivanîci, ca nu cumva cei de acasă să creadă că am ajuns schilod de tot.

— Doar ai mînă! Vin acuși în salon și te ajut. Mă pricep la asta.

Sora de caritate se pricepea într-adevăr. Sergentul Ivan Ivanîci scria, cu ochii bandajați, și ea, cu un deget, îi îndrepta din cînd în cînd mîna.

Și în timp ce-l ajuta, sora văzu că el scrie scumpei sale prietene Vera că e rănit, dar foarte ușor, și că a început să se vindece; că pe front a văzut multe și că tot ce a văzut îi stă și acum în fața ochilor și că avea de gînd să-i aducă ei, scumpei prietene Vera, un cesuleț cadou, dar a amînat „pînă după victoria împotriva nemților".

— Și acuma unde trebuie să semnez? întrebă Ivan Ivanîci.

— Uite aici, răspunse sora, și îi duse mîna la marginea foii de hîrtie.

— Lăsați, eu singur am să... șopti el, întoarceți-vă.

Sora de caritate se dădu la o parte, și sergentul Ivan Ivanîci scrise repede „Te sărut".

Dar și după ce fusese expediată scrisoarea, Ivan Ivanîci începu din nou să întrebe cînd va putea să vadă cu ochiul acela cu care trebuia să vadă ca și înainte de a fi fost rănit.

În sfîrșit, această clipă sosi. I se scoase bandajul, și el privi în întuneric îndelung, oprindu-și răsuflarea și stînd nemișcat. Camera se lumina parcă, încet, încet, el începu să zărească contururi neclare și, deodată, drept în fața lui o văzu pe soră.

Era cu totul altfel decît și-o închipuise cînd îl ajutase să scrie: în fața lui stătea o femeie grasă, scundă, mai în vîrstă, cu o bonetă albă de pînză, cu mînecile halatului suflecate pînă la cot. Era atît de

fericit că o vede, încît nu putu scoate nici un sunet și se sili numai să-și țină respirația ca să nu facă zgomot.

În timp ce lumina mai ardea, sora observă cum tremură puful blond de pe bărbia sergentului Ivan Ivanîci, cum ochiul lui sfios, scăldat în lacrimi, cu sprînceana spintecată și cusută, clipește, uitîndu-se la dînsa uimit, și cum acest ochi încremeni deodată, ațintit asupra cesulețului pe care ea îl purta la mînă.

Pe urmă lumina se stinse, doctorul îl bătu pe umăr pe Ivan Ivanîci și sora începu să-l bandajeze.

În timp ce sergentul Ivan Ivanîci era condus din nou în salonul lui, el întrebă :

— Cesulețul dumitale, surioară, e rusesc sau străin ?

— Nu știu, răspunse sora. Mai curînd aș crede că-i rusesc.

— Nu, nu-i rusesc, zise Ivan Ivanîci : cred că-i străin.

— Ei, slavă domnului ! Înseamnă că vezi bine acuma dacă ai putut să deosebești ce fel de ceas e ăsta.

— Văd perfect, vă sînt recunoscător...

În spital s-a aflat repede că sergentul Ivan Ivanîci vede : el deveni vorbăreț, începu să glumească cu infirmierele, în timpul plimbărilor le silea să-l conducă prin grădină de la un capăt la altul.

La pansamentul următor, o întrebă din nou pe soră :

— Cesulețul dumitale l-ai cumpărat sau îl ai de undeva ?

— L-am primit cadou.

— Cred că trebuie să fie nemțesc, observă Ivan Ivanîci.

— Ei, o fi nemțesc. Dar ce-ți pasă ție de asta ?

— Mie, nimic, așa... răspunse sergentul, și zăbovi puțin. Dacă vreți, vă povestesc de ce vă întreb.

— Povestește.

— Nemții atacaseră de trei ori compania noastră. Apoi trebuia și noi să pornim pe neașteptate la atac. În fața noastră era un fel de văiugă și mai încolo un

deal. Trebuia să ne tîrîm pe brînci prin văiugă și tot tîrîș să ne urcăm pe deal și de acolo să alergăm drept spre nemți, spre pozițiile lor. Cînd începusem să ne tîrîm era încă noapte. Și era departe. Pînă să ajungem la deal, a început să se lumineze de ziuă. Locotenentul ne-a oprit chiar sub deal. Tocmai ajunsesem, tîrîndu-mă, pînă la un neamț. Neamțul zăcea la pămînt, mort, întins cît era de lung. Cînd am respins atacul lor, se vede că a căzut și s-a rostogolit de sus. Exact în fața ochilor mei îi vedeam brațul, cu degetele înfipte într-o tufă de iarbă. Și la încheietura mîinii am zărit un cesuleț care strălucea. M-am mai tîrît puțin, am mai tras cu urechea și am ascultat: cesulețul bătea regulat, era bun. Și ce m-am gîndit: „Hai să-l iau, de ce să se prăpădească?“ M-am uitat la el — era așa de frumușel, pe margini și pe brățară erau desenate niște frunzulițe, știți, la fel ca și pe al dumneavoastră... În timpul ăsta priveam spre locotenent — tocmai îmi făcea semn să înștiințez din om în om lanțul de trăgători că pornim chiar atunci la atac. Am transmis ostașilor ordinul și iarăși m-am întors la cesuleț. Îl vedeam pe neamț cum rîde parcă din iarbă, cu dinții rînjiți, cu capul întors spre mine. Am început să tremur, desigur nu de spaimă, dar pesemne de frig, fiindcă, tîrîndu-ne prin rouă, ne udasem tare. Iarăși m-am uitat la cesuleț. Tare îmi părea rău! Și atunci îi spusei neamțului: „Ah! Bestie ce ești! (Iertați expresia.) Mama ta de Fritz! Cu cesulețul ăsta vrei să mă abați de la datorie? N-ai să mă cumperi!“ Am întors pușca cu țeava spre mine și m-am uitat la locotenentul nostru. Cum a dat comanda să ne ridicăm, eu repede, cu patul puștii trosc în cesuleț. L-am făcut țăndări, de parcă aș fi lovit în apă. Fărîmile au căzut în iarbă și nici urmă n-a mai rămas. „Ai înțeles? l-am întrebat pe neamț, ai înțeles că în ispita ta eu n-oi cădea?“ Și, așa, m-am ridicat imediat, am sărit peste neamț și am alergat în fruntea băieților mei...

— Și atunci ai fost rănit?

— Nu, rănit am fost după aceea. Dar cum am fost rănit n-are nici o legătură cu povestea asta, adăugă sergentul Ivan Ivanîci, dus pe gînduri.

— Am făcut bine?... întrebă el după aceea.

— Ai făcut bine, răspunse sora.

— Dar după război, oi mai găsi eu un ceasuleț ca acela? Cum credeți?

— Cred că ai să găsești. Pentru iubita dumitale prietenă Vera, nu-i așa? întrebă sora.

— Pentru iubita mea prietenă Vera, repetă moale sergentul Ivan Ivanîci și zîmbi. Acuma, surioară, știți tot despre mine...

— Da, acuma știu tot, răspunse sora de caritate.

1942.

POVESTE DESPRE UN PALAT

Înaintea plecării mele din Moscova, m-am întîlnit cu compozitorul Popov, care, grav bolnav, fusese evacuat din Leningradul asediat și acuma, însănătoșindu-se, compunea din nou muzică. Fusesem vecini pe vremea cînd locuiam în orașul Pușkin, el în așa-numitul Semicerc, iar eu în aripa Zubov a palatului Ecaterinei.

— Știți ce, îmi spuse Popov, dacă vă duceți în orașul Pușkin, căutați vă rog să vedeți ce a mai rămas din locuința mea. Am auzit că nemții mi-au cărat amîndouă pianele în cazematele lor din linia întîi a frontului. Poate dați de ceva urme.

I-am făgăduit.

Cu vreo zece ani în urmă închiriasem o locuință de vară în aripa Zubov a palatului, în partea care dă spre parc. Pe fereastră se vedeau tot felul de copaci colorați parcă de o paletă aleasă cu măiestrie, tufe tunse de liliac bătrîn, fîntîna de marmoră albă, cărări vesele printre pajiști. Mi se păru că în acest colțișor închinat odihnei lipseau florile, și mă hotărîi să pun pe balcon o ladă cu petunii și sîngele-voinicului. Dar, printre îngrijitorii palatului se găsi o femeie cam aspră, căreia nu-i plăcu fantezia mea.

— Trebuie să luați lada de aici, îmi spuse ea, strică toată fațada. Ce, pe celălalt balcon vedeți vreo ladă? E asimetric, strică armonia liniilor arhitectonice.

Avea dreptate în fond, deși nu era vorba aici despre fațadele principale ale palatului și numai un ochi sever ar fi putut condamna apariția unui detaliu străin de aspectul general. Dar cînd florile se deschiseră, îmi păru rău să iau lada de acolo și îngrijitoarea însăși îi acceptă prezența, de bună seamă, pentru că florile emană o adîncă putere de convingere și se potrivesc chiar în locurile unde te aștepți cel mai puțin să le întîlnești.

Parcurile din Țarskoe Selo[1] fuseseră create anume ca omul să se poată minuna de frumusețile naturii, căreia mîna artistului îi ajutase să-și dezvăluie, fie și într-un cadru restrîns, însușirile ei minunate. Cine s-a plimbat vreodată pe aceste alei într-o zi de toamnă, cînd lacurile pline de farmec răsfrîng în apele lor liniștite toate culorile imaginabile și cînd, pe podurile de peste canale, se aștern primele frunze de arțar, acela nu va putea uita această zi și și-o va aminti ca pe una din cele mai fericite din viața sa. Asemenea zile am avut multe și le-am adunat așa cum bogătașul își adună comorile. În amintirea mea se păstrează, veșnic nemuritoare, cupolele purpurii ale bisericii palatului, lucind în amurg, în timp ce parcul e învăluit în aceeași strălucire aurie-roșcată a toamnei.

Noaptea, cînd de-a curmezișul aleilor se așterneau umbrele negre ale teilor bătrîni, ce dăinuiau de două sute de ani, de pe vremea Ecaterinei, cînd parcurile adormite se luau la întrecere cu tăcerea pioasă a palatului, mi se părea că aleile încleștau pietrele clădirilor și marmora statuilor ca într-o cingătoare, în timp ce eu rătăceam ca un lunatic, gustînd tăcerea nopții ca pe cel mai drag zvon pămîntesc.

Acolo totul era pătruns de istorie, îi simțeai lămurit suflul și cînd zăreai deodată de după un copac vreun obelisc sau vreo coloană, glasul veșnic viu al lui

---

[1] *Țarskoe Selo* — Numele orașului Pușkin, înainte de Revoluție (n. t.).

Puşkin, nedespărţit de Ţarskoe Selo, îţi răsuna în urechi:

„Fantomele eroilor se aşază
Pe locurile hărăzite lor...“

Despre fantomele eroilor care rătăcesc prin parcuri vorbisem deseori cu vecinul meu, compozitorul Popov. Cînd treceai noaptea pe lîngă partea de jos a Semicercului, apropiindu-te de porţile de dantelă aurită ale palatului, puteai auzi sunetele unui pian. Dacă Popov nu compunea, atunci cînta muzică clasică, şi atingerile uşoare ale degetelor sale mă purtau într-o lume care, deşi aparţine trecutului, va dăinui veşnic. Pianul ocupa jumătate din camera mică, iar în camera alăturată, tot atît de mică, era un alt pian, al soţiei compozitorului, pianistă şi ea. Peretele dintre aceste camere era capitonat, pentru ca muzicienii să nu se deranjeze prea mult unul pe altul. În faţa ferestrei joase se întindea curtea principală şi se vedea palatul pe o lungime de trei sute de metri, cu coloanele şi atlanţii [1] împodobiţi de atîtea splendori arhitectonice — somptuoasa capodoperă a lui Rastrelli, veselă şi fastuoasă. Muzica tălmăcea parcă apariţia lui aici, se împletea cu armonia pietrelor sale, trăia contopită cu natura acestui palat.

Părăsind apoi pianul, ne duceam împreună să hoinărim şi în discuţia noastră depănam firul gîndurilor trezite de muzică.

Odată am stat mult timp lîngă capela palatului, sub un copac mare care îşi întindea trunchiul puternic şi drept spre bolta nu prea înaltă a Semicercului, şi la umbra copacului am discutat despre muzica rusă şi germană, despre caracterul unitar al celor două culturi şi deosebirile dintre ele, despre identitatea şi varietatea măreţelor ţeluri ale omenirii. Îmi amin-

[1] În arhitectură, atlanţi se numesc statuile înfăţişînd oameni care susţin acoperişurile clădirilor, porticuri, şi de obicei sînt puşi lîngă perete sau lîngă o coloană. În arhitectura rusă au fost folosiţi de arhitectul V. V. Rastrelli la palatul Ecaterinei din oraşul Puşkin şi de sculptorii A. I. Terebenev şi I. Galbig la porticurile palatului Ermitaj din Leningrad (n. ed.).

tesc cum răsunau atunci, în liniștea nopții, numele lui Mihail Glinka, Mussorgski, Skriabin, Sebastian Bach, Joseph Haydn, a cărui formă clasică n-au înlocuit-o nici Beethoven și nici Mozart. Era o discuție frumoasă, inspirată de orașul artelor, al muzelor, de orașul Pușkin...

Și iată, timp de doi ani acest oraș fusese sub ocupația hitleriștilor. Și după ce am străbătut ținuturile însîngerate și pîrjolite, am venit în orașul muzelor ca să văd cum s-a purtat cu el vremelnicul lui stăpîn.

Tot ce se păstrase sub acoperișul măreț al palatului dispăruse. Dispăruse pînă și acoperișul. Pereții ce se întindeau pe o distanță de trei sute de metri aduceau cu o imensă ladă, grandioasă, veche și găurită, fără capac, cuprinzînd ruinele ornamentelor tavanului, ale pardoselii, grămezi de murdării carbonizate. Nici urmă de tablouri, de mobilă, nici urmă de oglinzi și candelabre, nici urmă de vreuna din miile de podoabe ornamentale de marmoră, argint, porțelan, de baghete aurite. Tot ceea ce fascistul a apucat să fure, a furat. Tot ceea ce nu a apucat a fost lăsat pradă toporului. Zdrențele tapetelor de pe pereți, rămășițele bronzului de pe ușile și ferestrele smulse stăteau mărturie că devastarea fusese totală și că aci va rămîne pe veci pecetluită în amintire rușinea fascismului german. Și, ca lumea întreagă parcă să vadă că în aceste locuri au „gospodărit“ tîlharii, cupola și crucea capelei, odinioară strălucitoare, apăreau în zare lugubre și negre: aurul de pe ele fusese smuls cu minuțiozitate si lăcomie.

Începui să fac ocolul palatului, privind îndelung rănile sale mortale.

Prin găurile ferestrelor, privii în camerele din aripa Zubov, unde locuisem; mi se părea că trecuse de atunci o veșnicie. Grămezi de lucruri mutilate se ridicau spre cer, implorînd parcă răzbunare.

Și deodată zării pe balcon lada de flori. Îngălbenită de vreme, se afla în același loc. Exploziile, zdruncinăturile, focul care izbucnise înăuntrul palatului nu o atinseseră în mînia lor: rămăsese întreagă. Atunci, îmi răsună deodată în minte glasul dojenitor: „Tre-

buie să luați lada de aici. Strică toată fațada. Ce, pe celălalt balcon vedeți vreo ladă ? E asimetric !“

Da, ca și înainte, pe celălalt balcon nu era nici o ladă. De această lipsă de simetrie, deși nu prea vizibilă, mă făcusem eu vinovat, și poate ar fi fost bine s-o ascult atunci pe femeia aceea, pe vechea păzitoare a palatului. Mă surprindea acum în chip ciudat că tocmai această neînsemnată ladă rămăsese după retragerea nemților singurul lucru neatins din tot palatul. Amănuntul acesta m-a mirat, și m-a îndurerat totodată, în timp ce-mi continuam plimbarea în jurul palatului.

Semicercul devastat îmbrățișa parcă cu o mînă îndoită ca de schelet curtea principală. Soarele lumina mormanele de zăpadă pe locurile unde fuseseră înainte camere și coridoare. Grămezi de piatră și drugi de fier din acoperișurile stricate, de pe care vîntul măturase zăpada, erau prăvălite în interiorul clădirii. Aici ascultam muzică, privind pe geam jocul de lumini și umbre de pe fațada palatului, de aici porneam în plimbările noastre prin aleile parcului — eu și vecinul meu, compozitorul.

Mă întorsei, și, prin grilajul stricat, mă uitai în parc. Șirul des de copaci care străjuiau înainte se risipise acum în pustietatea aceea ; în locul teilor, arțarilor, al ulmilor seculari răsăreau doar cioturi, trunchiuri retezate și ramuri ciopîrțite.

Am pornit mai departe și în curînd mi-am încheiat ocolul și m-am întors în aripa unde era capela. În acel loc, la intrare, mi-am amintit de discuția pe care am avut-o într-o noapte cu compozitorul, după o seară de muzică, despre caracterul unitar al culturii, despre identitatea dintre țelurile mărețe ale omenirii ; mi-am adus aminte de numele pe care le pomenisem atunci — Mussorgski, Skriabin, Bach și Haydn. Mi-am amintit cum am stat atunci sub un copac mare care își întindea trunchiul puternic și drept spre bolta nu prea înaltă a Semicercului. Privii în jurul meu și recunoscui copacul. Îl recunoscui și văzui că trunchiul său puternic și drept fusese curățat de ramurile mai mici, și din el atîrnau patru frînghii, ale căror

capete — puţin desfăcute — se clătinau uşor la adierea slabă a vîntului. Am rămas nemişcat, nu-mi puteam lua ochii de la aceste frînghii. Mi se părea că în legănarea lor cadenţată spuneau totul, tot ceea ce trebuia să ştiu. Dar ceva nu-mi părea de înţeles şi de aceea nu-mi puteam smulge privirea de la ele. Şi, pe neaşteptate, răsună o voce liniştită:

— Vă interesează, cetăţene?

În spatele meu stătea un miliţian.

— Spînzurătoare, mă lămuri el. Ocupanţii au spînzurat aici patru cetăţeni sovietici. Cînd au venit ai noştri i-au dat jos.

Am tăcut. Tăcu şi el, pe urmă mă întrebă:

— Doriţi să vedeţi palatul? Sau l-aţi vizitat.

— L-am vizitat, răspunsei, l-am vizitat.

Am mai tăcut puţin amîndoi şi apoi ne-am despărţit.

Cînd îl voi întîlni iar pe compozitorul Popov, îi voi citi această povestire.

1944.

ARTICOLE ȘI REPORTAJE

REGIUNEA ORIOL ELIBERATĂ

Cinci orașe — Mțensk, Oriol, Karacev, Jizdra, Liudinovo — zeci de sate și cătune distruse, sute de kilometri de drumuri pe unde a trecut războiul înecate într-un noian verde de praf, iată ce am lăsat în urmă pînă să mă așez la masă pentru a scrie impresii nemaiîncercate de mine în viață. Cu condeiul în mînă mă străduiam să-mi adun gîndurile ca să înțeleg ceea ce uneori s-ar părea că nu poate fi înțeles și ca să refac în minte calea pe urmele dușmanului, trecînd prin mijlocul naturii și al oamenilor căzuți jertfă cotropitorului, alăturîndu-mă luptătorilor care-l biruie pe dușman.

EL

In locurile unde a poposit nazistul german, unde a trecut armata lui, unde a stăpînit puterea lui, i se spune „el". Orășeanul, ca și ostașul roșu, băiatul de la țară și bătrînul meșteșugar nu vor rosti aproape niciodată cuvintele: neamțul, germanul, inamicul,

dușmanul, ci vor spune întotdeauna, monosilabic și expresiv: el[1].

El a furat, el a incendiat. El a aruncat în aer cu o mină, el a schilodit. Cînd el a venit... Cînd el pleca...

El este personificarea a tot ce a adus samavolnicia străină. *El* înseamnă ruină, culmea mizeriei. *El* înseamnă războiul. Acest cuvînt atît de scurt și abia rostit îl denunță pe străin și răsună ca o stigmatizare. Dincolo de acest sunet începe neființa. La hotarul lui e însuși sfîrșitul lumii.

De multe ori ești înclinat a crede că o imaginație bogată e în stare să evoce orice tablou al durerii și al distrugerii. Numai rostind cele două cuvinte „pîrjolul războiului", îți închipui că-l și vezi! Dar imaginea este lipsită de puterea de retrăire și numai realitatea oferă forța, plenitudinea retrăirii. Cea mai rafinată fantezie capitulează fără îndoială în fața imaginilor realității războiului contemporan.

Dușmanul în retragere mătură totul în calea sa. Silit să părăsească ținuturile în care se aciuiase atît de bine, să fugă de pe pozițiile și din fortărețele pe care le durase cu o plăcere deosebită, s-o șteargă pentru totdeauna de pe meleagurile ale căror bunătăți i s-au prelins pe mustăți și erau cît pe-aci să-i cadă în gură, dușmanul nimicește tot ceea ce poate fi nimicit.

El arde tot, dă foc izbelor, caselor, hambarelor, șoproanelor, șurelor, oricărei construcții, fie ea casă de om sau cușcă de cîine, numai să ardă. Aruncă în aer fiece pod sau podeț peste ape, șanțuri, treceri de nivel. Taie și doboară pădurile ca pe vremea lui Batîi[2], și copacii tăiați îi face stavilă în calea Armatei Roșii care-l urmărește. Distruge căile ferate, aruncă în aer șinele la fiece încrucișare, fărîmînd cu explozive bucată cu bucată locurile din jurul stațiilor, haltelor, gărilor. Distruge cu minele clădire

---

[1] Incă în 1852, L. Tolstoi a arătat în *Incursiunea* că soldații folosesc cuvîntul „el" într-un sens generic, înțelegînd prin acest cuvînt inamicul în general — K. F.

[2] *Batîi* (data nașterii necunoscută, mort în 1255), han mongol (n. ed.).

după clădire, trecînd de la una la alta, ca într-un cadril infernal.

În urma lui rămîn numai ruine. Îngrămădiri preistorice de pietriș, de praf de cărămidă, de moloz și de lut presărate cu cenușă și funingine. Cumplită nimicire a unui trecut măreț. Urmele unui cutremur de pămînt. Iarbă, și nimic mai mult.

În drum spre Mțensk am înnoptat în tîrgușorul Cern din regiunea Tula. Cern a fost ocupat vremelnic de armata germană în anul 1941, în timpul glorioasei apărări a orașului Tula — cel dintîi oraș rusesc care a înfrînt asediul hitleriștilor, alungîndu-i de la porțile lui de necucerit. Mîndrele baricade puse de-a curmezișul străzilor orașului Tula au rămas și azi neatinse.

La Cern naziștii n-aveau ce distruge, n-aveau unde să-și dezlănțuie urgia: orășelul e modest, neînsemnat ca o pătlagină. Deși în anul 1941 inamicul nu era acela care este azi — azi cînd e bătut cu adevărat pentru întîia oară, suferind o înfrîngere pe care, pare-se, o socotea doar o ciudățenie greu de explicat — totuși nazistul nu și-a putut schimba firea și a distrus orășelul. E drept că a ales tot ceea ce era mai bun: școala cea nouă, marile clădiri ale instituțiilor raionale, tot ceea ce constituia mîndria orașului Cern, care a fost înzestrat pînă la război ca orice alt oraș al nostru; a ales tot ce era mai bun și a aruncat în aer. Acest „cel mai bun" reprezenta însă aproape nouă zecimi din toate clădirile. Era a doua vară de la alungarea dușmanului și am putut studia pe concret, sub toate aspectele, noțiunea „factorul timp", atît de însemnată în condițiile războiului. Ruinele orașului Cern fuseseră năpădite de buruieni de o vigoare fantastică, în care mă pierdeam cu totul, avînd pe alocuri hățișuri de nepătruns. Pălămida și urzica, brusturii înalți cît un copăcel, lipanul îngîmfat ca un palmier, loboda și lăptuca se întreceau în putere și înălțime, înăbușind de moarte perii bătrîni și rari de prin livezi, cu crenguțele lor degerate, negre și cangrenoase. Singura ființă vie care, neîndoielnic, se bucură năvalnic de război e buruiana.

Şi iată de cît timp e nevoie ca dintr-un orăşel ce strălucea în lumina soarelui cu zidurile văruite ale clădirilor, cu tabla vopsită a acoperişurilor, cu reflexele strălucitoare ale geamurilor, să rămînă o movilă strîmbă de pămînt, împresurată de ierburi dese, înroşite de praful de la marginea drumului: numai cîteva luni, două veri triste.

Dar dincolo de oraşul Mţensk urmele distrugerilor înfăptuite de nemţi nu mai sînt acoperite de înşelătorul covor viu de bălării, ci se întind spre apus în toată groaznica lor goliciune.

Linia întîi a tranşeelor germane, în spatele ei, a doua linie, barajele de sîrmă răsfrînte în lături, podurile reparate, de curînd cioplite, primele carcase de mină descoperite şi aruncate în şanţul de scurgere la marginea şoselei, grădinile de zarzavat veştejite ale nemţilor, care fuseseră sădite în spatele tranşeelor de mîinile orăşenilor înrobiţi din Mţensk (oh, nemuritorul, cumpătatul spirit practic german!), şi iată-mă pe pămîntul eliberat al regiunii Oriol.

Ai dori să te opreşti aici o clipă ca la mormîntul unui soldat neînfricat, ca în faţa unui monument glorios.

Pe aceste coline, pe povîrnişurile lor line, drept în faţa orizontului îndepărtat, presărat pe alocuri cu unduiri de pădurici micuţe şi dragi, au înaintat trupele noastre, după ce o mie cinci sute de guri de foc de artilerie au făcut o breşă în zidul de apărare al duşmanului. Pornind în salt impetuos de pe aceste cîmpii, trupele au trecut rîul Zuşa şi au pornit spre Oka, lărgind ca o pîlnie ruptura, învăluindu-i tot mai mult pe nemţii în retragere. Aci a început bătălia de la Oriol. Aci s-a zdruncinat şi s-a năruit una din iluziile militaro-politice germane: încrederea în succesul ofensivelor de vară. Aci au început victoriile Armatei Roşii din memorabila vară a anului 1943.

De aici, de pe aceste coline se desfăşoară tabloul înfrîngerilor suferite de armatele lui Hitler, vădind clar nebuneasca împotrivire a duşmanului, care, puternic zguduit, fugea de la răsărit spre apus, cînd ascunzîndu-se, cînd retrăgîndu-se.

Străvechiul Mțensk a fost aruncat în aer. Grămezi de cărămidă cu tencuială pe ele zac de ambele părți ale rîului Zușa. Tot ce a fost de preț e acum prefăcut în praf și pulbere. Ca niște furnici obosite, oamenii se ridică și se apleacă spre pămînt, între ruine, nădăjduind să mai poată dezgropa cîte ceva. Numai pe la periferii au scăpat neatinse căsuțe de lemn, și oamenii din partea locului mișună pe străzi abătuți și amărîți.

Orașul Oriol însumează de zece ori ruinele din orașul Mțensk. Învălmășeala, aidoma haosului dinainte de facerea lumii, s-a înstăpînit în locul gării și de-a lungul liniilor ferate, ale căror bucăți de fier se răsucesc ca vinele smulse dintr-un trup sfîrtecat. După urmele abia vizibile ale străzilor și ale rînduirii lor, după imensitatea ruinelor se poate deduce cît de mare și de frumos a fost orașul. Dușmanul l-a aruncat în aer folosind mine cu acțiune întîrziată. Vreme îndelungată după retragerea lui străzile fuseseră zguduite de explozii, care au pricinuit noi distrugeri. Ca și la Mțensk, la Oriol ruinele din centrul orașului sînt înconjurate de jur împrejur de străzi periferice rămase întregi. Orașul, redus la un larg inel de mahalale cu case de lemn, strînge ca într-un cerc cimitirul de moloz din centru.

Șoseaua Oriol-Karacev este o pildă vie a noii etape de distrugeri în care a intrat războiul din clipa rupturii de pe rîul Zușa. La fiecare cinci sute de metri dai de pîlnii de pe urma exploziilor minelor și bombelor. Ca să le ocolești, trebuie să te abați de pe șosea. Bătătorit într-una, acest lung șir de ocoluri s-a întins cu vremea ca un drum paralel cu firul șoselei. Prin norii de praf verde-roșcat se întrezare pentru o clipă cîte un sat mistuit de foc, ca apoi totul să se înece sub stihia de nebiruit a prafului, măcinat într-una de trupele ce se scurg pe drumurile de lîngă șoseaua scoasă din funcțiune, distrusă și ea de război.

Și așa intri în orașul Karacev, urmînd calea retragerii dușmanului, calea morții. Aflîndu-te în centrul orașului, nimic nu se mai interpune între ochiul tău

și orizontul larg. Nimic nu-ți stă în calea privirilor; clădirile care se înălțau cîndva au fost răsturnate și făcute una cu pămîntul — cît cuprinzi cu ochiul nu vezi decît depresiunea ce se întinde pînă aci din îndepărtatele mlaștini și lunci. Urmele locuințelor sînt peste tot atît de nimicite, încît nu mai poți deosebi centrul de periferie, iar de pe cîmpul luptelor de mai ieri, din preajma orașului, vîntul aduce fără opreliște un slab miros dulceag de cadavru, care te cutremură. Într-adevăr se poate spune: aci a fost Karacev.

Și aici, în acest punct geografic unde a fost Karacev, îți încolțește în minte întrebarea pe care ți-o pui vrînd să înțelegi ce s-a petrecut în mintea dușmanului: ce a urmărit fascistul german, în vara anului 1943, cînd a fost silit să se retragă mereu spre apus, părăsind uriașe întinderi de pămînt scăldate de sîngele lui, ce a urmărit el? Îți poți da seama de adevărata situație a inamicului în primul rînd după felul cum duce el războiul. La Karacev se vede prea bine că duce războiul cuprins de furia nebuniei.

Anumite distrugeri de război pot fi explicate printr-o aspră necesitate; poți înțelege nimicirea unei stații de cale ferată, a telegrafului, a unei uzine care poate fi ușor folosită de adversar. Asta e de înțeles. Dar cheltuielile și eforturile hitleriștilor pentru nimicirea fiecărei cocioabe și a fiecărui staul, a aripei unei case simple și a unei biserici vechi, pot fi ele oare justificate din punct de vedere tactic?

Hitler declară că transformă pămînturile noastre într-o zonă de pustiuri. Dar pustiurile Africii nu l-au salvat pe Rommel de la o înfrîngere zdrobitoare. Nici pustiurile pe care le lasă în urmă hitleriștii pe drumul retragerii lor din Rusia nu-i salvează de înfrîngere.

Hitler declară că duce un război de istovire, un război de uzură. Dar nimicind în spatele său urmele așezărilor omenești el istovește și uzează moralul armatei sale care își dă seama că în felul acesta nu poate săvîrși distrugeri decît acela ce nu nădăjduiește să se reîntoarcă vreodată pe meleagurile distruse. Dîndu-și seama că întinderile pentru care a luptat doi ani de-a rîndul îi scapă din mîini,

și că îi scapă din mîini pentru totdeauna, el distruge toate obiectivele pentru cucerirea cărora s-a bătut de curînd cu atîta înverșunare. El vede că a avut loc o schimbare hotărîtoare față de vremea cînd se afla la porțile Vladicaucazului [1] și ale Stalingradului.

Deasupra puzderiei de cruci pe care fasciștii le-au înfipt în pămîntul Rusiei pe mormintele soldaților lor, ei pun acum planurilor lor din răsărit o uriașă cruce neagră. De aceea, plecînd, ei „trîntesc ușa". O trîntesc cu toate forțele care le-au mai rămas; zi și noapte, fără somn și odihnă, pînă la totala epuizare, nimicesc, nimicesc totul în răsărit și fug spre apus.

Iată ce se poate spune despre situația dușmanului, judecînd după felul cum duce războiul în vara anului 1943.

Peisajul fantasmagoric din Karacev — umbrele craterelor moarte, buboaiele și bășicile erupției — ne arată nu numai furia tot mai mare a dușmanului nostru, ci și agravarea bolii sale mintale. Nebunul simte că repede-repede i se va smulge nu numai cuțitul pe care-l mînuie, ci tot ce a prădat și, pentru a se apăra de cei ce vor să-i pună cămașa de forță, el incendiază totul și caută scăpare la adăpostul flăcărilor. Dar flăcările îl vor ajunge pe nebun și îl vor mistui.

Am făcut un raid cu avionul în regiunea dintre Karacev și Jizdra. În avionul „U-2", care printr-o minune nu îmbătrînește, cu motorul lui hîrîit, și care e astfel construit încît îți dă posibilitatea de a privi în toate direcțiile, am putut vedea de sus, din văzduh, satele regiunii Oriol. Ne amintim încă din copilărie de culoarea care se numește „albastru de Prusia". Este un albastru foarte pronunțat, cea mai veninoasă nuanță din gama rece a culorii albastre. Satele noastre pîrjolite, cenușa izbelor țărănești din Rusia par vopsite cu această culoare. Nici urmă de sat, se poate bănui doar felul cum erau dispuse: niște cutii lunguiețe de acuarelă, în care toate culorile vii sînt înlocuite cu albastru de Prusia — sumbra culoare cu

[1] *Vladicaucaz* — Veche denumire a orașului Dzandjikan, capitala R.S.S.A. Osetină (n. t).

care Berlinul inundă întreaga lume, o otravă aducătoare de moarte.

Ocolind drumurile pe unde a trecut războiul, undeva spre Jizdra am dat de un sătuleț care a rămas aproape neatins și viu. În mijlocul pustiului el mi-a părut la fel de optimist ca avionul „U-2". Se înălța voinicește pe o colină, de parcă făcea un viraj, și te lăsai ușor ademenit de surprinzătoarea lui voioșie; văzuse doar cu ochii lui fuga nemților: lovitura noastră îi dăduse peste cap și ei fugiseră atît de repede din acest sat, încît nu le mai ardea să-și îndeplinească sistematicul lor program de distrugere. Locuitorii s-au întors în sat venind din păduri; femeile, copiii, bătrînii sînt prinși cu totul în munca lor nobilă constructivă.

Secția de stat-major care se ocupă cu studierea inamicului s-a instalat într-unul din șoproanele acestui sătuc. M-am așezat la masă, sub cerul liber, ceva mai departe de șopron. Pe masă zăcea un maldăr de scrisori, adresate soldaților germani din partea rudelor și prietenilor. În mîinile noastre căzuse poșta de campanie a unei unități germane în retragere, vreo sută cincizeci de scrisori de curînd sosite din Germania. În multe din ele se repeta mereu că, împotriva așteptărilor, războiul s-a cam prelungit și că bine ar fi dacă s-ar isprăvi mai repede. Era plictisitor să citești scrisori cu aproape același conținut. Deodată, atenția mi-a fost atrasă de o epistolă impunătoare, într-un plic la fel de impunător, purtînd firma „Theodor Hahn, Oberstein, an der Nahe — atelier de tinichigerie și instalații de apă".

. Întreprinderea e respectabilă, are trei conturi curente: un cont curent poștal la Frankfurt pe Main, altul la Societatea bancară generală din Alsacia „Idar" și al treilea la filiala din Oberstein a Băncii Germane. Scrisoarea era datată la sfîrșitul lunii iunie. Venea de la proprietarul întreprinderii, Ernst Hahn. El îi scria pesemne fratelui său Emil Hahn și întîmplările zilnice povestite de el se petreceau chiar în Oberstein, în regiunea Rinului. Pentru a aprecia acest document cred că trebuie redat în întregime.

„Dragă Emil!
Îți mulțumesc din inimă pentru prima ta scrisoare datată din 30 mai, la care îți pot răspunde abia azi. Am avut mîna dreaptă bandajată cîteva săptămîni. În mod cu totul neașteptat a început să mă doară încheietura și doctorul Fischer a diagnosticat la început o infecție. După ce am ținut vreo 10 zile mîna în ghips, mi s-a scos pansamentul. Dar după aproximativ două săptămîni au apărut din nou dureri îngrozitoare. Ele încep întotdeauna mai ales noaptea, cînd e atît de greu să găsești un medic. Într-o dimineață mi s-a făcut o radiografie, dar nu s-a putut stabili nimic. Mi s-a pus din nou mîna în ghips și am stat așa cam trei săptămîni. După ce mi s-a scos pansamentul, durerile mi-au mai trecut într-o anumită măsură, dar nu puteam de loc lucra. Abia dacă izbuteam să scriu. Acum fac raze ultrascurte, care dau unele rezultate. După 15 ședințe durerile au încetat, dar tot nu pot să mișc încă bine mîna. La început, medicii nu s-au putut pronunța asupra cauzelor acestei dureri. Acum ei recunosc că e vorba de o inflamație a tendonului. E o poveste tare plictisitoare. Îmi vine încă greu să scriu, de aceea primești această scrisoare bătută la mașină. Sper să nu mi se mai ivească noi complicații. Wirth a făcut o mișcare greșită cu mîna acum vreun an și jumătate și abia acum a diagnosticat doctorul Fischer o fractură la încheietura mîinii. E curios că te trezești cu așa o poveste după atîta timp. E drept că avea mereu dureri cînd trebuia să bată mai mult, dar nu le dădea atenție. Acum va trebui să cam cruț mîna lui Wirth. De aceea am și cumpărat niște foarfeci electrice și mă voi strădui să obțin pentru noi o mașină de fălțuit. Nu se mai fabrică mașini noi de acest gen și va trebui probabil să caut să-mi procur vreuna de la o altă întreprindere. Cu lăcătușii de aici e imposibil să confecționezi o asemenea mașină, pentru că ei au mult de lucru la treburi mai importante.

Nu ne putem plînge de lipsă de lucru, iar în ultima săptămînă mulți oameni mi s-au îmbolnăvit. Ieri dimineața aveam în atelier numai un singur om. Și

Anton a fost nevoit să lase lucrul pentru că i s-a întîmplat ceva la ochi. Gerhard se află încă din luna aprilie pe frontul muncii, iar de la ucenici nu mai poţi avea nici un ajutor ; nici nu învaţă bine meseria şi sînt mobilizaţi pe frontul muncii. De altfel şi ucenicia se termină de obicei cît mai repede, pentru ca băieţii să fie trimişi pe frontul muncii.

Mă bucură foarte mult că ai putut să te odihneşti măcar pentru scurt timp, fiindcă voi acolo, pe linia întîi, aţi meritat din plin această odihnă. De fiecare dată cînd sectorul vostru este pomenit în comunicate, mă gîndesc la tine. Să sperăm că ai să scapi cu bine din toată această poveste şi că războiul se va termina curînd. Sperăm de mulţi ani acest lucru, dar tot nu se vede nici un sfîrşit.

Intenţionez să fac iar o mare crescătorie de păsări pe rîul Nahe — cu puţina carne pe care o primim acum trebuie să ne aranjăm s-o scoatem la capăt. Am acum şase raţe bătrîne, patru tinere, din anul ăsta, şi încă trei boboci. Am şase găini şi douăzeci şi şapte cocoşi. Lucrul cel mai de seamă în ferma mea este că acum trei raţe clocesc. E foarte interesant ce-o să iasă. Din cele opt ouă de azi trei au rămas să fie clocite, pentru că celelalte au fost înfulecate de tot felul de dihănii. Am mult de furcă cu orătăniile astea, dar dacă nu te străduieşti, nu iese nimica. Găinile şi raţele mele s-au ouat foarte bine şi a trebuit să predau trei sute şaizeci de ouă. Fac acest lucru cu plăcere, pentru că în schimb capăt mult mai mult. Într-adevăr, plata pentru ouăle predate este foarte bună. Pentru un ou de găină se dau 9,5 pfenningi şi pentru un ou de raţă 8,75 pfenningi. Se poate face o afacere bună. Îţi poţi da seama la cît îmi revine crescătoria mea de păsări. Cînd ai fost în permisie, ai văzut doar cît trebuie să te zbaţi ca să poţi hrăni păsările. Noi o ducem încă destul de bine, burta mi s-a topit ca prin farmec, dar vom rezista. Pentru azi te salut din inimă şi soţia mea îţi doreşte toate cele bune.

Ernst Hahn"

Așa trăiește și lucrează instalatorul Ernst Hahn, la el acasă, în regiunea Rinului. În toiul mobilizării „totale", cînd era gata-gata să fie luat în armata hitleristă, el a simțit o durere cu totul inexplicabilă la mînă. O cunoștință de-a lui, doctorul Fischer, a început, în schimbul unei perechi de rațe, să îngrijească această boală ciudată și, întrucît rațele au fost gustoase, suferințele lui Ernst Hahn s-au tot prelungit și au crescut. Între timp i-a venit și lui Wirth rîndul să fie mobilizat și atunci și lui i-a apărut o boală, pe care niciodată în viață n-o bănuise. Doctorul Fischer s-a apucat să-l îngrijească și pe Wirth, care și-a pierdut imediat capacitatea de muncă. E posibil ca tinerii cocoși din ferma de păsări de pe rîul Nahe să fi jucat un anumit rol în boala tot mai complicată a lui Wirth. Și întrucît mobilizarea „totală" continuă, durerile nu-i trec nici lui Ernst Hahn și nici lui Wirth. Dar iată că și Anton are nevoie de ajutorul urgent al doctorului Fischer, pentru că dacă doctorul Fischer nu-i descoperă vreo boală veche, el va fi mobilizat pe frontul muncii, așa cum a fost mobilizat bietul Gerhard. Dar ce s-a întîmplat cu onorabila firmă Theodor Hahn? În atelier, în fața foarfecilor electrice, stă trist Wirth cel ciung; pe prag stă Anton cel chior, tot așteptîndu-l pe Ernst Hahn, care umblă căutînd de zor prin întreprinderile din Oberstein o mașină veche de fălțuit. Ucenicii i-au fost luați de mult, așa că-i silit să oprească mașinile, și acum e liniște și mare tristețe în atelierul lui Hahn.

Ernst Hahn, reazemul și fundamentul regimului fascist german, nu dorește pentru nimic în lume să meargă pe frontul muncii hitlerist. El nu vrea să i se ia ultimii muncitori. E nemulțumit că i se răpesc ucenicii. Dorește numai ca fratele lui să scape viu de pe front. El nu visează glorie (ce este gloria? — doar fum!), ci ca războiul să înceteze cît mai grabnic. Nu-i place că trebuie să predea ouăle cu care intenționa să înlocuiască carnea.

Dar lucrul cel mai interesant pentru noi în foarte lunga misivă a lui Ernst Hahn e amănuntul că el nu poate și nu vrea să ascundă nemulțumirea de pe

urma situației în care se află. Nici nu s-a sfiit să sublinieze cu ironie faptul că „plata pentru ouă e foarte bună". Și, în cele din urmă, înciudat, el își bate joc de lozinca mereu fluturată de Germania războinică: noi, germanii, vom rezista.

Această lozincă s-a născut în 1918, în vremuri grele pentru Germania lui Wilhelm, și a fost repetată pretutindeni cu o încăpățînare stupidă, în pofida și în ciuda bunului simț. Pînă la urmă, micul burghez, căruia i se urîse cu fanfaronadele crainicilor prosperității oficiale, a început să folosească faimoasa lozincă în cele mai nepotrivite prilejuri, dîndu-i un sens cu totul opus. Se spunea, de pildă: „În curînd se va da dispoziție să ne spălăm cu cartela de săpun și să ne ștergem cu talonul pentru pînză; dar noi, nemții, vom rezista". Sau: „În ultima lună, la cele douăzeci și cinci de state care au declarat război Germaniei s-au mai adăugat încă trei; dar noi, nemții, vom rezista totuși. Nouă puțin ne pasă!" Această zeflemea nu suna a ironie. Era umorul spînzuratului, și toată Germania s-a molipsit de acest umor.

Vremurile se repetă. Germania lui Hitler cîntă pe toate vocile oficiale că ea va rezista, că-i o fortăreață inexpugnabilă, atît la apus cît și la răsărit.

Și iată că filistinul german Ernst Hahn din Oberstein a comentat în vara anului 1943, în felul său, optimismul oficial hitlerist. Ernst Hahn a scris: „Burta mi s-a topit, dar noi, nemții, vom rezista!" A scris aceasta într-o scrisoare adresată frontului de est, într-o perioadă cînd acest front se cutremura, nu rezista, și în cuvintele lui, în umorul lui se simțea adierea anului 1918. Plăcută adiere și ce îmbucurător e s-o simți!

Tocmai de aceea reproduc în întregime această scrisoare atît de meschină. Într-un sătuleț scăpat teafăr din regiunea Oriol, la o secție de stat-major, am făcut o legătură între scrisoarea cu en-tête-ul firmei Theodor Hahn și tabloul cumplitelor pustiiri săvîrșite de hitleriști pe pămîntul rusesc și m-am gîndit: așa, deci, acolo, în inima Germaniei, departe

de front, neamțul a simțit că el nu poate rezista. Nu se trag oare de aci dezmățul și furia distrugătorului? Da, de aici. Neamțul nu crede în victorie; el știe că va fi învins. El și-a dat bine seama că, împreună cu hoiturile soldaților lui, lasă în răsărit, printre distrugeri, hoitul speranțelor Reichului, care nu se vor împlini niciodată.

CĂDEREA FORTĂREȚEI

Merg mai bine de un kilometru printr-o tranșee germană și ea se tot întinde, de nu i se vede capătul. Este „limita dinainte" a pozițiilor pierdute de nemți, un „nod de rezistență" cucerit de noi, o citadelă a războiului contemporan.

Pentru a te feri de cineva care îți iese în cale în această tranșee, trebuie să te faci una cu peretele. Ca să poți arunca o privire dincolo de marginea ei, trebuie să te înalți cu două capete. Pe ambele părți ale tranșeei inamicul ridicase rambleuri de pămînt; în față, mai înalte; în spate, mai joase, pentru protecție împotriva focului. Jos, pe toată întinderea tranșeelor, au așternut grinzi de lemn acoperite cu șipci scurte transversale, ca un grilaj de lemn, pentru a se feri de umezeală.

Tranșeea e construită în zigzag, inegală la cotituri: cînd o ții tot înainte pe un gang lung și drept, cînd ești silit să te întorci la fiece zece pași, trezindu-te ba cu fața, ba cu spatele la soare. În colțurile și la ieșindurile liniei frînte au plasat cuiburi de mitralieră și tunuri.

Ce greutăți trebuie să învingă ostașul roșu pornind la atacul unei asemenea fortărețe?

Mă cațăr pe rambleu. În jurul fortăreței se deschide un orizont larg, nemărginit, pe care se profilează, departe, departe, fîșia de un verde închis a pădurilor Brianskului. Cu cît înaintezi, deslușești tot mai bine locurile dimprejur; rămășițele satelor arse se văd ca niște pete ruginii; terenul pe care s-au

putut dispune trupele noastre este cu totul descoperit, iar spațiul dintre el și pozițiile germane — „țara nimănui" — e gol ca în palmă. De pe înălțimea rambleului se văd în amănunțime căile de acces spre nod și nodul însuși — o ridicătură nisipoasă rotundă, de vreo zece kilometri, strînsă de inelul tranșeelor.

Și așa, ostașul roșu pornește la atac.

Ridicîndu-se din adăpostul său, dă de primele baraje de sîrmă, înălțată ceva mai sus de brîu și lată de vreo doi metri. Îl așteaptă apoi cîmpul de mine. Pregătirea de artilerie execută în prealabil culoare spre aceste obstacole, taie barajele de sîrmă, răstoarnă parii și face să explodeze minele. Dar aceste culoare nu sînt suficiente pentru infanterie; pornind la ofensivă ea trebuie să le lărgească și să-și deschidă altele noi.

După ce trece peste cîmpurile de mine, ostașul roșu dă de a treia linie de baraje de sîrmă — sîrma în spirală Bruno. Este o spirală deasă și nesfîrșită de sîrmă ghimpată, cu un diametru de aproape un metru, înfășurată pe niște stîlpi de lemn. Spirala Bruno este un obstacol serios, născocit de un diavol aprig cu nume nemțesc. Sîrma este răsucită rotogol și, cînd o tai, ea se destramă ca un arc, astupînd breșele și locurile de trecere. Dar iată că și spirala rămîne în urmă și în fața atacantului se ridică rambleul tranșeei dușmanului. Dar în drum spre această tranșee se mai ascunde un obstacol: „piedica". Și acesta e un baraj de sîrmă înfășurată pe țăruși înalți de un sfert de arșin, care îți ajunge pînă sub genunchi, mai să nu-l observi în iarbă și-i greu să nu te împiedici de el. „Piedica" e lată de vreo cinci pași și e instalată nu numai în fața tranșeei, ci și pe cîmpurile de mine. E primejdios, deoarece e greu să o zărești, dai de ea în locurile cele mai neașteptate, ori de cîte ori atacantul trece peste vreun obstacol și se avîntă spre altul. Terenul pe care au ridicat toate aceste baraje este deschis complet și fiecare linie de obstacole se află sub focul dușmanului.

Şi după ce curajoşii noştri ostaşi izbutesc să biruie toate barajele şi pătrund neobservaţi în tranşee, sînt repede semnalizaţi de un anumit sistem de alarmă, primitiv, dar eficient. În peretele tranşeei e fixată o bucată de sîrmă, de care atîrnă o legătură de cutii goale de conserve. În peretele opus este prinsă o altă bucată de sîrmă, al cărei capăt e îndoit ca un cîrlig. Ziua, acest dispozitiv nu funcţionează — cutiile de conserve atîrnă de o parte a tranşeei şi cîrligul de cealaltă parte. Noaptea, cutiile de conserve sînt prinse în cîrlig şi barează drumul prin tranşee. E de ajuns să atingi această instalaţie, ca să trezeşti şi un surd. În tranşee nemţii sînt aşezaţi la distanţe destul de mari ; cei mai mulţi se află în adăposturi şi în bordeie. Cutiile de conserve fac de gardă acolo unde nu sînt destule santinele.

De tavanul adăposturilor atîrnă tuburi goale de aramă, de la proiectile de tun ; înăuntrul lor spînzură, legată de o sfoară, o mînă de cartuşe de puşcă. Tuburile sînt clopotele, cartuşele — limbile clopotelor. O sîrmă porneşte de la aceste tuburi cu cartuşe pînă afară, la posturi. În caz de alarmă, zăngănitul aramei ridică în picioare toată suflarea nodului. Asemenea tuburi de aramă cu cartuşe atîrnă şi de-a lungul tranşeei ; şi lovind în ele cu buloane, plăci de metal şi cu tot ce-ţi cade în mînă se stîrneşte un zăngănit ca de sălbatici, ce se răspîndeşte prin fortificaţiile modernizate ale acestei cetăţi contemporane.

Soldatul german se instalează confortabil în apărare. Lîngă cuibul de mitralieră se află un bordei adînc, în care încap unul sau doi oameni şi unde se poate aţipi, la adăpost de intemperii, ca într-o vizuină de cîrtiţă. Lîngă tunuri, adăposturi acoperite cu cîteva podine de butuci de pin, foarte grei, de neridicat, cu paturi de scînduri, pot adăposti opt oameni. Propaganda hitleristă nu-i zgîrcită în tipărirea a tot felul de poze reprezentînd dive goale, stele de cinematograf cu ochi mari, în atitudini ispititoare, cu care sînt apoi căptuşiţi pereţii din bîrne ai adăpostului, creînd comodităţi absolut pe gustul „consumatorilor" respectivi.

De îndată ce se dă alarma, soldații germani se năpustesc la arme, spre acele „puncte de foc“, care pentru cititorii noștri nu mai sună de mult ca un termen militar.

Iată un cuib de mitralieră. Pereții lui sînt căptușiți cu saci de hîrtie umpluți cu nisip. În cuib se pot mișca ușor doi oameni. Ambrazura e destul de lată, o vede pistolarul nostru în ofensivă, și, fiindcă în dosul cuibului strălucește soarele, el poate distruge și capul mitraliorului. De aceea neamțul a atîrnat, la intrarea în cuib, o perdea de culoare închisă, care oprește lumina și șterge silueta. Iată și o lucrare de apărare permanentă din lemn și pămînt mai încăpătoare. În ea intră cîțiva oameni care trag cu aruncătoare de mine și cu puști antitanc. Ambrazura lucrării este apărată de un scut de oțel îngropat în pămînt, de grosimea blindajului unui tanc. În sfîrșit dai de cea mai puternică armă a nodului — tancurile îngropate în pămînt. Ele sînt împrejmuite de o tranșee specială, de baraje de sîrmă și de rambleuri, în eventualitatea unei breșe și a unui atac din flancuri și din spate. Este o fortăreață în fortăreață. Tancurile se văd la suprafață întocmai ca turelele unei nave scufundate.

Cum poate fi cucerită o asemenea citadelă?

Ostașul roșu o cucerește. O cucerește prin arta artileriei ruse, care încă de pe vremea lui Ivan cel Groaznic băga frica în dușman. În locul tancului german se află un morman de metal sfîrtecat. Tunurile noastre au preparat acest ghiveci de oțel. Are o înfățișare mult mai înfricoșătoare decît un tanc neatins. Alături, un alt tanc, ce pare nevătămat. Ne suim în el; ofițerul care mă însoțește se așează la mecanismul de comandă și turela tancului începe, cu un suspin de regret parcă, o lentă și sinistră rotire. Are într-adevăr ce să regrete: țeava tunului a fost distrusă de artileria noastră; tancul e scos din funcțiune.

Ostașul roșu cucerește fortărețele moderne nu numai prin forța armelor sale, ci și prin priceperea cu care luptă. Nodul de rezistență pe care l-am de-

scris, din apropierea satului Ostrovski, raionul Jizdra, a căzut neatins în mîinile noastre. Trupele noastre l-au întors, nemţii au fost siliţi să se retragă, fortăreaţa a căzut.

În campania din vara anului 1943 hitleriştii erau mereu urmăriţi de spectrul Stalingradului şi evitau cu prudenţă pericolul încercuirii, temîndu-se de tot felul de „pungi" şi „cazane", de aceea îşi părăseau poziţiile cu multă dibăcie şi în mare grabă. În tranşeele de lîngă satul Ostrovski se pot vedea urmele precise ale fugii lor — benzi de mitralieră nefolosite, nenumărate cartuşe netrase. Viaţa de toate zilele pe care au dus-o nemţii în apărare, ne apare aievea, cu toate pozele, ţigările, cutiile de conserve, revistele şi ziarele de provincie care trîmbiţează că lîngă Oriol ruşii au fost complet zdrobiţi... Ne distrăm citind aceste ziare în timp ce eram în plin marş spre Briansk.

O femeie dintr-un sat din raionul Jizdra mi-a spus:

— Au plecat, acum n-or să se mai întoarcă ocopanţii.

— Ocopanţii? întrebai eu.

— Păi da, ocopanţii. Au venit, s-au îngropat în pămîntul nostru...[1]

— Nu se pot întoarce, îi răspunsei.

Şi aşa mi-au apărut viu în minte toate vizuinele fortăreţei căzute de lîngă satul Ostrovski. „Ocopanţii" germani au fugit de-acolo prin şanţurile de comunicaţie internă — tranşee mici şi înguste care duceau departe de tranşeea de pe limita dinainte. Privind fundul tranşeelor am văzut că se şi acoperise cu un strat de apă stătută. În ea se bălăceau nişte broaşte plictisite.

LOCUITORII

La Oriol, lîngă podul de pontoane de peste fluviul Oka, pe care se revarsă zgomotos şuvoaie de autocamioane, de oameni, de tunuri de diferite calibre,

[1] Joc de cuvinte. Cuvîntul *okopatsea* — a se îngropa la teren (n. t.).

căruțe, stă lîngă mal un bătrîn pescar. Cu pantalonii suflecați pînă la genunchi, el intră în apa ce curge lin și aruncă o undiță subțire, căutînd să prindă un obleț. Înfățișarea acestui pescar e uimitoare: seamănă leit cu Ivan Sergheevici Turgheniev, are venerabila lui barbă argintie, părul cărunt bătînd în albăstrui, încîrlionțat și tuns cu oala. Deodată îți amintești că te afli pe meleagurile lui Turgheniev și te bucuri că acest pitoresc tip rusesc s-a păstrat, trăiește și nici o forță din lume nu-l va putea smulge de pe locurile lui de baștină. În spatele pescarului se întind străzile în ruină din Oriol; în jurul lui zvîcnește, bubuind, istoria poporului — topoarele geniștilor care refac marele pod de pe Oka, scîrțîitul mașinilor cu șenile — iar pescarul, neclintit și hotărît, își aruncă undița cu o mișcare atît de plăcută și ispititoare, încît îți vine să cobori în fugă spre el, pe mal, să intri în apă și să-ți încerci și tu norocul la pescuitul obleților, să stai de vorbă cu el, poate despre Krasivaia Mecea [1], poate despre lunca Biejei [2] sau poate chiar despre Ivan Sergheevici, care l-ar fi putut ușor vedea pe bătrînul nostru pescar tot aici, pe Oka, pe cînd era încă un băiețandru.

Bubuitul istoriei îi asurzește pe unii, în sufletul altora trezește însă un simțămînt de eroism, de jertfire de sine. Dar nici în vîltoarea războiului nu dispare grija omului pentru traiul lui de zi cu zi. Cine știe dacă bătrînelul cu venerabila sa înfățișare, asemănătoare cu a lui Turgheniev, nu va înfige o furcă în coasta fascistului la momentul potrivit, dar, pînă una alta, în fiecare zi el vrea să mănînce o ciorbă de biban. Bibanul însă se prinde cu momeală vie — și ce să-i faci? — stai la bătrînețe în apă pînă la genunchi și arunci cu dibăcie undița ca să prinzi vreun obleț ager.

Acest pescar din Oriol este unul din milioanele de locuitori, un om ca toți ceilalți. A cunoscut soarta

---

[1] *Krasivaia Mecea* — rîu în regiunea Tula (R.S.F.S.R.), pomenit în *Povestirile unui vînător* de Turgheniev (n. t.).

[2] *Lunca Biejei* — pomenită în *Povestirile unui vînător* de Ivan Sergheevici Turgheniev (n. t.).

cruntă a războiului: a stat sub stăpînirea dușmanului. Ingrijindu-se de amarul său trai bătrînesc, a păstrat în inimă un simțămînt prețios — dragostea față de pămîntul său. Te uimește dîrzenia acestui simțămînt.

La marginea drumului o femeie trage o roabă pe două roți, meșterită în casă. Pe față i se citește o încordare grozavă: sacii și boccelele cu catrafuse sînt grele, roțile strîmbe apleacă roaba într-o parte, dar femeia o trage fără să răsufle, stăpînită parcă de un singur gînd: înainte, mereu înainte. O fetiță își reazemă o mînă slabă de saci, iar cu cealaltă biciuie cu o nuia capra înhămată lăturaș și care smucește prostește roaba într-o parte. Se pot vedea nenumărate scene de acest fel atît de-a lungul drumurilor de țară, cît și pe șoselele principale. Poporul se întoarce acasă, din spatele frontului, în satele de unde a fost pentru un timp evacuat, se întoarce din ascunzișurile pădurilor unde a fugit din pricina fasciștilor, se întoarce din robia unde a fost gonit de ei.

— Știți, mi-a spus un om care a trecut prin multe în acest război, dorul de casă e atît de arzător, încît nimic nu-l poate ogoi. Oamenii se chinuie, abia-și tîrăsc picioarele de oboseală, dar nu vor să doarmă o clipă mai mult, ca să ajungă cît mai degrabă în izba lor. Și cînd ajung nu mai găsesc nici urmă de casă, ci doar un morman de cenușă. Varsă cîteva lacrimi și își reîncep traiul. Oricum, zic ei, e mai bine acasă. Intrebi pe vreo femeie: dar știi măcar cum să sapi un bordei? Nu, nu știe. Dar cum ai să trăiești? Cum s-o putea. Și, credeți-mă, n-am văzut încă vreun om care să se întoarcă înapoi în spatele frontului sau să-și caute un loc nou. Toți se lipesc de pămîntul lor.

„Se lipesc" de pămînt e cuvîntul cel mai nimerit. Așa cum acasă totul îți este prieten, tot așa îți este prieten, te ajută pămîntul tău; în această privință încrederea poporului nostru este de nezdruncinat.

In drum spre Karacev, într-un sat prefăcut în cenușă, lîngă un puț care a rămas întreg dintr-o gospodărie țărănească, s-a instalat un punct de pansare.

Ne-am dus să bem apă. Surorile medicale, tinere, prietenoase și totodată serioase au dat drumul la ciutură și ne-au turnat în pahare o apă limpede ca cleștarul — o adevărată minune în vîlvătaia colbului din care nu scăpasem zile de-a rîndul. Aplecăm urechea și auzim de alături un pocănit de topoare: doi ostași roșii din echipa de lucru construiesc o izbă frumoasă. Întrebăm surorile medicale: e pentru punctul de pansare, nu-i așa? Nu, îmi răspund ele, e pentru gospodină, gospodina își reface casa. Dar unde o fi? Ah, iat-o, își mînă vaca.

Stăpîna casei, o femeie cu ochi ageri, repezită la vorbă, încinsă la față de munca ei, de la care s-a smuls pentru o clipă, îmi spune:

— Tot ce am agonisit mai bun mi-a rămas așa cum era: paltonul și șuba. Le-am luat cu mine în groapă. Și vaca. Vezi, tot ce aveam mai bun.

— Dar casa?

— Casa... I-a dat el foc. Mergea de-a lungul satului și așa, una după alta, dădea foc caselor. Numai cerealele mi-au rămas neatinse, tot e bine. De cum au început ai noștri să înainteze, au aruncat niște manifeste: nu strîngeți bucatele că neamțul are să le dea foc. M-am încrezut, și acu cerealele mele stau toate neatinse pe ogor. Iar acei care s-au grăbit să le strîngă și le-au adunat în căpițe ori le-au clădit în stoguri s-au ales cu scrum.

Femeia și-a întors privirile. Ostașii, călare pe zid, astupau crăpăturile cu fîn.

— Mă ajută, adăugă femeia a încuviințare. Casa mea avea cinci păreți, asta o să fie mai mică, cu patru păreți. Nu-i nimic. Pînă mi-o veni omul o fac eu cum era înainte.

— Dar unde ți-i omul?

— În Armata Roșie de la începutul războiului. Tot e bine că avutul mi-a rămas întreg, și cînd s-o întoarce o să găsească și paltonul și șuba.

Uimitor era optimismul acelei țărance. Stînd pe mormanul de cenușă al casei sale, vorbea despre viitor cu o încredere firească, ca de un lucru al ei, sigur. Și într-adevăr viitorul parcă îi zîmbea: zidu-

rile adăpostului ei nou se înălțau, vaca cu ochii umezi, gînditori și lucioși ca mătasea, o privea rumegînd, cîinele părăsit de neamț și legat de un copac dădea din coadă, așteptînd ca stăpîna lui, ce abia se ivise, să-i arunce ceva de mîncare.

Una din cele mai grele încercări îndurate de locuitori sub tirania dușmanului a fost surghiunul în robie, în prizonierat. Fascistul în retragere căuta să mîne cu el pe toți locuitorii pînă la ultimul om, fără să lase la o parte copiii și bătrînele. Nu era o măsură de moment, dictată în vreun fel de desfășurarea războiului. Vorba aceea: „La război, ca la război". Nu, e un sistem bine pus la punct, elaborat de sus, de la Berlin, de către teoreticienii barbariei. Goebbels a proclamat în presă că pentru el „principiul fundamental" al strategiei germane este „să smulgă cît mai mult spațiu și cît mai mulți oameni de la dușman, nu numai pentru a-l lipsi de acești oameni, ci și, ceea ce e și mai bine, pentru a-i sili să muncească pentru noi".

Căutînd să subjuge țara noastră, autoritățile de ocupatie hitleriste exploatează cu lăcomie bogățiile naturii si munca populației, transformîndu-l pe om în sclavul țelurilor lor distrugătoare. În regiunile ocupate. hitleristul îi constrînge pe locuitori să muncească la lucrările de apărare ale trupelor germane. Hitleristul nu s-a gîndit niciodată la convențiile internaționale care interzic folosirea populației civile în scopuri militare; de mult a rupt cu nerușinare acest „petic de hîrtie", de altfel ca și toate celelalte tratate internaționale.

La Liudinovo, a doua zi după alungarea dușmanului, am întîlnit o fată de șaptesprezece ani, Rimma, care izbutise să se ascundă din timp în pădure, cînd fasciștii au tîrît oamenii după ei, și apoi s-a întors printre cei dintîi în orașul eliberat. Am întrebat-o despre multe și în primul rînd, bineînțeles, cum au trăit tineri ca ea sub ocupația lui Hitler.

— Păi, așa cum au trăit bătrînii, așa au trăit și tinerii.

— Dar ce ați făcut? Ați învățat?

— Ei, da' de unde!
— Ați avut serviciu?
— Nu.
— Atunci înseamnă că nu făceați nimic.
— Ehe! să fi încercat să nu fac nimic!
— Așadar — ați lucrat?
— Îhî.
— La ce?
— Ne-au mînat pe toți la aceeași muncă. La pămînt.
— Ce-i aia?

Fata tăcu, privindu-ne, se rușină și se intimidă vădit. Pesemne că nu-i păruserăm chiar atît de severi, căci se hotărî.

— La săpat tranșee, rosti ea mai încet, ca și cum s-ar fi rușinat și mai tare.
— Au mînat toată populația?
— Da, pe toți. În grupuri. Ne dădeau porții.
— Ce fel de porții?
— Obișnuite: să săpăm un metru și jumătate în lungime, un metru și jumătate în adîncime — o porție. Cum terminai de săpat îți mai adăugau o jumătate de metru sau cît o fi fost...

Mi-am adus aminte de fortăreața nemțească de lîngă satul Ostrovski. Pereții tranșeei atît de bine nivelați, grătarul de sub picioare, rambleurile netede deasupra capului, cît sînge și cîte lacrimi or fi vărsat femeile și fetele noastre sub amenințările soldaților hitleriști, sub biciurile și revolverele feldwebelilor, pentru a realiza aceste întărituri nemțești trainice și lustruite.

Retrăgîndu-se și tîrînd după el populația înrobită, dușmanul o silește cu și mai multă cruzime „să muncească pentru el", mai mult decît în timpul ocupației; o transformă într-un mecanism util mașinii sale de război. Locuitorii luați cu forța sînt siliți nu numai să sape tranșee pentru dușman, să taie pari pentru barajele de sîrmă, să doboare copaci pentru abatize pe drumurile de pădure. Tîrîndu-i în urma lor, trupele germane în retragere îi folosesc ca elemente vii de protecție. Fasciștii își acoperă astfel spatele, îi

pun să demineze cîmpurile de mine, îl lasă să se prăpădească, le grăbeşte sfîrşitul, ori îi tîrîie cu ei, mai departe, în prizonierat. Odată luat de fascişti, fiecare ştie cît mai valorează viaţa lui; de aceea înţelegi uşor fiorul din ochii luminoşi, de o naivitate aproape copilărească, ai Rimmei, care, după ce a povestit cum se trăia sub cizma lui Hitler, se trezeşte deodată cuprinsă parcă de spaimă şi întreabă:

— Nu-i aşa că Armata Roşie n-o să mai plece de la noi?

Şi apoi, pe un ton ce nu mai era de loc copilăresc:

— Orice ar fi, nu mai rămîn pentru nimic în lume aici. Dacă n-or să mă ia în armată, fug în pădure.

Nu-i om care să nu dorească din adîncul sufletului să scape cu orice preţ de sub jugul lui Hitler.

N-am să pot uita niciodată satul Belîi Kolodeţ. A fost înainte o mîndreţe de sat, cu clădiri frumoase, în mijlocul unor ogoare îmbietoare. Hitleriştii au instalat acolo o garnizoană şi echipe speciale pentru rechiziţionarea produselor agricole. Soldaţii nemţi s-au instalat ca la ei acasă: au împrejmuit grădiniţele din faţa fiecărei căsuţe cu joarde de mesteacăn, cu portiţe şi cu bănci mici. Nemţii au o pasiune deosebită pentru mesteceni (e un copac foarte rar în Germania) şi armata germană a folosit mesteacănul la tot felul de ornamente şi înflorituri încă în primul război mondial, iar acum a adoptat mesteacănul ca un fel de semn de recunoaştere pentru tot ce-i nemţesc; gărduleţele de mesteceni din apropierea izbelor, de la cele mai simple la cele mai meşteşugite, arată că în izbă se află soldaţi sau un stat-major de garnizoană, un cazinou pentru ofiţeri, un post sau vreun comandament. Dar mai cu seamă, în cimitirele soldaţilor germani, mesteacănul e atotstăpînitor în şirurile nesfîrşite de cruci.

Retrăgîndu-se din Belîi Kolodeţ, echipele pentru rechiziţionări s-au transformat în echipe de incendiatori. Au dat foc satului. În faţa izbelor mistuite de foc au rămas neatinse doar gărduleţele din joarde de mesteceni, care se înşiră de-a lungul uliţei, de parcă ar fi nişte îngrădiri de morminte. Un sat de morminte.

Mulți locuitori din Belîi Kolodeț au izbutit să se ascundă în păduri, iar după sosirea Armatei Roșii s-au întors în sat ca sinistrați, găsind doar tăciuni ce mocneau, și s-au aciuit acolo unde fuseseră izbele în care locuiseră înainte, pînă ce-i alungase garnizoana nemțească.

O bătrînică, în pragul bordeiului ei, bate într-o piuă de lemn cartofi cu puțină făină, ca să facă turte. Toți ai casei sînt de față. De pe ogor venise la masă gospodina, șefa unei brigăzi colhoznice. Din fundul bordeiului zgîiesc ochii spre lumină două mutrițe palide de copii, o altă femeie, în întunericul bordeiului, caută să astîmpere un țînc de vreun an, care țipă de mama focului. Au trecut toți cam prin aceleași suferințe, dar fiecare își plînge durerea lui, cu lacrimile lui, care sînt ale lui și numai ale lui, iar bătrîna pisează, pisează într-una cu brațul ei plin de vine amestecătura din piuă ; bate încet, tacticos și fără să se grăbească, tot așa cum, una cîte una, i se preling lacrimile pe obrajii scofîlciți. Sărată va fi mîncarea !

Bătrînica își oprește o clipă mîna ca să-și șteargă obrajii și rostește clar, convingător :

— Șaișpe polițiști a ținut el la noi. Ia gîndește, drăguțule, șaișpe numai pentru satul nostru. Iar la noi erau cu totul o sută douăzeci și șase de gospodării. Acu socotește și mătăluță la cîte gospodării vine cîte un polițist ? Așa că ei tot mereu te iscodeau și te mînau, dă și tot dă. Și acu uite ce ne-au lăsat.

Întinde pisălogul de lemn mînjit de cartofi ca să ne arate bordeiul și se apucă iar de pisat.

Urmărind gestul bătrînei, gospodina, o femeie arsă de soare, cu cearcăne negre sub ochi, se întoarce și își plimbă încet privirea de la mănunchiul de cînepă aruncat la soare, la curmeiul de tei ce se zvîntă în gheme înnodate pe un băț, ca niște covrigi pe-o sîrmă, și la doi dovleci mari și galbeni. Femeia lasă să-i scape un zîmbet ușor din privirea-i obosită, dar atît de înțelegătoare : e drept, e mic avutul ei ! Dar ochii secați de lacrimi și încercănați par liniștiți, după încercările grele prin care a trecut.

Un om cu o înfățișare bolnavă, îmbrăcat pe jumătate militar, pe jumătate civil, cotind din drum, se apropie de ea și îi vorbește:

— Brigadieră, de ce te uiți? Ea din nou își bate snopii.

— Și ce să-i fac? I-am spus. Se zbate ca o turbată să treiere.

— Și apoi, fără să-și tragă cît de cît sufletul, iarăși la cîmp. Trebuie să isprăvim treburile colhozului.

— Și ce, parcă ea are ceva împotrivă? își îndeplinește planul.

— Dar ce, eu spun că e împotrivă? Zic, doar, că la masă trebuie să te odihnești.

La cîțiva pași, lîngă un morman de cenușă din apropiere, o femeie tînără, ținînd subsuoară un snop de grîu, bătea de zor cu un băț spicele aruncate peste bancă. Cu fiece lovitură fusta ce o purta se ridica și se lăsa, atingîndu-i picioarele de culoarea bronzului; capătul bățului lucea și se întuneca, după cum îl bătea soarele; grăuntele sărea domol din snop pe mica arie, lată de vreo doi pași. Și cîtă inimă punea femeia în acest treieriș primitiv, de parcă numai astfel ar putea sfîrși cu ruina și sărăcia! Omul s-a lipit de pămînt, și pămîntul îl hrănește cu sucurile încrederii că munca pămîntului e în stare să biruie toate nevoile.

Ogoare întinse au fost părăsite de colhozuri în timpul dominației *Wehrmachtului* german. Pămîntul e în paragină, s-a uscat, brusturele l-a năpădit cu impertinență și vigoare ca un lăstăriș. Crușățeaua s-a înstăpînit pe întinderi uriașe. A înflorit, așa că verste întregi de ogoare sînt îmbrăcate în straiul ei de o culoare țipătoare, galbenă ca lămîia.

În preajma satelor se întind panglicile înguste ale semănăturilor de pe loturile de lîngă casă. Hrișca castanie s-a închis la culoare, tufele de cînepă de o culoare verde închis, de înălțimea unui om, ovăzurile încîlcite de vînt au început să se scuture. Ruinînd ținutul, fascistul s-a grăbit să distrugă grînele. Pe alocuri a mai apucat să rostogolească peste la-

nuri tăvăluguri, turtind semănăturile la pămînt. Dar isprava asta a putut-o face numai aproape de drum; mai departe, în adîncime, recolta așteaptă să fie strînsă. Și oricît de mulți locuitori a tîrît fascistul după el, se mai văd ici-colo oameni care lucrează la seceriș și la legatul snopilor, și ori unde îți arunci privirea vezi înălțîndu-se stoguri gîrbovite. Cînd e nevoie de fiece om, cînd din mulțimea de mașini de recoltat n-a rămas decît o amintire, oricine își dă ușor seama de foloasele muncii în comun și că munca pe ogoarele colhoznice se desfășoară în bună înțelegere.

— Greu să ajungi la o învoială cu muierile, e o seminție de oameni cam apucată, își varsă năduful omul cu înfățișarea bolnavă, arătînd cu capul înspre femeia ce treieră.

— Președintele colhozului nostru, ni-l recomandă stăpîna casei, zîmbind din nou cu ochii ei obosiți.

— Aveți mulți oameni aici? l-am întrebat.

— Cîți vedeți, răspunse președintele și o privi pe gospodină. Apucă-te și luptă-te cu ei. Singur împotriva unui sat întreg.

— Te-ai luptat cu nemții, mai luptă și cu noi.

— Am luptat în rîndurile partizanilor și am rămas invalid. Acum sînt civil. Am luptat mai mult de un an în detașament. Dădeam nădejde oamenilor, adăugă el privind din nou pe femeie.

— E drept că dădea nădejde, încuviință femeia cu un calm vădit, schimbînd cu el o privire cu mult tîlc. Și m-am lămurit pe dată că între ea și acest invalid dăinuie o înțelegere temeinică, nu de moment, ci încercată și de aceea hotărîtă, liniștită. O asemenea înțelegere s-a născut din legăturile ce au dăinuit în regiunea Oriol între populație și partizani.

Au fost mulți partizani în această regiune; în apropiere încep pădurile Brianskului care și pînă azi sînt pe alocuri de nestrăbătut, mărețe prin bogata lor vegetație. Pe hitleriști îi îngrozeau mlaștinile din pădure, îi îngrozea desimea mărăcinișurilor, dar și mai mult îi îngrozea partizanul rus.

În satul Pesocina, nu departe de Karacev, una din izbele cele mai apropiate de apă era ocupată de un feldwebel neamț, șeful detașamentului care se instalase în sat. Soarta acestui preazelos și, mă rog, brav slujbaș nu era de loc de invidiat. Pădurea era aci tare aproape. Partizanii țineau Pesocina sub focul lor. Și feldwebelul tremura de frică noapte de noapte, împreună cu tot detașamentul său.

Aspectul izbei ocupată de el m-a impresionat cu adevărat. În primul rînd, la o distanță apreciabilă era înconjurată de un baraj lat de sîrmă ghimpată. În al doilea rînd, era împrejmuită de un val de pămînt. În al treilea rînd, o ascundea de jur împrejur un zaplaz înalt. Și în al patrulea rînd, în preajma ei străjuia o baricadă înjghebată dintr-o grămadă de bușteni și scînduri. Și, în plus, nimeni n-avea voie să pătrundă în acest teritoriu atît de temeinic apărat, unde puteai fi ușor primit cu focuri de armă. Pe lîngă toate astea, feldwebelul, din cale-afară de înfricoșat, își baricada noaptea ușa izbei cu mese și scaune și astupa geamurile cu saltele. Dar întrucît partizanii nu conteneau să hărțuiască împrejurimile satului Pesocina, feldwebelul a ridicat dincolo de sat, chiar lîngă pod, o adevărată fortăreață de pămînt, după toate regulile fortificațiilor, cu numeroase creneluri, iar la colțuri cu patru lucrări permanente din lemn și pămînt, pentru o apărare îndelungată. Și așa i-a fost dat feldwebelului să stea acolo o bună bucată de vreme de teama neînfricaților partizani, spre batjocura țăranilor din sat, care, ori de cîte ori treceau pe lîngă izba baricadată, își întorceau capul ca să-și ascundă rîsul.

Legăturile dintre locuitori și partizani se mențineau în mare taină. Dezvăluirea ei însemna o moarte sigură. Și nădejdea ce și-o puneau toți în lupta partizanilor, de la care așteptau eliberarea, era tot o taină sfîntă și numai arareori locuitorii o puteau împărtăși unul altuia.

Rimma, fata aceea din Liudinovo, întrebă deodată, amestecîndu-se în vorbă:

— N-ați văzut un militar?... Era uite aicea, în fața casei aceleia. Nu știu cum îi zice, are o steluță.

— Ce fel de steluță ? Mică ?

— Da, mică, dar nu prea mică... Așa... ceva mai mare...

— Maior ?

— Nu știu.

— Dar ce-ai nevoie de el ?

— Mi-a spus să chem o femeie. Mi-a spus unde șade... ca s-o aduc. Pare-mi-se că vrea să-i spuie ceva.

— Dar cine e femeia aceea ?

— O femeie de aici. Așteaptă acolo la colț, am adus-o.

— Dar unde ți-a spus militarul s-o aduci ?

— Uite aici stătea el. Am crezut că o s-o aștepte.

— Dar pe femeia aceea o cunoști ?

— Da, puțin... Stăm pe aceeași uliță.

— Ia cheam-o aici.

Rimma fugi.

Toate acestea se petreceau pe digul părăsit al lacului din Liudinovo — o minunată întindere de apă, care prin pașnica-i oglindă împarte orășelul în două : pe un mal căsuțe scunde amintind obișnuitele suburbii rusești, iar aci, pe celălalt mal, case albe din piatră, de oraș mare. Cu un ceas înainte de discuția noastră *Junkerii* germani incendiaseră centrul orașului Liudinovo. Trupele armatei noastre, care înaintau năvalnic, i-au împiedicat pe fasciști să îndeplinească metodicul lor program de distrugere, și ei se străduiau acum să isprăvească prin bombardamente ceea ce nu izbutiseră să săvîrșească în fuga lor pripită. Clădirea cea mare a școlii tehnice era mistuită de flăcări, vărsînd prin toate geamurile torente de foc. Pe chei, se răsuceau încet acoperișurile de tablă de la două case mari incendiate cu o zi înainte. Coloane de fum se înălțau spre cer, cînd de un roșu de aramă, cînd de un negru liliachiu, jaloanele luptelor terminate și pierdute de nemți. Trosnetul incendiilor umplea văzduhul. Și curios : în larma de trosnet și în geamătele căpriorilor ce se prăbușeau printre flăcări, se și întorceau în oraș locuitorii care așteptaseră în pădure sfîrșitul canonadei de artilerie, sau care scăpaseră pe drum de ariergărzile nemțești și se grăbeau să ajungă cît mai

repede la casele lor, pentru a-și dezgropa avutul ascuns, salvat.

Femeia pe care o adusese Rimma părea că nici ea nu ia în seamă focurile din jurul ei. Era o femeie cam scumpă la vorbă, posacă, și e greu de spus cine se uita mai bănuitor — noi la ea, sau ea la noi. Nu am izbutit să stoarcem de la ea nici două cuvinte, cînd Rimma ne spuse :

— Uite, vine militarul cela care m-a trimis.

Schimbă o privire cu femeia, dar nici una din ele nu se clinti din loc.

— Dar despre ce-i vorba ? o întrebai. Fugi și spune-i că ți-ai îndeplinit misiunea.

Fata nu porni deîndată, ci aruncă din nou o privire femeii care nu făcea decît să se mute de pe un picior pe altul, mijindu-și doar ochii în spre ofițerul ce se îndepărta.

— Grăbește-te că acuși pleacă, o îndemnai.

În sfîrșit, iuțindu-și pasul, Rimma îl ajunse din urmă pe ofițer și, după ce schimbă cîteva cuvinte cu el, îi făcu femeii un semn cu mîna să se apropie. Femeia se urni fără nici un chef ; din mersul ei șovăielnic vedeai că tare ar mai fi vrut să se întoarcă din drum și s-o ia la fugă, dar căuta să se stăpînească. Mă gîndii : e oare treabă curată aici ?

Pe stăvilar apăreau tot mai mulți oameni.

Își cărau calabalîcul, împingeau cărucioare, cu copiii pe lîngă ei, se opreau din loc în loc ca să-și povestească cum șuierau proiectilele deasupra capetelor lor atunci cînd se ascunseseră în vîlcea sau cum i-a păcălit fascistul : i-a trimis să mîne vacile afară din oraș, sub cuvînt că vrea să salveze locuitorii împreună cu vacile de flăcări, iar cînd au ajuns în afara orașului, fascistul a adunat vitele în turmă și le-a mînat împreună cu coloana sa de transport.

În mijlocul acestor oameni tulburați, nenorociți și totodată bucuroși că au scăpat teferi, apăru din nou Rimma. Și în urma ei venea fuga femeia, după care trimisese ofițerul. Dar nu mai era aceeași femeie.

Ținea gura deschisă, dar nu ca să rîdă, sau ca să spună ceva, sau să arate uimire — toate aceste sim-

țăminte, dorințe, poate și alte simțăminte, toate încercate de ea în viață, erau parcă întipărite în mișcarea acestei guri deschise și nu puteam înțelege cum această femeie ne-a putut face, abia cu cîteva minute înainte, o impresie nu tocmai plăcută cu chipul ei închis, posac, și de ce se uita la noi atît de bănuitor.

— Ce-i cu tine? exclamă cu oarecare sfială Rimma.

— Vine mîine, rosti femeia, înecîndu-se deodată și adresîndu-se tuturor și parcă nimănui. A ieșit! S-a unit cu Armata Roșie. A ieșit împreună cu detașamentul. Comandantul ăsta l-a văzut, zice că adresa mea o are de la dînsul. Tare mă mai temeam: iaca-iaca o să-mi spună că a fost ucis. Dar el zice că vine mîine. Două ordine spunea că a primit!

— Mătușă Mașa! rosti cu voce tare Rimma și se trase spre ea.

Și toți au început s-o felicite pe mătușa Mașa, ca și cum ea ar fi fost aceea care primise cele două ordine. Femeia izbucni în plîns. Se vedea că i s-a luat o piatră de pe inimă, că a putut lepăda povara tainei și că acum toți știu că e nevastă de partizan, că bărbatul ei a ieșit din pădurile Brianskului și s-a unit cu Armata Roșie. Toți se bucurau de bucuria ei, și lumina ochilor ei umbrea parcă flăcările incendiilor, a căror dogoare o simțeam pe fețele noastre.

Soția partizanului ne povesti cum îl văzuse pe bărbatul ei cu un an și șapte luni în urmă, în satul unde o poftiseră niște oameni și unde el se ivise pe neașteptate, din pădure, chemat tot în ospeție, și cum îi spusese că pleacă pentru multă vreme și își luă rămas bun de la ea. Ne povesti cum trebuia păstrată o asemenea taină, fiindcă acelora care nu știau s-o păstreze fasciștii le rînduiau o soartă groaznică.

— Iată limba aceea de pămînt care înaintează în lac, vorbi ea. Vedeți, cărăruia care coboară de pe țărm. Pe această stîncă i-a împușcat „el" pe oamenii noștri, nimeni nu le știe numărul. Îi împușca și-i arunca în apă. Asta tot orașul poate să v-o spună.

— Da, adăugă Rimma, cine a coborît o dată pe cărăruia asta n-a mai urcat-o.

Toţi cătau în tăcere spre cărăruie, spre stîncă, şi spre oglinda nepăsătoare a lacului Liudinovo. Eu însă privii chipul fetei şi al femeii. Feţele lor nu mai oglindeau acea bucurie de o clipă, ştearsă desigur de amintirea acelora care n-au mai urcat înapoi cărăruia. Dar aceste chipuri răsfrîngeau ceva mai mult decît bucuria: răsfrîngeau o neobişnuită putere sufletească. Şi mi s-a părut că Rimma ştiuse taina nevestei partizanului şi o păstrase. Asta nu-i puţin pentru ea. Cine era ea? O fată, aproape un copil, o simplă locuitoare, aşa cum o numise şi pe mătuşa Maşa, nevasta partizanului.

De altfel, chiar partizanii sînt şi ei tot simpli locuitori.

ARMAMENTUL

Liniştit, cu mişcări lente, colonelul cu un nume oarecum literar — Roşcin — şeful artileriei diviziei, vorbea, mergînd cu mine pe un drum de pădure, de parc-ar fi vorbit cu sine însuşi:

— Înaintăm. Presăm serios. S-ar putea presa şi mai mult. Da, lasă mult armament, înţelegi. Nu fac economie de armament. Lasă mult, da.

Pronunţa cuvîntul „armament" fără să-l accentueze, îl rostea ca pe un cuvînt foarte obişnuit, deşi el nu mai avea înţelesul de altădată. Inamicul nu lăsa, bineînţeles, puşti, tunuri sau mitraliere. Semăna pe toată calea retragerii o anume armă, perfidă şi nimicitoare; am putut-o identifica tot aci, pe acest drumeag de pădure, fiindcă dădeam la fiece pas de tăbliţe fixate pe pari bătuţi în pămînt, purtînd inscripţii scrise cu acel ocru de culoare roşietică, nedefinită, cu care se vopsesc porţile şi gardurile: „mine", „mine", „mine".

Ajunsesem din urmă divizia, care era de două zile în marş şi se dispusese acum într-un alt loc în pădure. Abia fusese părăsită de nemţi, care, în retragere, minaseră fiece palmă de pămînt pe unde putea

călca picior de om. La cîte cinci-șase minute, răsunau din poienile pădurii explozii, sfîșiind aerul ca pe o pînză, cînd mai aproape, cînd mai departe, și un ofițer, care-și vedea mai departe de lucru, observă :

— Le aruncă în aer, sau sar ei înșiși în aer, cine știe...

Roșcin răspunse :

— Se-ntîmplă... Nemților nu le place să fie strînși cu ușa. Cu cît îi strîngi mai tare, cu atît devin mai perfizi. Înainte, geniștii noștri demorsau minele. Acum au renunțat. Cum găsesc o mină, o explodează. Nemții au meșteșugit la mine un percutor secret, fixat într-un loc neobișnuit, sau mai șurubăresc cine știe ce încă. E mai bine să le explodezi. Mai sigur. Se-ntîmplă însă, firește, să explodeze și singure...

Cînd se va vorbi despre deosebirile dintre acest război și toate celelalte, printre particularitățile cele mai însemnate va fi trecut și rolul minelor ca armă. În cel de-al doilea război mondial, minele au exercitat o influență deosebită asupra tacticii luptelor, a celei ofensive, cît și a celei de apărare, asupra ritmului operațiilor, a creat metode cu totul noi de acțiune împotriva tuturor trupelor de uscat : infanterie, tancuri, cavalerie și artilerie.

Scoți inamicul din poziții, îl silești să le părăsească, a evacuat un teritoriu imens, îl pui pe fugă ; înainte puteai spune, în asemenea cazuri, că n-a mai rămas nici urmă de dușman. Dar acum, nu, tocmai urmele lui rămîn, urme arzătoare, urme prin care continuă să ducă apărarea. Fără a fi de față, dușmanul provoacă pierderi învingătorului, pînă cînd locul e curățat de cea mai dăunătoare dintre arme — mina. Acest armament este folosit pe scară foarte mare. Lupta împotriva lui trebuie să fie și este complicată, cere multă iscusință și ia proporții la fel de mari.

Iată șerpuind un drum de țară, cu gropi și hîrtoape nevinovate. Să nu te încrezi în el. Făgașurile sale poartă armament : la o adîncime de cîteva palme zac

îngropate mine. Iată o porțiune de șosea tare strîmtă în fața unui pod, și nu poți face loc mașinii care vine din față decît cotind pe marginea largă a drumului. Să nu te încrezi în ea. Marginea drumului e locul preferat al minelor. Coboară adesea spre adăpătoare o cărăruie verde, liniștită, ca atîtea altele, te ademenește umbrarul unui copac din cîmp, zărești lîngă șanț o scîndură, zace o cască germană de oțel ori vreun alt obiect fără nici un folos, în care îți vine să dai în treacăt cu piciorul; deschide bine ochii — dușmanul a lăsat pretutindeni armament.

Iată și inscripții pe care le întîlnești în mod obișnuit pe calea ofensivei: „Drum deminat. Mai departe necontrolat." Sau alta: „Controlat cinci metri de ambele părți ale drumului". Sau: „Nu mergeți pe cărări. Mine."

Trupele se deplasează încolonate, respectînd cu strictețe drumul. Înainte de pornirea în marș, în toate unitățile se dă cuvînt de ordine: „Nu treceți peste șanțuri, nu călcați pe cîmp, nu vă împrăștiați prin pădure". Uneori, cîte-un grup de tineri soldați din completările proaspete, se oprește pe drum în fața unei mașini făcute bucăți, privește atent rămășițele ei și se gîndește: cum de-au trecut pe drum sute de mașini și nu li s-a întîmplat nimic și asta a avut ghinion?

— Ageamii! va spune unul trecut prin ciur și prin dîrmon. Nu e nimic de neînțeles. S-a apropiat ceva mai mult de șanț și gata cu ea.

Sau, iată o discuție, dis-de-dimineață, la statul-major:

— L-ai cunoscut pe Malinovski?

— Cum asta, l-am cunoscut? Îl cunosc.

— Aseară, o mină... Și ce chestie! A trecut înaintea lui un eșalon de mașini — totul în perfectă regulă. Iar el, pe urma lor, călare. Dar mașinile au mers pe făgașul lăsat de altele, și el nu pe făgaș, ci prin mijlocul drumului. Și-așa, știi, calul a lovit cu copita...

Pe cîmpiile bătăliilor și în pozițiile părăsite de nemți cîmpurile de mine sînt marcate cu jaloane

înalte, sau sînt îngrădite cu sîrmă, și astea se zăresc de departe. Pe alocuri, nemții n-au timp să scoată indicatoarele și am avut prilejul să văd multe terenuri înconjurate cu inscripții funerare, negru pe alb: „Mienen". Aceste tăblițe servesc și armatei noastre, firește, după ce se stabilește dacă nu-i vreo înșelăciune la mijloc, dacă nemții n-au pus înadins semne în locuri neminate, pentru a distrage atenția de la cele într-adevăr periculoase.

Dar cine fixează în calea Armatei Roșii jaloane de avertizare și tăblițe salvatoare? Cine poartă lupta, cine înlătură cel dintîi această armă perfidă a războiului modern?

Trupele noastre îl urmăresc, luptînd, pe inamic. In aceste lupte de urmărire, arma principală o constituie drumurile. Inamicul le distruge, noi le refacem. El își mobilizează toate forțele destructive. Noi aducem viață acolo unde el s-a străduit s-o înăbușe.

Demn de admirație e toporul rusesc, toporul îndemînatic, de dulgher, în mîinile omului din Vologda, din Smolensk, din Arhanghelsk. Loviturile lui agere, scînteierea lamei lui, sunetul muchiei atingînd cuiul care cîntă — unde nu s-aude această muzică și unde nu vestește ea începutul unor vremuri noi, făgăduitoare de renaștere, de primăvară?

Este pionierul care de la răsăritul pînă la apusul soarelui bate cu toporul lui de dulgher, fățuind bîrne pe malul rîului, la gura rîpei, pe marginea șanțului, și astfel cresc poduri și punți noi, strălucind în soare, cu miros de pin, care iau locul celor aruncate în aer. Lucesc parapetele netede, trosnesc așchiile sărind de sub roți și cît vezi cu ochiul se revarsă coloanele de transport, se revarsă tunurile, tancurile, făcînd să geamă înfundat podina sub greutatea lor neobișnuită. Bate pionierul, bate cu toporul de la răsăritul pînă la apusul soarelui, iar uneori și nopți de-a rîndul.

Iar mai departe de el, cîte doi-trei ostași roșii cercetează fără grabă cîmpul, întinzînd înainte vergele lungi, ca de undiță, plimbîndu-le vîrful pe aproape de pămînt, dintr-o parte în alta. Sînt frații buni ai constructorilor de poduri și drumuri, pionieri și ei,

dar nu lucrează cu toporul, ci cu această undiță, și prind cu ea pe cîmp și pe drumuri arma dușmanului — minele.

Îmi pun căștile, ca un radiofonist. De la ele pornește o sîrmă spre capătul undiței, de care e fixat un aparat mic de tot, ce seamănă cu un microfon. Pășesc înainte, plimbînd vergeaua la dreapta și la stînga. Liniște. Deodată aud în cască un uruit aidoma tonului de la telefon, urmat repede de un țîrîit foarte ascuțit și atît de pătrunzător, încît picioarele mi se opresc brusc. Și nici o mișcare: alarmă, aparatul s-a apropiat de ceva metalic, poate că la trei pași se ascunde o mină.

Detectorul de mine, un dispozitiv inteligent, aproape o ființă vie, cu glas care tace cînd nu-i pericol și țipă cu nerăbdare cînd primejdia se apropie, detectorul de mine e o invenție rusească. Mulțumită lui, armata noastră a salvat un număr incalculabil de vieți, a înlesnit multe victorii, și unitățile nu se pot lipsi de el în nici un marș, în nici o ofensivă.

Dar detectorul reacționează numai la metal. Simțurilor lui nu-i scapă nici măcar o schijă de obuz. Dar dacă mina n-are părți metalice, ea scapă mirosului lui. La minele în carcasă de lemn nu răspunde, iar trotilul într-o mină de lemn e tot atît de periculos ca în orice alta. Cum să găsești dar minele de lemn sau din alt material nemetalic? E o treabă mai migăloasă și mai ingenioasă.

În prelungirea unui băț lung se fixează o vergea de oțel cu vîrful ascuțit: ăsta-i tot instrumentul, cu nume la fel de simplu ca și construcția lui: „Sondă". Pionierul merge sondînd pămîntul înaintea lui cu vîrful ascuțit al sondei. Cu sonda se lucrează incomparabil mai greu decît cu detectorul, răspunderea e mult mai mare: pionierul nu-și poate slăbi nici o clipă atenția, trebuie să ghicească locul în care se găsește mina, instinctul și pipăitul lui trebuie să-i țină loc de detector, deoarece sonda tace, nu-i place să vorbească, deschide gura numai cînd atinge mina. Pionierul trebuie să fie foarte atent să nu greșească. Pionierul, în mod special, nu poate, n-are dreptul să

greşească. În Armata Roşie circulă un proverb: „Pionierul greşeşte o singură dată în viaţă". Şi nu se află pe lumea asta proverb mai adevărat.

În orice specialitate militară, tehnica cea mai desăvîrşită serveşte bine numai în mîinile unui om priceput. Pionierul nu dispune de cine ştie ce aparatură tehnică, şi tocmai de aceea e atît de important omul care mînuie această aparatură.

Înaintea mea stă în cort un locotenent scund, masiv, cu faţa grăsună, brăzdată de zbîrcituri, cu ochii mici, din care aruncă priviri vii şi precise. Figură de vînător, de hăitaş, de cutreierător al pădurilor. E Ivan Afanasevici Kudriavţev, comandantul unui pluton de pionieri din regimentul lui Makarov, specialist în deminări. Treizeci şi şapte de ani, vîrstă la care se dezvoltă pe deplin toate capacităţile omului, iar la ţăran se afirmă spiritul pătrunzător şi practic, concretizat într-o prudenţă calculată. Şi Ivan Afanasevici e ţăran, din regiunea Kursk. A intrat în război ca soldat şi a fost înaintat în grad pentru merite deosebite în specialitatea de pionier.

— Prin merite se înţelege curajul? îl întreb eu.

— Am băieţi curajoşi.

— Ce băieţi?

— Echipa mea, plutonul.

— Dar de dumneata nu se cade să vorbeşti?

— De mine? În privinţa curajului ăstuia? Ce-i drept, în meseria noastră nu te poţi păzi prea mult, dar nici numai cu curajul nu faci multă treabă.

— Dar fără el?

Ivan Afanasevici surîde şiret şi tuşeşte încetişor. După cît se vede, e de acord, dar preferă să nu se autoaprecieze.

— Principalul e să descoperi, spune el, ridicîndu-şi sprîncenele bălane şi privindu-mă de parcă ar trebui să mă descopere pe mine.

— Ce fel de mină a lăsat inamicul? îl întreb pe acelaşi ton.

— Nu, mă cercetează el, şi-şi ridică maşinal degetul arătător masiv. Ce fel de mină, asta o ştim noi bine. Antiinfanterie sau antitanc, depinde de

ceea ce așteaptă din partea noastră. Dar cum a lăsat-o — asta trebuie să descoperim noi.

— Da' ce, e viclean?

— Las' că nici noi, vorba ceea, n-avem tărîțe în cap. Dar și el, bestia, le născocește! Și de fiecare dată altfel. Uite de pildă: o mină o fixează de pămînt, pe dedesubt. Așadar, n-o ridici. Alteia îi face legătura într-o parte, cu un tufiș sau o piatră. Să n-o dai în lături. Pe alta, dimpotrivă, nu trebuie să apeși. Ei, poftim: nu ridica, nu apăsa, nu trage.

Ivan Afanasevici izbucnește în rîs cu vădită satisfacție, întrebîndu-mă parcă cu rîsul său șăgalnic: și atunci, cum?

— Și-atunci, cum? mă las eu prins.

— Cel mai simplu e s-o faci să explodeze. Te depărtezi treizeci de pași, te lungești la pămînt, faci contactul și... totul e-n ordine. Dar mai bine e să vezi ce modificări i-au mai adus. Să zicem așa. De obicei, minele lor au o singură capsă, în mijloc. Am aflat asta repede, ne-am obișnuit. Atunci au început să pună două capse, una la mijloc și alta undeva într-o parte. Ei, și bineînțeles am luat și noi la cunoștință. Acum pun cîte trei capse, ai naibii! Cînd într-un loc, cînd într-altul. Își închipuie că peste una tot o să dăm, dar noi le descoperim.

— Și cu ce le descoperiți?

— Cum așa, cu ce? se miră Ivan Afanasevici. Cu mîinile!

Și-mi întinde brațele, cu palmele scurte, rotunde, cu degete vîrtoase, puternice, cam țepene, dar hotărîte. Și-mi trecu repede prin minte că astfel de mîini, ce stăpînesc adesea o îndemînare tăinuită, nu una de suprafață, mîini atît de dibace într-o anumită meserie, sînt aceleași mîni care „au potcovit puricele“ [1], iar apoi tot ele au apărat orașul iscusitelor meșteșuguri rusești, Tula, de atacul vrăjmașului.

— Eu lucrez doar totdeauna numai cu mîinile, mă lămurește Ivan Afanasevici, mirîndu-se nu de ce spunea, ci de mirarea mea.

---

[1] Aluzie la *Povestea stîngaciului sașiu din Tula și a puricelui de oțel* de Leskov (1831—1895) (n. ed.).

— Fără detector? Fără sondă? exclamai.

— Uite-așa cum mă vedeți, îmi arată el din nou mîinile, apoi le sprijini de genunchi, scoțîndu-și înainte palmele, părînd astfel parcă mai rotund, mai scund.

Ca un adevărat specialist, știind perfect ce e greu și prețios în munca lui, încerca să-și dea seama dacă pricep esența acestei meserii și pe ce făgaș să aducă discuția ca să mă intereseze mai mult.

— Plutonul meu e instruit să lucreze și cu sonda și cu detectorul. Dar se pricepe și cu mîinile. Mîini îndemînatece. Aici sînt neapărat necesare mîini îndemînatece, preciză el cu căldură, dar nici ele n-ajung.

Aș fi vrut să-l aud pronunțînd cuvîntul care lipsea din conversație: „cap“, „istețime“, „inventivitate“, vrînd să-i pun la încercare amorul propriu. Dar firea de țăran a lui Ivan Afanasevici s-a dovedit tare, nu-i plăcea să se laude.

— Vezi că și el ne observă, ca și noi pe el, urmă după o scurtă tăcere Ivan Afanasevici, înțelegînd, ca toată lumea, prin „el“ pe inamic. Să zicem c-am descoperit pe drum trei mine, le-am dezgropat, am lăsat găurile, minele le-am făcut inofensive, carcasele le-am zvîrlit la vedere, în marginea drumului. Vede oricine: trei găuri, trei carcase. E-n ordine. El a observat însă toate astea prin cercetașii lui și a încercat să ne înșele: sapă găuri, aruncă în șanț carcase de mine, deci s-a deminat — e-n ordine. Iar alături îngroapă o mină după toate regulile — poftim de ghicește. Sau altfel: vezi într-un loc pămîntul săpat, presărat puțin pe deasupra. Cauți și dai de-o mină. O scoți și crezi că-i gata. Dar el a mai pus una dedesubt, mai adînc, socotind că dacă trage o ploaie pămîntul se întărește și cînd o trece cineva presiunea s-o transmite în adîncime. Da, a născocit tot felul de vicleșuguri. Percutoare de diverse tipuri și cîte altele. Eu am descoperit pînă acum șaisprezece feluri de mine nemțești.

— Toate în timpul ofensivei de la Oriol?

— În timpul ofensivei de la Oriol. De exemplu: de la locul rupturii și pînă la orașul Oriol, am neutralizat cu plutonul meu opt mii de mine.

— Opt mii? Cîte vin dar de cap de om?

— Am cincizeci de oameni.

— Și pierderile?

— La mine n-au fost pierderi, răspunde încet Ivan Afanasevici.

— Cum se poate? Cu atîtea mine!

— Nici un fel de pierdere. Regimentele vecine au avut, dar la mine, nici una. Am luat chiar pionieri tineri din alte unități ca să-i instruiesc, cărora să le transmitem experiența noastră.

Se simțea în sfîrșit în el educatorul, și în felul cum pronunța „să le transmitem experiența", sau spunea „de exemplu". Dar pe mine m-a uimit cifra — opt mii — și l-am întrebat:

— Asadar cum, opt mii le-ați deminat în cursul marșurilor?

— În cursul marșurilor și în cursul luptelor, unde a fost nevoie. A trebuit să le scoatem si din nisipul de pe fundul rîurilor. Te dai la fund și le scoți. În toate felurile.

— Asta pînă la Oriol. Dar după Oriol?

— Cîte mine am neutralizat?

— Da. Țineti socoteala?

— Ținem. Dar nu le-am adunat laolaltă. Iaca, să luăm Brianskul și facem adunarea.

Izbucni în rîs, foarte mulțumit, cu o veselie șugubeață.

— Dar cu proverbul despre pionier cum rămîne, Ivan Afanasevici?

— Că pionierul greșește o singură dată-n viață? Nu-i o zicală prea precisă. Noi spunem că pionierul greșește de două ori în viață. Prima oară, cînd se face pionier.

— Ei, greșeala asta i se iartă, răspunsei.

— Greșeala asta este lăudabilă, zîmbi Ivan Afanasevici.

Nu puteai să nu-l admiri pe omul ăsta, care lucra neîntrerupt cu moartea însăși, dar era liniștit și plin

de viață. Admirabilă figură de ofițer ridicat dintre soldați, original și foarte popular, făcut parcă anume ca să unească trainic gîndirea cu vitejia.

Ca o viespe strivită, fascistul își tîrăște în urma sa acul. Pionierii scot acul și îl calcă în picioare.

Din arma vicleană a dușmanului rămîne o coajă goală, zvîrlită în șanț.

ÎN MARȘ

Toți rușii cunosc tabloul *Consiliul de război de la Fili*[1]. Vă amintiți: Kutuzov într-o izbă țărănească, generalii lui în jurul mesei, colțul cu icoane, o fetiță pe cuptor, acest tablou trebuie să reînvie, firește, în fel și chip în cursul actualului Război pentru Apărarea Patriei, în cătunele și satele unde poposesc statele noastre majore. Dar rămîi uimit cînd el se desfășoară în fața ta în amănunte pitorești și, nu o dată, îți vine să crezi că te afli chiar în fața unei copii: o izbă din bîrne, cu două ferăstruici acoperite cu perdeluțe, colțul din față cu icoane, dușumeaua spălată, cuptorul de unde vine mirosul aluatului ce dospește în copaia înfășurată într-o plapumă, o fetiță într-un sarafan lung se tot învîrte umblînd din tindă în odaia mare și înapoi, un motan pe laviță, ce-și întoarce capricios spatele către oamenii străini, și, în jurul mesei, generalii Consiliului militar al armatei. Strădania ostășească și gloria ostășească plutesc în această casă țărănească deasupra uniformelor și ordinelor sovietice și ni se pare că vedem desfășurîndu-se înaintea ochilor noștri acel spirit nepieritor care, de-a lungul istoriei ruse, a însuflețit pe luptătorii de pe vechile și greu-încercatele cîmpii de luptă.

Discuțiile din consiliu s-au terminat, generalii ies în cerdacul prin fața căruia trece oastea.

---

[1] Tablou de A. Kivsenko. Înfățișează faimosul consiliu al generalilor ruși din ziua de 1 septembrie 1812 în satul Fili, lîngă Moscova, în izba țăranului Sevasteanov (n. ed.).

— Să vedem diviziile, spune comandantul armatei.

Plouase toată noaptea, și regimentele căpătaseră parcă altă culoare; nu mai rămăsese nici urmă din stratul de praf de un verde-cenușiu; pămîntul se mai întunecase și toate cîte se aflau pe el se înnegriseră: prelatele tunurilor, cele de pe căruțe, foile de cort de pe umerii comandanților și ai soldaților. Strălucea pielea cailor spălați, luceau capotele autotractoarelor și ale autocamioanelor, ca și țevile mitralierelor și baionetele puștilor; peste tot tremurau picături scînteietoare, șerpuiau șuvițe de apă, alunecau sub picioare pîrîiașe argintii.

De mult ce fusese frămîntat noroiul de pe șosea, aceasta căpătase pe marginile ei leit o culoare de cacao; dar noroiul nu contenea de a fi frămîntat metodic, ca la fabrică; cînd i se adăuga apă, cînd intra în faze diferite de prelucrare, mai interveneau șenilele de oțel ce-l purtau pe sus, copitele cailor îl bătătoreau și ele, roțile tunurilor îl scuturau și îl mai frecau de zor cauciucurile autocamioanelor.

Pe ambele laturi ale șoselei, în rînd cu tunurile și căruțele trece în marș infanteria, în lanțuri înguste, ostaș după ostaș. Cu poalele mantalelor suflecate, trecute pe după centuri, soldații merg în pas ritmic, antrenat, pe care nu l-am putea numi iute, dar în cadența căruia stă ascunsă forța de neînvins a avîntării, atingerea țelului. Urmărind îndelung cu privirea acest pas, începi să ai impresia că tu însuți pășești, că nu poți să nu pășești, că ușor te poți lăsa antrenat de această mișcare și că în forța ei irezistibilă rezidă victoria. Pe măsură ce se desfășoară pe șosea panglica regimentelor, te simți copleșit de un puternic sentiment sărbătoresc — alt cuvînt n-aș putea găsi — îți îndrepți ținuta, pentru a fi în unison cu lăuntricul tău glas de mîndrie.

Iar regimentele trec, trec mereu, la fel unele cu altele, ca într-o oglindă; la fel prin armamentul, prin caii lor, prin miile de obiecte și ființe care alcătuiesc războiul. Infanteriștii duc pe umeri, doi cîte doi, lungile puști antitanc, de un negru lustruit de ploaie, ce par

ca niște tărgi de oțel. Alții pășesc purtînd pe spinare țevile mitralierelor. Trec companii întregi de pistolari, iar în interiorul formației lor, în mijlocul șoselei, lunecă, de parcă ar pluti în rîul de cacao, aruncătoarele de mine cu țevile lor scurte.

Deodată un ostaș își întoarce capul spre cerdac și-i zărește întîmplător pe generali. Și rînd pe rînd își îndreaptă privirile spre ei un flăcău tînăr, cu capul mare, poate de prin ținuturile Volgăi, cu o privire senină, deschisă; un uzbec cu fața cafenie, al cărui chip delicat, spălat de ploaie, pare a fi desprins de pe un afiș lucios; un altul din nordul țării, zdravăn, cu obrajii rumeni și cu un smoc de păr bălan, ud pe tîmple, ce-i iese din bonetă — toți își îndreaptă privirile spre comandant; să-l fi recunoscut oare, sau or fi bănuind cine e — și deodată își spun unul altuia: ia te uită, ia te uită! Și în aceeași clipă răsar nenumărate zîmbete, în care curiozitatea se îmbină cu mulțumirea și marșul devine parcă mai solemn; avîntul oamenilor se întețește și ofițerul, care a observat schimbarea bruscă în mersul ostașilor, își scoate repede de sub foaia grea de cort, muiată de ploaie, mîna și o duce spre cozoroc.

— Pășesc voios, știu că merg la ofensivă, rostește comandantul armatei, și pe față i se răsfrînge zîmbetul soldaților.

Trec bucătăriile și brutăriile de campanie, un fum ușor se ridică deasupra coșurilor, bucătarii, șezînd pe capră, toacă varză. Iată și coada unei coloane mari: juncani, vaci, pe care oamenii îi mînă pentru viitoarele prînzuri și cine ale armatei.

Au pornit marșul în puterea nopții, dar oastea n-a terminat de trecut nici în dimineața și nici în cursul zilei următoare. Din acea clipă, de pe cerdacul izbei care-mi amintea de tabloul „Consiliul de război de la Fili" am privit mult timp trupele în marș, și deseori alte tablouri din istoria noastră militară îmi veneau în minte.

Intr-o pădure de pini, pe un drum nisipos se vedeau urmele proaspete ale unei lupte: elementele de protecție ale dușmanului acopereau retragerea unor

unități germane. Zadarnică a fost îndîrjirea cu care a luptat; ea a fost dată peste cap și nimicită. A rămas doar o moviliță de nisip deasupra locului unde au fost îngropate cadavrele nemților. Se tăvălesc pe jos bucăți de scurte cenușii, un epolet murdar de soldat cu chenarul verde al tanchiștilor — îl ridic și-l zvîrl în lături; dau de o cască aplecată într-o parte, ca o oală aruncată, iar în pîlniile făcute de exploziile proiectilelor, stau grămădite, împinse de vînt, ziare nemțești încă proaspete, care țineau să dovedească nemților că totul e în cea mai perfectă ordine.

Ceva mai departe, sub cruci de mesteacăn, un șir mohorît de morminte nemțești. Și iată cum istoria militară contemporană a Germaniei e înfățișată caligrafic pe mormintele soldaților de mîna soldaților: iată răsplata lui Hitler pentru ofensiva asupra Moscovei din anul 1941, iată cum a plătit el retragerea spre apus din vara anului 1943. Cîți soldați de-ai lui au căzut atunci și cîți au căzut acum! N-au trecut decît doi ani de cînd, stăpîniți încă de mania sălbatică de a zdrobi Armata Roșie, hitleriștii își revărsaseră sentimentele scriind cu vopsea neagră pe o grindă de mesteacăn: *„Deutschland muss leben auch wenn wir sterben müssen“* („Germania trebuie să trăiască chiar dacă noi trebuie să murim“). Acum pe drumul rușinos al întoarcerii ei nu mai au timp să se îndeletnicească cu desene pe mesteceni, dar, chiar dac-ar avea timp, ar parafraza lăudăroasa lor deviză cam în felul următor: „Noi, firește, vom muri, dar va trăi oare Germania?“ Cum să nu ne amintim cu acest prilej de soldații lui Napoleon în retragerea lor din Moscova spre apus?...

Cîțiva pași mai departe zăresc un mormînt care îmi stîrnește cu totul alte sentimente. E mormîntul unor ostași ruși, pe care-l recunoști pe dată după îngrăditura obișnuită din cimitirele noastre, făcută din pari ciopliți cu vîrful ascuțit. Mă apropii de mormînt cu un sentiment oarecum de teamă: sînt înmormîntați oare în chip demn oamenii care și-au jertfit viața pentru țara lor? Mă cuprinde pe loc emoția: pe movila mormîntului sînt așternute flori, nu flori alese,

ci flori de cîmp simple — era toamnă și de mult se vestejiseră florile. O mînă a cules după luptă sunătoare galbenă-cafenie și brusture de un roșu-aprins, poate în clipa cînd altă mînă scria pe tăbliță numele celor doi ostași îngropați în mormîntul îngrădit.

Tineri ostași roșii din cadrul completărilor se apropie de mormînt, privesc tăcuți prin îngrăditură și citesc numele tovarășilor mai vîrstnici căzuți în luptă și cele două cuvinte, scrise cu litere mai mari: „Pentru Patrie". Deodată, unul din ei se apleacă deasupra îngrăditurii, ia o floare de brusture, își îndreaptă pe umăr pușca și pleacă mai departe. Și în urma lui pășesc alții în tăcere...

În amurg, cînd se gătește în pripă cina, ca să rămînă timp pentru a se stinge focurile înainte de lăsarea nopții, nimeresc în redacția de campanie a ziarului diviziei. Și ea se află în marș, dar divizia i-o ia înainte și ea se grăbește să scoată o foaie volantă.

Am avut prilejul să citesc adesea despre unele ziare americane, în care aceiași trei-patru oameni scriu povestiri, compun reclame, culeg literele, tipăresc și își vînd foile fie bucată cu bucată, fie distribuindu-le abonaților la domiciliu. Ziarul pe care l-am văzut ar putea fi asemuit cu o astfel de gazetă americană, dacă redactorul, cei doi zețari și tipograful ar avea, fie și o cît de mică părticică din interesul material al gazetarilor americani. Dar pe americani i-ar putea uimi o întreprindere care izbutește, în cursul bătăliilor ofensive și al schimbării diviziilor dintr-un sector al frontului în altul, să scoată un ziar, să publice telegrame urgente, în condițiile cînd acoperămînt e cerul, un copac doborît — sala de corectură, iar picioarele tipografului — motorul mașinii tipografice.

Însăși tipografia instalată pe platforma unui autocamion stătea sub un tei de la marginea drumului, fiind astfel mascată împotriva avioanelor germane. Autocamionul fusese tras cu roțile dinainte pe șosea și așezat pe cărămizi. Trupele care treceau pe lîngă camion îl ocoleau și recunoscînd tipografia după zgo-

motul mașinii tipografice, care aducea cu rostogolirea unui butuc într-o ladă goală, strigau :

— Ei, tovarăși gazetari, ce mai e nou ?

Sub același tei, doi zețari, aplecîndu-se spre o lampă cu gaz și aruncîndu-și pe umeri mantalele, se legănau ritmic deasupra casetelor cu litere. Două coloane de zaț gata cules stăteau înclinate, așa cum trebuie, pe niște țăruși înfipți în pămînt.

Am intrat în cortul redactorului și am aprins o lămpiță aidoma cu aceea a zețarilor. În curînd răcoarea nopții de toamnă, a pămîntului și a prelatei ude cerură drept compensație ceva cald, care ne fu bucuros oferit printr-o friptură la tavă, un păhăruț de rachiu și o convorbire sinceră, caldă, ca pe front. Dar astfel de convorbiri sincere, calde, de pe front se duc în jurul unor lucruri destul de îndepărtate de preocupările propriu-zise ale frontului de luptă ; și cum gazda noastră nu văzuse spatele frontului de doi ani încheiați, ar fi vrut să ne tot întrebe, cît era noaptea de lungă, despre Moscova. Ca să nu mă abat de la subiectul însemnărilor mele omit toată discuția din cort, în afară de finalul ei. La sfîrșit, așa cum stă bine unui redactor, gazda nu s-a putut stăpîni și m-a rugat să scriu ceva pentru ziarul lui ; eu i-am răspuns :

— Orice ziar vrea să se scrie despre ceea ce îi interesează pe cititorii lui. Pe dumneavoastră vă interesează divizia dumneavoastră. Eu însă nu știu deocamdată nimic despre ea și nu pot spune ce voi scrie cînd am să aflu cîte ceva. Poate că n-o să tipăriți pentru nimic în lume ceea ce vă voi scrie. Să ne înțelegem mai bine în felul următor : eu am să caut în această divizie un lucru pe care dumneavoastră nu l-ați observat și am să vi-l aduc la cunoștință. Și atunci o să-l scriți chiar dumneavoastră.

N-aș putea spune că propunerea mea i-a surîs prea mult redactorului, dar pentru a îndeplini cele făgăduite, vreau să-i atrag atenția asupra unui fapt semnificativ.

Am făcut cunoștință la divizie cu locotenent-colonelul Juliev, comandantul regimentului de artilerie, care o dată m-a condus pe la bateriile sale.

Străbăteam un loc des, pitoresc al pădurii și în tufișurile de căline, ce se copseseră sub șfichiuirile primului îngheț, se adăposteau caii; priveam cu emoție animalele care au binemeritat și ele, și în coamele cărora aproape că se împleteau ciorchine de boabe roșii. Natura încununase aceste animale: printre ele se aflau multe care se nimeriseră în luptele de la Zușa și de lîngă Oriol.

Mi s-au arătat doi minunați armăsari, rotașii de la atelajul obuzierului, adică perechea de nădejde din cei șase cai — unul bălan și celălalt murg. Amîndoi fuseseră răniți în lupte, tratați într-un lazaret veterinar, și acum se întorseseră pe front ca niște vechi ostași. Le pipăiam cicatricile — urme lăsate de schijele bombelor aruncate din avion.

Apoi am privit tunurile, ușoare și grele. Un obuzier fusese de două ori scos din luptă: întîia oară în vestita luptă de lîngă Novosilie, cînd a fost rupt frontul german, a doua oară lîngă Oriol, unde o mină a explodat la o distanță de un metru și jumătate de obuzier, ucigînd trei servanți. Obuzierul a fost dres și după aceea a fost readus pe front. Pipăiam lipiturile lui vopsite pe corpul afetului ce fusese găurit în cîteva locuri. Erau rănile obuzierului. Una din roțile lui fusese înlocuită cu o alta nouă — un picior nou, proteza obuzierului.

Mi-am petrecut apoi timpul împreună cu artileriștii și am aflat de o echipă de servanți a unei piese, cu totul deosebită prin componența ei: comandantul echipei era tadjicul Nazarov, mînuitorul închizătorului — georgianul Alexandr Gheradze, ochitorul — fratele acestuia, Isidor Gheradze, iar servanți cu muniția — ucraineanul Ciornîi și turcmenul Orazov.

— Ce-i asta, într-adins ați ales în așa chip oamenii? îi întrebai.

— Nu, răspunseră toți cinci rîzînd, așa s-a nimerit. E noua echipă de servanți a piesei.

— Ce înseamnă noua?

— Înlocuitorii aceleia din care trei au fost uciși de o mină.
— Așadar, dumneavoastră sînteți servanții acestui obuzier rănit?
— Da.
— Stați nițel, zisei, oprindu-mă puțin și gîndindu-mă, nu cumva obuzierul vostru e tras de caii ce au fost răniți?
— Da, perechea aceea de armăsari — rotașii, cel bălan și murgul...
Cam asta-i povestea despre o coincidență ca atîtea altele. Dar, gîndindu-mă la izvoarele forței noastre, nu mă încumet să socot că-i o simplă coincidență. Ea nu e întîmplătoare, ci pornește din adînc și are o deosebită semnificație. Și, firește, redactorul ziarului diviziei va scrie istoria cailor, a obuzierului și a echipei de servanți comandată de Nazarov. Piesa face parte din bateria locotenentului-major Dikariov, din regimentul lui Juliev. Cine cunoaște divizia colonelului Kubasov poate ușor găsi această piesă.
Cînd mă găseam în cortul redactorului nu cunoșteam încă această întîmplare. Am adormit, încălzit de convorbirea aceasta de pe front, și m-a trezit în zorii zilei prospețimea unui ușor îngheț.
Pe șosea treceau necontenit regimentele, de parcă ziua de ieri nu se încheiase, iar cea de azi nu începuse încă. Mi se părea că stînd culcat în cortul de la marginea șoselei aud respirația armatei, bătăile inimii ei. Roțile uruiau pe urmele adînci lăsate de vehicule și, răspunzîndu-le parcă, mașina tipografică își rostogolea neobosit butucul ei.
Deodată se auziră chiar lîngă cort pașii răsunători ai unui om care venea în goană, cineva bătu în caroseria de placaj a tipografiei și un glas rosti cu o limpezime matinală:
— Ei, gazeta, aveți comunicatul? Scoate o foaie!
O clipă se făcu tăcere, pe urmă cizmele tropăiră, îndepărtîndu-se, și același glas striga tinerește, voios, în toiul dimineții:
— Băieți! A fost luat Sumî! Grăbiți-vă, că de nu, o să se ia tot, n-o să ne rămînă nimic nouă!

M-am sculat repede și am ieșit din cort. Drumul se pierdea departe, pe colinele nisipoase în pantă lină, și, dinspre răsărit, luminate în spate, se ridicau pe dîmburi coloanele de infanteriști pășind lent, automat.

M-am urcat în tipografie pe o scăriță. Ediția era gata. Se tipărea ziarul și meșterul, așezînd hîrtia, apăsa ritmic cu piciorul pedala mașinii tipografice. De cîte ori nu va face el această mișcare în cursul războiului? E marșul lui, marșul lui neobosit, greu, care înlătură totul din cale, marșul spre victorie, în cursul căruia, ca orice soldat, nu se poate îndepărta nici măcar pentru o clipă de arma lui.

Trebuia să ajung din urmă divizia care o luase înainte; plecai cu un ofițer într-un „Gaz" vechi și curînd eram în pădure. Coloanele care mărșăluiau pe colinele nisipoase rămaseră în urmă. Eram singuri-singurei și se părea că rătăcim fără nici un rost pe drumurile măcinate, închegate din prăjini așternute peste mlaștina pădurii. Ofițerul care ședea în față nu-și ridica degetul de pe hartă; ne opream la fiece cărare și el cerceta terenul cu tot mai multă gravitate, iar șoferul se uita la el tot cu atîta îngăduință.

În minutele de oprire mi se lămurea din ce în ce mai limpede tabloul locului prin care își croia drum rătăcitorul nostru „Gaz". Nu degeaba li se creaseră faimă pădurilor din Briansk! Trunchiurile viguroase se înalță aci spre cer ca nenumărate cete de uriași, acoperiți de coifurile întunecoase ale frunzișului și ale acelor de conifere, iar jos par îmbrățișați de tufișuri bogate. Nemții au așezat peste tot baraje făcute din brazi și plopi retezați. Aceste cetățui, de nestrăbătut pe vremea Hoardei de aur, fuseseră înlăturate de pe șosele de către Armata Roșie. Dar cu atît mai înfricoșător se înălțau de o parte și de alta a drumului mormanele de trunchiuri și crengi, care, pe alocuri, arătau ca niște uriașe tuneluri verzi. Înaintînd în maldărul de crengi și ramuri încîlcite, pe podețul umblător, ale cărui prăjini săreau deodată de sub roți, ridicîndu-se de o parte și de alta a mașinii

ca un gard, stropindu-ne cu tot mîlul din mlaștină, am putut prețui așa cum se cuvine calitățile vechiului „Gaz". Îi lipsește doar una: nu poate zbura pe sus; poate face orice acrobație, ca un bun artist de circ. Dar la adicătelea poate fi și aviator, cînd zboară la vale pe pantă.

Prin zgomotul stîrnit de mașina noastră răsunară deodată cîteva serii de automat. Cu un gest, ofițerul ordonă să oprim. Din nou, automatul își făcea cîntarea: o dată, de două ori... gloanțele străpunseră cu un pocnet frunzișul de lîngă noi.

— Întrerupe motorul, rosti încet ofițerul și, trăgînd cu urechea, scoase revolverul din toc.

Stăturăm cîtva timp nemișcați. Apoi, la vreo zece pași de șosea, fură date la o parte niște crengi și înaintea ochilor noștri se ivi chipul pistruiat, luminat în pete de soare, al unui ostaș roșu. Cu un zîmbet foarte înțelegător, ne spuse cu blîndețe:

— Puteți merge înainte, nu-i nimic. S-a curățat tot terenul de jur împrejur. Mi-am încercat doar arma.

Ofițerul își vîrî revolverul în toc, întrebă dacă sîntem pe drumul cel bun și începu iar hurducătura pe drumul înjghebat din prăjini, ce trosneau și pocneau tot mereu.

— Totuși mă neliniștisem, spuse ofițerul după cîteva clipe și adăugă ca să mă lămurească: Pentru dumneavoastră... Dar dumneavoastră erați emoționat?

— Da, cînd am văzut că și dumneavoastră sînteți emoționat. În general încep să mă dumiresc ce înseamnă a fi în marș. A găsi noul loc de dispunere a unei unități înseamnă să ajungi pe căi necunoscute la un loc necunoscut. Te poți aștepta la orice surpriză. Știți cum am căutat noi de curînd statul-major al armatei?

Și-i povestii cum ne-a surprins pe drum o ploaie torențială, care ne-a cam încurcat socotelile în privința timpului și cum, luînd-o înaintea coloanelor, pluteam pe drumurile desfundate de ape, în noaptea adîncă, de nepătruns. La început farurile automobilului smulgeau din întuneric, ca într-un film în culori,

figurile fetelor-regulatoare de circulație, care stăteau la încrucișări și care ne arătau cu niște stegulețe roșii, ude, fleșcăite cotitura drumurilor greu de dibuit. Apoi aceste ajutoare pline de spirit de abnegație ale secțiilor de operații ale statelor-majore dispărînd, am fost nevoiți să lăsăm, în imaginația noastră, hățurile libere, așa cum face țăranul care a rătăcit drumul, punîndu-și nădejdea în calul său. Firește, acei care ne duceau știau ce fac, totuși siguranța lor scădea văzînd cu ochii. În depărtare, țîșnea la început lumina unor faruri ce aduceau cu ale noastre, dar curînd noaptea începu a fi spintecată de alte lumini. Am stins farurile, oprindu-ne pe malurile unui rîuleț, și ne-am dus să vedem dacă se poate trece peste pod. După străfulgerările din văzduh, ajungeau pînă la noi bubuiturile duelului de artilerie care era în toi. După fiecare fulgerare însoțită de tunet ne cufundam într-o asemenea întunecime, față de care orice camuflaj de la orașe ar fi părut o iluminație. În această întunecime, ca și cum ar fi ieșit din chiar adîncurile pămîntului, se auzi o voce puternică de bas, dăscălitoare :

— Ce tragi ? Ți-am spus oare : trage ?

— Dar tu de ce taci ? întrebă liniștit din aceleași străfunduri un glas subțire.

— Cînd am să-ți spun, atunci să tragi. Pripitule !

Se întindeau fire pe sub pod, așa cum am stabilit din convorbirea cu adîncurile, și tot dialogul următor fu dus cu oameni invizibili, în acompaniamentul artileriei și al mitralierelor care începură brusc să-și spună cuvîntul.

— Se trage departe ? întrebarăm noi întunericul.

— La vreun kilometru jumate, răspunse întunericul cu glas subțire.

— La vreo trei kilometri, îndreptă întunericul cu voce de bas.

— Dar limita dinainte e departe ?

— La vreo doi kilometri, spuse glasul subțire.

— La patru kilometri, corectă basul, dacă n-o fi și la șase.

— La șase kilometri nu auzi mitraliera.

— După cum e și locul, uneori auzi și la opt kilometri.

Cu aceeași pricepere s-a discutat despre itinerariul nostru. S-a lămurit numai că nu trebuie să ne îndreptăm în direcția canonadei. Am pornit, după lămuririle date de transmisioniști, peste pod la dreapta, apoi iar la dreapta, pe urmă am coborît într-o vîlcea, am urcat, am cîrmit la stînga și, în cele din urmă, încurcîndu-ne de-a binelea, am stins farurile, ne-am oprit și am început din nou să ascultăm artileria, care de data asta bubuia fără întrerupere.

Era vădit că n-avem decît o singură cale: să ne întoarcem înapoi la transmisioniști. Am început să virăm în plin întuneric, am aprins apoi farurile și într-o clipă am dat chiar în fața noastră de o tăbliță de placaj cu inscripția: „Mine“! Cît pe ce era s-o răstoarne radiatorul. Mi se păruse că mașina s-a dat îndărăt de la sine, fără cea mai mică intervenție a șoferului...

Toate s-au sfîrșit cu bine, altminteri n-aș fi povestit despre această noapte ofițerului, în pădure, cînd căutam să ajungem din urmă divizia.

Seara am ajuns la noul loc de dispunere a diviziei; m-am culcat numaidecît și în zorii zilei am sărit din pat de frig ce-mi era. În primul rînd, am auzit bubuitul artileriei noastre, care-și începuse duelul matinal cu neamțul. Trosni o crenguță, apoi alta, și încă una, cînd mai aproape, cînd mai departe de cort; nu trecu mult și, ca la un semnal, pădurea întreagă începu să trosnească și să pîrîie. Regimentele aprindeau focuri și fumul se înălța în rotogoale, răzbătînd prin vîrfurile mestecenilor.

Credeam că după un marș care durase cîteva zile va urma o odihnă binemeritată. Și nu m-am înșelat, a urmat într-adevăr. Numai că a fost o odihnă pe front, o odihnă — aplicație.

Încă nu apucaseră să se stingă focurile, că o companie după alta a și pornit, cîntînd, la cîmp, să construiască întărituri, să le cucerească, să se apere și să străpungă apărarea. Și mi-am adus aminte că tocmai aceste regimente care au cucerit orașul Oriol

au făcut pe front un antrenament prealabil, luînd cu asalt întărituri anume construite, și apoi au aplicat ceea ce învățaseră în timpul repetiției împotriva inamicului, străpungîndu-i pozițiile și silindu-l pe dușman s-o ia la sănătoasa.

Deodată îmi răsare în minte un alt tablou istoric: Suvorov face o repetiție a cuceririi Ismailului și Suvorov îl cucerește.

Bubuitul artileriei ce se aude răzbate din primele linii, tunurile deschid drumurile spre apus. Le răspund tunurile din spatele frontului. S-a încheiat un marș; se pregătesc alte marșuri.

COMANDANTUL DIVIZIEI

Armata noastră este tînără, destinul ostașilor ei e năvalnic: a pornit în război ca simplu soldat, acum e locotenent și comandant de companie; acesta e drumul străbătut de pionierul Kudriavțev, care mi-a povestit cum zădărnicește șiretlicurile nemților. Colonelul Kubasov a intrat în război cu gradul de căpitan și în vara anului 1943 i s-a încredințat una din diviziile care desfășurau ofensiva asupra orașului Oriol. Înainte de sosirea lui Kubasov, inamicul bombardase trei zile în șir divizia; ea avusese mult de îndurat de pe urma focului neîncetat ce se revărsa din văzduh. A fost prima impresie a noului comandant și el spuse mai în glumă, mai în serios, dar convingător:

— S-a sfîrșit! Gata! A venit Kubasov — s-a terminat cu bombardamentele.

Și tot în glumă, cuvintele sale au trecut de la un regiment la altul: a sosit Kubasov, s-a terminat cu bombardamentele!

Gluma își avea tîlcul ei, pe care nu-l cunoșteau prea mulți, în afară de comandant: divizia lui trebuia doar să sprijine ofensiva asupra Oriolului dinspre nord, iar inamicul, descifrînd manevra, urma să-și deplaseze principalul efort al apărării în alte

sectoare. Așa s-a și întîmplat: ca la comandă a încetat bombardamentul, de parcă ar fi fost retezat. Vorba își făcu drum prin toată divizia stîrnind voioșie, și chiar și oameni foarte serioși începură să dea faptului o anumită semnificație: a sosit Kubasov, s-a terminat cu bombardamentele.

Dînd ordinul de ofensivă spre Oriol, Kubasov adăugă că trebuie acționat repede, ca să se poată lua seara ceaiul la Oriol.

Colonelul Makarov, care se afla la doisprezece kilometri de oraș, a transmis întocmai ordinul pe întreg regimentul:

— Seara se va lua ceaiul la Oriol!

Iar căpitanul-cercetaș Bodaiev raporta a doua zi lui Makarov:

— Ordinul dumneavoastră a fost executat: am luat ceaiul în orașul Oriol, și nu simplu, ci cu coniac.

E locul să menționăm îndeosebi două amănunte. Primul: chestiunea cu coniacul nu-i o născocire, ci purul adevăr: omul nostru a avut noroc; a dat de un om în culmea fericirii, care nu numai că se bucura de sosirea trupelor sovietice, dar avusese grijă să pună la loc sigur pentru ziua acelei mari sărbători o sticluță cu „Ararat". Bodaiev a ținut să însemneze în blocnotesul său adresa vrednicului cetățean din Oriol, precum și numele lui și a notat și umilirea la care-l supuseseră fasciștii. (Cetățeanul era un telegrafist cu o vechime de douăzeci de ani în muncă, pe nume Golubev; fasciștii l-au dat afară de la telegraf și l-au pus să curețe latrinele.) Al doilea amănunt: Bodaiev nu-i dintre oamenii care-și pierd vremea turnînd la vorbe umflate, ci dintre acei care cuceresc orașe. Nu la Oriol vedea el pentru întîia oară spatele nemților, dar despre aceasta vom vorbi mai departe.

Amănuntul cu ceaiul se explică prin faptul că Bodaiev îl băuse la șase dimineața, oră la care intrase în Oriol dinspre nord, în timp ce unitățile altor divizii intraseră dis-de-dimineață dinspre nord-vest și sud. Așa că tema ceaiului a rămas multă vreme

actuală în divizia lui Kubasov; comandanții regimentelor o reluau ca o problemă ce urmează a fi serios analizată, ca orice altă problemă tactică.

Dar cuvintele „se va lua ceaiul la Oriol" circulă nestăvilit prin toată divizia și Kubasov știe asta.

Rolul unui „cuvînt" mobilizator și însemnătatea lui pentru însuflețirea soldaților în timpul războiului le învățase Kubasov de la școala lui Suvorov-Kutuzov. Acest adevăr n-a fost numai insuflat comandanților noștri; ei și l-au însușit, devenind parte integrantă din firea lor. Care dintre ofițerii noștri nu-și amintește și nu prețuiește vestitele cuvinte din timpul războiului pentru apărarea patriei din 1812; „Kutuzov de cum veni, pe franțuji mi-i zdrobi".

Kubasov, iute din fire, știa totuși să se stăpînească, ca toți tinerii care au grijă de ținuta lor. Cel mai potrivit calificativ în comportarea sa ar fi: precizia. Nimic de prisos în jurul său, ca și în atitudinea și persoana sa. Cortul lui era întins ca pielea unei tobe. O sticlă cu apă, de ea rezemată o poză, pe mapa de scris — nici o pată. Atît.

— Să mergem, mă poftește el, trăgîndu-și spre spate cutele bluzei; se vede c-ar dori să fie cît mai zvelt, îndemînatec, mai stăpîn pe mișcările lui, deși și așa este destul de zvelt, mușchiulos și mlădios, fără să fie prea înalt.

Străbatem o pădurice, pe o cărare bătătorită ce duce de la cort, strîns împrejmuită de niște prăjini atîrnate de copaci, așa ca oamenii să nu se abată de la cărare nici cu un pas: de o parte și de alta pionierii detectează terenul pas cu pas, deoarece inamicul fusese de curînd alungat de aici.

La marginea pădurii stau în formație completările sosite la divizie, alcătuite din ostași întorși pe front din spitale. Sînt oameni de toate vîrstele, ostași încercați, serioși. Cînd Kubasov îi trece în revistă, ei îl privesc cu ochii pătrunzători ai unor soldați care s-au obișnuit să recunoască pe dată pe adevăratul șef și să-l prețuiască de cum l-au văzut. Iar privirea lui experimentată vădește că-și cunoaște numaidecît oamenii, și această scurtă luare de contact a solda-

ților cu comandantul lor, care-i va trimite poate chiar azi în luptă, se desfășoară într-o liniște încordată, plină de așteptare. Se aude zbor de păsări în tufele de la marginea pădurii, foșnet de frunze și, deodată, răzbește vuietul surd al duelului de artilerie, care ne amintește că lupta nu încetează nici măcar pentru un ceas.

Kubasov, vorbind soldaților de parcă și-ar răspunde sieși, îi îndeamnă în același timp să-i răspundă :

— Va să zică, încălțăminte vi s-a dat... mantale aveți... bluze aveți...

— Avem... Avem... se aude tot mai tare de-a lungul formației.

— Ce vă lipsește dar ? întrebă colonelul, ridicînd deodată glasul.

O clipă de tăcere, apoi cîțiva oameni răspund deodată cu voce tare și într-un glas, de parcă s-ar fi înțeles :

— Puști.

— Just. Acum o să fiți trimiși la unități și o să vi se dea puști. Dar văd că unul din voi a izbutit să-și facă rost de pușcă. De unde ?

Un soldat din primul șir, ars de soare, cu părul de culoare închisă, cu sprîncene dese, încruntate, singurul din cei veniți cu completările care are o pușcă pe umăr răspunde, înălțînd capul :

— Am cules-o de pe drum, tovarășe colonel.

Kubasov îi ia repede pușca, o ridică cu amîndouă mîinile deasupra capului și rostește răspicat, de parc-ar citi un ordin de zi :

— Ostași roșii ! Legea militară pedepsește fără cea mai mică indulgență pe oamenii care se poartă neglijent cu armele lor. Dar iată în fața noastră un ostaș, care în timpul unui marș greu a cules o armă aruncată, a pus-o la punct, a curățat-o și a pus-o în stare de funcțiune. Cum te cheamă ?

Soldatul cu părul negru, încruntîndu-și sprîncenele, rostește cu voce surdă :

— Pavlov.

— Aduc mulțumiri ostașului roșu Pavlov.

Kubasov înapoiază soldatului arma, îl salută cu mîna la cozoroc și-i strînge cu putere mîna. Liniștea se face parcă mai adîncă, toți stau drepți. Zîmbind ușor, Kubasov cuprinde cu privirea întreaga formație și întreabă :

— Poate că a mai cules careva ceva ?

Un glas ștrengăresc dar nesigur, poticnindu-se tinerește, răspunde din șirurile cele mai depărtate :

— Și eu am găsit ceva... Un pistol de rachete, tovarășe colonel.

— Intr-o gospodărie bună și o aruncătoare de rachete poate fi de folos, rostește Kubasov, rîzînd. Bagă de seamă, curăță-l bine.

Un murmur voios de încuviințare trece ușor printre rînduri, și în adierea acestui murmur fiecare a simțit că s-a făcut apropierea dintre comandant și soldați. Colonelul era bucuros, fiindcă i se confirmase convingerea că va cîștiga încrederea și simpatia soldaților, iar aceștia erau mulțumiți că prețuindu-i pe ei și-a dovedit și propria-i valoare.

Improvizare, inventivitate atunci cînd vorbește cu subordonații săi, iată stilul lui Kubasov. Și deoarece vorbește repede, simplu, așa cum se obișnuiește în Nijni-Novgorodul lui, găsind fără greutate cuvintele, în contactul cu oamenii e degajat și nespus de viu. E vesel, nu pentru că vrea să fie vesel, ci fiindcă e totdeauna dispus să se bucure cu adevărat, atunci cînd are de ce și cînd împrejurările îi îngăduie.

Ne aflăm din nou în cortul lui și el felicită la telefonul de campanie pe comandanții unităților din divizia sa, decorați cu diferite ordine. Nu-l părăsește zîmbetul de satisfacție, ca și cum el ar fi fost decorat cu acele ordine și primește felicitări. Deși nu rostește decît o singură frază, fără a schimba tonul, mi se întărește impresia că povestește o întîmplare din ce în ce mai captivantă și că această povestire i se pare lui însuși din ce în ce mai interesantă.

— Vă felicit, tovarășe colonel, și vă doresc noi succese în lupte !

A doua zi înmînează celor decorați ordinele ; privirea lui răsfrînge aceeași sclipire de fericire, și

aceeași frază rostită încet, intim chiar, exprimă toată gama stării sale de spirit cu adevărat sărbătorească:

— Te felicit, tovarășe căpitan, pentru înalta distincție ce ți s-a conferit de guvern și îți doresc...

O poiană. În mijloc, pe iarba necosită, împrejmuită, ca într-un cerc verde, de mesteceni legănați de vînt, stau rînduiți în front ofițerii. Unul după altul se apropie de o masă, primesc din mîinile comandantului diviziei ordinele și, întorcîndu-se, se așază în spatele formației. Emoționați, ei se ajută neîndemînatic să-și prindă ordinele, de parcă ar fi niște tineri abia ieșiți din școlile militare, de curînd avansați ofițeri și care nu s-au obișnuit cu noul lor veston.

Pe cerul albastru plutesc nori răzleți și pete strălucitoare de lumină aleargă prin poiană. Această mișcare veselă mă face să deslușesc limpede istoria schimbătoare a peticului de pămînt pe care ne aflăm.

Aici nemții se instalaseră gospodărește. Iată un adăpost scund, îmbrăcat în brazde de iarbă. Aici își făcuse sălașul o echipă germană. Aici, în lungile seri de iarnă, soldații ticluiau scrisori, tăiau ilustrații din ziare, cîntau din muzicuțe. De aci, soldații acestei echipe trăgeau metodic, dimineața și seara la anumite ore, dintr-un tun greu, apărat de un parapet, îmbrăcat și el în brazde de iarbă și care se înălța ceva mai departe de adăpost. De aci, echipa își trimitea soldații săi în pădure în patrulări și cercetare. Aici se făcea apelul, răsunau strigătele sacadate ale feldwbelului.

Din tot acest „perfect“ mecanism s-a ales praful: unitățile noastre n-au găsit aci decît urma echipei nemțești ce o luase la fugă: cutia poștală de pe adăpost, ilustrațiile de pe pereți, ziare ce nu apucaseră a fi citite în întregime, proiectile nefolosite și gunoi împrăștiat pe iarbă.

Dar poiana a căpătat o altă înfățișare. Aci s-au adunat ieri ostașele diviziei — Tatianele și Lizele timpurilor noastre, care au străbătut, luptînd, ținuturile Oriolului și care au binemeritat numele de eliberatoare. Printre ele erau transmisioniste, surori me-

dicale, regulatoare de circulație, sanitare, dactilografe. Cu greu îți poți închipui acum Armata Roșie fără aceste chipuri. Zîmbetul lor feminin s-a păstrat neatins, dar i s-a adăugat cunoașterea vieții, așa cum s-a dezvăluit ea în cursul războiului, cu suferințele, cu neîndurarea, cu cerințele unei vitejii continue și a unei răbdări de fier. Și cînd fetele s-au ridicat ca un singur om ca să cinstească memoria prietenelor lor, care și-au dat viața în bătăliile de la Oriol, ochii li s-au umplut de lacrimi, dar în timp ce fanfara intona marșul funebru, toate stăteau în poziție de drepți, nemișcate, cu gîndul și inima la datoria căreia i-au jurat credință. Glasurile lor răsunau limpede atunci cînd, încurajîndu-se una pe alta, adresau adunării cuvinte de îndemn, așa cum numai femeile știu s-o facă:

— Fetelor, sîntem viitoare mame... copiii noștri or să ne întrebe ce-am făcut pentru apărarea patriei... Noi, fetelor, vom putea să-i privim deschis, drept în ochi pe copiii noștri...

M-am uitat mai bine la ele și am recunoscut printre aceste luptătoare o sanitară cu obraji ca bujorii. Strecurîndu-ne pe un drum îngust de pădure, între sectoare pe care de curînd se pusese inscripția „mine“, eram cît pe-aci să strivim o fată cu trusa de sanitar, ce se ivise din tufe.

— Stai! strigă tovarășul meu de drum, pe care zdruncinătura îl făcuse să lunece de pe scaun. De ce umbli prin cîmpurile de mine?

Îndreptîndu-și boneta și părul ce i se răvășise, susținînd cu genunchiul trusa deschisă, fata rosti, gîfîind:

— Acolo, tovarășe locotenent-colonel, ați auzit? A explodat o mină... credeam că a nimerit pe cineva...

— Te întreb, de ce te învîrți printre cîmpurile de mine? Cine te-a trimis?

— Credeam, tovarășe locotenent-colonel, că poate a nimerit pe cineva și o fi nevoie de un pansament...

— Cine ți-a dat ordin?

— Eu... tovarăşe locotenent-colonel... credeam că poate o să fie nevoie de pansament... dacă a nimerit pe cineva...

Degeaba. N-am izbutit să ne înţelegem cu ea fiindcă fata socotea că-i de datoria ei să alerge acolo, unde ar fi poate nevoie de ajutorul ei.

Acum, în poiană, sanitara asculta cu privirea ţintă, în care se citea tulburarea, şi era tot aşa de îmbujorată la faţă, ca şi atunci cînd am văzut-o venind fuga de pe cîmpul minat. Şi în cuvintele: „Noi, fetelor, vom putea să-i privim deschis, drept în ochi pe copiii noştri" ea nu vedea desigur nimic eroic, neobişnuit sau măreţ. Pentru ea erau cuvinte adevărate şi atîta tot...

A doua zi, înainte de apusul soarelui, aceeaşi poiană fu martora unei alte întîlniri. Tinerii ofiţeri din statele-majore, stînd în cerc în faţa unei hărţi uriaşe, fixate de prăjini, ascultau referatul ţinut de şeful statului-major al diviziei despre situaţia de pe fronturi. Verdele hărţii se contopea cu verdele din jur al pădurii. Capătul unei nuiele cojite se mişca încet de-a lungul sinuozităţilor rîurilor, de la oraş la oraş, arătînd teritoriile eliberate. Cu ochii imaginaţiei, ascultătorii vedeau terenul operaţiei în mărime naturală, dincolo de dimensiunile hărţii, şi în acea clipă viaţa reală irupea parcă în viaţa hărţii, încercînd să schimbe mişcarea nuielei: deasupra capetelor ascultătorilor zburau avioane, cîte unsprezece într-un detaşament, îndreptîndu-se în zbor avîntat asupra duşmanului, şi împrejurimile se şi cutremurau de vuietul necruţătoarelor noastre bombardamente.

Aşa se făurea istoria schimbătoare a poienii din pădure. O făurea colonelul Kubasov care a luat cuvîntul şi la consfătuirea fetelor, şi în faţa ofiţerilor din statele-majore, şi cu prilejul decorării comandanţilor superiori ce se distinseseră.

Ştia cum să vorbească cu soldatul, cu ofiţerul. Fireşte, el consideră că în divizie sînt oameni de mai mare sau mai mică însemnătate. Dar oameni care să nu aibă nici un fel de însemnătate nu existau pentru el. Mi-a spus o dată:

— În război e nevoie și de furier. Oastea este o simfonie. Elimină un singur instrument și nu mai poți obține o armonie deplină.

Acest ostaș se privește pe sine cu ochi critic, cum l-ar privi un străin, ca organizatorul, ca dirijorul simfoniei oastei sale. Dar această privire, această căutătură asupră-și, n-are nimic silit. Am impresia că, printr-un zîmbet abia perceptibil, omul acesta își stăpînește dorința de a se privi pe sine, pentru ca nu cumva aceasta să nu se schimbe în autoadmirație. El își controlează pînă și sănătoasa ambiție de militar.

Perspicacitatea lui precisă față de oamenii săi și față de sine însuși constituie una din trăsăturile comandantului de tip nou. Colonelul Alexei Feodorovici Kubasov este un comandant tînăr și cu desăvîrșire de tip nou.

SOLDAȚII

Mulți istorici străini au încercat să-și explice fenomenul care se cheamă soldatul rus. Ei recunoșteau soldatului rus tot felul de însușiri, de la puterea lui de rezistență pînă la apriga înverșunare. Un istoric francez, descriind asediul Sevastopolului, a înfățișat pe soldatul rus ca pe o ființă înzestrată cu „cele mai rare calități militare, un om neînfricat, dîrz, care nu-și pierde moralul, ci, dimpotrivă, se aruncă în luptă după fiece înfrîngere cu o energie sporită".

Fiecare din aceste calități pe lîngă altele, pentru care ne stau mărturie documentele noastre naționale și operele celor mai mari scriitori ai noștri, ne dau prilejul de a chibzui adînc asupra firii oamenilor care s-au aruncat în luptă la Moscova, cînd Hitler credea că are capitala Rusiei în buzunar; la Stalingrad, cînd dușmanul își închipuia că a deschis porțile spre India; la Oriol, cînd inamicul se pregătea să repete marea incursiune a Hoardei în Rusia Centrală.

Pentru noi, care din toată inima ne plecăm urechea la manifestările sufletești ale soldatului Armatei Roșii, este cu deosebire prețios să-i cunoaștem pe oamenii care au obținut victoria în bătălia de la Oriol, ce a constituit o cotitură, după care trupele hitleriste au început fatala lor retragere spre apus. Oamenii aceștia sînt oameni simpli. Lev Tolstoi îl pune pe eroul său Pierre Bezuhov să caute motivul cel mai de seamă care i-a dus pe soldații ruși la victoria de la Borodino. Și Pierre Bezuhov ajunge la concluzia că soldații au cîștigat victoria fiindcă ei „nu vorbesc, ci fac".

La Oriol soldatul rus „a făcut", a acționat, ascultînd de poruncile sufletului său și aplicînd multiplele sale calități de militar.

Statul-major al regimentului, la care am sosit, era mascat chiar de ruinele unui sat. Comandantul însuși, colonelul Makarov, locuia într-o singură încăpere rămasă întreagă dintr-o cocioabă distrusă de un proiectil. Vișinii din livada gospodăriei țărănești fuseseră în parte smulși cu rădăcini cu tot de bombe; cîțiva din ei mai străjuiau încovoiați jalnic, iar pămîntul nefericit era presărat cu pîlnii de proiectile. Bieții pomi scăpați de urgia focului ascundeau cocioaba.

Stăteam întinși pe pămînt și beam ceai de un gust și o aromă cum n-am mai băut niciodată în armată și, spre mulțumirea colonelului, am mărturisit acest lucru Katiușei, care ne întindea paharele, o femeie în toată firea, cu o înfățișare aprigă, îmbrăcată în uniformă ostășească, cu medalie pe piept. Dar, cum se întîmplă adesea, era de felul ei o femeie blîndă, și ca răspuns la lauda mea apăru și dulceață de zmeură.

Ceaiul se potrivea foarte bine cu discuția noastră, pe care Makarov o ducea măsurat, fără să se pripească. Tot ce povestea era serios, temeinic și povestirile lui înfățișau acte de un adevărat eroism, departe de înfrumusețările superficiale.

Ordonă apoi să se aducă drapelul regimentului și după cîteva minute l-am ajutat să desfășoare flamura de mătase roșie, pe care amîndoi am privit-o îndelung. E aproape înnegrit de exploziile bombelor de avion și zdrențuit pe la colțuri. Fusese străpuns de schije

în zece locuri, n-a rămas nici urmă din lancea lui. Îl purtaseră şi-l apăraseră rînd pe rînd cinci portdrapeli. Toţi au fost ucişi. Cu sîngele lor au apărat acest simbol sfînt şi moartea lor glorioasă a devenit gloria regimentului.

Makarov netezi cu mîna lui mare firele încîlcite ale zdrenţelor de mătase înnegrite.

— Am fost rugat să-l predau muzeului, rosti el. Am refuzat. Regimentul nostru îl va păstra pe veci. Aşa vom trăi noi sub ocrotirea lui şi în timp de război şi după război.

Am înfăşurat din nou drapelul.

Este o amintire istorică vie despre cea mai grea acţiune a diviziei : trecerea fluviului Oka, lîngă satul Savinkovo. Mulţi oameni s-au distins aci, însuşi Makarov poartă pentru această acţiune ordinul „Alexandr Nevski". Amintirea puternică a acestei acţiuni a rămas în mintea artileriştilor asupra cărora s-a abătut lovitura aviaţiei germane. Dar gloria nu vine decît atunci cînd, biruind frica, nu-ţi verşi sîngele în zadar : fluviul Oka a fost forţat, drumul spre Oriol a fost deschis.

Aci, la Savinkovo, printre alţii, s-a acoperit de glorie şi cercetaşul acela, căpitanul Bodaiev, care mai tîrziu a luat ceaiul cu coniac la Oriol. Aici a văzut el spinarea nemţilor, lucru cu care, după cum am mai scris, începuse să se obişnuiască, deoarece se ciocnise cu nemţii întîia oară la Maloiaroslaveţ, a doua oară la Serpuhov, unde s-a ales cu trei răni, şi iată că acum i-a silit să facă pentru a treia oară cale întoarsă.

Cercetaşul o ia de obicei cu mult înaintea unităţii sale. Iar lîngă Savinkovo, după ce hitleriştii au năvălit puhoi cu o groază de tancuri şi avioane, şi infanteria noastră a fost nevoită, sub presiunea lor, să se retragă pe poziţii, Bodaiev se pomeni izolat împreună cu o mînă de pistolari. Îi uni, sub comanda sa, cu alţi zece soldaţi şi căpătă astfel un detaşament alcătuit din douăzeci şi cinci de oameni. Dispunînd numai de o singură puşcă antitanc şi de cincisprezece automate, el începu să se apere.

Pesemne că acolo unde e vorba de spiritul omenesc şi de însufleţirea lui, matematica cedează şi

raportul de forțe se măsoară oarecum în alt chip. Bodaiev a oprit în loc șapte autotunuri, două tancuri și un batalion de infanteriști germani. El a cucerit trofee, printre care un tun antitanc. A nimicit și o companie întreagă a dușmanului.

Asemenea date nu sînt de loc potrivite pentru o culegere de probleme de aritmetică. În schimb, însă, în război folosirea lor dă rezultate excelente. Căpitanul Bodaiev mi-a spus că după cucerirea Oriolului nu o dată a avut prilejul să facă prizonieri soldați hitleriști și primele cuvinte pe care ei le strigau atunci erau: „Sînt polonez, sînt polonez!“ Iar acum, ieșind, în disperare, înainte, strigau: „Hitler — *kaput!*“

În regimentul lui Makarov ascult epopeele soldaților și mă conving tot mai mult că ostașii săvîrșesc cu deplină luciditate faptele lor eroice, stăpîniți însă de o pasiune înflăcărată. Eroii înșiși le socotesc ca ceva de la sine înțeles, firesc, și povestesc despre faptele lor ca un meșter despre lucrarea pe care a făcut-o, lucrare în care și-a pus tot sufletul.

Stăm trei oameni în mijlocul acelorași ruine ale satului. Pe cei doi interlocutori ai mei, foarte deosebiți fizicește unul de altul, îi leagă aceeași trăsătură lăuntrică: sînt mistuiți de aceeași pasiune, sînt exigenți unul față de altul pînă la șicană, dar totodată îi unește un sentiment profund așa cum se întîmplă adesea între soț și soție.

Scund, îndesat, chiar grăsuț, Alexei Ivanovici Șilenkin e muncitor din Kondopojsk, lucra la o fabrică de hîrtie; e trecut de patruzeci de ani și are grad de plutonier. În timpul luptelor de apărare era lunetist, nu dintre cei mai străluciți, unul obișnuit.

— Cîți nemți ai la activul dumitale?

— Nimic deosebit.

— Dar totuși?

— Patrusprezece.

— Nu-i rău, spun.

— Așa și așa, precizează celălalt interlocutor și după accent presupun că e din Kursk.

— Da, din Kursk, întărește el cu bucurie. Țăran din Kursk. Anikeev, Ivan Ignatievici, născut în o mie nouă sute zece.

Are grad de sergent, e înalt, uscățiv, ciolănos. Își ține mîinile pe genunchi, de parcă ar fi turnate. Cînd mi-am luat rămas bun de la el, mi-am putut da pe deplin seama ce fel de mîini sînt astea ale lui!

După ce regimentul forțase rîul Zușa, se încinsese o luptă lîngă satul Krutaia Krucea[1]. Chiar numele satului arată ce regiune era, iar despre luptele ce s-au dat atunci cînd ai noștri au rupt pozițiile germane e de prisos să mai vorbim.

Și iată că Șilenkin povestește:

— El începe să arunce asupra noastră mine. Noi ne culcăm la pămînt. Dar el dă mai cu putere. Comandantul companiei noastre e scos din luptă. Rămîn eu cel mai mare. Comand: companie, ascultă ordinele mele, preiau comanda! Iar el aruncă mereu! Oamenii noștri ard, loviți de minele lui. Sanitarii nu mai prididesc să care răniții.

— Cum să pridideașcă, intervine Anikeev, cum să pridideașcă! Sanitarii au fost și ei omorîți, iar acei care mai lucrau au rămas fără șef.

— Ba n-au rămas nicidecum fără șef, îl întrerupse plutonierul pe sergent.

— Cum n-au rămas, cînd instructorul sanitar...

— Stai puțin. Cum a fost scos din luptă instructorul sanitar, mi-am și pus trusa lui.

— Asta spun și eu.

— Da' tu spuneai că sanitarii au rămas fără șef. Îmi pun trusa lui și lucrez ca instructor sanitar: singur îi pansez pe răniți, singur îi duc. Comand în același timp și compania. Neamțul credea că gata, s-a zis cu noi. A mai slăbit focul și a pornit apoi la atac. Dar noi nu l-am lăsat, și el a început să se retragă. Iar am o clipă de răgaz, mă reped la răniți. Pansez un om greu rănit, cînd deodată văd că nemții i-au făcut pe ai noștri prizonieri, îi duc pe marginea dru-

---

[1] Repeziș abrupt (în l. rusă) (n. ed.).

mului. Ai noştri sînt cinci, ei — unsprezece. Mă uit în jurul meu. Să fi fost ca pînă la vişinul ăsta: lîngă un ostaş ucis — o mitralieră. Mă tîrăsc spre mitralieră. Ostaşul ucis avea o grenadă. O iau. Stau culcat, mă ascund, pîndesc. Mai întîi trec ai noştri, cei care au căzut prizonieri, după ei vin nemţii. Atunci, iute zvîrl în ei grenada. Şi apoi — la mitralieră. Opt nemţi am doborît. Dar mi se isprăvise banda. Mă uit iar în jurul meu...

Şi cînd Şilenkin ajunse aici cu povestirea, Anikeev nu se mai putu stăpîni, pentru că el voia de mult să spună prin ce a trecut, iar Şilenkin povestea curgător, n-aveai cum să strecori şi tu o vorbă.

— Atunci eu... începu el emoţionat.

— Stai puţin, îi tăie vorba plutonierul. Mă uit în jurul meu şi văd că sergentul Ivan Ignatievici se ridică din tranşee.

— Vin în fugă... începu din nou Anikeev.

— Stai puţin, îl întrerupse necruţător Şilenkin. Te văd cum te apropii, şi ordon: „Sergent Anikeev, ajută!“

Şi plutonierul, cu un gest scurt de comandant, dădu în sfîrşit cuvîntul lui Anikeev.

— Asta spun şi eu, începu pentru a treia oară sergentul. Aud cum îmi dă comanda: „Anikeev, ajută!“ Fug spre el şi, proptit într-un genunchi, trag cu automatul, nu-mi mai aduc aminte cîte serii, dar îi dau gata pe ceilalţi trei nemţi. Îi eliberez pe toţi cei cinci ai noştri. Şi atunci am început împreună cu Alexei Ivanovici să-i duc pe răniţi de pe cîmpul de luptă. Am cărat treizeci-doi de oameni.

— Treizeci-doi, întări Şilenkin şi adăugă: Şi iar a început să arunce mine.

— În timpul ăsta se transmise pe fir ordinul maiorului, adăugă Anikeev.

— Nu, stai puţin, îl opri Şilenkin. În timp ce noi căram răniţii, eu am comandat mai departe compania.

— Nu spun nimic despre timpul cînd căram împreună răniţii. Spun însă că atunci cînd am isprăvit de cărat răniţii, a sosit ordinul personal al maiorului — acesta e comandantul batalionului nostru — ca să

fie numit comandant al companiei sergentul Anikeev, adică eu.

— Dar Șilenkin? întrebai.

— Eu am rămas instructor sanitar, răspunse el. Felcerul mi-a pus la dispoziție cinci sanitari. Și mi-am dus înainte munca sanitară.

— Dar cum a comandat un sergent compania? întrebai din nou.

— Iată cum, răspunse Anikeev, apropiindu-se mai mult de mine și căutînd să arate prin aceasta că nu va mai îngădui lui Șilenkin să se amestece în discuția noastră. Cum a sosit ordinul de a da contraatacul, am ridicat compania și am pornit. De îndată ce am ajuns la pozițiile dușmanului, am dat comanda: atac la baionetă! Aveam cu mine treizeci de ostași. S-au ridicat cu toții și au strigat într-un singur glas: „Ura!" De cum au început să strige „Ura!" n-au mai închis gura pînă la sfîrșitul operației. Strigam și eu.

— Ce operație? îl întrebai.

— Operația asta că am năvălit în poziția lui și mai întîi am început să-l înjunghiem. Al doilea — el a luat-o la fugă, noi am pornit în urmărirea lui. Al treilea — am curățat poziția de el, am pus mîna pe patru mitraliere, un telefon, două stații de radio și puști...

— Și... ați strigat tot timpul „Ura!"?

— Unii au și început să ducă puștile pe care puseseră mîna, iar ceilalți, cu gura deschisă, stăteau locului și strigau. Le spun: „Ce urlați, trebuie numărate trofeele, izbînda e a noastră". Dar ei se uitau la mine, și gurile tot nu li se mai închideau.

Acești doi tovarăși din aceeași companie, plini de zel — sergentul și plutonierul, țăranul și muncitorul — vor stărui multă vreme în amintirea mea. Dar cu ce daltă de oțel vor fi întipăriți unul în memoria celuilalt oamenii aceștia care au trecut într-adevăr prin „foc și pară", forțînd cursurile apelor, luînd cu asalt fortărețele inamicului, sub focul ucigător al tunurilor și al aruncătoarelor de mine? Nu-i pe lume amintire

mai trainică decît amintirea de ostaş, amintirea unor prieteni încercaţi în lupte.

Şi tot în regimentul lui Makarov am mai avut şi altă întîlnire care mi-a rămas întipărită în minte.

Ochi limpezi de adolescent, dar fără sfială, sinceri. Sfidători, dar fără obrăznicie. Păşeşte atît de sprinten încît ţi se pare că acuşi-acuşi îi ies picioarele din cizmele care rămîn în urmă. Ce-i drept, carîmburile sînt foarte largi şi este o adevărată minune că nu-şi scapă cizmele din picioare.

E adevărat că n-are decît nouăsprezece ani, dar cîte funcţii şi cîte grade n-a cucerit el? Războiului îi place cucerirea năvalnică a gradelor. Şi cînd face cunoştinţă cu mine nu-şi mai spune Alioşa, e încredinţat că nu i se potriveşte decît numele întreg: Alexei Ivanovici Zaiţev.

— Bine, Alexei Ivanîci, spun eu. De mult ai părăsit băncile şcolii?

— De mult.

— Şi cum ai învăţat, Alexei Ivanîci?

— Bine.

— Şi făceai multe pozne, Alexei Ivanîci?

— Multe.

Rosteşte aceste cuvinte cu toată seriozitatea şi pe un ton care mă previne: dacă ai cumva de gînd să glumeşti cu mine, e în zadar. Şi deodată — un rîs tare copilăresc, plin de voioşie, de parcă soarele a ţîşnit printre nori:

— Acum, în război, mi-au fost de folos.

— Ce ţi-a fost de folos, Alexei Ivanîci?

— Poznele pe care le-am făcut.

Îl îmbrăţişez cu acea dragoste spontană ce se trezeşte în sufletul învăţătorilor şi îi dau, tot ca învăţător, o temă.

— Înşiră-mi, Alexei Ivanîci, toate funcţiile pe care le-ai ocupat de la începutul războiului pînă astăzi.

Încruntîndu-şi sprîncenele, el începe să înşire ca la tablă. Încă pe vremea cînd era în batalionul de instrucţie al diviziei a fost avansat sergent. În momentul ofensivei asupra Oriolului este prim-locţiitor al comandantului plutonului de pistolari. Cînd comandan-

tul a fost scos din luptă, el i-a luat locul și a comandat plutonul pînă la Oriol, unde „a luat ceaiul" (vorba a prins și trăiește!).

— Și... te-ai distins prin ceva, sau ba?

— Ei, așa... Unde văd o mitralieră nemțească pun repede automatul la spate și aduc mitraliera. Comandantul batalionului a băgat asta de seamă și m-a numit comandant al companiei de mitraliere, în locul camandantului scos din luptă. Și am comandat compania pînă ce i s-a dat alt comandant.

— Totuși, ce-ai făcut de te bucuri de atîta încredere?

— Nimic. N-am lăsat ca pe băieți să-i apuce panica. Băieții mei s-au ținut strașnic!

— Și acum ce ești?

— Acum sînt comandant de grupă în compania de mitraliori. Mă trimit la școala de ofițeri, dar eu nu vreau... De ce nu vreau? Cînd o să învingem atunci o să vreau...

— Ai să închei războiul victorios, ca ofițer. Știi ce nevoie are armata de ofițeri?

— Mai întîi am să ajung la Berlin, mi-o trîntește el, și izbucnește din nou într-un rîs copilăresc.

Dar și-l înăbușă repede, mi se uită drept în ochi, iscoditor, și rostește cu o îngîmfare neașteptată, înverșunată:

— Las' că-i arăt eu!... De ce să-l iert? El să-i schilodească pe ai noștri, și noi să stăm și să ne uităm?

Mă uit din nou în ochii lui: nu, nu-i un băietan, nu-i un adolescent, e un ostaș plin de mînie, cumplit și răzbunător, un ostaș curajos.

— Și de unde ești tu că ai așa o fire, Alexei Ivanîci? îl întreb.

— Sînt cernean, răspunse el.

— Cum cernean, exclamai. Din Cern?

— Din raionul Cern.

Acest cuvînt mi-a luminat ca o flacără orășelul odinioară atît de frumos și acum distrus de germani: grămezi de pămînt pîngărit, năpădit de buruieni de nepătruns. Urmele unui cutremur. A fost odată.

Iată cum se răzbună micul orăşel Cern pentru pîngăririle pe care le-a îndurat! Iată ce foc trimite el pe urmele inamicului izgonit de pe pămîntul nostru! Iată ce înseamnă în război factorul timp: dă în pîrg vijelios generaţia tînără de ostaşi, făcînd din băieţi bărbaţi, iar din bărbaţi, viteji.

Şi am văzut limpede cum fiecare orăşel, fiecare sat şi fiecare gospodărie, fiecare casă distrusă de fascişti, trimite pe măreţul cîmp de luptă pe răzbunătorii săi fără cruţare, umplîndu-le inima de durere pentru patria lor şi însoţindu-i cu cuvintele: Să învingeţi!

L-am îmbrăţişat încă o dată pe Alexei Ivanîci, copilul-bărbat, şi i-am spus:

— Bine, Alexei Ivanîci, du-te la Berlin ca soldat. Oricum, ai să te întorci ofiţer.

ŢINE MINTE!

Îmi aduc aminte de o seară tîrzie, cu un ger năprasnic. E întuneric, şi stelele cad una după alta, aşa cum se întîmplă toamna. Nu ştiu de ce, îmi dau impresia că aprinzîndu-se, gonind şi mistuindu-se în înaltul cerului, frînturile acestea de lumi scriu în tăcere şi concis cuvintele de foc: „Ţine minte!“ Asemenea clipe nu se pot uita.

La orizont cerul scapără fulgerări scurte, drept răspuns la fulgerările tremurătoare de pe pămînt. Sînt cînd roşii, cînd de un trandafiriu gingaş, cînd purpurii: răsfrîngerile incendiilor, răsfrîngerile luptelor. Vuietul luptei de artilerie se rostogoleşte în valuri, se potoleşte, creşte iar, ca apoi iar să scadă.

În întuneric mulţimea de oameni stă nemişcată, strîngîndu-se unul lîngă altul, corp la corp. Oamenilor le e frig, dar nimeni nu pleacă. Deasupra capetelor — un cer negru presărat cu stele, de o parte şi de alta — rîpele întunecoase ale unei văi pitite printre umbrele slabe ale unor arbuşti ce se tîrăsc la pămînt. Mulţimea stă în fundul văii, cu faţa îndreptată spre capătul ei, spre peretele din fund, pe care atîrnă,

luminat de trăsăturile de vrajă ale unei vieți îndepărtate, un mic ecran. Vizionează filmul *Lady Hamilton*. Corăbiile Angliei se apropie cu toate pînzele ridicate de Trafalgar. Amiralul Nelson duce binoclul la ochi. Se văd pînzele inamicului. Bateriile deschid focul. Se prăbușesc catarge. Ard punțile. Amiralul cade. Amiralul moare. Departe, departe de Trafalgar, îl așteaptă pe amiral Lady Hamilton.

Bubuie tunurile corăbiilor care ard. Bubuie ecranul. Și bubuitul lui se amestecă uneori cu vuietul luptei la orizont. Luptă corăbiile pe ecran. Dincolo de ecran se dă lupta pentru trecerea rîului Desna. Lady Hamilton așteaptă. Întotdeauna și pretutindeni cineva așteaptă. Departe, departe.

E frig. Oamenii stau nemișcați, corp lîngă corp. Nimeni nu pleacă. Film. Artă. Omul rămîne singur cu arta. Tace, stînd de vorbă cu ea. Se gîndește în ce măsură seamănă sau nu seamănă cu viața. O privește ca pe o stea căzătoare, care, tăcută, înscrie undeva : „Ține minte!"

Și încă ceva.

Odăița micuță a unei case țărănești care a rămas întreagă, dintr-un sat de prin părțile Oriolului. Un ecran minuscul. Generalii armatei care au cîștigat bătălia de la Oriol, șezînd înghesuiți pe bănci, umăr la umăr, vizionează filmul *Bătălia de la Oriol,* adus mai adineaori pe front.

Bubuie tunurile. Pleacă la atac soldații. Cad cei învinși. Se ridică și pășesc învingătorii. Neînfrîntul Oriol cu zidurile albe s-a lăsat la pămînt, sfîrtecat, în ruine. Prin fața ruinelor trec eliberatorii. Generalii privesc marșul soldaților lor.

Șezînd în fața ecranului, generalii se privesc pe ei înșiși cum intră în Oriol, cum stau în Oriol în fața sicriului lui Gurtiev, care a căzut pentru Oriol, cum îl înmormîntează pe Gurtiev în piața din Oriol.

Gurtiev este un erou al Stalingradului. El își conducea divizia asupra Oriolului. Gorbatov, comandantul armatei, a plecat să vadă poziția lui Gurtiev. Cei doi generali au ajuns la punctul de comandă și s-au așezat unul lîngă altul. Se găseau la o depărtare de

un kilometru și jumătate de neamț. Acesta trăgea asupra poziției.

Îmi amintesc cum a vorbit Gorbatov despre moartea lui Gurtiev. Două schije l-au lovit pe Gurtiev — în spate și în cap. Gorbatov a rezemat capul lui Gurtiev pe umărul său. Gurtiev pierdea mult sînge. A mai apucat să rostească :

— Mi se pare... că... m-au ucis...

Și a murit.

I se părea numai că moare. Pentru el moartea era ceva nefiresc. Pentru oameni ca el, firească-i viața. Mi-aduc aminte cum a vorbit Gorbatov despre această moarte...

Luptătorii de la Oriol privesc ecranul și se văd pe ei înșiși, ca și cum s-ar revedea în amintire. Așa au cucerit ei Oriolul. Așa au desăvîrșit ei, în vara anului 1943, marea cotitură a războiului.

A trecut în zbor o stea luminoasă pe cerul înalt al nădejdilor patriei noastre.

„Ține minte !“ a înscris ea.

Ține-i minte pe eroii glorioși, care au căzut pentru libertatea patriei noastre. Ține minte că dușmanul n-a fost încă nimicit și că datoria ta este să semeni moartea în rîndurile lui, în numele vieții noastre.

Septembrie—noiembrie 1943.

ÎNTÎLNIRE CU LENINGRADUL

PARTIZANII PE NEVSKI PROSPEKT

Pămîntul Pskovului este un străvechi pămînt slav. Istoria așezărilor rusești în această țară a lacurilor, a rîurilor și a mlaștinilor are o vechime de o mie de ani. Cnejii ruși, de veche obîrșie, și primele orașe-republici rusești, Novgorod și Pskov, apărau în vremurile de demult ținutul acesta de atacurile Livoniei și ale nemților. Cneazul Alexandr Nevski, pe care-l cinstim, a fost fiul unei băștinașe a Pskovului și a fost proslăvit în letopiseț pentru că, în anul 1242, a zdrobit pe cavalerii ordinului teuton al Purtătorilor de spadă pe gheața celui mai mare lac din ținutul Pskov — lacul Ciud.

Istoria nu moare. Istoria trăiește. Și pămîntul Pskovului păstrează amintirea sfîntă a credinței față de patrie a îndepărtaților noștri strămoși.

Oamenii din Pskov și leningrădenii au dus Războiul pentru Apărarea Patriei împotriva Germaniei hitleriste, străbătînd calea grea ca doi frați de sînge și, amintindu-și de străbunii lor, au apărat de dușman Neva și Leningradul.

Adînc în inima pădurilor, printre rîuri și mlaștini, partizanii noștri au luptat în triunghiul Pskov-Porhov-Luga mai bine de doi ani, în spatele trupelor germane. În cursul acestor îndelungate luni de luptă

necruțătoare împotriva dușmanului pe ger și vifornițā, în rîurile crescute amenințător primăvara, cînd apa pare că țîșnește din înseși măruntaiele pămîntului și schimbă uscatul în lacuri, în orice anotimp, în fiecare săptămînă, partizanii aveau o zi a lor și în această zi — un singur ceas, pe care îl așteptau cu nerăbdare și dragoste. Ziua aceasta era marțea, ora — nouă seara. În zilele de marți, la nouă seara, Leningradul asediat vorbea cu frații săi din codru, din pădurile Pskovului. În bordeie și în adăposturi, în barăcile și izbele țărănești răsuna glasul nešovăitor al chemării: „Partizani, rezistați, Leningradul nu se va preda niciodată, victoria va fi a noastră, victoria-i aproape!" Răsunau cîntece, cînta orchestra, poeții recitau versuri, crainicul anunța știrile. Leningradul trăia, și viața lui aspră, grea era susținută numai de voința înflăcărată de a-l zdrobi pe dușman.

Și iată că această voință a biruit: blocada s-a prăbușit, hitleriștii au fost zvîrliți dincolo de lacurile Pskovului, orașul și-a îndreptat spinarea, deschizînd brațele pentru toți aceia care l-au ajutat în timpul apărării și, mai cu seamă, pentru frații-partizani de pe pămînturile Pskovului.

Oamenii, așteptînd, grupuri, grupuri, în stațiile de tramvai din Leningrad, manifestă o anumită voiebună. Nu demult încă, asemenea grupări de oameni erau evitate, după cum se evita ieșirea pe străzile orașului bombardat de tunuri la fel ca și tranșeele din pozițiile înaintate. Acum leningrădenii se bucură că pot merge pe străzi, se simt ca renăscuți la o viață orășenească, sînt liberi să circule cum și cînd vor, sînt liberi să staționeze la răspîntii, să vorbească în tihnă cu cunoscuții pe care-i întîlnesc, să străbată fără grabă marile piețe sau să se plimbe prin grădini. Ce fericire că strada nu mai e zonă interzisă, cea mai primejdioasă, zona focului barbar! Poți trimite pe copii la plimbare, și puștanii trec iarăși în șir, sub supravegherea educatoarelor, doi cîte doi, ținîndu-se de mînă și pălăvrăgind între ei în graiul lor drăgălaș. Și toată lumea se minunează: de unde au răsărit atîția copii, unde se aflau pînă acum, de ce n-au fost

văzuți? Și toți aud, drept răspuns la uimirea lor, un glas lăuntric de fericire: „Ah, da, blocada a fost doar ridicată, strada nu mai e amenințată de proiectile fasciste!"

Străzile Leningradului ofereau localnicilor prilej de bucurie cu atît mai mare, cu cît ele se schimbară într-o arenă de sărbătoare fără precedent: în oraș intrau partizanii, care veneau în marș din inima pădurilor învecinate. Iată-i: fete și femei, bătrîni, băiețandri cărora încă nu le-a mijit mustața și bărbați bărboși, iată-i pe oamenii care au ajutat Leningradul să-și salveze libertatea, purtînd armele cu care-i nimiceau fără cruțare pe fasciști, drapelele deasupra cărora se rostea jurămîntul: victoria sau moarte! Orașul îi întîmpină cu muzică, cîntece, bătăi de tobă, aclamări. Cu recunoștință și lacrimi se țin cuvîntări la mitinguri, cu emoții sînt înmînate decorațiile — ordine și medalii, cucerite prin fapte eroice săvîrșite pe pămîntul Pskovului, în spatele dușmanului.

Zi cu zi se scurgeau prin bariere detașamente de partizani și învingătorii-orășeni îi salutau pe învingătorii-pădureni. Curînd, la fiecare pas puteai întîlni oameni cu cușme înalte și căciuli din blană de miel, cu benzi roșii cusute pieziș. Printre acești viteji, căliți în luptă, erau mulți care de doi ani în șir nu dormiseră sub vreun acoperiș: acoperămînt le era cerul înstelat, norii amenințători și căciula mohorîtă a pinului.

Am întîlnit la marginea orașului o mînă de partizani — vreo cincisprezece. Cu saci, cu portharturi, cu mantale în bandulieră, asaltau tramvaiele într-un iureș voios. Cînd taxatoarea le ceru să ia bilete, ei începură să schimbe priviri și să se scotocească prin buzunare. Femeia aștepta cu răbdare, dar și cu un aer sever. În cele din urmă, oamenii mărturisiră stingheriți că nici unul din ei n-are vreun ban. S-a găsit unul mai îndrăzneț care zise:

— Ți s-a spus doar că n-avem! Uite, o să primim dintr-o dată leafa pe doi ani și atunci o să plătim.

— N-am nevoie dintr-o dată de bani pe doi ani, răspunse imperturbabil taxatoarea. Mie să-mi dai chiar acum cîte cincisprezece copeici de om.

— Dar înțelege odată, de unde să avem bani, venim doar de-a dreptul din pădure!

— Prețul e același, fie că ai venit din pădure sau mai știu eu de unde.

— Dar înțelege odată, sîntem partizani!

Taxatoarea chibzui puțin și răspunse cu același ton imperturbabil:

— Așa trebuia să spuneți: noi sîntem partizani...

Și taxatoarea se retrase la locul ei.

În atelierele artiștilor plastici din Leningrad am făcut cunoștință cu Karițki, comandantul brigăzii a cincea de partizani din Leningrad, și cu Sergunin, comisarul brigăzii. Un sculptor făcea bustul comandantului și un pictor — portretul comisarului.

Karițki zîmbi și izbucni deodată, cînd l-am întrebat dacă îi place să pozeze:

— E mai ușor să lupți...

Avea un zîmbet care te cucerea prin tinerețea și puritatea lui, și toată făptura sa părea nespus de frumoasă, de o frumusețe virilă, severă, care de îndată ce trebuia să facă ceva străin de meseria lui se schimba în sfiiciune. Am înțeles ușor cum îi cîștiga acest om pe cei ce erau sub ordinele sale. De fel se trage din minerii din bazinul Donețului. La începutul războiului era ofițer activ în Armata Roșie și a cerut de bunăvoie să fie trimis în spatele inamicului. Acolo și-a petrecut el doi ani și trei luni, înjghebînd din soldați ai Armatei Roșii și localnici o brigadă de 7.200 de luptători, pe care a înarmat-o în cea mai mare parte cu arme capturate de la nemți. Această brigadă e tocmai aceea care a acționat în triunghiul Pskov-Porhov-Luga.

Ivan Sergunin are altă structură sufletească. E originar din Pavlov, vestitul oraș de meșteșugari în metal de pe Oka. Tatăl lui meșterea lame, iar el a putut urma cursurile Academiei militare-politice. E uscățiv, grav, zgîrcit la vorbă, lipsit de impetuozitate și de treceri brusce de la o stare la alta. Îmi arată

tacticos și domol ziarul pe care partizanii îl scoteau în pădure. Ziarul se numea *Răzbunarea partizanului.* Nu era mai mare decît o foaie de blocnotes de birou. Dar era un ziar adevărat, periodic, imprimat în tipografia de campanie, cu rubrici de cronică, informații și cu articol de fond. Articolul de fond era intitulat *Să întărim organele puterii populare.*

— Da, spune Sergunin, ne-am străduit mult ca să întărim Puterea sovietică în spatele fasciștilor. Ori de unde îi alungam, duceam în rîndurile populației muncă de lămurire atît pe tărîm economic, cît și pe tărîm militar. Țăranii făceau rezerve de semințe ca să însămînțeze ogoarele de îndată ce va veni Armata Roșie. Uitați-vă la articolul : *Să păstrăm bine mașinile agricole.* Am rezistat atîta timp numai pentru că poporul a fost cu noi. Aveam în pădure și ateliere de reparații. Ne propusesem să ne facem chiar noi singuri armele. Dar între timp a venit Armata Roșie...

Povestirile lui Karițki și Sergunin despre isprăvile partizanilor sînt pline de pitoresc, iar isprăvile prin ele însele nu contenesc a ne uimi. Iată una din povestiri :

— Intr-unul din detașamentele noastre era un preot din satul Vidoni, în vîrstă de șaizeci și opt de ani. Ne ajuta în misiunile noastre de cercetare. Avea două fiice, care lucrau și ele cu noi : una din ele era cercetaș (tatăl ei o binecuvînta ori de cîte ori pleca în cercetare), cealaltă era meteorolog : comunica Armatei Roșii „situația atmosferică“ din spatele frontului nemțesc. S-a aflat însă că fasciștii au început să-l suspecteze pe preot, și atunci i-am propus să se lase de cercetare. Dar iată că atunci cînd Armata Roșie a început ofensiva, fasciștii au dat ordin ca toată populația să fie deportată. N-aveam textul ordinului. Atunci preotul s-a oferit să-l procure. „Mă voi duce, spuse el, la oraș, am să copiez ordinul și am să-l aduc.“ Noi am încercat să-l abatem de la acest gînd, dar bătrînul n-a vrut să audă nimic, a plecat și nu s-a mai întors. Mai tîrziu, cînd am ocupat orașul Utorgoș, am aflat că bătrînul fusese prins de hitleriști. L-au schingiuit, i-au crestat pe piept o cruce, el

l-a scuipat drept în faţă pe locotenentul fascist, şi acesta a tras în el cu parabelumul. Era un bătrîn de treabă. Una din fiicele lui a intrat în Leningrad împreună cu noi, iar cealaltă a plecat din nou în spatele frontului fascist.

Oameni ca acest tată bătrîn şi ca fiicele sale alcătuiau cea mai mare parte din brigada lui Kariţki şi Sergunin. Iar comandantul de partizani şi comisarul lui mi-au apărut ca cei mai reprezentativi participanţi ai Războiului nostru pentru Apărarea Patriei, dintre toţi pe care i-am întîlnit pînă acum. Cînd am stat cu ei de vorbă în faţa şevaletului pictorului şi a postamentului sculptorului, nici Kariţki, nici Sergunin nu ştiau ce distincţie îi aşteaptă. Zilele astea s-a aflat. amîndurora li s-a conferit titlul de Erou al Uniunii Sovietice.

Leningrădenii i-au invitat pe oaspeţii lor la un concert al Studioului Radiodifuziunii. Oameni în cuşme şi căciuli înalte au venit în sala pe care nu putuseră s-o vadă decît în închipuire sau în vis. De aci, din această încăpere înaltă, tapetată cu stofe, cu perdele şi covoare, ajungea pînă la ei, în colţurile îndepărtate ale pămîntului Pskovului, vocea Leningradului: „Rezistaţi, victoria-i aproape!" Şi iată că acum partizanii văd nu în vis, ci aievea pe artiştii de operă, pe muzicanţii, pe coriştii din corul marinarilor Flotei Baltice şi, ascultîndu-i pe aceşti cîntăreţi, pe care îi cunosc bine, care le sînt apropiaţi ca nişte rude, le răsare în minte un alt tablou: undeva, în adîncul pădurilor, într-un bordei săpat în pămînt, departe, la vest de lacurile din regiunea Pskov, astăzi, marţi, la orele nouă seara, partizanii, cu casca lipită de ureche, ascultă ca şi ei concertul difuzat la radio şi, ca prin vis, văd şi ei această sală cu perdele, tapetată cu stofă, în care se află un grup de ascultători-partizani, care s-au şi unit cu Armata Roşie. Şi inima fiecăruia, aici în sală şi acolo, în bordeiul îngropat în pămînt, bate în ritmul cîntecelor: rezistaţi fraţilor, victoria-i aproape...

După concert, oaspeţii Studioului Radiodifuziunii ies pe strada principală a oraşului, pe proslăvitul Nevski Prospekt, cufundat încă în întunericul camu-

flajului, dar care respira acum din plin, majestuos și falnic, prin multicolorele lumini ale stopurilor, automobilelor și tramvaielor, prin luminile Leningradului pentru care au luptat și și-au dat viața partizanii din ținuturile Pskovului.

ZIDURI VII

Dacă am face abstracție în însemnările noastre de factorul om, adică de elementul cel mai de seamă (și cum să-ți închipui Leningradul fără leningrădeni?), atunci zidurile orașului ar povesti în limbajul lor mut cele trăite. Mîine, mîna istoriei va șterge de pe clădiri letopisețul blocadei, dar astăzi mîndrele ziduri mai stau de vorbă cu fiecare din noi, prin mărturiile rămase imprimate pe ele, ca și prin rănile nevindecate ale celor ce au luat parte la război.

Luat în totul, orașul e la fel ca înainte, monumentele lui arhitectonice s-au păstrat, cheiurile lui, canalele lui, cîntate de poeții ruși, emană farmecul lor de neînțeles. Dar, la valoarea din trecut a clădirilor, s-a adăugat, pare-mi-se, sublimul. Ele au înfruntat asediul — cea mai mare încercare a timpurilor.

Am văzut zeci de orașe europene și am locuit în opt capitale. Impresia de armonie pe care mi-o insuflă Leningradul n-am mai încercat-o în altă parte. Resimt și acum de mult cunoscutul sentiment al unui perfect echilibru impregnat de gravitate: da, Leningradul și-a păstrat unitatea dintre trecut și prezent și a rămas vechiul și eternul oraș.

Dar să-i atingem rănile.

În timpul blocadei a murit unul din vechii mei prieteni. M-am gîndit să vizitez casa în care a locuit. Din stradă n-am observat vreo schimbare în ce privește aspectul casei și am intrat pe sub bolta porții în curte.

Zăpada albă mai zăcea intactă ca un covor compact în curtea cubică, cărăruiele înguste, cît un picior de om, erau bătătorite în curciș. În tăcerea din jur am deslușit murmurul lin al apei. M-am întors și am

zărit un șuvoi străveziu, care țîșnea dintr-un robinet și cădea în scobitura înghețată a zăpezii. De aci cărau oamenii apa; se vedeau urmele căldărilor în jurul acestui bazin natural de gheață. Am trecut pe o cărăruie spre ușa de la intrare, am urcat la etajul trei și am apăsat pe butonul soneriei. Țîrîitul ei răsună limpede, puternic și se întrerupse brusc. Am mai sunat o dată, am ascultat tăcerea prelungă, necurmată de vreun răspuns, și apoi am coborît treptele. Afară am ridicat capul și am cercetat înaltele fațade ale clădirii. Toate ferestrele erau bătute în scînduri și placaj. Am căutat să-mi dau seama care ar putea fi apartamentul care n-a răspuns, deși sunasem insistent. Ferestrele erau acoperite cu obloane. Deodată un oblon începu să se deschidă încet. Așteptam să se arate cineva la fereastră. Dar dincolo de oblon apăru un gol întunecat: vîntul se plimba prin apartament, și curentul de aer deschisese alene oblonul.

Eram gata să plec, cînd se ivi în curte o fetiță. Va să zică clădirea rănită nu fusese părăsită: pe ici-colo se mai adăposteau oameni, și fetița mă conduse la sora ei mai mare.

Intr-o bucătărie strîmtă, o femeie ațîța focul în sobă, și flacăra slabă lumina vag chipul ei sever. La întrebările mele ea răspundea cu o singură frază:

— Toate astea s-au întîmplat atunci, în prima iarnă...

— Dar nu știți ce s-a ales din biblioteca prietenului meu? Avea o bibliotecă bună.

— Intrebați de cărți? Poate că cele mai bune le-or fi luat chiriașii. Cărțile sînt doar primejdioase în caz de incendiu. Nu cred să se fi păstrat ceva după prima iarnă de atunci.

Și femeia se lipi de gura sobei ațîțînd focul — bunul cel mai de preț al unei locuințe de oameni.

Părăsind casa, am ridicat încă o dată capul și am privit oblonul larg deschis. El se legănă slab, ca și cum fosta locuință a prietenului meu mă saluta pentru ultima oară, în felul ei...

Casele, zidurile, lucrurile au fiecare soarta lor, ca și oamenii. M-am întîlnit cu fiica unui achizitor de porțelanuri rusești, cunoscut în lumea colecționarilor.

— Ei, ce se mai aude cu porțelanurile voastre?

— Tefere și nevătămate.

— Pînă la ultima figurină?

— Pînă la ultima figurină. Nimic, nimic nu s-a mișcat din loc.

— Cum asta? N-ați împachetat colecțiile în lăzi?

— Pentru ce? Nici o ladă nu le-ar putea scăpa de bombele care cad peste casă. Noi credem în soartă...

Uneori ai impresia că acest cuvînt „soartă" nu-i altceva decît pseudonimul optimismului. Nu crezi decît într-o soartă bună. Și credința în bine învinge.

Mă aflam la un Soviet raional, în centrul orașului. Sovietul ocupă o fostă casă boierească, unul dintre acele palate-podoabe care au făcut faima vechiului Petersburg. O scară somptuoasă duce din vestibul într-o încăpere mare, care servește de sală de primire. Peste tot vezi ornamente, cornișe, picturi murale de o cochetărie naivă, atît de îndrăgită de rococoul secolului al optsprezecelea. În birourile președintelui se păstrează neatinse gobelinurile. Dușumeaua, din parchet în mozaic, e acoperită, cu deosebită grijă, cu covoare. Se desfășoară o muncă metodică, însuflețită, de care zidurile își aduc aminte încă din timp de pace: rapoarte, consfătuiri, audiențe.

Și deodată, ieșind în stradă, zăresc o altă aripă a palatului. A fost distrusă de o bombă. Zidurile ei sînt desfigurate, și pe ruinele lor atîrnă panglici și bucăți de gobelinuri de mătase.

— Soarta, rosti zîmbind președintele Sovietului, iar eu am înțeles că el se gîndește la acea soartă care a îndrumat orașul, după încercările prin care a trecut, spre o viață nouă și la acea aripă a palatului care a rămas întreagă alături de aripa care fusese distrusă. Era zîmbetul optimismului.

Încă nu s-au numărat rănile pricinuite măreţelor ziduri în cursul celor douăzeci și șapte de luni de blocadă. Bilanțul distrugerilor va ocupa pagini de volume vaste, masive. Vor fi actele de acuzare îm-

potriva sîngeroșilor călăi ai orașului, care băteau din tunurile cu bătaie lungă în trecătorii de pe străzi, în copiii și femeile din casele locuite, în tramvaiele cu pasageri, în spitalele pline de bolnavi. Judecata istoriei va cere socoteală fasciștilor pentru cele făptuite. Dar cartea acuzărilor, încă nescrisă, se păstrează de leningrădeni în suflet și cuvintele de foc ale cărții se aprind în sufletele lor de îndată ce zăresc inscripția de neuitat de pe zid, inscripția cu litere albe pe un fond albastru:

„Cetățeni! In timpul tragerilor de artilerie această parte a străzii este cea mai primejdioasă“.

Mii de asemenea inscripții atrag parcă după ele pe ziduri șiruri nesfîrșite de placarde, afișe, foi volante, litografii în culori. Numeroase avertismente cu privire la primejdia incendiilor sînt răspîndite nu numai în pancarte, ci și în machete. Am văzut în apropierea unei unități de pompieri o machetă care arăta cum trebuie clădită o sobiță provizorie și cum ar trebui așezate burlanele. Desene în culori, tipărite, îi învață pe cetățeni cum să umble cu lămpi, cu lămpi de gătit, cu sobe, opaițe. Pe fiecare ușă sînt scrise informații laconice: „Există intrare în pod“ sau: „Nu există intrare în pod“. Pe placarde uriașe se explică regulile de stingere a bombelor incendiare. De parapetele cheiurilor sînt fixate tăblițe care indică copcile-bazine din canale și rîuri.

Traiul de zi de zi din perioada blocadei apare în fața fiecăruia dincolo de această cronică înscrisă pe ziduri. Și încetul cu încetul ți se desfășoară înaintea ochilor uriașele proporții ale rezistenței organizate împotriva dușmanului, proporții titanice, nemaiîntîlnite pînă azi. Eforturile a milioane de oameni s-au contopit laolaltă, alcătuind voința exprimată, poate cel mai elocvent, de uriașul panou din centrul Leningradului, din apropierea Bibliotecii Publice. Pe acest panou se înalță un tînăr cu picioarele larg desfăcute și solid înfipte în pămînt, ținînd un automat în mînă. Pe panou se citește inscripția:

„Poporul rus nu va îngenunchea niciodată.“

Multe răni ale orașului mi-au reținut atenția și am

meditat îndelung asupra lor. Dar un tablou care nu prea atrage privirile mi s-a întipărit cu deosebire în amintire și în inimă.

La Leningrad se află biserica Pantelimon. Fiind reclădită dintr-o biserică de lemn de pe vremea lui Petru cel Mare, s-a ținut a se eterniza, mai tîrziu, anumite date din epoca lui Petru, prin două plăci memoriale de marmură așezate pe zidul exterior, după cum glăsuiește aurul literelor: „Ca recunoștință lui dumnezeu pentru izbînzile pe care ni le-a hărăzit pe mare", la Gangut (1714) și Grengam (1720). În prima dintre aceste lupte Petru a zdrobit o escadră suedeză, luînd prizonier pe comandantul ei, în a doua, o flotă rusească de bastimente cu rame a cîștigat victoria asupra unei flote suedeze de corăbii cu vele.

Un proiectil hitlerist a pricinuit marmurii plăcilor crăpături adînci. Marmura a fost zgîriată și fărîmițată de schije. Biserica a avut și ea de suferit. Dar monumentul s-a păstrat în ciuda focului necruțător al inamicului.

Ori de unde sînt izgoniți, de armele sovietice, hitleriștii prefac în ruine monumentele ruse. Ei ar fi vrut să distrugă istoria noastră, să șteargă din amintirea poporului nostru faptele și gloria strămoșilor.

Dar istoria noastră nu poate fi distrusă. Ea trăiește, și Leningradul o făurește fără contenire, privind drept și fără teamă în viitor. Dușmanul amenința să-i răpească trecutul, să-l lipsească de prezent și viitor. Leningradul l-a doborît pe dușman.

Pînă și zidurile acestui oraș proclamă de parcă ar fi vii: am fost, sîntem și vom fi!

ÎN TIMPUL BLOCADEI

Orașul apei, al canalurilor, al podurilor, orașul insulelor de pe Neva a devenit în anii grei ai blocadei o insulă unică, indivizibilă. Țărmurile insulei erau inaccesibile; hoardele hitleriste nu le-au putut

inunda. Sentimentul insularului, pe care stihia îl desparte de restul lumii, îl încerca din plin leningrădeanul, deprinzîndu-se a numi țara de care îl despărțea frontul așa cum denumește orice insular continentul : „Marele Pămînt“.

Era de neconceput ca un leningrădean să ajungă pe „Marele Pămînt“. Pentru a se uni cu el a trebuit să lupte, bizuindu-se mai cu seamă pe puterile sale, asemenea apărătorului unei fortărețe asediate. Și, concentrîndu-și forțele, el a folosit în lupta împotriva blocadei fiecare atom al orașului-insulă.

Au dispărut caramelele învelite în hîrtii multicolore ce purtau numele de „Vis“, „Lotus“, „Alpinist“, „Vanilie“. Femeile au uitat de cutia cu parfumul și apa de colonie preferate, de săpunul și pudra purtînd eticheta „Noaptea albă“, producție din Leningrad. Mașinile, care pînă ieri mai dădeau producție pașnică, fabrică azi grenade explozive din fontă oțelită, explozibile, capse, nitroglicerină pentru dinamită, reactivi pentru apărarea antichimică. În planurile de producție ale întreprinderilor ce produceau articole de cofetărie, rubrica ciocolată a fost înlocuită cu concentrate de supe din mazăre, linte, soia. Fiorosul aliat al inamicului — foamea — cerea maximum de inventivitate în lupta cu tine însuți, și acum, cînd legendara perioadă a blocadei pare un vis, dările de seamă ale cantinelor, restaurantelor, fabricilor de pîine ne vorbesc cu o obiectivitate pe care istoria o va pune la temelia epopeei Leningradului.

Iată din ce se făcea pîinea care se distribuia în iarna anilor 1941—1942 locuitorilor Leningradului în cantitate de 125 grame de om pe zi : făină de secară amară — 50%, malț și turte de oleaginoase cîte 10%, făină de soia, reziduuri de praf de făină, tărîțe cîte 5%, celuloză — 15%. Iată meniul celor mai mari cantine din oraș : supă de drojdie, care conține în porția pentru o persoană : drojdie — 50 grame, cartofi — 7 grame, sare — 5 grame ; supă din albumină, conținînd în proporția pentru o persoană : albumină — 10 grame, sare — 5 grame, frunză de dafin — 4 grame. Potrivit datelor Direcției generale

a cantinelor din Leningrad de pe lîngă Comisariatul Poporului pentru Comerț, greutatea totală a tuturor produselor cheltuite de cantine pentru un consumator în curs de o lună a fost în luna ianuarie 1942 de 920 grame. În această cantitate intrau grăsimi, carne, crupe, dulciuri. A fost luna cea mai grea a blocadei. În februarie rația a fost dublată, adică mărită pînă la 60 grame pe zi. Printre surogate figurau în vremea aceea făină din turte de cocos și din semințe de bumbac, gelatină, făină de scoarță de copaci, clei de tîmplărie.

Omul care s-a hrănit cu asemenea alimente, cu asemenea rații, un timp atît de îndelungat, omul care a trăit fără combustibil pe geruri nemaiauzite chiar și la noi, în Rusia, acest om a continuat să muncească sub focul neîncetat al artileriei inamicului.

Am vizitat o uzină ce a avut de îndurat atacurile frontale ale artileriei germane cu bătaie lungă. Pe vastul ei teritoriu au căzut în timpul blocadei peste 1700 de proiectile. A fost o zi cînd fasciștii, furioși din pricina insuccesului eforturilor lor, au aruncat asupra cartierelor muncitorești ale orașului o masă uriașă de foc. Numai atunci au căzut în această uzină peste două sute de bombe explozive și nenumărate bombe incendiare. Am trecut prin cîteva secții ale uzinei și pretutindeni am văzut că se desfășoară o muncă perfect organizată. Nu mi-am putut da seama de rănile din trecut ale uzinei decît după fotografiile pe care mi le-a arătat directorul. Inginerul-șef al uzinei, un om de un calm plăcut, într-o scurtă de blană făcută în casă, mi-a vorbit cu glas liniștit și cu un zîmbet de parcă se minuna el însuși de cele îndurate:

— După bombardament ți se părea că totul e pierdut. Nu-ți mai venea să faci nimic. Dar, la sfîrșitul zilei, secțiile erau iar în ordine și pretutindeni se muncea.

— Măreață forță este poporul, îl susținu directorul uzinei. Sub focul nemților am construit o nouă cazangerie. În timp ce unele cărămizi se prefăceau în praf și pulbere, altele formau un nou zid. Ingi-

nerii recrutau ucenici și treceau ei singuri la strunguri. Acești ucenici au devenit acum muncitori calificați. Despre ei se poate spune cu adevărat că sînt căliți în foc. Unele mașini le fabricăm astăzi împreună cu ei de două ori și jumătate mai repede decît înainte de război.

— Da, urmă inginerul, ca și cum s-ar minuna din nou, azi nu ne rămîne nimic altceva decît să creștem. Altminterea o să se spună : ce înseamnă asta, blocadei i-ați venit de hac, dar planul nu-l măriți ? Există oare ceva imposibil pentru un leningrădean ?...

Și, într-adevăr, uneori ți se pare că pentru un om trecut prin suferințele blocadei nimic nu e imposibil. Leningrădeanul a învins nu numai crudele încercări fizice, el a dat un examen moral necruțător de greu.

O tînără femeie mi-a povestit următoarea întîmplare.

— Am fugit din Peterhof cînd nemții s-au apropiat de el. Și aici, la Leningrad, m-am angajat ca poștaș. Vă închipuiți că nu era o muncă simplă și nici ușoară în timpul blocadei. Distribuiam telegrame. Urci scările înghețate, suindu-te cînd la etajul cinci, cînd la etajul șapte, cîte n-am văzut — ce oameni — și cîte n-am adus eu oamenilor în telegramele mele ! Odată ajung la un apartament, bat, nu mi se răspunde, mă uit : ușa nu-i încuiată. Intru, strig : cine-i acasă ? Tăcere. Mă uit prin camere : pretutindeni pustiu, dar îmi dau seama că acolo locuiesc oameni, sau cel puțin au locuit. În sfîrșit, aud un glas slab. Deschid ușa, pe pat o femeie. Mă apropii de ea, văd că nu-i bine. „Sînteți bolnavă ?“ o întreb. „Nu, răspunde ea, m-au lăsat puterile, am căzut la pat, cred că n-am să mă mai scol.“ O întreb și aflu că telegrama pe care am adus-o e adresată ei. „Deschide-ți-o, mă roagă ea, citiți-o, poate că-i de la fiica mea ; fiica mea a fost evacuată și nu știu dacă n-a murit cumva pe drum.“ Și închipuiți-vă ce fericire : fiica îi telegrafiază că e în viață, sănătoasă și s-a aranjat bine la țară. Bolnava s-a tulburat tare și a izbucnit în plîns. „Îți mulțumesc, zise ea, mi-ai adus viața, acum pot muri liniștită.“ Atunci am început să strig

la ea: „Cum asta — să mori! Ai spus doar că ți-am adus viață, și acum te pregătești să mori?" „Mă lasă puterile, repetă ea, sînt tare slăbită." „Nu cumva să mai stai culcată, îi răspund, nu trebuie să stai culcată. Uite, eu umblu cu telegramele, asta mă mai ține în picioare, dar dacă am să stau întinsă, am să-mi pierd puterile ca și dumneata. Scoală-te în picioare, fă ceva, uite, ia peria și mătură prin odaie!" Și rostind aceste cuvinte o ridic, o proptesc pe picioare, iau dintr-un colț peria și i-o dau: „Ei, îi spun, mătură!" Ea plînge: „Cum să-ți mulțumesc?" Mă întreabă: „Nu cumva fumezi? Am un tutun bun." M-am bucurat, am răsucit o țigară, am început să fumez și îi spun: „Dă-mi cuvîntul că n-ai să mai stai culcată". Ea mi-a făgăduit. Și am plecat să împart mai departe telegramele. Ea a rămas în picioare sprijinindu-se de perie, cu fața scăldată în lacrimi... Trecuseră doi ani, mă lăsasem de mult de îndeletnicirile din timpul blocadei. Nu demult mergeam pe o stradă, se curăța tocmai zăpada, și deodată mă oprește o femeie, portăreasă. Mă privește lung și spune: „Iartă-mă, nu cumva ai împărțit dumneata telegrame în raionul nostru în prima iarnă a blocadei?" „Da", răspund. Ea se repede atunci la mine: „Dă-mi voie, zice, să te sărut! Nu mă recunoști? Adu-ți aminte, dumneata m-ai făcut să mă ridic din pat." Și atunci mi-am adus aminte. „Cum să nu, răspund, mi-ai dat atunci tutun!" „Vezi, spuse ea, fiecăruia cum se nimerește, unul a căpătat tutun, altul Viața: doar mi-ai salvat viața. De cum ai plecat am și început să deretic prin odaie, și din ziua aceea am luptat împotriva bolii cu puterile care mi-au mai rămas, am făcut tot timpul ceva ca să nu stau culcată și mai tîrziu m-am angajat la lucru; sînt portăreasă. Dacă nu m-ai fi ridicat atunci, m-aș fi dus pe lumea cealaltă." „Dar fiica dumitale, o întreb, ce face, ai doar o fiică?" „Cum să nu, o să se întoarcă în curînd din evacuare. Dă-mi te rog adresa dumitale, de îndată ce o să vină, o să treacă pe la dumneata, să-ți mulțumească că m-ai scăpat de la moarte." M-a îmbrățișat. „Mulțumesc", spune. Ne-am

sărutat. „Iți mulțumesc și eu dumitale pentru tutun. Bun tutun mai era, n-am să-l uit niciodată!..."

Există un sentiment ostășesc, ca pe front, în relațiile dintre leningrădeni. Ei au trecut împreună prin foamete, nevoi și foc și cunosc prețul măreț al asprimei și duioșiei inimii omenești. Și de aceea era așa de firească bucuria pricinuită de eliberarea orașului în urma lungii și crudei blocade.

Am petrecut împreună cu leningrădenii o seară festivă organizată la Casa culturii pentru tineret din raionul Vîborg, prima serată publică din tot timpul războiului. Această festivitate sărbătorea unirea completă a orașului cu „Marele Pămînt". Studenții și studentele de la școlile superioare care n-au întrerupt cursurile în timpul blocadei, constructori de vapoare, pedagogi, ingineri din transporturi și, împreună cu ei, tineri aviatori și tanchiști, ofițeri ai Armatei Roșii, aproape trei mii de persoane s-au adunat sub același acoperiș. Vedeam chipurile lor, auzeam murmurul glasurilor, rîsetele vesele. Parcă nu le venea să creadă că-i cu putință o viață ca asta, trepidantă, inundată de lumină electrică, cu muzică, dansuri, cîntece, o noapte întreagă. Se uitau unii la alții de parcă nu s-ar fi recunoscut: „Oare noi sîntem oamenii din nopțile de luptă ale Leningradului, luptătorii insulei asediate?" „Da, da, își răspundeau ei cu ochii lor tineri scînteietori: visul cel urît a trecut, dimineața salută deșteptarea noastră. Timpurile blocadei au apus pentru totdeauna."

CUM IȘI PETRECEAU ZIUA OCUPANȚII

In orașul Gatcina hitleriștii au binevoit să lase nevătămat monumentul împăratului rus Pavel I. Ei nu l-au atins cu mîinile lor atotdistrugătoare. Ca și înainte, Pavel, turnat în bronz, stă cu mîinile în șolduri, în veston de model prusian, și cu tricorn, aruncîndu-și umbra înzorzonată asupra pieței din fața palatului.

Protector al iezuiților, mare magistru al Ordinului de Malta, al masonilor, Pavel a fost un admirator al regelui prusac Frederic al II-lea. El și-a marcat urcarea pe tron prin două acte: a încoronat cu coroana rusă pe defunctul său tată Petru al III-lea — îndrăgostit și el de rînduielile din Prusia și din Hollstein și fervent admirator al aceluiași Frederic — și l-a trecut în rezervă pe gloriosul feldmareșal rus Suvorov. Se grăbea să germanizeze Rusia, să desăvîrșească politica părintelui său, Karl-Peter-Ulrich de Hollstein, care a adus un mare serviciu învinsului Frederic, restituind prusacilor tot ce cucerise Rusia de la ei.

Fasciștii germani îl consideră pe Pavel ca un exponent, pe gustul lor, al spiritului militarist al lui Frederic, idolul lor divinizat. E, ca să spunem așa, unul „de-ai lor", promotor al planurilor germane în Răsărit, ceva în genul unui reprezentant al Prusiei nimerit la cîrma unei Rusii care nu mai există. Rugîndu-se dimineața pentru „marele lor Fritz", fasciștii germani se închină și amintirii lui Pavel, atît de simpatic lor. De aceea au lăsat neatins la Gatcina monumentul lui...

Cultura nu-și fixează atitudinea față de monumentele istorice după criteriul simpatiei și antipatiei. Revoluția noastră a păstrat toate palatele țarilor din jurul Leningradului. Ea a păstrat și castelul din Gatcina, la ferestrele căruia pluteau umbrele lui Pavel I și Nicolae I, ale lui Alexandru al II-lea și Alexandru al III-lea. Gatcina era reședința preferată a Romanovilor în cele mai întunecate perioade ale domniei acestei dinastii în Rusia. Palatul din Gatcina e posomorît, greoi și apăsător. E leit un castel: ursuz, rece, cenușiu. Nici un alt palat împărătesc nu era îmbibat în așa mare măsură de esența autocrată a monarhiei ruse. Și de aceea castelul din Gatcina era un monument concret de neînlocuit al istoriei noastre. Trecutul nu numai că privea pitit sus în cele două turnuri înalte ale sale, nu numai că hălăduia fantomatic prin galeriile, scările și sălile lui, nu, el se trăda prin întregul spirit al monumentului.

Mă urc, încetinindu-mi pașii, pe scara în spirală ce duce la turnul castelului. De la înălțimea lui se desfășoară priveliștea parcului englezesc, a lacurilor, colinelor și insulelor cuprinse în planurile lui neregulate. Apele stătătoare te surprind prin bogăția lor de culori. Luciul unuia din lacuri răsfrînge culori dulci și pline de viață, de parc-ar anticipa reflexele de smaragd, sidefii, azurii ale primăverii ce se apropie. Oglinda altui lac reflectă un colorit de nuanțe triste, îndoliate, ca și cum malurile lacului n-ar fi fost nicicînd scăldate de lumina soarelui, de verdele nuanțat al frunzișului, sau de argintiul vreunui nouraș. Fiecare lac poartă numele coloritului său: „Lacul Alb", „Lacul Negru", „Lacul Singuratic".

Îmi cobor privirile și deslușesc sub picioarele mele planul de o simetrie desăvîrșită a castelului: corpul principal cu turnurile lui; pe cel în care mă aflu eu sînt două semicercuri și două careuri grandioase: Arsenalnoie și Kuhonnoie.

Dar ceea ce văd eu e numai planul, numai planul castelului, așa cum îl conturează zidurile exterioare; înlăuntrul zidurilor, acolo unde se adunase tot ceea ce era de preț pentru acest palat istoric, ochiul meu nu găsește nimic în afară de un vălmășag de fier vechi, de șine de oțel întortocheate și piatră distrusă. Aci stau grămadă grinzi ce n-au ars complet, înnegrite de fum. Pe locul acesta se afla Camera pentagonală a Turnului, în care s-au păstrat timp de o sută patruzeci de ani obiectele personale ale lui Pavel, mărturii ale felului de viață al acestui mistic, soldat, amator de artă și parăzi. Ceva mai departe se cască o crăpătură adîncă care înghite rămășițele unei scări de porfir. Ea ducea la Arsenalul de arme, în galeria căruia se aflau, de la dușumea și pînă în tavan, admirabile colecții de arme — albe și de foc — din toate țările Europei și ale Orientului, începînd cu secolul al XVI-lea. Se întrevăd printre ruine urme de picturi murale — creațiile lui Brenna [1], care a îm-

[1] *Brenna Vikentii Franțevici* (1740—1819) — pictor, decorator și arhitect italian, a lucrat în Rusia între 1780—1801 (n. ed.).

podobit pereții sălii tronului cu ornamente aurite și gobelinuri, ce constituiau mîndria Gatcinei. Mare era deosebirea între strălucirea podoabelor din interiorul castelului și aspectul lui exterior, posomorît și inaccesibil. În aceasta consta particularitatea curții țarilor din Gatcina.

Dar de azi înainte nu vom vorbi decît la trecut despre toate bogățiile colecțiilor și podoabelor din Gatcina: ele au existat, dar acum nu mai sînt. Armata hitleristă a schilodit admirabilul monument al istoriei ruse. În ciuda repeziciunii cu care fasciștii au fugit din oraș de frica Armatei Roșii, ei au găsit totuși timp să ducă pînă la capăt jefuirea cumplită, ce a durat doi ani, a castelului, dîndu-i foc. A ars unul din palatele cele mai bogate din Europa.

Vizitînd Turnul am aflat multe. Făcîndu-mi loc printre grămezi de pietre, printre baricade de căpriori de fier, încovoiați ca niște cîrlige, am putut urmări viața pe care au dus-o în palat ofițerii și soldații din unitățile de aviație germană, care au locuit la Gatcina. Nu toate urmele fasciste au dispărut sub ruine. Unele au rămas în firidele pereților, sub scări, sub bolțile coridoarelor, acolo unde n-au răzbit flăcările. Pe jos, se tăvăleau cioburile vazelor de porțelan, sculpturi de marmură sfărîmate, lăzi de lemn pe jumătate distruse, mănunchiuri de talaj pentru ambalat, sticlă, sîrmă, cuie, hîrtie. Pe toate scîndurile lăzilor se puteau citi adresa Gatcinei și adresele expeditorilor. Lăzile trimise la palatul din Gatcina nu veneau de la uzine militare, și mărfurile care soseau aci nu conțineau echipament militar și nici muniții. Nu, expeditorii erau firme de vinuri și marfa — vin.

De aci, spre sala mare a castelului, de-a lungul Semicercului și a Careului Arsenalului se întindea un depozit imens de sticle goale de vin. Era tot ce lăsaseră fasciștii în locul colecțiilor de pictură, de sculptură, de arme și porțelanuri ale palatului. Întreaga Europă robită de Hitler trimitea la Gatcina tributul ei: Ungaria — tokaiul, Franța — șampania, Italia — vermuthul, Spania — malaga, Olanda — lichiorurile de Amsterdam.

Atunci mi s-a desfășurat înaintea ochilor o zi obișnuită a ocupantului la Gatcina.

Am văzut un locotenent cu păr spălăcit, cu cărarea lipită de creștetul capului cu o pomadă lucioasă, l-am văzut scoțîndu-și tunica și desfăcîndu-și bretelele trandafirii, pentru a împacheta într-o ladă, în care fusese vin de Moselle, pistoale orientale. S-a hotărît greu pînă să aleagă o pereche bună de arme de pe pereții Arsenalului, ca să trimită un dar acasă. În cele din urmă s-a oprit asupra unor minunate exemplare ornate cu aur colorat, cu sidef și corali. El înfășoară cu grijă mînerul în hîrtie, ca nu cumva să se zgîrie pe drum incrustația de mare preț, așterne apoi pe fundul lăzii talaj și-și fredonează pe nas obișnuitul lui cîntec:

Eine Tu, eine Ru,
Eine Tuturu — tutu,
Eine Tu-ute,
Eine Ru-ute...

Din păcate, se vede deodată silit să întrerupă pașnica-i îndeletnicire: e chemat la aerodrom. Îi arată ordonanței cum trebuie să facă ambalajul lăzii și încalecă motocicleta.

La aerodrom primește ordinul de a zbura în cercetare. Se desprinde de pămînt. În creierul lui mai trec în fugă fragmente din cîntecul *Eine Tu-te, eine Ru-te.* E neliniștit — n-o să zgîrie cumva ordonanța cu cuiele mînerele pistoalelor? Dar trebuie să ia înălțime — se zărește Leningradul. Se vede nu numai Leningradul, se vede și un avion. Poate e unul sovietic. Da, sigur. Un avion de vînătoare sovietic a străpuns norii și se repede în întîmpinarea lui. Trebuie să primească lovitura. Nu mai e timp să se retragă. Locotenentul se ascunde pe după nori. Avionul de vînătoare se află deasupra lui. Locotenentul coboară jos și face cale întoarsă. Avionul de vînătoare îi zboară iarăși în întîmpinare și începe lupta. Locotenentul simte o durere în braț. S-a întîmplat

ceva la rezervorul de benzină. Ei drace, e oare sfîrșitul? Trebuie să se retragă. O să rămînă oare la Gatcina lada cu pistoalele? Ce coral, ce aur! Mai repede! Mai repede! Iată-i, norii salvatori. Mai repede! Iată și aerodromul din Gatcina. Iată avioanele nemțești. Al dracului îl mai doare brațul! Atenție. Aterizare, aterizare. Atenție. Pămîntul. Pistoalele sînt salvate. Trebuie chiar azi trimisă lădița în Germania. Brațul i-a fost străpuns de un glonte. A fost lovit un rezervor al avionului. Drace!

Seara, locotenentul șade din nou în palat. Are mîna dreaptă pansată. Părul spălăcit e strîns lipit cu pomadă de creștetul capului și lucește. Ține în mîna stîngă o cupă cu vin italian de Cinzano. Ce buchet are vermuthul ăsta! Ce auriu e! Seva Europei, seva Europei, stoarsă de către armata hitleristă! Privirile locotenentului se tulbură.

Locotenentul privește pe fereastră. Răsare luna. Umbra lui Pavel abia se conturează pe cîmpul de zăpadă al platoului de instrucție. „Da, Pavel, își spune locotenentul, a acționat întocmai ca și noi. El spunea: „Ucide nouă oameni, pe al zecelea învață-l". E tocmai ordinea noastră nouă... Ce-ar fi să bem puțin vin de Rin? Sau poate un demi-sec franțuzesc? Canaliile astea de franțuji se pricep de minune la vinuri. Iar pistoalele, pistoalele au și plecat în Germania... „Umbra lui Pavel crește și se zărește tot mai neagră pe zăpadă. Locotenentul vede pestriț în fața ochilor. Moțăie. Sforăie...

Așa își petreceau timpul ofițerii hitleriști în palatul din Gatcina. Nu-i nici un pic de fantezie în cele povestite: ocupanții, prin urmele pe care le-au lăsat în castel, povestesc amănunțit și fără rușine despre ei înșiși.

Armata Roșie i-a azvîrlit din Gatcina. Ea îi va zvîrli de peste tot, din toate locurile unde n-au ce căuta. Naziștii își petrec ultimele zile în palatele ce nu le aparțin.

Impresia aproape curentă că rusul de felul lui ar dispune de o imaginație bogată, că s-ar înflăcăra ușor, însușiri ce s-ar îmbina cu dezinteresarea pentru formele exterioare, această impresie despre caracterul rus leningrădeanul o completa, dar o și dezmințea prin statornicia lui în ale gustului, prin preferința pentru formele sobre, prin înclinarea spre disciplină, prin conștiinciozitatea dusă aproape pînă la pedantism. Firește că și el are o fire rusă, totuși dovedește mereu că, avînd imaginație, știe a persevera printr-un efort constant în atingerea unui țel, că, dispus spre visare, cunoaște autodisciplina, că, înflăcărîndu-se ușor, nu e mai puțin constant în afecțiuni. Leningrădeanul lărgește prin esența firii sale noțiunea pe care ne-am obișnuit a o socoti specifică pentru caracterul rus. Multe din manifestările caracterului nostru n-ar putea fi înțelese, dacă n-am ține seama de ceea ce a dat Leningradul la iveală în cadrul istorico-cultural din Petersburg și Leningrad.

Esența patriotismului leningrădean constă în faptul că el este profund rusesc și în același timp sovietic. Leningradul a dat o pildă de felul cum știe să lupte rusul pentru pămîntul strămoșilor săi și cum apără omul sovietic patria ideilor revoluționare, istoria lui contemporană. Auster, disciplinat, cam aspru, dacă vreți aproape pedant, leningrădeanul s-a dovedit a fi în războiul împotriva fasciștilor o fire înflăcărată, clocotitoare, pasionată. Pasiune, iată ce a scos la iveală leningrădeanul înaintea tuturor celorlalte însușiri ale sale, pasiunea unui om lipsit din fire de slăbiciunea de a se supune voinței dușmanului. Trecînd prin focul încercărilor, patriotismul Leningradului nu și-a pierdut coloritul lui specific, dar și-a dezvăluit întreaga-i natură, ca una dintre cele mai pasionate trăsături ale caracterului rus — hotărîrea de a face orice sacrificii pentru patrie.

Întîlnirea mea cu Leningradul se apropia de sfîrșit și am fost fericit că în ultima zi a șederii mele

în acest oraş m-am întîlnit cu un om pe care l-aş putea numi un adevărat leningrădean.

Era o femeie tînără, custode-şef al palatelor-muzee din Peterhof. Ironizîndu-se puţin şi în acelaşi timp vorbind cu avînt înflăcărat, ea mi-a povestit prima ei vizită la Peterhof, după ce nemţii au fost izgoniţi de acolo.

La început nimeni nu voia s-o ducă în cartierele unde abia cu puţin înainte se dăduseră lupte sîngeroase; de ce s-o ducă acolo? Cui îi arde să-şi ia răspunderea pentru soarta cuiva atunci cînd în armată răspunzi pentru fiecare pas? Dar în cele din urmă, femeia, stăruind şi nedîndu-se la o parte în faţa nici unei greutăţi, izbuti să convingă pe nişte ofiţeri că tocmai ea trebuie să sosească înaintea tuturora la Noul Peterhof şi să vadă fără întîrziere palatele, cărora li se devotase trup şi suflet, pe care le iubea mai mult decît pe un bun al ei, decît pe rude, decît pe sine însăşi. I se spunea că maşina nu se duce la Peterhof, ci se îndreaptă spre Gatcina, unde s-a mutat frontul. La care ea răspunse că e în calea ei. N-o poţi clinti din hotărîrea luată. Nu vrea să audă de nimic. Iat-o! s-a şi urcat în maşină.

O duc pînă la răspîntia dintre şoselele Gatcina-Peterhof. Automobilul se îndepărtează. Ea rămîne singură în nemărginita cîmpie acoperită de zăpadă, ciupită parcă de vărsat de urmele proiectilelor ce au desfundat pămîntul. Priveşte în jur. Autocamioane diforme, un tun sfărîmat, chesoane de muniţii distruse, cu roţile în sus. Colo, zace cu faţa la pămînt un neamţ ucis. Vîntul flutură părul crescut pe ceafa lui rotundă ca o bilă. Trece o maşină, a doua, a treia — toate se îndreaptă spre Gatcina. La Peterhof nu pleacă nimeni: acolo e spatele frontului care nu-i pe traseul principal al războiului. Ieri mai era centrul luptei, azi nimeni nu mai are nevoie de el. Femeia înaintează pe jos, numărînd nemţii ucişi. Deodată în urma ei se aude un huruit. Ea vede cum vine în goană un tanc. Il opreşte, ridicînd mîinile. Privind din turelă, tanchistul nu-şi poate da seama ce anume

vrea. Nu și-o fi pierdut cumva mințile, că speră cu adevărat să găsească urmele muzeului ei? Apoi îi spune că are alt drum, că acuși cotește. „La urma urmei, urcă-te pe tanc!“ Femeia se cațără pe cocoașa rece ca de gheață a monstrului, cuprinde cu mîinile înghețate țeava armei și tancul pornește zdruncinînd-o groaznic pe hîrtoapele de la marginea drumului. Dar nici această fericire nu durează mult: tancul cotește pe un drum de țară, tanchistul flutură din turela lui cu mănușa neagră de piele. „La revedere, femeie, să știi că ai haz, dă doamne să-ți găsești muzeul!“ Femeia merge pe jos. Nu-i mai numără pe cei uciși, nici nu se uită la ei. Să ajungă neapărat cît mai e lumină, iată țelul ei. Are noroc: un căluț, înhămat la o sanie, se ivește sprinten de după casele arse ale unui sat. Dar nădejdea i se prăbușește tot așa de iute cum i-a și apărut: vizitiul ar duce-o, firește, pe femeie, dar sania are alt drum, transportă rămășițele unui inventar de spital de campanie, care trebuie să ajungă din urmă frontul. E nevoită dar s-o ia înainte, singură, mai departe, ocolind pîlniile făcute de obuze și sărind peste tranșee.

— Ei! îi strigă vizitiul. La mine nu te gîndești? De jur împrejur sînt cîmpuri de mine.

Nici nu s-a gîndit la cîmpurile de mine, ea o ține tot drept înainte. Doar n-o să se întoarcă înapoi după ce a făcut vreo doisprezece kilometri și în fața ei se vede dunga neagră, lungă și dreaptă a parcului din Peterhof.

Și iată că a ajuns la țintă: stă în piața din fața Palatului Mare din Peterhof. Privește Palatul. Nu, nu-i adevărat: își acoperă fața cu mîinile. Vîntul o lovește în obraz, viscolul se rotește în jurul picioarelor ei. Ea se clatină fără să se miște din loc. Și cînd își scoate de pe față degetele ude, înțepenite, se simte alt om. Tot ceea ce știa despre Peterhoful ei nu mai exista decît în amintire. Înaintea ei zăceau ruine din mijlocul cărora se înălțau ziduri ce aminteau ceva cunoscut. Ce se poate face din aceste pietre dragi? Ce s-a mai păstrat în aceste mormane de

moloz? Aleargă prin parc în Grădina de Jos. Pretutindeni dă numai de ruine: ruinate sînt căsuțele olandeze ale lui Petru — Marly și Mon Plaisir — Ermitajul ca și locul unde se aflau fîntînile arteziene. Totul i se pare un vis și, ca și într-un vis, totul începe să se mistuie în întunericul serii de iarnă.

Ea nu mai recunoaște parcul: aleile și cărările sînt acoperite de zăpadă, noaptea învăluie copacii și îi face pe toți una. De-abia acum oboseala îi încătușează mîinile și picioarele. Se tîrîie cu greu prin nămeții înalți, gîndindu-se la un singur lucru: că trebuie să urce. Și deodată aude glasuri venind de sub pămînt.

— Da, închipuiți-vă, rîde femeia cînd ajunge la această întorsătură neașteptată a povestirii, închipuiți-vă starea în care mă aflam: eu, în zăpadă pînă la genunchi, în jur beznă, mă temeam să pășesc, pentru că mi-am dat, în sfîrșit, seama că-s nevătămată numai datorită unei minuni, și, în această clipă, aud glasuri de sub pămînt. Mă uit în jurul meu, văd că vine lumină dintr-o crăpătură. Mă apropii. Era un bordei în pămînt, un adăpost. Și de acolo se aude o conversație tipic marinărească. Nici nu vă puteți închipui cît m-am bucurat! Am deschis ușa. Patru marinari din Flota Mării Baltice, stînd pe vine, joacă cu aprindere cărți la lumina unui opaiț. Firește, au sărit în picioare, se uită — o femeie. Mi-au controlat actele, am intrat în vorbă. „Cum ai scăpat cu viață? întreabă ei, parcul doar n-a fost curățat de mine." „Da' de unde să știu cum am scăpat cu viață? Puteam oare să știu, de pildă, că am să-i găsesc pe marinarii noștri din Flota Mării Baltice jucînd cărți?" „Noi, spun ei, ne-am schimbat din siguranță și acum ne odihnim." „A, faceți siguranță?" M-am așezat în dreptul opaițului alături de ei și am început să le povestesc cum era la Peterhof înainte de război, ce crimă au săvîrșit dușmanii, nimicind monumentele noastre, și cum o să arate Peterhoful cînd o să-l refacem.

— O să-l refacem? o întrerupsei.

— Dar ce, vă închipuiți cumva că nu? exclamă ea. Marinarii nu s-au îndoit nici o clipă că o să-l refacem. Toată noaptea am stat de vorbă, să vedem cum s-ar putea reconstrui cît mai bine palatul. Și acum, știți, ei sînt ajutoarele mele cele mai devotate pentru paza palatelor. Adună din parc orice: așchii, frînturi de obiecte...

— Așchii ca astea? o întrerupsei din nou, luînd de pe masă o bucată aurită de lemn sculptat, pe care am cules-o din ruinele Palatului Ecaterinei din Pușkino.

Privindu-mă iscoditor, ea rosti după o pauză, cu o voce scăzută:

— Oamenii cei mai dăunători pentru noi, cei ce lucrăm în muzee, sînt turiștii. De ce ați luat bucățica asta? Cu frînturi ca astea o să organizăm toată munca de restaurare. Caut să-i conving de lucrul acesta pe toți, pe fiecare în parte. Ca albinele o să culegem din praf palatele noastre, bucată cu bucată. O să le reînviem din cenușă.

— Imediat ce o să înceapă lucrările de refacere, îi spusei, voi trimite această așchie la destinație, înfășurînd-o în vată.

Ea mă privi din nou, de parcă m-ar fi iscodit dacă nu glumesc, pe urmă zîmbi, dîndu-și seama că m-a înțepat cu cuvîntul „turiștii".

— O să începem de îndată restaurarea. Firește, nu va fi ușor. Dar vă dau cuvîntul că o să refacem Peterhoful nostru în așa chip, încît n-o să rămînă nici un semn că pe acolo au trecut fasciștii.

I-am strîns mîna cu admirație și recunoștință. Eram convins că nu-și dă cuvîntul în zadar. Respectarea cuvîntului dat face parte integrantă din patriotismul leningrădean.

1944.

LA PROCESUL DIN NÜRNBERG

ŢINTĂ ÎNDEPĂRTATĂ

Unul dintre ziarele germane care apare la Berlin şi care are o slăbiciune ştrengărească pentru ştiri senzaţionale[1] a ţinut să consoleze omenirea oferindu-i o veste îmbucurătoare de la Nürnberg.

Se constată, relatează ziarul, că zece din cei douăzeci şi unu de acuzaţi s-au grăbit, chiar din prima fază a procesului, e drept, cam spre sfîrşitul ei, să se dezică de Hitler şi de naţional-socialism ! Această constatare atît de îmbucurătoare nu-i doar o impresie de moment, nu, ea reiese din concluziile psihiatrilor armatei americane, care întreprind investigaţii serioase, nu glumă, pentru a înţelege mecanismul sufletesc şi comportarea exemplarelor rare de pe banca acuzaţilor. Printre cei zece pocăiţi de ultim moment, care ar îndreptăţi nu ştiu ce speranţe de îndreptare, cine credeţi că se găsesc ? Nici mai mult, nici mai puţin decît înşişi stîlpii de nădejde ai regimului hitlerist al morţii, ca Pappen, Keitel, Frank.

În afară de aceasta, psihiatrii mai au o dulce presimţire că, în afară de cei zece care s-au căit şi lepădat de satană, ar mai fi încă trei diavoli pe care

---

[1] Ziarul *Der Tagesspiegel*, care apare în zona americană din Berlin (n. red. ruse).

i-ar putea socoti candidați la rolul de îngeri. Ascultați, vă rog, cum e anunțată această știre: „Acuzații Raeder, Rosenberg și Seiss-Inquart șovăie, dar *psihiatrii se așteaptă* ca Raeder și Rosenberg să declare și ei în curînd că sînt împotriva lui Hitler".

Spre neconsolabila durere și amărăciune a oamenilor de știință din domeniul psihiatriei americane, opt fasciști siniștri, în frunte cu Göring, mai păstrează credință lui Hitler și continuă „să împărtășească *concepția* național-socialistă *asupra lumii*".

Păcat, zău! Ce plăcere le-ar procura psihiatrilor Göring, de pildă, dacă ar declara că toată viața a fost dus de nas și înșelat de Adolf Hitler, că, într-adevăr, îl consideră pe magnificul său führer drept o făclie divină, trimisă pe pămînt ca să usuce lacrimile celor umiliți și obidiți, dar că acum și-a pierdut deodată și în chip tragic credința în natura dătătoare de fericire a idolului său și, luminat de tribunalul internațional, a aflat, în sfîrșit, că idolul său, timp de doisprezece ani în șir, ferindu-se de toți naziștii, a băut sînge nevinovat și a mîncat la micul dejun creier de copil la grătar.

Dar vai, Göring n-a găsit de cuviință să facă asemenea declarații! Göring n-a renunțat la trecutul lui. Göring și cei opt complici ai săi continuă a fi ceea ce au fost, refuzînd categoric să se prefacă în oițe rătăcite. Ce minunat prilej ar fi — le spun savanții psihiatri americani — să vă declarăm în doi timpi și trei mișcări preschimbați în îngeri. Nu, răspund acești îndărătnici, am fost și vom fi diavoli. Nu vă înțelegem, replică psihiatrii. Declarați doar că Hitler, el și numai el, a înghițit în spatele vostru, fără ca voi să știți, întreaga Europă și se pregătea să înghită întregul glob pămîntesc, declarați că toate astea le-a făcut numai el, și totul se aranjează în perfectă ordine! Bine, bine, răspund cu ifos acești neînduplecați, Hitler și iar Hitler! Dar nici noi nu sîntem niște prostănaci, uneori înghițeam și noi nu mai puțin decît Hitler!...

Te gîndești la toate astea și te întrebi uimit: ce urmăresc la drept vorbind psihiatrii americani? Pe

cine vor ei să ajute cu investigațiile lor atît de adînc pătrunzătoare? Într-adevăr, misterioasă știință mai e această medicină a lor!

Dar să fie ea oare chiar atît de misterioasă?

Chiar cei opt hitleriști „incorigibili" n-ar fi, după cum ne asigură aceiași psihiatri, perfect similari în ceea ce privește convingerile lor fasciste. Aflăm astfel că, „după părerea psihiatrilor, Hoess și Ribbentrop se mai găsesc încă și acum sub înrîurirea *hipnotică* a lui Hitler. Cînd, la începutul procesului, Göring a încercat să creeze din cei 21 de inculpați un grup strîns unit, Schacht a fost singurul care a declarat fățiș, încă atunci, că e împotriva lui Hitler".

Așadar, ni se propune să-i diferențiem pe conducătorii inculpați ai „corpului de căpetenii național-socialiste" în categorii de, ca să spunem așa, diferite calități morale. Schacht a fost cel dintîi care a declarat că nu vrea să aibă nimic comun cu regimul sub care a fost dictatorul absolut al economiei și finanțelor. El intră oarecum în categoria cea mai înaltă, el este cel dintîi, el este unicul, el este acela care și-a dat seama înaintea celorlalți că nu-i avantajos să te numeri printre membrii bandei demascate, că trebuie, cît mai repede cu putință, să te dezici de complotiști, de vreme ce complotul a eșuat.

Tactica elastică a lui Schacht a arătat deodată o cale ispititoare multor prieteni de-ai săi. Keitel și Doenitz, așa cum ne asigură respectabilii psihiatri, „au fost convinși, săptămîna trecută, de *lipsa de scrupule* a nazismului hitlerist, după cît se pare, sub impresia atrocităților pe care le-a dovedit desfășurarea recentă a procesului". Inimile lor neviciate n-au putut suporta revelațiile zdrobitoare ale tribunalului. Sărmanii, ei care, timp de zece ani, au elaborat și au tradus în viață planurile campaniilor de exterminare pe apă și pe uscat, nici nu bănuiau că întreaga orînduire pe care au slujit-o ca cei mai credincioși dintre dulăi se întemeia pe o cruzime neomenească! Ei credeau că nazismul e „de bună calitate" și deodată — ia te uită! — s-au înșelat! Nu, ei nu sînt în stare să suporte aceasta, ei se leapădă pe dată de hitlerism!

Şi — ce minune! — dacă ar fi să-i credem pe psihiatrii, Keitel şi Doenitz au şi fost urmaţi rînd pe rînd de Pappen, Neurath, Funk, Speer, Fritsche şi Baldur von Schirach. Pînă şi Frank n-a putut rezista şi a simţit şi el cum i se moaie miocardul şi, în consecinţă, a declarat că e împotriva stăpînului şi domnului său!

Cum ai putea admite fără ciudă şi mînie, sau măcar fără să izbucneşti în rîs că sadicul şi calculatul călău al Poloniei, Frank, s-ar putea declara „împotriva lui Hitler" pentru alte motive, decît ca să-i ia în derîdere pe sentenţioşii slujitori ai psihiatriei? În timp ce aceştia îşi pierdeau timpul căutînd să dezlege nu ştiu ce procese psihice enigmatice ale inculpatului Frank, acuzarea dădu citire jurnalului acestui călău, şi cine oare nu-şi aminteşte acest document înfiorător?

„Principial vom manifesta simpatie doar pentru poporul german şi nu pentru vreun alt popor din lume, înscria în jurnalul său Frank. Noi trebuie să-i exterminăm pe evrei oriunde i-am găsi şi oriunde putem, ca să păstrăm intactă structura statului nostru. Acum ei sînt în număr de două milioane şi jumătate în guvernămîntul nostru, iar împreună cu acei care provin din căsătorii mixte şi în genere din alte amestecuri — trei milioane şi jumătate. Nu-i putem împuşca sau otrăvi pe aceşti trei milioane şi jumătate de evrei, dar vom fi totuşi în stare să luăm măsuri care să ducă la exterminarea lor..."

Frank nu s-a mulţumit numai să spună aceasta. Nu s-a mulţumit să-şi descarce doar sufletul în jurnalul său. El a şi înfăptuit această acţiune criminală atît de bine cunoscută tuturor!

Şi iată că după publicarea acestui document, oameni care îşi zic specialişti în psihiatrie afirmă cu seriozitate că monstrul poate da dovadă de un fel de căinţă. Frank îşi revizuieşte trecutul lui plin de greşeli! Într-adevăr, e un spectacol pentru psihiatri!

Dar acesta nu este însă decît o parte a tabloului, examinaţi-l mai atent cît e de pitoresc!

Alături de un grup de criminali de război, care ar fi susceptibili de oarecare înrîurire morală, şi care,

după aceiași psihiatri, s-ar ridica în orice caz moralmente deasupra lui Hitler, ar mai fi un alt grup compus din trei criminali, care, potrivit părerii lor, ar da speranță de o înduioșătoare îndreptare.

Calul mijlocaș al acestei troici se numește Rosenberg — călăul Răsăritului, în veci neuitatul, nemuritorul autor al faimoaselor „table ale legii" ale urii naziste: *Mitul veacului al XX-lea.* Și el a început să șovăie în ce privește devotamentul față de führer și e gata să declare că Hitler este acela care i-a dictat funesta carte.

Remarcabil e și limbajul prin care așa-zișii cunoscători în ale sufletului omenesc din domeniul psihiatriei americane anunță un eveniment atît de îmbucurător: *„Psihiatrii se așteaptă* ca Raeder și Rosenberg să declare și ei în curînd că sînt împotriva lui Hitler". Nu disperați, oameni buni! Ați crezut că numai mormîntul îi va îndrepta pe acești monștri nemaiîntîlniți pînă azi! Ce pesimism! Așteptați un pic, și prin eforturile psihiatrilor, monștrii se vor transforma în heruvimi, iar în groapa de lături vor crește crini imaculați.

În genere, acești psihiatri au un anumit rafinament în limbajul lor. Astfel, ținîndu-i isonul teoreticianului Rosenberg, psihiatrii vorbesc despre *„concepția* național-socialistă *asupra lumii"*, după ce Tribunalul de la Nürnberg a dovedit amploarea fără precedent a diabolicelor planuri fasciste de jefuire a întregii lumi.

Amintiți-vă de calculele naziștilor cu privire la cotropirea pămînturilor rusești, calcule în care e vorba de cernoziomul din sud și podzolul[1] din nord. Într-un document al „Statului-major economic — Ost" se prevede cu o minuțiozitate nemțească că dacă noi, nemții, vom lua tot surplusul de cereale produse de cernoziomul din sud, atunci, *în mod firesc,* nu va rămîne nimic pentru consum Nordului cu podzolul lui, și populația sau va fi condamnată la moarte prin foame, sau va fi silită să se strămute în Siberia. Vedeți cît de „firesc" e totul. Nu-i aceasta o „concepție asupra lumii"?

---

[1] *Podzol* — sol calcaros (n. ed.).

Dar să-i urmărim mai departe pe acești prea subtili și iscoditori psihiatri.

Tabloul se mai îmbogățește cu încă o pată pitorească. Se descoperă că doi nenorociți inculpați „se mai află încă sub înrîurirea hipnotică a lui Hitler". Cine ar putea fi aceștia? Nu alții decît Hoess și Ribbentrop. Vedeți dumneavoastră, acești somnambuli nu înțeleg nimic, nu judecă cu mintea lor, ei se află sub sugestia unei voințe nefaste, ce le-a fost impusă de același criminal Hitler. De fapt ei ar fi mai de grabă niște gentlemeni foarte simpatici, blînzi, inofensivi. Pur și simplu, n-au avut noroc — au căzut sub o înrîurire hipnotică și nu pot în nici un chip să se elibereze de ea. Își dau toată osteneala, dar nu izbutesc.

La drept vorbind, osteneala și-o dau mai curînd psihiatrii. Hipnoza e doar domeniul lor, aci n-avem ce să le obiectăm! Astăzi, domniile lor declară că hipnoza e în plină acțiune și toată lumea trebuie să-i creadă; sînt doar psihiatri... Mîine vor anunța că se așteaptă ca hipnoza să dispară. Și n-ai ce-i face. Poimîine vor stabili că hipnoza a dispărut. Și gata. Hoess și Ribbentrop pot foarte bine să fie trecuți din categoria inculpaților care „continuă să împărtășească concepția național-socialistă asupra lumii", în categoria inculpaților care „s-au convins de valoarea îndoielnică a nazismului hitlerist". Cum puteți spune una ca asta?! vor protesta atunci acești gentlemeni, în viața noastră n-am fost hitleriști! Totul nu-i decît hipnoză curată! Întrebați-i pe psihiatri! În afară de aceasta, credeam că hitlerismul este o creație de mare preț, de cea mai bună calitate a spiritului omenesc, ca să spunem așa, ceva temeinic! Dar s-a dovedit lipsit de valoare, fapt pentru care ne-a și adus pe această bancă incomodă de lemn. E oare de conceput ca după toate astea să ne mai considerăm hitleriști?

Totuși, de îndată ce se pronunță numele somnambulului Hoess, începem să ne amintim că, la începutul procesului de la Nürnberg, unii psihiatri declarau destul de categoric că numitul Hoess ar suferi de „amnezie" și-i vine foarte greu să-și aducă aminte

cu ce se îndeletnicea cînd era mîna dreaptă a lui Adolf Hitler. Acești domni se și apucaseră să dea o formă înalt științifică concluziilor la care au ajuns, cînd, deodată, Hoess, cel fără memorie, s-a ridicat cît este de lung și, rînjind, a recunoscut în auzul tuturor că a făcut-o pe prostul : ca să-și alunge plictiseala se amuzase să joace o farsă sentențioșilor savanți, și atîta tot.

Nu sînt oare savanții de care Hoess și-a bătut joc cu atîta impertinență aceia care prezintă astăzi un amplu program de cercetări științifice și ne propun să ne cufundăm împreună cu ei în profunzimile înțelepciunii psihiatriei ca să le scoatem de acolo basma curată pe căpeteniile hitleriste ?

Dar, atunci, discuția savantă privea doar un singur inculpat. Acum sînt cincisprezece. Nu e oare prea vertiginos progresul științei psihiatriei ? Într-adevăr, pînă în momentul cînd apărarea va lua cuvîntul, despre fiecare inculpat va fi rostit cîte un termen științific alintător, și te pomenești că toți acești domni se vor dovedi a fi iresponsabili. Va mai fi oare cazul să-i judeci ? Nu va fi mai drept să-i internezi într-o instituție filantropică pentru alienați ?

Căci ce alt scop poate urmări în fond declarația publică a psihiatrilor americani, dacă nu pregătirea din timp, cu perspicacitate, a poziției apărării ? Chiar faptul că experții psihiatri prorocesc în presă ce *„se așteaptă“* din partea inculpaților constituie o îndrumare grosolană spre aceste portițe de scăpare, de care se vor folosi cu deosebită plăcere criminalii de război.

Deocamdată, un singur hitlerist, Hoess, și-a bătut joc de serviabilii psihiatri. Acum au perspective de a fi luați în derîdere de cincisprezece hitleriști, complici ai lui Hoess.

Dar, la urma urmei, asta-i privește pe psihiatri. Dacă le place situația comică în care poate să-i pună acum orice hitlerist „care s-a și dezis de Hitler“, urmînd pilda lui Hoess, aceasta este doar un amănunt din biografia lor științifică.

Cu greu, însă, am putea privi ca ceva comic faptul că cititorii germani, luînd cunoștință de avizul, mă rog, atît de competent al psihiatrilor, ar repeta după ei basmul despre blîndele oițe rătăcite pe care le-a dezamăgit nazismul. Existența unei pretinse diferențieri între cei douăzeci de criminali de război, diferențiere născocită de psihiatri, înseamnă că pe banca acuzaților de la Nürnberg s-ar afla oameni foarte deosebiți ca valoare, unii mai buni, alții mai răi. Și dacă există printre ei unii mai buni, înseamnă că se vor găsi unii care nu sînt de loc răi, poate chiar pur și simplu buni!

Ziarele germane sînt citite de cititorii germani. Cititorul german urmărește cu o încordare uriașă cum Tribunalul Internațional demască pe stăpînii sîngeroși de pînă mai ieri ai Germaniei. Înșiși germanii scriu și recunosc că o dată cu hitleriștii lumea îi va judeca pe toți aceia care i-au servit și i-au ajutat timp de doisprezece ani. A sosit clipa solemnă a răsplatei.

Și, în această clipă, oameni purtători de titluri științifice și care au sarcina de a acționa în numele națiunilor învingătoare folosesc un limbaj în care răsună și farsa și dorința necamuflată de a fi pe placul acelora care ar defăima și denigra cu nesaț justiția internațională, adică de a ajunge să fie pe placul acelorași hitleriști, aceluiași nazism german.

Așa se cuvine oare să vă înțelegeți datoria față de înaltul tribunal, domnilor savanți psihiatri? Și care e ținta îndepărtată pe care dumneavoastră o urmăriți?

Berlin, 1945

ÎN ȘALUPA SFĂRÎMATĂ

Cînd privesc cu mai multă atenție banca acuzaților, îmi apare ca o șalupă sfărîmată, de marginile căreia stau agățați cîțiva pirați pe jumătate morți. Șalupa trosnește din încheieturi. N-a mai rămas pe

ea nici parîmă, nici colac de salvare, nici o așchie care să ofere o cît de mică nădejde de scăpare. Valurile, în furia lor, au măturat totul. Dar mîinile, făcînd o ultimă sforțare înaintea agoniei, se agață cu o putere convulsivă de bordurile șalupei.

Iată, la stînga, în colțul de sus, se înghesuie unul în altul, ca pe banca de la pupă, doi gross-amirali, de parcă ar trage să moară. Sînt amîndoi navigatori cu experiență. Ani de-a rîndul au jefuit tot ce s-a putut în largul apelor nemărginite ale globului pămîntesc. Echipajele lor se avîntau departe de litoralul german: în Oceanul Atlantic, în Marea Barent, în Oceanele Indian și Pacific. Oriunde putea naviga omul, ei se străduiau să-și instituie dominația necruțătoare. Pretutindeni, unde ajungeau proiectilele de oțel, apa albastră-străvezie a mărilor se întuneca, devenea funebră, tulbure de sînge omenesc.

Doi foști gross-amirali — Doenitz și Raeder — conduc prin hulă fără vînt ultima șalupă sfărîmată a hitleriștilor. Chipurile lor sînt palide, lipsite de viață. Moarte dincolo de bord. Moarte în fața lor.

Dar privirile lor sînt crude. Nu vor să lase din mîini cîrma sfărîmată. Ei manevrează. Fără să clipească, privesc țintă întinsul întunecat al mării, doar, doar va licări de undeva o cît de slabă rază de lumină! S-o căutăm și să ne îndreptăm spre ea! Din toate puterile. Înfruntînd totul. Să se salveze, să salveze ultimii pirați sortiți morții!

Ceasuri de-a rîndul s-au desfășurat în fața Tribunalului de la Nürnberg nenumăratele drame maritime ale războiului mondial. Se scufundau vase și tribunalul auzea din nou țipetele disperate ale celor ce se înecau, privind ochii ficși ai celor condamnați la moarte; judecătorii parcă vedeau trupurile neputincioase ale oamenilor care dispăreau încet și pentru totdeauna sub apă și auzeau limpede și deslușit cum urlă în noapte mitralierele submarinelor germane, în furia lor sălbatică de a extermina pe toți acei care făceau sforțări deznădăjduite de a se salva. Tribunalul vedea și auzea toate astea, fiindcă acuzarea a avut grijă să reconstituie tragedia mărilor terorizate

de războiul submarin de exterminare dus de germani, pregătit și condus de cei doi gross-amirali criminali.

Judecata de la Nürnberg este judecata istoriei. Împotriva inculpaților ridică vehementa lor acuzare milioane de oameni care, în toate colțurile lumii, au suferit de pe urma acțiunilor întreprinse de căpeteniile guvernului german al lui Hitler. Înseși ordinele, legile și dispozițiile autorităților hitleriste constituie dovezile principale ale crimelor lor. Documentele prezentate tribunalului stau mărturie împotriva celor care au încălcat drepturile omului, drepturile națiunilor, drepturile statului. Spre deosebire de martorul viu, documentul e obiectiv, de neschimbat, ideal. Inculpatul poate oricînd spune: „N-am spus asta", dar el nu poate afirma: „N-am semnat asta", dacă semnătura lui se află pe document.

Și iată că documentele răsar unul după altul la suprafață din adîncurile războiului maritim, care a amuțit, și gross-amiralii, aflați pe șalupa lor sfărîmată, caută să se strecoare printre aceste hîrtii ce acuză și în care fiece rînd strigă omenirii: sînt vinovați, vinovați, vinovați!

În vara anului 1934 Hitler a pornit să construiască o flotă în stare să lupte cu cele mai mari puteri maritime militare. În acel an, Raeder a depus jurămîntul în care vechiul cuvînt „patrie" a fost înlocuit cu numele lui Hitler: „Jur că mă voi supune în totul führerului poporului german".

După un an Hitler organizează fățiș prima flotă de submarine *Weddigen,* punînd în fruntea ei pe Karl Doenitz. „Fățiș" nu-i tocmai cuvîntul exact, deoarece, din anul în care Raeder a fost numit comandant suprem al flotei maritime militare germane, din fiecare o sută de vase pe care le construiește Germania, douăzeci sînt lansate pe mare în secret față de celelalte puteri maritime.

Timp de cinci ani înainte de dezlănțuirea războiului mondial, zile și nopți întregi, Doenitz își consacră toate eforturile pentru construirea de submarine. În acest timp, Raeder organizează flota în ansamblul ei, luînd parte, în calitate de membru al

consiliului secret, la toate consfătuirile secrete ale acestuia, consacrate forțelor maritime militare ale Germaniei.

Acuzatorul tribunalului își începe rechizitoriul cu enumerarea „meritelor“ lui Doenitz in crearea flotei submarine a Germaniei și descrie obiectiv devotamentul fanatic al gross-amiralului față de național-socialism, atașamentul lui față de Hitler, drumul lui presărat cu decorații, cariera lui care s-a încheiat cu numirea sa ca succesor al lui Hitler de către însuși Hitler, ceea ce l-a făcut pe Doenitz să se umfle în pene o săptămînă întreagă, jucîndu-și rolul de führer proaspăt uns al Germaniei și de șef al guvernului înfrînt al acesteia ; ascultînd acest rechizitoriu, el, Karl Doenitz, dă din cap mulțumit de sine cu o măreție ridicolă, iar gestul lui e repetat cu aceeași aprobare maiestoasă de Göring, Hoess și Raeder. Toate acestea s-au întîmplat cu adevărat, vor ei să spună încuviințînd din cap, pe toate le aprobăm, și crucile de cavaleri și laurii lor de stejari, și nu ne dezicem de nimic.

Dar iată că anchetarea carieristului s-a terminat, încep să vorbească alte documente noi și Doenitz încremenește într-o atenție încordată, buzele lui strînse par un fir alb de ață. Deodată dă iar din cap, tot mai energic și mai des, dar nu a încuviințare, ci negînd cu disperare, deoarece fiecare cuvînt fărîmă masca lui de comandant al flotei submarine, imprimîndu-i pentru totdeauna faima urîtă de bandit al mărilor.

In anul 1939 flota submarină pe care Doenitz a pregătit-o pentru război este apreciată de germani ca o „armă de forță colosală“, la care nu se așteptau nici chiar experții.

Războiul încă n-a izbucnit. Dar trebuie să izbucnească. Asta o știu cei doi amirali.

Războiul urma să izbucnească la întîi septembrie, dar, încă în mijlocul lunii mai, Raeder trimite un memorandum lui Doenitz cu directiva pentru invadarea Poloniei. Bătrînul pirat îl previne pe tînărul pirat : Fii gata, vom ataca !

Cu o lună înainte de izbucnirea războiului Doenitz primește de la comandantul lui un al doilea memorandum: Fii gata să ieși cu submarinele în largul Atlanticului.

Și a ieșit. A ieșit mai înainte de a se fi declarat războiul, deoarece în a treia zi a războiului submarinele lui Doenitz se aflau atît de departe în Oceanul Atlantic, încît cine ar fi pornit de la Kiel sau Wilhelmshaffen n-ar fi putut să ajungă la pozițiile lor doar în trei zile.

Și au început războiul lor, războiul după „legile" lui Raeder și Doenitz, războiul după „legile" Germaniei hitleriste; au început să extermine pe mări oameni lipsiți de apărare.

În a treia zi a războiului vasul de pasageri *Atenia*, avînd pe bord o mie cinci sute de oameni, a fost atacat în drum spre Statele Unite.

Ziarul oficial al naziștilor *Völkischer Beobachter* a scos după aceasta o ediție specială cu titlul uluitor „Churchill a scufundat *Atenia!*"

La ce i-ar fi folosit aceasta lui Churchill? Pentru ca, vedeți dumneavoastră, trimițînd în fundul oceanului o sută de americani care se aflau pe vas, să stîrnească în America o indignare împotriva Germaniei!

Acum și asupra acestui caz, ca asupra a sute de alte cazuri, sînt îndreptate proiectoarele mereu aprinse ale tribunalului. În lumina lor vedem cum, seara tîrziu, submarinul german „U—30" torpilează vasul *Atenia*. Cum echipajul observă la lumina lunii, de pe puntea de comandă a submarinului, ieșit la suprafață, oamenii care se agită pe puntea vasului torpilat. Cum, după cîteva zile, ștergînd urmele torpilării, comandantul submarinului ordonă marinarilor să semneze sub jurămînt că vor păstra secretul asupra atacului săvîrșit de submarinul „U—30" în funesta noapte cu lună; cum acest comandant caută într-un spital pe unul din subordonații săi răniți și îi cere acestuia să jure în scris că „va uita toate întîmplările" care au avut loc pe submarin în ziua de trei septembrie; cum se coase la jurnalul de bord o pagină contrafăcută

cu indicația falsă a poziției lui „U—30" ; cum comandantul submarinului vine la Doenitz cu un raport despre cele întîmplate, iar Doenitz ordonă ca „acest incident să rămînă secret, ca măsură prealabilă".

Dar incidentul n-a rămas secret. Acest incident a arătat grăitor Tribunalului Internațional cum și-a început Doenitz tîlhărescul său război submarin.

Doenitz extinde rapid atacul submarinelor asupra tuturor mărilor. Fasciștii îi proslăvesc zelul. Crește încrederea lui în sine. Începe personal să adreseze sfaturi comandantului suprem, Raeder, și, în octombrie 1939, îi atrage atenția asupra importanței pe care o au pentru operațiile din Atlantic bazele maritime militare. Indică Narvikul. Rolurile încep să se inverseze: tînărul pirat recomandă bătrînului pirat — cu jumătate de an înainte de atacul împotriva Norvegiei neutre — să se pregătească pentru cotropirea litoralului norvegian... .

O lună după izbucnirea războiului un submarin german scufundă primul vas neutru. Din acest moment Doenitz nu mai face deosebire între vasele inamicului și acele ale statelor neutre. Legea lui este una : nimicirea, nimicirea tuturor vaselor, oriunde ar naviga, dacă ele nu navighează sub pavilion nemțesc cu svastică.

Iată că Doenitz interzice submarinelor printr-un ordin special „să acorde atenție" echipajelor amenințate de înec de pe vasele torpilate. Ce sens are expresia în aparență corectă : „Să nu acorde atenție" ? Sensul ei este larg. Comandantul unui submarin citind acest ordin își dă seama că autoritatea supremă îi interzice să culeagă pe cei ce se îneacă. Îi interzice să le pună la dispoziție bărci de salvare. Îi interzice, dacă aceștia se salvează singuri, să le dea alimente și apă. Îi interzice să repună în starea normală barca de salvare cu oamenii ei, dacă s-a răsturnat. Care din aceste acțiuni este mai neomenoasă ? De fapt aici n-are loc nici o acțiune. Comandantul nu acționează. El dă celor ce sînt pe cale de a pieri deplina posibilitate de a pieri — și atît. El „nu le acordă atenție".

Poate c-ar trebui să înțelegem altfel aceste cuvinte ale ordinului. Căci, într-adevăr, ar fi ciudat să admitem ca un ordin militar să oblige pe un comandant la inacțiune.

Dar comandantul n-are nevoie să-și bată capul cu interpretarea ordinului. Pentru el a gîndit Doenitz. El însuși a explicat delicata lui expresie „să nu se acorde atenție celor ce se îneacă". Aceasta ar contrazice, a lămurit Doenitz în ordin, *sensul originar al războiului,* care constă în distrugerea vaselor inamicului și exterminarea echipajelor acestora.

Iată în ce constă, după Doenitz, „sensul originar al războiului" : în exterminarea celor care au suferit o catastrofă. Și Doenitz își încheie ordinul cu o ultimă instrucțiune : „Fiți cruzi ! Să nu-i salvați pe avariați decît atunci cînd declarațiile lor pot fi folositoare pentru submarinul dumneavoastră."

Comandanții submarinelor nu se îndoiau că Doenitz le cere să-i împuște pe toți cei ce vor încerca să se salveze de pe navele torpilate, și pentru ca „să nu acorde atenție celor ce se îneacă" îi ucideau cu mitraliere.

Nu, la procesul din Nürnberg, neomenia, cruzimea nu sînt noțiuni abstracte. Ele trăiesc în fața noastră în toată hidoșenia lor. Faptul concret, documentul real, autentic, lasă să apară în fața tribunalului, dincolo de marele număr de fapte similare ce se îmbulzesc, sîngeroasa și cumplita evidență a crimei săvîrșite de persoane fizice, cum spun juriștii.

Da, chiar tu, Karl Doenitz, ai săvîrșit crima acolo și atunci, arată documentul demascator ! Și Doenitz, care căuta să afișeze o glacială indiferență față de proces, atîta timp cît se vorbea de crimă în general, începe să șoptească ceva la urechea lui Raeder, protestînd, și să dea neliniștit din cap, deoarece vede îndreptat asupră-i degetul arătător al judecătorului : da, tocmai tu răspunzi de aceste fărădelegi !

In această clipă criminalul încearcă să contraatace cu toată dîrzenia. Apărarea se agită, căutînd să găsească un punct vulnerabil în probele acuzării, și e de ajuns să se prezinte în sala tribunalului un

martor, pentru ca, sesizînd repede psihologia acestuia, apărarea *să irupă* literalmente în desfășurarea procesului. La judecarea procesului lui Doenitz apărarea a făcut uz de unele dintre rafinatele ei *schimbări brusce de poziție*, și despre acestea trebuie să vorbim.

În toamna anului 1942 Doenitz a rostit o cuvîntare în fața absolvenților școlilor de tineri comandanți de submarine. O sută douăzeci de aspiranți de marină au ascultat cuvîntarea, și unul din ei, care a ajuns mai tîrziu pînă la gradul de oberleutnant de marină, Peter Joseph Heisig, o reproduce în calitate de martor al Tribunalului Internațional.

Doenitz a spus tinerilor submariniști germani că războiul total pe mare obligă să se țină seamă că echipajele submarinelor inamicului constituie aceeași țintă ca și vasele pe care ele se află. Le-a spus că aliații construiesc multe vase, dar e mai ușor să construiești vase, decît să pregătești echipaje pentru ele. De aceea nimicirea echipajelor va provoca greutăți în recrutarea de noi echipaje, și, deci, tinerii ofițeri germani trebuie să trimită în fundul mării pe oamenii aliaților.

Cînd președintele a declarat că tribunalul nu găsește necesar să asculte în întregime cuvîntarea lui Doenitz, iar acuzatorul i-a spus lui Heisig să relateze numai finalul cuvîntării lui Doenitz, unul dintre apărători a sărit de la locul lui și s-a apropiat de pupitru.

— Depoziția martorului nu mă privește direct, dar am îndoieli, spuse el...

— Nu înțeleg, rostește președintele. Numele dumneavoastră este doctor Thoma? Pe cine apărați?

— Sînt apărătorul lui Rosenberg. Potrivit dreptului penal german, martorul trebuie să spună tot ce este în legătură cu procesul, tot ce știe în legătură cu procesul... Deci, cînd martorul este întrebat cu privire la cuvîntarea amiralului Doenitz, el trebuie să vorbească, potrivit dreptului german, nu numai despre unele lucruri speciale, care, după părerea re-

prezentantului acuzării, sînt defavorabile pentru inculpat, ci...

— Tribunalul nu se călăuzește după dreptul german, lămurește președintele.

Dar apărătorul continuă să insiste:

— Da, dar eu cred...

— Am declarat că tribunalul nu-i legat de dreptul german, repetă președintele. Orice apărător poate pune întrebări martorului, și, intervenția dumneavoastră în momentul de față nu era reclamată de nici o necesitate.

Doctor Thoma, scuzîndu-se și înclinîndu-se respectuos, s-a retras în grabă la locul său.

Ar fi putut oare admite cineva că acest doctor în drept nu știa, după ce a stat timp de opt săptămîni în sala Tribunalului Internațional, că tribunalul nu se călăuzește după codul german, ci acționează pe baza unui statut internațional special, adoptat de națiunile aliate pentru judecarea principalilor criminali de război? O, firește că nu! Doctorul în drept știe perfect ce-i Tribunalul Internațional și ce-i „dreptul german", cît și cum se găsește ac de cojocul cuiva. A jucat în fața tribunalului rolul unui om mărginit, nepriceput pînă la neghiobie, cu singurul scop, ca martorul ce se afla în fața lui să audă cuvintele, cîndva magice pentru auzul lui: „dreptul penal german", „dreptul german". Intervenind inoportun și aproape șmecherește în fața tribunalului, el nu urmărea decît un singur lucru: să amintească tînărului ofițeraș german, obișnuit cu intimidările și amenințările, că mai există un drept german, și asta înseamnă că tu ai să răspunzi în fața lui dacă vei declara ceea ce ar putea fi dăunător gross-amiralului tău!

Avocatul lui Doenitz și-a construit întregul interogatoriu folosind această psihologie a martorului, deprins cu apostrofările, rigiditatea și grosolănia injurioasă, cu care nemții obișnuiesc să comande în formație și cu care un neamț superior în grad vorbește inferiorului său.

El a început cu ceea ce trebuia, ca să spunem așa, să-l facă pe martor să-și vie în fire: cu gradul lui, cu meritele lui în război, deși tribunalul cunoștea toate acestea. Fiecare trebuie să-și cunoască lungul nasului: tu nu ești decît un oberleutnant-major și, în afară de asta, ești prizonier, iar în fața ta sînt gross-amirali. Și eu sînt Korvette-Kapitän. Nu uita cine ești!

Da, da. Oricît ar părea de ciudat, apărătorul lui Doenitz poartă uniforma ofițerilor din flota germană. Ce-i drept, nu uniforma completă. Dar, după galoanele de aur de pe mînecă, martorul a înțeles imediat că avocatul îi este superior în grad, și — vai, școala germană a fricii! — imediat omul s-a muiat și s-a schimbat la față. Nu că ar fi revenit asupra depoziției sale sau că s-ar fi încurcat cumva. Nu. Dar a început să vorbească întocmai cum vorbește un grad inferior german cu un grad superior — prea grăbit, prea sacadat, ca soldații, gîndindu-se puțin sau, poate, de loc.

Și trebuia să-l auziți pe avocat. Interoga, firește, așa cum cer regulile unei judecăți. Dar fiecare întrebare a lui suna aproape ca un ordin, fiecare pauză era aproape o amenințare, fiecare ridicare a tonului, aproape o comandă.

Toate se desfășurau pe baza acestui „aproape". Dar acest „aproape" a fost suficient, pentru ca sîngele nesigur să părăsească chipul martorului și, străbătînd parcă sala tribunalului, să se oprească înviorînd chipul inculpatului. Da, se întîmplă asemenea minuni!

Gross-amiralul ușor îmbujorat, cu privirea oarecum solemnă, își ținea buzele răsfrînte. Se prea poate ca în această clipă să se fi simțit din nou führer. În tot cazul, ținea să arate demonstrativ, pe cît îi îngăduia locul său din șalupa sfărîmată, că e foarte satisfăcut de vicleanul lui Korvette-Kapitän și de intervenția lui. Ce-i drept, această intervenție nu schimba cu nimic fondul acuzării, dar ea strecura o nuanță pe deplin vădită în psihologia interogatoriului. Ea era clar menită să-i previe pe ascultători: aveți răb-

dare, încă nu ne-am rupt ghieruțele agățîndu-ne de marginile șalupei. Rezistăm. Plutim.

Și să fi văzut apoi, după audiere, cu ce fandoseală de vedetă de cinema, gross-amiralul inculpat luă o foaie de hîrtie, scrise pe ea cîteva cuvinte și o dădu santinelei americane ca s-o înmîneze avocatului său! Și avocatul se grăbi să-și coboare privirile pe acea foaie și tot așa de repede o puse în dosarul său. A făcut-o cu atîta evlavie și cu atîta încîntare de sine, de parc-ar fi primit un înalt decret de avansare. Pe hîrtie nu puteau fi scrise mai mult de două-trei cuvinte. Și cuvintele nu puteau fi altele decît vechea formulă marinărească: „Amiralul mulțumește". Pentru apărarea marinărească a unui marinar inculpat ele însemnau: „Tot așa să ții cursul"...

Apărarea vrea să țină cursul împotriva vîntului, împotriva furtunii purificatoare, împotriva uraganului de mînie, acumulat de omenire. Ea vrea să țină cursul împotriva bunului simț.

Acuzarea citează cuvintele lui Doenitz, care a spus că „el nu poate înțelege cum de se mai găsesc echipaje germane de submarine, care salvează pe marinarii inamicului!" Apărarea răspunde: Doenitz doar n-a precizat că marinarii inamicului trebuie împușcați. Martorul arată că, după cuvîntarea lui Doenitz, unul din șefii școlii, stînd de vorbă cu absolvenții, „a recomandat ca, pe cît posibil, pe puntea de comandă să se afle numai ofițeri, iar în acest timp să se întreprindă exterminarea naufragiaților". Apărarea luptă ca martorul să spună dacă a citit „în ordinele cu caracter permanent indicația de a se trage în naufragiați". Ca și cum miezul chestiunii ar consta în „ordinele cu caracter permanent". A ține cursul împotriva vîntului — iată „Ordinul cu caracter permanent" nescris al lui Doenitz către Korvette-Kapitän-ul lui repartizat întru apărarea sa...

Acuzarea a citat zeci de fapte. Ea poate cita sute de fapte. Ar putea cita mii. Doar submarinele lui Doenitz au scufundat în cursul războiului două mii

şapte sute şaptezeci şi cinci de vase. Patrusprezece milioane şi jumătate de tone au fost trimise în fundul mării de către nemţi. Nu sînt oare acestea cam prea multe fapte?

Şi de nenumărate ori în cadrul acuzării zguduitoare susţinute împotriva acestor piraţi un singur fapt citat spunea cît o mie de fapte.

In jurnalul de bord al unui submarin, mîna unui neamţ a însemnat amănunţit scufundarea unui vas torpilat şi pieirea echipajului. A consemnat clipă cu clipă tot ceea ce se petrecea la suprafaţa mării, la pupa, la prova, pe coama valurilor, forţa ultimelor explozii, oamenii şi frînturile vasului care săreau în aer, cazna celor sortiţi morţii de a se agăţa de cîte ceva, ca să poată pluti. Şi ultimele rînduri: „Un băieţel, care se zbate în apă, cere ajutor: «Ajutaţi-mă, vă rog, ajutaţi-mă, vă rog!» Alţii sînt foarte calmi: ei tac, se uită în jos, şi chipurile lor par obosite. Privirea unuia din ei exprimă ură dispreţuitoare. Ţinem acelaşi curs."

Doi ingineri de pe vasul scufundat, care au scăpat teferi ca prin minune, completează prin raportul lor tabloul comportării echipajului submarinului: „Doi oameni mînuiau căngi ca să nu ne lase să ajungem pînă la submarin. Se învîrteau în jurul nostru, ne fotografiau în apă, dar nu spuneau nimic. Apoi submarinul dispăru sub apă, fără să ne fi dat vreun ajutor."

Nu stăruie oare în amintirea noastră, a ruşilor, aceşti fotografi amatori care căutau să prindă în obiectivul lor chinul agoniei victimei condamnate? Călăul rămîne călău, pe uscat ca şi pe mare.

Teroarea exercitată de flota submarină a Germaniei — iată neabătuta politică a lui Doenitz! Ea i-a atras bunăvoinţa şi recunoştinţa lui Hitler. In unul din momentele cele mai primejdioase pentru puterea militară a Germaniei — în luna ianuarie a anului o mie nouă sute patruzeci şi trei, în zilele Stalingradului — Hitler îl numeşte pe Doenitz comandant su-

prem al flotei maritime militare. Îi cere acestuia înteţirea teroarei pe mare. Bătrînul pirat de profesie, Raeder, s-a dovedit a nu fi destul de hotărît şi a fost silit să cedeze locul subordonatului său.

Doenitz e din ce în ce mai apreciat de führer. În lunile catastrofale pentru Germania din iarna şi primăvara anului 1945, cînd totul se prăbuşea pentru totdeauna, Doenitz, în calitate de sfetnic, era atît de apropiat de Hitler, încît în perioada dintre februarie şi zece aprilie s-a întîlnit cu acesta din urmă de o sută nouăsprezece ori, aproape întotdeauna împreună cu Himmler şi Kaltenbrunner.

În ziua de treizeci aprilie, aflîndu-se în Holstein, Doenitz a primit din adăpostul antiaerian al lui Hitler din Berlin o telegramă în care era anunţat că el, gross-amiralul Karl Doenitz, a fost desemnat succesorul führerului în postul de şef al statului german.

În aceste ore tunurile Armatei Roşii încheiau discuţia istorică a sovietelor cu Berlinul şi însuşi statul german al lui Hitler se desfăcea în bucăţi putrede.

Doenitz a fost cel din urmă calif al Germaniei naziste, făcută praf şi ţăndări. Calif pentru o săptămînă. El a fost, dacă nu cel mai important, în orice caz cel mai credincios acolit al lui Hitler. Şi nu în zadar s-a denumit el însuşi „soldat politic al führerului".

În primul război mondial, la începutul carierei sale, „galbenul Doenitz", cum fusese poreclit în flota germană, naviga pe crucişătorul *Breslau*, care intrase în Marea Neagră pentru a se deda la acte de piraterie. El nu s-a distins prin nimic altceva, în afară de isteria pe care o manifestase în momentele primejdioase, şi faima de „isteric al mărilor" i-a rămas pentru totdeauna în flotă.

Poate că tocmai isteria îi va descleşta degetele, cînd se va ridica al nouălea val, care va înghiţi pe veci şalupa sfărîmată.

Nürnberg, 1946

În lagărul de concentrare de la Mauthausen din Austria se afla o carieră de piatră, de unde se scotea piatră de construcţie. Această carieră era foarte adîncă. Pînă la ea duceau o sută şaizeci de trepte. Dar pe măsură ce se adîncea creştea numărul treptelor, ajungînd la o sută optzeci şi şase.

Treptele erau inegale, unele mai înalte, altele mai joase. Pe trepte inegale e mai greu să păşeşti. E şi mai greu să te urci cu o greutate în spinare. Iar dacă greutatea mai e şi astfel potrivită, ca să întreacă puterea obişnuită a unui om, atunci e uşor de închipuit ce-l aşteaptă pe acesta cînd trebuie să urce o asemenea povară pe treptele carierei de piatră din Mauthausen! Ce-l aşteaptă, cînd, căzînd şi ridicîndu-se, se caţără pînă la a suta optzeci şi şasea treaptă şi, aruncînd de pe spinare pietrele, e silit să alerge din nou în fundul carierei cu paşi repezi, denumiţi aici „gimnastici", şi acolo i se pune din nou în spinare o povară peste puterile lui, şi el trebuie să urce iar scara, şi mai e şi bătut ca nu cumva să se oprească să răsufle, ci să se grăbească, să nu cadă şi să nu se poticnească.

Martorul acuzării, francezul Maurice Lampe, silindu-se să vorbească concis şi sobru, stăpînindu-şi bărbăteşte emoţia, ca şi cum şi-ar înăbuşi un suspin sau un strigăt care caută să izbucnească din pieptul lui, ştergîndu-şi doar din cînd în cînd, cu o mişcare repezită, sudoarea de pe frunte şi din jurul buzelor, a fost primul care a vorbit despre această scară:

— Drumul greu care ducea în adîncul carierei, ca drumul Golgothei...

Iată că sînt aduşi în lagărul Mauthausen patruzeci şi şapte de ofiţeri-aviatori olandezi şi englezi. Fasciştii i-au condamnat la moarte pentru încercarea de evadare. Numai în cămaşă şi desculţi sînt aşezaţi în formaţie şi duşi în carieră. Li se încarcă spinarea cu pietre. Ei urcă pentru întîia oară. Sînt alungaţi din nou jos şi li se măreşte povara. Încep să cadă.

Sînt bătuți cu bice. Pășesc mai departe. Pentru a doua oară ajung anevoie sus. Din nou sînt goniți jos. Încărcătura este mărită. E sporită pînă la patruzeci și șapte kilograme, pesemne după numărul celor condamnați. Pînă la trei puduri. Cu această încărcătură a morții ei încep din nou să urce. Cad și mulți din ei nu se mai ridică în picioare. Spre sfîrșitul primei zile toată scara era inundată de sînge. Din cei patruzeci și șapte de oameni rămăseseră în viață douăzeci și șase. Aceștia au fost lichidați la fel, a doua zi. Condamnarea la moarte fusese executată...

Lagărul din Mauthausen a fost construit cu mîinile prizonierilor ruși. Erau în număr de patru mii cînd au început să construiască barăcile, sau „blocurile", cum erau denumite clădirile pentru întemnițarea condamnaților. Nici unul din ei n-a mai rămas în viață cînd blocurile au fost terminate. Toți cei patru mii de ruși au pierit de foame, de pe urma muncii istovitoare, în urma schingiuirilor și a execuțiilor. De aceea, deținuții de la Mauthausen au denumit adăposturile lor, în amintirea celor care au pierit, „blocurile rușilor". Acest nume a fost consacrat la Mauthausen. Era întrebuințat chiar și de SS-iști.

Cînd Maurice Lampe a fost adus aici împreună cu un lot de francezi, șeful pazei a rostit în fața frontului noilor sosiți un fel de cuvîntare-program. Cine a auzit-o a memorat-o cuvînt cu cuvînt.

— Germania are nevoie de voi, spuse el. Prin urmare veți munci. Dar vreau să vă previn că nici unul din voi nu-și va mai vedea vreodată familia. Cine nimerește în acest lagăr, nu iese din el decît prin coșul crematoriului.

Atîta tot. După această cuvîntare, sau mai bine-zis după această sentință de moarte, a început pentru Lampe și tovarășii lui ceea ce el a definit sobru „marele lanț al suferințelor și torturilor".

Treptele carierei de piatră au fost îmbibate de sîngele tuturor națiunilor europene. Acolo au scos ultimul suspin francezi și cehi, olandezi, ruși, englezi, republicani spanioli. Era eșafodul popoarelor.

Scara din Mauthausen a deschis o întreagă procesiune a nenumărate și noi dovezi împotriva inculpaților din fața Tribunalului Internațional din Nürnberg. Glasul martorilor de diferite naționalități, care au trecut prin toate chinurile schingiuirilor fasciste și care și-au păstrat puterea de care aveau nevoie, pentru ca, în cele din urmă, să spună adevărul în auzul tuturora, glasul lor a răsunat în fața tribunalului și depozițiile lor au constituit zile de-a rîndul momente de supremă încordare pentru acuzarea franceză.

Printre nenumăratele dovezi ale acuzării, Franța a pus la dispoziția tribunalului patru volume tipărite: „Culegere de documente servind la studierea războiului". Fiecare volum tratează o anumită temă. Iar în ansamblu volumele cuprind principalele metode hitleriste folosite pentru înrobirea Franței și tratează mai mult sau mai puțin complet problema prizonierilor, a deportării populației civile, a germanizării țării și a regimului din lagărele de concentrare. Această lucrare a fost pregătită de „Secția de informație asupra crimelor de război" din Ministerul de Justiție.

La volumul al patrulea, care poartă titlul *Lagărele de concentrare*, e anexată o hartă sistematică a lagărelor din Germania nazistă. Vedem cum giulgiul de sîrmă ghimpată, strîns împletită, întins peste întregul trup al Germaniei, înăbușe cu poalele sale Austria, Cehoslovacia și Polonia, strînge cu mînecile lui mortuare Răsăritul și Apusul. Sînt închisori. Sînt lagăre de exterminare. Sînt lagăre de echipe de muncă. Nenumărate sînt ochiurile acestei plase de sîrmă ghimpată! Aici se profilează în negru nume cunoscute în toată lumea prin înspăimîntătoarea lor faimă: Maidaneck, Auschwitz, Dachau, Belzen. Dar tot aci sînt însemnate sute de orașe și tîrgușoare necunoscute, unde s-au săvîrșit an de an crime nu mai puțin sîngeroase decît acelea din vestitele lagăre ale morții.

Pentru a ridica cît mai mult, cît mai sus în fața ochilor popoarelor giulgiul de sîrmă ghimpată smuls de pe trupul Europei, Franța a dat cuvîntul la Tribunalul din Nürnberg unor martori aparținînd celor mai diferite naționalități.

Glasurile martorilor s-au contopit într-un singur glas al Europei occidentale împotriva asupritorilor ei. Și am văzut că întreaga Europă fusese transformată de hitleriști într-o imensă scară de torturi, și pe această scară, treaptă cu treaptă, ca la Mauthausen, urcau greu, sîngerînd, popoarele osîndite la moarte.

Nu se poate stabili în ce închisori sau camere de tortură ale Gestapoului călăii au procedat cu mai multă cruzime, sau în ce lagăre schingiuirile au fost mai rafinate, sau de pe urma căror execuții au fost exterminați mai mulți oameni. Nici chiar martorii n-ar putea răspunde pe ce treaptă chinul era mai de neîndurat și la ce pas au fost mai aproape de moarte. Dar, ascultînd cu încordare glasurile martorilor din Europa occidentală, ne cutremură deodată un cuvînt simplu, rostit întîmplător, care face să explodeze în fața noastră însuși miezul crimei, așa cum focul face să se spargă coaja nucii.

În închisoare, hitleriștii au încercat să-l silească, prin schingiuiri, pe profesorul francez Georges Politzer să scrie pentru concetățenii săi „o broșură teoretică despre național-socialism". El a refuzat. Atunci a fost trecut în primul grup de ostateci francezi condamnați la exterminare. El a comunicat acest lucru prin lovituri în peretele celulei vecine. În celula vecină se afla Marie Claude Vaillant-Couturier. Ea a povestit aceasta acum, după patru ani, Tribunalului din Nürnberg.

Mică de stat, foarte feminină, concentrată asupra unei idei ce-i subordona întreaga-i voință, Marie Vaillant-Couturier a ocupat cu mîndrie banca martorilor la Tribunalul Națiunilor.

Vocea ei de femeie, vocea Franței, a transformat cartea grea a acuzării într-o ființă vie, insuflîndu-i spiritul care sub ochii noștri a reînviat după anii tragici de silnicie și pîngărire.

Cu greu s-ar putea spune că bezna sepulcrală din cimitirul Auschwitz a fost redată vreodată mai impresionant ca în ceasurile cînd Marie Vaillant-Couturier depunea ca martoră! Din clipa în care și-a în-

ceput depoziția, arătînd cum mulțimii de femei franceze strînse în fața porților Auschwitzului li s-a spus că nu prea există speranță de a scăpa de acolo cu viață, și cum ele au intrat prin porțile infernului intonînd *Marsilieza,* din acea clipă, tribunalului i s-a oprit literalmente respirația, urmărind epopeea acestei micuțe femei.

Două sute de prietene ale ei stau în baraca de carantină. Le sînt înfierate brațele, tatuîndu-li-se numere. Sînt dezbrăcate pînă la piele și duse sub apa rece ca gheața a dușurilor. SS-iștii le cercetează cu privirea.

Aceste scene, cînd SS-iștii le cercetează cu privirea, se repetă apoi în mod periodic. Ei apar în baracă cînd se face dezinfectarea, ordonă fetelor să iasă din rînduri, și dacă le place cum arată, le iau acasă la ei ca „servitoare".

— De ce se întîmpla aceasta cînd se făcea dezinfecția ? întreabă acuzatorul.

— Pentru că atunci femeile erau dezbrăcate pînă la piele.

Vaillant-Couturier trecea prin suferinți adînci, privind luni de-a rîndul blocul vecin 25. Era blocul muribunzilor. Aici erau aduși bolnavii și cei ajunși în ultimul grad de slăbiciune, ca să-și aștepte sfîrșitul. Sfîrșitul venea repede, pentru că blocului 25 nu i se dădea nici hrană, nici apă. În grămada de cadavre scoase din baracă în fiece dimineață se putea uneori vedea cum se mișcă slab o mînă, ceea ce însemna că vreunul din cei sortiți morții era scos afară, fără să se mai aștepte ca să-și dea sufletul. Apoi ieșeau din găuri guzganii și începeau să tragă alene din cadavre.

Într-o zi se auziră din blocul 25 gemete: muribunzii strigau în toate limbile Europei: „Vreau să beau, vreau să beau ! Apă, apă !"

O franțuzoaică luă hotărîrea de a da nenorociților apă prin gardul de sîrmă ghimpată, care despărțea blocurile. Un SS-ist observă ce are de gînd să facă. Imediat o aruncă pe franțuzoaică în blocul 25. În curînd fu vîrîtă într-un camion, cu care deținuții erau duși la camera de gazare. Ea mai apucă să strige:

— Aveți grijă de copilașul meu din Franța!

— Avea treizeci și doi de ani. Era frumoasă, adăugă Marie Vaillant-Couturier.

La Auschwitz, un bloc era destinat mamelor ruse și poloneze, împreună cu copiii lor. Odată, femeile ruse, fiind învinuite că ar face prea mult zgomot, fură silite, drept pedeapsă, să iasă la apel în pielea goală și fură ținute astfel împreună cu copiii o zi întreagă.

Se făceau asupra femeilor experiențe de sterilizare, fie prin operații, fie prin iradiere.

— În ce scop se făcea aceasta? întrebă acuzatorul.

— Se străduiau să găsească cea mai bună metodă de sterilizare, pentru ca să înlocuiască cu germani, în țările ocupate, populația autohtonă, răspunde Marie Vaillant-Couturier.

Așa trăiau femeile la Auschwitz.

„Trăiau" nu-i o expresie justă. La Auschwitz erau numai în trecere. Treceau pe acolo cum se trece prin ocolul de vite, prin grajduri și prin secțiile de prelucrare ale abatoarelor.

Iată că sosește un transport mare de evrei din Salonic. Începe trierea. Sînt aleși bătrînii, bătrînele, bolnavii și cei care păreau firavi. Soarta lor e camera de gazare. Alt grup e alcătuit din femei sănătoase. Pe ele le așteaptă baraca pentru experiențe medicale. Li se iau copiii. Femeile gravide sînt împărțite în două grupe: unora li se provoacă avorturi, altele, care sînt în ultimele luni ale sarcinii, sînt lăsate să nască, pentru ca după naștere să li se ucidă pruncii, iar cu mamele se procedează după folosul pe care îl pot aduce; cel mai adesea au soarta copiilor lor. Al treilea grup îl formează toți ceilalți: aceștia sînt oamenii apți pentru muncă. Sînt rași și însemnați cu fierul roșu. Pentru ei începe perioada exterminării prin foame și o muncă peste puteri. Îi așteaptă blocul muribunzilor și ceea ce urmează după asta: camera de gazare, crematoriul sau șanțul în care trupurile aruncate de-a valma sînt stropite cu benzină și arse.

Căutînd să dea exterminării oamenilor un caracter cît mai larg și pe cît posibil avantajos pentru călăi, conducerea Auschwitzului îi silea pe deținuți să-și cheme în lagăr rudele. Se trimiteau scrisori special deschise, cu asigurări că traiul la Auschwitz este destul de bun și că în realitate este un ghetou bine amenajat. Și se găseau evrei care, în naivitatea lor, răspundeau acestor invitații și aduceau cu dînșii, spre bucuria SS-iștilor, tot avutul lor.

O fetiță cu numele de Marie este singura din întreaga ei familie de nouă persoane care a rămas în viață la Auschwitz. I-au fost exterminați frații, surorile, mama. Dar ea a rămas în viață. A rămas în viață pentru că i s-a dat o îndeletnicire permanentă: dezbrăca copiii înainte ca aceștia să fie gazați. Strîngea pentru SS-iști zdrențele, în care erau îmbrăcate, înainte de moarte, fetițe ca și dînsa. Ca să nu se irosească nimic. Ca totul să meargă la depozite și să se trieze, așa cum a stabilit metodic, printr-un regulament, conducerea germană a lagărului.

Și mica Marie privea cum fetițe ca și dînsa, doar cu alte nume, mai mici sau mai mari decît ea, erau închise ermetic în camere și cum, prin deschizături în tavan, niște oameni aruncau în cameră capsule cu gaz, iar peste cinci-șase minute intra în cameră o echipă cu măști de gaze și scotea afară trupușoarele răsucite ale copiilor, care apoi erau duse la crematoriu.

A fost un caz, cînd în fața crematoriului au răsunat strigăte și plînsete sfîșietoare. Nu fuseseră suficiente gaze în cameră, și copiii s-au înviorat în drum spre crematoriu, așa că i-au aruncat de vii în cuptoare.

Toate acestea le văzuse mica Marie. Și ea a rămas în viață. Iar după depoziția ei, a depus la Nürnberg, ca martoră despre Auschwitz, o altă Marie rămasă în viață, Marie Claude Vaillant-Couturier...

Tribunalul a audiat oameni neobișnuiți — și, într-adevăr, neobișnuite sînt căile pe care le-au străbătut acești oameni.

A lăsat o impresie copleșitoare povestirea norvegianului Kappelen, un om care a trecut prin interogatoriile Gestapoului în orașul Oslo și, mai tîrziu, printr-un întreg șir de lagăre cu regim excepțional, denumit de nemți regimul „Nopții și ceților", din pricina izolării desăvîrșite a acestor lagăre de restul lumii.

N-a vorbit pe un ton dramatic. A vorbit cum nu se poate mai firesc și cu un deosebit calm despre lucruri cu totul nefirești și anormale: despre torturile la care a fost supus la comandamentul Gestapoului din Norvegia, despre Victoria-Palace, despre schingiuirile care au ținut nopți de-a rîndul, alternînd cu leșinuri și reluate de îndată ce-și recăpăta conștiința. Kappelen a fost lovit de paralizie, i-a rămas imobilizată partea dreaptă a corpului, a început să vadă totul dublu. Dar de îndată ce se simțea ceva mai bine, Gestapoul îl tîra din nou și punea iar în funcțiune instrumentele sale.

Dar de ce, din ce cauză, pentru ce vină de neiertat l-au chinuit atît de diabolic pe acest om? Această întrebare a izbucnit aproape din gura acuzatorului, într-atîta a fost de zguduită sala judecății de tonul calm, firesc al norvegianului, de strădurința lui de a nu exagera, de a nu da nici un fel de calificative, ci numai de a comunica totul așa cum s-a întîmplat. Și el a răspuns:

— Eu, ca și cea mai mare parte dintre norvegieni, consideram că luptăm împotriva Germaniei într-un chip sau altul, și, firește, cei mai mulți dintre noi eram prin sentimentele și acțiunile noastre împotriva Germaniei. Îmi aduc aminte că atunci cînd am fost întrebat la Gestapo ce cred despre Quisling, am răspuns: ce ați face dacă un ofițer german, fie și maior, în momentul cînd țara voastră ar fi atacată și guvernul ar ordona mobilizarea, ar veni și ar spune să se revoce mobilizarea? Pentru un asemenea om nu poți avea respect...

Kappelen nu avea respect pentru Quisling, iată de ce a fost schingiuit. Dacă în acest război Quisling a devenit un nume comun dat trădătorilor de

patrie, luptătorii devotați poporului, și care nu șovăie, pot fi numiți pe bună dreptate Kappelen.

Privind chipul palid, aproape străveziu al norvegianului, am căutat să-mi dau seama ce forță uimitoare l-a făcut să rămînă în viață, cînd de fapt el era aproape dus dintre cei vii?

Și mi se pare că, dintr-o dată, am început să înțeleg bine, am început să simt forța aceea indestructibilă, cînd un alt martor — tînărul republican spaniol François Bua — a fost întrebat de acuzator:

— Spuneți, nu recunoașteți personal pe vreunul din inculpații de pe această bancă?

François Bua a tresărit și și-a plimbat în grabă privirile peste cele două rînduri ale criminalilor; a întins deodată mîna și, arătînd cu degetul, a strigat cu o nestăvilită vioiciune tinerească numele:

— Speer!

Și Speer și-a plecat capul.

— Cînd a vizitat lagărul?

— În anul una mie nouă sute patruzeci și trei.

Și Speer își plecă și mai tare capul.

Acest spaniol dinamic, cu mișcări grăbite, cu priviri repezite, a adus multe lămuriri Tribunalului din Nürnberg: prin depoziția lui s-a dezlegat nodul ale cărui capete apărarea caută să le strîngă cît mai tare.

Probele martorilor sînt atît de copleșitoare, depozițiile atît de elocvente, încît ele dezarmează complet apărarea.

Maurice Lampe, de pildă, a părăsit banca martorilor în tăcerea mormîntală a apărării. Dar în timpul audierii altor martori, avocații agitau o tăbliță pe care erau prinse două întrebări: în primul rînd, știau oare inculpații că în lagăre se comit orori atît de monstruoase, iar în al doilea rînd, puteau afla ceva despre aceste orori locuitori de rînd în Germania? Asta-i totul. Va să zică, nu-i vorba de negarea evidenței, ci de faptul că vina pentru crimele săvîrșite în lagăre nu poate fi pusă în sarcina inculpaților.

La întrebarea a doua a răspuns Marie Vaillant-Couturier. Cînd femeile franceze au fost duse la

Auschwitz și ele au început să se plîngă că drumul durează prea mult, oamenii din escortă, care însoțeau femeile, le spuneau :

— Dacă ați ști unde vă duce, nu v-ați grăbi...

Nemții, condamnați de drept comun, care își ispășeau pedeapsa în lagăre, comunicau cu familiile lor, iar la împlinirea termenului de detențiune erau eliberați. Se putea oare să nu se afle ce se petrece dincolo de sîrma ghimpată ?

Dar erau oare în cunoștință de cauză domnii care apar azi în fața tribunalului și care trebuie să răspundă fiecare în parte și toți împreună pentru toate crimele Germaniei hitleriste ?

La aceasta a răspuns François Bua. A răspuns nu numai prin mărturii, ci și cu documente. El a fost pus să lucreze ca fotograf-laborant în lagărul din Mauthausen. Obligația lui era de a developa și a scoate copii de pe clișeele făcute în lagăr. De aceea, el a aflat multe din cele ce erau tăinuite și, pe lîngă asta, a intrat în posesia unor dovezi dintre cele mai obiective din cîte pot exista pe lume : negativele și fotografiile. El a prezentat tribunalului aceste fotografii, care au fost arătate pe ecran, și a dat explicații asupra fiecărei fotografii cu o deosebită vioiciune, emoționat, cu precizia unui om care cunoaște bine subiectul despre care vorbește.

Și astfel am putut vedea scara din Mauthausen, care ducea în adîncul carierei de piatră : am văzut întinderea fără margini, sepulcrală a acestui loc de execuție a popoarelor Europei și am văzut în partea cea mai adîncă a carierei un grup de SS-iști și în mijlocul lor pe însuși Kaltenbrunner, inculpat în procesul de la Nürnberg.

Da, Kaltenbrunner s-a fotografiat în carieră, înconjurat de călăii ce-i erau subordonați. Da, s-a fotografiat la Mauthausen și inculpatul Speer, care venise acolo să inspecteze muncile silnice la care erau supuși deținuții pentru a extrage piatra de construcție. Da, camera minusculului aparat fotografic a înlăturat întrebarea nerușinat inutilă : dacă suferințele

deținuților din lagăre erau cunoscute de hitleriștii sus-puși.

Ce-i drept, SS-iștii trebuiau să înșele pe cineva, să ascundă de cineva execuțiile și schingiuirile, sa falsifice față de cineva faptele. François Bua a demascat în fața tribunalului un fals dezgustător.

În anul 1943 a fost adus la Mauthausen un eșalon de ofițeri ruși prizonieri. A început exterminarea lor prin mijloacele ce se practicau aci: foame, muncă istovitoare, pedepse sălbatice.

Dar deodată s-a primit în lagăr un ordin cu privire la o comportare deosebită față de acești ofițeri. Au fost mutați într-un bloc special. Li s-a îmbunătățit hrana, li se dădeau țigări. Li s-au dat uniforme bune. Maiorul doctor Krilbach venea să le asculte doleanțele.

Cînd prizonierii s-au îndreptat în suficientă măsură, ei au fost duși în cariera de piatră, unde li s-a dat să transporte pietre foarte ușoare. Inscenarea avea loc cu participarea șefului serviciului de informație al lagărului, care fotografia. El a făcut aproximativ cincizeci de clișee și le-a dat lui François Bua să le developeze. Treisprezece din aceste fotografii au fost selecționate, copiate și trimise cu negativele lor la Berlin.

Cît privește pe ofițerii ruși, după această dezgustătoare comedie li s-au luat uniformele bune și au fost exterminați în camera de gazare.

Probabil că aceste fotografii trucate nu erau necesare pentru a-i convinge pe naziștii suspuși de la Berlin că la Mauthausen înflorește dragostea de oameni, ci pentru că acești domni de la Berlin aveau nevoie ei înșiși de falsificări, pentru a demonstra undeva că prizonierii ruși trăiesc minunat la germani...

Cînd unul din apărători, căutînd să afle de la François Bua de unde și-a procurat cifrele, pe care nu o dată le-a citat în depozițiile sale, de unde și cum putea el să calculeze exact în ce număr soseau în lagăr eșaloanele și grupurile de deținuți, spaniolul răspunse că avea posibilitatea de a număra pre-

cis oamenii, deoarece caracterul îndeletnicirilor sale îi îngăduia să facă acest lucru.

Și, deodată, a răsunat iarăși în glasul lui triumful ce sfida pe inculpați:

— Numeri, atunci cînd te gîndești că va veni o dată timpul cînd vei putea spune tot ce știi și ai văzut!

Și el își plimbă încă o dată privirea tinerească, înflăcărată pe băncile acuzaților.

Va veni timpul! Tocmai această clipă au așteptat-o cu răbdare deținuții din lagărele hitleriste. La această clipă au visat ei în anii îndelungați de beznă. Pentru ea și-au păstrat ei forțele, gata-gata de a fi sleite, atunci cînd își ridicau anevoie picioarele de pe o treaptă însîngerată pe alta, pentru ca să poată păși, să poate ajunge, tîrîș, pînă la treapta cea mai înaltă, pînă la treapta cea mai de sus, unde trebuia să-i aștepte și chiar i-a așteptat eliberarea.

Aci, în fața Tribunalului Internațional, urcînd toată scara istovitoare a suferințelor, ei au ajuns la înălțimea ultimei trepte, ca să spună întregii lumi — prin cuvintele jurămîntului — adevărul, tot adevărul și numai adevărul.

Din această nădejde, din această credință, din această dorință înflăcărată și-au tras forța lor de neînfrînt cei condamnați la moarte și care s-au salvat pentru a trăi.

Înaltă este treapta pe care ei s-au ridicat și de pe care au arătat întregii omeniri îngrozitorul giulgiu hitlerist de sîrmă ghimpată, smuls de învingători de pe trupul popoarelor Europei!

Nürnberg, 1946

FUMUL SE RISIPEȘTE

Am în fața mea o stivă mare de hîrtie, caiete, dosare, albume. Constituie o parte din documentele și, în același timp, dovezile de care înțelege să se folosească cu o temeinică susținere acuzarea sovietică:

ele au fost prezentate astăzi Tribunalului Internațional. O mică parte. Unele documente nu sînt decît menționate de acuzatori, din altele se citează doar cîteva rînduri, foarte puține documente sînt citite în întregime; ar fi cu neputință să se aducă la cunoștința judecătorilor în timpul ședințelor bogatul material, care ar cuprinde fie și un singur capitol al crimelor hitleriste, de pildă capitolul cel mai grav, despre agresiunea germană împotriva țărilor din răsăritul Germaniei.

Dar, citind mai amănunțit și mai atent aceste documente, răsfoindu-le pagină cu pagină, ai impresia că te cufunzi într-o subterană de gnomi, care s-au încolăcit într-un ghem monstruos. Subterana exală un fum pestilențial, și nu-ți vine a crede că toate aceste pofte și complicități secrete, proiecte și intenții murdare, înșirate pe hîrtie, se puneau încă recent în aplicare, că fumul îneca pămîntul și cîmpiile și se așternea pe mări și oceane.

Din maldărul de hîrtii te poți smulge, dar cînd treci prin nesfîrșitele ruine adunate pe străzi simți cum fumul îți pișcă ochii, așa că nu te eliberezi de atmosfera înăbușitoare a subteranei.

Dar iată că te apropii de clădirea tribunalului și parcă ai scăpa de sub puterea coșmarului..

La intrare stau ostași sovietici din gardă în vestoanele lor scurte, cu ordinul „Slavă" pe pieptul lor. Sonora limbă rusă țîșnește, alternînd cu cea americană, și se împrăștie prin coridoare. În sala tribunalului publicul formează un tot neclintit. Nici un loc liber. Tăcere.

Doi oameni, așezați față în față, îți atrag, din primul moment, atenția. Întreaga sală îi privește. Este acuzatorul-șef sovietic, și în fața lui un martor — feldmareșalul fostei armate germane, Friedrich Paulus.

Ca o nălucă vie a înfrîngerii militare germane a intrat acest om în sala tribunalului și, pe dată, a făcut să răsară în mintea celor de față cuvîntul imprimat pe vecie: „Stalingrad!"

Nu există cuvînt mai puternic pentru a desemna victorioasa cotitură istorică din cel de-al doilea război

mondial. Cuvîntul „Stalingrad“, cu rezonanța glorioasă pentru măreața noastră Armată Roșie, răsună ca un cuvînt fatal și înspăimîntător pentru dușmanii noștri.

El n-a fost rostit de la bun început la Nürnberg, dar sunetul lui s-a închegat oarecum înainte de a fi fost rostit și n-a dispărut nici atunci cînd se spuneau atîtea și atîtea alte cuvinte.

Stalingradul, către care se îndreptau gîndurile tribunalului, a depus mărturie împotriva criminalilor. Stalingradul nostru a depus mărturie despre victoria armelor sovietice, despre izbînda rațiunii și onoarei. Stalingradul lor — Stalingradul fasciștilor germani răpuși — a depus mărturie despre înfrîngerea armelor germane, despre înfrîngerea nebuniei și a ticăloșiei.

Paulus — feldmareșalul în haine civile, cum l-a numit un ziar german — ședea fără pic de sînge în obraji, bătînd repede, cînd și cînd, toba cu degetele pe bara locului. Se uita arareori la inculpați, păstrînd cu un efort vădit tonul pe care îl adoptase din primul moment. Glasul lui vibră puternic numai o singură dată și se ridică atunci cînd povesti despre „grozăvia“ de la Stalingrad, „pe care mintea omenească n-o poate cuprinde“. El s-a arătat consecvent nu numai prin confirmarea și repetarea depoziției sale scrise cu privire la agresiunea împotriva Uniunii Sovietice și a țărilor slave pe care Germania hitleristă o pregătise cu mult înainte, ci și prin respingerea, în cea de a doua zi a procesului, a atacurilor concentrate ale apărării germane din instanță.

Cînd acuzatorul nostru a epuizat toate întrebările, apărătorii s-au arătat complet dezarmați. Unul dintre ei a declarat deschis, în numele tuturor, că prezența lui Paulus a fost o surpriză, și apărarea solicită ca interogatoriul să fie amînat pentru a doua zi.

În cursul nopții, juriștii germani au elaborat în sudoarea frunții planul lor de zdruncinare a depoziției lui Paulus, au ascuțit vechile florete din timpul universității și și-au împărțit rolurile pentru atac. Unul după altul, opt apărători au folosit o abilitate răsuflată ca să atingă un țel ce nu putea fi atins, și anume, de a

pune la îndoială planul de cotropire elaborat de agresorii hitleriști. Au încercat să salveze marele stat-major, guvernul Reichului, ca și conducerea politică a armatei. Au căutat să-i scoată din cauză pe Keitel, Jodl, Ribbentrop, Zaukel, Funk, Schirach, Fritsche.

Răspunsurile lui Paulus au dejucat atacul juriștilor germani, care tot încercau să demonstreze că, dacă Paulus considera criminală pregătirea războiului împotriva Uniunii Sovietice, atunci el însuși este un criminal, deoarece a luat parte la această pregătire, și, conducînd bătălia de la Stalingrad, a săvîrșit deci și el o crimă. Socoate el drept crimă apărarea Stalingradului organizată de el ? La care Paulus a răspuns că tocmai în urma bătăliei de la Stalingrad el și-a dat seama că agresiunea împotriva Uniunii Sovietice a fost o crimă.

Și, deoarece în depoziția lui Paulus important nu e de a stabili dacă el însuși este criminal de război, întrebările formulate de apărarea de la Nürnberg n-au făcut decît să întărească cele afirmate de Paulus în prima zi, cînd, răspunzînd la întrebarea procurorului — cine a fost părtaș activ la dezlănțuirea războiului agresiv împotriva Uniunii Sovietice ? — el îi fixă rînd pe rînd pe inculpați, rostind rar :

— Dintre inculpații pe care îi văd aci, înțeleg să-i indic pe următorii, ca cei mai importanți sfetnici ai lui Hitler : Keitel, Jodl, Göring în calitate de primmareșal, în calitate de comandant suprem al forțelor aeriene militare ale Germaniei și ca împuternicit pentru problemele înarmării...

Furtuna ce se abătu deodată peste capetele inculpaților din clipa cînd a intrat în acțiune acuzarea sovietică i-a alarmat cumplit pe toți. Nu prezintă importanță cum se comportă unul sau celălalt dintre inculpați ! Oricum, strînsura aceasta de gunoi care a fost scoasă la lumina zilei din subterana ei îmbîcsită de sfară și arătată întregii lumi amintește, în boxa ei de lemn, de panopticul unui muzeu de criminalogie. De aceea nu prezintă importanță cine dintre ei și ce fel de grimasă afișează. Mai important este faptul că nu

izbutesc să ascundă sub grimase și schimonoseli adevărata lor stare sufletească: deprimarea pe care o simt față de probele crimelor, ce se înmulțesc necruțător.

Firește, Seiss-Inquart, cel cu ceafa roșie, mestecă aparent nepăsător *chewing-gum* în timpul ședinței tribunalului. Nu cred însă că se gîndește în momentul acela care firmă din New York sau Chicago fabrică un *chewing-gum* mai gustos, sau ce este mai folositor în această zaharicală inofensivă: pepsina, zahărul sau siropul de fructe? Morții din Olanda și Austria sînt înșiruiți în dosarele lui Seiss-Inquart aduse în fața tribunalului.

Firește, Rosenberg afișează cînd îngîndurarea obosită a unui gînditor de provincie, cînd zîmbetul unui Bursch[1] care se distrează. Dar tocmai Rosenberg joacă mai prost decît ceilalți rolul pe care-l afișează: vădit copleșit de frică, e de o paloare sumbră, buzele îi sînt roase de propriile-i mușcături, privirile îi sînt tulburi. Ce n-ar da el acum ca acea „Cuvîntare a Reichsleiterului Rosenberg cu privire la problema Răsăritului, ținută în cerc restrîns, la douăzeci aprilie una mie nouă sute patruzeci și unu", să nu treacă prin mîinile acuzatorilor sovietici și să nu ajungă pe masa tribunalului!

Căci în această cuvîntare, rostită în ziua cînd Hitler îl numise în postul de împuternicit pentru „amenajarea spațiului Europei orientale", acest criminal de mare anvergură expusese, înainte de izbucnirea războiului, în mod extrem de amănunțit întregul program al maniacilor hitleriști cu privire la cotropirea și colonizarea Uniunii Sovietice. Criminalilor de proporții mai mici din „cercul restrîns" li s-a dat în această cuvîntare un plan ce s-a copt cu anii, planul radical de desființare a oricărei organizații de stat la răsărit de Germania și li s-a pus în vedere să nu crute pentru atingerea acestui țel nici sîngele rus, nici cel ucrainean, nici cel

[1] *Bursch* — Student care face parte dintr-o corporație, studențească, vestită prin chefuri, dueluri etc (n. ed.).

bielorus, nici orice alt sînge, dacă acesta aparține vreunui popor sovietic.

Cu gravitatea unui nebun care și-a pierdut mințile, chipurile, „de prea multă învățătură", făcînd paradă de anumite cunoștințe imaginare în „problema rusă" (Rosenberg demonstrează și acum „cunoașterea Rusiei" ascultînd fără cască — singurul dintre toți inculpații — cuvîntările sovieticilor), el a elaborat cele „două uriașe" sarcini ale hitleriștilor : în primul rînd, asigurarea aprovizionării cu alimente și a economiei de război a Germaniei prin jefuirea Uniunii Sovietice și, în al doilea rînd, eliberarea Germaniei „pentru totdeauna de presiunea politică dinspre Răsărit".

„Țelul politicii germane în Orient, cu privire la ruși, constă în a-i întoarce pe acești moscoviți, care au specificul lor propriu, spre vechile tradiții și a-i îndrepta din nou cu fața spre Răsărit. Întinderile siberiene sînt uriașe..."

Cu alte cuvinte, Rosenberg, în speculațiile lui savante, ridică mîna asupra roadelor întregii noastre istorii, începînd cu Petru cel Mare și chiar mai dinainte — cu Ivan al patrulea, cel Groaznic. Prinzînd cîndva, pe băncile de școală din Rusia, cîte ceva despre occidentaliști și slavianofili, maniacul german s-a pus să-i instruiască pe SS-iști, care-și pregătiseră bicele pentru subjugarea „moscoviților".

„Lupta dintre Turgheniev și Dostoievski a fost un simbol național. Sufletul rus nu și-a găsit ieșire nici într-o direcție, nici în cealaltă. Dacă rușii vor fi izolați acum de Occident, acești ruși își vor aduce poate aminte de forțele lor inițiale și de spațiul căruia îi aparțin."

Rosenberg oferea rușilor pentru mulțumirea lor sufletească spații în Siberia, iar tot restul îl organiza în „patru comisariate germane". Comisariatul Reichului pentru ținuturile baltice — de la *Petersburg,* prin lacul Ilmen, pînă în Ucraina. Acest comisariat avea să cuprindă și Bielorusia, care urma să fie un fel de rezervație, un centru de concentrare a tuturor elementelor primejdioase din punct de vedere social. Apoi comisariatul Reichului pentru Ucraina, în care savan-

tul mistuitor al Orientului a inclus și Tambovul, și Saratovul, și Voronejul, și Kurskul, deoarece, după cum a declarat el, „regiunea de cernoziom, constituind regiunea cea mai roditoare din Rusia, poate fi foarte bine repartizată guvernului ucrainean." Urma Caucazul, cu hotarele la răsărit de Volga și mai la sud de Rostov.

„În sfîrșit, al patrulea comisariat urmează să fie Rusia propriu-zisă, adică spațiul cuprins între *Petersburg*, Moscova și Ural. Cu acest prilej trebuie să relevăm că astăzi noi nici (cu două luni — fie-ne permis a remarca — înainte de agresiunea împotriva U.R.S.S.) nu sîntem dușmanii poporului rus. Noi, toți acei care i-am cunoscut pe ruși în trecut, știm că fiecare rus este un om extrem de amabil, ba chiar și cult, dar nu are stăpînirea de sine ce-l caracterizează pe europeanul occidental..."

Chiar așa ! Ascultîndu-i acum pe acuzatorii sovietici citind acest document, Rosenberg are prilejul să cunoască mai îndeaproape stăpînirea noastră de sine și să reflecteze cu creierul lui aprins asupra pronosticurilor sale cu privire la viitorul Uniunii Sovietice, asupra filozofiei sale despre „sufletul rus", asupra tuturor celor „patru comisariate" ale sale și în deosebi asupra celui de-al patrulea, asupra „Rusiei propriu-zise".

Nu, tare greu îi vine hitleristului orientolog să afișeze pe banca acuzaților un zîmbet de condescendență obosită și atotînțelegătoare. Se întunecă tot mai rău la față, îi tremură gura, neputîndu-se stăpîni. Documentele care-l demască abundă în dosarele Tribunalului Internațional. Și doar o singură cuvîntare de-a lui ținută într-un „cerc restrîns" de naziști ar fi suficientă pentru a-l trata ca pe un criminal de drept comun de o specie rară internațională. E rău de Rosenberg, n-ai ce spune.

Cu Frank e altă poveste. Acest „viteaz" amintește prin tipul lui pe bătăușii care la începutul „mișcării" din München năvăleau prin berării și aruncau, în numele dascălului lor Hitler, halbele de bere în capetele

comuniștilor și social-democraților. Frank n-are ce pierde. Prins la el acasă, în Bavaria, a fost nevoit să predea învingătorilor întreaga lui arhivă.

Treizeci și șase de volume cu procesele-verbale ale ședințelor guvernului german și ale partidului nazist, și, printre ele, jurnalele personale ale lui Frank, cuprind aproape întreaga perioadă de cinci ani, cît timp a fost guvernator general în Polonia.

Acest material este într-adevăr unic pentru a înțelege caracterul nazist în toată plenitudinea lui, dacă ne este îngăduit a desemna cu cuvîntul „caracter" cinismul cel mai autentic și mai pronunțat. De aci vor fi extrase, pentru explicarea crimelor naziste în specificul lor, întregi constelații de mîrșave aforisme, care n-au fost întrecute nici chiar de Hitler.

Nu în zadar, după cum a notat în jurnalul său Frank, Hitler i-a acordat „titlul de onoare de mare om politic realist al Răsăritului" și nu în zadar însuși Frank a spus despre sine: „Am fost, sînt și voi fi juristul cel mai reprezentativ din perioada luptei național-socialismului".

Căci acest „jurist" a exprimat ca nimeni altul *conștiința juridică* a Germaniei lui Adolf Hitler. Ca model pentru asemenea conștiință juridică germană, aplicată Răsăritului, poate servi orice rînd din jurnalul lui Frank și ar fi greu să scoatem din el vreun model mai grăitor: fiece rînd atacă rațiunea omului ca microbii tetanosului.

„În principiu, întreaga Europă și Germania nu pot ființa decît pe spinarea Răsăritului".

„Dacă aș veni la führer și i-aș spune: Führerul meu, îți raportez c-am nimicit din nou o sută cincizeci de mii de polonezi, el ar spune: Bine ai făcut, dacă aceasta era necesar."

„Faptul că condamnăm la moarte prin foame un milion două sute de mii de evrei e de la sine înțeles. Firește, dacă evreii nu vor muri de foame, aceasta va provoca accelerarea și intensificarea măsurilor îndreptate împotriva evreilor."

„Aci noi am început cu trei milioane și jumătate de evrei, astăzi n-au mai rămas din ei decît cîteva companii de muncă. Toți ceilalți — vom spune noi cîndva — au emigrat."

„Cînd vom cîștiga războiul, atunci, după părerea mea, polonezii și ucrainienii, și tot ceea ce este în preajma lor, vor putea fi prefăcuți în tocătură. Fie ce-o fi..."

Ce-i rămîne de făcut „celui mai reprezentativ jurist" pe banca acuzaților? Rînjește. Încearcă să-i distreze pe vecinii săi, care de mult nu-i mai acordă nici o atenție; li s-a urît cu rînjetul lui încremenit. I s-a lipit de față fără voia lui! E rîsul unui spînzurat. Un spînzurat nu-i stăpîn pe expresia trăsăturilor sale. El a scris: „Fie ce-o fi". Știe prea bine ce o să fie cu el. Se preface a fi vesel, fiindcă cuferele cu arhiva lui se află într-o cameră a tribunalului, și totul e pierdut...

Keitel are o expresie de imobilitate pietrificată. E soldat. El nu-i „juristul cel mai reprezentativ", dar i se pare că are suficiente motive juridice ca să nu fie judecat, deoarece soldații nu sînt judecați.

De aceea, despre el nu se poate spune că șade în fața judecății tribunalului. Nu. El parcă *asistă* la judecată. El e, ca să spunem așa, nevoit să asiste la ședințele tribunalului. Și. deoarece acolo regulamentul cere să șezi, atunci ce poate face? Dar el, dacă ne putem exprima astfel, șezînd, păstrează poziția de drepți, încremenită, a soldatului, în exercițiul funcțiunii, față de care în fond este indiferent.

Dar și după zbîrciturile împietrite de pe obrajii bătrîni ai lui Keitel se poate vedea cît de mult l-a tulburat apariția în sala tribunalului a umbrei vii a Stalingradului. A căutat el mult să se stăpînească. Deodată începu să freamăte din întreaga-i făptură. Cînd dădea din cap afirmativ, cînd îl mișca brusc a negare, se încrunta, începea să rîdă silit, acoperindu-și repede fața cu mîna de parcă ar fi vrut să șteargă cu palma expresia nepotrivită cu firea lui: îi vine greu să rîdă.

Îi vine greu nu numai să rîdă, căci rîsul silit se ghicește numaidecît. Greu își poate păstra poza teatrală, forțată, toată mimica lui de măscărici de bîlci. Pentru că în momentul de față, pe banca acuzaților, o singură atitudine e firească, pe care n-ar putea-o ascunde nici cel mai bun actor : așteptarea înfrigurată și de nestăpînit a ceea ce va urma peste o clipă, peste o oră, o zi. Ce demascare nouă urmează ? Ce dovadă nouă ? A apărut umbra Stalingradului. Vor apare umbrele a zeci și zeci de mii de morți, victimele asasinatelor săvîrșite din voința și vina inculpaților. Și ei așteaptă aceste noi procesiuni ale necruțătorilor martori ai adevărului...

Göring și Hoess aveau intenția, cînd a început acuzarea sovietică, să arate că nu sînt de loc dispuși să asculte. Își aduseseră niște cărțulii și se ocupau cu lectura, ca niște turiști călătorind într-un vagon-salon prin muntoasa Bavarie. Dar acest tertip de actor de mîna a treia n-a ținut mult. Göring se apleca din ce în ce mai des spre posomorîtul Ribbentrop și îl întreba ce a spus acuzatorul ? Apoi începu să-și apropie casca de o ureche, pentru ca pînă la urmă, resemnîndu-se, să-și pună casca la fel ca toți ceilalți.

După audierea lui Paulus nu și-a mai adus cărțulia, și-a uitat rolul de turist în vacanță și a devenit din nou ceea ce este : un inculpat, numai un inculpat, nici mai mult, nici mai puțin...

Acuzarea sovietică a imprimat parcă un nou ritm activității calme, măsurate a tribunalului. Demascarea criminalilor s-a accentuat prin evocarea faptelor sîngeroase, nemaiîntîlnite, săvîrșite pe întinderile uriașe ale Răsăritului, pe pămînturile popoarelor sovietice. Totul a căpătat amploare : proporțiile crimelor, numărul victimelor, profunzimea suferințelor îndurate. Totul s-a mărit considerabil în comparație cu nenorocirile Apusului. Rîurile de lacrimi s-au prefăcut în mări. Cimitirele orașelor au căpătat dimensiunile unor cimitire de regiuni, țări și state întregi.

Nu se poate ascunde de furtuna purificatoare, care o amenință, adunătura aceea de gnomi mîrșavi ai în-

tunericului, scoși la lumină din subterana înecată de fumul otrăvitor al crimelor fasciste.

Cuvîntul adevărului, cuvîntul mîniei și al dreptății risipește acest fum. Cerul se înseninează. Suflul victoriei, de care este pătrunsă măreața cauză a Tribunalului Internațional care-i judecă pe criminalii războiului mondial, împrăștie mirosul de ars și de fum, înseninînd tot mai mult zările îndepărtate.

Nürnberg, 1946

ÎN APĂRAREA PĂCII

PRIMĂVARA

Nici nu-ţi vine a crede că s-a şi scurs un an de cînd neuitata primăvară a Victoriei şi-a purtat tunetele şi şi-a rostogolit apele vesele, desfăşurîndu-şi larg aripile.

Auzeam parcă zvonul ei melodios încă în iarnă, mărşăluind pe zăpadă şi gheaţă, cînd a început ofensiva din ianuarie pentru Vistula, şi, Armata Roşie, răzbind spre Kielce şi Radom, a deschis marşul ei triumfător în Apus.

Din acea clipă totul s-a desfăşurat năvalnic şi se părea că anotimpurile nu dovedesc să fie în pas cu înaintarea trupelor noastre: pe zăpadă şi pe gheaţă, drapelele roşii au străbătut întreaga Polonie, au atins fostele granițe inexpugnabile ale duşmanului nostru, au trecut peste ele şi s-au întins ca o panglică fără capăt deasupra Oderului.

Da, zăpada se mai aşternea pe pămînt, iar noi ştiam încă de pe atunci că Armata Victoriei a pătruns adînc în trupul duşmanului şi a ridicat ameninţător deasupra capului lui sabia răzbunării: Berlinul aştepta, tremurînd, ultima lovitură. Cîntecul rusesc răsuna deasupra străvechilor pămînturi germane — a doua

zi urma să pătrundem în Saxonia prin sud, în Mecklemburg, prin nord.

Armata Roșie a făcut numeroase campanii glorioase în anii Marelui Război pentru Apărarea Patriei, dar campania din Germania va rămîne pentru multă vreme o capodoperă neîntrecută a artei militare. Academiile vor pregăti șefi militari pe baza exemplelor ilustrate de modul în care au fost fărîmițate trupele germane în Pomerania, cînd s-au năruit ultimele speranțe ale marelui stat-major german de a mai realiza o contralovitură serioasă.

Se apropia primăvara, apa acoperea cîmpiile, rîurile se revărsau. Se părea că stihia dezlănțuită poate opri, poate reține totul, poate schimba evenimentele. Dar o altă forță — forța popoarelor eliberate, pe care o întruchipa și o cuprindea în inima ei cea mai măreață dintre armatele lumii — a învins stihia, așa cum se mai întîmplase de atîtea ori în anii precedenți ai războiului. Aprilie, poate cel mai serios inamic al războiului — luna vînturilor — descătușînd pămîntul, a eliberat parcă prin căldura răbufnirii sale puterea ostașilor sovietici în toată măreția ei. Luna năvalnică a primăverii a devenit luna ofensivei istorice a Armatei Roșii, care a adus Europei occidentale eliberarea de sub cizma hitleristă.

În aprilie, drapelele noastre și-au continuat înaintarea prin Balcani și Cehoslovacia, aducînd mult dorita libertate și independență popoarelor slave, frățești. În aprilie au început operațiile în Austria, și în ziua de treisprezece a căzut Viena. Bătrînilor vienezi nu le plăcea cifra treisprezece. Odinioară era greu să găsești pe străzile Vienei o casă cu numărul treisprezece: era înlocuită cu numărul doisprezece „a". Și, în ziua de treisprezece aprilie, bătrînii vienezi, dintre cei care se împăcaseră cu „Anschlussul" și cu dominația „celui de-al treilea Reich", au putut spune că au avut ghinion! Dar pentru Austria viitorului, pentru Viena liberă, această dată a lunii aprilie a căpătat altă însemnătate: a deschis o eră nouă.

În zgomotosul aprilie, Oderul a rămas cu mult în urma armatelor Frontului Bielorus; ele ieșiseră la

Elba, iureșul atinsese punctul său culminant; soldații Țării Sovietelor pătrunseseră în Berlin din răsărit și din sud!

Războiul se apropia de sfîrșit. Bubuitul tunurilor creștea din ce în ce mai tare, dar fiecare soldat își dădea seama că luptele sînt pe sfîrșite; fiecare om auzea glasul sufletului său: mîine, mîine!

Trei zile după ce comunicatele au început să anunțe luptele de la Berlin, în Saxonia, lîngă orașul Torgau, Armata Roșie a întins trupelor aliatului ei mîna. Germania lui Hitler, ca stat unitar, nu mai exista. Trupul ei, trupul unui monstru îngrozitor, care mai ieri copleșise aproape întreaga Europă, era spintecat în două, și fiecare parte își dădea sufletul. Clipa mult așteptată a acelei lovituri nimicitoare, pe care o visau popoarele și în numele căreia, ca în numele celei mai înalte dreptăți, ele aduseseră atîtea jertfe — tinerețe, fericire, talente, bogăție, sînge — această clipă sosise!

Îmi amintesc liniștea și solemna evlavie ce domneau în sala albă, lungă, uriașă din Palatul Mare al Kremlinului, cînd, la ședința Sovietului Suprem, a răsunat în difuzor glasul vibrînd de emoția fericirii împlinite al lui Iosif Vissarionovici Stalin, vestind evenimentul istoric: Germania hitleristă e zdrobită, culcată la pămînt, ceasul victoriei definitive se apropie. Era o clipă de un uimitor avînt sufletesc și de o neasemuită unitate a sentimentelor și înțelegerii.

În ziua aceea am auzit salvele de tun la Kremlin, lîngă clopotul lui Ivan cel Mare, și aceste bubuituri asurzitoare ale salvelor mă înălțau parcă deasupra Moscovei. Luminile, după nesfîrșitele seri și nopți de beznă silită, își lepădaseră fașele de întuneric, și orașul, care își recăpătase vederea, orașul renăscut, întinerit, răspundea la salve cu ecouri vesele, triumfătoare.

Așa s-a scurs aprilie — luna viiturilor. În ultima zi a lunii, îmi amintesc că mă desprindeam pentru o oră-două de la treburile mele și mă apropiam mereu de planul orașului Berlin ce atîrna de o săptămînă întreagă pe peretele camerei mele. Ca fiecare om ce știe carte — adulți și copii — urmăream în acele zile

uimitoare înaintarea diviziilor sovietice pe străzile capitalei germane, pas cu pas, literalmente, de la o stație de tramvai la alta. Trupele noastre ajunseseră la gara Anhalt. Ele curățau Tiergartenul de fasciști. Prin coridoarele subterane ale *untergrundului*[1], din care fasciștii făcuseră ultimul lor bastion — al bandiților și al sinucigașilor — peste munții de moloz, peste împletitura grinzilor de fier ale clădirilor, sfîrtecate de artileria noastră, ostașii Armatei Roșii înaintau năvalnic, din toate părțile, către centrul orașului.

În unele clipe nici nu-mi venea a crede că mă aflu la Moscova, în camera mea, ale cărei geamuri se făcuseră țăndări de trei ori de pe urma bombardamentelor teroriste germane, și că urmăresc, pe harta Berlinului, cum se năruie, se prăbușesc în neant ultimele cuiburi de rezistență ale citadelei naziștilor, care înfricoșase cîndva lumea. Nu se prăbușea numai Berlinul — oraș poreclit, după o expresie plastică consacrată, „vizuina fiarei". Se sfărîma întreaga „axă" pe care, ca o ghioagă sau un buzdugan, o ridicase amenințător această fiară în Europa și Asia. Tocmai în ultimele zile și ore ale lunii aprilie, Italia de nord a fost curățată de dușman, și Mussolini, care fugise ca un hoț de judecata poporului, prins și executat de popor, atîrna cu picioarele în sus într-o piață din Milano, sfîșiat și țintuit la stîlpul infamiei. O femeie a tras în cadavrul lui cinci focuri de armă, după numărul fiilor ei uciși în război, și tot globul pămîntesc a aflat acest act de o ură firească: așa se cuvine acelora care poartă răspunderea pentru adînca durere a lumii, care au provocat și dezlănțuit crunta năpastă a războiului!

Nicicînd evenimentele nu au pus stăpînire pe sufletele oamenilor cu atîta putere ca în acele zile din preajma lunii mai. Niciodată clipele în scurgerea lor n-au adus cu atîta generozitate răsplata așteptărilor zămislite în gînd și simțire. Hitleriștii se mai luptau, recurgeau la viclenii, la provocări, se predau în apus, pentru a se apăra mai puternic în răsărit, se străduiau,

[1] Metrou (în lb. germană) (n. ed.).

nădăjduiau în ultima clipă să-i despartă pe aliaţi, aţîţîndu-i pe unul împotriva altuia. Sperau să scape de moarte. Dar moartea se ţinea lipcă de ei. A sosit şi i-a cuprins pe veci.

Parada de Întîi Mai în Piaţa Roşie din Moscova nu putea fi numită încă o paradă a victoriei. Totuşi, a fost o paradă a victoriei. A fost parada victoriei Uniunii Sovietice — aşa o simţea poporul, o voia, ardea de dorinţa de a primi măreaţa, dreapta răsplată pentru eroismul său, pentru sacrificiile sale. Numai victoria putea fi această răsplată.

— „În curînd oare?" întreba parcă poporul. „În curînd", răspundeau parcă trupele de la primul la ultimul şir, de la mareşali pînă la elevii şcolilor *Suvorov*.

Da! Şi s-a întîmplat curînd! În cea de-a doua zi a sărbătorii de Mai a sosit vestea că unităţile Armatei Roşii au cucerit complet capitala Germaniei. Berlinul a căzut.

Printre capitalele, cetăţile şi oraşele care au fost cîndva cucerite de trupele noastre, numele oraşului Berlin a ocupat un loc cu totul deosebit, nu numai datorită sensului şi semnificaţiei istorice a succesului Armatei Roşii, ci şi prin măreţia bătăliei noastre pentru acest oraş cu o populaţie de multe milioane de locuitori, transformat în cetate. Caracterul masat şi puterea loviturii noastre asupra Berlinului n-are asemănare. E de ajuns să cităm un singur fapt. Mult mai tîrziu, într-o discuţie pe care am avut-o cu un mareşal al Armatei Sovietice pe acel teritoriu al Berlinului, unde Germania a semnat capitularea, acesta mi-a spus:

— În bătălia pentru Berlin am reuşit să concentrăm peste şase sute guri de tun pe un kilometru de front. Vă daţi seama ce înseamnă aceasta? În timp ce, pînă la bătălia pentru Berlin, strîngeam pentru ruperea fronturilor, arareori peste două sute guri de tun pe kilometru...

Aşa a început luna, aşa a început înflorirea primăverii. Istoria i-a hărăzit să devină luna capitulărilor fasciste. Vîntul de primăvară al victoriei spulbera

fronturile dușmane ca pe un nisip uscat. După capitularea uriașei garnizoane din Berlin a urmat capitularea din Danemarca, din Olanda, din nord-vestul Germaniei, din Italia de nord... Zi de zi soseau vești, anunțînd că soldații germani se predau mereu cu sutele de mii, iar după șase zile, la opt mai, comandamentul suprem german a îngenuncheat și a semnat convenția de capitulare necondiționată a tuturor forțelor armate germane.

Cine nu-și amintește acea dimineață de după capitulare, cînd poporul nostru, atingînd culmea ascensiunii sale și eliberat de povara celor patru ani de război fără precedent, pe care o aruncase de pe umerii lui, dădu buzna în stradă, de bucurie, în toate orașele și satele minunatei noastre Patrii? Era bucuria viteazului care s-ar părea că-și dă seama pentru întîia oară cu toată făptura sa de forța lui nemărginită și dătătoare de viață și cu o candoare de copil își cîntă fericirea victoriei sale. Salutul Moscovei din mii de guri de tun a fost doar ecoul acestui cîntec de bucurie al întregului popor, după cum luminile rachetelor din Moscova, care au umplut în acea seară cerul, răsfrîngeau doar strălucirea de care era luminat Omul.

Și iată că s-a scurs un an și o nouă primăvară, primăvara Păcii, a sosit pe pămînt.

Ne amintim cu mîndrie și recunoștință de primăvara trecută, primăvara Victoriei. Cunoaștem, ca niciodată, puterea noastră, căci am simțit-o în roadele cucerite prin eroismul neprecupețit al militarului nostru și prin munca neprecupețită a muncitorului nostru. Prețuim și păzim puterea noastră ca pe o comoară și o vom spori, o vom desăvîrși, o vom dezvolta, ca pe un talent ce ne-a fost dăruit de natură.

Și după cum poporul nostru a fost cel dîntîi în războiul pentru victorie, tot așa va fi cel dintîi și în lupta pentru pace, pentru primăvara Păcii.

1946.

INTELECTUALITATEA ŞI LUPTA PENTRU PACE

Mikluho-Maklai, gloriosul călător rus de-a lungul insulelor din Oceanul Pacific, a fost primul care a explorat în deceniul al optelea al veacului trecut țărmul necunoscut al Noii Guinee, ce a căpătat apoi numele lui — țărmul Maklai. Pe urmele călătorului s-au năpustit imediat asupra țărmului Maklai neguțători hrăpăreți, în goană după bogățiile acestui ținut virgin. Setea de cîștig i-a împins pe acești neguțători să exploateze populația insulară lipsită de apărare. Tîlharii exterminau poporul.

Mikluho-Maklai a protestat cu vehemență împotriva asupririi neomenești a unui popor întru nimic vinovat și a suferit de pe urma faptului că, fără voia sa, a deschis capitaliștilor calea spre noi pămînturi bogate. Dar totul a fost în zadar, legea junglei triumfa, capitaliștii își sporeau cîștigurile pe spinarea noilor lor sclavi.

În condițiile dominației capitaliste gîndirea umană are într-adevăr un tragic destin. Nici o descoperire, nici o invenție nu scapă ochiului de polițist al fiarei rapace ațintit asupra lor. Orice nouă cucerire a geniului uman este furată de Diavolul Galben și folosită de el împotriva omului.

Prin esența ei, știința este menită să ușureze și să înfrumusețeze viața omului pe pămînt. Dar orînduirea care se întemeiază pe profitul personal al bogătașilor obținut pe seama sărăcirii poporului, orînduirea în care mîrșavul cuvînt „profit“ a devenit o divinitate, într-o asemenea orînduire știința nu poate fi pusă în slujba omenirii.

Ultimul exemplu al tragediei oamenilor de știință în statul burghez l-a arătat lumii întregi experiența lucrărilor în domeniul fizicii nucleare.

Știința a deschis omului o cale cu adevărat fantastică spre un izvor de energie nemaipomenit, nemaiîntîlnit. S-ar părea că toate forțele inventivității, măiestriei, talentului și inspirației omului ar trebui să fie acum îndreptate spre folosirea acestei geniale descoperiri. Ea ar trebui să reînnoiască toate metodele muncii mecanice, să săvîrșească o revoluție în industrie, să reconstruiască și să sporească capacitatea mașinilor de pe vase și căi ferate, să mute, acolo unde e nevoie, albia rîurilor, să dezvăluie adîncurile munților. Ea ar trebui să ușureze nemărginit munca pe pămînt, asigurînd fericirea generațiilor viitoare.

Dar capitaliștii au pus mîna — cu puterea de înhățare a unui pavian — pe această descoperire a fizicienilor, silindu-i s-o îndrepte spre scopuri distrugătoare.

Ce intenții au prezumțioșii fabricanți de bombe atomice? Ei vor să terorizeze popoarele de pe globul pămîntesc, să le supună puterii lor. Ei vor să răzăluiască de pe tot globul aurul care nu a luat încă drumul safeurilor americane de oțel, să strîngă toate bogățiile imaginabile numai în pumnul lor.

Fabricanții de bombe atomice nu-și mai ascund de mult poftele nesățioase. Acum au lansat din nou — fără nici un scrupul — în fața lumii întregi planul unui nou război mondial.

Domnul Cannon s-a dat de curînd de gol în plenul Camerii reprezentanților a S.U.A. În calitate de președinte al comisiei de investiții, el a cerut pentru viitorul an bugetar șaisprezece miliarde de dolari pentru forțele armate. A declarat că o dată cu sem-

narea pactului Atlanticului de Nord, americanii au căpătat suficiente baze militare. Dar, vedeți dumneavoastră, americanii sînt încă departe de a poseda suficiente avioane de bombardament pentru „transportul“ bombelor atomice.

Fără a-și ascunde gîndul, în văzul și auzul tuturor, domnul Cannon a explicat stăruitor și precis unde intenționează să „transporte“ bombele atomice: „Trebuie să lovim Moscova și orice alt oraș din Rusia în prima săptămînă a viitorului război. Trebuie ca în cursul primelor trei săptămîni să prefacem în ruine fiecare centru militar al Uniunii Sovietice.“

Țelul capitaliștilor este limpede și fără această găunoasă lăudăroșenie a lui Cannon în fața congresului american. Acest țel este subjugarea de către Diavolul Galben nu numai a Uniunii Sovietice ci și a întregii Europe, iar apoi a tuturor celorlalte continente.

Intelectualitatea din toate țările trebuie să înțeleagă azi, să înțeleagă neîntîrziat, chiar acum, că, în lumea burgheză, pe urmele marilor exploratori ce descoperă țări necunoscute, pe urmele geniilor științei, ale inventatorilor și maeștrilor muncii, pășește, la braț cu lăudărosul și găunosul congresman Cannon, neobrăzatul înrobitor al omului, tîlharul pentru care nu există nimic sfînt și nobil, pentru care nu există decît propriul său buzunar, propriul său pîntec umflat. Orice știință înaltă care nu produce dolari e disprețuită de acest stăpînitor. Orice știință care promite un dolar în plus — el o cumpără. Orice știință care poate elibera munca omului — el o urăște.

Fără îndoială, majoritatea intelectualilor din Statele Unite ale Americii sau din Europa Occidentală își dă seama că un nou război mondial — dacă domnii Cannon îl vor dezlănțui — va avea urmări catastrofale pentru întreaga omenire. Fără îndoială că cei mai mulți dintre savanți nu vor război, ei sînt pătrunși de bunăvoință față de oameni și nu se lasă impresionați de urletele setoase de sînge ale lui Cannon și ale celor de teapa lui.

Dar își dau ei oare seama că pe lume există o forță cît se poate de reală în stare să preîntîmpine războiul?

Pentru acei care nu-și dau încă seama de acest lucru, Congresul Mondial al Partizanilor Păcii caută să fie o stea călăuzitoare.

Sute de milioane de oameni din toate colțurile lumii își trimit reprezentanții la Paris pentru ca ei să rostească, într-un singur glas răsunător, un puternic: „NU!"

Nu, popoarele nu vor un nou război! Popoarele nu vor îngădui să curgă sîngele mamelor și copiilor, nu vor îngădui să i se răpească tinerei generații dreptul la viitor, dreptul la viață! Prin unitatea și fermitatea voinței lor de pace, popoarele se vor apăra împotriva distrugerii.

Pacea poate fi organizată, pacea poate fi făurită. Puterea omului, creat pentru o viață socială, este nemărginită. Această putere generează viața însăși. Această putere e în stare să biruie orice rău. Și răul războiului nu poate să nu cedeze în fața voinței organizate de pace a popoarelor.

Unindu-se în lupta pentru pace cu muncitorii înaintați, cu democrația cu adevărat populară, intelectualitatea mondială nu numai că va ajuta omenirea să se elibereze de primejdia războiului, ci va face un pas deosebit de important pe calea eliberării culturii umane, a gîndirii umane.

Cînd planurile congresmenilor belicoși de tipul lui Cannon vor fi nimicite, cînd se va pune capăt crimei urzite împotriva omenirii și ațîțătorii la război vor bate în retragere în fața apărătorilor păcii, atunci se vor prăbuși calculele mîrșave ale capitalismului de a folosi știința în scopurile sale.

Spunînd: „Nu, nu trebuie să fie război!", intelectualitatea spune totodată: „Nu, știința nu va admite ca roadele ei să fie folosite în scopuri criminale! Știința nu deschide calea spre noi și noi cunoștințe pentru a spori profiturile capitaliștilor. Diavolul Galben nu va izbuti să îndrepte gîndirea umană spre răul omului!"

Intelectualitatea sovietică, cu ajutorul clasei muncitoare și în deplină unitate cu ea, pășește de mult pe calea slujirii neprecupețite a poporului. Descoperirile

făcute de oamenii de știință din Uniunea Sovietică nu pot fi răpite de către negutătorii hrăpăreți, deoarece în țara oamenilor muncii aceștia nu există. Pe urmele omului de știință ce descoperă ținuturi neexplorate nu pășește — în societatea sovietică — capitalistul împins de setea de cîștig personal, ci omul muncii, însuflețit de dorința de a îmbogăți întregul popor cu roadele gîndirii.

La Congresul Mondial al Partizanilor Păcii, intelectualitatea sovietică va întinde mîna intelectualității progresiste din numeroase alte țări pentru a arăta, prin acest gest de prietenie și de înțelegere reciprocă, singura cale posibilă spre victoria asupra primejdiei războiului, spre colaborarea internațională a adevăraților democrați din lumea întreagă în apărarea păcii.

1949.

ÎN NUMELE FERICIRII POPOARELOR

Toate valorile create de artiști în literatura universală au trăit și continuă să trăiască pentru că își trag puterea din concepția conform căreia viața este o permanentă activitate creatoare, din recunoașterea luptei drepte pentru o mai bună orînduire a societății, pentru propășirea popoarelor și a omului. În aceasta constă forța scriitorului, prin aceasta se explică influența artei sale.

Ideea păcii între popoare nu poate să nu stăpînească mințile și inimile artiștilor cuvîntului. Pacea este o condiție absolut necesară pentru existența culturii, pentru înflorirea ei. Numai o pace trainică și îndelungată asigură dezvoltarea energiei creatoare a națiunilor. Am fi putut trece sub tăcere acest adevăr evident și simplu, dacă nu ar fi fost negat sau denaturat de hoardele venale de scribi, lachei ai imperialismului, care îi ajută pe speculanții de profesie în negoțul lor cu armamentul.

Marele stegar al păcii și prieteniei între popoare este Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste.

Pacea între popoare a fost îndemnul înscris pe stindardul Marii Revoluții Socialiste din Octombrie. Această lozincă umanitară a Sovietelor a atras de partea lor pe cei mai mari scriitori din Europa și

America. S-au declarat prieteni ai tinerei societăţi sovietice — stegar al păcii — plini de mîndrie şi în auzul tuturor: Romain Rolland şi Anatole France, Bernard Shaw şi Theodor Dreiser, Henri Barbusse, Martin Andersen Nexö. Intrarea lor în frontul păcii a dat un puternic impuls mişcării progresiste din rîndurile intelectualităţii internaţionale, în fruntea căreia se afla înflăcăratul luptător pentru pace Maxim Gorki. Zeci şi sute de scriitori din toate ţările au luptat cu abnegaţie, de-a lungul anilor, în rîndurile partizanilor păcii.

Lupta pentru pace s-a contopit cu lupta împotriva reacţiunii, cu apărarea culturii împotriva fascismului. Şi aşa e şi firesc.

Reacţiunea şi cea mai agresivă întruchipare a ei — fascismul — condamnate de întregul mers al dezvoltării istorice a societăţii să dispară şi să dispară pentru totdeauna, nu pot fiinţa decît folosind violenţa, războaiele. Evenimentele de după cel de-al doilea război mondial ne arată cît se poate de clar acest lucru. Năzuinţa popoarelor de a-şi asigura independenţa faţă de orice înrobire a trezit o opoziţie înverşunată şi fără precedent din partea imperialiştilor, care au trecut la o agresiune militară împotriva statelor libere.

Împotriva cui şi-au trimis şi-şi trimit trupele actualele guverne ale Statelor Unite ale Americii, Marii Britanii şi Franţei? Unde trag tunurile lor? Peste care oraşe şi sate cad bombele aruncate de avioanele lor? Ce ape cutreieră dreadnoughturile[1] şi crucişătoarele lor?

Soldaţii americani şi englezi au otrăvit cu gaze pe partizanii greci care apărau dreptul Greciei la libertate. Aceşti soldaţi au incendiat satele chineze împreună cu copiii şi bătrînii ce locuiau în bordeie. Aceşti soldaţi bombardează acum oraşele din Coreea, căutînd să culce la pămînt un popor abia eliberat de sub îndelungatul jug japonez. Dar ce fac trupele ex-

---

[1] *Dreadnought* — Navă de linie cuirasată de mari proporţii (în l. engleză) (n. t.).

pediționare franceze în Vietnam? La ce „război murdar“ nu sînt oare gata aliații atlantici ai americanilor?

Nu, nici un fel de scrib nu va putea justifica infamia războiului de cotropire, fie el Upton Sinclair, care se bucură de un renume exagerat, sau Jules Romain, cu pretențiile sale de estet, sau pseudodemocratul Théodore Plivier, care dezertează trecînd de pe un front pe altul. Reclama ziarelor comerciale americane și a fițuicilor efemere franceze nu vor da prestigiu penei care preamărește violența împotriva popoarelor ce nu vor să cedeze pămîntul lor natal nici dolarului american și nici soldatului american.

Tîlharii războiului au fost și vor fi ridicați în slăvi de iscusiții afaceriști în ale literaturii și de magnații trusturilor de ziare. Scriitorul, demn de acest nume, a ridicat și va ridica în slăvi pacea.

Recent, am avut prilejul să particip, ca oaspete, la Congresul scriitorilor germani din Republica Democrată Germană. Am fost fericit să constat că în cercurile scriitorilor progresiști din Germania domină o profundă înțelegere a celor mai importante probleme literare. Scriitorii germani consideră lupta pentru apărarea păcii, împotriva primejdiei războiului, drept unul din principalele scopuri ale activității lor scriitoricești. Se întîlnesc în această privință artiști cu cele mai variate individualități și talente, de la Anna Seghers, Arnold Zweig, Bodo Uhse, Johannes R. Becher, Ludwig Renn, Berthold Brecht, Friedrich Wolf, Willy Bredel pînă la tinerii, dar de pe acum popularii poeți din Germania: Hermlin și Kurt Bartel.

Cînd, în cuvîntarea pe care am rostit-o la Congres, m-am referit la marea temă a păcii și am susținut că ea este într-adevăr cea mai măreață temă „eternă“ a poetului, atît de dragă și apropiată artistului autentic, cînd am declarat totodată că dacă aș fi lipsit de dreptul de a scrie despre pace, aș înceta să mai fiu scriitor și aș deveni omul cel mai nenorocit, cei prezenți în sală au răspuns la cuvintele mele cu o simpatie și o

aprobare atît de fierbinte, încît am înțeles că literatura germană progresistă este gata prin toate forțele talentelor ei — ale scriitorilor în vîrstă și ale celor ce abia au apărut pe tărîmul literaturii — să muncească cu însuflețire pentru consolidarea păcii în lumea întreagă, ajutîndu-și poporul să stîrpească molima nazismului și să dobîndească unificarea Germaniei pe baza muncii constructive.

Scriitorul contemporan nu-l va uita niciodată pe Maxim Gorki, care a propovăduit slujirea neprecupețită a poporului prin arta literară și, în primul rînd, slujirea solidarității internaționale, a păcii între popoare. Scriitorul nu va uita dîrzenia și entuziasmul cu care Romain Rolland a apărat cultura împotriva fascismului. Acești oameni au fost străjeri ai păcii, umaniști în adevărata accepțiune a cuvîntului, pilde mărețe și veșnic încurajatoare pentru scriitorii din toate țările.

Dacă, după anii copleșitori ai beznei și nelegiuirilor hitleriste, scriitorii germani s-au adunat într-un puternic și unit detașament și pășesc în primele rînduri ale intelectualității Germaniei democrate, apărînd pacea pentru patria lor și pentru toate popoarele, cu atît mai mari sînt speranțele noastre și cu atît mai puternică e convingerea noastră că forțele literare din celelalte țări se vor alătura mișcării de necuprins a adversarilor războiului !

Entuziasmul pe care-l trezește acum Apelul de la Stockholm în toate colțurile pămîntului nu este numai o demonstrație a puterii frontului păcii. Fiecare semnătură este o dovadă a hotărîrii personale a omului de a apăra pacea prin voința lui de pace, prin ura lui față de ațîțătorii la război. Fiecare semnătură este o chestiune de onoare pentru acel care spune: „Eu sînt pentru pace".

Pentru un scriitor, însă, semnătura pe Apelul de la Stockholm este și o manifestare a crezului său artistic în fața întregii literaturi, în fața cititorilor săi.

Semnînd apelul, scriitorul declară că el muncește în domeniul literaturii în numele fericirii generale a

popoarelor și a omului, că prin munca lui de artist este gata să ajute la construirea unei societăți drepte și că e pătruns de o încredere nețărmurită în viitor.

Pacea înseamnă viață, înseamnă copii fericiți, înseamnă înflorirea culturii — așa înțeleg, așa simt lupta lor neînduplecată împotriva ațîțătorilor la război cei mai buni oameni de pe pămînt, prietenii Uniunii Sovietice. Iată de ce orice scriitor cinstit este în mod firesc un luptător pentru pace, oricare ar fi limba în care creează, oricare ar fi țara în care trăiește.

1950.

ZORILE PĂCII

Prea curînd după sîngerosul război mondial s-a găsit un canibal care să declare în public că, după părerea lui, s-a vărsat prea puțin sînge.

Prea puțină vreme s-a scurs, se pare, de cînd a răsunat expresia care stigmatizează pe acest canibal și pe toți cei de teapa lui:

„Ațîțătorii la un nou război mondial".

Dar cîte nu s-au schimbat pe pămînt în această scurtă perioadă de timp, și ce lecții mari a primit omenirea care a trecut prin atîtea încercări în decursul istoriei sale!

In mod fățiș se încheie alianțe în vederea unor agresiuni militare. În mod fățiș se duc războaie care nu urmăresc alte țeluri decît acapararea de bogății și înrobirea popoarelor. Prin toate mijloacele tehnice imaginabile se înmulțesc îndemnurile la distrugerea satelor, a orașelor și a unor țări întregi împreună cu populațiile lor.

Totul a apărut în neobrăzata-i goliciune acolo unde se fabrică spre a fi exportate peste ocean noi suferințe pentru om. Vedem tot mai puțini domni, printre vinovații de actuala încordare a situației internaționale, care își mai pot ascunde adevăratele intenții, care mai

pot camufla cu o falsă nobleţe mîrşavele proiecte ale activităţii lor. Tot mai mult şi mai des aceşti domni, fie că sînt nevoiţi să-şi dea arama pe faţă, fie că fac pe grozavii, se căznesc să demonstreze cu orice preţ că pot fi lachei utili în slujba duşmanilor poporului.

Ne amintim foarte bine de asemenea lachei ai războiului ca, de pildă, profesorul Theodore Rosebury de la Universitatea Columbia din New York. În cartea lui *Pace sau ciumă* el a preamărit ciuma.

„Chiar în timpul războiului, scrie Rosebury, a predominat părerea că arma biologică este foarte murdară şi odioasă... Consider că e mai curînd o impresie de ordin afectiv decît o judecare raţională a problemei... Ce deosebire este dacă omul moare de o moarte uşoară sau de o moarte chinuită, tot mort va fi. Nu poţi fi mai mort decît un cadavru."

„După părerea mea, scrie el mai departe, concepţia, după care armele biologice de distrugere sau oricare alte tipuri de arme ar fi deosebit de „îngrozitoare" sau „mai rele" din punct de vedere moral, nu urmăreşte vreun scop folositor şi nu este cu nimic justificată."

Theodore Rosebury consideră drept un „scop folositor" războiul biologic, iar un „scop dăunător" — pacea. Eu personal nu am întîlnit formule care să definească mai desăvîrşit însăşi esenţa canibalismului contemporan al yankeilor, decît această formulă a profesorului de la Universitatea Columbia.

Nu toţi aţîţătorii la război declară cu glas tare că vor război. Mulţi, şi adeseori cei mai proeminenţi, se ascund deocamdată după storurile întunecate ale cabinetelor, sau discută foarte încet în saloane confortabile sau în birourile de afaceri şi administraţiile faimoasei străzi din New York, al cărei nume noi nu l-am pomenit niciodată cu plăcere.

Dar cîte nume sumbre de asemenea ideologi ai exterminării n-au fost pomenite numai în decursul ultimului an!

Cărui fapt datorăm noi publicitatea neobişnuit de largă pe care au avut-o aceste nume în toate ţările?

Datorăm acest lucru mişcării cu adevărat populare a luptătorilor pentru pace, mişcare care a cuprins

ambele emisfere, care a crescut deosebit de furtunos în țările de democrație populară, mișcare în fruntea căreia se află marea noastră Uniune Sovietică.

Să ne închipuim pentru o clipă ce ar fi devenit de pe acum Organizația Națiunilor Unite, dacă nu ar fi răsunat în incinta ei glasul Uniunii Sovietice! Ce s-ar fi ales din acest for internațional creat pentru apărarea păcii, dacă pacea nu ar fi fost apărată, susținută de admirabila delegație sovietică, cu sprijinul reprezentanților statelor de democrație populară?

Organizația Națiunilor Unite s-ar fi transformat într-un fel de uniune lărgită a țărilor Atlanticului de Nord, dacă ar fi amuțit în ea glasul de protest împotriva războiului, ce se aude acum în lumea întreagă.

Uniunea Sovietică își va îndeplini, desigur, și de acum înainte datoria, va aminti, fără încetare, că Organizația Națiunilor Unite a fost creată în scopul menținerii păcii între popoare și nu pentru război, nu pentru ca sub steagul unui număr mai mare de națiuni să se camufleze nimicirea unui număr mai mic de națiuni.

Delegația sovietică de la O.N.U. se sprijină, în nobila ei misiune, pe puterea și prestigiul internațional al statului pe care-l reprezintă. Glasul Uniunii Sovietice răsună tot mai puternic. Și puterea acestui răsunet crește, întrucît cauza păcii, apărată de țara noastră și de guvernul nostru, ca o problemă de viață, este sprijinită de mișcarea tot mai puternică a partizanilor păcii din toate țările.

Lupta pentru pace a devenit o realitate care pune frîu activității ațîțătorilor la război, demască peste tot și pretutindeni pe criminalii care mai stau la pîndă. Luptătorii pentru pace trag la o parte storurile cabinetelor întunecate, deschid ferestrele saloanelor confortabile, intime, unde discută liniștit adevărații organizatori ai măcelurilor, pentru care războiul este un „scop folositor", după expresia precisă a lacheului lor — profesorul de la Universitatea Columbia.

Demascîndu-i pe ațîțătorii la război, partizanii păcii își manifestă totodată hotărîrea de a apăra cu fermitate, prin puterea unității lor închegată din sute și mi-

lioane de tovarăşi de năzuinţe, toate popoarele împotriva unor atentate la libertatea şi drepturile lor. Luptătorii pentru pace sînt în primul rînd luptători !

Iată de ce lagărul războiului dezlănţuie atacuri atît de aprige, susţinute şi violente împotriva lagărului păcii. Aţîţătorii la război au şi început să înţeleagă foarte bine că nu li se vor ierta crimele. Şi teama că nu vor scăpa de judecata poporului îi împinge la cruzimi.

Foarte just a spus cunoscutul dramaturg burghez francez, Paul Raynal, într-un articol semnificativ în care propune ca vestita formulă a doctrinei Monroe „America pentru americani“ să fie inversată şi să sune : „Yankei, în America !“ El spune :

„Numai unul Dumnezeu ştie cînd şi după cîte chinuri infernale şi absurde, îndurate de acest pămînt, va veni sfîrşitul invaziei yankeilor, dar el va veni neapărat, şi ultimul act al tragediei se va juca poate chiar în Statele Unite ale Americii de Nord, pustiite şi umilite, strivite sub povara uriaşei ocupaţii euro-asiatice. Lucrurile se pot termina cu un nou proces de la Nürnberg, care de data aceasta ar avea loc la San-Francisco sau la Washington, în cazul cînd la Washington sau la San-Francisco ar mai rămîne măcar o casă întreagă.“

Iată că această umbră fatală, umbra Nürnbergului, a şi început să tulbure somnul dulce al yankeilor în leagănul lor aurit, de cînd spumegă crestele valurilor năvalnice răscolite de partizanii păcii în lumea întreagă.

Dar nu numai scriitorii progresişti recomandă acum yankeilor să se întoarcă în America. In ţările unde diplomaţii americani şi-au întins picioarele pe masă, unde se importă de dincolo de ocean tancuri americane, unde hoinăresc în pieţe soldaţii beţi ai ocupanţilor americani, se aude acest sfat cît se poate de chibzuit. În cursul recentei vizite pe care am făcut-o în Germania, am citit aproape la fiece pas — pe ziduri, viaducte, poduri şi acoperişuri : „Amy, căraţi-vă acasă !“

Marea majoritate a cetăţenilor cinstiţi din Statele Unite ale Americii nu înţeleg că patria lor este grav bolnavă, că ea răspîndeşte molimă şi că oamenii de pretutindeni îi vor alunga pînă la urmă pe yankei aşa cum goneşti o molimă.

Într-un articol consacrat Elveţiei, Ilya Ehrenburg a citat un exemplu îngrozitor de răspîndire a infecţiei dolarului :

„Am în faţa mea o circulară trimisă de agenţia de bursă *Affida,* care îşi are sediul la Zürich. Această agenţie scrie clienţilor săi : «Faptul că Rusia posedă şi ea bomba atomică va provoca o sporire şi mai mare a înarmării americane. Ţinînd seama de acest lucru, la bursă se observă o înviorare a aşa-numiţilor „copii ai războiului", adică a acţiunilor întreprinderilor care în timpul celui de-al doilea război mondial, datorită comenzilor militare, au crescut. Vă propunem o scurtă prezentare a lui *„Lockheed Airkraft Corporation"*, ale cărei acţiuni aduc dobînzi ce întrec cele obişnuite, şi anume 6,7%.»"

Iată „scopurile folositoare" ale războiului în toată goliciunea lor — „dobînzi care întrec cele obişnuite".

Şi întrucît partizanii păcii organizează carantine împotriva molimelor, întrucît partizanii păcii zădărnicesc succesele comenzilor militare şi ameninţă cu scăderea „dobînzilor care întrec cele obişnuite", reacţiunea îi prigoneşte, îi urmăreşte pe luptătorii pentru pace prin toate mijloacele poliţieneşti de care dispune.

Toată lumea îşi aminteşte, cum, de curînd, în sectoarele de ocupaţie occidentale ale Berlinului, poliţiştii au omorît în bătăi şi au arestat pe străzi profesori, medici germani pentru că ei strîngeau semnături pe Apelul de la Stockholm. A fost arestat şi Robert Haveman, profesor la universitatea Humboldt, care, lucrînd în domeniul fizicii nucleare, s-a ridicat împotriva bombei atomice. Nu avem cunoştinţă ca poliţia americană să-l fi arestat pe profesorul Theodore Rosebury de la Universitatea Columbia pentru faptul că, lucrînd în domeniul epidemiologiei, s-a pronunţat pentru folosirea baccililor ciumei.

Cătușele, bătăile, batjocurile sînt o metodă des încercată a reacțiunii în lupta ei împotriva apărătorilor păcii. Această metodă este folosită nu numai pe străzi și în piețe. Ea a trecut pragul parlamentelor.

Anul acesta, la începutul primăverii, în Palatul Bourbon din Paris, unde își ține ședințele Adunarea Națională Franceză, jandarmii s-au distins printr-o luptă cu pumnii împotriva opoziției parlamentare. Ei i-au bătut pe deputații comuniști care își apărau dreptul de a se urca la tribună.

Jandarmii au călcat în picioare pe deputata Marie Claude Vaillant-Couturier.

Nu voi putea uita, probabil, pînă la sfîrșitul zilelor mele, cu ce demnitate mîndră, impunătoare, Marie Claude Vaillant-Couturier a făcut depoziții în fața Tribunalului Internațional de la Nürnberg. Ea fusese închisă de hitleriști în lagărul de concentrare din Mauthausen, în Austria, îndurase chinuri îndelungate, fără precedent, și, acuzîndu-i ca om, ca femeie, ca franceză pe fasciștii ce ședeau pe banca acuzaților, nu vorbea de suferințele ei, nu, nu de suferințele ei, ci de suferințele nenumăraților martiri care și-au pierdut viața pe treptele abrupte ale carierei din care trebuiau să ridice pe umeri bolovani de o greutate peste puterile lor. Parcă se ridica ea însăși de-a lungul acestor trepte scăldate în sînge împreună cu martirii fascismului și, atingînd treapta cea mai de sus, intra în sala de judecată a principalilor criminali de război și declara în numele tuturor tovarășilor căzuți, luptători pentru dreptate, cu glasul unui suflet mare: „Da, sînt vinovați".

Și iată că, împotriva acestei femei, noii succesori ai moravurilor hitleriste asmut jandarmii, pentru ca aceștia s-o calce în picioare, în parlamentul ce este, chipurile, menit să apere o așa-zisă „democrație".

Nu, samavolnicia împotriva reprezentanților poporului și a poporului însuși nu va merita niciodată numele de democrație. Și metoda polițienească de prigonire a mișcării popoarelor pentru pace, oriunde ar fi ea folosită, pe străzi, sau în parlamente, nu face decît să

demaşte ura şi neputinţa aţîţătorilor la un nou război, scoţînd la iveală fascismul din ei.

Uriaş este rolul Uniunii Sovietice în răspîndirea ideii de pace în lumea întreagă. Acest rol îl îndeplineşte în ţara noastră în adevăr întreg poporul: şi clasa muncitoare, şi ţărănimea colhoznică, şi intelectualitatea. Lupta poporului pentru pace ne impune multe îndatoriri şi nouă, scriitorilor. Trebuie, vrem să apărăm şi vom apăra pacea prin toate forţele talentelor şi aptitudinilor noastre, deoarece cauza păcii este cea mai importantă, cea mai preţioasă cauză pentru viitorul întregii omeniri.

Realitatea istorică ne spune că amploarea evenimentelor este acum uriaşă, ca niciodată înainte, că ritmul evenimentelor este rapid, ca niciodată înainte, că încordarea evenimentelor creşte mereu.

Dar vedem că forţele păcii şi forţele războiului ce se opun unele altora nu sînt identice. Vedem că forţele păcii sporesc într-un ritm incomparabil mai impetuos, mai rapid.

De aceea privim înainte cu îndrăzneală şi încredere, în pofida încercărilor prin care trece lagărul păcii.

Orînduirea socialistă a scos ţara noastră pe măreaţa arenă istorică a apărării omenirii de degradare şi pieire. Şi putem spune aţîţătorilor la război: veţi mai reuşi, poate, domnilor, să aprindeţi unul sau mai multe focare de război. Dar ele vor fi înăbuşite. Incendiul războiului va întîmpina o împotrivire unanimă, popoarele nu vor îngădui ca focul să cuprindă pămîntul.

Şi omenirea îşi va saluta viitorul nu cu incendiul războiului, ci cu atmosfera purificată, cu zorile păcii în lumea întreagă!

1950.

FAPTELE ISTORIEI

În pragul celei de-a doua jumătăți a veacului, lumea și-a schimbat înfățișarea, a devenit de nerecunoscut. Pămîntul s-a transformat. Oamenii au intrat într-o eră cu adevărat nouă, cu adevărat nemaiîntîlnită prin dezvoltarea ei impetuoasă, nestăvilită.

Nicicînd nu a fost săvîrșită într-un timp atît de scurt o asemenea uriașă cotitură în relațiile sociale, în conștiința umană; nicicînd nu i s-au dezvăluit omului atîtea taine ale naturii și nicicînd nu a ajuns să pună atît de repede și de puternic stăpînire pe ele, ca în decursul primei jumătăți a veacului al XX-lea. S-ar spune că istoria și-a acumulat puteri veacuri de-a rîndul, pentru a face deodată un salt fantastic înainte.

Noi, fiii și cetățenii Uniunii Sovietice, care trăim în al treizeci și patrulea an de la Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, vedem deosebit de limpede toate treptele căii străbătute.

A căzut țarismul. Proletariatul din Rusia a răsturnat puterea capitaliștilor și a moșierilor. Într-un crunt război civil, impus poporului de către contrarevoluționari și de către intervenționiștii străini, el a biruit și a început construcția socialistă.

Gîndul ne poartă cu emoție și recunoștință către acei oameni mari, către acei eroi care nu s-au temut nici de acțiunile dușmănoase ale gardiștilor albi, nici de ucigașii plătiți, nici de calomnii și de comploturi, și nici de tot ce a pus la cale reacțiunea în împotrivirea ei desperată față de revoluție. Devotamentul lor neprecupețit pentru cauza eliberării omenirii, pentru cauza comunismului, precum și dragostea de patrie care i-a făcut să nu se teamă de nimic, nici chiar de moarte, au adus acestor eroi ai poporului o glorie nepieritoare în istorie.

Numele care luminează epoca noastră trezește la noi, în patrie, și mult dincolo de hotarele ei o entuziastă recunoștință, e numele lui Lenin, nespus de drag omenirii. Cel mai măreț dintre partidele politice care au existat vreodată, partidul care conduce sute și sute de milioane de oameni, Partidul Comunist al Uniunii Sovietice, a înscris pe stindardul său acest nume. Geniul lui oglindește cele mai bune năzuințe ale veacului. Acest geniu nu este numai vis, este acțiune, este transpunerea în viață, în practică, a voinței popoarelor.

Prin crearea societății și statului socialist, țara noastră a chemat la viață forțe și talente viguroase din popor. Ceea ce înainte vreme era considerat o „minune“ a devenit azi realitate. Lichidarea completă a analfabetismului în republicile sovietice care alcătuiesc Uniunea a pus bazele creșterii neîntrerupte a intelectualității revoluționare la orașe și sate. Oamenii au început să gîndească și să vadă lucrurile într-un chip nou.

Expresia „om sovietic“, care ne e atît de familiară, este totodată un simbol al veacului și conținutul său viu. Politica sovietică și morala sovietică, știința sovietică, literatura, educația sovietică, arta, toate acestea sînt o realitate a vieții noastre de fiece zi.

Noi n-avem un domeniu al vieții în care să nu domine puterea nouă a conștiinței patriotice sovietice, începînd cu industria și agricultura, unde tehnica modernă înlesnește zi de zi tot mai mult munca omului,

și sfîrșind cu laboratorul savantului sau al medicului, cu lotul de pămînt al horticultorului sau cu sonda petrolistului. Minții omului i se deschid nemărginite perspective, tinereții îi sînt deschise drumurile, munții, cîmpiile, pădurile, și mamele cred în viitorul copiilor lor.

În vechile școli li se insufla cu stăruință elevilor ideea că Grecia antică a fost un ideal de armonie. Dar elinii au trăit cu mii de ani în urmă, iar elevii, învățînd legendele despre grecii antici, înțelegeau de fapt că este cu neputință existența unei armonii în veacul nostru nearmonios și că această stare este imuabilă. În felul acesta li se insufla slăbiciune.

Privirile școlarilor noștri sînt ațintite spre prezent și spre viitor. Ei știu de mult că armonia este săvîrșită de mîinile omului și e departe de a fi un basm. Ei înșiși, crescînd, dezvoltîndu-și sufletul și trupul, construiesc armonia lumii lor. Ei au trupul sănătos, voința puternică, cunoștințe bogate, mintea matură atunci cînd, ieșind din școli, își suflecă mînecile și se apucă de treabă. Armonia este societatea lor sovietică care le insuflă putere, este calea lor spre comunism.

Acesta este principalul fapt petrecut în prima jumătate a veacului al XX-lea : a apărut un om nou, omul sovietic ; a luat ființă primul stat socialist, reazemul, nădejdea, scutul oamenilor muncii.

Istoricul poate de pe acum, cu deplină obiectivitate, să elaboreze și să întocmească măreţul letopiseț al jumătății de veac pe care l-am trăit. Se întrevăd clar pietrele unghiulare ale acestei clădiri, și din mijlocul lor se desprinde un alt fapt de o importanță istorică mondială : uriașa luptă de eliberare a Asiei împotriva străvechiului ei dușman, colonialistul, luptă care a și adus independența totală a marii Chine.

Greul și îndelungatul război civil, laolaltă cu războiul împotriva intervenționiștilor străini s-a încheiat, spre sfîrșitul primei jumătăți a veacului, cu victoria revoluției chineze și cu instaurarea în China a orînduirii democrat-populare. Un popor de o jumătate de

miliard de oameni a pus în fruntea eliberării naționale propriul său partid comunist și a devenit stăpîn pe soarta sa. China nouă este o nouă și măreață biruință a forțelor progresiste ale omenirii.

Aceste forțe se dezvoltă năvalnic, se organizează în vederea ocrotirii și apărării active a idealurilor lor, sădind conștiința socialistă nu numai în Asia. Evenimentele revoluționare, progresiste din punct de vedere istoric, au dus la crearea și victoria statelor de democrație populară din Europa Centrală și Răsăriteană. Acesta este al treilea fapt care luminează sensul uriașelor cotituri istorice care au avut loc.

A luat ființă puternica unitate a popoarelor, a căror independență a asigurat manifestarea liberă a voinței lor de dezvoltare pașnică. Și aceasta reprezintă cea mai de seamă cucerire cu care pășim în a doua jumătate a veacului al XX-lea: popoarele apără în mod organizat pacea în lumea întreagă împotriva ațîțătorilor la război, și în fruntea luptătorilor pentru pace pășește consecvent, drept, cinstit Uniunea Sovietică.

Mișcarea luptătorilor pentru pace constituie una din cele mai glorioase pagini din istoria epocii noastre. Partizanii păcii au promovat numeroși eroi în țările capitaliste. Numeroase succese au fost repurtate într-un timp scurt în lupta pentru pace.

Dar o dată cu sosirea celei de-a doua jumătăți a veacului va fi nevoie de o muncă și mai largă din partea organizațiilor naționale ale luptătorilor pentru pace, de o conducere și mai armonioasă și clarvăzătoare din partea organului lor internațional — Consiliul Mondial al Păcii.

Frontul păcii trebuie lărgit, deoarece, cu cît trece timpul, dușmanii păcii sînt mai îndîrjiți, mai înrăiți în pregătirea unei explozii mondiale. Cu o nerușinare uimitoare ațîțătorii la război folosesc în scopurile lor mîrșave genialele descoperiri științifice în stare să ușureze munca omului și să îmbogățească viața ca niciodată încă, dacă ar fi folosite în scopuri pașnice.

Imperialismul este condamnat, și de aceea este atît de nesăbuit. Inspiratorii și slugile lui varsă fără cru-

țare sînge de om, socotind profiturile și veniturile noi cu care se vor alege. Dar socotelile lor sînt greșite.

Pacea va învinge războiul.

Putem spune dușmanilor păcii: gîndiți-vă mai des la faptele istoriei. Amintiți-vă lecțiile pe care vi le-a dat soarta Romanovilor, Hohenzolernilor, Habsburgilor, soarta lui Hitler și Mussolini.

Toate aceste lecții sînt cuprinse în istoria foarte instructivă a primei jumătăți a veacului al XX-lea, și nu e nevoie să mergi departe pentru a le găsi.

1951.

AMINTIRI LITERARE, ARTICOLE, CUVÎNTĂRI

...In lumea literară nu există moarte; cei morți intervin în treburile noastre și acționează împreună cu noi în aceeași măsură ca și cei vii.

Gogol (Evoluția literaturii de revistă).

CĂLĂUZE NEMURITOARE

DESPRE PUŞKIN

Intr-o zi luminoasă de primăvară, aveam atunci şapte ani, mama m-a luat de mînă şi m-a dus în piaţa mare a oraşului. Piaţa mi se părea de necuprins şi era plină de oameni. Mulţimea stătea în picioare şi privea undeva. Toată lumea tăcea.

Drept în faţa ochilor mei nu vedeam decît spinările oamenilor şi capete descoperite, iar pe ici-colo umbreluţe de soare colorate, strălucind în lumina puternică.

Atunci mama m-a ridicat în braţe şi mi-a spus :

— Priveşte.

Am văzut o mare de capete şi nenumărate umbrele, care se legănau încet ; în jur era o linişte desăvîrşită.

— Vezi ? mă întrebă mama. Priveşte acolo unde-i teatrul.

In depărtare se vedea o casă uriaşă cu un balcon lung. Pe balcon se aflau mulţi oameni, unii în negru, alţii în alb, deasupra oamenilor fîlfîiau steaguri, iar sub ei, pe parapetul balconului, atîrnau ghirlande din frunze şi pînză.

— Ei, îl vezi pe Puşkin ? mă întrebă din nou mama. Uite acolo, un nene vorbeşte, iar alături de el e Puşkin.

M-am uitat atunci cu luare-aminte la capul acela mare, negru, care strălucea în bătaia soarelui şi la

pieptul tot atît de negru, cu brațele retezate ; pe cap purta o cunună verde.

— E de fier, Pușkin ? o întrebai.

— E din bronz.

— Dar de ce ? o întrebai din nou.

Nu-mi amintesc ce mi-a spus mama. Știu doar că atunci am văzut pentru întîia oară o mulțime de oameni cu capetele descoperite stînd tăcuți și liniștiți în fața bustului încununat al lui Pușkin, și de atunci mi-am întipărit în minte acest nume minunat — Pușkin.

Era în anul 1899 și se sărbătorea centenarul nașterii poetului, în orașul Saratov, în piața Teatrului.

Din acea clipă numele lui Pușkin a căpătat o rezonanță unică, cu totul deosebită în mintea mea, și însemnătatea acestui nume a crescut mereu. La început conștiința mea îi rezerva un loc aparte printre toate celelalte nume. Cu vremea, a atras parcă după sine acele nume neasemuite pe care am ajuns să le cunosc studiind literatura patriei mele. În sfîrșit, numele lui Pușkin s-a detașat pe primul plan al reprezentărilor mele în domeniul istoriei, dîndu-mi posibilitatea să-mi închег concepția despre omenire.

Ca scriitor, dintre toate domeniile artei literatura îmi este cea mai apropiată. Este universul pe care îl iubesc, este casa către care mă grăbesc, oriunde m-aș afla, este căminul care mă încălzește și mă luminează. Și, în acest univers, planeta cea mai mare este Pușkin, în această casă lumina cea mai prețioasă este Pușkin, în acest cămin flacăra cea mai aprinsă este Pușkin.

Iată de ce îmi amintesc cu recunoștință de acea zi de primăvară, cînd mama m-a ridicat deasupra mulțimii și mi-a spus :

— Privește. Acolo e Pușkin.

Și l-am văzut — scăldat în soare, cu o cunună verde.

Pușkin a pus temelia pe care s-a ridicat la o glorie universală literatura rusă. El a fost izvorul cel mai de seamă, cel mai îmbelșugat al literaturii noastre realiste din veacul al XIX-lea ; el i-a dat orientarea și vigoarea deplină.

Puşkin este prezent şi în literatura noastră nouă, literatura rusă sovietică, care s-a născut din măreaţa revoluţie socială a lui Octombrie. Literatura sovietică se verifică prin Puşkin din punct de vedere al adevărului vieţii şi al măiestriei artistice, şi îşi corectează munca tot cu ajutorul lui Puşkin. Făuritor al noii limbi literare, Puşkin şi-a întemeiat adevărul vieţii sale pe raţiune. Şi noi împărtăşim această părere. „Preciziunea şi laconismul — iată cele dintîi virtuţi ale prozei. Ea cere idei şi iar idei, căci fără idei, o expresie, oricît de strălucită ar fi, nu serveşte la nimic" [1], a scris Puşkin. Şi noi ne străduim să nu dăm niciodată uitării învăţătura sa.

După revoluţia proletară, cititorii sovietici, născuţi de ea şi numărînd azi zeci de milioane, au posibilitatea de a se desfăta liber cu geniul lui Puşkin. Pe an ce trece, tot mai multe mîini noi, tinere şi bătrîne, se întind din toate colţurile marii Uniuni a popoarelor spre cartea cu acest nume minunat, cu acest nume vesel, cum spunea Alexandr Blok. Ca la o fiinţă iubită, poporul caută şi în Puşkin cele mai bune, cele mai dragi trăsături ale sale: libertatea gîndirii, ura faţă de sclavie, bucuria de a trăi, poezia, dragostea pentru cîntec şi basm. Şi nimeni încă nu s-a înşelat în privinţa lui Puşkin. El este întotdeauna plin de curaj, pur, inepuizabil în strălucirea minţii şi în bogăţia inimii sale.

Sîntem mîndri că Puşkin aparţine poporului. Aceste cuvinte sînt acum pline de adevăr, pentru că revoluţia a fost o apă vie pentru popor şi o dată cu ştiinţa de carte i-a împărtăşit toate comorile istoriei. Privind trecutul nostru, nelegaţi la ochi, ne simţim fericiţi văzîndu-l pe Puşkin cum se înalţă ca o culme şi, în acelaşi timp, îi descoperim pe toţi vinovaţii tragicului său sfîrşit.

Moartea lui Puşkin este unul dintre cele mai groaznice fapte din istoria marii literaturi ruse. Iar istoria acestei literaturi a cunoscut multe întîmplări îngrozi-

---

[1] *A. S. Puşkin, Despre munca literară,* Cartea rusă, Bucureşti 1958, pag. 174 (n. t.).

toare, poate chiar prea multe! Ea a cunoscut condamnarea la moarte și deportarea lui Radișcev, a cunoscut spînzurarea lui Rîleev, a cunoscut condamnarea la moarte și munca silnică a lui Dostoievski, a cunoscut execuția civilă și surghiunirea în Siberia a lui Cernîșevski. Fortăreața, închisoarea, casa de nebuni s-au ținut, ca niște umbre negre, copleșitoare, pe urmele celor mai eminenți scriitori ai vechii Rusii.

Și cînd privim îndeaproape soarta lui Pușkin, cînd ne reprezentăm în imaginație viața lui, zi de zi, pas cu pas, cînd vedem sfîrșitul ei, ne cuprinde indignarea.

Poet plin de forțe creatoare, cu un geniu tot atît de nepieritor în înflăcăratele sale versuri, ca și în minunata, cumpătata-i proză, om cu o energie clocotitoare, cu sufletul drept, Pușkin a trăit sub tainica supraveghere a poliției, cunoscîndu-și spionii, primind de la ei necontenite asigurări că nu este supus nici unei supravegheri. Pușkin a scris sub controlul vigilent al unui cenzor căruia nu-i putea obiecta nimic, cu care nu putea discuta, al cărui gest, oricare ar fi fost el, era mai puternic decît orice lege. Pușkin a scris sub cenzura țarului; Pușkin era obligat să solicite permisiunea de a-și publica versurile și proza; el era obligat să solicite permisiunea pentru orice călătorie și drum; el a trebuit să capete învoirea de a se căsători. La fiecare pas i se dădeau sfaturi, povețe din partea autorităților; i se făceau mustrări. La vîrsta de douăzeci și unu de ani a fost deportat la periferiile Rusiei, la vîrsta de douăzeci și cinci de ani a fost aruncat într-un colț pierdut de țară. Desigur că nu cunoaștem toate jignirile, insultele, amenințările, spionările și denunțurile care au apăsat greu asupra vieții lui Pușkin. Și nu putem ști decît prea puțin despre chinurile îndurate de Pușkin din partea lumii ce-l înconjura — o societate ușuratică, crudă, trîndavă, lacomă de bîrfeli și scandaluri, obraznică și slugarnică în fața autocrației țarului.

Satul, pe care Pușkin îl socotea cîndva odios ca o temniță, a început să-i apară ca o scăpare de batjocoririle și silniciile Petersburgului. Dar țarul îi interzice să părăsească capitala. La un an și ceva după această interdicție, Pușkin se pregătește din nou cu perseve-

rență să plece la țară. Dar atunci intervine conflictul tragic, și zilele-i sînt numărate.

Pușkin e rănit mortal de către Dantès în ziua de 27 ianuarie, în jurul orei 5 după amiază. După aceasta mai trăiește patruzeci și șase de ore. Este conștient aproape tot timpul. Rudele și prietenii apropiați asistă la agonia lui, el își ia rămas bun de la ei, curajos, simplu, așa cum a trăit.

Corpul lui e expus acasă, pe Moika, cam o zi și jumătate. Vestea morții sale se răspîndește repede prin oraș. Jukovski [1] scrie că „mai bine de 10.000 de oameni au venit să-l vadă" pe Pușkin mort. Un alt martor afirmă că „într-o singură zi au venit să se închine în fața sicriului său 32.000 oameni". Un al treilea scrie că „de cînd și-a dat sufletul și pînă ce rămășițele sale pămîntești au fost duse în biserică la locuința lui Pușkin s-au perindat cam 50.000 de oameni, aparținînd tuturor stărilor sociale". Un al patrulea spune că „mulțimea mergea acolo grămadă" ; un al cincilea, că „mulțimea de oameni făcea zid în fața geamurilor" locuinței lui Pușkin.

Văzînd cele ce se petrec, guvernul intervine. Văduva lui Pușkin trimite invitații pentru slujba prohodului ce urma să se oficieze la catedrala de pe lîngă Amiralitate, în ziua de 1 februarie. Poliția ordonă însă pe neașteptate ca trupul neînsuflețit să fie ridicat în noaptea de 30 spre 31 ianuarie și dus în altă biserică — Koniușennaia.

Corpul neînsuflețit e ridicat în ascuns, pe un întuneric beznă. Se interzice să se aprindă făclii. Prin curțile vecine și pe străzi sînt postate pichete militare. Mișună spioni deghizați. Un mare număr de ofițeri de stat-major și de ofițeri superiori de jandarmi, în frunte cu șeful statului-major al corpului de jandarmi, umple casa și asistă la ridicarea trupului neînsuflețit. Numai rudele și vreo zece-doisprezece prieteni apropiați ai lui Pușkin, potrivit unei liste speciale, sînt autorizați să-l conducă pe ultimul său drum. „Am fost încercuiți,

---

[1] *Jukovski V. A.* (1783—1852) — mare poet rus, reprezentant al romantismului în poezia de la începutul veacului al XIX-lea (n. r.).

se plînge Jukovski chiar șefului de jandarmi, și, ca să spun așa, sub strajă am condus corpul neînsuflețit pînă la biserică."

Dar poliției nu-i prea reușește stratagema. La 1 februarie, oamenii care se adunaseră în fața Amiralității, alții care se îndreptau în grabă într-acolo sau în spre casa defunctului de pe Moika, aflînd cu iuțeala fulgerului despre stratagema pusă la cale de poliție, se năpustesc spre piața Koniușennaia. Aceste trei puncte ale orașului sînt aproape unul de altul ; de la casa de pe Moika pînă în piața Koniușennaia sînt doar cîțiva pași. În timp ce se slujește prohodul, piața devine o mare de oameni. Mulțimea umple străzile ce duc în piață, cheiurile Moikăi și casele din vecinătate. Nimeni nu este lăsat să intre în biserică. Nu poți răzbate prin lanțurile de polițiști. Și totuși, cînd sicriul e ridicat din biserică și dus în curtea vecină, pentru a fi depus într-un subsol, unde defunctul urma să-și aștepte mai departe soarta, și procesiunea apare pentru o clipă în piață, mulțimea rupe îngrădirile polițienești și e cît pe ce să-i strivească pe cei care duc sicriul.

Trupul neînsuflețit al lui Pușkin e ținut în subsolul din piața Koniușennaia două zile și jumătate. În acest răstimp nimeni n-are voie să se apropie de el. În noaptea întunecoasă din 3 spre 4 februarie, sicriul, băgat într-o ladă bătută în cuie, e trimis cu cai de poștă, sub paza unui jandarm, departe de Petersburg, spre a fi înmormîntat în depărtata mînăstire din Sviatogorsk.

Sicriul este dus într-o căruță de poștă cu o podorojnaia [1]. Aceasta înseamnă că la poștă caii sînt schimbați în grabă și, fără a se pierde o clipă, sicriul este mînat cu iuțeală mai departe.

Prietenul lui Pușkin, Alexandr Turgheniev, însărcinat de țar să însoțească trupul neînsuflețit la locul înmormîntării, se exprimă în felul următor, în zguduitoarele sale mărturii despre ultimul drum al poetului : „După noi *a venit în galop* și sicriul la orele

[1] Document oficial care dădea pasagerului dreptul să se folosească în călătorie de un anumit număr de cai de poștă (n. ed.).

șapte seara". Sau: „Am întîlnit pe drum corpul care galopa spre mînăstire".

Da, așa a fost. Trupul neînsuflețit al lui Pușkin „galopa" de-a lungul cîmpiilor înzăpezite ale guberniei Petersburgului și guberniei Pskovului departe, tot mai departe de capitală, fără opriri și tărăgăneli, spre un colț uitat de lume. Înaintea lui alergau în goana mare înalții trimiși ai guvernului, pentru a preveni autoritățile locale asupra voinței Măriei Sale împăratul: să se interzică „orice manifestație deosebită, orice adunare, într-un cuvînt orice fel de ceremonie" cu prilejul transportării sicriului. Într-atît erau de grăbiți să-l îngroape cît mai repede pe Pușkin, încît au început să-i sape groapa de cu seara; deoarece pămîntul era înghețat pînă la o mare adîncime, au săpat toată noaptea și dis-de-dimineață, în zorii zilei de 6 februarie, l-au băgat în pămînt pe marele poet.

Și chiar în acest colț retras al îndepărtatului cimitir de mînăstire, la o oră atît de matinală, cînd era de presupus că totul se va petrece pe ascuns și că nimeni nu va putea fi de față la înmormîntare, în afară doar de țăranii din Mihailovskoe care au săpat groapa și de călugării care au slujit prohodul la biserică, autoritățile au găsit totuși de cuviință ca jandarmul ce sosise cu sicriul să urmărească îndeaproape tot ce se întîmplă.

Ce anume a provocat luarea unor asemenea precauțiuni extraordinare, de ce înmormîntarea poetului a fost înconjurată de atîta mister, de ce a trebuit să fie înșelată mulțimea, să i se ascundă sicriul, de ce sicriul a fost trimis pe furiș, în goana mare, la sute de verste departe de capitală? De ce oare ultimele clipe ale despărțirii de Pușkin, care ar fi trebuit să fie deosebit de solemne, s-au pierdut în întunericul și pustietatea nopții?

Pentru că, pentru întîia oară în istoria culturii ruse, moartea unui „autor", cum se spunea pe atunci, moartea unui născocitor de poeme și nuvele, moartea unui om de litere a pus în mișcare masele populare.

Un fapt istorico-literar — moartea unui scriitor — a devenit un fapt, un eveniment în istoria rusă. A re-

ieşit deodată nespus de limpede și de evident că poetul care murise atinsese o popularitate nebănuită nici de cercurile de la curte, nici de societatea „înaltă“, și nici măcar de rudele și prietenii apropiați ai poetului. Guvernul și însuși țarul, „înalta societate“ din capitală și nobilimea — oameni care erau obișnuiți să se considere prin tradiție ca singurii cititori de literatură și care, începînd din veacul al XVIII-lea, cunoşteau aproape numai pe scriitorii din anturajul curții — s-au văzut siliți să-și dea seama că chiar în fața ochilor lor, la curte, în saloane, se ivise un poet care a găsit un ecou neașteptat de profund în treptele de jos ale scării sociale și că noii cititori nu provin numai din rîndurile castei cu o înaltă cultură.

Oricît de circumspecți am fi față de mărturiile privind marea mulțime care în acele zile tragice a năvălit în casa de pe Moika și în piața Koniuşennaia, nu încape totuși îndoială că multe zeci de mii de oameni au căutat să-și ia rămas bun de la Pușkin. Dar ce fel de oameni erau aceștia?

În orele cînd Pușkin lupta cu moartea și era chinuit de dureri, societatea înaltă lua cu asalt ambasada Țărilor de Jos pentru a-i exprima lui Dantès satisfacția că a scăpat din acest duel doar cu o ușoară contuzie. Chiar înainte de slujba prohodului, Turgheniev a scris:

„Și astfel, așa-zisa înalta noastră *nobilime* sau înalta aristocrație s-a ferit să dea ultima cinstire geniului rusesc; aproape nimeni din înalții demnitari ai palatului, din generalii-aghiotanți și alții nu a venit la sicriul lui Puşkin...“

E drept că, de îndată ce s-a aflat că țarul „l-a iertat“ pe Pușkin, „înalta“ societate, nespus de preocupată de duelul senzațional, a crezut nimerit să-și arate interesul și curiozitatea față de acest eveniment, și tot Turgheniev mărturisește că în afară de corpul diplomatic care, răspunzînd invitațiilor, a sosit aproape în întregime la prohod, au fost de față, la biserică, demnitari ai curții, cîțiva miniștri și s-a adunat „o mulțime de cuconet, femei frumoase și elegante“.

Dar toată această societate a umplut în întregime mica biserică Koniușennaia. Uriașa piață din fața bise-

ricii, despre care contemporanii spuneau că „alcătuia o mare de capete", precum și străzile învecinate erau însă ințesate de o lume cu totul diferită.

Bătrînul baron Heckeren, a cărui preocupare, după uciderea lui Pușkin, era să se pună în afară de cauză și să-l desvinovățească pe Dantès, se strădui să folosească în favoarea ucigașilor faptul că moartea lui Pușkin a trezit o mișcare tocmai în masele largi ale societății. Într-o scrisoare de serviciu, Heckeren arăta că opinia publică „care s-a pronunțat în legătură cu moartea d-lui Pușkin mai puternic decît se credea... nu aparține clasei superioare, care a înțeles că fiului meu (adică lui Dantès) nu i se poate face, la drept vobind, nici cel mai mic reproș pentru aceste evenimente fatale... ci stării a treia, dacă putem numi astfel în Rusia clasa intermediară între adevărata aristocrație, înalții demnitari și masele populare, complet străine de evenimentul pe care nici nu-l pot judeca. Această stare este alcătuită din oameni de litere, artiști, funcționari inferiori, comercianți ruși de mare anvergură ș.a.m.d.".

Atitudinea „stării a treia", judecînd după această vicleană scrisoare, le convenea celor doi Heckereni, dar nu-i convenea guvernului rus.

Desigur că atitudinea acestei „stări" constituia o îngrijorare pentru guvern, dar el mai avea și altă grijă — să pună capăt răspîndirii prea vădite a sentimentelor cetățenești în rîndurile poporului. Oamenii de litere, artiștii, „comercianții ruși de mare anvergură", adică pur și simplu negutătorii bogați, nu puteau desigur umple piața, străzile învecinate și cheiurile. În unele relatări despre clipele în care poporul își lua rămas bun de la corpul neînsuflețit al lui Pușkin, întîlnim asemenea expresii : „onoruri plebee", „prostimea și țăranii", „bandiți și canalii". Aceste caracterizări aparțin unor oameni din „înalta societate" impresionați sau speriați de moarte de această agitație largă, dar e puțin probabil că chiar ei, vorbind despre „plebei", „țărani și prostime", să fi avut în vedere pe oamenii de litere, pe artiști și pe negustori. Dimpotrivă, aceste caracterizări dezvăluie adevăratul conținut al

unor expresii ca „oameni de toate rangurile", „întreaga populație a Petersburgului" etc.

„Starea" oamenilor de litere, artiștilor și altora a prins sensul mișcării și s-a plasat în fruntea ei ; această mișcare începuse să trezească mulțimea, formată și din militari, și din negustori, și din meșteșugari, care dispuneau de timp liber în cursul zilelor de lucru. Tocmai această lume a devenit principalul cumpărător spontan al lucrărilor lui Pușkin ; numai în primele două zile după moartea poetului, librarul Smirdin a vîndut opere ale poetului în valoare de patruzeci de mii de ruble. Masele populare nu numai că nu au fost străine de evenimentul pe care, după născocirea baronului Heckeren, „nici nu-l pot judeca", ci au luat parte cu o deosebită emoție și cu un deosebit elan la acest eveniment, dîndu-i astfel o însemnătate istorică.

Guvernul era îngrijorat tocmai de această trezire a conștiinței cetățenești în sînul poporului și, temîndu-se ca „starea" liber-cugetătoare a oamenilor de litere să nu cîștige de partea ei noi partizani, și sub paravanul omagiului adus lui Pușkin să-și poată exercita o înrîurire primejdioasă asupra poporului, a găsit de cuviință să-i ascundă acestuia trupul lui Pușkin.

În *Raportul cu privire la activitatea corpului de jandarmi pe anul 1837,* în acest uimitor document ce aparține istoriei, jandarmeria a formulat cu o preciziune militărească politica guvernului în chestiunea înmormîntării lui Pușkin. Afirmînd că „Pușkin unea în el două ființe : un mare poet și un mare liberal, un dușman al oricărei autorități", jandarmii scriu mai departe :

„În conformitate cu aceste două însușiri ale lui Pușkin s-a format și cercul adepților săi. Era compus din oameni de litere și din toți liberalii societății noastre. Și unii și alții au luat partea cea mai activă, cea mai înflăcărată la manifestările legate de moartea lui Pușkin ; întrunirea scriitorilor în fața corpului lui Pușkin a fost cu totul neobișnuită ; intenționau să dea un caracter solemn slujbei prohodului, mulți aveau de gînd să urmeze sicriul chiar pînă la locul înhumării în gubernia Pskov ; în sfîrșit au circulat zvonuri că

în orașul Pskov urmau să se deshame caii și sicriul să fie purtat de oameni, pregătindu-se în acest sens locuitorii Pskovului. Era greu de stabilit dacă nu cumva toate aceste onoruri erau adresate mai curînd lui Pușkin-liberalul decît lui Pușkin-poetul. Ținînd seama de această nedumerire și avînd în vedere părerile multor persoane cu judecată limpede, că o asemenea manifestare, cu un caracter oarecum popular, a durerii pricinuite de moartea lui Pușkin ar constitui într-o oarecare măsură un tablou necuviincios al victoriei liberalilor, consiliul superior al siguranței a considerat de datoria sa să înlăture, prin măsuri secrete, orice onoruri, ceea ce a și fost executat."

Așadar, lucrurile au ajuns pînă la un fel de manifestare populară a sentimentelor, și atunci autoritățile n-au mai putut rămîne pasive, nu s-au limitat numai să treacă printr-o stare de panică în legătură cu înmormîntarea lui Pușkin. Presa s-a dovedit a fi cu mîinile strîns legate. Cenzura nu lăsa să treacă nici un articol mai de seamă și nici un necrolog mai cald despre poetul dispărut.

Kraevski a publicat la moartea lui Pușkin un scurt anunț mortuar, care începea cu cuvintele pe care întreaga Rusie avea apoi să le repete: „Soarele poeziei noastre a apus!" [1] Se spunea în acest anunț că „Pușkin a murit... în toiul activității sale mărețe" și poetul era numit „gloria noastră populară".

Indată după apariția ziarului, șeful districtului de învățămînt din Petersburg, prințul Dundukov-Korsakov, ridiculizat cîndva într-o epigramă de Pușkin, l-a chemat pe Kraevski și, în numele ministrului învățămîntului, i-a făcut o mustrare aspră:

— „Soarele poeziei!" Să avem iertare, de ce această onoare? „Pușkin a murit... în toiul activității sale mărețe!" Ce fel de activitate e asta? Serghei Semionovici (ministrul Uvarov) a remarcat pe bună dreptate: Pușkin a fost comandant de oști, ministru, om

---

[1] Pînă de curînd se credea că textul anunțului aparține lui A. A. Kraevski. S-a stabilit acum că adevăratul lui autor a fost V. F. Odoevski (vezi Iraklii Andronikov *Descoperirea de la Țaghil*, Revista *Novîi Mir*, 1956, nr. 1, pag. 195) — K. F.

de stat ?! Apoi el a murit la vîrsta de aproape patruzeci de ani! A scrie poezioare nu înseamnă încă, după expresia lui Serghei Semionovici, a desfășura o activitate măreață!“

Astfel, guvernul lui Nicolae, speriat, a ridicat în grabă un dig în calea gloriei populare a lui Pușkin. Dar gloria s-a dovedit a fi de nestăvilit. Ea a pătruns tot mai adînc în mase, an de an, începînd cu evenimentele tragice de pe Moika și din piața Koniușennaia pînă în zilele noastre, cînd nu mai cunoaște margini.

Moartea lui Pușkin constituie unul din zguduitoarele acte de acuzare ale istoriei împotriva țarismului, care a săvîrșit o crimă împotriva poporului rus, a cărui dragoste pentru Pușkin, a cărui mîndrie pentru geniul său național au fost crunt rănite și jignite. Această jignire a sentimentului popular, noul stăpîn al țării noastre — tînăra ei generație — nu o va uita niciodată și niciodată nu o va ierta.

Această generație înfierează pe toți cei care sînt vinovați de moartea lui Pușkin și această generație exclamă : glorie nemuritorului Pușkin!

1936, 1949

GOGOL

Gogol! Călăuză nemuritoare a adolescentului, a tînărului, a bărbatului și a femeii, a școlarului care abia învață carte, ca și a bătrînului cu o înțeleaptă cunoaștere a vieții.

O dată ce ne-a pătruns în suflet, Gogol nu ne mai părăsește, ci se înrădăcinează în conștiința și în inima noastră pentru totdeauna, simțindu-se acolo în intimitate, la largul său, nestingherit și uimitor de degajat.

S-ar părea că nu el — poetul pătrunzător și caustic, dar totodată blînd și aprig — ne-a îmbogățit imaginația cu figuri și chipuri fantastice, absurde, sublime, sumbre, gingașe, jalnice și ridicole.

S-ar părea că noi înșine, cu ochii noștri, am văzut toate aceste tipuri vii, noi înșine am făcut descoperiri neobișnuite prin fantasticul și realismul lor la Mirgorod și Poltava, la Dikanka, Kiev și Petersburg.

— Dar ăsta e un adevărat Nozdriov! exclamăm uneori, fără să ne treacă măcar prin minte cine a fixat în imaginația noastră, dintr-o singură trăsătură de condei, chipul bine dăltuit al obraznicului și șmecherului Nozdriov!

Fiecare din chipurile create de el trăiește în lumea gîndurilor noastre, reprezentînd o noțiune de sine

stătătoare, deosebită de celelalte, ca niște specii zoologice, iar Gogol însuși trăiește parcă în afara lor, ca un stăpîn care a deschis poarta cotețului și a staulului și-și urmărește gînditor animalele pestrițe și atît de diferite.

Numai un geniu poate fi în stare să creeze și să pună în circulație un număr atît de mare, greu de înșirat, de caracterizări plastice în așa fel, încît oamenii să se folosească la fiece pas de aceste caracterizări, devenite noțiuni.

Și Gogol a făcut-o.

Într-adevăr, numele acestor tipuri au intrat parcă în însuși vocabularul limbii ruse. E prea puțin să spunem despre ele că au devenit nume comune. Ele sînt sinonime originale pentru cele mai răspîndite caracterizări ale unor trăsături omenești.

Cînd spun: „Știi, ăsta e Pliușkin!", nimănui nici nu-i trece prin minte să întrebe cine sau ce este Pliușkin. E ca și cum aș fi spus: „Știi, ăsta e zgîrcitul zgîrciților!"

Nici un alt scriitor în afară de Gogol nu a lăsat după el, pentru vecie, un număr atît de mare de eroi pomeniți la tot pasul.

Și ce varietate! De la generoasa fire de viteaz și de neînfricat patriot a lui Taras pînă la zgîrcita Korobocika, de la naivul Homa Brut, preocupat numai de luleaua lui, de vînătoarea de sitari și de dropii, și care nu rezistă în fața groaznicului Vii [1], pînă la Hlestakov, care nu are într-adevăr nevoie de nici un fel de epitet, fiindcă a devenit el însuși epitet fără pereche pentru calificarea tuturor fluieră-vînt, fanfaronilor, flecarilor, care nu se dau în lături de la nici o coțcărie și potlogărie.

Nu, nu pot fi enumerați, nu pot fi numiți toți eroii — noțiuni pe care le-a dat culturii noastre naționale și, în același timp, lumii întregi geniul minunat al lui Gogol.

---

[1] O plăsmuire a imaginației poporului. Este numele pe care ucrainenii îl dau mai-marelui spiridușilor. Vezi povestirea *Vii* de N. V. Gogol, Opere, vol. II, Ed. „Cartea rusă" 1955, p. 151—188 (n. r.).

I-am dăruit lui Gogol dragostea noastră înflăcărată, pasionată, atît lui cît și creațiilor lui zguduitoare. El trăiește cu noi, el este printre noi. Și nu ne vom despărți de el niciodată.

Gogol, care — după Pușkin — a creat o perioadă glorioasă în literatură, care a fost dascălul prozei artistice ruse, nu încetează să-i fie dascăl nici acum. El rămîne ca odinioară, nu numai un scriitor citit, ci și un maestru care ne învață să scrim.

Intr-o scrisoare, vorbind despre personajele din volumul doi al operei *Suflete moarte*, Gogol le-a numit „eroi ai lipsurilor".

Literatura sovietică, care zugrăvește viața în toate contradicțiile ei dintre „bine și rău", în lupta dintre ce este viu și ce este pe cale de dispariție, nu poate ocoli „eroii lipsurilor" din realitatea noastră.

Și aci, geniul minunat al lui Gogol, biruind timpul, întinde mîna scriitorilor noștri contemporani și îi îndeamnă la o înaltă măiestrie în dezvăluirea eroului negativ sub toate aspectele lui, așa cum a îndemnat și marea literatură clasică rusă.

El este într-adevăr călăuza noastră nemuritoare.

1952

ARTA LUI LEV TOLSTOI

De curînd, într-o noapte, luînd întîmplător în mînă povestirea lui Tolstoi *Stăpîn și slugă,* în traducere germană, am început s-o citesc și nu m-am mai putut opri pînă ce n-am isprăvit-o.

Mai citisem de nenumărate ori această povestire ; crezusem că o cunosc cuvînt cu cuvînt și mă miram că descopăr în paginile ei atîtea lucruri neașteptat de noi, care mă emoționează atît de puternic.

La început am căutat să-mi explic aceasta prin faptul că lectura într-o limbă străină m-a ajutat să văd unele laturi ale povestirii care mi-au scăpat citind *Stăpîn și slugă* în limba rusă (traducerile bune adăugînd uneori ceva inedit la ceea ce cunoaștem despre genul scriitorului, lăsînd în schimb în umbră alte trăsături valoroase ale operei literare). Și m-am apucat să caut acele trăsături noi pe care le bănuiam că ar fi scăpat atenției mele — dar în zadar, nu le-am putut găsi.

Cu acest prilej mi-am amintit că și înainte, ori de cîte ori reciteam *Stăpîn și slugă* în limba rusă, mă uimea puterea răscolitoare a acestei povestiri și mă emoționa ca și cum aș fi citit-o pentru întîia oară. Mi-am dat seama că încercam acest sentiment ori de cîte ori îl citeam pe Tolstoi : opera lui, pe care o cu-

nosc demult și pe care am aprofundat-o, răsună mereu proaspăt în sufletul meu, ca o muzică încă neauzită, înviorîndu-mi mintea și inima.

Cum se poate explica oare faptul că, recitindu-l pe Tolstoi, găsim mereu parcă ceva nou în arta lui ?

Cauza e una singură : oamenii pe care îi înfățișează el sînt oameni vii. Ei ne apar vii, pentru că îi vedem sub toate aspectele — cu gîndurile lor înalte și josnice, cu imboldurile lor frumoase și urîte, cu faptele lor bune și rele. Ei produc asupra noastră o impresie de ceva trăit, real ; rîdem și ne bucurăm cu fiecare dintre eroii lui, plîngem și suferim alături de aceștia, și cum s-ar putea să nu ne bucurăm sau să nu suferim alături de dînșii, cînd, citind operele lui Tolstoi, simțim că bucuria sau amărăciunea pe care ți-o stîrnește fiecare din eroii săi sînt aidoma cu zîmbetul și cu lacrimile de pe chipul omului din preajma noastră ?

E neîndoielnic că multilateralitatea imaginii ce ne-o sugerează, ca și limpezimea cu care o percepem le datorăm profunzimii cu care Tolstoi dezvăluie chipurile eroilor săi.

Dar cum anume și pe ce cale ne poartă Tolstoi spre adîncurile vieții sufletești a eroilor săi nu se poate înțelege dintr-o dată, și trebuie să medităm adînc și stăruitor pentru a sezisa cît de cît metodele principale ale lui Tolstoi în zugrăvirea vieții.

După părerea mea, una dintre metodele principale pe care le folosește Tolstoi în modelarea chipurilor sale este de a pune la încercare valoarea etică a eroului la hotarul decisiv dintre viață și moarte. Această metodă decurge din poziția lui Tolstoi, care, ca artist, leagă creația literară de sensul și conținutul vieții.

Povestirea *Stăpîn și slugă* descrie trei morți : a unui negustor, a unui cal și a unui argat. Atitudinea negustorului și a slugii în fața morții ne dezvăluie caractere umane cu desăvîrșire opuse, care sugerează cititorului cele două lumi distincte : a proprietarilor și a robilor. Tolstoi a scris această povestire în anul 1895. Cu aproape patruzeci de ani înainte, în 1858, tînărul Tolstoi scrisese po-

vestirea *Trei morți,* în care zugrăvea de asemenea sfîrșitul unor vieți cu totul diferite — a unui țăran-surugiu, a unei boierese și a unui copac — și unde de asemenea, prin atitudinea boieresei și a țăranului în fața morții, autorul ne dezvăluie contradicția fundamentală a caracterelor lor, astfel că cititorul vede dincolo de figurile stăpînei și slugii două lumi de neîmpăcat.

Tolstoi își pune eroul într-o situație fără ieșire, povestește cu amănunte deosebit de precise ce anume prețuiește eroul său pe această lume, cît socoate el că valorează lumea, și în fața ochilor noștri răsar adîncurile tăinuite ale sufletului omenesc, cu frumusețea sau nimicnicia lui.

Am ales aceste două povestiri, fiindcă ele constituie oarecum schematic, „în formă pură“, o pildă a metodei de dezvăluire a valorii etice a eroului, ce o întîlnim adesea la Tolstoi. Dar și înainte de nuvela *Trei morți,* în povestirile din Caucaz și din Sevastopol, și mai tîrziu, în cea mai mare creație a geniului său, *Război și pace* ca și în ultimele sale lucrări, scrise după *Stăpîn și slugă,* Tolstoi își dezvoltă ideile folosind aceeași metodă. Parcă ar spune fiecăruia dintre eroii săi : arată cum te comporți în fața morții, atunci cînd ești în preajma unei morți firești, cînd te pîndește o moarte prin violență, cînd o aștepți ca o izbăvire, cînd ți-o impui prin propria ta voință, cînd o dorești de mult sau cînd vine pe neașteptate — arată cum te comporți și vei dovedi cît valorezi ca om, iar noi îi vom înțelege pe oamenii de felul tău.

E interesant faptul că scriitorul, neîntrecut în zugrăvirea fericirii umane, a dragostei, a bucuriei, a tinereții, a folosit o cale atît de aspră pentru a dezvălui și a pune la încercare virtuțile și viciile omului. Dar Tolstoi a ales această cale și nu alta, sub îndemnul exigenței sale față de puterea morală a omului. Pe nici unul dintre eroii săi preferați nu i-a silit să moară de o moarte jalnică, nedemnă. Dimpotrivă, acești eroi, în cea din urmă clipă a vieții lor, se înalță parcă și mai mult sau se consideră fericiți după ce au trecut prin încercarea morții.

Război și pace este un roman deosebit de semnificativ în această privință. Destinele tuturor eroilor, fericiți și nefericiți, sînt puse în fața unei încercări fără precedent în istoria modernă a Rusiei. Subiectul, neasemuit prin complexitatea sa, i-a dat lui Tolstoi larga posibilitate de a verifica orice caracter la hotarul înfiorător dintre viață și moarte. De data aceasta a fost supus încercării caracterul unei națiuni întregi. Cu cîtă vigoare este zugrăvit acest caracter și cît de uimitor este sculptat acest gigant al istoriei — poporul rus!

Toți eroii principali ai epopeei trec prin primejdia de neocolit a morții pe cîmpul de luptă, de a cădea victime ale dușmanilor patriei. Cei mai puternici eroi, eroii care ne sînt cei mai dragi și ale căror nume rămîn pentru totdeauna întipărite în mintea celor ce citesc *Război și pace*, sînt strîns legați în roman de cele mai de seamă evenimente, de scenele cele mai emoționante, mai dramatice. Rostov, Bolkonski, Kutuzov însuși, Natașa, Tușin, Pierre... cîți or fi oare? În glorios cortegiu, se perindă ei în amintirea noastră!

Metodele stilului tolstoian, principale și secundare, decurg în mod organic din tema fundamentală, sînt dictate de sensul faptelor zugrăvite, contribuind la lămurirea conținutului. Ele nu cuprind nici un fel de artificiu, nu sînt doar o simplă născocire arbitrară, nu trăiesc rupte de opera scriitorului. Acest lucru ni-l dovedește nu numai proza lui Tolstoi, cuceritoare prin naturalețea ei, prin deosebita ei claritate, îl cunoaștem și din concepțiile scriitorului despre artă, despre formă, despre limbă.

Problema formei, ca atare, nu exista pentru Tolstoi. El era convins și ținea să-i convingă pe artiștii cuvîntului că trebuie să trăiești viața eroilor tăi, să zugrăvești în imagini sentimentele lăuntrice ale acestora, și atunci înșiși eroii vor acționa în mod firesc, potrivit caracterelor lor. El a căutat și a găsit metoda de a împleti subiectul și deznodămîntul acțiunii cu esența intimă a personajelor zugrăvite. A dat eroilor libertatea să procedeze așa cum numai ei puteau și trebuiau să procedeze în situația în care i-a

pus autorul, sau au nimerit ei înșiși, potrivit firii, înclinațiilor și deprinderilor lor. Toate personajele lui sînt vii, tocmai fiindcă forma și conținutul operelor lui constituie o unitate indivizibilă.

Tolstoi n-a devenit dintr-o dată stăpîn pe arta sa; ea nu a venit de la sine. Noi nu avem un alt scriitor care să fi muncit la operele sale cu atîta stăruință, cu atîta entuziasm, încercînd totodată și atîtea dezamăgiri, ce l-au împins la salturi cumplite, între avînt și deznădejde, ca Lev Tolstoi. Cei zece ani de muncă la cel mai puternic roman social al său, *Învierea,* sînt plini de încercări de a continua și de hotărîri de a părăsi munca începută, pînă cînd, în cele din urmă, dorința aprigă de a o termina i-a biruit toate îndoielile.

„Lucrul cel mai greu este să exprimi în cuvinte ceea ce vrei să spui, în așa fel încît un altul să te înțeleagă așa cum te înțelegi pe tine însuți; și totdeauna simți că ești departe, foarte departe de a fi realizat ceea ce trebuie și poate fi realizat". Așa scria Tolstoi în *Jurnalul* său în anul 1890 și trebuie să avem în vedere că aceasta este mărturisirea unui artist care crease de multă vreme *Război și pace, Anna Karenina* și care începuse să lucreze la romanul *Învierea.* Numai astfel vom înțelege limpede atitudinea lui Tolstoi față de rolul cuvîntului în munca scriitorului.

Zugrăvind în povestirea *Diavolul* visele lui Irtenev despre Stepanida, Tolstoi a scris: „Și, doamne, dumnezeule, cu cît farmec imaginația sa îi zugrăvea lui chipul ei". *Îi, lui, ei,* această îngrămădire de pronume ar fi putut fi socotită ca o greșeală la oricare alt scriitor. Dar la Tolstoi aceasta nu este o neglijență, nu este o greșeală voită, nu este o vulgaritate de stil înadins folosită, ci doar simplitate. Așa se vorbește în viață atunci cînd nu cauți forma, ci te îngrijești numai să redai o stare sufletească, să îți exprimi gîndul.

„Pentru a spune clar ceea ce ai de spus, vorbește sincer, iar pentru a vorbi sincer, vorbește așa cum ți-au venit gîndurile în minte". Acesta este princi-

piul pe care-l impune Tolstoi într-un *Jurnal* din tinerețe, și el se străduiește necontenit să nu și-l încalce.

În remarcabila *Prefață la operele lui Maupassant* Tolstoi enumeră condițiile absolut necesare „pentru realizarea unei autentice opere de artă". În aceste pagini el dezvăluie ideile sale cu privire la sinceritatea scriitorului. Sinceritatea, în concepția lui, este „sentimentul franc de dragoste sau de ură față de ceea ce zugrăvește artistul". Tot aci el definește concis noțiunea despre frumusețea formei, care, după convingerile lui, este identică cu „claritatea expunerii".

Se poate vorbi cu precizie despre un armonios sistem estetic al lui Lev Tolstoi în domeniul artei scriitorești ; un asemenea sistem poate fi alcătuit folosind nenumăratele aprecieri ale marelui artist despre munca scriitorului, forma operei, tehnica scrisului, despre limbă, despre stil. În Uniunea Sovietică este în curs de apariție prima *Culegere de opere complete ale lui L. N. Tolstoi.* Neprețuitele jurnale, însemnări, scrisori cuprinse în această culegere conțin tot ce a scris Tolstoi despre arta scriitorului. Nu avem încă o lucrare care să strîngă la un loc aceste aprecieri. Dar, după părerea mea, o asemenea lucrare trebuie să apară și va apare.

Lev Tolstoi este o școală universală a artei literare. Este o școală literară rusă, care a inițiat un curent larg, fără precedent, în gîndirea artistică pe tot globul pămîntesc. Este o școală din care literatura noastră sovietică soarbe cunoștințe despre artă și inspirație pentru lucrările sale noi despre omul nou.

Tolstoi nu va îmbătrîni niciodată. El face parte din acele genii creatoare, al căror cuvînt este ca o apă vie. Izvorul nesecat țîșnește într-una. Ne adăpăm mereu la el și ni se pare că niciodată în viață nu am băut încă o apă atît de limpede, de curată, de proaspătă.

1953

LA MORMÎNTUL LUI CERNÎŞEVSKI

Mormintele marilor oameni sînt jaloane pe calea fără capăt a culturii umane. Putem străbate cu gîndul pînă în adîncul veacurilor, trecînd de la un mormînt măreț la altul, ca de-a lungul unor pietre de hotar, și în fața noastră se va deschide drumul mileniilor, drumul istoriei omenirii, și gorganele ne vor trezi în minte gloria, chinurile, bucuriile și izbînzile părinților și străbunilor noștri. Vom ajunge să ne cunoaștem, să ne înțelegem mai bine, mai clar pe noi înșine ; vom prețui mai mult epoca noastră și ne vom urma cu mai multă hotărîre calea justă, fericită spre viitor.

Istoria țării noastre ne-a păstrat numeroase jaloane prețioase ale trecutului. Şi cultura noastră, orînduirea sovietică, păstrează cu grijă aceste jaloane ale trecutului spre care se îndreaptă mulțimile nesfîrșite ale poporului sovietic, pline de recunoștință pentru faptele de vitejie, pline de respect pentru cinstea și geniul minunaților oameni dispăruți.

Un asemenea jalon măreț, ce marchează dezvoltarea noastră istorică, ca Mausoleul lui Lenin de la zidurile Kremlinului din Moscova, monumente ca mormîntul lui Pușkin pe colinele Pușkin, al lui Şevcenko pe malul povîrnit al Niprului, al lui Griboedov

și Ceavceavadze pe muntele David din Tbilisi, al lui Tolstoi la Iasnaia Poliana, sînt înconjurate de dragostea poporului. Numai pomenind aceste nume și locuri și inima îți bate năvalnic în piept!

Iată că ne-am adunat la mormîntul măreț, păstrat cu sfințenie și venerat de orașul Saratov, la mormîntul lui Nikolai Gavrilovici Cernîșevski.

Viața acestui om a constituit un moment într-adevăr remarcabil în istoria poporului rus.

Cernîșevski ocupă un loc cu totul deosebit în strălucita pleiadă a scriitorilor noștri din veacul al XIX-lea. Întregul mers al dezvoltării sociale i-a făcut, cum era și firesc, pe cei mai de seamă scriitori ruși să ocupe locurile de frunte în lupta împotriva autocrației țariste. Această luptă nu s-a desfășurat întotdeauna la fel, dar aproape întotdeauna s-a încheiat prin prigonirea scriitorului de către țar, prin înfrîngerea scriitorului, care a avut de suferit urmări grave, și prin victoria istorică ulterioară a cauzei sale social-literare. Încă în veacul al XVIII-lea, neînfricatul Radișcev, rostindu-și cuvîntul înflăcărat și plin de adevăr despre stăpînii iobagilor, a deschis prin însăși biografia lui martiriul scriitorilor ruși, care și-au închinat geniul lor poporului. Amintindu-ne de cumplitele tragedii ale lui Radișcev, ale decembriștilor, ale lui Pușkin și Lermontov, ale lui Ceadaev și Herzen, îi vedem rînd pe rînd pe acești eminenți făuritori ai literaturii cînd în cazematele temnițelor țariste, cînd în casele de nebuni sau în deportare, cînd printre surghiuniții de pe meleagurile îndepărtate ale străinătății.

Această metodă țaristă, folosită față de marii oameni ai cuvîntului, i-a fost aplicată cu o nemaipomenită cruzime și lui Nikolai Gavrilovici Cernîșevski.

Pe acest tînăr cu o cultură strălucită, cu un talent neobișnuit, cu o inteligență înflăcărată și pătrunzătoare, autocrația îl aruncă într-o fortăreață, îl tîrăște la stîlpul infamiei într-o piață murdară, îl supune batjocurii „execuției civile“, îl mînă la ocnă, în mine, îl trimite în surghiun într-un colț uitat de țară. Și autoritățile țariste săvîrșesc acest șir istovitor de chinuri nu în decursul cîtorva săptămîni, cîtorva luni,

sau ani. Nu, zeci de ani durează supliciul lui Cernîșevski, și cînd, douăzeci și unu de ani după arestare, el este mînat dintr-un surghiun în altul, dintr-un capăt al lumii în celălalt, din Viliuisk la Astrahan, noul țar nu uită nimic din poruncile părintelui său — chiar și numele lui Cernîșevski este prigonit, nimicit, ca și cum aceste nume n-ar fi existat vreodată !

Acum, la mormîntul scriitorului, e greu să faci măcar o succintă apreciere a operei literare, științifice, politice și revoluționare a lui Nikolai Gavrilovici Cernîșevski.

Voi menționa o singură trăsătură de seamă a personalității sale :

Dacă m-ar întreba cineva care sînt oamenii ruși din veacul al XIX-lea ce ar putea servi drept pildă de cinste ireproșabilă și de conduită eroică, aș rosti în primul rînd numele lui Cernîșevski. Curat ca un cristal, revoluționar înflăcărat prin temperament, Cernîșevski era curajos și drept prin spirit, ca și prin structura caracterului său. În anul 1853, la vîrsta de douăzeci și cinci de ani, Cernîșevski a socotit că e de datoria lui să o prevină pe Olga Sokratovna Vasilieva, pe atunci logodnica lui, că, dacă se va căsători cu el, viața ei ar putea fi foarte furtunoasă. Cernîșevski a notat această convorbire cu Olga Sokratovna în jurnalul lui.

Iată un fragment din această remarcabilă însemnare :

„În curînd se va porni o răscoală la noi în țară și cînd ea va izbucni va trebui neapărat să iau și eu parte. Nemulțumirea poporului împotriva guvernului, a impozitelor, a demnitarilor, a moșierilor crește din ce în ce mai mult. O singură scînteie și totul ia foc ! Și în cercurile de intelectuali crește numărul celor care sînt dușmani ai actualelor rînduieli. Mocnește scînteia care va trebui să aprindă focul. Un singur amănunt nu se cunoaște : cînd anume va izbucni. Poate peste vreo zece ani, dar eu cred că mai curînd. Iar dacă va izbucni, eu nu mă voi putea ține deoparte. Voi participa... Nu mă sperie nici mîrșăvia, nici mujicii beți cu bîte, nici masacrele."

Aceste cuvinte pline de mîndrie şi de o bărbăţie eroică puteau fi şi au fost deviza unor întregi generaţii de revoluţionari, care au dus mai departe lupta pentru cauza lui Cernîşevski, ele stau la temelia purităţii morale a bolşevicilor, care şi-au dat viaţa pentru cauza eliberării popoarelor.

Ne-au rămas moştenire mii de pagini scrise de mîna lui Cernîşevski. Simţim în ele pulsul inimii unui neînfricat democrat-revoluţionar, a unui înţelept cu o gîndire profundă, a unui artist înflăcărat. Plini de entuziasm şi cuprinşi de veneraţie auzim dincolo de aceste pagini glasul curajos care cheamă la luptă pentru dreptate şi pentru fericirea poporului.

Ce bine e să trăieşti acest lucru în zilele în care cinstirii marelui om de către popor i se dă o asemenea amploare, cînd numele lui Cernîşevski trezeşte un sentiment de recunoştinţă în inimile a milioane de oameni, cînd putem spune că visele lui Cernîşevski s-au împlinit, prin crearea şi înflorirea invincibilei ţări a popoarelor libere — Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste. Luptînd pentru pace, apărînd pacea prin forţa muncitorilor, ţăranilor şi intelectualilor, această ţară a intrat într-o nouă perioadă de dezvoltare, perioada desăvîrşirii construirii societăţii socialiste fără clase şi a trecerii treptate de la socialism la comunism.

Acesta a fost şi visul celor mai buni oameni ai istoriei, visul unor oameni ca Nikolai Gavrilovici Cernîşevski — acest vis este tradus azi în viaţă de poporul sovietic.

Să ne aplecăm deci capetele în faţa mormîntului scriitorului, savantului şi revoluţionarului Nikolai Gavrilovici Cernîşevski, să cinstim şi să iubim veşnic amintirea nepieritoare a acestui mare om.

1939

CEHOV

I

În octombrie 1890, pe un vapor rusesc care naviga din Singapore spre insula Ceylon prin Oceanul Indian, pasagerii asistau la următorul spectacol: un om de o constituție destul de delicată, cu trăsături aproape tinerești, se arunca de pe scara de la prora în apă și apoi, reapărînd la suprafață, prindea capătul pe care marinarii i-l zvîrleau de la pupa vasului. Se scălda în plin mers, nu din fanfaronadă sau din motive sportive, ci pur și simplu din plăcere și curiozitate.

Iar la începutul anului următor, același tînăr mărturisea că are un singur vis: să ajungă un bătrînel mărunt, uscățiv, chel și să stea la un birou mare într-un cabinet frumos.

Înainte de a se fi scăldat în Oceanul Indian, acest om străbătuse peste zece mii de kilometri prin Siberia și trăise două luni în Sahalinul de Nord, cercetînd zi de zi viața ocnașilor și a surghiuniților. După baia în ocean, a făcut o călătorie de o sută de verste prin Ceylon, pe care l-a numit „locul unde a fost raiul“, a ajuns apoi la Moscova, trecînd prin canalul de Suez și Odesa; de acolo a plecat curînd la Petersburg și, cuprins deodată de o nostalgică tristețe, a scris că nu dorește decît un singur lucru: să stea vreo patru luni pe un loc și să prindă pești cu undița.

Dar s-a întors la Moscova, de unde, după cîteva zile, scria, cuprins iar de entuziasm, unui prieten: „Plecăm!! Sînt gata să plec oriunde și oricînd. Inima-mi saltă de bucurie!" Două săptămîni mai tîrziu se și afla la Veneția, de unde a plecat la Roma, apoi la Nisa, apoi la Paris. Iar după Paris aproape că s-a furișat în cel mai prăpădit orășel din Rusia — Aleksin, pe Oka; s-a ascuns de lumea întreagă într-o căsuță mititică și a început să viseze din nou: „Ah, de-aș ajunge mai degrabă un bătrînel, să pot sta la o masă de scris mare!"

Acest om era Anton Pavlovici Cehov.

Toată viața lui a visat călătorii. Suvorin[1] spunea că dacă Cehov ar fi găsit tovarăși care să-l însoțească, ar fi plecat în Africa, s-ar fi dus în America.

Bolnav pe moarte, se pregătea să plece în Extremul Orient: era frămîntat de războiul ce izbucnise acolo.

Zăcînd bolnav la Badenweiler, se gîndea la o călătorie cu vaporul de la Triest la Odesa și cerea să i se spună ce vapoare navighează într-acolo, dacă escalele sînt lungi, dacă masa e bună. Patru zile după ce a cerut aceste informații s-a stins din viață.

Cehov a spus cîndva: „Zugrăvesc viața".

Da, el a zugrăvit viața. Numărul și varietatea eroilor săi sînt uriașe. Numai cei mai de seamă romancieri se pot asemui cu Cehov în ce privește bogăția și diversitatea personajelor create de imaginația sa.

Și după cum marii romancieri caracterizează, prin personajele lor, epoci întregi, Cehov a întipărit pentru totdeauna, prin caracterele și tipurile sale, imaginea vechii Rusii din ultimul pătrar al veacului trecut.

Prin atotcuprinzătoarea frescă a societății, zugrăvită de Cehov în scrierile sale, el ar putea fi comparat cu Balzac.

---

[1] *Suvorin A. S.* (1834—1912) — ziarist și editor burghez rus (n. t.).

A trăit în lumea largă și a adus această lume largă la el, în cîte un colțișor retras, la Aleksin, Melihov, Ialta. Lumea largă nu-i aducea liniște. De altfel nici nu căuta liniștea: el voia să pară un bătrînel mărunt, uscățiv, pentru a se ascunde mai bine de plictiseala vieții cotidiene și, în singurătate, să poată lucra, lucra, lucra.

Cînd a început să-l preocupe gîndul de a pleca în război, Cehov a hotărît că trebuie să plece nu în calitate de corespondent, ci ca medic, pentru că un medic poate *vedea mai multe.* Aceasta era firea lui — *dorința de a vedea mai mult.*

„Dacă sînt medic (scria el), trebuie să am bolnavi și un spital; dacă sînt scriitor, trebuie să trăiesc în mijlocul poporului și nu pe Malaia Dmitrovka... Ne trebuie măcar o fărîmă de viață obștească și politică, o fărîmă cît de mică; viața între patru pereți, fără natură, fără oameni, fără patrie, fără sănătate și poftă de mîncare, nu este propriu-zis viață." [1]

Epoca noastră îl privește pe Cehov cu alți ochi. Îl descoperă pe Cehov — scriitorul complex, uneori de o profunzime inaccesibilă.

Umorist și autor de vodeviluri ușoare, Cehov e chinuit, mai mult decît oricare alt contemporan al său, de întrebările: de ce scriu? E oare nevoie de mine? Care este misiunea artistului? Care este țelul preocupărilor mele literare?

Creator al noțiunii de „oameni de prisos", pictor al amurgului unei societăți pe cale de dispariție, autor al unor piese și povestiri-romane psihologice deosebit de subtile, Cehov spune:

„A mea Sfîntă a Sfintelor este trupul uman, sănătatea, inteligența, talentul, dragostea și libertatea absolută față de forță și de minciună, oricum s-ar manifesta ele. Iată programul pe care l-aș urma dacă aș fi un mare artist."

„Se spun despre mine vrute și nevrute. Într-un cuvînt, tot felul de prostii! Eu însă sînt pur și simplu

---

[1] *A. P. Cehov, Despre munca literară,* Cartea rusă, București 1957, pag. 19 (n. ed.).

un om înainte de toate... Îmi place natura și literatura, îmi plac femeile frumoase și urăsc rutina și despotismul."

Am descoperit noi oare totul în scriitorul Cehov? Nu, sîntem departe de a fi descoperit totul.

Dar pentru noi răsună acum deosebit de semnificativ și armonios cuvintele celebrului monolog din *Pescărușul* :

„Îmi place — de pildă — apa asta, copacii, cerul, simt natura, ea trezește în mine o pasiune, o dorință de nestăpînit de a scrie. Dar eu nu sînt numai peisagist, ci și cetățean. Îmi iubesc țara, poporul și simt că, dacă sînt scriitor, am datoria să vorbesc despre popor, despre suferințele lui, despre viitorul lui. Am datoria să vorbesc despre știință, despre drepturile omului *et caetera, et caetera.*" [1]

Cehov trăiește pentru Rusia, pentru Uniunea Sovietică, pentru lumea întreagă prin carte, prin teatru. Cartea o înțelege fiecare cititor în măsura în care e în stare să înțeleagă. Teatrul este înțeles de spectator așa cum îl înțelege actorul.

Cum trebuie interpretați eroii pentru a rămîne în spiritul autorului? — iată veșnica problemă a scenei.

Cehov a avut mai mult noroc decît alți scriitori: încă în timpul vieții sale a apărut un interpret ideal al dramaturgiei sale — Teatrul de Artă din Moscova. El păstrează pînă în zilele noastre viziunea cehoviană a imaginilor. Și cînd ne ducem la Teatrul de Artă, venim la Cehov.

Dar iată că apar actori tineri, se ivesc teatre noi. Cum vor înțelege ei pe eroii lui Cehov?

Există piese care pot fi jucate bine, fără a-l cunoaște pe autor. În absența lui, ca să spunem așa. Dar o piesă a lui Cehov nu poate fi jucată „în absența lui". Actorul trebuie să-l vadă pe Cehov, pentru a înțelege și a interpreta drama lui.

Crunta realitate din deceniile 9 și 10 ale veacului trecut se află pe scenă, prin eroii pieselor lui Cehov.

---

[1] *A. P. Cehov, Opere,* vol. X, E.S.P.L.A.-Cartea rusă, 1960, pag. 201 (n. ed.).

Dar dincolo de eroii lui sînt visele și credința lui Cehov. Actorul nu trebuie să interpreteze numai personajele lui Cehov, ci și visele și credința lui Cehov.

Dincolo de lumea măruntă din piesele cehoviene, oglindită în atmosfera, în viața cotidiană, în oamenii de fiece zi, trebuie să vedem lumea largă a lui Cehov. Trebuie să privim mai cu luare-aminte pe eroii mărunți, provinciali, și vom vedea în ei un mare erou, întocmai așa cum, privind pe bătrînelul uscățiv, mărunt, chel la masa de scris într-o vilă de lîngă Aleksin, vedem dincolo de el pe marele scriitor.

Tinerii actori au un strălucit dascăl, care a păstrat și cultivat, în cei patruzeci de ani ce s-au scurs de cînd ne-a părăsit Cehov, visurile și credința lui. Acesta este Teatrul de Artă. Și tinerii actori au un avantaj în plus : ei cresc în acel *viitor* la care visa Cehov ; ei înșiși sînt o parte a acelui viitor în care el a crezut și care devine prezentul nostru.

Uniți aceste posibilități pe care le oferă trecutul și prezentul și veți reuși să interpretați lucrul cel mai de seamă în dramaturgia cehoviană — *spiritul lui Cehov.*

1944

2

Faima lui Cehov printre popoarele culte ale lumii ne umple inimile de bucurie și încercăm în același timp un sentiment de mîndrie pentru literatura rusă, pentru Cehov al nostru, care este deosebit de iubit în patria sa, în Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste.

Acum zece ani a început să se lucreze la pregătirea operelor complete ale lui Anton Pavlovici Cehov, și azi, cînd această importantă ediție a fost realizată, cele douăzeci de volume ne-au dezvăluit, în chip minunat, tabloul muncii uriașe depuse de scriitor, istoria unei pătrunzătoare vieți de creație și o perso-

nalitate de o puritate cristalină, plină de farmec omenesc.

Contemporanii lui Cehov ne vorbesc despre el ca despre un om cu o fire deosebit de blîndă, ca despre un om de o simplitate și modestie cu nimic dezmințită. Așa este, fără îndoială că așa este, dar e tot atît de adevărat că aceste însușiri cuceritoare nu împlinesc în întregime marele, complexul caracter al lui Cehov. Blîndul Cehov avea o voință puternică, era plin de elan și fermitate în atingerea țelurilor sale de artist. Consecvent și sever cu sine însuși, cu munca sa de scriitor, cu comportarea sa socială, era, în această privință, aproape fără pereche printre oamenii de litere.

Într-o perioadă cînd scrierile decadente ajunseseră la modă, Cehov nu și-a trădat talentul lui subtil și robust de realist. În timp ce atît în Apus cît și în vechea Rusie se considera aproape un păcat dintre cele mai mari ca un scriitor să nu poată „renunța la morală", Cehov visa la un om cu o morală pură, la o etică superioară, cînd stăpînitoare în viață va ajunge munca rațională, iar pacea va fi socotită ca o fericire dăruită tuturor. În timp ce poeții la modă din acei ani se manifestau nefiresc, erau emfatici, Cehov era simplu, limpede și nimeni mai mult ca el nu a ridiculizat acele atitudini afectate și pretențioase. Atunci cînd cei mai rafinați propovăduitori ai decadentismului chemau pe cititor îndărăt, spre bezna trecutului îndepărtat, singura epocă în care, după ei, ar fi existat „omul puternic", Cehov se gîndea la viitor, la un viitor în care să nu mai existe nedreptate, filistinism, vulgaritate, se gîndea la oamenii cu suflet frumos, cu gînduri frumoase.

Pentru a putea răzbate prin negura deasă a reacțiunii în literatură, în viața socială și în politică, pentru a ține mereu calea dreaptă pe care a mers Cehov, trebuie să ai o puternică rezistență sufletească și o dîrzenie de neclintit. Cehov avea această rezistență.

Nu ușor și-a croit el drumul spre consacrarea publică. A început muncind literalmente cu ziua, în presa de mîna a doua, și înainte de apariția povesti-

rilor lui — roade ale unei înalte măiestrii — Cehov trecea în fața publicului cititor drept un scriitor umorist. Dar țelurile pe care le urmărea Cehov deveneau tot mai cuprinzătoare, și critica nu putea, bineînțeles, să nu observe îmbogățirea literaturii cu un neobișnuit pictor al realității ruse. Dar vreme îndelungată criticii de toate nuanțele i-au reproșat lui Cehov că nu se ocupă decît de fenomene mărunte, că eroii lui sînt oameni plictisitori, șterși, și această părere a fost ani de-a rîndul repetată în presă.

La începutul veacului nostru, cititorul rus începuse să primească cu dragoste arta lui Cehov, descoperind dincolo de nefericiții lui eroi setea și năzuința puternică și plină de nostalgie spre fericire, precum și credința că viața din Rusia se află în pragul unor mari și luminoase prefaceri.

Această credință a lui Cehov se hrănea mai ales din convingerea lui de bază că numai munca e în stare să înnobileze viața. Tocmai munca a fost „idealul pozitiv" al lui Cehov, lucru pe care nu-l puteau înțelege critici ca Skabicevski [1], care în genere se îndoiau „dacă domnul Cehov are vreun ideal".

Fiind el însuși un muncitor dîrz, i-a făcut pe cei mai buni eroi ai săi să-l admire pe omul muncii, insuflîndu-le visul de a putea munci. Mulți dintre acești visători, cei mai buni, ai lui Cehov erau cu totul inapți pentru muncă, nu știau să facă nimic. Dar în aceasta constă tragedia acelor timpuri, atît de veridic zugrăvite de Cehov în neasemuitele sale povestiri, drame, comedii.

Cehov a durat un monument artistic, istoric al epocii sale. El ne-a arătat cît de tulburate erau spiritele și cît de nepricepuți în căutările lor erau cei mai mulți dintre intelectualii ruși din acea perioadă, căreia i-a rămas numele de „perioada de marasm". El a demascat pe acei care sugrumau și înăbușeau orice gîndire liberă, întruchipîndu-i în guvernanții țariști, în funcționărimea veche, denunțători, vechili,

---

[1] *Skabicevski A. M.* (1838—1910) — critic și istoriograf literar rus, mai întîi narodnic, a trecut apoi pe pozițiile liberalismului burghez (n. ed.).

lachei cu decorații și fără decorații. El a demascat ultimele cuiburi de nobili, împrăștiate de vîntul istoriei, și a înfățișat pe noul bădăran — domnul negustor, domnul capitalist.

Și, cu o surprinzătoare putere de exprimare a adevărului, el a zugrăvit tabloul țărănimii ruinate, al mizeriei meseriașilor, meșteșugarilor, al masei de oameni ai muncii simpli, al acelei mase a cărei viață e încătușată de stindardul apăsător al unui imperiu polițienesc, așa cum apele unui fluviu puternic sînt încătușate de gheața de la suprafață.

Cehov ne ajută să vedem limpede lumea de la sfîrșitul veacului trecut — sfîrșitul reacțiunii în preajma epocii revoluțiilor. Fără îndoială că Cehov și-a dat bine seama că sfîrșitul acesta sosește și a presimțit cu acuitate zorile noi ale Rusiei.

In aceasta constă însemnătatea pentru zilele noastre și pentru generațiile viitoare a originalei și deosebit de bogatei moșteniri a scriitorului. In toate lucrările sale (cunoscute astăzi de milioane de cititori), oricare ar fi genul lor — satiră, umoristică, povestire, dramă sau schița cu caracter de cercetare *Insula Sahalin*, un model al acestui gen, în toate aceste lucrări întîlnim chipurile contemporanilor lui Cehov, martori tipici ai acelui adevăr al vremii pe care l-a dezvăluit atît de multilateral privirea pătrunzătoare a marelui artist.

Prin măiestria viziunii sale asupra lumii, Cehov încheie seria minunaților clasici ruși din veacul al XIX-lea, care începe cu numele strălucitor al lui Pușkin. Prin arta sa scriitoricească, ce ne farmecă cu severa-i simplitate a formei, Cehov este un clasic universal. Limba lui va rămîne o pildă a realizărilor durabile ale literaturii ruse.

Incă în timpul vieții lui Cehov, s-a afirmat în literatură, izbutind să atragă asupra sa privirile, un artist căruia i-a fost dat să facă o punte de legătură indestructibilă între tradiția clasică rusă și literatura viitorului, literatura socialismului. Acesta a fost Gorki. El a apreciat așa cum trebuie esența și măreția talentului lui Cehov.

„In fiecare nouă povestire a lui Cehov, scria Gorki în anul 1900, se simte din ce în ce mai accentuat un suflu de optimism și dragoste de viață“ [1]. Prietenia dintre Cehov și Gorki are o deosebită semnificație atît pe plan social, cît și pe plan personal: istoria nu va uita cu cîtă sfidare a tratat Cehov întreaga reacțiune, renunțînd la titlul său de academician onorific, ca răspuns la faptul că țarul Nicolai l-a lipsit de acest titlu pe Gorki.

Cehov visa, dar în același timp era încredințat că fericirea se apropie, și i-a pus pe eroii săi să trudească „pentru fericirea altora“. Gorki a văzut cu ochii lui cum acești „alții“ au venit. El a văzut cum patria noastră, patria lui Cehov, eliberată de stupiditatea înrăită a regimului țarist și de jugul aspru al capitalismului, își construiește cu dîrzenie și putere fericirea, în numele păcii și libertății în lumea întreagă.

Cehov, care iubea cu înflăcărare poporul, nu a apucat ziua eliberării. Dar, ca un artist autentic, el ne ajută prin arta sa să înțelegm și să prețuim fericirea noastră, a poporului, cucerită de revoluție.

Cehov este întotdeauna alături de noi; „el este de o frumusețe simplă“, cum spunea Gorki. Numele luminos și curat al lui Cehov este îndrăgit de întregul popor sovietic. Cinstim și preamărim amintirea scumpă a lui Cehov.

1954

---

[1] *Gorki, Despre literatură*, Ed. Cartea rusă, 1956, pag. 30 (n. ed.).

ALEXANDR BLOK

Uneori te cuprinde dorința de a te închide într-o cameră peste al cărei prag oamenii să nu poată trece. Ai vrea să astupi toate crăpăturile ușilor și ferestrelor, să acoperi pereții cu covoare, haine, pături, pentru ca nimeni, nimeni să nu audă cum cînți.

Pentru că mîinilor mele le-au crescut unghii prea tari și degetele s-au dezvățat să alunece pe gîtul viorii, iar fragilul arcuș îmi pare străin.

Și pentru că e rușinos să atingi un instrument cînd degetele nu sînt agere și mîna nu e mlădioasă. Jalnic, vrednic de dispreț sînt eu, din pricina acestor mîini ce nu-mi îngăduie să redau cîntecul ce trăiește în mine.

Multe păstrează inima mea despre Blok! Dar ce înseamnă acest „multe" nu știu. Și dacă voi folosi cuvintele pe care de obicei le rostesc, cine va credè că văd într-adevăr chipul poetului?

Ceea ce văd eu e conținutul. Dar mîinile nu-mi îngăduie să redau acest conținut. Cuvinte, apoi fraze, apoi capitole și conținutul se risipește!

Expresia concentrată a gîndurilor, a trăirilor, a avînturilor, a căderilor — iată conținutul.

Expresia concentrată a tuturor acestora este versul.

Cum să-mi redau cîntecul, cînd versul nu stă în puterea mea? Să mă închid oare într-o cameră peste al cărei prag nu pot trece oamenii? Şi acolo, singur, şi numai pentru mine, să dau glas sentimentelor mele aşa cum îmi stă în putere?

Dar aud parcă de pe acum din toate părţile:

— Dar ce-s astea? Impresii? O apreciere asupra operei? O caracterizare? Poate... memorii?

Nu ştiu, nu ştiu.

Ştiu numai că despre Blok nu trebuie să vorbeşti, ci să cînţi.

Ajunul crăciunului din anul o mie nouă sute nouăsprezece.

L-am văzut atunci pentru întîia oară pe Liteinîi.

Străin în Petersburg, speriat încă de frumuseţile oraşului, eram cuprins de o profundă admiraţie pentru Liteinîi. Este acolo o casă cu ziduri ca de pergament; e întuneric în spatele ferestrelor ei de modă veche şi s-a îngălbenit de vreme marmura unei simple plăci memoriale: aci a locuit şi a murit Nekrasov.

În mîzga rece, oamenii cară saci şi boccele; îşi udă în noroiul de pe drum poalele mantalelor militare cenuşii; aleargă, apăsaţi de vremea urîtă, de la un zid la altul.

Dar pe fiece zid afişele strigă:

„Salvaţi revoluţia!"

Şi zăpăciţi, scăpînd din mîini calabalîcul, oamenii se năpustesc spre tramvaiul care brăzdează cu trena de fier drumul, se agaţă de el, se lipesc de coastele lui strîmbe.

„Salvaţi revoluţia!"

Ruşii sînt îngroziţi. Aleargă.

E oare vremea acum să ne sinchisim de zidurile vechi, ca de pergament, între care a murit Nekrasov? E oare vremea acum să ne pese de cel ce a fost cu noi şi a plecat, cînd ochii ne sînt orbiţi şi nu vedem cine e cu noi?

Fiindcă e tot atît de întuneric în geamurile unei alte case și la fel aleargă oamenii pe lîngă ea, ștergîndu-și unul altuia urmele cu mantalele.

Acolo, în acea casă, ne citea Blok.

O mînă de oameni s-a smuls de groaza străzii, înghesuindu-se în frigul unei cămăruțe minuscule.

Și — după cum ne era pe atunci portul obișnuit — aveam toți aceleași mantale cenușii ca și cei de pe stradă ; în al cîtelea an de veșnic război sîntem oare ?

Alergam undeva noi, cei chemați să salvăm, căutînd noi înșine salvarea, alergam cu catrafusele, cu boccelele, cu jalnicul calabalîc și, în drum, am dat fuga să-l ascultăm pe Blok.

Despre prăbușirea umanismului vorbea el, despre civilizația ce căzuse jertfă culturii burgheze.

Și se părea că înseși cuvintele — prăbușire, jertfă — trebuiau să trezească în noi groază, ca un clopot de alarmă în timpul incendiului. Se părea că, cuprinși de panică, ar fi trebuit să fugim afară din cămăruța aceea în mocirla spaimei de pe stradă ; să alergăm, să ne agățăm de tramvai, să tîrîm prin noroi boccelele noastre.

Dar nimeni n-a plecat atîta timp cît a citit el.

Era înalt, și teama nu-l cuprinsese ; ea se rotea în vîrtej în jurul tălpilor lui și pe lîngă el.

Și era bine că își scosese șuba, că degetele lui răsfoiau calm foile de manuscris și, ca întotdeauna, nu se pripea, rămînînd stăpîn pe sine ; era într-adevăr mai presus de acei cuprinși de dorul aprig de a se salva în aceste zile îngrozitoare.

Și tot gîndindu-mă la el m-am dus acasă. Pentru întîia oară în acești ani, mergeam și nu alergam...

Cît de egal era el, cît de directă îi era privirea, și cît de armonios — chipul.

Îmi amintesc : într-o zi însorită de martie, eram în vizită la Gorki.

Gazda cu chipul blînd zîmbea revărsînd asupra mea căldura ochilor săi albaștri. Îmi vorbea despre acei al căror glas eu, tînăr începător, trebuia să-l ascult. Dăltuia cuvintele cu precizie, cu exactitate, plasînd pe fiecare din ele la locul potrivit, ca și cum ar fi primit parola caporalului de schimb.

Dar cînd ajunse la Blok se opri, nu găsi cuvîntul potrivit. Se încruntă, mișcă degetele de parcă ar fi căutat ceva. Apoi, îndreptîndu-se din șale, cît era de înalt, ridică sus capul, făcu un gest larg cu mîna, din cap pînă în picioare.

— E atît de...

Și mai tîrziu, la plecare, aduse vorba din nou despre Blok, repetă gestul lui larg și cele trei cuvinte care parcă erau nedespărțite de acest gest:

— E atît de...

Și, strîngîndu-mi mîna în mîna lui mare, viguroasă, rosti:

— Fă cunoștință, fă neapărat cunoștință cu el.

Dar nu am avut această fericire. Pe Blok l-am văzut doar. E oare puțin?

Și cînd l-am văzut, m-am oprit și l-am urmărit cu privirea! Cît de egal era el, cît de directă îi era privirea și cît de armonios — chipul.

1921

2

Alexandr Blok nu a fost niciodată un pustnic. Neîndurător față de el, față de necesitatea firească pentru un poet de a rămîne singur cu el, răspundea chemărilor vieții. Pînă la Blok, nimeni în poezie nu a aparținut lumii ca dînsul, și nimeni nu a rostit un asemenea crez poetic: „Ascultați muzica revoluției!"

În interpretarea dată le Blok evenimentelor găsim multe elemente abstracte și de pur estetism. Gorki a simțit acest lucru și mai tîrziu mi-a vorbit în mai multe rînduri despre înstrăinarea lui de Blok. Zece

ani după ce, la Kronverkski, Gorki îmi arătase, printr-un gest plastic, cum și-l închipuie el pe Blok, mi-a scris din Sorrento:

„Mizantropia și pesimismul lui Blok îmi sînt străine. Aceste trăsături ale lui nu le poți trece cu vederea, ca și misticismul lui... Poezia lui Blok nu m-a atras niciodată în mod deosebit și mi se pare că pe *Minunata doamnă* — începutul tuturor începuturilor — el a desfigurat-o mult, atribuindu-i trăsături degenerescente, trăsăturile unei doamne germane de la sfîrșitul veacului al XVIII-lea, iar dînsa, deși mult mai în vîrstă, este totuși o femeie cît se poate de sănătoasă. În genere nu există un «punct de contact» între mine și Blok. Este poate vina *mea*."

Dar în perioada relațiilor lor din Petersburg, Gorki îl consideră pe Blok ca fiind singurul poet ce putea sta alături de el. Gorki știa că Blok se apropiase mult de tot de cea mai puternică mișcare a veacului, că se află numai la cîțiva pași de ideologia revoluției, și, într-o altă scrisoare pe care mi-a adresat-o, a exprimat acest lucru foarte limpede:

„Umanismul artiștilor noștri care au scris despre viață, despre poporul rus, umanism ce ni l-am însușit din Evanghelie și din Sfînta Scriptură, este un lucru prost și mi se pare că A. A. Blok era cît p-aci să nu înțeleagă acest lucru."

Nu caracteristicile artistice, ci trăsăturile vieții i-au apropiat pe Blok și Gorki. Principala trăsătură a fost atitudinea pasionată a lui Blok față de revoluție. Ca mare poet, Blok era frămîntat de ideea fericirii omenirii. El, care în trecut nu a acționat niciodată din îndemnul modei, a rămas și după Octombrie străin politicianismului, privind drept și aspru viața în față. Știa că revoluția luptă pentru fericirea omenirii, nu în fantezie ci în mod practic, și, ca și Gorki, a folosit formele create de epocă. El a fost unul dintre întemeietorii Teatrului Mare de dramă, depunînd eforturi susținute pentru a-i crea un nou repertoriu clasic; lua parte la nesfîrșitele ședințe de la Casa artelor, la Uniunea poeților, la Secția de teatru; recenza manuscrise — drame și versuri. Era zi de zi în mijlocul

oamenilor. Și fiecare cuvîntare a lui constituia un eveniment, ca și cum ar fi ieșit tocmai atunci din chilie și ar fi renunțat la jurămîntul tăcerii.

L-am ascultat pentru întîia oară la sfîrșitul anului 1919. Camera înghețată, întunecată de pe Liteinîi era plină de oameni înțepeniți de frig, în șube și mantale soldățești. Ședeau înghesuiți, încălzindu-se parcă unii pe alții, cu trupurile lor nemișcate. Un singur om, care, după vechiul obicei, își scosese șuba, se afla la tribună și, fără mănuși, răsfoia cu degete liniștite foile unui manuscris. Era Blok.

Un pulover alb cu gulerul răsfrînt îi dădea un aer oarecum străin și, parcă, marinăresc. Citea cu glas monoton, dar din uniformitatea intonației sale se desprindeau nuanțe ce te vrăjeau, ca bocetele sau versurile. Mi s-a părut foarte deschis la suflet și tot ceea ce spunea — sincer. Vorbea despre prăbușirea umanismului, despre destinele civilizației și culturii. Cuvintele lui sunau ca alarma din timpul unui incendiu, dar ascultătorii erau, se pare, fermecați nu de grozăvia cuvintelor sale, ci de frumusețea credinței ce-o punea în exprimarea lor.

Chipul îi era neclintit, imobil, uneori părea fără viață. Numai buzele i se mișcau, privirea nu se desprindea de pe hîrtii. Stranie încredere în viață iradia din această mască.

Cînd s-a terminat am ieșit în stradă ca după un concert, ca după un recital Beethoven, iar mai tîrziu, ori de cîte ori l-am mai ascultat pe Blok, am trăit o stare beethoveniană de treceri tragice de la clocotul sîngelui tînăr la dragostea neîmpărtășită și la bezna neființei, de la deznădejde la fericire.

Am încercat un asemenea sentiment și atunci cînd am ascultat deosebit de impresionanta cuvîntare a lui Blok despre *Menirea poetului* și mai ales cînd a citit *Răsplata*[1], la Casa artelor. A recitat poemul ca o spovedanie dintre acelea care se fac pare-se numai în presimțirea morții. L-am văzut atunci pe Blok foarte mare, uriaș, și am înțeles că pentru el arta era o veș-

---

[1] Vezi *A. Blok, Versuri alese*, Ed. Cartea rusă, 1956, pag. 167 (n. ed.).

nică luptă în care în fiece clipă era gata să-și dăruiască întreg sufletul.

Gorki nu putea să nu-l admire ca om și ca fenomen. Dar Gorki — artistul și filozoful — în pofida scepticismului său din acei ani, trăia într-o stare de spirit plină de voioșie, cu totul diferită de aceea a lui Blok.

L-am văzut o singură dată pe Blok zîmbind: la o ședință la Casa artelor. Obosit, se rezemase de speteaza fotoliului; desena sau scria ceva cu creionul într-un album, aruncînd din cînd în cînd o privire spre vecinul său, Ciukovski [1], și rîdea. Rîsul era ștrengăresc, ca de școlar, fulgerător, izbucnea parcă de undeva și se stingea repede, ca și cum ar fi țîșnit dintr-altă lume, și, oarecum dezamăgit de cele văzute, se grăbea să se întoarcă de unde se ivise. Nu era semn de veselie. Era doar o încercare timidă, slabă de a alunga plictiseala.

În februarie s-a produs un eveniment emoționant, care a rămas adînc întipărit în amintirea noastră. Cu prilejul aniversării morții lui Pușkin, Alexandr Blok a rostit la o adunare la Casa oamenilor de litere cuvîntarea despre *Menirea poetului*.

Cuvîntarea ținea să definească rolul tragic al poetului, și Pușkin nu făcea decît să întărească această idee de bază. Poetul este fiul armoniei, armonia la rîndul ei este ordinea vieții universului — această teză inițială a imprimat cuvîntării o acuitate socială, excepțională chiar pentru Blok. Aparent foarte logică, sistematizată, ca tot ce exprima Blok, cuvîntarea nu numai că nu încerca să „pună ordine în haos“, ci scotea la iveală toată tulburarea din sufletul poetului, toată deznădejdea lui. Ea se încheia cu sumbra concluzie că țelurile finale ale artei „nu ne sînt cunoscute și nu ne pot fi cunoscute“. Și deși reveneau în ea cuvinte ca „vesele adevăruri“, „veselul nume al lui Pușkin“, „desfătare“, „bun simț“, ea crea impresia condamnării artei și o dată cu ea a lui Blok însuși.

---

[1] *Ciukovski K. I.* (născut în 1882) — cunoscut scriitor și critic literar rus, autorul unor foarte populare basme și versuri pentru copii (n. ed.).

În această stare de tulburare, în această deznădejde, Blok era, aş spune, admirabil: neclintit ca de obicei, drept, cu fața-i ca o mască, abia colorată de afluxul de sînge, la fel de liniștit. Dar liniștea cuvintelor sale răsuna ca un strigăt. Și mai mult: se simțea tristețea unei chinuitoare invidii în felul cum pronunța numele lui Pușkin — nu invidia meschină a omului neluat în seamă, căci, chiar alături de măreția lui Pușkin, Blok nu era mărunt, ci o invidie involuntară, pe care bolnavul o resimte față de omul sănătos.

Lui Blok îi lipsea veselia, cum i-ar lipsi cuiva aerul, apa, vioiciunea, și recunoștea aceasta cu mîhnire:

„Pușkin a știut să-și poarte atît de ușor și de vesel povara creației, în pofida faptului că rolul poetului nu este un rol ușor și vesel, este un rol tragic..."

Cînd în anticamera înăbușitoare oamenii se înghesuiau lîngă cuier, împresurîndu-l din toate părțile pe Blok, își făcu drum cu coatele pînă la el un bătrîn publicist, dintre acei care alcătuiau obișnuita fizionomie interioară a Casei oamenilor de litere. Cu o vădită satisfacție, dar cu o mină îndurerată, el îl compătimi pe Blok:

— Ce pas ați făcut după *Cei doisprezece*[1], Alexandr Alexandrovici!

— Nici unul, răspunse sever și calm Blok. Gîndesc acum exact așa cum gîndeam cînd am scris *Cei doisprezece*.

Rosti în așa fel aceste cuvinte, încît iscoditorului nici nu-i trecu prin minte să-l contrazică. Era oare în genere posibilă vreo discuție în contradictoriu cu Blok, chiar dacă preopinentul ar fi fost un om mai subtil decît acela care se strecurase lîngă cuierul Casei oamenilor de artă? Blok era o fire integră: asculta muzica lumii, nedespărțită de muzica revoluției, și pentru el aceasta era unica viață a poetului, tragedia care continua și care se apropia de sfîrșit. Tot ce a scris pînă la sfîrșitul zilelor sale le-a scris în aceeași

[1] Vezi *A. Blok, Versuri alese*, Ed. Cartea rusă, 1956, pag. 244 (n. ed.).

stare de spirit în care a scris și *Cei doisprezece* — cu stăruitoare pasiune și cu nesfîrșită tristețe în inimă.

Într-o seară, tîrziu, mi-a atras atenția un mic afiș încă umed de clei, lipit pe un gard, lîngă niște ziare. Acest petic de hîrtie, cenușiu-verzui, nearătos la vedere, nu mi-ar fi atras atenția, dacă nu ar fi fost chenarul de doliu ce-l tivea și dacă n-aș fi zărit un cuvînt tipărit cu litere ceva mai mari : „Blok". M-am apropiat de afiș și nu-mi amintesc de cîte ori am început să-l citesc așa cum trebuie, de la început pînă la sfîrșit, fără să reușesc ; o luam mereu de la capăt și apoi mă împotmoleam din nou. Am priceput de la început sensul afișului, dar voiam pesemne să socot că nu l-am înțeles.

„CASA ARTELOR, CASA OAMENILOR DE ȘTIINȚĂ, CASA OAMENILOR DE LITERE, TEATRUL MARE DE STAT DE DRAMĂ, EDITURA „VSEMIRNAIA LITERATURA", EDITURILE „GRJEBIN" ȘI „ALKONOST" ANUNȚĂ CĂ ÎN ZIUA DE 7 AUGUST, LA ORELE 10,30 DIMINEAȚA, A ÎNCETAT DIN VIAȚĂ

ALEXANDR ALEXANDROVICI BLOK

TRANSPORTAREA CORPULUI NEÎNSUFLEȚIT DIN LOCUINȚA DEFUNCTULUI (OFIȚERSKAIA 57, AP. 23) LA CIMITIRUL SMOLENSK VA AVEA LOC MIERCURI, 10 AUGUST, ORELE 10 DIMINEAȚA.

Se vorbea de mult și cu emoție de boala gravă a lui Blok, dar moartea lui a năucit pe toată lumea. Ea nu însemna numai acea neașteptată dispariție fizică, legată de moarte, și nu emoționa numai prin faptul că din nou un mare poet rus „nu a trecut" de o anumită vîrstă — Blok a murit tînăr — dar lumea încerca simțămîntul straniu că o dată cu Blok a dispărut epoca anterioară, epoca veche, aceea care, trăind pînă în zilele revoluției, și-a îndreptat un pas spre hotarele ei, vrînd parcă să arate încotro trebuie să se meargă, dar s-a prăbușit, copleșită de povara drumului greu ce-l avea de străbătut. Era vădit că de acolo nimeni nu va mai face un asemenea pas, iar dacă cineva îl

va repeta, nu va mai da dovadă de un asemenea curaj și de o asemenea năzuință spre dreptatea întrezărită în viitor, ca Alexandr Blok. Foarte mulți oameni au înțeles atunci că numai în viitor se vor realiza mult așteptatele opere poetice de înaltă măiestrie. Dar fiecare a mai simțit că Blok nu va duce cu el în mormînt tragedia trecutului, ci ne-o lasă nouă, urmașilor, ca o povață vie, ca o moștenire a istoriei, și aceasta asigură nemurirea lui Blok.

Și iată ultima zi petrecută de Blok pe pămînt : senină, cu un cer albastru, luminoasă, orbitor de luminoasă, nespus de liniștită, de parcă ar fi încremenit de mirare că e cu putință în lume o asemenea liniște. Coșciugul e purtat nu pe mîini, ci pe umerii oamenilor care-l duc neobosiți și nu vor să fie schimbați în ciuda oboselii. În față pășește un om cu părul vîlvoi, care-ți rămîne mai mult decît oricare altul întipărit în minte ; îi vorbește sau îi șoptește parcă mereu ceva lui Blok. E Andrei Belîi[1]. Mortul nu e condus de prea multă lume, dar, totuși, foarte, foarte multă pentru acele vremuri, în care se resimțea destul de mult lipsa de oameni. Și așa, tot înainte, pînă la cimitir, pe niște străzi dosnice din Vasilevski Ostrov, pe acelea, probabil, pe care nu de mult se plimbase Blok, căruia îi plăcea să umble mult.

1941

3

Au trecut trei sferturi de veac de la nașterea lui Alexandr Blok. Aproape jumătate din acest răstimp — din august 1921 — am trăit fără Alexandr Blok, fără poetul care se înalță la hotarul istoric dintre două epoci — Rusia țaristă și Rusia revoluționară, sovietică.

---

[1] *Belîi Andrei* (1880—1934). Adevăratul lui nume este Boris Nikolaevici Bugaev. Scriitor rus, unul dintre teoreticienii simbolismului (n. ed.).

Nu e nici o exagerare în acest cuvînt — se înalță. Nici unul dintre poeții ruși care au ajuns din trecut pînă la teribilul și mărețul an o mie nouă sute șaptesprezece nu s-a ridicat atît de sus în conștiința cititorului, nu a ocupat un asemenea loc în istoria poeziei noastre din acei ani, nu se menține atît de drept, de armonios și de minunat în reprezentările noastre, ca Alexandr Blok.

Poezia sovietică trăiește aproape întreaga-i perioadă de creștere și dezvoltare fără Alexandr Blok. Dar ea a început să crească atunci cînd, în poezia lui, a răsunat pentru întîia oară sunetul de bronz al glasului revoluționar :

Pas revoluționar înainte!
Vrăjmașii nu dorm — ține minte!... [1]

Poezia sovietică abia se înfiripa atunci, și chiar la izvoarele sale a simțit chemarea înflăcărată a lui Alexandr Blok.

Ascultați muzica revoluției!

A fost primul poet, strîns legat de ultima perioadă a vechii poezii ruse și a devenit primul poet, strîns legat de întîiul capitol al celei mai noi poezii — poezia lui Octombrie.

Așa trăiește el de-a lungul acestor ani, și noua generație a literaturii sovietice, tînărul cititor sovietic și iubitorul de poezie ascultă cu atenție zbuciumul fără seamăn al sufletului marelui poet.

Nu poate și nu trebuie să existe discuție în contradictoriu între acei care l-au cunoscut personal și îl păstrează în amintirea lor pe Alexandr Blok viu și acei care și-l reprezintă pe poet după versurile sale, după cărțile despre el și, ca să spunem așa, după legenda creată în jurul său. Nu poate exista discuție în contradictoriu : cine înțelege mai bine, mai adînc, mai temeinic fenomenul care poartă numele de Ale-

---

[1] Din poemul *Cei doisprezece* (n. ed.).

xandr Blok. Pentru că atît vechea, cît și tînăra noastră generație recunosc în aceeași măsură grăuntele esenței poetice al acestui fenomen și nu-l pot aprecia diferit.

Alexandr Blok este un poet tragic. El este poetul luptei dintre lumină și beznă, poetul eternei ciocniri dintre nou și vechi, poetul crescut de lumea ce piere și prins de vîrtejul în zgomotul căruia s-a născut revoluția.

A. crescut în mediul intelectualității nobiliaro-burgheze, a trăit, a acționat, a creat în spiritul artei acestui mediu, a fost fiul secolului lui. Dar s-a deosebit de ceilalți oameni de artă din acel mediu, chiar talentați, nu numai fiindcă și-a dat seama că este un mediu sortit pieirii, ci fiindcă a văzut cu o limpezime uimitoare apropiata lui moarte.

Mai mult chiar, el a simțit, prin întreaga-i ființă, totala și inevitabila prefacere a epocii : ca poet el a condamnat la pieire vremurile cărora le aparținea și a cîntat biruința altor vremuri, a acelora care au generat Țara Sovietelor.

Critica literară a menționat pe bună dreptate că Alexandr Blok nu avea o concepție consecvent revoluționară despre lume.

Dar bogăția sentimentelor sale, impetuozitatea cu care percepea lumea înconjurătoare, contradicția ideilor sale — toate acestea erau pătrunse, străbătute de reflexele, de fulgerele luptei revoluționare. Nu se ferea de aceste fulgere, nu închidea ochii în fața scînteierilor lor orbitoare.

Intuirea clarvăzătoare a destinelor patriei, oricît de grele ar fi fost ele, i-a menținut spiritul într-o permanentă stare de creație. Și, cred, această muncă de creație, această înțelegere a destinelor patriei l-a făcut pe Alexandr Blok să fie așa cum îl știm noi — deschis, drept, cu capul sus, cu vorba domoală.

Greu de presupus ca altcineva să fi prețuit cuvîntul în măsura în care l-a prețuit el. Fiecare cuvîntare a lui era un eveniment, pentru că Blok vorbea numai despre lucrul cel mai de seamă care, în acei ani, nu

putea fi trecut sub tăcere și pe care nici el nu-l putea trece sub tăcere.

Mă număr printre oamenii fericiți care l-au auzit pe Blok. Cînd bubuia războiul civil, exploziile frămîntărilor sale irupeau în cuvîntările al căror titlu stă mărturie a înaltelor sentimente civice ce însuflețeau pe poet: *Năruirea umanismului, Menirea poetului*. Sensul acestor cuvîntări îl constituie tragedia pe care o trăia; în lumina acestei tragedii putem fără teamă să ne lărgim perspectiva asupra conținutului evenimentelor istorice de la hotarul dintre două epoci, asupra felului cum intelectualitatea rusă a înțeles aceste evenimente. Și e limpede de ce în acei ani Blok citește în public întregul poem *Răsplata*, în care totul este pătruns de adevărata esență a concepției sale poetice: destrămarea lumii vechi.

Blok vorbea despre tragedia lui, despre deznădejdea trăită în trecut, despre clarvăzătoarea-i speranță în viitor; vorbea stînd drept, cu capul sus, deschis, ca un om curajos, conștient de faptul că nu poate părăsi lupta după bunul său plac. Pentru el, arta era o veșnică luptă, în care în fiece clipă era gata să-și dăruiască întreg sufletul.

L-am văzut atunci pe Alexandr Blok și îl văd și acum mare, uriaș.

Frumusețea credinței lui în cuvintele pe care le rostea era cuceritoare. Întreaga-i înfățișare era armonioasă; și cred că versurile și proza lui sînt pline de armonie pentru că întreaga-i personalitate era armonioasă.

Oameni aparținînd celor mai diferite curente poetice nu puteau rezista farmecului său; cunosc acest fapt din numeroase mărturii; l-am putut constata și la Gorki, contemporan mai în vîrstă al lui Blok, care vorbea cu admirație despre frumusețea sufletească a poetului.

Blok ne-a lăsat drept povață vie, ca o moștenire istorică, tragedia lui, tristețea inimii lui și, totodată, entuziasmul său, pasiunea sa, cărora le-a dat glas în poemele și versurile din prima perioadă de după Octombrie.

Unul dintre tovarășii săi de drum, vechiul lui prieten Andrei Belîi, a exprimat atunci în cuvinte simple ceea ce societatea a înțeles în zilele grelei pierderi: „...în constelația Pușkin, Nekrasov, Fet, Baratînski, Tiutcev, Jukovski, Derjavin, Lermontov s-a aprins un nume nou: Alexandr Blok..."

Cu alte cuvinte: marea noastră poezie s-a îmbogățit cu încă un mare poet.

Acest adevăr l-au confirmat ultimele decenii. Acest adevăr e confirmat în întregime astăzi, cînd volumele lui Alexandr Blok se tipăresc în sute de mii de exemplare, cînd în zilele în care se sărbătorește aniversarea sa masele populare se adună pentru a asculta cuvîntările ce-i sînt închinate și cînd însuși numele lui a devenit un nume popular.

Aceasta este adevărata fericire a poeziei noastre, a literaturii noastre, a „tinerei noastre generații" de oameni sovietici, îmbogățită de învățătură și cultură.

1956

DIN AMINTIRILE DESPRE GORKI

1920

Zi mohorîtă de februarie, cum e mai tot timpul la Petersburg. Mergeam la palatul Anicikov, la editura Grjebin, venind dinspre Peski către Nevski-Prospekt.

Petrecusem ultimele două zile într-o frămîntare cumplită : mi se comunicase că sînt invitat de Maxim Gorki, care vrea să mă cunoască. Cu puțin timp înainte, i se înmînaseră două povestiri ale mele și o scrisoare. Mi s-a transmis că Gorki îmi fixase dinadins întîlnirea într-o zi cînd, în mod obișnuit, nu primea. După toate acestea puteam să deduc orice, așa că îmi făuream cînd cele mai îmbietoare perspective, cînd mă pregăteam cu groază pentru tot ce poate fi mai rău.

N-a trebuit să aștept mult.

Gorki a venit din stradă, înfofolit într-o șubă lungă cu gulerul mare, ridicat, și cu o căciulă de blană. Îl vedeam pentru prima oară în viața mea. Era foarte înalt. Toți, cîți se găseau în odaie, se făcuseră parcă mai mici și amuțiseră la venirea lui. I-am zărit în fugă fața palidă și mustața blondă, ieșind de sub guler, umezită de aburul respirației. Întreaga lui înfățișare — mersul și constituția, felul cum a făcut cîțiva pași prin odaie ca să dea mîna cu funcționarii — mi-a amintit de oamenii de pe Volga, pe care-i cunosc atît de bine și care sînt foarte puternici, armo-

nioși și împovărați, în același timp, de o oboseală adunată de-a lungul anilor.

A trecut în camera lui. După cîtva timp, a fost anunțat că așteptam să mă primească.

Și, deodată, sînt înștiințat că nu mă va primi, pentru că uitase manuscrisele mele acasă.

— Îi pare foarte rău. Dar cum ați putea discuta fără manuscrise? Pleacă la Moscova pentru vreo zece zile și vă roagă să reveniți după ce se înapoiază...

Am plecat.

Nu avem ce discuta fără manuscrise? Așadar, nu-i vorba de nimic altceva decît de analiza manuscriselor. Așadar, după ce mi-a citit lucrările nu i-a rămas nimic, nimic care să merite o discuție.

A fost mult mai mult decît o mîhnire. A fost o lovitură.

Se împlinise un an de cînd lucram în presă. Fusesem mai întîi redactor la o revistă — ce e drept, de prea mică importanță — apoi la un ziar județean. Mai tîrziu am colaborat la ziarul Armatei a 7-a. Una dintre povestirile pe care le trimisesem lui Gorki fusese premiată la un concurs care a avut loc la Moscova. Aproape cu zece ani în urmă scrisesem prima mea povestire. Începusem să public înainte de război. Războiul m-a împiedicat să mai scriu. Dar cu atît mai încredințat eram că vocația mea e literatura.

Într-o stare de puternică exaltare, cuprins de frigurile așteptării, i-am scris prima scrisoare lui Gorki. Îl rugam să-și spună părerea hotărîtoare asupra muncii mele. Mă plîngeam că nu am și nu am avut niciodată un adevărat îndrumător. Îi vorbeam despre încrederea în mine însumi și despre deznădejdea care îi lua locul. Dospea în mine o înfumurare naivă. Scriindu-i despre acele elanuri și prăbușiri ce constituiau patosul muncii mele, alegeam cuvinte sonore, foloseam un stil înflorat și anunțam plin de mîndrie că nu caut să mă vindec și nici nu am nevoie de cineva care să mă tămăduiască. Rostul scrisorii era însă foarte modest: aveam neapărată nevoie să știu unde,

în ce direcție și ce anume trebuie să fac ca să ajung să-mi dau seama de posibilitățile mele.

Faptul că mă adresasem lui Gorki mi se părea reprobabil, dar în sinea mea îl justificam numai pentru că mă hotărîsem la aceasta după ce trecuseră zece ani de cînd mă căzneam să fac literatură. Mă gîndeam: chiar de m-ar sfătui Gorki să mă las de scris, eu tot nu mă las. Mă temeam că așa are să se întîmple și, precaut, mă străduiam să mă conving că povestirile pe care i le trimisesem lui Gorki, cît și scrisoarea, erau lipsite de orice valoare. Dar dacă descoperă în ele ceva demn de luat în seamă — ce fericire pe mine!

Și iată că nu găsea ce vorbi cu mine, pentru că nu avea manuscrisele la îndemînă...

Îndîrjit, am hotărît să nu mă las de scris și dinadins m-am apucat de o nuvelă lungă. Să îndur orice, numai să trăiesc pentru vocația mea! — da, eram nevoit să mă încurajez cu astfel de exclamații, pentru că, la gîndul că niciodată n-am să ajung scriitor, viața devenea pentru mine lipsită de sens. Toate cîte îmi erau dragi aveau valoare pentru mine numai în măsura în care mă puteam vedea — fie și în viitorul îndepărtat — scriitor. Eram gata să-mi sacrific tinerețea și întreaga viață, numai ca să mă pot apropia de literatură. În felul acesta îmi și vorbeam mie însumi: sacrifică-ți viața, tinerețea.

Această idolatrizare a artei scrisului sfioasă, nemărturisită, dar tenace, dăinuie de pe cînd eram student și locuiam la Moscova pe Ordînka, și am purtat-o cu mine în prizonieratul de la Lausitz, din Munții Metalici și în cel din Silezia, în depărtatele grădini ale Ciaganului, care mă predispuneau la visare. În toiul războiului civil, cînd împrejurimile Petrogradului mai erau încă învăluite în fumul prafului de pușcă de pe urma înfrîngerii regimentelor lui Iudenici, cînd, în mantaua de ostaș al Armatei Roșii, cu care reușisem să mă deprind, dictam nopțile în tipografie articole pentru ziarul *Boievaia Pravda,* în anii triști și lungi ai foametei, cu care nici stomacul și nici con-

știința nu voiau să se obișnuiască, cu o candoare naivă mă gîndeam totuși la artă ca la ceva sublim. Dezamăgirile pe tărîm literar din anii tinereții îl fac pe om să devină romantic. Sau, poate că romantismul tinereții naște gîndul de a te consacra literaturii — cea mai tulburătoare, cea mai perfidă dintre ocupațiile omului!

În timp ce mă străduiam să lucrez, număram nerăbdător zilele pînă la termenul indicat și, în cele din urmă, nemaiputînd să aștept, m-am dus să aflu cînd are să se înapoieze Gorki.

— Ce bine c-ați venit, m-au întîmpinat cei de la editură. Alexei Maximovici s-a întors și a cerut să trimitem după dumneavoastră. Așteptați o clipă, probabil că are să vă primească chiar acum.

Din nou, mi s-a părut semnificativ, neliniștindu-mă în același timp, faptul că Gorki a dat dispoziții să fiu chemat, precum și faptul că dintr-o dată — pe nepregătite — va trebui poate să stau de vorbă cu dînsul. A urmat apoi o clipă de deznădejde, cînd singurul meu gînd a fost să n-o iau la goană.

— Poftiți la Alexei Maximovici, mi s-a spus. Vă așteaptă.

Peste un ceas, după ce am tras aer rece din plin în plămîni și mi-am plimbat ochii peste Nevski-Prospekt, mi-am dat seama că mă aflu într-un Petersburg nemaivăzut pînă atunci. Zidurile cărămizii-portocalii ale palatului Anicikov căpătaseră culoarea flăcărilor jucăușe ale incendiilor. Copacii neclintiți, înghețați sub chiciura sclipitoare, erau frumoși ca în paradis, întrezăriți de după grilajul de fontă de-a lungul Prospektului, pe unde rarii trecători păreau că plutesc ca niște năluci. Cerul era... nu, nu se poate descrie cum era cerul!

Drumul spre Peski, lung cît o etapă nu prea mare de marș, l-am străbătut dintr-un salt. O liniște înălțătoare sălășluia în inima mea. Doar gîndurile nu mi le puteam pune în ordine: frînturi din convorbirea cu Gorki, zîmbetul lui, privirea — toate erau cu mult întrecute de starea de euforie izvorîtă dintr-o contra-

dicție între două sentimente, aproape la fel de puternice: mi se punea pe umeri o grea povară, și povara aceasta grea mi se părea ușoară. Am o îndatorire și sînt în stare să-i fac față — iată care era sensul acestui simțămînt ciudat; sînt în stare să scriu, nu m-am înșelat, destinul n-a dezaprobat alegerea pe care o făcusem.

Au trecut în felul acesta o zi și o noapte, pînă mi-am venit în fire și m-am așezat la masa de lucru. Și deodată, cuprins de o neliniște neașteptată, m-am întrebat: de ce te bucuri? Oare Gorki n-a făcut praf lucrările tale la care ai meșteșugit atîta? Oare nu ți-a fost rușine de ele? Și nu te-a mișcat interesul sincer, omenesc, pe care ți l-a arătat? Amintește-ți cum s-au petrecut lucrurile.

Și am început să-mi amintesc.

Gorki îmi strînge mîna cu putere și totodată mă invită să iau loc la masă.

— Ia loc. Îmi vei permite să fiu pe deplin sincer cu dumneata?

Pronunțarea intens rotunjită a acelui „o", care în vorbirea noastră e mai puțin conturat, dă cuvintelor lui o savoare deosebită.

În timp ce netezește cu palma manuscrisul, vorbește pe un ton sec, domol, cu o voce joasă, ceea ce dă impresia că-și îndeplinește o datorie de care s-a săturat de mult: să-i povățuiască și iar să-i povățuiască pe începătorii în ale scrisului...

Văd zîmbetul lui Gorki: blînd și parcă șovăielnic, zîmbetul unui om rămas pe gînduri.

— Iată dar că nici dumitale nu-ți mai place povestirea asta, spune el oarecum șiret și, ușurat, își lasă mîinile peste foile de hîrtie desfăcute.

— Nu-mi place de loc!

— Ei, poftim. Și are să vină o vreme cînd nici una din povestirile dumitale n-are să-ți mai placă. Nici una.

Un surîs ușor îi înflorește pe sub mustață și, continuînd să zîmbească îngăduitor, își întoarce privirea spre fereastră și se uită țintă în zare. Nu-și spune gîn-

dul pînă la capăt, dar e limpede că își zîmbește sie însuși și că ar vrea să spună: „Cînd te gîndești că nici povestirile mele nu-mi mai plac..."

— Ai nevoie să înveți cum să privești lucrurile, spune el apăsînd din nou pe „o", să te desprinzi de ceea ce este întîmplător, aparent — în aceasta constă arta de a vedea...

Fără să-și ridice mîna de pe masă, își trage foarte încet degetele și le strînge în pumn. Pielea feței i se întinde, mutînd ridurile dintr-un loc în altul: parcă și-ar cerceta din nou sufletul pentru a-și face ordine în el. Ochii i se luminează de o flacără lăuntrică atît de puternică, încît ai impresia că poți pătrunde în ei. Sînt sinilii, nu albaștri-azurii, ci de acel siniliu deschis care exprimă tandrețe bărbătească și inteligență.

Începe să tușească din piept, dar în timp ce tușește apare și mai vizibilă forța care sălășluiește în torace, în umerii ascuțiți, în tot corpul lui înalt și slab, iar forța aceasta potolește și înăbușă tusea rebelă, nedîndu-i importanță. Își trece palma peste frunte și creștet, mutîndu-și tiubeteica pestriță, brodată cu mătase, așa că i se descoperă capul ras, plin de vinișoare, cu creștetul ușor țuguiat. Și, în ansamblu, trăsăturile lui — umerii obrajilor proeminenți, rotunjiți, urechile mari și frumoase, nările largi — formează o unitate desăvîrșită, de parcă ar fi turnate.

Zîmbește din nou. Dar de data aceasta, pare că te roagă să nu te superi pentru lucrurile nu prea plăcute pe care vrea să ți le spună.

— Dumneata iei faptul izolat, rupt de legătura lui cu alte fapte sau cu ceva important. La dumneata totul se petrece de parcă ar fi în aer. Puteai să ataci altfel subiectul. Puteai să fi spus că în locul a ceea ce moare, vine noul. Moartea vine, e adevărat, dar în același timp se zămislește o viață nouă.

Ghicindu-i perfect gîndurile, simt dintr-o dată nevoia să iau atitudine împotriva mea:

— Nu pot să mă rup de ceea ce mă înconjoară. Sînt ferecat de aspectul exterior al lucrurilor, mă atrage ceea ce e la suprafața pămîntului.

Mă observă cu un interes pe care nu caută să şi-l ascundă, aproape că mă încurajează: ia mai zi, mai zi, tinere, dă-i drumul!

— Ei, vezi, asta nu trebuie să se întîmple, spune el foarte încet. Trebuie să priveşti mai adînc. Iată, de pildă, burghezul ăsta al dumitale, îi lipseşte ceea ce e principal. La urma urmei, oricine ar fi omul — burghez, ţăran, muncitor, aristocrat — fiecare are ţelurile, visele şi afecţiunile sale omeneşti. Ele îl călăuzesc pe om. Şi tocmai ele trebuie observate.

Blîndeţea crescîndă care se desluşeşte în glasul lui face să mă cuprindă o ruşine pe care nu o mai pot îndura: mi-e din ce în ce mai greu să aştept clipa cînd, în sfîrşit, îmi va spune că povestirea nu-i bună de nimic şi că sînt lipsit de talent. Dar el continuă să mă tortureze:

— In felul lui, subiectul e simplu: unui negustor i-a murit mama şi în acelaşi timp el sărbătoreşte nunta fetei. Cehov ar fi făcut din acest material şase pagini, nu mai mult.

Il întrerup cuprins de desperare:

— Şi eu m-am gîndit să fac numai două! Dar m-a împiedicat tocmai ceea ce e întîmplător, neesenţial...

Din nou, văd expresia aceea de curiozitate cu care mă cercetează, dar ea dispare îndată şi în faţa mea se află Gorki, cu zîmbetul lui pe care nu l-am mai întîlnit la nimeni şi care nu numai că îi luminează chipul din lăuntru, dar se răsfrînge cu dărnicie şi asupra a tot ce-l înconjoară. In acelaşi timp mă simt subjugat de unda ademenitoare a vocii lui, şi în căldura ei liniştitoare disting limpede aceste cuvinte grave:

— Te pricepi să scrii. Aceasta se vede din cealaltă povestire, *Unchiul Kisel*[1]. Astfel de Kiseli avem cu duiumul şi e cît se poate de adevărat că au renunţat la libertate preferînd robia. E un om viu. Există oameni de acest fel. Şi povestirea, deşi e scurtă, te obligă să reflectezi.

---

[1] *Peltea* (n. t.).

Blîndețea din vocea lui, care cu o clipă mai înainte m-a făcut să mă sfiesc, mă tulbură acum cu totul altfel: nici o voce bărbătească n-a trezit vreodată în mine un ecou lăuntric atît de puternic ca glasul lui Gorki, iar vocea aceasta devenea din ce în ce mai domoală, mai gravă și mai pătrunzătoare. Și iată, parcă dinadins, cu toată severitatea și, poate, cu un surîs zeflemitor de o clipă, mă încearcă: oare voi fi în stare să rezist?

— Te pricepi să scrii și ai putea... mi-e teamă să spun... dar acest lucru va depinde de aci înainte de dumneata...

Din nou mă privește așa de parcă m-ar lăsa să pătrund în ochii lui, și deodată mă sperii — nu cumva mi s-a părut? Privirea lui albastră e învăluită de lacrimi. Asta ține prea mult, pentru ca să mă fi putut înșela, și-mi dau seama că face sforțări să-și înăbușe emoția și — acum, cînd scriu, mi-e rușine s-o spun — în clipa aceasta sînt copleșit de sfiiciune și de o bucurie neînchipuită.

Din clipa aceasta Gorki încetează a mai fi pentru mine acel Gorki pe care mi-l imaginasem atunci cînd am intrat în birourile editurii. El devine Alexei Maximovici — omul descătușat de conveniențe, care înlătură cu plăcere și fără nici o greutate ținuta pe care i-o impune cu insistență gloria.

Ca și cum abia aștepta această schimbare în mine, mă întreabă, ca pe un vechi prieten:

— Și acuma — aș vrea să știu — ești tare ocupat?

Se încruntă cînd îi vorbesc de serviciu, de munca mea la ziar.

— Iată de ce te-am întrebat. La editura noastră *Vsemirnaia Literatura*[1] a luat ființă o secție de filme cu subiecte istorice. Uite la ce m-am gîndit: să dăm în lucru o serie întreagă de drame și scenarii pentru cinematografie din istoria culturii tuturor popoarelor și a tuturor secolelor. Da, da, chiar așa. Începînd cu epoca primitivă și pînă în secolul al nouăsprezecelea.

---

[1] *Vsemirnaia literatura* — „Literatura universală" (în lb. rusă) (n. t.).

Mă cercetează cu privirea : voi fi în stare eu, ca om, să rezist la o tensiune atît de înaltă ? Şi, probabil, i se pare că nu mi-am pierdut complet răsuflarea.

— Aşadar, iată ce vreau să-ţi propun. Ia oricare erou din istorie, unul la care ţii foarte mult sau unul pe care-l urăşti foarte mult, şi scrie o dramă, fie chiar şi într-un singur act... Ai scris vreodată teatru ?

— Nu.

— Încearcă. Străduieşte-te. Cu istoria culturii cum stai ? Ei, bine. Ia-l pe oricare îţi place ; îţi place Avvakum, ia-l pe Avvakum, îţi place Napoleon, ia-l pe Napoleon...

Se uită din nou pe fereastră, culegîndu-şi, parcă, ideile de acolo, de departe :

— Saint-Simon, de pildă, e foarte interesant. Şi epoca lui, tot aşa... Mai gîndeşte-te.

Se ridică şi, ocolind masa, se opreşte în dreptul meu — înalt, drept.

— Îţi propun lucrul ăsta, pentru ca să nu pierdem legătura. În general, n-aş vrea s-o întrerupem. Da, n-aş vrea.

El îşi dă seama că rezist şi la această descărcare electrică. Dacă aş fi mai sceptic, aş spune : îşi dă seama cît de mult mă costă faptul că mă stăpînesc şi — ca să se amuze — mă pune la încercări şi mai grele :

— Vino pe la mine oricînd vrei. Să mai stăm de vorbă, să mai discutăm. Sînt oricînd gata să te ajut, îţi stau oricînd la dispoziţie. Aici mă găseşti în fiecare joi. Vino aici, sau vino la mine acasă. Locuiesc pe bulevardul Kronverkski. Mă găseşti acasă seara — miercurea, joia şi duminica.

Îmi ţine strîns mîna, fără să-i dea drumul. Întreaga mea fiinţă e subjugată de farmecul ce se desprinde din figura lui. E ciudat cum zîmbetul i se adresează lui însuşi, şi de aceea îţi lasă impresia de şiretenie, dar, în acelaşi timp, confirmă seriozitatea cu care mă invită...

— Intrarea la mine acasă n-o nimereşti aşa uşor. Intri pe poartă şi o iei la dreapta...

— Dar acolo sînteţi desigur cunoscut. Are să mă îndrume cineva.

— Da. Acolo sînt cunoscut.

O clipă mă fulgeră ideea că sfiiciunea lui o întrece pe a mea.

— Aşadar, vii, îmi porunceşte el aspru. Nu trebuie să întrerupem legătura.

Mustaţa stîngă i se ridică din ce în ce mai sus, rîde fără umbră de şiretenie, cu bunătate, şi, în sfîrşit, dă drumul mîinii mele, care mult timp după aceea i-a păstrat căldura strîngerii lui.

Cînd, în timpul mobilizării mele din toamna lui 1919, am nimerit la Petersburg, oraşul era transformat în fortăreaţă. Aşa se şi numea: „Raionul fortificat Petersburg", iar statul său major se afla în inima oraşului, în fortăreaţa Petropavlovsk. Armata albă a lui Iudenici se afla la marginea oraşului. De pe înălţimile Pulkovo, comandamentul lui Iudenici supraveghea prin binocluri Bariera Moscovei, pregătindu-se să atace oraşul sau să-l asedieze.

Muncitorimea din Petersburg şi Armata Roşie au făcut atunci un efort care multora putea să le pară de neconceput: au oprit înaintarea duşmanului, l-au zdrobit şi l-au pus pe goană. Armata lui Iudenici a fost distrusă şi făcută de rîs.

Urmele acestei lupte eroice le-au păstrat multă vreme fiecare stradă, fiecare casă, fiecare piatră din Petersburg.

În oraş se afla numai o treime din numărul obişnuit al populaţiei în vremuri de pace. Oamenii sufereau de foame, de tifos exantematic, degerau, luptau cu mii de nevoi mărunte şi cu boli, despre care în vreme de pace nici nu bănuiau că există.

În timpul nopţii, oraşul părea o peşteră întunecoasă, căreia nu-i poţi da de fund. Ieşind la ora patru dimineaţa de la redacţie, pe imensa distanţă dintre strada Piati Uglov şi Peski nu întîlneai ţipenie de om. Uneori, în întunericul şi liniştea aceea, apărea cîte o patrulă care avea însărcinarea să controleze

permisele de circulație pe timpul nopții. Apoi iarăși beznă și liniște.

Dar această fortăreață înghețată și flămîndă trăia cu credința nezdruncinată că ziua de mîine va aduce ceva nou, uimitor.

Munca intensă, fără răgaz, nu mă împiedica nici pe mine, și nici pe toți cei din jur să luptăm pentru a ne menține în viață, în împrejurări cînd moartea se afla la numai un pas de noi. Cu toate acestea, nu uitam nici o clipă preocupările mele literare. Nu aveam nici un cunoscut în orașul acela uriaș, în capitala de ieri, care nu bănuia că pe străzile ei a mai apărut încă un tînăr care visează să fie scriitor, nădăjduind că va avea succese și — cine știe? — că va dobîndi gloria.

Exista în mine o nevoie neînfrînată de a cunoaște totul și eram încredințat că literatura e aceea care poate să satisfacă această nevoie, mai bine și mai adînc decît orice altceva. Cel mai puternic simțămînt cu care am intrat în revoluție, după război și prizonierat, a fost dragostea de Rusia, de patria mea. Revoluția nu numai că nu a destrămat acest sentiment, ci, dimpotrivă, s-a contopit cu el. Bolșevicii erau patrioți. Toate celelalte partide erau împotriva bolșevicilor, din pricină că ele trădaseră în chip rușinos patria. Bolșevicii respingeau mîrșăvia. Toată mîrșăvia se unea cu statele și puterile străine care se ridicau împotriva patriei. Revoluția îi răsplătea prin ură.

Majoritatea oamenilor gîndea la fel ca mine, și sînt încredințat că mulți așteptau ca literatura să abordeze problemele majore ale realității. Era firesc deci, ca, în virtutea tradiției, artistul rus, prin participarea sa cu totul neprecupețită la evenimente, să ajute ca ele să fie înțelese și apreciate la justa lor valoare. Se căuta un om care să reprezinte o autoritate literară, cu toate că, în urma dispariției, după cum se părea, fatale a autorităților mari și mici, termenul de „autoritate“ era cu grijă ocolit.

Multe din evenimentele care se petreceau în viața literară îți aminteau de cele din Petersburgul asediat.

Acela care, prin plecare sau dezertare, a îngroșat rîndurile dușmanilor, a încetat să mai existe. Cei care rămăseseră vrînd-nevrînd sau din slăbiciune în fortăreață dădeau semne de viață numai pentru că trebuiau să-și cîștige existența. În literatură nu-i întîlneai. Rar putea cineva să pătrundă în cotloanele peșterilor care adăposteau de tunete și fulgere pe acești scriitori. Alții, foarte alarmați, dar stînd deoparte, ca spectatori, tăceau...

În Petersburgul acesta al eroismului, al foametei, al epidemiilor, al tăcerii, se afla un om care dădea impresia că stă deoparte, dar care de fapt era centrul mișcării ce începuse atunci să crească. Omul acela era Gorki. Mișcarea era începutul activității intelectualilor pentru Puterea sovietică.

Asemenea flautului fermecat a sunat chemarea lui Gorki, și, încetul cu încetul, au început să apară de prin vizuini și peșteri oameni care au prins curaj. Era ceva ca de ev mediu în această ieșire la lumina zilei a breslelor ce trăgeau să moară: apăreau scriitori, încălzind cerneala ce înghețase, apăreau oameni de știință, luînd loc la mesele cu retorte. Gorki avea multe posibilități de înrîurire. Cea mai de seamă era chiar personalitatea lui. Bineînțeles, nici unul dintre oamenii inteligenți nu se îndoia de sinceritatea îndemnurilor lui Gorki. Dar oameni cu nivel ideologic se întîlneau destul de des printre intelectuali. Gorki avea însă avantajul față de întreaga intelectualitate, că viața lui era împletită cu istoria revoluției căreia îi aparținea. El reprezenta biografia epocii sale. Faptul că în revoluție el s-a aflat de această parte a baricadelor era firesc, și chemarea lui nu putea să aibă nici umbră de oportunism sau de calcul. Iar gloria lui anterioară, influența lui în artă și autoritatea sa asupra spiritelor erau atît de mari, încît nu avea nevoie să le mai sporească.

N-aș putea să explic ce s-a petrecut cu mine după ce am făcut cunoștință cu Gorki. Monologam în gînd la nesfîrșit. Încercam un simțămînt de descătușare. Mi se părea că reușisem să scap dintr-o strîmtoare

îngustă de tot, prin care aproape că nu se putea trece; că a sosit vremea să extirp din mine bubele trecutului și să mă purific; mi se părea că am cucerit un drept deosebit asupra creației — bineînțeles o creație sinceră, o creație adevărată; că acest drept va trebui să mi-l apăr, că voi izbuti cu siguranță să-l apăr, pentru că ajutorul meu e Gorki. Da, în mintea mea așa îl numeam: ajutorul și eliberatorul meu.

Mi-am adus aminte cum, pe vremea studenției, cumpărasem la Moscova, de la un vînzător de ziare, revista *Novîi Satirikon* și că, în drum spre Ordînka, întorcînd foile netăiate, am văzut, aproape de cotorul revistei, primele mele rînduri tipărite. Pe atunci săream și cîntam de bucurie. Acuma, însă, se mistuise parcă ceva în mine și am simțit că din ziua aceea aveam de dat socoteală lumii întregi.

Acestea erau monologurile pe care, fericit, mi le repetam zilnic.

În martie am fost invitat la Asociația scriitorilor proletari: acolo urma să aibă loc o întîlnire cu Gorki. Într-o cameră mică, pe strada Italianskaia, se strînseseră și așteptau tăcuți vreo 12 oameni.

Gorki a zăbovit puțin la intrare, studiind un desen complicat de pe niște vaze chinezești mari, probabil prețuite de proprietarii locuinței. Toți se uitau la el ca la un expert necruțător, de a cărui apreciere depinde fericirea întregii case.

— Nu fac nici doi bani, rosti el fără milă.

Cu o mină sumbră, cu obrazul tras de boală, tușind, strîngea mîna tuturor și privea pe sub sprîncene fețele celor care-l înconjurau.

— Cum se face că ești aici? mormăi el către mine.

Ne-am așezat în jurul mesei. Gorki a așteptat puțin — doar va începe careva să vorbească, dar toți tăceau.

Deși era în plină zi, cerul cenușiu se lăsase jos de tot, pînă în dreptul ferestrelor, gata-gata să se prefacă în lapoviță. În cameră, umbrele se așterneau în neorînduială, ca în amurg.

Gorki se gîndise să provoace o discuție, dar constată că ceilalți așteptau să le țină o conferință sau, poate, ceva în genul unui referat. Toți îl priveau, se uitau țintă la el ca la un conferențiar vestit. Atunci el începu să vorbească.

Vorbea cu o voce surdă, tărăgănind cuvintele, de parcă îi venea greu să le rostească. După ce spunea o frază scurtă, o analiza pentru a vedea dacă e bine spusă și, dacă îi plăcea, repeta ultimele două-trei cuvinte.

— E deosebit de important în momentul de față să se înțeleagă că proletariatului și aparține toată puterea, că i s-au dat multe, dar că și multe i se vor cere. Foarte multe. În prezent, dumneavoastră, scriitorii proletari, sînteți datori să dați socoteală nu numai proletariatului, ci și întregului popor. Răspunderea a crescut. S-au ivit sarcini noi și grele. Grele sarcini, da...

Puțin cîte puțin, își îndrepta umerii, ca într-o muncă pe care o faci la început fără tragere de inimă și apoi cu încetul te absoarbe și te îndîrjește. Iar Gorki era aprig în muncă ; tot ce-i intra în mîini sfîrîia. Vorbea de parcă se răzbuna : ați vrut referat ? Poftim, ascultați un referat !

— Astăzi sînteți datori să vă adresați nu numai orășeanului. Țărănimea își revendică de asemenea dreptul la revoluție. Și e drept să fie așa : și-a plătit și ea tributul pentru revoluție. Graiul dumneavoastră trebuie să fie și pe înțelesul țăranului. Dacă o să cîntați în cuvinte care nu-i sînt pe înțeles, țăranul pur și simplu n-are să vă asculte. Unele din cîntecele dumneavoastră pot nici să nu-i placă. Mai cu seamă dacă veți porni să cîntați despre persoana dumneavoastră...

Crearea culturii noi este o problemă a întregului popor. Pentru aceasta se cere să renunți la punctul de vedere îngust. Cultura este un fenomen închegat...

În încremenirea cu care era ascultat Gorki, se vădea nu numai o atenție avidă sau o evlavie în care ești prins fără voie, ci și o necurmată dispută în sufletele ascultătorilor, un fel de dezaprobare a oratorului. Încîntarea, ca și teama pe care o provoca dis-

cursul, ba alternau pe chipurile lor, ba coincideau, în mod neobișnuit, de parcă oamenii ar fi contemplat ceva frumos, dar în același timp și amenințător.

Terminînd de vorbit, Gorki a întrebat dacă nu sînt întrebări de pus. A urmat o tăcere îndelungă. Apoi cineva a pus o întrebare referitor la anumite probleme din cuvîntare. Fără prea multă plăcere, Gorki a repetat punctul respectiv din discursul său. Din nou tăcere. Gorki s-a ridicat, a salutat și s-a îndreptat spre ușă. Toți s-au ridicat, să-l conducă.

Rămași singuri, dintr-o dată toți au început să se plimbe prin cameră, să miște scaunele, să vorbească în grupuri separate și laolaltă. Cînd s-au mai potolit, au restabilit ordinea, s-au așezat la locurile lor, și atunci s-a văzut că toți au ceva de spus și că nu se pot lipsi de un președinte.

Pe vremea aceea se găseau oameni care socoteau că în domeniul culturii se va petrece o simplă înlocuire a formelor vechi cu altele noi. O etapă a istoriei se încheiase, începea o alta. Între ele se cască o prăpastie, și cu cît prăpastia e mai adîncă, cu atît lucrul e mai sigur : vechiul nu se va mai întoarce, viitorul își va consolida neatîrnarea față de trecut. Proletcultiștii vegheau cu multă ardoare ca nu cumva să iasă de undeva la suprafață ideea continuității tradiției culturale.

Proletcultiștii își propuseseră să schimbe modul de trai al țărănimii ruse cu ajutorul noii culturi, care trebuia să se făurească într-un ritm revoluționar cu forțele proletariatului industrial. Socotindu-se esența a tot ce e mai autentic proletar, proletcultismul se autoizola, ca un ordin auster. Literatura ce abia luase naștere se închidea între pereții și meterezele lui. Domnea tema canonică industrială a furnalelor, macaralelor, ciocanului și nicovalei.

Atunci, pe strada Italianskaia, polemicile cu Gorki, care abia plecase, s-au dus de pe aceste poziții.

Pe mine m-a uimit faptul că ardoarea cu care era dezaprobat izbucnea în lipsa lui, ca și cum candidatul a răspuns, a plecat, iar examinatorii, rămînînd sin-

guri, au apreciat răspunsul și au pus nota 2: răspunsul a fost considerat, în unanimitate, la toate întrebările, nesatisfăcător. Pe atunci, nu m-am putut dumiri în ce constau divergențele cu Gorki, atît cele reale cît și cele închipuite. Eu, de pildă, sezisam foarte bine contradicțiile dintre oraș și sat și n-aveam nevoie să intru în amănunte, ca să-mi dau seama de justețea problemei. În jurul acestei teme se discuta cel mai mult...

Nu puteam să concep cum pentru cei ce discutau a putut să dispară, fără să lase nici o urmă în simțirea lor, îngrijorarea chinuitoare a lui Gorki pentru soarta culturii și pentru viitorul țării.

Doream foarte mult să-l văd pe Gorki.

Era duminică seara, ceea ce însemna că Gorki e acasă. Îmi spuneam că, poate, el chiar se întreabă dacă nu va veni cineva să spună ceea ce rămăsese nerostit azi pe strada Italianskaia. Dar nu am avut suficient curaj să mă duc — de dus mă duc eu, îmi tot repetam, dar n-am să fiu în stare să-i spun ce vreau — și atunci i-am scris lui Gorki o scrisoare foarte zbuciumată.

După cîteva zile am aflat că Gorki vrea să mă vadă, și iată că, din nou, la editura Grjebin, mă întîmpină zîmbind.

— Am citit scrisoarea dumitale, am citit-o. Interesantă scrisoare, foarte interesantă...

Cu vîrfurile degetelor își netezește mustața moale; cu mișcări scurte, de sus în jos, își acoperă gura cu palma și, poate, din această cauză, acel „o“ apăsat devine mai rotunjit decît îl pronunță el de obicei. Se străduiește parcă să-și ascundă zîmbetul, iar acesta se vede mai mult dintr-o singură parte, din stînga, și de-a lungul obrazului se sapă două cute adînci. Așa cum zîmbește mi se pare că ar trebui să spună, glumind cu îngăduință: păi, bine domnule, mi-ai înșirat de toate în scrisoarea dumitale!

Dar, oprindu-și asupra mea privirea deschisă, devenită serioasă, începe să vorbească în fraze scurte, într-un limbaj de cercetător, iar vocea îi e ciudat de

îndurerată. Cu o nemulțumire rece, urmărindu-și șirul gîndurilor foarte subtile și rafinate, el destramă materia și, în același timp, se uită cu tristețe la fibrele care mai rămîn după această operație nemiloasă. Da, lipsesc tradițiile culturale în rîndul maselor, lipsesc activiștii pe tărîmul culturii și, de aceea, posibilitatea trecerii rapide de la teorie la viață este exclusă.

— Exclusă, repetă Gorki cu toată siguranța.

Dar deodată se oprește, fruntea i se descrețește ușor, duce mîna la mustață.

— Poate că pare doar că e exclusă, adaugă el.

Chipul i se luminează, cutele de pe obraji i se adîncesc din ce în ce mai mult, și, aproape bucuros, se combate singur :

— Ar fi cu totul exclusă, vezi dumneata, dacă nu ar exista un om, da-a. Există un om, care le înțelege admirabil pe toate și care vede perfect... perfect.

Zîmbind și constatînd cu plăcere că îl înțeleg, Gorki tace. Apoi pronunță cu o voce caldă și joasă de bas :

— Lenin.

Cuvintele sale dobîndesc un timbru cu desăvîrșire nou, și parcă ascultă cu nesaț muzica propriilor sale cuvinte :

— Lenin e un om minunat. Un om de o inteligență rară, nemaipomenit de rară... O inteligență suplă. Cu el e și greu și ușor de vorbit. Vii la el cu anumite păreri bine stabilite, te ascultă și dintr-o dată îți expune argumentele lui contrarii, toate cîte pot exista. Aduce obiecții din toate punctele de vedere... și pleci de la el cu părerile complet schimbate...

— Lenin are o inteligență practică. El înțelege totul neobișnuit de repede și aplică totul fără teamă... Iată, bunăoară, ultima lui cuvîntare despre conducerea unică. Am discutat cu el despre aceasta acum un an. Pe atunci nu-i vedeam încă necesitatea. Acum o văd. Sînt încredințat că înainte de a ține cuvîntarea Lenin i-a pregătit pe mulți să vadă astfel...

Rotocoalele de fum îl învăluie repede ; își aprinde o altă țigară de la aceea pe care abia o terminase. Mîinile lui puternice sînt bine proporționate, degetele lungi se subție treptat spre unghii, țigara, țigaretul stau per-

fect la locul lor între degetele lui. Toate mişcările, chiar cele mai mărunte, pînă şi scuturarea scrumului, nu sînt pripite, ba chiar încete, dar în acelaşi timp precise şi numărate; observîndu-le, îţi dai seama că sînt ale unui om care nu face mişcări de prisos. Fumul îi provoacă tuse, dar îl şi linişteşte, de aceea trage adînc, stăruitor din ţigară, luîndu-se parcă la întrecere cu tusea. Tusea e singura mişcare foarte supărătoare, cîteodată chiar spasmodică. Şi, tuşind, mă întreabă:

— Cum, dumneata ai fost pentru prima oară la ei, pe strada Italianskaia?... Aha, atunci înseamnă că încă nu-i cunoşti...

Avusesem prilejul să întîlnesc oameni asemănători cu ei, în provincie, şi m-am apucat să-i povestesc despre corespondenţa mea cu un asemenea tip.

— A, cum să nu, m-a întrerupt Gorki, îl cunosc bine. Şi mai şi scrie cuvîntul „creaţie" cu literă mare... De altfel, ei au cu toţii o slăbiciune pentru acest cuvînt. Scrie omul o poezioară şi, mă rog, e creator... Nu te mai duce pe acolo. Nu e nevoie. N-ai să înveţi nimic acolo.

— Dar, asta-i viaţă, viaţa noastră, i-am spus eu.

— Nu, nu, dumneata nu trebuie să te duci pe acolo.

— În schimb, cînd mă duc la Casa scriitorilor...

M-a întrerupt din nou. De data asta rîzînd, descoperind probabil în replica mea o încercare de autoapărare de pe altă poziţie.

— Ei, nici asta n-are rost. Nici acolo să nu te duci!

I-am povestit cum la Casa scriitorilor, la serata consacrată comemorării lui Herzen, făcînd cunoştinţă cu Vengherov[1], l-am întrebat dacă am înţeles bine ce spusese el în discurs, şi anume că pentru intelectuali sosise vremea să împărtăşească concepţiile sovietice. La care, aruncîndu-mi o căutătură ca a lui Sabaot, Vengherov mi-a răspuns: „Noi sîntem socialişti încă din cea mai fragedă pruncie. Dacă cuiva îi face plăcere să împărtăşească concepţiile noastre — să poftească: noi însă nu schimbăm nimic din felul nostru de a vedea."

---

[1] **_Vengherov S. A._ (1855—1920) — istoric literar şi bibliograf rus (n.ed.).**

— Oameni în care dăinuie rămășițele trecutului, a răspuns Gorki, nu-și dau seama că și-au trăit veacul. Nu te mai duce pe la ei. Ține-te mai aproape de Casa artelor. Acolo sînt oameni interesanți, oameni vii.

Dintr-o dată, ca să recupereze întîrzierea, începu să mă întrebe despre ceea ce ne interesa pe amîndoi:

— Care va să zică, ți-ai ales subiectul piesei? Despre Bakunin?... Pînă acum te-ai mai ocupat de Bakunin? Te-ai hotărît definitiv? Mîine poți să treci pe la mine?... Ceva cărți de care ai nevoie s-ar găsi la mine. Vino, o să scotocim...

Are o expresie atît de fericită, de parcă nu eu, ci el și-a ales tema și se pregătește cu plăcere să se apuce de scris. Conducîndu-mă la plecare, el, ca o gazdă bogată, nu se zgîrcește în promisiuni:

— Scrie, scrie. Lucrează. O să-ți montăm piesa excepțional. Pictori nu ne lipsesc, nici costume. Ce mai, avem de toate, tot ce vrei!...

Casa de pe strada Basseinaia a păstrat multă vreme urmele gustului moșieresc: în spatele ei, în grădină, se legănau teii bătrîni, umbrind mezaninul scund și spațios, iar toamna își scuturau ușor minunata ploaie de frunziș pe o terasă micuță. Deasupra ușii de la intrarea principală, ce da în stradă, atîrna o streașină de fier care umbrea întregul trotuar. În partea din față a casei — un șir de ferestre înguste la o înălțime ceva mai mare decît înălțimea unui om, așa că, dacă te săltai puțin, puteai să vezi ce se petrece în salon.

În anul acela, salonul servea ziua de cantină, unde veneau scriitori cu ulcele și sufertașe să-și primească pe bonuri supa și o cașă de mei, iar serile se așezau rînduri de scaune și aceiași scriitori, nereușind uneori să-și ducă acasă sufertașele, ascultau expuneri din almanahuri artistice sau conferințe cu caracter științific.

Casa scriitorilor a fost primul adăpost colectiv al oamenilor de litere și niciodată, nici înainte, nici după aceea, nu s-a mai văzut o adunare de oameni atît de

pestriță, în care să se poarte unul față de celălalt cu o atît de totală intoleranță. Nucleul îl formau ziariștii de la gazetele suspendate ale cadeților, șomeri din fire, cărora, în momentul cînd ziarul *Reci* a încetat să mai apară, li s-a părut că s-a prăbușit bolta cerului. Erau extrem de rezervați, aproape taciturni, dar înfățișarea lor plină de importanță voia să exprime parcă un fel de clarviziune ; părea că spun : „Ei, ce mai vreți, toate astea noi le-am prevăzut de minune". La activitatea Casei scriitorilor erau atrași bătrîni și tineri, talentați și lipsiți de har, cu și fără pete. Casa era împrejmuită de un zid alcătuit dintr-un amestec de idoli, genii și copii-minune. Astfel că oameni de cele mai contradictorii opinii puteau să apere cu înverșunare Casa, fiecare pentru motivul care-i convenea.

În prezidiul de onoare al Casei scriitorilor se găsea Anatoli Feodorovici Koni. Întruchipînd aievea nemuritorul veac al XIX-lea, sprijinindu-se în cîrjă, apărea în sala în care se simțea mirosul răspîndit de sufertașele cu mîncare ; în fața lui toți se dădeau la o parte și toți îl ajutau să urce la tribună, iar el le vorbea despre Nekrasov cu o emoție atît de vie, de parcă Nikolai Alexeevici l-ar fi adus chiar acum cu sania în fața intrării cu streașina de fier, cotind-o apoi spre casa lui, colț cu Liteinîi. În 1921, în ajunul jubileului lui Nekrasov, l-am vizitat pe Koni acasă, pe strada Nadejdinskaia. Nu se simțea prea bine, însă nu am putut să-l conving să nu se ridice din fotoliu : cu mari eforturi izbuti să iasă de sub pleduri și făcu cîțiva pași în întîmpinarea musafirului. Venisem să-l rog să scrie ceva pentru numărul pe care revista *Kniga i revoliuția,* ce tocmai începusem s-o redactez, i-l închina lui Nekrasov. S-a uitat la mine cu nedumerire, ceea ce însemna că el nu crede în posibilitatea unei asemenea combinații : „Cartea și revoluția" ! Ca să ocolească greutățile pe care le ridica epoca noastră, m-a dat repede înapoi cu o jumătate de secol, și un ceas întreg a trebuit să trăiesc cu el în anii 1870—1880, cu teama

ca nu cumva ardoarea ce-l întinerea să nu-i zdruncine sănătatea. Dar n-am fost în stare să-i domolesc zborul năvalnic spre trecut. N-a vrut să scrie ceva pentru mine, spunînd că scrie ceva despre Nekrasov pentru revista *Vestnik literaturî* [1].

Vestnik literaturî reprezenta requiemul vechii publicistici, al vechii gazetării. O dată pe lună, în paginile ei, ce semănau cu ale unui ziar împăturit, ca-ntr-o oglindă atinsă de patina vremurilor, se perindau fantome, și anume : idei perimate, licăriri de speranțe, jigniri, tînguiri și mai ales pomenirea morților : zeci de necroloage se înserau de la un număr la altul, constituind cea mai sumbră și totodată cea mai sinceră rubrică a ei.

Moartea lui Alexandr Blok a ocupat un loc neînsemnat în rubrica aceasta îndoliată, de parastase ; redactorul revistei scrisese despre poemul *Cei doisprezece* ca despre o „lucrare importantă, care multă vreme încă va mai suscita discuții și interpretări". Afirmînd aceasta, revista s-a dovedit, poate, pentru prima dată în dezacord cu Casa scriitorilor, care se mîndrea, și pe drept cuvînt, cu faptul că Blok a luat de două ori cuvîntul acolo, o dată cînd a ținut discursul său tragic *Menirea poetului,* din care am adoptat cu toții expresia inspirată : „veselul nume Pușkin", și a doua oară cînd a citit ultima sa poezie : *Casei Pușkin* [2].

În zile mari ca acestea, în vreun ungher al casei, apărea tineretul, privind toate cu ochi îndrăzneți și indiferenți. Știa foarte bine cît valorează atitudinea membrilor Casei scriitorilor față de el : vechii membri se fereau de tineri și de aceea îi băteau pe umeri cu condescendență.

Tînărul om de știință Iuri Tînianov, ce semăna într-un mod neobișnuit cu Pușkin și nu se temea să-și sporească asemănarea lăsînd să-i crească favoriți, părea monumental, în pofida faptului că era plăpînd. Cînd îi lăsa să-i treacă prin față pe obișnuiții Casei, avea aerul unui om ce răsfoiește o lucrare de arhivă.

---

[1] Buletinul literar (n. t.).

[2] Vezi *A. Blok, Versuri alese,* Ed. *Cartea rusă,* 1956, pag. 151 (n. ed.).

Cîteodată, la tribună exploda ca o petardă Victor Şklovski, fericit ca un copil că din cauza zguduirii produse de explozie bărbile venerabililor bătrîni se agită. Exploda şi fugea. Iar bătrînii clătinau din cap.

Aşa a fost odată ca niciodată în vila de pe strada Basseinaia...

Gorki fundase Casa artelor ca o contrapondere conştientă a Casei scriitorilor, şi trebuia să se bizuie nu pe tot felul de oameni ai artei, ci să facă o selecţie: să aleagă pe cei mai buni scriitori, pe cei mai buni pictori, pe cei mai buni muzicieni. E drept că în ce-i priveşte pe muzicieni, n-avea cu ce se lăuda; în sectorul muzical se găsea un singur om, şi acela, în permanenţă, avea mîna pansată. Printre pictori, însă, se afla Kustodiev. Printre poeţi — Blok.

Palatul negustorului Eliseev de pe strada Moika, colţ cu Nevski, era compus din saloane, o sufragerie, camere de locuit ce dădeau în coridoare, un oficiu cu un bufet sculptat şi cu bufetierul Efim, rămas de la Eliseev, care ştergea praful de pe sculpturi şi fotolii şi deretica odaia de ascet a lui Akim Lvovici Volînski [1]. Camerele de locuit erau ocupate de scriitori, pe coridoare domnea liniştea. Numai la bucătărie mirosea a ciorbă de varză. Totul era mai bogat ca la Casa scriitorilor, chiar ceva mai elegant. Aici multe ţi se păreau ingenioase, iar altele, complet lipsite de spirit practic.

Casa scriitorilor invidia Casa artelor, dar nu-şi mărturisea invidia. Vila de pe strada Basseinaia se considera independentă, pe cînd palatul de pe Moika depindea de Comisariatul Poporului pentru Instrucţiunea Publică, depindea de Gorki, el însuşi un fel de comisar al poporului. Vila de pe Basseinaia se socotea judecător suprem. Pentru cozile pe care le făceau, pentru sufertaşele unsuroase, pentru suspendarea ziarului *Reci*, pentru tot traiul primitiv pe care erau nevoiţi să-l ducă, pronunţau la adresa lui Gorki o sentinţă tacită: „Vinovat pentru toate". Palatul de

---

[1] *Volînski Akim Lvovici* (1863—1926) — (pe adevăratul lui nume Flekser). Teoretician şi critic de artă, propovăduitor al teoriei artă pentru artă (n. ed.).

pe strada Moika replica: „Nu, nu-i vinovat". Şi, poate că unii, mai precauţi, adăugau: „E vinovat, desigur, dar nu chiar pentru toate". În materie de politică, cei ce frecventau Casa artelor ori aveau păreri anapoda, ori erau naivi. Oamenii de la Casa scriitorilor erau descurcăreţi şi isteţi, fiind convinşi că Gorki se înşală prezidînd şedinţele de la Casa artelor, şi mutrele lor pline de importanţă păreau că spun: „La toate acestea ne aşteptam noi de mult".

Gorki stă şi scrie lîngă fereastra largă, ce dă pe Kronverkski Prospekt. Îi văd silueta aplecată deasupra mesei mari de lucru, pe care e cea mai perfectă ordine, şi, de aceea, face impresia că e goală. O rază de soare îi joacă pe ochelari. Mă priveşte pe deasupra lor, mă vede şi şi-i scoate. Uşor, puţin stîngaci, cu un umăr lăsat în jos, vine spre mine, mă ia de braţ şi mă îndreaptă către o altă masă, mai mică.

— Ia loc, poftim.

Loveşte uşor cu palma peste un teanc de cărţi, pe urmă începe să le deschidă una cîte una, oprindu-se asupra titlurilor. Îşi dă capul uşor pe spate, ciocăne cu unghiile peste numele autorilor şi adaugă:

— Foarte inteligent, foarte... Dar e ironic, ia totul în zeflemea, şi, deseori, pe nedrept... Ăstălalt e superficial, dar cunoaşte multe lucruri, prezintă multe fapte... Raţionamentele pe care le face n-au nici o valoare. Să nu te laşi ademenit de el... Acesta are multă fineţe de spirit şi scînteiere, ceea ce s-ar potrivi mai curînd unui francez. Cu toate astea e consecvent: cu toată obîrşia lui germană n-are nici un sistem şi e şi cinic...

— Deocamdată, asta-i tot ce am găsit cu privire la revoluţia din patruzeci şi opt. O carte minunată s-a rătăcit, n-am putut da de ea. Ştii, tot felul de draci împieliţaţi îmi şterpelesc cărţile din rafturi. O să-ncep să le ţin sub cheie. Cîte biblioteci d-ale mele nu sînt răspîndite prin lume! Asta pe care o am aci e a patra, mi se pare. Haidem să ne mai uităm, poate vom găsi ceva.

Rafturile stau aliniate ca într-o bibliotecă publică — lipite de perete, unul lîngă altul, dar lumina soarelui

din odaia spațioasă ajunge și aici. Atingînd cu degetele cotoarele cărților și, încruntîndu-se, Gorki continuă să vorbească :

— Va să zică te-ai hotărît să rămîi la ceea ce ți-ai ales ?... Bagă de seamă, ești liber să-ți alegi oricare erou din istorie : un conducător de oști, un filozof, un savant, un profet sau, de pildă, un sectant oarecare. De fapt, de ce n-ai lua un sectant ?

— Dar Bakunin e și el sectant.

— Bineînțeles... Dar nu uita că, acum, e foarte important să arăți ce rol a jucat personalitatea în istoria culturii. Indiferent în ce domeniu — Edison, Lavoisier, Dante, Watt... Deci, în piesele noastre istorice trebuie neapărat să apară această tendință de a dezvălui rolul personalității în făurirea culturii, principiul creator al personalității, spiritul constructiv. Da, întocmai, spiritul constructiv. Și dumneata trebuie neapărat să relevi asta în lucrarea dumitale.

Gorki lasă cărțile și, rîzînd ușor, vorbește cu vocea lui joasă de bas :

— Nu te lăsa stingherit de problema scenei. Poți avea la dispoziție scena cea mai largă. Vrei circul — poftim. Ori piața unui oraș, cu sute, cu mii de personaje. Sau poate ți-ar conveni de pildă pridvorul unei biserici... Se poate realiza un spectacol minunat...

— Eu, să-ți spun drept, cred tare mult în aceste tablouri istorice. Și pe mine mă preocupa cîndva gîndul de a scrie asemenea lucruri. Subiectul era splendid : slăvitul Novgorod, Vasili Buslaev [1]. Nu există un viteaz mai rus ca acesta ; iubea grozav pămîntul, a făcut el multe năzdrăvănii pe acest pămînt, dar s-a și străduit din răsputeri pentru el.

— Ce v-a împiedicat să scrieți ?

— Nu ce, ci cine : Alexandr Amfiteatrov m-a împiedicat. M-am apucat și i-am expus planurile mele. El s-a agățat de idee și mi-a spus : eu o scriu. Atunci, ce era să mai fac : i-am dat lui ceea ce strînsesem despre

---

[1] *Vasili Buslaev* — eroul unor cunoscute balade populare ruse (biline) din ciclul Novgorod. Vezi *Vasili Buslaev* din volumul *Balade populare ruse* Ed. *Cartea rusă* 1954 (n. ed.).

Vasili. Și iată că, nu demult, a apărut piesa *Vaska Buslaev*... Reușită lucrare. Eu cred că e cea mai bună din tot ce a scris vreodată Amfiteatrov. Dar, se înțelege... nu-mi asum nimic din meritele piesei.

Se încruntă, tace, apoi trage oftînd din țigară și suflă fumul cu putere :

— Păcat, tare mi-ar fi plăcut s-o scriu.

Parcă-și cere iertare pentru această dorință egoistă ce-i dezvăluie slăbiciunile și, în general, pentru faptul că a vorbit despre sine...

E iarăși la masa de lucru, învăluit în rotocoale de fum. Atingînd ușor cele cîteva obiecte de pe masă, de parcă ar controla existența lor — creionul albastru, scrumiera, ochelarii, colile de hîrtie liniate — povestește :

— Mi se întîmplă din ce în ce mai des să am de-a face cu oamenii noștri de știință. Admirabili oameni ! Cu mîinile în mănuși confecționate de ei înșiși, cu picioarele în plăpumi, stau la ei în birouri și scriu, de parcă din moment în moment ar putea să apară garda și să-i controleze dacă sînt la datorie sau nu... Cutreieră Uralii, acești munți de nestrăbătut, adună fantastice colecții de pietre prețioase pentru Academia de Științe. Cu lunile nu văd o bucată de pîine. Te întrebi cu ce se hrănesc ? Cu vînat se hrănesc, ca sălbaticii, da-a. Și nu uita, aici nu-i California ; nu sînt stăpîniți de febra aurului. Sînt absolut dezinteresați și nu se străduiesc pentru punga lor. Trebuie să fim mîndri de asemenea oameni...

— Trebuie să salvăm știința rusă... E nevoie de alimente, oricît ar costa. Alimente ne trebuie...

— Înainte, știi, nu mi s-a mai întîmplat așa ceva : mi se umflă picioarele și am dureri de inimă. E lipsă de fosfor. Nu există zahăr... Se oprește brusc (vorbește doar iar despre sine !) și explică ca un pedagog :

— Într-o stare de încordare a nervilor ca a noastră nu te poți lipsi de fosfor...

Se înviorează.

— Înainte de a veni dumneata a trecut pe la mine profesorul Fersman. Discutase, prin fir direct cu Lenin, despre treburile comisiei pentru îmbunătățirea traiu-

lui oamenilor de știință. Lenin e foarte înțelegător și e gata să vină în ajutor. Fersman atestă : Lenin e pentru intelectuali...

Îl văd încă o dată vorbind despre Lenin. Cu un joc al feței abia sezisabil, cu o mișcare sacadată a umerilor, el redă, glumind cu duioșie, discuția dintre Gorki și Lenin.

— Nu e primul an de cînd tot spun că oamenii care nu au perspectiva vremurilor vor regreta atitudinea lor disprețuitoare față de intelectuali. Va fi nevoie să se recurgă la serviciile acelorași academicieni și profesori. A devenit limpede că fără intelectuali nu se poate realiza nimic... Ei, dar și domnii savanți au tresărit numaidecît de bucurie și au jubilat. Desigur că nici asta nu e bine. Nu e bine...

Cu cît îl ascult vorbind, cu atît se întărește în mine convingerea că și eu aș putea vorbi ca el — tot atît de curgător și de sonor. Iar cît privește ideile lui, mi se pare că întotdeauna am gîndit la fel, numai că gîndurile lui sînt neobișnuit de înlănțuite, formînd parcă o bilă de lut, iar eu mă rostogolesc o dată cu această bilă, încotro o îndreaptă el, și nu mă pot opri. Și, în sfîrșit, încep să vorbesc. Frazele se înșiră trecînd fără greutate de la un subiect la altul, la tot ce-mi sugerează el. Și, bucurîndu-mă că e absorbit de povestirile mele, încerc sentimentul de parcă toată viața aș fi discutat numai cu Gorki, și nu știu dacă vreodată am trăit atît de intens o stare de sinceritate nestingherită ca în ceasul acela.

— Dumneata trebuie să frecventezi cercul tinerilor scriitori, îmi spune el cînd mă pregătesc să plec. În special te sfătuiesc să faci cunoștință cu Alexandr Blok. Să faci neapărat cunoștință cu el. Acesta e... acesta e...

Gorki se oprește, căutînd cuvîntul potrivit. Dar cuvîntul nu vine. Bate nerăbdător aproape fără să se audă cu degetele în masă. Deodată se ridică și, în timp ce se îndreaptă — e foarte înalt și slab — face fără grabă un gest cu mîna de sus în jos, de la cap spre picioare.

— Un om, pronunță el încet și o clipă rămîne nemișcat.

Îl aud a doua oară vorbind despre Blok și de fiecare dată îi pune numele în fruntea șirului de scriitori care sînt considerați tineri, după cum se vede, nu după vîrstă, ci după neasemănarea lor cu figurile canonice ale scriitorilor ruși prerevoluționari.

În aprecierea meritelor lui Blok nu se simte la el nici un fel de rezervă. Despre ceilalți găsește mai ușor cuvintele, dar vorbește mai cu precauție.

Vreau să fac un pachet din cărțile pe care mi le-a ales.

— Dă-le-ncoace, lasă-mă pe mine, insistă el. La împachetat am o mare experiență.

— Nici a mea nu-i de lepădat.

— Hai să vedem cine-i mai tare!

Netezește cu multă îndemînare o coală de hîrtie groasă de împachetat, o îndreaptă și pune deasupra ei teancul de cărți, presează bine cu palmele îndoiturile hîrtiei, înfășoară pe degetul arătător capătul sforii și, strîngînd înspre el pachetul, îl leagă cruciș cu sfoara. Face apoi un nod în jurul mîinii stîngi, rupe sfoara cu îndemînare, înnoadă capătul și, oferindu-mi pachetul, îmi face, zîmbind, o reverență:

— Poftiți, boierule... Ei, cine a cîștigat?

— Dar nici eu nu împachetez mai rău.

— Asta o s-o vedem noi cu altă ocazie...

Mă conduce pînă la ieșire, prin bucătărie. Plita sfîrîie, un fum înecăcios de lemn verde de plop se strecoară prin cercurile plitei, dar în bucătărie e cald și e atît de plăcut să mai stai și să mai asculți cîtva timp ropotul povețelor lui:

— Trebuie să pleci de la gazetă. Am lucrat și eu în ziaristică... Ai nevoie să te ocupi de dumneata ca scriitor, să intri în literatură, să lucrezi în domeniul literaturii.

Cuvîntul „scriitor“ îl pronunță pe un ton mai ridicat, expirînd cînd ajunge la silaba accentuată și ridicînd ușor palma desfăcută...

Ca unul căruia i s-a încredințat o taină, plec purtînd în mine povețele lui, ținînd strîns pachetul cu cărți, în care, poate, stă ascuns viitorul meu — orientarea în muncă, secretul artei, adevărul vieții — cine știe, cine știe... O apuc pe o alee din parcul Alexandrovski, pe care se aștern ici colo pete de zăpadă afînată sau topită. Obrajii îmi ard, poate pentru că am stat în bucătărie lîngă plita ce scotea fum, poate pentru că vine primăvara și soarele încălzește cu putere.

Eram bolnav, ședeam acasă, cu mantaua pe mine, și citeam. Apăruse pe atunci o cărticică, aproape o broșură, *Amintiri despre Lev Nikolaevici Tolstoi* de M. Gorki. Începusem s-o citesc, dar nu era propriu-zis o lectură : sorbeam din ea cîte o înghițitură, rînd cu rînd, și avea efectul unei băuturi tari, pentru că fiecare înghițitură mă amețea din ce în ce mai mult și, ca într-un miraj, vedeam în camera mea doi oameni : pe unul din ei îl cunoșteam personal, despre celălalt știusem pînă acum doar din auzite. Doi oameni, de felul acestora, fără să mă bage în seamă pe mine, discutau întrerupîndu-se neobișnuit de des unul pe altul și trecînd de la un subiect la altul ; cîteodată discuția te îngrozea aproape, făcînd să-ți tresalte inima cînd de încîntare, cînd de uimire, iar uneori era chiar molipsitor de veselă. Omul pe care îl cunoșteam îmi confirma și mai mult cele ce știam despre el. Îi auzeam deslușit vocea joasă, întretăiată de tuse, îi vedeam ochii albaștri, încă tineri de tot, cercetînd cu dragoste, dar totodată cu severitate, nemaivăzuta minune a lumii : pe celălalt, uscățiv, vioi, cu barba și sprîncenele stufoase, cărunte, semănînd cu un dumnezeu rus, care, „deși nu e prea maiestuos, e poate mai șiret decît toți ceilalți dumnezei“ [1].

Datorită acestei cărticele cu scoarțele sărăcăcioase, am trăit cel mai tulburător, cel mai zguduitor miraj, am trăit vraja artei mai pregnant ca niciodată și, dacă aș fi fost întrebat în acel moment dacă l-am văzut

---

[1] *Gorki despre literatură*, Ed. *Cartea rusă* 1956, pag. 152. (n. ed.)

cîndva în viața mea pe Lev Tolstoi, aș fi răspuns fără șovăire: „Da, l-am văzut. A fost la mine, la Peski, împreună cu tînărul Gorki..."

Un pasaj din aceste amintiri m-a amuzat grozav. Gorki povestea că lui Tolstoi îi plăcea să pună întrebări dificile și perfide, iar în fața lui nu era chip să minți.

„Într-o zi m-a întrebat:

— Mă iubești, A.M.?

Sînt ștrengării de titan: asemenea feste îi plăcea să joace în tinerețe și lui Vaska Buslaev, șugubățul din Novgorod. Mereu «adulmecă», încearcă și parcă s-ar tot pregăti să se ia la trîntă. Este interesant și, totuși, ca să spun drept, nu prea mă simt în apele mele. El e dracul gol, în timp ce eu nici n-am ieșit bine din pruncie și parcă n-ar fi trebuit să se atingă de mine" [1].

Am tresărit de admirație cînd am citit acest *„nici"*: „nici n-am ieșit bine din pruncie". Ce culme a mîndriei! rîdeam eu, alergînd prin cameră cu mantaua larg desfăcută. Și cum a răbufnit: *„Nici* n-am ieșit bine din pruncie!"

Imaginația mea era subjugată de Gorki și trăiam tot timpul alături de el. Probabil că nici nu-mi dădeam seama de aceasta, ca orice îndrăgostit pentru care naivitatea e o stare firească.

De ziua nașterii lui Gorki i-am trimis o scrisoare, în care îi vorbeam despre niște grădini în floare, pe care, dacă mi-ar sta în putere, le-aș sădi în cinstea lui. Nu-mi dădeam seama de stîngăcia efuziunilor mele, văzînd în ele mai mult sinceritatea decît prostia... Nu reflectam, repetam vesel în sinea mea: „In timp ce eu *nici* n-am ieșit bine din pruncie!" „Nici n-am ieșit bine din pruncie!"

Probabil că Gorki, îngăduitor cu păcatele mele, păcatele tinereții, nu s-a supărat: peste cîteva zile mi s-a comunicat că îmi mulțumește pentru scrisoare și îmi amintește că nu sînt obligat să mă opresc la tema pe care mi-o alesesem, dar că va avea grijă să-mi procure cărțile de care aveam nevoie. Nu era la prima

[1] *Gorki despre literatură.* Ed. *Cartea rusă,* 1956, pag. 161 (n. ed.).

propunere în ce privește tema mea. Acest fapt mă punea pe gînduri : nu cumva Gorki se îndoia mai mult decît mine că voi putea duce sarcina la bun sfîrșit ? Sau se temea, poate, că Bakunin mă va duce cine știe unde ? Dar eram uimit de faptul că se mai gîndea la lucrarea mea.

Se uită de parc-ar privi într-o vîltoare — nu-și poate lua gîndul de la satul rusesc — și parcă îmi ține capul, ca nu cumva nici eu să mișc, ci să privesc, împreună cu el vîltoarea. Mă aflu la el de foarte multă vreme, dar el tot mai vorbește încă despre mujic :

— Satul și-a dat seama pe deplin de ce va să însemne orașul. Cunoaște prețul tuturor acestor palate, magazine, temple. Ce pot să-i mai dea ele acum ? El își aranjează treburile fără să-i pese de oraș, îl trage pe sfoară cum poate mai bine pe proletar, care se pricepe cît de cît la ceva — e fierar, lăcătuș sau mecanic — dispune de el în schimbul pîinii și cvasului. Iar proletarul de la oraș aleargă cu bucurie la sat. Ce altceva ar putea să facă dacă fabricile și uzinele nu lucrează ? Și, îți dai seama, satul nu-l va mai lăsa să-i scape, îl va subjuga. Îl va subjuga...

— Asta, bineînțeles, este o soluție provizorie, un paleativ. La țară proletarul devenit meșteșugar este destul de neajutorat. Materie primă doar nu există. Cum poate deci să-i dea țăranului tot ce-i trebuie ?

Oriunde ar rătăci în căutările sale, oricît ar fi de încolțit de contradicțiile vieții, pînă la urmă singurul sprijin temeinic, de neclintit, îl află în Lenin. E plin de învățătura lui Lenin, vorbește liniștit, și gîndurile lui despre sat ajung să găsească o dezlegare firească...

— Lenin își dă seama de toate acestea...

Gorki stătu multă vreme nemișcat, după care pe față i se oglindi, în cele mai mici amănunte, felul cum imaginația sa îi evoca din nou satul. Proeminența maxilarelor lăsa să se observe cît de puternic strînge dinții, cutele mobile ale obrazului și ale frunții se adînceau și, de sub sprîncenele stufoase ca o streașină, ochii săi întunecoși priveau în gol : îl cheamă, îl absoarbe abisul

întunecat al vîltorii. Strîngînd pumnul, izbi cu gravitate în masă, oftă cu un fel de tristețe adîncă și spuse, cu amărăciune în glas :

— Nu sînt buni ai noștri de nimic ! Nu știu să muncească. Nu-și dau seama că procesul răsturnărilor a rămas în urmă, că acum cu toții trebuie să ne apucăm să construim.

Își frecă cu putere palmele, frămîntîndu-și pielea, și își plimbă degetele pe marginea mesei : nu-i ajungea cît avea de lucru.

Apoi făcu un gest ridicîndu-și mîinile, pe buze îi flutură un zîmbet neobișnuit, de parcă ar fi descoperit ceva nu numai uluitor, dar și demn de o atentă analiză și spuse :

— E greu să-l înțelegi pe țăranul rus. Nu-l lasă vechiul. Îl ține legat. Cu toate că trecutul îi apare greu de suportat și odios, îi e frică să se rupă de el. Cîteodată pornește pe drumul nou, dă greș, se rănește și atunci — repede înapoi — se îngrozește. Greșit au înfățișat narodnicii imaginea țăranului ca fiind neacaparator, bigot, atoateiertător și supus. Cehov, Bunin și în parte și alții au rectificat această greșeală. Dar nu îndeajuns, nu cît ar fi trebuit. Așa-numitul om rus se preface numai că ar fi mistic.

— Se preface numai ?

— Bineînțeles că se preface, surîse din nou și explică cu șiretenie : Din precauție !...

I-am povestit o întîmplare auzită din gura unui popă răspopit. Popa se bucura de popularitate printre țăranii din parohie, ceea ce trezi suspiciuni la eparhie ; de aceea a fost trimis în sat protopopul să vadă cum stau lucrurile. Îndată ce acesta a sosit, enoriașii au dat năvală la el cu cele mai năstrușnice reclamații împotriva popii : cum că ar fi spus că nu trebuie să se respecte posturile, că nu slujește după cum spune pravila, că ieșirea cu sfintele daruri din timpul liturghiei o săvîrșește potrivit cu credința staroverilor. [1] Într-un cuvînt, l-au încondeiat în așa hal pe popă, încît pe protopop îl apucă amețeala : reieșea că popa este

[1] *Staroveri* — vezi nota de la pag. 708.

și ateu și adept al credinței celei vechi. Cazul părea a fi atît de grav, încît era necesară intervenția arhiereului... Și protopopul zbură la arhiereu. Dar n-apucă să părăsească bine satul, că enoriașii dădură buzna toți pînă la unul la popă, fiecare cu cîte ceva — cu o găinușă, cu un oușor, cu slăninuță, cu o bănicioară de ovăz, cerîndu-i iertare: „Iartă-ne, în numele lui Hristos!“ Popa nu mai contenea să se minuneze. „Atunci de ce ați clevetit împotriva mea?“ întrebă el. „Te-am clevetit, spun ei, iartă-ne, în numele lui Hristos, și-a băgat necuratul coada!“ „Dar cum nu v-a fost rușine să mințiți?“. „Păi mata, părinte, tot n-ai să mai rămîi cu noi, au să te ia de aici, dar pe noi ne bagă la pușcărie, dacă nu mărturisim împotriva dumitale. Așa că, nu ne-o lua nouă, păcătoșilor, în nume de rău. Și-a băgat dracul coada!“

Gorki s-a pornit pe rîs, a început să tușească, multă vreme și-a înăbușit tusea, și prin fumul gros care-l învăluia îi străluceau ochii înecați de lacrimi.

— Aveam un cunoscut, spuse el după ce se liniști, vechilul lui Ivan Dmitrievici Sîtin, un om violent și încăpățînat, dar, în același timp, un visător. I-a venit în cap o idee — să introducă în satul nostru cultivarea grîului după metoda chinezească: în răzoare. Treaba i-a mers strașnic, grîul i-a crescut minunat. Consătenii erau stupefiați — o minune! „Te pregătești de seceră?“, îl întrebară ei. „Mă pregătesc“, „Mare șugubăț mai ești!“ și rîdeau. Grîul a dat în spic, ceva nemaipomenit, parcă era un tufăriș. Priveau și nu le venea a crede ochilor. Pînă la urmă, i-au călcat grîul în picioare, chipurile, din nebăgare de seamă, au dat drumul la vite și vitele l-au smuls tot și l-au strivit. Totuși inovatorul nu s-a dat bătut și anul următor a semănat mult mai mult, și grîul a înflorit și mai bogat. De data asta era cam greu să-l bătătorească — era o suprafață prea mare. Și atunci i-au dat foc...

Deodată mi-am adus aminte de un eveniment care a făcut multă vîlvă: întrecerea agricolă a celebrului scriitor Garin-Mihailovski cu țăranii.

— Cum de nu, cum de nu... L-am cunoscut bine pe Garin. Am fost și la el în sat, acolo unde își ducea

lupta. Mi-a prezentat pe țăranii care au pus foc și pe instigatorul principal — pe flăcăul acela voinic. Am băut împreună. După ce l-am bătut pe flăcău cu palma peste umăr prietenește, l-am întrebat ce naiba l-a împins la asemenea faptă. „Adevărat, naiba ne-a împins. Minunat om boierul nostru, arată el cu capul în spre stăpîn, mai rar așa suflet... Și iaca totuși ce am fost noi în stare !" „N-o să mă biruiți voi pe mine, răspunse Garin, tot cum vreau eu o să fie ; pînă la urmă tot eu voi izbuti." „Ai dreptate, spuse mujicul, tu, boierule, ești un om zdravăn, poți multe..." Iar un altul lămurește : „Tu ești un om învățat, repede te pui pe picioare, da' noi sîntem întunecați la minte și tot cu nimic ne-om alege..."

În timp ce povestea, Gorki era zgîrcit în gesturi, mîinile nu i se mișcau mai mult ca de obicei, erau ocupate cu țigaretul, cu scrumul, cu țigara. Nu ridica glasul, vorbea egal, potolit, înăbușit. Zugrăvea pe țărani folosind nuanțe în expresii și mimică, fără să sublinieze, dar cu multă precizie. Felul lui artistic de a reda te cucerea cu desăvîrșire ; oamenii erau atît de bine conturați, încît te cuprindea și veselia și teama. Dădea impresia că ține în mînă pe acest om rus plin de enigme, ca pe o statuetă, și, deși îi simte sub degete sinuozități, refuză să admită că îi sînt familiare.

— Există la ei o ciudată credință în destin, spunea el, absorbit în gînduri. Cum poți s-o dărîmi ?

Reflectînd în continuare, deodată își reaminti de Garin :

— Neastîmpărat om a mai fost. Odată a arat un cîmp de patruzeci de deseatine și l-a semănat cu mac. Cînd a înflorit, ce să-ți spun, parcă era un ocean roșu !... Toată viața a fost încredințat că-l va da gata pe mujic, că-i va altoi pofta pentru nou. A fost un om de o credință nesecată...

Cu obișnuita sa frămîntare și în același timp cu admirație își aduse aminte de oamenii de știință ruși.

— Închipuie-ți, în ultima vreme atitudinea lor față de Puterea sovietică s-a schimbat radical. O altă putere în prezent în Rusia nici nu poate exista — cu aceasta sînt și ei de acord. Oricît de grele sînt con-

diţiile în care sînt puşi la treabă, şi treaba lor e de o importanţă neobişnuită, o fac admirabil. Dorinţa de a munci a acestor oameni creşte necontenit. Minunaţi oameni !...

— Trebuie atraşi în muncă pe o scară cît mai largă, deoarece ceea ce ne lipseşte cel mai mult este bagajul de cunoştinţe.

Acum încep tratativele de pace cu Letonia, Polonia...

Deodată îşi atinse mustăţile cu vîrfurile degetelor şi rîse înăbuşit.

— Mă rog, dar nu prea înţeleg, de ce se bucură : au învins Antanta, şi gata, s-a terminat !

Ochii îi ardeau. Era vădit că se bucura şi el, dar vorbele îi deveneau şi mai grave şi mai severe :

— Desigur, victoria e un lucru foarte plăcut. Însă de fapt, pînă acum victoria nu a fost obţinută, nu, nu a fost obţinută...

— Da-a, aşa, deci... Mi se trimit aproape zilnic curieri cu mesaje de la conferinţa de pace : adună date cu privire la originea etnică a populaţiei din judeţele asupra cărora are pretenţii Letonia ; fă o situaţie cu privire la numărul fabricilor şi uzinelor de acolo ; întocmeşte o listă cu valorile Bibliotecii publice, asupra cărora manifestă pretenţii Polonia, strînge date cu privire la colecţia conţilor Zalucki. S-avem iertare, de unde să le iau eu pe toate astea ?!

Rîde : într-adevăr de unde să le ştie el pe toate ? Şi numaidecît povesteşte amănunţit cum a chemat la el pe academicieni, pe custozii bibliotecilor, pe cunoscătorii de artă, cum s-au întocmit tabele despre conţinutul arhivelor noastre şi cum s-a demonstrat că aceste bogăţii sînt patrimoniu rusesc şi că vecinii nu au nici un drept a le revendica.

— Ei, şi am expediat aceste tabele delegaţilor noştri de pace. Acum trebuie să ne apărăm punctul de vedere. Şi pentru aceasta trebuie să ştim multe. Trebuie să ştim foarte multe, da-a...

Mă privi ţintă, cercetător, sever şi îmi spuse :

— Dumneata trebuie să te ţii de scris. Să scrii cît mai mult. În fiece zi,

Vocea lui răsuna sentențios, ca o osîndă.

— Ce anume ai binevoit să faci astăzi, domnule?

— Am copt pîine.

Rămîne tăcut o clipă, apoi întreabă foarte serios, ca unul care se pricepe:

— Ai plămădit singur aluatul? Sau e fără plămadă?

— Nedospită.

— Cum ți-a ieșit? Probabil, cam tare. Azimele nu sînt spornice: se usucă repede și nu sînt bune pentru pesmeți, sînt ca piatra... Și altceva ce ai mai făcut?

— Am spălat.

— Se întîmplă și asta?... Hm, hm... Și?

— Am gătit o supă. Azi e sărbătoare, am făcut de toate în gospodărie.

— Hm... Dar să scrii ai izbutit?... Ai reușit? Ei, haide, haide, spune-mi...

Trebuia să-i povestesc absolut tot: tema, planul, personajele. Cerea cît mai multe amănunte, nu-i plăcea să omit nimic. La început mă scruta bănuitor, se întuneca la față, se încrunta. Apoi se însenina, începea să zîmbească, parcă ironic, parcă a îndemn, și dintr-o dată se pornea pe un rîs ciudat, înfundat, aproape surd, dar atît de triumfător, ca și cum ar fi dezlegat o ghicitoare cu care își bătea capul de foarte, foarte multă vreme.

— Ei, drăcia dracului, iese bine! Dă-i, dă-i înainte... Trebuie să-ți reușească.

— Nu știu încă ce are să iasă. Poate Wagner...

Dar el parcă nici nu voia să audă:

— Are să se lămurească pe parcurs. Dă-i înainte. Ești pe calea cea bună, continuarea vine de la sine. Primul act e bun.

— Eu însă nu-l văd nici pe al doilea, nici pe al treilea...

— Asta nu înseamnă nimic. Există esențialul...

Infierbîntîndu-se, trece de la un raft la altul, în căutarea unei cărți, trăgînd nervos de cotor volumele de care nu avea nevoie, pomenind din nou de „dracii împielițați“ care-i încurcaseră și-i șterpeliseră cărțile, continuînd să rîdă, probabil, nu de ceea ce-i povesti-

sem eu, ci de ceea ce întrevedea el dincolo, în imaginația sa. Cartea nu era de găsit.

— Am vorbit, în privința cărților de care ai nevoie, cu Nikolai Osipîci Lerner... Asta — cum se spune — e un înghite-carte. N-are pereche. E îndrăgostit de carte.

Dînd din cap și făcînd ochii mici, adăugă cu admirație :

— Dar și ce leneș fără pereche ! În lenea lui există, cum să-ți spun, ceva grațios chiar !

Cînd să plec, mă ia de umeri și-mi spune la ureche, ca un secret, în șoaptă :

— Să introduci neapărat o femeie. Fără femeie nu se poate...

Într-una din zile am trecut pe la editură ca să-i las un dar lui Gorki. Gorki se afla acolo și darul i l-am înmînat personal. Era o cărticică de Nersès Klaenski, patriarhul tuturor armenilor, editată la Veneția. Mie mi se păruse interesantă din punct de vedere lingvistic : spunea unul și același lucru în douăzeci și patru de limbi. Gorki a apreciat această curiozitate și faptul m-a impresionat plăcut, dar în clipa următoare satisfacția a cedat locul uluirii. Răsfoind cartea și verificînd dacă într-adevăr cuprinde douăzeci și patru de limbi, Gorki îmi spune :

— Da, a existat. Mi se pare că în secolul al doisprezecelea. Dar îl chema altfel. Dacă nu mă înșel — Șnorgali. N-a fost numai teolog, ci și poet... Locul cărții e la Biblioteca publică. N-ai să te superi dacă am s-o transmit ?... Iar faptul că e editată la Veneția e de înțeles. Ai auzit de colonia armeană de acolo ?...

Și începu să vorbească despre armenii din Veneția ca și cum chiar atunci se pregătise să țină un curs despre istoria Armeniei.

Drumul peste Neva pustie, pe lîngă fortăreață, prin aleile parcului Alexandrovski, care formează una din laturile lui Kronverkski Prospekt, mi se părea cel mai important drum din viață. De cîte ori n-am alergat, n-am zburat, n-am trecut pe el, plin de îndoieli, adîncit în gînduri, înfrigurat de emoție că, uite, chiar acum,

am să stau de vorbă cu Gorki, sau, uite, chiar acum am stat de vorbă cu el...

Intr-o seară liniștită, în care nu se auzea aproape nici un zgomot, fumîndu-și țigara lîngă fereastra deschisă, și inspirînd nu fumul, ci adierea înmiresmată a vegetației de mai, el surîdea puțin ironic:

— Nu se poate spune că ne lipsesc critici cunoscători în ale formei. Și, de vorbit, vorbesc minunat — te captivează. Desigur, și dumneata va trebui să-i asculți. Da, neapărat să-i asculți, să-i asculți...

Se uită la mine pieziș, cu ochii iscoditori de sub sprîncenele lăsate în jos.

— Ascultă-i, dar... nu le da ascultare. In general să nu prea urmezi sfaturile criticilor. Lucrează independent, atinge-ți singur ținta.

Parcă înadins își simplifică raționamentele, și eu îi spun:

— Dar dumneata mi-ai vorbit despre unii critici deștepți și cunoscători.

— Da, desigur. Totuși, deșteptăciunea și cunoștințele nu-i împiedică să vorbească destul de superficial. Adeseori le vin în cap idei minunate. Dar ideile nu dau lăstari, nu se dezvoltă, ci putrezesc chiar de la încolțire. Ei simt aceasta și parcă se îngrozesc: nu cumva în spatele lor stă cineva care e gata-gata să anuleze tot ceea ce ei au enunțat în scris sau în vorbe?

Am impresia că Gorki caută să-mi sugereze scepticismul, după părerea lui, binefăcător. Nu înțeleg pentru ce. Dar mi-e rușine de nedumerirea mea. Tac, iar el surîde din cînd în cînd și repetă din nou fraza care i-a plăcut:

— Ascultă-i, dar nu le da ascultare...

Cuvintele acestea însoțesc ca un refren discuția despre cărțile de istorie, care se contrazic între ele, așa încît nu numai interpretarea faptelor, dar și faptele înseși se anulează reciproc în momentul ciocnirii. El vorbește despre istorici cu respect, ca despre un adversar puternic, dar dincolo de respect se simte triumful reținut al certitudinii, că, oricum ar fi, el își va învinge adversarii! In sfîrșit, țelul lui îmi devine clar: el îmi oferă mijlocul de a mă elibera de respectul

abstract, necondiționat față de carte. Ascultîndu-l, încep să văd că, cu toată „experiența“ de viață cu care, în sinea mea, începusem să mă mîndresc, am rămas tot un școlar în ce privește atitudinea mea față de zeișorii științei, că dragostea mea pentru carte mă stăpînește ca pe un sclav, în loc să o stăpînesc eu pe dînsa, că acea critică care mă face să am îndoieli, la rîndul ei, trebuie supusă îndoielii.

— Probabil că acum totul va fi din nou revizuit, spune el. Și, observă ce fenomen interesant se petrece acum : foarte mulți se apucă de lucrări importante. Cu această ocazie, simt, în primul rînd, nevoia să reabiliteze istoricește pe cineva, să rectifice o concepție greșit stabilită, și, în al doilea rînd, se apropie neobișnuit de mult, se înrudesc aproape cu eroul lor, încep să-l iubească. Înainte, așa ceva nu se întîmpla. Cercetătorul se pasiona sincer de eroul său, îl studia insistent și cu migală. Acum e altceva. Cauza eroului, a personajului istoric devine propria cauză a autorului.

Glumind, face un gest larg cu mîinile :

— Să fie oare spiritul vremii ?

Mi-a spus să scriu ceva pentru revista *Severnoie siianie* [1], iar cînd l-am întrebat ce fel de revistă e aceasta și de ce anume are nevoie, mi-a răspuns, povățuindu-mă părintește :

— Ai grijă, nu-ți uita lucrarea dumitale principală, da-a. Toate aceste „Aurore“ nu trebuie să fie pentru ea o piedică.

— Ceea ce mă împiedică să lucrez sînt vechile teme, acelea care s-au copt demult în mintea mea.

El îmi răspunse prompt, de parcă ar fi dictat o rețetă binecunoscută :

— Schițează-le, notează-le. Așa vei scăpa de ele dintr-odată.

Vara l-am văzut pe Gorki alături de Lenin. Era în luna iulie, la deschiderea celui de-al doilea Congres al Internaționalei Comuniste. Faptul că la congres a

---

[1] Aurora boreală (n. t.).

participat Lenin, faptul că a ținut o cuvîntare în orașul care nu demult și-a apărat cu mari jertfe zidurile împotriva dușmanului, faptul că aici s-au adunat reprezentanții partidelor muncitorești din aproape toate colțurile lumii, toate acestea făceau ca solemnitatea să aibă un caracter triumfal. Dar în acest triumf se simțea o notă de duritate, de intransigență: lupta continua încă, lupta pe viață și pe moarte; congresul se desfășura într-o atmosferă de neclintită dîrzenie, hotărît de a lupta pînă la capăt.

Apariția lui Lenin i-a uluit pe toți.

Lumina slabă, gălbuie a lămpilor, atenuată de puternica lumină a zilei ce răzbătea prin tavan, sporea parcă emoția din sala plină de oameni. Zăpușeala din palat începuse să crească cu mult înainte de începerea congresului. Dintr-o dată, încordarea provocată de lumina lămpilor și a soarelui, de zăpușeală și de așteptarea îndelungată se dezlănțui în aplauzele care izbucniră mai întîi răzlețe la balcoane, apoi începură să se întețească, coborînd treptat spre parterul sălii, făcînd să se cutremure întregul palat. Cu capul ușor aplecat înainte, parcă spintecînd șuvoiul de aer din cale, Lenin trecea de-a lungul sălii prin fața mulțimii de delegați. Se urcă repede spre locurile rezervate prezidiului și, atît timp cît durară aplauzele, din ce în ce mai puternice, nu putu fi văzut din sală. Apoi, după un scurt timp, apăru din nou. Un nou ropot de aplauze l-a întîmpinat și l-a însoțit, iar cînd s-a urcat la tribună ca să-și înceapă cuvîntarea, a fost nevoit să mai suporte încă un val de ovații, foarte zgomotoase și de nepotolit.

Încă de la primele cuvinte ale lui Lenin, între el și sală s-a stabilit un contact deosebit de viu. Vorbea nu prea tare, cu o voce de tenor, graseind ușor. Spunea cuvinte simple și serioase, prozaice, dar cu o însuflețire neobișnuită, de adevărat orator. Prezenta cifre, apropiindu-și notițele de ochi, și totul răsuna în cuvîntarea lui limpede și concret, fără nici un fel de înflorituri și ornamente; contopindu-se cu gesturile lui simple, dar convingătoare, cu vioiciunea și suplețea întregului său trup, cuvintele lui păreau de foc prin

însuși conținutul lor. Dar în cuvintele lui simple și serioase, ca și argumentarea unui savant, palpita, asemenea inimii, visul unei lumi noi, iar congresul nu urmărea numai cursul gîndirii lui Lenin, ci parcă îi atingea cu mîinile sufletul.

Loja ziariștilor, în care mă aflam și eu, era în rînd cu tribuna. Nu-mi luam ochii de la Lenin și ajunsei să mă conving că, dacă aș fi pictor, i-aș putea face portretul din memorie.

L-am urmărit cu privirea și după ce s-a terminat ședința, cînd, în mijlocul mulțimii de delegați, se îndrepta spre ieșirea din palat. Era o înghesuială grozavă. În zăpușeală și îmbulzeală, sute de oameni se străduiau să-și croiască drum ca să-l vadă mai de aproape, și, tot timpul cît a străbătut culoarele, rotonda și vestibulul, mulțimea l-a înghesuit.

Deodată, deasupra lui, deasupra tuturor, am văzut apărînd capul lui Gorki. Ajunși în dreptul ușii, toată lumea s-a oprit, apoi foarte încet, de parcă ar fi înotat, oamenii au început să-și facă drum spre ieșire. Așa au ieșit din palat Lenin și Gorki, aproape lipiți unul de altul, din pricina îmbulzelii, la braț; dar și aci, pe treapta de sus a scării, șuvoiul se opri din nou și în momentul acela, din toate părțile, făcîndu-și drum cu greutate, se apropiară de ei fotografii, țăcănind din declanșatoare, ferindu-se de lumina soarelui la adăpostul unor basmale sau bucăți de postav negru.

Gorki stătea în spatele lui Lenin, lîngă o coloană. Fără pălărie, capul lui, scăldat în razele soarelui, putea fi văzut pînă departe. De jur împrejur se repeta numele lui.

Am văzut atunci pe chipul lui Gorki trăsături noi, pe care nu-mi aminteam să le fi observat la întîlnirile anterioare. Era probabil profund emoționat, dar își stăpînea emoția, și asta îi înăsprea privirea, iar cutele feței lui, totdeauna mobile, erau ca de piatră. Mi s-a părut foarte autoritar, iar toată ființa lui exprima parcă neînduplecarea care, cu puțin înainte, se simțise în discursul lui Lenin și care însuflețise întregul congres.

Înghesuit de mulțime, privind peste umerii și capetele oamenilor, mă străduiam din toate puterile să nu-mi scape nici o mișcare a acestor doi oameni care stăteau alături — Lenin și Gorki. Și mi se părea că tot ce gîndisem cîndva mai bun despre Gorki se întruchipase în el în clipa aceasta, în această apropiere a lui de Lenin, în năzuința lui spre o înțelegere superioară a tot ceea ce se petrece în lume.

Intr-o asemenea stare de spirit nu urcasem niciodată scările casei din Kronverkski Prospekt, și aceasta nu pentru că timpul era rece și mohorît, cum e în octombrie, nu pentru că eram bolnav, nu — știam că veneam aici pentru ultima dată, că veneam să-mi iau rămas bun: Gorki pleca să se trateze, cum se spunea atunci, la Nauheim, și după aceea, probabil, în Finlanda. Ce putea face altceva mai bun? Știam prea bine că se apropie de acel hotar, dincolo de care nu mai există poate vindecare. Îmi închipuiam limpede cum are să arate cînd voi intra la el și se va ridica să mă întîmpine. Dar chiar cuvîntul *rămas bun* mă mîhnea profund, iar egoismul meu involuntar refuza să se împace cu ceea ce era absolut necesar: Gorki are nevoie de această plecare. Pentru el va fi bine, dar oare va fi bine și pentru mine, pentru noi toți, și ce se va întîmpla cu noianul de nădejdi pe care el le sădise în sufletele noastre cu atîta tragere de inimă și într-un timp atît de scurt? Da, el e dator să plece să se trateze: să mori, nu-i cine știe ce ispravă; groaznica moarte a lui Blok era încă proaspătă în amintirea noastră și continua să uimească prin felul năprasnic în care se produsese. Dar ce să faci cu sentimentul de adîncă părere de rău, cu marea durere că acum voi sta de vorbă cu el pentru ultima dată?

Mult mai tîrziu, Gorki a introdus în amintirile sale despre Lenin scrisoarea care fusese hotărîtoare pentru plecarea sa în străinătate:

„...Iar dumneata ai avut hemoptizie și nu pleci! Asta dovedește, zău așa, nu numai lipsă de obraz, dar și nesocotință. În Europa, la un sanatoriu bun, te vei

trata și în același timp vei lucra de trei ori mai mult. Zău așa. Pe cînd la noi — nici tratament, nici lucru, ci numai agitație, agitație zadarnică. Pleacă, fă-te sănătos. Nu te încăpățina, te rog!

Al dumitale, Lenin."[1]

Încă o dată m-a uimit faptul că grija cea mai mare a lui Gorki se îndrepta către alții, către aceia de care se despărțea. Vorbea însă și despre el, cu stîngăcie, zîmbind încurcat, și înălțînd ușor, pe rînd, cînd un umăr, cînd celălalt.

Pe față îi apăruseră cute noi, care atîrnau greie. Ochii îi ardeau, iar albastrul lor era și mai străveziu, dar febra nu-i înviora privirea, ci făcea doar să reiasă oboseala care, cu tot dinadinsul, parcă i se cuibărise în fiecare trăsătură a feței.

— Trebuie să-ți spun că la Moscova era cît pe-aci să mor, da-a. Niciodată nu mi s-a întîmplat una ca asta. Au mai fost împrejurări cînd mă amenința pericolul, dar nu l-am simțit. De data aceasta, l-am simțit însă, îți dai seama, am simțit că e posibil să mor.

Izbucni în rîs, cu o mirare copilărească, plină de voioșie, și, făcînd ochii mari, repetă de cîteva ori :

— Am simțit că e posibil să mor... foarte posibil, înțelegi — foarte... Mi-au găsit nu știu ce dilatare specială a cordului... Și, ceea ce e mai rău, e că sînt nevoit s-o cred...

Devenind brusc serios, ca și cum și-ar fi revenit și s-ar fi tras el singur de mînecă pentru a nu continua o discuție inutilă, mă întrebă :

— Dar cu dumneata ce se petrece, domnul meu?

Eu abia ieșisem din spital și urma să mă internez din nou, peste puțin timp, pentru o operație. Cînd i-am spus toate astea, se neliniști și începu să mă întrebe cine are să mă opereze, cine are să mă îngrijească după operație.

[1] *Maxim Gorki,* Opere, vol. 17. E.S.P.L.A. — *Cartea rusă,* 1960, pag. 48 (n. ed.).

— Operația e un fleac, spuse el, fără să creadă ce spune și mai ales fără să creadă că am să mă las amăgit. Dar ce ai să faci după operație? E nevoie de hrană — asta-i partea... mai delicată. Și de unde ai să capeți alimente, hm?...

Tuși îndelung, agitîndu-și în tot acest timp degetul arătător, pentru a-mi da astfel să înțeleg că i-a venit ceva în minte și să am răbdare pînă îi va trece tusea ca să-mi spună.

— Iată, mai așteaptă puțin... spuse el, răsuflînd adînc după tuse. Au să-mi apară cărțile, am să-mi primesc drepturile de autor și-am să-ți trimit ceva parale.

Deodată, spuse cu adîncă blîndețe:

— Ai grijă de dumneata. Spune-le prietenilor să aibă și ei grijă de dumneata. Da, da, aveți grijă unul de altul...

Făcu un pas spre mine, în colțul gurii îi înflori un zîmbet, zîmbetul care mă pusese cîndva în încurcătură și, cu un gest neîndemînatic, reținut, îmi pipăi umărul.

— Ai slăbit grozav, mormăi el încet. Așadar, Grekov are să te taie?! Bun chirurg, mare specialist... Firește, poate ar fi mai bine dacă te-ar opera Feodorov...

Mă privi îngrijorat, dar numaidecît își replică lui însuși cu convingere:

— Principalul e perioada de după operație. Dar asta o aranjăm noi. O aranjăm neapărat!...

Mai încerc o dată, pentru ultima oară, senzația de o clipă că s-ar putea pătrunde în adîncul ochilor săi, și iată că această senzație nu va mai putea fi trăită, a rămas în urmă, cum în urmă au rămas toate.

Stau jos, lîngă poartă și, înainte de a ieși, simt nevoia să înfrîng sentimentul care mă stingherește, mă stingherește prin aceea că nu-l înțeleg. Trebuie să-mi adun puterile, puterile fizice obișnuite, și cînd, în sfîrșit, reușesc să le adun, îmi spun cu sentimentul unei eliberări neașteptate: sînt totuși un om fericit. Și încă ce fericit!...

Oricît de sever ar fi fost Gorki în aprecierile sale cînd era vorba de literatură, el încerca să insufle întotdeauna scriitorului unul și același simțămînt puternic: tu ești stăpînul, du-te și-ți condu gospodăria numită literatură, ea îți aparține. Nici un critic nu acorda literaturii o atît de înaltă semnificație ca Gorki. Dar cît de des spuneau totuși criticii: „Literatura e un lucru sublim, ai tu oare dreptul să pătrunzi în ea? Îngenunchează în fața ei, tîrăște-te la picioarele ei.“ Gorki te punea în gardă împotriva acestui soi de critici.

Gorki e considerat dascălul tinerei generații de scriitori sovietici. Și acest lucru e adevărat. Gorki a fost dascălul ei. Dar activitatea de dascăl a lui Gorki nu se reducea la detectarea inadvertențelor de limbă pe care și le îngăduia scriitorul, la stilistică și la alte reguli de măiestrie literară. Îndrăgostit de limba rusă, idolatrizînd arta scrisului, Gorki nu putea trece cu vederea denaturările din limbă, expresiile forțate, nepăsarea față de forma lucrării. Dar el propovăduia credința în cauza literaturii, el căuta să te convingă de măreția ei.

Cum ajungea la acest lucru? De fiecare dată mă despărțeam de Gorki plin de avînt. Toate forțele mele se concentrau în năzuința de a scrie. Dar acest lucru nu izvora niciodată din discuțiile despre tehnica literară, aproape niciodată din discuțiile referitoare exclusiv la literatură. Aceasta apărea ca un rezultat al faptului că Gorki îmi trezea un interes viu pentru tot felul de probleme. Aparentul lui scepticism consta în faptul că înlătura cu încăpățînare tot ce era împotriva dragostei și a setei de viață. Tocmai această sete a lui de viață mi-a transmis și mie neasemuita bucurie de a trăi. Însăși diversitatea convorbirilor cu Gorki, subtila alternanță a aprobărilor și dezaprobărilor trezeau în mine o sete nepotolită de a lucra cu imaginația. Și atunci literatura reprezenta un minunat instrument, unicul capabil să transpună imaginația în viață.

Ca scriitor, Gorki nu ademenea pe nimeni să-l imite. Nu-mi amintesc ca el să fi dat vreodată ca pildă arta

lui. Nici nu vorbea de ea. Cu toate că vedea bine cît sînt de răspîndite pretutindeni urmele influenței lui artistice, nu intenționa să creeze o școală. Dar arta lui era o parte a biografiei lui, care-i reflecta personalitatea, iar exemplul personalității lui devenea în ochii noștri o oglindă vie a contemporaneității, și fiecare nou scriitor își îndrepta privirea spre Gorki ca să vadă și să învețe.

El dăruia tinerilor scriitori nu numai înțelepciunea sa vie, cîștigată din practica scriitoricească, experiența luptei și a muncii, ci și întreaga sa personalitate de maestru, care știa ca nimeni altul să descopere ascunzișurile artei. O altă îmbinare de acest fel e de neconceput. Din punct de vedere istoric, Gorki trebuia să fie primul nume în noua literatură. Și așa a și fost.

În lupta pentru autoritate, care se desfășura pe tărîmul artei scrisului, toate celelalte influențe au trecut pe planul al doilea în fața influenței lui Gorki : cine altul poseda ca el știința creației artistice ?

Gorki a devenit sinteza a două curente fundamentale în literatură, curente care se aflau într-o luptă aprigă și de lungă durată, mai simplu vorbind : sinteza dintre formă și conținut. În această luptă de cea mai mare însemnătate pentru artă, el s-a dovedit ca totdeauna atent față de susceptibilitatea scriitorului, căutînd să nu-i știrbească amorul propriu, atunci cînd avea dreptate, dar fiind în același timp necruțător dacă scriitorul se umfla ca broasca din fabulă.

1941.

Anii 1921—1928

Ne obișnuisem cu faptul că Gorki este o prezență vie. Oriunde s-ar fi aflat, oriunde ar fi trăit, el se ocupa de treburile noastre, ne aranja destinele, unuia îi purta de grijă îndeaproape, pe altul îl certa necruțător, față de un altul era cum nu se poate mai exigent, dar în același timp — parcă printre altele — rămînea

întotdeauna un scriitor rus devotat vocației sale pînă la uitarea de sine. Nu ne putem imagina epoca noastră fără Gorki. El intră ca o parte integrantă în această noțiune uzuală : *„vremea noastră"*. Pe vremea noastră a existat Gorki. El ne-a aparținut nouă. Încercați să ne smulgeți această proprietate și veți vedea cît de mult va sărăci, cum va păli lumea culturii noastre, cît de singuratici vă veți simți printre cărțile dintre care lipsește numele neînfricat și cutezător al lui Gorki.

Pînă într-atît ne obișnuisem cu el, încît devenise ca de la sine înțeles că Gorki era obligat chiar să fie așa cum a fost, și că nu s-ar fi putut să fie altfel.

Dar asta-i curată fantezie cu aparențe de realitate ! E de ajuns să privești lucid, cu ochii limpezi, fenomenul cu care noi ne familiarizasem prea mult, pentru ca el să te uluiască.

Undeva, pe malul golfului Neapole, în lumina azurie a cerului și a apelor, înfrățite cu tăcerea, în orășelul care a căpătat gloria de pe urma răsunătorului nume al lui Torquatto Tasso, lucrează un om, care cunoaște bucuria de a trăi pe țărmul acestei mări și sub acest cer, un om care aduce tributul său mîndriei de veacuri a acestui nume, un om plin de o duioasă recunoștință față de acest colț miraculos al naturii, care l-a tămăduit cîndva de boală și care i-a oferit adăpost în anii cînd a fost izgonit din patrie. Deși e puternic atașat și legat printr-o înrudire aproape filială de vechiul lui adăpost, toate gîndurile și întreaga sa inimă se îndreaptă în fiecare clipă spre țara ce se întinde foarte departe, spre nord și răsărit, cu mările și cerul de cu totul alte culori, cu nume ce sună cu totul altfel.

Gorki n-a purtat cu sine în străinătate un pumn de țărînă din patrie, drept amuletă. Pămîntul rusesc l-a purtat el în suflet. Zi și noapte visa la viitorul acestui pămînt, îi făurea viitorul prin munca în care inspirația se întrecea cu perseverența.

Legăturile lui Gorki cu patria au început din momentul plecării lui la Saarau, în apropiere de Berlin, și s-au normalizat după aceea, cînd s-a aflat la Heringsdorf și la San-Blasien, dar numai o dată cu

stabilirea lui la Sorrento ele au atins o amploare despre care se va povesti și urmașilor. Legăturile acestea erau întreținute prin cărți, presă, manuscrise și scrisori. Lui Gorki îi trimitea scrisori Rusia — atît cea veche, cît și cea nouă — îi scria Uniunea Sovietică prin diferitele limbi ale republicilor sale nou-născute, ca și cum toți cei ce veneau în atingere cu cultura sau măcar cu știința de carte socoteau ca o necesitate să stea de vorbă cu Gorki. El a devenit împuternicitul cu problemele culturii noastre.

Se întîmpla să i se aducă poșta încărcată pe spinarea unui cal, deoarece factorul, cu toată simpatia lui pentru „signor Gorki“, nu era în stare să care în brațe, pînă la el, la vila Capodi, un munte de tipărituri și scrisori.

Nu se poate spune că arta de a purta o uriașă corespondență este fără precedent în istoria noastră. Tradiția aceasta se trage din veacul al XIX-lea — cel mai evoluat dintre acele veacuri în care omenirea socotea cu naivitate că poate fi fericită și fără radio, și fără telefon. Lui Gorki îi putea servi drept cea mai apropiată pildă Korolenko, despre care se știe că a purtat corespondență cu cîțiva scriitori timp de 18—20 ani. Același lucru se poate spune despre răbdarea fără margini cu care Gorki citea manuscrisele a nenumărați autori. Korolenko i-a fost precursor și în această privință, dacă nu chiar dascăl. După însemnările personale ale lui Korolenko, biografii lui au calculat că în perioada 1900—1918, el a citit 4500 de manuscrise, dintre care numai într-un singur an peste 500. Gorki a citit manuscrise toată viața și nu mai puține decît Korolenko. Aș vrea să văd un om, cît de cît serios, care să nu fi primit din partea lui un răspuns la apelul său. El a întrecut toate exemplele în ce privește atenția față de persoana ce-i scria, și dacă i se poate reproșa ceva, e numai prea marea bunăvoință față de aceasta.

Își purta crucea fără să murmure, și dacă se plîngea de oboseală de pe urma corespondenței sau a manuscriselor, apoi o făcea fie cu o adîncă blîndețe, fie glumind. În cincisprezece ani de corespondență

cu Gorki, mi-aduc aminte că numai de două ori s-a plîns de oboseală.

O dată l-am rugat pe Gorki să accepte funcția de redactor-șef al Editurii scriitorilor din Leningrad, iar el mi-a răspuns:

„Dragul meu Fedin,

Trebuie să fii de acord că redactor numai cu numele nu pot fi, iar să colaborez efectiv e oare posibil? Apoi ține seama că sînt supraîncărcat cu lucrul și cu corespondența. Iată: scrisoarea aceasta pe care ți-o scriu dumitale este a unsprezecea pe ziua de azi...“

Și la sfîrșitul scrisorii, pe tonul omului care-și cere iertare:

„Dumneata, Fedin, știi că nu sînt leneș, nu mă dau în lături de la muncă, dar acum am atîta nevoie de timp liber încît, să-ți spun drept, refuz propunerea dumitale din motive care, pentru mine, sînt foarte serioase. Și — repet — aș refuza-o chiar dacă m-aș afla la Petersburg.

Nu te supăra pe mine...“

Sau pentru a doua oară, mult timp după aceea:

„Ți-am trimis o carte acum trei zile, dar să-ți răspund la scrisoare m-am învrednicit, după cum vezi, abia astăzi. Bate un vînt de parcă ar urla 16 mii de pisici înnebunite de dragoste, pocnesc ușile, în pod își fac de lucru șobolanii, e a doua zi că nu primesc ziarele din Moscova, niște draci împielițați mi-au trimis astăzi două manuscrise groase de tot, dintre care unul nu e cine știe ce. Cînd am să ajung să le citesc? N-am timp! Și nici chef nu mai am să citesc manuscrise! M-am săturat de citit, ajunge!

M-am plîns și, uite — m-am mai ușurat...“

S-a ușurat. Și văicăreala glumeață din cauza plictisitoarelor manuscrise a fost din nou înlocuită, cît ai clipi din ochi, cu un interes înflăcărat pentru literatură, iar scrisoarea se încheie cu veșnica rugăminte a lui Gorki: *„Dacă ai să-mi scrii... am să-ți fiu recunoscător“.*

Cîţi din aceşti „dacă" nu sînt risipiţi în scrisorile lui !... „*Dacă nu ţi-e lene — aprovizionează-mă!*"[1] „*Dacă-mi scrii — am să mă bucur*" ; „*Dacă nu ţi-e lene — scrie-mi.*"

Nu-i ajungeau scrisorile care-i soseau din iniţiativa acelora cu care corespondа, îi mai îndemna şi el : „Scrieţi-mi, scrieţi-mi !" aproape că îi determina să scrie numai nu cumva să se ogoiască, nici măcar pentru un ceas, circuitul interminabilelor fire care-l legau prin poştă de Rusia.

Mie mi se întîmpla să nu răspund multă vreme la întrebările lui Gorki, dar nu-mi amintesc ca el să fi întîrziat cu răspunsul la vreuna din scrisorile mele. Inşirînd cu grijă literele, una cîte una de-a lungul liniilor drepte de pe hîrtie, şi scriind singur adresele de pe plic, el se arăta gata să discute orice problemă, orice ştire nouă, discuta în contradictoriu, aprofunda ideile care se iveau pe şantierul literar, străduindu-se să înţeleagă starea de spirit a aceluia cu care corespondа, ca şi viaţa lui personală.

„*Degeaba distrugi scrisorile în care «te văicăreşti», să mi le fi trimis aşa cum le-ai scris şi n-ai fi fost nevoit să te torturezi de două ori şi chiar de trei ori cu unul şi acelaşi lucru. Eu sînt un om cu destulă ştiinţă de carte şi m-oi pricepe poate să desluşesc ceea ce simţi nevoia să-mi spui, chiar dacă ai spus-o într-o formă nu tocmai «finisată».*"

Ii părea rău de scrisorile distruse, îi părea rău că nu îmi va cunoaşte toate stările sufleteşti care mă împiedică să scriu, se simţea nedreptăţit pentru că fusese lipsit de două sau trei scrisori.

Această sete pentru corespondenţă, setea cu care citea manuscrisele erau însoţite de încă una : lăcomia lui nesăţioasă faţă de carte.

Intr-o scrisoare scurtă, dar plină de miez, pe care mi-o trimisese, Gorki lăsă să-i scape, ca din greşeală, o frază a cărei semnificaţie în ce-l priveşte pe el mi se pare uriaşă :

---

[1] Cu date din viaţa Europei apusene (K. F.).

„Eu, cum să-ți spun, nu sînt numai un meșter al scrisului, ci, în primul rînd, un om care crede în literatură și, iartă-mi cuvîntul, care o divinizează chiar. Pentru mine cartea este un miracol.“

Nu e prima dată cînd citez aceste cuvinte și n-am să obosesc niciodată citîndu-le, pentru că le consider *credo*-ul lui Gorki, care explică aproape în întregime întreaga influență a personalității lui asupra tinerei literaturi.

Toate cugetările lui din corespondența cu mine apăreau sau ca răspuns la scrisori, sau în legătură cu romanele și nuvelele mele; ele erau legate de elemente concrete și aveau pentru mine valoarea unor sfaturi. Corespondența devenise pentru mine un mijloc de desăvîrșire a măiestriei literare. El n-a trecut cu vederea nici una din lucrările care puteau să lase urme în munca mea, iar cînd îl întrebam dacă a citit cutare sau cutare din povestirile mele, răspundea puțin jignit: „Desigur că am citit-o“. Prinzînd ideea pe care i-o mărturiseam, el trecea de la ea la viață și începea, la rîndul lui, să mă inițieze plin de pasiune, în concepțiile lui, aprofundînd și lărgind planurile mele. Gorki n-a fost niciodată atît de naiv încît să sugereze direct o temă, dar atitudinea lui față de realitate îți spunea de la sine încotro trebuie să-ți îndrepți privirea.

Cu cît continua să rămînă dincolo de graniță, cu atît cunoștea mai bine și dezaproba modul de viață de acolo și, bineînțeles, nu numai al cercurilor de emigranți; dezaproba întreaga orînduire din apusul Europei. Deși își dădea seama că „Europa, privită ca un tot, este, totuși, un om mare, perspicace și inteligent, care vrea să trăiască și va trăi“, deși susținea că „aici se petrece procesul dispariției rapide a tot ceea ce nu mai este necesar“, totuși, în cursul întregii perioade pe care a trăit-o în străinătate, simțămîntul pe care mi-l împărtășise chiar în prima scrisoare creștea necontenit:

„În străinătate e rău, deoarece încet, dar irevocabil societatea intră în putrefacție, dar totodată situația

aceasta are și o parte foarte bună, și anume faptul că aici ești obligat să reflectezi stăruitor asupra tuturor «marilor» probleme; deoarece aici totul e fără perdea, totul e nerușinat, totul e atît de lipsit de conținut, încît ți se face milă."

Singura nădejde care prindea rădăcini din ce în ce mai puternice și mai adînci în conștiința lui Gorki rămînea omul rus. Spunînd odată că „în Rusia se naște un om mare și de aci provin toate frămîntările, toate convulsiile ei", el nu s-a abătut niciodată de la aceste cuvinte pline de mîndrie.

„In «Darea de seamă a Academiei de Științe» veți găsi cuvinte de laudă și recunoștință pentru niște oarecari Elkin și Smotrițkaia — care au adunat 79 de lăzi cu diferite obiecte privind ritualul religios și modul de viață din insulele Melanesiei. Ii cunosc pe oamenii aceștia: el e muncitor metalurgist, ea — învățătoare. Au fugit de armatele lui Kolceak și patru ani de zile au călătorit, în care timp ea a predat limbi străine, iar el a fost sudor. In drum, după afirmațiile Academiei, au strîns o colecție extraordinar de bogată.

Iată oamenii zilelor noastre... Trăiesc în munții Atlas, în străvechea Numidie, în Brazilia, în Patagonia — pot trăi și în lună. Citesc scrisorile lor, în fotografii văd chipuri de pe Don, din Kuban, din Nijni-Novgorod, și tare mă bucur. Minunat popor! Un popor cu o mare capacitate de adaptare. Nu se poate ca din toate astea să nu iasă ceva... Și oricum o fi, tot o să iasă ceva!"

„Dacă ai ști cît mă bucură diversitatea și abundența genurilor literare din Rusia! De acolo, din apropiere, din bucătărie, voi nu vedeți îndeajuns de pătrunzător și apoi voi sînteți proprii voștri bucătari, pe cînd eu, cititorul de la distanță, văd mai bine. Și sînt bucuros. Tare bucuros..."

Vin în Rusia în jurul datei de 20 mai. Mai întîi la Moscova și pe urmă am să călătoresc peste tot. Mă voi duce neapărat la Kaluga. Niciodată n-am fost în orașul acesta, nici nu eram sigur că există, și

dintr-o dată, poftim: la Kaluga un oarecare Ţiolkovski a descoperit «Originea universului». Ce zici de asta?

Iar nu demult, o fetiţă de 15 ani m-a înştiinţat: «Viaţa e tare plictisitoare, de aceea am simţit că am talent literar». Iar eu, în aceste cuvinte ale ei, am simţit ceva comun cu descoperirea «Originii universului».

În general, Rusia noastră e cel mai frematător punct din univers. «Eu nu mai sînt la prima tinereţe, dar îmi place la nebunie să scriu drame» mi-a spus, nu demult, cineva. N-ai să mai găseşti pe nimeni în toată lumea care să spună aşa ceva.

La revedere! O să ne întîlnim neapărat, da?"

O voioşie ca aceasta, tinerească şi fericită, nu vrei şi nici nu e posibil să o stăpîneşti: scrisoarea datează din ajunul plecării în patrie, după o lungă, foarte lungă absenţă, şi lui Gorki nu-i pot veni în minte decît lucruri vesele. Valizele sînt desfăcute. A început trierea cărţilor care s-au strîns cu duiumul (a cîta bibliotecă din viaţa lui: a cincea sau a şasea?), se trec în revistă manuscrisele şi se discută despre paşapoarte. Repede, repede, spre ţara neobişnuită, extraordinară, care nu seamănă cu nici una din lume, spre ţara oamenilor despre care mai tîrziu, după ce îi va fi studiat bine, Gorki va exclama: „Valoroşi oameni naşte Ţara Sovietică, dragul meu Fedin, nu mă mai satur admirîndu-i şi grozav aş vrea să mai trăiesc vreo cinci ani să-i văd cum vor fi şi ce vor înfăptui..."

În felul acesta a iubit şi a urît omul şi artistul, căruia i-a fost sortit să ajungă, dintre toţi înaintaşii noştri, cel mai înalt model pentru scriitorii care au pus bazele beletristicii sovietice, un model în ceea ce priveşte menirea artistului, iar atunci cînd el a revenit printre noi — bătrîni şi tineri — n-a fost nevoie să se dea la o parte careva: el şi-a ocupat locul care-i aparţinea numai lui.

La începutul lui iunie 1928 am primit o telegramă care conținea numai două cuvinte: *Vino. Peșkov.*

Vino — adică la Moscova. Peșkov — așa semna întotdeauna Gorki.

A doua zi eram la el.

Urcînd spre locuința Ekaterinei Pavlovna Peșkov, din stradela Mașkovîi, mi-am amintit de prima mea vizită din Kronverkski Prospekt. Nu-l mai văzusem pe Gorki de aproape șapte ani, dar mergeam la dînsul cu sentimentul că nu ne-am despărțit niciodată, atît de permanentă a fost prezența lui în viața mea, și mi se părea că știam cum nu se poate mai bine cu ce s-a ocupat el în tot acest timp. Firește, nu mai eram cel ce fusesem la începutul carierei mele de scriitor, cînd aproape mă supărasem că Gorki mă numise „adolescent“ — și cît de obligat îi eram tocmai lui Gorki pentru această schimbare a mea. Mă obseda întîlnirea ce urma să aibă loc, de parcă o aveam în fața ochilor, și totodată îmi dădeam seama că nu pot anticipa nici unul din amănuntele ei.

Nici n-am intrat bine într-o mică sufragerie, că Gorki a și ieșit repede din camera alăturată, deschizînd larg ușa. A rămas un timp nemișcat, apoi a întins spre mine amîndouă mîinile.

Mi s-a părut mai slab, teribil de subțirel și, nu pot spune altfel, elegant, și atît de înalt, încît camera se făcuse parcă și mai mică. În momentul în care ne cercetam tăcuți unul pe celălalt, am văzut că îmbătrînise. Pe chipul lui nu era nici umbră de vlăguire, dar zbîrciturile se adînciseră, părul îi albise — timpul fusese destul de îngăduitor, îi schimbase numai culoarea. Forța fizică îi rămăsese intactă — am simțit-o cînd m-a îmbrățișat — și abia mi s-au deprins ochii cu schimbările observate, că mă și întrebam: oare nu cumva a întinerit?

— Ei, bine, vezi... spuse el încetișor.

Glasul, în orice caz, nu i se schimbase, și zîmbetul din colțul gurii și privirea — toate erau ca mai înainte. Spunea cuvinte fără însemnătate pe un ton serios și în același timp ironic, subliniind parcă prin

aceasta că vorbele nu au nici o importanță, dar nici un cuvînt nu era spus fără o necesitate lăuntrică și, de aceea, lipsa de însemnătate a cuvintelor le sporea și mai mult farmecul. Nu încetam să-l privesc, prins de vraja pălăvrăgelii lui, și mi-am dat seama că pe el îl mișca din ce în ce mai mult simțămîntul pe care-l încercam eu. În cele din urmă, cu o duioșie brutală, m-a împins înăuntru.

— Ei, haide, poftește, poftește la mine...

Odaia în care ne-am pomenit era și mai mică decît sufrageria ; Gorki își îndrepta mereu umerii și parcă tot nu reușea să și-i îndrepte, ba se ridica de pe scaun, ba se așeza, încît peste puțin timp mi-a transmis și mie senzația de strîmtoare, și toată îndelunga noastră ședere în odaia aceea a fost o frămîntare pe loc, între două mese — una mare, de scris, și alta mai mică, supraîncărcată cu darurile fantastice care i se aduceau și i se trimiteau de pretutindeni.

Am trecut repede peste amintirile din trecut și peste anii care se scurseseră de la întîlnirile noastre de pe Kronverkski Prospekt. Nu trecutul îl atrăgea. Prin fereastra deschisă a acestei odăițe mici se vedeau acoperișurile caselor din Moscova, lipite unul de altul. De pe bulevardele Cistîie Prudî și Pokrovka, din apropiere, răsuna pînă la noi tumultul vieții orașului. Valuri de fum se legănau la orizont, vîntul le făcea una cu norii.

— Multe, foarte multe lucruri îndrăznețe s-au realizat la noi. E uluitor ! repeta Gorki.

Ciocănea cu degetele în masă. Eu urmăream gestul atît de binecunoscut — pot spune că un maestru cîntăreț din dairaua orientală ar fi încercat cu plăcere să descifreze tîlcul acestor ciocănituri, lovituri și pocnete.

Își reluase viața la Moscova, studiind noile metode de educație. Îmi povestea cu încîntare despre *Institutul pentru organizarea muncii ;* acolo totul se făcea după metode noi : fără improvizații, și totodată cu îndrăzneală, fără pedanterie, dar pe temeiuri științifice.

Degetele lui trecură de la o fugă energică, plină de voioșie, la una moderată. Își punea la încercare entuziasmul :

— Poate că munca nici nu poate fi organizată așa. Asta rămîne de verificat. Poate că nici nu trebuie să se muncească în felul acesta... Dar ce experiență minunată, ce drumuri se croiesc în întunecatul codru milenar... Repet — e o îndrăzneală nemaipomenită !

Vechiul lui interes pentru relațiile dintre oraș și sat iese la iveală chiar de la începutul convorbirii :

— Satul, îți dai seama, scrie atîta, cît n-a scris niciodată. Și ce largi cerințe de cultură — nu se mulțumește cu cărțile, cere teatru, nu e mulțumit cu cît știe, cere cluburi, cere mașini, cere cinematograf. Orașul e nevoit să se dea peste cap ca să-l satisfacă, nu ? Și cu cîtă stăruință cere, vezi dumneata, nu se lasă, bombăne — încearcă numai să nu dai ! Iată unde au ajuns lucrurile...

Și deodată a lovit îndîrjit cu degetul în masă și toba a început să sune a dezaprobare, a neîngăduință, a mînie ; a ajuns cu discuția la străvechiul lui subiect dureros — la micul-burghez, care și-a spălat obrazul în lacul agitat al nep-ului, ca într-un nou Iordan.

— Ai băgat de seamă că domnul acesta afișează chiar un oarecare eroism ? A început să simtă nevoia de a juca rolul unui mîntuitor. I se pare puțin să-și cîștige un loc în viață, așteaptă recunoașterea poziției lui de salvator. I s-a deschis pofta de eroism, acestui domn, da-a. Vezi ce face revoluția ? Ia să bagi asta de seamă, să bagi de seamă...

Dar, ca întotdeauna el nu se mulțumește să ofere doar interlocutorului său, ci și așteaptă de la el, cere lacom să-i spui întîmplări din viață, și, ca să mă exprim ca el, încearcă numai să nu dai ! Discuția trece cu repeziciune de la una la alta, e o discuție ca la prima întîlnire, toată din fragmente, din frînturi, din aluzii, din întreruperi, și, dat fiind că impresiile culese din viață sînt îmbucurătoare și pline de speranțe, și discuția e însoțită de rîsete și haz.

— Mă văd cu o mulțime de lume... De tot felul. Vin la mine, de pildă, niște etnografi regionali. Vor să le țin o conferință. „S-avem iertare, zic, ce-aș putea eu să vă spun? Eu, toată viața, nu m-am ocupat de etnografie, ci cu studiul omului." Fac haz. „Nouă, zic ei, tocmai asta ne lipsește..." Da. Studiul omului.

— Repede, neobișnuit de repede a evoluat omul în Uniunea Sovietică. Și a ajuns chiar cu literă mare — Om. Și știi, dragă Fedin, ce am să-ți spun eu dumitale: îmi dau foarte bine seama de toate astea, dar nu mă obișnuiesc cu ele. Asta e, nu mă pot obișnui... Sînt încă foarte noi pentru mine...

Își întoarce privirea spre masa mică, se uită la grămada de daruri, se ridică, se apropie de ele, zîmbește, dă din cap, se uită la mine, rîde.

— Îmi aduc, îmi aduc mereu... ce să fac cu ele? Să deschid un magazin?...

Pune mîna pe o armă nou-nouță de calibru mic, care lucește de unsoare.

— Meșterii din Tula mi-au dăruit-o. Bine lucrată. Tula nu uită faima strămoșilor săi, își iubește meseria... Și ce ușor ochești cu ea, o minune...

Cu o mișcare ușoară duce arma în dreptul obrazului, ochind prin fereastră. Îndepărtează apoi patul puștii de umăr, o cîntărește în mîini, mîngîie ușor țeava subțire și dintr-o dată spune cu gravitate:

— Poporul nostru știe să țină bine în mîini unealta asta, nu-i așa?

Îmi întinde arma:

— Ia, pune-o și dumneata la umăr...

Iată o nouă trăsătură a lui, poate prea puțin cunoscută de mine: Gorki bine dispus. În sînul familiei este bine dispus, îi văd privirea mulțumită, aproape încîntată, cuprinzînd cu satisfacție tot ce se petrece în sufragerie. Într-adevăr, în ce atmosferă de armonie se petrec toate: aici, în casa din Moscova, masa este pusă, toți se adună la ora fixată, se aude zgomotul scaunelor mișcate de la locul lor, zăngănitul cuțitelor, se umplu păhărelele. A întîrziat fiul la masă? Nu-i nimic, așa-i el, S-ar spune chiar că-i

bine, pentru că atunci cînd are să intre grăbit în sufragerie și are să spună cu o ușoară nepăsare: „Mi se pare că iar am întîrziat", e un prilej de a te încrunta sever, de a-ți netezi mustața și de-a spune, cu ochii în farfurie, pe un ton amenințător, cu o voce profundă de bas: „Și mie mi se pare..." Și apoi, pe un ton și mai amenințător: „Cum așa, domnule, nu știi să dai bună ziua?" Iar fiul, prinzînd din zbor jocul, exact în tonul lui taică-său, răspunde cu o mirare ștrengărească: „Cum se poate, n-am dat bună ziua?" Și tatăl, continuînd scena familială, spune amenințător: „Mai întîi, domnul meu, mamei trebuie să-i dai... O să vedeți voi, fac eu ordine în casa asta. Am să mă apuc să vă fac educație. Da-a. Și am să pun problema pe baze cu totul științifice." Fiul: „O să înființezi un laborator?" Tatăl: „Am să înființez un institut. O să vi se ia sînge pentru analiză. Sînge!" Și atunci, toți cei de la masă exclamă cu cea mai adîncă tulburare: „Doamne, ce oroare!" Iar gazda, satisfăcută: „Da, da, chiar așa!"

La masă se discută despre Moscova, declinînd-o la toate cazurile: Moscova se reconstruiește. La Moscova se spune. Glasul Moscovei. Se trăiește cu gîndul la Moscova. Toată lumea din casă aduce la nesfîrșit știri despre Moscova. Gorki înghite știrile, cînd pe nerăsuflate, cînd pe îndelete, savurîndu-le. În această atmosferă se desfășoară masa.

După masă, în aceeași stare de bună dispoziție, Gorki coboară. Îl așteaptă mașina. Astăzi are două ședințe. Iureșul întrevederilor cu cei din Moscova abia începe, încă nu-i este clar ce e important și ce nu, totul i se pare la fel de important, nimic nu suferă amînare, peste tot planuri, proiecte.

Zburăm cu automobilul de-a lungul bulevardelor, de pe Truba, cu panta ei abruptă, spre Petrovka. Se leagănă teii înveșmîntați în frunzișul lor tînăr, strălucitor; pe alei se zăresc rochițele multicolore ale copiilor.

Cînd să cotim spre Petrovka, trebuie să ne oprim din cauza circulației. De-a lungul întregii străzi, de la o casă la alta, e întinsă o pînză roșie cu litere

mari, albe: „Trăiască Gorki!" Vîntul umflă panoul ca pe o pînză de corabie, îl hărțuiește, jucîndu-se cu el ca un ștrengar, panoul pocnește din cînd în cînd. În ferestre se văd portrete înrămate sau nu, mai mult sau mai puțin asemănătoare cu chipul lui Gorki. Moscova n-a încetat încă să-l întîmpine.

Gorki spune zîmbind:

— Nu-mi vine să cred că ăsta sînt eu. Dumneata ce ai de zis?... Trebuie să-ți mărturisesc: citesc ce se scrie despre mine, citesc și mă gîndesc: nu, ăsta nu sînt eu. Cum să-ți spun — seamănă foarte bine, dar parcă ar fi vorba de un frate de-al meu, și nu de mine. Ba chiar de un văr de-al meu. Așa mi se pare cîteodată, da...

In fața intrării la Editura de Stat a fost de ajuns să ne oprim, că s-a și apropiat de automobil un grup de oameni de tot felul — un om cu plete lungi, un copilandru cu un caiet de școală făcut sul, o doamnă îmbrăcată cu un sacou ponosit, pe care se mai vedeau urmele unor aplicații de mărgele de sticlă, un bărbat de o statură înspăimîntătoare, cu un plic minuscul într-un pumn uriaș, două-trei fetițe cu ceafa tunsă. Cineva a deschis larg portiera și s-a postat în aceeași clipă în dreptul ei. Cu greu am învins acest obstacol neașteptat. Altcineva a spus cu voce tare: „Gorki!" Trecătorii ne barau drumul spre intrare. Din toate părțile se întindeau spre Gorki scrisori, caiete, mape, pachete.

El își îndesă adînc pe cap pălăria neagră cu borurile largi. Cu o jumătate de cap deasupra mulțimii, prins în cercul de oameni, căta de jur împrejur.

Fiecare vorbea despre sine, toți vorbeau în același timp, se dădeau la o parte cu mîinile unul pe celălalt. Aveai impresia că oamenii îi cereau lui Gorki să facă o minune, să despice apele, să le aranjeze imediat tot felul de treburi. Pe mine m-au înghesuit de tot în Gorki.

El doar atît a reușit să spună:

— Stimați cetățeni, procedînd în felul acesta, riscați să mă striviți, și, în orice caz, nu voi fi în stare să înțeleg ce spuneți...

Colaboratorii editurii au sărit în ajutorul lui Gorki. Luîndu-mă de braț, el își croi drum prin mulțime. La intrare, zîmbind ironic și pipăindu-se spuse:

— Dacă nu mă înșel, oasele mi-au rămas întregi. Dar ale dumitale?... Ei, bravo... și, te rog să mă ierți: n-a fost cu intenție...

În aceeași seară ne-am întîlnit la redacția revistei *Krasnaia nov*[1]. Aci, sălițele, cu pereții despărțitori din placaj, caracteristice instituțiilor din Moscova, cămăruțele, culoarele, scările — toate erau pline: veniseră scriitorii la prima convorbire literară cu Gorki.

Biroul redactorului-șef abia i-a putut cuprinde pe toți. Gorki se uita nervos și atent la chipurile lor. Ar trebui să înșirăm tot alfabetul ca să enumerăm cine a fost prezent. Gorki cunoștea numele din cărți și reviste. Și iată acum aceste nume în fața lui, în carne și oase. În mare parte, chipuri necunoscute. Aceștia sînt reprezentanții literaturii noi, ai literaturii sovietice, care se dezvoltase vertiginos în cei șapte ani cît a lipsit el din patrie. Gorki se străduia parcă să recupereze ceea ce pierduse fără voia lui, se străduia să înțeleagă din nou ceea ce poate a înțeles greșit sau i s-a părut cu totul ininteligibil de la distanță. Căuta stăruitor să pătrundă sensul cuvintelor cu care această agitată societate nou-apărută își dădea osteneala să-i transmită cu înflăcărare noul ei mod de a înțelege viața, cerințele ei în fața vieții, năzuințele ei.

Răspunzînd, a început să vorbească emoționat, cu înflăcărarea pe care nu și-o putea stăpîni, devenind evident că ceea ce spune nu e un discurs la o adunare oarecare, ci un lucru vital.

„Eu sînt un scriitor bătrîn, sînt un om cu altă experiență decît a voastră, și literatura noastră curentă, sau, mai bine zis, resorturile ei emoționale nu sînt totdeauna limpezi pentru mine. Vorbesc ca scriitor. M-am obișnuit să privesc literatura ca o cauză a revoluției. De fiecare dată cînd vorbesc despre

---

[1] Ogorul roșu (n. t.).

literatură, simt că mă avînt parcă în luptă... Sînt gata uneori să mă iau la ceartă cu realitatea pentru cauza omului, care mi-e mai scump ca orice, mai presus de orice.

La noi a început să se formeze o nouă pătură de oameni. E vorba de micul-burghez cu tendințe spre eroism, capabil de atac. E șiret, e periculos, se strecoară prin toate crăpăturile. Această pătură nouă de mici-burghezi are în sînul ei o organizare mult mai puternică decît înainte; în prezent este un dușman mult mai de temut de cum era pe vremea tinereții mele!

Literatura trebuie să fie acum și mai revoluționară ca atunci. Trebuie să luptăm, trebuie să supunem în literatura noastră această realitate unei critici severe, necruțătoare.

Dar, paralel cu aceasta, trebuie să fixăm în literatură, să căutăm stăruitor și să descoperim trăsăturile pozitive ale omului nou. Abia ieri a apărut în viață acest om nou. A intrat într-o viață nouă. El nu se vede pe sine, vrea să se cunoască, vrea ca literatura să-l oglindească, și literatura trebuie să facă acest lucru. Se pune problema: pe ce căi?

Socotesc că este necesar să îmbinăm realismul cu romantismul. Nu realist, sau romantic, ci și realist și romantic, ca două ipostaze ale unei singure ființe...“

În această contopire dintre cele două elemente — cel realist și cel romantic — eu am văzut aprecierea a tot ceea ce fusese înfăptuit de către scriitorii sovietici în anii care se scurseseră, am văzut în ea concluzia neobositelor cugetări asupra vieții literare ruse. Și mi s-a părut că îmbinarea acestor două elemente îl caracterizează cel mai bine pe Gorki — cu romantismul visurilor lui despre mărețul viitor al poporului nostru și cu realismul construirii acestui viitor.

M-am despărțit de el din nou pentru o vreme îndelungată: își începuse pregătirile pentru o mare călătorie prin Uniune, iar eu, în vara aceea, am plecat în străinătate.

Ziua petrecută în tovărășia lui la Moscova, în vara aceea, a devenit pentru mine hotarul, de neuitat, care încheia calea măreață a celui de-al treilea deceniu, hotar la care se afla Gorki indisolubil legat de imaginea Rusiei. Rolul lui istoric în dezvoltarea culturii sovietice devenea din ce în ce mai evident. Locul lui în conștiința scriitorului sovietic se înălța tot mai sus. Ceea ce spusese el cîndva unui tînăr poet a găsit răsunet în întreaga lume a tinerilor scriitori:

„...Dacă ești în stare să faci un lucru serios, nu căuta să te deprinzi cu lucruri ușurele. Muncește cît mai mult, citește și observă oamenii, fă-o cu pasiune! Și, în general, o dată ce te-ai apucat de artă, nu te mai cruța!

Pentru aceasta ai neapărat nevoie de o inimă care să freamăte de pasiune.“

Nimeni n-a contestat vreodată dreptul lui Gorki de a rosti o asemenea chemare, pentru că freamătul inimii sale înflăcărate — al inimii lui Gorki — l-am simțit toți cei care munceam pe tărîmul artei, ca pe o flacără ce nu se poate stinge niciodată.

1944

Cînd încerci să definești cea mai de seamă, cea mai importantă trăsătură a marelui talent al lui Gorki, a geniului lui Gorki, vezi că fiecare manifestare a acestui talent poartă strălucirea unei lumini interioare deosebite. Îl cunoaștem pe Gorki artist, Gorki gînditor, Gorki revoluționar, umanist, dascăl al vieții. În oricare din aceste domenii s-ar fi manifestat talentul lui fecund, în toate străbătea lumina interioară a credinței lui Gorki în victoria rațiunii omenești. Aceasta, mi se pare, a și fost trăsătura principală a geniului lui: credința de neînvins în victoria rațiunii.

Gorki și-a purtat credința de-a lungul întregii sale vieți — din adolescență, pînă în ultima clipă. Și spre sfîrșitul vieții, lumina acestei credințe strălucea mai puternic, mai orbitor ca oricînd. Iată de ce, nici după cutremurătoarea știre a morții lui, nimeni din-

tre noi nu s-a putut împăca cu ideea că Gorki nu mai există : nu se poate să dispară lumina din lume, lumea e însăși lumină, căldură, energie desprinsă din foc, nu se poate ca o asemenea credință în om, care-l anima pe Gorki și căreia îi acorda cea mai mare importanță, să dispară în neant.

Sute de nuanțe ale simțirii omenești ne-au rămas notate de mîna lui Gorki ; nesfîrșit e șirul ideilor pe care le-a atins el cu bisturiul cugetării lui, cîtă bogăție de culori găsești în cărțile lui — de la dragoste, adorare, proslăvire, pînă la mînie, dispreț, ură. O nuanță lipsea însă din paleta lui multicoloră : scepticismul. Otrava neîncrederii în om n-o putea suporta. Înfățișînd fără teamă obscurantismul și mîrșăvia din viață, răscolind aspecte din lumea oamenilor căzuți în mocirla societății și dornici de o reînnoire, demascînd ticăloșia și putregaiul din vechile furnicare omenești, Gorki voia să demonstreze mereu, din ce în ce mai convins, din ce în ce mai convingător : „Eu însă cred, cred în victoria rațiunii ; de altfel, priviți cît de puternică este, în pofida întunericului și a nenumăraților ei dușmani ! Priviți ce minunați sînt copiii soarelui, în pofida încercărilor de totdeauna ale barbarilor de a schilodi frumosul !..."

Scriitorii de vîrsta mea cu greu pot să separe însemnătatea generală, universală, a numelui lui Gorki de acel profund sentiment personal care răsare în fiecare dintre noi la auzul numelui lui Alexei Maximovici și care ne amintește de viața unică în felul său pe care am trăit-o în relațiile cu el, în preajma sa. Ne vine greu să facem deosebirea între el — omul care participa la grijile noastre de fiecare zi, la bucuriile și frămîntările creației — și acel Gorki care a ajuns noțiune, model, întruchiparea contemporaneității progresiste, expresia năzuințelor și a visurilor omului sovietic. Pentru conștiința noastră el este și una și alta — și un fenomen istoric și un contemporan, un mare scriitor rus, un om al Uniunii Sovietice și, pur și simplu, un om apropiat, foarte ușor de înțeles, nespus de drag și accesibil nouă în sensul cel mai bun al cuvîntului. De aceea, a vorbi

despre el limitîndu-ne la aprecierea rolului lui nemuritor în făurirea culturii noastre, ni se pare insuficient, incomplet, deși acest fel de a vorbi este extrem de important și necesar.

Dar, aducîndu-ne aminte de ziua sufocantă de 18 iunie, de acum zece ani, cînd pentru prima dată au răsunat în urechile noastre cuvintele de necrezut „a murit!“, nu putem trece peste faptul că vestea care aparținea tuturor ne privea atunci cum nu se poate mai personal; nu putem vorbi despre acest „a murit“ fără să vorbim de nenorocirea cumplită care ne-a lovit pe fiecare în parte.

A fost o nenorocire ca aceea care-ți vine pe neașteptate în familie. A fost un moment ca acela în care simți că ți se clatină pămîntul sub picioare și ai nevoie să te sprijini de ceva, un moment ca acela în care ai senzația că treci dintr-un fel de viață în altul. Cred că în acel moment noi am trecut prin ceva asemănător cu ceea ce au trăit prietenii și admiratorii lui Pușkin cînd de la Moika a ajuns pînă la ei cuvîntul „s-a stins“. O dată cu el nu s-a stins numai omul, o dată cu el s-a stins *o epocă*, o parte integrantă din tine însuți.

Primele noastre întîlniri, întîlnirile scriitorilor imediat după ce au răsunat deasupra Moscovei cuvintele „a murit“, au avut loc la vechiul sediu al Uniunii scriitorilor — Vorovski, 52 — care, pe neașteptate, a crescut în importanță și care ne-a unit strîns pe toți. Asupra familiei s-a abătut o nenorocire — acesta era simțămîntul cu care ne mișcam în această casă, dintr-un loc în altul: încet, tăcuți, așezîndu-ne acolo unde ni se indica, nu în văzul tuturor, ci mai la o parte, prin unghere, ne așezam în treacăt doar, pentru cîteva clipe, ca apoi, fără un scop vădit sau pentru nimica toată, să ne deplasăm iar, așa cum se întîmplă într-o casă, asupra căreia s-a abătut o nenorocire. Unii dintre noi am fost chemați aci, unii au venit dintr-un îndemn spontan.

Se luase hotărîrea ca fiecare să scrie ceva în aceste prime momente. A te concentra într-o asemenea clipă este aproape cu neputință. E același lucru ca și cum

te-ai apuca să semeni, să zvîrli grăunțe în pămînt pe vreme de furtună. Ar fi ori o uriașă risipire de gînduri, ori o izbucnire necontrolată a emoției. Scriam, și cel mai greu lucru pentru mine a fost să-mi oblig mîna să facă mișcarea atît de banală: să scrie. Iată ce am înșirat în acele momente pe patru pagini mici:

„Există oameni despre care se spune că o dată cu moartea lor s-a încheiat o epocă. O dată cu moartea lui Maxim Gorki s-au încheiat mai multe epoci. El a fost de o vîrstă cu cele mai mari revoluții din țara noastră. Cu un cap deasupra sutelor de contemporani ai săi, el ajungea la nivelul la care se aflau cei mai valoroși dintre ei.

La moartea lui Lenin, Gorki a trimis la catafalcul lui o coroană cu inscripția: «Adio, prietene». Nu-s prea mulți cei ce au avut dreptul să-i spună în felul acesta marelui geniu al omenirii. Gorki a fost prieten cu Lenin. Pe culmile istoriei, acolo unde se nasc fulgerele revoluției și bubuie tunetul epocilor, Gorki se simțea în elementul lui.

Pierderea pe care o îndură Țara sovietică e foarte grea. Pierderea pe care o îndură literatura noastră este în prezent de neînlocuit. Arta noastră își pune vălul de doliu pentru vreme îndelungată. A murit Gorki! — conținutul acestor groaznice cuvinte nu-l putem încă realiza...

Pentru mine personal, moartea aceasta este o adîncă și deprimantă zguduire. Gorki mi-a fost dascălul, prietenul, cel mai bun tovarăș dintre toți cei care au murit și dintre cei care au mai rămas în viață. Mă leagă de el o prietenie de șaisprezece ani, în cursul căreia Gorki mi-a arătat de multe ori interes, simpatie, mi-a venit în ajutor, iar de două ori mi-a salvat viața. Sînt convins că mulți dintre scriitorii sovietici îi sînt îndatorați, poate nu mai puțin ca mine. Toată literatura noastră i-a cunoscut punctul de vedere, glasul, mîna lui. Și e îngrozitor de dureros că toate acestea au dispărut pentru mine, pentru ceilalți, pentru întreaga noastră țară...

Despre datoria noastră de scriitori față de memoria marelui dispărut, Alexei Maximovici, va fi cazul să vorbesc altă dată. Acum, în clipa aceasta, nu simt decît necruțătoarea durere a pierderii..."

Intensitatea acestei dureri a mai crescut parcă în următoarele două zile, petrecute aproape în întregime în sala Coloanelor. Era de neconceput că în această sală, în care policandrele luminau ca ziua, acolo unde, cu mai puțin de doi ani în urmă — la Congresul unional al scriitorilor — reprezentanții a zeci de literaturi naționale sovietice și străine au sorbit cuvintele lui Gorki, care era fericit, plin de viață, el zace acum insensibil la lumină și întuneric, frumos prin frumusețea vieții sale.

S-a nimerit să vorbesc în fața microfonului din sală, într-un moment cînd Iosif Vissarionovici Stalin se afla în picioare lîngă sicriul lui Gorki; făcea parte din garda de onoare, și își îndeplinea ultima datorie față de scriitorul a cărui operă va trece victorios și pentru totdeauna în patrimoniul viitorului.

Am văzut cum cortegiul funerar a parcurs drumul spre mînăstirea „Don", trecînd peste vechiul și îngustul pod Kamennîi din Moscova; a doua zi am văzut, în aceeași sală a Coloanelor, urna neagră cu cenușa lui Gorki, cenușă care într-un mod atît de straniu luase locul făpturii, pînă ieri încă în viață, a lui Alexei Maximovici; am văzut cum a fost purtată urna spre Piața Roșie; am auzit cuvîntarea în care s-a spus că pierderea suferită de poporul rus, prin moartea lui Gorki, este cea mai mare după moartea lui Lenin; am asistat la închiderea urnei în zidul cetății Kremlinului, am văzut în cele mai mici amănunte cum s-au petrecut toate acestea, și în același timp nu am văzut, ci parcă mi s-ar fi povestit...

Durerea acestor zile îndoliate dispărea cu greu, dar din ce în ce mai puternic, mai neclintit se ridica în locul ei o nobilă recunoștință față de Gorki pentru tot ce a dăruit el vieții, îmbogățind-o și împodobind propriul nostru destin.

Și iată că au trecut zece ani de atunci.

Care-i dar, datoria noastră, a scriitorilor, față de memoria lui Gorki?

Sîntem datori să păstrăm pentru posteritate imaginea clară a înaripatului artist și luptător. Sîntem datori să întregim imaginea adunînd la un loc însemnările risipite cu privire la viața lui. Sîntem datori să apreciem la justa ei valoare perioada cea mai strălucitoare, cea mai bogată din arta lui — proza artistică din perioada sovietică. Sîntem datori ca în înțelegere și colaborare, cu forțe unite, să ducem mai departe munca depusă de el. Aceasta înseamnă ca prin toată arta noastră să întărim credința în superioritatea rațiunii omenești asupra forțelor răului. Să întărim credința că arta noastră e armă de luptă pentru triumful rațiunii. Să întărim în noi înșine și în acei pentru care muncim convingerile lui Gorki că acele condiții de viață cîștigate prin revoluția din Octombrie și cele create de societatea nouă socialistă vor asigura acest triumf al rațiunii.

Gorki ne prevenea că ne amenință războiul. Dar totodată prezicea victoria armatelor sovietice. El a putut face aceasta pentru că întotdeauna a privit departe în viitor și întotdeauna a crezut în puterile talentatului nostru popor.

A privi departe în viitor și a crede, așa cum a crezut Gorki, în om — iată ce se cere literaturii noastre sovietice pentru ca să înflorească și să-și desăvîrșească arta sa.

1946

Egor Bulîciov

Decembrie 1932. Mă pregătesc să mă întorc în patrie după 16 luni de ședere în străinătate.

E iarnă, o iarnă berlineză. Nici pic de ninsoare. Un vînt umed spală stăruitor casele posomorîte așezate într-o perfectă aliniere, ca niște batalioane. Pe străzi, oamenii se scurg în pîlcuri și, pe la răscruci, își îndeasă capul în piept ca să biruie vîntul. E frig.

Și prin frig, la răscruci, purtat de vînt, se aude un zgomot asurzitor, strident, sinistru, un zăngănit scurt, metalic: z-zîn-zzin!

Un tînăr bărbierit, cu părul lins, tuns scurt, în cămașă cafenie, băgată în pantaloni, proptit pe picioarele-i desfăcute, în jambiere de piele, zdrăngăne cu violență o cutie de tablă, plină cu monede, pe care o ține strîns cu mîna stîngă: z-zin, z-zin! Cînd un trecător aruncă binevoitor în cutie un ban, tînărul își azvîrle în sus mîna dreaptă și, cu o voce ca un lătrat înverșunat, strigă două cuvinte: *Heil Hitler!*, după care scutură din nou cutia: z-zin — z-zin!

Berlinul trăiește prima campanie, după victoria lui Hitler în alegerile din vară pentru Reichstag, „a ajutorului de iarnă" pentru șomeri — *Winterhilfe* — și în acest oraș rebegit de frig e o atmosferă ca de beție, un fel de exaltare și în același timp de spaimă desperată. Am impresia că oamenii se înconvoaie și trec în goană pe la răscruci nu ca să biruie vîntul, ci ca să fugă de acel zăngănit metalic care amintește zăngănitul săbiilor și al zgardelor pentru cîini.

La pensiunea de pe Vasanenstrasse, unde mă opresc pentru a nu știu cîta oară, mi se înmînează corespondența care mă așteaptă, și ceea ce mă izbește dintr-o dată este scrisul lui Gorki. Rup mai întîi banderola și dau peste cartea, recent apărută, *Egor Bulîciov,* pe care e scrisă o minunată dedicație din partea autorului, apoi dau și de scrisoare.

Gorki s-a reîntors nu demult la Sorrento, venind de la Moscova, și e încă sub impresiile culese în patrie. Plin de speranțe nu-și găsește astîmpăr — în literatură se petrec evenimente „care promit să ducă la rezultate foarte interesante și foarte prețioase din punct de vedere cultural". R.A.P.P.[1]-ul este măcinat

---

[1] *R.A.P.P.* — „Asociația scriitorilor proletari din Rusia", înființată în 1925. A avut un rol pozitiv luptînd pentru promovarea scriitorilor proletari și demascînd manifestările ideologiei burgheze în literatură. Conducerea R.A.P.P., în care se strecuraseră dușmani, a împins asociația pe drumul vulgarizării, falsificării învățăturii marxist-leniniste. Pe baza hotărîrii C.C., al P.C. (b) al U.R.S.S. din 23 aprilie 1932, R.A.P.P. a fost desființată. A fost creată Uniunea Scriitorilor Sovietici din U.R.S.S. (n. ed.).

pe dinăuntru și s-a destrămat, a avut loc prima plenară a Comitetului organizatoric al Uniunii scriitorilor la care „Andrei Belîi a ținut o cuvîntare de un extraordinar umor, iar Prișvin și-a manifestat «bucuria» într-un mod abil. Totuși, la plenară, din discuții a reieșit că există multe lucrări bune și s-a văzut că oamenii sînt gata să lucreze în strînsă colaborare. Să vedem... Însuflețirea în literatură apare ca o reflectare a însuflețirii din cercul oamenilor de știință. Și această nouă stare de spirit a oamenilor de știință e un fapt de o semnificație imensă, așa mi se pare mie."

În fiecare rînd din scrisoare apărea intenția manifestă a lui Gorki de a porni într-o nouă călătorie. Asemeni unui marinar, el presimțea mișcarea și vuietul valurilor, aduse de un vînt proaspăt: în fața întregii noastre culturi, se deschideau perspectivele avîntului din deceniul al patrulea și în multe ramuri ale sale se conta pe mîna încercată a lui Gorki.

Aici, însă, în Europa, marea era agitată de un altfel de vînt, un vînt ce împrăștia peste tot amenințătoarea muzică a săbiilor și a zgardelor pentru cîini: z-zin — z-zin! *Heil Hitler,* urlau muzicanții cu jambiere de piele.

Și împreună cu toți cei care aveau urechi de auzit, Gorki ciulea urechile, cu atenție și îngrijorare. Scrisoarea se încheia cu cuvintele: „Dacă îmi vei scrie din Berlin, îți voi fi recunoscător! E foarte interesant ce impresie o să-ți facă orașul acesta!"

N-am putut găsi nimic îmbucurător în acest oraș; această scrisoare și această carte a lui Gorki au fost singurele care m-au întîmpinat cu căldura unei făgăduieli prietenoase, în Berlinul dinaintea venirii la putere a lui Hitler.

M-am apucat să citesc *Egor Bulîciov.*

Pentru înțelegerea lui Gorki, cartea *Egor Bulîciov și alții* este o lucrare de o excepțională importanță.

Prin valoarea ei artistică, ea se distinge dintre toate operele sale dramatice, ridicîndu-se aproape la nivelul scenelor din *Azilul de noapte,* unice prin pu-

terea lor emoțională. Aceasta se datorează personajului central, negustorul Bulîciov, care i-a permis lui Gorki să construiască în jurul lui o multitudine de caractere, pe cît de diferite pe atît de tipice și aproape simbolice, deși realismul gorkian este permanent prezent. De-a lungul a trei acte se dezvoltă și se încheie o dramă, care dezbate cîteva teme complexe, și care prin unele elemente atinge tragedia.Numai tradiția, generată de modestia lui Gorki față de teatru, l-a determinat și de data aceasta să-și numească drama „tablouri". Totul este clar și evident în desfășurarea acțiunii din aceste tablouri. Sensul lor e ușor de pătruns datorită construcției, iar tendința didactică a autorului este tot atît de firească, pe cît de firească e tendința în basme: a fost odată ca niciodată un negustor, și, într-una din zile a venit moartea să-l ia, și iată cum a murit, iată cine s-a bucurat de moartea lui, iată și cine l-a plîns. În piesa aceasta Gorki e mai mult ca oriunde *dramaturg* și mai puțin ca oriunde *literat*. In piesa aceasta, aș spune eu, el e mai *Gorki* ca oriunde. Și iată de ce.

1. Toată viața sa Gorki-artistul a fost preocupat de tema negustorului rus. L-a urmărit pe toate cărările întortocheate pe acest negustor al nostru — ființa năstrușnică, care, în decursul unui termen istoric de o clipă, a creat crunta și jalnica formație a capitalismului rus. Înzestrat cu multe trăsături psihologice contradictorii, necercetate încă, și care trezesc groază și ură, spaimă și dezgust, admirație și haz, el e chiaburul-milionar, întemeietor de hramuri, cinic, desfrînat, șmecher, deștept, cel care stoarce sudoarea și din oamenii ce-i sînt apropiați, și din străini; bigot, inventiv, bun organizator, dibaci, chefliu, protector al științelor și artelor, blajin, bădăran, susținător al tronului, purtător al stindardului sutelor negre, tăinuitorul revoluționarilor, ctitor de biserici, estet, oaspete permanent al tavernei IAMA și — dumnezeule, doamne! — în cîte alte ipostaze nu mai apare și cîte alte titluri nu poartă stăpînul veacului, pe care îl urmărește cu un ochi pătrunzător și ager scriitorul care

s-a ridicat din păturile de jos, unde forfotă și piere sub călcîiul acestui satrap populația nevoiașă a Rusiei.

Din punctul de vedere al istoriei literaturii, Gorki, prin cărțile lui, încheie lungul șir de imagini care zugrăvesc negustorul rus — de la Gogol, Ostrovski, Dostoievski, pînă la Pecerski, Mamin, iar în Bulîciov, datorită observațiilor sale, cunoștințelor lui despre negustorime, el trage concluzii generale, creînd tipul contradicțiilor înverșunate și al patimilor nesățioase.

Biografic, Gorki trăiește alături de Bulîciov viața pe care a trăit-o alături de Bugrovi, Gordeevi, Sîtini, Morozovi, Artamonovi, cînd chipurile negustorilor din povestirile lui Gorki s-au transformat parcă în chipurile negustorilor din biografia lui Gorki.

În Bulîciov, ca tip, Gorki contopește într-o unitate și întruchipează într-un personaj cu porniri năvalnice cele mai valoroase însușiri cu care era înzestrat negustorul rus, cu otrava decăderii lui morale, cu veninul autodescompunerii. Bulîciov e inteligent, e generos, dar în același timp calculat, e perspicace, spiritual și ironic. E ignorant și plin de prejudecăți, necinstit în afaceri, nerușinat în viața personală, lipsit de conștiință în viața socială, cinic în toate și în orice împrejurare. E un „mare păcătos“, lucru pe care-l recunoaște și-l mărturisește fără teamă și cu satisfacție oricui se nimerește, știind bine că banii mulți și puterea mare îți îngăduie să păcătuiești cum îți place. Ființa lui bogat înzestrată este plină de forță, e capabil de duioșie paternă și de atașament în dragoste. Dragostea și duioșia l-ar fi putut salva. Ca întotdeauna în destinele rusești, mîntuirea ar trebui să vină de undeva de departe, de peste munți și văi, din taigaua siberiană, unde Glafira îl roagă să plece cu ea, dar în cazul de față... în cazul de față intervine legea tragediei „prea cinstiții negustori“ fac parte din negustorime, fac parte din tagma Bugrovilor, a Morozovilor, nu sînt liberi să se salveze, piatra destinului îi trage la fundul istoriei, afurisita viață e așa fel aranjată, că nu stă în puterea lui Bulîciov să o schimbe — pleacă un Bulîciov, vine altul, și din pri-

cina aceasta, bineînțeles, e mai bine să rămînă el; de mirare e însă faptul că Bulîciov însuși a înțeles demult toate acestea.

El ar vrea să mai trăiască, desigur, ah, cum ar vrea să mai trăiască în desfătare, ar trăi cu o și mai mare poftă și nerușinare și, poate, chiar dăruind mai multă tandrețe și dragoste — toate acestea le prezintă Gorki minunat. Dar povestea are un sfîrșit: a fost odată ca niciodată un negustor și într-una din zile a venit moartea să-l ia.

2. Gorki ni-l înfățișează pe Bulîciov al său în cel mai tragic moment al vieții acestuia — în momentul morții.

Peste toate e stăpîn negustorul Bulîciov, peste moarte însă nu e stăpîn. Și iată că lupul, care întreaga viață a încolțit tot felul de fiare și mici și mari, dîndu-și seama că de la un moment la altul va fi încolțit el însuși, scoate un vaiet de om: „Pentru ce? Fiindcă toți trebuie să moară? De ce? Ei și, n-au decît să moară cu toții! Dar eu de ce să mor?"[1] E pentru prima dată cînd a simțit Bulîciov nedreptatea împotriva lui, și aceasta îl tortureează mai rău ca boala, se zbate în cea mai crîncenă suferință pe care o cunoaște omul, suferința pricinuită de nedreptate. Toate îi reușeau, începînd cu afacerile bănești și terminînd cu poveștile amoroase, ajunsese să inspire și teamă și respect, știa să-și facă de cap și să fie înțelept — atunci pentru ce, pentru ce el, Egor, căruia îi merg toate din plin, care nu e de loc bătrîn, care e încă iubit, puternic și chipeș, pentru ce trebuie să îndure el nedreptatea morții?

Urletul lui Bulîciov nu mai e de fiară, ci e urletul omului împotriva absurdității morții.

Și aceasta face parte din temele fundamentale ale lui Gorki: tema nedreptății naturii față de om. Într-adevăr, cum poți fi de acord cu un mod de organizare a vieții atît de flagrant de absurd, în care omul, după ce a cheltuit zeci de ani din viață pentru a-și

---

[1] M. *Gorki*, Opere vol. 18, Editura *Cartea rusă*, 1954, pag. 149—150, (n. ed.).

îmbogăți mintea, talentul, imaginația, după ce a acumulat și și-a însușit cunoștințele și experiența generațiilor, e obligat, înainte de a reuși să spună tot ce are de spus, de a face tot ce e capabil să facă, să închidă resemnat ochii și să se lase pradă viermilor?

Nu, a te resemna în fața unui asemenea non-sens e dezgustător pentru demnitatea de om, pentru mîndria de om!...

De cîte ori și în cîte feluri nu a pomenit Gorki de Vasili Buslaev! A fost visul lui să scrie despre Buslaev și neapărat ceva „artistic", după expresia lui Lev Tolstoi, pentru că, folosind alte mijloace, Gorki nu ar fi putut să-și exprime din plin toată admirația pe care o avea pentru eroul lui preferat din bîline (și, de altfel, atunci cînd în amintirile sale despre Tolstoi îl numește pe acesta *bogatîr,* Gorki îl compară cu Vaska Buslaev).

Cu amărăciune, aproape plîngîndu-se, mi-a spus Gorki, în anul 1920, că Alexandr Amfiteatrov l-a împiedicat să scrie despre Buslaev: într-un moment de generozitate, aproape regretabilă, i-a oferit tot materialul adunat cu privire la Vasili. Cu admirație și dragoste, ca despre cineva de-al său, a vorbit Gorki despre Buslaev cu vreo 15 ani mai tîrziu în localitatea Gorki, într-un cerc de scriitori din Leningrad, adunați în jurul samovarului, sfătuindu-l pe poetul și autorul de cîntece Alexandr Prokofiev, care semăna și el într-un anumit fel cu Buslaev, să scrie un poem închinat vestitului erou din Novgorod. Cu respect și cu un fel de recunoștință îmi scrie Gorki despre Buslaev într-o scrisoare în care, în legătură cu *Egor Bulîciov,* vorbește aproape în întregime despre negustorimea rusă: „Vaska Buslaev nu e o născocire, ci una din cele mai de seamă sintetizări și poate cea mai valoroasă din punct de vedere artistic din folclorul nostru."

Vaska voinicul își făcea de cap nu numai fiindcă îi clocotea în vine sînge de om tînăr. El cerceta, punea soarta la încercare neluînd în seamă limita stabilită de oameni și de dumnezeu. Voința omului este voința supremă. Ți-a ieșit în cale un adversar — doboară-l.

Cum dar să nu te ridici împotriva celui mai rău dintre adversari, cel care te pîndește la tot pasul — moartea? In răzvrătirea împotriva morții, în neîmpăcarea cu voința ei și-a găsit sfîrșitul năvalnicul luptător.

De ce și-a amintit Gorki de Buslaev în discuția cu privire la Bulîciov? Pentru că, așa cum rezultă din convingerile lui Gorki, trăsături de-ale lui Buslaev și, poate, cele mai bune chiar, se află sădite în caracterul lui Bulîciov, în ceea ce au avut mai bun în firea lor Bulîciovii, și pe care ei și le-au nimicit. Bulîciov a pornit o luptă neputincioasă împotriva morții. El îi învinuia de nedreptate față de om pe medici, pe cei ce se ocupă cu tot felul de vrăji, pe proștii satelor înzestrați cu darul profeției, pe popi, pe dumnezeu și pe diavol. Sfidarea naivă, disperată și nelămurită la adresa a tot ce-i sfînt, drept, ca o răzbunare pentru nedreptatea față de el, Bulîciov, tocmai aceasta l-a făcut din fiară om.

In viață, Gorki a îndreptat această sfidare împotriva naturii : ea este cea nedreaptă cu cea mai aleasă făptură a ei, ea este cea care scurtează viața omului, punînd pietre în calea lui și, ba nu poți trece peste ele în lungul lor, ba nu le poți sări de-a latul. Gorki propune ușurarea suferinței nu cu sunetele trompetei lui Gavril (ceea ce, de altfel, nu este chiar pînă-ntr-atîta de rîs, deoarece negustorul Șciukin își potolea suferințele contemplînd tablourile lui Picasso), ci prin luptă sistematică cu natura în vederea prelungirii vieții omului, pentru început fie chiar și prin V.I.E.M.[1]. Să nu ne lăsăm intimidați de gemetele lui Bulîciov : noi ne vom pregăti cu pricepere și cu grijă pentru a înlătura din viața noastră tot ce îi scurtează durata.

3. Dar oare numai unul-dumnezeu — cum crede Bulîciov, sau numai natura — după părerea lui Gorki, poartă răspunderea morții?

Bulîciov se luptă, se agață de viață, pe cînd toți cei din jurul lui, toți ai casei, rude și străini, atît așteaptă,

---

[1] *V.I.E.M.* — **Institutul unional de medicină experimentală (n. ed.).**

ca el să moară cît mai curînd. Visul lui e să-și prelungească viața, pe cînd cei din preajma lui se gîndesc cum ar face să i-o scurteze, ca să profite de pe urma lui. Melania, Varvara, Mokei, Dostigaevii, Zvonțevii scurtează cu adevărat viața lui Bulîciov. Ei stau roată în jurul lui Bulîciov, care se zvîrcolește de durere, și singura lor grijă, unica lor preocupare este de a reuși să pună mîna pe partea ce-i revine fiecăruia. Bulîciov, hrăpăreț el însuși, cunoaște soiul acesta de oameni și, desigur, nici nu se așteaptă la altceva din partea lor decît să se repeadă și să pună laba pe tot ceea ce poseda el. Dar faptul că știe acest lucru, pe care îl vede confirmîndu-se, nu face decît să-i mărească suferința în fața morții. Încă în viață fiind, Bulîciov vede cum păsările de pradă își împart cadavrul lui. Și, mai mult, cu o și mai mare înverșunare ar vrea să-și prelungească viața, aceasta, se înțelege, nu pentru ca să schimbe ceva în rostul ei, ci ca să le dea, tuturor, peste mîini cît mai usturător.

Precum se vede, nu unul-dumnezeu e răspunzător față de Bulîciov de moartea lui, ci mai este și omul, al cărui fel de a fi e generat de Bulîciov însuși.

Societatea celor în care-și duce viața negustorimea rusă, mediul generat de ea și care o otrăvește, a studiat-o Gorki pînă în cele mai mici amănunte și a prezentat-o în cartea *Egor Bulîciov,* zugrăvind-o cu multă subtilitate și îndemînare, și incluzînd-o în marea temă a luptei omului cu moartea.

4. În sfîrșit, încă o temă, care înalță drama lui Bulîciov la nivelul tragediei.

E ușor de admis că, dacă eroul lui Gorki ar fi reușit să-și prelungească viața, ar fi încercat totuși să o schimbe pe alocuri, pentru că groaza morții l-a învățat multe și în colivia sufletului său el a auzit glasuri noi. Veracitatea personajului lui Gorki constă în faptul că el nu e satana, nu e dracul gol, ci un om. Bulîciov nu dă dovadă numai de ticăloșie, ci și de un sentiment curat, pur — dragostea pentru fiica sa Șurka, ștrengăriță și voluntară, leită taică-său. Ea reprezintă unica lui nădejde, o nădejde vagă, nedeslușită, dar

care promite oarecum să-l purifice pe Bulîciov de ticăloșia în care e prins ca într-un păienjeniș.

Dar Șurka își împletește speranțele ei cu revoluția ce se apropie. Cu o simplitate de copil, fără să stea să cîntărească, ea tinde spre oamenii care cîntă *Marsilieza*. Ea vrea să trăiască, și poate să trăiască numai dacă renunță la trecut, la viața de acasă, la tatăl ei.

Și astfel, revoluția devine nădejdea lui Egor Bulîciov. Dar revoluția reprezintă în același timp și moartea lui Bulîciov, iar *Marsilieza* — marșul funebru, prin care se cîntă prohodul la tot ce a fost viața lui. În acest vis al lui Bulîciov — de a deveni un om nou prin contact cu viitorul, de a se purifica prin această unică nădejde a sa — Gorki a exprimat simbolic tragedia tuturor Bulîciovilor noștri.

Bulîciov, prototip al unei sinteze îndrăznețe, creat de Gorki ca rezultat al unei îndelungi meditații și al multor zugrăviri de caracter de acest gen, este tipul negustorului rus pocăit, care e gata să rupă cu tot ce el singur a generat, care vrea să se răscumpere de implacabilul destin istoric al negustorimii ruse, dîndu-și asentimentul, simpatizînd cu revoluția, cochetînd cu ea, intrînd în relații, în tranzacții cu ea. Nu degeaba ia Bulîciov apărarea oamenilor „de treabă", iar de „treabă" în piesă este revoluționarul. Că această scenă este și ea simbolică, se vede din episodul introdus ca din întîmplare: revoluționarul Laptev o roagă pe Glafira, amanta lui Bulîciov, să vină în ajutor tovarășilor săi, și aceasta îi promite un sac de făină: cu pîinea lui Bulîciov se hrănesc oamenii care-i pregătesc moartea.

Cercul tragic s-a închis: eroul caută viitorul acolo unde acesta încetează să existe pentru el.

Această piesă m-a tulburat adînc. Cînd te afli pe pămînt străin tot ce reprezintă patria ta se percepe cu intensitate, arta rusă obligă imaginația să lucreze cu ardoare, destinele rusești, acolo, în Apus, apar și mai uluitoare ca la tine acasă, în patrie, ele ți se prezintă cu toată semnificația lor general umană.

Tipul prezentat de Gorki este atît de convingător, încît el m-a atras în sfera lui de suferințe, a trezit în mine compătimire pentru soarta lui. Plasticitatea cu care e redat negustorul lui Gorki m-a uimit nu numai ca cititor, ci și ca artist. Taina scriitorului de a dăltui chipuri atît de vii a devenit pentru mine obiectul admirației și a trezit în mine dorința de a o dezlega.

Mi-am exprimat compasiunea involuntară față de soarta eroului, scriindu-i cu stîngăcie lui Gorki că taina negustorilor lui „ademenește". Cuvintele acestea au trezit în el nedumerire, dar acestei nedumeriri îi datorez una din cele mai interesante scrisori pe care mi-a trimis-o Gorki, răspunzîndu-mi, ca întotdeauna, cu promptitudine la scrisoarea mea despre *Egor Bulîciov*.

„Nu prea înțeleg, dragă Fedin, prin ce ar putea să ademenească taina negustorilor mei. Taina ca atare e, doar, foarte simplă. În cel de-al treilea volum al nesfîrșitelor lamentări ale lui Klim Samghin doctorul Makarov o explică prin nesiguranța negustorului cu privire la trăinicia poziției lui sociale. Străbunicii și bunicii lui au fost țărani iobagi, care considerau robia un fenomen legal, dar vedeau limpede caracterul ilegal al privilegiilor nobiliare ; ei înșiși — pe vremea Ecaterinei — s-au zbătut să capete dreptul de a avea și ei iobagi, iar mai tîrziu au pus în practică acest drept, cumpărînd țărani pe numele moșierilor. Setea de libertate a țăranului era setea după dreptul de a comite fărădelegi, căci avantajele obținute de pe urma nedreptății erau cît se poate de evidente ! Sentimentul de rob, cultivat de veacuri, e bine sădit în om, biserica la rîndul ei l-a întărit și ea prin ideea că omul e robul lui dumnezeu. Și iată, trăind mereu cu sentimentul de spaimă al robului, omul ajunge să nu mai creadă în trăinicia libertății, îi tot caută limitele, tot încearcă : oare așa se poate ? Dar altminteri ? Preocuparea pentru artă și filantropie nu-i satisfăcea pe toți negustorii : Savva Morozov, Gorbunov din Kaluga, Meșkov din Perm și mulți alții i-au ajutat pe revoluționari cu sinceritate, asumîndu-și destule riscuri. Și apoi dacă

a fost posibil să existe nobili pocăiți, de ce n-ar exista și un negustor pocăit? Și mai departe: la fel ca și în S.U.A., negustorimea noastră a dat în a treia generație foarte mulți neisprăviți și degenerați. Aceasta se explică prin irosirea energiei biologice în goana după îmbogățire cît mai rapidă. Privește cu ce repeziciune fantastică s-au îmbogățit proprietarii de fabrici textile din Moscova, exploatatorii de păduri și armatorii de pe Volga. Și, drept e, fiecare își punea întrebarea: oare totul e îngăduit? Și, punînd cu teamă la încercare mila domnului, își permiteau totul.

Literatura noastră nu s-a ocupat de negustor în mod special. Pentru scriitorii proveniți din nobilime, negustorul nu e un erou, pentru raznocinți el e stăpînul și dușmanul. Ostrovski, demascînd pe negustorul moscovit, se înduioșează: „Este el porc, dar e amuzant!" Andrei Pecerski, demascînd în negustor pe „rascolnic", se închină în fața dibăciei în afaceri a negustorului. Și care altul a mai scris cu seriozitate despre el?

Uneori îmi închipui că am reușit să spun unele lucruri esențiale despre oamenii din tagma aceasta, dar cînd confrunt ceea ce spun cu ceea ce știu mă cuprinde disperarea, pentru că știu mult, dar nu pot arăta decît prea puțin. De altfel, e și greu să povestești într-o formă acceptabilă, de pildă, despre negustorul Alexandr Petrovici Bolșakov, ctitorul unei biserici și starostele ei, un desfrînat mîrșav, un corupător de minore. Bărbatul acesta, îmbolnăvindu-se grav, a chemat un preot din altă parohie, deoarece preotului din parohia lui ar fi trebuit să i se spovedească și să-i spună că el, Bolșakov, e acela care și-a bătut joc de nepoată-sa, orfană, elevă la școala eparhială.

A chemat la el un popă străin și l-a întrebat: E adevărat că sînt un desfrînat și un ticălos? Popa a confirmat: «Așa zice toată lumea». «Da' mă va ierta dumnezeu?» «Dacă te pocăiești din toată inima te va ierta, căci el e atotmilostiv». «Mă va ierta? Atunci să-i spui... că dacă eu, Lexandr Bolșakov, aș fi fost vreun dumnezeu la turci sau la mordvini i-aș fi... umplut mutra de sînge și i-aș fi smuls barba pentru

milostenia lui, mama lui, așa și pe dincolo ! E milostiv, lua-l-ar naiba, și nu pune nici o oprelişte la nimic, atunci ce fel de dumnezeu mai e ?» După ce l-a dat afară pe popă, înjurîndu-l de mamă, a poruncit soției și fiicei lui — cam înapoiată la minte — să scoată toate icoanele din odaie, iar a doua zi, la vremea vecerniei, a murit, suduind crîncen, aproape pînă la ultima bătaie a inimii. Ce zici de povestea asta ? Vaska Buslaev nu e o născocire, ci una din cele mai valoroase și poate cea mai de seamă sintetizare artistică din folclorul nostru.

Afinoghenov îmi povestește o altă întîmplare : La Paris, Marina Țvetaeva ține un referat despre *Arta în lumina conștiinței*. Un fost jurist, Stremouhov, povestește o legendă din bătrîni : un suflet a ajuns la porțile raiului. Sfîntul Petru îl întreabă : «Ești tîlhar ?» «Da.» «Ai ucis ?» «Da.» «Te căiești ?» «Da.» «Intră în rai.»

În continuare Stremouhov modifică legenda în felul următor : sufletul scriitorului Lev Tolstoi sau al altcuiva asemănător lui. N-a ucis, dar a corupt. Nu se căiește. Va mai corupe încă două sute de ani după moarte. Sfîntul Petru îl trimite în iad : «Să fierbi acolo, în smoală, două sute de ani.» Iată unde au ajuns domnii intelectuali din emigrație. Și iată cum răsună în ei reacționarismul.

Dar, iartă-mă, m-am cam întins la vorbă. Cum o duci cu sănătatea ? Cum te-a primit Leningradul ? Ce spectacol nou ai mai vizionat ? Cum ți se pare *Răpirea Europei ?*

Îți strîng cu cordialitate mîna

A. Peșkov"

21 XII 1932

1942

CONTEMPORANII

CĂTRE CITITOR

În articolele despre contemporanii noștri sovietici, despre scriitorii ruși, ca și în celelalte lucrări cuprinse aci, n-am urmărit să fac operă de critic sau de istoriograf literar. Sînt doar însemnări, în majoritatea lor fără caracter critic sau de istoriografie. Le-aș fi intitulat note zilnice, și nici nu ar fi fost altceva dacă unele din ele nu ar fi fost destinate presei cînd le-am scris, iar altele nu ar fi fost cuvîntări rostite la diferite adunări, sau recenzii la manuscrise și cărți, și toate la un loc — rînduri scrise „la anumite ocazii".

Adunînd aceste articole, a ieșit și mai mult la iveală o lipsă a lor comună : ele sînt o împestrițare de trăsături ale diferitelor genuri, după scopul urmărit în fiecare însemnare, unele din ele oglindind doar un sentiment de recunoștință față de un tovarăș pentru prezența și aportul lui în literatură. Îmi dau seama că ele sînt în mod evident de valoare inegală și m-am hotărît să includ multe din ele în acest volum dintr-un motiv pe care l-am exprimat cu doi ani în urmă într-o scrisoare adresată unui critic. Redau această scrisoare :

„...Aș avea o rugăminte, poate surprinzătoare. V-aș cere un sfat, care nu-mi va folosi numai mie, ci n o u ă, tuturor, întregii noastre literaturi.

De pildă, următorul caz: a murit o scriitoare pe care critica o numește (în orice caz în necrolog) una din întemeietoarele literaturii sovietice. Dar nici unul din continuatorii întemeietoarei nu a spus despre ea ceea ce trebuie, un cuvînt bun, sau să fi vorbit cît de cît despre ea. Nici unul din scriitorii noștri n-a găsit de cuviință să rostească o singură vorbă. Nici criticii nu s-au gîndit să se oprească mai mult asupra dispariției unui om talentat, viguros, a unui scriitor original, care a pus bazele mișcării în urma căreia într-adevăr a crescut și a atins culmile de azi literatura sovietică: mișcarea din deceniul al treilea.

Mă refer la Lidia Nikolaevna Seifullina. Amintiți-vă ce au însemnat *Delicvenții* ei, *Virineia* ei. Și priviți cît de scurtă este memoria noastră.

Pînă acum numai *Sibirskie ogni* [1] au menționat dispariția acestui om simplu, bun, a acestei scriitoare principiale, cinstite: au apărut în acea revistă două articole, scurte, dar pornite din inimă.

Ce a făcut Moscova? Nici o revistă nu a găsit loc pentru o notă comemorativă, fără a mai vorbi de un articol pe care l-ar fi meritat ca nimeni altul...

La Congres, Gorki a relevat cuvîntarea ei, care a avut un larg ecou.

Nu sînteți oare de părere că înainte de noul congres, un articol despre Lidia Nikolaevna ar fi oportun și ne-ar arăta cum trebuie cultivată prietenia în literatură și camaraderia în relațiile noastre personale? De altfel, un asemenea gen de aprecieri făcute chiar de către scriitorii noștri ar corespunde criteriului etic pe care căutăm să-l promovăm în mediul literar și despre care se vorbește atît de mult acum..."

Aceste cîteva rînduri caută, mi se pare, să ne amintească de datoria comună ce o avem unul față de altul, întrucît an de an aceste datorii față de noi înșine sporesc. Nenumărate fapte din viața literară s-au pierdut, în parte pentru că nimeni dintre noi nu le-a adunat, și în parte fiindcă ele ar fi contravenit obiceiu-

[1] Lumini siberiene (în lb. rusă) (n. t.).

lui înrădăcinat de a trage concluzii din concluzii, de a folosi concepțiile în curs, oferite de-a gata de către unii istorici literari și pe care alții și le însușesc.

Părerea mea e că relațiile dintre scriitori reprezintă prin ele însele un fapt literar, atunci cînd mărturiile despre aceste relații se referă la viața de creație sau chiar numai la personalitatea scriitorului.

În articolele mele vorbesc mai ales despre ceea ce este b u n, despre acel element minunat, sănătos și viguros ce constituie forța literaturii sovietice, a scriitorilor-contemporani — în viață și dispăruți — fără a face vreo deosebire din acest punct de vedere între scriitorii mari și cei minori. Unilateralitatea, de obicei pe bună dreptate condamnată, va fi, poate, în cazul de față scuzabilă, fiindcă nevoia pe care o simțeam de a spune un cuvînt bun despre literatură pornea întotdeauna din sincera admirație față de bogățiile ei și din dragostea pentru cei care le creează.

Artistul cuvîntului nu ne face să-l iubim numai în măsura în care arta sa este mai înaltă, ci în măsura în care el se arată a fi mai mult om.

1956

CALVARUL

Cînd Alexei Tolstoi a început în anul 1919 romanul său *Calvarul,* conținutul i-a părut de bună seamă de o actualitate stringentă. Oamenii păstrau încă vii în amintirea lor ciocnirea mondială cu Germania, Revoluția, războiul civil din Rusia, și toate cele trăite de fiecare în parte se mai resimțeau ca o rană deschisă. Dar încă atunci, privind ziua ce se încheiase, Tolstoi auzise parcă pasul solemn, apăsat și hotărît al acelei zile ce se îndepărta în trecut. În roman răsună la început pașii sfioși, apoi deslușiți, stăruitori, gravi și, în sfîrșit, pașii hotărîți ai istoriei. În anul 1927, cînd a început să scrie al doilea roman din trilogie, Tolstoi lasă să pătrundă prin toate ușile și ferestrele furtuna revoluției care se pornise să sufle vijelios în cartea lui plină de neliniște, răscolind viața, ridicînd și învîrtind ca niște fire de nisip destinele mărunte, dragi și deznădăjduite ale eroilor romanului. În anul 1941 Tolstoi a terminat volumul trei al trilogiei, ca finalul unui mare roman istoric.

Tot ceea ce cuprind aceste trei volume nu a fost numai trăit de autor, așa cum trăim noi ziua de azi, ci și interpretat, așa cum este interpretată mărturia părinților noștri despre trecut. În cei douăzeci și doi

de ani, timp în care s-a plămădit și a trăit în imaginația scriitorului acest roman, s-au petrecut evenimente care prin importanța lor pot fi asemuite cu descoperirea unui continent necunoscut. Pentru cei care au văzut lumina zilei în al doilea pătrar al veacului, Rusia țaristă, primul război mondial împotriva nemților și războiul civil, răsună îndepărtat și misterios ca povestirea unui bătrîn despre copilăria lui. S-a făurit în răstimp o altă lume, au dat buzna peste noi alte vremuri, alte încercări care au atras în vîrtejul lor întregul nostru popor rus, iar acum chiar și ziua de ieri ni se pare o pagină de istorie îndepărtată.

Desigur, noi nu considerăm romanul lui Tolstoi un roman istoric fiindcă evenimentele pe care ni le zugrăvește ar fi îndepărtate în timp. El trebuie să fie considerat astfel, întrucît scriitorul a căutat să ridice și să rezolve în romanul său cea mai de seamă problemă pentru omul rus care gîndește: problema destinelor istorice ale patriei sale, problema Rusiei în anii revoluției și ai războiului civil. La Tolstoi această tendință nu era doar una formală, care ar izvorî din cerințele genului, cum s-ar zice: eu scriu un roman istoric și de aceea trebuie să mă preocup de o anumită epocă. Nu, problema ce și-a pus-o Tolstoi reieșea din necesitatea imperioasă, organică, aproape fizică de a înțelege și de a simți Rusia din anii celui mai înalt avînt al ei și de a arăta în chipul cel mai plastic încotro se va avînta ea în viitor. Nici autorul și nici cititorul nu s-au înșelat în înțelegerea și aprecierea tocmai a acestei caracteristici a romanului: prima parte a romanului a fost întîmpinată cu douăzeci de ani în urmă ca cea mai actuală dintre cărțile de atunci, iar ultima parte o întîmpinăm acum ca sfîrșitul unui roman istoric. Dar cele trei părți ale trilogiei sînt legate de cea mai arzătoare actualitate, de soarta patriei noastre, care nu dispare din inima noastră niciodată și care ne aprinde acum din nou sîngele.

În nici un alt roman rusesc nu se pomenește de atîtea ori numele Rusiei ca în *Calvarul*. Despre Rusia

vorbește autorul, despre ea discută eroii și, acolo unde nu i se pomenește numele, suflul din pieptul ei istovit, dar titanic te învăluie mereu cu arșița lui dogorîtoare. Despre poporul rus se vorbește în roman aproape în fiecare capitol, în fiecare fragment — despre acest popor „pasionat, talentat, visător și de un diabolic practicism", așa cum a spus despre el unul din eroii romanului, Teleghin, iar acolo unde nu se vorbește despre omul rus, simți căldura răsuflării lui, ca și cum ai sta cu el sub același cojoc.

„O, Pămînt Rusesc!..." cu aceste cuvinte începe primul volum. Iar al doilea are drept epigraf o altă expresie populară: „In trei rîuri ne-am cufundat, în trei bălți de sînge ne-am scăldat, în trei ape-n clocot am clocotit... Nimeni pe lume nu e mai curat ca noi..." Acest mare roman este consacrat pămîntului rusesc, curățat în apele rîurilor, în bălțile de sînge și în clocotul războiului și al revoluției. Și nu se putea găsi un titlu mai potrivit decît *Calvarul*, titlu ce amintește zguduitoarea și poetica legendă despre calvarul „maicii domnului", legendă cuceritoare prin îndrăzneala fanteziei populare și de aceea considerată ca anticlericală.

Pe calea suferințelor pentru pămîntul său și pentru sine pășește poporul rus; prin chinuri dătătoare de viață trec eroii romanului.

Primul volum, *Surorile*, începe cu prezentarea Petersburgului dinainte de război, a cercurilor filozofice, literare din capitala țaristă, care agoniza în ritmul lent al tangoului lasciv. Izbucnește războiul, răsună tumultul mobilizării, lupte pierdute, bătălii și iar bătălii, întreaga campanie, țarul este răsturnat de pe tronul lui șchiop. Și cartea se încheie cu sentimentul că „nimic nu s-a schimbat". Tot ce e prost parcă a rămas, dar nici ceea ce e bun nu a dispărut. „Pierdută e Marea Rusie, exclamă uluit Teleghin. Dar de o fi să rămînă al nostru măcar un singur petic de pămînt, din el o să renască pămîntul rusesc..." [1]

---

[1] Vezi *A. Tolstoi*, *Opere* vol. 3, ed. „Cartea rusă" 1954, pag. 333—334 (n. ed.).

Al doilea volum — *Anul 1918*. Pulsul evenimentelor se mută în sud. Rusia iese din război. Kremlinul luptă pentru Puterea sovietică. Cuvîntul „Țarițin“ apare pentru întîia oară în roman. Se desfășoară dramele Caucazului, Samarei, Adunării constituante, ale Cubanului și Cercului Kazac. Nemții în Ucraina, Denikin și korniloviștii, Mahno, drozdoviștii — străfulgeră pagini din letopisețul greu ca de plumb al poporului nostru. Atîtea evenimente, și la sfîrșitul cărții apare din nou sentimentul clar exprimat: „nimic nu s-a schimbat“. „Norii de toamnă se tîrau, mohorîți“, mohorîte sînt satele unde s-a aprins străvechiul opaiț, și seara, în izbele țărănești, se spuneau povești atît de înfricoșătoare, încît copiii începeau să plîngă pe cuptor. Ce se mai aștepta? Poate Rusia nu mai există de fel, pierdută e Rusia?

Al treilea volum al romanului este intitulat *Dimineață mohorîtă*. Dar cuvîntul „mohorît“ nu este folosit aci în sensul pe care îl dăm expresiilor „nori mohorîți“ și „sate mohorîte“. Străfulgeră din nou pagini de letopiseț: ofensiva din decembrie asupra Țariținului, din nou Denikin, din nou Mahno, Mamontov, Șkuro, banda lui Zelionîi, petliuriștii, markoviștii — nici nu mai au număr. Armata de voluntari[1] se năruie, albii sînt zdrobiți. Epopeea se apropie de sfîrșit: apare ultimul tablou, noua capitală — Moscova, luminată de noile nume din istoria Rusiei: „Mohorîta dimineață de martie“ de la sfîrșitul romanului nu este mohorîtă din pricina deznădejdei, ci datorită asprei exigențe față de oameni, care, trecînd prin tot soiul de chinuri, au pornit „mai curat ca nimeni altul pe lume“ la construirea lumii noi.

Examinînd zecile de portrete istorice din uriașul roman al lui Tolstoi, întîlnind mulțimea sa de personaje, ți s-ar părea uneori că un portret sau altul ar fi secundar, că personajul cutare sau cutare nu e neapărat necesar, că autorul a cuprins parcă mult mai

[1] *Armata de voluntari* — armată contrarevoluționară a alb-gardiștilor, formată în sudul Rusiei de generalii Alexeev, Kornilov și Denikin cu participarea activă a imperialiștilor Antantei (n. ed.).

multe fapte istorice decît ar fi putut înfățișa chiar trei cărți mari ca acestea. Dar cînd, cumpănind impresiile pe care ți le lasă trilogia după emoțiile pe care ți le stîrnește scriitorul, îți dai seama că petele pestrițe ale portretelor alcătuiesc de fapt un tablou pitoresc, de cea mai mare însemnătate pentru înțelegerea Rusiei din acei ani, iar printre personajele romanului se încrucișează cele patru destine omenești, atît de izbitoare și de vii, încît îl prind pe cititor de la cele dintîi pagini și-l poartă cu ele, fără să-i mai dea drumul, pînă la ultimele rînduri ale romanului.

Două surori — Dașa și Katia. Doi oameni apropiați, dragi lor — Teleghin și Roșcin. Subiectul poveștii lor înduioșătoare este simplu, așa cum simple pot fi numai subiectele eterne. Se naște și înflorește între ei dragostea, vin despărțirile, îndelungatele rătăciri ale unuia de celălalt, neașteptatele revederi și amărăciunea noilor despărțiri, încununate cu reunirea tuturor la sfîrșitul romanului.

Totul e bine cînd se termină bine. Cititorul, adîncit în gînduri, închide cartea și atunci își dă seama că în mintea lui stăruie un șir nesfîrșit de amintiri plăcute: frînturi de tablouri îmbietoare, surprinzător de atrăgătoare, cuvinte ale unor femei, nerostite pînă la capăt, amănunte neînsemnate, fermecătoare din timpul întîlnirilor. Chinurile mari, grele au fost învinse, au rămas în trecut, și încercările trăite te atrag prin bogăția sentimentelor.

E greu de spus care din cele patru personaje din *Calvarul* îți place mai mult. Eroii lui Tolstoi sînt atrăgători și atunci cînd reprezintă oameni răi — atît de viu sînt redați. Ei atrag nu prin caracterul lor, ci prin prezentarea plastică a întregului lor fel de a fi.

Iar Dașa și Katia sînt femei minunate, înflăcărate, devotate în dragoste, dîrze, răbdătoare în nenorocire, inteligente și întotdeauna frumoase. Ele au precursoare, cunoaștem aceste fete și femei ruse care au căpătat numele de turgheneviene; sînt sublime, pure și, fără a renunța la feminitatea lor, nu-și pierd niciodată stăpînirea de sine. Tolstoi le-a surprins în

vîltoarea măreţelor evenimente, atunci cînd ele, ca de pildă Katia împreună cu Roşcin, la Rostov, au pornit cu bocceaua şi ceainicul în spinare, laolaltă cu mulţimea spre suprema încercare. Aceste femei turgheneviene şi-au îmbogăţit vechile lor trăsături, adăugînd altele noi, care în timpul revoluţiei şi al războiului civil le-a ridicat pe aceeaşi treaptă cu bărbaţii.

Teleghin şi Roşcin sînt oameni diferiţi, dar înrudiţi printr-o trăsătură comună caracterului rus : îi apropie mîndria naţională, care nu rabdă jignire şi care de obicei e latentă, adînc ascunsă în cutele sufletului. Durerea pricinuită de suferinţele patriei îl împinge adeseori pe om şi la fapte nechibzuite, ireparabile. Roşcin, chinuit peste măsură de o astfel de durere, înainte de a trece de partea revoluţiei, luptă alături de albi şi de Mahno. Mistuit de zbucium, el se căleşte. Mîndria lui, încercată în vîltoarea focului, şi-a găsit un loc în lume, în acea lume în care trăsăturile naţionale nu sînt înăbuşite, ci, dimpotrivă, înfloresc. Caracterul lui Teleghin este mai liniar. Dar în el s-au contopit două din particularităţile poporului rus — visarea şi practicismul diabolic : chiar atunci cînd greşeşte, ai impresia că nu va rătăci pentru nimic în lume calea cea dreaptă.

Tolstoi, care-l vrăjeşte pe cititor prin talentul său, mai are şi darul unei mari puteri de convingere. Roşcin îţi fură parcă minţile, te face să crezi în el atunci cînd vorbeşte cu Mahno, şi atunci cînd îl înşală pe generalul Skuro, şi cînd pleacă la albi, şi cînd se întoarce la roşii. Oricît de fireşti ne-ar apărea aceste treceri ale eroului, încrederea scriitorului în el este şi mai firească şi — lucru ciudat — cititorul îi acordă aceeaşi încredere ca şi autorul. Crezi în Teleghin atunci cînd devine ofiţer roşu ca şi atunci cînd duce în traista legată de şa pisicuţa şi căţeluşul de faianţă care i-au plăcut Daşei.

Ce să spunem despre plimbarea lui Roşcin cu Katia pe Kameneostrovskaia, atunci cînd Roşcin vorbeşte despre „inima ei nemistuită de focu-i veşnic“ (ce minunată e această inimă nemistuită de focu-i veşnic !); ce să spunem despre plimbarea Daşei cu Teleghin,

duminica pe o alee, cînd în crestele pinilor „fluieră cu un glas gîlgîit“ un grangur... Și atunci, fără să vrei, îți vine să mai rostești despre Alexei Tolstoi încă un cuvînt, un cuvînt de scriitor.

Preciziunea și claritatea limbii — iată ce trebuie să preocupe pe scriitor în tot cursul vieții sale. Dar preciziunea artistică nu este totuna cu preciziunea gramaticală. Strigătul grangurului se aseamănă cu gîlgîitul apei ce curge dintr-o sticlă. „Un glas gîlgîit“ este o imagine surprinzătoare. Dar arta se bazează tocmai pe asemenea imagini surprinzătoare.

Tolstoi posedă darul de a descoperi expresii spontane încîntătoare, strălucite. El este artistul unor amănunte, unor detalii cuceritoare. Crezi în oamenii pe care îi zugrăvește pentru că limba în care se exprimă te convinge. El vorbește ca și oamenii lui, ca și eroii lui. Iar ei vorbesc deosebit de variat, de precis, de pitoresc, sonor, simplu și firesc. Ei vorbesc în toate limbajele imaginate de Alexei Tolstoi.

Timp de două decenii scriitorul și-a restructurat de nenumărate ori în minte romanul *Calvarul*. Este un roman dificil, așa cum dificil e tot ceea ce-i mare. Neobișnuit de dificil pentru scriitor a fost să unească cele două stihii într-un singur torent, care, antrenîndu-l pe cititor, să-i îngăduie scriitorului să înfățișeze concomitent nestinsa frumusețe a sufletului omenesc, cît și căile istorice pe care le-a străbătut marele nostru stat.

Tolstoi știe ca nimeni altul să zugrăvească omul simplu, dornic de a avea partea lui de fericire, și care plutește ca o picătură de apă în oceanul evenimentelor prin care trece poporul. În această privință talentul lui Tolstoi se aseamănă mult cu talentul lui Victor Hugo, ale cărui romane ne-au desfătat în tinerețe.

Fericit este scriitorul dotat cu un talent ce ține de însăși esența literaturii. Așa cum în muzică esența o constituie bogăția melodică, în pictură — suflul culorii și al luminii, tot așa în literatură arta narațiunii constituie esența ei. Tolstoi este un povestitor de o uriașă măiestrie înnăscută. Cînd deschizi o carte de-a

lui, parcă ai intra într-un teatru scăldat în lumini strălucitoare. Peste o clipă se va stinge lumina, zgomotul se va potoli, vor începe să se reverse acordurile muzicii, se va ridica încet cortina și nu vei mai putea pleca: rămîi țintuit de interesul pentru tot ce se întîmplă acolo, dincolo de decorul ce vibrează ușor, pentru destinele care își urmează cursul, pentru toți cei ce trăiesc, iubesc, mor. Acțiunea te prinde din ce în ce mai mult, insinuîndu-se mai întîi ușor, apoi mai îndrăzneț, mai cutezător, pentru a sfîrși prin a te duce departe, tot mai departe.

Captivat de scenele zugrăvite în carte, ca un spectator de o piesă de teatru, astfel citești *Calvarul*, roman cu tema măreață a Rusiei pierdute și recîștigate, atît de apropiată nouă acum, în zilele Marelui Război pentru Apărarea Patriei, cînd scriem cuvîntul Patrie cu literă mare.

1943

În amintirea lui Alexei Tolstoi

Alexei Nikolaevici Tolstoi se numără printre talentele nemuritoare. În amintirea contemporanilor stăruie asemenea talente ca o neasemuită îmbinare a omului cu puterea sa de creație. În amintirea istoriei dăinuie recunoștința pentru bogăția moștenirii lăsate de ele.

În biografia literară a lui Tolstoi este nespus de însemnat faptul că el și-a început activitatea în perioada decadentismului, a modernismului, și a suferit influența indiscutabilă a acestui curent otrăvitor, de care s-a eliberat mai tîrziu, legîndu-și trainic și pentru totdeauna soarta scriitoricească de realism. Acesta i-a dezvăluit și înlesnit posibilitatea de a trece apoi la arta sovietică, arta realismului socialist.

Prin intuiția sa de artist autentic și prin conștiința sa cetățenească, Tolstoi a deosebit foarte curînd de

partea cui se află dreptatea în lupta istorică, de unde începe să bată vîntul și încotro suflă el.

În anii Marelui Război pentru Apărarea Patriei, glasul lui Alexei Tolstoi a fost auzit prin publicistica sa atît în rîndurile Armatei Sovietice, cît și în toate colțurile patriei noastre, ca și departe, dincolo de hotarele țării. Iar faptul că în anii războiului Tolstoi a recurs la publicistică, trebuie socotit nu numai un amănunt al biografiei sale literare, ci și un pas înainte în atitudinea sa cetățenească.

Muncind cu deosebită rodnicie aproape în toate genurile literare, Tolstoi nu mînuise niciodată înainte, în mod temeinic, pana de publicist. Nu-i plăceau articolele de ziar. Era prea poet pentru a se pasiona de munca ziaristului. Dar a sosit clipa cînd romancierul, povestitorul și fermecătorul autor de basme a simțit că-i lipsește arma care să doboare repede, sigur, precis pe dușman și care să-i dea putința de a-i îndemna pe cetățeni să se întărească în voința lor de a lupta uniți pentru eliberare. Tolstoi și-a dat seama că articolul de gazetă poate fi o asemenea armă în mîinile sale atît de iscusite, și el s-a devotat cu toată pasiunea acestei noi îndeletniciri.

A avut oare vreo înrîurire această curajoasă comportare cetățenească a lui Tolstoi asupra forțelor creatoare ale artistului? Da, a avut. Ea le-a sporit.

Alexei Tolstoi, care are locul lui bine fixat în bogata istorie a literaturii poporului nostru, Alexei Tolstoi așa cum îl știm noi, și-a afirmat originalitatea personalității sale artistice în perioada sovietică. Cărțile sale despre regiunea de dincolo de Volga și primele sale piese sînt pline de poezie, de umor, de observații juste și de caracterizări ale moravurilor. Dar amploarea darului epic, talentul de pictor al cuvîntului, arta sa grandioasă și somptuoasă — toate acestea le-a dezvăluit Tolstoi în cele trei monumente principale ale operei sale: în *Petru I,* în *Calvarul* și în cele două volume despre Ivan cel Groaznic. Toate au fost create în zilele noastre. Participarea la viața obștească a țării, participarea la activitatea patriotică din timpul războiului nu a înăbușit muza lui Tolstoi, ci a dat am-

ploare glasului ei, dînd și profunzime și înălțime gamei ei poetice.

Studierea de către Alexei Tolstoi a materialului din istoria Rusiei are o mare însemnătate pentru literatura beletristică sovietică. Artistul n-a socotit un scop în sine evocarea coloritului specific al trecutului.

Cum s-a format caracterul popular în perioada încercărilor, cînd vechea Rusie a lui Ivan al IV-lea își apăra dreptul la independență împotriva Răsăritului și Apusului, sau cînd Rusia cea veche a devenit Rusia lui Petru I ? Iată în ce direcție au mers căutările lui A. Tolstoi. Înfățișîndu-ne oamenii din vremurile de demult, în chip viu, artistul a surprins înseși luminile Rusiei, ce nu se sting niciodată.

Încrederea în viață, nădejdea într-o dreaptă orînduire a ei, care să-i facă pe oameni fericiți, îl apropie pe Alexei Tolstoi de scriitorii noștri clasici din veacul al XIX-lea, înzestrîndu-l totodată în mod vădit cu o trăsătură caracteristică a literaturii sovietice. Eroii principali din *Calvarul* sînt însuflețiți parcă de un suflu romantic.

Alexei Tolstoi a îmbinat minunat imaginea omului rus cu tablourile epice ale vieții populare, modestul vis al fericirii personale cu visul cutezător al poporului despre o soartă mai bună, despre dreptate, despre măreția omului.

S-a vorbit mult, și cu timpul se va vorbi și mai mult, despre vraja deosebită a talentului lui Tolstoi, despre farmecul cuceritor al povestirii lui. Arta scriitorului este în ultimă instanță determinată de stilul său, iar stil înseamnă în primul rînd limbă. Despre limba lui Alexei Tolstoi a vorbit cel mai bine el însuși :

„Limba rusă (literară — n. ed.) este una din cele mai fermecătoare limbi, fiindcă este mai apropiată decît toate celelalte limbi europene de limba vorbită. În literatura rusă au fost momente cînd limba literară s-a îndepărtat de limba poporului și a îmbrăcat un veșmînt artificial. Unii scriitori au căutat să sădească pe terenul rusesc forma franceză, fraza literară galantă, dibaci meșteșugită, și nu degeaba a luptat atît

de dîrz împotriva acestei stări de lucruri Lev Tolstoi, care, sfărîmînd totul, scoțînd adevărul la iveală, s-a silit să dobîndească tocmai forța magică a cuvîntului. Limba rusă înseamnă în primul rînd Pușkin — far nestins al limbii ruse. Înseamnă Lermontov, Lev Tolstoi, Leskov, Cehov, Gorki."

Această înșiruire de nume îl fixează pe Alexei Tolstoi ca artist. Limba măreței pleiade din veacul al XIX-lea, de la Pușkin la Gorki, nu oglindește numai un anumit nivel al măiestriei, nu oglindește numai o platformă estetică ce se întinde pe o uriașă perioadă a literaturii noastre, de la romantici pînă la realismul socialist, limba acestor clasici oglindește atitudinea lor față de lume și, în primul rînd, încrederea nestrămutată în viitorul poporului nostru.

Gorki a admirat vitalitatea, puterea și talentul optimist, vesel al lui Tolstoi. Tolstoi îl considera pe Gorki ca dascăl al unui înalt umanism.

Tolstoi a aruncat o punte directă de la moștenirea literaturii clasice ruse la literatura sovietică, căreia i-a închinat întreaga sa putere creatoare, înflăcărată.

Gama culorilor vii din lumea creată de el e uimitor de pitorească. Această lume l-a desfătat pe autorul însuși, îl atrage și pe cititor, care simte cu ce agilitate tinerească se leapădă Tolstoi de tristețea și monstruozitatea realității ce și-a trăit traiul. Fenomen original, Tolstoi a irupt ca un snop de raze strălucitoare chiar la începutul marelui drum al artei sovietice, și nu s-a stins, ci continuă să ne lumineze puternic în munca noastră neîntreruptă.

1947

ALEXANDR FADEEV

1

În timpul unei călătorii pe care am făcut-o în Republica Democrată Germană am avut prilejul să vizitez orașul Jena. La Universitatea din Jena, unde în fața intrării în celebra ei aulă sînt fixate pe pereți plăci memoriale cu numele lui Leibnitz, Hegel, Marx și o placă în cinstea centenarului revoluției din 1848, funcționează acum o facultate muncitorească. Am vizitat căminul studenților germani de la facultatea muncitorească și, însoțit de cîțiva prieteni, am intrat în camera unei studente. Ea s-a ridicat pentru a veni în întîmpinarea noastră și a dat la o parte o carte. Am rugat-o să-mi arate ce citește. Era *Tînăra Gardă* de Alexandr Fadeev.

Acest fapt constituie o ilustrare a proceselor profunde și semnificative ce se desfășoară acum în Germania nouă. Este totodată și o mărturie a rolului important pe care îl joacă în actualele procese istorice, dincolo de hotarele țării noastre, literatura beletristică sovietică și un indiciu al prețuirii de care se bucură acolo autorul *Tinerei Gărzi*.

În anul 1949 poetul chinez Lu-li, adresîndu-i-se lui Alexandr Fadeev cu prilejul sosirii sale în China, i-a urat bun-sosit în versuri :

Vă salutăm în avangarda
Literaturii proletare.
Căci dumneavoastră prin inspirația bogată
Tineretul nostru l-ați educat.
Levinson și Morozko — acești eroi,
Pînă acum sînt nedespărțiți de noi,
Ne-au învățat în anii „înfrîngerii“
Cum să pășim pe calea biruinței...

Una din primele cărți sovietice care au dezvăluit cititorului chinez lumea eroismului revoluționar sovietic a fost cartea lui Fadeev *Infrîngere*, tradusă de celebrul Lu-Sin.

Nenumăratele manifestări de dragoste de acest fel ne arată locul de seamă pe care-l ocupă scrierile lui Fadeev atît în Occident cît și în Răsărit. Cărțile lui Fadeev au deschis cititorilor din Europa, Asia și din țările de dincolo de ocean, care vorbesc cele mai diferite limbi, calea spre țara noastră sovietică, unindu-i în simpatia lor, în dragostea lor pentru eroii din regiunea Primorie, situată în Orientul îndepărtat, ca și pentru eroii din sudicul Krasnodon.

Cititorul străin găsește în cărțile lui Fadeev un răspuns la întrebarea sa esențială: de ce învinge omul sovietic? In ce constă farmecul popular al eroului, care a venit pe lume de așa puțină vreme, dar care pășește înainte neclintit, durînd edificiul vieții noi cu atîta încredere și inspirație?

Operele literare ale lui Fadeev îl înfățișează pe omul sovietic cu bogata-i viață lăuntrică ce freamătă neîntrerupt, cu visele sale despre o soartă mai bună a oamenilor muncii, despre comunism, în munca sa revoluționară ce transformă aceste vise în realitate.

Prin redarea artistică a drumului măreț ce ne duce, sub stindardul lui Lenin, de la lumea veche la lumea nouă, cărțile lui Fadeev se apropie de inima cititorului sovietic, care crește o dată cu patria sa dragă, care asemuiește, bazat pe propria sa experiență, ziua de ieri cu ziua de azi și care vede tot mai limpede cum va fi ziua de mîine.

Alexandr Fadeev este un scriitor al revoluţiei. Scrierile lui îmi apar unitare, ele tratează oarecum o temă unică, care, fiind foarte complexă prin profunzimea ei, este monolită prin expresia ei, asemenea unei balade eroice.

În toate lucrările sale, de la povestirea *Împotriva curentului* la romanul *Înfrîngere,* de la romanul *Ultimul din Udeghe* la romanul *Tînăra Gardă,* răsună un laitmotiv principal, ce poate fi desluşit tot timpul foarte clar, un laitmotiv pe care se întemeiază compoziţia lucrării : omul în lupta pentru comunism.

Fadeev tratează această temă principală foarte liber şi amplu, în spiritul concepţiei epice care se vădeşte, de pildă, în ultimele două romane, dar mai cu seamă în *Tînăra Gardă.*

„Amploare" nu înseamnă desigur volumul lucrării, aşa cum se înţelege adeseori în mod greşit. La Fadeev amploarea tratării temei înseamnă multilateralitatea cu care scriitorul priveşte viaţa.

În *Tînăra Gardă* tabloul central al războiului, aşa cum a fost în realitate la Krasnodon, în vălmăşagul furtunos al desfăşurării sale, este împletit cu tablouri din viaţa personală a multor eroi, cu scene intime de familie, ce arată cît de adînc s-a sădit în sufletul poporului nostru simţul patriotic, cît de strîns este el legat de sentimentele cele mai duioase şi mai scumpe pentru om.

Eroismul comsomoliştilor din Krasnodon creşte în ochii cititorului prin faptul că luminoasele lor virtuţi sufleteşti ne sînt înfăţişate în roman cu un deosebit avînt poetic. Scriitorul nici nu poate vorbi fără avînt despre dragostea ce înfloreşte la cea mai frumoasă vîrstă, vîrsta adolescenţei, sau despre imboldul de a admira natura, sau despre neîntinata prietenie din vremea tinereţii. Nu întîmplător în *Tînăra Gardă* sînt versuri şi cîntece ; eroii compun versuri, le declamă şi cîntă în clipele cele mai vesele şi cele mai tragice ale vieţii lor.

Curajul partizanilor, curajul ostăşesc nu numai că nu îngrădeşte lumea lăuntrică a eroilor, ci sporeşte interesul lor pentru înţelegerea evenimentelor pe

plan mare. Morala tovărăşească, morala datoriei cetăţeneşti se contopeşte cu setea tineretului de a învăţa de la cei mai buni fii ai poporului, de la partidul lor, şi hotărîrea de a dărui toate aceste bogăţii sufleteşti patriei creşte în eroii romanului pe măsura dezvoltării acţiunii.

Tocmai arta de a îmbina toate aceste motive variate cu tema principală am numit-o „amploare", şi ea constituie unul din meritele *Tinerei Gărzi.*

Aş vrea să scot în evidenţă patru particularităţi literare esenţiale la Fadeev. În primul rînd, lucrările sale sînt întotdeauna concrete din punct de vedere istoric. În al doilea rînd, el priveşte problemele politice şi morale în legătura lor indisolubilă, şi acest lucru este foarte important dacă ne amintim de rătăcirile unor oameni de litere, care adeseori au căutat să separe aceste probleme, ceea ce duce de obicei la o opoziţie falsă între politică şi morală. În al treilea rînd, Fadeev îmbină cu îndrăzneală descrieri plastice cu diverse reflecţii, redîndu-ne cînd gîndurile eroilor lui, cînd ale sale proprii, cînd se adresează direct cititorului. În sfîrşit, a patra particularitate. Cred că nu mă înşel afirmînd că ceea ce îl atrage îndeosebi pe Fadeev şi ce apare ca erou principal al creaţiei sale este tinereţea — acea tinereţe a lumii care a venit pentru a reînnoi în mod revoluţionar lumea întreagă. Şi aceasta nu numai pentru că el este poetul *Tinerei Gărzi,* ci pentru că eroii bolşevici ce constituie esenţa creaţiei sale insuflă încredere în această reînnoire a lumii prin noul spirit al tinereţii.

Fadeev şi-a perfecţionat tot mai mult particularităţile individuale de la un roman la altul. Studiind moştenirea marii literaturi clasice ruse, el a prelucrat-o activ, a introdus în creaţia sa literară acele elemente de îndrăzneală neobişnuită în stare a contribui la dezvoltarea şi creşterea întregii literaturi sovietice. Trebuie să amintim că în deceniul al treilea, Fadeev a fost unul dintre primii scriitori care şi-a luat sarcina, de o deosebită însemnătate pentru toată literatura, de a crea eroul pozitiv sovietic, şi şi-a îndeplinit această sarcină în romanul *Înfrîngere.* Doar

cîțiva din tovarășii săi de condei, prozatori mai vîrstnici, s-au preocupat înainte de el, sau aproape concomitent, de această înnoire, ca Furmanov, Serafimovici, Gladkov.

Ineditul metodelor de măiestrie literară, caracteristice lui Fadeev, s-a reliefat cel mai vădit în *Tînăra Gardă.*

Nu-mi amintesc ca în istoria literaturii un romancier să fi mers atît de aproape pe urmele evenimentelor reale, întruchipîndu-le artistic într-un roman, cum a făcut Fadeev în *Tînăra Gardă.* S-ar părea că o asemenea experiență poate fi admisă doar în mod teoretic. Dar *Tînăra Gardă* a devenit dintr-un roman-document un roman-sinteză. Și noi, scriitorii, împreună cu uriașele mase de cititori ai romanului, trebuie să recunoaștem că tocmai aceasta constituie cel mai mare merit artistic al lui Alexandr Fadeev.

Desigur că această realizare deosebită a prozei sovietice — crearea unor imagini artistice sintetizate, păstrînd totodată o cît mai mare apropiere de faptele reale, a devenit posibilă datorită talentului artistului.

Dar trebuie să ne îndreptăm atenția și asupra unui alt aspect. Tipicul eroilor unei lucrări literare își trage rădăcinile adînci din tipicul eroilor vieții noastre sovietice. Faptele petrecute la Krasnodon s-ar fi putut repeta, și de fapt s-au repetat într-un fel sau altul, în sute de orașe și sate sovietice, unde comsomoliștii, urmîndu-i pe bolșevici și apărînd patria, au săvîrșit fapte de vitejie, fără a-și cruța viața. Iată de ce tineretul nostru consideră pe bună dreptate romanul lui Fadeev o carte *despre el.*

Tipicul realității, care a devenit în roman tipicul imaginii artistice, este confirmat în mod neobișnuit de limpede, ca să spunem așa, de „biografia" romanului însuși.

Temeinica refacere a lucrării, după ce fusese terminată și începuse a-și trăi viața de sine stătătoare, a însemnat o muncă deosebit de grea pentru scriitor. Credeam că lui Fadeev îi va fi aproape imposibil să refacă *Tînăra Gardă,* pentru că la greutățile obișnuite se adăuga faptul că textul romanului se întemeiază

pe fapte istorice, reale, iar aceste fapte, după cît mi se părea, scriitorul le epuizase în prima formă a romanului, așa că, bănuiam eu, se va produce inevitabil o ruptură între cele scrise pe baza faptelor concrete-istorice și cele ce ar fi putut fi scrise pe baza imaginației, a ficțiunii pure.

Dar s-a întîmplat un lucru uimitor: faptele s-au dovedit a nu fi de loc „epuizate" de roman, realitatea a oferit un belșug atît de mare de documente, de mărturii, încît completarea canavalei faptice a evenimentelor de la Krasnodon — dar de data aceasta nu pe linia membrilor *Tinerei Gărzi,* ci tocmai pe linia „rolului conducător, educativ al partidului" — această completare a putut fi integrată organic romanului, adică la fel de apropiată de realitate.

Astfel, în noua redactare a romanului, autorul a extins și a ridicat la o mare înălțime, justă istoricește, rolul eroilor principali — bolșevicii Filipp Petrovici Liutikov și Ivan Fedorovici Proțenko, conducătorii organizațiilor ilegale din Krasnodon.

Activitatea lor a fost tipică pentru epoca eroică a Marelui Război pentru Apărarea Patriei, pentru comuniștii din vechea generație, pentru „tovarășii mai în vîrstă", care au trecut prin măreața școală a lui Octombrie, așa cum tipică a fost abnegația membrilor *Tinerei Gărzi,* care au luptat sub conducerea bolșevicilor. Eroismul vieții a contribuit, a ajutat la crearea poemului eroic despre viața eroică. Refacerea organică a romanului, care mi se părea imposibilă, a devenit o amplă muncă scriitoricească a cărei îndeplinire a depins de măiestria și voința scriitorului.

Fadeev aparține acelui gen fericit de scriitori care sînt pe deplin conștienți de adevărul că arta aparține poporului. Conștiința acestui adevăr îi servește drept izvor de inspirație și îi insuflă scriitorului curajul și forța morală care îl ajută să rezolve cele mai grele probleme.

Curajul artistului este o trăsătură caracteristică lui Fadeev. El știe să respingă ceea ce consideră a fi mai prejos de cele mai bune posibilități ale sale — așa s-a întîmplat cu nuvela *Revărsare.* El știe să gă-

sească în el energia care să-i trezească acel simț al noului în muncă ori de cîte ori trebuie să obțină o calitate superioară a acestei munci. Așa s-a întîmplat cu refacerea romanelor *Ultimul din Udeghe* și *Tînăra Gardă.*

Cu alte cuvinte, Fadeev știe să-și examineze lucrările în mod critic și, spre a le da o formă desăvîrșită, știe să-și însușească din critica obștească ceea ce e folositor lucrărilor sale.

Această atitudine consecvent principială față de chemarea scriitoricească a lărgit cercul activității lui Fadeev. Reprezentant recunoscut al scriitorilor sovietici, Fadeev devine și reprezentant recunoscut al poporului sovietic în cele mai înalte foruri ale statului nostru, ca și în organizațiile internaționale, unde este atît de necesar intereselor omenirii să fie auzit glasul Uniunii Sovietice.

La Paris, la Congresul pentru Apărarea Păcii, Fadeev a spus că conștiința cetățenească nu-i îngăduie scriitorului sovietic să se țină la o parte de cea mai măreață mișcare a vremurilor noastre — lupta pentru pace. Această convingere ne este comună tuturor, și cu toții ne putem mîndri că conștiința îndatoririlor noastre sociale de scriitori are drept sol la tribuna internațională cea mai umană și cea mai scumpă nouă, la tribuna luptei pentru pace, pe Alexandr Fadeev.

Lunga și bogata cale pe care a străbătut-o Fadeev este proaspătă în memoria scriitorilor sovietici din vechiul „contingent“, din care face parte și el. Și calea aceasta este foarte frumoasă. Este frumoasă prin faptul că și în zilele marilor sărbători ale literaturii noastre, cînd ea se poate bucura de succesele sale, cît și în zilele grele, cînd trece prin crizele dezvoltării sale, suferă insuccese, comite greșeli, Fadeev se află alături de ea prin întreaga-i fire de artist. Această cale este frumoasă și pentru că în mijlocul nostru, în comunitatea multinațională a scriitorilor, în uniunea noastră, care cuprinde cele mai variate personalități, Fadeev știe să vorbească sincer și deschis despre fenomenele artei, oricît de complexe sau

de simple ar fi ele. Prin exemplul muncii sale, prin încrederea sa în măreața însemnătate revoluționară a muncii scriitorului pentru popor, el dă dovadă de o atitudine cinstită față de menirea artistului.

În aceasta constă adevărata tovărășie, autentica prietenie din rîndurile noastre. De aceea noi nu ne mulțumim să acordăm numai o înaltă prețuire lui Fadeev ca scriitor, ci îl și numim, cu dragoste și respect, prietenul nostru.

1951

2

Cînd a apărut acum treizeci de ani nuvela lui Alexandr Fadeev *Infrîngere,* atît literatura noastră cît și noul nostru cititor au recunoscut de îndată în autorul ei un talent proaspăt și foarte promițător. Fadeev s-a dovedit, prin această nuvelă, un scriitor pe deplin conștient de măreața însemnătate a tradițiilor literaturii clasice ruse în realizarea unei imagini artistice a omului epocii socialiste, a luptătorului pentru orînduirea sovietică, populară.

Arareori la un alt scriitor s-au împletit atît de strîns viața artistului cu viața revoluționarului. Copil aproape, s-a aruncat cu abnegație în bătălia cu dușmanii comunismului, iar cînd a atins vîrsta de numai douăzeci de ani, a pus mîna serios, muncitorește, pe condei. De atunci, întreaga sa experiență de luptă, dobîndită în focul războiului, întreaga cunoaștere căpătată de pe urma încercărilor vieții, a căutat să le toarne în figurile bine realizate de muncitori, în figurile de partizani, tineri și tinere pe care-i cunoaștem din minunatele sale cărți.

E un talent sobru, clar, un talent ce meditează, cumpănește. Și totodată un talent plin de însuflețire, avîntat, străbătut de accente lirice.

Tinerețea lumii — iată tema principală a celor mai vii pagini ale romantismului revoluționar și ale liri-

cii lui Fadeev. A fost liric cînd a scris despre eroii săi, mici ca vîrstă, dar mari ca suflet. A fost romantic cînd a visat la viitorul eroilor săi, zugrăvind în mod realist măreția jertfelor lor pentru victoria revoluției.

Sobrietatea și entuziasmul, iată caracteristicile glasului scriitoricesc al lui Alexandr Fadeev.

Vorbesc de entuziasmul scriitorului care descoperă o temă nouă. Mi-l amintesc — tot cu vreo treizeci de ani în urmă — cînd mi-a expus cu curaj ideea romanului său despre Extremul Orient, care apoi, pe căi sinuoase, s-a transformat în epopeea *Ultimul din Udeghe*. Îmi amintesc ce-mi povestea atunci cînd zămislea cu un avînt furtunos, ca de ofensivă militară, romanul *Tînăra Gardă*, cînd se entuziasma de succesele obținute, sau cînd sfărîma și înlătura curajos, printr-o muncă înflăcărată, piedicile ce-i stăteau în cale.

O asemenea dăruire de sine în muncă, o asemenea ardoare entuziastă a scriitorului sînt de neconceput dacă le socotim izvorîte numai din dragoste pentru arta proprie. Ea nu poate să se nască decît din dragoste pentru arta întregii literaturi, dragoste care nu poate fi simulată dacă nu există.

Alexandr Fadeev era dotat cu o mare sensibilitate față de artă. Iubea cu pasiune teatrul, muzica, pictura, iubea cuvîntul omenesc și omenos.

Și sînt convins că iubea mai mult și mai duios decît orice poezia. Nu întîlnești prea des la un prozator pasiunea de a citi versuri. Fadeev citea versuri cu pasiune, le asculta așa cum un muzician ascultă orchestra, le aprecia așa cum un poet apreciază pe poeți.

Avea o excepțională memorie pentru frumos: știa multe cîntece, versuri, proză, putea repeta cuvînt cu cuvînt pagini întregi din operele marilor scriitori, filozofi și oameni politici. Cunoștea conținutul a numeroase cărți, cunoștea o sumedenie de eroi după numele lor, zeci de literaturi după reprezentanții lor cei mai de seamă.

Toată această lume ce popula memoria sa nu era o bibliotecă în care zac neconsultate cărțile, nu era un

catalog împăienjenit, această lume era sufletul activ al artistului care trăiește pentru poporul său.

Fadeev știa să-și cîștige prieteni și știa să fie prieten. Are nenumărați prieteni în toate republicile noastre sovietice frățești, ca și peste hotare — printre scriitori, oameni de știință, oameni de artă, artiști. Cine își amintește de întîlnirile internaționale din primul deceniu de după război, la care participarea era impresionantă, acela știe cîte zile și nopți fără întrerupere a consacrat Alexandr Fadeev muncii însuflețite și grele de cucerire a unor noi și noi prieteni pentru mărețul, harnicul și muncitorul nostru popor sovietic. Acest merit al lui Fadeev nu-l vom uita nici noi, tovarășii lui, nu-l vor uita nici oamenii de cultură din toate celelalte țări.

Dar Fadeev a știut să-și cîștige prieteni care nu se numără cu miile în rîndurile intelectualității, ci cu milioanele în rîndurile maselor populare. Acești prieteni sînt cititorii lucrărilor sale minunate, înflăcărate, ce te învață să lupți pentru fericirea tuturor popoarelor. Împreună cu noi, prietenii-cititori îi aduc lui Alexandr Fadeev prinos de recunoștință, luîndu-și rămas bun de la el.

Dincolo de hotarul tragic care, neîndurător și crunt, ne desparte de Alexandr Fadeev, el va rămîne în conștiința noastră așa cum a fost înainte — vesel, frumos, strălucind de culorile vieții, cu neuitatul său rîs sonor revărsîndu-se în cascade, prieten, tovarăș, scriitor cu un talent minunat, cîntărețul oamenilor sovietici curajoși și înzestrați cu o mare bogăție sufletească.

16 mai 1956

NIKOLAI TIHONOV

Dacă ar trebui să numesc pe cel mai desăvîrșit caracter care l-am întîlnit în generația sovietică de scriitori, l-aș numi pe Nikolai Tihonov. Miracolul unei consecvențe psihice s-a imprimat în însăși înfățișarea acestui om: și acum douăzeci de ani, el arăta așa cum arată azi — uscățiv, zvelt, cărunt, cu ochii strălucind în jocul grăbit al mușchilor aspri și puternici ai feței. Exploziile înfundate ale rîsului lui Tihonov răsunau în discuțiile noastre la fiecare întîlnire și aveau în ele un fel de bruschețâ militară, aduceau cu niște împușcături — dar întotdeauna răsuna în ele ceva vesel, un ton de hotărîre dîrză.

Și în felul cum ne citea versurile sale era ceva milităresc. Versul lui scurt exploda sacadat și amenințător, răsunînd cu un vuiet surd în adîncul pieptului său ce respira grăbit. Cînd citea o poezie, o citea întotdeauna repede, parcă alerga, se avînta spre sfîrșit și, după ce o isprăvea, ne cuprindea cu privirea-i radioasă, și ne întreba pe toți, zîmbind, cu tot elanul său: ei, ce ziceți? Dacă el însuși găsea în versuri ceva imperfect, neizbutit, izbucnea cel dintîi într-un hohot de rîs, dîndu-ne nouă tuturor tonul, spunîndu-ne parcă: asta e numai o încercare, așteptați, o să vedeți, mîine o să scriu o adevărată poezie!

Zbura năvalnic înainte, spre noi și noi biruinți, consumînd, înghițind un număr atît de impresionant de material de o varietate uriașă, încît aceste grămezi de observații, de cărți, de impresii, acești munți de hîrtie mîzgălită ar fi ajuns pentru o întreagă școală poetică.

Dar calea dezvoltării sale literare nu seamănă de fel cu un cablu de telegraf. În intimitatea creației sale Tihonov a făcut amețitoare explorări pe planeta Poeziei. Cărările călătoriilor, pribegirilor, cercetărilor sale în domeniul creației s-au împletit și învîrtejit întocmai ca și înseși răspîntiile autenticelor sale peregrinări de-a lungul țării noastre.

A scris și a publicat o nuvelă încă înainte de revoluție. Apoi s-a consacrat într-atît versurilor, încît se părea că niciodată nu se va mai întoarce la proză. Nu-i plăcea să amintească de prima lui nuvelă, și nimeni nu putea bănui atracția lui pentru narațiune după ce *Hoarda* și *Braga* dovediseră o stăpînire desăvîrșită a versului. Dar pe neașteptate ne-am trezit cu cîteva povestiri ale lui, într-o proză frumos cizelată și, din clipa aceea, atras puternic de subiecte neobișnuite, Tihonov a început să scrie nuvelă după nuvelă.

Acel care îl va studia pe Tihonov se va lovi nu numai de schimbările neașteptate ale pasiunilor poetului pentru diferite genuri literare, ci și de șerpuitoarele sale căutări în domeniul formei din cadrul fiecărui gen.

Și cu toate acestea Tihonov rămîne cel mai hotărît caracter poetic în literatura rusă sovietică, pentru că nimeni ca el nu a fost la noi atît de credincios unei teme odată găsite și atît de devotat misiunii preferate. Această temă este lupta revoluționară, iar misiunea este căutarea eroului.

Încă în *Hoarda* — o carte mică cu un mesaj mare, foarte apropiată unei generații întregi de participanți la evenimente al căror ecou încă n-a amuțit — a țîșnit acel spirit dîrz care se aprinde apoi în fiecare rînd scris de Tihonov. *Hoarda* era un bilanț al războiului, rostit într-o limbă poetică cu un puternic accent revoluționar. Spiritul marțial era noua calitate

a acestor versuri. Tihonov, găsind înrudirea dintre arma frontului și arma poeziei, stranie și rară înrudire pentru tradiția rusă, a închegat astfel frăția dintre bătălie și poezie.

Gorki, desigur, a deslușit de îndată acele alămuri ce răsunau în uriașa orchestră și a început să caute sunetul lor metalic pretutindeni unde putea fi auzit.

Într-una din primele scrisori pe care mi le-a adresat, Gorki scria: „Versurile lui Tihonov, pe care am avut prilejul să le citesc, mi-l zugrăvesc pe autor ca pe un om cu un talent excepțional, deși scrie uneori prost: astfel, de pildă, poemul despre băiețașul indian. Tih[onov] a publicat oare versuri? N-ar vrea să mi le trimită? Întreabă-l."

Ceva mai departe, în aceeași scrisoare, Gorki îmi scrie despre fenomene caracteristice vremurilor noastre și, numindu-i pe Toller [1], Sherwood Anderson [2], Rolland, Pirandello [3], vorbește și despre Tihonov, „care posedă o trăsătură uimitoare: el trăiește în goană și sare peste tot ceea ce lăuntric îi stă în cale."

Într-o altă scrisoare, Gorki întreabă din nou: „Ce se aude cu Tihonov? Nu-mi va trimite oare cărticelele lui? Versurile lui sînt minunate."

Iar mai tîrziu, într-o altă scrisoare: „Am primit cărțile lui Tihonov. Vreau să te rog să-i transmiți salutul meu cel mai sincer și admirația mea; foarte frumos, foarte armonios se dezvoltă acest poet, un poet adevărat, pe cît se vede."

Da, el este un poet adevărat, dacă acest cuvînt definește unitatea dintre viața sufletească a poetului și

---

[1] *Ernst Toller* (1893—1939) — scriitor german progresist, militant social. A luat parte în aprilie 1919 la crearea republicii sovietice bavareze (n. ed.).

[2] *Sherwood Anderson* (1876—1941) — scriitor american. Cele mai valoroase romane ale sale cuprind tablouri realiste ce demască legenda „prosperității" capitalului american. Influența literaturii decadente limitează caracterul realist al operei sale (n. ed.).

[3] *Luigi Pirandello* (1867—1936) — scriitor italian. În povestiri și romane a zugrăvit descompunerea morală a burgheziei. Piesele sale sînt pătrunse de idei decadente, despre caracterul iluzoriu al vieții reale și despre realitatea iluziilor (n. ed.).

munca lui cotidiană, dacă înseamnă lipsa oricărei discordanțe.

Mi s-a părut întotdeauna că Tihonov nu s-ar simți bine într-o vreme încremenită în formele ei. Cînd a luat sfîrșit războiul civil, și poetul a început să urmărească cum se împrăștiau și parcă dispăreau în mijlocul mulțimii de vestminte civile obișnuitele mantale ale ostașilor Armatei Roșii, l-a cuprins mîhnirea, ceea ce i se putea citi pe față. Eroul romantic; sintetizat și desăvîrșit în chipul oșteanului, rămînea, parcă, în trecut. Tihonov nu s-a putut împăca cu această tristă despărțire. Era încredințat că sub nenumăratele înfățișări și chipuri noi din zilele obișnuite de pace, trăiește și prinde puteri bunul său prieten și tovarăș de luptă — inteligentul comandant de oști, neobositul soldat, ori pur și simplu flăcăul viteaz și bătăios.

Pornind în *Căutarea eroului* (așa și-a intitulat el una din cărți) în negura și în cacofonia n.e.p.-ului, Tihonov a trăit în repetate rînduri clipe de dezamăgire: unii din foștii călăreți descălecaseră, lepădaseră tăișurile tocite ale săbiilor și începuseră să moșmondească deasupra unor vechi mese de tîmplărie.

Atunci poetul s-a echipat de drum pentru Munții Caucaz și Asia Mijlocie. Dinspre locurile pe care le cunoștea din cărți mai bine decît orice geograf, ajungeau pînă la el răcoarea trecătorilor de munte, vînturile ghețarilor, zvonul cascadelor.

Începînd cu acești ani, Tihonov și-a trăit viața bătînd drumurile și înghițind cărțile. Se angajase într-o adevărată cursă a excepționalului, pe care omul sau natura puseseră pecetea neobișnuitului. Escaladarea munților era succedată de escaladarea mormanelor de cărți. Scriitorii noștri noi nu rezistau la o comparație cu Gorki, în ceea ce privește dorința de a afla ceva nou, curiozitatea pentru inedit. Trebuie să ne recunoaștem atît nepăsarea noastră cît și lipsa de curiozitate. Numai Tihonov se putea asemui, în ce privește dorința de a afla ineditul, chiar cu Gorki. El acumula, acumula mereu fapte, cunoștințe, își dezvolta inventivitatea și imaginația cu sîrguința și stă-

ruința comandantului de oști, care se pregătește de campanie.

Și iată că încă de pe atunci, cu mulți ani înainte de începutul celui de-al doilea război mondial, se putea prevedea cu precizie că, în momentul cînd va răsuna goarna, scriitorul cel mai pregătit pentru campanie va fi Nikolai Tihonov.

Așa s-a și întîmplat. În campania împotriva finlandezilor albi, Tihonov a pornit bine înarmat. Eroii poemelor și poeziilor sale, povestirilor și nuvelelor sale, „Caii de război" au reînviat și au pornit în marș. Și astfel au străbătut, împreună cu cîntărețul lor, pădurile acoperite de gheață ale Kareliei și Finlandei și după mai bine de un an, împreună cu el, s-au aliniat în front pentru neasemuita apărare a Leningradului.

Tihonov este un scriitor revoluționar din toate punctele de vedere: prin însușirile versului său sublim și sincer, prin caracterul gîndirii, neînfricate și întreprinzătoare, prin atașamentul față de arma ostășească, prin priceperea sa în arta militară. El schimbă fără șovăială un gen de armă cu altul. Renunță fără teamă la vers, la poezie și devine gazetar, publicist. Factura sa sufletească este veselă, ochiul său — precis, spiritul său tovărășesc — încercat în focul luptei.

El este un Denis Davîdov[1] al poeziei ruse din epoca sovietică. Ca și pentru Denis, patria este mai presus de orice, ca și la Denis, talentul lui se înflăcărează la contactul cu armata pe care o slujește cu credință.

Uimitoare sînt bogățiile adunate de Tihonov în memoria sa de poet!

Nutrește un vis la care revine mereu cînd rămîne de unul singur cu nestăvilita-i imaginație — visul de a scrie un roman, de a scrie o carte mare, visul de a crea o lucrare epică de proporții care să îmbrățișeze într-un tot armonios toate faptele mărețe, încă

[1] *Denis Davîdov* (1784—1839) — scriitor. În 1812 a organizat și a comandat primul detașament de partizani împotriva francezilor. A scris poezii patriotice, fabule etc. (n. ed.).

împrăștiate, pe care ochiul său le-a adunat în răstimpul a patru războaie.

Cea mai de seamă însușire a talentului lui Tihonov — adunarea de observații — urmează să se îmbine cu calitatea pe care Tihonov vrea s-o trezească în el pe deplin : sinteza artistică.

Își va concretiza oare Tihonov visul ? E clar că trebuie să și-l împlinească, pentru că e visul lui și pentru că e înzestrat cu o însușire foarte rară, atît de minunat definită de Gorki : el sare peste tot ceea ce lăuntric îi stă în cale. Priceperea sa de a birui astfel piedicile este de asemenea ceva ostășesc, poate o iscusință militară.

El va contopi într-un tablou sintetic chipurile eroice ale poporului rus, care trăiesc în cele mai bune lucrări ale sale. In acest tablou va fi zugrăvită poetic dezvoltarea caracterului popular în epoca măreților furtuni. Ne vom opri îndelung în fața acestui tablou, meditînd asupra istoriei poporului nostru.

Il vom privi atunci pe Nikolai Tihonov inclus istoricește în tabloul făurit de el însuși.

1943

ILYA EHRENBURG

Ehrenburg este tovarășul nostru de muncă și de viață, un artist-contemporan, un eminent publicist sovietic și militant pe tărîm social, care și-a consacrat toată pasiunea temperamentului și talentului său literar luptei pentru colaborarea popoarelor în apărarea păcii. Drumul pe care l-a parcurs ca scriitor este deosebit de original și pitoresc.

Fiind de o vîrstă cu Ilya Ehrenburg, pot spune că istoria mondială l-a silit la tot felul de meditații, cam încă de pe vremea campaniei anglo-bure, că-și amintește de impresia puternică pe care a avut-o asupra rușilor așa-numita răscoală a „boxerilor" din China, și că, fără o consultare prea sîrguincioasă a documentelor, ar putea scrie chiar un roman despre epoca Liaoianului, Mukdenului, Port-Arthurului, Țușimei [1].

Ce aș putea spune despre primul război mondial? Pînă la această perioadă, Ehrenburg își însușise cunoștințe practice de activitate revoluționară, cunoscuse faimoasa închisoare Lukianovka din Kiev, gustase pîinea amară a emigrantului politic, scrisese de mult versuri.

[1] Este vorba de războiul ruso-japonez din 1904—1905 (n. t.).

Cred că primul război mondial a fost evenimentul care și-a pus, mai puternic decît toate zbuciumele, amprenta neagră pe conștiința și inima artistului. Tocmai generația celor care aveau atunci douăzeci, douăzeci și cinci de ani a fost aceea care s-a cutremurat sufletește trăind înfrîngerea și înjosirea celor mai umane, celor mai cinstite nădejdi ale tinereții. Martori ai bestialităților sîngeroase ale tîlharilor în luptă pentru împărțirea lumii, martori ai morții absurde a unora din tovarășii lor, ai descompunerii și decăderii altora, tinerii din perioada celor patru ani de război și-au pierdut în majoritatea lor încrederea în ei înșiși, considerîndu-se o „generație distrusă". Că erau o generație distrusă, căutau să-i convingă în toate chipurile cei care îi distruseseră, și căutau să-i convingă nu fără interes, căci ei știau că nu există decît o singură cale de salvare — calea revoluției — de care se temeau, deoarece arma revoluției era îndreptată tocmai împotriva celor vinovați de distrugerea tinerei generații în războiul mondial.

Tragedia războiului și-a pus amprenta pe scriitori care au pășit atunci în literatură. Toate genurile de disperare s-au ivit în acea perioadă în conștiința poeților. Uneori era disprețul față de recenții zei și idoli, fără deosebire, alteori teama de viitor, și nu o dată chiar și răzvrătirea împotriva a tot ce era pe lume.

Încă din tinerețe, Ehrenburg adunase o rezervă uriașă de observații, pe care le înmulțea mereu. Imaginația sa, avînd să prelucreze un material atît de bogat de observații, se aprindea, și dacă Ehrenburg nu ar fi lucrat neîncetat, așa cum atît de strălucit știe el să lucreze, cred că l-ar fi mistuit observațiile, așa cum prisosul de zahăr mistuie organismul.

Ehrenburg și-a adunat materialul de observații fie nemijlocit, direct din viață, în cercul oamenilor simpli sau mai puțin simpli, fie prin prisma mediului pe care l-aș numi atmosfera lui Ehrenburg, creată prin contactul cu tot felul de literaturi și publicații, cu curente artistice și politice de toate nuanțele.

De unde a venit acel Ehrenburg pe care îl auzim, îl vedem, îl simțim azi?

În artă, în literatură, la fel ca și în viață, nimic nu se naște spontan — totul crește din solul său, avîndu-și rădăcina proprie. Dacă mă cucerește vreo pînză a unui pictor, vreau să aflu ce-a creat artistul înainte, cum a învățat, cum a pictat înainte de a făuri următoarea pînză. Și dacă azi nu mă pot smulge de sub farmecul unor pagini de-ale lui Ehrenburg, mă întreb: din ce semințe a încolțit arta sa?

În perioada timpurie a literaturii sovietice, cînd multe din roadele ei erau încă în germen, Ehrenburg oferea neobișnuit de repede cititorului tot ce adunase ca gîndire și sentiment, și tot atît de repede aduna observații noi. În vreo trei-patru ani a publicat cel puțin șase cărți mari, dintre care primele patru i-au atras o bogată literatură critică extrem de pasionată. Romanele lui erau de o puternică actualitate, și critica a remarcat acest lucru, precum și felul cum își reprezintă Ehrenburg contemporaneitatea.

Primele sale cărți se aflau de mult în biblioteci, cînd a apărut în literatura sovietică un mare roman, care a pus pe primul plan al narațiunii zugrăvirea artistică a noului erou al contemporaneității — era romanul *Ceapaev* de Dmitri Furmanov. Cititorul nu cunoștea încă *Torentul de fier* de Serafimovici, iar de *Înfrîngerea* lui Fadeev literatura noastră era despărțită cu aproape o epocă întreagă.

Furmanov a dat criticii primul criteriu sigur în exigențele ei față de scriitorii preocupați de zugrăvirea eroului vremurilor noi, criteriu de mult căutat și de care ducea lipsă literatura sovietică. Deși critica fusese uneori chiar entuziastă față de romanele și nuvelele din acea vreme scrise cu talent — primul volum din *Calvarul* de A. Tolstoi, *Partizanii* și *Trenul blindat* de Vs. Ivanov, *Căderea Dairului* de A. Malîșkin — ea s-a pronunțat totuși într-un singur glas pentru a arăta cît de vulnerabile erau toate aceste opere în zugrăvirea eroului pozitiv.

Știm că lupta pentru redarea artistică a unui asemenea erou continuă și azi, și va continua mereu. Se schimbă, se dezvoltă eroul din viața de toate zilele, se schimbă chipul său în artă, și arta însăși, sub puternica sa inspirație, caută să redea cît mai desăvîrșit acest chip, antrenînd astfel în viitor pe eroul zilei de azi.

Dar la începutul deceniului al treilea numai cîțiva scriitori încercaseră să rezolve această problemă. Mai toți scriitorii își închipuiau că ea mai poate fi amînată atîta timp cît viața nu va crea ea însăși un erou contemporan într-o formă cristalizată. Pe atunci nimeni, în fară de Furmanov în eroii săi, nu găsise încă soluția acestei probleme. Exista convingerea că în conștiința nouă, abia *în dezvoltare,* nu apucase să se cristalizeze încă viitorul *tip* al acestei conștiințe noi. De pildă, și eu eram convins că atîta timp cît materialul nu s-a sedimentat, artistul nu e în stare să-l înfățișeze viu, eram convins că materialul se va risipi printre degete, ca nisipul uscat, care se scurge din mîini cu cît strîngi mai tare pumnul. Critica s-a ridicat aproape în unanimitate împotriva unei asemenea păreri.

„Unde este eroul contemporaneității?" — această întrebare se punea tot mai acut în fața scriitorilor. Aceasta a și fost principala întrebare, printre alte zeci, cu care critica l-a asaltat, pur și simplu, pe Ehrenburg.

E puțin probabil ca vreun alt scriitor să fi fost gratificat atunci de critică cu un număr atît de mare de epitete ca Ehrenburg. Critica nu i-a cruțat nici o particularitate a scrierilor sale de vreun „ism"; în frunte cu individualismul se înșirau estetismul, scepticismul, pesimismul, nihilismul.

Scrierile lui Ehrenburg cuprindeau oare asemenea particularități? Da, într-adevăr, unele din ele existau realmente.

Cred că principala particularitate a prozei lui Ehrenburg din perioada aceea — scepticismul ei — decurgea, în primul rînd, din neîndoielnicul caracter satiric al talentului său, în al doilea rînd

se datora țintei principale a loviturii sale satirice: demascarea burgheziei, a lumii capitalismului închegată de ea; el condamna această lume la pieire, vedea Occidentul în agonie. Cum s-ar fi putut desprinde de aci optimism?

Anticipînd, aș vrea să spun că tocmai în aceasta constă trăsătura cea mai de preț a crezului scriitoricesc al lui Ehrenburg: în faptul că niciodată, încă din tinerețe, el nu și-a făcut iluzii și nici în cititori nu a sădit iluzii cu privire la posibilitatea însănătoșirii capitalismului; era ferm convins că orînduirea capitalistă își va găsi sfîrșitul în focul revoluției. El spunea atunci și spune și acum burgheziei: ești pe patul de moarte, părăsește scena, de mult lumea nu se mai lasă înșelată de „sulemenelile“ tale.

Scepticismul lui Ehrenburg față de societatea în agonie a cuprins în întregime primele sale opere, el s-a răsfrînt asupra întregii sale tonalități; și la aceasta a contribuit o altă particularitate a talentului său: ironia. Ea răsună la Ehrenburg arareori ca un zîmbet; în ea se ascunde o provocare, ea nu biciuiește mai puțin decît satira și adesea sugerează ca din întîmplare interpretarea pe care autorul o dă obiectului la care se referă. Într-o povestire din ciclul *Treisprezece pipe,* Ehrenburg se ironizează chiar pe el însuși, vorbind despre „epoca marilor iluzii... cînd oamenii luau... frunzele de varză drept tutun, iar cărțile lui Ehrenburg drept literatură de salon“. La prima vedere aceasta ne apare ca un zîmbet al scriitorului. De fapt, însă, Ehrenburg a refuzat în mod serios ca proza lui să fie considerată „literatură de salon“ în sensul școlăresc pe care-l dă acestui termen manualul lui Savodnik. Această ironie ascunde un întreg program, deoarece Ehrenburg a muncit la crearea unei proze noi — o proză a indignării și, aș spune, chiar a intransigenței operative față de fățărnicie și minciună. Știm cît de mari sînt în prezent succesele pe care le-a repurtat în această direcție.

Și cînd mă gîndesc la sămînța din care a crescut Ehrenburg cel de azi, ajung la convingerea că ne-

garea dreptului burgheziei de a domina atît în lumea materială, cît și în cea spirituală era de foarte mult timp sămînța rodnică a măiestriei lui.

Vă amintiți oare de mister Cool din primul roman al lui Ehrenburg, care a stîrnit atîta vîlvă[1]? Mister Cool a dat ordin să se ștanțeze pe proiectilele de tun fabricate în uzinele sale o ramură de măslin, simbol al păcii. Mister Cool prosperă și azi, la treizeci de ani după apariția romanului lui Ehrenburg. El tocmai a trimis mărfurile sale dincolo de ocean, spre a fi plasate oricum, fie și printre cumpărători faliți; în același timp, un comis-voiajor de-al lui călătorește prin Europa apuseană, iar un altul prin Asia. Proiectilele lui mister Cool, cu ramura de măslin a păcii, explodează acum deasupra Coreei.

De cîte ori și cu cîtă iscusință, în decursul acestor treizeci de ani, nu i-a disecat Ehrenburg pe toți acești misteri Cooli în fața cititorilor? În impresionanta muncă a satiricului pana devine cu timpul parcă tot mai caustică, și politicienii, speculanții, instigatorii la ucideri în masă au trebuit să înghită, vrînd-nevrînd, destul din otrava preparată de verva spirituală și mînia lui Ehrenburg.

Pamfletele lui se ridică, cu tot caracterul lor concret, pînă la generalizare; cînd judecă pe vreun adversar al păcii, ți se pare că întregul lagăr dușman se află pe banca acuzaților. Și dușmanii se ascund — nu exagerez cu nimic: altminteri, de ce ar închide atîtea state granițele în fața lui Ehrenburg? Întradevăr e ridicol. „Ajutor! Ehrenburg vine la noi!" strigă apărătorii ba englezi, ba francezi, ba elvețieni ai moravurilor burgheze. În zadar — ar spune Ehrenburg — pichetele de grăniceri nu au salvat încă pe nimeni de dispreț și de zeflemisire.

Ce înseamnă să închizi granița în fața unui scriitor?

Vă mai amintiți de scenele legate de execuția comunistului Andrei Lobov (de altfel, unul dintre

[1] Este vorba de romanul *Aventurile extraordinare ale lui Julio Jurenito*, apărut în 1921 (n. ed.).

primii eroi „pozitivi“ ai lui Ehrenburg) ? Condamnat de un tribunal parizian, Lobov a trecut prin toate procedurile cu care fățarnica justiție franceză își chinuie victima: ultima toaletă a condamnatului — frizerul înainte de execuție, abatele cu evanghelia într-o legătură de piele de șagrin, „principalul maestru al orașului Paris“, călăul François Beauchant, virtuozul „văduvei de fier“ — ghilotina[1]. Acest tablou satiric extrem de puternic a fost oare scris de Ehrenburg pentru că nu i-a fost închisă „granița“ și a putut vedea cu propriii lui ochi aceste procedee batjocoritoare? Dar dacă „granița“ i-ar fi fost închisă? Ar fi putut oare să compună Ehrenburg o odă dulceagă în cinstea acestei respingătoare mîrșăvii?

In Ehrenburg s-a dezvoltat consecvent și cu tot mai multă putere satiricul și demascatorul. Talentul cu puternic accent negativist s-a transformat într-o valoare pozitivă, într-un talent îndreptat împotriva răului și nenorocirilor din lumea capitalistă.

Dar a fost și altă sămînță în acest talent, o sămînță ce a încolțit anevoie pe un sol arid și a dat la început mlădițe inegale, nesigure.

După cîte înțeleg, cititorii au fost atrași în mod deosebit în proza lui Ehrenburg de generalizările lui, de dorința lui de a înțelege și de a prezenta întregul univers uman, trecînd din verigă în verigă, la lanțul întreg, de la om — la omenire. Ehrenburg este un scriitor de factură filozofică. Fără a emite judecăți și a trage concluzii ar fi fost probabil plictisitor pentru el să scrie un roman. De aceea publicistica ocupă un loc atît de important în proza sa.

Problemele care, într-o formă variată, trec dintr-un roman al lui Ehrenburg la altul, s-au referit mai ales la armonia societății umane. Este oare posibilă această armonie?

In prima perioadă, această problemă a fost rezolvată, în fond, negativ. Dacă tînărul Ehrenburg ar fi meditat asupra omenirii doar în forme abstracte, ar

---

[1] In argoul francez, ghilotinei i se spune *la veuve* (văduva) (n. ed.).

fi trecut în rîndurile filozofilor pesimiști. Dar el este artist, și întunericul se risipește încetul cu încetul din paginile lucrărilor sale, se micșorează tot mai mult de la o carte la alta, ca atunci cînd răsare soarele.

Din punct de vedere ideologic, acest proces a fost legat de recunoașterea revoluționarului ca o realitate plină de vitalitate, de recunoașterea puterii constructive a revoluției. Pe plan literar aceasta s-a concretizat prin rezolvarea problemei eroului pozitiv. Atît într-o privință cît și în cealaltă era vorba de convingeri, de credință, de artă.

Ehrenburg știa foarte bine că eroul pozitiv există și că el este adevăratul erou; el admira puritatea gîndurilor și eroismului revoluționarilor. Aceasta se desprinde din toate cărțile sale, chiar cele mai sceptice.

Ehrenburg era de asemenea profund convins că orînduirea capitalistă, mîrșăvia vieții sociale generate de aceasta nu pot dura veșnic. În sprijinul acestei convingeri el aducea în toate cărțile sale nenumărate dovezi, pe cît de logice, pe atît de plastice. Lumea veche este condamnată. Revoluția o va mătura de pe fața pămîntului.

Dar ce-i rezervă omenirii viitorul? Este oare realizabilă armonia, ca urmare a victoriei revoluției? Ce lume va crea oare omului învingătorul?

Fără îndoială că fericirea există, chiar și pentru simplul fapt că omul o încearcă. Dar fericirea pe lume e puțină, neîndestulătoare, fiind acaparată de societatea criminală, monstruos orînduită; de aceea nu se poate respira în voie.

Dar cum poate fi înțeleasă fericirea viitoare? Nu se va pierde ea oare, în genere, în noua lume?

Prin firea lui, Ehrenburg este omul neobositelor căutări. El nu se poate împăca cu faptul că pe pămînt s-a așternut pe veci bezna. Bezna îl apasă, dar nu-l zdrobește. S-o risipească este o necesitate vitală. Este cu putință să nu se întrezărească totuși nici o rază de lumină? Poate, doar, în lumea senti-

mentelor curate. Există oare dragoste, compasiune, duioșie ?

Din ciclul *Treisprezece pipe* este excepțional de populară nuvela *Pipa comunardului,* scurt rechizitoriu la adresa burgheziei franceze. Micul Paul Roue, care scoate niște baloane de săpun dintr-o pipă de lut, pe o baricadă sfărîmată, cade prizonierul unui ofițer-versaillist ; iubita acestuia îl ucide pe băiețaș. Și aci, ca pretutindeni, răsună, mai puternice decît orice, mînia și ura scriitorului față de crimă, față de călăii vieții. Dar în nuvelă răsună și alt sentiment, înflăcărat, duios — dragostea pentru copii. Tot mai des apar în cărțile lui Ehrenburg scenele lirice, tot mai tare își ridică el glasul, combătînd cu multă stăruință concepția că lumea ar fi ajuns într-un impas din care nu mai poate ieși, și de aceea cheamă sentimentele umane în ajutorul lui.

Există un fel de legătură între soarta micului comunard Paul Roue și soarta fetiței din Kiev, din romanul *Furtuna,* care, cu păpușa în brațe, în mijlocul mulțimii condamnaților la moarte prin împușcare, se duce la rîpa Babei. Ce semnificație poate avea această imagine ? Este apelul artistului la sentimentul de dragoste al cititorului, și, prin urmare, încrederea artistului în noblețea sufletească a omului. Și această încredere șterge complet pesimismul. Ehrenburg a dat dovadă de o asemenea încredere, de pildă, în cunoscutele articole din anii Marelui Război pentru Apărarea Patriei, și ea a fost foarte bine înțeleasă de către cititorii-ostași.

Desigur că numai o încredere sentimentală, lirică, în puterea dătătoare de viață a dragostei ar fi mult prea puțin pentru a se putea răspunde la întrebarea : revoluția clădi-va ea oare lumea unei fericiri noi ?

Pentru Ehrenburg, perioada anilor treizeci a fost o perioadă de o însemnătate hotărîtoare. În acest deceniu, evenimentele au vădit o încordare tragică. Nu se mai putea trăi cu îndoieli nerezolvate, cu idei și sentimente nelămurite, neclarificate.

În romanele lui de la începutul deceniului al patrulea, Ehrenburg caută să pătrundă cît mai direct

și activ în viață, pentru a găsi orientarea strict indispensabilă scriitorului. Oamenii sovietici alcătuiau atunci un front unit, cuprinzînd milioane de constructori ai socialismului. Cuvîntul „cincinal“ făcuse înconjurul pămîntului, ca un simbol al lumii noi. În patria sa, acest simbol era o realitate a muncii biruitoare.

Ehrenburg a văzut că aceeași măreție sufletească ce-l face pe revoluționar să înalțe baricade îl însuflețește și în munca creatoare; că există pe lume o țară în care fericirea e plină de înțelepciune, în care se clădește, cu devotament, pentru toți, și — mai mult chiar — că se clădește tocmai acea fericire, cu farmecul ei viu, cu toate bucuriile mari și mici, pe care scriitorul a socotit-o întotdeauna drept marele bun al vieții pe pămînt.

În locul orînduirii monstruoase nimicite de revoluție s-a ivit o viață care oferea perspectiva făuririi unui om armonios, demn, într-o societate demnă, armonioasă. Și dacă era încă greu și complicat să fie redate plastic bătăile inimii noi, abia surprinse, gîndirea însă a și izbutit să tragă concluzia mult căutată: da, revoluția înseamnă construcție, realizare!

În cuvîntarea sa la Congresul unional al scriitorilor sovietici, Ehrenburg a făcut mărturisiri care confirmau adînca semnificație pe care a avut-o pentru el realitatea sovietică din primele cincinale. El a spus: „Nouă ne-a revenit deosebita sarcină de a înfățișa oameni care nu au fost încă niciodată înfățișați. Acest lucru îl așteaptă de la noi milioane de constructori din țara noastră. Acest lucru îl așteaptă de la noi și alte milioane de dincolo de hotare...“ Și mai departe: „Omul nostru nou este neasemuit mai bogat, mai subtil, mai complex decît umbra lui din paginile cărților...“ Apoi: „Un singur lucru e pentru mine în afară de orice îndoială: sînt un scriitor sovietic de rînd. Aceasta e bucuria mea, aceasta este mîndria mea.“ Și, în sfîrșit: „Noi nu ne mulțumim să scriem pur și simplu cărți, cu ajutorul cărților noi schimbăm viața, și aceasta ne sporește nespus de mult răspunderea.“

Așa cum în vîltoarea clocotitoare a vieții poporului a fost găsit răspunsul la problema filozofică cu privire la posibilitatea unei armonii, problemă care în primele cărți ale lui Ehrenburg a ocupat un loc de frunte, tot așa în scrierile sale următoare el a situat în centrul preocupărilor sale problema luptei societății sovietice pentru socialism, împotriva reacțiunii mondiale.

Satira nu dispare din arsenalul său scriitoricesc, dar Ehrenburg caută cu tot mai multă perseverență pe omul care merită atenția artistului pentru a fi dat ca pildă, deoarece „să schimbi viața cu ajutorul cărților" înseamnă să dai o pildă ce poate și trebuie urmată.

Eu nu trag un hotar de netrecut între principalele genuri în care scrie Ehrenburg — roman, articol, pamflet. În toate freamătă același suflet, prin toate răzbate același suflu. Este un scriitor neobișnuit, al cărui glas răsună cu puterea înflăcărată a unei chemări atît în carte, cît și în ziar. Pentru Ehrenburg nu există gen inferior și gen superior. Genul lui este cuvîntul-acțiune.

Pe fronturile eroicei Spanii republicane, la congresele internaționale din deceniul al patrulea pentru apărarea culturii împotriva fascismului, a răsunat, chemînd la acțiune, cuvîntul înflăcărat al lui Ehrenburg, și eroul nou, plin de ardoare, care și-a cucerit de la dușmani locul său în viață, îl silește tot mai mult pe dușman să se retragă și în cărțile lui Ehrenburg.

Ne este proaspăt în memorie Ehrenburg din epoca celui de-al doilea război mondial.

Romanul *Căderea Parisului* este romanul despre un prieten. Întreaga simpatie străveche și trainică pentru Franța marelui popor luptător, întreaga dragoste pentru acest popor prind glas parcă în această carte, care descrie tragedia Parisului. Și tot în paginile acestui roman clocotește întreaga ură față de Franța trădătorilor, nesățioșilor, josnicilor egoiști.

Putem afirma fără teama de a greși că romanul *Căderea Parisului* este primul roman în care Ehren-

burg a înzestrat pe eroii din popor cu o putere de gîndire adîncă și cu sentimente foarte bogate. O, desigur, și aci satira este ridicată la o asemenea înălțime, încît se contopește aproape cu realismul, atunci cînd zugrăvește pe fasciștii francezi care au deschis porțile minunatei lor țări hoardelor blindate ale lui Hitler. Dar eroii Frontului Popular, eroii din le Hâvre, Tours și Marseille, ostașii cinstiți ai patriei lor, viitorii luptători dîrzi ai Rezistenței trăiesc în carte o viață plină, căutînd să găsească și să apere adevărul lor, greșind uneori, îndreptîndu-și greșelile dar fără să trădeze vreodată Franța lor, Franța poporului.

Cît de des, în acest roman despre Paris, auzim numele: Uniunea Sovietică! Acest nume, atît de apropiat nouă, atrage tot mai mult pe oamenii care gîndesc, acolo, departe de hotarele noastre. Și noi știm că eroul romanului, Claude, este un erou al poporului francez, știm că el a scris într-adevăr pe zidul unei case din Parisul ocupat: „Hitler a început. Stalin va termina!“

Europa din *Căderea Parisului* nu mai este pentru Ehrenburg o Europă „în general“, așa cum adeseori apărea ea în fața ochilor noștri în primele sale romane. Nu, el și-a dat seama de mult că există două Europe, și-a dat seama că există două lumi, dar o singură omenire adevărată, una singură, pentru că cealaltă, lumea infamă a reacțiunii, nu merită numele de omenire.

Cînd Germania hitleristă a atacat mișelește patria noastră, la 22 iunie 1941, Ehrenburg a scris, în articolul intitulat *In prima zi*: „Războiul nostru sfînt, războiul pe care ni l-au impus cotropitorii, va deveni un război de eliberare a Europei înrobite.“

El nu se gîndea, desigur, la Europa „în general“, la o noțiune care cuprinde din punct de vedere geografic personaje ce-și vînd pentru cîteva fire gustoase de sparanghel patria lor cînd fascismului european, cînd celui american. El se gîndea anume la Europa popoarelor care luptă împotriva lui Hitler pentru propria-i eliberare.

Datorită victoriei Uniunii Sovietice, această Europă a popoarelor a fost într-adevăr eliberată, sau au sporit posibilitățile luptei sale pentru libertate.

Ehrenburg a străbătut o cale lungă, grea, dar sinceră, cinstită și glorioasă. El pășește și acum pe o cale cinstită și glorioasă. Îndoielile lui, scepticismul lui, generate de tragedia primului război mondial, temerile că armonia e irealizabilă — toate acestea au rămas în urmă. Au rămas în trecut numeroase teme, numeroase gînduri, la amintirea cărora Ehrenburg însuși ar zîmbi, de bună seamă. Dar din semințele sănătoase, găsite de Ehrenburg în cele dintîi căutări însuflețite ale adevărului, au răsărit în noile condiții de viață ale poporului sovietic arbori robuști, armonioși, și coroanele lor dau belșug de ramuri.

După o singură frunză, recunoaștem arborele. După un petec de ziar, după o pagină de carte deschisă la întîmplare, cititorul ghicește de îndată — e Ehrenburg.

Pasiunea slovei sale se simte în fiece rînd. Și răsunetul rîndurilor sale zboară departe, pe pămîntul sovietic, și pe pămînturile multor popoare. Nu întîmplător Ehrenburg este atît de unanim salutat la întîlnirile internaționale, e salutat ca un prieten, ca un ostaș încercat pe frontul adversarilor războiului și ca un artist ale cărui cărți răspund celei mai de seamă cerințe a prozei: ele cuprind multe idei, și aceste idei sînt închinate fericirii și păcii între popoare.

1951

VIACESLAV ŞIŞKOV

Fiecare carte are soarta ei, e lucru știut de mult. Și fiecare scriitor își are soarta sa. Unele biografii literare încep de pe băncile școlii, iar pe la patruzeci de ani scriitorul lasă în urma lui tot ce a fost în stare să creeze mai bun.

Viaceslav Iakovlevici Șișkov a început abia la patruzeci de ani să facă primii pași pe drumul literaturii și avea să se afirme abia mai tîrziu.

Experiența sa de viață a acumulat-o în mijlocul poporului, și împreună cu poporul, cu muncitorii din Siberia, el a dus o viață aspră, dar, poate, cea mai înălțătoare: viața unui căutător de drumuri noi, a unui deschizător de meleaguri neexplorate.

Și iată că școala vieții l-a învățat să înțeleagă asprimea și poezia ei. În prima sa carte, *Taigaua*, carte pe care o putem numi roman-tablou, Șișkov dezvăluie, cu maturitatea unui om avînd bogate cunoștințe și cu prospețimea unui tînăr ce abia și-a însușit arta ce-l frămîntă, atît asprimea vieții, cît și poezia ei. El apare deodată în această carte-tablou așa cum s-a zămislit în adîncurile firii sale de scriitor, ca un pictor al moravurilor poporului, al patriei sale.

Caracterul biografiei sale a determinat și orientarea sa literară.

Așa cum Melnikov-Peciorski sau Mamin-Sibiriak, afundîndu-se în adîncurile sufletului omenesc, au redat sentimentele ce însuflețesc inima poporului rus în epopei de moravuri viu colorate, tot așa și Șișkov, urmînd această cale a scriitorului rus original, a cercetat viața poporului și a redat în cărțile sale moravurile și felul de viață ale celor mai diverse tipuri naționale ale noastre.

Dacă am încerca să facem fie și un scurt studiu al activității literare a lui Viaceslav Șișkov, tot ne-ar cere vreme îndelungată. Dar, dată fiind pierderea pe care o suferim, nu se poate să nu arătăm în fața cercurilor scriitoricești care au fost jaloanele mai importante ale drumului literar cu totul deosebit pe care l-a străbătut — drum mereu cercetat și extins de înțeleptul explorator.

Imediat după Octombrie, Șișkov s-a dus din nou în mijlocul poporului, așa cum se mai dusese în sînul poporului cu mult înainte de apariția cărții sale *Taigaua*. A adunat în traista sa de călător materiale de viață, cu care și-a hrănit apoi fantezia în decursul anilor. Moravurile, limba, orînduirea socială — toate au fost zguduite de revoluție, și omul rus a răzbit năvalnic de sub scoarța pămîntului spre o viață nouă.

Șișkov a zugrăvit tablourile acestei puternice transformări așa cum poate zugrăvi numai un autentic pictor de gen în schițe sincere, precise, în care adevărul apare complet dezgolit.

A scris *Ceata*, cu bogăția frenetică a penelului care corespunde freneziei evenimentelor zugrăvite: e vorba de poporul siberian în lupta cumplită pentru fericirea lui. A scris *Lacul Peipus* — o carte despre războiul civil pe străvechile meleaguri ale Pskovului.

Și deodată a arătat cititorului o altă față a sa, cu totul necunoscută, o față fermecătoare: a început să publice una după alta cărți de umor. Poporul care trăia în condiții nespus de aspre și de grele, care lupta pentru adevărul său cu neînduplecare și pînă la ultima picătură de sînge, acest popor zîmbea șiret, rîdea, hohotea; scriitorul surprinsese cu subtili-

tate tot ceea ce se preta la rîs; prezentase în fața ochilor cititorului viața plină, strălucitoare, umplîndu-ne sufletul de curaj.

Așa a studiat Șișkov viața, așa s-a perfecționat el în dăltuirea imaginilor din viață, așa s-a pregătit el să treacă la uriașul său roman istoric, de moravuri, *Fluviul Mohorît*.

In această carte, Șișkov și-a vădit toate talentele sale de mare scriitor rus de moravuri, și cînd cititorul nostru va voi să privească în străfundurile istoriei Siberiei, nu se va putea lipsi de Viaceslav Șișkov, așa cum nu se poate lipsi de Andrei Peciorski [1], pentru a studia istoria regiunii Volgăi, sau de Bret Hart [2], cînd vrea să cunoască dezvoltarea Californiei.

In sfîrșit, Șișkov a îndrumat arta sa în plină dezvoltare spre realizarea romanului istoric și a început să zugrăvească chipul tipic al eroului rus — chipul lui Emelian Pugaciov.

Și aci Șișkov rămîne credincios talentului și ochiului său: scriind un minuțios letopiseț al revoluției populare, el reconstituie în fața noastră viața de toate zilele și moravurile din epoca Ecaterinei. În acest roman putem constata în toată amploarea cît de mult i-au folosit scriitorului scrierile lui anterioare: *Ceata, Povestiri glumețe* și *Fluviul Mohorît*. Subiectul atrăgător, umorul dus pînă la satiră, ciudățeniile limbii și înțelegerea pe care o avea pentru om, pentru pasiunile sale, ca și pentru visul său despre o soartă mai bună, toate acestea sînt contopite într-un singur tot în această carte de proporții uriașe.

Manuscrisul romanului *Emelian Pugaciov* se află pe masa de la care Viaceslav Șișkov abia s-a îndepărtat. Două-trei scrisori — răspunsurile către cîțiva

[1] *Andrei Peciorski* (numele adevărat Pavel Ivanovici Melnikov) (1819—1883). Scriitor rus. În romanele și nuvelele sale zugrăvește moravurile negustorimii și chiaburimii din regiunea Volgăi (n. ed.).

[2] *Hart (François Bret)* (1839—1902). Scriitor realist american. A zugrăvit mai ales viața căutătorilor de aur din California (n. ed.).

cititori, pe care n-a apucat să le trimită — stau alături. Firul vieții s-a rupt așa cum se rupe o frunză de pe un copac — brusc, simplu și ireversibil.

Iar noi, frunzele vii, alături de care a crescut el, hrănindu-se de la același copac ca și noi — de la marele arbore al vieții poporului rus — îl vedem tot atît de frumos cum ne-a părut întotdeauna.

Era un om al dragostei, un om de inimă, un om cu un suflet duios. Nu știu ca vreun alt scriitor contemporan al nostru să aibă atîția prieteni devotați cîți a lăsat acum în urma lui Viaceslav Iakovlevici Șișkov. El ne-a dat într-adevăr prilej de multă fericire, și ne vom aminti cu recunoștință de el. Era un Om.

Pe pieptul său Șișkov duce cu sine nu numai ordinele pentru merite în munca scriitoricească. El duce și panglica verde a medaliei „Pentru apărarea Leningradului". A consacrat Leningradului un sfert de veac din viața lui și a fost fiul său credincios în cel mai greu ceas de încercări, cînd dușmanul se silea să sfarme porțile marelui oraș cu monștrii săi de oțel. În acest ceas greu el a făcut tot ceea ce poate face un scriitor și un cetățean.

De aceea va duce cu el, pe drumul fără întoarcere, nu numai simbolurile materiale ale meritelor sale recunoscute.

Va duce o dată cu el și neclintita dragoste ce i-o purtăm. Și îi vom spune cuvintele pe care poporul rus le spune, de cînd e lumea, fiilor săi credincioși, luîndu-și pentru totdeauna rămas bun de la ei: Să-ți fie țărîna ușoară, iubite Viaceslav Iakovlevici!

1945

CUVÎNTUL ADEVĂRULUI

de *Mihail Prișvin*

Să spui, citind nuvela lui Mihail Mihailovici Prișvin, că talentul lui nu pierde din strălucire e puțin. Citind nuvela *Cuvîntul adevărului* am fost vrăjit într-atît, încît am avut sentimentul că talentul lui e în continuă înflorire.

Și sînt absolut convins că în această nouă nuvelă se găsesc adunate la un loc toate calitățile pe care le prețuim la Prișvin, toată arta pe care și-a format-o, a dobîndit-o de-a lungul carierei sale artistice, devenind un fel de proză prișviniană, precis cristalizată și de o bogăție neasemuită.

După părerea mea, maniera sau chiar *genul* ultimei sale lucrări își trage oarecum esența din penultima nuvelă a lui, consacrată și ea temei nordului (care, după cît știu, nu a fost încă publicată în întregime: e vorba de o construcție lîngă un mare „prăval" — o cascadă — și de vechiul trai al rascolnicilor [1]).

---

[1] *Rascolnici* — membrii unei mișcări religioase, îndreptată împotriva bisericii oficiale din Rusia. A luat ființă în veacul al XVII-lea. A căpătat un caracter de masă, oglindind protestul poporului împotriva intensificării exploatării feudale. Ideologia și formele mișcării erau profund reacționare. Întrucît s-au ridicat împotriva bisericii oficiale, au fost persecutați de guvern. Li se mai spunea „cei de credință veche" (staroveri) (n. ed.).

Am putea chiar numi acest gen nuvelă-basm. „Cuvîntul adevărului“ se încadrează perfect în acest gen.

Bazele lucrării — tema și subiectul ei — sînt simbolice, ca pentru un basm. De aci și stilul nuvelei cu „intrări“ la fiecare capitol, cu finaluri care povățuiesc, aduc cimilituri sau repetă zicale. Stilul, după graiul folosit, e de basm.

Materialul povestirii însă este cît se poate de real; se simte în permanență experiența deosebit de bogată a autorului, bun cunoscător al naturii, pătrunzător observator al realității, cum ne apare Prișvin atunci cînd ne descrie plutăritul, vînătoarea, moravurile și viața poporului.

Tablourile reale ale naturii, în toate manifestările cele mai subtile ale vieții ei, dau farmec nuvelei atît prin neîndoielnica lor autenticitate, cît și prin izbutita lor poetizare de către un povestitor de basme. De aci emană adevărata vrajă a lucrării, taina prin care Prișvin trezește emoția cititorului.

Dacă am căuta să simplificăm lucrarea, reducînd-o numai la cuprinsul ei, desigur că atunci subiectul ne-ar apărea clar, ca în orice proză alcătuită numai din fapte rezultate din studierea obiectelor, a oamenilor, iar lucrarea ar deveni obișnuită, pierzîndu-și poezia. Lucrul pe care eroii lui Prișvin îl caută în permanență, lucrul pentru care ei sînt gata la cele mai mari jertfe, poate fi socotit ca de mult tradus în viață, nemaiprezentînd nimic nou.

„Adevărul adevărat“ despre care este vorba în nuvelă înseamnă prezentarea sub formă de basm a celui mai real, celui mai simplu adevăr. Un erou al lui Prișvin spune într-un loc: „Adevărul neadevărat este o minciună, iar adevărul adevărat este unul singur pe lume, și acesta nu este un adevăr în cuvinte, ci în fapte“. Aci descifrez cît se poate de limpede, ca în proza obișnuită, noțiunea pe care ne-o sugerează folclorul prin cuvintele „adevărul adevărat“. Dacă ne atingem însă de sensul acestei denumiri din punct de vedere realist, ne-am putea mira, întrebîndu-ne ce anume caută eroii nuvelei și

de ce oare filozofează ei atît de mult despre „adevărul adevărat"?

„Desișul de catarge" în căutarea căruia pornesc eroii-copii nu este altceva decît visul omului, fără de care nu se poate construi o viață nouă. Și faptul că, la sfîrșitul nuvelei, pădurea de catarge, de molifți nu este doborîtă, constituie singurul final just atît al planului realist cît și al celui simbolic, de basm, al lucrării: visul trebuie neapărat păstrat, apărat, întărit.

Tema „drumușorului tău", a drumului tău, fie el chiar mic, a cărării tale, este din nou prezentată ca un simbol și, după părerea mea, este justă prin conținutul ei real. Totul se petrece ca la noi, la oamenii de artă: sîntem de acord să lucrăm cu toți laolaltă, dar numai fiecare în felul său, după maniera sa, într-un gen deosebit — pe „drumușorul" său. Acest „drumușor" este adevărul individual și adevărul colectiv luate la un loc. Înțeleg un asemenea caracter ca acela al bătrînului plutaș Manuilo: el este gata să intre în colhoz, dar numai „pe drumușorul" său, pentru a sluji adevărul comun, cu capacitățile sale proprii, deosebite, cu propria sa experiență a vieții. Convorbirea lui cu M. I. Kalinin, la care s-a prezentat ca delegat în apărarea „drumușorului său", este în acest sens justă, așa cum just este faptul că Kalinin s-a ridicat cu hotărîre împotriva tăierii „desișului de catarge", pronunțîndu-se pentru păstrarea lui, pentru păstrarea visului.

Caracterul simbolic al temei pune în mișcare realismul materialului nuvelei.

Acesta este punctul meu de vedere bine chibzuit, aș putea spune trăit, față de lucrare. Și aș dori ca fiecare cititor să încerce același sentiment.

Nu voi releva unele pasaje de o remarcabilă valoare artistică. Sînt multe, se contopesc pînă la urmă în poezia întregii nuvele. Descrierea „pinegilor", de pildă, edecarii de pe rîul Pinega, este foarte colorată, spirituală. Locul de adunare a cocoșilor de pădure (gotcanilor) pe bușteni, revărsarea apelor, ruperea barajului, moartea simulată a copiilor Mitreașa și

Nastea, care te emoționează, numeroasele scene de vînătoare, toate sînt într-adevăr minunate.

Dar trebuie să observ următoarele.

Încă în vechime povestitorul rus vorbea cu acel zîmbet de șiretenie, care subînțelegea caracterul realist înnăscut al firii sale: „Nu vrei — nu crezi". În sinea lui, Prișvin este foarte înrudit cu această tradiție. Poate de aceea pare uneori că pe alocuri în povestire el „s-a întrecut în șiretenie".

Astfel, de pildă, un anumit convenționalism în limbajul copiilor mici (la început Vasea, apoi Mitrașa), care apropie acest fel de a vorbi de limba adulților — Antipîci, învățătorul Ivan Ivanovici — convenționalism pe care basmul îl îngăduie și pe care autorul nu se sfiește chiar să-l exagereze, deoarece dincolo de limba sa se simte esența gîndirii, prea abstractă tocmai acolo unde copilul ar fi trebuit neapărat să gîndească mai concret decît adulții (ca și convorbirile despre „adevărul adevărat").

Prin șiretenia sa de scriitor-autor de basme, Prișvin parcă se măsoară cu tot „colhozul" nostru literar sovietic, așa cum pinegul Manuilo se măsoară cu colhozul țărănesc, lucru despre care pinegul Șciurenok spune: „...nimeni nu are voie, dar el da..."

Fără îndoială că în basm Prișvin poate să se măsoare cu întreaga literatură sovietică. Dar dorind să cîștige bătălia, ca să spunem așa, el recurge cu prea mare îndrăzneală la tradițiile „șiretului" povestitor, și atunci citim maxime îndoielnice, de genul acestora: „de dragul adevărului adevărat omul trebuie să spună neadevărul", sau: „Dreptatea este numai de partea lui Petru și a lui Pavel (orbul și surdul)... pentru că... un orb și un surd nu reușesc să cadă de acord pentru a înșela...".

Înseamnă deci că dacă nu ești nici surd și nici orb te vei apuca de îndată să înșeli?

Asemenea scăpări, ce se datoresc, după părerea mea, tendinței de a spune ceva din cale afară de șiret, vor întîmpina desigur obiecțiile cititorului. Dar, îm-

preună cu numeroși cititori, aș dori să văd cît mai degrabă tipărită această remarcabilă nuvelă, ce ocupă un loc deosebit printre lucrările magistrale ale lui Prișvin.

1953

Această recenzie a fost scrisă cu puțin înainte de moartea lui Mihail Prișvin. La 1 ianuarie 1954, felicitîndu-mă cu ocazia anului nou prin cartea *Primăvara lumii*, el mi-a trimis un mare volum din operele sale alese, care tocmai apăruse. Volumul începea cu capitole din nuvela *Cuvîntul adevărului*. Scurt timp după moartea scriitorului, în luna mai, *Cuvîntul adevărului*, pregătit pentru tipar de însuși autorul, a fost publicat integral sub un nou titlu — *Desișul de catarge*[1] — și cu altă definiție de gen : „Nuvelă-basm“

1956

---

[1] Volumul a apărut la Ed. „Cartea rusă" (1956) (n. ed.).

NOVIKOV-PRIBOI

De o importanță uriașă, aproape hotărîtoare pentru consacrarea literară a unui scriitor, este personalitatea sa. Caracteristicile talentului său îl situează pe locul ce i se cuvine printre contemporani, cucerindu-i atenția posterității. Ascultăm numeroase cîntece, dar reținem doar unul. Ascultăm numeroși povestitori, dar ne reamintim numai de cîte unul. Iar cîntecul ce ne-a rămas întipărit în minte este de obicei un cîntec simplu, ca și povestitorul, simplu și el, dar simplu în felul său.

Alexei Silîci Novikov-Priboi a fost un om adevărat, și nu mai puțin un fenomen original. A avut o viață pe care, o dată ce o cunoști, n-o mai uiți niciodată. Țăran din Tambov, marinar în Marea Baltică, revoluționar, părtaș la o istorică bătălie navală, scriitor, el este și autorul unei cărți celebre printre marinari, în rîndurile armatei de uscat, în orașe și în sate, scrisă pe înțelegerea atît a academicienilor cît și a muncitorilor.

Acest om cu o viață atît de bogată a făcut din fiecare amănunt caracteristic al biografiei sale o calitate a operei sale literare: a scris chibzuit și precis ca un țăran, poetic ca un marinar și cu scop precis

ca un revoluționar. Cărțile lui întruchipează trăsăturile caracteristice ale vieții sale.

Muncind la cea mai valoroasă carte a sa, *Țușima*, el își cunoștea misiunea. *Țușima* a fost totodată rodul și țelul vieții sale.

Această carte este o adevărată epopee. Scriind-o în decurs de aproape patru decenii, reîntorcîndu-se la cele scrise, refăcîndu-le, completîndu-le, autorul a căutat să reînvie cît mai obiectiv faptele istorice, să contopească cele mai diferite legende despre lupta aceea tragică și să descopere acel adevăr care poate fi numit fapt petrecut aievea. Am cunoscut ofițeri de marină care au luptat și ei la Țușima, și din relatările lor am înțeles că Novikov-Priboi i-a făcut să participe în felul lor la elaborarea cărții. Ei au fost atrași de scriitor la această muncă, și nu numai atrași, ci cuceriți de ea, încîntați fiind la gîndul că au putut crea un tablou just, veridic, al acelui eveniment istoric. La fel i-a atras și pe marinarii care căzuseră prizonieri la japonezi, în străduința lui de a găsi mărturia unor dovezi precise asupra celor petrecute. Munca la această carte a devenit astfel o creație colectivă, omogen contopită de personalitatea scriitorului. În felul acesta erau făurite în trecut epopeele, și tot în felul acesta a făurit Novikov-Priboi epopeea despre bătălia flotei ruse.

Prin conținutul său, romanul *Țușima* ne prezintă poporul în adevărata sa lumină, în acea măreață bătălie. Ideea de a restabili adevărul în privința maselor eroice ale flotei noastre, mărturia despre mîndrul spirit ostășesc și acuzarea zdrobitoare, plină de mînie, împotriva conducerii incapabile, îmbibată de un conservatorism criminal în conducerea oamenilor din flotă și a flotei însăși, iată ce stă la baza acestei lucrări revoluționare. Eroul epopeei este poporul, ai cărui strămoși s-au acoperit de glorie la Sevastopol, Gangut și Grenham [1], și ai cărui urmași îndeplinesc

[1] Referiri la : eroica apărare a orașului și a bazei maritime militare de la *Sevastopol* de către trupele rusești și flota Mării Negre, între septembrie 1854 și august 1855, în cursul războiului din Crimeea împotriva armatelor Angliei, Franței, Turciei și Piemontului ; la luptele maritime de la

acum victorios, în Marele nostru Război pentru Apărarea Patriei, sarcina istorică a apărării Uniunii Sovietice împotriva Germaniei fasciste.

Novikov-Priboi a scris despre popor în limba pe care o stăpînește un scriitor remarcabil, în limba poporului. Darul său poetic își trage puterea din aceleași izvoare ca și talentele făuritorilor de basme. Interesant e și amănuntul că scriitorul a fost un povestitor neîntrecut și că nu citea niciodată din lucrările sale, ci rostea totul pe dinafară.

Il vedem aievea cu toții pe Alexei Silîci în acest dublu rol de creator și de interpret al creațiilor sale în fața auditoriului. Ascultătorii erau vrăjiți de povestirile lui, și se lăsau furați de acea fericită uitare de sine, ca și copiii care ascultă un basm. La tribună sau pe scenă, în fața unui auditoriu uriaș, el se simțea tot atît de bine și de firesc ca în locurile în care se zămislește basmul și se formează povestitorul, adică în pădure, lîngă un foc, într-o izbă țărănească, cu doi-trei ascultători în jurul său.

Am avut prilejul să fiu un asemenea ascultător apropiat al lui Alexei Silîci, într-o noapte întunecoasă de primăvară, sub un brad, în fața unui foc. M-am simțit copil sub vraja povestirilor sale, a umorului său, și mi-am putut da seama ce putea face acest om din ascultătorii lui, undeva pe un vas militar, într-o îndepărtată cursă maritimă.

Caracterul popular al talentului lui Novikov-Priboi — iată ce l-a făcut povestitor, scriitor unic în felul său, și iată de ce în memoria noastră nu se poate stinge cîntecul pe care l-a cîntat acest om neobișnuit, care a avut o viață neobișnuită.

1944

Gangut (1714), lîngă capul Gangut pe peninsula Hanko, în sud-vestul Finlandei, în timpul războiului Nordic, în cursul cărora flota rusă a zdrobit flota suedeză, și la bătălia de la Grenham (1720), lîngă insula Grenham din Marea Baltică, în cursul căreia flota rusă a obținut o mare victorie asupra flotei suedeze. Victoria de la Grenham a grăbit sfîrșitul victorios pentru Rusia al războiului Nordic (n. ed.).

ALEXANDR AFINOGHENOV

N-a trecut prea mult de cînd, într-o discuție cu cîțiva studenți comsomoliști care construiseră fortificații pentru apărarea Moscovei, unul dintre ei mi-a povestit următorul fapt.

Era o muncă grea. Trebuia săpat pămîntul, întărit cu bîrne, ridicate apoi construcții inginerești la care nici unul dintre tineri nu se pricepea ; trebuiau să învețe să facă aceste lucruri și în același timp să construiască. De îndată ce fortificațiile gata terminate erau predate autorităților militare, urma o nouă etapă de muncă — alte tranșee de săpat, alte întărituri cu bîrne ș.a.m.d.

Și acest tînăr mi-a spus cît de minunat era să vezi cum răsar și se înalță din pămînt puternicele fortificații ce aveau să apere partea apuseană a Moscovei împotriva trupelor nemțești care înaintau. Dar lucrul cel mai neașteptat și important urma abia să vină : studenții construiseră un sistem întreg de fortificații minunate și, cînd au isprăvit totul și au răsuflat obosiți, li s-a spus : „Ei, acum puneți amonal și vom arunca în aer aceste fortificații care nu ne mai sînt necesare, întrucît nemții s-ar putea folosi de ele, iar

noi trecem pe poziții noi și vom construi alte fortificații".

Era o încercare neobișnuit de grea : să distrugi tot ceea ce abia ai ridicat, sacrificîndu-ți toată puterea ; această încercare nespus de grea i-a zguduit mai mult decît orice pe comsomoliști, și, după cum mi-a mărturisit povestitorul, în felul acesta ei au înțeles ce înseamnă războiul. S-au învățat să sacrifice cu curaj orice roade ale muncii lor, au învățat să nu se lase impresionați de nici un lucru, oricît de prețios ar fi, dacă distrugerea lui e socotită necesară pentru obținerea victoriei.

Acest sîmbure de tragism al războiului — renunțarea la orice lucru de preț în așteptarea victoriei, educarea voinței pentru obținerea victoriei cu prețul jertfelor — acest sîmbure l-a folosit, printre primii noștri dramaturgi, Alexandr Nikolaevici Afinoghenov, în piesa pe care a scris-o la începutul războiului. După cum se vede, tema ne este cunoscută și ea a fost apoi reluată și de alți dramaturgi. Dar cea dintîi piesă despre război, apărută în anul 1941, a fost piesa lui Afinoghenov, scrisă la trei luni după începutul războiului.

Muncind la făurirea piesei sale, dramaturgul a ținut să scoată în evidență un lucru dintre cele mai grele pentru om în război : puterea de a-și birui părerea de rău după lucrurile de preț, de a-și birui șocul pricinuit de prima lovitură a fasciștilor, de primul contact cu perfidia dușmanului care ne-a atacat. Afinoghenov a rezolvat foarte bine tema sa, creînd ca figură centrală o tînără muncitoare, o femeie cu o conștiință sovietică, bine formată ; el a arătat cum s-a răsfrînt în conștiința acestei femei tragedia jertfei de neînlăturat și cum a crescut în conștiința ei încrederea luminoasă în victorie, deși sfîrșitul eroinei este dramatic. Acest chip al femeii sovietice a fost apoi reluat și va fi încă reluat, dar precizăm că Afinoghenov a fost cel dintîi dramaturg care l-a înțeles și l-a înfățișat pe scenă în condițiile Marelui Război pentru Apărarea Patriei.

Afinoghenov a terminat piesa *În ajun* în septembrie și a citit-o într-un cerc de scriitori, tovarăși și prieteni, în locuința sa din apropierea Moscovei. unde a trăit și a lucrat în ultimii ani. Ascultătorii încercau un sentiment ciudat, uimitor : li se părea că ei înșiși sînt eroii piesei.

Un asemenea sentiment poate fi trezit numai de un răspuns viu și foarte îndrăzneț la un eveniment ce se petrece în fața ochilor noștri.

Este una dintre calitățile lui Afinoghenov acest dar de a răspunde la ceea ce se întîmplă la un moment dat. Am putea cita în acest sens numeroase exemple. Cine studiază opera sa își dă seama de talentul lui de a reda în imagini vii tema cea mai actuală, făcînd să trăiască pe scenă oameni vii, ca de pildă în *Salut, Spanie!* În piesa *În ajun* acest talent al lui Afinoghenov s-a vădit cu cea mai mare acuitate. Faptul că știa să răspundă fără întîrziere la un eveniment n-a micșorat puterea sa de artist, a cărui menire este să dea unui important fapt din viață putere de simbol generalizator, ridicîndu-l astfel la înălțimea unei imagini artistice desăvîrșite.

Piesele lui sînt valoroase fiindcă constituie o bună literatură și, fiind un scriitor și om de teatru înnăscut, era de fapt un om de litere : scrisul era viața sa. Deși a murit foarte tînăr, el a scris nenumărate lucrări, ne-a lăsat douăzeci și șase de piese, fără a mai socoti activitatea publicistică. Cînd noi, prietenii lui, am avut prilejul să luăm cunoștință în mod fugitiv de moștenirea pe care a lăsat-o, am fost uimiți de mulțimea însemnărilor, care ar fi putut alcătui material pentru un muzeu întreg. Și fără îndoială că n-a apucat să dea glas la o parte uriașă din ceea ce știa și vroia să spună. Afinoghenov n-a apucat decît să acumuleze bogățiile pe care urma să le valorifice. Douăzeci și șase de piese reprezintă numai o parte din posibilitățile sale — și ele erau imense. Majoritatea pieselor lui au văzut lumina rampei. E un lucru foarte rar pentru un dramaturg cu o asemenea putere de creație.

Afinoghenov era interesant prin întregul său fel de viață. Era, aș putea spune, un om de litere de tip nou, neobișnuit de iute nu numai în munca de creație, ci și prin ritmul tuturor manifestărilor personalității sale. Om de o factură nouă, perfect organizat în toate, își ducea cu o excepțională degajare această viață și muncă, neobișnuit de bine organizate. Se putea spune că pășea pe pămînt cu o ușurință demnă de invidiat. Vecinii lui au observat că și-ar putea măsura și orîndui viața lor după traiul bine orînduit al lui Afinoghenov. Cu un neclintit spirit metodic, își făcea treburile în oraș, îmbinînd viața orășenească, absolut necesară unui om de teatru, cu munca de creație pe care o desfășura la țară. Nu avea nici o înclinație pentru viața rurală. Era din cap pînă în picioare un citadin care, muncind în afara orașului, știa să-și organizeze viața urbană mai bine decît toți orășenii. Priceperea lui de a-și organiza viața ne ușura și nouă traiul, urmînd pilda lui.

Nu l-am văzut niciodată pe Afinoghenov abătut. Nu-și pierdea curajul nici în împrejurările cele mai grele. Știa minunat de bine să se țină în mîini. Această însușire a lui a avut o înrîurire foarte mare și asupra activității sale din timpul războiului. Chiar din primele zile el și-a reorganizat munca, într-o muncă de război. În lumea noastră literară se știa că lui îi revine cinstea de a fi fost primul organizator, am putea spune, al activității scriitorilor sovietici pentru informarea străinătății la începutul operațiilor militare, cinstea de a fi fost primul organizator al acestei activități în cadrul Sovinformbiroului [1], muncă legată de o amintire atît de tragică pentru noi toți : Afinoghenov a murit în timpul bombardamentului Moscovei, cînd se pregătea să plece în străinătate într-o misiune ce-i fusese încredințată de Sovinformbirou.

De cum îl vedeai, te cucerea optimismul lui. Era un om foarte fericit prin atitudinea ce o avea față de viață. Această însușire s-a oglindit în mod deosebit

[1] *Sovinformbirou :* Biroul Sovietic de Informații (prescurtat) (n. t.).

în clipe hotărîtoare pentru viața unui om, în clipa cînd a izbucnit războiul. Chiar din primele ceasuri ale războiului el a crezut în victorie. Această încredere. această convingere a sădit-o în fiecare și a insuflat-o tuturor, deși mintea-i lucidă prevedea marile încercări prin care urma să trecem. Un singur sentiment îi lipsea — îndoiala. Era un om cu o uriașă încredere în viitor.

Avem de îndeplinit o muncă interesantă, vastă : de a fixa în literatură și teatru memoria acestui remarcabil dramaturg sovietic și foarte talentat om de litere. Intenționăm să scriem o carte despre Alexandr Afinoghenov. La acest volum vor contribui oameni de teatru și scriitori, prietenii lui. Cartea îl va prezenta multilateral, și ar fi bine, în primul rînd, să-l înfățișeze pe Afinoghenov cu trăsăturile sale deosebit de caracteristice de scriitor, om, cetățean al Țării Sovietice, căreia i-a dăruit arta întregii sale vieți și viața însăși.

Și ne vom putea bucura cînd cititorii vor primi o asemenea carte.

1944

OCCIDENTUL VECHI ȘI NOU

JOHANN WOLFGANG GOETHE

Măreția unui poet constă în aceea că el servește poporului său ca izvor de inspirație, sporește încrederea națiunii în forțele ei creatoare și îi întărește temeiurile de a fi mîndră de ea. Se poate spune că un mare poet prelungește viața națiunii sale. De-a lungul căilor străbătute de istorie, popoarele își întorc privirile către moștenirea lăsată de un geniu, beau din izvorul limpede al creației lui și, sorbind din el apă vie, pornesc mai departe, mai sus.

S-ar putea spune că numele lui Johann Wolfgang Goethe e sinonim cu numele Germaniei. După cum în sufletul nostru Pușkin și Rusia se unesc într-un singur cuvînt și după cum Shakespeare se identifică cu Anglia.

Aceasta este doar o comparație, și nu o analogie, deoarece fiecare din acești trei titani a jucat în istoria țării sale un rol deosebit. Uriaș a fost rolul lui Goethe în viața Germaniei din veacul al XVIII-lea și începutul veacului al XIX-lea. El a exprimat năzuințele epocii și ale contemporanilor săi în imagini artistice îmbinate cu cugetări filozofice și a exercitat, fără îndoială, o puternică influență asupra formării caracterului german.

Este bine cunoscut tabloul pictorului Wilhelm Tischbein[1], care îl înfățișează pe Goethe pe fondul unor ruine din Campania. Goethe, într-o mantie de culoare deschisă, cu o pălărie cu boruri largi, șade pe niște pietre în mijlocul unor ruine pitorești ale edificiilor romane. Atitudinea lui e degajată și neobișnuit de liniștită. Stă nemișcat într-o înțeleaptă contemplare, cu privirea adîncită în lumea veacurilor demult apuse, pe care o vede limpede. Tăcerea lui este elocventă. Se simte bine, în elementul lui, și e fericit că între el și totul din jurul său nu există nici o prăpastie, ba domnește chiar o deplină armonie. El însuși este integrat în această lume antică, ca un poet antic.

Probabil că tocmai acest tablou, care îl înfățișează pe poet maiestuos ca marmura și tot ca marmura de rece, sugerează părerea ce domnește în literatură despre Goethe — olimpianul.

Intr-adevăr, anul 1786, cînd Goethe în vîrstă de treizeci și șapte de ani a sosit pentru întîia oară în Italia, a fost un an hotărîtor în viața sa, marcînd începutul îndelungatei perioade „clasice" din creația poetului. De Italia este legată terminarea *Iphigeniei,* dramă cu subiect mitologic, în care Goethe neagă concepția sa despre lume din anii tinereții. Echilibrul, supunerea în fața stăpînitorului, în numele armoniei lăuntrice și al fericirii pămîntești, iată noile idealuri ale lui Goethe, formate după șederea lui în Italia. Cultura antică cu dragostea ei senzuală, cu adorarea păgînă a naturii, cu bucuriile vieții cotidiene înlătură din conștiința și inima poetului chipul luptătorului pentru o viață mai bună, căruia i-a dedicat opera sa din tinerețe. Altfel începe a simți acum, și pe alte temelii decît cele din tinerețe își clădește concepțiile filozofice; iar ca urmare creează opere ce

---

[1] *Wilhelm Tischbein :* pictor și gravor german (1751—1829). A zugrăvit tablouri cu subiecte istorice, portrete și peisaje. In Italia a intrat în grupul pictorilor adepți ai clasicismului. Din 1799 a locuit în Germania, s-a apropiat de școala romantică și și-a însușit ideile renașterii naționale (n. t.).

reînvie clasicismul elin, pe care poetul îl consideră de acum înainte întruchiparea perfecțiunii.

În perioada care începe cu călătoria în Italia, Goethe ne apare sub chipul unui poet înclinat spre contemplare, impasibil, înveşmîntat parcă în toga olimpiană. De acest chip se asociază uşor viața pe care o ducea, îndeletnicirile lui de curtean, preocupările ştiinţifice, de cercetător, de filozof.

Dar dacă cuprindem cu privirea, sub toate aspectele, viața poetului şi grandioasa sa cale de creație, aceste trăsături de om rece, contemplativ, „olimpiane", dispar parcă în fața nesfîrşitului şir de calități pe care le poseda firea lui de o genialitate multilaterală, și ne dăm seama că portretul pictat de Wilhelm Tischbein redă doar una din nenumăratele imagini care, în totalitatea lor, alcătuiesc chipul unitar al marelui scriitor. Numai un om care se consacră în întregime studierii operelor lui Goethe poate izbuti să cuprindă întreaga cale străbătută de poetul filozof. Operele lui Goethe constituie o moștenire cu adevărat inepuizabilă, și nimeni pînă în prezent n-a cuprins și n-a prezentat viața și opera lui Goethe în toată amploarea sa.

Această operă este fireşte contradictorie. Ea a fost contradictorie în timpul vieții lui Goethe, nu numai pentru că unele curente ale vieții literare și sociale din Germania au acceptat creația poetului și altele au respins-o, ci și pentru că în cursul evoluției sale poetul însuși a fost cînd susținătorul, cînd adversarul uneia și aceleiași orientări a gîndirii poetice.

El a fost contemporan cu diferite etape istorice ale dezvoltării Germaniei și a desfășurat o activitate susținută în arta, literatura și știința cuprinse între sfîrșitul deceniului al șaptelea din veacul al XVIII-lea și începutul deceniului al patrulea din veacul al XIX-lea (*Faust* a fost terminat în 1831). El a crescut o dată cu veacul său şi i-a oglindit în poezie zguduirile, observînd și trăind lupta ce uneori se potolea, pentru a izbucni din nou, lupta burgheziei germane, care visa să pună mîna pe putere.

Suferințele tînărului Werther, roman care a făcut ocolul lumii, și care a dat naștere cunoscutei mișcări a „wertherismului", ca o concepție despre viață a tineretului lipsit de voință, a fost apreciat cu entuziasm de burghezie pentru zugrăvirea realistă și plină de sensibilitate a idealurilor vieții de familie, pentru atitudinea de supunere a eroului în fața realității. „Aș prefera să fiu sărac, să dorm pe paie, să beau apă chioară și să mănînc rădăcini, decît să nu fiu receptiv față de acest scriitor cu simțăminte atît de bogate", s-a exprimat un critic despre *Werther*.

Dar cititorii au fost impresionați nu numai de sensibilitatea lui Werther, ci și de decepția lui față de nedreptatea din lume, pe care în adîncul sufletului nu se sfia s-o critice ; în aceeași măsură au mai fost impresionați și de mîhnirea tînărului față de stupiditatea vieții. Werther a fost un cavaler cu inima sfîșiată de suferință ; primul erou al „durerii universale", care nu a crezut în rațiune ca o forță ce ar putea avea înrîurire asupra umanității. Întreaga-i structură sufletească corespundea stării de spirit pesimiste a burgheziei germane, încă slabă, neunită în năzuința ei de a lupta pentru un viitor mai bun.

Cu acest roman, Goethe s-a îndepărtat de curentul cel mai puternic și mai înaintat al epocii, de scriitorii din mișcarea *Sturm und Drang*[1], pe care o condusese cu puțin timp înainte, cînd publicase drama în proză *Goetz von Berlichingen*.

Celălalt curent — reprezentat de iluminiștii germani, precursorii, dascălii și îndrumătorii lui Goethe în primii săi pași pe tărîmul literaturii — n-a putut nici el accepta romanul *Werther*. Iluminiștii erau convinși că omul e îndeajuns de capabil de a reorganiza în mod rațional lumea. Ciocnindu-se cu viața, Werther

---

[1] *Sturm und Drang (Furtună și Avînt)* — curent în literatura germană (deceniile 8—9 ale veacului al XVIII-lea), numit astfel după drama cu același titlu de F. Klinger (1776). Spiritul de răzvrătire al tinerilor scriitori făcînd parte din acest curent era îndreptat împotriva orînduirii feudale-absolutiste. Noțiunea de libertate avea, pentru ei un caracter extrem de individualist și patosul protestului se transforma adeseori în efuziuni sentimentale sterile (n. ed.).

a căzut, a capitulat în fața forțelor pe care le-a considerat mai presus de puterile lumii. Propovăduirea sinuciderii (Werther își pune capăt zilelor), neîncrederea în victoria omului asupra neorînduielilor din viața reală, care constituie temeiul romanului, l-au făcut și pe cel mai de vază om al Germaniei de atunci, pe Lessing, să primească cu răceală romanul *Werther*, deși aprecia talentul de necontestat al lui Goethe.

De altminteri poetul a avut de întîmpinat opoziția contemporanilor față de opera sa în cele mai importante etape ale creației sale.

Iphigenia de asemenea i-a dezamăgit pe prietenii lui Goethe din mișcarea *Sturm und Drang*. Renunțarea lui Goethe la lupta pentru noile năzuințe ale burgheziei și trecerea sa pe pozițiile clasicismului antic au revoltat pe prietenul său J. G. Herder [1], unul dintre întemeietorii romantismului german. Mai tîrziu însă romanticii au avut o atitudine inconsecventă față de Goethe, cînd combătîndu-l, cînd admirîndu-l. Ei au condamnat tendințele anticreștine din invocațiile mitologice din *Faust* (în *Elena*), dar totodată au salutat misticismul din finalul romantic al tragediei. Aceste ciocniri între adepții și adversarii lui Goethe au continuat și după moartea sa.

Poetul a pășit o dată cu dezvoltarea țării sale pe calea ei istorică, și personalitatea lui de artist, de gînditor s-a înălțat ca un turn ridicat piatră cu piatră în mijlocul întregului edificiu național. Cea mai măreață operă a sa — *Faust* — a redat prin complexitatea ei istoricul formării lui Goethe, ca poet și filozof, oglindind, totodată, prin istoricul ei viața intelectuală a Germaniei în decursul unui veac întreg.

Nici pînă în zilele noastre caracterul contradictoriu al operei lui Goethe nu a fost elucidat și-și mai așteaptă încă rezolvarea. Moștenirea sa trezește ca și înainte o luptă politică. Critica noastră sovietică a menționat recent că presa anglo-americană caută să-l

---

[1] *Herder J. G.* (1774—1803) — teoretician al literaturii, legat de iluminismul burghez german din veacul al XVIII-lea. A exercitat o puternică influență asupra tînărului Goethe și asupra literaturii antifeudale a mișcării *Sturm und Drang* (n. ed.).

caracterizeze pe „cel mai mare german“ (așa cum l-a numit Karl Marx pe Goethe), drept un cosmopolit care s-ar fi situat „mai presus“ de destinele poporului său, ar fi disprețuit Germania, pe care a cîntat-o ca orice „cetățean al lumii“ (acum, desigur, americanizat).

O asemenea brutală înstrăinare de națiunea germană a poetului ei, sub pretextul că Goethe a consacrat multe lucrări literaturilor străine și problemei literaturii „universale“, ridicîndu-se împotriva limitelor naționale în poezie, o asemenea afirmație pseudoștiințifică nu poate trezi, desigur, în rîndurile poporului german decît dispreț.

Un studiu despre Goethe nu trebuie să ocolească contradicțiile, istoricește fundamentate, ale concepțiilor sale. Dar acest studiu trebuie să dovedească înțelegere și să afirme clar convingerea, prețioasă pentru omenire, că Goethe a fost o fire complexă a geniului național, un poet mereu în căutare și care și-a „verificat“ sentimentele, supunîndu-le forței rațiunii.

Legătura de sînge dintre Goethe și poporul său se vădește nu numai pe plan istorico-literar. Toate preocupările sale au fost generate de viața țării sale, poetul călăuzindu-se mereu de soarta Germaniei ca națiune și stat.

Semnificativ în opera ca și în activitatea obștească a lui Goethe este interesul său permanent pentru situația și rolul agricultorului. Țăranul era temelia orînduirii feudale din principatele germane, ruinate în anii de tinerețe ai poetului, și tot el a rămas temelia ei pînă spre sfîrșitul vieții poetului. Goethe îl considera pe acest simplu „om al pămîntului“ ca temelia vieții poporului și și-a dat seama că întreaga clădire se zdruncină, că ea nu mai poate fi consolidată din pricina lipsei de trăinicie a temeliei, din pricina muncii copleșitoare și situației mizere a robilor regimului feudal.

La vîrsta de douăzeci și șase de ani, avînd faima unui poet celebru, Goethe sosește la Weimar, la invitația prințului, care devine apoi ducele de Weimar. Goethe urcă repede treptele demnităților din aparatul

de stat, deținînd cele mai înalte posturi, și ajunge ministru al învățămîntului public, rămînînd în tot acest timp consilierul intim al micului său monarh absolut. Își îndeplinea îndatoririle de om de stat cu deosebită seriozitate, conducînd tot felul de comisii, de la comisia militară și a căilor de comunicație pînă la comisia minieră și forestieră.

În primii ani ai șederii lui la Weimar, Goethe nădăjduia să transpună în viață ideile iluminismului, care îl însuflețiseră în anii tinereții, dorea să exercite o influență asupra treburilor statului, și uneori a și obținut unele succese în această direcție. Deși ducele era general al armatei prusace și diviniza militarismul, Goethe a reușit în două rînduri să reducă efectivul forțelor armate din Weimar, să obțină acordarea de ajutoare pentru văduvele și orfanii de război și să desființeze într-o oarecare măsură pedepsele corporale.

Apoi, Goethe ca reformator și-a îndreptat atenția în direcția principalei racile sociale: situația țărănimii. Potrivit vechilor legi feudale, agricultorii plăteau biruri bisericii și moșierilor. Goethe a pornit o ofensivă împotriva acestor rămășițe ale trecutului. Mai mult chiar, el intenționa să abroge privilegiile tradiționale ale feudalilor, care-i scutesc pe marii latifundiari de orice impozite. În această direcție a suferit un eșec total. Nu i-a ajutat nici faptul că se afla în grațiile ducelui: în primul rînd, fiindcă intenția lui constituia un atentat la sfînta sfintelor, atît a feudalilor cît și a burgheziei — raporturile patrimoniale, proprietatea, iar în al doilea rînd, lovea chiar în interesele ducelui, el însuși unul dintre cei mai mari proprietari de pămînt. Reforma a eșuat. Neînfrînatul duce devasta fără curmare ogoarele țărănești cu mistreții sălbatici pe care îi creștea pentru veselele sale vînători.

Este foarte semnificativă scrisoarea pe care Goethe a adresat-o în acea vreme (1782) prietenului său Knebel. Goethe scrie că muncitorul de pe ogoare este lipsit de cele trebuincioase, care i-ar ajunge pe deplin „dacă ar trudi pentru el însuși". „Dar știi că

dacă păduchele de frunză, fixîndu-se pe o tulpină de trandafir și săturîndu-se tot sugînd, se îngrașă și devine verde, apar furnicile și sug din trupul lui seva filtrată. Și așa merg lucrurile mai departe, iar noi am ajuns acolo încît în straturile de sus se mănîncă într-o zi întotdeauna mai mult decît se poate dobîndi jos în cursul aceleiași zile."

Goethe a ajuns la aceste concluzii îngrijorătoare căutînd ca om de stat, în mod practic, să pătrundă problema existenței sociale a țărănimii. Pe atunci burghezia germană nu putea încă birui piedica ce-i stătea în cale, feudalismul, și reformatorul progresist a fost silit să renunțe cu amărăciune la nădejdea de a întări temelia statului ce slăbea tot mai mult: agricultorii.

Pe planul creației, interesul lui Goethe față de problematica socială s-a manifestat în repetate rînduri și l-a obligat pe poet la generalizări filozofice. Chiar în prima sa lucrare importantă, care i-a adus tînărului Goethe celebritatea în întreaga Germanie — în drama *Goetz von Berlichingen* — autorul construiește conflictul în jurul luptei dintre ordinea legală medievală existentă și masele țărănești răsculate. Individul, răscoala, legalitatea sînt cele trei elemente care luptă în această dramă. Poetul vede soluția căutată în faptul că personalitatea cutezătoare a luptătorului (cavalerul Goetz, conducătorul țărănimii) își găsește „libertatea" în moarte, și că răscoala, ca orice haos, este condamnată și înăbușită de puterea triumfătoare a străvechilor instituții.

Dar viața lui Goethe se apropie de sfîrșit, și el se grăbește să-și încheie opera *Faust,* căreia i-a consacrat, cu diferite întreruperi, cincizeci și șapte de ani (1774—1831). Și aci apare din nou, de data aceasta cu o forță patetică, drama omului simplu, muncitor, de pe ogoare.

Unică este această operă în care poetul și-a adunat roadele întregii sale bogății spirituale. Unică și nespus de valoroasă pentru viață este concluzia la care ajunge creatorul poemului Faust, a cărui inimă a fost încercată de toate pasiunile și a cărui gîndire s-a eli-

berat de toate prejudecățile. Nicăieri, în nici o altă lucrare, Goethe nu apare ca un cercetător atît de multilateral al spiritului omenesc. El analizează temeinic cunoașterea umană, îl duce pe eroul său pe toate căile acesteia, îl silește să străbată labirintul dezamăgirilor, să caute și să piardă adevărul în contradicții. Și iată că, în sfîrșit, Faust se hotărăște să creeze un „stat al fericirii". El vrea să slujească oamenilor, pornește la asanarea ținuturilor inundate de apele mării pentru a clădi pe pămîntul recucerit o lume nouă, liberă.

Nelipsitul însoțitor al soartei lui Faust, stăpînul și proprietarul lui, Mefistofel, apare și aci, în ultima clipă, în fața lui Faust, cu veșnicul lui zîmbet sarcastic. Mefistofel, care în chip de conducător al lucrărilor de construcții, vrea să-l ajute, nu îndeplinește porunca lui Faust de a-i lăsa pe bătrînii agricultori Philimon și Baucis pe peticul lor de pămînt, ci dă foc casei lor. Pieirea acestor muncitori nevinovați îl zguduie pe Faust, dar nu-l oprește în eforturile sale de a crea societatea ideală, și el nu contenește să muncească pînă în clipa morții, ceea ce-i aduce lui, „marele păcătos", iertarea „în ceruri".

În acest final simbolic, Goethe s-a dovedit a fi nu numai cîntărețul și constructorul culturii burgheziei în ascensiune, ci, ceea ce este mult mai important, a respins din punct de vedere filozofic căutarea fericirii într-o lume transcendentală, readucînd omul pe pămînt. Să stea trainic pe pămînt, studiind, căutînd să înțeleagă adevărul vieții, căci numai lumea pămîntească are o înrîurire asupra muncii și faptelor omului, în timp ce lumea cerească rămîne surdă și mută. A munci și a făuri — iată ce a urmărit de-a lungul vieții sale omul și poetul Goethe. Iată cheia pentru înțelegerea operei lui Goethe.

Această operă nu poate fi limitată la studii parțiale asupra lui Goethe, ca poet, dramaturg, critic, romancier, memorialist; Goethe trebuie studiat în ansamblu ca om de litere. K. Timiriazev spune următoarele despre Goethe: „Goethe reprezintă poate singurul

exemplu din istoria gîndirii umane de îmbinare într-un singur om a unui mare poet, a unui profund cugetător și a unui remarcabil om de știință".

Trebuie reținut faptul că Goethe și-a însușit profundele sale cunoștințe științifice datorită muncii practice ca om de stat. În convorbirile sale cu cancelarul von Müller, Goethe a recunoscut în 1824 că atunci cînd a sosit la Weimar „era cu totul neorientat în toate domeniile științelor naturii". Necesitatea de a-i da ducelui sfaturi practice l-a făcut să studieze natura. Activitatea pe care a depus-o în cadrul comisiei miniere, călătoriile pe care le-a făcut la Ilmenau, centrul industriei de extragere a cărbunelui, l-au costat, după cum recunoaște chiar el, vreme multă, muncă multă și bani mulți, „în schimb, spune Goethe, am învățat cîte ceva și mi-am format o concepție asupra naturii pe care n-aș schimba-o pentru nimic în lume".

Care era această concepție?

Timiriazev găsește că, din lucrările științifice ale lui Goethe, deosebit de interesante sînt trei volume consacrate morfologiei și trei volume despre optică, primele fiind valoroase pe plan pozitiv, celelalte pe plan negativ. Comparînd aceste două categorii de lucrări ale lui Goethe, Timiriazev descoperă profunda deosebire „dintre domeniul științei de observație, descriptive, în care calitățile poetului-realist au adus un mare serviciu omului de știință, și domeniul științei experimentale, explicative, al cărei spirit era cu totul inaccesibil poetului, rămînîndu-i inaccesibil în activitatea sa științifică".

Marele savant rus consideră că ideea călăuzitoare a lui Goethe este generalizarea, unirea „acelui material uriaș, dar incoherent, pe care-l constituiau științele naturale descriptive din epoca lui", atît în zoologie cît și în botanică, și recunoaște că Goethe, prin teoria lui „Despre metamorfoza plantelor", este un pionier și un inovator.

În cercetările sale morfologice, Goethe a folosit metoda contemplării nemijlocite a naturii. Ecker-

mann[1] redă în *Convorbirile* sale relatarea lui Goethe despre discuția avută în această problemă cu Schiller. „Cînd i-am expus concepțiile mele asupra metamorfozei, explicînd totul cu ajutorul desenelor (povestește Goethe), Schiller a dat din cap și a spus: aceasta nu este o experiență, este o idee, la care Goethe i-a răspuns ironic: Cît de bucuros sînt că, fără a-mi da seama, am idei și în special că pot vedea aceste idei cu ochii mei."

Aplicînd această metodă de observație directă, Goethe descoperă o unitate între nesfîrșitele varietăți ale formelor vegetative, un fel de uniformitate a lor, afirmînd că toate plantele sînt alcătuite după planul general al unui tip fundamental. Această concluzie îl apropie pe Goethe de teoria evoluționistă ulterioară din științele naturii, și Timiriazev îl numește pe poetul-savant „unul dintre reprezentanții" acestei teorii, „unul dintre precursorii lui Darwin".

Căutînd să aplice în mod consecvent în toate domeniile principiul unității, Goethe suferă un eșec în aplicarea metodei sale la o știință experimentală, la fizică. Timiriazev, de acord cu celebrul fizician și fiziolog din veacul al XIX-lea Helmholtz, respinge ca fiind inconsistentă teoria cunoscută în optică sub numele de „Teoria culorilor".

Ideea unității a fost concepția călăuzitoare a lui Goethe în știință. Fenomenele naturii nu ființează separat unele de altele, ele alcătuiesc un lanț ale cărui verigi, variind, se trag de la tipul fundamental. Această idee o ia cu mult înaintea nivelului de dezvoltare a științelor naturii de pe vremea lui Goethe și dăinuie rodnic în știința din zilele noastre.

Ideea unității face parte integrantă din personalitatea poetului. In căutarea desăvîrșitei armonii, el este mereu călăuzit de această idee. Nu întîmplător găsim atît de des în poezia lui Goethe teme științifice, nu întîmplător polemizează el în versuri cu di-

[1] *Eckermann Johann Peter* (1792—1854), scriitor german, secretarul personal al lui Goethe între 1823 și 1832. Cartea *Convorbiri cu Goethe în ultimii ani ai vieții sale* (1836—1848) redă numeroase păreri ale lui Goethe cu privire la probleme filozofice, științifice și estetice (n. ed.).

ferite teorii științifice și nu întîmplător naturalistul de azi îl recunoaște în poet pe savant.

Pe scurt, am putea spune că personalitatea lui Goethe se dezvăluie pe o gamă uriașă. Pătrunsă de simțul antichității, căruia i-a plătit un generos tribut, ea s-a simțit atrasă de viitor și a deslușit limpede mișcarea înainte a științei ; a căutat adevărul în imaginație și l-a găsit în realitate ; a ținut pas cu veacul și i-a luat-o înainte.

Goethe și-a îndeplinit misiunea de cugetător și de poet național. Germania populară de azi își pune nădejdile în el. Cu privirea pătrunzătoare a tinereții, ea studiază moștenirea lăsată de el pentru ca, însuflețită de umanismul „marelui german", să meargă tot mai departe și mai sus pe calea făuririi patriei sale noi, democratice și unite. Unitatea este acum, poate mai mult ca oricînd în întreaga sa istorie, salvarea poporului german.

1949

BALZAC

Cu mulți ani în urmă am vizitat la Paris cimitirul Père-Lachaise, cunoscut prin marele Zid al Comunarzilor. Pornind de la acest zid, prin fața căruia se perindă oameni veniți din toate colțurile lumii, am pătruns în interiorul vechiului cimitir și, în grupul compact de morminte, am căutat monumentul funerar al lui Balzac.

El este încercuit de sute de edificii ciudate, pe care sînt gravate nume necunoscute. Sculpturile, lespezile și plăcile funerare cu epitafe pomenesc cu trufie de titlurile, distincțiile şi gradele pe care le-au purtat cîndva persoanele îngropate acolo. Parisul burghezilor, Parisul speculanților și scribilor venali, al aristocraților și bancherilor, Parisul avocaților, afaceriștilor de bursă, rentierilor și cochetelor de salon caută parcă să înăbușe numele omului care a demascat acest Paris în ochii istoriei. S-ar părea că umbrele siniștrilor eroi din *Comedia umană* au încercuit mormîntul creatorului ei, și sutele de pietre funerare concretizează orînduirea socială zugrăvită de scriitor, orînduire dominantă în timpul vieții sale și care, după cum s-a dovedit, și-a extins dominația hrăpăreață de-a lungul deceniilor următoare, pînă în zilele noastre.

Cu cîteva ore înainte de moartea lui Balzac, Victor Hugo s-a dus să-l vadă și, reîntors acasă, abătut, a spus prietenilor săi: „Domnilor, Europa pierde acum un mare om!"

Nu numai Europa pierdea un mare om. Lumea întreagă pierdea un mare om.

Trei zile mai tîrziu, același Victor Hugo spunea în fața mormîntului deschis al lui Balzac: „Fără știrea lui, cu sau fără voia lui, cu sau fără consimțămîntul său, autorul acestei opere excepționale este plămădit din rasa puternică a scriitorilor revoluționari. Balzac merge drept la țintă. El demască necruțător societatea epocii sale. Smulge tuturor cîte ceva, unora iluzia, altora speranța, acestora un strigăt, acelora o mască. El scotocește viciul, disecă pasiunea. Bisturiul său pătrunde în inima, măruntaiele, creierul, abisul pe care fiecare îl poartă în sine. Și, printr-un dar al firii sale libere și viguroase, și ca unul dintre privilegiații intelectualității epocii noastre, care, văzînd apropierea revoluției, întrezăresc mai bine scopul final al umanității... Balzac se desprinde zîmbitor și senin de la această muncă îngrozitoare care l-a împins pe Molière la melancolie și pe Rousseau la mizantropie."

Da, e minunat spus: Balzac este pentru noi „zîmbitor și senin". El a îndeplinit această operă nobilă, care trebuia îndeplinită pentru ca tot ce există sănătos în omenire să respingă mîrșăvia, să înlăture mocirla în care se împotmolește o societate condamnată la pieire de istorie și zugrăvită de Balzac în toată goliciunea ei.

In aceasta constă meritul istoric al lui Balzac: el a pus în mîinile viitorului arma ce și azi îl răpune fără greș pe dușman: cărțile sale, care demască lumea coruptă a profitorilor și care constituie o adevărată enciclopedie de cunoștințe vii despre societatea burgheză și statul ei.

Balzac avea cincisprezece ani cînd a făcut cunoștință cu Parisul. Era în anul 1814. Impresiile din copilărie — gloria, tragedia, rușinea și prăbușirea Franței, ca urmare a războaielor napoleoniene, au

fost înlocuite de impresiile adolescentului. Era perioada Restaurației.

În cei zece ani de domnie a lui Ludovic al XVIII-lea, Balzac și-a format primele noțiuni despre moravurile clasei noi, care multă vreme încă nu va fi obiectul preferat al creațiilor balzaciene. Totuși, spre sfîrșitul acelui deceniu, tînărul Balzac era autorul unor melodrame, satire, poeme, precum și autorul a opt romane, pe care le considera nedemne de numele său și pe care le aprecia el însuși, într-o scrisoare adresată surorii sale, drept „o adevărată porcărie literară". În timp ce Balzac caută teme în domeniul fantasticului, al exotismului, născocind subiecte pseudoistorice, de aventuri, subiecte legendare, evenimentele sociale continuă să țîșnească puternic, ca niște izvoare de sînge, din solul Parisului.

Carol al X-lea vine la putere, și poporul francez este silit să golească cupa amară a răzbunării aprige a feudalilor. Curtenii, clerul se grăbesc să se despăgubească pentru prejudiciile suferite în timpul revoluției. Este decretată pedeapsa cu moartea pentru sacrilegiu. Sînt arse cărțile periculoase pentru puterea regală. E restabilit majoratul[1]. Starea a treia duce o viață grea. Țăranii și proletariatul se pauperizează.

Acești șase ani pînă la revoluția din iulie 1830 au fost pentru Balzac o perioadă de maturizare. În el s-a format, așteptîndu-și ceasul, autorul unei teme și al unui gen cu totul nou și original. Evenimentele l-au reeducat pe scriitor. Ochiul lui privea acum nu numai cu o nespusă curiozitate insațiabilă, ci și pătrundea foarte adînc. Simțurile lui Balzac se aflau într-o încordare maximă.

Cu un an înainte de răsturnarea lui Carol al X-lea, la vîrsta de treizeci de ani, Balzac publică prima din lucrările ce aveau să constituie *Comedia umană*, romanul *Șuanii*.

---

[1] *Majorat* — bun imobiliar inalienabil care trecea prin drept de primogenitură în posesia moștenitorului la moartea proprietarului. Acest sistem era răspîndit în orînduirea feudală și avea drept scop menținerea integrității latifundiilor aparținînd familiilor bogate (n. ed.).

Acest roman, consacrat anului 1800, era, prin caracterul său, un roman istoric, dar putea spune cititorului multe, mult prea multe despre problemele actualității: dinastia Bourbonilor, care constituise cu treizeci de ani în urmă o primejdie pentru poporul revoluționar, își sărbătorea atunci victoria. Sub pana lui Balzac, istoria devenea de o actualitate stringentă. Și ceva mai mult: se mai păstra prea puțin din influența idolului romancierilor istorici de atunci, Walter Scott, care-și decupa eroii dintr-o frumoasă hîrtie colorată. Nu, aci apărea stilul viitoarei epoci literare, epoca lui Balzac, realismul. Titanul, care avea să revoluționeze literatura, apare în toată măreția lui în unele pagini din romanul *Șuanii*.

Așa a pornit el pe făgașul strălucitei sale vieți de creație, încrezător în puterea artistică a realismului, hotărît să pună adevărul vieții la temelia operelor sale.

Grea a fost calea uceniciei. Timp de zece ani Balzac a fost elev în literatură, pentru a deveni apoi dascălul unui veac întreg. A devenit dascăl găsindu-și eroul. Aceasta a coincis cu epoca nouă, care a și constituit subiectul principal al măreței sale narațiuni, perioada între 1830 și 1848.

Pe tronul Franței fusese adus „regele negustor", ducele de Orléans, Ludovic-Filip, care urma să domnească optsprezece ani prin voința financiarilor francezi. Marx a spus în legătură cu aceasta: „După revoluția din iulie, cînd bancherul liberal Laffitte[1], l-a condus în triumf pe compère-ul său ducele de Orléans la Hôtel de Ville, el a lăsat să-i scape cuvintele: «De acum încolo vor stăpîni bancherii»". [2]

Da, de atunci a început domnia bancherilor, a afaceriștilor de bursă, a proprietarilor de mine de cărbuni și de fier, de păduri, domnia regilor aurului, a regilor cărbunelui, regilor fierului, domnia aristocrației financiare: „Ea se instalase pe tron, spune

[1] *Laffitte Jacques* (1767—1844) — bancher francez, ministru de finanțe și președinte al Consiliului de Miniștri (1830—1831) (n. ed.).

[2] *K. Marx, Luptele de clasă în Franța*, Marx-Engels, Opere 7, Editura politică, București, 1960, pag. 12 (n. ed.).

Marx, ea dicta legi în Camere, ea împărțea funcțiile publice de la minister pînă la debitul de tutun."[1]

În plină actualitate, în adîncurile ei, în viciile, patimile și monstruozitățile ei, în nădejdile și visele ei prăbușite, Balzac a descoperit materialul inepuizabil pentru făurirea istoriei sale de moravuri. Numărul dușmanilor lui nu scădea, ci sporea pe măsură ce gloria lui creștea. Dar chiar dușmanii trebuiau să admită că în literatură el era stăpînul unei teme unice, pe care o descoperise și pe care o domina — tema realității curente.

Sainte-Beuve, adversar înverșunat și critic necruțător al lui Balzac, l-a numit „romancierul cotidianului *par excellence*"[2]. Și era adevărat, pentru că Balzac era prin excelență romancierul zilelor în care trăia și pe care, datorită lui, le vedem atît de clar, ca și cum am trăi noi înșine în Parisul dintre deceniile 3 și 5 ale veacului trecut. Romanticul Théophile Gauthier a spus despre Balzac că „întreaga sa operă este actuală. el trăiește cu cei vii și nu îi învie pe morți...".

Balzac se denumea „secretarul" societății franceze din primele decenii ale veacului al XIX-lea. Convingerea lui era că istoricul acestor vremuri era însăși societatea franceză. Dar în paginile romanelor lui Balzac noi vedem această societate în adevărata ei lumină. nu așa cum ar fi vrut ea să se prezinte: „secretarul" ei a făcut totul ca noi să știm ce a înfățișat în realitate acest „istoric".

Visele despre „averi" umpleau creierul, inima și sufletul lumii burgheze franceze. „Situațiile" se dobîndeau prin toate mijloacele, dar de cele mai deseori prin crimă. Vautrin — unul din eroii lui Balzac, de ale cărui cuvinte Balzac se folosește adeseori pentru a condamna viciul, spune: „Secretul tuturor averilor este crima, de care nu ne mai amintim fiindcă a fost perfect săvîrșită".

---

[1] *K. Marx, Luptele de clasă în Franța,* Marx-Engels, Opere 7, Editura politică, București, 1960, pag. 12 (n. ed.).

[2] Prin excelență (în lb. franceză) (n. ed.).

Să amintească conștiinței umane crimele uitate, de care s-a folosit cîte un norocos om de afaceri pentru a-și apăra interesele și a prospera; să disece cu bisturiul iscusința, „perfecțiunea“ manoperei criminalului, iată țelul operei istorice a lui Balzac.

Acest țel a fost atins cu ajutorul realismului artistic. Balzac a cucerit realismul său în bătăliile necruțătoare împotriva romantismului francez contemporan și în urma unei munci fără precedent.

Nobilimea, care-și trăise traiul, nu putea suporta triumful negustorilor și bancherilor. Intelectualitatea din rîndurile burgheziei mijlocii era dezamăgită de prăbușirea idealurilor sale, lăsate moștenire de revoluția franceză. O parte a intelectualității căuta să maimuțărească aristocrația, cealaltă aștepta în taină noi schimbări.

Majoritatea romanticilor concepeau arta ca un elixir magic, tămăduitor al tuturor relelor, și ei căutau să-i îndepărteze pe cititori cît mai mult de realitate, înspre evul mediu, înspre țări îndepărtate. Romanticii trebuiau să-i consoleze pe nobili, să-i distreze pe burghezi. Ei au creat o literatură care ne dă posibilitatea să studiem estetismul lor abstract, și nu Franța. Balzac a renunțat la tradițiile acestei literaturi, i-a sfărîmat canoanele și ne-a prezentat Franța.

Ne-a prezentat Franța în care „omul ori cumpără ori se vinde“, așa cum se exprimă unul din eroii *Iluziilor pierdute*. El ne-a prezentat Franța saloanelor, a presei, băncilor, caselor de schimb, Franța politicii, care importă și exportă idei, ca pe niște mărfuri, Franța comerțului de idealuri, a vînzării-cumpărării rușinii și onoarei. El ne-a prezentat și o altă Franță, Franța mizeriei, durerii, suferințelor și încrederii într-o libertate viitoare, Franța atît de pîngărită de stăpînii vieții și atît de iubită de poporul francez. Realismul acestor două Franțe balzaciene te uimește.

Realitatea este singura divinitate de la care se inspiră Balzac. El studiază țara sa, pătrunde adînc în inima claselor, păturilor, cercurilor și grupelor sociale, irumpe în cetatea burghezului, poposește în colțișorul

micului-burghez și rătăcește prin mahalalele muncitorești. Nu se mai satură observînd viața de toate zilele și e mereu în căutarea adevărului despre om. E nesățios în cunoașterea evenimentelor zilei și e neobosit în analizarea epocii sale.

Hotărînd să sintetizeze munca întregii sale vieți de scriitor prin măreţul titlu de *Comedia umană*, Balzac dezvăluie el însuși intenția sa: să zugrăvească istoria societății descriind moravurile oamenilor. Sarcina istorică pe care și-a luat-o l-a făcut să-și împartă epopeea (așa s-a exprimat el însuși) în *galerii* — cicluri vaste, bogate și variate de romane și nuvele, a căror simplă enumerare ne sugerează amploarea uimitor de cutezătoare a ideii lui Balzac.

„Lucrarea mea, a scris el, are geografia ca și genealogia ei, are numele, locurile și lucrurile ei, oamenii și evenimentele ei, blazoanele și aristocrația ei, ca și burghezii ei, meșteșugarii și țăranii ei, armata ei, într-un cuvînt, întreaga ei lume."

Deși înfăptuirea acestei idei grandioase a fost întreruptă de o moarte prematură, Balzac, ca artist, și-a atins cu strălucire țelul propus, creînd tablouri nespus de concrete prin plasticitatea lor ale vieții sociale din Franța în perioada monarhiei din Iulie.

Fenomenul Balzac, pe plan istorico-literar, este unic, fără asemănare. Aci nu e vorba numai de vestita fecunditate a scriitorului, deși ea însăși e în măsură a trezi admirația.

Intr-o scrisoare adresată lui Pérémé, istoric de artă, care într-o vreme fusese intermediarul lui Balzac în chestiunile sale de teatru, el scrie: „N-aș vrea să credeți că sufăr de trufia sfidătoare a unor scriitori: infinite sînt îndoielile mele față de mine însumi. Am încredere doar în curajul meu de leu și în nestăvilita mea putere de muncă. In cursul acestei săptămîni am scris 55 de coli de tipar."

Franța a cunoscut numeroși romancieri extraordinar de fecunzi și ar fi fost de mirare ca această țară care se mîndrește cu gloria universală a eleganței prozei sale să se fi putut totodată lăuda cu cea mai

diluată literatură din lume. Dar Balzac a scris mult nu pentru că a scris diluat.

Ştim ce însemna pentru Balzac munca literară. Cunoaştem războiul lui titanic cu corecturile, care îi aducea la desperare pe zeţari şi îi ruina pe editori. Cine scrie superficial acela nu-şi petrece nopţile aplecat asupra corecturilor.

De ce dar, acest om, cu un curaj de leu, în stare să scrie într-o săptămînă cît altul într-un an de muncă, suferă de necontenite îndoieli faţă de el însuşi? Este poate o simplă vorbă? De unde se ivesc aceste îndoieli?

Creatorul *Comediei umane* a militat pentru o literatură nouă, de o calitate unică, fără precedent pînă la el, şi această noutate constă în faptul că el îşi alimenta nestăvilita-i fantezie *n u m a i* din realitatea vie, cuprinzînd în cărţile sale pe omul real, al contemporaneităţii, şi nu unul născocit. Iată care este pricina acelei chinuitoare conjugări dintre două elemente: curajul său de leu şi nesfîrşitele sale îndoieli.

Pentru ca printr-o artă realistă scriitorul să consfinţească adevărul vieţii contemporane, studiind-o în nenumăratele ei manifestări (cercetătorii operei lui Balzac afirmă că *Comedia umană* numără aproape două mii de personaje), el trebuie să fie neînfricat.

Dar cum să facă pentru ca personajele care abia se înfiripau şi pe care viaţa contemporană abia le schiţa să devină, prin zugrăvirea lor artistică, nepieritoare pentru viitor? Or, în epoca pe care o reda Balzac, tînăra burghezie oferea doar primele schiţe ale acelor chipuri dezgustătoare care ulterior au alcătuit societatea capitalistă mondială.

Putea oare, fără a fi frămîntat de îndoieli chinuitoare, să caute din miile de caractere omeneşti acele cîteva zeci în jurul cărora să graviteze neapărat acţiunea şi pe care să le înzestreze cu însuşirile trainice ale unor caractere tipice?

Nu, acest lucru era cu neputinţă, căutările trebuiau să fie chinuitoare şi îndoielile numeroase.

Dar îndoielile au fost biruite printr-o muncă intensă şi încordată. Balzac nu s-a mulţumit să fixeze reali-

tatea din vremea lui, el a prevăzut viitorul lumii burgheze și, vai! sîntem martori că a prevăzut just. El a fost un geniu-inventiv în literatură. De aci chinurile lui și tot de aci măreția rolului și locului său de artist în istoria prozei franceze și universale...

Ca istoric-pictor al societății, el și-a atins țelul într-o foarte mare măsură, dar, după cum s-a arătat la noi întotdeauna, nu l-a putut atinge în întregime.

Balzac a fost absorbit de conflictul social cel mai evident și mai ușor de perceput în acea vreme. Era ofensiva burgheziei împotriva societății nobiliare, care cîștigase un răgaz în anii monarhiei lui Ludovic-Filip.

Balzac a fost acaparat cu totul de tema ciocnirii dintre republicani și legitimiști, dintre burghezul francez și nobilul francez. Această temă a ascuns privirilor lui a treia forță care se maturiza în acea epocă.

În ultimii ani ai vieții sale se manifestase în mod vădit influența socialistă asupra oamenilor cu idei avansate din Europa. În Italia, Franța și Germania, în Ungaria a bubuit revoluția din 1848. În întreaga lume civilizată a răsunat îndemnul *Ligii comuniștilor* cu privire la întemeierea unei societăți noi, fără clase și fără proprietate privată. Burghezia, care nu de mult considera că principalul ei dușman este nobilimea, a fost nevoită să-și întoarcă armele împotriva unui dușman nou, incomparabil mai puternic, împotriva proletariatului.

Balzac nu a dezvăluit în opera sa această forță tînără, care exprima noua tendință a dezvoltării sociale.

Se știe că Balzac a fost legitimist. A fost legitimist prin conținutul declarațiilor sale politice, prin caracterul intereselor sale de zi de zi.

Cred că ar mai trebui cercetate contradicțiile dintre convingerile pe care le proclama Balzac și sensul obiectiv al creației sale. Mai sînt multe lucruri nedeslușite în ce privește raportul complex dintre modul de viață al lui Balzac și roadele vieții sale în folosul omenirii. Să spui că a fost fiul epocii sale înseamnă a nu spune încă nimic. Balzac căuta să cîștige bani

pentru a nu depinde de ei. Străduințele pe care le-a depus pentru a fi recunoscut de „înalta societate", de care și-a bătut joc și pe care a condamnat-o în cărțile sale, străduințele pe care le-a depus pentru a cîștiga influență și chiar putere își pot, de asemenea, găsi o explicație tot în această nevoie de a-și asigura libertatea de creație într-o lume care nu oferea altă cale, alte posibilități unui scriitor-acuzator. Acest lucru nu este încă suficient elucidat de istoria literară.

Există fapte care indică anumite căi de cercetare în această direcție. Se știe că Nicolaie I a interzis intrarea în Rusia a uneia din cele mai de seamă cărți ale *Comediei umane,* romanul *Moș Goriot.* Această carte părea supraveghetorilor reacțiunii din cale-afară de subversivă și periculoasă. Balzac ar fi putut ademeni la „răzvrătire" mințile visătoare care mai existau în Rusia după răscoala decembriștilor. Se ridică o întrebare de neînlăturat: în ce măsură concepțiile lui Balzac s-au oglindit cu exactitate în declarațiile legitimiste pe care le-a făcut în prefața primului volum al *Comediei umane?* De la bun început trebuie ținut seama că Balzac își propusese să realizeze o epopee în numeroase volume, opera vieții sale, încă în anii domniei lui Ludovic-Filip. Apoi, în fața lui se ridicau barierele Rusiei lui Nicolaie, unde trebuia să plece pentru a se întîlni cu viitoarea sa soție. În ce măsură și cînd anume declarațiile lui Balzac au fost dictate de concepțiile politice sincere, în ce măsură a fost el nevoit de condițiile crude ale epocii să le facă, acest lucru mi se pare a fi încă un punct nebulos în cercetările biografice asupra lui Balzac.

Contradicția a constat în aceea că, făcînd declarațiile sale politice, Balzac a mers împotriva lui însuși ca artist. Și, creîndu-și operele de artă, el a mers împotriva sa ca legitimist. Acest lucru l-a văzut foarte bine Friedrich Engels, care a dat o înaltă apreciere lui Balzac.

„...Satira sa, a scris Engels, nu este niciodată mai mușcătoare, ironia sa nu este niciodată mai caustică decît atunci cînd aduce în scenă tocmai pe acei bărbați sau pe acele femei pe care-i simpatizează atît

de profund — nobilii. Şi singurii oameni despre care se exprimă întotdeauna cu o admiraţie făţişă sînt adversarii săi politici cei mai înverşunaţi, eroii republicani de la Cloître-Saint-Mérry, oameni care în această epocă (1830—1836) erau într-adevăr reprezentanţii maselor populare". [1]

Cloître-Saint-Mérry este o stradă din Paris, vestită prin luptele sale de baricade din anul 1832. Acolo a căzut eroul cîtorva romane ale lui Balzac, republicanul Michel Chrétien. Adevărul îi cerea artistului ca Franţei oamenilor muncii şi a luptătorilor pentru libertate, adevăraţilor oameni ai viitorului, aşa cum i-a numit Engels pe luptătorii împotriva monarhiei, să i se rezerve un loc demn în „galeriile" epocii, şi Balzac a făcut acest lucru cu entuziasm, în ciuda legitimismului său.

Este semnificativ faptul că în pofida declaraţiilor demonstrative ale lui Balzac cu privire la „lealitatea" lui politică, critica reacţionară burgheză a luat în derîdere şi a urît cărţile sale în timpul vieţii autorului, a continuat să le atace după moartea lui, continuînd şi în zilele noastre să minimalizeze şi să insulte măreţia geniului său.

Datele jubiliare ale lui Balzac — o sută cincizeci de ani de la naştere şi o sută de ani de la moarte — au constituit un pretext pentru literatura reacţionară din Apus de a ataca pe creatorul *Comediei umane.*

Atacurile au, desigur, scopuri politice. Contestînd măiestria artistică a lui Balzac, criticii săi vicleni duc de fapt o campanie de subminare a realismului contemporan al scriitorilor progresişti. Ei tună şi fulgeră împotriva lui Balzac, ca şi împotriva moştenirii clasice în genere, pentru a putea propti clădirea dărăpănată a literaturii burgheze de azi.

Cei mai înverşunaţi duşmani ai lui Balzac se află chiar în patria lui, în Franţa, a cărei literatură el a acoperit-o cu o glorie nepieritoare, iar unii academicieni francezi caută să se desolidarizeze de el şi să-i micşoreze faima, sau chiar să-i ponegrească numele.

[1] *K. Marx, F. Engels,* Despre artă şi literatură, E.P.L.P., 1953, pag. 137—138 (n. ed.).

François Mauriac, speriat de faptul că — după cum recunoaşte el însuşi — în opera lui Balzac „este cuprinsă întreaga sa epocă“ scrie că Balzac îl *„înspăimîntă...“* Bătrînul membru al academiei Goncourt, Alexandre Arnoux, a declarat, cu o naivitate de copil, că l-a citit pe Balzac la vîrsta de treisprezece ani şi că, răsfoind acum din nou *Comedia umană*, şi-a dat seama că aceasta este într-adevăr mai curînd „o carte pentru copii...“ Colegul lui de academie Léo Lartier a declarat cu aroganţă: „Balzac nu prezintă o temă demnă de discuţie... El nu mai este scriitor, după cum da Vinci nu mai este pictor...“ Jules Romains, cunoscut prin slugărnicia sa faţă de fascism, s-a dezis de Balzac cu un gest dispreţuitor: „Nu încetează să-l laude doar femeile romantice, cu un gust îndoielnic şi cu o cultură mediocră, care nu frecventează nici saloanele literare, nici cele aristocratice...“ Jules Romains în postură de dandy într-un salon aristocrat, iată într-adevăr un tablou demn de pana lui Balzac!

Toată această vulgară „originalitate“ e întrecută de un oarecare Jean Savane, care, în cărţulia lui despre faimosul copoi francez din prima jumătate a veacului al XIX-lea, Vidocq [1], a îndrăznit să afirme că Balzac „a luat“ chipurile şi subiectele romanelor sale din amintirile acestui copoi. Presa reacţionară s-a bucurat de această descoperire neaşteptată, şi criticul burghez Pierre Odiat, de pildă, se străduieşte să-i convingă pe cititorii săi că „întruchipările balzaciene“ ale personajelor lui Vidocq „nu s-au ridicat întotdeauna la valoarea originalului“.

Iată care este atitudinea reacţiunii literare faţă de memoria nemuritorului realist francez.

Dar moştenirea lui Balzac este vie în rîndurile cititorilor, în rîndurile oamenilor de litere din lumea întreagă. Şi ea este vie în Franţa.

Scriitorii care apără dreptul artei de a continua în mod creator moştenirea realistă a marii literaturi fran-

---

[1] *Vidocq* (François-Eugène) (1775—1857) — hoţ şi aventurier; a intrat în serviciul poliţiei, devenind şeful poliţiei din Paris. A scris *Memoriile lui Vidocq* (4 volume — 1828) şi o serie de cărţi din viaţa hoţilor (n. ed.).

ceze vorbesc în aceste zile cu dragoste și cu respect despre nemuritorul geniu al lui Balzac.

Cunoscutul scriitor și critic André Wurmser scrie că Balzac „și-a pus opera în slujba adevărului, în slujba obiectului descris; puterea lui de înțelegere a raporturilor reale este totodată un act de acuzare împotriva burgheziei și un imn de triumf al burgheziei. Iată de ce în pofida lui Balzac însuși, *Comedia umană* nu-l face pe cititorul ei legitimist, ci revoluționar, în timp ce legitimiștii și urmașii lor, inclusiv Mauriac, se dezic de el..."

Revista franceză *La Pensée* a exprimat foarte just concepția progresistă asupra moștenirii lui Balzac:

„...Sîntem moștenitorii lui Balzac în sensul că ne însușim învățăturile lui, dar îl combatem pe Balzac pentru că realismul nostru nu mai este rodul unei inconștiențe, ci rezultatul unei conștiințe politice... A fi balzacian înseamnă a înțelege mișcarea istoriei, înseamnă a simți ca Balzac „miasmele cadaverice ale societății în descompunere", dar înseamnă totodată a înțelege forțele renașterii sociale care îi erau necunoscute lui Balzac... A fi balzacian în zilele noastre nu mai înseamnă a visa ca Balzac, ci a uni în mod conștient visul cu acțiunea..."

În patria lui Balzac se aud glasurile dușmanilor și glasurile prietenilor săi.

Cei care se declară adversari ai lui Balzac sînt dușmanii prezentului, dușmanii a tot ceea ce e luminat de nădejdea omenirii într-un viitor mai bun, în dreptatea socială a noii societăți, care va îndepărta pentru totdeauna posibilitatea unor relații ca cele atît de strălucit zugrăvite în *Comedia umană*. Adversarii lui Balzac sînt aliații eroilor trecutului, pe care el i-a demascat. Ei îl reneagă pe Balzac și în felul acesta caută să împace burghezia din zilele noastre cu noile fiice lipsite de inimă ale moșului Goriot, cu actualii rastignaci neobrăzați.

Iar cei care-și spun prietenii lui Balzac sînt prietenii zilei de azi, partizanii luptătorilor pentru nimi-

cirea societății a cărei pieire inevitabilă a întrevăzut-o Balzac. Prietenii lui Balzac sînt dușmanii eroilor lui, dacă acești eroi sînt oameni de teapa lui Rastignac.

Pomenind de lupta ce se duce în jurul lui Balzac în minunata sa patrie, Franța, nu se poate să nu amintim cum un alt mare realist francez, de la sfîrșitul veacului al XIX-lea, un scriitor foarte apropiat noii generații literare, Guy de Maupassant, l-a apreciat pe Balzac.

Spre sfîrșitul vieții, plătind în mod fățiș tribut pasiunii sale pentru psihologism, Guy de Maupassant l-a numit pe Honoré de Balzac „un titan al literaturii moderne, tot atît de uriaș ca și Rabelais, acest părinte al literaturii franceze". Maupassant scrie că „...personajele lui Balzac, care n-au existat pînă la el, au ieșit parcă din cărțile lui pentru a păși în viață — atît de pregnant a creat el iluzia personajelor, pasiunilor și evenimentelor reale". „În prezența lui Balzac abia dacă îndrăznești să critici", a recunoscut Maupassant.

De ce trec oare sub tăcere aceste cuvinte criticii care îl denaturează, de altfel, pe Maupassant, așa cum îl denaturează pe Balzac?...

Discuțiile în contradictoriu cu privire la moștenirea marelui scriitor francez și universal Balzac, discuțiile în contradictoriu despre realismul *Comediei umane* le rezolvă cititorul contemporan și el le rezolvă în favoarea lui Balzac.

Pentru cititorul sovietic această discuție în contradictoriu nu există. Pentru el există roadele prețioase ale unui geniu, roadele unei munci care ne-a redat un crîmpei din istoria Franței, dintr-o istorie trecută, dar a cărei ceață plutește și azi deasupra Apusului european pînă departe de hotarele sale atlantice.

Pentru noi e important că *Comedia umană* îl convinge pe cititor prin adevărul ei artistic, că acest adevăr este un protest împotriva lumii înșelăciunii și a dominației banului.

Burghezia ar spune cu bucurie: Balzac a murit. Noi îi replicăm: Balzac trăiește! Zîmbitor și senin,

așa cum a spus Hugo, el își continuă lupta în apărarea cauzei sale: vă sfîșie, domnilor burghezi, domnilor ce speculați nenorocirile poporului, domnilor furnizori de război, domnilor proprietari-monopoliști de ziare! Și de aceea scutierii voștri în literatură fac tot ce le stă în putință pentru a nega măreția lui Balzac.

În zadar. Nu vor izbuti niciodată.

1949, 1950

VICTOR HUGO

Victor Hugo este aproape de aceeași vîrstă cu Pușkin, doar cu trei ani mai tînăr decît poetul nostru. În anul cînd Pușkin și-a încheiat prima perioadă a creației sale lirice, perioada de liceu, Hugo, în vîrstă de cincisprezece ani, scrisese versuri care fuseseră distinse cu o mențiune de către Academia Franceză.

Pușkin a fost cititorul și criticul contemporan al lui Victor Hugo. El a făcut cunoștință cu tînărul poet Hugo în același timp cu publicul cititor din Rusia și i-a apreciat versurile nu mai puțin elogios decît au fost apreciate de către francezi.

E interesant însă că Pușkin n-a dat nici o atenție lui Hugo-clasicul, adică primelor sale versuri, care cuceriseră laudele academicienilor, precum și culegerii de ode din anul 1822, în care poetul s-a manifestat ca regalist.

Pușkin a relevat însă valoarea culegerii de versuri *Orientalele,* publicată mai tîrziu, în care Hugo îi preamărește pe eroii luptei pentru eliberarea națională a Greciei împotriva jugului turcesc — și acest lucru e ușor de înțeles pentru noi, care știm că Pușkin a fost un partizan al libertății Greciei.

Pușkin a caracterizat *Orientalele* lui Hugo „versuri strălucite“ și nu mult înainte de această apre-

ciere scrisese unui prieten că „Hugo și Sainte-Beuve sînt fără îndoială singurii poeți francezi ai epocii noastre..."

Apreciindu-l pe Hugo-poetul, Pușkin a creat un curent favorabil poeziei viguroase a lui Victor Hugo în cercurile literare rusești, contribuind astfel la răspîndirea poeziei lui Hugo în țara noastră.

În aprecierile sale despre lucrările lui Victor Hugo, luciditatea criticului literar a avut de luptat cu sentimentalismul cititorului. Pușkin laudă drama *Hernani*, huiduită de publicul conservator, critică cu înflăcărare tragedia *Cromwell*. Dar iată că îi cade în mîini romanul *Notre-Dame de Paris* chiar în anul apariției în Franța a acestei prime capodopere în proză a lui Hugo.

Acum Pușkin este înainte de toate cititor. Ar vrea să analizeze critic romanul, să spună ce gîndește despre această carte. Dar este antrenat de furtuna acțiunii dramatice, fremătătoare, cu vîlvătaia ei de foc, de sînge și patimi. Și el se grăbește să-și împărtășească admirația pentru acest roman prietenului său. Îi scrie despre eroul lui Hugo, preot catolic, că prăbușirea lui „este din toate punctele de vedere admirabil redată, ți se taie respirația".

Tocmai această putere a lui Hugo de a-l face pe cititor să i se taie „respirația" este sîmburele miraculos al neobișnuitului său talent. Dacă un cunoscător atît de priceput în ale literaturii ca Pușkin, care cunoștea temeinic opera scriitorilor europeni contemporani din Răsărit și din Apus, a fost literalmente cucerit citind proza lui Hugo, cît de mult trebuie să vrăjească romanele lui Hugo pe un cititor obișnuit, care așteaptă ca o carte să-l farmece, să-l transporte cu imaginația într-o lume nouă, necunoscută, și, punînd stăpînire pe el, să-l atragă frază cu frază pînă la ultima pagină!

Gloria lui Victor Hugo a fost creată de cititorii din toate colțurile lumii. În țara noastră, el și-a cîștigat gloria de-a lungul și de-a latul Uniunii Sovietice, din tundră pînă la culmile Pamirului, de la Dunăre la Oceanul Pacific. Au trecut mai bine de o sută de ani

de cînd Hugo a scris romanul *Notre-Dame de Paris* și nu mai e mult pînă la sărbătorirea unui veac de la apariția romanelor *Mizerabilii, Truditorii mării, Anul '93,* și, totuși, cititorul nostru sovietic, ale cărui exigențe literare cresc fantastic, cere tot mai mult aceste cărți extraordinar de emoționante; de aceea îl apreciem atît de mult pe vigurosul romancier Victor Hugo.

În romanele sale, îndreptîndu-și atenția înspre istorie el îi insuflă accente de stringentă actualitate pentru contemporanii săi. A luptat pentru dreptatea de care erau însetați, pe care o cereau eroii săi, oropsiți de Franța aristocraților, a burghezilor și clericilor. Pentru Hugo ideea libertății și fericirii omului simplu era mai scumpă decît orice. De aceea a fost iubit de cititorii din vremea sa, de aceea este iubit la noi, în epoca noastră.

Hugo a căutat să dea o formă cît mai atrăgătoare viselor sale pline de înflăcărare și cu larg conținut umanitar. N-a urmărit idealul unei forme abstracte, ci s-a străduit să realizeze ceva unitar, legînd în mod firesc forma de conținut, pentru a exprima cît mai just ideile sale.

Un alt scriitor, aproape de aceeași vîrstă cu Victor Hugo, celebra Georges Sand, tovarășa lui de luptă pentru romantismul democratic, ridicîndu-se împotriva teoriei „artei pentru artă", pe care o numea vorbe goale, noțiune complet falsă, a caracterizat foarte pregnant forma artistică a lucrărilor lui Hugo:

„Cînd Victor Hugo spune: «marea se zbuciumă de deznădejde», el dă viață mării, îi atribuie un suflet fremătător, furtunos, sufletul unui poet, sufletul colectiv al omenirii".

Da, Hugo a găsit în forma sa tulburătoare, neconformistă, care sparge canoanele obișnuite, un instrument nemaicunoscut pînă la el, cu ajutorul căruia a cîntat „sufletul colectiv al omenirii". Acest instrument răsună și ca o trîmbiță de revoltă, și ca o dulce lăută, intonează sunetele de victorie ale tobelor și fanfarelor, cîntă ca o vioară și ca un melancolic corn de cioban.

Hugo romancierul este un maestru desăvîrșit al fabulației, un fantastic modelator de contraste, un subtil țesător de intrigi. În arta de a construi un subiect, de la primele acorduri pînă la sunetele finale, Hugo trebuie considerat un clasic universal.

Dar dacă ar fi fost numai un virtuos al fabulației și un maestru al închegării subiectului, el nu ar fi fost încă Victor Hugo.

Cu puternicul său avînt artistic absolut original, Hugo a înlăturat, dacă nu a sfărîmat chiar, limitele convenționale ale prozei, insuflîndu-i pasiune de revoluționar, înflăcărare de propovăduitor, completînd-o cu studii ample de naturalist, istoric și jurist. Din cunoscuta metodă a „digresiunilor" în literatură, Hugo a făcut o lege, i-a dat valoare hiperbolică, îngrijindu-se ca romanul să devină neapărat o tribună a luptătorului, pătruns de ură împotriva despotismului.

Iată un scriitor despre care e cu neputință să se spună că i-ar fi plăcut să se situeze pe poziția artistului neutru față de viață! Dimpotrivă, Hugo a fost acel poet-soldat care mărșăluia chiar în vîltoarea vieții, pătrundea în adîncurile ei, cu cîntece și cu gînduri calde despre poporul său.

Îndrăzneala cu care se împletește azi în roman melodrama și publicistica, lirica și arta oratorică, se trage din ceea ce putem numi tradiția lui Hugo. Ea trăiește, se desăvîrșește și din ea se făurește un nou instrument al artei.

Poezia și proza lui Hugo găsesc acum în Țara Sovietelor o înțelegere mai puternică decît oricînd.

În zilele noastre a răsunat ca niciodată, într-un singur glas, voința popoarelor de a apăra viața copiilor și a femeilor împotriva nimicirii lor prin război, de a apăra capii familiilor sărace și pe proletari, oriunde aceștia sînt oropsiți și suferă din greu.

Hugo este nespus de drag tuturor acestor oameni. El este aliatul nostru în lupta mondială pentru apărarea cinstei și demnității omului, fie că această luptă se duce întru apărarea libertății și independenței poporului grec, fie că ea e dusă de eroii Coreei democratice, martire, dar nebiruite.

Noi, scriitorii sovietici, laolaltă cu întregul popor, îl socotim pe Hugo un mare prieten al nostru. Nu vom uita niciodată simbolica strîngere de mînă prin care Victor Hugo a consimțit să colaboreze cu Alexandr Herzen la *Polearnaia Zvezda*[1], publicație ce apărea sub deviza lui Pușkin: „Trăiască rațiunea!"

Hugo a fost și rămîne un mare luptător al rațiunii libere, un mare apărător al omului liber. Iar versurile sale, romanele sale sînt însăși viața.

1952

---

[1] *Steaua Polară.* Culegeri periodice editate între 1855—1862 și în 1869 de Herzen în străinătate și difuzate clandestin în Rusia. Militau împotriva autocrației și feudalismului (n. ed.).

ANATOLE FRANCE

Cultura noastră sovietică, internațională prin esența ei, prețuiește în mod deosebit pe oamenii de artă care joacă un rol istoric progresist în viața poporului lor, în viața omenirii.

Anatole France — strălucitor talent al Franței — prin creația sa literară, prin activitatea sa de scriitor, a avut tocmai un asemenea rol istoric progresist.

Atingînd o măiestrie artistică deosebit de originală, Anatole France și-a cîștigat merite de seamă negînd fără cruțare posibilitatea societății burgheze de a pune capăt contradicțiilor tragice ale capitalismului. Nici în filozofia burgheză, nici în politica ei, necum în orînduirea socială instaurată de burghezie și preamărită de aceasta, Anatole France nu a descoperit măcar un grăunte în stare să dea naștere unei vieți sănătoase și raționale a omului.

În această negare rezidă rolul pozitiv al operei lui France pentru contemporanii săi, ca și pentru generațiile viitoare.

Prin felul cum France a zugrăvit în lucrările sale trecutul istoric îndepărtat, el le îndrepta conținutul împotriva rînduielii dominante în timpul vieții sale.

Ne sînt foarte apropiate romanele sale tratînd momente din trecutul îndepărtat, dar avînd puterea unei teme de arzătoare actualitate, și care lovesc și azi ca un bumerang orînduirea conservatoare susținută de adepții reacțiunii.

În lucrările sale, Anatole France nu și-a exprimat concret idealurile. Dar chiar atunci cînd își aducea visul în pragul socialismului, nu prin aceasta îi înspăimînta pe dușmanii săi, nu aceasta trezea împotriva lui ura celor puternici din această lume.

Nu i s-a putut ierta critica, acuzarea, demascarea societății stăpînitoare în Apus. Tocmai critica sa, vestita sa ironie, causticitatea spiritului său, zeflemeaua sa sceptică, mintea sa ascuțită i-au înfricoșat pe apărătorii faimoaselor temelii seculare, considerîndu-le intolerabil de usturătoare.

Curînd după Comuna din Paris, tînărul Anatole France și-a încercat pentru întîia oară floreta împotriva catolicismului. Prin poemul său *Nunțile Corintiene,* France i-a împuns ca de încercare pe clerici. Ei nu i-au putut ierta tînărului „păgîn" încumetarea lui de a zgîria Vaticanul. Și cînd Anatole France a publicat fantezia sa socială plină de răzvrătire, intitulată *Răscoala îngerilor,* papa i-a amintit jignirea adusă, interzicînd catolicilor credincioși să citească această „erezie".

Lupta pe care a dus-o Anatole France împotriva iezuiților Vaticanului și-a pierdut oare actualitatea acum, în zilele cînd papa pronunță anatema asupra tuturor comuniștilor din lumea întreagă ca și asupra tuturor celor care simpatizează cu cauza măreață a comunismului? Nu, arma „păgînului" Anatole France sclipește și azi în partea însorită a lumii și face să turbe de mînie pe acei din împărăția întunericului.

Anatole France a fost continuu frămîntat de problema revoluției. El a căutat o rezolvare a ei într-o formă abstractă, pe plan general-uman și chiar pe plan universal. Ideile și analizele sale nu sînt pătrunse de un real istorism. El încerca să găsească o cheie a adevărului, care să poată deschide toate zăvoarele și desface toate lanțurile în care e ferecată omenirea.

Am putea spune că el a străbătut numai prima jumătate a drumului, în negarea moralei, formei de stat și filozofiei burgheze, în critica nimicitoare a realității capitaliste. Dar această misiune el a îndeplinit-o cu rezultate neasemuit de valoroase.

Prețuim în Anatole France înflăcărarea nestăvilită în căutarea adevărului, prețuim eleganta și spumoasa-i ironie caustică cu care demască viciile ce se ascund sub masca milosteniei și smereniei. Rîdem împreună cu el, cu rîsul șiret al abatelui Coignard, cînd acest demn urmaș al eroilor Decameronului vorbește despre treburile „preasfintei noastre biserici".

Și nu putem uita că Anatole France, artist și luptător al Franței progresiste, a salutat, peste barierele granițelor țariste, anul nouă sute cinci. Ne amintim bine și știm că a numit Puterea sovietică a lui Octombrie al nostru „o pildă de putere creată de popor și pentru popor".

Anatole France deține un loc de seamă în pleiada marilor maeștri ai artei din Europa occidentală, a oamenilor mari prin spiritul lor și importanța pe care au avut-o în istoria culturii progresiste și pe care Uniunea Sovietică îi socotește cu mîndrie prieteni sinceri. Evocîndu-l mereu, îi aducem cinstirea noastră și prinosul nostru de recunoștință.

1949

ÎNTÎLNIRI CU ROMAIN ROLLAND

Cînd se pomenea de lacul Geneva, în mintea noastră apăreau de obicei vechile orașe Lausanne și Geneva, romanticul castel de la Chillon, fastuoasele serbări în genul „bătăliei cu narcise“ din lunile de primăvară, stațiunile balneare ale bogătașilor, ca Montreux de pildă. Cine a auzit de micuțul oraș Villeneuve, care nici nu se găsește pe toate hărțile Elveției ? Și iată că acest nume capătă un răsunet tot mai mare, pe an ce trece îl auzim și îl repetăm tot mai des, ne apare în minte de cum pomenim sau începem să vorbim despre marele francez al vremurilor noastre, Romain Rolland. La fel a fost învăluit în trecut cătunul Ferney de gloria lui Voltaire, ca și Iasnaia Poliana de gloria lui Tolstoi.

Rolland și-a atras simpatia europenilor care gîndesc, prin neînfricatul său protest împotriva rușinosului război al imperialiștilor. Scriitorul a fost la început singur. La sfîrșitul războiului mondial se întindeau către el mîini din toate țările ce au avut de suferit. De atunci celebritatea sa a trecut cu mult hotarele Europei occidentale, și necunoscutul Villeneuve a devenit unul din punctele de sprijin ale conștiinței revoluționare a intelectualității progresiste din lumea întreagă.

Portița din grădină e larg deschisă. Ușa casei e descuiată. Liniște. Pătrund într-o anticameră care seamănă cu un coridor. Nici țipenie de om. O pisică cu puii ei stă întinsă într-un fotoliu. Ușile întredeschise ale anticamerei, vestibulul, și iată-mă din nou în grădină, de cealaltă parte a casei.

Rolland se ridică în întîmpinarea mea.

Poartă palton, deși mai este mult pînă seară și soarele dogorește. Cu toate că din cauza slăbiciunii e cam adus din spate, face impresia unui om înalt. Această slăbiciune de om bolnăvicios impresionează la prima vedere. Dar nu ține decît o clipă. De îndată îți cucerește atenția privirea lui, ochii săi mari, bulbucați, de un albastru deschis și limpede ca ochii de copil. Prietenoasa lor blîndețe este umbrită uneori de o undă de răceală ce i se revarsă brusc din privire. Atunci îți dai seama că aspectul bolnăvicios al acestui om firav, transparent ca pergamentul, este numai aparent și că ar fi arătat la fel chiar dacă nu ar fi fost niciodată bolnav — un om cu o înfățișare liniștită, slab ca un ascet, cu expresia concentrată a unui cercetător. Chipul lui Rolland este deosebit de mobil. Cînd vorbește, cel mai subtil gînd al său își găsește o expresie plastică pe față. De cum tace, te dezmiardă din nou, întrebătoare parcă, puritatea de copil a privirii sale, și din nou o răceală, sau poate, o asprime îi acoperă ca o umbră privirea — particularitate izvorîtă, după cum mi se pare, din dorința lui de a-și face o idee justă despre cele văzute și din străduința de a nu greși în aprecierile sale.

Foarte rar Rolland își completează cuvintele cu vreun gest. Are mîinile fine, degetele uscate, dar nu aspre, ci moi.

Rolland înțelege bine limba germană, dar o cunoaște din studierea ei academică și în genere evită s-o vorbească. De aceea eu mă folosesc mai des de rusă, iar el vorbește franțuzește. Oficiul de translatoare ni-l face Maria Pavlovna, soția lui. Datorită în bună măsură ei, s-a creat în întîlnirile mele cu Rolland o atmosferă caldă, prietenească. Faptul că discuția noas-

tră se poartă în trei limbi deodată o face să devină parcă mai vie, mai cordială.

Pe reverul paltonului său observ o bucată de crep de doliu. El îmi spune :

— Azi se împlinește un an de cînd a murit tatăl meu. El a ajuns la vîrsta de nouăzeci și trei de ani. Bunătatea l-a ajutat să atingă o vîrstă atît de înaintată. Se înțelegea cu toată lumea. Era un naționalist intransigent și respingea cu desăvîrșire pozițiile mele. Dar niciodată în viață nu s-a certat cu mine. Era atît de bun, încît prin toată firea lui răspîndea pacea, liniștea. Nouă nu ne va fi dat să ajungem la vîrsta lui : sîntem departe de a fi buni...

Deodată, zîmbind, mă întrebă :

— Îl cunoașteți cumva pe Colas Breugnon ?... E tatăl meu...

În timp ce ne plimbăm prin împrejurimile umbroase ale casei, Rolland se oprește în fața unui bătrîn castan, de unde se vede malul foarte populat al lacului. Ridicîndu-și mîna slabă, el arată spre apus :

— Înainte drumul trecea, uite așa, peste deal drept spre Clarens. Pe acest drum a pășit Napoleon și sub acest castan s-a odihnit. Da, da, adaugă el cu însuflețire, e un copac istoric !...

Și povestește cu pasiune despre numeroasele locuri memorabile ale acestui ținut minunat : despre Clarens, unde a lucrat Rousseau, despre *Hotelul Byron,* casa în care a locuit poetul englez.

— Am nimerit pentru întîia oară pe acest țărm cînd aveam cincisprezece ani. Pe vremea aceea aci, la *Hotelul Byron,* locuia Victor Hugo. L-am văzut... Mai tîrziu m-am mutat și eu aci...

Lui Rolland îi place să evoce amintiri. Cuprinde parcă pentru prima oară regiunea cu privirea.

Cînd vine vorba despre Victor Hugo și îi spun că în țara noastră el a devenit popular prin romanele sale, dar că poeziile lui sînt foarte puțin cunoscute de ruși, Rolland exclamă :

— Hugo a fost în primul rînd poet, un adevărat poet popular al Franței ! Romanele au contribuit în

mică măsură la celebritatea sa, dar fiecare francez cunoștea pamfletele sale politice împotriva lui Napoleon al III-lea. Gloria lui a început după o mie opt sute șaptezeci...

În drum spre India, către sfîrșitul anului 1931, după așa-numita conferință a Mesei Rotunde, Mahatma Gandhi s-a oprit la Rolland, prietenul său din Europa, care, precum se știe, a scris despre gînditorul indian o carte și într-o vreme i-a dedicat toată căldura inimii sale plină de grijă. În cursul convorbirii noastre am revenit de cîteva ori la Gandhi.

Casa lui Rolland este împrejmuită de pajiști umbroase. Tineri eleganți mînuiesc cu mult zel rachete, mișcînd sprinten din picioare. Sînt elevii colegiului englez, care se instalase nu de mult în *Hotelul Byron*.

— Cînd Gandhi a fost la mine, povestește Rolland, acești tineri nu s-au putut abține de a-i face o manifestație patriotică. În timp ce trecea prin fața colegiului, din ferestre a răsunat cîntecul *God save the King*[1].

— Și ce a făcut Gandhi?

Rolland ridică din umeri.

— S-a făcut că nu observă nimic. După aceea englezii l-au rugat să țină la colegiu o prelegere despre situația Indiei.

— Și ce a făcut Gandhi?

— A acceptat cu multă bucurie și... Rolland rîde îndelung, băieții l-au condus cu ovații.

Încruntîndu-se, el îmi vorbește făcînd pauze mari între fraze:

— Imperialismul englez se teme să nu i se întîmple ceva lui Gandhi. Aceasta ar putea-o costa scump pe Marea Britanie. Îl țin în închisoare, dar fac tot posibilul ca închisoarea să nu se deosebească întru nimic de condițiile lui obișnuite de viață. Nu e un lucru prea greu, ținînd seamă de modestia sa. Dar în închisori mai zac mii de discipoli ai lui Gandhi. Cu aceștia englezii nu se prea jenează. Soarta lor e îngrozitoare...

Rolland rămîne cîteva clipe tăcut și nemișcat, apoi rostește aspru:

---

[1] Imnul Angliei *Doamne păzește pe rege* (n. ed.).

— Oricare ar fi direcția în care s-ar dezvolta gandhismul, un lucru e limpede: India e pierdută pentru Anglia [1].

— Toată lumea înțelege acest lucru, am spus eu.

— Numai englezii nu-l înțeleg, mi-a răspuns el repede.

În sufragerie ne mai amintim o dată de Colas Breugnon datorită unui minunat exemplar al străvechii sale arte: un dulap cu coloane și uși sculptate, mîncat de carii. Este opera părintelui scriitorului. Pentru o clipă convorbirea noastră se întoarce la optimistul meșter burgund.

Apoi Rolland îmi pune întrebări despre literatura sovietică.

Tocmai atunci se aflase despre hotărîrea din aprilie a partidului cu privire la restructurarea organizațiilor literare [2].

— Prin urmare, există în Comitetul Central oameni care se pricep nu numai în politică, în economie, în domeniul industrializării, ci și în artă. Cine sînt ei? Cine?

Rolland ascultă cu atenția încordată ce-i povestesc. Se interesează de tinerii scriitori, de situația omului

---

[1] Am înțeles această remarcă a lui Rolland în sensul că evenimentele din India trebuie, în ultimă instanță, să ducă lupta de eliberare națională a indienilor la victorie, *independent* de soarta gandhismului. Aceasta însemna că în deceniul al patrulea, vechile concepții ale lui Rolland despre gandhism erau zdruncinate. Rolland era atras de pe₅sonaltiatea lui Gandhi datorită vechilor simpatii ale scriitorului francez față de principiul tolstoian al „neîmpotrivirii la rău prin violență", precum și faptului că Rolland își punea speranțele în succesul doctrinei religioase a lui Gandhi despre „nonviolență" în lupta împotriva colonialiștilor. Istoria a arătat că politica reacționară a lui Gandhi, căreia el i-a dat forma unei teorii etice, a fost o piedică în obținerea unei adevărate independențe naționale de către popoarele Indiei și a frînat eliberarea lor socială. Gandhismul a dus întotdeauna o politică de împăciuire și de înțelegere între imperialiștii din Anglia și burghezia națională din India. Scena cu studenții pe care mi-a povestit-o Rolland confirmă încă o dată că opinia publică burgheză din Anglia știa foarte bine să aprecieze rolul politic, avantajos pentru ea, al lui Gandhi (K. F.).

[2] E vorba de Hotărîrea C.C. al P.C. (b) al U.R.S.S. din 23 aprilie 1932 (vezi nota de la pag. 647). (n. ed.).

de artă sovietic în genere, cît cîștigă, care sînt posibilitățile de a i se edita lucrările, cum trăiește. Ascultă cu mult interes cum se schimbă funcția literaturii în procesul revoluției culturale, cum muncitorii scriu în colectiv cărți, cum acești muncitori promovează din rîndurile lor noi cadre de oameni de litere, de care țara are tot mai mare nevoie.

— O, o, dar la noi nu există nici cea mai mică nevoie de alți oameni de artă, observă Rolland, burghezia a creat un număr atît de mare de profesioniști care trăiesc din artă, încît nu mai știi ce să faci cu ei. Numai la Paris sînt treizeci de mii de pictori! E o adevărată supraproducție! Cei mai mulți duc acum o viață de mizerie. Cît privește pe tinerii scriitori, ei sînt siliți să muncească pe degeaba. De altfel, și înainte în Franța un scriitor începător nu cîștiga multă vreme nimic. Primii ani de activitate scriitoricească nu mi-au adus nici un venit...

Într-una din camere, pe o masă, se află o figurină foarte expresivă care-l reprezintă pe Gandhi țesînd. Pe jos e un covor mare cu minunate culori orientale, țesut cu o remarcabilă măiestrie de Gandhi, darul lui către Rolland. Mai identific și alte daruri. De pildă, cunoscutele cutii ale artiștilor noștri din Paleh [1], dăruite de Maxim Gorki. Iată și acuarelele naive ale lui Herman Hess.

— Cred că nu există scriitor care să nu aibă un domeniu preferat în afară de cel literar, spune Rolland. Lui Hess îi plăcea acuarela, și sînt convins că desenul l-a „salvat“ în timpul războiului.

Și cu oarecare sfiiciune adaugă :

— Domeniul meu preferat, „în afară“ de literatură, este muzica.

În cabinet, lîngă fereastră, se află o mare gravură de Masereel [2] cu o dedicație lui Rolland.

---

[1] *Paleh* — localitate din R.S.F.S.R. Important centru de artă populară rusă, renumit prin remarcabilele sale picturi (îndeosebi miniaturi) lăcuite (n. ed.).

[2] *Frans Masereel* — renumit pictor progresist belgian, născut în 1889. Stabilit la Paris după primul război mondial, a vizitat U.R.S.S. în 1935—1936 (n. ed.).

— L-am sfătuit de atîtea ori pe Masereel să plece la voi, în Uniunea Sovietică. N-am dreptate? Ce material ar constitui pentru temele lui industrializarea dumneavoastră! Arta creată într-o asemenea țară, într-o asemenea epocă, nu poate fi decît monumentală...

Îi răspund că monumentalul se manifestă pare-se numai în construirea noilor orașe, în arhitectură, dar în arta plastică tocmai formele mici de artă se bucură de o rodnică dezvoltare de la revoluție încoace (de pildă grafica). Pictura de șevalet bate adesea pasul pe loc, iar experiența frescelor nu a dat deocamdată nimic deosebit.

— Arhitectura? întrebă Rolland, înviorîndu-se. Nebunul Le Corbusier[1]?

Rîde ironic și ridică sprîncenele, ca și cum ar privi ceva nespus de amuzant. Apoi rostește cu convingere:

— Formele monumentale în artă se vor afirma, fără îndoială. Poate nu așa repede. Poate peste două generații.

Și glasul său devine aspru:

— Revoluția are deocamdată nevoie de pîine, și nu de artă. Va veni vremea... Desigur, pentru un artist e uneori foarte greu să se împace cu acest gînd. Da, dar mișcarea cere jertfe, jertfe mari...

Contrazicînd oarecum cele abia rostite, îmi vorbește cu înflăcărare de datoria artei față de contemporaneitate:

— Omul de artă, în orice direcție își îndreaptă privirile, vede adunîndu-se un imens material inedit. Ce formă l-ar atrage mai mult? Ar trebui creată o b u f o n a d ă e p i c ă! O, da, o bufonadă care să folosească toate acele monstruozități care se ivesc, ca niște bășici, și se vor sparge sub ochii noștri... Ar

---

[1] *Le Corbusier* (adevăratul său nume: Charles-Edouard Jeanneret). Cunoscut arhitect francez, născut în 1887. Se situează, în creația sa, pe principiile false ale constructivismului. După cel de-al doilea război mondial a semnat, alături de alți reprezentanți ai intelectualității progresiste franceze, Apelul de la Stockholm (n. t.).

trebui să vină un Ben Johnson[1]. Dar în Apus scriitorul, prețuind din cale-afară bunurile vieții, nu îndrăznește să prelucreze un asemenea material. Cine ar putea realiza ceva în genul acesta? N-ar ajunge o singură lucrare, oricît de cuprinzătoare ar fi ea. Oamenilor noștri de talent le lipsește puterea sentimentelor...

Revine din nou la ideea unui Ben Johnson modern și parcă se îndoiește de justețea ei.

— Dar poate nu a sosit încă vremea Elisabetei?...

Ridică deodată mîinile de pe brațele fotoliului și strîngînd încet, dar puternic pumnii, rostește în șoaptă, melancolic:

— Ah, dacă aș avea treizeci de ani!...

Pesemne că totuși a sosit vremea lui Ben Johnson...

— Pe scriitorul din Europa occidentală îl stînjenește întotdeauna forma „de-a gata", preconcepută, moștenită de la clasicism. Tipic în acest sens e Georges Duhamel. Oricare ar fi materialul pe care l-ar trata, el îl îmbracă în această formă de-a gata, accesibilă burghezului, și în felul acesta se leagă dinainte de mîini și de picioare.

Albumul de reproduceri după tablourile pictorilor din A.H.R.R.[2], tipărit de Editura de stat, ne oferă un nou motiv pentru reluarea discuției noastre despre artă. Rolland este mult mai indulgent decît mine, și așa îmi explic tendința lui de a compara lucrările

---

[1] *Johnson Ben* (Benjamin) (1573—1637) — dramaturg englez, contemporan cu Shakespeare; considera că arta trebuie să zugrăvească viața reală, moravurile societății, să demaște racilele sociale (n. ed.).

[2] *A.H.R.R.* (Asociația artiștilor plastici din Rusia revoluționară) — cea mai importantă, mai influentă și mai înaintată organizație a artiștilor plastici sovietici între 1922 și 1933 (în 1928 a luat numele de Asociația artiștilor plastici ai revoluției — prescurtat A.H.R.). Sub conducerea Partidului comunist, această organizație a luptat, bazîndu-se pe tradițiile realismului democrat rus, împotriva formalismului, pentru o artă realistă sovietică, apropiată de popor. A fost desființată în urma Hotărîrii C.C. al P.C. (b) al U.R.S.S. din 23 aprilie 1932 în legătură cu necesitatea unirii tuturor artiștilor plastici într-o singură organizație de creație (Uniunea artiștilor plastici sovietici) (n. ed.).

ahropiştilor cu arta placatelor. Rolland remarcă, printre altele:

— Cred că arta dumneavoastră a suferit probabil influenţa Orientului...

Această concluzie se datorează pesemne familiarizării lui cu Palehul. Există în această artă influenţe bizantine, persane şi chiar japoneze. Îi vorbesc despre primitivele lui Pirosmanişvili [1]. Unele fenomene din arta noastră amintesc poate Orientul. Dar în genere...

Susţinînd că „formele monumentale" vor apărea, poate, abia peste două generaţii, Rolland pune parcă sub semnul întrebării arta noastră contemporană.

După două zile, într-o seară vizitez din nou această casă ce-mi devenise cunoscută. Rolland mă întîmpină împreună cu Masereel, care sosise de la Paris. O scurtă plimbare foarte plăcută ne creează bună dispoziţie. Rolland, în care se trezesc, dacă nu toţi *Colas Breugnon*-ii, dar cel puţin cîţiva dintre ei, ţine să ne povestească lucruri foarte hazlii, de care ne amuzăm din toată inima, de parcă am fi nişte adevăraţi burgunzi.

— Odată, aci, pe litoral, a sosit o cucoană care, aflînd că pe aceste meleaguri locuieşte Rolland, s-a hotărît să facă neapărat cunoştinţă cu el. Multă vreme n-a izbutit, pînă cînd, într-o zi, i-a mărturisit proprietăresei această dorinţă a ei. „Ah, i-a răspuns atunci proprietăreasa, vreţi să faceţi cunoştinţă cu Rolland? Nimic mai simplu! Îl cunosc foarte bine." Cucoana s-a bucurat nespus şi nu trecea zi să nu-i amintească proprietăresei de promisiunea făcută. Dar se vede că nu era chiar atît de uşor să-l prinzi pe Rolland. În sfîrşit, într-o zi... De altfel trebuie să vă spun că aci locuieşte un lup de mare al lacului Geneva, un bătrîn şi onorabil căpitan de vas cu numele de... Rolland! Şi aşa, într-o bună zi, proprietăreasa îi strigă cucoanei: „Veniţi repede, în grădină a intrat Rolland!" Şi văzînd cum cucoana se repede cît o ţin picioarele spre

[1] *N. A. Pirosmanişvili* (1848—1918) — valoros pictor gruzin, admirabil colorist (n. ed.).

burduhănosul căpitan Rolland, care, numai în cămașă, stătea aplecat pe un răzor de salate, proprietăreasa dădu din mîini de uimire și exclamă : „Nu pot să înțeleg ce plăcere găsesc unii oameni să facă cunoștință cu celebritățile !“

Aproape întreaga seară am discutat despre Țara Sovietelor. Călătoria pe care Masereel urma s-o întreprindă în U.R.S.S. în primăvară fusese contramandată, și am avut impresia că a vrut s-o compenseze cu întrebări despre construcția socialistă. Dar și după ce Masereel a plecat, discuția a continuat pe aceeași temă.

— L-ați văzut pe Lenin ? m-a întrebat Rolland.

I-am vorbit despre discursul pe care l-a rostit Lenin la Congresul al II-lea al Internaționalei Comuniste, despre deputații la congres, despre vizita pe care au făcut-o, în frunte cu Lenin, la Petrograd, la mormintele jertfelor revoluției. Și, după felul cum asculta, îmi dădeam seama că printre numeroasele teme de actualitate care-l preocupau, tema sovietică rămîne pentru Rolland cea mai importantă și cea mai răscolitoare.

Rolland vorbește cu o deosebită înflăcărare despre Gorki :

— Cum poate trăi el în Italia ? Într-un asemenea regim ?

Îi vorbesc despre sănătatea lui Gorki, obișnuit cu clima acestei țări, unde a locuit încă de pe vremea cînd trăia în emigrație.

— Dar acolo e stînjenit ! Nu cred că se poate mișca în libertate. Iată, de pildă, Gandhi, care a stat cîtva timp în Italia la niște prieteni de-ai mei, a fost urmărit pas cu pas de doi indivizi puși să-l supravegheze. S-au ținut lipcă de el pînă ce a părăsit Italia. Nu-i posibil, în asemenea condiții, să te vezi sau să te întîlnești cu cineva ! Sînt convins că Gorki suferă din pricina regimului fascist.

Cu acest prilej îmi povestește următoarea întîmplare : O scrisoare a lui Gorki a rătăcit prin Italia aproape o lună și jumătate pînă să ajungă, în sfîrșit, la Rolland. Acesta i-a scris lui Gorki o scrisoare plină

de indignare, dar Gorki i-a răspuns liniștit și cu umor : astea-s, cică, fleacuri ! Să fi văzut ce se întîmpla la noi, în Rusia țaristă : Ohrana încurca plicurile și primeai lista de prețuri a unor articole de fierărie sau o invitație la nuntă...

— Nu, cred că se simte îngrozitor ! se aprinde din nou Rolland. N-aș putea trăi acolo, în atmosfera unei permanente urmăriri. Mi-e tare dragă și mie Italia, mi-e dor de ea, dar am renunțat s-o mai vizitez și mă mulțumesc cu Tessinul elvețian.

Mă surprinde deodată să-l aud exprimîndu-și o nemulțumire, la început de neînțeles pentru mine. Acest om, al cărui glas răsună în lumea întreagă, îmi spune :

— Știți, în Franța n-am unde scrie pentru cititorii pe care aș dori să-i îndrumez. N-am unde să-mi public articolele, nici un ziar burghez nu mi le acceptă. *L'Humanité* nu-mi ajunge. De altminteri nici nu parvine în cercurile de cititori pe care aș dori să-i influențez *eu*.

Repetă din ce în ce mai enervat :

— N-am unde să public...

Rolland se arată extrem de atent față de mine. Știind că sînt bolnav, mă întreabă de cîteva ori cum mă simt. Revine mereu la acest subiect. O face simplu, necalculat, spontan.

Abia la sfîrșit, cînd să ne luăm rămas bun, aduce întîmplător vorba de sănătatea sa. Ar dori mult să viziteze Uniunea Sovietică. Dar cum fiecare pas e legat de un anumit regim medical, va fi oare în stare să respecte un asemenea regim într-o călătorie atît de lungă și complicată ? Va putea oare vedea totul, singur, „cu ochii lui" ?

Rolland zîmbește sfios și ascultă cu satisfacție cum îi risipesc temerile. Îmi scutură mîna atît de semnificativ, de parcă ar vrea să-mi spună că va birui toate piedicile, își va aduna toate forțele sănătății sale șubrede, pentru a vedea cu ochii lui țara care îi dă energie și speranțe.

La începutul dominației hitleriste consulul german de la Geneva i-a adus la cunoștință lui Rolland că guvernul german i-a decernat medalia „Goethe". Rolland știa că această distincție i-a fost acordată în cadrul „anului Goethe" încă sub vechiul guvern. Dar cancelariile birocratice au tărăgănat lucrurile și medalia urma să-i fie înmînată abia acum, cînd lumea întreagă știa bine cine sînt național-socialiștii nemți. Fără a sta pe gînduri, Rolland a trimis o scrisoare în care motiva refuzul de a primi această medalie din mîinile hitleriștilor.

Trei ani după întîlnirea noastră la Villeneuve, îl revăd pe Rolland în vizită la Gorki, lîngă Moscova. Fiind bolnav, medicii îi interzic întrevederile, dar interesul lui pare viu față de tot ce-l înconjoară. S-ar putea spune despre el că-i stăpîn pe sănătatea sa, ca un adevărat maestru al propriei sale vieți. Duce o luptă neobosită împotriva bolii, pentru ca viața pe care ea i-o smulge s-o poată închina neîncetat muncii. Nu vrea să piardă nimic din ceea ce îi povestesc scriitorii leningrădeni care au venit să-l vadă. Prinde cu spiritu-i clar, precis, mai ascuțit parcă, cele mai fine amănunte ale faptelor ce i se relatează. Ne dăm seama că este obosit. Dar el surprinde pe dată intenția noastră de a pleca.

— Mai stați încă puțin măcar, ne roagă el, aproape alarmat, vă rog !...

Cît de multilateral, de plin de tinerețe, de vitalitate și de putere este spiritul său !

Recent ziarele au publicat o scrisoare a sa prin care cheamă un grup de tineri sovietici din provincie, care au intrat în corespondență cu el, la o neobișnuită întrecere : tinerii urmează să învețe într-un anumit termen limba franceză, în timp ce Rolland va învăța limba rusă — cine va obține succese mai mari și mai multe ?

Sînt încredințat că îndrăzneții lui corespondenți nu s-au așteptat la această competiție, atunci cînd și-au trimis scrisoarea în șuvoiul de întrebări, saluturi și

lămuriri ce se revarsă la Villeneuve după călătoria lui Rolland la Moscova. Şi mă tem că Rolland va cîştiga întrecerea.

Pentru că zilnic consacră o oră întreagă studierii limbii ruse. Şi nu lipseşte niciodată de la această oră, cu toate că manualele de limba rusă editate în Apus (aşa cum, probabil, au fost totdeauna) nu fac două parale, şi Rolland e nevoit să înveţe limba rusă după texte scrise de mînă cu litere de tipar...

Ideile lui Romain Rolland, geniul său creator ne apar viu, în mod concret în toate operele sale.

Am întîlnit în îndepărtatul Caucaz o pianistă care îl studia la pian pe Beethoven cu cartea lui Rolland în mînă. În prima clipă mi s-a părut un lucru ciudat ca un muzician să caute să-l înţeleagă pe Beethoven cu ajutorul unui scriitor. M-am gîndit atunci cîtă modestie cuprinde afirmaţia lui Rolland că muzica e domeniul său „în afară“ de literatură. Literatura şi muzica s-au contopit ca două rîuri într-un singur vad, supus voinţei lui Rolland. Vrînd parcă să răspundă gîndurilor mele, muzicanta mi-a spus :

— El mi-a dezvăluit un *nou* Beethoven !

Cu cărţile lui Rolland în mînă, ca şi instrumentiştii care caută cu ajutorul lui cea mai bună interpretare a muzicii, înţelegem mai bine realitatea noastră contemporană. Cărţile sale călăuzesc oamenii de pe calea chinuitoare, grea din împărăţia durerii, a negurii şi beznei, spre luminoasa noastră epocă a luptei pentru socialism, căreia Rolland, acest Virgiliu al intelectualităţii vest-europene, i se dedică în întregime.

Aspecte din viaţa sa completează lumea creată de cărţile lui. Noi nu ne mulţumim doar să păstrăm în amintire aceste aspecte, ci le luăm drept pildă de felul cum trebuie să trăiască un adevărat om de artă.

1932, 1936

OCHII EUROPEI

Vorbind despre el, Romain Rolland a spus că a început „prea tîrziu" să trăiască — la douăzeci de ani. Cînd s-a afirmat ca scriitor, în mijlocul „Bîlciului" zgomotos, al adunăturii pestrițe, nerușinate și totodată tragice a Europei, atinsese vîrsta de treizeci de ani și, privind cu deznădejde calea pe care o străbătuse, a exclamat: „În jurul meu nu e nimeni care să-mi trezească gustul de a trăi. Pentru cine trăiesc eu? Pentru cine gîndesc și pentru cine este tot ce doresc să scriu? Cît de nehotărîți sînt cei doi unici titani de pe lume — Tolstoi și Ibsen — cum șovăie ei și cît de puțin știu încotro merg!"

Era în anii nouăzeci ai veacului trecut, cînd nu se împrăștiaseră încă miasmele fetide ale scandalului de la Panama și se deschiseseră deja paginile rușinoase ale afacerii Dreyfus. Bezna învăluia tot mai mult bătrîna Europă. Rolland, pe atunci un bărbat în toată firea, scrutînd cu încordare această beznă, își dădea seama cu amărăciune cum ea înghite „sufletele mari, alese" la care visa încă din copilărie.

Era o fire de luptător. Inima lui era toată numai pasiune! „Să trăiești pentru a trăi" — deviza ce o

descoperise, mai tîrziu, în acel Engadine[1] muntos, ce te predispune la visare, cînd locuia într-o casă confortabilă, această deviză el o ura încă din primii ani ai vieții sale de om conștient. Să trăiești pentru a lupta — iată deviza după care s-a condus pînă în clipa cînd a închis ochii pentru totdeauna.

Dar pentru care țeluri să lupți? Aceasta este prima întrebare ce ți-o pui în viață. Și iată a doua, care s-a dovedit a fi cu mult mai grea și mai dramatică: cu ce mijloace să lupți, cu ce armă, cu ce aliat?

În anii nouăzeci, tînărul cu mintea înflăcărată și cu sîngele clocotitor de-abia începea să dibuiască acel țel măreț, și chiar de la primii săi pași s-a simțit chinuitor de singur în mijlocul haosului general provocat de huzurul sărbătoresc al celor ce trăiau doar pentru plăcerea de a trăi. Cu trei decenii mai tîrziu el a numit acești ani „punctul culminant al perioadei suferințelor și răzvrătirilor sale din viață". „Dacă — a scris el în jurnalul său din anul 1896 — cineva mi-ar propune ca întreaga noastră planetă să piară și să dispar și eu împreună cu toți cei pe care îi iubesc și îi urăsc, aș primi cu bucurie această propunere. Pentru că existența celor buni nu este o fericire. Dar existența celor răi este o nenorocire insuportabilă."

Tînărul Rolland socotea că a rezolvat în mod definitiv toate problemele etice formulînd aceste două principii. Dar tocmai aceste principii le-a revizuit el de atîtea și atîtea ori pe calea spinoasă a artistului și a soldatului culturii; el le-a revizuit, le-a retrăit și le-a rezolvat cu totul altfel decît credea atunci cînd pornise la drum.

Necesitatea imperioasă de a acționa, repulsia pentru o viață liniștită i-au împins gîndirea spre căutări pasionante. Prin întreaga-i fire era înclinat spre mișcare, spre acțiune. Se consuma în focul veșnic al muncii spirituale. Și deși de peste tot îl pîndea pieirea, deși a trăit în mijlocul „sufletelor nepăsătoare și al neputinței morale", sentimentele sale pasionate l-au în-

[1] *Engadine*: regiune pitorească din Elveția (n. ed.).

demnat la o luptă neîntreruptă, şi el visa victoria, numai victoria.

In toiul îndoielilor şi căutărilor din primele sale peregrinări, cînd în faţă totul îi apărea nedesluşit ca o trecătoare învăluită în ceaţă, Rolland descoperă deodată principiile de care se va folosi cu nădejde o viaţă întreagă.

„Aş fi atît de fericit să împărtăşesc cu cineva o prietenie puternică, să-mi creez legături rodnice cu oameni tineri, uniţi pentru acţiune, hotărîţi să clatine pămîntul din temelii, ca să înalţe deasupra lui temple! N-aş avea pretenţia să fiu în fruntea lor. M-aş încumeta cu plăcere să iau un rol conducător dacă m-aş simţi cel mai în putere, dar aş fi fericit dîndu-mi seama că există cineva care-mi este superior şi m-aş supune acestui conducător cu aceeaşi bucurie cu care aş conduce oameni mai slabi decît mine. Adevărata fericire nu constă într-o dominaţie trufaşă, ci în activitate, într-o activitate utilă şi, în primul rînd, într-o activitate colectivă, atunci cînd simţi în tine vibrînd fiorul puterii universale."

Valvîrtej i se vîntură prin minte lui Rolland gîndurile despre fericirea adevărată ce nu poate fi obţinută decît printr-o „activitate colectivă" ideală. Căutînd să dea veşmînt concret acestor gînduri, simte că ele i se impun cu o inevitabilă perseverenţă. In cele din urmă, se trezeşte rostind cuvîntul pe care apoi îl va repeta în mod felurit tot mai des şi mai des: socialism.

„Ideile socialiste se infiltrează în mine în pofida voinţei mele... Nu vreau să mă gîndesc la ele, dar ele pătrund cu toate acestea zi de zi în inima mea..." „Nu voi face nimic lucrînd la întîmplare, sau dînd curs înclinaţiilor personale; voi studia, voi reflecta, dar mi se pare că de acum înainte nu voi mai putea trăi în această societate fără a încerca s-o dărîm sau s-o transform chiar cu preţul vieţii mele." „Dacă există vreo posibilitate de a evita pieirea ce ameninţă Europa contemporană, societatea ei, arta ei, această speranţă rezidă în socialism. Numai în el văd eu temelia vieţii; în afară de socialism nu se zăresc nicăieri decît re-

flexele tot mai palide ale luminii antichităţii." „Întrucît pînă acum am meditat prea puţin asupra acestor lucruri, nu văzusem în socialism decît o doctrină politică. Acum îmi dau seama că el este într-o măsură şi mai mare o doctrină etică şi filozofică... Socialismul va fi, poate, pentru mine acel ferment de care are atîta nevoie spiritul meu pentru a deveni ceea ce am năzuit de atîtea ori în zadar."

Aceste declaraţii programatice şi le-a făcut puţin înainte de a se zămisli în sinea sa ideea romanului care i-a adus un renume mondial, înainte de a concepe ciclul *Jean-Christophe,* în anul 1896. Abia opt ani mai tîrziu, Rolland a început să lucreze la celebra sa epopee şi a scris-o în decurs de alţi opt ani, terminînd-o în 1912. Timp îndelungat s-au copt în sufletul său ideile ce frămîntau figurile cele mai reprezentative ale creatorilor din Europa.

Dar tocmai în perioada cînd Rolland era preocupat să dea expresie furtunoaselor sale căutări în domeniul esteticii, eticii, precum şi primelor căutări politice, i-a fulgerat pentru întîia oară în minte ideea de a crea două figuri opuse, alegîndu-şi ca prototipi pe Beethoven şi Mazzini. De aceste figuri tînărul Rolland se simţea atras în aceeaşi măsură, şi în contradicţia dintre ele a văzut o trăsătură înrudită propriului său spirit : „Unul caută să-şi înfăptuiască idealul în viaţă, celălalt se străduieşte să-l întruchipeze doar în vis, şi zi de zi se va afunda tot mai mult în vise".

De imensa lume a controverselor spirituale a luat cunoştinţă frămîntatul Rolland cînd era în vîrstă de treizeci de ani ; în luptele ce au început cu multiple îndoieli şi cu hotărîrea de a pieri, se înarmează pentru întîia oară cu o convingere combativă : „Probabil că viitorul nu le aparţine celor ce şovăie, ci celor care merg pînă la capăt pe calea pe care şi-au ales-o cîndva."

Romain Rolland a murit cu o lună înainte de a împlini optzeci de ani. În cursul acestei lungi şi rodnice vieţi, s-au succedat cîteva epoci istorice, şi fiecare din ele a marcat într-adevăr cîte o epocă în biografia acestui artist-luptător.

Figura lui se înalță deasupra primelor rînduri ale omenirii cugetătoare și s-a înălțat îndeosebi în ceasurile hotărîtoare de crize. Glasul lui nu a răsunat întotdeauna cu putere, dar a răsunat întotdeauna clar, și această claritate a răzbit prin bubuiturile războiului, ca și prin larma deșartă a bulevardelor, sau prin flecăreala amețitoare a politicienilor. Mîna lui, mîna acestui Virgiliu al intelectualității europene, nimerea uneori în gol și atunci cădea în jos. Dar cu o perseverentă energie el o ridica iar, de îndată ce găsea o nouă orientare justă, chemînd cu înflăcărare în jurul său, în numele „acțiunii", pe oamenii cu rațiune, cu voință și conștiință revoluționară.

Așa s-a întîmplat în perioada cea mai tragică a activității sale, în cursul primului război mondial, cînd a adoptat cunoscuta sa poziție „deasupra încăierării", apărînd „imperiul văzduhului" (după expresia lui Beethoven), „orașul spiritului" și cînd nici nu bănuia că foarte curînd această atitudine îl va arunca chiar în mijlocul încăierării. El a rămas aproape izolat, nutrind iluzia că eroii săi Jean Christophe și Olivier vor ști să se apere de îngrozitorul bîlci social-politic, folosind cartea și muzica, și că vor putea păstra nepătate hlamidele lor de cugetători și artiști-creatori. Și atunci „a înțeles pe propria sa piele că libertatea cugetului cu care se mîndreau scriitorii democrați nu există de fapt mai mult decît libertățile abstracte pe care le-a dăruit «Declarația drepturilor omului», ale omului abstract, asupra căruia revoluția burgheză și-a rezervat toate drepturile".

În tot cursul războiului Rolland a apărat cu stăruință comorile imaginare ale omului „abstract". Dar cea mai strălucită perioadă a scriitorului a început în anul 1919 și a ținut timp de un deceniu și jumătate. Cu neînfricarea și iscusința cercetătorului, el a descris în mod remarcabil această perioadă în comentariul analitic din articolele și declarațiile pe care le-a dat publicității în acești ani de luptă. El a încheiat introducerea la aceste comentarii cu următoarele cuvinte: „O întreagă generație va recunoaște aci, sper, o frîntură din propria sa cale, își va recunoaște avînturile,

chinurile, rătăcirile, întunecimile, ca și lumina redobîndită."

Care este dar această cale?

El a început prin a recunoaște faptul că războiul s-a terminat „dar pacea care i-a urmat nu a făcut decît să consfințească o stare de război permanentă, neîntreruptă". In fața lui Rolland s-au ridicat în toată amploarea lor, înspăimîntătoare, două fapte istorice care i-au cerut un răspuns și care l-au silit să se arunce în plină vîltoare a luptei. Primul fapt el îl denumește „coaliția nefirească dintre social-democrația germană și casta militariștilor", iar al doilea — încercarea „de a sugruma revoluția rusă cu ajutorul coaliției burgheziilor europene aliate, germane și neutre". Ajungînd la convingerea că „pentru dezvoltarea omenirii este necesară o schimbare radicală a orînduirii social-politice în folosul lumii muncii", Rolland totuși își mai arăta îngrijorarea pricinuită de „lipsa de înțelegere" dintre intelectualitate și lumea muncitorilor cu brațele. El era de părere că o condiție esențială pentru o rodnică colaborare a „gîndirii înalte cu oamenii muncii" o constituie „independența necesară pentru căutarea adevărului". El visa să creeze o „organizație mondială a muncii intelectuale, care să devină un fel de creier al societății viitoare".

Dar, vai, a trebuit în curînd să recunoască cu amărăciune că ideea lui a fost însușită și folosită cu abilitate de partidele reacționare, care au înjghebat tot felul de institute internaționale de genul comitetelor pentru literatură și artă de pe lîngă Liga Națiunilor, tocmai cu scopul de a înăbuși spiritele independente și, bineînțeles, chiar și influența lui Rolland.

După chinuitoare dezamăgiri, el a ajuns la următoarea etapă pe drumul convingerilor sale: a înțeles că în interesul civilizației trebuie procedat în așa fel ca *masele să fie interesate în salvarea intelectualității*, deoarece soarta intelectualității depinde de mase. „Cel mai bun mijloc de a fi de folos «aleșilor» constă în aceea ca «aleșii» să devină folositori maselor."

Așa au fost puse bazele unui nou program de acțiune, ce consta în distrugerea baricadelor dintre popor și intelectualitate. În această acțiune Rolland și-a manifestat spiritul său de luptător cu o viguroasă consecvență.

În primul rînd el a repudiat trufașele idei ale „paneuropenilor", care considerau Europa singurul scutier al civilizației, calificînd această pretenție ca o barbarie naționalistă, și a proclamat colaborarea pe baze de egalitate în drepturi a tuturor raselor umane. „Nu recunosc în nici un fel vreun popor ales. Nu recunosc caste alese."

Acestea au fost cuvinte mărețe din partea unui om care a ridicat atît de sus numele de intelectual în operele sale poetice și care a nutrit atîta dragoste pentru cultura europeană. „Dacă Europa nu va încerca să realizeze o deplină armonie a raselor de pe întregul glob pămîntesc, voi pierde orice interes și pentru Europa", a spus Rolland cînd a simțit că în Franța unii caută să înlocuiască cauza pentru care luptă el cu o campanie naționalistă în favoarea culturii latine, proclamată de către viitorii tovarăși de idei ai fasciștilor germani ca „cel mai înalt tip de cultură".

Apoi, pe la mijlocul deceniului al treilea, Rolland își consacră forțele călite căutării de mijloace pentru înfăptuirea ideilor sale, pe care ajunsese să și le clarifice cu o limpezime de cristal. În anul 1926 el a întemeiat, împreună cu Henri Barbusse, „Comitetul internațional de luptă împotriva fascismului", în scopul apărării poporului italian sfîșiat de teroarea albă a lui Mussolini. Cu un an mai tîrziu Rolland întindea mîna revoluției sovietice, declarînd că de acum înainte „va acționa alături de U.R.S.S.", că „consideră ziua de 7 Noiembrie 1917 cea mai măreață dată în istoria socială a omenirii de la zilele glorioase ale revoluției franceze, și că noul pas înainte pe care l-a făcut omenirea marchează o distanță mai mare decît aceea care despărțea vechiul regim de revoluția franceză".

Din acea clipă Romain Rolland a mers în pas cu Republica Sovietică și a luptat umăr la umăr cu ea.

Chipul artistului și al luptătorului care și-a închinat viața artei viitorului și omenirii viitorului va rămîne adînc întipărit în amintirea generațiilor viitoare.

Îmi amintesc cît de mult m-a impresionat gingășia și asprimea ce se îmbinau atît de mișcător în chipul lui Romain Rolland. Cînd vorbea, gîndurile i se oglindeau în mod plastic în trăsăturile sale neobișnuit de mobile, iar privirea lui ba te mîngîia cu o duioasă căldură, ba căpăta deodată expresia rece a observatorului, care caută să cumpănească fără greș ceea ce vede. Schimba parcă mereu lira cu spada, pentru a-l pune la încercare pe interlocutorul său ca poet și ca ostaș.

Privind în ochii lui, îmi reveneau mereu în minte cuvintele lui Stefan Zweig din scrisoarea acestuia, pe care mi-a predat-o Rolland în ziua sosirii mele: „Mă bucur nespus pentru dumneata: în aceste zile vei privi în cei mai luminoși și, totodată, cei mai buni ochi ai Europei." Aceste cuvinte nu caracterizează numai perfect de just privirea vie a lui Rolland, ci mai ales misiunea lui printre oamenii înaintați din Apus: Rolland a fost judecătorul și cîntărețul acestor oameni, ei se verificau prin el și îi urmau glasul.

Dacă vrem să definim genul lui Rolland ca scriitor, putem afirma că potrivit înclinațiilor sale se situa pe același făgaș cu Herzen și Cernîșevski, Lev Tolstoi și Gorki. Dintre europenii din Occident, el este singurul care s-a apropiat atît de mult de tradiția scriitorilor ruși-dascăli, propovăduitori și revoluționari în același timp.

În vara anului 1932, în perioada atacurilor furibunde ale hitleriștilor împotriva rămășițelor Germaniei de la Weimar, Rolland și Barbusse au organizat la Amsterdam Congresul internațional împotriva primejdiei războiului. Furtunos și sălbatic s-au dezlănțuit patimile în jurul acestei îndrăznețe acțiuni care însuflețea pe prietenii păcii și îi înrăia pe dușmanii ei. Rolland n-avea decît un singur gînd: să înlăture cu orice preț toate piedicile ce stăteau în calea congresului. Cu un stăruitor spirit metodic el a insuflat fiecăruia din tovarășii lui de idei hotărîrea de a-și îndeplini

misiunea. Această muncă a fost nespus de grea pentru dînsul: toată viața a fost chinuit de boli grele, care îi cereau o luptă de zi de zi, plictisitoare și istovitoare. Iar tocmai în vara aceea, la bolile lui cronice s-a adăugat un șir de boli acute. Dar școala încercărilor în luptă prin care trecuse și-a arătat roadele, el a izbutit să triumfe — congresul a avut loc! Rolland a suferit însă foarte mult că, din cauza bolii, n-a fost în stare să plece la Amsterdam, să asiste cel puțin la deschiderea congresului. Toate scrisorile trimise în acele zile de la Villeneuve ne arată cît de mult a regretat că nu a putut pleca și cît era de mîhnit din această pricină.

Și mai mult îl chinuia pe Rolland teama de greutățile ce le-ar avea de învins sănătatea lui șubredă într-o călătorie în Uniunea Sovietică. O asemenea călătorie era însă visul lui, și a devenit apoi o necesitate imperioasă în urma loviturii de stat fasciste din Germania. Rolland s-a manifestat de îndată și fără nici o rezervă împotriva hitlerismului, în ciuda încercărilor viclene ale hitleriștilor de a-l îmbuna, căutînd să-l impresioneze prin evocarea sentimentală a vechilor sale simpatii pentru cultura germană.

Rolland a spulberat speranțele acestor vicleni, declarînd că el „a iubit Germania marilor cetățeni ai lumii care au simțit durerea și fericirea celorlalte popoare ca pe propria lor durere și fericire și care au luptat pentru apropierea tuturor raselor și bunurilor spirituale... Am cerut egalitatea în drepturi atît pentru Germania, cît și pentru celelalte națiuni. Dar e oare cu putință să credeți că am cerut această egalitate pentru acea Germanie în stare să comită nedreptăți și mai mari prin încălcarea principiului egalității dintre rase și a tuturor drepturilor omului pe care noi le socotim sfinte?“

Perseverînd în încercarea lor de a-l îmbuna pe Rolland, hitleriștii i-au adus la cunoștință că Reichsprezidentul von Hindenburg l-a însărcinat pe consulul german de la Geneva să-i înmîneze lui Rolland medalia *Goethe — Pentru artă și știință.* Rolland a refuzat acest „dar de onoare“, calificînd cu acest

prilej politica guvernului hitlerist drept „o crimă împotriva omenirii".

Zadarnice au fost diferitele tentative ale nemţilor de a-l atrage pe Rolland ; el s-a ridicat cu tot mai multă hotărîre împotriva conducătorilor naziști și, în cele din urmă, într-un înflăcărat apel l-a înfierat pe Göring pentru mincinoasa-i și josnica-i mărturie împotriva lui Dimitrov.

Atunci hitleriștii au reacționat prin urmărirea a tot ce era legat de numele lui Rolland, și n-a trecut mult și romanul său *Jean-Christophe* a fost expus în lagărul de concentrare de la Oranienburg, alături de cărţile lui Marx, Engels și ale comuniștilor ruși și germani, în vitrina „muzeului de cărţi blestemate" care fuseseră arse.

Cu acest prilej Rolland a spus că „șeful lagărului, un «nazi» fanatic, nu s-a înșelat : *Jean-Christophe* își va îndrepta oricînd pumnul împotriva clicii hitleriste și a tuturor tiranilor care calcă în picioare omenirea și asupresc poporul muncitor..."

În genere Rolland își considera cărţile ca aliaţii lui în luptă. „Ori de cîte ori urma să pornim la acţiune, atît operele mele, cît și eu însumi nu greșeam. Ne dădeam neîntîrziat seama de ce parte a baricadei trebuie să ne situăm. Jean-Christophe, Colas Breugnon, Anette și fiul ei trăiesc și mor pentru omenire." Și e firesc. În ultimii ani Rolland s-a întărit în convingerea că individualismul, zeul căruia i-a închinat întreaga-i viaţă și care rămîne sfînt pentru eroii romanelor sale, nu este negat de colectivism și că acești eroi sînt una cu poporul „fie prin spiritul lor, fie prin operele create de ei, sau prin jertfirea lor de sine". Rolland citează, pentru a confirma această idee a lui, cuvintele lui I. V. Stalin din convorbirea acestuia cu Herbert Wells : „Contrastul de neîmpăcat dintre individ și colectiv, dintre interesele diferitelor persoane și interesele colectivului nu există, nu trebuie să existe. El nu trebuie să existe deoarece colectivismul, socialismul nu neagă ci îmbină interesele individuale cu interesele colectivului. Socialismul nu poate face abstracţie de interesele individuale. Numai societatea socialistă poate satis-

face cît mai deplin aceste interese personale. Mai mult chiar, societatea socialistă reprezintă singura garanție trainică a apărării intereselor persoanei."

Împărtășind această teză despre individ și colectiv, Rolland a recunoscut totodată că cea mai scumpă idee a lui, libertatea spiritului uman, ideea de bază a întregii sale vieți, s-a contopit cu speranțele din anii tinereții, cînd credea că tocmai socialismul îi va servi drept ferment de care „avea atîta nevoie spiritul său".

Biruindu-și bolile, Rolland a sosit în Uniunea Sovietică și, deși n-a fost cruțat de noi suferințe, a petrecut aci cîteva săptămîni care au fost și au rămas pentru el un nou izvor de speranță și de încredere în viitor. „Singurul și adevăratul progres universal este nedespărțit de destinele U.R.S.S.", a scris el la plecare. Și nu și-a schimbat această părere pînă la sfîrșitul zilelor sale.

Lui Rolland i-a fost sortit să vadă Franța lui dragă culcată la pămînt de impertinentul cotropitor și să trăiască în captivitate chiar în casa sa. Dar spre norocul lui, a mai apucat clipa fericită a eliberării poporului său de sub jugul fascist.

Și cu puțin înainte de moarte a izbutit să vină în Parisul eliberat și să viziteze ambasada sovietică, exprimîndu-și în felul acesta încrederea nestrămutată în țara noastră, care l-a considerat întotdeauna pe Romain Rolland ca pe un adevărat prieten.

Franța a înscris pe piatra funerară a pictorului Daumier: „Popor! Aci zace Daumier, om de bine, un mare pictor și un mare cetățean". În acest epitaf s-ar putea schimba doar un singur cuvînt, punînd în locul numelui lui Daumier numele lui Rolland, și inscripția ar putea fi gravată pe proaspătul mormînt. Omenirea ar rosti cu recunoștință: da, așa este.

1945

THOMAS MANN

Thomas Mann este un scriitor epic în cea mai înaltă accepţiune a cuvîntului : el înţelege şi consideră munca sa de scriitor ca o vocaţie de poet.

În cunoscuta sa cuvîntare despre Goethe, el se ridică împotriva deosebirii dintre proză şi poezie, calificînd această delimitare „o sterilă manie a criticii". Îşi ridică glasul împotriva acestei „manii" şi se vede clar cît de scumpă îi este arta prozei, şi care anume proză o consideră el de nedespărţit de poezie.

Chiar „idila" sa, *Cîntec despre copil,* scrisă în hexametru, el o începe cu o discuţie cu francezii, pentru care delimitarea dintre poet-„versificator" şi scriitor-„prozator" este o tradiţie. Pentru Thomas Mann o asemenea delimitare nu există : pentru el proza este tot poezie, dacă aceasta este proza unui artist, şi el vorbeşte cu mîndrie despre proză ca despre „nobila sa armă în lupta pentru pace".

„...am dreptul să mă consider egalul oricărui cîntăreţ prin menire şi competenţă, dat fiind că proza mea e pătrunsă de raţiune, fiind scrisă cu *răspunderea inimii* [1] şi cu răspunderea ce ţi-o dă un auz fin şi subtil."

---

[1] Cursivul aparţine lui Thomas Mann (nota red. ruse).

Cred că nici unul dintre prozatorii contemporani nu s-a ocupat atît de insistent și cu atîta pasiune de roman și nu i-a consacrat atît de multe comentarii ca Thomas Mann. Definițiile pe care le-a dat romanului sînt atît de ample, încît uneori s-ar părea că ele vor să îmbrățișeze toate trăsăturile caracteristice ale tuturor genurilor literare. De multe ori însă, el relevă una din particularitățile romanului — „caracterul său analitic intelectual", așa că nu-i greu a se deduce că această particularitate este proprie operei lui Thomas Mann. Ea a imprimat lucrărilor sale epice acel spirit critic, care, ca un cuțit, destramă modul de viață pe care vechii Buddenbrocki și actualii lor moștenitori îl consideră atît de trainic orînduit.

Conștiința romancierului, locul său în societatea contemporană, menirea poetului și rolul artei în zilele noastre — acestea formează tema multilateral cercetată de scriitor, atît în romanele lui cît și în publicistică, și, întruchipînd-o în imagini, o transformă într-un instrument ascuțit pentru dezvăluirea unei lumi neasemuit mai cuprinzătoare decît arta, întreaga lume a civilizației burgheze.

De fapt, această temă, despre poet, e cea mai intim legată de spiritul lui Thomas Mann și, după părerea mea, tema lui preferată. Dar întrucît el privește contemporaneitatea cu ochii unui realist, vastul conținut al noțiunii sale de „poet" se ciocnește de realitate și intră în conflict puternic cu ea. Acest conflict depășește de fapt lupta poetului pentru locul său în societate, se transformă într-o temă nouă, mai amplă pentru artist, îl face să înțeleagă însăși societatea burgheză, s-o demaște, ajungînd în cele din urmă să protesteze împotriva orînduirii ei.

În beletristica contemporană, Thomas Mann e considerat un maestru deosebit de subtil al realismului critic. El nu este doar un continuator al tradițiilor marilor reprezentanți ai acestui curent, ci e chiar unul dintre reprezentanții lui. Ca artist provenit din rîndurile burgheziei germane, nu și-a putut dezvolta în mod logic personalitatea în artă decît luînd ca obiect al artei sale normele logice după care s-a dezvoltat

burghezia însăși. În centrul tuturor problemelor pe care le abordează Thomas Mann se află problema personalității și societății, problemă care îl preocupă mereu. Corelația dintre aceste forțe el o zugrăvește cel mai adeseori ca o coliziune, dar în zugrăvirea acestei coliziuni el e permanent îmboldit de dorința fierbinte de a restabili armonia dintre individ și societate, dorința fierbinte de a găsi un deznodămînt al contradicțiilor dintre cele două principii în veșnică opunere în lumea veche.

Am fi nedrepți cu Thomas Mann socotindu-l într-atîta lipsit de modestie încît ar putea susține că în lucrările sale epice și în căutările sale filozofice a găsit o soluție definitivă a problemelor pe care le considera principale. Doar multe probleme de mare importanță, ridicate de scriitorii realismului critic în decursul dezvoltării lui, nu au fost nici pe departe rezolvate.

Thomas Mann — ca artist, publicist, gînditor și poet — n-a urmat niciodată o cale liniștită, pusă la adăpost, umbroasă, care să-l fi predispus la împăcarea cu viața așa cum este ea. El intra în controversă cu realitatea, cu el însuși, și în aceste controverse același obiect era considerat de el uneori pozitiv, alteori negativ. Se afla într-o luptă continuă, o luptă cu realitatea și cu el însuși, în măsura în care realitatea reflectată în gîndirea lui biruia și continua să trăiască.

Putem găsi numeroase pilde de controversă intimă, susținută de Thomas Mann cu el însuși, privitoare la problemele născute din ciocnirea individului cu societatea. Iată una din ele, luată dintr-o scrisoare deschisă adresată medicilor specialiști care au criticat în presă romanul *Muntele fermecat.*

Surprins și jignit de atitudinea ostilă a unor medici față de cartea sa, Thomas Mann se ridică împotriva imputărilor după care ar fi „calomniat medicina și corpul medical". El lămurește ce înțelege prin „spiritul medicinii" — „știința umanitară care se numește medicina" — despre care spune că „scopul ei rămîne sănătatea și omenia, scopul ei rămîne restabilirea ideii de om în toată puritatea ei".

Probabil că scriitorul în apărarea romanului său susține că e o operă profund socială prin spiritul și sensul ei. El afirmă acest lucru în mod deschis: „Pe prim plan în romanul *Muntele fermecat* se află critica mediului social..." El susține că, după părerea sa, critica artistică pe care o face în romanul său „fenomenului social concret" este justă, pe deplin îndreptățită și merită o unanimă aprobare.

Dar în același timp tot el recunoaște că face această critică a realității doar „printre altele" și că adevărata temă a operei sale „o constituie falsul individualism pronunțat, adică o temă de ordin metafizic, moral, pedagogic, pe scurt, referitoare la „lumea lăuntrică" ; aceasta atît în *Muntele fermecat,* cît și în toate celelalte lucrări". El declară tot în aceste rînduri: „...nu mă pasionează de loc critica socială..."

Această luptă lăuntrică în publicistica lui Thomas Mann, ca și, într-o măsură și mai mare, în proza lui, răzbește, aș spune, din străfundurile vieții sale sufletești. Artistul care caută să se izoleze în lumea sa subiectivă de contradicțiile sociale e mereu sub presiunea acestora și pe măsură ce înaintează pe calea dezvoltării sale scriitoricești se ciocnește tot mai puternic de aceste contradicții.

Lungile etape ale vieții artistice a lui Thomas Mann au fost marcate de concepția că literatura ar fi un tărîm special, deosebit și de lupta politică și de publicistica politică. Dar mersul implacabil, greoi al istoriei mondiale și — în primul rînd — al istoriei europene face foarte dificilă, aproape imposibilă pentru artist, păstrarea neutralității, cu toate că artistul ar spera, cum susține Thomas Mann, ca „respingînd o nedreptate să nu cadă în alta".

În deceniul al patrulea Thomas Mann a trebuit să ia o hotărîre nespus de grea pentru el, și a luat-o: să părăsească Germania naziștilor.

Ca scriitor, legat prin toate fibrele ființei sale de literatură, este firesc pentru Thomas Mann ca manifestările lui literare să reflecte fenomenele vieții. Astfel, în anii emigrației, a apărut cunoscuta sa *Scrisoare către redactorul lui „Neue Züricher Zei-*

tung", care a răsunat ca un manifest al literaturii germane din perioada în care hitleriştii ardeau cărţile pe ruguri.

În această scrisoare Thomas Mann a făcut declaraţii la fel de semnificative pentru poetul, ca şi pentru cetăţeanul zguduit de evenimentele politice din patria sa. Vorbind în scrisoare despre roman ca proza de cea mai puternică pregnanţă, fapt pentru care el „este în epoca noastră cel mai reprezentativ gen literar al artei", Thomas Mann recunoaşte cu amărăciune că această proză modernă — epopeea, romanul — a fost silită, poate înaintea celorlalte genuri de artă, „să se rupă de relaţiile sociale şi de stat" ale Germaniei hitleriste. Menţionînd, de asemenea, că şi poeţii lirici au fost nevoiţi să-şi părăsească patria călcată în picioare de fascism, el citează numele lui Bertold Brecht şi Johannes Becher în opoziţie cu reprezentanţii aşa-numitei „poezii pure" care, nepăsători şi afişînd o magnifică desconsiderare a preocupărilor lumeşti din jurul lor, au izbutit să prospere în condiţiile dominaţiei naziştilor. Cîtă dispreţuitoare ironie este cuprinsă în acest rînd care, în puţine cuvinte, lămureşte termenul de „poezie pură" : „...pură, întrucît ea se ţine la o distanţă plăcută de problemele sociale şi politice..."

Da, în aceşti ani negri, concepţia lui Thomas Mann asupra literaturii a căpătat o nuanţă nouă. Cu două decenii înainte, într-un remarcabil articol plin de poezie despre Chamisso[1], pomenind de Heinrich Heine l-a denumit scriitor genial, convingere dictată desigur de spiritul lui obiectiv, deoarece şi atunci, ca şi mai tîrziu, Thomas Mann susţinea că poezia nu poate fi politică, iar Heine este în întregime pătruns de politică. Şi iată că acelaşi spirit obiectiv l-a determinat pe Thomas Mann, care iubea cu pasiune şi mai presus de orice poezia, să recunoască faptul că, în condiţiile dominaţiei fasciste, lupta politică „este

[1] *Chamisso de Boncourt* (Adalbert von) 1781—1838 — scriitor şi naturalist german. Reprezentant al aripii progresiste a şcolii romantice germane (n. ed.)

mult mai importantă, mai demnă, mai rodnică decît orice poezie".

Această formulă, care ar părea neașteptată și îndrăzneață din partea lui Thomas Mann, nu ținteа atît de mult pe adepții artei apolitice, cît politica nazismului; prin ea poetul care cerea altădată criticii doar „dreptatea artistică", eliberată de stringența actualității, contribuia acum prin critica sa dreaptă și independentă la lupta politică împotriva naziștilor.

Nespus de îngrijorat de soarta Germaniei și tremătînd cu toată ființa sa pentru viața patriei sale, Thomas Mann n-a stat la îndoială și a ales situația în care trebuia să se plaseze orice german în acele zile de însemnătate istorică pentru țara sa; a făcut o alegere hotărîtă, chiar dacă numai din punctul de vedere al negării, repudiind nazismul german și rămînînd în mod consecvent antifascist.

Dacă examinăm opera principală a vieții sale de o vastă amploare — bogăția creației sale epice, proza sa — trebuie să recunoaștem că Thomas Mann vorbește pe bună dreptate de înclinația sa cu predilecție spre tema scrutării „vieții interioare" a eroilor săi. Acolo unde motivele de ordin social încetează a mai fi doar tablouri generale, un fond plat pe care se desfășoară acțiunea și cer a fi analizate în aceeași măsură ca și personajele, chiar și acolo această analiză este interpretată de lumea lăuntrică a conștiinței, sentimentelor și impresiilor eroilor romanului. Întreaga construcție a eposului lui Thomas Mann este astfel închegată, încît viața spirituală și sufletească a eroului, cu filozofia, morala și sensibilitatea lui, sînt stîlpii de susținere ai fiecăreia din operele sale.

În romanele sale, Thomas Mann consacră psihologiei oamenilor de artă cea mai mare parte a puternicului său talent creator. Toți muzicienii, pictorii, scriitorii și compozitorii lui, de la micul Hanoo din *Casa Buddenbrock* și pînă la Adrian Leverkün din *Doctorul Faustus,* toți devin parcă simbolul psihologic al unui artist unic, pe care creatorul lui și (e greu să negi acest lucru!) poate chiar prototipul lui,

adică Thomas Mann, îl situează în diferite condiții istorice.

Intr-adevăr, e greu de presupus ca Thomas Mann să se fi putut mulțumi în tot decursul creației sale de o jumătate de veac să nuanțeze doar în chip și fel tipul omului de artă german, dacă nu ar fi fost animat de dorința de a insufla eroilor creați de el propriile sale frămîntări și gînduri de poet. Legătura strînsă dintre ideile artiștilor imaginați de romancier în proza lui și ideile artistului real, Thomas Mann, așa cum ne apare în publicistica lui, îndreptățește o asemenea ipoteză. Inrudirea dintre autorul eroilor-artiști și acești eroi e mai vădită în numeroasele digresiuni de ordin filozofic și psihologic ale conținutului și mai cu seamă acolo, unde Thomas Mann abordează problemele corelației dintre estetică și etică.

Am impresia că Thomas Mann considera corelația dintre estetică și etică ca o legătură indisolubilă; această idee apare mai clar în articolele despre artă ale lui Thomas Mann. O confirmare a acestei păreri o constituie articolul său, recent tradus la noi, despre Cehov, scris cu prilejul aniversării a cincizeci de ani de la moartea marelui scriitor.

Găsesc în acest articol o deosebită armonie de tonalitate și, ceea ce este și mai important, emoția caldă provocată de un scriitor drag și respectat pe care, repunîndu-l în situația realității ruse din trecut, îl face să încerce sentimentele care-l stăpînesc pe Thomas Mann cînd ia contact ceas de ceas cu lumea Apusului contemporan. Acest articol este totodată remarcabila lucrare a unui artist despre un alt artist, scrisă cu dragoste, cu o pătrundere adîncă în lumea înțeleaptă, frumoasă și simplă a acelui Cehov, care rămîne unul din cei mai visători și în același timp cel mai lucid dintre scriitorii ruși și a cărui artă, după aprecierea lui Thomas Mann, „face parte din tot ce are mai viguros și mai valoros literatura europeană".

Care anume viață trebuie zugrăvită? — iată problema ce-l frămîntă pe Thomas Mann, recitin-

du-l pe Cehov. Să zugrăvească oare viața numai pentru a o arăta așa cum este, sau să caute s-o aprofundeze și, cu mijloacele poetului, s-o schițeze măcar în vis așa cum ar trebui ea să fie? Această problemă este legată de misiunea etică a artei, de scopul pe care artistul trebuie să-l urmărească fără abatere în munca sa, de datoria lui față de societate. Cehov nu a găsit rezolvarea totală a acestei probleme, și Thomas Mann îl urmează pe calea căutării soluțiilor, confruntînd parcă tot timpul pe scriitorul pe care-l studiază cu propria lui experiență de artist, încercînd astfel să ajungă la generalizări. Însușindu-și părerile unui biograf al lui Cehov care stabilește o legătură între măiestria pe care a atins-o forma lucrărilor lui Cehov și reacția moralo-critică tot mai accentuată a acestuia față de realitate, ajunge la concluzia că această „legătură dintre etic și estetic“ imprimă muncii asidue în artă „demnitate, sens și utilitate“. Tocmai din această convingere, după părerea lui Thomas Mann, izvorăște dragostea lui Cehov pentru muncă, ca temelie a oricărei culturi.

Vorbind despre îndoielile lui Cehov în ce privește sensul și țelurile muncii unui om de artă pe vremea Rusiei țariste, Thomas Mann recunoaște cu multă amărăciune că aceste îndoieli nu se referă numai la acele vremuri. După părerea lui, asemenea condiții care creează o prăpastie între adevăr și realitatea înconjurătoare au existat atunci și există și azi: „și azi Cehov are frați de suferință sufletească, care se simt prost, în ciuda gloriei lor, pentru că sînt nevoiți să distreze o lume ce piere, fără să-și imagineze cum i-ar putea da fie și o picătură de adevăr salvator...“

Tristețea din articolul despre Cehov ne face să găsim o legătură de rudenie între Thomas Mann și vechea intelectualitate rusă, a cărei stare de spirit a fost atît de bine oglindită de Cehov. E vorba tot de aceeași întrebare chinuitoare: „Ce-i de făcut?“ Și, cu toate acestea, articolul are o deosebită însemnătate, venind din partea unui scriitor care s-a preocupat

toată viața de problemele artei. *Cu toate* că poetul nu este întotdeauna capabil să dea lumii măcar „o picătură de adevăr salvator“, Thomas Mann recunoaște că e o datorie etică să năzuiești permanent la acest lucru, în speranța de a „pregăti lumea pentru o viață mai bună, mai frumoasă și corespunzătoare rațiunii“; aceasta este o profesiune de credință ce reeditează visul lui Cehov.

Thomas Mann a iubit foarte mult literatura clasicilor ruși. Cred că aceasta nu se datorează numai minunatei lor arte realiste, ci și bogăției problemelor de ordin etic care i-au inspirat continuu pe scriitorii noștri în decursul veacului al XIX-lea, cînd atît Apusul, cît și Răsăritul începuseră a se interesa îndeaproape de literatura rusă. Lev Tolstoi făcea parte dintre creatorii epici pe care-i „diviniza“ și nu o dată i-a consacrat articole entuziaste. Intr-o scrisoare recentă, de care am luat cunoștință printr-o fericită întîmplare, el scrie că romanele lui Goncearov *O poveste obișnuită, Oblomov, Prăpastia* — le-a citit în tinerețe cu pasiune și-au devenit pentru el „o parte din acea mare experiență plină de învățăminte care poartă numele de literatura rusă“.

Imi voi îngădui să relatez un fapt pomenit în aceeași scrisoare, și anume răspunsul dat unui scriitor german, care i-a descris lui Thomas Mann călătoria lui prin Uniunea Sovietică. Călătorul a întîlnit pe un vas ce naviga pe Don un mecanic rus și, discutînd cu el despre literatură, l-a auzit pe acesta elogiindu-l pe Thomas Mann. De bună seamă că nu se putea să nu-i relateze lui Thomas Mann o întîmplare atît de importantă.

„Să-ți auzi atît de departe numele din gura unui mecanic de pe un vas de pe Don, răspunde Thomas Mann, ce vis straniu! Cred că n-a fost decît o cordială politețǎ. Ați rostit numele unui cunoscut scriitor rus[1] și atunci omul, cu mult tact, a răspuns unui călător german pomenind un nume german de care o fi auzit

[1] In scrisoare nu este citat numele scriitorului pomenit în convorbirea cu mecanicul. K. F.

sau care i-o fi căzut sub ochi pe coperta unei cărţi. Probabil că asta e totul. Dar înseamnă totuşi ceva."

Da, desigur, înseamnă ceva. Dar acest „ceva" e foarte important şi nu înseamnă doar că scriitorul Thomas Mann e cunoscut în Uniunea Sovietică. Înseamnă că Thomas Mann este citit la noi de masele largi, că aceasta este o realitate pe care n-o cunoaşte Apusul contemporan, fiindcă acolo nu se ştie despre intelectualitatea noastră ridicată din sînul poporului, care înainte de Revoluţie era ţinută atît de departe de cărţile rezervate numai intelectualităţii vechi, rupte de popor. Dacă Thomas Mann este convins că Lev Tolstoi, Goncearov, Cehov şi alţi scriitori clasici ruşi, care l-au pasionat în tinereţe şi pe care i-a îndrăgit o viaţă întreagă, sînt citiţi acum de întregul popor sovietic (şi eu nu mă îndoiesc că el este convins de acest lucru), de ce oare devine sceptic auzind că masele noastre de cititori cunosc numele lui, şi că dacă îl cunosc, aceasta s-ar datora numai întîmplării că acest nume „i-o fi căzut sub ochi?"

Acest scepticism al lui Thomas Mann se datorează oare numai faptului că el îşi consideră operele prea complicate? Dar, în primul rînd, ele nu sînt toate în aceeaşi măsură de complicate, iar, în al doilea rînd, oare proza subtilă a lui Cehov, sau epopeele monumentale ale lui Lev Tolstoi nu sînt şi ele complicate? Şi cu toate acestea nevoia pe care o simte poporul nostru de a citi operele scriitorilor clasici nu poate fi satisfăcută de editurile noastre, oricît de productive ar fi ele. De altfel am putea fi de acord cu Thomas Mann că toate acestea sînt un vis — visul unui scriitor occidental, care constată cu tristeţe cum scade în Apus numărul acelei intelectualităţi ce în trecut era reazemul unei literaturi cu un profund conţinut. A sosit timpul să se formeze noi cititori, să crească numărul acestora, să se lărgească cercul lor, să se introducă printre ei propriii lor „mecanici de vase". Acest nou cititor va insufla forţe noi, un optimism nou oamenilor de artă din Apus, le va dărui încredere în munca pentru o viaţă mai bună, mai frumoasă şi mai raţională.

Aş fi de asemenea de acord cu Thomas Mann că el este cunoscut la noi nu numai de cei ce i-au citit cărţile, ci şi de cei care au avut doar prilejul să audă numele lui, numele unui apărător al culturii împotriva barbariei, al unui apărător al păcii împotriva primejdiei războiului. Şi aş vrea să mai adaug ceva: cu cît mai mulţi oameni vor auzi numele acestui apărător al păcii, cu atît mai numeroase vor fi mîinile care se vor întinde spre cărţile lui.

Marele scriitor epic al Germaniei, Thomas Mann, a străbătut o cale uriaşă, plină de muncă şi de inspiraţie artistică. Şi la vîrsta de optzeci de ani el continuă această cale de luptă a poetului pentru tot ce este mai bun în cultura Germaniei, pentru înflorirea poporului său în condiţii paşnice, democratice de muncă.

„Cu răspunderea inimii şi cu răspunderea ce ţi-o dă un auz fin şi subtil", el contribuie la această cauză măreaţă.

1955

DRAMA LUI STEFAN ZWEIG

În străinătate, departe de patria sa înrobită, dincolo de ocean, s-a sinucis Stefan Zweig. Nu sînt încă cunoscute împrejurările acestei sinucideri. Dar chiar fără a le cunoaște cu precizie, ne putem ușor închipui drama sufletească prin care a trecut scriitorul în ultimii ani, dacă ne amintim de personalitatea sa ca literat și ca om.

Era fără îndoială un mare scriitor al Austriei, unul dintre remarcabilii scriitori contemporani ai Europei, autor cunoscut și iubit de cititorii din lumea întreagă. Ca povestitor, el stăpînea la perfecțiune arta de a ține trează atenția cititorului. Ca și Maupassant, el își alegea subiecte simple, îmbogățind povestirea cu minunate descrieri ale vieții interioare a eroilor săi, ce aveau o structură sufletească foarte complicată, adeseori chiar maladivă. Avea multe puncte de asemănare cu Dostoievski. Nuvelele sale vor rămîne pentru scriitori pilde de măiestrie, iar pentru cititori un izvor de desfătare. În genul biografic a creat cărți ce pot servi de model și a izbutit să facă din portretul istoric un nou gen literar în arta europeană. Îi invidiez pe istoricii și criticii literari care se vor ocupa de talentul strălucitor și de cărțile lui Stefan Zweig. Dar ce sentiment trezește în noi toți bătrîna,

zdrobita, nevolnica Europă Occidentală, incapabilă și neputincioasă să apere măcar cele mai bune talente împotriva înrobitorului ei, care îi gonește, îi persecută, îi împinge la pieire!

Recitesc scrisorile și cărțile poștale pe care mi le-a adresat Zweig; îmi amintesc de fiecare carte nouă pe care mi-o trimitea îndată după apariție, cu cîte o caldă și spontană dedicație. Cîtă pasiune în vocație, cît temperament, cît interes, cîtă dragoste pentru literatură!

Îmi amintesc cum, într-una din fericitele zile ale vieții mele, cînd eram oaspetele lui Romain Rolland, în Elveția, gazda mi-a predat cu un gest elegant, tipic francez, o scrisoare din partea lui Zweig. Această scrisoare vibrînd de viață, de neastîmpăr, așa cum îl cunoșteam pe Zweig ca om, era plină de idei și sentimente. Zweig se bucura pentru mine că voi „privi în cei mai luminoși și totodată cei mai buni ochi ai Europei", în ochii lui Rolland. Era bucuros de faptul că avusese de curînd prilejul să țină la Florența o cuvîntare în limba franceză, *Despre spiritul european,* și că italienii i se arătaseră într-adevăr recunoscători, auzind în sfîrșit altă melodie decît obișnuitele imnuri fasciste. În glumă, dar nu fără oarecare mîndrie, numea această călătorie a lui în Italia ducelui „un atac de husari". Se bucura că, după ce vreme îndelungată încercase sentimentul „omului șchiopătînd", cînd nu se simțea în stare de a gîndi și cînd îi venea mereu să fugă de oameni, recăpătase în sfîrșit dorința de a munci și că, după o lucrare cu caracter biografic, se va apuca din nou de un roman „întrerupt în perioada de depresiune". „Cărțile depresive le consider, în zilele acestea, o crimă morală", a scris el, în aceeași scrisoare plină de viață, de optimism, și a mai precizat că: „A fi slab într-o asemenea epocă, care cere din partea omului întreaga sa energie, este un chin."

Această scrisoare a scris-o în primăvara anului 1932. În vara aceluiași an am primit o altă scrisoare, de data aceasta nu în Elveția, ci în Germania. Și e interesant că repetă aproape cuvînt cu cuvînt ace-

eași exclamație: „Fiți și țineți-vă sănătoși! Epoca pe care o trăim e prea importantă pentru ca să ne îngăduim a fi bolnavi sau obosiți!“ Muncea fără întrerupere, și în toamna aceea am primit una din cărțile sale poștale, pe care le arunca în treacăt în cutia de scrisori: „Mai sînteți aici? Vreau să vă trimit noua mea carte!“

In timpul acela se și pornise în toată amploarea ofensiva hitleriștilor împotriva poporului german. Cîteva luni mai tîrziu Hitler a incendiat Reichstagul. Liota de pseudooameni s-a împrăștiat prin întreaga Germanie fugind, cu torțele aprinse din focul rușinii stîrnit de acest rug, în toate orașele ei; așa s-a ridicat spre cer flacăra care a nimicit „spiritul european“, despre care, împreună cu alți scriitori, vorbea Stefan Zweig. Cărțile sale au fost arse.

A împărtășit apoi soarta intelectualității progresiste în întregul Apus continental. Zweig a fost nevoit să-și părăsească Salzburgul: la porțile orașului său iubit se proptise o stafie păroasă, răsărită din Münchenul vecin. Cu toiagul fugarului, Zweig a început să rătăcească dintr-o țară în alta. Stafia păroasă îl urmărea. In curînd fascismul a putut triumfa: a fost aprins cel mai sinistru dintre rugurile ațîțate de Hitler — rugul războiului mondial. Văpaia lui îl urmărea pe Zweig oriunde se ducea — pe malurile Asiei Mici, în insulele Britanice, în foarte îndepărtata Brazilie. Globul pămîntesc se transformase într-o planetă de foc.

Unde, unde ar fi putut fugarul să spargă inelul de flăcări cu fumul său rău mirositor? Incotro, încotro îl putea duce pe Zweig toiagul frînt al lui Ahasverus?

Am două scrisori minunate, pe care Zweig mi le-a scris încă înainte de venirea hitleriștilor la putere. Una din ele a fost publicată, cealaltă nu era destinată să vadă lumina tiparului; aceasta a oglindit și mai bine, și mai fără ocol concepțiile scriitorului asupra problemei ce ne preocupa în corespondența noastră — posibilitatea izbucnirii unui nou război.

În prima scrisoare Zweig se numea „discipol ideologic al lui Walt Whitman și al lui Verhaeren" și declara că „în tinerețe considera optimismul o datorie sfîntă a sa". Acum el repudia optimismul. Dar chiar repudiindu-l, „considera Rusia cu totul în afara unei primejdii de ordin militar". „Fii convins, dragă Fedin, că în ciuda nepăsării intelectualității, în ciuda orbirii maselor largi, în clipa cînd se va încerca transformarea crizei economice din Europa într-un război împotriva Rusiei sau împotriva oricărui alt stat, multora dintre acei care acum mai tac încă li se va trezi conștiința și nu le va veni atît de ușor acelor domni să săvîrșească faptele lor nesăbuite, cum s-a întîmplat în anul 1914, cînd (așa cum a relatat recent în memoriile sale prințul Bülow) contele Berchtold a declarat «zîmbind» că sîrbii vor fi siliți să lupte."

În a doua scrisoare Zweig a fost mult mai categoric. „Sincer vorbind, eu nu cred de loc într-un război imperialist." În sprijinul acestor păreri aducea cinci argumente. În primul rînd susținea că nici o țară europeană nu poate fi atît de sigură de muncitorii ei, ca să se încumete a duce un război de lungă durată. În al doilea rînd, era de părere că Rusia era oarecum mai ferită de război, întrucît statele europene se dușmănesc mult mai mult reciproc, decît îl urăsc pe dușmanul lor social. În al treilea rînd, el socotea că o acțiune militară ar putea fi greu justificată în ochii popoarelor europene, cărora timp de un deceniu li s-a tot repetat că Rusia se află în fața unei catastrofe imediate. „Statele imperialiste și-au creat ele însele o situație grea prin necontenitele lor minciuni cu privire la o prăbușire iminentă a Rusiei." Ca alt argument, Zweig invoca situația economică „în prezent atît de desperată, încît opinia publică începe în sfîrșit să-și dea seama ce pustiiri materiale de proporții înfiorătoare ar aduce un nou război". Și ca ultim argument adaugă: „Noi toți, intelectualii, fiind mai conștienți, sîntem mai hotărîți decît în 1914. Nu ne vom mai lăsa luați prin surprindere, într-o stare de jalnică dezarmare."

Convins cum era că războiul este imposibil, Stefan Zweig s-a văzut deodată în plină epocă a unor fățișe pregătiri de război. Fascismul căuta să pună mîna pe putere, pentru a sili Germania să-și ia revanșa și să jefuiască lumea întreagă. Pe an ce trecea se vădea tot mai mult că o nouă vărsare generală de sînge este inevitabilă... Și ce decepții amare îl urmăreau pe Zweig la fiecare pas! El își dăduse, probabil, seama de erorile sale, atunci cînd, înainte de venirea lui Hitler la putere, scrisese că a fi slab într-o asemenea epocă este un chin.

El a îndurat acest chin. Se număra printre acei europeni care, aruncați dincolo de cursul evenimentelor, au înțeles că după primul război mondial și-au trăit ani îndelungați viața în iluzii. Nu e vorba aci de optimismul lui Withman și al lui Verhaeren. Optimismul, rezultat al încrederii în om, în viitorul lui, un optimism ca cel al marelui american Withman, este rodul unei forțe vitale, și nu al unei slăbiciuni. Un asemenea optimism se manifestă în gestul omului care ridică deasupra capului său stindardul luptei. Optimismul nu înseamnă seninătate deplină. Dimpotrivă, înseamnă luciditatea care îți ajută să distingi atît opreliștile din apropierea ta, cît și cele depărtate și să le zdrobești prin luptă.

Printre intelectualii europeni erau foarte mulți ferm convinși că încercările războiului din 1914—1918 au cumințit pentru totdeauna omenirea și că istoria însăși împinge noile planuri războinice spre un eșec. „Optimiștii" europeni își făceau din această convingere o armă. Ei sperau ca la nevoie să poată scoate spada din teacă. Dar cînd în fața lor a apărut stafia păroasă a hitlerismului și ei au încercat să apuce mînerul frumos al spadei lor, și-au dat seama că teaca era goală. Încrederea în lipsa unei primejdii i-a redus la neputință cînd primejdia războiului li s-a ivit în față.

Prin firea lui, Stefan Zweig făcea parte din categoria acestor intelectuali. El era antifascist prin structura gîndirii sale, prin convingerile sale, prin întregul său simț de artist. Era un umanist în concepția veacului al XIX-lea și căuta să-și apere umanismul, sustră-

gîndu-l influenței veacului al XX-lea. Avea repulsie față de război ca mijloc de atingere a vreunui scop. Nu putea admite că anul 1914 s-ar putea repeta. Și Zweig a trăit pînă în zilele noastre. Iar anul în care războiul s-a apropiat de țărmurile Americii a fost ultimul an al vieții sale, „clipa sa fatală".

Ne vine greu să ne închipuim că și Stefan Zweig a murit ca victimă a războiului. Îmi amintesc de puternicul ecou al acestui nume în rîndurile scriitorilor noștri și în Apus. Îmi amintesc cum Gorki, care era uimitor de sensibil la orice talent, mi-a scris, cel dintîi, despre el: „Îți recomand foarte călduros cartea lui Stefan Zweig, *Suflete zbuciumate*, tipărită de editura *Vremeni;* e o lucrare splendidă! Citește-o. Acest scriitor crește cu o putere uriașă și e în stare să dea lucruri minunate."

Zweig a și dat lucruri minunate. E cu atît mai dureroasă dispariția acestui artist, a acestui european din cap pînă în picioare, cu strălucirea lui, cu greșelile lui și cu drama lui atît de plină de învățăminte.

1942

DESPRE MARTIN ANDERSEN-NEXÖ

Martin Andersen-Nexö, unul din cei mai cunoscuţi prozatori din Apus, reprezentant pe cît de original, pe atît de pitoresc al literaturilor popoarelor din Europa de nord, este un remarcabil scriitor proletar; se poate afirma că popularitatea lui ca scriitor proletar în Răsărit şi în primul rînd în ţara noastră, în Uniunea Sovietică, a crescut şi s-a extins tot mai mult în ultimul sfert de veac.

Martin Andersen-Nexö a fost oaspetele ţării noastre pentru întîia oară în anul 1923, şi încă de atunci a numit-o „patria proletariatului din lumea întreagă". Plecînd de la noi, a dus cu el în inimă un sentiment de puternică afecţiune pentru poporul nostru şi mintea lui a cuprins cu o adîncă înţelegere esenţa revoluţiei noastre. El n-a tăinuit nici acest sentiment şi nici această înţelegere. În Apus a spus cu glas tare ce a simţit şi a înţeles în Răsărit. Revoluţia proletară ce se înfăptuise în vechea Rusie el a asemuit-o cu zorile şi şi-a exprimat convingerea că poporul nostru merge în întîmpinarea unei zile noi. El a numit lumina lumină şi a declarat răspicat că niciodată nu va lua ceaţa şi negura nopţii drept lumină. Pe clevetito-

rii Rusiei, pe clevetitorii tînărului stat al oamenilor muncii, i-a numit clevetitori, pe intriganţi i-a numit intriganţi şi pe făţarnici — făţarnici.

Cartea sa, atît de sinceră, nu a putut fi pe placul duşmanilor Sovietelor, şi astfel s-a întîmplat că adversarii Sovietelor au devenit adversarii scriitorului Martin Andersen-Nexö. Dar a trecut mai bine de un sfert de veac de cînd s-a urcat fără teamă pe tribuna de la înălţimea căreia repetă şi azi adversarilor, cu acelaşi glas hotărît, ceea ce le-a spus cu ani în urmă, că lumina e lumină!

Martin Andersen-Nexö îşi exprimă convingerile nu numai ca un tribun, ca un martor al adevărului, al cărui glas se aude departe în Apus şi Răsărit. El este, înainte de toate, un artist şi de aceea simte nevoia imperioasă de a oglindi în scrierile sale concepţia lui despre om şi despre lume.

Acei care studiază uriaşa activitate scriitoricească a lui Martin Andersen-Nexö au în faţă tabloul unei lupte încordate, curajoase. El a început să scrie cu aproape şaizeci de ani în urmă şi a publicat prima sa lucrare cu un an înainte de apariţia povestirii *Celkaş* a lui Gorki. În acea epocă literaturile nordice îşi cucereau o faimă universală în domeniul teatrului şi al romanului. Aceasta a marcat apogeul în realizările artei literare burgheze din veacul al XIX-lea şi totodată ultima etapă în dezvoltarea ei. A urmat apoi impasul şi acea paranoie ai cărei martori oculari sîntem cu toţii acum, privind jalnicele şi zadarnicele străduinţe din Europa Occidentală şi din America de a transforma literatura într-un cuibar de narcomani şi aventurieri.

Legiuitorii esteticii de la sfîrşitul veacului al XIX-lea ca Henrik Ibsen, cu simbolismul lui, Knut Hamsun, cu anarhismul lui ridicat la rang de eroism, August Strindberg, cu misticismul său, talentatul Herman Bang, care a sădit în Danemarca modernismul francez, au fost cu toţii, într-o măsură mai mare sau mai mică, precursorii artei arhidecadente contemporane din Apus, creînd o atmosferă de individualism rafi-

nat. În acea epocă își făcuse apariția în literatura daneză Martin Andersen-Nexö.

Tînărul scriitor a apărut din sînul poporului, posedînd aspra experiență a muncitorului simplu, care a ținut în mînă toiagul ciobanului, furca țăranului, ciocanul cizmarului. El cunoștea prețul unui codru de pîine și ardea de dorința de a povesti adevărul despre omul muncii.

Martin Andersen-Nexö aduce în literatură tema sa proprie, căreia îi rămîne credincios toată viața. Este tema contradicțiilor sociale, tema muncitorului și patronului, tema eliberării muncii.

Fidel față de problema socială fundamentală a epocii, scriitorul Martin Andersen-Nexö se ține la o parte de curentul literar dominant în țara sa și în genere în Europa. Alegînd o tematică socială cînd totul în jurul lui era pătruns de un individualism extrem, scriitorul, așa cum e și firesc, trebuia să privească literatura nu ca un scop în sine, ci ca un mijloc măreț de luptă ideologică, o armă fină, elastică, ascuțită. El nu putea să nu respingă mijloacele neartistice pe care acea epocă i le punea la îndemînă ; nu-și putea însuși nici simbolismul, una din varietățile decadentismului, după cum nu se putea folosi de nici o altă formă decadentă în îndeplinirea înaltei sale misiuni de scriitor. El se formează și crește în fața cititorilor săi ca un scriitor realist.

În anul 1906 publică o lucrare care e tradusă în toate limbile Europei și care în scurt timp îl face celebru în lumea întreagă. Romanul *Pelle cuceritorul* zugrăvește lupta clasei muncitoare în cadrul mișcării sindicale daneze, înfățișînd tablouri din istoria socialdemocrației. Eroul Pelle, care se află în centrul lucrării, poate fi numit erou doar în înțelesul literar-tradițional al cuvîntului, adică figura principală a romanului. În viață, însă, el nu s-a dovedit erou, deoarece eroică n-a fost nici social-democrația oportunistă, ale cărei concepții greșite le reprezenta Pelle, dădăcit de ea. Ea l-a generat pe Pelle, ea l-a condamnat să „se bizuie pe factorul timp“, în așteptarea reformelor pașnice, și, laolaltă cu ea, să ajungă

pe o poziție potrivnică adevăratului erou din roman, eroul pătruns de idei revoluționare: masa proletariatului.

În perioada cînd a scris *Pelle cuceritorul,* Andersen-Nexö concepea revoluția doar sub latura ei destructivă. Dar artistul nu se putea mărgini în căutările sale numai la acest punct de vedere. Și cînd stindardul lui Octombrie s-a înălțat, desfășurîndu-și faldurile, Martin Andersen-Nexö și-a îndreptat privirile căutătoare către țara noastră.

Apărarea plină de abnegație de către muncitorii sovietici a cuceririlor lor, hotărîrea acestora de a consolida noua orînduire, de a construi o viață dreaptă pentru toți oamenii muncii, au dezvăluit scriitorului o altă latură, cea mai importantă, a revoluției: forța ei constructivă. După Octombrie, socialismul începuse, în mod clar, să fie tradus în viață. Lumea asupririi, sfărîmată, bătea în retragere în fața constructorului lumii noi, care cunoaște un singur stăpîn: munca. Practica vie a construirii socialismului în Uniunea Sovietică a exercitat o influență asupra lui Martin Andersen-Nexö atît ca cetățean, ca revoluționar, cît și ca om de artă.

Martin Andersen-Nexö, scriitor cu o vastă gamă de creație, a cuprins numeroase genuri literare. A scris nuvele, povestiri, drame, romane, precum și o istorie autobiografică a copilăriei lui. Nicăieri în aceste opere el nu s-a abătut de la tema sa principală. De altfel cu cît lucrările sale sînt mai recente, cu atît e mai vizibil că tema sa socială ia amploare și devine socialistă. Și iată că avem acum în fața noastră cea mai nouă epopee a lui Martin Andersen-Nexö, romanul *Morten cel roșu.* În acest roman se vădește năzuința cutezătoare, înflăcărată, a scriitorului de a crea un erou care-și închină întreaga viață muzicii viitorului, care este pătruns pînă în adîncul ființei sale de suflul victoriei în lupta măreață pentru fericirea omenirii. Acest roman este încă o mărturie a marii însemnătăți, a măreței forțe a realismului socialist.

Calea artistului, publicistului, militantului pe tărîm obștesc s-a contopit în biografia lui Martin Andersen-

Nexö cu calea dreaptă a luptătorului pentru apărarea omului muncii. Iată de ce îl vedem pe prietenul nostru în primele rînduri ale stegarilor de multe milioane ai armatei apărătorilor păcii din lumea întreagă: această armată este alcătuită din oameni ai muncii. Pentru noi este pe cît de îmbucurător pe atît de firesc a-l întîlni pe Martin Andersen-Nexö la Moscova, în mijlocul scriitorilor sovietici. În ce țară, în ce capitală a lumii e atît de iubit ca la noi, la Moscova, în Uniunea Sovietică?

Îmi amintesc ziua în care pentru întîia oară i-am strîns mîna prietenului nostru credincios, Martin Andersen-Nexö, în orașul Leningrad, pe Newski, în Palatul Cărții. Dar amintirea care-mi va rămîne poate cel mai adînc întipărită în minte este vizita pe care mi-a făcut-o în ziua cînd Armata Sovietică a cucerit Berlinul, în anul 1945. Moscova, scăldată în lumini, își sărbătorea triumful în mijlocul salvelor de tun, iar eu priveam chipul lui liniștit, puternic, fericit și mă gîndeam cît de recunoscător trebuie să fiu soartei care m-a făcut să întîlnesc în calea mea un om atît de integru, sigur de viitor, frumos și atît de infinit de bun! Îmi repet fără să vreau acest lucru de fiecare dată cînd privesc în ochii lui.

Martin Andersen a fost în tinerețe zidar. A fost ultima lui meserie înainte de a deveni scriitor. N-a uitat, ci dimpotrivă a continuat să stăpînească arta de a așeza cărămizi. El face acest lucru liniștit, conștient că înalță o clădire a binelui, ce aparține omului muncii pe care îl îndrăgește atît de mult.

1949

JOHANNES BECHER

Nu s-a întocmit încă o istorie a noii intelectualități europene. Nu s-au publicat lucrări care să se ocupe de „efervescența minților", semnalată în rîndurile intelectualității din majoritatea țărilor europene în perioada primului război mondial și care s-a manifestat atît de năvalnic în zilele noastre în luminoasa mișcare internațională pentru apărarea păcii.

Prima jumătate a veacului al XX-lea va însemna o cotitură în conștiința și concepția despre lume a unei uriașe mase de lucrători ai muncii intelectuale. Oamenii de știință, de cultură, de litere, de artă, trecînd împreună cu popoarele lor prin marile încercări ale epocii, ce le-au lăsat urme adînci, au suferit influența, desigur dureroasă, dar nu mai puțin înnoitoare, a evenimentelor militare și revoluționare.

Cu fiecare deceniu scriitorii progresiști au căutat cu tot mai multă hotărîre să determine intelectualitatea să-și revizuiască concepțiile înrădăcinate, să iasă din obișnuitul cerc al acelei izolări în viață, care o împiedică să vadă poporul său mai de aproape, să-l înțeleagă mai adînc.

Gorki, continuatorul îndelungatelor tradiții revoluționare ruse, și, după el, neobositul căutător francez Romain Rolland au pus bazele legăturilor sufletești,

care au dat apoi un puternic imbold solidarității sociale a scriitorilor de pe toate continentele.

Cuvîntul oamenilor de litere, răspunzători în fața conștiinței popoarelor, căpăta pretutindeni un puternic ecou. Scriitori cultivînd diferite tendințe artistice, cu diferite individualități, biografii, înclinații, concepții filozofice au găsit o limbă comună în acțiuni colective. La baza unității a stat recunoașterea faptului că a ș a n u m a i p o a t e c o n t i n u a: lumea veche, nedreaptă în totalitatea ei, și-a trăit traiul din punct de vedere social, economic și politic și că, pentru a trăi în continuare în mod rațional, trebuie făurită o nouă ordine mondială.

Anatole France, Henri Barbusse, Bernard Shaw, Thomas Mann, Heinrich Mann, Theodor Dreiser, Martin Andersen-Nexö, alături de Gorki și Romain Rolland, și-au ridicat glasul în momentele critice ale vieții internaționale, apărînd cauza culturii și a conviețuirii pașnice a națiunilor. Ei au unit în jurul lor și au sprijinit în muncă și în luptă literați de talent, curajoși, din Răsărit și din Apus.

Sub semnul prieteniei s-a format și s-a călit caracterul nou al scriitorului contemporan, care consideră drept menire a sa să muncească ca un artist-umanist întru apărarea omului de asuprire, de războaie prădalnice, de robie. Scriitorul nou a contribuit nu numai prin operele sale, ci prin întreaga-i activitate, la înțelegerea prefacerilor care au avut loc în ultimii ani în rîndurile oamenilor muncii intelectuale.

Iată de ce, pentru a putea aprecia cît mai just și mai complet noua intelectualitate europeană, ar fi fost de mare folos o istorie a literaturii europene progresiste din prima jumătate a veacului al XX-lea. Ar trebui să se publice cît mai multe studii, cît mai multe cărți despre scriitorii care au jucat un rol revoluționar în dezvoltarea literaturilor naționale și în literatura universală.

Johannes Becher face parte dintre acești scriitori ai contemporaneității. El ocupă un loc remarcabil în poezia revoluționară a Germaniei și verbul său plin

de talent este bine cunoscut cititorilor de dincolo de hotarele țării sale.

In anii primului război mondial am fost un cititor asiduu al revistei primilor expresioniști germani, *Die Aktion*. Pe atunci Becher era un pasionat adept al expresionismului, trecea prin școala acestui curent artistic și versurile sale apăreau în paginile revistei pe care și-o amintește bine vechea generație de scriitori.

Cercul adepților revistei nu era larg, publicația era sărăcăcioasă. In pofida războiului, autoritățile lui Wilhelm al II-lea au admis tipărirea revistei chiar atunci cînd ea publica lucrări de-ale scriitorilor ruși: proză de Lev Tolstoi, versuri de Iv. Nikitin sau Alexei Koltov. Expresionismul părea multora, inclusiv cenzurii, numai un „ism“ literar la modă, o chestiune de cerc limitat, de familie, a scriitorilor, și de aceea era socotit nevinovat. Poeții, publiciștii, criticii, pictorii care ilustrau revista cu gravuri teribiliste, dar confuze, se certau și discutau în contradictoriu cu celelalte curente artistice.

Fără îndoială că unii expresioniști erau într-adevăr convinși că e vorba doar de o luptă pentru o nouă religie poetică, independentă, pentru o interpretare estetică originală, care n-a existat încă în literatura germană. Cred că Johannes Becher, în prima sa perioadă de creație, a împărtășit credința în caracterul inovator pur artistic al poeților expresioniști.

Dar războiul a silit pe poeți să adopte o poziție politică față de tema principală a zilei. Zugrăvirea grozăviilor războiului, disperarea omului, iată încotro își îndreptau privirile colaboratorii revistei *Die Aktion* și, încetul cu încetul, au început să răsune, tot mai puternic, în glasul expresioniștilor, note revoluționare.

Uneori căutările îi duceau pe poeții acestei orientări în sferele transcendentale ale misticismului, uneori la o proslăvire, cu accent de răzvrătire, a anarhiei. De la o atentă supraveghere a revistei, cenzura a trecut la prigonirea ei. După prăbușirea monarhiei

în Rusia, publicarea lucrărilor scriitorilor ruşi a încetat să pară o nevinovată îndeletnicire: ea răsuna ca o manifestare de simpatie pentru ţara revoluţionară.

Intr-adevăr, în jurul revistei expresioniştilor şi printre colaboratorii ei s-au grupat chiar la începutul revoluţiei germane din 9 noiembrie [1] nu numai anarhişti, ci şi scriitori care căutau o ieşire din război în mişcarea clasei muncitoare. Unii colaboratori ai revistei *Die Aktion*, care au aderat la început la mişcarea spartakistă [2], şi-au legat ulterior soarta de comunism.

Becher a ales această cale. Maturizarea lui poetică, îmbogăţirea tematicii, măiestria formei, strălucirea, varietatea limbii sale, profunzimea filozofică şi patosul cetăţenesc al gîndirii, toate acestea le-a dobîndit, toate şi le-a consolidat pe poziţiile democratice de la sfîrşitul primului război mondial. Cel de-al doilea război l-a găsit înarmat cu toate însuşirile unui poet popular antifascist.

Cel mai mare merit al omului constă în hotărîrea sa de a dărui semenilor săi ceea ce are mai scump. Lucrul cel mai scump pentru Johannes Becher este talentul său poetic, pe care l-a dăruit fără rezervă societăţii.

Procesul de formare a acestui poet popular al Germaniei a trecut prin îndelungate etape de luptă pentru o artă revoluţionară. In ultimele decenii s-au precizat două perioade deosebit de importante în întreaga sa operă, şi istoricul noii literaturi germane

---

[1] Revoluţia burgheză din noiembrie 1918 în Germania, în urma căreia a fost răsturnată monarhia şi instaurată republica burgheză. S-au răsculat întîi marinarii din Köln, iar la 9 noiembrie a avut loc răscoala muncitorilor şi soldaţilor din Berlin. Au fost create soviete de deputaţi ai muncitorilor şi soldaţilor. Dar conducerea Sovietelor a fost acaparată de liderii oportunişti ai social-democraţiei. Cu ajutorul lor, burghezia germană, cu sprijinul imperialiştilor americani, englezi şi francezi, a reuşit să înăbuşe revoluţia, consfinţindu-şi dominaţia economică şi politică prin Constituţia de la Weimar (1919—1933) (n. ed.).

[2] *Spartakiştii* — membrii uniunii *Spartakus*, constituită în perioada primului război mondial. S-au situat pe poziţii internaţionaliste (n. ed.).

va prețui în mod deosebit tot ceea ce a creat Becher în acest răstimp.

Doisprezece ani poetul s-a aflat în emigrație în Uniunea Sovietică — în acei doisprezece ani de dominație a tiraniei hitleriste asupra națiunii germane, asupra Germaniei și asupra statelor subordonate ei. In toți acești ani el a luptat cu pana, cu talentul împotriva lui Hitler, ca un german antifascist.

După ce s-a întors în Berlinul eliberat de Armata Sovietică, a publicat o carte în care raporta poporului german cum l-a slujit în emigrație fiul său credincios, poetul german Johannes Becher.

Această carte *Poezii alese din vremurile exilului, 1933—1945,* începea cu prologul *Reîntoarcere în patrie,* în care Becher chema cu înflăcărare și pasiune poporul german să se elibereze de blestemul cu care l-a pîngărit Hitler.

După prolog urma lirica poetului-cetățean, care exprima cu o puternică forță dramatică dragostea de patrie, rușinea pentru infamia nazismului, speranța sa în izbăvirea de această infamie, relevînd bărbăția și mîndria acestui mare popor, care îl vor ajuta să-și înalțe capul și să privească deschis, cinstit în ochii tuturor popoarelor, ca un egal al lor.

Toate acestea l-au frămîntat adînc pe Johannes Becher și, pentru întîia oară în cei doisprezece ani, frămîntările care l-au chinuit departe de patrie au putut ajunge la cunoștința poporului eliberat de fascism. Cartea se încheia cu un epilog — o chemare la pace și la triumful dreptății. Acesta era sensul reîntoarcerii poetului în patrie, reîntoarcere pentru construirea păcii, și acesta era programul pe care și-l trasase Becher lui însuși ca om de litere, precum și întregii intelectualități germane.

Johannes Becher a fost unul dintre puținii oameni de cultură care și-au început munca grea pentru renașterea Germaniei în clipa cînd părea că viața se oprise în loc, cînd abia se stinsese ecoul ultimei salve de tun. În prima perioadă, cînd au început să se adune forțele democratice germane, Becher a trebuit să se

consacre zi de zi, clipă de clipă, muncii organizatorice. A reuşit să creeze literalmente în mijlocul ruinelor nazismului doborît, chiar înainte de începerea procesului de la Nürnberg împotriva criminalilor de război, organizaţia *Kulturbund*[1], care a jucat apoi un rol nobil în trezirea intelectualităţii germane, înşelată de hitlerişti.

Lupta grea pentru reunificarea Germaniei sub lozinca păcii şi democraţiei datorează foarte mult *Kulturbund*-ului, nu numai prin faptul că această lozincă a căpătat ulterior o mare popularitate în Republica Democrată Germană, ci şi pentru că a devenit populară şi mobilizatoare şi în apusul ţării. Mişcarea pentru unitatea naţiunii germane s-a îmbinat în mod logic cu mişcarea internaţională pentru apărarea păcii.

Există o armonie între această luptă socială şi misiunea poetică a lui Becher. Poetul se numără printre naturile integre, sincere. Sarcinile vieţii sale de creaţie se îmbină tot mai mult cu sarcinile naţionale, cu educarea omului nou al Germaniei reînnoite.

A fost deci în drept să dea un titlu mobilizator uneia din ultimele sale cărţi — *În apărarea poeziei* — deoarece el a înţeles arta poetului ca o cauză pe care o apără în interesul poporului său şi al întregii omeniri.

Poezia lui a devenit cu adevărat populară. Nu întîmplător cîntecele lui Becher sînt cîntate de întregul tineret german liber, nu întîmplător a găsit el cuvintele ce au devenit imnul Republicii Democrate Germane.

Chemarea către tineret, cuprinsă în cuvîntarea pe care a rostit-o Becher cu prilejul bicentenarului naş-

---

[1] *Kulturbund* (Uniunea culturală a reînnoirii democratice a Germaniei) — Uniunea oamenilor de cultură progresişti din R.D.G. Înfiinţată în 1945 la Berlin, luptă pentru unitatea Germaniei pe baze democratice, pentru pace, pentru extinderea legăturilor culturale cu U.R.S.S., pentru renaşterea culturii germane democratice. J. Becher a fost preşedintele *Kulturbund*-ului (n. ed.).

terii lui Goethe, era pătrunsă de o profundă credință și de un puternic adevăr. El așteaptă pe bună dreptate de la tineretul german ca el să-și apropie, în prezent și în viitor, tot ceea ce este mai valoros și mai uman din moștenirea culturală a poporului. El așteaptă ca tineretul Germaniei „să-l descopere din nou pe Goethe“, poetul care a creat premisele eliberării omului german din bezna medievală și care a lovit în „știința abstractă“, în sofisticăriile scolastice ale micii burghezii, rupte de realitatea vie.

Comorile moștenirii umanistice a culturii germane fuseseră îngropate în șanțuri de lopețile Gestapoului, împreună cu nenumăratele jertfe ale nazismului. Tineretul german liber trebuie să dezgroape aceste comori, să le pună în slujba culturii democratice. Chemarea lui Becher către tinerii germani, exprimată într-o ținută atît de înaltă și consfințită prin invocarea amintirii „marelui german“ Goethe, va găsi în epoca noastră un teren rodnic.

Și astfel se încheagă a doua perioadă de creație a lui Johannes Becher din ultimii ani, a poetului național și totodată revoluționar, luptător pentru făurirea culturii viitorului.

Prin însemnările acestea am căutat să aduc un modest omagiu muncii excepționale a poetului, pe care îl cunosc încă de pe vremea tinereții sale înflăcărate și a căutărilor unei noi forme poetice, pe care îl cunosc și-l apreciez tot mai mult azi, în plina-i maturitate roditoare, cînd poetul stăpînește cu toată vigoarea artistului singura lege valabilă a esteticii, legea care afirmă că arta nu poate fi frumoasă dacă nu este pusă în slujba fericirii poporului.

Aș vrea totodată să spun că Johannes Becher este o pildă a noului caracter al intelectualității europene, mult mai răspîndit acum, după cel de-al doilea război mondial, decît era înainte de război, cînd Romain Rolland, învingînd poziția lui „deasupra încăierării“,

chema literatura, arta, știința din lumea veche să ia poziție față de evenimentele în curs.

Cînd se va scrie o carte despre istoria intelectualității noi — atît de numeroasă azi — despre importanța activității ei în opera internațională de menținere a păcii, în munca de construire a unei societăți mai drepte și mai fericite, multe vor fi acele biografii bogate, glorioase, asemănătoare vieții complexe a lui Becher!

1953, 1957.

BERTOLD BRECHT

1

Sînt nespus de bucuros să vă salut, dragă Brecht, în această luminoasă sală a Kremlinului, unde au fost sărbătoriţi mulţi prieteni de-ai noştri comuni, eminenţi militanţi ai mişcării internaţionale a partizanilor păcii.

Sînteţi un om de artă. Artist, aş spune, prin întreaga dumneavoastră fire, respiraţi prin artă, trăiţi prin ea, ea vă hrăneşte, din ea sorbiţi seva vieţii.

Dar nu vă mulţumiţi numai să trăiţi în acest climat, absorbind darurile ce vi le oferă ca pe un nectar dătător de viaţă. Strîns legat de artă, înconjurat de ea, duceţi totodată lupta cu ea, o organizaţi, căutaţi să sprijiniţi unele manifestări ale ei şi să înlăturaţi altele.

Încotro se îndreaptă oare această luptă, această muncă a dumneavoastră de poet, dramaturg, om de teatru, critic de artă, publicist ?

În convorbirea, care a fost apoi publicată, cu dramaturgul Friedrich Wolf [1], în legătură cu problemele teatrului, aţi încheiat dialogul cu următoarele cuvinte: „Sînt întru totul de acord cu dumneavoastră

[1] *Wolf Friedrich* (1888—1953) — dramaturg comunist german. A fost distins de două ori cu Premiul Naţional (n. ed.).

că problema alegerii mijloacelor artistice nu este altceva decît problema căii pe care noi, dramaturgii, trebuie să pășim pentru a inspira, a îndemna publicul nostru să depună o activitate de ordin social". Acesta a fost răspunsul dumneavoastră la întrebarea pusă de Friedrich Wolf: prin ce mijloace teatrul german ar putea ajuta poporul german să iasă din situația sortită pieirii la care este condamnat și să pășească la acțiune împotriva unui nou război. Ați spus atunci că oamenii de artă trebuie să încerce toate mijloacele posibile, fie ele vechi sau noi, ale artei, care pot contribui la atingerea acestui țel.

În toate cuvîntările dumneavoastră importante despre problemele artei, subliniați menirea socială a artei. Însăși tehnica activității dumneavoastră de conducător al unui colectiv de actori este pătrunsă de această idee că teatrul trebuie să fie pus în slujba unor țeluri sociale, și considerați că prima fază a muncii regizorale este reliefarea miezului social al piesei.

Arta este artă numai atunci cînd luminează cu flacăra inimii calea poporului spre viitor, și artistul este iubit de popor atunci cînd, în lumea scindată în asupriți și asupritori, el întinde mîna omului muncii și pășește alături de el.

Dumneavoastră, Bertold Brecht, sînteți un asemenea artist, un asemenea poet. Și cînd ați întins o dată mîna muncitorului, țăranului din Germania, nu ați lăsat să se răcească căldura și pasiunea acestei strîngeri de mînă.

Cu toată originalitatea neasemuită a artei dumneavoastră, nu ați fost niciodată singur, și aceasta își găsește explicația numai în faptul că nu vreți să fiți singur. Sînt numeroase pilde, în trecutul îndepărtat și apropiat, care dovedesc că aceasta este soarta artistului ce aparține poporului său. Heinrich Heine în Germania, Victor Hugo în Franța, în epoca romantismului, Henri Barbusse, Maxim Gorki la hotarul dintre două veacuri, și acum, în epoca noastră, scriitorii care au pus temeliile măreţului curent al realismului socialist, toți formează pleiada de genii care se află în mijlocul poporului și se înalță din rîndurile lui. Toți

aceştia demonstrează că omul de artă îşi poate înfăptui menirea numai unit cu interesele şi năzuinţele poporului.

Pe fiecare treaptă de dezvoltare a societăţii, din zecile şi sutele de sarcini privind construirea viitorului, se impune întotdeauna una care ocupă locul principal. În primul deceniu care s-a scurs după cel de-al doilea război mondial, sarcina principală a societăţii s-a dovedit a fi apărarea păcii împotriva primejdiei unui nou război. Nu exagerăm de loc cînd afirmăm că la îndeplinirea acestei sarcini au pornit acum popoarele înseşi. Pe zi ce trece, omenirea devine tot mai conştientă de primejdia catastrofei generale, fără precedent, a unui război care ar înghiţi avuţiile statelor contemporane, şi pe zi ce trece popoarele din toate continentele se organizează, îşi unesc tot mai puternic, tot mai măreţ forţele pentru a se împotrivi războiului.

Unde vă puteaţi găsi în acea vreme, dumneavoastră, artistul, cu posibilităţile dumneavoastră de a înţelege ţelurile artei, dacă nu în primele rînduri ale măreţelor armate populare ale păcii ? Aţi intrat în aceste rînduri în mînă cu arma pe care o mînuiţi atît de strălucit, cu arta dumneavoastră. Aţi intrat în aceste rînduri cu toată pasiunea, cu tot avîntul convingerilor dumneavoastră de om şi de artist şi sîntem încredinţaţi că veţi rămîne un ostaş al păcii cît timp va dăinui pericolul războiului.

Îmi amintesc de întîlnirea noastră din Belgia, de acum un an, chiar în zilele cînd Europa întreagă, lumea întreagă era cuprinsă de indignare împotriva americanilor, care efectuaseră experienţa cu bomba cu hidrogen. Îmi amintesc de mînia dumneavoastră, de revolta dumneavoastră, îmi amintesc cuvintele înflăcărate ce le-aţi rostit despre datoria noastră de a ne face simţită fără întîrziere prezenţa în aceste împrejurări, neobositele dumneavoastră căutări în vederea unei acţiuni la care urmau să răspundă oamenii de artă, de ştiinţă, oamenii muncii din Europa, pentru a da glas puternic protestului lor împotriva acestor provocări războinice ale cercurilor agresive de dincolo

de ocean. Această profundă indignare împotriva dușmanilor omului, dumneavoastră o închinați fără rezerve societății, o închinați măreței lupte din zilele noastre a popoarelor pentru pace în lumea întreagă.

Noi, prietenii dumneavoastră sovietici, ne bucurăm în mod deosebit că imaginea porumbelului păcii de pe cortina teatrului din Berlin al lui Bertold Brecht se îmbină simbolic cu prezența activă a spiritului viu al titanilor sovietici ai artei, Gorki și Stanislavski, ale căror povețe vă sînt tot atît de apropiate și scumpe ca și nouă.

Sînt fericit că în această clipă vă pot felicita în numele Comitetului Sovietic pentru Apărarea Păcii și vă pot strînge mîna, mîna unui luptător credincios pentru pace, mîna unui talentat om de artă.

1955

2

Moartea lui Bertold Brecht este o grea pierdere pentru artă. Dispariția acestui curajos artist-căutător în dramaturgia și teatrul Germaniei lasă un loc gol, pe care nimeni nu-l poate ocupa. Teatrul tuturor națiunilor va resimți cu durere această pierdere neașteptată.

Brecht a fost un maestru al tematicii sociale, ca dramaturg și ca poet. A fost un maestru al spectacolului social, ca regizor. El a contopit în persoana sa dramaturgia și regia.

Unitatea dintre inspirația scriitorului și temperamentul regizorului a fost determinată de țelul pe care și l-a ales și de la care nu s-a abătut niciodată, țelul de a crea un spectacol al luptei sociale contemporane. Alegea cu același interes subiecte istorice și de actualitate stringentă, dacă ele oglindeau lupta claselor. Nu s-a temut niciodată să facă politică în artă. Dimpotrivă, el considera politica cel mai obișnuit

obiect al artei. Știa că golind drama de nuanța politică el lipsea arta sa de influență socială.

Bineînțeles, scriitorul Brecht de la începutul deceniului al treilea se deosebește de scriitorul Brecht din zilele noastre în ce privește conținutul dramaturgiei sale. Epoca zguduirilor, războaielor și revoluțiilor a fost școala lui. Nu s-a temut să treacă prin această școală și principialitatea soluțiilor sale ideologice nu a fost mai puțin îndrăzneață decît principialitatea concepțiilor artistice, a căror originalitate a apărat-o în lupte.

Critica va menționa totdeauna trei perioade în viața artistică a lui Brecht. El a fost necruțător față de absolutism și filistinism în perioada Republicii de la Weimar [1]. A fost un luptător neînfricat împotriva hitlerismului în anii pribegiilor sale. Și a devenit un poet credincios și sincer al Republicii Democrate Germane, chemată la viață după cel de-al doilea război mondial. În munca sa de artist, aceste trei etape au găsit o bogată întruchipare.

În ce a constat originalitatea lui Brecht ca om de teatru ?

Viața scenei a fost acel plancton care-l hrănea și îl sătura pe Brecht în neobositele sale căutări scriitorești.

Cabinetul său de dramaturg era și începutul și continuarea scenei. Spiritul de colaborare domina întreaga creație a lui Brecht. El nu lucra niciodată de unul singur ; descoperirile, inovațiile lui le controla, le sfărîma, le transforma, le completa cu ajutorul și participarea prietenilor, actorilor, pictorilor, regizorilor, muzicienilor, ca și ale oamenilor de litere. În repetate rînduri am avut prilejul să-l văd pe Brecht muncind la o piesă nouă, sau pregătind un spectacol nou. Întotdeauna aștepta pe cineva, cineva trebuia să vină, sau de la bun început era înconjurat de colaboratorii săi, sau stătea de vorbă cu cineva în fața unui manuscris acoperit cu foi de hîrtie mîzgălite. Camera sa de lucru din afara orașului m-a uimit o dată prin

---

[1] E vorba de republica burgheză germană din perioada Constituției de la Weimar (1918—1933) (n. ed.).

dimensiunile și pustietatea ei: în diferite colțuri se aflau mese și scaune răzlețe. Brecht mi-a spus:

— E pentru colaboratori. Trebuie să chibzuim ce-i mai potrivit pentru scenă și de aceea avem nevoie de mult loc.

Munca dramaturgului era pentru el o muncă de regizor de teatru: drama scrisă cuprindea și viitorul spectacol, iar spectacolul putea fi văzut bine dinainte, în manuscris, numai de un colectiv. De aceea cabinetul dramaturgului devenise pentru Brecht un laborator cu numeroși asistenți.

Ce devenea pentru el scena, cînd piesa se transforma în spectacol? Ea devenea o arenă de colaborare cu spectatorul. Colectivul trupei își verifica munca, încercînd să afle părerea spectatorilor încă înainte de premieră. Între scenă și sală se întindea o punte de comunicație înainte ca fotoliile să fie ocupate de public, la premieră.

Mai mult chiar, spectatorul era antrenat să colaboreze și la conținutul propriu-zis al piesei. Brecht mi-a povestit nu de mult cum izbutise să-i intereseze încet, încet, la elaborarea unei piese pe țăranii dintr-o cooperativă agricolă, care construiau un stăvilar. I-a invitat să vadă spectacolul; oamenii au contestat unele situații și episoade; atunci dramaturgul a căutat să le ațîțe curiozitatea întrebîndu-i: „Dar cum e la voi?" Ca răspuns țăranii au poftit trupa de teatru la ei, ca să vadă viața lor, apoi Brecht le-a cerut sfatul cum să schimbe unele episoade; și de atunci a început creația comună a actorilor și a spectatorilor-țărani. Brecht mi-a spus, însoțindu-și cuvintele cu zîmbetul lui liniștit, puțin șăgalnic:

— Ei credeau că nu fac decît să ne ajute. De fapt însă, pe nesimțite, au început să-și ajute și gospodăriei lor. Erau oarecum stingheriți că teatrul se ocupă de ei, că se creează un spectacol despre ei, că actorii joacă despre ei, iar cît privește stăvilarul din sat lucrurile nu merg prea bine. Trebuiau să îndrepte lucrurile... Iată cum arta poate exercita o influență binefăcătoare asupra vieții.

Această activitate a lui Brecht este caracteristică, prin stilul ei, pentru căutările scriitorului, cu adevărat cutezătoare, în domeniul muncii colective a dramaturgului, actorului, spectatorului la crearea unor noi forme de artă teatrală. Teatrologii și criticii vorbesc atît de des de individualismul lui Brecht. Dar acest „individualist“ și-a întemeiat întreaga activitate pe colaborarea vastă, vie cu masele celor mai diferite colective, și nu numai că nu a ocolit glasul „străin“ al unui sfătuitor, dar l-a ascultat cu interes și s-a înconjurat mereu de oameni care puteau să-i dea sfaturi.

Bertold Brecht visa să-și prezinte teatrul spectatorului sovietic. Și e nespus de trist că acum, cînd se așteaptă un turneu al trupei sale în țara noastră, el nu va mai putea asculta pe scenele Moscovei muzica și dialogurile, nu va putea vedea tonurile spectacolelor sale.

Dar teatrul lui, dramaturgia și poezia lui, lucrările sale de teorie și pedagogie, întreaga moștenire a acestui căutător, a acestui talent remarcabil, viguros vor trăi mereu, de-a pururi.

1956.

MUNCA SCRIITORULUI

URMELE DE CRETĂ DE PE HAINĂ

(Foileton despre un volum de foiletoane)

Voi vorbi despre o carte gata pentru tipar.

Înainte era un lucru cam nepotrivit. Dar acum cărţile gata să ia calea tiparului sînt mai numeroase decît cele tipărite şi nimeni, în afară doar de autorul cărţii, nu se va supăra pe mine.

De altfel bănuiesc că nici autorul nu se va supăra. E o bună cunoştinţă a mea şi ori de cîte ori îi citesc povestirile mele îmi spune: „E bine, dar nu-s de acord". Sau pur şi simplu: „Nu-s de acord". Atunci înseamnă că e prost.

După ce va citi ceea ce scriu despre cartea sa, sînt sigur că va zice: nu-s de acord.

Dar eu nu sînt supărăcios, după cum nici el, de altfel, nu e.

Posed un document, o carte tipărită a scriitorului despre care e vorba, cu autograful: din partea „nesupărăciosului"; căci în perioada cînd el a scris acest lucru unii prieteni de-ai mei, scriitori, erau supăraţi tocmai din cauză că am declarat a nu fi de acord cu ei.

Cartea se ocupă de artă. Începe cu două p r e f e ţ e, paginate într-o ordine tradiţională: la început prima, apoi a doua.

După prefaţă urmează c a d r u l lucrării.

După aceea — a r t i c o l e l e. La început cele teoretice, apoi cele cu caracter general. Urmează articolele despre teatrul vechi şi abia după aceea cele despre teatrul nou.

În carte este precis indicat m i j l o c u l ei.

Aşa e şi menţionat, pentru a se evita orice dubiu: iată, aci este m i j l o c u l cărţii.

După articolele despre teatru urmează locul rezervat artelor plastice.

Apoi vine s f î r ş i t u l c a d r u l u i.

În încheiere, d o u ă p o s t f e ţ e.

Şi din nou: la început, prima, apoi, a doua.

Toate acestea: şi prefeţele, şi cadrul, şi conţinutul propriu-zis (profesorii de literatură îl numeau „expunere"), şi sfîrşitul cadrului, şi postfeţele, toate sînt foiletoane scrise în cursul ultimilor doi ani.

Printre ele unele sînt într-adevăr desăvîrşite.

Dar eu nu sînt de acord.

În primul rînd pentru că această carte este mult prea conservatoare.

Mă supără ataşamentul autorului pentru vechile metode.

De ce, de pildă, este respectată o anumită cronologie: înainte de teatrul nou — teatrul vechi? De ce oare cadrilul foiletoanelor începe cu articolele teoretice?

Şi apoi de ce autorul, care, cu o precizie matematică, a marcat mijlocul cărţii, nu a găsit de cuviinţă să pună un semn şi acolo unde se termină cele cinci optimi ale cărţii şi începe a şasea? Toate acestea sînt acte arbitrare, cu totul nemotivate.

Adică ele sînt motivate, dar motivele par a decurge din metode ascunse, cunoscute doar de autor.

Dar autorul cărţii gata pentru tipar caută tocmai să ne dezvăluie metodele sale. (Ne dezvăluie el mai mult, dar de vină e talentul lui.)

Şi acesta este al doilea motiv pentru care nu sînt de acord.

Tocmai despre asta vreau să vorbesc.

Cunosc un cititor care a plîns citind *Oameni sărmani* de Dostoievski. Am plîns și eu citind acest roman.

Nu voi uita tristețea care m-a cuprins cînd, copil fiind încă, am auzit pentru întîia oară oftatul lui Gogol: „Plictisitor mai e pe lumea asta, domnilor!"

Ce s-ar fi întîmplat cu acel cititor, ce s-ar fi întîmplat cu mine dacă Dostoievski ar fi început fiecare capitol din *Oameni sărmani* cu explicația profesională, scriitoricească a metodei pe care a folosit-o în acel capitol.

Iar Gogol după ce exclamă: „Plictisitor mai e pe lumea asta, domnilor!" ar fi indicat între paranteze: („transformarea povestirii comice în grotesc") ?

Iar după cuvintele: „Și Petersburgul a rămas fără Akakie Akakievici..." din *Mantaua*, ar fi menționat — „(declamație melodramatică)" [1].

Sînt convins că nu s-ar fi întîmplat nimic cu cititorul, deoarece nici Dostoievski și nici Gogol n-ar mai fi avut cititori.

Iar eu m-aș fi făcut desenator tehnic.

În genere le vine mai ușor desenatorilor tehnici. Ei au compasuri, raportoare, modele. E un fleac pentru ei să găsească mijlocul și cele cinci optimi și orice altceva i-ar mai putea interesa ca: centrul de greutate al unui trunchi de con, raportul cercurilor concentrice.

Cercurile concentrice sînt foarte importante [2].

Dar nici Dostoievski și nici Gogol nu au pomenit vreodată de cercuri, sau de „sfîrșitul cadrului" sau de vreun „deznodămînt fantastic". Nu m-am făcut desenator tehnic și, ca și cititorul naiv, nu știu nici pînă azi unde se află mijlocul *Sufletelor moarte*, și împreună cu el plîng și rîd și acum cînd citesc cărți.

Împreună cu el m-am obișnuit să cred că oamenii de artă nu știu numai să trezească dragostea, ci știu să și iubească.

---

[1] *B. Eihenbaum*, „Cum a fost scrisă *Mantaua* de Gogol" (nota ed. ruse).

[2] *A. Blok*. Prefață la *Răzbunarea* (nota ed. ruse).

M-am obișnuit să cred că poeții se bucură de harul inspirației și au mai multă sensibilitate decît muritorii de rînd.

Dar vai mie, vai cititorule! Nu am fost numai naivi, am fost proști: doar literatura rusă ne-a dus de nas cam de pe vremea lui Sumarokov[1].

Pentru că ea toată nu-i decît o m e t o d ă l i t e r a r ă.

În țara noastră e pe cale să se creeze o știință a limbajului poetic.

E bine.

Istoria literaturii ruse n-a cunoscut nimic asemănător. Criticul nu-l analiza pe scriitor n u m a i sub aspectul măiestriei cuvîntului. Orice articol de critică din orice culegere de opere cuprinde un întreg sortiment de „metode de analizare" a lucrării cercetate.

Găsim în ele și psihologie, și sociologie, și religie, și politică și nelipsita estetică care ia forma vasului în care e turnată.

Dar critica literară strălucește aproape întotdeauna prin lipsa ei.

Acum, însă, prin drumeagul croit în braniștea limbajului poetic se profilează raza de lumină a criticii literare științifice.

Iată de ce nu se poate să nu urmărim cu o profundă emoție lucrările teoreticienilor cuvîntului care afirmă sentențios că arta este o m e t o d ă, deși s-ar putea să nu fim de acord cu acest lucru.

Tolstoi și Gogol, Stern și Dickens, France și Pușkin au înșelat lumea întreagă cu arta lor. Toată lumea a luat-o drept bună, deși ea nu-i decît o simplă metodă, un „simplu meșteșug".

Mantaua e cusută. Romanul e montat. Povestirea e confecționată.

Această afirmație e fundamentată pe ingenioase analize făcute asupra unor cunoscute romane, nuvele, și, cum teoreticienii sînt oameni de talent, ești înclinat să le dai crezare.

---

[1] *Sumarokov Alexandr Petrovici* (1717—1777). Scriitor rus, a adus o importantă contribuție la dezvoltarea literaturii ruse (n. ed.).

Dar asta numai în ce privește teoria limbajului poetic, sau în lucrările despre alcătuirea subiectului, despre teoria stilului.

Cînd teoreticienii scriu însă nu ca teoreticieni, ci ca artiști, ca publiciști, și ne prezintă metodele lor de creație, lipind nomenclatura acestor metode pe fiecare capitol, pe fiecare frază, cînd mirosul din bucătăria măiestriei se face simțit acolo unde ne-am obișnuit să stăm fără a duce batista la nas, atunci atît eu cît și naivul cititor pierdem orice poftă de a da crezare isteților teoreticieni.

Întrucît ne aflăm în fața următoarei alternative:

ori dăm crezare metodelor dezgolite ale măiestriei și încetăm de a mai crede în sufletul poetului;

ori rămînem idolatri și respingem știința care afirmă că sufletul (cu toată complexitatea lui teoretică) nu este decît o simplă metodă.

Ne vine mai ușor să alegem a doua alternativă.

Chit că mie și naivului cititor ni se va spune: sufletul poetului e ceva vulgar.

Fie.

Vorbesc în numele cititorului naiv: cred în inspirație, cred în suflet.

Și dacă Gauguin m-ar fi silit să privesc tablourile sale printr-o sticlă cu pătrățele, în care mi s-ar lămuri de ce a fost adăugat aci roșu de garanță, iar dincoace cadmiu, acolo galben de Neapole, iar dincolo *terra verte*, n-aș fi știut cine e Gauguin.

Și dacă teoreticienii ar fi reușit să-l convingă pe poet că el nu este din cap pînă în picioare decît metodă, că bunică-sa tot metodă este, după cum metodă este și atunci cînd schimbi ultima pereche de pantaloni pe slănină — poetul i-ar fi chemat de-o parte și le-ar fi spus:

— Vă rog numai să nu-i spuneți nimic despre asta cititorului. Căci altminteri ce artă mai e asta?

În vis am fost numit inspector la un institut de literatură.

M-am apărat cu pumnii.

Chiar în vis.

Tare nu-mi plac institutele de literatură. Nu-mi place „studismul“ literar.

De fiecare dată cînd aud de el, mă gîndesc în ce institut de literatură o fi învățat Gogol sau Tolstoi, sau Gorki, Leskov sau Șcedrin.

Epidemia institutelor de literatură va duce la dispariția scriitorilor de pe suprafața pămîntului.

După ce îi vor devora pe scriitori, institutele de literatură vor muri de foame, pentru că ele nu pot digera nici o altă hrană.

Se va repeta povestea cu institutele de teatru, poveste căreia i s-a pus capăt : „studiști“ sînt cîtă frunză și iarbă, însă actori noi — puțini.

Nici n-am fost bine numit și mi s-a prezentat un „studist“ care mi-a dat să citesc o povestire de-a lui.

Am citit-o.

— Ei, ce ziceți ? m-a întrebat „studistul“.

I-am spus deschis :

— N-am citit niciodată ceva mai prost.

— Dar permiteți-mi ! a exclamat „studistul“. Am studiat amănunțit toate metodele literare. Aceasta e o povestire cu subiect. Iată tema. Iată subiectul. Iată partea introductivă, iată cadrul.

A vorbit mult.

În genere „studiștii“ vorbesc mult.

Și tot ce a vorbit va fi, probabil, șters de redactor.

Dar ceea ce am răspuns eu, redactorul nu va șterge.

Am spus :

— Există opere literare minunate. Savanții le studiază și caută, pe baza lor, să stabilească legile care guvernează creația scriitorului. Scriitorii, la rîndul lor, studiază aceste legi. Dar o singură lege e indispensabilă pentru toți scriitorii. Pentru toți, chiar pentru Vadim Șerșenevici [1]. Această lege spune : „Pentru a fi scriitor trebuie să ai talent“. Ești un foarte bun „studist“, dar cine ți-a spus că ești scriitor ?

M-am purtat cam grosolan cu el, cu toată educația mea de om umblat prin lume.

---

[1] *Șerșenevici Vadim Gabrielevici* (1893—1942) — poet rus. Primele volume de versuri au fost influențate de poezia simbolistă (n. ed.).

Tot ceea ce am spus în vis aş putea repeta aievea. Chiar mai mult.

Autorul cărţii gata de trimis la tipar nu a procedat ca „studistul" pe care l-am visat.

El s-a conformat din copilărie legii indispensabile pentru scriitori.

A scris foiletoane valoroase, fără a se preocupa cum vor arăta ele adunate într-o carte.

Apoi a strîns laolaltă foiletoanele, le-a recitit, a găsit o legătură între ele, a scris despre această legătură vreo două, trei articole, a pus foiletoanele într-o copertă şi a trecut pe ea numele lui : Viktor Şklovski [1].

A ieşit o carte.

Atunci şi-a amintit de teoria lui şi de teoria prietenilor şi dascălilor lui.

S-a apucat deci să povestească cum a fost „f ă c u t ă" cartea lui, a d e z v ă l u i t metodele muncii sale la această carte.

A ieşit o haină gata, de pe care croitorul nu a şters urmele de cretă.

Ele trebuiesc şterse : pe cine, în afară de croitori, interesează cum a fost croită şi cusută haina ?

De altfel numai de nu s-ar destrăma haina, că urmele de cretă tot s-or şterge cu timpul...

Cînd am citit cele scrise mai sus autorului volumului de foiletoane gata de trimis la tipar, el mi-a spus :

— Ei, acum s-ar putea scrie ceva despre felul cum a fost „făcut" foiletonul *Urmele de cretă de pe haină...*

Are dreptate, are dreptate...

1920.

---

[1] *Şklovski Victor Borisovici* (născut în 1893) — scriitor rus, critic şi istoriograf literar. Concepţiile lui formaliste s-au reflectat în *Arta ca metodă* (1917), *Despre teoria prozei* (1925) şi altele. Ulterior şi-a revizuit concepţiile. A scris lucrări despre arta cinematografică, nuvele istorice, scenarii. *Însemnări despre proza clasicilor ruşi* cuprinde o preţioasă analiză a măiestriei artistice a clasicilor literaturii ruse de la Puşkin la Cehov (n. ed.).

ÎN LEGĂTURĂ CU DISCUȚIILE DESPRE LIMBĂ

Datoria scriitorului este de a lupta împotriva nepăsării față de rebutul literar. Cel mai bun mijloc de luptă este munca plină de răspundere a scriitorului la elaborarea lucrării sale. E prea puțin să spui că cutare scriitor are o atitudine neglijentă față de limbă. Trebuie să dovedești, prin experiența muncii tale, o justă folosire a cuvîntului. Cînd scrii, scrie o carte într-o limbă fără cusur. Aceasta va însemna o participare activă la lupta pentru măiestria limbajului artistic. Nu trebuie să uităm niciodată cuvintele minunate ale lui Goethe, pe care-l sărbătorim foarte mult, dar de la care învățăm prea puțin: *„Bilde, Künstler, rede nicht"* [1].

Singura cale de creare a literaturii este munca neobosită pentru făurirea ei. Vorbele, oricît de frumoase și de inteligente ar fi (ceea ce, de altfel, nu se întîmplă prea des), ajută prea puțin. Și totuși, în condițiile noastre omul de artă trebuie adeseori să vorbească, să facă declarații, să țină conferințe. El îndeplinește o parte destul de însemnată de sarcini străine propriu-zis creației, în primul rînd, sarcina de critic

[1] „Creează, artistule, nu vorbi" (în lb. germană).

literar și propagandist. De cîte ori n-au vorbit scriitorii despre diferitele probleme ale literaturii sovietice? Dar pentru a vedea cît de slab face față critica literară vastelor ei sarcini, e de ajuns să arătăm că problema limbii literare a fost pusă la noi numai de către scriitori (și, în parte, de publiciști), fără a stîrni aproape nici o reacție a criticii.

Astfel, la Leningrad, cînd am pornit discuțiile despre limbă aveam un bagaj redus, nu expuseserăm problema nici în linii generale și nici nu adunaserăm măcar materialele corespunzătoare apărute în publicațiile noastre periodice. Am avut prilejul să deschid discuțiile la acea adunare și voi căuta să tratez, mai jos, problemele în ordinea în care le-am expus în cuvîntarea mea [1].

Trebuie să menționăm în primul rînd strînsa legătură dintre literatura beletristică și publicistică. Izolarea editurilor literare de redacțiile de ziare creează o separare aparentă între două genuri de muncă asupra cuvîntului. Ele sînt însă nemijlocit legate. În ce constă deosebirea dintre scurtele reportaje ale unui ziarist și volumul de reportaje al unui scriitor? Scurta povestire pe care unii sînt gata s-o considere un gen literar inferior nu trăiește în ziar mai prost decît în carte. Nu pot exista două măiestrii ale cuvîntului scris, una de carte și alta de ziar. Munca scriitorului pentru o cît mai desăvîrșită limbă trebuie să fie în aceeași măsură și munca publicistului. Este în afară de orice îndoială că așa-numita „literatură mare" își exercită influența asupra unei întregi armate de foiletoniști, scriitori de reportaje, reporteri și critici. Și invers: o greșeală de limbă, de o mie de ori repetată într-un ziar, este adeseori însușită de un tînăr scriitor, după cum o expresie plastică fericită, folosită de un ziarist, își face drum și în „marea literatură". De aceea nu trebuie subapreciată importanța activității ziarului în lupta pentru un limbaj sănătos, acum cînd în Uniunea Sovietică nu a rămas nici o localitate de oarecare în-

---

[1] Fragmentele din stenograma acestei cuvîntări, publicate în *Literaturnîi Leningrad (Leningradul literar)*, nu au fost controlate și de aceea nu se potrivesc cu titlul pe care le-a dat ziarul: „Măiestria cuvîntului" — K.F.

semnătate, sau o uzină mai importantă fără un ziar propriu. Asta-i, chipurile, o greşeală de ziar, ce poţi cere de la un ziar? etc. — o asemenea nepăsare dovedeşte cît de puţin i-a preocupat problema măiestriei limbii pe oamenii de litere.

Cum poate fi pusă problema limbii în literatura beletristică? A stabili o poziţie justă faţă de problema limbii înseamnă a stabili o poziţie justă faţă de forma lucrării.

Limba este unul dintre principalele elemente componente ale formei şi, prin urmare, împreună cu ea constituie un mijloc pentru atingerea scopului propus. Tocmai această concepţie trebuie să stea la baza atitudinii noastre faţă de problema limbii în literatura beletristică. Tocmai aceasta ne şi deosebeşte de morfologii literari, pentru care cuvîntul este un material de sine stătător şi problemele lingvistice pot fi un scop în sine.

Discuţia despre limbă se desfăşoară la noi, aşa cum s-a mai spus, aproape fără participarea teoreticienilor şi criticilor. E într-adevăr o situaţie anormală.

Discuţia ar trebui să cuprindă materialul concret al lucrărilor beletristice din literatura sovietică, pe care să-l confruntăm cu materialul pe care ni-l oferă ziarele şi cu cel al vorbirii curente. O asemenea confruntare ne-ar da posibilitatea să vedem cît de variate sînt concepţiile literare şi principiile teoretice. O asemenea muncă trebuie neapărat făcută, dacă nu vrem să batem pasul pe loc. Chiar dacă la început nu vom dispune decît de un material limitat, noi trebuie să ne dăm seama cum însăşi viaţa confruntă părţile, cum se grupează în realitate forţele „arhaizanţilor" şi cele ale „inovatorilor".

Adunînd tot mai mult material am ajunge să apreciem din ce în ce mai just principalele criterii pozitive ale inovatorilor, cît şi simptomele şi racilele „arhaizanţilor". Acest lucru e necesar pentru că s-ar putea întîmpla ca scriitorul care caută să ridice problema stilului clar şi precis exprimat să fie trecut fără nici o speranţă de scăpare pe lista „conservatorilor", şi orice bîlbîială să aibă şanse să capete asigurări so-

ciale pentru merite în domeniul „inovației“ lingvistice. Pe de altă parte, dacă nu dispunem de suficient material de cercetare, riscăm să ridicăm un element întîmplător la rangul de element tipic și, în ultimă analiză, să folosim categorii inexistente, născocite.

Adeseori considerăm inovație ceea ce este incomprehensibil. Această concepție datează de mult, dar ea s-a întărit îndeosebi în perioada futurismului și a lettrismului. Dacă e de neînțeles, înseamnă că e ceva nou, dacă e nou, înseamnă că e bun. Uneori așa este. Gogol a fost un inovator în domeniul limbii. Contemporanii lui îl considerau un inovator. Adversarii lui Gogol în domeniul literaturii i-au reproșat ucrainismele „de neînțeles“ pe care le introducea din belșug în cărțile sale. Dezvoltarea ulterioară a literaturii ruse din veacul al XX-lea ne-a dovedit cît de rodnică a fost inovația gogoliană. La începutul celui de-al doilea deceniu al veacului al XX-lea, futurismul și-a revendicat drepturile exclusive asupra spiritului inovator, transformîndu-le în curînd în monopol. Acum a apărut la noi culegerea de lucrări în cinci volume a lui Velimir Hlebnikov[1]. Acei care au lucrat la această ediție merită recunoștința literaturii noastre. În culegerea lui Hlebnikov este dezvăluită toată activitatea de laborator a futurismului și, îndeosebi, munca depusă de această mișcare în domeniul limbii. Materialul din operele lui Hlebnikov ne oferă posibilitatea, și chiar ne obligă, să studiem temeinic futurismul și să-i facem astfel, pentru întîia oară, o apreciere științifică. Această apreciere va fi nevoită să recunoască faptul că, pe lîngă o remarcabilă cheltuială de energie în domeniul ritmului, măsurii, rimei etc., poezia futuristă și-a irosit în zadar forțele și, prin sterilitatea ei, întrece în unele privințe epoca de declin a ultimului deceniu al veacului trecut. Cine cunoaște amplul poem al lui

---

[1] *Hlebnikov Velimir* (numele adevărat Victor Vladimirovici Hlebnikov) 1885—1922 — poet rus. Primele versuri (1908—1908) sînt influențate de simbolism. Mai tîrziu a avut strînse legături cu futurismul, a făcut încercări formaliste de creare a unor cuvinte noi. A întîmpinat cu entuziasm Revoluția din Octombrie, dar a înțeles-o ca o răzvrătire spontană. În ultimele lucrări se observă o tendință către simplitatea formei (n. ed.).

Hlebnikov din primul său volum, care poate fi citit tot atît de bine de la stînga la dreapta, cît și de la dreapta la stînga, cum se citește, de pildă, cuvîntul „cazac“, acela înțelege că o bună parte din activitatea futurismului prezintă interes pentru un psihopatolog, dar nu pentru un om de litere. S-ar putea obiecta că acest poem constituie o experiență, exercițiul unui versificator în tehnica virtuozității. De acord. Dar nenorocirea constă în faptul că aceste exerciții răpesc o parte considerabilă din forțele scriitoricești ale lui Hlebnikov. Jocul cu cuvintele devine un cult, cuvîntul — un fetiș, și nicidecum un exponent al ideii sau al imaginii. Iată deci sterilitatea inovației. Consumul de energie cerebrală a lui Hlebnikov nu este, aci, în mod vădit, răscumpărat ; talentul lui în munca asupra limbii bate pasul pe loc.

Hlebnikov trebuie neapărat folosit în discuția despre limbă. Cărțile lui sînt grăitoare în ce privește inventivitatea în limba literară. Totodată ele lămuresc anumite pretenții ale unor scriitori sovietici în ce privește „inovația cu orice preț“.

Există la noi tendința de a legaliza tot ceea ce modifică întrucîtva forma lingvistică, și nici sfîrșitul lin și pașnic al belicosului lettrism nu i-a învățat nimic pe unii adepți ai născocirii de cuvinte cu orice preț.

În ce constă pericolul unui asemenea mod de a pune problema inovațiilor în limbă ? În faptul că adversarilor „inovațiilor cu orice preț“ li s-ar putea alătura de îndată batalioane de leneși care nu cunosc de loc limba sau nu doresc să și-o însușească temeinic. Cercetătorul care va studia problema limbii în beletristică este dator să folosească și materialul scriitorului sovietic care ticluiește cărți după șablon, multiplicînd banalitățile și prostul gust. Într-adevăr, uneori, sub pretextul „însușirii moștenirii clasicilor“, se însușesc șabloanele unora ca Breșko-Breșkovskaia. Pe asemenea adepți ai „clasicilor“ trebuie să-i tratăm fără menajamente.

Și totuși, studierea temeinică a literaturii trecutului rămîne prima condiție de muncă a scriitorului sovietic.

Ne-ar folosi de bună seamă să examinăm ce se întîmplă în ultimii ani în artele plastice — în pictură, de pildă. Cum stau lucrurile, în domeniul picturii, cu faimoasa problemă a academismului ? Tot negînd academismul în pictură, s-a ajuns, într-o vreme, a se renunța chiar la studierea anatomiei omului. Se susținea că e de ajuns ca omul să fie zugrăvit schematic și că tot ce poate interesa este a ști cu aproximație dacă zugrăvirea omului se poate reduce de la trei linii la două, sau la una singură. Studierea naturii a fost scoasă din practică, fiind considerată un academism prejudiciabil. Și ca urmare a unei experiențe, mă rog, atît de ingenioase, s-a descoperit într-o bună zi că tinerii pictori nu știu să deseneze ; astfel că reorganizîndu-se recent Academia de Arte cu clase de pictură, studenții mai vechi veneau la studenții din anul întîi să studieze desenul. „Arătați-ne, vă rugăm, cum desenați !"

La școala de artă plastică din Kiev, mișcarea antiacademică s-a înrădăcinat într-atît, încît a fost nevoie de un adevărat „proces" împotriva originalilor „prigonitori ai naturii".

Nu sînt un adept al unor asemenea „procese". Sînt adeptul ideii că scriitorii care studiază serios și în mod critic literatura trecutului, îndeosebi sub aspectul măiestriei limbii, să nu intre în rîndurile „arhaizanților". Pentru ca noțiunea de „conservatorism" literar să nu fie identificată cu interesul față de scriitorii din grupul lui Dali [1] sau cu Dali însuși. Pentru ca lupta împotriva falsei formări de cuvinte să nu capete porecla îndoielnică de „purism". E comod să camuflezi, pur și simplu, nepriceperea de a desena cu sentențioasa hotărîre de a zugrăvi omul doar cu semne schematice. Ce ascund oare discursurile acelor oameni de litere care împart certificate de „purism", ținînd să stimuleze inovațiile cu orice preț ?

Trebuie să știi să desenezi. Mulți inovatori autentici în pictură au fost remarcabili „academici". Dacă

---

[1] *Dali Vladimir Ivanovici* (1801—1872) — scriitor, etnograf și lingvist rus. Autorul *Dicționarului limbii velicoruse vii* (4 volume, 1863—1866) (n. ed.).

nu ar fi fost „academici" ar fi putut ei oare fi inovatori ?

Trebuie să știi să-ți exprimi gîndurile precis și limpede. Nepriceperea de a le exprima în acest chip este uneori camuflată cu vorbe întortocheate, confuze. Adepții clarității în gîndire și în limbă sînt și ei pentru inovație, dar numai în măsura în care ea contribuie la mai multă claritate, și, firește, resping orice inovație ce duce la confuzie. Aici e întreaga problemă.

Dar tocmai această poziție a fost denumită „purism". Ce este dar purismul ?

Gogol, la vremea sa, a introdus în literatură numeroase neologisme, și rolul său ca inovator al limbii a fost nu mai puțin însemnat decît cel de înnoitor al tematicii. Citiți numai *Înștiințarea privitoare la editarea dicționarului rusesc,* întocmită de el : cîte nemulțumiri firești din partea unui om de litere cuprinde ea cu privire la degradarea limbii, la „denaturarea sensului direct, precis al principalelor cuvinte rusești !" Reiese oare dintr-un asemenea document că Gogol era purist ? Lupta ca atare pentru puritatea limbii nu înseamnă lupta împotriva cuvintelor noi. În epoca noastră cuvintele formate după principiul termenilor alcătuiți din fragmentele cîtorva cuvinte — luați, de pildă, *Komsomol* — au devenit o parte organică a limbii vorbite și literare, au prins rădăcini, se modifică după toate formele tradiționale și nu cer o consfințire juridică specială din partea apărătorilor purității limbii.

În lupta pentru o limbă cît mai corectă, sînt necesare nu numai un auz bun, ci și cunoștințe temeinice. Expresiilor „o pereche de minute", „o pereche de cuvinte" etc. li s-a găsit cusurul că au imigrat la noi din Apus, o dată cu torentul de refugiați din perioada războiului imperialist. Dar iată că un rafinat cunoscător al limbii, ca N. Leskov [1], a scris : „O pereche de cuvinte în loc de epilog" la romanul *Stingherii*, iar într-o scrisoare către Mikulici vorbește de „o pereche

[1] *Leskov Nikolai Semionovici* (1831—1895) — remarcabil scriitor rus (n. ed.).

de zile". Ar fi, desigur, un purism să insistăm asupra scoaterii din limbajul curent a acestei „perechi" prea puțin atrăgătoare (cu o rezervă: să nu se tragă de aici concluzia că existența sau lipsa vreunei expresii în vocabularul unei autorități literare trebuie să hotărască soarta acestei expresii).

Dar iată cîteva citate dintr-o însemnare publicată în *Literaturnaia Gazeta*: „...corpul de chioșcari nu corespunde misiunii sale...", „sistemul de remiză îi împinge pe chioșcari să vîndă cărțile cele mai scumpe, de nivel ridicat..."

Această perlă aparține brigăzii speciale a defunctei FOSP[1]. Sub această notă se află cinci semnături, adică cinci oameni care lucrează la cel mai important organ literar al Uniunii Scriitorilor au căzut de acord că s-ar putea spune „chioșcar", iar redacția acestui respectabil organ de presă nu a avut nimic de obiectat împotriva unei asemenea născociri de cuvinte. Ar constitui oare un purism dorința de a fi ridiculizați în fața lumii atît cei cinci membri ai brigăzii cît și, îndeosebi, ziarul *Literaturnaia Gazeta*?

Cred că ideea mea este clară și nu are rost să dau alte exemple[2].

Se folosește de obicei eticheta de „purism" în scopul de a discredita atitudinea plină de grijă și răspundere pentru o limbă cît mai corectă, refuzul de a degrada limba literară, tendința de a-l obișnui pe scriitor cu o muncă stăruitoare asupra fiecărui cuvînt.

Care este semnificația concisă a acestei expuneri lungi?

1. Lupta pentru o limbă cît mai corectă este o parte componentă a luptei pentru forma lucrării literare ca mijloc de rezolvare justă a sarcinii ideologice.

---

[1] *F.O.S.P.* — Federația uniunilor de scriitori sovietici. Cuprindea organizațiile literare V.O.A.P.P., R.A.P.P. și altele (n. ed.).

[2] În nr. 1 al publicației *Literaturnîi sovremennik (Contemporanul literar)* pe anul 1933, N. Kovarski a publicat un articol în care ridica obiecții împotriva articolului meu despre limbă, apărut în nr. 9 al revistei *Zvezda (Steaua)* pe anul 1929. Ambele articole oferă material pentru discuția noastră (nota autorului).

2. Literatura beletristică, cu ajutorul publicisticii, trebuie să lupte pentru o limbă cît mai corectă.

3. Cercetătorii trebuie să trateze în mod științific problema limbii în literatura beletristică pe baza materialului pe care-l oferă literatura sovietică, confruntîndu-l cu materialul din ziare și cu limba vorbită.

4. În discuțiile despre conservatorism, despre puriști și despre inovație trebuie folosite lucrările scriitorilor contemporani, care, pretextînd că învață de la clasici, nu fac decît să restaureze șabloanele beletristicii prerevoluționare, vulgare, ca și lucrările lui Hlebnikov și ale scriitorilor sovietici care continuă inovațiile sale, devenite tradiționale.

Nu e vorba aci de un capriciu, de născocirea unor mărunte probleme de estetică. Nu.

Cuvîntul se caracterizează prin aceea că exprimă o noțiune. Dar nu întotdeauna o exprimă neapărat în modul cel mai fericit. În acest domeniu calitatea hotărăște totul. Și scriitorul nu trebuie să uite nici o clipă că din două lucrări cu același nivel ideologic, mai mare valoare artistică va avea lucrarea scrisă într-o limbă mai frumoasă. El e dator să năzuiască, în lucrările sale, la o calitate cît mai înaltă. Literatura, cititorul și epoca în care trăim îi cer acest lucru.

1933.

CAIET DE ÎNSEMNĂRI

1

Am vrut cîndva să scriu un articol intitulat *Suferințele bătrînului Werther*. Acest articol nu trebuia să aibă vreo legătură cu tînărul Werther al lui Goethe. Tema articolului trebuia să fie soarta scriitorului o b s e d a t de arta sa. Voiam să încep prin a arăta că nu poți păși pe calea literaturii bazîndu-te doar pe faptul că și tu poți scrie ca „toți ceilalți". Țineam să arăt că imboldul de a fi tu însuți te-a îndrumat spre artă. Că nu poți fi satisfăcut de ceea ce ai scris dacă nu poți deosebi ceea ce scrii tu de ceea ce scriu „toți ceilalți". Că, întotdeauna și în toate, te cauți pe tine însuți : îți cauți metodele de scris, vrei să-ți manifești individualitatea, pe măsura puterilor tale, în toate elementele artei tale, ale creației tale.

Scriitorul nu trebuie să urmărească numai și numai măiestria artistică. Dar nu-i mai puțin adevărat că ea constituie unicul mijloc de creare a unei opere artistice. Nu poți deveni muzician fără a stăpîni instrumentul cu care cînți. Nu poți continua a fi muzician dacă arunci acest instrument. Darul imaginației este un bun minunat, dar este mort fără darul vorbirii, fără darul povestitorului.

Cum trebuie să povestești, cum trebuie să scrii ? — iată întrebarea cea mai chinuitoare ; prima și princi-

pala întrebare, cea mai teribilă care-l frămîntă pe scriitor. Dimineața, seara, noaptea, în toate împrejurările existenței, scriitorul aude această întrebare a artei sale: cum trebuie să scrie? Nu-i de închipuit omul de litere căruia să nu-i pese de forma lucrării; ar apărea ca un fenomen ciudat, un monstru îngrozitor!

Stilul are multe elemente componente. Greutatea însușirii acestora constă în faptul că ele nu au o existență absolută. Ritmul, melodica, vocabularul, compoziția nu trăiesc o viață de sine stătătoare, ele sînt legate între ele ca piesele de șah: tot așa cum nu poți muta un pion fără a schimba situația celorlalte figuri de pe tabla de șah, nu poți „îndrepta" într-o lucrare literară numai ritmul, numai vocabularul, fără a influența astfel celelalte componente ale stilului. Cînd șterg un cuvînt, schimb structura frazei, muzicalitatea ei, ritmul, raportul ei față de contextul corespunzător.

Dar baza stilului, sufletul lui îl constituie limba. Limba este regele de pe tabla de șah a stilului. Fără rege nu poți juca șah. Fără limbă nu poate exista scriitor.

„Dacă autorul nu are stil, el nu va deveni niciodată scriitor. Dacă însă are stil, dacă are o limbă frumoasă, viitorul lui, ca scriitor, nu este lipsit de speranțe. În cazul acesta se poate discuta și despre alte laturi ale lucrărilor sale."

Asta-i părerea lui Cehov.

Am vrut să scriu și eu despre bucuriile, ca și despre chinurile necurmatei munci asupra cuvîntului, asupra stilului, ale muncii acelui scriitor pentru care literatura este o problemă de viață, o chemare imperioasă și exigentă. Dragostea pentru cuvînt, obsesia de fiecare clipă a scriitorului, este izvorul suferințelor sale, dar al unor suferințe pe care scriitorul nu le va regreta niciodată. Iată la ce mă gîndeam cînd mă pregăteam să scriu despre „suferințele bătrînului Werther".

. . . .
. . . .

Toate acestea se referă îndeosebi la tinerii scriitori începători.

Un personaj al lui Bret Harte spune unui tînăr poet: „Nimeni nu te-a rugat să scrii, tu singur ai vrut să te apuci de scris, prin urmare trebuie să plătești". El propunea poetului să-i plătească redactorului ca să-i publice versurile. E foarte hazliu. Și foarte americănește. Așa era pe vremuri în California, și așa se mai întîmplă pe alocuri și azi.

Dar nu la noi. Adică, de fapt și la noi tînărul poet trebuie să plătească, dar nu în bani, ci în muncă, în munca de elaborare a lucrărilor sale, în munca asupra lui însuși. Și trebuie să plătească scump.

Anul trecut am condus un cerc literar studențesc. Intr-o culegere consacrată lui Lev Tolstoi, am găsit un exemplu uimitor de felul cum muncea Tolstoi ca redactor. Pregătind ediția a doua a *Cercului de lectură,* el a observat că traducerea în proză a unui poem de Victor Hugo — traducere făcută de Vera Mikulici — este din cale-afară de slabă. Tolstoi a luat un creion și a început să îndrepte proza Verei Mikulici, fără să-i treacă măcar prin minte să se uite la poemul lui Hugo. Îmi bătea inima urmărind creionul lui Tolstoi. Aceste îndreptări redacționale îl înfățișau cum nu se poate mai bine pe Tolstoi-artistul. Aci șterge o frază întreagă, înlocuind-o cu un singur cuvînt. Aci introduce un rînd cu totul nou. În altă parte înlătură unele exclamații, interjecții, gunoiul și praful limbii. Nu mai rămîne nici urmă din Mikulici. Nici nu-și mai amintește de Hugo. El scrie pur și simplu o povestire de Tolstoi.

Am rămas entuziasmat de această minune și m-am gîndit s-o arăt studenților. Le-am trasat sarcina să explice de ce Tolstoi a înlăturat cutare rînd, înlocuindu-l cu altul, de ce a șters cutare cuvinte, și în genere, ce dovedesc aceste patru pagini de text mîzgălit.

Studenții și-au făcut lucrarea, dar cînd au analizat corecturile lui Tolstoi am înțeles că nu au văzut în

această muncă decît latura formală, n-au pus pasiune în analiza acestor pagini.

De ce oare? Părerea mea este că mulți scriitori începători nu prea cred în forța stilului. Ei cred că se poate scrie într-un fel, dar tot atît de bine și altfel, numai să fie corect. Dar lucrurile nu stau așa.

Iată un exemplu foarte sugestiv din Boris Jitkov[1]. Descriind lansarea unui vas pe vremea țarismului, ne povestește despre un popă: „S-a dus jos, cu căpitanul, să stropească cu apă sfințită motorul cu trei cilindri de trei mii cinci sute cai putere." Minunat! Altuia i-ar fi trebuit o pagină întreagă, o întreagă povestire antireligioasă pentru a reda ideile exprimate de Jitkov într-o singură frază. Scriitorul a realizat acest lucru numai printr-o întorsătură de stil: prin simpla îmbinare a terminologiei tehnice cu vocabularul bisericesc.

Ce spunea Cehov despre puterea stilului?

„Ați observat limba lui Tolstoi? Perioade, fraze uriașe sînt îngrămădite unele după altele. Să nu credeți că e ceva întîmplător, o lipsă. Nu, e o artă, și această artă se realizează prin muncă. Aceste perioade produc o impresie de forță."

Tinerii scriitori se tem parcă să lucreze cum se cuvine asupra limbii, asupra stilului lucrărilor lor. Te pomenești că dacă vor începe să acorde mai multă atenție cuvîntului, vor fi considerați puriști! Sau snobi. Sau, cine știe, poate ceva și mai grav! O teamă copilărească!

Datorită acestei temeri se nasc acele manuscrise-avortoni pe care ți-e cu neputință să le citești, deși autorii lor știu să observe viața și ar putea spune multe. Prin gîngăveala lor, ei banalizează conținutul lucrărilor scrise de ei, împiedicîndu-ne astfel să luăm cunoștință de acel conținut.

Cîte lucrări nu le putem citi pînă la capăt din pricina stilului lor defectuos! E drept că uneori citim și lucrări proaste, dar numai urmînd sfatul lui Jules

---

[1] *Jitkov Boris Stepanovici* (1882—1938) — scriitor pentru copii (n. ed.).

Renard[1], care a spus: „Trebuie să-l citim pe Paul Bourget[2], ca să-l ucidem pe acel Paul Bourget pe care fiecare din noi îl poartă în el“.

Pentru a vindeca pe oameni, trebuie să cunoşti organismul omului sănătos. Dar şi mai bine trebuie să cunoşti bolile lui. Lupta pentru măiestria limbii cere din partea scriitorului o atenţie mereu trează faţă de bolile limbii.

1940.

---

[1] *Renard Jules* (1864—1910) — scriitor francez. A zugrăvit în mod veridic viaţa grea a ţărănimii franceze (n. ed.).

[2] *Bourget Paul* (1852—1935) — scriitor reacţionar francez, teoretician al literaturii (n. ed.).

DESPRE MĂIESTRIE

1

Discuția despre măiestria scriitorului trebuie începută cu problema limbii.

Limba va rămîne întotdeauna materialul de bază al operei literare. Beletristică înseamnă arta cuvîntului. Chiar și un element atît de important al formei cum e compoziția cedează în fața însemnătății hotărîtoare a limbii scriitorului.

Cunoaștem lucrări literare valoroase cu o compoziție nedesăvîrșită sau chiar proastă. Dar nu poate exista o lucrare valoroasă scrisă într-o limbă proastă. Dintr-un lemn prost nu se poate construi o casă bună, cu toate că o casă bună nu este întotdeauna confortabilă : aceasta depinde de planul casei, și nu de calitatea lemnului. Dar ce importanță are că planul e bun dacă pereții nu păstrează căldura ?

Discipolul se duce să învețe la maestru. Maestrul îl învață cum să evite greșelile pe care el însuși le-a săvîrșit cîndva, și cu timpul a învățat să nu le mai facă. Și el a avut dascăli, iar la ceea ce a învățat de la aceștia a adăugat propria sa experiență.

Discipolul nu trebuie să se mulțumească a-și însuși numai cunoștințele dascălului, trebuie neapărat să adauge la aceste cunoștințe experiența lui personală. Atunci măiestria lui va crește, se va perfecționa.

Știința ar sta pe loc dacă învățații s-ar mulțumi cu ceea ce au primit moștenire de la precursorii lor. Descoperirile se nasc acolo unde se termină cunoștințele dascălului și încep noile cunoștințe ale discipolului. Amintiți-vă de cuvintele lui Lenin: „A păstra moștenirea nu înseamnă cîtuși de puțin a te mărgini la moștenire“.[1]

Așa stau lucrurile și în artă. Însușindu-ți iscusința maestrului nu înseamnă că devii și tu maestru. Trebuie să-ți însușești trecutul ca să pășești mai cutezător către viitor. Dar trebuie să cunoști temeinic trecutul pentru ca în viitor să nu-ți irosești eforturile căutînd să descoperi ceea ce a fost descoperit.

Tînărul scriitor va ridica nivelul artei literare atunci cînd va adăuga acestei arte noile realizări ale măiestriei sale.

Și nu-i de conceput ca un scriitor să se poată realiza fără o muncă necontenită, aș spune chiar de o viață întreagă, asupra cuvîntului.

2

Sînt convins că munca în redacția unui ziar este foarte folositoare pentru un tînăr scriitor. E o școală care în literatură nu poate fi înlocuită de nimic altceva.

Ce dă această școală făcută la un ziar? Ea formează cele mai prețioase calități, folositoare prozei artistice: forma concisă, preciziunea expresiei, claritatea ideii.

O lipsă a multor romane ale noastre din ultima vreme este dezlînarea, prolixitatea, adică ceea ce Lev Tolstoi numea „grăsime“, spre deosebire de „mușchi“.

Unui prozator ziarul îi dezvoltă mușchii. El nu îngăduie prozei să se întindă prea mult, să se lungească din cale-afară. Dacă ziarul publică proză lipsită de mușchi, aceasta este vina ziarului. Prin natura lui,

---

[1] *Lenin,* Opere complete, vol. 2, Editura Politică, București, 1960, pag. 535—536 (n. ed.).

ziarul cere din partea omului de litere, ca să spunem așa, o formă sportivă.

Prolixitatea este dușmanul ziarului, fiindcă vorbele inutile, în afară că ocupă un spațiu de prisos, mai estompează și ideea, iar ziarul trebuie să conțină numai idei clare.

Preciziunea cuvîntului nu este numai o cerință de stil, cerința unui gust sănătos, ci, în primul rînd, o cerință a sensului. Acolo unde sînt prea multe cuvinte, unde ele sînt lipsite de viață, și ideea este plată. Ideile confuze nu pot fi redate prin cuvinte simple și precise. Cînd un prozator și-a epuizat conținutul, apar lungimile.

Mihailo Lomonosov, primul mare învățător al literaturii ruse, a spus: „Se scrie confuz despre lucruri care se concep confuz". Acest adevăr din veacul al XVIII-lea rămîne un adevăr în veacul al XX-lea și va rămîne de-a pururi un adevăr.

Contemporanul nostru, marele scriitor sovietic Alexei Tolstoi, spunea în perioada deplinei sale maturități: „Limba este un instrument al gîndirii. A folosi limba în mod superficial înseamnă a gîndi superficial."

Ziarul este o școală de observare a vieții. Scriitorul care lucrează pentru ziar simte nevoia unor legături trainice, dar vii, cu realitatea. Un ziar nu va publica o povestire cu un subiect banal, și cu atît mai mult una fără subiect. Coloanele lui reflectă fapte din viața noastră, dar el nu așteaptă cîtuși de puțin de la un scriitor un reportaj asupra evenimentelor zilei. Acest oficiu îl va face reporterul.

Scriitorul trebuie să dezvăluie viața lăuntrică a eroului contemporan prin trăsături concise, printr-o acțiune clară, cu putere de pătrundere.

Gorki a trecut prin greutățile muncii profesionale de ziarist și le-a cunoscut din plin; povestirile literare ale lui au fost de asemenea scrise pentru ziar, și el a arătat că din munca la ziar a învățat mult. Minunatul nostru maestru al povestirii, Cehov, a publicat ani de-a-rîndul povestirile sale în ziare. El s-a dovedit un

maestru neîntrecut în genul scurt și a devenit celebru în lumea întreagă ca nuvelist.

După părerea mea, un tînăr scriitor trebuie să-și înceapă calea de creație lucrînd în genul scurt. Nu poți face primii pași în literatură luîndu-ți de la început sarcina de a scrie un roman mare, un ciclu de romane sau o epopee în cîteva volume.

Admit, bineînțeles, că un tînăr scriitor ar putea crea un roman și o epopee: e plin de energie, de dorința de a povesti cît se poate de mult, dacă nu chiar tot ce știe, dintr-o dată: are și mult temperament și mult timp. Dar amploarea unei mari lucrări epice, numărul mare al eroilor și bogăția vocabularului, variatele și nenumăratele tradiții ce se întretaie și-i dau impresie autorului că în genul epic e liber să facă tot ce-i trece prin minte, toate acestea, antrenîndu-l pe tînărul scriitor, l-ar face să piardă exigența în ceea ce privește munca asupra formei lucrării.

Nu arareori se poate spune despre așa-numitele „pînze mari" ale tinerilor scriitori: pînza e într-adevăr mare, dar ce vedem într-însa? Lipsește compoziția armonioasă care contribuie la clarificarea temei. Legăturile dintre eroi sînt slabe. Nu există un izvor unic de lumină, și fiecare personaj, întocmai ca la filmări, are reflectorul său. Subiectul nu depinde de caracterele personajelor, iar fabulația nu depinde de mersul acțiunii. Marea pînză nu a devenit un mare tablou.

E preferabil să ne începem ucenicia în ale măiestriei cu genul povestirii. Aci totul e limpede: proporția dintre părți, legătura organică între personaje și subiect, rolul fiecărui episod în lămurirea sensului general, rolul fiecărui detaliu în lămurirea întregului. Și aci există într-adevăr o educație severă a simțului cuvîntului: într-o povestire nu poți să pălăvrăgești prea mult, cuvîntul trebuie ales, cu atenție ales.

E de la sine înțeles că nu orice tînăr scriitor va ajunge neapărat să scrie romane numai fiindcă a trecut prin școala povestirii. De un lucru sînt însă convins: fiecare romancier va fi cu atît mai valoros, cu cît va învăța cu mai multă stăruință măiestria ge-

nului scurt. Dacă un tînăr scriitor se va apuca să scrie de la început un roman, el nu va dobîndi acea exigență față de sine însuși pe care o poate căpăta numai muncind asupra povestirilor.

Folosind expresia lui Lev Tolstoi, aș spune că înveți mult mai ușor să înlături „grăsimea" și să capeți „mușchi" în proza literară ca povestitor decît ca romancier.

De ce povestirile lui Cehov și Gorki, publicate în ziare, au intrat în moștenirea clasică a literaturii ruse și nu s-au pierdut în noianul de publicații efemere? Aceste povestiri au oglindit viața societății ruse de la hotarul dintre cele două veacuri, au constituit tablouri de sinteză ale diferitelor relații de clasă. Nu încape îndoială că așa stau lucrurile.

Dar nu-i mai puțin adevărat că aceste povestiri au fost scrise cu puterea de exprimare și de convingere a unor uriașe talente. Cehov și Gorki n-au fost mai puțin exigenți față de arta lor, publicînd povestiri în ziare. Ei nu-și simplificau limba, nu-și schimbau stilul, nu se opreau asupra unor caractere netipice, nu se mulțumeau cu subiecte șablon. Ei au rămas credincioși adevărului vieții și adevărului artei.

Maestrul trebuie să fie întotdeauna maestru. Nu se poate să scrii bine pentru o revistă lunară și mai prost pentru o publicație săptămînală. Nu se poate pune tot talentul într-un roman, mai puțin într-o schiță și nici un pic într-un articol de ziar.

Măiestria scriitoricească nu trebuie folosită numai într-un anumit gen, ci în oricare gen. Din clipa cînd ai luat pana în mînă, răspunzi pentru toată arta ta. Dacă scrii doar ca simplu meșteșugar o schiță pentru ziar, un articol, o recenzie, o scrisoare către un tovarăș, nu vei deveni niciodată un maestru în povestire sau în roman.

Scriitorul trebuie să-și interzică, o dată pentru totdeauna, să scrie de mîntuială.

Trebuie spus același lucru și în ce privește scrisul gramatical. Într-adevăr, se poate oare concepe a se scrie o cerere către Uniunea Scriitorilor fără greșeli gramaticale și o alta către întreprinderea de locuințe

și localuri cu greșeli? La școală ți se scade nota atît pentru greșelile de ortografie din teza la fizică, cît și din compoziția la literatură. Și pe bună dreptate, căci altminteri școlarul nu va învăța niciodată să scrie corect.

De ce atunci, în domeniul artei, mulți tineri scriitori neglijează limba cînd scriu la ziar? Cînd să înveți măiestria? Abia atunci cînd te vei apuca să scrii o epopee?

Această cerință elementară față de scriitor trebuie să stea la baza atitudinii lui față de munca pentru ziar.

Nu există „genuri inferioare", dar există o comportare inferioară față de genuri. Această comportare apare din vina scriitorilor care consideră mai prejos de demnitatea lor să muncească întotdeauna cu aceeași pasiune, cu aceeași încordare.

Trebuie să scrii pentru ziar folosind toată priceperea, toată capacitatea, potrivit chemării tale de scriitor.

. . . .

6

Este important ca munca ta să-ți devină o obișnuință, o necesitate. Muncind din necesitate vei fi răsplătit, fie numai și prin acest lucru, pentru „chinurile cuvîntului", despre care se vorbește atît de mult și care sînt într-adevăr atît de bine cunoscute scriitorului.

Am avut prilejul să conduc cîțiva ani seminarul de proză la Institutul de literatură *Gorki*. Am urmărit timp îndelungat activitatea multor studenți, viitori oameni de litere, dintre care cei mai mulți erau tineri capabili. Am observat că, în genere, cele mai mari succese le obțineau cei care scriau greu, și nu cei care scriau ușor.

Explicația pentru mine e simplă: acela care caută să învingă greutățile caracteristice artei scrisului scrie mai greu decît acela care caută să le ocolească. La urma urmelor, acei care scriu greu își formează

o exigență tot mai mare față de ei înșiși, decît cei care scriu ușor. Treptat, se formează două tipuri de scriitori: scriitori profunzi și scriitori superficiali.

Iată de ce este necesar ca încă de la primii pași să i se ceară tînărului scriitor mult mai multă muncă calitativă decît cantitativă.

Mai bine mai puțin, dar mai bine; nu toți însă urmează acest sfat. Aceia care și-l însușesc își dau seama după foarte scurt timp, din propria lor experiență, că sfatul e bun.

Mă bucură foarte mult faptul că studenții de mai ieri, care lucrau cu seriozitate și perseverență la seminarii, se manifestă acum activ și cu succes în rîndurile noilor, tinerilor noștri scriitori sovietici. Nikolai Evdokimov, Boris Bednîi, Iuri Trifonov, Elizar Malțev și alți autori de nuvele, romane, schițe și-au făcut stagiul literar în perioada postbelică.

Începutul experienței în viață și l-au făcut în anii eroici ai Marelui Război pentru Apărarea Patriei, și tot atunci și-au terminat studiile, debutînd prin lucrări apărute în reviste și izbutind să-și cîștige aprecierea cititorilor. Patria noastră le deschide perspectivele unui viitor mare și luminos. E un fapt important.

Dar chiar în clipa cînd ei repurtează un succes îmbucurător, noi, scriitorii, trebuie să spunem tinerilor noștri tovarăși că cea mai înaltă prețuire de către popor a creației lor nu înseamnă apogeul realizărilor lor.

Iuri Trifonov a scris bine romanul său *Studenții,* dar ar fi putut scrie și mai bine. El știe să lucreze foarte bine, cu stăruință și însuflețire. Cunoaște sentimentul nemulțumirii de sine. Ca student a scris povestiri bune, dar nici una din ele nu-l mulțumea. Nu-și precupețește munca. Acum țelul său este să-și dezvolte și să-și educe și mai mult respectul și dragostea de muncă. I se va cere din ce în ce mai mult, și el e dator să-și desăvîrșească măiestria.

Elizar Malțev a publicat pînă acum două romane. Primul l-a început pe cînd era student la Institutul de literatură. Al doilea, *Din toată inima,* a căpătat o mare popularitate datorită atît actualității temei, cît

și plasticității cu care au fost conturate figuri din realitatea colhoznică. Dar cîteva pasaje din al doilea roman nu au fost scrise cu toată vigoarea de care e capabil Malțev; al doilea roman e mai slab decît primul și chiar mai slab decît unele povestiri pe care le-a citit în cadrul seminariilor. Și Malțev a scris povestiri bune, știe să se exprime concis, să construiască în mod just un subiect. Dar se lasă prea mult antrenat de pitorescul cuvîntului, nu-l alege cu suficientă grijă, îi place să strălucească folosind cîte un cuvințel mai deosebit. Romanele lui sînt inegale, suferă din pricina unor lungimi inutile, și în loc de pictură ne oferă adeseori o îngrămădire de culori stridente. N-ar trebui să meargă pe linia minimei rezistențe, ci să-și concentreze cele mai bune aptitudini și calități și să le pună în slujba dezvoltării și ridicării talentului său.

Nu e vorba, desigur, numai de munca asupra tehnologiei scrisului, ci de o muncă multilaterală și, în primul rînd, de studierea vieții.

Un student al Institutului de literatură mi-a trimis zilele trecute o scrisoare de pe șantierul Volga-Don, unde a fost trimis de revista *Smena*. Îmi scrie:

„...cred că în trecut am săvîrșit o greșeală obișnuită pentru cei ce scriu: necunoscînd viața, ne închipuim că nu cunoaștem numai un anumit sector al vieții: colhozul, șantierul; necunoscînd oamenii în genere, ne închipuim că nu cunoaștem doar anumiți oameni: colhoznici, constructori. Judecînd lucrurile în felul acesta, în loc să ne gîndim la oamenii care ne înconjoară pretutindeni, la viața de care nicăieri nu te poți ascunde, ne luăm drept scop să studiem un colhoz sau un șantier și plecăm acolo, plecăm de cele mai adeseori pentru a scăpa de gîndurile asupra vieții, considerînd că deplasîndu-ne și văzînd locuri și oameni putem înlocui gîndirea.

Mă străduiesc să îndrept această greșeală a mea. Dar iată nenorocirea: de lene sau din lipsa vreunei ocupații, uit uneori de această regulă pe care mi-am impus-o și încep să privesc, să tot privesc, cuprins de admirație, dar fără să supun tot ce văd unei gîndiri adînci."

Această scrisoare dovedește o minte înflăcărată, dornică de a cunoaște. Ea cuprinde și adevăr și eroare.

Eroarea constă în faptul că gîndind despre viață ai putea înlocui cunoașterea însăși a vieții. Bineînțeles, lucrurile nu stau așa. O gîndire justă, rodnică nu poate fi decît rezultatul cunoașterii vieții. Nu poți înțelege viața dacă n-o studiezi.

Adevărul în această scrisoare constă în faptul că nu poți studia viața pe sectoare separate, în crîmpeie. Să observi viața și să te gîndești la ea, înseamnă să știi să vezi particularul, fără a scăpa niciodată din vedere generalul, separînd ceea ce este întîmplător de ceea ce este logic..

Și încă un adevăr din scrisoare: cînd te afli pe un șantier ca Volga-Don nu poți să nu uiți uneori de sarcinile generalizării procesului complex, măreț al vieții noastre, și să nu te pasionezi pînă la extaz de simplul erou al muncii căruia, consacrîndu-se cu abnegație muncii sale, nici nu-i trece prin minte că săvîrșește fapte de eroism!

Cred că studentul de azi și tînărul scriitor sovietic de mîine se află pe calea cea bună: el caută să cunoască viața, o observă cu stăruință și înțelege că aceasta este condiția principală pentru însușirea măiestriei scriitoricești.

Să urăm și altor tineri scriitori o asemenea atitudine entuziastă și totodată justă față de nobila lor muncă.

1951.

TINEREȚE ȘI TALENT

1

Cred că e uneori util să folosești axiome cînd te adresezi tinerilor scriitori sau studenților care vor să se dedice literaturii. In felul acesta țin să procedez și eu. O axiomă binecunoscută spune că „talentul se dezvoltă și se afirmă prin muncă sîrguincioasă și exerciții continue". Este binecunoscut aforismul naturalistului Buffon, din veacul al XVIII-lea, care a spus că „talent înseamnă răbdare".

Institutul de literatură n-ar trebui să predea studenților numai cunoștințe de specialitate, ci să-i și învețe munca scriitoricească, sîrguința scriitoricească. Această învățătură ar trebui în mod sistematic să caute a dărîma credința simplistă că pentru a obține succese scriitorul nu are nevoie decît de talent.

Nu, nu e suficient să ai numai talent. Nu e nici măcar suficient să scrii frumos, să atingi un anumit nivel de măiestrie. Scriitorul își consacră toată viața muncii asupra artei scrisului și bazele măiestriei și le însușește, desigur, în prima perioadă de activitate, perioadă care este poate cea mai grea, dar și cea mai rodnică. O altă muncă însă, care ar putea fi numită *îndrumarea vocației*, este tot atît de grea, dacă nu chiar și mai grea decît însușirea măiestriei.

Ce orientare trebuie dată dezvoltării talentului înnăscut, vieții lui? — iată întrebarea firească pe care și-o pune scriitorul. Dacă știu de ce scriu, voi ști despre ce să scriu.

De ce scriu în genere? De ce scriu azi, în ceasul acesta, în clipa aceasta? Nu poți scrie dacă nu poți răspunde la această întrebare. Răspunsul este unul singur: natura vocației scriitoricești, care este profund socială. Și aceasta este una din axiome.

O lucrare nu poate trăi dacă nu prezintă un interes social. Scriu pentru că trăiesc în societate. Scriu pentru a fi necesar epocii mele, societății mele, poporului meu.

Nu e nevoie să enumerăm scriitorii ruși care ne-au arătat care sînt sarcinile vocației de scriitor. Veacul al XIX-lea în întregime și începutul veacului nostru ne oferă pilde de însuflețită și consecventă orientare socială în creația scriitorilor ruși, mergînd pînă la cei mai apropiați precursori și dascăli — Cehov și Gorki.

Gogol vorbește minunat despre procesul de creație în nuvela *Portretul*: „Toate lucrurile luate din afară fuseseră mai întîi închise în sufletul lui și numai după aceea porniseră ca un șuvoi, ca un cîntec unic, armonios și solemn“ [1].

Studențimea noastră, tinerii noștri scriitori ar vrea pe cît se pare să se mulțumească doar cu a doua parte a formulei lui Gogol — ar vrea să dea curs „lucrurilor din sufletul lor“ „ca unui șuvoi, ca unui cîntec unic, armonios și solemn“. Dar trebuie să înțelegem că nu vom putea compune nici un fel de „cîntec solemn“ fără a îndeplini cerințele din prima jumătate a acestei formule, fără a „închide în suflet“ „toate lucrurile luate din afară“.

Iată ce se cere, în primul rînd, muncii pline de răbdare a scriitorului: să ia din afară ceea ce poate însemna înțelegerea vieții, pasiunile ce frămîntă viața.

Nu există decît un singur mijloc de a lua din afară, și anume participarea, participarea cea mai

---

[1] *Gogol N. V.* — Opere în 6 volume, vol. III, *Cartea rusă*, 1950, p. 89 (n. ed.).

activă la viața poporului. Scriitorul trebuie în primul rînd să-și cunoască poporul, să-l cunoască sufletește și fizicește, să alcătuiască împreună cu el un singur tot, un singur trup și un singur spirit.

Adeseori observ în lucrările studenților o rezolvare, aș spune, obiectivistă a problemelor, indiferentă, superficială, anemică. Povestirea e scrisă pentru a fi scrisă. Dar ea trebuie scrisă pentru a da curs unor pasiuni sincere, pentru a reda sentimente, pentru a exprima o idee.

În clipa cînd se naște ideea, apare sentimentul sau se aprinde pasiunea, scriitorul trebuie să-și dea seama în mod clar: cum ar putea exprima cel mai bine această idee, acest sentiment, această pasiune? Poate nu e nevoie de nici un fel de povestire! Poate e mai bine ca scriitorul să-și exprime frămîntările în altă formă!

Institutul de literatură pregătește scriitori de profesie. Un scriitor de profesie nu se poate mărgini la un singur gen, trebuie să fie stăpîn pe mai multe. Viața de toate zilele cere omului de litere să știe să scrie articole, reportaje, foiletoane, texte pentru cîntece, poezii, lozinci, recenzii, conferințe, scrisori...

Nimic nu contribuie mai mult la perfecționarea muncii ca varietatea ei. Scriitorul începe într-adevăr să se dezvolte atunci cînd își verifică, cînd își încearcă forțele în toate genurile. Abia atunci își va da seama în ce direcție va putea obține succesul. Talentul, ca și metalul, înainte de a fi șlefuit la un polizor fin, trebuie să treacă prin numeroase și variate mașini-unelte, începînd cu cele mai grosolane.

Împărțirea muncii în muncă superioară și inferioară e dovada unui nivel scăzut al muncii. Adevărata desăvîrșire a muncii constă în iscusința de a îmbina toate genurile ei. Și dacă vom cerceta cum s-a desfășurat munca măruntă și cea măreață a celor ce au făurit nepieritoarea noastră mîndrie — literatura rusă — vom vedea că talent înseamnă într-adevăr r ă b d a r e.

Toate talentele care s-au afirmat în țara noastră, de la Pușkin la Lev Tolstoi, de la Nekrasov la Blok,

au căutat să imite aceste genii în felul lor de a trăi, și fiecare scriitor ar putea înscrie în casa lui o deviză alcătuită dintr-un singur cuvînt — m u n c ă.

De aceea e bine să repetăm cuvintele lui Gorki dintr-o scrisoare adresată unui tînăr poet:

„Muncește mai mult, citește și observă oamenii, frămîntă-te. În genere, dacă te-ai hotărît să te dedici artei, nu te cruța!

În acest domeniu e neapărată nevoie ca inima să freamăte plină de pasiune."

Voi încheia urînd studenților noștri în literatură să nu-și precupețească forțele în muncă și ca inima lor să freamăte întotdeauna plină de pasiune.

1944

2

Numărul mare al celor dornici să ia parte la cea de-a treia Consfătuire unională a tinerilor scriitori e un fenomen îmbucurător prin însuși faptul că o dată cu mărirea grupului de tineri trebuie să crească ritmul dezvoltării întregii noastre literaturi. Deocamdată acest ritm e scăzut și, după cît mi se pare, pentru că în ultimii ani a scăzut și afluxul de forțe proaspete în literatură. E probabil că aceasta se datorește în primul rînd războiului: pe de o parte el a determinat pe oamenii care au văzut și au îndurat multe în acești ani să ia condeiul în mînă, pe de altă parte a făcut ca mulți oameni din tînăra generație să închine mult timp și multe forțe în anii de după război terminării studiilor întrerupte, întemeierii și refacerii unui cămin, a vieții de toate zilele, zdruncinate de război. Acești oameni s-au putut dedica în mod serios muncii literare abia recent, cînd nu mai aveau douăzeci, nici măcar douăzeci și cinci de ani, ci trecuseră de treizeci.

Majoritatea covîrșitoare a participanților la consfătuirea de față au studii superioare. Aceasta este o

realizare uriașă cu care ne-am obișnuit într-atît, încît aproape că n-o mai observăm. Pe vremea tinereții mele literare, situația era cu totul alta; în zorii literaturii sovietice erau printre noi mulți care, din pricina împrejurărilor istorice, nu izbutiseră, nu putuseră să-și termine la timp studiile. Scriitorii din generația mea compensau lipsa de instruire cu entuziasmul, cu încrederea înflăcărată în menirea lor de a făuri o literatură nouă, și au făurit-o. Astăzi vedem adeseori tineri scriitori care au studiat mult, dar în schimb n-ar fi rău să aibă mai mult entuziasm, mai multă încredere în înalta lor menire.

Una dintre problemele fundamentale în creația literară este atitudinea scriitorului față de realitate. E foarte important ca tinerii scriitori să aibă o concepție filozofică justă. E drept că există mulți oameni înzestrați care înțeleg foarte bine, din punct de vedere teoretic, însemnătatea ei. Dar cum trebuie tradusă în viață această concepție?

Se petrec atît de multe evenimente în viața noastră care se dezvoltă vertiginos, încît scriitorul adesea abia dovedește să le semnaleze, să le fixeze. Aceste evenimente abundă peste tot în jurul nostru: de ce n-ar profita scriitorul de realitatea înconjurătoare și n-ar descrie vreo întîmplare din viața lui Ivan Ivanovici și a Mariei Ivanovna, întîmplare căreia să-i poată da o „formă" beletristică? Pentru a-și da seama de autenticitatea întîmplării i-ar putea vizita pe vecinii săi și s-ar putea convinge că viața lor seamănă foarte mult cu viața lui Ivan Ivanovici și a Mariei Ivanovna. De altfel și ziarele relatează aproape aceleași fapte din viața unor oameni care se aseamănă foarte mult cu „vecinii", sfătuindu-i parcă pe scriitori: „Ei, prieteni, ce mai așteptați, generalizați!..."

Dar aici e problema — cum să generalizezi?

Fiecare scriitor, ca și fiecare om în genere, își reprezintă unul și același fapt în felul său. Atitudinea „proprie", personală, subiectivă față de un anumit fapt constituie izvorul ce alimentează individualita-

tea artistică a scriitorului. Tot din acest izvor soarbe scriitorul caracterul eroilor pe care i-a ales, „specificul“ lor, deosebirea față de eroii altui autor. Ochiul scriitorului prinde numai o latură a faptului, latură ce concretizează detaliul ca o particularitate a fenomenului, ca un anumit aspect al acestuia.

Fără o privire „proprie“ asupra faptelor, ele nu pot fi individualizate, nu pot deveni într-atît de specifice încît cititorul să și le poată întipări în minte. Aceasta este calea către crearea unui caracter individual și de aceea avem nevoie de „vecini“, trebuie să observăm viața lui Ivan Ivanovici și a Mariei Ivanovna.

Dar copierea întîmplărilor concrete din viață, simpla lor fixare, în măsura în care le observăm, nu ne va da niciodată un caracter tipic, care să poată deveni o imagine sau o trăsătură specifică a epocii. Observarea faptelor izolate din viață e doar prima fază a creației, aceea de strîngere a mierii de către albină din florile realității.

Cum poate fi oare creat un caracter tare, care, fiind individual, să fie totodată o imagine generalizată sau un caracter tipic?

Ideea artistului, în afară de mișcarea de la faptul particular la specia fenomenului, de la specie la genul fenomenului, trebuie să cuprindă în sine și o mișcare în sens invers — de la general la particular. De simpatiile scriitorului față de anumite tendințe în dezvoltarea realității, de felul cum le înțelege, de concepțiile sale filozofice și estetice depinde tratarea faptului.

Un scriitor-realist progresist de azi din Apus poate observa aceiași „vecini“, aceleași fapte pe care le observăm și noi, dar, observînd același lucru, el va dezvolta o idee, iar noi — alta, datorită atitudinii diferite față de realitate.

Omul de litere este dator să sintetizeze în permanență în laboratorul său de creație aceste două mișcări în sens opus — faptele și înțelegerea realității. Altminteri fenomenele vieții, în cărțile sale, vor fi ori golite de sensul lor („fapte goale“), ori golite de suflet („tendință goală“).

Imaginația, fantezia scriitorului îi permite să evite aceste extreme. Fără fantezie nu poate fi prezentat adevărul vieții, întrucît fantezia contribuie la găsirea generalizării. Trebuie să spunem că mai există uneori oameni care se feresc, în țara noastră, de cuvîntul „fantezie", pe cînd, de fapt, întregul nostru atelier literar se sprijină pe temeliile fanteziei!

Logica va ajuta la legarea realității de fantezie. Pentru a descrie o călătorie pe planeta Marte, este necesar un trainic cap de pod „pămîntesc" — cunoștințele. Pe baza cunoștințelor științifice, cu ajutorul unor raționamente logice ce cuprind și fantezie (care nu e de loc în contradicție cu ele), noi putem petrece, împreună cu dumneavoastră, cîtva timp pe Marte, înainte ca oamenii de știință să ajungă pe această planetă.

Trebuie să posedăm experiența emoțiilor încercate de noi. Îmi amintesc că într-o vreme acest considerent l-a uluit pe un inspector care, asistînd la un seminar al meu de la Institutul de literatură, adulmecase în discuțiile despre emoții nu știu ce „ism" periculos. El era de părere că cu oamenii de litere, și mai ales cu cei tineri, ar trebui vorbit numai despre convingeri. Dar fără experiența emoțiilor, scriitorul nu poate realiza nimic. Experiența lui personală, bucuriile și suferințele lui sînt una dintre cele mai prețioase bogății ale literaturii, fără de care nu poate face nici un pas în artă. Artistul trebuie să prețuiască în mod deosebit această experiență. Tocmai aci se ascunde secretul influenței educative a operei de artă.

Putem afirma cu destulă preciziune: cunoscîndu-mă pe mine, te cunosc pe dumneata. Scriitorul, creînd un sistem de imagini în lucrarea sa, distribuie, împarte de fapt eroilor rezervele sale de trăiri emotive, aproape tot așa cum compozitorul care, după ce a compus o melodie la pian, „împarte vocile" în orchestra simfonică, folosindu-se de varietatea timbrelor instrumentale. Romanul este o partitură. Adeseori se spune despre o lucrare în ansamblul ei, ca și despre diferitele părți ale ei: autorul a cîntat fals, deși personajele și situațiile descrise în roman sînt cît se poate

de reale. Despre ce e vorba? Se constată că scriitorul a încălcat „orchestraţia", a repartizat basului ceea ce s-ar fi cuvenit să cînte soprana. Iată de ce scriitorul trebuie să se asculte cu atenţie pe el însuşi pentru a-i putea „asculta" mai bine pe alţii.

Aceasta este o obligaţie grea: întotdeauna, în toate întîmplările din viaţă, să te observi pe tine însuţi, să-ţi observi emoţiile ca un om „din afară". E o muncă grea, care-i sperie pe cei cu nervii slabi. Dar literatura nu e un tărîm potrivit pentru cei cu nervii slabi. Aci totul trebuie să fie subtil şi totodată limpede. Cititorul, urmărindu-l pe eroul Dumneavoastră, verificat pe baza experienţei cunoştinţelor Dumneavoastră de viaţă, se va gîndi în sinea lui: „Dar e tocmai ceea ce am simţit şi eu!" În acest „tocmai" se află secretul succesului unor cărţi diferite, care nu se aseamănă una cu alta.

Nu e mai puţin greu să se realizeze o autentică simplitate în artă. Marea literatură este o sărbătoare care cere ca totul să fie înflorit, frumos, armonios. Tinzi către acest obiectiv, dar sari şi peste cal. Mai ales la început îţi spui: „Voi arăta stilul meu, limbajul meu, individualitatea mea, să rămînă lumea uimită văzînd că nu scriu ca oricine".

Fedor Vasilievici Gladkov a amintit de un episod interesant din bogata lui biografie. Excelentul şi venerabilul nostru scriitor frecventa, în tinereţe, cercul lui Andrei Belîi, institutul lui de literatură. (Trebuie să spunem, de altfel, că aceste institute n-au adus numai prejudicii, ci şi folos, şi n-ar strica poate ca acum secţiunile noastre pe genuri ale Uniunii Scriitorilor să folosească cîte ceva din experienţa activităţii acestor institute.) Gladkov a citit tovarăşilor o povestire de-a sa, cerîndu-le părerea. A. Belîi şi cei mai apropiaţi discipoli ai lui l-au criticat foarte aspru pe tînărul autor, făcîndu-l praf şi pulbere: povestirea e, chipurile, scrisă prea simplu ca să poată fi interesantă; o lucrare de artă trebuie să rămînă întipărită în minte prin fiecare amănunt, prin fiecare frază. Gladkov a plecat foarte mîhnit şi în drum spre casă s-a întîlnit

cu Veresaev [1]. Îi povestește întîmplarea: „M-au distrus". Dar Veresaev îi răspunde: „Ce să-i facem, sîntem bătrîni, se vede că ne-am trăit traiul, acum nimeni nu mai scrie ca noi, e timpul să ne retragem". Gladkov s-a indignat: el era un scriitor tînăr, începător, iar Veresaev spunea despre amîndoi: „sîntem bătrîni!" S-a hotărît să lupte pentru tinerețea sa și s-a apucat să scrie *Cimentul*. În prima variantă a acestui mare roman, dacă vă amintiți, întîlneam la fiece pas cîte o metaforă, o imagine neobișnuită, o mulțime de expresii și cuvinte căutate. Comparați această primă ediție cu ediția de acum și veți vedea cît de mult și cît de rodnic a muncit experimentatul nostru scriitor, refăcînd întreaga structură lexicală, vindecîndu-se de vicleana tentație de a nu scrie „simplu". Am trecut aproape cu toții prin această boală a creșterii, păcatele unei stilizări excesive.

Nu există rețete de simplitate, literatura se învață după modelele ei. Un scriitor talentat se va putea mișca liber pe linia originalității lui, dar primul pas trebuie făcut pornind de la modele, de la cuceririle marii literaturi.

Nu vă temeți de munca ce o depuneți pentru a învăța, nu vă temeți să scrieți și să aruncați la coș cele scrise. Nu începeți prin a vă considera un geniu, această boală e incurabilă. Porniți de la a crede că nu sînteți geniali și nici în sinea voastră să nu vă legănați cu această iluzie. Înainte de a începe a scrie prima sa carte, Goncearov, timp de cincisprezece ani, a scris și a aruncat la coș experiențele sale; își forma ceea ce numim azi tehnica, măiestria scrisului.

De altfel, și ulterior, Goncearov a scris fiecare roman al său timp de zece-douăzeci de ani. S-ar părea că e o folosire nerațională a talentului. Dar iată că a trecut și revoluția, s-au succedat epocile, și roma-

---

[1] *Veresaev* (adevăratul lui nume e Smidovici) *Vikenti Vikentievici* (1867—1945). În primele sale povestiri, a zugrăvit creșterea stării de spirit revoluționare, criza narodnicismului, apariția marxismului, precum și tablouri veridice din viața țărănimii ruse. În anii Puterii sovietice a scris romane în care descrie căile intelectualității spre revoluție și socialism (n. ed.).

nele lui Goncearov trăiesc și se citesc pretutindeni ca și la apariția lor.

Aș vrea să urez tinerilor scriitori să-și mai noteze un lucru: patria întreagă generează talente. Minunata noastră capitală nu este totuși decît o părticică a măreței noastre țări, unde pretutindeni, ba ici, ba colo, răsar noi talente. Așa a fost întotdeauna, așa se întîmplă și acum, în epoca noastră.

Respectați-vă talentul, prieteni. Dar respectați de asemenea orice talent, oriunde s-ar ivi el, oricare ar fi adîncimea de la care ar irumpe, oriunde ar începe să licărească prima și plăpînda-i flacără. Drumul literaturii sovietice este croit. Tinerele generații de scriitori au nu numai sarcina să continue acest drum, ci să-l ducă la o minunată înflorire. Păziți-vă forțele unul altuia, munciți ca o familie unită, strînsă, înflăcărată, contribuind prin arta voastră la făurirea fericirii poporului.

1955.

CONVORBIRI LITERARE

Inima (şi nu numai ea, ci tot ce-i omenesc în mine) îmi cere să realizez acel „cel mai bun" la care visez mereu că ar fi cel mai bun. E vorba, desigur, de o carte, o anumită carte, valoroasă și plină de viață, scrisă din tot sufletul, o carte care să poată atrage pe oricine zi şi noapte. Acest sentiment m-a stăpînit și înainte: Da, da, vreau să scriu tot ce pot da eu mai bun; voi scrie, deci, în așa fel, încît tot ce am scris mai înainte să dispară în neființă față de această lucrare nouă și, poate, „desăvîrșită". Uite că am s-o scriu! Și începînd să scriu n-am încetat, desigur, să sper că scriu acest *cel mai bun* pentru care aș fi fost parcă anume născut (deși nu întotdeauna am avut această speranță, ba dimpotrivă! — curba nădejdilor și deznădejdilor sărea ba în sus, ba în jos, și întotdeauna m-am zbuciumat mai mult decît m-am bucurat). Dar timpul se scurgea, mă cuprindea deznădejdea și așteptam iarăși cu mîhnire clipa cînd mă voi apuca din nou de treaba cea mai bună, cea mai scumpă inimii mele, de o anumită carte care va fi cartea „principală" a întregii mele vieți.

Se întîmplă uneori să te zbați, să te tot zbați pentru a preciza vreun amănunt; ștergi un cuvînt, cauți

altul, îți răscolești memoria, cărțile, dicționarele, pentru ca deodată să-ți dai seama că acest amănunt nici nu e necesar, îl înlături pur și simplu, și totul e cum nu se poate mai bine.

Cititorul are întotdeauna nevoie de ceea ce e principal, și atîta tot. Iar principalul este ideea.

Cititorul, adică omul căruia te adresezi în imaginație, care-ți este folositor ție, artistului, omul pentru care scrii, este mai inteligent decît tine. Este perspicace, are o intuiție foarte vie, înțelege repede totul și prinde lesne orice ți-ar trece prin minte, orice ți-ai pune în gînd. El este criticul cel mai de vază și cel mai sever, pe el nu-l poți înșela cu fleacuri și înflorituri. Și el trăiește în tine.

Ascultă-l și totul va fi bine.

Adevărul vieții și fantezia creatoare

Adevărul vieții poate fi redat într-o operă de artă numai cu ajutorul fanteziei creatoare.

Dacă am înțelege prin reflectarea realității în literatura beletristică reproducerea, ca într-o oglindă, a faptelor din viață, literatura nu ar fi altceva decît inventarul unor întîmplări din viață. O asemenea reproducere ar fi lipsită de sens, pentru că oricîte „întîmplări" am aduna, niciodată n-am putea epuiza toate întîmplările din viață și nu am putea recrea toate aspectele ei. N-am ști cu ce întîmplare să începem și cu care să încheiem oglindirea realității, fie și numai pentru că nu cunoaștem „începutul" și „sfîrșitul" realității însăși.

Observarea sau studierea vieții de către artist constă în cunoașterea realității în dezvoltarea ei. Realitatea, viața, e în continuă mișcare. Această mișcare este inegală și ascunde contradicții interne. Omul de artă dezvăluie contradicțiile, le confruntă, caută fenomenele predominante, vitale, ale epocii. Aci se află însăși temelia activității omului de artă : selecționarea

fenomenelor, și chiar aci, la începutul activității, intră în funcțiune imaginația creatoare a scriitorului.

Fenomenele dominante, vitale ale epocii, reflectate în conștiința omului, sînt exprimate apoi de lumea lui psihică. Dar această expresie nu este niciodată unitară, desăvîrșită, este și ea rezultatul unor contradicții, unor lupte. La unii, contradicțiile sînt profunde, persistente, la alții superficiale, inconstante. Dar există în psihicul omului manifestări comune ale diferitelor aspecte din lupta lăuntrică între contradicții, pe care artistul trebuie să le găsească.

Așa văd eu procesul de tipizare a fenomenelor, care-l duce pe artist la întruchiparea realității în imagini.

Acesta este un proces de creație. Rezultatul lui este crearea unor imagini, a unor tablouri închipuite, care ne dezvăluie parcă însăși chintesența realității sau adevărul vieții.

Fantezia artistului trebuie să urmeze dezvoltarea logică a imaginii. Aceasta înseamnă că fantezia nu trebuie să rupă imaginea de logica vieții, nu trebuie să transforme imaginea în fantasmagorie.

Fantezia nu exclude logica. Mai mult chiar, ea este cu atît mai nelimitată, cu cît este mai pătrunsă de logică.

Nu poți scrie un roman fantastic fără anumite premise științifice, reale, stabilite de experiență. După ce le luăm drept bază, putem merge pe urmele deducțiilor logice ce decurg din această bază, putem da frîu liber fanteziei, și roadele ei nu vor fi rupte de cunoștințele noastre concrete, incontestabile.

La fel se desfășoară influența fanteziei asupra așanumitei „reliefări“ a imaginii într-o lucrare artistică realistă. Omul de artă ia drept bază realitatea pe care a observat-o, a studiat-o, o zugrăvește în tipuri și dezvoltă în mod logic aceste tipuri pînă la acea limită a plasticității care, „fantastică“ fiind, rămîne totodată veridică.

Don Quijotte, care este un produs incontestabil al fanteziei, este totodată o realitate „reliefată“ a epocii cavalerismului medieval muribund.

Fantezia nu este singurul instrument al scriitorului-artist, dar (după părerea mea) este cel mai puternic. Bogăția asociațiilor, strălucirea compoziției, puterea contrastelor sînt metode foarte eficace de plasticitate. Ele toate, ca și numeroase alte metode, sînt copiii aceleiași mame, al cărei nume este: imaginația artistului.

Fără imaginație nu există artist. Iar adevărul vieții îl poate oglindi numai un artist autentic.

Dacă lipsim arta de caracterul ei convențional, ea își pierde esența. Însăși ideea transplantării vieții în paginile unei cărți poartă amprenta irealului. Un fenomen ca timpul distruge complet realitatea, așa cum o cunoaștem în natură, chiar la un realist principial, de îndată ce romancierul mută timpul în carte. Timpul, în natură, nu are nimic comun cu timpul din roman, fie că e vorba de Tolstoi sau Cehov, Balzac sau Flaubert. Neverosimilitatea în artă este inevitabilă și romancierul este cu atît mai mult artist cu cît reușește să creeze mai bine iluzia verosimilului. Îți dai foarte bine seama de acest lucru cînd compari, de pildă, zugrăvirea morții de către Tolstoi, cu zugrăvirea morții de către Balzac: dacă e vorba de verosimilitate, ce poate fi mai absurd decît nesfîrșitele discursuri-testamente dinainte de moarte în romanele lui Balzac; cîte presupuneri nu face în preajma morții doamna Claas din *In căutarea Absolutului,* dînd povețe fetei ei mai mari și soțului ei, savant-maniac! Dar iluzia realității acestei morți își produce efectul: cititorul vede moartea nefericitei și crede în realismul lui Balzac. Orice moarte este, sub pana lui Tolstoi, o adevărată capodoperă realistă pe lîngă moartea zugrăvită de Balzac. Și totuși, nu este decît iluzia realității. Chiar moartea Annei Karenina este plină de convenționalisme iluzorii, cînd începi să confrunți descrierea morții cu realitatea: dacă s-ar fi zugrăvit starea reală a eroinei, nu aveau ce căuta aici gîndurile lui Tolstoi despre această stare, iar în comportarea Annei nu era cuprinsă concepția romancierului observator asupra acestei purtări.

Singurul lucru ce apropie arta de viață este mișcarea. Dar însăși această apropiere e convențională, pentru că timpul din roman și timpul din viață sînt cu neputință de comparat.

Și de aceea nici un fel de realism nu poate și nu trebuie să se ferească de orice convenționalism. Natura artei este iluzia, realismul în formă „pură" este o abstracție.

Adevărul personajelor, subiectul

Trebuie să evităm, mai mult decît orice, îmbinarea mecanică (cam prea obișnuită la noi) a temei dragostei cu tema construcției. O dragoste fericită ca deznodămînt (și care pe deasupra poate fi ușor ghicită din primele pagini ale nuvelei), ca o recompensă pentru înfruntarea neajunsurilor din uzină și a dificultăților tehnice în reconstruirea atelierului — această îmbinare îi face pe eroi cu totul lipsiți de viață. Intr-adevăr, nu iubești pe cineva pentru că a izbutit să reconstruiască atelierul, iar, pe de altă parte, reconstrucția poate foarte bine să sufere un eșec chiar dacă eroul se bucură de cea mai fericită dragoste. Necesitatea de a zugrăvi o fericire deplină este cît se poate de firească, și fericirea, de bună seamă, va fi mai completă dacă oamenii vor fi fericiți, în același timp, în uzină și în familie, în colectivul lor de muncă și cu iubita pe banca parcului de cultură. Dar într-o povestire, ca și în viață, fericirea deplină nu se obține în mod m e c a n i c. Autorul nu dispune după bunul său plac de dorințele și capacitățile eroilor, și e uneori foarte greu să le ghicească însușirile sufletești. Dumneavoastră, de pildă, ați dori ca eroina, care-l îndrăgește pe erou, să îndrăgească și construcțiile navale, și planșeta de desen, și atelierul și uzina, cu toate că abia cu puțin timp înainte se frămînta, căutîndu-și un rost în viață, neștiind unde să se ducă să învețe. Dumneavoastră ați dori acest lucru, dar eu, cititorul, nu cred că

eroina a dorit aceasta. Dumneavoastră ați născocit (împreună cu numeroși scriitori de-ai noștri) subiectul pentru această domnișoară. Dar domnișoara singură ar trebui, fără nici o constrîngere din partea autorului, să compună subiectul și să acționeze fără ca autorul să-i sugereze.

Pentru a evita orice element nefiresc în situații, în acțiunile eroilor, trebuie să-i urmezi pas cu pas pe eroi și nu să-i conduci, să-i tragi de mînă, silindu-i să joace subiectul și fabulația, dinainte născocite de autor. În afară de aceasta, nu trebuie să-i constrîngi pe eroi să-și spună neapărat părerea asupra tuturor problemelor de actualitate. Ei trebuie să vorbească numai despre ceea ce este pentru ei cel mai important, în situația în care se află, în situația în care s-au pus ei înșiși și au fost puși de împrejurări. Dar eroii dumitale trag de păr cele mai „arzătoare" teme, luate aproape întotdeauna din ziare și — trebuie sau nu trebuie — plasează sentințe despre împăduriri, despre situația din Coreea, despre canalul Volga-Don, despre Joliot-Curie...

Greutatea principală pentru dumneata a fost ruperea dintre idee și mijloacele de zugrăvire. Intențiile dumitale sînt lăudabile, mai ales pentru că sînt foarte pedagogice: vrei să scrii o *carte a exemplului*, o carte despre oameni care trebuie să servească drept pildă. În acest sens, eroina romanului este un vas sacru, cuprinzînd toate virtuțile imaginabile. Chiar un mare artist nu e în stare să creeze convingător chipul unui om fără lipsuri. Dar dumneata înconjuri figura centrală a romanului cu o întreagă pleiadă de ființe neprihănite ca și ea. Ca urmare se produce impresia unei povestiri lipsite de viață despre o lume care se subînțelege a fi vie.

Vorbesc de lipsa de viață, din punct de vedere artistic, a personajelor. Ideologismul nemăsurat al unor eroi ai dumitale, peste măsură de sterili, amintește mai curînd homunculuși livrești decît oameni reali, oglindiți de carte.

Dumneata povestești despre o lume care există (colhozuri, comsomol sătesc, brigăzi și echipele de cîmp, S.M.T.-uri, în sfîrșit, războiul, activitatea din spatele frontului, partizanii), dar această lume încetează de a mai exista în povestire, este încremenită de pana autorului, pentru că mijloacele de expresie nu au atins nivelul înalt al intențiilor autorului.

Ascultă cu atenție ce și cum vorbește eroul dumitale. El, vezi dumneata, se intitulează un „antiromantic al vieții din trecut" ; consideră, în pofida întregului său democratism de fațadă, că meseria de manichiuristă sau de chelneriță ne îngăduie să numim „fete" pe femeile care o practică, în timp ce unei cîntărețe pe care „mulți o respectă și o prețuiesc" nu-i poți spune „fată"... Cîte parale fac vorbele lui înflorite despre „dorința arzătoare a unor persoane de a păstra cu grijă tot ce e tradițional, trainic, prerevoluționar", într-un cuvînt, tot ce ne-a rămas „de la furnizorii curții Maiestății Sale Imperiale ?" Fără a vorbi de frumusețile înzorzonate ale limbajului său, nu e de crezut ca un activist cultural de acum, fost învățător, să bage „tot ce e tradițional" în aceeași oală. Dacă prin „furnizorii curții" are în vedere burghezia, negustorimea, de ce oare această burghezie, această negustorime reprezintă „tot ce e tradițional ?" Care activist cultural de la sate din zilele noastre va spune în loc de *kultșefstvo, Kulturnoe șefstvo,* iar în loc de „a fost rănit în piept", „a primit o schijă în piept, care i-a provocat o rană adîncă în plămînul stîng ?"

Nu, nu cred în autenticitatea acestui caracter, orice ai spune ! Provincia avea o slăbiciune pentru înfloriturile limbii „culte", dar eroul dumitale trebuie, prin întreaga-i ființă (așa cum cauți să-l prezinți), să respingă, să lichideze ultimele rămășițe ale trecutului său : el afirmă că „dă cultură maselor de milioane fără pervertirea gusturilor". Cum poate el, folosind o asemenea manieră stilizată, un asemenea limbaj, să „dea" cultură ? Ce fel de cultură ?...

Caracterul, în genere destul de bine conceput, al eroinei dumitale, o colhoznică, devine deseori foarte îndoielnic. Iată, de pildă, convorbirea pe care o are cu prietena ei, desigur „pe vechea bancă". Această „explicație" este un model de scenă „psihologică", „intelectualistă", ce se potrivește eroinelor sentimentale care ședeau, la hotarul veacului nostru, „sub teii bătrîni".

Nu, nu în felul acesta se lichidează deosebirile esențiale dintre oraș și sat în zilele noastre. Totul se petrece mai simplu, mai firesc, mai sănătos. Caracterele nu se *subțiază*, ci se ascut; păstrîndu-și particularitățile, *firea* lor înnăscută, determinată istoricește. Nu e vorba de faptul că erau grosolane și au devenit subtile, așa cum s-a întîmplat cu eroina dumitale, ci cred că oamenii au izbutit, neasemuit de repede, imperios și inteligent, să dezvolte în ei simțul de stăpîni ai pămîntului, aptitudinile ca și bogăția lor de talente, care înainte vreme dormitau în ei sau erau înăbușite.

Cam prea repede personajele din nuvela dumitale trec dintr-o stare psihologică în alta. Adu-ți aminte cît de fulgerător se hotărăște eroul dumitale să ocupe postul de șef al unei secții de învățămînt public, sau cît de repede un alt erou devine prietenul șefului său. Într-o lucrare de un autentic realism zugrăvirea unor asemenea salturi în domeniul psihologic este inadmisibilă.

Caracterele eroilor dumitale ies în evidență uimitor de clar; aceasta e o măiestrie ce crește, după părerea mea, pe baza unor observații subtile și îndelungate... Apreciez personajele după pregnanța și plasticitatea lor și după măsura în care ele izbutesc să-l convingă pe cititor că sînt într-adevăr oameni vii. Eroii dumitale se aseamănă în ce privește concepțiile ideologice și formația lor psihologică. Există vreo patru categorii ce alternează: patriotismul, datoria, curajul, bunătatea (adică tovărășia și prietenia). Tocmai armonia acestor categorii în condi-

țiile istorice concrete ale începutului marelui război constituie, după părerea mea, problema romanului, deoarece a cincea categorie — dragostea — trebuie, probabil, să servească drept piatra pe care se ascut, se încearcă primele patru: cu cît sînt acestea mai puternice decît ea...

E foarte important că ai cîștigat încrederea cititorului. Cele scrise de dumneata reprezintă adevărul, adevărul pentru că așa a fost în realitate și pentru că dumneata, autorul, crezi, ești convins și înțelegi totul așa cum scrii. În carte nu există nimic forțat, ea este simplă, bine gîndită și scrisă cu cumpănire.

În genere eroul dumitale e bine zugrăvit. Dar e mult prea pozitiv... din punctul de vedere al criticii literare, și nu numai din punct de vedere ideologic și al vieții cotidiene. Acest lucru se simte în mod deosebit la începutul romanului: autorul i-a acordat o suprafață foarte modestă, cam de vreo sută de hectare pentru mișcările sufletești, și el nu e liber — din vina autorului, și nu din vina lui. Sînt convins că el e mai pregnant și mai expresiv. Sufletul lui se află în vasul, în balonul de sticlă pe care l-a suflat critica noastră pozitivă. Pe front, în luptă, se umanizează. Rănile nu-i imobilizează mișcările, ci i le eliberează. Probabil că așa se întîmplă, așa și trebuie să se întîmple...

Subiectul poate fi, bineînțeles, în mod cît se poate de firesc, construit pe o anecdotă. Dar, tot bineînțeles, anecdota nu epuizează subiectul. Nuvela nu se termină prin faptul că anecdota a luat sfîrșit, că și-a găsit deznodămîntul.

Nuvelei dumitale îi lipsește sfîrșitul. Nu ai dat principalul. Mama și fiica s-au întîlnit după ce s-a lămurit eroarea pe care se bazează subiectul, adică atunci cînd fiica a aflat că nu ea, ci mama ei e decorată. Ai întors lucrurile în așa fel, încît să creezi o acțiune paralelă, aproape un alt subiect: povestea romanescă a fiicei. Dar de fapt, intensitatea intrigii pe linia principală a nuvelei a rămas ne-

dezvăluită: cititorul vrea să vadă cum se comportă eroina principală în clipa cînd amorul ei propriu este pus la încercare. E oare ea mărinimoasă, fermă, pură în gîndurile și sufletul ei; e oare sincer fericită pentru mama ei, care, printr-o întîmplare hazlie, devenise oarecum rivala ei? Dumneata nu dai o soluție acestui conflict principal, ci aceluia care poate găsi cel mai ușor o soluție: s-au împăcat sau nu s-au împăcat îndrăgostiții. Și totul se hotărăște iarăși pe banca tainică „sub salcia bătrînă" (e încă bine că nu sub teii bătrîni).

Despre subiectele migratoare. Nu e vorba de faptul că în literatură există subiecte migratoare care trec dintr-o literatură națională în alta, dintr-un folclor în altul, ci de faptul că modul de viață, realitatea, relațiile sociale s-au repetat și se repetă mereu și pretutindeni în istoria popoarelor.

Am citit romanul scriitorului eston Anton Tamsaare (1878—1940) care poartă un titlu dificil pentru o ureche rusească: *Noul Vanapagan din Tîrgupihia*, ceea ce înseamnă, să zicem, noul diavol din infern. Motivul este luat dintr-un vechi basm eston și e prelucrat pe baza materialelor din viața țăranilor, sub forma unei povestiri obișnuite despre un argat naiv și un chiabur viclean. Este exact același subiect ca la... Oscar Wilde în basmul său simbolic despre piticul sărac și morarul bogat. E numai o deosebire de genuri. Scurtul refren al lui Wilde („ținînd seama că am făgăduit să-ți dăruiesc roaba mea..."), pe care morarul îl adresează vecinului său, piticul, storcîndu-i astfel munca, se transformă în romanul lui Tamsaare în ample tablouri ce zugrăvesc pe un sărac de asemenea stors de munca lui de către cel bogat.

Desigur nu subiectul a migrat din regiunile baltice pe insulele britanice, ci și acolo, și aici același tip de relații din viață a sugerat fanteziei autorilor diferite întruchipări în povestirile unor realități asemănătoare.

Trebuie să rezolvi tema eroilor-dușmani și întreaga temă a dușmăniei ca un complex unitar, ce există în mod real, ca un nod de altfel foarte strict local și localizat, datorită luptei încununate de succes a orînduirii sovietice, puternice, sănătoase.

Nu trebuie introduse nici aventuri de prisos, nici să se dea proporții criminalității, după cum nu trebuie complicat conflictul, adică repartizarea forțelor, ci trebuie doar clarificată cît mai complet importanța fiecărui erou în cadrul concepției generale și trebuie motivat din punct de vedere psihologic rolul fiecărui personaj.

Cu prilejul revizuirii romanului, te sfătuiesc să ții seamă de lipsurile întregii lucrări: disproporția între închegarea intrigii, prea dezlînate, greoaie, și deznodămîntul, prea scurt, telegrafic, ca de reportaj.

Aceasta se referă îndeosebi la faptele negative: sînt foarte bine zugrăvite viciile, fărădelegile, dar numai în treacăt se spune că după faptă și-a primit răsplata.

Se creează impresia supărătoare a vitalității dușmanilor, și nu impresia năruirii viciului, a răului.

Trebuie scurtate tablourile desfășurării evenimentelor, expunerea și înnodarea intrigii și prezentat în imagini, în tablouri, triumful lumii sovietice, drepte, asupra dușmanilor ei. Atunci totul va fi cum trebuie.

În roman nu se arată în nici un fel greutățile lăuntrice ale luptei duse de omul sovietic împotriva dușmanului primejdios indicat în „premise". Eroii nu întîmpină piedici, și, folosind o expresie de modă veche, putem spune că răul nu stă în calea virtuții.

În aceasta constau și meritele și lipsurile lucrării în ansamblu. Meritul, pentru că interesul narațiunii n-a suferit din pricina lipsei unor nemernici. E un roman despre oameni buni. Lipsă: lucrarea n-are

decît un singur convenționalism: în lumea eroilor nu există contradicții.

Pentru a aminti încă o dată de Gogol — în lucrarea dumitale există și Taras și Ostap, dar nu există nici Andrei și nici fata nobilului polonez.

In marea dumitale nuvelă nu există nici un personaj cît de cît „negativ" : în toiul războiului, într-un moment foarte critic, vedem dacă nu oameni „suprapozitivi", excepționali în toate privințele, în orice caz numai oameni buni și simpatici.

Regimentul de voluntari, alcătuit din comuniști și comsomoliști, gata să-și dea viața pentru o cauză dreaptă, trebuie, cum e și firesc, să fie un fenomen excepțional prin calitățile morale. Dar regimentul nu acționează în pustiu.

Și aci apare în mod clar o lipsă a concepției: nu se prezintă o arie largă, de rigoare, nu se vede legătura dintre colectivul regimentului și lumea mare a războiului; nu sînt cuprinse evenimentele istorice în amploarea lor. Regimentul este privit în limitele sale închistate.

Cînd, prin legăturile de familie, eroii dumitale mută narațiunea în afara regimentului și nimerim în Ural sau la Moscova, întîlnim și acolo oameni cît se poate de minunați, eroici, buni, și acolo viața se desfășoară în mod unilateral de pozitiv.

Simțind această lipsă, dumneata introduci neînsemnatul episod al împușcării unui trădător (care apare instantaneu și tot așa de repede dispare), sau amintești în mod vag despre un ciudat sat chiaburesc, care și el dispare foarte repede, fără urmă, din povestire. Aceste pomeniri despre unele elemente „negative" le poți sezisa privindu-le doar prin lupă și ele nu pot rezolva problema deosebit de importantă a contradicțiilor epocii și luptei.

In fond, nuvela dumitale este o nuvelă despre oameni buni, care au nimerit în împrejurări excep-

țional de tragice. Dar în împrejurări tragice oamenii se comportă în mod diferit, asemănarea dintre ei, care te izbește la prima vedere, dispare și deosebirea se manifestă mai puternic. La dumneata se întîmplă fenomenul invers: în condițiile de pace deosebirile apar mai puternic, în timp ce în împrejurări critice oamenii se dovedesc a fi la fel de buni, „bunătatea" îi unește și-i nivelează. Cred că este ceva forțat în acest deznodămînt fericit, bun.

Am crezut întotdeauna că dumneata privești cu foarte multă ironie orice poleire a realității, de către oricine și oriunde ar face-o. De aceea m-am mirat în mai multe rînduri că dumneata însuți nu ai evitat o oarecare poleire: astfel, de pildă, eroul dumitale spune că puieții de tei peste un an, doi vor face „umbră, vor reține umezeala..." și nici una din țărăncile bătrîne care-l ascultă nu s-a uitat chiorîș la el, ba una din ele a întărit chiar: „Păi tu... ai să izbutești!..." Și dumneata nu pui aceste cuvinte în gura lui Manilov, a unui povestitor de basme, a unui copil, ci în gura unui agronom!

Calitatea principală a nuvelei dumitale este, după părerea mea, optimismul ei foarte sănătos, tineresc. El se reflectă în numărul mare, în varietatea de interese de care sînt animați eroii, în dorința acestor eroi de a lupta pentru o lume rațională, fericită, cu convingerea firească atît a eroilor, cît și a autorului însuși, că o asemenea lume este realitatea sovietică din zilele noastre.

Aci rezidă baza nuvelei, consacrată, după părerea mea, în special temei „fericirii". Autorul înțelege fericirea ca o îmbinare armonioasă a idealului social, a „visului", cu plenitudinea dorințelor și năzuințelor personale, iar viața socială ideală se contopește parcă cu realizarea înclinațiilor omului pentru cutare sau cutare muncă.

Compoziția nu este niciodată un act arbitrar al scriitorului, oricît de ciudată ar fi ea. Compoziția este logica dezvoltării temei (după cum subiectul este logica dezvoltării personajelor). Logica însă nu este altceva decît realism...

Dar nu trebuie numai să știm ce anume este compoziția, trebuie s-o simțim așa cum un bun arhitect simte spațiul.

În ce privește compoziția, romanul dumitale este bine proporționat și materialul este astfel repartizat, încît succesiunea calităților sale contribuie și la dezvoltarea subiectului și la slujirea temei principale.

Marile romane sovietice folosesc tot mai des îmbinarea metodelor povestirii în imagini, cu metodele publicistice. În unele cazuri literatura în proză nu poate exista fără publicistică, publicistica trebuie însă folosită bine și cu pricepere.

Pentru mine este cît se poate de evident că lucrarea dumitale va deveni o lucrare unitară din punct de vedere artistic, numai într-un singur caz: dacă rezolvarea artificială a temei va fi înlăturată. Nu neg rolul trecutului în conștiința eroilor, dimpotrivă, fără trecut nu putem vedea prezentul.

Dar compoziția lucrării trebuie să fie limpede și armonioasă, cititorul trebuie să simtă în ce epocă trăiește eroul, unde este centrul evenimentelor, ce este important și ce este mai puțin important pentru desfășurarea acțiunii, pentru dezvoltarea ideii principale.

Toate elementele retrospective trebuie puse în slujba actualității, dîndu-li-se locul cuvenit în dezvoltarea succesivă a acțiunii și (numai în măsura necesității) în amintirea eroilor.

Consider un neajuns în compoziția lucrării faptul că ciocnirile principale sînt redate ca o „digresiune".

Aceasta se referă și la caracterizări. Aproape o sută de pagini din text sînt rezervate unor asemenea digresiuni de la acțiunea principală, incursiunii în „preistoria“ evenimentelor. Ba autorul, ba eroii înșiși se abat de la subiectul principal și se consacră amintirilor despre felul cum ei, eroii, au ajuns la situația în care se află acum cînd se petrec evenimentele din povestire.

Nu știi încă să te supui legii principale a artei, selecționarea. Nu știi ce anume este important pentru a crea o imagine vie, ce anume împiedică perceperea peisajului și ce anume înlesnește această percepere. Dumneata crezi că „naturalețea“ se obține cu ajutorul numărului descrierilor: zugrăvești un tablou, apoi acțiunea este foarte amănunțit diluată cu amănuntele acestui tablou, pînă cînd se lățește ca o pată.

Descrierea trebuie făcută concentrat: se ia elementul principal și se pune în centru, neglijîndu-se redarea prea amănunțită a faptelor, care provine uneori din necunoașterea, sau din prea marea cunoaștere a obiectului de către autor. Pentru autor este măgulitor să-și expună în fața cititorilor cunoștințele sale și atunci începe să-și etaleze toată marfa.

Limba folosită de artist face parte din elementele care necesită o îndelungată chibzuială, chiar din partea unui scriitor foarte talentat. A nu te pripi nu este aci un defect și nici nu scade talentul cuiva.

Vreau să spun că într-un ziar sau într-o carte pentru copii schițele dumitale vor părea prea dezlînate și uniforme. În afară de aceasta au un caracter moralizator exprimat prea insistent prin cuvintele autorului, adică sînt didactice, în ele răsună prea fățiș un ton povățuitor.

Ar fi bine dacă ar fi mai „mobile“, dacă ai prezenta totul mai succint și mai concret, mai plastic, fără lămuriri de prisos date unor lucruri clare și evidente.

Astfel, de pildă: „În ochii lui strălucea bucuria. Se părea că e mulțumit de întîlnirea de azi". Nu-i așa că s-ar fi putut renunța la a doua frază? Sau: „Ah, tu, biată păsărică! rosti el compătimitor. Și i se făcu milă de ea." Nu s-ar fi putut oare și aci omite a doua frază? Sau alt exemplu: „Pe bancă se aflau diferite unelte de grădinărit, un carnet de notițe... etc. Toate acestea dovedeau că aci, pe această bancă, el făcuse o muncă de cercetare științifică". E foarte puțin probabil ca această „explicație" să fie necesară. Mai ales că ea nu putea aparține băiețașului de zece ani, pus să nareze această povestire.

Astfel de fraze și cuvinte de prisos sînt destul de numeroase în schițele dumitale, ele încetinează desfășurarea povestirii, o sărăcesc.

Recunosc că în genere nuvela ar fi produs asupra mea o impresie mai favorabilă dacă stilul ei ar fi fost mai simplu și mai sobru. Această lucrare te uimește prin uniformitatea ritmului și uniformitatea structurii frazei.

Se observă la dumneata unele înclinații cărora trebuie să le acorzi cea mai serioasă atenție. E vorba de preferința pentru conjuncția „iar", pentru „și", „însă" etc. Dumneata folosești conjuncția „iar" mai ales în funcție adversativă, atît în cuvintele autorului cît și în cuvintele eroilor. Nu folosești mai rar nici cuvîntul „dar", chiar cînd nu vrei să exprimi vreo opoziție sau o contradicție. Răsfoiește manuscrisul din acest punct de vedere, începînd cu prima pagină. Cîte paragrafe, pe o singură pagină, nu începi dumneata cu acești „iar", „dar", „și"! Numai în două pagini vei găsi mai bine de o duzină.

Cînd examinez limbajul dumitale rupt, ca să spun așa, de stil, adică cînd mă opresc la vocabularul dumitale, mi se pare că, cu unele excepții, știi foarte bine care trebuie să fie vocabularul unui scriitor realist. Dar în „alegerea" cuvintelor se simte tot timpul o uriașă încordare. Din cuvinte simple, bune, dumneata alcătuiești fraze, expresii uimitor de

încordate cum ar fi : „fața concentrat-încordată“, „forța concentrată a unei hotărîri fericite“, și altele în acest gen acoperă cu un văl de ceață ideea clară pe care vrei s-o exprimi.

În primul rînd limba ce o folosești este foarte săracă. Cuvintele și mai ales epitetele, în lucrarea dumitale, se repetă neîncetat, uneori de cîteva ori pe aceeași pagină. Să luăm, de pildă, episodul foarte important cînd eroul își dă seama că o iubește pe eroină : „Inima-i zvîcnea“, „tîmplele începură să-i zvîcnească“, „larma veselă“, „glasurile vesele“, „răsunau zgomotele“, „răsuna cîntecul“, „aerul diafan“, „căldura diafană“ — toate acestea pe una și aceeași pagină. Dacă comparăm diferite scene între ele, diferite capitole, repetările de cuvinte ajung pur și simplu să-l obsedeze pe cititor. Epitetul „vesel“ trece din pagină în pagină, autorul spune tot timpul despre eroi că ei rîd, că le vine să rîdă, deși nu e nimic de rîs în situația lor și cititorul nu are motiv nici măcar să zîmbească. Atributele ca atare sînt lipsite de inventivitate : candela „licărește“, samovarul „pufăie“, ochii seamănă cu niște „vișine coapte“, albastrul altor ochi seamănă cu „albastrul luminos“ al cerului ș.a.m.d.

Sare în ochi, mai ales la începutul manuscrisului, sumedenia de cuvinte folosite fără rost. Mă refer îndeosebi la expresiile gazetărești prea puțin expresive care nu aduc nici un serviciu : „în fond“, „cu atît mai mult“, „cel puțin“, „mai mult decît atît“, „oricît de straniu ar părea“, „desigur“. Artistul nu trebuie să folosească acele întorsături de frază, larg răspîndite, dacă acest lucru nu-l cere caracterizarea eroilor prin felul lor de a vorbi.

Uneori recurgi la expresii populare complet nepotrivite. Dumneata scrii cu o anumită îndrăzneală chiar : „... puteau muri fără dificultăți și în orice număr...“, pentru „martirii trimiși în rai... s-a făcut cîte ceva... pentru ca oamenii să moară mai rar...“ Prea nu se potrivește aci stilul cu conținutul, și

dumneata nu numai că scapi posibilitatea de a întări impresia produsă de tragedia istorică pe care o zugrăvești, ci, dimpotrivă, o slăbești.

Există, în sfîrșit, unele cochetării de stil, nu le pot numi altfel: „... a murit și nu mai poate fi readus la viață tocmai pentru că a murit". O asemenea figură nu este numai ilogică, ea este lipsită de spirit și e de prost gust. Ai scrie oare dumneata vreodată: „El s-a așezat și despre el nu se poate spune că stă în picioare tocmai pentru că s-a așezat?"

Cu posibilitățile de care dispui pentru a descrie în mod plastic lumea reală, nu ai nevoie de asemenea cochetării. Împotriva expresiilor înrădăcinate pe care adeseori le folosim, fără să ne dăm seama în vorbirea curentă, trebuie să luptăm în paginile cărții, să le dezrădăcinăm fără cruțare, căci altminteri ele se vor înrădăcina și în scris: „... după calculele lui, iar calculele lui erau întotdeauna precise..." — această intonație a oratorului care rostește uneori cuvinte de prisos, numai pentru a cîștiga în cursul unei cuvîntări timpul necesar pentru a se gîndi la ceea ce urmează, trebuie lichidată. Cînd scrii proză ai timp să te gîndești.

În proză poți influența pe cititor să sesizeze mai bine ce vrei să spui printr-un cuvînt bine ales, la fel ca și în poezie, prin plasticitatea unui cuvînt, prin muzicalitatea, ritmul limbii și structura ei. Știu că spun lucruri banale. Dar le spun pentru că mi se pare că dumneata nu acorzi întotdeauna importanța cuvenită uneltei dumitale de lucru. Trebuie să te dedici cu mai multă pasiune stilului dumitale.

Dacă am înlătura frazeologia care ți-ai însușit-o din gazetărie și oratorie, limba dumitale mi-ar plăcea. Este energică, simplă, vînjoasă și precisă. Stilul e încordat, mi se pare exact în măsura în care o cere ideea exprimată. Te lași citit cu plăcere, această apreciere este poate prea gustativă, dar eu sînt un degustător și nu numai un cititor. Mi se poate vorbi și despre gustul cuvîntului.

Dar am o anumită impresie că dumneata nu scrii pe măsura talentului dumitale și că posibilitățile

dumitale în această parte a romanului nu s-au desfășurat din plin. Judec după limbajul eroilor dumitale, după care se vede că dumneata poți fi mai degajat, mai îndrăzneț în limbajul dumitale de scriitor. Aceasta, desigur, nu înseamnă că trebuie să folosești aceleași cuvinte ca ale eroilor, nu, ci doar vioiciunea, naturalețea vorbirii lor.

Amănuntele problemelor tehnice de care se ciocnesc personajele produc o impresie penibilă asupra cititorilor. Terminologia tehnică nu trebuie folosită fără o serioasă selecționare. Cît mai departe de tehnica construcțiilor navale și cît mai aproape de om, iată deviza pe care ar trebui să ți-o alegi și nu te-ai înșela, pentru că omul este obiectul principal al sarcinii dumitale, chiar dacă el este în primul rînd constructor naval.

Limbajul personajelor dumitale este destul de impersonal, deși ai descris oameni diferiți. În cuvintele autorului, în remarcile sale, ești de asemenea extrem de uniform și neglijent. Astfel, admiți asemenea expresii: „Vesiolkin s-a uitat chiorîș la obrazul ca de nucă, puțin ieșit în afară, al lui Ivanov". Obraji ieșiți înăuntru nu există. „Nina dădu să se pregătească..." „În clipa cea mai de răspundere glasul ei a dat chix" ; „...umerii... exprimau o autentică uimire" etc. Vocabularul dumitale este în genere foarte sărac. Există oare vreun erou al dumitale căruia să nu i se fi „rotunjit ochii", sau care să nu „se uite cu coada ochiului" la cineva?

Pentru a trezi în cititori o antipatie față de un caracter negativ, nu e nevoie să-l silești pe posesorul acestui caracter să „împroaște bale" — este o metodă naivă și ponosită. Dar, pe de altă parte, atribuind caracterelor pozitive virtuți angelice, n-ai observat că eroul dumitale central este șters, banal. Aceasta se referă și la felul cum vorbește și cum gîndește. Și de toate acestea răspunde autorul.

De obicei unii scriitori se supără dacă îi sfătuiești să citească capodoperele prozei artistice, ale clasicilor, ale marilor maeștri ai prozei. Ei spun: „Parcă nu

știm noi înșine, parcă noi nu citim?" Desigur, toți știu, toți citesc. Dar cum să citești? Trebuie să citești *în mod critic* pe oricine — pe Tolstoi, pe Gorki sau pe Pușkin. Trebuie să-ți pui următoarea întrebare: de ce acești scriitori au muncit asupra limbajului pentru a corespunde direcției pe care și-au ales-o, adică ce îndemnuri estetice și ideologice i-au călăuzit cînd și-au format stilul? Și mai departe: stilul lor a răspuns oare întotdeauna țelului pe care l-au urmărit? Prin ce mijloace au realizat ei plasticitatea eroilor lor? Și așa mai departe.

Formarea gustului e de neconceput fără un contact permanent cu marii scriitori, fără o îndelungată meditație asupra artei stilului lor.

1955, 1957

CĂTRE SCRIITORII GERMANIEI NOI

1

Dragi prieteni! Noi toţi cei care ne-am adunat la acest important Congres al scriitorilor germani vorbim aceeaşi limbă, limba partizanilor dezvoltării paşnice a naţiunilor, limba partizanilor independenţei naţiunilor, limba adversarilor războiului.

Dar noi sîntem scriitori, şi ne-am adunat pentru a discuta problemele noastre scriitoriceşti, sarcinile muncii literare, pentru a face un schimb de păreri asupra esenţei activităţii scriitorului progresist din zilele noastre. Trebuie să avem o discuţie a noastră, a scriitorilor.

Şi trebuie să spun că comunitatea limbajului nostru ideologic, care ne face prieteni şi aliaţi în domeniul culturii, nu exclude cea mai largă varietate a limbajului nostru în domeniul artei literare. Noi nu numai că vrem, dar trebuie să fim variaţi în munca noastră de creaţie. Noi vrem ca în arta noastră să înflorească toate genurile şi susţinem că genurile sînt egale în drepturi, că genurile sînt libere.

Bineînţeles că înclinaţia scriitorului pentru un gen sau altul este determinată de individualitatea lui; astfel, de pildă, dezvoltarea literaturii sovietice în decurs de peste trei decenii a arătat că succesul acestei literaturi se datorează numărului imens de individuali-

tăţi. Vedem că comunitatea ţelurilor noastre ideologice, ce caracterizează literatura sovietică, se îmbină minunat cu înflorirea talentelor individuale. Afluxul de talente, cu o puternică individualitate în literatura sovietică, continuă neîncetat, şi constatăm acest fenomen şi în anii de după război.

Din convorbirile cu prietenii mei, scriitorii germani, văd că literatura germană este frămîntată în mod deosebit de următoarea problemă: cum să îmbine interesele timpului care trece repede cu cunoscuta necesitate pentru scriitor de a căuta în viaţă forme pe deplin constituite, adică tipice, de conştiinţă, de concepţie asupra lumii, în sfîrşit, de viaţă? Unii văd aci uneori o contradicţie, insolubilă pentru un scriitor.

Dar această contradicţie este iluzorie.

Căci niciodată în istoria omenirii nu a existat vreo perioadă în care să se înregistreze zi de zi doar forme pe deplin constituite, pe deplin tipice de existenţă. Timpul nu s-a oprit niciodată în loc. Şi totuşi scriitorii au căutat tipicul într-o epocă schimbătoare, care trece repede. In viaţa unei singure zile ei găseau viaţa timpului, viaţa epocii.

Voi lua un singur exemplu, îndeobşte cunoscut.

La hotarul dintre epoca iluminiştilor germani şi epoca organizaţiei *Sturm und Drang*, tînărul Goethe porneşte ca luptător pentru libertatea personalităţii multilateral dezvoltată. Acesta era idealul umanismului revoluţionar burghez, idealul unei epoci întregi, idealul societăţii înaintate din preajma revoluţiei burgheze din Franţa.

Şi în ce anume acest i d e a l a l v e a c u l u i îşi atinge p u n c t u l c u l m i n a n t la Goethe? In tragedia dragostei unui tînăr contemporan, într-un simplu „roman de dragoste!"

E oare posibil ca o simplă poveste de dragoste să fi fost „idealul epocii?" Nu, desigur, nu e posibil! Povestea de dragoste era una dintre cele mai obişnuite. Era mai efemeră decît timpul, una din idilele mărunte ale unui tînăr sentimental. Dar *Suferinţele tînărului Werther* au răsunat ca un clopot de alarmă, pentru că dincolo de tragedia de moment a acestui tînăr se des-

fășura marea tragedie a epocii, și fiecare cititor de atunci, chiar dacă nu a înțeles acest lucru, în orice caz l-a simțit, fiind profund zguduit.

Nu voi aminti numeroasele exemple analoage din experiența de creație a lui Balzac sau Stendhal, Lev Tolstoi sau Maxim Gorki. Dumneavoastră le cunoașteți foarte bine, așa cum cunoașteți exemple asemănătoare din bogata dumneavoastră literatură germană nouă.

Dacă scriu în ziua de cinci iulie ceea ce s-a întîmplat în ziua de cinci iulie pe un anumit șantier din Berlin, aceasta poate fi un reportaj, dar poate fi și o mare lucrare artistică. Nu vreau să mă mărginesc la un reportaj, sînt un artist și vreau să scriu o lucrare artistică. Dacă am talent și priceperea care îmi îngăduie să văd și să înțeleg lumea, stă în puterea mea să fac ceea ce vreau.

Dincolo de întîmplarea de actualitate de pe șantierul Berlinului, în ziua de cinci iulie voi vedea nu numai strădaniile berlinezului simplu, voi vedea hotărîrea lui de a construi o viață nouă, strădania lui de a revizui întreaga istorie a poporului german din ultimii ani, anii nenorociți și blestemați ai nazismului, voi vedea măreața renaștere a cetățeanului german, lupta lui pentru unitatea patriei sale pe baza Republicii Democrate Germane independente. Pe scurt : dincolo de germanul simplu, scriitorul trebuie să vadă și poate vedea epoca noastră istorică. Trebuie, numai să vrea.

Aspectele mărunte trebuie unite cu cele esențiale. În particular trebuie văzut generalul. În diversitate, unicul. Această lege a esteticii a existat întotdeauna. Ea există și acum pentru literatul pe care-l numim poet. Trebuie să fim credincioși acestei legi. Să fim îndrăzneți în folosirea materialului zilei de azi și al epocii actuale. Această cale nu poate să nu-l ducă pe scriitor la biruință.

Îngăduiți-mi, în legătură cu cele spuse mai sus, să mă ating de o altă problemă.

Scriitorul nu trebuie să fie neapărat publicist. El poate fi publicist dacă așa cere individualitatea sa și

dacă genul pe care l-a ales îi îngăduie să fie publicist. Scopul principal al scriitorului este să creeze o imagine artistică. Imaginea este aerul scriitorului.

Congresul scriitorilor germani nu a putut, cum era și firesc, să nu atingă problema luptei pentru pace. Această problemă este acum, fără îndoială, o problemă de stringentă actualitate, dar care dintre noi, scriitorii, se va încumeta să spună că problema referitoare la cel mai mare bine al omului și al omenirii, problema păcii națiunilor, este numai o „problemă de actualitate“ ? Oare n-am visat cu toții întotdeauna la această temă cu dragoste și înflăcărare, ca despre cea mai măreață temă a oricărui scriitor autentic ?

Aș spune următoarele : dacă aș fi lipsit de dreptul de a scrie despre pace, aș înceta să mai fiu scriitor, și aș deveni cel mai nenorocit om din lume !

Vreau să scriu despre pace în așa fel, încît fiecare cititor al meu să vadă ideea păcii *într-o imagine artistică*. Mi se spune : dați forme tipice din viața socială, constituite, sedimentate ca rezidiile într-un balon de sticlă. Bine.

Oare noi, scriitorii, nu am fost martorii vieții și activității marilor luptători pentru pace ? Oare noi nu cunoaștem moartea eroică a lui Thälmann, nu cunoaștem asasinarea mîrșavă a lui Fucik de către oamenii Gestapoului ? Oare acești luptători nu au fost adevărați partizani ai păcii în lumea întreagă ? Și nu sînt ei oare pentru scriitorul care ține cu orice preț să găsească forme „sedimentate“, „tipice“ ale noii vieți sociale, prototipuri ale neînduplecatului luptător contemporan pentru pace ?

Iată cum stau lucrurile cu tema luptei pentru pace în literatură. Această temă este și actuală și eternă. Ea este tocmai acea „problemă eternă“ atît de dragă și scumpă nouă, scriitorilor. Și ea ne oferă din belșug tipuri bine constituite din actualitate. Priviți cum omul muncii a făurit într-o clipă gigantica mișcare a luptei pentru pace pe întregul glob pămîntesc ! E o chestiune de actualitate sau o chestiune tipică ? Sînt convins că este minunat de tipică pentru ziua de cinci iulie 1950

și totodată pentru întreaga epocă de la hotarul dintre prima și a doua jumătate a veacului al XX-lea.

Această apreciere este cît se poate de obiectivă, dumneavoastră înșiși vedeți acest lucru. Dar ce se poate spune despre aprecierea subiectivă de către scriitor a măreței teme a păcii între popoare? După părerea mea, un singur lucru: în această sală, fiecare scriitor prezent este în adîncul sufletului său un apărător înflăcărat al ideii păcii în lumea întreagă și este gata să dovedească acest lucru în practică, prin munca sa de scriitor!

Închei. Vreau să vă exprim, dragi scriitori germani, sincera mea recunoștință pentru primirea excepțional de prietenească pe care ne-o arătați nouă, scriitorilor sovietici. Vreau să vă exprim speranța că prietenia și colaborarea scriitoricească dintre literatura germană progresistă și literatura sovietică rusă și multinațională se vor întări din zi în zi.

Am întîlnit aci mulți prieteni vechi de-ai mei, mai ales din rîndurile poeților, prozatorilor și dramaturgilor germani. Aș vrea să mă folosesc de cuvîntul pe care-l rostesc aci pentru a transmite caldul meu salut scriitorilor germani din vechea generație — Bernhard Kellerman, Anna Seghers, Johannes Becher, Arnold Zweig, Ludwig Renn, Bertold Brecht, Willy Bredel. Cu mulți dintre ei am avut de-a lungul deceniilor legături frecvente, îndelungate și — îmi permit să sper — că ne înțelegem unii pe alții din ce în ce mai bine. Vreau de asemenea să transmit salutul meu scriitorilor germani din tînăra generație, recentelor mele cunoștințe de la întîlnirea din Moscova, scriitorilor Hermlin și Kuba.

Sînt încredințat că literatura germană liberă va lua o largă și rapidă dezvoltare, iar tînărul ei detașament va porni înainte cu un mare avînt. Doresc, dragi prieteni, în mod sincer acest lucru și cît mai curînd!

1950.

(Al doilea Congres al scriitorilor germani)

2

Cînd nimerești într-un cerc atît de larg de scriitori cum e acest congres, simți din nou și cu o forță uriașă ce minunat domeniu al activității omului este literatura! Cîte pasiuni și emoții, cîte îndoieli și căutări, bucurii și frămîntări, ce speranțe și ce vise cuprinde ea! Imaginația te duce departe, înainte, către viitor și te întoarce spre trecut, compari un an cu altul, un deceniu cu celălalt, te vezi pe tine însuți parcă despărțit de literatură și, împreună cu ea, o vezi aparținîndu-ți, și pe tine însuți aparținînd literaturii.

Da, la o întrunire atît de însemnată sînt inevitabile și amintirile despre tine însuți. Dacă vorbim despre moștenirea literară, despre tradiții, nu trebuie să uităm că e vorba de trecutul părinților noștri și de trecutul părinților părinților noștri. Cu atît mai apropiat și, aș spune chiar, mai ușor de înțeles, mai instructiv este propriul nostru „ieri" în comparație cu „azi" al nostru și cu felul cum dorim să fie „mîine" al nostru.

Nu am de loc intenția să vă prezint biografia mea, dar cred că viața mea se aseamănă cu biografia multor scriitori.

Iată-mă făcînd primul pas, copil fiind. Simt nevoia de a scrie ceva. Intr-adevăr, am scris ceva!... E minunat! Am făcut primul pas și nu am căzut, am rămas în picioare. Nu, nu stau în picioare, plutesc în înaltul cerului. Mi-au crescut aripi, ce încîntare! Voi încerca să merg mai departe, ce se va întîmpla?

Intr-adevăr, încep să simt că în mine se ascunde „ceva artistic înnăscut". Vreau să scriu tot mai mult și obțin rezultate atît de bune, încît mi se pare că ele nu sînt cu nimic inferioare, ba sînt chiar superioare lucrărilor „celorlalți". Entuziasmul meu crește ca un balon umplut cu aer.

Atunci fac al doilea pas: mă hotărăsc să public o lucrare. E uimitor că mi se tipărește lucrarea și mi se spune: e foarte proaspătă și foarte drăguță această experiență tinerească a dumitale! Mă ridic tot mai sus, deasupra norilor, către cer.

Capăt convingerea că arta scrisului este vocaţia mea. În mine încolţeşte un mare proiect: să scriu o carte. O scriu şi, fericit, duc manuscrisul la editură. Trăiesc un lung răstimp într-o stare de înfrigurare, în sfîrşit sînt chemat pentru a mi se da răspunsul. Şi mă întorc acasă nenorocit.

Înainte mi se spunea că scriu „proaspăt", acum mi se spune că scriu „naiv" ; ceea ce înainte era „drăguţ" a devenit acum „plat". Mi se spune că, dacă am de gînd să fiu scriitor, trebuie să învăţ măiestria scrisului.

Suferinţele mele sînt indescriptibile. În toiul chinurilor şi al disperării, fac o descoperire, foarte simplă, ca orice adevărată descoperire: pentru a cînta un cîntec trebuie să ştii cum s-o faci!

Dar credinţa în vocaţia mea învinge orice. Învăţ să scriu, mă istovesc muncind şi încep a înţelege că arta scrisului nu e un lucru uşor. Dar încetul cu încetul descopăr şiretlicurile ei şi iată că fac al treilea pas: cu o bună trusă de instrumente pe care am ales-o din „moştenire", sau poate chiar am descoperit-o singur, mai scriu o carte şi, entuziasmat de realizarea mea, o duc editurii.

Ce mi se răspunde? Mi se spune că, fără îndoială, e o lucrare scrisă cu mult talent, că dau dovadă de ingeniozitate în tehnica scrisului, dar, de fapt, ce scop urmăresc în cartea mea?

— Ce scop? întreb eu drept răspuns. Dar dumneavoastră spuneţi că am scris o lucrare cu talent, oare nu e suficient? Cititorul se va desfăta cu arta mea.

— Cum se va desfăta, mi se replică, dacă el nu poate înţelege *ce anume* vrei să spui?

Mi se restituie manuscrisul. Iar sînt nenorocit. Dar am reuşit totuşi să-mi fac prieteni printre oamenii de litere. Ei mă încredinţează că sînt un artist şi îmi spun:

— Caraghiosule! Unde ai dus manuscrisul? Acolo i se cere scriitorului numai conţinut! Du-te acolo unde se cere artă!

Mă duc acolo unde se cere artă. Mi se spune:

— Desigur, dumneata ai un condei destul de bun și asta ne dă speranțe. Dar de ce atingi probleme care nu pot constitui obiectul artei?

— Dar ce nu poate constitui obiectul artei? întreb.

— Păi, de pildă, dumneata te referi la realitatea cotidiană. Aceasta face ca țelurile dumitale să capete o nuanță nedorită.

— Dar, permiteți-mi, adineauri mi s-a spus că lucrarea mea este l i p s i t ă de țel! Despre ce țeluri e vorba?

— Noi am spune altfel: lucrarea dumitale nu e încă în suficientă măsură artă pentru a fi lipsită de țel... Dumneata ești tînăr, nu-ți dai încă bine seama ce este literatura...

Și astfel am ajuns în clipa cînd i se cere tînărului scriitor să facă al patrulea pas, să-și răspundă sie însuși la întrebarea: ce este literatura? Repet că aceasta nu este biografia mea, nu este biografia unui anume scriitor începător, este biografia multor oameni cu vocație de scriitor.

Vorbesc în fața unei adunări compuse din scriitori cu o înaltă calificare profesională. Dar cu bună știință am zugrăvit în mod naiv calea unui tînăr scriitor, pentru că, în ultimă analiză, orice cale îl duce pe scriitor la următoarea întrebare: ce este literatura, sau (ceea ce este unul și același lucru) p e n t r u c e s c r i u?

Sînt convins că această întrebare nu și-o pune încă viitorul scriitor cînd, împins de pasiunea de a scrie, face primul sau al doilea pas. În acest început de primăvară el are o singură grijă: să scrie ceva, să publice ceva.

Dar chiar de la al treilea pas, cînd scriitorul se află în fața consacrării sale ca om de litere profesionist și, deci, pe calea de a căpăta măiestria necesară, el se lovește în mod inevitabil de această problemă, pe care și-o pune sie însuși: pentru ce scriu? Această întrebare ar trebui să constituie pentru scriitor una din problemele „eterne". Nu numai scriitorul își pune această întrebare. Această întrebare o pune fiecăruia

dintre noi întreaga literatură, toți cititorii, și în jurul ei se desfășoară controverse și nesfîrșite lupte.

Există într-adevăr două răspunsuri eterne la această eternă întrebare, și aceste două răspunsuri le dau cele două lagăre de neîmpăcat ale literaturii.

Primul răspuns: literatura, ca orice artă și orice activitate omenească, servește societatea. Al doilea răspuns: arta se servește pe ea însăși și trăiește pentru ea.

Vorbesc în numele meu, dar convingerea mea este întărită de conștiința faptului că pășesc în rîndurile unor artiști-tovarăși de idei, în mijlocul cărora mă aflu și pot spune „eu" subînțelegînd „noi".

Pentru mine arta literară are un singur rost: să fie o activitate în slujba societății, în slujba poporului. Istoria confirmă că supraviețuiesc și ating nemurirea numai acele opere de artă care sînt legate prin rădăcinile lor de contemporaneitatea făuritorilor lor, care au izbutit s-o întruchipeze în imagini. Fie că e vorba de Cervantes sau Goethe, de Balzac sau Tolstoi, de Stendhal sau Gorki, ei toți trăiesc pentru că în cărțile lor trăiește lumea contemporană lor, pe care ei au preamărit-o sau au disprețuit-o, au iubit-o sau au urît-o. Rupeți pe aceste genii de contemporaneitate, și îi veți deposeda de arta lor.

Cum s-ar putea ca noi, artiștii epocii noastre, atît de frămîntată și atît de măreață, epoca a două războaie mondiale îngrozitoare, a revoluțiilor sociale, a construirii unei societăți noi și a trezirii popoarelor, cum am putea oare să renunțăm la întruchiparea acestei epoci în literatura noastră? Cum putem noi renunța la zugrăvirea eroismului zilelor noastre, cînd omul lumii noi, a socialismului, a devenit contemporanul nostru?

Dacă vom renunța la aceasta, literatura noastră nu numai că va fi dată uitării mîine, dar cititorii îi vor întoarce spatele chiar azi. Preferăm să ne întoarcă spatele adepții „autonomiei artei". Vrem să rămînem cu poporul, și nu să revizuim estetica noastră în interesul adversarilor noștri literari.

Adversarii literaturii noi, ai realismului socialist, ne spun că nu sîntem liberi în arta noastră... Nu cred ca ei să fie atît de naivi, încît să creadă că am putea lua șiretenia lor drept convingere.

Libertatea artistului înseamnă libertatea alegerii. Istoria ne-a propus să alegem între cele două culturi — cultura veche, burgheză, și cultura nouă, socialistă. Alegerea a fost făcută în mod liber. Acest lucru l-a dovedit, de pildă, războiul, cînd de partea fascismului, ce se manifesta ca un apărător turbat al burgheziei, nu se puteau număra decît vreo zece scriitori rătăciți, în timp ce de partea luptătorilor împotriva fascismului, din toate țările, inclusiv din țările înrobite de fasciști, au fost sute și sute de scriitori, care prin jertfa lor au dovedit lumii că sînt liberi să aleagă umanismul împotriva eșafodurilor și camerelor de gazare de la Buchenwald și Mauthausen.

Alegerea se face în mod deliberat și acum, cînd frontul păcii și democrației se îmbogățește pe zi ce trece cu oameni de artă din toate țările lumii.

Și după Revoluția din Octombrie literatura a avut de ales — cu cine și încotro să meargă ? Printre vechii scriitori burghezi ruși s-a găsit un număr destul de mare de oameni care și-au părăsit poporul și au emigrat din contemporaneitate în trecut, rămînînd pentru veșnicie în trecut. Dar au fost și alți scriitori care în mod deliberat au ales altă cale, și, în felul acesta, și-au păstrat arta pentru popor.

În acea vreme se aflau la noi proroci mărginiți care preziceau că, chipurile, „literatura rusă are un singur viitor — trecutul ei“. Literatura rusă sovietică, însă, de mult se mulțumește doar să zîmbească acestui aforism, care e tot atît de departe de adevăr ca un calambur de o epopee.

Lupta dintre cele două lagăre mondiale ale literaturii continuă. Aceasta nu este o luptă nouă.

Cuvințelul recent inventat *Inhaltismus* poate părea „nou“ numai pentru că sună foarte urît. După părerea mea este răzbunarea formalismului : în lupta împotriva literaturii noastre nimeni nu mai observă succesele

formaliștilor, și lor nu le rămîne nimic altceva de făcut decît să se ocupe cu o copilăroasă „creație de cuvinte".

Convingerea noastră că literatura trebuie să aibă un caracter popular, adică să frămînte masele de cititori, rămîne de nezdruncinat. Un cîntec are drept de existență numai atunci cînd este trist sau vesel, mobilizator sau visător. Fără o valoare calitativă, nu există cîntec.

Tocmai deoarece conținutul e de neconceput în afara calității, noi vorbim despre unitatea dintre conținut și formă. Tot în acest sens vorbim și despre măiestrie.

Cred că măiestria artistului este în primul rînd măiestria observării și înțelegerii vieții, și numai o dată cu aceasta măiestria întruchipării vieții în imagini artistice. Arta scriitorului, priceperea lui tehnologică poate fi aplicată numai la materialul observat și înțeles. Viața dictează forma.

Principala întrebare pe care și-o pune scriitorul — de ce scriu? — nu se rezolvă rupînd măiestria artistică de realitate, ci contopindu-le în mod indisolubil. Aceasta este perioada maturității scriitorului, și nu primii săi pași de copil, cînd crede că la început trebuie să învețe măiestria, iar abia după aceea să caute obiectul artei sale. Nu poate fi rezolvată problema „cum să scriu" fără a găsi un răspuns la problema „ce să scriu?".

Consider că scopul creației constă în alegerea limpede — pentru cine scriu eu?

Ne aflăm în fața unei impetuoase dezvoltări istorice a noilor literaturi. Creșterea lor nestăvilită se datorează caracterului lor popular. Izvoarele vii ale creației țîșnesc cu putere din adîncurile pămînturilor, ai căror stăpîni au devenit popoarele. Forța acestor literaturi rezidă în umanismul lor. Temelia principală a umanismului a fost și va fi libertatea națiunilor, și ea determină caracterul internațional al noilor literaturi.

În fața ochilor tuturor se află numeroase exemple de dezvoltare a acestor literaturi. Numai cei care închid ochii nu vor s-o vadă. Noi însă am stat întotdeauna cu ochii deschiși în fața realității.

Și aci, în Republica Democrată Germană, vedem în mod clar același proces de dezvoltare a literaturii

populare, vedem că cei mai de seamă reprezentanți ai literaturii germane naționale și-au făcut alegerea. Ei și-au dedicat talentul, inspirația intereselor națiunii. Ei își consacră forțele educării tînărului schimb literar, care își face drum pe tărîmul artei răsărind din sînul poporului.

În aceasta rezidă chezășia succesului și gloriei întregii literaturi naționale a Germaniei, chezășia succesului în opera de unificare a culturii democratice a întregului popor german. Adevăratul umanism a fost întotdeauna în slujba unirii națiunilor și întregii omeniri!

1956.

(Al patrulea Congres al scriitorilor germani)

ARTIST ŞI CRITIC

Se vor împlini în curînd treizeci şi cinci de ani de cînd m-am întîlnit pentru întîia oară cu Gorki. Ziua aceea memorabilă, scumpă mie, a constituit îndemnul care m-a făcut să privesc arta lui Gorki altfel decît înainte, nu ca cititor, ci ca scriitor. Ajunsesem elevul lui.

Ucenicia se transformă întotdeauna în cercetare. Tînărul om de litere vrea în primul rînd să ştie în ce constă „priceperea“ scriitorului de a zugrăvi cu ajutorul cuvintelor un om, un eveniment, lumea înconjurătoare, viaţa ascunsă a sufletului ; primii paşi ai scriitorului sînt : descoperirea „tainelor“ artei, a tainelor metodelor de lucru ale artistului, meşteşugul său.

Cercetînd astfel arta lui Gorki, mă frămînta în permanenţă o altă întrebare : de ce are nevoie Gorki de arta sa, ce scop urmăreşte lucrînd cu toate instrumentele iscusinţei sale artistice ? Am ajuns la tot felul de concluzii care pot fi reduse însă la o formulă foarte concisă : scopul principal urmărit de Gorki era năzuinţa de a reeduca omul pentru o reorganizare raţională a omenirii.

Dar răspunsul la întrebarea privind scopul urmărit de Gorki în munca sa de creaţie nu a înlăturat cîtuşi

de puțin prima mea întrebare de scriitor, referitoare la mijloacele artistice cu ajutorul cărora Gorki și-a îndeplinit sarcina ideologică. Această întrebare în legătură cu mijloacele artistului n-a încetat să-mi frămînte chinuitor conștiința, pînă cînd n-am ajuns să înțeleg în mod practic faptul că ambele întrebări sînt în fond indisolubile, se trag din aceeași rădăcină.

Nici o idee nu poate fi just exprimată dacă nu este rezolvată problema : cum să redăm conținutul oricărei idei. Și cercetarea cu caracter de studiu a „iscusinței“ omului de artă de a zugrăvi cu ajutorul cuvîntului viața — această cercetare trebuie să devină și va deveni munca permanentă a scriitorului. Maestrul nu este maestru decît atunci cînd continuă să învețe pînă în ultima zi a vieții.

În îndelungata sa corespondență cu mine, Gorki s-a referit de multe ori la o temă care ne frămînta neîncetat; și anume: cum să scriem; din această corespondență s-ar fi putut întocmi un vast capitol de estetică gorkiană. „Da, da, mărturisea Gorki, e o problemă serioasă, și pe mine m-a frămîntat, mă frămîntă și mă va frămînta pînă la sfîrșitul zilelor mele“.[1]

Oricît de variate ar fi problemele măiestriei artistice față de care cerințele devin acum tot mai serioase, ele se reduc totuși, în ultimă instanță, la una singură, principală. E vorba de problema raportului dintre formă și conținut într-o lucrare beletristică.

Această problemă nu e, desigur, nouă, dar nici nu e pe cale de dispariție. Teoria literară și, în aceeași măsură, practica literară, nu numai că nu o pot ocoli, dar nu-i pot reduce importanța centrală.

Conținutul de idei al unei lucrări este alcătuit din totalitatea părților cuprinsului ei, iar o lucrare de artă îmbină în mod organic toate elementele formei cu conținutul. Dezvăluind legătura dintre conținutul de idei și măiestria artistică, ne pregătim pentru înțelegerea

---

[1] Din scrisoarea pe care mi-a adresat-o Gorki la 20 dec. 1924 (K. F.).

și rezolvarea în practica noastră a noțiunii complexe de conținut și formă.

În comparație cu această problemă, celelalte chestiuni privind măiestria scriitorului sînt numai chestiuni particulare. Dar oricît de locale sau chiar mărunte ar fi, ele alcătuiesc verigi indisolubile, se trag dintr-o problemă principală și pot fi cu atît mai just rezolvate cu cît rezolvăm mai just această problemă.

Trebuie să cunoaștem bine definiția generală, teoretică a noțiunii de formă și conținut. Și totuși o asemenea cunoaștere este insuficientă pentru un artist. El trebuie neapărat să elaboreze o practică individuală de folosire în munca sa a principiilor pe baza cărora teoria construiește definiția noțiunii generale. La fiecare scriitor, problemele particulare ale măiestriei apar în mod diferit și cer în practică o rezolvare diferită, individuală.

Vorbind despre literatură în ansamblul ei, socot că ea parcurge următoarea cale: de la înțelegerea generală teoretică a problemei, scriitorul trece la oglindirea particulară a ei în practica sa, și de la problemele particulare ale practicii merge spre teorie, cu ajutorul căreia este verificată justețea rezolvării fiecărei probleme particulare de către fiecare scriitor în parte. Toată această muncă, individuală pentru fiecare scriitor în parte, este pentru literatură în ansamblul ei o muncă comună, colectivă.

Numai datorită schimbului dintre numeroase observații, se acumulează bogăția experienței individualităților, valoroasă din punct de vedere teoretic și practic pentru întreaga literatură. De aci decurge importanța vitală a legăturilor dintre scriitori, în toate formele lor: de la ample dezbateri pînă la discutarea obișnuită a manuscriselor în redacție.

Zilele trecute am primit o scrisoare de la un scriitor „începător", care îmi reproșează că timp de mai bine de șase luni nu am putut citi manuscrisul lui și nu i-am dat sfaturile necesare. Nu se pune acum problema dacă faptul că nu dovedesc să citesc toate manuscrisele care mi se trimit este scuzabil sau nu. Dar

scrisoarea conține următoarea frază : „Ce să-i facem, vom învăța singuri".

Mi s-a părut că simt în aceste cuvinte nu atît înfumurarea pricinuită de supărare, cît un adevăr.

Într-adevăr, în ultimă analiză, scriitorii învață întotdeauna „singuri". Nimănui nu-i va trece prin minte să nege foloasele sfaturilor date de un scriitor cu experiență unui începător, dar chiar cel mai simplu sfat, ca de pildă să nu se repete fără rost unul și același cuvînt, va rămîne fără rezultat, dacă însuși tînărul scriitor nu se va deprinde, printr-o muncă îndelungată, să evite repetările.

Oricît de folositoare ar fi pentru un tînăr scriitor indicațiile maestrului, cel mai bun sfătuitor, dascălul neîntrecut al măiestriei, rămîne însăși literatura beletristică, lucrările exemplare ale marilor artiști ai cuvîntului. Citindu-le și comparînd mereu cărțile una cu alta, descoperim pildele pe care trebuie să le urmăm și parcă auzim glasul artei. De aceea primul sfat pe care întotdeauna l-au dat bătrînii scriitori celor tineri a fost unul și același : citiți modelele, cercetați-le, comparați-le — și „învățați singuri".

Dar există și alt sfetnic de folos : critica.

Din păcate în ultima vreme auzim tot mai des reproșuri îndreptățite la adresa criticilor noștri, și anume că în lucrările lor ei nu acordă atenție măiestriei scriitorului. Uneori, e drept, vorbesc despre măiestrie. Dar cum o fac! Ca să spui ceva despre lipsurile în ceea ce privește măiestria vreunui scriitor, ei recurg la o sumară înșirare de noțiuni extrase din teoria literaturii, și care se limitează la trei-patru termeni sau cuvinte gazetărești de largă circulație. Astfel, de pildă, aproape fiecare recenzie scrisă în ultima vreme cuprinde expresia „precipitarea cuvintelor" : criticînd pe vreun scriitor pentru zugrăvire superficială sau grabă, pentru descrieri prea scurte, pentru conturarea insuficientă, fugitivă a caracterului unui personaj, fiecare critic va spune neapărat că scriitorul a scris cutare și cutare lucru „precipitînd cuvintele". Dar, în primul rînd, nu se poate *scrie* precipitînd

cuvintele, iar în al doilea rînd oricine poate vorbi precipitînd cuvintele și încă într-un ritm foarte viu, pentru că precipitarea de cuvinte nu înseamnă de fel nici scurtime, nici grabă.

Nimănui nu-i va trece prin minte să spună că criticii subapreciază importanța formei. Majoritatea criticilor cunosc perfect valoarea ei. Dar există temerea absurdă de a analiza amănunțit și serios arta unui scriitor — temerea de a fi acuzat de „formalism".

Una sau două fraze despre limba sau compoziția lucrării examinate, plasate undeva în coada articolului de critică — iată cum se descotorosește de obicei criticul de imperioasa obligație, de altminteri tare delicată, de a răspunde într-un fel sau altul cititorului: lucrarea este oare scrisă artistic sau nu?

Critica a adoptat noțiuni ca: „lucrare cenușie", „erou serafic". Dacă noțiunea de „cenușiu" nu este înțeleasă de critic ca un sinonim al mediocrității, fapt ce trebuie dovedit cu exemple, apoi atunci ea nu exprimă nimic altceva în afară doar de o culoare. A merge pe această cale înseamnă a deschide porțile în literatură altor definiții cromatice pentru calificarea ei. S-ar putea, de pildă, presupune că uneori romanele par criticului insuficient de trandafirii și, din această pricină, sînt calificate drept cenușii. Pentru un pictor, aceasta înseamnă necunoașterea paletei. Pentru un om de litere, aceasta înseamnă refuzul criticii de a-și îndeplini îndatorirea față de artă.

Presa a îndemnat în mod just și în repetate rînduri critica „să pună capăt rămășițelor socialismului vulgar", disprețului față de măiestria scriitorului, și să nu considere că sarcina ei este terminată prin simpla expunere a ideii lucrării, deoarece elementele care alcătuiesc forma ei sînt de asemenea trup și sînge din artă.

Citind însă un asemenea îndemn și meditînd asupra expresiei „trup și sînge din artă", unii critici ar putea în sinea lor să adopte totuși ca normă de lucru „o bună prudență socială". Această expresie este luată din mediul academic, unde s-a hotărît cîndva să se renunțe în comentariile la operele lui Bielinski la

„interpretarea" articolelor sale, invocîndu-se faptul că „această interpretare este vremelnică și trecătoare".

Dar „buna prudență socială" nu-i asigură nimic criticului în afară de speranța unei vieți liniștite. El nu va scăpa de necesitatea „interpretării" literaturii, fie ea chiar „trecătoare". De oricîtă prudență ar da dovadă, profesiunea de critic nu va înceta să ceară din partea criticului tocmai interpretarea creației scriitorului, care nu poate fi făcută dacă criticul nu se descurcă cu ușurință în toate elementele formei artistice.

Criticul este un comentator al lucrării și un povățuitor nu numai al cititorului, ci și al scriitorului — acesta este un lucru absolut necesar. Prin cunoștințele sale despre arta literaturii, el trebuie să se situeze la un nivel foarte ridicat. In genul său, al criticii literare, el este dator să fie un maestru, la fel de mare ca și scriitorul în genul său, pentru că niciodată nu poate constitui o autoritate pentru scriitor acela care el însuși scrie prost.

Cred că viciul principal al criticii noastre constă în faptul că aproape orice articol de critică poate fi adresat oricărui scriitor. Acest lucru îi face pe scriitori să creadă că toți trebuie să răspundă acelorași cerințe.

Dar de fapt cerințele față de dînșii sînt diferite, mai cu seamă în ce privește măiestria.

Ar fi o neînțelegere să se socoată că ar exista un fel de măiestrie unică, ceva în genul unei categorii stabilite dinainte, imuabile. Dacă lucrurile ar sta așa, nu ar fi nimic mai ușor decît să se alcătuiască manuale de măiestrie. Precum se știe, însă, nimeni n-a izbutit să facă acest lucru. Numai cursul de estetică poate fi unul singur, dar „cursuri" de măiestrie ar putea și trebuie să fie cu sutele.

Măiestria este întotdeauna variată, după cum diferiți sînt și maeștrii scrisului. Dar măiestria cu care poate și trebuie să fie scris un roman din viața colhozurilor nu este de loc măiestria cu care poate și trebuie să fie scris un roman din viața industrială. Ma-

terialul de viață cunoscut de scriitor este uimitor de variat. Și fiecare material are particularități care nu pot fi reduse la unitate. Dacă, totuși, ele sînt reduse la unitate, dacă prelucrarea unui material diferit este efectuată cu metode comune, lucrarea devine neartistică, spunem despre ea că este lipsită de măiestrie.

Cînd spun „material", am în vedere nu numai, de pildă, particularitățile vieții în colhoz, în uzină, ale peisajului, limbajului etc., ci, în primul rînd, cel mai important obiect al artistului — omul, viața lui sufletească.

Să luăm o temă importantă a literaturii noastre — patriotismul. Patriotismul sovietic este unic în esența lui. Este mărețul sentiment care dă impuls întregii vieți a patriei noastre, gloria ei, cinstea și mîndria ei.

Patriotismul sovietic este o calitate a omului nostru nou, sovietic. Această calitate se manifestă neasemuit de variat în diferitele împrejurări ale vieții, în diferite acțiuni ale omului — în muncă, în apărare, în comportarea socială și personală, în atitudinea față de națiuni, față de familie, față de copil. Totul a primit un alt sens, s-a îmbogățit cu simțăminte noi în societatea socialistă, și nu se deosebește de patriotismul societății burgheze numai la suprafață, ci pînă în adîncurile conștiinței, începînd cu concepția asupra firii omului.

Sarcina omului de artă este de a prezenta această nouă calitate tocmai în varietatea de aspecte din care este formată esența unică a patriotismului sovietic.

Sarcina criticului este de a spune scriitorului că el nu va atinge niciodată măiestria dacă patriotismul sovietic este zugrăvit într-o singură culoare, identic în romanele despre mineri, despre un academician, despre un colhoznic, despre un sportiv, despre o cîntăreață sau despre elevul unei școli de meserii.

Toate mijloacele măiestriei folosite de scriitor sînt dictate de materialul concret folosit pentru lucrarea respectivă. Și numai de pe această poziție criticul poate cerceta în mod just meritele și lipsurile scriitorului, poate să-i fie de folos. Cu alte cuvinte, criticul însuși trebuie să cunoască materialul lucrării pe care

o analizează. Numai atunci va rosti un cuvînt convingător pentru scriitor asupra măiestriei sale.

Fiecare critic în parte nu se simte răspunzător cînd apelurile către conștiința lui sînt redate în formule atenuate de genul „unii critici", „cîte un critic" etc. Dacă se scrie despre „vreun critic", de ce trebuie să răspundă personal un critic concret? El se consideră amnistiat: „Slavă domnului că nu e vorba de mine!". Poate chiar că are dreptate — nici nu e vorba de el. Dar e vorba de critica noastră în cadrul literaturii noastre.

Înșiși criticii introduc asemenea formule de atenuare și cu aceleași rezultate. Considerînd că a vorbi despre cărți proaste înseamnă a aduce o jignire cărților valoroase, criticii atenuează aproape fiecare verb și fiecare apreciere referitoare la lipsuri, folosind cuvintele: adesea, deseori, uneori, de multe ori, nu întotdeauna, cîteodată etc. — și cîte altele fără număr! Atîta timp cît dăinuie această delicatețe manilovistă, împreună cu scriitorii valoroși cei proști vor gîndi și ei: „Nu e vorba de mine!".

Deși orice „interpretare e vremelnică și trecătoare", nu trebuie să ne temem de a reconsidera practica criticii noastre literare, pentru a ridica literatura pe o treaptă calitativ superioară.

Vorbesc dinadins despre întreaga noastră literatură critică, cu toate că la noi, desigur, există critici care acordă multă atenție problemelor formei artistice. Vorbesc despre întreaga literatură beletristică, știind că avem mari artiști care au scris cărți minunate. Dar numai celor mai buni critici le stă în putere să antreneze prin exemplul lucrărilor lor întreaga literatură critică, după cum numai marii scriitori au calitatea ca prin lucrările lor pilduitoare, să arate calea de dezvoltare a întregii literaturi beletristice. Cei mai buni și cei mai mari scriitori sau critici nu trebuie să fie lăsați la o parte din cadrul general al literaturii prin formule de atenuare, cînd vorbim de întreaga ei dezvoltare.

Criticii evită să analizeze forma lucrărilor de artă, temîndu-se, așa cum am mai spus, să nu fie incluși în rîndurile formaliștilor.

Aceste temeri sînt într-adevăr absurde. Principiul fundamental al esteticii este unitatea dintre conținut și formă. Caracterul lor indisolubil constă în faptul că conținutul determină forma, care exercită, la rîndul ei, o influență asupra conținutului. Pentru criticul care încearcă să aplice acest principiu în practica sa literară, decurge imperioasa necesitate de a aprecia conținutul lucrării în legătura indisolubilă dintre acesta și structura artistică. Acesta este abecedarul criticii. Numai refuzul de a analiza conținutul de idei al lucrării de artă ar însemna trecerea criticii pe pozițiile formalismului.

În schimb refuzul criticii de a analiza multilateral forma unei lucrări aduce prejudicii, dăunînd literaturii beletristice. Daunele sînt greu de îndreptat fiindcă în cazul acesta se răpește ajutorul ce trebuie dat scriitorilor mai slabi, iar cei valoroși (aci atenuez eu!) adeseori își reduc exigența față de ei înșiși.

Trebuie să cunoaștem bine munca scriitorului pentru a înțelege cît de mult simte nevoia omul de litere de cuvîntul inteligent, luminat, deschis al criticii despre „problema serioasă“ care l-a frămîntat „pînă la sfîrșitul zilelor sale“ pe Maxim Gorki, care a frămîntat pe toți artiștii mari și autentici ai cuvîntului, care ne frămîntă și pe noi : cum să scriem ?...

1951, 1954

CUVÎNTARE ROSTITĂ LA CONGRES[1]

Literatura sovietică este un fenomen nou în istoria omenirii, o parte componentă a culturii noi, care s-a născut și se dezvoltă ca produsul celei mai mărețe și mai binefăcătoare revoluții sociale din lume.

Literatura sovietică este un factor constructiv, servind la transformarea vechii societăți și la organizarea unei vieți noi, demnă de om.

Rolul organizatoric al literaturii sovietice devine tot mai important. Puterea de înrîurire a literaturii noastre asupra conștiinței omului, asupra vieții lui spirituale crește repede.

E un fapt incontestabil.

Dar tocmai evidența acestui fapt îi determină pe dușmanii literaturii sovietice să nege calitățile care reprezintă forța ei.

Forța acestei literaturi constă în primul rînd în legătura nemijlocită dintre scriitor și realitate. Avînd însă în vedere că realitatea noastră este societatea socialistă ce construiește comunismul, dușmanii noștri, îndreptîndu-și săgețile împotriva literaturii sovietice, atacă de fapt noua societate socialistă, care și-a făcut apariția în istorie.

---

[1] Al doilea Congres Unional al scriitorilor sovietici (n. ed.).

E lesne de înțeles că lupta se duce, ca să spunem așa, de pe poziții „estetice", și se face totodată uz de mijloace destul de răsuflate: sub pretextul criticării laturilor artistice ale operei, dușmanii noștri caută să compromită esența ei.

E cazul să precizăm că acțiunea dușmanilor literaturii sovietice nu este de loc complicată. De cele mai multe ori ei spicuiesc vorbe și fraze răzlețe, scoase din expunerile noastre autocritice, și apoi exclamă triumfător: „Iată, vedeți, chiar voi înșivă nu sînteți mulțumiți de nivelul artistic al literaturii voastre și recunoașteți lipsurile și slăbiciunile ei; prin urmare dreptatea e de partea noastră: scriitorii nu pot duce o activitate creatoare liberă decît la noi, în Apus; la voi, în Răsărit, ei nu pot crea în libertate."

Unii oameni slabi de înger s-ar putea lăsa tentați de gîndul: n-ar fi oare mai bine ca noi, scriitorii sovietici, să renunțăm a mai critica propria noastră literatură, pentru a nu da lesne apă la moară dușmanilor noștri din Occident?

Dar nu, noi nu vom renunța la criticarea propriei noastre literaturi. Două motive esențiale ne împiedică s-o facem. În primul rînd, în societatea sovietică autocritica a fost și va fi și de aci înainte forța motrice în construirea acestei societăți; iar în al doilea rînd, îndată ce am renunța la autocritică, sau numai am atenua-o, de teama de a nu servi dușmanilor noștri un desert plăcut, comentatorii apuseni ar simți un aflux de noi motive pentru a triumfa: „Noi am spus doar întotdeauna că bolșevicii vă interzic să criticați în mod liber literatura sovietică!"

Nu, noi nu avem de gînd să renunțăm la dreptul care ne aparține — dreptul de a critica literatura noastră fără a ne autoînșela, fără a ne înfumura, fără a exagera, dar și fără a diminua valoarea realizărilor ei ideologice și artistice. Numai că dușmanii noștri nu vor avea bucuria pe care așteaptă zadarnic să le-o oferim: niciodată nu vom critica literatura sovietică de pe pozițiile dușmanilor ei.

În prezent, în fața noastră se ridică sarcina de a aduce pe o treaptă superioară de dezvoltare calitativă

arta noastră literară. Pentru a îndeplini această sarcină, trebuie să fim mai exigenți față de talentul scriitorilor și, în primul rînd, să realizăm în operele noastre o unitate organică între formă și conținut. Acest lucru este baza esteticii, și acest lucru trebuie să fie baza estetică în practica scriitorului.

A vorbi despre forma unei lucrări literare ar însemna să ne adîncim în problemele de tehnică ale artei scriitoricești. Oricît de actuală și evidentă ar fi pentru noi însemnătatea acestor probleme, nu le putem dezbate în toată complexitatea amănuntelor lor în fața numerosului auditoriu al congresului. Aș vrea doar să mă adresez, încă o dată, tovarășilor noștri critici, chemîndu-i să acorde, în fiecare lucrare a lor de analiză a unei opere, locul cuvenit formei ; mă adresez și teoreticienilor literaturii, chemîndu-i să elaboreze problemele formei unei opere de artă de orice gen, și acest lucru să-l facă mai aprofundat, mai curajos și mai des.

Trebuie să arătăm de la tribuna congresului că dezbaterea problemelor formei artistice nu are nimic comun cu „formalismul". Formalismul înseamnă negarea esenței ideologice a artei, înseamnă renunțarea la principiul unității dintre conținut și formă. Și, dimpotrivă, refuzul criticii de a analiza forma înseamnă formalism de-a-ndoaselea, înseamnă a păgubi conținutul de idei al literaturii sovietice.

Cuvîntările rostite de la această tribună, consacrate problemelor calității literaturii sovietice, urmăresc să-i determine pe toți scriitorii să facă o cotitură în atitudinea lor față de problema formei operei literare, ridicînd astfel considerabil nivelul artistic și ideologic al întregii noastre arte scriitoricești.

Noi nu vrem și nici nu ne este îngăduit să rămînem pe treapta pe care am atins-o în dezvoltarea artei noastre. Trebuie și sîntem datori să pășim repede înainte și să urcăm tot mai sus. Tocmai pentru aceasta s-au adunat la Moscova scriitorii, reprezentanții a patruzeci și cinci de popoare sovietice. Lucrările congresului nostru sînt urmărite de toți oamenii de litere din U.R.S.S., care, prin talentul și munca lor

au creat măreața literatură beletristică sovietică. Ei sînt gata să realizeze ceea ce le va cere congresul.

Dar nu numai scriitorii sovietici urmăresc lucrările congresului ce se desfășoară în această Sală a Coloanelor. La aceste lucrări participă cu un viu interes și cu toată simpatia oaspeții noștri de peste hotare aci prezenți. Cu sufletul participă și acei prieteni ai literaturii noastre care sînt răspîndiți prin toate țările lumii, și care sînt atît de numeroși în literaturile foarte apropiate nouă din țările de democrație populară.

Dragostea și simpatia de care se bucură literatura sovietică dincolo de hotare, fapt pe care-l apreciem în mod deosebit, nu au, desigur, peste tot aceeași nuanță. Înțelegerea fenomenelor literaturii este determinată de dezvoltarea istoriei, ea este legată de specificul culturilor naționale. În ciuda multor asemănări, există și deosebiri în privința noțiunii de frumos și, de pildă, gusturile, preferințele predominante, bunăoară, în Franța nu coincid întru totul cu acelea care apar firești în țările scandinave sau slave.

Cu atît mai mult cu cît ceea ce deosebește literatura sovietică de literaturile țărilor capitaliste, și ceea ce este atît de scump scriitorilor sovietici, nu poate fi perceput totdeauna la fel și nici înțeles în mod just de către scriitorii din Apus, chiar dacă ei sînt însuflețiți de intenții bune față de noi.

Acum doi ani, la Londra, un tînăr scriitor englez mi-a spus următoarele: „La dumneavoastră în Rusia, viața englezilor este judecată după operele lui Dickens. E o greșeală. Dickens oglindește jumătatea secolului al XIX-lea. Anglia contemporană n-a păstrat nimic din el". I-am răspuns: „Adineauri chiar, din discuția pe care am avut-o, a reieșit că dumneavoastră ați judecat viața din Rusia după Dostoievski. E o greșeală. El a fost contemporan cu Dickens. În Rusia de astăzi s-a păstrat însă mult mai puțin din Dostoievski decît în Anglia din Dickens."

Scriitorul englez a căzut pe gînduri. În locul lui, și eu probabil că m-aș fi comportat la fel.

Cred că ducem prea puține discuții cu prietenii noștri de peste hotare, legate de specificul muncii noastre

scriitoricești. Chiar teme literare dintre cele mai importante nu sînt îndeajuns clarificate.

Tema cea mai arzătoare, ridicată de cele mai multe ori de scriitorii străini în discuțiile cu noi, este tema realismului socialist.

Iată întrebarea pusă chiar în timpul congresului de către prietena noastră scriitoarea franceză Elsa Triolet, care se află în sală : „...Ce este literatura sovietică și în ce s-a întruchipat metoda realismului socialist ?"

E interesant că Elsa Triolet a pus această întrebare scriitorilor sovietici într-un articol publicat în presă. Luînd cuvîntul aici, în fața noastră, într-o excelentă limbă rusă, ea a mărturisit cît de dragă le este cititorilor de peste hotare figura omului lumii noi, zugrăvit atît de veridic în cărțile scriitorilor sovietici. Prin cele spuse, ea a recunoscut că înțelege foarte bine „ce este literatura sovietică". De altfel, noi, care o cunoaștem pe Elsa Triolet, nici nu ne-am îndoit de acest lucru.

E limpede că tocmai în figura omului lumii noi, zugrăvit în cele mai bune cărți ale noastre, și-a găsit întruchiparea metoda realismului socialist. Și chiar așa trebuia să fie, deoarece în componența noțiunii de „realism socialist" atributul socialist este predominant.

Esența unei lucrări artistice este dezvăluită prin conținutul ei, dar artistul nu poate reda acest conținut fără a lua o atitudine precisă față de el. Această atitudine a artistului față de conținutul operei se manifestă atît pe plan ideologic, cît și prin varietatea mijloacelor formei.

Departe de noi gîndul că atitudinea artistului față de conținut se poate manifesta n u m a i prin mijloacele formei. Cînd spunem că realismul socialist este o metodă, aceasta nu înseamnă că scriitorului i se pune de-a gata la dispoziție o formulă literară.

O operă realist-socialistă, luată în cel mai larg înțeles al cuvîntului, trebuie să corespundă tocmai necesității de a zugrăvi figura omului lumii noi. Prin noțiunea „lumea nouă" înțelegem lumea socialismului,

lume pe care noi, scriitorii, căutăm s-o zugrăvim prin cele mai diferite procedee ale artei realiste.

Omul lumii noi trăiește și în țările capitaliste. Prin felul lui de a gîndi, el este înrudit cu eroul nostru, iar problemele vieții lui sînt apropiate de ale noastre. Dar în fiecare țară el se manifestă într-un anumit cadru istoric și reprezintă un tip cu trăsături proprii, naționale. Artistul oglindește o lume concret istorică, lumea fiecărei țări în parte, a fiecărei națiuni, și pentru aceasta se folosește de acele procedee ale artei realiste care corespund cel mai bine fiecărei culturi naționale în parte.

În virtutea acestui fapt, arta realismului socialist își are roadele ei și deschide în fața literaturii din toate țările, indiferent de etapa istorică în care se află, perspectivele unui măreț viitor.

Mă refer la diversitatea metodelor folosite de arta realistă, căci, în cursul dezvoltării sale, realismul a elaborat numeroase și diferite metode de creație, care nu exclud cîtuși de puțin diversitatea formei. Ideea pe care am expus-o poate fi foarte ușor sprijinită cu exemple luate din poezia sovietică, unde figura omului nou, al lumii noastre, este zugrăvită realist în versuri atît de diferite ca stil și formă, ca în poemele lui Maiakovski, Tihonov, Tvardovski. Același lucru poate fi observat și din romanele lui Șolohov și Leonov.

Dacă sîntem întrebați ce este realismul socialist, răspundem : citiți cele mai bune opere ale diferiților scriitori sovietici. Atunci, de cele mai multe ori, pe figura interlocutorilor noștri se întipărește dezamăgirea.

Ei așteaptă să le dăm o rețetă ! Și e curios că cu cît un scriitor străin vorbește mai mult despre libertatea artei, susținînd că noi, scriitorii sovietici, nivelăm arta și o supunem unor reguli, cu atît este el mai insistent și chiar mai agresiv, cerîndu-ne să-i dăm, în cele din urmă, un răspuns cît se poate de precis : ce este realismul socialist și cum se operează cu această metodă !

Mi se pare că unui scriitor ca acesta, care în parte se lasă mînat de dorința lui agresivă i se dă, pînă la urmă, ceva asemănător unei rețete : în realismul so-

cialist se cere 50 virgulă zero eroi pozitivi, 5 virgulă zero eroi negativi, 1 virgulă zero contradicții sociale, 1 virgulă zero romantism inspirat și 100 virgulă zero aqua distillata.

Arta nu se creează pe bază de rețete.

Un istoric literar poate să compună un studiu despre cum a fost scris romanul *Don Quijotte,* dar din el nu vom învăța cum să scriem romanul *Don Quijotte.* Artistul este nevoit întotdeauna să-și inventeze singur, prin munca și talentul său, opera. Dacă nu e capabil de aceasta, în cel mai bun caz, va înmulți numărul imitațiilor.

O imagine generală a literaturii sovietice o putem desprinde din însăși literatura sovietică — din totalitatea celor mai caracteristice opere ale ei. Dar nouă ni se cere următorul lucru: prezentați-ne această imagine în așa fel, încît să ne putem forma o idee, așa cum, bunăoară, avem astăzi o idee despre romantism, simbolism etc.

Firește că aceasta este o dorință legitimă și ea reprezintă o problemă demnă de atenție pentru teoreticienii și criticii literari sovietici. Dar chiar dacă vom rezolva această problemă, și, în cartea unui critic sau istoric literar, vom căpăta o imagine generală a literaturii sovietice, tot nu vom căpăta o rețetă despre felul cum se creează literatura realismului socialist.

Crearea unei asemenea literaturi este întotdeauna un proces absolut istoric-concret în viața fiecărei națiuni. Acest proces este determinat de legătura dintre literatură și dezvoltarea omului nou, care prin luptă și strădanii realizează progresul. Însuși scriitorul educă în sine un astfel de om nou, devine un astfel de om și aduce noul în arta sa.

Nu o dată romantismul și simbolismul au fost definite (și trebuie să recunoaștem destul de confuz) ca curente literare; tabloul general al acestor curente în literatură ne este larg prezentat, și într-adevăr avem o anumită idee despre ele.

Dar oare cu aceasta problema a fost epuizată?

Abstracție făcînd de faptul că cunoaștem o serie de date despre aceste curente, constatăm că în diferite

țări, în diferite organizații, grupări, școli literare care exprimă ideologia diferitelor clase sociale, se ia o atitudine cu totul diferită, de pildă, față de romantism. Să ne amintim de disputele aprige care au avut loc nu de mult în Franța în jurul numelui lui Victor Hugo. Numeroși scriitori francezi care aveau, desigur, o anumită „părere" personală despre romantism, au afirmat că Hugo e învechit. Să nu uităm că în Uniunea Sovietică au fost editate 315 cărți de Victor Hugo într-un tiraj de peste opt milioane jumătate exemplare. Aceasta ilustrează gustul și interesul cititorilor noștri, dar oglindește totodată atitudinea pe care o are literatura sovietică față de romantism. Să ne amintim poziția pe care o are, în virtutea unei tradiții, literatura engleză și după ea cititorul englez față de Byron, și uitați-vă ce semnificație are romantismul lui Byron în tradiția rusă, pentru scriitorii sovietici, pentru masele noastre de cititori.

Definițiile diferitelor curente literare trebuie să ne ajute să ne formăm noțiunile despre arta literară. Dar atitudinea activă față de literatură ne-o oferă însăși arta, fenomenele ei, adică operele scriitorilor, întregul spirit și întreaga simțire a oamenilor de artă.

Omul de artă sovietic a devenit un artist al realismului socialist, ca urmare a faptului că a aparținut și aparține poporului care construiește comunismul.

Istoria literaturii sovietice trebuie să înceapă prin a arăta că generația de scriitori mai vîrstnici a luptat pe fronturile războiului civil, a făcut parte din Armata Roșie și a muncit în instituțiile abia întemeiate de puterea muncitorilor și țăranilor. Această primă generație a literaturii noastre a fost născută, în adevăratul sens al cuvîntului, de poporul revoluționar.

Ea n-a apărut însă pe un loc gol. În urma ei se profila măreața istorie a literaturii clasice ruse și tradițiile scriitorilor-democrați ; în această privință trebuie să fim adînc recunoscători marelui nostru prieten Maxim Gorki, care a afirmat că literatura sovietică, ce abia lua naștere, este moștenitoarea legitimă a tradițiilor clasice și a precizat totodată îndatoririle ei față de literatura clasică rusă și universală.

Prin creațiile sale de înaltă măiestrie artistică, Gorki a pus bazele realismului socialist, și este cu neputință să înțelegi acest curent fără să cunoști opera lui Gorki.

Înainte de a fi început să creeze, primii noștri scriitori au făcut cunoștință cu poporul lor pe fronturile războiului civil, și tot în acei ani, în fața tuturor reprezentanților literaturii de dinainte de revoluție, se ridica problema de a se hotărî în slujba cui își vor închina scriitorii condeiul. Ne amintim cu cît curaj a rupt Serafimovici vechile sale legături cu literatura trecutului ; să ne amintim glasul minunat și tragic al lui Alexandr Blok, care ne chema să ascultăm muzica revoluției, să ne amintim răsunetul înverșunatelor dispute, susținute aproape de unul singur, împotriva tuturor, ale tînărului Maiakovski, să ne amintim de pasul cumpănit, bine gîndit și definitiv pe care l-a făcut Briusov spre lumea necunoscută a noului, rupînd cu vechea literatură simbolistă. Biografia fiecărui scriitor este o mărturie a căilor diferite pe care au pășit aceștia spre literatura sovietică și cît de deosebite erau talentele închinate ei : Olga Forș, Prișvin, Treniov, Veresaev, Șișkov și apoi Alexei Tolstoi — marele scriitor sovietic rus.

Tîrît la începutul revoluției de valul scriitorilor emigranți, Tolstoi a scris în străinătate cărți, care și astăzi sînt dragi cititorilor sovietici, și a fost cel dintîi care s-a întors în patrie, a slujit-o cu bucurie și a cîntat-o pînă la sfîrșitul vieții sale.

Literatura emigranților ruși, în ansamblul ei, a încetat foarte curînd de a mai exista chiar ca artă de proastă calitate. Rămășițele ei fizice au pierit, sau sînt pe cale de dispariție. Se mai găsește cîte unul care, pe cît îl țin puterile, îi ajută pe dușmanii poporului sovietic. Dar, desigur, printre scriitorii emigranți au existat și drame profunde, și profunzimea lor era, fără îndoială, direct proporțională cu profunzimea și însemnătatea talentului. Ros de dorul nestins pentru pămîntul natal, Kuprin, un scriitor cu un remarcabil talent realist, care e foarte citit la noi, s-a întors în patrie.

N-a mai avut putere să se întoarcă acasă Ivan Bunin — clasicul rus de la hotarul dintre cele două veacuri, care a continuat să fie realist și în proză și în poezie, în perioada cînd la modă era decadentismul. După părerea mea, Bunin nu trebuie înstrăinat din istoria literaturii ruse, tot ce este mai valoros în creația lui trebuie să aparțină cititorilor, după cum le aparțin cele mai bune opere ale lui Kuprin.

De atunci, de la acele vremuri depărtate a căror amintire am răscolit-o aici, parcurgînd un drum lung și anevoios, dar plin de glorie, în prima linie a frontului literar au apărut scriitori cu o factură sufletească, calități artistice și prospețime de talent nemaiîntîlnite, ale căror sute de nume dragi și cunoscute armatelor nenumărate de cititori răsună acum la congresul nostru. A fost o vreme cînd lumea se întreba : „Literatura sovietică ? Ce o mai fi și asta ?“ Astăzi nu există librărie din lume în care să nu răsune în fiecare zi întrebarea : „Aveți ceva nou din literatura sovietică ?“

Istoricii noștri literari elaborează acum materialele necesare unei istorii a literaturii sovietice. Trebuie să se acorde o atenție deosebită reconstituirii și analizei condițiilor în care a luat naștere mișcarea literară sovietică. Trebuie să se închine o serie de capitole luptei înverșunate și contradicțiilor care au avut loc în artă în perioada războiului civil și la începutul celui de-al treilea deceniu, prietenilor și dușmanilor literaturii sovietice. Tinerii scriitori contemporani trebuie să judece în lumina faptelor istorice complexitatea dezvoltării, creșterii și realizărilor literaturii în care se pregătesc să pășească. Istoria nu este numai o disciplină științifică, este și un educator de nădejde, iar educarea noii generații literare este o problemă de mare actualitate, ca să nu mai vorbim de rolul ei în viitorul îndepărtat. Istoria literaturii sovietice trebuie să joace și rolul unui credincios tovarăș de drum al prietenilor noștri de peste hotare, să fie un interlocutor pentru ei, să discute cu ei, deoarece noi, fiind totdeauna grăbiți cînd ne întîlnim, nu izbutim să ducem pînă la capăt discuțiile noastre.

Sarcina ce ne-am propus-o e de a face din operele noastre glasul popoarelor sovietice. De aceea temele noastre principale sînt construcția pașnică a societății socialiste care zidește comunismul, munca și cultura, prietenia dintre popoare, securitatea și apărarea patriei.

Caracterul popular al literaturii sovietice reiese din aceea că în operele noastre este oglindită, pas cu pas, viața omului sovietic în timp de pace și în timp de război.

Astăzi nori întunecați acoperă din nou cerul păcii. Noi apărăm pacea și vrem să contribuim din tot sufletul la biruința ei. Dar dacă va fi dezlănțuit un nou război mondial, dacă se va săvîrși această crimă, scriitorii sovietici își vor apăra patria socialistă, închinîndu-i întregul lor talent, întreaga lor artă, viața lor, cu aceeași abnegație ca în războiul trecut împotriva fascismului german pînă la nimicirea lui.

1954

DIN TRECUT

EPISOD DIN SÎZRAN

În toamna anului 1918, după ce m-am întors la Moscova din Germania, din prizonierat, am început să lucrez la Comisariatul Poporului pentru Învățămînt. La sfîrșitul lunii ianuarie 1919 l-am întîlnit acolo pe Boris Dmitrievici Arkatovski, care venise în interes de serviciu de la Sîzran. Arkatovski lucra la secția județeană a învățămîntului public, ca responsabil al magazinului *Prietenul copiilor*. Magazinul aproviziona școlile cu material didactic și pe școlari cu toate cele necesare învățăturii și fusese organizat chiar de Arkatovski. Magazinul se bucura în oraș de o mare popularitate.

Arkatovski fusese înainte ziarist, în timpul războiului colaborase la ziarele din Sîzran, scrisese foiletoane, articole și ținuse cronica orașului. Absolvent al unui seminar, fusese, înainte de a se face gazetar, popă într-un sat din județul Sîzran, dar — fire capricioasă și pe deasupra cu adevărat ateu — se certase cu protopopul și se răspopise. Avea, de bună seamă, o pană ascuțită, vioaie, foiletoanele lui „săltau vînzarea" ziarului, în oraș era socotit ca o personalitate de vază, dădea dovadă de un uimitor spirit de inițiativă, era o fire veselă, avea ochiul ager și limba ascuțită.

Am sprijinit la Narkompros[1] demersurile sale în legătură cu școlile din Sîzran, și, datorită firii sale comunicative, am legat repede prietenie și am început să ne întîlnim.

Chiar de la prima întîlnire am discutat despre ziaristică: visam să muncesc pe tărîm literar, și această dorință a mea l-a interesat de îndată în mod deosebit.

— E cît se poate de bine, mi-a spus el bucurîndu-se. Avem o tipografie care n-are de lucru, avem și hîrtie bună, cerneală de toate culorile. Vom organiza o revistă și... publică sănătos! Să mergem la Sîzran! O să scoatem o revistă care nu va fi cu nimic mai prejos decît *Probujdenie*[2] din Petersburg...

— Și dumneata vei fi redactor?

— Eu, de ce? Chiar dumneata vei fi redactor, scriitor și tot ce poftești! Secția învățămîntului public va fi de acord cu multă plăcere. Șeful secției e un prieten de-al meu, un băiat minunat!

În cuvintele acestui om plin de viață și de optimism nu se vădea nici cea mai slabă intenție de a mă ocroti pe mine sau de a se lăuda pe el; îi făcea pur și simplu plăcere să atragă la Sîzran încă un lucrător.

Două împrejurări m-au determinat să mă hotărăsc repede. Țineam nespus de mult să devin om de litere. Mă reținea însă sfiala, neîndemînarea de a mă apropia cît de cît de cercurile literare sau gazetărești. Succesele din anii 1913—1914, cînd au apărut în *Noul satiricon* „fleacurile" mele, erau prea neînsemnate; cît timp am fost prizonier civil în Germania, am scris destul de mult, am căpătat puțină experiență, așa că simțeam o puternică dorință de a publica. În afară de aceasta, nu mai puteam suporta viața de semiflămînzire de atunci din Moscova, după îndelungata foamete pe care o îndurasem în Germania, în timp ce în regiunea Volga se mai putea mînca pe săturate un terci de mei.

Și, astfel, pe la mijlocul lunii februarie mă aflam la Sîzran.

Surprinzător era faptul că într-adevăr tipografia, hîrtia și cerneala parcă mă așteptau numai pe mine.

---

[1] *Narkompros* — Comisariatul Poporului pentru Învățămînt (n. t.).

[2] *Probujdenie* — Trezirea (în lb. rusă).

Șef al secției județene a învățămîntului public era un om tare tînăr — Alexei Kolosov, care a devenit mai tîrziu (și este și acum) colaborator al ziarului *Pravda*, autor de reportaje, de povestiri pe teme colhoznice. De cum ne-am cunoscut, a hotărît să-mi încredințeze organizarea și redactarea revistei. După cîte îmi amintesc, s-a înființat o „subsecție editorială" în cadrul secției de învățămînt public, cu un șef de subsecție și un secretar, încredințîndu-i-se primului redactarea revistei, iar celuilalt munca tehnică a redacției. În oraș s-au lipit afișe care anunțau apariția în cel mai scurt timp a unei „reviste literar-artistice și social-politice" bilunare, precum și primirea de abonamente la această revistă.

Revista a fost intitulată *Ecouri*. Ca prim punct de activitate a acestei publicații, am stabilit atragerea spre colaborare a „forțelor" locale, mai ales din rîndurile „prozatorilor și poeților începători", țărani și proletari. Nici nu ne-am pus problema existenței lor, întrucît eram încredințați că în perioada revoluției nu se poate să nu se fi ivit peste tot prozatori și poeți. Dacă cumva nu există, sîntem datori să-i creăm, de aceea e și necesară revista.

Primul număr a apărut în luna martie. Apariția lui mi-a dat foarte mult de lucru. Dar pe atunci nu știam ce înseamnă să întocmești anevoie sau ușor un număr de revistă : era doar o muncă pe care n-o mai făcusem niciodată în viață. Am îndeplinit-o cu bine și eram fericit.

Caracteristic pentru această publicație era faptul că nu avea colaboratori permanenți. În primul număr am publicat începutul unei povestiri, pe care n-am mai izbutit s-o termin (a apărut „în continuare", în trei numere), Arkatovski a scris un foileton sub formă de basm, Kolosov — un articol în stil declamatoriu. Mai era un articol despre Comuna din Paris, o notă despre Sverdlov, care tocmai murise, o „cronică" și chiar o „cutie de scrisori". Nu lipseau, bineînțeles, nici versurile.

Lucrarea cea mai literară din tot acest material a fost basmul lui Arkatovski. Dar lucru ciudat, energia

lui Arkatovski se îmbina la el cu lenea. Nu ne-a mai dat nici un rînd pentru revistă. Cînd mă gîndesc acum bine, cred că găsise acest basm printre vechile sale manuscrise de gazetar. Atunci mi-a spus că el își consideră misiunea terminată: revista a fost înființată, redactorul stă pe propriile-i picioare și treaba lui este să-și ducă opera mai departe. De fapt Arkatovski a procedat cu mine cum procedezi cu un om pe care-l înveți să înoate: m-a tras în apă și m-a lăsat în voia mea — trebuia să dau din mîini și din picioare, pentru a nu cădea la fund.

Am căutat să stabilesc legături și în afară de județul Sîzran, deși îi îndemnam mereu pe sîzranieni să colaboreze la „propria" lor revistă. Cel mai călduros au răspuns versificatorii, care se intitulau, ca pe vremuri, scriitori-autodidacți sau scriitori din popor. Erau oameni care de ani de zile îndrăgeau literatura, și, cei mai mulți dintre ei, adoptaseră orientarea literară pornită de la cercul lui Surikov. În mod practic, revista nu s-a ales cu vreun folos de pe urma legăturilor noastre cu ei, în afară, doar, de o corespondență destul de bogată. Așa a fost stabilit contactul dintre *Ecouri* și Vlahov-Oksk (Asociația literară *Drojjin* din Tver), Zavolokin (Petrograd), Nazarov (Suzdal), Ilin-Nilli (Simbirsk), Egor Neciaev (Moscova) și alții. A mai stabilit și un mic schimb cu Proletkultul din regiunea Volgăi, în special cu Afinoghenov-Stepnoi (Samara).

Din fundul județului Sîzran, au adus revistei primele lor versuri Kuzma Gorbunov, viitorul prozator moscovit, poetul Pavel Drujinin, care locuia, de altfel, undeva prin apropiere, în gubernia Penza, și care a scris o poezie premiată la concursul revistei *Ecouri* cu prilejul zilei de 1 Mai.

Numărul de 1 Mai (dacă nu mă înșel) urma să însemne un fel de cotitură în scurta existență a revistei. El s-a „epuizat" repede — a fost vîndut la demonstrație, a plăcut cititorilor și a fost singura oară cînd mi-a părut rău că am tipărit revista într-un tiraj redus.

Trebuie să spun ce reprezenta de fapt această publicație efemeră. Se pare că tirajul ei nu a depășit niciodată... trei sute de exemplare! Revista număra cam

vreo cincizeci de abonați, și fiecare nou abonat era un prilej de sărbătoare pentru redacție. Dar îmi amintesc cît de mult ne mîndream de faptul că toate abonamentele veneau de la țară! Într-adevăr, nu trebuie să uităm ce vremuri erau acelea, cînd Kolceak se apropia de Volga, și, în Stavropolul vecin și chiar în județul Sîzran, izbucneau rebeliuni chiaburești, se răsculau „ceapanii". E ușor de înțeles că prețuiam foarte mult orice legătură cît de mică cu satele îndepărtate.

În timpul verii, revista *Ecouri* nu mai apărea decît cu întîrziere. Întîrzierea nu se datora numai greutăților în ce privește întocmirea revistei. Eram tot mai mult prins în diferite activități. Țineam lecții de economie politică la unele cursuri de scurtă durată, ajutam la organizarea Proletkultului din Sîzran, luam cuvîntul la mitinguri, iar pe la mijlocul verii am fost numit secretar al comitetului executiv orășenesc (președinte era pe atunci Alexei Kolosov) și am început să lucrez permanent la ziar.

În anul 1919 am colaborat la trei ziare din Sîzran: *Izvestiia, Alîi puti*[1] și *Sizrannîi Kommunar*[2]. Toate la un loc nu erau, de fapt, decît singurul ziar al orașului și județului, ziar care în cursul acelui an își schimbase de două ori numele.

Mi se pare că pe la sfîrșitul lunii februarie am publicat în *Izvestiia* un articol despre importanța unei reviste „provinciale" pentru viața culturală a intelectualității orășenești și sătești sovietice. Era vorba, desigur, de revista *Ecouri,* atunci în pregătire. Aceasta a fost prima mea apariție în presă, după *Noul satiricon* și primul articol de ziar, debutul meu ca ziarist sovietic.

De atunci colaborarea mea la ziar nu a încetat pînă la plecarea din Sîzran. Scriam, mai ales sub pseudonimul „Piotr Șved", articole, foiletoane, cronici teatrale (întrețineam strînse legături cu actorii de atunci ai trupei, destul de valoroase din Sîzran), tot felul de note, iar mai tîrziu și articole de fond. În cursul verii

[1] *Alîi puti* — Calea purpurie (în lb. rusă) (n. t.).

[2] *Sîzranski Kommunar* — Comunardul din Sîzran (în lb. rusă) (n. t.).

am făcut cunoștință cu un scriitor rus „în carne și oase" — colaborator la revista *Noul satiricon*, Alexandr Stepanovici Roslavlev, care sosise din Petrograd. Am scris împreună cu el un foileton pentru ziar, dar, dacă nu mă înșel, Roslavlev n-a mai publicat nimic la Sîzran, cel puțin atît timp cît am stat eu acolo.

Sosirea la Sîzran a unui instructor de presă a rămas pentru mine un episod memorabil. Era prin mijlocul lunii septembrie : e ușor de stabilit data pentru că acest episod se referă la ziarul *Alîi puti*, care a apărut cel mult vreo două săptămîni. Titlul ziarului îl născocise Alexei Kolosov, redactorul lui.

Instructorul a vizitat redacția ziarului *Alîi puti*. Au fost de față toți colaboratorii. Convorbirea s-a referit la numeroase aspecte ale muncii de ziarist în acest moment critic din punct de vedere politic și militar pentru Republica Sovietelor. Oaspetele și-a exprimat cu zîmbetul pe buze îndoiala în ce privește oportunitatea unui titlu atît de neobișnuit pentru un ziar. A spus că titlul plastic de *Alîi puti* s-ar fi potrivit mai degrabă unei reviste artistice, și îmi aduc aminte cum au rîs atunci împreună cu instructorul toți colaboratorii ziarului, inclusiv, dacă nu chiar mai mult decît toți, născocitorul acestui titlu.

După scurt timp ziarul a început să apară sub titlul de *Sizrannîi Kommunar*. De redactat, l-am redactat eu, deși puțină vreme, cam pînă pe la mijlocul lunii octombrie, cînd am fost mobilizat cu un mic grup de comuniști, lucrători din oraș, trimiși la Moscova, pentru a fi îndrumați mai departe spre unitățile Armatei Roșii. În octombrie, Denikin amenința să dezlănțuie o ofensivă asupra orașului Tula, Iudenici se apropia de porțile Petrogradului. Frontul războiului civil devenise cea mai importantă problemă a vieții.

Pe atunci revista *Ecouri* își încetase apariția. Ea dispăruse pe nesimțite după numărul 9, înainte de venirea toamnei.

Atunci, ca și acum, mi-am dat seama că necunoscuta revistă din Sîzran nu a îndreptățit modestele așteptări ale acestui oraș, capitală de județ. Ea nu a oglindit nici măcar o mică parte din noile cerințe ale acelor

vremuri neobișnuite. N-a îndeplinit nici cît de cît rolul unei cronici a întîmplărilor ce trebuiau păstrate pentru alcătuirea istoriei acestui interesant ținut. Intitulată *Ecouri*, ea n-a fost de fapt ecoul nici unei întîmplări. A dat curs doar unui diletantism destul de monoton al unor iubitori de literatură. Ziarele din Sîzran care apăreau în 1919 erau, în sensul larg al cuvîntului, mai literare decît revista literară din Sîzran. Acesta-i adevărul.

Dar acum, mai mult decît înainte, îmi dau seama cît am învățat din prima mea experiență, prea puțin izbutită, de redactor. Publicarea unei reviste cu ajutorul tineretului muncitoresc și țărănesc, cu ajutorul intelectualității locale, care abia se integra în munca sovietică — după rebeliunea socialiștilor-revoluționari cehoslovaci, care se abătuse deasupra regiunii Volga — o asemenea încercare nu putea fi infructuoasă pentru un viitor scriitor.

La Sîzran am trecut printr-o școală în care am învățat deprinderile absolut necesare unui lucrător în presă — spirit de răspundere, curaj, autocritică, priceperea de a colabora cu tovarășii și de a socoti orice muncă în redacție la fel de importantă.

Cele opt luni de zile cît am locuit la Sîzran au ocupat un loc de seamă în viața mea de scriitor.

În prima mea povestire publicată — *Fericirea* (*Ecouri*, sub pseudonimul K. Aliakrinski), schițam chipul Mariei din romanul *Orașe și ani*. La Sîzran, am scris povestirea *Nenea Kisel*, premiată la Moscova la concursul *ROST*, la sfîrșitul anului 1919. Mai tîrziu *Nenea Kisel* a devenit unul din personajele aceluiași roman *Orașe și ani*. Numeroasele trăsături ale orășelului provincial Semidol, din roman, s-au înfiripat din amintirile despre Sîzran și împrejurimile lui. Se poate spune același lucru și despre nuvela *Cronica Narovceatului*, unde am folosit numeroase fapte mărunte din viața cotidiană a Sîzranului.

Nenea Kisel și articolul din *Ecouri* — *Și pe pămînt e pace*, au fost lucrările după a căror lectură Gorki, la începutul anului 1920, m-a invitat la el pentru a mă cunoaște. Povestirea *Livada*, pe care a citit-o Gorki în

1921, am început-o tot în Sîzran — vizitarea livezilor din împrejurimile orașului Sîzran mi-a sugerat ideea acestei povestiri.

Încă în deceniul al cincilea, cînd lucram la romanul *O vară neobișnuită,* m-am reîntors din nou cu gîndul la evenimentele din anul 1919 în județul Sîzran. Scena cruntei răfuieli a chiaburilor cu oamenii sovietici din Repievka nu este altceva decît unul din episoadele rebeliunii „ceapanilor" de lîngă Sîzran (am luat parte la înmormîntarea nespus de dramatică a jertfelor acestor rebeli în piața orașului). Chiar numele satului — Repievka, care nu există în județul Hvalînsk, unde se petrece acțiunea romanului meu, mi-a fost sugerat de amintirea Repievkăi din județul Sîzran; acolo venise cîndva în vizită Denis Davîdov din Verhniaia Maza, unde locuia, și tot de acolo, mi se pare, am primit la revista *Ecouri* versurile unui tînăr poet necunoscut de la țară.

Oricît de slabe au fost începuturile mele literare la Sîzran, ele au jucat un anumit rol în prima perioadă a activității mele de ziarist la Petrograd, iar impresiile din Sîzran mi-au dăruit un bogat material de viață, pe care l-am folosit ca scriitor.

De atunci n-am mai fost niciodată la Sîzran.

Știu că în anii care s-au scurs orașul a devenit de nerecunoscut. Întregul district a căpătat și o nouă înfățișare, și o nouă însemnătate, de neasemuit, în viața economică, industrială și culturală nu numai din acele meleaguri, ci și dincolo de hotarele lor.

În adîncul sufletului mai păstrez încă imaginea vechiului Sîzran din perioada războiului civil și a primilor pași în lupta pentru întărirea orînduirii sovietice, pentru viitorul socialist, pentru comunism. Aud glasurile manifestanților intonînd *Internaționala* în uriașa piață plină de colb, pe drumul ce duce la gară; văd mulțimile de prizonieri nemți care se întorc în patrie și care au luat parte la mitingul în cinstea Ungariei Sovietice; văd sala lungă a teatrului, unde, după adunare, se făcea pe scenă înscrierea voluntarilor în Cavaleria Roșie; plimbarea ostașilor Armatei Roșii în parcul din apropierea cazărmilor și instruirea

recruților, expoziția de lucrări manuale ale școlarilor, o nouă montare a unei piese în grădina orașului — spectacolul terminîndu-se în zori.

Și parcă aievea apare în fața mea lunga stradă principală a orașului, unde nu se afla, cred, clădire mai mare în care eu să nu fi lucrat. Undeva, după colțul ce duce spre piață, într-o casă de cărămizi cu un etaj, era sediul secției învățămîntului public. Mai departe, spre centru, era magazinul *Prietenul copiilor*. Și mai departe — în colț — în cea mai mare casă, se afla comitetul executiv orășenesc. Apoi, redacția ziarului. Ceva mai încolo, teatrul, a cărui clădire prelungă ajunge pînă aproape de fundul curții, iar în stradă, la parter, alături una de alta, redacția revistei *Ecouri* și tipografia.

Îi văd pe bătrînii zețari trudind cu rîvnă deasupra casei de litere, văd figura importantă a mașinistului lîngă mașina plană, potrivind micile foi ale revistei. Roata mașinii, cînd nu era curent electric, o învîrtea încet, cu mîna, un muncitor tăcut, tuns ca pe oală. În colț huruie „americanca" la care se trăgea coperta verde-deschis à la „Paul Veronese" a revistei *Ecouri*. Mă postez lîngă paginator, el îmi face semn cu sula că lipsesc vreo trei-patru rînduri. Iau imediat creionul : la „Cutia de scrisori" se poate întotodeauna adăuga un apel către necunoscuții poeți și prozatori ca să trimită, să trimită revistei cît mai multe versuri și cît mai multă proză.

De aci a pornit calea mea în literatură...

1952.

LECŢII ÎN STUDIO

Război, revoluţie, pîinea cea de toate zilele, căldură şi frig... mai rămînea puţin loc pentru literatură. Chiar şi scriitorilor de profesie le părea ca şi inexistentă. Unii credeau că a murit, alţii erau de părere că, după ce a trăit veac de aur şi de argint, a intrat în veacul lipsei de glorie, al decăderii şi degenerării. Dar principalul era că tuturor le devenise clar că pentru trai, pentru întreţinerea existenţei pămîntene, nu e nevoie de literatură. Aceasta nu putea să nu întărească convingerea că una este viaţa şi alta-i literatura. Viaţa înseamnă război, revoluţie, pîine, lemne. Dar ce este literatura ?

În cursul primului război mondial, cînd americanii şi-au echipat trupele pentru frontul din Europa, s-au gîndit şi ce soi de carte pentru lectură ar trebui pusă în raniţa soldatului american. După multă chibzuială şi tot alegînd, s-au oprit în cele din urmă asupra romanului lui Dickens *Viaţa şi aventurile lui Nicolas Nickleby.* Cu acest roman, în care nu se vorbeşte de loc de război, americanii au dus tot războiul. Şi în modul acesta s-a găsit soluţia la problema ce este literatura, soluţie la care n-au ajuns numai americanii : literatura este preţioasă prin faptul că se deosebeşte de viaţă ; e bună şi mulţumitoare fiindcă nu tratează

despre război, despre revoluție, nu e vorba în ea de pîine și de lemne.

Dar în afară de scriitorii de profesie, care considerau că literatura a murit, și în felul acesta se includeau ori în rîndurile morților, ori în rîndurile nemuritorilor, în timpul revoluției a luat condeiul în mînă un număr neasemuit de mare de oameni, mai ales tineri, care aveau scopuri cu totul diferite de părerile scriitorilor de profesie. Pe front îl citeai pe Dickens, pentru a-ți alunga gîndurile despre front, căutînd astfel un refugiu odihnitor. Dar frontul nu-l lăsa pe om să răsufle și, ca urmare, nu frontul a fost cel învins, ci Dickens, deoarece în război a început să fie citit nu *Nicolas Nickleby*, ci romanul despre război al lui Henri Barbusse, *Focul*. Nenumărați au fost cei care au luat condeiul în mînă după război și revoluție, sub imboldul necesității de a se lămuri pe ei și pe alții asupra celor trăite, deși numai arareori își dădeau seama sub ce impuls scriu, mai ales cînd intrau în conflict cu înaltele cerințe ale artei.

În acei ani a apărut o nouă expresie — „studiou literar". Ceea ce înainte vreme era considerat posibil în domeniul picturii, al teatrului — studierea măiestriei, a metodelor tehnice ale artei — era admis și în literatură. Oamenii au început să învețe să scrie, așa cum înainte învățai să desenezi sau să faci reverențe, și nu se poate stabili cine a inventat această formă de lecții, elevii sau profesorii. Gorki a înființat un studio de traducători din limbi străine pe lîngă editura de *Literatură universală*. Perspectiva de a se găsi în apropierea lui Gorki a atras în studio tineri ce visau să scrie, și nu să traducă. Doi-trei oameni din rîndurile acestui tineret au devenit apoi scriitori: majoritatea însă s-au împrăștiat la început prin alte studiouri și cercuri, pornind mai tîrziu pe alte căi ale vieții.

Am luat parte la o singură lecție din studio, care mi-a rămas întipărită în memorie. Era la Casa Artelor, participa un public destul de amestecat, cuprinzînd mai ales oameni care scriau versuri, îndeletnicire ce pe atunci era o boală socială foarte răspîndită și persistentă. Kornei Ivanovici Ciukovski a făcut în fața ele-

vilor studioului o analiză a povestirii unui scriitor începător, necunoscut de nimeni. Analiza a fost o capodoperă, demnă la rîndul ei de a fi studiată în studio ca o pildă de analiză critică. Singura lipsă a acestei analize a fost, poate, calibrul tunurilor puțin prea mari din care se trăgea în vrabie! Dar și această lipsă se transforma în calitate pentru publicul care urmărea cu mare însuflețire cum se fărîmițează povestirea în țăndări sub focul canonadei. Ciukovski vorbea foarte atrăgător, curgător, cu o plasticitate convingătoare, ca și cum ar fi fost un fizician care ar fi prezentat un model demontabil. Auditoriul a rîs mult, dar a și meditat adînc. Tunurile bubuiau vesel, după fiecare împușcătură vrabia se pipăia, sfioasă — mai trăiește oare? — şi, îngrozită, aștepta următorul proiectil.

Vrabia în cauză eram eu, iar lucrarea analizată era povestirea despre care Gorki mi-a spus că Cehov ar fi redus-o la șase pagini. Lucrurile s-au petrecut în felul următor: Gorki i-a vorbit despre mine lui Ciukovski și apoi ne-am cunoscut în bucătăria Casei Artelor. La o masă de lemn de tei răzuită, strălucind de curățenie, unde uneori bucătarul servea scriitorilor ceai în prezența lui Alexandr Nikolaevici Tihonov, i-am citit lui Ciukovski o mică povestire publicată în ziar și el m-a întrebat dacă am publicat și ceva de mai largă respirație. Cu sentimentul unui condamnat, i-am trimis povestirea, care, după ce Gorki își spusese părerea, mi se părea un fel de păcat rușinos de tinerețe. Procedasem astfel nu de dragul autoflagelării, ci pur și simplu fiindcă nu aveam nimic altceva, și poate pentru că mi se părea că, după lecția pe care mi-o dăduse Gorki, eram destul de întărit pentru a suporta orice altă lecție. Și iată-mă șezînd în mijlocul unor oameni care rîdeau de mine, stăpînit de un singur gînd: nu cumva să descopere careva că eu sînt vrabia. Dar Ciukovski a dat dovadă de o adevărată mărinimie: nu a privit niciodată în direcția mea. După ce a încheiat operația și bateriile lui au tăcut, a rostit cu multă compătimire:

— Mă mir, doar, cum de a putut acest autor, care a mai publicat lucrări, să scrie o asemenea povestire...

Am ieşit cu chiu, cu vai din sală şi m-am întors acasă cu sentimentul că am fost scos ca printr-o minune de sub roţile unui tramvai.

Zăcînd în pat, şi revenindu-mi cu încetul în fire, încercam să trag învăţăminte din întîmplarea provocată chiar de mine. Mă certam singur pentru greşeala de a nu fi înţeles principiile fundamentale ale artei literare — subiectul, compoziţia ; mă dojeneam pentru stilul meu prost. Dar în adîncul sufletului îmi dădeam seama că aceste păcate nu sînt chiar atît de grele şi că voi putea obţine uşor iertarea lor în faţa zeilor artei. Păcatul de moarte, însă, cel fără de iertare, este păcatul *selecţionării*, al selecţionării greşite, false sau nedorite de cineva a obiectului povestirii. Şi acest lucru era foarte bine înţeles în studiouri. Dar în studiouri se obiecta la aceasta în felul următor : toate temele sînt bune, toate temele sînt egale, numai arta e inegală. Aceasta era începutul meditărilor care apoi au luat în decursul anilor diferite forme. Mă gîndeam : arta constă în a oglindi cît mai bine existenţa unui sentiment ; cel mai bine poate fi oglindit numai cel mai luminos sentiment, adică adevărul. Şi atunci, se impunea de la sine concluzia : acela are dreptate care, aflîndu-se pe front, a renunţat să mai citească *Nicolas Nickleby*, are dreptate acela care a scris *Focul*.

1941

AM FOST DIFERIŢI

Intrarea mea în rîndurile *Fraţilor Serapion*[1] a fost urmată de o ceartă. Mi-a fost dat să aud într-o cameră întunecată o droaie de ironii, rîsete, glume, zeflemele, şi toate acestea adresate în aparenţă împotriva temeliilor preasfinţiei sale literatura ! Arta este rodul căutărilor, al chinurilor şi al meditărilor omului de artă ; este o îndeletnicire serioasă şi este răspunzătoare în faţa judecătorului suprem, omul. Aceasta era cea mai puternică dintre convingerile mele şi cel mai preţios dintre toate sentimentele ce mă însufleţeau. În cercul *Fraţilor Serapion* se glumea cu literatura ; ei se jucau de-a literatura. Îmi dădeam seama că toate acestea nu sînt decît o poză. Fiindcă aici Puşkin nu este mai puţin iubit şi Tolstoi nu este mai puţin venerat decît îi iubesc şi îi respect eu. Dar această poză mi se părea ciudată. Aci se vorbea despre operele literare ca despre

[1] *Fraţii Serapion* — grup literar, creat la Petrograd în 1921 ; a adoptat concepţiile idealiste asupra artei, nega semnificaţia socială a literaturii, propovăduia o artă lipsită de conţinut, apolitică. A fiinţat pînă în 1925. Teoreticianul grupului a fost L. Lunţ. Influenţa acestor concepţii asupra unor scriitori care au intrat în grupul *Fraţii Serapion*, ca Vs. Ivanov, N. Tihonov, K. Fedin, V. Kaverin, N. Nikitin etc., a fost de scurtă durată. Biruind influenţa acestor concepţii dăunătoare, scriitorii citaţi au creat opere importante în spiritul realismului socialist (n. ed.).

obiecte. Obiectele se „confecționau". Ele puteau fi făcute bine sau prost. *Hadgi Murat* a fost excelent confecționat. *Don Quijotte* a fost făcut în mod neîntrecut. Uspenski Gleb nu știa să confecționeze. Uspenski Nikolai le confecționa destul de bine. Pentru confecționarea obiectelor existau „procedee". Aceste „procedee" aveau nenumărate denumiri. Dar te puteai face înțeles și fără aceste denumiri, folosind noțiuni generale și spunînd că obiectul a fost făcut după procedeul lui Gogol, după procedeul lui Leskov. De unde reieșea aproape de la sine că era o nimica toată pînă la Gogol și o azvîrlitură de băț pînă la Leskov și pînă la glumele și zeflemelele în care băgau pe Gogol și Leskov — oh, ce groaznic — în aceeași oală cu noi toți. Cum de am putut îndura una ca asta ?

La a treia adunare am dat glas indignării ce se strînsese în mine împotriva „jocurilor" și am apărat „seriozitatea". Lovitura a primit-o Lev Lunț.

Cruntă a fost încăierarea. Adevărul era pitit undeva într-un colț al camerei, rînjind ironic în spatele „serapionilor" care păstrau neutralitatea.

Iată cum s-a desfășurat disputa :

Lunț afirma : „proza rusească a încetat «să înainteze», ea «zace», nu se petrece, nu se întîmplă nimic în ea, nu cuprinde decît ori cugetări, ori trăiri, dar nici o acțiune, nici un fapt ; ea trebuie să moară din pricină că sîngele nu mai circulă prin ea, fiindcă suferă de decubitus, de dropică ; ea s-a rezumat la o simplă reflectare a ideologiilor, a programelor, a devenit o oglindă a publicisticii, și-a încheiat existența ca artă ; o mai poate salva numai subiectul — mecanismul în stare s-o dezmorțească, s-o silească să meargă, să săvîrșească acte imprimate de voință ; tradiția subiectului se află în Apus ; noi trebuie să aducem această tradiție de acolo și să fecundăm cu ajutorul ei proza noastră bolnavă, învingînd în noi temerea vulgară, insuflată de dădacele literare, față de romanul de aventuri, învățînd de la acel scriitor care stăpînește secretul acțiunii, fie că e vorba de Stern sau Dumas, de Stevenson sau Conan Doyle, și n-are nici un rost să luăm apărarea literaturii ruse ; ea este atît de mare, încît

n-are nevoie de apărare ; a o feri de vecinul din Apus înseamnă a o condamna la repetarea trecutului, iar orice lucru cît de măreț, dacă e repetat, încetează de a mai fi mare. De aceea deviza noastră este «Spre Apus !»..."

Eu susţineam următoarele : literatura nu urmărește multiplicarea prototipurilor literare oricare ar fi ele, apusene sau rusești ; important este să stabilim la ce vom aplica mecanismul cutărei sau cutărei tradiții, deoarece nu vom realiza nimic dacă, pentru a da o mișcare prozei ruse, îl vom sili pe Oblomov să meargă cu tramvaiul ; materialul literaturii va stabili singur ce mecanism e necesar viețuirii sale. Materialul literaturii e furnizat de sentiment și totul depinde de faptul dacă stăpînești sentimentul pe care vrei să-l exprimi. Nu interesează mijloacele cu care vei realiza acest lucru — cu ajutorul proslăvitului subiect sau cu ajutorul disprețuitei retorici — toate mijloacele sînt bune și, în orice caz, sînt bune în *Dama de pică* și în *Portretul,* deși aceste nuvele sînt foarte înrudite cu proza rusească așa-zisă fără subiect ; și deoarece sentimentul merge întotdeauna în pas cu vremea, este întotdeauna contemporan, nu ne putem închipui în epoca noastră un scriitor nepăsător față de tot ceea ce făurește revoluția. De aceea întîi trebuie să înțelegem cît se poate de clar ce vrem să spunem și atunci vom găsi și cum trebuie să spunem...

Lunț avea douăzeci de ani. N-am întîlnit niciodată un preopinent ca el — focul disputei îl mistuia și puteai să te sufoci de căldură lîngă el.

— Recunoașteți, recunoașteți ! Intenționați oare să studiați legile literaturii ? striga el, agitîndu-și mîinile, ce-i tremurau, ridicate deasupra capului, ca personajele biblice.

Pînă la urmă, toți cei din cameră s-au hotărît să studieze legile literaturii și problema dacă ele există într-adevăr ca atare ; se poate oare examina cum a fost scrisă o lucrare, făcînd abstracție de *conținutul* căreia îi este consacrată ? Această problemă a fost pusă în fel și chip mulți ani de-a rîndul.

Eram deosebiți. Glumind și parodiindu-ne unul pe altul, împărțeam pe „serapioni“ în cei veseli „de stînga“ — în frunte cu Lunț — și cei serioși „de dreapta“ — sub conducerea zeflemitoare a lui Vsevolod Ivanov.

Primii care au știut să introducă în literatură noul material despre război și revoluție au fost Vsevolod Ivanov în *Partizanii* săi, Nikolai Tihonov — în baladele sale despre război, și Mihail Zoscenko — în povestirile sale despre ciudatul erou a cărui intonație o aude cititorul de mai bine de douăzeci de ani.

Și un lucru remarcabil : tocmai materialul nou pe care l-au adus aceștia în literatură a schițat trăsăturile noii forme literare.

1943

CU PRIVIRE LA ROMANUL
ORAŞE ŞI ANI

Primele fragmente din romanul *Oraşe şi ani* au văzut lumina tiparului acum vreo treizeci de ani.

Terminat în 1924, romanul apare în acelaşi an în volum.

Trecuse un deceniu de la izbucnirea celui dintîi război mondial şi timpul acesta fusese fecund pentru creaţia literară, dînd naştere unor opere izvorîte din experienţa celor care trăiseră această tragedie, sau fuseseră martorii ei. Mă îndoiesc că există vreo ţară mai mare din Europa, în care să nu fi fost scrise, în preajma anului 1930, cel puţin cîteva romane dedicate întîmplărilor din timpul războiului.

In majoritatea cazurilor scriitorii din apusul Europei au zugrăvit războiul ca pe o calamitate în faţa căreia omul se dovedea neputincios, iar pe eroii lor i-au osîndit la pieire. Sînt îndeobşte cunoscute numele eroilor reprezentativi ai acestui gen de roman, după cum tot atît de cunoscut e prototipul lor, aşa-zisa „generaţie de sacrificiu", socotită drept victima acestui război. S-a spus că războiul a fost un abator, o uriaşă maşină de tocat carne. Şi într-adevăr, aşa a şi fost, un abator şi o maşină de tocat carne, puse în funcţiune de cercurile conducătoare ale marilor puteri, care concurau între ele. Pentru tînăra generaţie, care-l plătise

cu sîngele ei, acest război imperialist, străin de interesele poporului, n-a însemnat altceva decît dezastru.

Într-o anumită privință, Andrei Starțov, eroul romanului meu, poate fi și el înglobat în această „generație de sacrificiu". Rusia țaristă luase și ea parte la încăierarea sîngeroasă dintre statele imperialiste, condamnînd la moarte, fără nici o milă, armate întregi de tineri. Andrei se pomenise și el în rîndurile acestor condamnați și, ca majoritatea dintre ei, ura războiul. Și tot ca majoritatea celor ce urau războiul, singura cale pe care o vedea deschizîndu-i-se în față era aceea ce ducea spre Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, care se înfăptuia tocmai atunci în Rusia. Totuși, urmînd această cale, s-a lovit de anumite piedici ce își aveau obîrșia în prejudecățile mediului în care crescuse acest discipol și epigon al intelectualității burgheze rusești de dinainte de revoluție. Groaza și oroarea războiului, pe care le căpătase între timp, l-au împiedicat să facă vreo distincție între semnificația odioasă a abatorului mondial și conținutul nou, cu totul deosebit, al războiului civil din Rusia. El vedea în orice război numai războiul în sine, și asta într-o vreme în care Rusia Sovietică, după ce isprăvise cu războiul imperialist, lupta pentru realizarea țelurilor socialiste ale muncitorilor și țăranilor, și-și apăra patria împotriva cotropitorilor ei, adică tocmai împotriva celor care, cu puțin înainte, fuseseră aliații Rusiei țariste, iar acum încercau s-o supună și s-o silească să se întoarcă pe vechile-i făgașuri. Negăsind în sine forța necesară ca să se identifice cu tîlcul istoric al luptei revoluționare — fiindcă această luptă era și ea tot un război — Andrei Starțov, cum era și firesc, a trebuit să sporească numărul victimelor din „generația de sacrificiu".

Neputința lui Starțov de a merge pe calea revoluției izvora atît din ideile sale preconcepute, de care am vorbit mai sus, cît și din racilele caracterului său. Starțov nu era în stare să-și subordoneze viața personală grelelor dar, în același timp, măreților sarcini ale vremurilor sale, fapt care se va întoarce împotriva lui. Slăbiciunea l-a împins la fărădelege și sfîrșitul lui poartă pecetea unei drepte judecăți. Iată deci ceea ce

îl deosebește pe Starțov de „generația de sacrificiu" : soarta lui n-a fost determinată de tragedia războiului, ci Starțov s-a osîndit singur, luîndu-și pedeapsa meritată. Soarta lui constituie o excepție, de altminteri destul de frecventă, în sînul acelor pături ale intelectualității din care făcea el parte.

Această ultimă observație se referă mai curînd la intriga romanului, decît ar constitui o explicație a autorului, care ar aduce vreo lumină în această problemă.

Astăzi, însă, cînd ne apropiem de sfîrșitul celui de-al patrulea deceniu de la izbucnirea primului război mondial, anumite temeiuri mă îndeamnă să vorbesc despre Andrei Starțov, ca erou al romanului și, concomitent, despre mine, ca autor.

Războiul l-a apucat pe Andrei în Germania. A avut astfel prilejul să cunoască viața pe care o duceau germanii în epoca anterioară războiului, ca și în timpul lui. Datorită șederii lui îndelungate printre ei, a ajuns să participe în mod activ la evenimentele ce se desfășurau pe vremea aceea acolo. Andrei nu se pricepe să judece lucrurile care i-a fost dat să le vadă, și aprecierile lui sînt adesea greșite sau mult prea subiective. Însă, de observat, știa să observe. Și tot ceea ce a observat el în Germania, în timpul celui dintîi război mondial, prezintă același interes pentru noi și azi, după victoria noastră asupra fascismului, prin care s-a soldat cel de al doilea război mondial din 1939—1945.

Chestiunea dacă romanul *Orașe și ani* este într-adevăr o autobiografie, chestiune de care s-a ocupat direct sau indirect critica, poate fi privită într-o lumină justă numai dacă admitem mai întîi că există puține romane care să nu fie autobiografice în înțelesul larg al cuvîntului. Ar fi o greșeală să cauți cu tot dinadinsul să identifici subiectul de care se folosește romancierul cu o recapitulare a încercărilor prin care a trecut el în viață. Însă pentru a reda trăsăturile esențiale ale eroilor unui roman, scriitorul se va folosi întotdeauna de cunoștințele sale asupra vieții și va distribui eroilor cîte ceva din experiența lui personală, completînd ficțiunea, la fel cum distribuie un compozitor partiturile diverselor instrumente din orchestră.

Construcția romanului *Orașe și ani* se bizuie în parte pe observațiile făcute de mine în Germania în preajma primului război mondial, ca și în timpul lui. Fără îndoială că aceste observații nu coincid întru totul cu ceea ce i-a fost dat să trăiască lui Andrei Starțov. Ele depășesc cadrul acestui personaj, care nu reușește să le epuizeze, după cum depășesc și cadrul general al romanului, deoarece am continuat să-mi verific observațiile și dincolo de limitele epocii în care se desfășoară acțiunea, adică în perioada în care-l scrisesem. Nu o dată am avut prilejul, în decursul celor zece ani următori primului război mondial, să-mi verific aceste observații, lucru pe care l-am putut face din nou după recenta înfrîngere a Germaniei naziste. Și cum imaginea Germaniei, care apare ca unul dintre principalele personaje ale romanului, s-a închegat datorită acestor observații personale, aș vrea să vă spun aici cîteva cuvinte despre ele, raportîndu-le la planul autobiografic, plan care nu-i străin de structura romanului.

Eram student la Moscova cînd, în primăvara anului 1914, am plecat în Germania. M-am stabilit la Nürnberg — oraș atrăgător prin arhitectura lui medievală care s-a păstrat ca prin minune. Turnurile și șanțurile bătrînului burg împăienjenit de ulicioarele strîmte, piețele mici ca niște jucării și casele ca de păpuși, cu mansarde disproporționat de mari, înghesuite una într-alta, constituiau un adevărat monument al trecutului medieval. Pînă și „Fecioara de fier" — turnul în care se află o colecție de instrumente de tortură — pirotea nevinovată, în mijlocul romanticului oraș-muzeu. Singurul lucru curios era pedanteria academică, vizibilă, cu care fuseseră strînse, clasificate și puse sub sticlă toate aceste instrumente de torturat omul.

Evenimentele din vara anului 1914, premergătoare războiului, au scos în vileag, cu un fel de frenezie, urmele adînci lăsate Germaniei de vechea ei educație militaristă. În cercurile burgheziei și ale micii burghezii, și, mai cu seamă, în cercurile iuncherilor, începură imediat să se manifeste aroganța naționalistă și o intoleranță agresivă față de toate popoarele negermane. Nu era filistin — de la mic pînă la mare —

care să nu-şi aroge dreptul de a judeca toate naţiile şi să nu rîvnească să-i „pedepsească“ pe slavi, să-i „pedepsească“ pe francezi, fie chiar pentru faptul că îndrăzniseră să gîndească altfel de cum gîndeau militariştii germani.

Militarismul prusac a fost ulcerul Germaniei Kaiser-ului. Educaţia prusacă, care se infiltrase în toată Germania, se sprijinea pe doi stîlpi : porunca şi supunerea. Pînă şi filistinii recunoşteau adeseori lucrul acesta. Aşa, de pildă, romancierul reacţionar german Spielhagen spunea despre compatrioţii lui : „Pasiunea frenetică de a porunci, nevoia imperioasă a robului de a se supune poruncilor sînt balaurii ce-l strivesc pe Herculele german, transformîndu-l într-un pigmeu“. Se ştie însă că pigmeii sînt adesea mai primejdioşi ca uriaşii. N-a trecut mult şi ei şi-au arătat colţii.

„Nevoia imperioasă de a se supune poruncilor“ burgheziei a făcut din social-democraţia germană — întîia, ca număr, din Europa şi care, pe vremuri, avusese meritele ei — un soldat destul de docil în mîinile militariştilor. Meşterul Meyer din *Oraşe şi ani* este un caz excepţional. Socialiştii Kaiser-ului erau plini de respect faţă de legi. Ei au făcut să se spulbere şi ultima nădejde a celor puţini, care mai credeau că raţiunea va izbuti să oprească Germania pe marginea prăpastiei. Şovinismul dezmăţat care bîntuia în Germania, reuşise nespus de uşor să tîrască după el mulţimea muştruluită la toartă de *Feldwebel*-i. Şi deodată se dovedi că Burg-ul din Nürnberg nu era numai un simplu monument. Spiritul medieval ce stăruia între zidurile lui nu se prefăcuse încă în scrum şi nu degeaba fuseseră ferite de rugină armurile medievale ale cavalerilor, păstrate în muzeele din Nürnberg.

Am părăsit Nürnbergul în ziua declarării războiului, cînd se răspîndise în gară ordinul regelui Bavariei de mobilizare a armatei, şi căile ferate trecuseră sub comanda autorităţilor militare. De fapt, plecarea mea era mai degrabă o fugă. Eram şi tînăr, şi naiv. Pînă în ultimul ceas nu voisem să cred în realitatea catastrofei. Nădăjduiam să mă pot „strecura“ acum peste graniţă. La Dresda, însă, am fost arestat şi acolo a trebuit

să-mi îngrop toate nădejdile de eliberare. Mi s-a făcut o percheziție, am fost declarat „prizonier civil" și pus sub control polițienesc.

Curînd după aceea am fost expediat la Zittau, un orășel saxon, situat la granița cehă, sortit să-mi slujească o bună bucată de vreme ca teren de observație pentru studiul mic-burghezului german. Acolo am avut prilejul să văd defilînd pe străzile orașului zeci de procesiuni solemne cu torțe. Am avut atunci o revelație: „civilizația" germană care încă mai îndrăgea cultul păgîn al focului. Tot acolo am văzut prizonieri ruși, istoviți, muncind în ocoalele de vite și la irigarea ogoarelor. Moșierii și chiaburii germani erau niște stăpîni de sclavi deosebit de zeloși: își munceau robii pînă la epuizare, umpleau cu ei gropile din cimitire și pe urmă se duceau la cel mai apropiat lagăr să ia alții. Am ascultat, apoi, predicile unui pater despre sufletul drept al germanilor, rostite la cimitirul comun al prizonierilor, cu ocazia înmormîntării unuia dintre sinucigașii lagărului. Am citit sute de gazete în care germanii își băteau joc de umanitarism, considerîndu-l o mărturie a slăbiciunii de caracter.

Poporul german, însă, nu se putea să nu-și dea seama de propriile lui suferințe, care deveneau din ce în ce mai apăsătoare. I se spunea că toate mizeriile astea se datorau numai celorlalte națiuni, care dădeau dovadă de rea-voință față de Germania, dar suferința te face să gîndești. După măcinarea, lipsită de orice sens, a armatelor germane la Verdun, după pierderea zadarnică a unei părți din flota lor în bătălia navală din largul apelor Iutlandei, după înfrîngerile suferite în vara anului 1918, în viața marilor mase ale poporului german se iviră primele simptome care arătau în mod evident că acest popor se trezise în sfîrșit. In același an am venit la Berlin, unde am cunoscut pe spartakiștii germani și am avut atunci prilejul să văd un tineret care, cît ținuse conflictul armat, avusese timpul să-și revizuiască părerile asupra războiului, un tineret gata de revoluție. Această întîmplare a determinat mai apoi cotitura din viața lui Kurt Wann, așa cum apare în *Orașe și ani.*

N-a trecut mult după prăbuşirea Germaniei Kaiserului, şi mi s-a oferit in fine posibilitatea să mă întorc în patrie. Am fost inclus într-un eşalon care urma să fie repatriat în cadrul schimbului de prizonieri, şi aşa am ajuns la Moscova. Timpul cît fusesem prizonier era acum numai o amintire. Plecasem cu geamantanul ticsit cu însemnări, din cei patru ani şi mai bine petrecuţi în spatele frontului, la germani, şi cu un teanc de tăieturi din gazete.

Pe urmă a venit ziua de nouă noiembrie. S-ar fi crezut că pentru poporul german trecutul era cu desăvîrşire îngropat, aşa cum vremurile ţarismului sînt pe veci apuse pentru popoarele Rusiei. Wilhelm fugise, ostaşii de pe front se răsculaseră, armata germană, care îngrozise Europa se dezorganizase, iar la Berlin frînele puterii trecuseră în mîinile unui guvern nou, în frunte cu social-democraţii.

Însă forţele nefaste, care provocaseră războiul, nu încetaseră cîtuşi de puţin să existe, ci treceau numai printr-o criză. Aceste forţe s-au pus iarăşi pe picioare, într-un timp record, atît de repede cum nu se mai pomenise în istorie. Tratatul de la Versailles nu dezarmase definitiv Germania. Reacţiunea s-a apucat să le vîre în cap germanilor că armatele lor nu fuseseră înfrînte în luptă, că strategia marelui stat-major german fusese fără nici un cusur şi că Germania „învingătoare" căzuse victimă revoluţiei interne.

Social-democraţia continua să ducă cu o surprinzătoare consecvenţă politica ei de trădare, pe care o adoptase încă de pe vremea lui Wilhelm, votînd în Reichstag creditele de război. Ea a fost aceea care a zădărnicit orice încercare a maselor revoluţionare de a lua în mîinile lor cîrma statului. Şi tot ea a fost aceea care i-a zdrobit pe marinarii răsculaţi la Hamburg şi la Kiel, pe spartakişti la Berlin, mişcarea revoluţionară din Saxonia, Republica Sovietelor din Bavaria. Ea şi-a întărit efemera ei stăpînire cu ajutorul iuncherilor din Prusia şi al industriaşilor din Ruhr, acordînd în schimb tot concursul magnaţilor industriei armamentului ca să poată produce clandestin arme. Această producţie era controlată, de ochii lumii, de

aliații anglo-francezi și sprijinită din plin de capitalismul american, care se infiltra cu intenții agresive în bătrîna Europă.

Trecuseră zece ani de la sfîrșitul primului război mondial, cînd m-am dus din nou în Germania. Intre timp, Köln fusese restituit de aliați nemților, însă la Koblenz mai rămăseseră încă englezii, iar pe costișele acoperite de vii, de la sud de Rhin se mai aflau încă francezi. Aliații se străduiau să obțină un preț cît mai ridicat în schimbul retragerii trupelor lor din apusul Germaniei. Soldații învingătorilor nu mai aveau de stat multă vreme de strajă acolo.

Nemții luptau cu o îndărătnicie nemaipomenită împotriva consecințelor înfrîngerii lor. Presa burgheză cultiva cu zel spiritul de revanșă. Patronat de feldmareșalul Hindenburg care, luptînd în timpul războiului sub flamura lui Wilhelm, fusese simbolul naționalismului german, iar acum ajunsese președintele republicii de la Weimar, guvernul social-democrat mergea în pas cu militariștii fără să-și dea cine știe ce osteneală ca să ascundă lucrul acesta.

Mi-a fost dat să mai fac încă două călătorii în Germania, în anii 1931 și 1932. După cele ce am văzut atunci puteam spune că într-adevăr Germania intrase într-o epocă cu desăvîrșire nouă. Intr-un răstimp de trei ani, conducătorii mișcării național-socialiste de la München reușiseră să acapareze primul plan al vieții publice germane. Ei cultivau dorința de revanșă, puneau piedici îndeplinirii prevederilor tratatului de la Versailles, ațîțau ura împotriva transformărilor revoluționare care supraviețuiseră și-și înjghebau la iuțeală batalioane de asalt cu care terorizau pe partizanii democrației.

In micul orășel din Baden, situat în apropiere de frontiera franceză, unde am stat timp de o jumătate de an, am avut prilejul să asist la ultimele alegeri pentru Reichstag. Aceste alegeri s-au desfășurat sub semnul teroarei nerușinate pe care detașamentele de asalt o exercitau cu bîtele asupra alegătorilor. Steagul cu crucea încîrligată era arborat în toiul alegerilor la toate secțiile de votare, în locul drapelului național.

De atunci se poate spune că pregătirile războinice în Germania s-au desfășurat aproape fățiș. Era cît se poate de instructiv să privești cum, în văzul vecinilor francezi, sub pretextul înființării unor oficii poștale, răsăreau din pămînt uriașe auto-baze și cum se construia, sub același nevinovat pretext al serviciului poștal, o rețea deasă de șosele ca-n palmă, cu toate că pentru poșta zilnică a pustietăților din Schwartzwald ajungea cu prisosință un simplu sac și încă și acela pe jumătate gol. Social-democrații își îndepliniseră misiunea și fuseseră siliți să se retragă în culisele partidelor de dreapta, unde stăteau magnații Ruhrului, cu svastica național-socialistă. *Feldwebel*-ul austriac Hitler căpătase cetățenia germană. Hitler fusese învestit cu titlul necesar de *Reichsdeutscher*[1], acordîndu-i-se cetățenia germană și gradul militar respectiv, și intrase în Reichstag, unde se pomenise în capul unei majorități pe care o dobîndise cu bîtele. Iar Europa reacționară nu se mulțumea să cocheteze cu fasciștii germani, era chiar servilă față de ei.

În ianuarie 1933 Hitler a pus mîna pe putere, instalîndu-se în postul de cancelar al Reich-ului. De atunci au început naziștii să preia puterea politică în Germania, pe tot frontul intern. Circula pe vremea aceea următoarea anecdotă cu tîlc : odată, Hitler s-a dus la reședința ramolitului președinte Hindenburg. Acolo, în timp ce se plimba cu el prin parc, la un moment dat, președintele a scăpat din mînă batista. Hitler s-a aplecat imediat să i-o ridice. I-o dădu apoi moșneagului care îi mulțumi cu atîta efuziune noului său cancelar și cu vorbe atît de căutate, încît acesta se simți dator să protesteze : „Bine, dar nici nu merită ca excelența voastră să-mi mulțumească pentru un fleac ca ăsta", la care Hindenburg răspunse, uitîndu-se semnificativ la batistă : „Credeți într-adevăr că-i numai un fleac ? Asta e doar singurul loc din tot imperiul unde mai pot să-mi bag nasul !..."

Președinția lui Hindenburg era unica rămășiță formală a constituției de la Weimar, pe care o mai tole-

---

[1] *Reichsdeutscher* — cetățean al Reich-ului german (n. t.).

rară naziștii pînă la moartea, foarte apropiată, a feldmareșalului, care își îndeplinise misiunea. Feldmareșalul, de altfel, nu putea să-i stingherească în nici un fel. Prin incendierea Reichstag-ului, naziștii arătaseră întregii lumi mijloacele pe care național-socialismul înțelegea să le folosească pentru reeducarea Germaniei. După cum s-a văzut, opera de reeducare se desfășura într-un ritm diabolic. Împins pînă la ultima expresie a urii, naționalismul a culminat prin teoria rasistă instigatoare la crimă. Germanii declarau că în calitatea lor de reprezentanți ai „celei mai pure rase omenești“ erau chemați să domnească peste toate popoarele. Urgia pogromurilor antisemite bîntuia pe tot cuprinsul Germaniei.

Nürnberg-ul era arena de circ în care aveau loc toate parăzile fasciste de intimidare, capitala nazismului, amvonul de la care se propovăduia politica sîngeroasă și legile inchizitoriale. Torturile medievale se împăcau de minune cu actualizarea miturilor păgîne. Se ardeau pe rug cărțile care nu erau pe placul hitleriștilor. Înarmarea Germaniei atinsese proporții nemaipomenite pînă atunci. În cele din urmă, armata, care păstrase perceptele prusace de pe vremea Kaiser-ilor și care se ținea la distanță de naziști, a fost subordonată de aceștia, ceea ce a dus la deplina fuzionare a nazismului cu militarismul tradițional german. Acum în interiorul Germaniei nu mai exista nimic în stare s-o abată de pe calea pe care o apucase, aceea a războiului revanșard. În politica externă, hitleriștii foloseau șantajul, amenințările, aranjamentele cu părtașii politicii müncheneze, cît și cotropirea metodică a teritoriilor poloneze, cehe, lituaniene, austriace, pregătindu-și astfel bazele de atac împotriva lumii.

Exact la un pătrar de veac de la începutul primului război mondial, Germania nazistă a invadat Polonia. Și astfel s-a declanșat cel de-al doilea război mondial, război de o amploare și de o îndîrjire nemaipomenite încă în istorie.

În vara anului 1941, Hitler și-a pus în practică un plan de mult făurit, atacînd în chipul cel mai mîrșav, fără nici o declarație de război, Uniunea Sovietică.

Toate cele ce s-au întîmplat după aceea, sînt încă proaspete în sufletul nostru, adînc rănit de silniciile fără precedent în tot cursul istoriei, pe care le-au săvîrșit la noi în țară hoardele hitleriste, ce numărau milioane de oameni. Nu vom uita niciodată grozăviile lor. În Marele Război pentru Apărarea Patriei, noi am ținut piept năvălitorilor, ridicînd în calea lor unitatea glorioasă a popoarelor sovietice, și am pus capăt războiului prin victoria noastră asupra naziștilor și zdrobirea deplină a Germaniei naziste.

Îmi aduc aminte de sentimentul indescriptibil pe care-l încercam citind în comunicatele Armatei Roșii, ce înainta în adîncul teritoriilor germane, nume de rîulețe și de orășele saxone, ca Neisse și Zittau, atît de familiare mie. Trăisem în timpul primului război mondial pe malurile acestei Neisse, însă soldați ruși nu puteam vedea acolo decît în vis. Și îi vedeam numai noaptea în vis, fiindcă ziua nu puteam să gîndesc la ei, de teamă să nu mă trădez. Acum soldatul nostru învingător, călit în focul luptelor, a călcat în picioare ultimele stindarde ale fasciștilor, pe care le-a doborît în Saxonia, în Silezia, în Brandenburg, și a înălțat drapelul Uniunii Sovietice deasupra Reichstag-ului, la Berlin.

Am pomenit de toate acestea nu pentru că cititorul ar putea descoperi în romanul *Orașe și ani* imaginea profetică a evenimentelor de după primul război mondial. Desigur că mi-ar fi fost imposibil să le prevăd. Însă forțele funeste care au contribuit la declanșarea recentelor cataclisme, îngrozind lumea întreagă, au existat în fașă, sau, mai bine zis în stare embrionară, încă din timpul acelui război — și, firește, chiar înaintea lui — și ele și-au găsit, mai mult sau mai puțin, expresia în capitolele și în protagoniștii germani ai cronicii mele.

Experiența tragică, pe care am dobîndit-o prin ciocnirea cu Germania hitleristă, ne-a oferit cele mai vii dovezi că naziștii au călcat în picioare tot ceea ce este omenesc. Naziștii au exterminat în lagărele lor milioane de bărbați și femei ; au împușcat în șanțuri mame cu prunci la sîn, au trecut prin foc țări întregi, au ras

de pe fața pămîntului sute de orașe, au însemnat cu fierul roșu pe prizonieri, ca pe ocnași. Ei au mînat în robie tineri sovietici. Dar cine-i în stare să înșire toate sălbăticiile pe care le-au săvîrșit?

In romanul meu am înfățișat o altă epocă. Caracterele germanilor ce figurează în opera mea nu ajunseseră încă pe vremea aceea să fie modelate după tiparul cămășii de fier în care regimul lui Hitler avea să încorseteze Germania. Pînă atunci lucrurile fuseseră parcă mai domoale, dacă se poate spune așa. Însă *Oberleutnant*-ul von zur Mühlen-Schönau din *Orașe și ani* se și apucase să semene vrajba între popoarele Rusiei Sovietice și să spînzure țăranii ruși de crengile copacilor, și-și asumase rolul unui fel de führer în miniatură al contrarevoluției. Întors în cuibul lui, el spintecă cu briceagul tabloul idilic, înfățișînd *Curtea mică a Muzeului German din Nürnberg*. Și asta dintr-un motiv strict personal — din ură împotriva pictorului, un compatriot, din care războiul făcuse un revoluționar. Oricum ar fi, gestul lui capătă în zilele noastre o altă semnificație.

Nürnberg-ul, transformat în simbol al fanatismului nazist, încetase de a mai fi acel monument idilic al trecutului. Ne-ar veni greu să credem că un om cu caracterul lui von zur Mühlen-Schönau n-ar fi fost distins, la un moment dat, cu insigna de aur a partidului hitlerist. Și nu știm cum și-ar putea închipui cineva că social-democrația germană le-ar fi netezit negreșit calea hitleriștilor și le-ar fi cedat atît de rușinos și de slugarnic locul, dacă în rîndurile ei n-ar fi existat încă de pe vremea lui Wilhelm atîția filistini monarhiști de teapa lui Paul Hennig. Sau că s-ar fi găsit în rîndurile medicilor germani atîția hitleriști amatori de experiențe, care să încerce asupra prizonierilor efectele diferitelor otrăvuri și gaze toxice, dacă n-ar fi existat încă de pe vremea Germaniei imperiale medici care să fi experimentat anestezice noi asupra unor prizonieri luați din lagăre, așa cum procedează de pildă șeful clinicii chirurgicale din *Orașe și ani*, care îl operează pe Feodor Lependin, retezîndu-i și cioturile de picioare.

Asemenea paralele între militariştii nemţi, pe care ne-a fost dat să-i cunoaştem în zilele noastre, şi cei de pe timpul kaiser-ului, sînt cu prisosinţă arătate în romanul meu. Dacă ar fi să ne rezumăm numai la capitolele dedicate Germaniei, ei bine, după părerea mea, valoarea lor constă tocmai în aceea că ating izvoarele catastrofei în care lumea a fost tîrîtă de nazişti. O bună parte din omenia care exista în Germania a fost călcată în picioare de Germania militaristă încă din timpul primului război mondial, iar ce-a mai rămas din ea a fost cu desăvîrşire suprimată sub stăpînirea lui Hitler.

Traducerea în limba germană a romanului *Oraşe şi ani* a fost întîmpinată ostil de presa germană conservatoare, de cînd a apărut (pe la începutul celui de-al treilea deceniu), iar în cel de-al patrulea deceniu al secolului nostru, naziştii au ars cartea pe rug.

Acesta este istoricul cărţii de faţă, din care un mare număr de pagini înfăţişează militarismul prusac.

În anii 1945—1946 am avut din nou prilejul să revăd Germania. Am ajuns la Nürnberg traversînd ruinele Berlinului şi ale Brandenburgului, Saxoniei, Turingiei şi Bavariei. În mijlocul oraşului, printre turnurile şi zidurile năruite ale vechiului burg, se înălţa un morman uriaş de moloz. Reveria romantică a Evului Mediu pietrificat, care atrăgea odinioară aici o mulţime de turişti, se risipise ca o ceaţă. Ici şi colo, printre mormanele de moloz, şerpuiau cărărui pe care abia te puteai strecura. Nu se vedea nici urmă de străzi. Doar statuia de bronz a *Meistersänger*[1]-ului Hans Sachs, ciuruită de schije, păstrase acelaşi zîmbet pe faţa-i şăgalnică. Şi dacă Nürnberg-ul de altădată mai atrăgea mulţimi de curioşi, acum, însă, interesul lor nu se mai îndrepta asupra monumentelor din trecut.

Aici avea loc în momentul acela un act solemn, pe care-l aşteptaseră atîţia oameni de la miazănoapte şi miazăzi, de la răsărit şi apus, în timp ce cei mai buni dintre ei se luptau pe viaţă şi pe moarte, spre a-şi elibera patriile de sub călcîiul cotropitorilor. Aici erau judecaţi şefii nazismului german, principalii criminali

[1] *Meistersänger* — maestru cîntăreţ (în lb. germană) (n. t.).

de război. Aici era judecat Nürnbergul, simbolul inchiziției, propovăduitorul celor mai sălbatice crime împotriva libertății și demnității omenești. Aceia care restauraseră în veacul al XX-lea instrumentele medievale de tortură, cum era, de pildă, „Fecioara de fier“, le perfecționaseră cu mîinile lor de călăi ingenioși, și le întrebuințaseră spre a-i canoni pe mucenicii tuturor popoarelor, își așteptau acum osînda pe banca acuzaților Tribunalului Militar Internațional.

În clipa aceea, nu mult după victoria din 1945, părea să existe încă o hotărîre generală intransigentă de a se înlătura odată pentru totdeauna primejdia renașterii militarismului german. Se părea că nimeni nu va mai îngădui vreodată rămășițelor hitlerismului zdrobit să ridice capul. Însă, cum știm, lucrurile s-au întîmplat altfel.

Aceleași santinele americane, care scoteau la Nürnberg din celulele închisorii pe conducătorii fasciștilor germani — căpeteniile supreme ale tuturor criminalilor de război — și-i conduceau în sala Tribunalului Internațional, la cîtăva vreme după condamnarea acestora, au ajuns să elibereze, tot cu mîna lor, din închisori fiarele rănite — generalii lui Hitler, supraviețuitorii dezastrului care lovise armatele conduse de ei. „Judecătorii“ de pînă mai ieri ai fascismului au devenit curînd apărătorii lui zeloși, și dușmanii de ieri s-au așezat cot la cot, la aceeași masă, ca să întocmească planurile unui nou război.

Iar au început să bată talpa SS-iștii pe caldarîmul de bazalt al Germaniei Occidentale, iar au început să sune, din surlele lor parlamentare, social-democrații germani, în cinstea noului lor stăpîn, pretendentul american la stăpînirea lumii. Iar au început să fumege coșurile uzinelor din Ruhr, și magnații finanțelor de peste ocean, care-l ajutaseră cîndva pe Krupp să se pună pe picioare după Versailles, au sărit din nou să-l ridice din cenușă, după Potsdam.

S-ar părea că și acum, după cel de-al doilea război mondial, se repetă în Germania aceleași fapte odioase care s-au înregistrat după primul război. Însă nu-i așa.

Ultima mea călătorie în Germania, făcută în 1950, mi-a dat prilejul să văd o lume cu totul nouă, o lume complet deosebită de aceea pe care o plămădesc în apusul țării vremelnicii stăpîni americani.

Pentru poporul german, eliberarea lui de sub jugul hitlerismului, pe care i-a adus-o eroica Armată Sovietică, nu putea rămîne fără consecință. Proclamarea Republicii Democrate Germane e rodul unor adînci prefaceri revoluționare, care se petrec în sînul maselor ce au purces cu avînt pe drumul renașterii lor istorice. În viața socială, în politica, în cultura noului stat german, pretutindeni, vedem cum se naște omul nou, eliberat din lanțurile în care fusese ținut pînă mai ieri de dictatura fascistă, încredințat că merge pe calea prosperității națiunii sale în mijlocul celorlalte popoare iubitoare de pace și egale în drepturi.

De astă dată experiențele pe care le-am trăit au fost deosebit de interesante și m-au răscolit adînc. Aceeași Saxonie și aceeași Turingie, prin care trecusem în drum spre Nürnberg, cu aproape cinci ani în urmă, mi se păreau acum de nerecunoscut.

La Leipzig, cu prilejul unei adunări la care participau două mii cinci sute de oameni, am ascultat niște cîntece cum n-au răsunat de cînd lumea în Germania. Melodiile, ritmurile compozitorilor, cuvintele poeților, toate erau înnobilate de un sentiment umanitarist nou. Femeile și bărbații din sală nu mai purtau pe chipuri pecetea unor oameni apăsați de tragedia recentă sau de povara fărădelegilor spre care fusese împinsă țara de regimul nazist, acoperind-o de rușine. Purtarea băieților și a fetelor vădea o tendință net ostilă rigidității impuse de disciplina hitleristă tinerei generații. La Zwickau, orașul cărbunelui și al tractoarelor, tineretul muncitoresc umplea școlile, cursurile, cluburile, învățînd cu sîrguință în timpul liber pe care li-l lăsa lucrul. La vestita universitate din Jena, în a cărei bibliotecă zac acoperite de praf patru sute douăzeci și cinci de mii de dizertații, s-a deschis, pe lîngă vechile facultăți, o universitate muncitorească. Vechea „aulă", împodobită cu tăblițe comemorative închinate lui Leibnitz, Hegel, Marx și eroilor anului 1848, e întesată

de copiii muncitorilor. La Weimar, orășelul în care se află atîtea vestite monumente ale culturii germane, cum sînt casele în care au locuit Goethe și Schiller, transformate acum în muzee, în fostul palat al marilor duci de Weimar s-a inaugurat un uriaş muzeu popular cu mărturii ale epocii lui Goethe. Dintr-o relicvă literară cunoscută numai cercurilor de savanți, Weimarul se transformă într-un monument național al istoriei culturii germane, către care se revarsă valuri, valuri, poporul dornic de o învățătură liberă.

Hotărît lucru, evenimentele care s-au petrecut în Germania în urma celui de-al doilea război mondial nu-s cîtuși de puțin ecoul celor care s-au desfășurat după primul război. Contemporanii nu mai au acum prilejul să-și treacă vremea urmărind ca altădată curgerea monotonă a deceniilor, ci asistă la schimbările bruște ce intervin în cursul vijelios al realității. Cele două lumi, aceea a reacțiunii și aceea a progresului, stau față în față, și mai deosebite și mai intransigente și, deocamdată, Germania mai este încă împărțită între aceste două lumi.

Poporul german, însă, tămăduit de o boală mortală, se trezește iarăși la viață, așa cum se ridică din mijlocul ruinelor zidurile și acoperişurile noi. Poporul german luptă pentru unitatea lui. Voința lui de a trăi și de a fi unit s-a manifestat îndeosebi în lupta pentru apărarea păcii, împotriva amenințării unui nou război. Această luptă cimentează acum legăturile lăuntrice ale poporului german, împărțit artificial prin granițe. Datorită luptei nearmate pe care o duce pentru pace, împotriva războiului, Germania Democrată își atrage pe zi ce trece tot mai mult simpatiile compatrioților ei din Germania Occidentală și capătă o influență tot mai mare asupra lor. Germanii din Apus înțeleg tot mai bine că pacea este singura salvare a Germaniei și că în mod inevitabil trebuie să întindă mîna germanilor din Răsărit.

Nici nu s-ar putea altfel. Altminteri ar însemna ca omenirea să îndure din nou chinurile ce i-au fost hărăzite cu prisosință în primul război mondial și prin care a trebuit să mai treacă o dată, sîngerînd din bel-

șug, în cel de-al doilea, și de astă dată să le îndure înmiite și nemăsurat de adînci.

Acum, cînd am avut prilejul să mă uit în ochii tinerilor germani liberi, am întîlnit adesea în privirea lor sclipiri ce seamănă cu acelea pe care le-am descoperit cu surpriză și bucurie întîiași dată în privirile tinerilor spartakiști întîlniți la Berlin în 1918. Sclipirile din ochii celor de atunci nu s-au stins de tot, fără urmă. Scînteierea asta a rămas în ochii comuniștilor, ei au păstrat-o tot timpul îndelungatei lupte, începută încă de pe vremea lui Noske, „cîinele sîngeros", și continuată pînă în timpul „mareșalului de fier" Hindenburg și după aceea, prin lagărele de concentrare ale lui Hitler și Himmler; ei au păstrat-o în lunga lor emigrație, ca s-o aprindă și s-o întrețină în milioanele de ochi ai tinerilor și tinerelor Germaniei noi. Scînteierea acestor ochi înseamnă că ei sînt gata să apere cauza păcii, ea este mărturia credinței lor față de poporul muncitor și față de principiul internaționalismului. Scînteierea asta este mărturia urii lor neîmpăcate împotriva războaielor, a nedreptății și minciunii regimului burghez.

Aceasta a fost calea pe care am bătut-o, urmărind schimbările, cînd monstruoase și triste, cînd fericite și promițătoare, ce s-au petrecut în viața Germaniei.

Romanul *Orașe și ani* oglindește numai în parte drumul străbătut de mine. Îmi dau bine seama că eroii romanului reprezintă numai o infimă parte din vasta frescă a celor două lumi din epoca aceea. Pus față în față cu războiul, Andrei Starțov s-a simțit paralizat de spaimă. Clipa în care soarta trezise cîndva în el dîrza hotărîre de a muri în luptă, Starțov o socotea cea mai fericită clipă din viață. În preajma lui trăiau și activau oameni care urau războiul tot ca și dînsul, ba poate chiar mai mult, însă dîrzenia lor în luptă era de altă natură. Aceștia nu căutau în luptă moartea, ci eliberarea omenirii de primejdia unor viitoare războaie. Pentru ei fericirea însemna să dobîndească victoria. Oamenii aceștia erau înaintașii, părinții actualilor partizani ai păcii, care organizează apărarea păcii, în credința că nu-i de ajuns s-o dorești numai, dar

că-i absolut necesar să lupți pentru ea. Asemenea oameni lipsesc din roman, iar prezența altor eroi, înrudiți cu dînșii, sau apropiați ca fire, nu poate împlini această lacună. Îmi dau seama de asta ca și de lipsurile care decurg de aici pentru romanul *Orașe și ani.*

Faptul că postfața aceasta a apărut atît de tîrziu se datorează unor suferințe ce depășesc cadrul evenimentelor cuprinse în roman, suferințe care m-au înfrățit cu cititorul din zilele noastre.

Majoritatea cititorilor cunosc desfășurarea primului război mondial numai din cărți sau din narațiuni orale. Pentru mine, războiul acesta a constituit o experiență personală, așa cum Marele Război pentru Apărarea Patriei a constituit o experiență personală pentru majoritatea cititorilor de azi. Multe din împrejurările la care am asistat între 1914 și 1918 au putut fi văzute numai în epoca aceea. Parte din lucrurile pe care le-am observat atunci, fie insuficient de clar, fie altfel decît erau în realitate, s-au mistuit de mult în trecut, o dată cu realitatea istorică înfățișată în roman.

Dacă n-aș fi scris romanul *Orașe și ani* acum treizeci de ani, ci azi, aș fi privit cu alți ochi multe din împrejurările de atunci și poate că frămîntarea din sufletul lui Andrei Starțov, care se oglindește în „zbuciumata" compoziție a romanului, continuînd să rămînă una din temele acestei lucrări, nu m-ar fi împiedicat s-o împletesc cu alte teme prilejuite de evenimentele ulterioare. Dar, ca și acum treizeci de ani, aș fi păstrat probabil și azi nucleul inițial al concepției mele din *Orașe și ani,* accentuînd doar laitmotivele romanului, cum ar fi de pildă obsesia figurii criminalului executat la Nürnberg. Însă de schimbat, nu mai pot schimba cele scrise de mine acum treizeci de ani, decît dacă ar fi să le scriu acum din nou. Dar nici nu cred c-ar fi indicat să se apuce cineva de o treabă ca asta, dacă vrea să urmeze sfatul lui Cernîșevski, care spunea: „Nu trebuie să prefaci la bătrînețe, ceea ce ai scris în tinerețe".

1947—1951

DESPRE DILOGIE

Dilogia, alcătuită din romanele *Primele bucurii* și *O vară neobișnuită,* am conceput-o cu cincisprezece ani în urmă. Desigur, atunci concepusem această lucrare cu totul altfel decît o cunosc acum cititorii.

În iarna anului 1936 am sosit la Minsk — un oraș pe care nu-l cunoșteam de loc.

În acele zile geroase, neobișnuit de însorite, am străbătut piețe însuflețite, scuaruri acoperite de zăpadă imaculată, cu aleile curățate, și parcă erau două orașe contopite într-unul singur : cartierele cu clădiri noi și uriașe se învecinau cu ulițele vechi cu căsuțe de lemn. Contrastul era uimitor, dar lumina, puritatea aerului, strălucirea zăpezii ștergeau contradicțiile, transformînd orașul într-un fel de operă de artă.

Atunci, pe aceste străzi, am simțit foarte puternic cum noua noastră realitate pătrunde în vechiul țesut al trecutului. Pătrunderea era năvalnică, dar nu spontană. Țesutul se rupe numai acolo unde trebuie să se rupă ca să fie înlocuit cu celule vii. În această înlocuire organizată a părților vechi, depășite, cu altele noi, se îmbină ideea constructorului și sentimentul artistului.

Am făcut atunci primele mele însemnări în vederea unui nou roman amplu, pe care-l concepeam ca un

roman despre artă, sau, mai curînd, despre arta teatrală, poate, despre o actriță, despre dezvoltarea ei din copilărie pînă la consacrare și celebritate.

Meleagurile ei natale, țara ei, arta ei se transformă și, o dată cu ele, se transformă și ea. Orașul ei strălucește de puritatea luminii și a zăpezii.

Mai tîrziu, am revenit mereu la această idee. Eroina ba ceda locul unor noi eroi, ba trecea pe primul plan, sute de amănunte din viața ei mă purtau în diferite părți, însemnările mele creșteau ; mapa în care le păstram o intitulasem *Parada actorilor*.

Dar a izbucnit războiul. Am amînat romanul. Evenimentele nemaiauzite au fost reexaminate de conștiință, au fost îmbogățite de marea experiență istorică.

Cînd, la începutul anului 1943, mi-am recitit însemnările, am văzut întregul roman cu alți ochi. Parcă totul era întors cu capul în jos. Tema inițială — tema artei — mi se părea acum numai una din coordonatele romanului. Pe prim plan se afla un lucru mult mai important. Aceasta era tema istoriei.

De atunci am lucrat timp de șase ani la această dilogie. S-a schimbat de multe ori însăși structura lucrării. Astfel, de pildă, socoteam la un moment dat că noua mea concepție nu poate fi exprimată decît printr-o trilogie. Apoi am renunțat la această idee pentru a mă reîntoarce din nou și de mai multe ori la ea. Dar nu aceasta este esențialul.

Tema istoriei, devenind tema principală, i-a situat pe eroi în alte locuri, a făcut o nouă repartiție a greutății lor specifice și a indicat cine trebuie să ocupe centrul romanului. Ea a pus pe prim plan alți eroi, oameni a căror viață reprezenta viitorul țării noastre, lupta pentru revoluție. *Parada actorilor* a căzut, ca titlu, împreună cu vreo alte douăzeci de titluri ce-mi veniseră în minte.

Am vrut să zugrăvesc pe acești ingineri ai viitorului în dezvoltare, în creștere. De aceea m-am oprit la ideea creării a două romane. Primul trebuia să descrie trecutul Rusiei, cel de al doilea — ieșirea ei pe culmile luptei pentru fericirea poporului.

Romanul *Primele bucurii* zugrăvește tablouri din viața de provincie în anul 1910, adică în perioada celei mai crunte reacțiuni, cînd se părea că puterea țaristă avea motive să sărbătorească „victoria“ asupra revoluției. Micul episod al descoperirii tipografiei clandestine la lăcătușul de la căile ferate Piotr Ragozin mi-a folosit să arăt cum încep să fie amestecați în acest caz oamenii cei mai diferiți, în chipurile cărora văd Rusia veche. Găsim aci slugi credincioase ale coroanei țariste — procurorul coroanei, judecători, un locotenent-colonel de jandarmi. Găsim aci intelectualitatea rusă — un cunoscut dramaturg și prietenul lui, un actor. Găsim aci și un negustoraș modernizat, care prosperă, și alături de el un proprietar de case cu frica lui dumnezeu, o învățătoare și fiul ei — eroul romanului — tînărul Izvekov la primii lui pași, încă de ucenic, în activitatea revoluționară. Găsim aci familia unui controlor de tren care a decăzut într-atît, încît a ajuns într-un azil de noapte. Fiicei lui, Anocika, în vîrstă de nouă ani, îi este rezervat un loc important în ambele romane. Ea este poate tocmai eroina pe care mi-am imaginat-o privind Minskul acoperit de zăpadă.

In condițiile vieții inerte, pier visele și nădejdile Lizei — fata pe care o iubește Izvekov. El este deportat. Scena interogatoriului ce i s-a luat în închisoare este consacrată încrederii de neclintit a Rusiei tinere, revoluționare, în eliberarea ei. Ragozin scapă de judecată, refugiindu-se în ilegalitate.

Adevărul istoric, pe care m-am străduit să-l respect în toate, m-a făcut să acord în *Primele bucurii* un loc relativ redus eroilor revoluției. Domnea țarismul. Bolșevicii trebuiau să-și păzească și să-și încordeze toate forțele pentru a făuri în adîncă ilegalitate biruința viitoare.

Al doilea roman — *O vară neobișnuită* — zugrăvește de data aceasta un alt raport de forțe sociale. Pe prim plan apar bolșevicii — Izvekov și Ragozin.

Acest roman descrie evenimentele din anul 1919, cotitura hotărîtoare din istoria Rusiei, criza războiului civil învinsă de eroica Armată Roșie și de popor, care au salvat revoluția.

Personajele din primul roman apar și în al doilea. S-au scurs nouă ani, a fost săvîrșit marele act istoric: Rusia țaristă a încetat să mai existe. Am vrut să povestesc destinul fiecăruia dintre eroi, să descriu fiecare caracter din roman, să arăt faptul hotărîtor care a determinat schimbarea acestor destine, caractere omenești la hotarul atît de adînc dintre trecut și prezent.

Eroii romanului și-au schimbat rolurile. Acei care au fost judecați de tribunalul țarist judecă acuma pe dușmanii vieții noi. Judecătorii țariști se ascund de răzbunarea poporului, jandarmii fug care încotro spre colțișoarele retrase, negustorii se străduiesc să-și ascundă rămășițele averii lor, micii burghezi se supun smeriți evenimentelor. Unii conștienți, alții de frică, trec de partea roșilor. Unii se bucură de izbînda revoluției, alții tremură în fața ei. Și peste toată această învălmășeală răsună tot mai puternic pasul hotărît, sigur, imperios, autoritar al învingătorilor — muncitorii și țăranii sub arme din Rusia Sovietică și avangarda lor, bolșevicii.

Tema principală a romanului, pe care am vrut s-o tratez — tema istoriei — este întruchipată în primul rînd de eroii principali. Ea este oglindită în destinele lor. Anocika, care începe o viață mare, este purtătoarea acestei teme, ca și iubitul ei, Izvekov, ca și dramaturgul Pastuhov, care rătăcește în concepțiile sale, sau ca fostul ofițer țarist Dibici, care cade răpus de un glonte, sau ca vechiul bolșevic Ragozin.

Acum cînd romanele au fost terminate și îmi amintesc cum le-am scris, văd că ideea mea inițială nu a murit, ci, după transformări uriașe, trăiește într-un anume motiv al romanului, într-un anume destin, strîns legat de eroul principal. E vorba de soarta unei fete care devine actriță. E vorba de tema artei. Tema orașului curat, însorit, acoperit de zăpadă, în care realitatea nouă pătrunde năvalnic în țesutul trecutului, distrugîndu-l.

1949

NOTE *

Prima secțiune a volumului VI al *Operelor* lui K. A. Fedin cuprinde nuvele și povestiri alese din lucrări care inițial au alcătuit următoarele culegeri ale autorului : *Maidanul*, Editura *Krug*, M. 1923 ; *Transvaal*, Editura de stat, M.—L. 1927 ; *Povestiri noi*, Editura *Pravda* (Biblioteca *Ogoniok)*, M. 1940 ; *Mici romane și patru povestiri*, Editura de stat pentru beletristică, M. 1941 ; *Băieții*, Editura de stat pentru copii, M. 1944.

O parte din povestirile și nuvelele din edițiile mai sus menționate au apărut separat și au fost tipărite în alte culegeri ale lui K. Fedin sub titluri diferite, dintre care : *Nuvele și povestiri*, Editura scriitorilor din Leningrad, 1933 și editura *Sovietski pisatel*, M. 1936 ; *Opere alese*, Editura de stat pentru beletristică, M. 1947. Culegerile *Maidanul* și *Transvaal* au intrat în întregime în cele patru volume de opere ale lui K. Fedin (vezi note la volumul I al acestei ediții).

Stabilind ordinea materialelor cuprinse în prima secțiune, autorul a avut în vedere perioada cînd se desfășoară acțiunea fiecărei lucrări. Astfel, în secțiunea de beletristică există o succesiune cronologică — de la lucrările pe teme prerevoluționare la povestiri legate, din punct de vedere tematic, de Marele Război pentru Apărarea Patriei. O excepție o constituie doar nuvela *Am fost actor*, lucrare mai amplă cu care începe volumul. Înce-

* Notele aparțin ediției sovietice.

pînd cu povestirea *Sfîrşitul lumii*, acest sistem de aşezare a materialului coincide în general şi cu succesiunea cronologică a scrierii fiecărei lucrări.

Tema cea mai îndepărtată în timp de perioada noastră, tratată de Fedin în nuvelistica sa, este tema nuvelei *Bătrînul*. Acţiunea se desfăşoară în deceniul al 5-lea din veacul al XIX-lea. Subiectul acestei nuvele este inspirat de mica schiţă *Furtul*, scrisă de N. G. Cernîşevski în fortăreaţa Petropavlovsk. Fedin a luat cunoştinţă de această schiţă în anul 1928. Tot în acelaşi an el a început să lucreze la nuvela *Bătrînul*. În articolul *Cernîşevski în creaţia scriitorilor sovietici* (Almanah *Novaia Volga*, vol. 18, Saratov, 1953), N. Cernîşevskaia comentează istoricul scrierii acestei nuvele. Impresiile din copilărie ale lui K. Fedin despre vechiul Saratov şi regiunea inferioară a Volgăi, oglindite în nuvelă, o apropie de alte două povestiri — *Armonica* şi *Crapii*.

Sfîrşitul lumii este prima din grupul de povestiri, cuprinse în acest volum, luate din culegerile *Maidanul* şi *Transvaal*.

Acţiunea acestor povestiri se desfăşoară în prima perioadă a revoluţiei şi în perioada nep-ului. Ele sînt scrise sub unghiuri diferite — de la cel satiric (*Cronica Narovceatului*) pînă la cel social-demascator (*Transvaal*) şi sînt consacrate lumii vechi, care şi-a trăit traiul. Majoritatea personajelor caracterizează acea sărăcie de idei, acea stare de stagnare a micii burghezii ruse de la oraşe şi sate, de care s-a ciocnit revoluţia chiar de la începuturile ei. Povestirile au poate aceeaşi deficienţă, relevată de critică : în ele caracterele pozitive ori lipsesc cu desăvîrşire, ori sînt abia schiţate. Din cauza aceasta povestirile îşi pierd o bună parte din ascuţişul lor critic chiar atunci cînd autorul îl demască în mod evident pe erou, ca, de pildă, în *Transvaal*, unde chiaburului-fenomen, zugrăvit în mod plastic, nu-i este opusă nici o figură de ţăran revoluţionar în stare să se ridice împotriva lui.

Povestirea este cu atît mai vulnerabilă dat fiind că o asemenea demascare făţişă lipseşte, iar tabloul realităţii este prezentat sub un aspect negativ. Acest lucru se poate observa în mod deosebit în lucrările cu caracter liric. *Livada* şi *Linişteа* descriu vechea viaţă moşierească distrusă de revoluţie. Urmărind viaţa lăuntrică a eroilor săi, autorul arată că ei nu-şi pot găsi locul în realitatea sovietică, descrie împotrivirea înrăită a unora dintre ei (grădinarul din povestirea *Livada*), speranţa iluzorie a „împăcării" pe care

o nutreşte alt personaj (boierul straniu din *Liniştea*). Dar ambele povestiri nu creează impresia dispariţiei inevitabile şi fireşti a acestor oameni, adepţi ai trecutului, pentru că autorul nu ne oferă o imagine amplă a noii realităţi, care să scoată în evidenţă cauza pieirii lor inevitabile din punct de vedere istoric.

Deficienţa pe care am menţionat-o nu împiedică întregul grup de nuvele şi povestiri din ciclurile *Maidanul* şi *Transvaal*, cuprinse în volum, să ofere un variat tablou al lumii vechi răsturnate, cu toată galeria ei de mic-burghezi, filistini, moşieri, chiaburi care-şi trăiseră traiul, din prima perioadă a revoluţiei pînă în perioada colectivizării. Totodată, aceste lucrări, scrise în deceniul al 3-lea, îi oferă cititorului posibilitatea să înţeleagă calea literară parcursă de autor în domeniul nuvelisticii.

Povestirea *Intîlnire cu trecutul*, care face parte din lucrările scrise după deceniul al 3-lea, se deosebeşte de ele prin opoziţia pregnantă dintre cele două lumi — lumea veche, care a rămas de domeniul trecutului, şi viaţa tînără, care s-a născut o dată cu Revoluţia din Octombrie. În *Portretul lui Lenin*, elementul pozitiv al revoluţiei şi-a găsit o rezolvare fericită.

Subiectele ultimelor lucrări cuprinse în secţiunea de beletristică, începînd cu *Povestire în scrisori*, se referă la evenimentele celui de-al doilea război mondial. De aceste povestiri sînt legate tematic reportajele de război, care alcătuiesc a doua secţiune a volumului, ce cuprinde de asemenea cîteva articole consacrate luptei pentru pace.

A treia secţiune a volumului cuprinde amintiri, articole şi cuvîntări pe teme literare, care ocupă un loc însemnat în publicistica lui K. Fedin.

Notele cuprind informaţii cu privire la data cînd a fost publicată pentru prima oară fiecare lucrare şi la diferitele ediţii ale ei.

Nuvele şi Povestiri

Am fost actor. Nuvela a apărut pentru prima oară în revista *Novîi mir* nr. 2/1937. A apărut în ediţie separată în editura *Sovietski pisatel*, Leningrad 1937. Nuvela este dedicată unui tovarăş al lui K. A. Fedin cu care a fost internat într-un lagăr în Germania în timpul primului război mondial.

Bătrînul. Revista *Krasnaia novi* (nr. 1, 1930). A apărut separat în Editura scriitorilor din Leningrad, 1930.

Armonica, Novîi mir nr. 11—12, 1945.

Crapii. Povestirea a fost tipărită pentru prima oară în culegerea *Băieții* de K. Fedin, *Detghiz,* M. 1944.

Sfîrșitul lumii. A apărut pentru prima oară în almanahul *Literaturnaia mîsl* nr. 1, Editura *Mîsl,* Petrograd, 1922.

Livada. Povestire scrisă în anii 1919—1920 și publicată în suplimentul literar al ziarului *Nakanune,* care apărea sub conducerea lui A. N. Tolstoi, nr. 8, Berlin, 1922. A apărut separat în editura *Petrograd,* P. 1922, și în Editura de stat, L., 1924.

Liniștea. Revista *Ruskii sovremelnnik* nr. 4, P. 1924.

Cronica Narovceatului. Almanahul *Kovș,* cartea a 2-a. Editura de stat, L. 1925. A apărut separat în colecția *Priboi,* L. 1927.

Transvaal. Almanahul *Proletarii,* Harkov, 1926. A apărut în ediție separată în colecția *Priboi,* L., 1928.

O dimineață la Veajnoe. A apărut în revista *Krasnaia niva* nr. 33, 1926.

Întîlnire cu trecutul. Literaturnaia gazeta nr. 35, 1940.

Portretul lui Lenin. Povestirea a apărut pentru prima oară în revista *Zvezda* nr. 10—11, Leningrad 1939. A apărut în ediție separată în Editura de stat pentru beletristică, L. 1939. La baza povestirii stau amintirile autorului despre cuvîntarea rostită de V. I. Lenin la al II-lea Congres al Internaționalei Comuniste, și despre participarea lui Lenin la demonstrația care a avut loc în ziua începerii lucrărilor Congresului la Petrograd, în anul 1920. Aceste amintiri au fost scrise mai întîi de K. Fedin sub forma unei schițe intitulată *Lenin cel veșnic viu* și publicată cu prilejul celei de-a 15-a comemorări a morții lui Lenin de ziarul *Pravda.*

Povestire în scrisori. Ziarul *Izvestia* nr. 304, 1940.

Frate și soră. A apărut mai întîi sub titlul *Terciul* în revista *Krasnoarmeeț* nr. 17, M. 1942.

Băiatul din Semliovo. Revista *Krasnoarmeeț* nr. 4, 1943.

Cesulețul. Revista *Krasnoarmeeț* nr. 17, M. 1942.

Poveste despre un palat. A apărut pentru prima oară în revista *Ogoniok* nr. 12—13, 1944. Povestirea a fost cuprinsă în ciclul de schițe ale lui K. Fedin intitulat *Întîlnire cu Leningradul* (vezi mai jos).

Articole şi reportaje
Regiunea Oriol eliberată

Diferitele reportaje din ciclu au fost publicate în următoarele ziare:

El. Literatura i iskusstvo nr. 41, 1943.

Locuitorii. A apărut sub titlul *Simpli locuitori* în ziarul *Krasnîi sokol* nr. 4, 1944.

Armamentul. A apărut sub titlul *Pionierul* în *Komsomolskaia pravda* nr. 283, 1943 şi sub titlul *Armamentul* în ziarul *Kommunist* nr. 3, 6, 7, Saratov, 1944.

În marş. Ziarul *Trudî* nr. 270, 1943.

Întregul ciclu de reportaje a apărut sub titlul *Cîteva localităţi* în revista *Znamea* nr. 11—12, 1943.

Întîlnire cu Leningradul

Cele trei reportaje din acest ciclu au apărut pentru prima oară în ziarul *Komsomolskaia pravda*:

Partizanii pe Nevski Prospekt. A apărut sub titlul *Învingătorii de pe Neva* nr. 98, 1944.

Ziduri vii. A apărut în nr. 107, 1944.

În timpul blocadei. A apărut sub titlul *Leningrădenii* în nr. 114, 1944.

Întregul ciclu *Întîlnire cu Leningradul,* alcătuit din cinci reportaje, publicate în ediţia de faţă, şi *Poveste despre un palat* (vezi mai sus) sînt cuprinse, cu subtitlul *Însemnări din anul 1944,* în revista *Novîi mir* nr. 4—5, 1944.

Aceste reportaje au apărut în ediţie separată în Editura militară a Comisariatului Poporului pentru Apărare, L. 1945. Ediţia în limba daneză, apărută la Copenhaga în 1946, a fost completată cu un al şaptelea reportaj, intitulat *În trenul Moscova-Leningrad.*

La procesul din Nürnberg

Sub acest titlu sînt înmănuncheate reportajele şi articolele scrise de K. Fedin la Nürnberg, unde a asistat în calitate de corespondent special al ziarului *Izvestiia* la procesul principalilor criminali de război în faţa Tribunalului Militar Internaţional.

Țintă îndepărtată. Articolul a fost publicat în ziarul *Izvestiia* nr. 8, 1946 sub titlul *Misterioasă psihiatrie.*

In șalupa sfărîmată. A apărut în ziarul *Izvestiia* nr. 22, 1946.

De la înălțimea ultimei trepte. Articolul a apărut în revista franceză *La Nef* nr. 16, Paris, 1946. Apare pentru prima oară în limba rusă.

Fumul se risipește. A apărut în ziarul *Izvestiia* nr. 43, 1946. Articolul a fost publicat sub titlul *Furtuna purificatoare.*

În apărarea păcii

Primăvara. Articolul a apărut în ziarul *Izvestiia* nr. 104, 1946.

Intelectualitatea și lupta pentru pace. *Literaturnaia gazeta* nr. 32, 1949.

In numele fericirii popoarelor. Ziarul *Pravda* nr. 216, 1950.

Zorile păcii. A apărut în *Literaturnaia gazeta* nr. 90, 1950, sub titlul *Despre lupta pentru pace.*

Faptele istoriei. Ziarul *Pravda* nr. 1, 1951.

Amintiri literare, articole, cuvîntări

Gorki.

Din amintiri. Fragmente alese din volumul lui K. Fedin *Gorki printre noi,* care cuprinde două părți : 1) cu subtitlul *Anii douăzeci.* Editura de stat pentru beletristică, 1943 (a apărut pentru prima oară sub acest titlu în revista *Novîi mir* nr. 6, 1941) ; 2) cu subtitlul *Toblouri din viața literară,* partea a doua, 1921—1928. Editura de stat pentru beletristică 1944.

Ultima parte din fragmentele consacrate morții lui Gorki formează articolul *Datoria noastră față de Gorki,* apărut în ziarul *Izvestiia* nr. 142, 1946.

Egor Bulîciov. Revista *Okteabr* nr. 3, 1943. Articolul, apărut cu subtitlul *Din volumul „Gorki printre noi“,* urmează să alcătuiască partea a treia a amintirilor despre Gorki, pe care autorul nu a terminat-o încă.

Contemporanii

Calvarul. Articolul a apărut în ziarul *Literatura i iskusstvo*

nr. 13, 1943, în legătură cu apariția primei ediții din trilogia lui A. N. Tolstoi într-un singur volum.

In amintirea lui A. N. Tolstoi, Literaturnaia gazeta, nr. 10, 1947.

Alexandr Fadeev. Literaturnaia gazeta nr. 152, 1951. Articolul a fost publicat sub titlul *Spiritul tinereții.*

Ilya Ehrenburg. Literaturnaia gazeta nr. 18, 1951.

Călăuze nemuritoare

Despre Pușkin. Fragmentul de la început, *Intr-o luminoasă zi de primăvară...,* a fost publicat în ziarul *Kommunist* nr. 110, Saratov, 1949. Mai departe textul este luat din lucrarea *Despre Pușkin,* scrisă de K. Fedin cu prilejul centenarului morții poetului și apărută în revista *Zvezda* nr. 1, L. 1937.

Gogol. Ziarul *Pravda* nr. 64, 1952. Articolul a apărut sub titlul *Un geniu uimitor.*

Arta lui Lev Tolstoi. Se publică pentru prima oară integral. O parte din articol — despre metodele stilistice ale lui Tolstoi — a apărut în ziarul *Pravda* nr. 252, 1953.

La mormîntul lui Cernîșevski. Cuvîntare rostită la festivitatea dezvelirii monumentului ridicat pe mormîntul lui N. G. Cernîșevski, la Saratov, cu prilejul împlinirii a 50 de ani de la moartea sa. A apărut în ziarul *Kommunist,* Saratov, 1 noiembrie 1939.

Occidentul vechi și nou

Balzac. Articolul, publicat pentru prima oară, este prelucrarea a două cuvîntări rostite la ședințele jubiliare de la Moscova consacrate lui Honoré de Balzac cu prilejul împlinirii a 150 de ani de la nașterea lui, în 1949, și cu prilejul centenarului morții sale în 1950. Prima din aceste cuvîntări a fost publicată, tradusă în limba franceză, în numărul special al revistei *Europe,* consacrat lui Balzac (nr. 55—56), Paris, 1950.

Johann Wolfgang Goethe. Articolul a apărut, sub titlul *Un mare scriitor german,* cu prilejul bicentenarului nașterii lui Johann Wolfgang Goethe în ziarul *Kultura i jizn* nr. 23, 1949.

Victor Hugo. Literaturnaia gazeta nr. 25, 1952.

Anatole France. Apare pentru prima oară.

Intîlniri cu Romain Rolland. A apărut pentru prima oară în ziarul *Izvestiia* nr. 192, 1932. Cu mici adăugiri, însemnările au fost retipărite în almanahul *Anul al nouăsprezecelea* nr. 9, 1936. Acest text este cuprins în volumul de față.

Ochii Europei. Articolul a fost publicat în ziarul *Izvestiia* nr. 26, 1945. Romain Rolland a vizitat Uniunea Sovietică în vara anului 1935. El a încetat din viață la 30 decembrie 1944.

Despre Martin-Andersen Nexö. Apare pentru prima oară.

Drama lui Stefan Zweig. A fost publicat în ziarul *Literaturnaia iskusstvo* nr. 16, 1942. Scrisoarea pomenită în articol — *Stefan Zweig către K. Fedin* — a fost publicată în *Literaturnaia gazeta* nr. 9, 1931, ca răspuns la scrisoarea deschisă a lui K. Fedin *Către Stefan Zweig, Literaturnaia gazeta* nr. 59, 1930.

Către scriitorii Germaniei noi. Cuvîntare rostită la al doilea Congres al scriitorilor germani, la Berlin, în 1950. A fost publicată în ziarul *Täglische Rundschau* nr. 157, din 1950, Berlin. Apare pentru prima oară în limba rusă.

Munca scriitorului

Despre măiestrie. Cuvîntare rostită la a doua consfătuire unională a tinerilor scriitori, publicată în *Literaturnaia gazeta* nr. 36, 1951.

Caiet de însemnări. A apărut în revista *Literaturnaia uceba* nr. 11, 1940, sub titlul *Caietul scriitorului.*

Artist și critic. Articolul a fost publicat de ziarul *Izvestiia* nr. 248, 1951, sub titlul *Despre conținutul de idei și măiestria în literatură.*

Nuvelele, povestirile și reportajele lui K. Fedin au fost traduse în multe limbi străine, au apărut dincolo de hotare în volume separate, au fost tipărite în culegeri, almanahuri și în publicații periodice.

Nota ediției romînești

Articolele nesemnalate în aceste *Note* au fost extrase din lucrarea lui K. Fedin *Scriitorul, Arta, Timpul* (apărută la Moscova în editura *Sovietski pisatel,* 1957) și introduse în ediția romînească a Volumului VI *Opere,* la sugestia și cu asentimentul scriitorului.

CUPRINSUL

NUVELE ȘI POVESTIRI

ARTICOLE ȘI REPORTAJE

CONTEMPORANII

OCCIDENTUL VECHI ŞI NOU

MUNCA SCRIITORULUI

Redactor responsabil : MANU LINICA
Tehnoredactor : IONESCU AURICA

Dat la cules 23.02.1962. Bun de tipar 15.05.1962. Apărut 1962. Legate 14.145. Hîrtie velină satinată de 65 g/m². Format 540×840/16. Coli ed. 49,39. Coli tipar 60,5. A. nr. 0.1337. C. Z. pentru bibliotecile mari 8 S. C. Z. pentru bibliotecile mici 8 S—O=R.

Tiparul executat sub comanda nr. 20221 la Combinatul Poligrafic Casa Scînteii, București — R.P.R.